

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

К¹⁹¹⁸-ПНУ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

НАУКОВІ ПРАЦІ

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Збірник за підсумками звітної наукової конференції
викладачів, докторантів і аспірантів

15-16 березня 2026 року

Випуск 25

Кам'янець-Подільський
2026

Рецензенти випуску:

Ярослав ГОШОВСЬКИЙ	доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Наталія КОНДРАТЕНКО	доктор філологічних наук, професор, професор кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;
Віталій ЛАВРУК	доктор економічних наук, професор кафедри фінансів, банківської справи, страхування та електронних платіжних систем Закладу вищої освіти «Подільський державний університет»;
Олег ЛЕНЮК	кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри диференціальних рівнянь, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;
Андрій ЧУТКИЙ	доктор історичних наук, професор, професор кафедри давньої та нової історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
Мирослав ШЕВЕРА	кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу систематики і флористики судинних рослин Інституту ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України.

Редакційна колегія:

Світлана МИРОНОВА	доктор педагогічних наук, професор (голова);
Тетяна ФРАНЧУК	кандидат педагогічних наук, доцент (відповідальний редактор);
Леся РУДА	кандидат політичних наук (відповідальний секретар);
Тетяна БОДНАРЧУК	кандидат економічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків природничо-економічного факультету;
Тетяна ДОКУЧИНА	кандидат педагогічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи;
Ірина ПАУР	кандидат історичних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків факультету педагогічної освіти і мистецтва;
Тетяна ПОВЕДА	кандидат педагогічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків фізико-математичного факультету;
Анжеліка ПОПОВИЧ	доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи та міжнародних зв'язків навчально-наукового інституту української філології та журналістики;
Марина ЧИСТЯКОВА	кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків факультету фізичної культури, спорту і реабілітації;
Ольга ШАПОВАЛ	кандидат філологічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків факультету іноземної філології;
Діана ЯБЛОНСЬКА	доктор філософії, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків історичного факультету.

НЗ4 Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка:
збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2026. Випуск 25. 838 с.

У збірнику вміщено доповіді та повідомлення науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів і здобувачів наукових ступенів, виголошені на звітній науковій конференції за підсумками науково-дослідної роботи у 2025 році.

Адресовано науково-педагогічним та педагогічним працівникам.

УДК 378.4(082)
ББК 74.58я431

Електронна версія збірника доступна за покликаннями:

URL: <https://science.kpnu.edu.ua/naukovi-pratsi-vykladachiv/>

URL: <https://clar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10158>

Матеріали збірника подані в авторській редакції. Автори опублікованих матеріалів відповідають за точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та ін.

Тетяна БОДНАРЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри німецької мови

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7492-3172>

DIE BESONDERHEITEN DES FUNKTIONIERENS DER PHRASEOLOGISMEN MIT DEM WORT „ENGEL“ IN DER DEUTSCHEN SPRACHE

Досліджується особливості функціонування фразеологізмів із компонентом «ангел» у німецькій мові. Наведено приклади вживання означених фразеологізмів у релігійному та повсякденному контексті.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологізми із компонентом «ангел», функціонування фразеологізмів у німецькій мові.

Relevanz des Themas. Die Sprache stellt eines der interessantesten Bestandteile der menschlichen Kultur dar und jede Religion wirkt auf bestimmte Weise nicht nur auf das Leben der Gesellschaft ein, sondern auch auf ihre Sprache. In Europa hatte das Christentum früher einen sehr wichtigen Einfluss. Heutzutage reicht es ins Leben der Leute nicht in solchem Maß wie früher, aber trotzdem haben noch heute in der Sprache verschiedener Völker viele Phraseologismen mit religiösen Schlüsselwörtern überlebt. Einige gelten zwar schon als veraltet, aber es gibt immer eine große Gruppe derer, die in der Sprache noch verwendet werden.

Präsentation des Hauptforschungsmaterials. Die aus mindestens zwei syntaktisch verbundenen (Wort-) Komponenten bestehenden Phraseologismen erleichtern und fördern die Kommunikation im alltäglichen Sprachgebrauch – wie andere formelhafte Ausdrücke – rationeller zu gestalten. Demgemäß spielen Phraseologismen auch bei der Erlernung einer Fremdsprache eine wichtige Rolle, denn eine auch nur begrenzte Kommunikation in einer Fremdsprache ist ohne eine minimale Beherrschung der Phraseologismen nicht möglich. Den Problemen der Phraseologie sind die Forschungen von vielen Sprachwissenschaftler und zwar W. Fleischer [4], H. Burger [1], D. Hagmanns [6], A. Hemmi [7] und andere gewidmet.

W. Fleischer [4, S. 29-37, S. 62-65] zählt zu den Phraseologismen die syntaktischen Verbindungen von Wörtern, die sich von freien Wortverbindungen unterscheiden und die mindestens ein Autosemantikon enthalten. Die syntaktische Struktur ist nicht einheitlich, die Phraseologismen können z.B. als eine nicht-prädikative Wortverbindung, als eine festgeprägte prädikative Konstruktion oder als ein festgeprägter Satz vorkommen. Er charakterisiert die Phraseologismen nach drei Kriterien: nach der Idiomatizität, nach der semantisch-syntaktischen Stabilität und der Lexikalisierung und Reproduzierbarkeit.

Das Ziel unserer Forschung ist die Besonderheiten des Funktionierens der Phraseologismen mit dem Wort „Engel“ zu analysieren.

Der Begriff „Engel“ bedeutet im Griechischen „Bote“. Die Engel sind rein geistige, unsichtbare und unsterbliche Wesen, die übernatürliche Fähigkeiten haben. Sie „leben“ im Himmel, schauen Gott unablässig von Angesicht zu Angesicht und verherrlichen ihn in der himmlischen Liturgie: „Serafim standen über ihm; ein jeder hatte sechs Flügel: Mit zweien deckten sie ihr Antlitz, mit zweien deckten sie ihre Füße und mit zweien flogen sie. Und einer rief zum andern und sprach: Heilig, heilig, heilig ist der Herr Zebaoth, alle Lande sind seiner Ehre voll!“ [2].

Falls sie aber irgendwo als Vermittler zwischen Gott und Menschen erscheinen, nehmen sie menschliche Gestalt an. Trotzdem erkennen die Leute gleich, dass es um keinen Menschen geht: „In jener Gegend lagerten Hirten auf freiem Feld und hielten Nachtwache bei ihrer Herde. Da trat der Engel des Herrn zu ihnen und der Glanz des Herrn umstrahlte sie. Sie fürchteten sich sehr“ [2].

Jeder Mensch hat nach der Heiligen Schrift seinen Schutzengel, der sich um ihn kümmert: „Denn er hat seinen Engeln befohlen, dass sie dich behüten auf allen deinen Wegen, dass sie dich auf den Händen tragen und du deinen Fuß nicht an einen Stein stoßest“ [2]. Sehr viel erfährt man über Engel in der Offenbarung des Johannes, wo auch ihr Kampf gegen den Satan und seine Helfer beschrieben ist.

Wie aus den obengenannten Beispielen aus der Bibel hervorgeht, sind Engel Gestalten mit guten Eigenschaften. In einigen Phraseologismen werden die Leute mit ihnen verglichen, wie z.B. *schön wie ein Engel sein*, *der rettende Engel sein* oder *ein wahrer Engel sein*. Die Ausnahme stellt der Phraseologismus *gefallener Engel* dar, der sich aber in Wirklichkeit auf Teufel und seine Helfer, die den Gott verlassen haben, bezieht. Auch andere Phraseologismen sind von christlichen Vorstellungen beeinflusst, wie z.B. *ein Engel fliegt durchs Zimmer*, *das hat dir dein guter Engel eingegeben* oder *die Engel [im Himmel] singen hören*.

Aber in der deutschen Sprache finden wir viele Redewendungen, die nicht gerade mit der Religion verbunden sind. Das sind so genannte volkstümliche Wendungen. Folgende Redewendungen bezeichnen meistens die Personen, die positive Eigenschaften besitzen: *die gelben Engel* [3, S. 463] (die Mitarbeiter der Straßenwacht. Diese Wendung entstand aus der Vorstellung, dass sich Engel um die Menschen kümmern und ihnen die Hilfe bringen. Darum nennt man in diesem Fall die Mitarbeiter der Straßenwacht „Engel“. Die gelbe Farbe entspricht / entsprach wahrscheinlich der Farbe von Autos der Straßenwacht); *[auch] nicht gerade ein Engel sein* (ugs.) [3, S. 463] (sich nicht immer mustergültig verhalten); *ein Engel ist keiner / niemand!* (ugs.) [9, S. 162] (die Konstatierung, dass niemand vollkommen ist, weil jeder Mensch irgendeinen Fehler hat); *ein Engel in Menschengestalt sein* (path.) [9, S. 162] (der gütige Mensch, der immer bereit ist, den anderen zu helfen und sich für sie zu opfern); *schön wie ein Engel sein* [8, S. 387] (ein sehr schöner Mensch sein); *ein wahrer Engel sein* [5, S. 105] (ein guter, hilfsbereiter Mensch sein, der sich für andere opfert); *jmds. guter Engel sein* (path.) [10, S. 200] (jemanden schützen, jemandem in Gefahr oder in Schwierigkeiten helfen); *der rettende Engel* (ugs.) [3, S. 179] (jemand, der einem Menschen in einer unangenehmen Situation unerwartet eine Hilfe bringt).

Aber es gibt auch Phraseologismen mit der Komponente „Engel“, die auch negative Eigenschaften bei Personen bezeichnen: *ein Engel mit einem B davor sein* (ugs.) [3, S. 463] (ein Kind, dass sich gar nicht so benimmt, wie man es von ihm erwartet: es ist frech, ungezogen; scherzhafte Bildung aus dem Buchstaben B und Engel = Bengel); *ein gefallener Engel* kann das ledige Mädchen, das seine Unschuld verloren hat genannt werden.

Viele Phraseologismen mit dem Wort „Engel“ sind auch mit dem Tod des Menschen verbunden: *die Engel [im Himmel] singen / pfeifen hören* (ugs.) [3, S. 179]; *die lieben Engelchen im*

Himmel singen / pfeifen hören [8, S. 385-386] (sehr starke Schmerzen haben, die man fast nicht ertragen kann oder einen heftigen Schmerz haben (z.B. nach einer Ohrfeige), der den Menschen für einen Augenblick lang betäubt; die Wendung geht auf die Vorstellung von einem Orchester der Engel zurück, das man musizieren hört, wenn sich einem selig Verstorbenen der Himmel auftut – sie meint eigentlich, dass jemand vor Schmerz so außer sich ist, dass er bereits die Chöre der Engel im Himmel zu hören vermeint); *den haben die Engel in den Schlaf gesungen* [5, S. 385] (jemand ist eines sanften Todes gestorben); *er will den Engeln ersparen, ihn in Abrahams Schoß zu tragen* [8, S. 387] (er führt so ein schlechtes Leben, dass es wahrscheinlich ist, dass er nach seinem Tod nicht in den Himmel kommt; im biblischen Gleichnis vom „reichen Mann und dem armen Lazarus“ [2] kam der reiche Mann in die Unterwelt, während Lazarus von den Engeln in Abrahams Schoß getragen wurde); *in den Himmel kommen, wo die Engel wauwau schreien* [8, S. 718] (in die Hölle kommen).

Wenn jemand ohne Grund lacht, sagt man: er lacht *mit den Engeln* [8, S. 387].

Wenn jemand vom Glück begünstigt wird, bedeutet das, dass *sein Engel kein Bettler ist* [8, S. 387] und man von jemandem, der nur in Betteleien Glück hat, sagt man *sein Engel ist ein Bettler* [8, S. 387].

Schlussfolgerungen. Die Anzahl der volkstümlichen Phraseologismen mit den religiösen Schlüsselwörtern zeigt, dass trotz der Tatsache, dass das Christentum in der heutigen Gesellschaft nicht so eine große Rolle wie früher spielt, religiöse Ausdrücke in der alltäglichen Kommunikation immer ziemlich oft auftreten.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Burger H., Buhofer A., Sialm A. Handbuch der Phraseologie. Berlin, New York: de Gruyter, 1982. 433 S.
2. Das Neue Testament. Einheitsübersetzung der Heiligen Schrift. Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk, 2006. 685 S.
3. Deutsches Universalwörterbuch. Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich: Dudenverlag, 2001. 1528 S.
4. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1997. 250 S.
5. Friedrich W. Moderne deutsche Idiomatik. Ismaning: Max Hueber Verlag, 1995. 565 S.
6. Hagmann S., Hadmann D. Phraseologismen in der Werbung. Leipzig, 1998. S. 45-64.
7. Hemmi A. Es muß wirksam werben, wer nicht will verderben. Kontrastive Analyse von Phraseologismen in Anzeigen-, Radio- und Fernsehwerbung. Bern, Berlin, Frankfurt am Main, 1994. 300 S.
8. Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. Freiburg/Basel/Wien: Verlag Herder, 2004. 1274 S.
9. Schemann H. Deutsche Idiomatik. Die deutschen Redewendungen im Kontext. Stuttgart/Dresden: Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung, 1993. 1037 S.
10. Schemann H. Synonymwörterbuch der deutschen Redensarten. Straelen: Straelener Manuskripte Verlag, 1989. 1050 S.

Отримано 20.03.2026

Ганна БРАТИЦЯ

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри німецької мови

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2716-5561>

NOMINALSTIL IN LEHRWERKEN: BESONDERHEITEN UND FUNKTIONEN

Der Beitrag untersucht den Nominalstil als zentrales Merkmal fachsprachlicher Kommunikation in Lehrwerken und analysiert seine didaktischen Funktionen, insbesondere im Hinblick auf Informationsverdichtung, Objektivierung und kognitive Belastung. Dabei wird gezeigt, dass der Nominalstil eine ambivalente Rolle spielt, da er einerseits präzise und ökonomische Wissensvermittlung ermöglicht, andererseits jedoch die Verständlichkeit für Lernende erschweren kann. Abschließend wird ein reflektierter und zielgruppenorientierter Einsatz des Nominalstils als notwendig hervorgehoben.

Schlüsselwörter: Nominalstil, Lehrwerke, Bildungssprache, Sprachdidaktik, sprachsensibler Unterricht.

Aktualität des Themas. Die Untersuchung des Nominalstils in Lehrwerken ist im Kontext aktueller bildungs- und sprachdidaktischer Diskurse von hoher Relevanz. In den letzten Jahren hat insbesondere die Bedeutung von Bildungssprache und fachsprachlicher Kompetenz für den Lernerfolg zunehmend an Aufmerksamkeit gewonnen. Lehrwerke fungieren dabei als zentrale Schnittstelle zwischen fachlichen Inhalten und deren sprachlicher Vermittlung.

Zugleich führen heterogene Lerngruppen, Mehrsprachigkeit sowie die wachsende Zahl von Zweitsprachenlernenden dazu, dass sprachliche Anforderungen stärker in den Fokus rücken. Der Nominalstil, als charakteristisches Merkmal fachsprachlicher Kommunikation, stellt in diesem Zusammenhang eine besondere Herausforderung dar, da er einerseits fachliche Präzision ermöglicht, andererseits jedoch die Verständlichkeit von Texten erheblich erschweren kann.

Darüber hinaus verstärken aktuelle Entwicklungen wie kompetenzorientierter Unterricht, Sprachsensibilität in allen Fächern sowie die Digitalisierung von Lehr-Lern-Materialien die Notwendigkeit, sprachliche Strukturen – einschließlich des Nominalstils – differenziert zu betrachten und didaktisch reflektiert einzusetzen.

Ziel der Publikation. Ziel der vorliegenden Publikation ist es, die sprachlichen Besonderheiten und Funktionen des Nominalstils in Lehrwerken systematisch zu analysieren und im Hinblick auf ihre didaktische Relevanz zu untersuchen. Im Mittelpunkt steht dabei die Frage, inwiefern der Nominalstil sowohl zur fachlichen Präzision und zur Vermittlung wissenschaftlicher Denkweisen beiträgt als auch potenzielle Verständnishürden für Lernende erzeugt. Darüber hinaus verfolgt der Beitrag das Ziel, das Spannungsverhältnis zwischen Verständlichkeit und Fachlichkeit herauszuarbeiten und daraus didaktische Implikationen abzuleiten. Auf dieser Grundlage sollen Ansatzpunkte für einen reflektierten, zielgruppenorientierten und lernförderlichen Einsatz des Nominalstils in Lehrwerken aufgezeigt werden.

Darstellung des Hauptmaterials der Untersuchung. Der Nominalstil gilt als zentrales Merkmal wissenschaftlicher und fachsprachlicher Kommunikation und spielt insbesondere in Lehrwerken eine bedeutende Rolle. Der vorliegende Beitrag untersucht die spezifischen Eigenschaften des Nominalstils sowie seine Funktionen im didaktischen Kontext. Im Fokus stehen dabei Aspekte der Informationsverdichtung, der Fachsprachlichkeit, der kognitiven Belastung und der Objektivierung. Es wird argumentiert, dass der Nominalstil eine ambivalente Funktion einnimmt:

Einerseits ermöglicht er präzise und ökonomische Wissensvermittlung, andererseits kann er die Verständlichkeit für Lernende erheblich beeinträchtigen. Abschließend wird für einen reflektierten und zielgruppenorientierten Einsatz plädiert.

Die sprachliche Gestaltung von Lehrwerken ist ein zentraler Faktor für den Lernerfolg. Neben der Auswahl und Strukturierung von Inhalten spielt insbesondere die sprachliche Form eine entscheidende Rolle. Ein charakteristisches Merkmal fachsprachlicher Texte ist der sogenannte Nominalstil, der durch die Häufung von Nominalisierungen und komplexen Nominalgruppen gekennzeichnet ist.

Während der Nominalstil in wissenschaftlichen Diskursen als angemessen und funktional gilt, ist seine Verwendung in Lehrwerken didaktisch umstritten. Einerseits dient er der präzisen Darstellung komplexer Sachverhalte, andererseits kann er die Verständlichkeit und Zugänglichkeit von Lerninhalten erschweren. Ziel dieses Artikels ist es, die Besonderheiten und Funktionen des Nominalstils in Lehrwerken systematisch zu analysieren und seine didaktische Relevanz zu diskutieren.

Der Nominalstil bezeichnet eine Ausdrucksweise, bei der verbale Strukturen durch nominale ersetzt werden. Typisch sind Nominalisierungen (z. B. „Durchführung“, „Analyse“), komplexe Nominalgruppen, Präpositionalgefüge. Diese Strukturen führen zu einer Verdichtung von Informationen und einer Reduktion von syntaktischen Relationen [1]. Der Nominalstil wird auch als konstitutives Merkmal wissenschaftlicher Kommunikation betrachtet [4], indem Präzision und Eindeutigkeit, Abstraktion und Generalisierung, Ökonomie des Ausdrucks im Fokus liegen. Gleichzeitig trägt er zur Entpersonalisierung von Aussagen bei und unterstützt die Darstellung von Wissen als objektiv.

In Lehrwerken dient der Nominalstil der *Informationsverdichtung*: kompakte Darstellung komplexer Inhalte, wodurch mehrere Informationen in einer syntaktischen Einheit gebündelt werden können.

Eine weitere Funktion „*Einführung in fachsprachliche Strukturen*“ hilft bei der Vermittlung fachsprachlicher Kompetenz. Der Nominalstil dient dabei als Modell für wissenschaftliches Schreiben und Denken. Lernende werden mit typischen Strukturen vertraut gemacht, die für akademische Diskurse notwendig sind [2].

Ein wesentliches Merkmal des Nominalstils ist die Reduktion personaler Bezüge. Handlungen treten zugunsten von Prozessen in den Hintergrund. Dadurch schafft man *Objektivierung und Anonymisierung*.

Aber andererseits erfordert die Verarbeitung nominaler Strukturen ein höheres Maß an kognitiver Anstrengung. Insbesondere lange Nominalketten und fehlende Verben als Strukturierungshilfen können die Verständlichkeit erheblich beeinträchtigen [3]. Was zu der kognitiven Belastung vor allem bei jüngeren Lernenden und Zweitsprachenlernenden führt.

Außerdem ermöglichen Nominalisierungen die Bildung abstrakter Begriffe und Kategorien. Dadurch wird die Strukturierung von Wissen unterstützt. Lehrwerke nutzen den Nominalstil also gezielt, um Begriffe einzuführen, Zusammenhänge zu systematisieren und analytisches Denken zu fördern.

Ein zentrales Ergebnis der Analyse ist das Spannungsverhältnis zwischen zwei Anforderungen: *Verständlichkeit* (klare, verbale Strukturen) und *Fachlichkeit*: (präzise, nominale Ausdrucksweise). Idealerweise müssen Lehrwerke beide Ziele miteinander in Einklang bringen. Eine ausschließliche Verwendung des Nominalstils kann zu Überforderung führen, während ein Verzicht auf fachsprachliche Strukturen die Vorbereitung auf wissenschaftliche Kommunikation beeinträchtigt.

Schlussfolgerungen. Zusammenfassend lässt sich sagen, dass der Nominalstil ein zentrales Element fachsprachlicher Lehrwerke ist und vielfältige Funktionen erfüllt, darunter Informationsverdichtung, Objektivierung und die Förderung fachlicher Kompetenz. Gleichzeitig stellt er eine Herausforderung für die Verständlichkeit dar.

Ein reflektierter, zielgruppenorientierter Einsatz ist daher entscheidend. Lehrwerke sollten den Nominalstil nicht vermeiden, sondern didaktisch sinnvoll integrieren, um sowohl den Zugang zu Wissen als auch die Entwicklung fachsprachlicher Fähigkeiten zu ermöglichen.

LITERATURVERZEICHNIS:

1. Dudenredaktion. *Duden – Die Grammatik*. 9. Aufl. Berlin: Dudenverlag, 2016.
2. Ehlich K. Deutsch als Wissenschaftssprache. *Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache*. 1993. Bd. 19. S. 13–42.
3. Leisen J. *Handbuch Sprachförderung im Fach*. Stuttgart: Klett, 2010.
4. Roelcke T. *Fachsprachen*. 3. Aufl. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2010.

Отримано 20.03.2026

Андрій ВІНОГРАДОВ

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня
спеціальності 035 Філологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0005-9208-6546>

БІБЛІЙНИЙ ІНТЕРТЕКСТ У РОМАНІ ТОНІ МОРРІСОН «ПІСНЯ СОЛОМОНА»

У статті розглянуто місце біблійних алюзій у художній структурі роману Т. Моррісон «Пісня Соломона». Встановлено, що біблійний інтертекст є фундаментальним генетичним кодом, формуючи символічну рамку пошуку ідентичності героями.

Ключові слова: Тоні Моррісон, «Пісня Соломона», інтертекст, Біблія, символіка.

Актуальність теми. Роман Тоні Моррісон «Пісня Соломона» визнається одним із найбільш довершених у творчій спадщині видатної американської письменниці новітньої доби. Згідно з думкою Харольда Блума, висловленою у передмові до збірки критичних статей до роману, цей твір є її шедевром («masterwork») [1, р. 1]. У зазначеній збірці представлено репрезентативні матеріали щодо різних напрямків вивчення твору, зокрема й щодо його релігійної типології [2], однак вони не вичерпують всієї глибини й багатоплановості роману. Тому дослідження місця й функціонального значення його біблійної складової є актуальним науковим завданням.

Метою публікації є виявлення елементів біблійного інтертексту в ідейно-змістовій структурі роману «Пісня Соломона», зв'язку біблійних претекстів із афро-американським фольклором і новітньою ментальною міфологією вимушених переселенців із Африки, що сформувалася під впливом рабства і процесів взаємодії з іншими культурними ідентичностями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування рецепції роману «Пісня Соломона» задається вже його назвою, що містить очевидну алюзію на «Пісню Пісень» зі Старого

Заповіту. Традиційно цей текст приписується легендарному царю Соломону і є однією з найліричніших та найеротичніших книг Біблії. У ньому оспівується радісна, взаємна, тілесна й духовна любов між закоханими. Однак Моррісон використовує цю алюзію радше як трагічну іронію, адже в романі немає здорової і радісної любові. Про це свідчать два ключові сюжетні плани роману. Стосунки Мейкона-молодшого та Рут позначені елементами некрофілії, сповнені взаємної ненависті та наслідками минулих травм. Не менш складними й вразливими є й стосунки Дояра та Агар. Для них характерна двоїста токсичність: егоїзм з його боку та самознищуюча одержимість з її боку. Агар, по суті, стає анти-нареченою з біблійної «Пісні». Вона прагне любові, але її ідентичність настільки деформована патріархальним поглядом, що, втративши об'єкт любові, вона помирає. Вона не може «належати собі», як героїня «Пісні Пісень». Отож на цьому рівні інтертекстуальна назва роману вказує на глибоку дисфункцію гендерних ролей. Роман стає «піснею» про відсутність любові, про те, як соціальні та особисті травми унеможливають гармонійні стосунки, яких прагне людська душа.

Другий очевидний біблійний зріз роману визначається його антропонімікою. Моррісон використовує Біблію як джерело імен для героїв: Пілат, Агар, Рут, Ліна (Магдалина), Коринтіанс (від Першого послання апостола Павла до Коринтян), але робить це з гіркою іронією, не виключаючи, втім, і можливостей подолання суперечностей, що виникають внаслідок зіткнення біблійних цінностей із реальністю життя чорношкірих в Америці.

Особливо показовою є історія Пілат. Вона буквально носить своє «ім'я» у медальйоні. Написане на клаптику паперу воно виступає єдиним зв'язком із цивілізацією і соціумом, що викинули її із себе. Ще один «вічний» тягар Пілат – мішок із кістками. Вона теж весь час носить і перевозить його з собою, міняючи місця проживання. Лише після відкриття, зробленого її племінником Дояром, Пілат розуміє трагедію цього тягара. Вона все життя носила кістки людини, яку вважала вбитою нею (хоча насправді це був білий чоловік, якого вбив її батько). Це була її ноша провини та пам'яті.

Якщо образ Мейкона Деда-старшого (батька Мейкона Деда і Пілат) втілює старозавітний дух (накопичення, суворість, закон, власність), то Пілат, попри свої «тягарі», приносить у світ Дедів (тобто Мертвих) дух новозавітної любові, самопожертви та відмови від матеріального світу речей. Відсутність пупа робить її символічно «ненародженою» від гріха, майже міфічною істотою. На відміну від інших персонажів, які отримують біблійні імена випадково, через «сліпий» метод вибору зі Священного Письма, і вони починають діяти подібно до фатуму, покійно його приймаючи, Пілат трансформує цю приреченість в іншу якість. Моррісон перетворює біблійного Пілата, який засуджує на смерть, на ту, хто дарує життя та зберігає пам'ять.

Цікавою й неоднозначною є й трансформація Агар, онуки Пілат. Біблійним контекстом цього імені є історія служниці Сари, яка була вигнана в пустелю разом із сином Ізмаїлом. Вона втілює символ відкинутості, але також і Божого захисту в скруті. Агар у романі стає «вигнанкою» в межах власної родини через нерозділене кохання до Дояра. Її «пустеля» – це духовна порожнеча сучасного споживацького світу, про що особливо наочно свідчить сцена, де вона намагається «купити» собі нову ідентичність через одяг та косметику, готуючись до власної смерті.

Сполучною ланкою між історіями Пілат і Агар і, власне, символікою їх імен є матір Агар, Реба (скорочена форма імені Ребекка). В оригіналі воно означає «та, що зв'язує», «затримуює в пастку» або «полонянка». У Старому Заповіті Ребекка – дружина Ісаака, жінка

енергійна та рішуча, яка хитрістю допомагає своєму улюбленому сину Якову отримати благословення батька в обхід Ісава, старшого. Реба у Моррісон успадковує цю «удачливість», але в дуже дивній, майже гротескній формі. Вона має містичну здатність вигравати в будь-яких лотереях, конкурсах та розіграшах, причому їй «щастить» без жодних зусиль. Дослідники роману вбачають тут іронічне переосмислення біблійної концепції Благодаті (Grace) [4]. Благодать у християнстві – це дар, який не можна заслужити працею. Реба отримує матеріальні блага (подарунки, предмети), але вони не приносять їй ані багатства, ані щастя.

Доньки Мейкона Деда-молодшого – Ліна і Корінтіанс, названі на честь цілих книг або знакових постатей Нового Заповіту, мали би отримати відповідну «високу» долю, однак їхнє життя нагадує тиху деградацію в «золотій клітці» батьківського дому. Тут Моррісон іронізує над тим, як релігійна форма (ім'я) може ставати порожньою оболонкою, якщо за нею немає свободи. Тільки коли Корінтіанс наважується на стосунки з Генрі Портером (людиною нижчого стану), її ім'я починає наповнюватися реальним життєвим змістом, виходячи за межі біблійної цитати.

У біблійному контексті роману варто згадати також про таємну радикально-терористичну організацію «Сім днів», до якої належить Гітара. У даному випадку має місце перекручування значення біблійних семи днів, необхідних для створення світу. Учасники групи стають інструментом у руках зла, здійснюючи декілька вбивств виключно з мотивів помсти «білим».

Висновки. Таким чином, біблійний інтертекст у романі «Пісня Соломона» є фундаментальним генетичним кодом. Він формує символічну рамку пошуку ідентичності; трансформовані алюзії на «Пісню Пісень», старозаповітні імена та мотив духовного «польоту» поєднують афро-американську історичну пам'ять із універсальною міфо-біблійною моделлю спасіння й повернення до витоків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Toni Morrison's *Song of Solomon*. Edited and with an introduction by Harold Bloom. New York: Infobase Publishing, 2009. viii, 216 p.
2. Pocock Judy. 'Through a Glass Darkly': Typology in Toni Morrison's *Song of Solomon*. *Canadian Review of American Studies*. 2005. 35. no. 3. P. 281-298.
3. Setia Poonam. Significance of Naming in *SONG OF SOLOMON* by Toni Morrison. *Literary Endeavour*: 2018. Vol. IX . Is. 3. P. 224-228. URL: <https://www.literaryendeavour.org/archives/2018/23>

Отримано 20.03.2026

Оксана ГАЛАЙБІДА

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської мови

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3622-9857>

VISIBLE LEARNING AND TEACHING

У статті розглянуто основні принципи моделі «видимого навчання» австралійського вченого-методиста Джона Гетті: чіткі (видимі) інструкції виконання завдань (критерії успіху), чіткі (видимі) результати навчання, чіткі (видимі) критерії формувального оцінювання і їх практичне застосування на заняттях вивчення англійської мови. Таке навчання підвищує мотивацію здобувачів освіти і забезпечує їхній навчальний успіх.

Ключові слова: модель «видимого навчання», критерії успіху, результати навчання, формувальне оцінювання, зворотний зв'язок (feedback).

Topicality. During recent years a lot of talk has been made around the necessity of making a shift from teacher-centered to learner-focused learning to enhance academic success and develop motivation to learning. Researchers and methodologists introduced numerous interactive technologies that stimulate active student participation and involvement in the educational process. But that is not enough. John Hattie, a leading education researcher from Australia, developed his idea of visible learning which is based on the principles of transparent goals, success criteria and feedback.

The aim of the article is to consider J. Hattie's ideas of visible learning and their practical implementation in English language classes.

Presentation of the research. John Hattie is a leading education researcher from Australia, a professor of education and director of the Melbourne Education Research Institute at the University of Melbourne, Australia [3]. He conducted an evidence-based research how to improve learning and teaching, presenting a synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement in his book "Visible learning" [2], which is considered to be the "holy grail of education" [4]. According to him, for successful teaching and learning it is necessary to create a culture of clarity, feedback, and professional teacher-learner dialogue.

When it is clear what teachers are teaching and what students are learning, the learning process is transparent, which greatly contributes to learners' achievement. Visible learning is about helping students to see their learning results and growth.

So, how to make learning visible? J. Hattie suggests three key principles: transparent goals, success criteria and feedback (formative assessment and reflection).

1. Clear goals and outcomes make learning measurable. To make learning results visible it is necessary to use action verbs to describe and classify observable knowledge, skills and abilities, for instance: "By the end of the lesson you will be able to discuss...". It is advisable to be specific and avoid vague language. For this purpose, it is convenient to use the verbs according to Bloom's Taxonomy levels:

- level 1 (knowledge, remembering): define, list, state, memorise;
- level 2 (comprehension, understanding): classify, describe, discuss, explain, identify, paraphrase, translate;
- level 3 (applying): choose, construct, demonstrate, illustrate, interpret, use, write;
- level 4 (analysing): analyse, compare, contrast, distinguish, examine, experiment, question, test;

- level 5 (evaluating): argue, conclude, defend, judge, select, support, value, evaluate;
- level 6 (synthesis, creating): arrange, collect, combine, compose, construct, create, design, formulate, organize, plan, propose [1].

2. Success criteria means setting clear features a learner is to include while doing the tasks. It is necessary to provide instructional continuity and clarity. For instance: *Describe the worst holiday you have ever had:*

- *describe where you were, with who, what you were doing and what went wrong;*
- *use Past Continuous (at least two times) and Past Perfect (at least one time) forms, Conditional sentences (at least one time);*
- *make the story dramatic using at least three adjectives.*

The students know that if they follow these recommendations, they will be a success. Besides they understand what criteria the feedback and assessment is going to be based on.

Conclusion. Making learning visible creates inclusive classroom environments where students actively participate. The increased engagement improves motivation and supports long-term academic success. This reflective process is beneficial for both teachers and learners: it supports professional teacher growth and improves student achievement.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bloom's taxonomy of Measurable Verbs. URL: <https://www.utica.edu/academic/Assessment/new/Blooms%20Taxonomy%20-%20Best.pdf>
2. Hattie J.A. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. SAGE Publications. 2008.
3. Hattie J., Yates G. Visible learning and the science of how we learn London New York Routledge, 2013.
4. Terhart E. Has John Hattie really found the holy grail of research on teaching? An extended review of Visible Learning. *Journal of Curriculum Studies*. 2011. 43(3). P. 425–438. DOI: <https://doi.org/10.1080/00220272.2011.576774>

Отримано 20.03.2026

Олена ГЛАВАЦЬКА

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської мови

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6411-0271>

НОМІНАЦІЇ СПЕЦІАЛІСТІВ В ОБЛАСТІ МЕДИЦИНИ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті представлено структурно-семантичну характеристику номінацій спеціалістів в області медицини сучасної англійської мови. Показано співвідношення похідних з їхніми мотиваторами.

Ключові слова: найменування особи, мотиватор, дериват, семантичне співвідношення.

Актуальність теми зумовлена тим, що на сучасному етапі розвитку мови найменування людини складають своєрідну систему, яка включає в себе особливий, важливий по своїй ролі підклас іменників, що привертає увагу дослідників.

Мета публікації – дослідження похідних номінацій фахівців у галузі медицини сучасної англійської мови. Опис включає встановлення структури, співвідношення дериватів з їх мотиваторами, виявлення сполучуваних можливостей мотиваторів зі словотворчими суфіксами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фактичний матеріал (понад 100 од.) вилучено зі словників сучасної англійської мови [1]. Деривати, що називають спеціалістів в області медицини утворені переважно від субстантивів. За характером словотворчих суфіксів найбільш численними є деривати на *-ist*: ***hospitalist*** – a doctor who practices medicine only in a *hospital*; ***orthopaedist*** – a doctor who specializes in *orthopaedia*; ***acupuncturist*** – a person who is trained to do *acupuncture*; ***nutritionist*** – an expert on the subject of *nutrition*; ***phlebotomist*** ← *phlebotomy*; ***chemotherapist*** ← *chemotherapy*; ***apitherapist*** ← *apitherapy*; etc.

Зазначимо, що найменуванням з *-log* відповідають номінації із суфіксом *-ist*, що приєднується до мотиватора на *-(o)log(y)*, пов'язаного з назвою розділу (галузі) медицини: ***odontologist*** – a doctor who specializes in *odontology* – the scientific study of the structure and diseases of teeth; ***gastroenterologist*** ← *gastroenterology* – the branch of medicine focused on the digestive system and its disorders; *otologist* ← *otology* – the study of the anatomy and diseases of the ear; ***nephrologist*** – a doctor who specializes in *nephrology*; ***endocrinologist*** – a doctor who specializes in *endocrinology*; ***dermatologist*** ← *dermatology*; ***andrologist*** ← *andrology*; ***haematologist*** ← *haematology*; ***implantologist*** ← *implantology*; ***cardiologist*** ← *cardiology*, etc.

Одиничними прикладами представлені похідні із нульовим суфіксом ***osteopath*** ← *osteopathy*; та матеріально вираженими суфіксами *-er* та *-ian*: ***radiographer*** ← *radiograph*; ***geriatrician*** ← *geriatrics*.

Аналіз співвідношення дериватів з їхніми мотиваторами дозволяє говорити про те, що в більшості випадків семантичні об'єми похідних та мотиваторів рівні, при цьому одиниці мотиваційних пар моносемічні: ***rheumatologist*** – a doctor who specializes in *rheumatology* (*rheumatology* – the study of conditions that make the joints swell); ***urologist*** – a doctor who specializes in *urology* (*urology* – the medical and surgical specialty focused on the urinary tract system in men and women (kidneys, bladder, ureters, urethra) and the male reproductive system); etc.

Одиничним прикладом представлено похідні із суфіксом *-ist*, що мотивовані неоднослівним найменуванням: ***intensivist*** – a doctor who specialises in the techniques and procedures used in a hospital's *intensive care unit*; ***parkinsonologist*** – an expert who cares for *Parkinson's patients*.

Аналіз фактичного матеріалу дає можливість спостерігати явище множинної мотивації. Так, найменування ***physiatrist*** може бути мотивоване неоднослівним найменуванням *physical diseases* або іменником *physiatry*: ***physiatrist*** – a doctor who treats *physical diseases* and injuries using physical methods: *phys+iatrist*; a doctor who specializes in *physiatry* (a medical specialty focused on restoring function and quality of life for individuals with injuries, disorders, or disabilities): *physiatr+ist*.

Окрім того, спостерігаємо явище множинної мотивації у синонімічних похідних, мотивованих різними іменниками, що називають хворобу або галузь медицини: ***diabetolog*** / ***diabetologist*** – a doctor who treats people with *diabetes mellitus* (*diabetes* – a disease in which the body cannot control the level of sugar in the blood); a doctor who specializes in *diabetology* – a subspecialty of endocrinology focused on the comprehensive study, diagnosis, treatment, and management of diabetes mellitus and its related metabolic disorders): *diabetolog* ← *diabet[es]* + *-olog*; *diabetolog* ← *diabetolog[y]* + *-^*; *diabetologist* ← *diabet[es]* + *-ologist*; *diabetologist* ← *diabetolog[y]* + *-ist*.

Синонімічні мотиватори породжують синонімічні похідні: *allergologist* / *allergist* ← *allergology* / *allergy*; *anaesthetist* / *anaesthesiologist* ← *anaesthesia* / *anaesthesiology*; etc. Поповнюють загальну кількість похідних синонімічні іменники, створені від одного і того ж мотиватора на одному словотвірному ступені, тотожні або близькі за значенням, з нульовим та матеріально вираженим суфіксом: *orthodontist* / *orthodont* ← *orthodontics*; *periodontist* / *periodontologist* ← *periodontology*; *allopathist* / *allopath* ← *allopathy*; такі утворення ми вважаємо словотвірними синонімами.

Сфера охорони здоров'я стала важливим постачальником інновацій. У наших матеріалах виокремлено неологізми на позначення фахівців у сфері медицини: так, лікар-нейроетика, який дотримується моральних принципів і стандартів при лікуванні захворювань мозку, іменують *neuroethicist* – a person involved in *neuroethics* – the study of both the ethics of neuroscience and the neuroscience of ethics.

У наших матеріалах є телескопійне утворення: *surgicalist* – a surgeon who works exclusively in a hospital: *surgic[al]* + *[hospit]alist*: *Surgicalists, very simply, are hospitalists who perform surgery*. Fred Horlbeck, "New breed of surgeons declares, 'Have scalpel, will travel'," Triangle Business Journal, December 04, 2006.

Висновки. Аналіз фактичного матеріалу дозволив нам сформулювати такі основні результати дослідження:

Типологія словотвірних значень похідних обумовлена мовними характеристиками мотиваторів. Найменування спеціалістів в області медицини утворено переважно за допомогою суфікса *-ist* від субстантивів на *-(o)log(y)*. Моделі з нульовим та матеріально вираженими суфіксами *-er*, *-ian*, *-olog* / *-ologist* непродуктивні. Одиначними прикладами представлено похідні, мотивовані неоднослівним найменуванням та телескопійне утворення. Для певної групи похідних характерна множинність мотивації. Також деривати можуть вступати в синонімічні стосунки. Семантичне співвідношення одиниць мотиваційних пар у наших матеріалах представлена лише одним типом: семантичні об'єми похідного та мотиватора рівні.

Процеси неологізації мови, що спостерігаються в останні роки, вносять істотні зміни і в мікросистем у найменувань людини, сприяючи появі нових похідних, які стають об'єктом дослідження та опису.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Academic Dictionaries and Encyclopedias. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary> (дата звернення: 25 лютого 2026).

Отримано 20.03.2026

Наталія ГЛУШКОВЕЦЬКА

кандидат філологічних наук, доцент, старший викладач кафедри
германської і слов'янської філології та зарубіжної літератури

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6034-468X>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ІНШОМОВНОГО НАВЧАННЯ

У тезах обґрунтовано концептуальні та лінгводидактичні засади формування англомовної лексичної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту в умовах професійно орієнтованого навчання. Розкрито структуру лексичної компетентності, визначено педагогічні умови її формування та наведено приклади використання професійно орієнтованої спортивної лексики в освітньому процесі.

Ключові слова: англомовна лексична компетентність, професійно орієнтоване навчання, іншомовна комунікативна компетентність, фахівці фізичної культури і спорту, лінгводидактичні засади, спортивна термінологія.

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку вищої освіти характеризується активною інтеграцією України у світовий науково-освітній простір, що зумовлює необхідність підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних до ефективної професійної комунікації іноземною мовою. Особливо це стосується галузі фізичної культури і спорту, яка характеризується високим рівнем міжнародної взаємодії: участю спортсменів у міжнародних змаганнях, співпрацею з іноземними тренерами, використанням міжнародних методик тренування та аналізом англомовних наукових джерел.

Особливе місце у структурі іншомовної комунікативної компетентності посідає лексична компетентність, яка забезпечує здатність адекватно використовувати лексичні одиниці у процесі професійної комунікації. Вона передбачає не лише знання лексичних одиниць і термінів, але й уміння їх правильно інтерпретувати та застосовувати у конкретних професійних ситуаціях.

Мета публікації полягає в теоретичному обґрунтуванні концептуальних та лінгводидактичних засад формування англомовної лексичної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту в умовах професійно орієнтованого іншомовного навчання та визначенні ефективних методичних підходів до її розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній лінгводидактиці лексична компетентність розглядається як знання та здатність використовувати словниковий запас мови, що включає лексичні та граматичні елементи [4, с. 110]. Вона включає кілька взаємопов'язаних компонентів:

- **когнітивний компонент**, що передбачає знання лексичних одиниць, їх семантичних та стилістичних особливостей;
- **операційний компонент**, який забезпечує здатність використовувати лексику у мовленні;
- **мотиваційний компонент**, що пов'язаний із професійною мотивацією студентів до вивчення іноземної мови.

Як слушно зауважують К. Гнатенко та Ю. Коваленко, під час навчання варто орієнтуватися на розвиток особистості студента, його пізнавальні і творчі здібності; на формування глибокої особистісної мотивації, а також стимул до отримання освіти і, безпосередньо, знання іноземних мов [1, с. 6003]. Для фахівців з фізичної культури і спорту особливого значення набуває засвоєння професійно орієнтованої лексики. Зокрема, до такої лексики належать терміни, пов'язані з фізичною підготовкою, тренувальним процесом, спортивною медициною та методикою викладання фізичного виховання. Наприклад: *endurance training* (тренування витривалості), *strength conditioning* (силова підготовка), *warm-up exercises* (розминка), *cool-down phase* (завершальна частина тренування), *muscle recovery* (відновлення м'язів), *injury prevention* (профілактика травм).

Формування англомовної лексичної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури ґрунтується на реалізації низки науково-методологічних підходів.

Насамперед це **компетентнісний підхід**, який передбачає орієнтацію освітнього процесу на формування здатності студентів застосовувати іншомовні знання у професійній діяльності. У межах цього підходу особлива увага приділяється розвитку практичних мовленнєвих умінь, зокрема здатності пояснювати техніку виконання вправ, давати інструкції спортсменам або аналізувати результати тренувань англійською мовою.

Важливу роль відіграє **комунікативний підхід**, відповідно до якого навчання іноземної мови відбувається через моделювання реальних ситуацій спілкування [3, с. 67]. Наприклад, студенти можуть виконувати роль тренера, який пояснює правила виконання вправ: *Keep your back straight, Maintain a steady breathing rhythm, Increase the intensity gradually*. Такі завдання сприяють активному використанню професійної лексики.

Професійно орієнтований підхід передбачає урахування на заняттях з мови інтересів учнів та їхню майбутню професію [2, с. 89], тобто інтеграцію іншомовної підготовки з фаховими дисциплінами. Наприклад, під час вивчення теми «Спортивні травми» студенти можуть опрацьовувати англомовні тексти, що містять такі поняття, як *muscle strain*, *tennis elbow*, *sprained ankle* та *shin splint*. Це сприяє формуванню системного розуміння професійної термінології.

Ефективним засобом формування лексичної компетентності є використання **англомовних навчальних матеріалів**. До них належать наукові статті, навчальні відео, методичні рекомендації міжнародних спортивних організацій, а також матеріали професійних тренерських курсів. Наприклад, аналіз фрагментів англомовних тренувальних інструкцій дозволяє студентам засвоювати специфічну спортивну лексику у контексті її реального використання.

Важливою лінгводидактичною умовою є поетапна організація формування лексичної компетентності. На **першому етапі** відбувається семантизація нових лексичних одиниць шляхом використання пояснень, ілюстрацій, відеоматеріалів або перекладу. На **другому етапі** здійснюється тренування лексики через виконання вправ різного типу: підстановчих, трансформаційних, перекладних. На **третьому етапі** студенти використовують лексику у процесі мовленнєвої діяльності, зокрема під час дискусій, презентацій або рольових ігор.

Наприклад, у межах теми «Sports Training» студентам пропонується виконати такі завдання:

- описати етапи тренувального процесу англійською мовою;
- пояснити правила виконання конкретної вправи;
- проаналізувати спортивні результати команди або окремого спортсмена.

Крім того, ефективним інструментом формування лексичної компетентності є використання **цифрових освітніх технологій**. Онлайн-платформи, мобільні додатки та інтерактивні словники дозволяють створювати різноманітні навчальні завдання, спрямовані на розвиток словникового запасу. Використання цифрових ресурсів також сприяє розвитку автономності студентів і підвищенню їх мотивації до вивчення іноземної мови.

Таким чином, формування англомовної лексичної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту є комплексним педагогічним процесом, що передбачає інтеграцію сучасних методичних підходів, професійно орієнтованого змісту навчання та інноваційних освітніх технологій.

Висновки. Отже, формування англомовної лексичної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури є важливим складником їх професійної підготовки. Ефективність цього процесу забезпечується реалізацією компетентнісного, комунікативного та професійно орієнтованого підходів, використанням автентичних матеріалів та інтерактивних методів навчання.

Практична спрямованість навчального процесу, поєднання мовної підготовки з фаховими дисциплінами та застосування цифрових освітніх ресурсів сприяють розширенню словникового запасу студентів і формуванню здатності до професійної іншомовної комунікації.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні інноваційних методик формування іншомовної професійної компетентності студентів спеціальностей фізичної культури і спорту, а також у дослідженні можливостей використання цифрових технологій у процесі їх іншомовної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гнатенко К., Коваленко Ю. Особливості методики навчання фахового лексичного матеріалу студентів спортивного освітнього закладу. *Traektoriâ Nauki. Path of Science*. 2018. Vol. 4. № 6. С. 6001-6006.
2. Ніколаєва С.Ю. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник. Київ: Ленвіт, 2013. 590 с.
3. Тарнопольський О.Б. Методика викладання іноземних мов у вищій школі: навч. посіб. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. 256 с.
4. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. 365 p.

Отримано 20.03.2026

Ірина ГОЛУБІШКО

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри
германської і слов'янської філології та зарубіжної літератури
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0722-1482>

ВЛАСНЕ ІМ'Я ЯК ВИЯВ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ (РОМАН АРТУРО ПЕРЕСА-РЕВЕРТЕ «КЛУБ ДЮМА, АБО ТІНЬ РІШЕЛЬЄ»)

Роман А. Переса-Реверте цікавий об'єкт інтертекстуального дослідження, перш за все, з точки зору місця власних імен у художньому творі. Наведені варіанти авторської класифікації їхніх прикладів.

Ключові слова: художній твір, інтертекстуальність, власне ім'я, книгодрук, середньовіччя.

Актуальність теми. Дану працю присвячено функціонуванню у тексті власного імені. Власний іменник – ім'я, що виступає індивідуальним позначенням осіб і тварин, географічних та астрономічних об'єктів, установ, закладів тощо. Ж. Женетт розглядає деякі одиниці художнього тексту як складові інтертекстуальності. Вчений «запропонував переосмислення поняття «палімпсест», адже нове письмо неможливе без нашаровувань інтертекстуальних смислів (ми розуміємо інтертекстуальність, поділяючи точку зору Ж.Женетта, як взаємозв'язок, співвіднесеність та діалог літературних творів між собою, коли один текст містить у собі явні або приховані посилання на інші тексти. Термін ввела Юлія Крістева, визначаючи текст як «мозаїку цитат», що збагачує зміст і створює нове значення) [4, с. 309]». За версією Ж. Женетта, існує декілька типів інтертекстуальності в тексті. Окремо названо паратекстуальність як відношення тексту до своєї частини. Її складовими є заголовок, епіграф. Ми б приєднали до цього переліку ще власне ім'я.

У сучасній лінгвістиці власні імена часто визначаються як такі, що називають лексичні одиниці на відміну від загальних лексем, що вважаються назвами, що позначають їх. Таким чином, основними функціями власних найменувань, за В. В. Лучиком [5, с. 136], можна вважати: 1) здатність називати (номінативна функція); 2) здатність пов'язувати онім з конкретним об'єктом (ідентифікаційна); 3) здатність виділяти об'єкт із класу однорідних та протиставляти його іншим (індивідуалізаційно-диференційна).

До цієї класифікації, у межах аналізованого художнього твору, необхідно додати імена історичних осіб і подій; імена вигаданих персонажів (як головних, так і другорядних); імена, що позначають людей, котрі є алхіміками, магами, проявом фантазії письменника.

Актуальною цю розвідку робить те, що спеціальних праць, присвячених функціонуванню власних імен в тексті художнього твору майже немає. В основному це словникові статті, часто пов'язані з поняттям інтертекстуальності, нечисленні статті, в першу чергу лінгвістичного характеру [6]. Тому ми звернули увагу на цю проблему.

Наприклад, у Словнику філологічних термінів читаємо: «власна назва – іменник, що означає одиничний предмет із ряду однорідних. До них належать імена осіб, клички тварин, назви планет, географічні назви, назви установ, підприємств, газет, пароплавів та інші індивідуальні назви [1, с. 26]. Нас цікавлять імена осіб і назви книг.

Метою публікації є визначення поняття «власне ім'я», спроба класифікації цих одиниць у художньому творі, відмінної від поділу лінгвістів, з'ясування того, чи є власні імена складовою інтертекстуальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. "Клуб Дюма, або Тінь Рішельє" – це захоплива подорож у світ, де слово стає живим, а книжки володіють своєрідною силою. У цьому літературному творі, дія якого розгортається серед книг та бібліофілів, автор вдало поєднує загадковість, інтригу та атмосферу стародавньої літератури. Загальний «слоган» для всіх персонажів можна визначити так: «Душу готовий закласти заради будь-якої книги».

Однією із найбільших знахідок цієї книги є влучний психологізм героїв. Кожен персонаж набуває глибини і індивідуальності, відтіняючи свою роль у загальній мозаїці історії. Варо Борха, бібліофіл, готовий на будь-які витрати заради книги, яка йому необхідна, і Лукас Корсо, занурений в світ книг та небезпеки, стають невід'ємною частиною цього захоплюючого літературного полотна, а останній головним персонажем.

Сюжет книги надзвичайно напружений і заворожуючий. Починаючи з простого завдання порівняти видання середньовічної книги "Дев'ять Воріт у Царство тіней", Корсо опиняється в центрі загадкової і небезпечної пригоди. Автор «майстерно відтворює атмосферу інтриги, створюючи на кожній сторінці справжню мандрівку через таємничий світ літературних шедеврів [3].

Можна сказати, що історія друку «Книги про дев'ять врат у Царство тіней» – це історія жахів. Книгу було надруковано видавцем з Венеції у середині 17 століття (1666 р.). Надрукувавши книгу, видавець А. Торкья не поспішав її продавати, стурбований політико-релігійною ситуацією в країні. Але Свята інквізиція все ж таки дізналась про видання, друкаря ув'язнили, а пізніше, після тортур, спалила на вогнищі. Така ж саме доля спіткала тираж книги. Вона була ілюстрована гравюрами з класики чорнокнижників «Деломеланікона». В результаті залишився один екземпляр. Але існує ще два примірники. Який з них оригінальний потрібно з'ясувати Корсо, попередньо знайшовши книги.

Цікава історія самої книги «Деломеланікон». Першу згадку про книгу виявили в папірусі з Туріса, його вік 33 століття. Потім книгу згадують у своїх творах: пророк Даниїл, Гіппократ, Йосип Флавій, Альберт Великий та папа Лев III. Була в каталозі спаленої Олександрійської Бібліотеки у 646 році. Книгою володів Роджер Бекон та цитував її. Вважається, що один екземпляр належав Царю Соломону. На «Дев'яті врата у Царство тіней» посилається Джордано Бруно. У книзі багато магічних заклинань, а також ілюстрацій [2]. Гравюри з «Деломеланікона» представлені у книзі Переса-Реверте, і відіграють певну роль: вони є ілюстраціями загибелі персонажів книги.

Імена персонажів, необхідних для розвитку сюжету, але котрі не мають історичного минулого, безумовно, вигадані. Серед них назвемо двох: барменша Макарова і бібліофіл середньої руки Флавіо Ла Понте. Макарова має слов'янське походження, навіть підкреслюється, що вона з півночі, орієнтовно з району Балтії. Хоча про це не говориться. Певною мірою Макарова читаюча особа. Вона оцінює мадам Боварі, називаючи її «нещасною ідіоткою», і цей відгук отримує схвалення Корсо; у списку бестселерів на першому місці в неї «Три мушкетери» А. Дюма. Ця книга могла, з її точки зору, змагатися хіба що з «Війною і миром» і шедеврами Патрісії Гайсміт, американської письменниці («Талановитий містер Ріплі»), авторки детективних романів. Саме Макарова ще на початку оповіді попередила Корсо, що всі три екземпляри «Дев'яти врат» – підробка, це і з'ясувалось з часом.

Помічника Корсо Флавіо Ла Понте дуже цікавлять автографи видатних письменників. Саме такий документ його турбує: чи належить рукопис глави «Анжуйське вино» («Три мушкетери») дійсно А. Дюма? Як бачимо, посилань на цей роман у книзі Переса-Реверте

дуже багато. Перелік персонажів можна продовжувати довго, але цього не дозволяє формат публікації.

Висновки. Розробка даної теми, безумовно, є перспективною. Ми торкнулись тільки декількох аспектів використання власних імен в романі, а їх набагато більше. Цікавим може бути з'ясування етимології власних імен і назв та розкриття зв'язку гравюр чорнокнижників з долями персонажів роману.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барань Є., Газдаг В. Словник філологічних термінів. Берегове: Закарпатський угорський інститут імені Ференца Рікоці II, 2024. 108 с.
2. Деломеланікон. Рідкісна книга «9 брама». URL: <https://prom.ua/ua/p1813268737-delomelanikon-redkaya-kniga.html>
3. Зарубіжна класика. URL: <https://book-ye.com.ua/hudozhnja-literatura/proza/zarubizhna-klasyka/klub-dyuma-abo-tin-rishelye/?srsltid=AfmBOoo0bzI-5eRXCFzS1cKvW-oyBKapJGFhhwRGHkCyhD-2n8wYAOTm>
4. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка. Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
5. Лучик В. Спроба охопити неохопне. *Українська мова*. 2010. № 2. С. 135-140.
6. Ковтун О.В., Помазан О.С. Власне ім'я у художньому творі як перекладацька проблема. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. Вінниця: Донецький національний університет, 2016. Вип. 31-32. С. 46-58.
7. Перес-Реврте А. Клуб Дюма, або Тінь Рішельє. Київ: Сім кольорів, 2018. 400 с.

Отримано 20.03.2026

Наталя ДВОРНІЦЬКА

*кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри
германської і слов'янської філології та зарубіжної літератури
ORCID <https://orcid.org/0000-000248254574>*

ЛІНГВО-ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНІВ БІБЛІЇ

В дослідженні йдеться про лінгво-історичні особливості формування термінів Біблії в процесі перекладу Святого писання сакральними мовами, зокрема давньогрецькою, латиною, старо-слов'янською.

Ключові слова: сакральні мови, іудаїзм, християнство, релігійні терміни, *Септуагінта*, *Biblia Vulgata*.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що в мовознавстві, як сучасному, так і історичному, доволі гостро стоїть питання полілінгвістичного перекладу тексту та формування в його процесі різномовних концептів, термінів та понять.

Мета публікації – звернути увагу мовознавців на процес формування термінів та понять в процесі перекладів сакральних текстів, особливості взаємовпливу та взаємозв'язків різних лінгвосистем, коректного ставлення до семантичних трансформацій та відмінностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безперечно, що сучасна культура є результатом багатовікового впливу на суспільство як язичницьких, так і монотеїстичних релігій. Сакральні (від лат. *sacrum* – свяченне, присвячене богам) тексти й досі справляють потужний вплив на мільйони людей у всьому світі. Веди, Авеста, Книга Тота тим чи іншим чином визначали характер і спрямованість людського життя впродовж тисячоліть.

Особлива роль в процесі становлення сучасного суспільства, його ментальності, моралі відведена Біблії, яка займає особливе місце в низці священних текстів людства. Саме біблійний текст вводить в світосприйняття людей поняття, що формують ментальність суспільства. Велике значення в аспекте сприйняття релігії як віруючими, так і членами суспільства, далекими від церкви, релігійних обрядів та доктрин, мають певні релігійні поняття та терміни. Створення, семантична диференціація цих понять пов'язана складним чином з різними перекладами тексту Святого письма.

Як відомо, зародження християнства проходить в лоні однієї з найдавніших монотеїстичних релігій світу – іудаїзмі. Основними тестами цього віровчення, створеними в Палестині, є Одкровення про союз чи Ветхий Завіт з Яхве (п'ять книг Мойсея: Буття, Вихід, Левіт, Числа, Второзаконня). Новим договором чи новим союзом пізніше став Новий Завіт.

Надзвичайно цікавим з точки зору лінгво-історичних досліджень є той факт, що, на відміну від ісламу та буддизму, ці тексти дійшли не первинною мовою території, де зароджувалось це віровчення, зокрема арамейською чи івритом, а давньогрецькою, якою були перекладені іудеями, що емігрували з Палестини, розсіявшись по всій території Римської імперії. Переклад давньогрецькою увійшов в історію як *Септуагінта* (від лат. *Interpretatio Septuaginta Seniorum* – «переклад сімдесятох старців»; дав.-гр. *μετάφρασις τῶν ἑβδομήκοντα*) – зібрання перекладів Старого Завіту давньогрецькою мовою, виконаних у III–I століттях до н.е. в Александрії.

Потім процес, завдяки стрімкому поширенню християнства, отримав своє продовження в подальших перекладах. Зокрема, колосальну історичну роль зіграла *Вульгата* (лат. *Biblia Vulgata* «Загальноприйнята Біблія») – латинський переклад Біблії з IV століття, здійснений переважно святим Ієронімом зі Стридону, який замінив різні варіанти латинських перекладів Біблії (*Vetus Latina*), що існували до того часу.

Лінгво-історичною основою православ'я став переклад Святого письма старослов'янською мовою, виконаний святыми Кирилом і Мефодієм в IX ст.

В сучасній православній церкві функціонує багато термінів, що стали результатом цих різномовних перекладів. Означені терміни функціонують не тільки в церковному лексиконі, але й стали елементом загальної культури, літератури, побуту.

Зокрема, загальноприйнята лексема *церква* є результатом перекладу давньогрецькою мовою («*церква*» – від гр. прикметника *κυριακόν* (*kyriakon*), що означає «Господній (дім)», утвореного від *κύριος* (*kyrios*) – «повелитель, Господь»). В слов'янські мови означена лексема прийшла через старослов'янську (церковнослов'янську).

Лексема *анафема*, що активно функціонує як літературний і загальнокультурний термін, є результатом перекладу давньогрецькою (*Septuaginta*). *Ανάθεμα* або *ανάθεμα* (гр. *ἀνάθεμα* – префіксальний дериват зі значенням «відлучення») – у християнстві відлучення єретиків або непокаянних грішників від церкви з оголошенням довічного прокляття. У низці європейських мов слово запозичене через пізню латину – *anathema*. Анафема в сучасній українській мові – це передусім переносна назва для вищого ступеня осуду, прокляття, повного відторгнення когось чи чогось, а не лише церковне відлучення. У побуті «піддати анафе-

мі» означає різко розкритикувати, «таврувати» або бойкотувати людину чи ідею, що суперечить моральним нормам.

Загальновідома лексема *вівтар* (відпочатково «*алтар*») є результатом перекладу латиною (*Biblia Vulgata*); походить від латинського *altarium* (або *alta ara*), що означає «високий жертвник». У християнстві термін трансформувався в позначення головної частини храму з престолом.

В українську мову слово потрапило, ймовірно, через посередництво інших європейських мов, утворивши форму *вівтар*. У сучасній культурі поняття «*вівтар*» вийшло за межі суто релігійних понять і охоплює як духовні практики, так і мистецтво, риторичку тощо.

Висновки. Подальше дослідження проблеми формування термінів Біблії як результату різномовних перекладів відкриває можливості більш глибокого висвітлення цілої низки проблем не тільки у філософському, але й лінгво-історичному аспектах, зокрема питання взаємозв'язків та взаємовпливів різних сакральних та нормативних лінгвосистем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абрамович С.Д. Біблія як форманта філологічної культури: монографія. Чернівці: Рута, 2002. 230 с.
2. Богачевська І. Християнська наративна традиція: методологія філософсько-релігійнознавчого аналізу. Київ: Світ знань, 2005. 368 с.
3. Штейнберг О.М. Єврейський і халдейський етимологічний словник до книг Старого заповіту. Вільна, 1878. 292 с.
4. Berneker E. Slavisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg: Winter, 1908. 760 s.
5. Gärdenfors P. Conceptual Spaces as a Basis for Cognitive Semantics. *Philosophy and Cognitive Science*. 1996. P. 159–180. URL: https://dai.fmph.uniba.sk/courses/CSCTR/materials/CSCTR_06sup_gard_conc_sp_1996.pdf

Отримано 20.03.2026

Ольга ДОБРИНЧУК

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри німецької мови

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3304-3811>

ПЕРЕКАЗ ТЕКСТІВ НА УРОКАХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: ОРГАНІЗАЦІЯ, СТРУКТУРА ТА ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ

У статті розглянуто переказ тексту як ефективний методичний прийом у процесі навчання німецької мови. Проаналізовано види переказу, особливості добору текстів, систему підготовчих завдань та етапи організації усного переказу прочитаного тексту.

Ключові слова: переказ тексту, навчання німецької мови, усне мовлення, робота з текстом, методичні прийоми.

Актуальність. У сучасній методиці навчання іноземних мов особливої уваги потребує розвиток умінь усного мовлення та здатності учнів передавати зміст інформації власними словами. Переказ тексту сприяє розвитку мовленнєвих, когнітивних та аналітичних умінь, проте його ефективність залежить від чіткої методичної організації та системи підготовчих вправ.

Метою статті є висвітлення особливостей організації переказу текстів на уроках німецької мови, визначення етапів підготовки учнів до усного переказу та формулювання практичних рекомендацій щодо роботи з текстовим матеріалом.

Виклад основного матеріалу. Одним із поширених і результативних методичних прийомів у процесі навчання іноземної мови є переказ тексту. Водночас варто чітко розмежовувати переказ і механічне заучування напам'ять. Переказ як вид мовленнєвої діяльності належить до продуктивного говоріння і передбачає відтворення змісту прочитаного або почутого власними словами, а отже сприяє запам'ятовуванню вивченого мовного матеріалу. Як зазначає Ю. Лаврисюк: «Переказ є перехідним етапом від закріплення знань до їх вільного застосування в мовленні» [1].

Здійснення переказу вимагає від учня значних когнітивних і мовленнєвих зусиль. З одного боку, він має справу з уже готовим за змістом і композиційною структурою текстом, а з іншого – повинен опрацювати його: уважно прочитати, усвідомити основний зміст повідомлення, виокремити ключову інформацію, здійснити смислове скорочення матеріалу без втрати важливих компонентів, а також дібрати відповідні лексичні та граматичні засоби для відтворення змісту. За необхідності учень може трансформувати окремі мовні структури, замінюючи їх простішими або більш доступними для власного мовленнєвого рівня. Отже, переказ як методичний прийом потребує цілеспрямованої та методично виваженої організації з боку вчителя.

Розрізняють два основні види переказу: переказ прочитаного та переказ прослуханого тексту. На нашу думку, доцільно також виокремити переказ побаченого, оскільки візуалізація змісту сприяє кращому запам'ятовуванню подій, їхньої послідовності та образної складової тексту. Крім того, залежно від форми реалізації розрізняють усний, письмовий та усно-письмовий переказ. У межах даного дослідження основна увага зосереджується на особливостях організації усного переказу прочитаного тексту.

Щоб переказ став ефективним методичним прийомом у навчанні іноземної мови, доцільно пропонувати учням систему завдань, спрямованих на формування вміння використовувати різні способи передачі змісту тексту. До таких завдань можуть належати: підкреслення ключових слів у кожному абзаці; визначення основної думки абзацу; знаходження у тексті прямої мови та її трансформація в непряму; заміна нових або складних слів відповідними синонімами; скорочення надто довгих речень; заміна складних мовних конструкцій більш простими й уже відомими учням; виписування ключових слів і виразів до кожного абзацу; а також формулювання конкретизувальних запитань до окремих речень або фрагментів тексту.

Такі завдання сприяють глибшому осмисленню змісту прочитаного, розвитку навичок аналізу тексту та формуванню вміння відтворювати інформацію власними словами.

Ми виокремили такі етапи підготовки усного переказу прочитаного тексту:

1. Первинне ознайомлення з текстом. На першому етапі учневі необхідно уважно прочитати текст один раз з метою загального розуміння його ідеї та змісту. Водночас доцільно звернути увагу на заголовок, власні назви, дати, числові показники, а також виділені у тексті слова чи словосполучення. Допускається наявність у тексті до 5 % незнайомих слів; на цьому етапі не варто зосереджуватися на їх з'ясуванні, оскільки, як правило, вони не перешкоджають загальному розумінню змісту.

2. Поглиблене опрацювання тексту. Під час другого прочитання учневі доцільно працювати з текстом поабзацно, зосереджуючи увагу на деталях. Оскільки великі тексти склад-

но переказати одразу, їх варто поділити на логічно завершені частини. До кожного абзацу можна ставити орієнтовні запитання: *хто? що? де? коли? чому?* Такі запитання допомагають уточнити зміст і структуру тексту (зокрема: де відбуваються події, хто є оповідачем, що саме описується, який настрій або характеристики має персонаж тощо). Додатково доцільно використовувати різнокольорові олівці або маркери для виділення ключових моментів і важливої інформації.

3. *Створення власного переказу.* Наступним етапом є формулювання власного варіанта переказу. Учень знову звертається до тексту, орієнтуючись передусім на виділені ключові слова та словосполучення, які мають слугувати опорою для відтворення змісту. Важливо намагатися передати зміст кожного абзацу своїми словами, використовуючи простіші мовні засоби та добре відомі граматичні конструкції. Проте не варто забувати, що учень має збагачувати свій словниковий запас, розширювати речення, використовуючи нову лексику чи граматичні конструкції з тексту оригіналу. Після цього доцільно перечитати створений текст переказу, щоб переконатися у збереженні основного змісту оригіналу.

4. *Усне відтворення та закріплення.* Для кращого запам'ятовування доцільно кілька разів прочитати власний переказ уголос. Під час такого читання одночасно активізуються зоровий, слуховий і моторний канали пам'яті, що сприяє кращому засвоєнню інформації. Крім того, цей етап допомагає вдосконалювати вимову та розвивати навички усного мовлення.

Переказ німецькою мовою характеризується низкою мовних і методичних особливостей, що зумовлені специфікою граматичної, синтаксичної та лексичної системи німецької мови. Німецькомовні тексти, як правило, вирізняються чіткою логічною структурою та послідовною композиційною організацією, тому під час переказу важливо зберігати послідовність подій і логічні зв'язки між окремими частинами тексту.

Для забезпечення зв'язності висловлювання у процесі переказу широко використовуються різноманітні текстові конектори та сполучники, зокрема *zuerst, dann, danach, später, schließlich, außerdem, deshalb, weil, während, nachdem* тощо.

На початковому етапі доцільно навчати учнів переказувати текст від імені тієї особи, від якої ведеться розповідь у тексті (від першої або третьої особи однини). Такий підхід полегшує відтворення змісту та допомагає учням краще зрозуміти структуру тексту. Наступним етапом може бути переказ від імені іншої особи, що передбачає трансформацію граматичних форм і сприяє розвитку мовленнєвої гнучкості. На більш просунутому етапі навчання учні можуть використовувати узагальнювальні мовні конструкції, характерні для німецькомовного академічного мовлення, зокрема: *Der Text handelt von..., Der Autor beschreibt..., Im Text wird erzählt, dass...,* які допомагають логічно структурувати та узагальнювати зміст тексту.

Важливим аспектом також є дотримання часової форми дієслів, використаної в оригінальному тексті, що сприяє точності й адекватності відтворення змісту.

Висновки. Переказ тексту є важливим методичним прийомом, що сприяє формуванню навичок усного мовлення, розвитку вмінь аналізувати текст і відтворювати його зміст іноземною мовою. Ефективність цього виду роботи забезпечується правильним добором текстів, системою підготовчих завдань та поетапною організацією діяльності учнів. Використання запропонованих методичних підходів сприяє глибшому розумінню тексту та розвитку мовленнєвої компетентності учнів під час вивчення німецької мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лаврисюк Ю. Як навчити переказувати англійською мовою. URL: <https://www.calameo.com/books/0031499556417d3a453d7> (дата звернення: 09.03.2026).
2. Mündliches Erzählen im Fremdsprachenunterricht. *Landeskunde*: веб-сайт. URL: <https://landeskunde.wordpress.com/2015/10/13/muendliches-erzaehlen-im-fremdsprachenunterricht/> (дата звернення: 09.03.2026).
3. Nacherzählung – Aufbau, Gliederung, Tipps. *Studienkreis*: веб-сайт. URL: <https://www.studienkreis.de/deutsch/nacherzaehlung-aufbau-gliederung-tipps/> (дата звернення: 09.03.2026).

Отримано 20.03.2026

Марія ЖЕЛІЗНИК

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня
спеціальності В11 Філологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0000-4785-6314>

ВИМІРИ АНГЛІЙСЬКОСТІ В РОМАНІ КАДЗУО ІШІГУРО «ЗАЛИШОК ДНЯ»

У статті проаналізовано ознаки англійськості у романі Кадзуо Ішігуро «Залишок дня» («*The Remains of the Day*»). Встановлено засоби відображення англійської культури в романі та її трансформації.

Ключові слова: К. Ішігуро, «*The Remains of the Day*», англійськість, традиція, трансформація.

Актуальність теми зумовлюється потребою виявити ознаки англійського роману у творі Кадзуо Ішігуро «Залишок дня» («*The Remains of the Day*»), які впливають на розуміння тексту та недостатньо досліджені у вітчизняному літературознавстві.

Мета дослідження полягає у виявленні вимірів англійськості у романі Кадзуо Ішігуро «Залишок дня».

Виклад основного матеріалу. Англійськість роману «Залишок дня» неодноразово привертала увагу критиків. Літературний оглядач газети *The Guardian* писав: «Це, мабуть, досить англійська книга – я не можу уявити, щоб читачі в більш товариських країнах мали багато терпіння до головного героя, якому знадобилося чотири десятиліття, щоб не заявити про свої почуття» [2]. В есеї для цієї ж газети Салман Рушді детально аналізує, як Ішігуро сублімував «англійськість», створивши блискучу субверсію традиційного британського роману [3].

Однією із головних ознак англійськості в романі є місце подій. Дарлінгтон-Голл – старий вишуканий маєток у графстві Оксфордшир. Він уособлює соціальний порядок Великої Британії. Герметичний світ маєтку відповідає канонам *Country House Novel* (роману про заміський маєток). Буття людей у Дарлінгтон-Голлі є непорушним, а побутові ритуали (чищення срібла, вечірній чай, прийоми джентльменів) мають вагу найважливіших обрядів.

Події у романі також відбуваються у селах і містах Англії (Солсбері, Тонтон, Тейвісток, Літл-Комптон, Веймут), які Стівенс відвідує під час своєї подорожі. Важливими для розуміння «англійськості» є описи краєвидів і міркування героя про унікальність країни: «Красу наших земель вирізняє не що інше, як брак драматизму чи помпезності. Їм властивий спокій і стриманість. Немовби земля усвідомлює власну красу, власну величність і не відчуває потреби кричати

про них на весь світ. Натомість красиви в Африці чи Америці хоч, ясна річ, дуже цікаві програють в очах неупередженого спостерігача: надто вони вже крикливі» [1, с. 32].

Наскрізним мотивом твору є меланхолія занепаду. Спогади Стівенса сповненні відчуттям втрати імперської величі, створюючи елегію про перехід від золотої доби аристократії до прагматичного світу після Другої світової війни (маєтки британців занепадають, їх купують американці; старі цінності, які здавалися непохитними, стають непотрібними і навіть смішними).

Ще одним виміром англійської культури в романі є мовний пуризм, оскільки текст написано бездоганною, формальною, стерильною англійською мовою. Салман Рушді зазначає, що жоден «природний» англієць не зміг би відтворити цей стиль. Кадзуо Ішігуро (людина з подвійною ідентичністю) зумів помітити і висвітлити особливості англійського характеру, які самі англійці сприймають за належне [3].

Через призму «ідеального дворецького» формується чітке уявлення про класову структуру Британії, що є основою англійськості. Верхівка роману – аристократія (лорд Дарлінгтон, його знайомі), яка базується на традиціях та джентльменському кодексі. Кадзуо Ішігуро описав еліту як наївну та анахронічну, що зробило її інструментом у руках маніпуляторів (стосунки лорда Дарлінгтона з Німеччиною).

Наступною ланкою є слуги Стівенса, його батько і міс Кентон. Вони забезпечують життєдіяльність аристократичного світу. Для головного героя приналежність до класу слуг не є приниженням, а навпаки, великим досягненням. Оскільки, на думку Стівенса, життя світу лежить у руках джентльменів, прислугування їм означає причетність до творення історії. Трагічність такої самоідентифікації призводить до того, що герой втрачає особисту ідентичність, власні почуття та приватне життя.

Найнижчою ланкою є «прості люди», адже вони не належать до світу великих маєтків. Зіткнення світів відбувається протягом подорожі Стівенса. Біля села Тонтон його помилково сприймають за джентльмена, і ця сцена стає показовою. Місцевий житель містер Морган висловлює власні думки, які побудовані на демократичних цінностях. Він доводить, що звичайні люди теж мають власну гідність. Стівенс поводить ся ніяково поза межами маєтку, адже він вміє грати лише одну роль у класовій структурі.

Містер Фаррадей – новий господар Дарлінгтон-Голлу. Він уособлює епоху змін, перехід від аристократичного права наслідування до прагматичного права грошей. Містер Фаррадей ігнорує класову структуру, наприклад, пропонує Стівенсу свою машину для поїздки, вдається до жартів, зменшує кількість слуг. Основи світу Стівенса у цей час руйнуються, адже його життя стало декорацією, яку орендує новий господар.

У романі «Залишок дня» письменник здійснює критичну ревізію концепту «гідності», простежуючи його еволюцію та деформацію в контексті британських соціополітичних змін міжвоєнного та повоєнного періодів.

Для Стівенса 1920-х років гідність – це не знімати ліврею у присутності інших, не допускати емоційної тріщини, бути невидимим ідеальним механізмом і забезпечувати комфорт господаря. Герой щиро вірить у те, що гідність неможлива без високої мети. Тому він здобуває її через служіння лорду Дарлінгтону, який, на думку дворецького, формує долю людства. Гідність Стівенса – це віддзеркалення статусу господаря і відсутність власного «я».

Для героїв 1950-х років гідність – це не привілей джентльменів, а якість, яка може бути притаманна усім людям. Наприклад, містер Гарі Сміт стверджує: «Не важливо, хто ти і який ти, багатий чи бідний, – ти народився вільним і народився ти для того, щоб вільно вислов-

лювати свою думку й голосувати за свого представника у парламенті» [1, с. 182]. Тому гідність для Гарі Сміта полягає у свободі вибору, участі в політиці й соціальному житті країни.

Лікар Річард Карлайл викриває обмеженість поглядів Стівенса, який зводить гідність до того, щоб «не роздягатися на людях» [1, с. 204], інтелектуальною бесідою. З відповідей дворецького стає зрозумілим, що він не може висловити власної думки на філософські, політичні та соціальні питання. Йому не вдається диспутувати з інакодумцями, а за відсутності своєї аргументації дворецький «виховано» посміхається і погоджується зі всіма тезами. Хоча на початку зустрічі він щиро вважав, що йому притаманна гідність, а його співрозмовники далекі від її істинного розуміння.

Висновки. Отже, англійськість у романі «Залишок дня» висвітлюється за допомогою місця подій, опису класової структури Британії, меланхолійного настрою розповіді, мовленнєвого пуризму та філософських роздумів героїв про гідність, велич та якості справжнього джентльмена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ішігуро К. Залишок дня: роман / пер. з англ. Г. Лелів. Львів: Видавництво Старого Лева, 2024. 240 с.
2. Beech P. *The Remains of the Day* by Kazuo Ishiguro – a subtle masterpiece of quiet desperation. *The Guardian*, 07 Jan 2016. URL: <https://www.theguardian.com/books/booksblog/2016/jan/07/the-remains-of-the-day-by-kazuo-ishiguro-book-to-share>
3. Rushdie S. Rereading *The Remains of the Day* by Kazuo Ishiguro. *The Guardian*, 17 Aug 2012. URL: <https://www.theguardian.com/books/2012/aug/17/rereading-remains-day-salman-rushdie>

Отримано 20.03.2026

Ірина КАЗИМІР

кандидат філологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри англійської мови
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0230-4281>

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КОНТЕКСТУАЛЬНИХ СИНОНІМІВ В ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

Здійснено теоретичне осмислення феномена контекстуальної синонімії як динамічного дискурсивного явища, що формується в межах конкретного комунікативного контексту та не фіксується на рівні мовної системи. Окреслено специфіку контекстуальних синонімів у зіставленні зі словниковими (системними) синонімами, зокрема з огляду на їхню референтну співвіднесеність, ситуативно зумовлену спільність сем та тимчасовий характер семантичної конвергенції. Проаналізовано ключові механізми формування контекстуальної синонімії, серед яких кореферентність, семантична варіативність, авторська мотивація та актуалізація лексико-семантичного варіанта слова. Доведено, що контекстуальна синонімія постає важливим проявом лексичної варіативності, який забезпечує смислову цілісність дискурсу, сприяє стилістичній різноманітності та реалізації прагматичних інтенцій мовця.

Ключові слова: контекстуальна синонімія, кореферентність, семантична варіативність, авторська мотивація, лексико-семантичний варіант.

Актуальність теми дослідження контекстуальної синонімії зумовлена необхідністю поглибленого осмислення динамічних процесів семантичного зближення мовних одиниць у дискурсі, де синонімічні відношення формуються не на рівні мовної системи, а в межах конкретного комунікативного контексту. Вивчення механізмів її формування (зокрема кореферентності, семантичної варіативності та авторської мотивації) є важливим для розуміння функціонування лексичної варіативності та смислотворення у сучасному газетному дискурсі.

Мета полягає у теоретичному обґрунтуванні феномена контекстуальної синонімії та визначенні основних лінгвістичних і дискурсивно-прагматичних механізмів її формування в мовленні. Особливу увагу зосереджено на аналізі ролі кореферентності, семантичної варіативності, авторської мотивації та актуалізації лексико-семантичних варіантів у процесі виникнення ситуативно зумовлених синонімічних відношень між мовними одиницями.

Контекстуальні синоніми відрізняються від мовних тим, що однакові семи останніх закріплені словниковими статтями, у той час як спільні семи перших визначаються шляхом контекстологічного аналізу. Іншим важливим критерієм виокремлення є предметно-логічна (денотативна) або референтна співвіднесеність, при чому в той час, як мовні синоніми можуть співвідноситися за денотатом і референтом, то контекстуальні – лише за останнім, оскільки специфіка значення контекстуального синоніма полягає у зв'язку лише з конкретним предметом, а не з поняттям.

Передумовами утворення контекстуальної синонімії є:

- 1) наявність спільного значення, де контекстуальні синоніми актуалізують близькість значень лише в рамках окремого контексту, а тому характеризується контекстуально-ситуативною обумовленістю і одномоментною семантикою, яка не закріплена у словниках синонімів;
- 2) близькість значення, яке пояснюється також зв'язком елементів авторської картини світу;

На відміну від системної синонімії, що передбачає стабільні синонімічні ряди, контекстуальні синоніми актуалізуються лише в межах конкретного контексту, де слова набувають подібного значення внаслідок семантичного зближення.

Лексична варіативність, у свою чергу, охоплює ширший спектр мовних явищ від вибору синонімів до стилістичних, діалектних, емоційно забарвлених та реєстрованих лексем, які можуть змінюватися в залежності від жанру, теми чи адресата висловлювання. У цьому сенсі контекстуальні синоніми є окремим динамічним і ситуативно вмотивованим проявом лексичної варіативності, що поєднує семантичну гнучкість мови з комунікативною доцільністю її вживання [1].

Контекстуальні синоніми становлять собою лексичні, лексико-синтаксичні або фразові одиниці, синонімічні відношення між якими формуються не на рівні мовної системи, а в процесі дискурсивної реалізації. Спільна сема таких одиниць виводиться з контексту, має ситуативно-комунікативну зумовленість і характеризується тимчасовою, одномоментною семантикою, що не отримує лексикографічної фіксації.

Формування контекстуальної синонімії зумовлюється сукупністю взаємопов'язаних лінгвістичних і прагматичних чинників, які забезпечують тимчасове семантичне зближення мовних одиниць у межах конкретного контексту. До таких базових чинників належать:

кореперентність, семантична варіативність, авторська мотивація та актуалізація лексико-семантичного варіанта, взаємодія яких створює підґрунтя для виникнення одномоментних синонімічних відношень, не закріплених на рівні мовної системи. **Кореперентність** є одним із визначальних механізмів контекстуальної синонімії, оскільки забезпечує спільну денотативну віднесеність різних мовних одиниць до одного й того самого фрагмента позамовної дійсності. Саме завдяки кореперентності різні номінації можуть функціонувати як взаємозамінні в межах одного тематико-рематичного ланцюжка, попри відсутність між ними системних синонімічних зв'язків. У дискурсі кореперентні одиниці формують семантичну єдність, яка дозволяє адресатові ідентифікувати їх як такі, що репрезентують один і той самий референт. **Семантична варіативність** мовних одиниць створює умови для зміщення, розширення або звуження значення залежно від контекстуального оточення. У межах контексту окремі семи можуть актуалізуватися або, навпаки, нейтралізуватися, що сприяє тимчасовому наближенню значень різних лексичних одиниць. Таким чином, семантична варіативність забезпечує гнучкість лексичного значення та виступає передумовою формування одномоментної семантики, характерної для контекстуальних синонімів.

Важливу роль у виникненні контекстуальної синонімії відіграє **авторська мотивація**, що відображає прагматичні інтенції мовця та його комунікативну стратегію. Свідомий вибір різних номінацій для позначення одного й того самого референта зумовлюється прагненням до стилістичної варіативності, експресивності, оцінності або ідеологічного впливу на адресата. У цьому аспекті контекстуальна синонімія постає не лише як семантичне, а й як дискурсивно-прагматичне явище, тісно пов'язане з авторською інтерпретацією дійсності. Не менш значущим чинником є **актуалізація лексико-семантичного варіанта** слова в конкретному контексті. Полісемічні лексеми, залежно від дискурсивних умов, реалізують лише один зі своїх лексико-семантичних варіантів, який може зближуватися за значенням з іншими мовними одиницями. Саме вибір і контекстуальне "підсвічування" того чи того лексико-семантичного варіанта сприяє формуванню синонімічних відношень, що мають тимчасовий і ситуативно зумовлений характер.

Висновки. Встановлено, що формування контекстуальної синонімії зумовлюється взаємодією низки чинників, серед яких ключову роль відіграють кореперентність, семантична варіативність, авторська мотивація та актуалізація лексико-семантичного варіанта слова. Сукупна дія цих механізмів забезпечує тимчасове встановлення синонімічних відношень між лексичними, лексико-синтаксичними та фразовими одиницями, що репрезентують один і той самий референт у межах дискурсу. Отже, контекстуальна синонімія постає важливим проявом лексичної варіативності та дискурсивної організації мовлення, сприяючи смисловій цілісності тексту, стилістичній різноманітності та реалізації прагматичних інтенцій автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ковалюк О. Синонімія та варіативність лексем XIV–XVI століть на позначення емоцій та емоційних станів людини. *Олександрівські лінгвістичні студії*. Одеса, 2018. С. 18–23. URL: <https://fileserv-az.core.ac.uk/download/296361000.pdf> (дата звернення: 11.03.2026).

Отримано 20.03.2026

Тетяна КАЛИНЮК

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри німецької мови

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8696-3286>

МОЖЛИВОСТІ РЕСУРСУ PADLET ДЛЯ ПЛАНУВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ЗАНЯТТЯ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглянуто можливості використання цифрової платформи Padlet для планування навчального заняття з іноземної мови в умовах цифровізації освіти та дистанційного навчання. Проаналізовано дидактичний потенціал ресурсу для організації інтерактивної взаємодії, розвитку мовленнєвих умінь і формування інішомовної комунікативної компетентності здобувачів освіти. На основі власного педагогічного досвіду висвітлено приклади використання інструментів Padlet, зокрема інтерактивних завдань і можливостей платформи Padlet TA.

Ключові слова: цифровізація освіти, цифрова платформа, Padlet, інтерактивність, німецька мова.

Актуальність теми. У контексті реалізації компетентнісного підходу та цифровізації освіти особливого значення набувають ресурси, які забезпечують інтерактивність, співпрацю та залучення здобувачів освіти до активної навчальної діяльності. Одним із таких інструментів є платформа Padlet, яка дає змогу організовувати спільну роботу, структурувати навчальний матеріал та забезпечувати зворотний зв'язок. Використання цього ресурсу відкриває нові можливості для планування навчального заняття, зокрема для інтеграції різних видів діяльності, мультимедійних матеріалів та рефлексивних завдань. Проблема використання онлайн-ресурсів особливо гостро постала спочатку в умовах пандемії COVID, а наразі через війну, що у більшості випадків змушує заклади освіти працювати дистанційно або ж у змішаному форматі задля безпеки. З огляду на це, значення цифрових освітніх платформ суттєво зростає, оскільки вони забезпечують гнучкість та доступність навчального матеріалу, синхронну взаємодію між учасниками освітнього процесу.

Мета публікації. Розглянути можливості використання ресурсу Padlet для планування навчального заняття з іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковці А. Килимник, О. Кузьменко, Ю. Лісова та К. Новік вивчили можливості використання онлайн-дошок для формування різних інішомовних компетентностей здебільшого англійської мови. Зокрема, науковці здійснили аналіз 10 найбільш використовуваних онлайн-дошок (Miro, Padlet, Jamboard, AWWapp, Classroomscreen, Twiddla, Ziteboard, NoteBookCast, Drawchat, Conceptboard) та дослідили можливості їх застосування для розвитку ключових мовленнєвих навичок на уроках англійської мови [2; 3]. О. Бойко аналізує світовий досвід імплементації онлайн-дошок у контексті вивчення нової лексики і граматики, навчання читання, письма англійською мовою, створення доброзичливого навчального середовища та взаємонавчання, налагодження зворотного зв'язку у режимі реального часу [1, с. 14].

Власний досвід використання Padlet на практичних та лекційних заняттях зі здобувачами освіти факультету іноземної філології засвідчив, що цей ресурс є ефективним цифровим інструментом, який доцільно застосовувати у процесі навчання німецької мови і підготовці майбутніх вчителів-філологів. Платформа сприяє розширенню словникового запасу, оскільки

викладач може створювати інтерактивні завдання для опрацювання нових слів і виразів. Крім того, ресурс забезпечує зручні можливості для виконання граматичних вправ, зокрема редагування помилок, заповнення пропусків та участі в обговореннях. Використання Padlet сприяє комплексному розвитку мовленнєвих умінь – говоріння, аудіювання, читання та письма. Завдяки інтерактивному формату формується динамічне освітнє середовище, що стимулює комунікацію й активний зворотній зв'язок між учасниками освітнього процесу, а саме: спільне виконання проєктів, обмін ідеями та рефлексія через коментар. Платформа також забезпечує взаємодію між викладачем і здобувачами вищої освіти в режимі реального часу, що сприяє формуванню відкритої та доброзичливої атмосфери співпраці.

Водночас Padlet підтримує мультимодальні проєкти (поєднання тексту із зображеннями, відео та аудіо для створення презентацій, цифрових історій або інформаційних плакатів), що урізноманітнює процес вивчення та навчання німецької мови.

Перевагами використання платформи Padlet TA (Teaching Assistant) є: підтримка на основі штучного інтелекту, цікаві ідеї та імпульси для створення завдань, структурованість, дидактична адаптація навчального матеріалу відповідно до цілей заняття та потреб здобувачів вищої освіти залишається основною. Серед опцій, які може обрати викладач пропонується: Memory-Kacheln, Karteikarten, Zuordnung, Sortieren, Sequenzierungsaufgaben. Наприклад, Memory-Kacheln можна використати у таких контекстах:

- ✓ Verb – Perfekt-Memory (Infinitiv ↔ Partizip II) *gehen* ↔ *gegangen*: Sprechimpuls – Bilden Sie einen Satz im Perfekt.
- ✓ Verb – Präposition-Memory (Verb ↔ passende Präposition) *warten* ↔ *auf*: Sprechimpuls – Worauf wartest du? Wofür interessierst du dich?
- ✓ Frage – Antwort-Memory (Frage ↔ sinnvolle Antwort) *Wie spät ist es?* ↔ *Es ist drei Uhr*: Sprechimpuls – Stellen Sie dem Partner die Frage.
- ✓ Wort – Gegenteil-Memory (Adjektiv ↔ Gegenteil) *teuer* ↔ *billig*: Sprechimpuls – Nennen Sie ein Beispiel aus dem Alltag.
- ✓ Bild – Satz-Memory (Bild ↔ passender Satz) Person mit Regenschirm ↔ Es regnet: Sprechimpuls – Beschreiben Sie die Situation.
- ✓ Wort – Kategorie-Memory (Wort ↔ Kategorie) *der Apfel* ↔ *das Obst*.
- ✓ Alltagssituation – Redemittel-Memory (Situation ↔ passende Äußerung) *Termin absagen* ↔ *Es tut mir leid, ich kann nicht*: Sprechimpuls – Spielen Sie eine Situation nach.

Запропоновані вище мовні контексти можна використовувати для: систематизації лексики та значень, закріплення мовних моделей та мовних засобів, усвідомлення мовних зв'язків, активізації попередніх знань, підготовки до усних та письмових завдань, підтримки самостійного навчання тощо.

Висновки. Таким чином, використання цифрової платформи Padlet у процесі планування та проведення занять з іноземної мови сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу та активізації навчальної діяльності здобувачів вищої освіти. Інтерактивні можливості ресурсу забезпечують організацію спільної роботи, розвиток мовленнєвих умінь і формування іншомовної комунікативної компетентності. Застосування різних форматів завдань, зокрема інтерактивних карток, вправ на співвіднесення та сортування, дозволяє урізноманітнити роботу з лексичним і граматичним матеріалом та підтримує мотивацію до навчання.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням практики використання цифрових платформ і ресурсів штучного інтелекту у викладанні іноземних мов та розробленню нових методичних моделей їх інтеграції в освітній процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко О. Дошка Padlet в навчанні англійської мови: аналіз світового досвіду: *Освіта. Інноватика. Практика*. 2024. Т. 12. № 7. С. 14-20. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i7-002>
2. Килимник А.К. Використання веб-технологій онлайн дошки для навчання писемного мовлення. *Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації*: матеріали XIV Всеукр. наук.-практ. конф., 2021. С. 37–41.
3. Кузьменко О., Лісова Ю., Новік К. Використання освітнього потенціалу онлайн-дошок в аспекті розвитку діалогічного мовлення учнів: *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 49. Т. 1. С. 270-279. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/49-1-41>

Отримано 20.03.2026

Олександр КЕБА

*доктор філологічних наук, професор, професор кафедри
германської і слов'янської філології та зарубіжної літератури
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2372-0425>*

«МІЗЕРІ» СТІВЕНА КІНГА: МЕТАРОМАН VS ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРИЛЕР

У статті проаналізовано співвідношення стратегій метатекстуальності й психологічного трилера у романі С. Кінга «Мізері». Зроблено висновок про органічність їх жанрового синтезу: написання твору письменником-протагоністом роману стає частиною наративного механізму саспенсу.

Ключові слова: *Стівен Кінг, «Мізері», жанр, метароман, трилер, нарація, читач, рецепція.*

Актуальність теми. Творчість Стівена Кінга останнім часом стала предметом дискусій в академічному літературознавстві. «Снобістський» підхід до цього автора як представника «низькопробної» літератури [4] змінюється на неупереджене вивчення письменницьких моделей нарації і стратегій впливу на читацьку рецепцію [1; 2]. Роман «Мізері» надає багатий матеріал для дослідження вказаної проблеми, що свідчить на користь актуальності пропонованої розвідки.

Мета дослідження полягає у виявленні співвідношення стратегій метатекстуальності й трилера у романі через аналіз подвійної структури його сюжету, особливостей наративної структури і деталей предметно-художньої зображальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роман «Мізері» займає особливе місце у творчій спадщині С. Кінга. Написаний у 1987 році, твір знаменував перехід від суто містичного напрямку його ранньої творчості до дослідження у межах умовно-фантастичної художньої форми соціальної та історіософської проблематики, а також питань літературної творчості, «кризи авторства», місця й ролі митця в сучасному світі.

Сюжет роману в його трилерному вимірі складають стосунки письменника Пола Шелдона і його палкої прихильниці Енні Вілкс, колишньої медсестри. Вони розпочинаються після того, як Енні на автотрасі підбрала Шелдона, скаліченого внаслідок аварії, й привезла до себе додому. Дізнавшись про те, що Шелдон завершив цикл своїх романів про героїню на ім'я Мізері її смертю, Енні вимагає від Шелдона «повернути» свою улюбленицю до життя. Відтак під шантажем доглядальниці, яка обмежує його у знеболювальних засобах, він починає писати роман «Повернення Мізері». Однак читачка не задоволена художнім рівнем нового твору. Між ними починається дискусія про логіку й правдоподібність розповіді. Паралельно Шелдонові відкривається психопатологічна сутність Енні. З потаємної папки з газетними вирізками він робить висновок, що та спричинилася до смертей багатьох людей. Пол потерпає від нападів люті медсестри-садистки й усвідомлює реальну небезпеку для свого життя, на чому й тримається саспенс розповіді. Тут домінує класична хронотопна модель «герметичного трилера». Увесь світ звужується до однієї кімнати. Натомість час, хоч нібито й зупиняється, постає в різних вимірах – від гарячкового марення під дією психотропних знеболювальних препаратів до надчіткої, болісної реальності в моменти «тверезості». У нарації домінує ефект «камери спостереження». Автор обмежує фокалізацію лише сприйняттям Пола Шелдона. Ми знаємо рівно стільки, скільки він. Це створює максимальну інтенсивність співпереживання.

Стосунки Пола й Енні коливаються від жорсткого протистояння до вдаваної довірливості. В якийсь момент несподівано для Пола реакція Енні на написане змушує його визнати свою «нечесність» як автора: «He understood how she could like what he had written and still know it was not right – know it and say it not with an editor's sometimes untrustworthy literary sophistication but with Constant Reader's flat and uncontradictable certainty. He understood, and was amazed to find he was ashamed of himself. She was right. He had written a cheat...» [2, p. 123].

Першочерговий задум Шелдона полягав у тому, щоб затягувати написання твору, аби виграти час. Ця ситуація явно відсилає читача до легенди про Шехерезаду: Шелдон мусить розповідати (писати) історію, щоб вижити. Завдяки такому сюжетному повороту трилер трансформується в екзистенційну притчу про рятівну силу оповіді.

У тексті роману Кінга з'являється текст роману Шелдона, що супроводжується численними письменницькими авторефлексіями протагоніста. До того ж ці тексти різко контрастують із поглядом стилістики. Жорсткий, «реалістичний» стиль основної оповіді (страждання Пола від фізичного болю) контрастує з підкреслено штучним, солодким стилем роману про Мізері. Це створює додатковий ефект «вкладеної сфери», де література стає єдиним прихистком від жахливої реальності.

Енні виступає в романі в декількох читацьких іпостасях. З одного боку, вона вкрай наївна у своїх претензіях щодо правдоподібності історії, з іншого – вона надзвичайно уважна й не допускає ніяких «сюжетних дірок» («*plot holes*»). Пол Шелдон змушений вибудовувати сюжет свого нового твору так, щоб він пройшов через «фільтр» її примітивної, але жорсткої логіки. Це робить Енні «співавтором» мимоволі. Так у роман інкорпорується своєрідний коментар до теорій рецептивної естетики, поданий через призму трилеру.

Особливу роль у художній структурі роману відіграє друкарська машинка, на якій працює Шелдон. Заради економії Енні придбала її з дефектом. На ній відсутні клавіші з двома літерами (від початку не було «п», потім відпали «t» й «e»). Це візуальний (графіч-

ний) прийом, що символізує ентропію, розпад світу та фізичне каліцтво героя. Текст стає фізичним об'єктом, який можна зламати, як і тіло автора. Прогалини в рукопису візуалізують неможливість повноцінної комунікації та фізичне виснаження. Крім того, прогалини нагадують читачеві, що перед ним – конструкція. Це руйнує ілюзію «прозорості» мови. Ми читаємо історію Мізері Честейн і водночас бачимо процес «виготовлення» цієї історії в екстремальних умовах. Це і є метафікційність: текст постійно вказує на обставини свого створення.

Суттєво, що Пол Шелдон сприймає несправність машинки як особистий виклик. Він вважає, що письменник може розповісти свою історію за будь-яких умов. Випадання літер є метафорою хаосу та смерті (ентропії), які намагаються поглинути сенс, і перемога Пола над «дірками» в тексті – це перемога людського духу над абсурдом і жорстокістю Енні. Знаменно й те, що у фінальному двобої зі своєю мучителькою Шелдон використовує друкарську машинку як зброю.

Фінал «Мізері» знаменує момент злиття двох жанрових і наративних стратегій. Пол перемагає Енні не лише фізично, а й літературно. Він використовує її емоційну залежність від тексту («справедливого» фіналу), щоб заманити її в пастку.

Висновки. У романі «Мізері» С. Кінг успішно синтезує стратегії трилера та метароману. Фізичне виживання героя-письменника прямо залежить від якості створюваного ним тексту. Сюжетна напруга (саспенс) живиться наративною логікою, згідно з якою здатність задовольнити «ідеального» деспотичного читача перетворює процес письма на акт екзистенційного вибору, захисту творчої автономії й виходу на вищий рівень художньої достовірності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Connor S. The English Novel in History, 1950–1995. London; New York: Routledge, 1996. vii, 260 p.
2. Getter J. Stephen King: So Much More than a Writer of Penny Dreadfuls. January, 25. 2018. URL: <https://iwouldratherbereadingblog.wordpress.com/2018/01/25/stephen-king-so-much-more-than-a-horror-writer/>
3. King S. Miserey. London: Hodder & Stoughton Ltd, 2021. 369 p.
4. Stephen King (Bloom's Modern Critical Views). Chelsea House Pub, 2006. 144 p.

Отримано 20.03.2026

PROJECT-BASED LEARNING AS A TOOL FOR DEVELOPING PROFESSIONAL ENGLISH SKILLS

Проектно-орієнтоване навчання розглядається як дієвий метод розвитку професійних англомовних навичок, що поєднує мовну практику з реальними завданнями та сприяє формуванню комунікативної компетентності, критичного мислення й командної роботи у глобальному середовищі.

Ключові слова: *проектно-орієнтоване навчання, комунікативна компетентність, критичне мислення.*

Topicality. Project-based learning is an effective tool for developing professional language skills, as it combines the acquisition of English with practical activities that closely reflect real conditions of future professional practice. Engaging students in project work stimulates their activity, creativity, ability to argue their position, and fosters skills of independent information search and responsibility for the final result.

The topic of project-based learning as a means of developing professional English-language skills is highly relevant, as it combines the advancement of linguistic competence with practical abilities. Although it has already attracted the attention of many scholars (G. Bassham, Hooks Bell, O. Horodyska, W. Irwin, H. Nardone, J.M. Wallace, and others), a comprehensive study covering all aspects of the issue has not yet been conducted.

The purpose of this publication is to envisage the possibilities of applying project-based learning for the development of students' professional English-language competence and to identify the prospects of its implementation in modern educational practice.

The outline of the main research material. Modern education requires methods that combine theory with practice, and one of the most effective is project-based learning, which integrates language skills with professional competencies. Project work creates authentic communicative situations, develops critical thinking, teamwork, and creativity, while also fostering students' motivation and readiness for professional communication in English within a globalized educational environment.

In project work, special attention should be paid to the development of critical thinking, as it ensures clarity of goals, objectivity of evaluation, and the ability to make rational decisions. Integrating critical thinking into project activities promotes effective communication, well-grounded argumentation, and enhances the quality of the final outcome. Gregory Bassham points out that "critical thinkers not only strive for clarity of language but also seek maximum clarity of thought" [2, p. 2], and further adds that "self-understanding can be achieved only if we value and pursue clarity of thought" [2, p. 2]. Thus, clarity of thought becomes the foundation of successful project activity, since without it neither effective communication nor a high-quality final result can be achieved. It is also appropriate here to add Bell Hooks' assertion, as the author states: "Keeping an open mind is an essential requirement of critical thinking" [3, p. 10].

When planning tasks for project work, it is important to pay special attention to the lexical component, since, according to Oksana Horodyska, it is a crucial element for both expressive and receptive types of language and speech activity [1, p. 59]. The author also adds that mastering pro-

gram-specific professional vocabulary and the ability to use it appropriately in communicative situations indicates that higher education students have achieved a sufficient level of proficiency in both lexical knowledge and skills across all types of language and speech activity [1, p. 59]. Carefully selected vocabulary contributes to the accuracy of expression, effective communication, and the integration of language skills into real professional contexts.

Conclusions. Project-based learning is an effective means of developing professional English-language skills, as it combines language practice with real tasks. This approach prepares students for communication in professional environments and contributes to their personal growth.

LITERATURE REFERENCES:

1. Городиська О.М. Формування професійно орієнтованої лексичної компетентності на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням у студентів педагогічного факультету: методичний аспект. *Науковий журнал «Acta Paedagogica Volynienses»*. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип 2. С. 55-62.
2. Bassham G. Critical thinking. A student's introduction / Gregory Bassham, William Irwin, Henry Nardone, James M. Wallace. New York: McGraw-Hill, 2011. 490 p.
3. Hooks Bell. Teaching critical thinking. Practical Wisdom. New York, London: Routledge, Taylor and Francis Group, 2010. 191 p.

Отримано 20.03.2026

Оксана ЛИТВИНЮК

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри англійської мови
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4428-9892>

THE PHENOMENON OF THE VIRTUAL LANGUAGE ENVIRONMENT: HOW SOCIAL MEDIA CHANGE ENGLISH VOCABULARY AND GRAMMAR

Language is a dynamic system that constantly evolves under the influence of social, cultural, and technological changes. The rapid development of the Internet and social media has significantly transformed the ways people communicate and express ideas. One of the most noticeable linguistic outcomes of this transformation is the emergence of Internet slang, which includes new vocabulary, abbreviations, altered grammatical structures, and innovative syntactic patterns. These linguistic innovations allow users to communicate quickly, creatively, and emotionally in the digital environment. Social media platforms have become powerful spaces where new linguistic trends emerge and spread globally. As a result, Internet slang increasingly influences everyday speech and even formal communication. The study of this phenomenon helps to understand how digital communication reshapes the structure and vocabulary of the English language.

Keywords: Internet slang, social media, linguistic innovation, digital communication, English vocabulary, grammar changes.

Language is a living and constantly evolving system of communication. Every time people use language in speech or writing, they contribute to its development by introducing new meanings, expressions, and linguistic structures. English, like any other living language, reflects social and cultural changes that occur in society.

The emergence of the Internet has radically changed the way people communicate. Online communication allows individuals from different countries and cultures to interact instantly, creating a global digital environment. This new communicative space has given rise to a special linguistic phenomenon known as Internet slang [1].

Many scholars have studied the phenomenon of slang and Internet communication, including S. Martos, E. Partridge, L. Stavytska, M. Halliday, A. Khlyustova, J. Thorne, and R. Finkel. Their research shows that slang reflects social identity, group belonging, and cultural change. In particular, the rapid spread of digital communication technologies has accelerated linguistic innovation and the creation of new vocabulary used in everyday communication.

The relevance of this research lies in the growing importance of digital communication and the need to understand the linguistic nature of English Internet slang, as well as the mechanisms of its formation and use in social media environments.

The aim of this research is to analyze the linguistic characteristics of English Internet slang in electronic communication. To achieve this aim, the following tasks are defined: 1) to describe the concepts of “slang” and “Internet slang”; 2) to examine the history of the emergence and development of Internet slang; 3) to classify the linguistic features of English Internet slang.

The object of the research is lexical units of English Internet slang formed in online communication.

The subject of the research is the linguistic features of English Internet slang in digital communication.

The research uses the following **methods**: scientific observation, descriptive analysis, interpretation of textual materials, and analysis of dictionary definitions. The materials for the research include posts, comments, and texts collected from various social media platforms where Internet slang is widely used.

The origins of Internet slang can be traced back to the early days of computer networks and online forums. Users of early chat systems and messaging platforms needed quick and efficient ways to communicate, which led to the creation of shortened expressions such as LOL (laugh out loud) and BRB (be right back). Researchers note that the development of instant messaging significantly influenced the formation of new linguistic patterns among young users [3].

With the development of forums, chat rooms, and later social media platforms, Internet slang expanded rapidly. Social networks such as Twitter, Facebook, Instagram, TikTok, and Reddit became powerful engines for spreading new linguistic forms. Young people, in particular, play a key role in creating and popularizing new expressions.

Memes also play a significant role in spreading Internet slang. They often combine images, text, and cultural references that create shared meanings among users. Examples include “vibe check,” which refers to a casual evaluation of a situation, and “triggered,” which describes an exaggerated emotional reaction.

Another important feature is word blending, where two words combine to form a new term. Examples include bromance (brother + romance), chillax (chill + relax), and hangry (hungry + angry). Such linguistic creativity reflects the playful and dynamic nature of online communication.

Lexical innovations are one of the most prominent features of Internet slang. These innovations include new words, phrases, and expressions that emerge through digital communication.

Common types of lexical innovations include abbreviations and acronyms that reduce typing effort and increase communication speed. Examples include LOL (Laugh Out Loud), BRB (Be Right Back), and FOMO (Fear of Missing Out).

Shortened forms are also widely used in online communication. For instance, TBH (To Be Honest) is often used to express sincerity, while BAE (Before Anyone Else) refers to a loved person. The word slay, which originally meant “to kill,” has acquired a new meaning in Internet slang, referring to someone who performs exceptionally well or looks impressive.

Blended words represent another example of lexical innovation. Words such as frenemy, hangry, and chillax illustrate how users combine existing linguistic elements to create new expressions.

Social media platforms themselves contribute to linguistic innovation. For instance, TikTok popularized expressions such as “no cap”, meaning “no lie,” while Twitter introduced the concept of “ratio,” referring to negative reactions to a tweet.

Morphological changes in Internet slang reflect the need for speed and efficiency in online communication. Abbreviations and initialisms are among the most common features. Examples include IDK (I don’t know), SMH (shaking my head), and FYI (for your information).

Another important feature is phonetic spelling, where words are written according to their pronunciation. Examples include cuz instead of *because*, thx instead of *thanks*, and l8r instead of *later*.

Users also extend letters to emphasize emotions or reactions. Expressions such as sooo, yessss, or noooo intensify emotional meaning in digital communication.

Vowel omission is another common strategy that reduces typing effort. Words such as plz, b4, and gr8 demonstrate how users simplify spelling to communicate more quickly. These morphological strategies reflect the informal and dynamic nature of digital communication environments.

Internet slang also influences sentence structure and grammar. One common feature is sentence simplification, where unnecessary grammatical elements are omitted. For example, expressions like “Need food” instead of “I need food” or “Just got home. So tired.” illustrate simplified sentence structures typical of digital interaction.

Another phenomenon is the use of non-standard word order, which is often associated with Internet memes. Examples include “So much wow” or “Such a mood.” These constructions create a humorous or expressive effect and have become widely recognized in online discourse.

Repetition is frequently used to emphasize emotional intensity, as in “I’m soooooo tired.” Similarly, non-standard punctuation such as multiple question marks or exclamation marks (“Whattttt???”), “Wow!!!”) is used to convey emotions more clearly.

In addition, emojis increasingly function as grammatical elements in digital communication. They may replace words or entire phrases, creating a hybrid form of language that combines textual and visual elements. Researchers note that such multimodal communication is a distinctive feature of online discourse and contributes to the ongoing evolution of language in the digital era [2].

Internet slang is a dynamic and constantly evolving linguistic phenomenon that reflects broader social and cultural transformations in the digital age. It has emerged as a result of global online communication and the need for quick, expressive, and informal interaction in digital environments.

Social media platforms significantly contribute to the rapid global spread of linguistic innovations. Words and expressions created within one online community can quickly become part of global digital culture.

Conclusions. Therefore, English Internet slang represents an important component of modern communication. It demonstrates how technology influences language development and highlights the

adaptability and creativity of human communication. Future research may further explore the integration of Internet slang into formal discourse and its long-term impact on language evolution.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Crystal D. Language and the Internet. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 272 p.
2. Crystal D. Internet Linguistics: A Student Guide. London: Routledge, 2011. 179 p.
3. McCulloch G. Because Internet: Understanding the New Rules of Language. New York: Riverhead Books, 2019. 336 p.
4. Aleksic A. Algospeak: How Social Media Is Transforming the Future of Language. New York: Alfred A. Knopf, 2025. 304 p.
5. Rahman O.S., Nurjanah S., Hidayat D. Semantic Shift of English Internet Slangs Used in Social Media: Morphosemantic Analysis. *Research and Innovation in Language Learning*. 2022. Vol. 5. № 1. P. 1–15.

Отримано 20.03.2026

Алла МАРЧИШИНА

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри англійської мови

ORCID <http://orcid.org/0000-0003-0430-176X>

ХОРЕОГРАФІЧНА ЛЕКСИКА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СТИЛІСТИЧНОМУ ВИМІРІ

У статті з'ясовано, як англійські лексичні одиниці з хореографічною семантикою служать основою для побудови стилістичних засобів (тропів і риторичних фігур). До створення образності художнього тексту залучається як лексичне значення релевантної лексики, так і її розташування в тексті й реченні.

Ключові слова: лексична одиниця, хореографічна семантика, стилістичний засіб, тропи, фігури.

Актуальність теми. Сучасна антропоцентрична парадигма концентрує дослідницький інтерес навколо людини та виявів її присутності в художньому тексті. Експлікація людської сутності набуває вигляду репрезентації емоцій, уподобань, станів. Тому **метою** цього дослідження є встановлення здатності хореографічної лексики створювати образи за допомогою стилістичних прийомів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найголовнішою рисою хореографії є здатність танцю виражати настрій, стан людини, її почуття. Танець дозволяє людині реалізувати себе, дарує їй фізичне здоров'я та душевну рівновагу: під час занять танцями відбувається тренування всіх м'язів тіла й дихання. Відповідно до однієї з теорій походження та функціонування танців – космогонічної – тіло розглядається як сутнісна ознака та фізичний вияв існування людини [1, с. 48], а тому саме через тіло людина виражає себе.

Це дослідження ґрунтується на матеріалі тексту роману Дарсі Роуз «Його балерина» ("His Ballerina" by Darsy Rose). У ньому хореографічні лексеми виконують важливу номінативну й стилетвірну функції: вони є засобами номінації понять і лексичними одиницями стилізації канви тексту. Тому, з одного боку, вони містять потрібну пізнавальну інформацію, а з іншого – функціонують як виражальні засоби та формують тропи і фігури.

Своєрідним прихованим порівнянням є **метафора**, механізм якої полягає у використанні назви одного предмета для позначення іншого, підкреслюючи таким чином якусь визначну рису останнього. Як зазначає О. О. Селіванова, скомпресоване визначення метафори полягає у «використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, схожої з нею в якомусь відношенні» [4, с. 326]. Це своєрідний вияв мовної економії, який, на відміну від опису, використовує номінацію, наділяючи таким чином один предмет назвою іншого на підставі схожості між ними, за асоціацією. Процитоване визначення метафори цілком узгоджується із таким прикладом із аналізованого тексту: *Once the music is playing, none of that matters, and I warm up my muscles and **allow myself to fly**. That's how it feels when I'm dancing.* Як бачимо із уривка, протагоністка літає (*myself to fly*) не у прямому сенсі, а через відчуття (*feels*), за асоціацією.

Як зазначає Я. І. Рибалка, **художнє порівняння** – це «троп, побудований на зіставленні двох явищ, предметів, фактів для пояснення одного з них за допомогою іншого» [3, с. 181]. Оскільки наша увага зосереджена на хореографічній лексиці, порівняння з використанням таких одиниць можуть мати складну логіко-семантичну основу, а тому потребувати асоціативної розумової активізації суб'єкта. Наведемо приклад: *What's the alternative? Not being able to dance? No chance. It's worth having my heart pound the whole way home. **A day without dancing would be like a day without oxygen.*** Протагоністка настільки захоплена своєю пристрасстю, що для неї танець прирівнюється до кисню – найголовнішої життєвої потреби.

Фігури стилістичного синтаксису (за О. О. Селівановою [4, с. 582]) у тексті представлені кількома виразними засобами. Зокрема, досить частотними є **повтори**. Найбільш часто повторюваними є лексеми із коренем *dance*: *All I have to do is think about **dancing**, and that's how I respond. "It's what I love more than anything else. I think I would die if I ever had to stop **dancing**.*

Повтор може набувати форми **анафори** – стилістичного засобу, що полягає в повторенні тих самих звуків, слів, речень на початку двох або кількох суміжних рядків, строф, фраз [5]: *I'll dance now. **I'll dance** just for him.*

Еліптичні структури є формально неповними, а в семантичному плані – інформативно достатніми [2, с. 265]. Коротко стилістичну значущість еліпса (еліпсиса) полягає у вираженні образної експресії за рахунок мовної економії. Зокрема, еліптичною є традиційна діалогічна формула, яка починається (*What about*): *"**What about ballet?** You seem to love that." "I do."* Ключове слово у цьому запитанні – *ballet*, тому граматична повнота речення поступається семантичному навантаженню цієї лексеми.

Парцеляція – поділ речень чи інших синтаксичних конструкцій на частини меншого розміру та їх оформлення у вигляді окремих речень. За О. О. Селівановою, під парцеляцією розуміється синтаксична універсалія мовлення, що передбачає побудову повідомлення шляхом розділення речення на кілька самостійних висловлень, інтонаційно та графічно відокремлених, проте єдиних за змістом. Парцельовані висловлення комунікативно виділені, переважно є ремою у загальному змісті події [4, с. 449]. Пауза, яка супроводжує розділовий знак, підкреслює значущість подальшої конкретизації: *The music changes to something harder. Heavier on the bass. And my dancing changes with it.*

У цитованому уривку акцентовано не просто підсилення музичного супроводу (*music changes to something harder*), а саме роль басової партії (*Heavier on the bass*), тому це словосполучення відокремлене крапкою, хоча за змістом воно становить єдине ціле як з попереднім реченням, так і з наступним.

Інверсією зазвичай називають конструкції із зворотним порядком слів; вона є перестановкою, зміною звичного порядку слів або частин речення, що є або ознакою синтаксичного устрою мови, або розглядається як стилістична фігура художнього мовлення, що надає повідомленню більшої виразності [4, с. 180]. Спостерігаємо інверсію як художній прийом у такому фрагменті: *I couldn't even stay in one school long enough to make friends, much less find a ballet program. And then would come the fees, the costumes, the shoes...* У другому реченні через граматичну перестановку (присудок *would come* перед підметом) акцентуються однорідні підмети, перераховані як синтаксично паралельні конструкції (*the fees, the costumes, the shoes*).

Висновки. Хореографічна лексика, наділена семантикою для відображення релевантних танцювальних понять, здатна слугувати матеріалом для формування образної системи тексту художнього твору. Досліджений на матеріалі роману Дарсі Роуз «Його балерина» (*“His Ballerina” by Darsy Rose*) стилістичний малюнок тексту засвідчив залучення хореографічної лексики для створення тропів і стилістичних фігур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кірсанов В.В. Танець як засіб рекреації. *Вісник КНУКіМ. «Мистецтвознавство»*. 2002. № 5. С. 45–56.
2. Клименко І.В. Явище еліпса як спосіб економії мовних засобів. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2009. Вип. 20. С. 263–266.
3. Рибалка Я.І. Художнє порівняння як джерело експресії в сучасній дитячій літературі. *Український смисл*. 2016. № 2016. С. 179–197.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
5. Словник української мови в 20 т. [Електронний ресурс]. URL: <https://slovnyk.me/dict/newsum/%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%B0> (дата звернення: 10 березня 2025).
6. Rose D. His Ballerina. URL: https://freenovelread.com/darcy-rose-and-jl-beck/584292-his_ballerina (дата звернення: 10 березня 2025).

Отримано 20.03.2026

CREATION OF PROJECTS AS INFORMATION AND RESEARCH WORK OF STUDENTS IN THE COURSE “HISTORY OF THE ENGLISH LANGUAGE”

The article presents the possibilities and features of the professional students' competences in the project methodology of the academic discipline “History of the English Language”, which consists in the presence of formed English-language linguistic and communicative competencies, which are components of the cognitive and technological component of learning. The project methodology is formed on the basis of knowledge about the language of the people, linguistic consciousness, national character and communicative behavior of representatives of the Anglo-American communicative space.

Key words: distance technologies, project methodology, communication, cognitive and technological components of learning.

Topic relevance. The rapid development of ICT and their intensive use in the field of education lead to an expansion of the educational environment. Thus, teaching *History of the English language* while using the project method can be carried out both in the classroom and when students perform independent work remotely. Classroom work includes discussing the research problem, processing and familiarization with Internet sources, presenting presentations and discussing them.

Independent extracurricular work involves writing a project work plan; processing materials from Internet resources in individual and group modes; communicating in terms of exchanging information via e-mail, producing a reasoned written statement on the forum, discussing in a chat; creating multimedia presentations, etc. The optimal way to create a problem situation is, in our opinion, verbal situations prepared by the teacher in the Power Point system. The advantages of using multimedia tools will only be fully realized when perception encourages thinking activity, which will be combined with various types of cognitive activity – from motor functions to inductive, logical and creative thinking. The solution to this problem is to provide students with the opportunity to actively participate in the learning process, which is implemented using the properties of the interactive platform Moodle.

The **purpose of the article** is to characterize the features of the project methodology in the academic discipline *History of the English Language*, which consist in the presence of formed English language and communicative competencies.

Presentation of the main material. Following O.B. Tarnopolsky, we distinguish the following types of interactivity, such as feedback, temporal, sequential and content sequence and creative activity. It is important that the developers of this platform, when designing its components and functional capabilities, were guided by the theory of social constructivism, which is one of the psychological and pedagogical principles of teaching English using the project method. One of the most difficult problems in organizing teaching using the project method is monitoring students' activities and their evaluation [1, p. 47–51].

In terms of teaching English-language speech activity, the project method is considered as a special form of organizing communicative and cognitive activity, which creates conditions for such joint creative educational activity of students, which models scientific and research professional activity and requires students to independently plan, implement and design a professionally directed professional project using oral or written foreign language speech communication. Problem

situations from the *History of English* that are proposed for project creation: 1. *The Celtic language puzzle*. 2. *The rise and fall of West Saxon*. 3. *Understanding Danes*. 4. *Grammatical transition*. 5. *A beggarly portrayal*. 6. *Linguistic life goes on*. 7. *Dialect life goes on*, etc.

The main components of competence in independent study of the philological discipline *History of English* are three types of competences, namely: linguistic competence, speech competence and sociocultural competence.

Linguistic (linguistic) competence implies knowledge of the language system and the rules of its functioning in foreign language communication. Linguistic competence is also integrative and includes a number of competences: lexical, grammatical, phonological and orthographic. Speech competence determines the ability to perceive and generate foreign language texts in accordance with the set or emerging communicative task. As we can see, with the diversity of components that are distinguished in the composition of the professional competence of an English teacher, communicative competence remains the leading one, which, in our opinion, is closely related to all other components of professional competence.

The use of information technologies in teaching in classes on the disciplines of the philological cycle will contribute to the formation of the information culture of future English teachers, the development of their creative potential, communicative skills, and cognitive activity. The intensive development of distance learning technologies in the near future will open up new opportunities for obtaining information, transforming it into knowledge, and using the knowledge gained in practice [2, p. 117–121].

An electronic case for independent mastery of the English language and communicative competence is a computer-based learning tool that is located in the network of the modular learning environment of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University and contains a set of educational and methodological materials for the formation of students' English language and communicative competence skills and provides management of their independent educational and cognitive activities in extracurricular conditions. A feature of the educational material of the electronic case in the discipline *History of the English language* is the completeness and integrity of a systematically organized set of professionally oriented educational materials that allow the students to fully, with territorial separation from the teacher, master the necessary material and acquire the appropriate competencies. The intensive development of distance learning technologies in the near future will open up new opportunities for obtaining information, transforming it into knowledge and using the acquired knowledge in practice. In the course of our study, we have identified the integration of distance case technology into the process of independent mastery of English-language communication by pupils and students, created on the basis of the Moodle educational platform. In the modern information society, a new model of distance learning is being successfully developed – taking into account its ethical, legal and moral principles, as well as theoretical and methodological foundations of organizational and technical support, increasing the efficiency of the educational process, professional training of personnel and assessing the quality of education.

Conclusions. Thus, taking into account the latest research in the field of computer linguistic didactics, as well as the features of teaching using the project methodology, the requirements for distance learning as a means of supporting students' project activities outside the classroom have been determined: compliance with the goals, content and methods of teaching, maximum consideration of the capabilities of modern ICT, adherence to a modular structure, openness, ensuring interactivity, creating conditions for monitoring, etc.

REFERENCES:

1. Тарнопольський О.Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти. Київ: ІНКОС, 2006. 248 с.
2. White C. Language Learning in Distance Education. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 258 p.

Отримано 20.03.2026

Ірина МЕЛЬНИК

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської мови

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8163-7422>

ПОДОЛАННЯ МОВНОГО БАР'ЄРУ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглянуто проблему мовного бар'єру у здобувачів вищої освіти під час вивчення іноземної мови, проаналізовано основні причини виникнення та ефективні підходи і методи його подолання

Ключові слова: мовний бар'єр, комунікативна компетентність, здобувачі вищої освіти, мовленнєва діяльність

У сучасному освітньому просторі володіння іноземною мовою є важливою складовою професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Знання іноземної мови відкриває можливість для академічної мобільності, участі у міжнародних освітніх і наукових проєктах, доступу до світових інформаційних ресурсів та ефективної міжкультурної комунікації. Саме тому формування іншомовної комунікативної компетентності є одним із ключових завдань сучасної вищої школи, проте у процесі вивчення іноземної мови студенти часто стикаються з певними труднощами, серед яких особливе місце посідає мовний бар'єр.

Мовний бар'єр проявляється як індивідуальна, суб'єктивна неможливість використання наявних знань. Це своєрідний психологічний бар'єр мовлення, що полягає в неможливості висловити свої думки, а також власну точку зору [1, с. 445–452]. Н. Яковлева пропонує тлумачення цього феномена щодо процесу вивчення іноземних мов як психологічного явища, що виникає внаслідок недостатньої вмотивованості навчання, неадекватної самооцінки, несприятливої психологічної атмосфери в навчальній групі та відсутності навичок і вмінь, необхідних для реалізації процесу спілкування, і призводить до блокування ефективного спілкування в процесі спільної діяльності [3].

Актуальність теми. У зв'язку з цим проблема подолання мовного бар'єру у здобувачів вищої освіти є надзвичайно актуальною для сучасної методики навчання іноземних мов. Пошук ефективних педагогічних підходів, спрямованих на розвиток комунікативних навичок, створення сприятливого психологічного середовища та активізацію мовленнєвої діяльності студентів, є важливим завданням сучасної вищої освіти.

Мета публікації полягає у визначенні основних причин виникнення мовного бар'єру у здобувачів вищої освіти під час вивчення іноземної мови та окресленні ефективних підходів і методів, спрямованих на його подолання у процесі навчання.

Виклад основного матеріалу. Найбільш близькими до «мовного бар'єру» в зарубіжній науковій літературі є поняття «*mental block*», «*foreign language anxiety*». Мовний бар'єр розглядається науковцями як ситуаційно-специфічні перешкоди, пов'язані з тим, що вивчення іноземної мови, особливо репродукціювання мовлення, є постійною стресовою ситуацією, тому що ймовірність здійснення помилок є значно вищою через необхідність створення мовлення мовою, що є недостатньо засвоєною [2, с. 110].

Серед основних причин виникнення мовного бар'єру дослідники виділяють психологічні, педагогічні та соціокультурні чинники. Психологічні чинники пов'язані з низькою самооцінкою, недооцінюванням свого рівня володіння мовою, страхом критики та помилок, сором'язливістю та відсутністю мовної практики. Педагогічні чинники можуть включати домінування традиційних методів навчання, які орієнтовані переважно на вивчення граматики та переклад текстів, а не на розвиток комунікативних умінь. Соціокультурні чинники пов'язані з недостатнім зануренням у мовне середовище та обмеженими можливостями використання іноземної мови поза аудиторією чи попередніми невдалими спробами спілкування.

Одним із найефективніших підходів до подолання мовного бар'єру є комунікативний підхід до навчання іноземних мов. Його основна мета полягає у формуванні здатності використовувати мову як засіб реального спілкування. У межах цього підходу значна увага приділяється розвитку навичок говоріння, взаємодії між студентами та використанню мовних ситуацій, наближених до реального життя.

Важливу роль у подоланні мовного бар'єру відіграє створення сприятливої психологічної атмосфери на заняттях. Викладач має заохочувати студентів до висловлення власних думок, підкреслювати важливість змісту висловлювання, а не лише мовної правильності. Позитивна підтримка, толерантне ставлення до помилок та доброзичлива комунікація сприяють формуванню впевненості студентів у власних можливостях.

Ефективним засобом розвитку мовленнєвої активності є використання інтерактивних методів навчання. До таких методів належать рольові ігри, дискусії, дебати, робота в парах і малих групах, а також проєктна діяльність. Завдяки цим формам роботи студенти отримують можливість практикувати мовлення у природних комунікативних ситуаціях, що поступово зменшує страх перед спілкуванням іноземною мовою.

Не менш важливим є використання автентичних матеріалів, таких як відео, подкасти, інтерв'ю, статті з сучасних медіа та інші ресурси. Автентичні матеріали допомагають студентам ознайомитися з реальним мовленням носіїв мови, розширюють словниковий запас та сприяють формуванню міжкультурної компетентності.

Крім того, важливу роль у подоланні мовного бар'єру відіграють сучасні цифрові технології. Онлайн-платформи, мовні додатки, міжнародні освітні проєкти та віртуальні мовні обміни створюють додаткові можливості для практики мовлення. Спілкування з носіями мови або студентами з інших країн дозволяє здобувачам вищої освіти застосовувати свої знання у реальному комунікативному середовищі.

Самостійна робота – читання професійної літератури, перегляд фільмів мовою оригіналу, ведення щоденника іноземною мовою – допомагає поступово формувати впевненість. Регулярність і системність є ключовими факторами успіху. Тренінги з розвитку комунікативних навичок, публічних виступів та емоційного інтелекту допомагають знизити рівень тривожності. Важливо працювати над формуванням внутрішньої мотивації та позитивного ставлення до власних досягнень.

Крім того, для подолання мовного бар'єру заклад вищої освіти має створювати умови для інтеграції мовної підготовки. Це може бути організація мовних клубів, проведення тематичних зустрічей та дискусій іноземною мовою, участь студентів у міжнародних освітніх проєктах, академічних обмінах і спільних дослідницьких програмах. Важливу роль відіграє також залучення носіїв мови до освітнього процесу, проведення гостьових лекцій, тренінгів та інтерактивних занять.

Висновки. Отже, подолання мовного бар'єру є важливим завданням у процесі навчання іноземних мов у закладах вищої освіти. Ефективне вирішення цієї проблеми потребує комплексного підходу, який поєднує комунікативні методи навчання, інтерактивні форми роботи, використання автентичних матеріалів та створення позитивної психологічної атмосфери. Реалізація таких підходів сприятиме формуванню впевненості студентів у власних мовних здібностях та розвитку їхньої комунікативної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Висоцька О. Психологічні бар'єри під час вивчення іноземних мов: передумови формування та організація подолання. *Іноземна філологія*. 2015. Вип. 128. С. 285–291.
2. Моргунова Н.С., Приходько С.О. Мовні бар'єри і можливості їх подолання у процесі вивчення іноземної мови студентами технічних ЗВО. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 30. Том 1. С. 109–113.
3. Яковлева Н.В. Психолого-педагогічні умови подолання комунікативних бар'єрів у процесі вивчення іноземної мови: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2003. 20 с.

Отримано 20.03.2026

Tetiana MITROUSOVA

Candidate of Philological Sciences,

Senior Lecturer of the English department

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8961-9381>

PHONOSEMANTIC CHARACTERISTICS OF TED HUGHES'S POEM "THE JAGUAR"

This study focuses on the phonosemantic features of poetry written by an English-language poet. It establishes that phonosemantic markers can be viewed as a range of techniques used to organize and shape the sound structure of a poetic text, with the purpose of achieving acoustic harmony through the close relationship between sound and meaning. The phonosemantic structure of the poetry also reveals the author's individual stylistic manner, particularly in terms of how frequently certain sound patterns appear within the phonostylistic devices examined in the research.

Keywords: *phonosemantics, phonetic means, sound symbolism, poetic text.*

Almost all scholars who have studied literary texts have emphasized the importance of their phonetic organization in poetry. The special role of sound within the structure of a poetic word was noted long ago by thinkers such as Aristotle, Plato. However, a systematic scientific approach to this issue emerged only in the early XXth century, when the main features and characteristics of the sound–meaning organization of poetic works were finally formulated.

An interest from linguistic disciplines such as semantics, phonetics, semiotics, and phonosemantics in the interpretation and decoding of literary works has not diminished, despite the

large number of studies devoted to this issue. Modern linguistics includes numerous investigations of the phonetic devices used in poetic texts by scholars such as I. Borbenchuk, M. Kabysh, Yu. Malenovskyi, L. Hinton, and others. An interest in poetic texts appeared alongside the earliest attempts to understand the nature of language as a means of generating and expressing thought.

The German philosopher Martin Heidegger regarded poetic works as a form of the existence of a pre-logical language that connects humans with authentic culture. He argued that, just as a color becomes most fully itself when it appears in the painting of a great master, a word and language reveal their true nature most clearly in the work of a poet.

Any units of a text (including phonemes) are recognized as having the ability to convey meaning either directly or as participants in the process of meaning formation [1]. The Ukrainian linguist V. Chabanenko, emphasizing the ability of sounds to influence a person's psychological state, notes that a word, as a signal of signals, affects human perception not only through its meaning, grammatical form, and derivational structure, but also through its sound composition. Moreover, the perception of a word's sound complex is often subjective; it can evoke various associations, memories, and mental images [2, c. 52].

Phonetic expressive devices in poetic texts are commonly divided into connotative and denotative categories. Connotative techniques are based on associative connections and aim to generate additional layers of meaning; this group includes devices such as alliteration and assonance. Denotative techniques, in contrast, are directly related to the literal meaning of a word and are typically associated with sound imagery or onomatopoeia.

The *aim* of this study to focus on the phonosemantic markers of poetic language, as well as the specific ways these linguistic elements function in the poetic works of Ted Hughes as a means by which the author influences the reader.

Edward James Hughes (17 August 1930 – 28 October 1998) was an English poet, translator, and author of children's literature. His poem "The Jaguar" [3], written in 1957 and first included in the collection *The Hawk in the Rain*, describes a visit to a zoo where most of the animals appear weary, passive, and deprived of their natural vitality, their wild instincts suppressed by captivity. In contrast, one creature stands apart from the rest – the jaguar. Unlike the other animals, it retains its powerful energy and intensity, seeming to command its surroundings and symbolize an untamed sense of freedom.

The depiction of nature and the signs through which the author communicates with the surrounding world is constructed through a wide range of sound-imagery techniques. These include onomatopoeia, sound symbolism, and different forms of phonetic repetition, such as assonance, alliteration, phonic chains, and paronymic attraction.

Structurally, the poem consists of five quatrains written in free form. The general rhyme scheme follows *abab*, except for the final quatrain, which adopts a *cdcd* pattern. This structure gives the poem a distinctive musical quality. The text features the following consonant (alliterative) repetitions: [st-], [s]/[t], which serve as characteristic sound clusters in the first and second quatrains. The frequency of these sounds in the phonetic organization of this passage evokes associations with rustling, hissing, shouting, or chirping:

The apes yawn and adore their fleas in the sun.
The parrots shriek as if they were on fire, or strut
Like cheap tarts to attract the stroller with the nut.
Fatigued with indolence, tiger and lion.

The fricative consonant [h] and the vibrant [r] structure the third and fifth quatrains: *But who runs like the rest past these arrives /*

At a cage where the crowd stands, stares, mesmerized ...

These sounds are attributed with the following symbolic meanings: “strong”, “fast” and “tense”. The plosive consonant [b] serves as the key phonosemantic element in the fourth section:

*By the bang of blood in the brain deaf the ear – /
He spins from the bars, but there's no cage to him.*

The symbolism of this sound can convey a range of meanings: “round, rounded” and “dull impact” (the word “bang”).

The key units of the phonosemantic organization of the poetic text belong to both the segmental and suprasegmental levels. They form the phonosemantic core of the poem, corresponding to its lexical-semantic dominant: the depiction of animals in the zoo serves merely as a background for characterizing the central figure – the jaguar.

Conclusions. The structural and semiotic planes in the work represent a system of phonic cognitions, where the connection between sound and meaning is clearly evident. At the sound level, the poetic text is semantized, and its phonetic organization guides the flow of thought and directs the cognitive process.

REFERENCES:

1. Павлик Н.В. Звукова організація тексту як спосіб емоційного впливу в художньому дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2022. № 53. Т. 1. С. 136–139.
2. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя: Видавництво ЗДУ, 2002. 352 с.
3. Hughes Ted. The Jaguar. URL: <https://www.poeticous.com/ted-hughes/the-jaguar>

Отримано 20.03.2026

Світлана НИКИТЮК

старший викладач кафедри англійської мови
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2304-9291>

ПОДВІЙНІ ДИТЯЧІ АМЕРИКАНСЬКІ ІМЕНА

У публікації здійснено огляд найпопулярніших дитячих американських імен. Подано їхні значення та походження.

Ключові слова: популярні дитячі імені, імена хлопчиків, імена дівчаток, історія, подвійні імена.

Актуальність теми. У США за традицією дають дитині друге ім'я – так зване *middle name*, яке зазвичай обирають на честь близьких родичів: матері чи бабусі для дівчат, батька чи дідуся – для хлопців.

Ця звичка з'явилась відносно пізно – лише в XIX столітті. У записах про народження, шлюби та смерті в британських колоніях другі імена майже не зустрічаються аж до середини XVIII століття. Лише перед війною за незалежність (1775–1783) серед заможних родин

штату Віргінії виникла мода додавати друге ім'я при хрещенні – зазвичай на честь когось із рідні або навіть у вигляді дівочого прізвища матері [2].

Втім, це ще не була загальна практика: з 56 підписантів Декларації незалежності лише троє мали друге ім'я. Першим президентом США, який мав його з народження, став Джон Квінсі Адамс (президент з 1825 по 1829 роки) – друге ім'я він отримав на честь прадіда.

Кардинально ситуація змінилася в середині XIX століття, коли до США почали масово прибувати іммігранти з Європи. Для того, щоб розрізнити людей із однаковими іменами та прізвищами, стали використовувати друге ім'я як додаткову ідентифікацію. Його вже нерідко давали на честь відомих історичних постатей – релігійних діячів, героїв війни чи політиків.

Поступово ця традиція стала обов'язковою. Уже під час Громадянської війни (1861-1865), а тим більше в період Першої світової, другі імена стали звичними в офіційних документах, зокрема армійських списках.

Позаяк у повсякденному житті громадяни Сполучених Штатів зазвичай використовують лише основне (перше) ім'я, а друге – формальне, і здебільшого в офіційних паперах [1].

Мета публікації – виділити популярні дитячі подвійні імена у США, визначити їхнє значення та походження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Середніх імен (middle names) у людини може бути скільки завгодно – жодних офіційних обмежень щодо їхньої кількості не існує. Наприклад, повне ім'я може виглядати як Anne Elisabeth Alice Louise Jacobs, але в повсякденному житті людина використовує лише короткий варіант – Anne Jacobs [3].

Зазвичай кожен сам вирішує, яке з імен буде основним у спілкуванні. Іноді ж людина постійно використовує подвійне ім'я – наприклад, Mary Kate або James Dean.

Наведемо декілька прикладів подвійних жіночих імен, які особливо популярні серед американців – часто вони досить милозвучні, елегантні та мають культурні або символічні відтінки:

- Sarah Jessica – традиційне поєднання, яке звучить витончено та строго, ідеальне для класичного стилю завдяки актрисі Сарі Джесіці Паркер;
- Lily Rose – ніжне і поетичне ім'я, у якому зібрані образи двох прекрасних квітів;
- Ella Rose – романтичне та м'яке ім'я, яке звучить дуже музично;
- Ava Grace – трохи рідкісніше, але водночас стильне та елегантне ім'я з ніжною інтонацією;
- Emma Grace – поєднання сучасної популярності імені Емма з витонченістю та легкістю імені Грейс;
- Chloe Grace – хоч і менш поширене, це ім'я вирізняється своїм благородним звучанням і популярне серед шанувальників витонченості;
- Mary Kate – поєднання класичних імен Мері й Кейт, що стало відомим завдяки актрисі Мері-Кейт Олсен;
- Harper Lee – це ім'я нагадує про знамениту письменницю, авторку роману «Убити пересмішника», тож часто сприймається як інтелектуальне або творчо-асоційоване.

Представляємо найбільш уживаніші та популярні подвійні хлопчачі імена у США, які поєднують одночасно традицію, милозвучність та потужність:

- Franklin Delano – Roosevelt (32-й президент США);

- John Paul – класичне та виважене поєднання, яке асоціюється з релігійними іменами (наприклад, Папа Римський Іван Павло II);
- James Dean – ім'я пов'язане з легендарним актором, є символом бунтарства та має потужний культурний відтінок;
- Liam James – популярне поєднання, де м'яке сучасне ім'я Ліам доповнюється класичним Джеймс;
- Noah Alexander – поєднання ніжності імені Ной з величністю імені Александр, що створює баланс сили та доброти;
- Elijah Thomas – це ім'я має біблійне звучання і вказує на глибину віри та традицій;
- Luke Benjamin звучить гармонійно й надійно, ідеальне для тих, хто хоче сучасне ім'я з класичною основою;
- Mason Lee – коротке, лаконічне та рішуче ім'я, що добре звучить і легко запам'ятовується;
- Aiden Joseph – популярне серед сучасних батьків ім'я, що поєднує енергію та спокій [3].

Висновки. Традиція подвійних імен у США має глибоке історичне коріння та пройшла шлях від рідкісної практики серед вищих верств населення до загальноприйнятого явища. Нині друге ім'я (middle name) виконує не лише ідентифікаційну функцію, але й відображає родинні зв'язки, культурні вподобання чи пошану до історичних постатей. Особливої популярності набули милозвучні подвійні імена, зокрема серед дівчаток – Emma Grace, Lily Rose, Mary Kate, а серед хлопців – James Dean, Liam James, John Paul. Часте використання таких імен, як Kate, Grace, Lee, James свідчить про стабільність певних уподобань серед громадян Америки та про прагнення поєднувати традиційні норми із сучасним звучним оформленням. У повсякденному вжитку друге ім'я досить рідко використовується активно, однак у поєднанні з основним ім'ям воно може створювати впізнаваний сучасний стиль, що має як індивідуалізоване, так і культурне значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Імена справді мають значення. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/science/2007/apr/29/theobserversuknewspages.uknews>
2. Найпопулярніші імена: рік за роком. *National Records of Scotland*: веб-сайт. URL: <https://www.nrscotland.gov.uk/statistics-and-data/statistics/statistics-by-theme/vital-events/names/babies-first-names/how-the-top-names-have-changed/the-top-names-year-by-year>
3. Чоловічі та жіночі американські імена: понад 40 популярних і рідкісних варіантів. *Cambridge.ua*: веб-сайт. URL: <https://cambridge.ua/uk/blog/20-populyarnyh-anglijskih-i-amerikanskih-imen>

Отримано 20.03.2026

СТРАТЕГІЇ РОБОТИ З АВТЕНТИЧНИМИ ВІДЕОМАТЕРІАЛАМИ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ АУДІЮВАННЯ НА РІВНІ А2–В1

У тезах розглядається дослідницьке питання щодо ефективності застосування автентичних відеоматеріалів платформ Goethe-Institut та Deutsche Welle у формуванні навичок аудіювання з німецької мови на рівнях А2–В1; обґрунтовано доцільність їх використання та окреслено шляхи інтеграції в освітній процес.

Ключові слова: аудіювання, автентичні відеоматеріали, рівні А2–В1, Goethe-Institut, Deutsche Welle, навчання німецької мови.

Актуальність теми. Розвиток навичок аудіювання залишається одним із найскладніших аспектів оволодіння іноземною мовою. Дослідники констатують, що аудіювання традиційно посідає другорядне місце порівняно з читанням та говорінням у навчальних програмах [3]. Водночас саме аудіювання є «вхідними воротами» до природного мовного середовища та умовою успішної комунікації. Для рівнів А2–В1 за Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти критично важливим є перехід від контрольованого навчального аудіювання до сприйняття автентичного мовлення – того, з чим учні стикатимуться поза межами класу. Автентичні відеоматеріали є одним із найефективніших інструментів такого переходу, оскільки вони містять ознаки природного мовлення: непідготовлену вимову, зміну темпу, розмовну лексику та невербальні компоненти комунікації [1, с. 54-55]. Незважаючи на зростаючий інтерес до цифровізації навчання, систематичного дослідження порівняльної ефективності провідних платформ – Goethe-Institut, Deutsche Welle – у контексті цілеспрямованого розвитку аудіювання на рівнях А2–В1 бракує. Це зумовлює наукову актуальність представленого дослідження.

Мета публікації. Сформулювати центральне дослідницьке питання, обґрунтувати теоретичні засади та окреслити методичні підходи до використання автентичних відеоматеріалів ресурсів Goethe-Institut і Deutsche Welle для цілеспрямованого розвитку навичок аудіювання в здобувачів освіти, які вивчають німецьку мову на рівнях А2–В1.

Виклад основного матеріалу дослідження. Платформа Deutsche Welle Learn German (learngerman.dw.com) є спільним проєктом Deutsche Welle та Goethe-Institut. Її відеокурс Nicos Weg охоплює рівні А1–В1, виконаний у жанрі телесеріалу, що посилює мотиваційний компонент і забезпечує автентичний контекст.

Використання відеоматеріалів у навчальному процесі має низку переваг. Зокрема, воно дозволяє моделювати іншомовне середовище, вводити природне мовлення носіїв мови разом із зображенням екстралінгвістичних особливостей та способів їх реалізації у процес навчання. Крім того, відео сприяє формуванню асоціативних зв'язків завдяки полісенсорному сприйняттю, а також допомагає навчати спілкування через поєднання лінгвістичних, комунікативних та екстралінгвістичних чинників, що слугують основою для імітації мовленнєвої діяльності [2, с. 7].

Однією з основних труднощів під час використання автентичних відеоматеріалів є швидкий темп мовлення носіїв мови: мовні одиниці не спрощуються і не розділяються на

окремі сегменти. Це може знижувати інтерес здобувачів освіти до сприйняття мовного матеріалу та їхню активність у навчальному процесі. Тому необхідно заздалегідь ретельно продумати та підготувати вправи для трьох ключових етапів роботи з аудіовізуальними матеріалами. Спираючись на трифазну модель роботи з відео (до-, під час- та після перегляду) [5], пропонується така стратегія:

1. Передперегляд (pre-viewing): активація попередніх знань, введення ключової лексики (8–12 одиниць), прогностичні вправи.
2. Перегляд (while-viewing): перший перегляд без субтитрів – глобальне розуміння; другий перегляд із субтитрами – детальне розуміння; завдання на заповнення пропусків, вибір відповіді, упорядкування фрагментів.
3. Після перегляду (post-viewing): рефлексивні завдання, обговорення, письмовий або усний переказ – розвиток медіаційних умінь.

У цьому контексті в сучасних наукових дослідженнях також розглядається потенціал відеоконтенту платформи YouTube для навчання німецької мови. Зокрема, запропоновано класифікацію таких ресурсів та окреслено підходи до їх дидактизації у процесі формування мовленнєвих умінь. Запропоновані методичні принципи значною мірою співвідносяться з підходами до використання автентичних матеріалів освітніх платформ, зокрема Deutsche Welle [4].

Висновки. Інтеграція автентичних відеоматеріалів Deutsche Welle та Goethe-Institut є науково обґрунтованою стратегією розвитку аудіювання на рівнях A2–B1. Ця інтеграція підсилює автентичність мовного вводу та підвищує мотивацію здобувачів освіти. Сформульоване дослідницьке питання відкриває перспективи для подальших досліджень, спрямованих на кількісне підтвердження ефективності запропонованого підходу в умовах українського закладу вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лотошнікова С.А. Використання автентичних відео матеріалів на заняттях з іноземної мови. *Нові підходи до навчання іноземної мови: матеріали школи-семінару*. Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2014. С. 53-56.
2. Яхнюк Т. О. Використання фрагментів художніх відеофільмів для навчання студентів мовних спеціальностей соціокультурної англійської лексики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2002. 18 с.
3. Canning-Wilson C. Role of Video in the F/SL Classroom, (2000): 69-76. In S. Riley, S. Troudi and C. Coombe. (ed.) *Teaching, Learning and Technology, TESOL Arabia 1999 Conference Proceedings, TESOL Arabia 1999 Conference March 8-10, 1999*.
4. Chorna O.V., Hamaniuk V.A., Markheva O.Y., Voznyak A.V. YouTube as an open resource for foreign language learning: a case study of German. *CEUR Workshop Proceedings 3482* (2023). P. 105–127.
5. Sherman J. *Using Authentic Video in the Language Classroom*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 277 p.

Отримано 20.03.2026

ВІДТВОРЕННЯ КОГЕРЕНТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У СИСТЕМАХ НЕЙРОННОГО МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглядається проблема відтворення когерентних зв'язків у системах нейронного машинного перекладу. Проаналізовано роль когерентності як важливого елемента зв'язності тексту, що забезпечує логічну та семантичну узгодженість між його частинами. Особливу увагу приділено сучасним підходам до нейронного машинного перекладу, зокрема архітектурам encoder-decoder та моделям на основі механізму уваги. Визначено основні труднощі, що виникають під час перекладу на рівні цілісного тексту, зокрема проблеми перекладу анафоричних займенників, тематичної послідовності та логічних зв'язків між реченнями.

Ключові слова: нейронний машинний переклад, когерентність; когезія, дискурс, контекст, зв'язний текст.

Актуальність теми. У сучасному інформаційному суспільстві обсяг багатомовних текстових даних постійно зростає, що зумовлює потребу в ефективних системах автоматичного перекладу. Одним із найперспективніших напрямів розвитку автоматичного перекладу є нейронний машинний переклад (Neural Machine Translation, NMT), який базується на використанні глибоких нейронних мереж та методів машинного навчання. Це підхід, який використовується багатьма онлайн-сервісами перекладу, такими як Google Translate, Bing, Sysran та eTranslation. NMT працює за принципом прогнозування ймовірності послідовності слів. Використовуючи моделі типу sequence-to-sequence, нейронний машинний переклад здійснив значний крок уперед у підвищенні точності перекладу [6, с. 103]. Нейронні системи перекладу демонструють значно вищу якість у порівнянні з традиційними статистичними моделями, особливо у відтворенні граматичної та семантичної структури речень.

Попри значний прогрес у розвитку NMT, однією з актуальних проблем залишається відтворення когерентних зв'язків у тексті. Когерентність забезпечує логічну та змістову узгодженість між частинами тексту, формуючи цілісну структуру повідомлення. За визначенням М. Халлідея та Р. Хасан, когерентність і когезія є фундаментальними характеристиками зв'язного тексту, що забезпечують його зрозумілість і структурованість [4, с. 12].

Нейронні системи перекладу зазвичай працюють на рівні окремих речень, що може призводити до втрати міжреченневих зв'язків і порушення логічної послідовності тексту. Саме тому дослідження механізмів відтворення когерентності у нейронному машинному перекладі є важливим напрямом сучасної комп'ютерної лінгвістики.

Метою цієї публікації є аналіз особливостей відтворення когерентних зв'язків у системах нейронного машинного перекладу, а також визначення основних проблем і перспективних підходів до покращення перекладу на рівні цілісного тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Когерентність тексту формується завдяки системі мовних засобів, що забезпечують логічні та семантичні зв'язки між реченнями. До таких засобів належать лексичні повтори, займенникова референція, логічні сполучники, тематична прогресія та інші елементи дискурсивної організації тексту [4, с. 27].

У традиційних статистичних системах машинного перекладу (Statistical Machine Translation, SMT) переклад здійснювався на основі ймовірнісних моделей, що аналізували відповідності між фразами у двох мовах. Проте такі системи мали обмежені можливості щодо врахування ширшого контексту.

Розвиток нейронного машинного перекладу суттєво змінив підходи до автоматичного перекладу. Архітектура encoder-decoder, що використовує механізм уваги (attention mechanism), дозволяє моделі ефективніше враховувати контекст речення та встановлювати зв'язки між словами у вихідному та цільовому текстах [3, с. 4]. Результати проведених експериментів свідчать про потенційне покращення якості перекладу за допомогою NMT порівняно з SMT [2, с. 70].

Подальший прорив у розвитку NMT пов'язаний із появою архітектури Transformer. Ця модель використовує механізм self-attention, який дозволяє ефективно аналізувати залежності між словами у межах речення та покращує якість перекладу. Завдяки механізму self-attention, кожне слово у тексті може «бачити» всі інші слова в послідовності. Це дозволяє моделі враховувати залежності навіть між словами, які знаходяться далеко одне від одного [1, с. 72]. Проте навіть такі моделі часто працюють ізольовано з кожним реченням, що обмежує їх здатність враховувати міжреченнєві зв'язки.

Сучасні дослідження пропонують кілька підходів до розв'язання цієї проблеми. Один із них – використання контекстно-орієнтованих моделей, які враховують попередні або наступні речення під час перекладу. Такий підхід дозволяє системі краще відтворювати дискурсивні зв'язки та підтримувати тематичну послідовність тексту.

Іншим перспективним напрямом є документно-рівневий нейронний машинний переклад (document-level NMT), який передбачає переклад не окремих речень, а цілих фрагментів тексту. Це дає можливість системі враховувати глобальний контекст і покращувати узгодженість перекладу [5, с. 85].

Також важливим є поєднання методів нейронного машинного перекладу з підходами дискурс-аналізу. Використання моделей, що аналізують структуру тексту, дозволяє ефективніше відтворювати логічні зв'язки, стилістичні особливості та прагматичні аспекти мовлення.

Висновки. Таким чином, відтворення когерентних зв'язків є важливою складовою забезпечення високої якості нейронного машинного перекладу. Незважаючи на значні досягнення сучасних NMT-систем, проблема збереження міжреченнєвих зв'язків і текстової узгодженості залишається актуальною.

Основними напрямками вдосконалення перекладацьких систем є розвиток контекстно-орієнтованих та документно-рівневих моделей перекладу, а також інтеграція методів дискурс-аналізу. Подальші дослідження у цьому напрямі сприятимуть підвищенню точності та природності машинного перекладу, а також розширенню сфер його застосування у науковій, освітній та професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Основи обробки природної мови. Частина 2. Нейромережеві методи / уклад.: І.В. Федорін. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2025. 182 с.
2. Рябова К.О. Теоретичні основи розмежування понять: Машинний та автоматизований переклад. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. 2024. Т. 35 (74). № 4. Ч. 2. С. 68-74.

3. Bahdanau D., Cho K., Bengio Y. Neural Machine Translation by Jointly Learning to Align and Translate. *Proceedings of the International Conference on Learning Representations (ICLR)*. 2015. P. 1-15.
4. Halliday M.A.K., Hasan R. *Cohesion in English*. London: Longman, 1976. 195 p.
5. Tiedemann J., Scherrer Y. Neural Machine Translation with Extended Context. *Proceedings of the Third Workshop on Discourse in Machine Translation*. 2017. P. 82-92.
6. Farhan W. Unsupervised dialectal neural machine translation. *Information Processing and Management*. 2020. V. 57. P. 102-181.

Отримано 20.03.2026

Наталія СЛПАЧУК

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри
германської і слов'янської філології та зарубіжної літератури

ORCID <https://orcid.org/0000-000106504-3827>

ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті досліджується сутність лінгвокраїнознавчого підходу до викладання іноземних мов та його значення для формування іншомовної комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти. Проаналізовано наукові підходи до інтеграції культурного компонента у процес навчання іноземних мов. Особливу увагу приділено практичним аспектам реалізації лінгвокраїнознавчого підходу під час викладання дисципліни "Лінгвокраїнознавство Великої Британії та США".

Ключові слова: лінгвокраїнознавство, іноземна мова, міжкультурна комунікація, комунікативна компетентність, методика викладання.

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку суспільства, що характеризується активними процесами глобалізації, міжкультурною комунікацією та розширенням міжнародних освітніх і професійних контактів, зумовлює зростання ролі іноземних мов у професійній підготовці майбутніх фахівців. У цих умовах вивчення іноземної мови розглядається не лише як процес оволодіння мовною системою, а й як засіб пізнання культури іншого народу.

Повноцінне опанування іноземної мови неможливе без розуміння культурного контексту суспільства, у якому вона функціонує. Мова відображає історичний розвиток, традиції, соціальні норми та систему цінностей народу, тому її вивчення має здійснюватися у тісному взаємозв'язку з культурою.

У сучасній методиці викладання іноземних мов дедалі більшої уваги набуває формування міжкультурної комунікативної компетентності, яка передбачає здатність ефективно взаємодіяти з представниками інших культур, розуміти їхні соціальні норми та культурні коди. У цьому контексті особливої актуальності набуває лінгвокраїнознавчий підхід, який забезпечує інтеграцію мовної та культурної підготовки студентів і сприяє формуванню цілісного уявлення про мовну картину світу носіїв мови [1].

Метою статті є аналіз теоретичних засад лінгвокраїнознавчого підходу до викладання іноземних мов, визначення його ролі у формуванні міжкультурної компетентності здобува-

чів вищої освіти, а також розгляд практичних способів реалізації цього підходу у навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема взаємозв'язку мови та культури активно досліджується у сучасній лінгвістиці, лінгводидактиці та культурології. Значний внесок у розвиток теорії міжкультурної комунікації зробили такі дослідники, як І. де Флоріо-Гансен, Г. Московіц, К. Крамш та інші. Зокрема, І. де Флоріо-Гансен наголошує на необхідності інтеграції культурного компонента у процес навчання іноземних мов, що зумовлено процесами глобалізації та активної міжкультурної взаємодії [2]. У свою чергу, Г. Московіц підкреслює важливість гуманістичного підходу, який передбачає активну участь студентів у навчальному процесі та розвиток їхньої культурної свідомості [3]. К. Крамш розглядає мову як культурний феномен і наголошує на необхідності інтеграції культурного компонента у процес навчання іноземних мов. На думку дослідника вивчення мови має супроводжуватися формуванням у студентів здатності інтерпретувати культурні явища та взаємодіяти у міжкультурному середовищі [4].

У сучасній науковій літературі існують різні підходи до інтерпретації лінгвокраїнознавства. Одні дослідники розглядають його як складову міжкультурної комунікації, інші – як методичний інструмент інтеграції культурних знань у навчальний процес. Така різноманітність наукових підходів свідчить про складність та багатогранність цього явища.

Практична реалізація лінгвокраїнознавчого підходу є особливо ефективною під час викладання дисципліни “Лінгвокраїнознавство Великої Британії та США”, зміст якої безпосередньо пов'язаний із вивченням культури, історії та суспільних інститутів англomовних країн. Залучення культурно значущих матеріалів дозволяє студентам не лише засвоювати мовні одиниці, але й формувати уявлення про соціокультурні особливості англomовного світу.

Під час опрацювання теми “*British Customs and Traditions*” студенти знайомляться з такими культурними явищами, як *Afternoon Tea*, *Guy Fawkes Night*, *Trooping the Colour*, *Changing of the Guard* тощо. У межах вивчення цієї теми можуть використовуватися різні види навчальної діяльності. Наприклад, студентам пропонується підготувати короткі презентації про походження та символіку британських традицій, а також обговорити їхнє значення у сучасному британському суспільстві. Крім того, ефективним є виконання завдань типу *culture quiz*, під час яких студенти відповідають на запитання про історію та особливості проведення традиційних британських свят.

У межах теми “*American Cultural Traditions*” розглядаються такі свята, як *Thanksgiving Day*, *Independence Day*, *Halloween*, *Martin Luther King Jr. Day*, що дає змогу проаналізувати їхній історичний контекст, символіку та роль у формуванні національної ідентичності США. Наприклад, студентам пропонується проаналізувати походження свята *Thanksgiving Day*, обговорити його значення для американської культури та порівняти традиції святкування з українськими родинними святами. Такі завдання сприяють розвитку міжкультурної чутливості та усвідомленню культурних відмінностей. Під час вивчення теми “*The British Political System*” аналізуються такі поняття, як *the monarchy*, *the House of Commons*, *the House of Lords*, *the Prime Minister*. Студентам пропонується дослідити структуру британського парламенту та підготувати порівняльний аналіз політичних систем Великої Британії та України.

Важливим засобом реалізації лінгвокраїнознавчого підходу є використання автентичних медіаматеріалів. Перегляд документальних фільмів про британську монархію, історію

США або культурні традиції англomовних країн дає змогу студентам ознайомитися з автентичними мовленнєвими моделями. Після перегляду студенти виконують аналітичні завдання, зокрема визначають культурні символи та обговорюють їхнє значення. Ефективним також є аналіз новинних сюжетів та інтерв'ю з носіями мови, що дозволяє простежити сучасні тенденції розвитку англійської мови.

Не менш важливим елементом є порівняльний аналіз культур. Зокрема, під час вивчення теми "*British National Traditions*" студенти порівнюють британські та українські культурні традиції, визначають їхні спільні й відмінні риси та обговорюють вплив культурних особливостей на мовні практики. Такі завдання сприяють формуванню міжкультурної компетентності та усвідомленню культурної специфіки різних народів.

Висновки. Отже, лінгвокраїнознавчий підхід є важливим напрямом сучасної методики викладання іноземних мов, оскільки забезпечує інтеграцію мовної та культурної підготовки студентів. Його застосування сприяє формуванню міжкультурної комунікативної компетентності, підвищенню мотивації до вивчення іноземної мови та розвитку критичного мислення і толерантного ставлення до інших культур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ladyka O.V., Levchyk N.S. Linguocultural approach in foreign teaching language teaching. *Zbiór artykułów z Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej (on-line) zorganizowanej dla pracowników naukowych uczelni, jednostek naukowo-badawczych oraz badawczych z państw obszaru byłego Związku Radzieckiego oraz byłej Jugosławii*. Warszawa, 2018. Str. 6-8 URL: https://www.researchgate.net/publication/339051217_Linguocultural_Approach_in_Foreign_Language_Teaching
2. De Florio-Hansen I. Teaching and learning English in the digital age. UTB GmbH: New York, 2018. 341 p.
3. Moskowitz G. Caring and Sharing in the Foreign Language Class: a sourcebook on humanistic techniques. Newbury House Publishers: Massachusetts, 1978. 364 p.
4. Kramsch C., Cain A., Murphy-Lejeune E. Why should language teachers teach culture? *Language, Culture and Curriculum*. Oxford: Oxford University Press, 1996. P. 99-107.
5. Snigovska O. Adopting a linguocultural method for educating prospective foreign language experts. *AD ALTA*. 2024. P. 19-23 URL: <https://zenodo.org/records/14043881>

Отримано 20.03.2026

JĘZYKOWE MARKERY EMOCJONALNOŚCI W POLSKICH KOMENTARZACH INTERNETOWYCH

Artykuł poświęcony jest analizie językowych markerów emocjonalności występujących w polskich komentarzach internetowych. Współczesna komunikacja cyfrowa sprzyja spontanicznej ekspresji emocji, które znajdują odzwierciedlenie w różnych środkach językowych i graficznych. W artykule omówiono leksykalne, stylistyczne oraz graficzne środki ekspresji emocjonalnej

Słowa kluczowe: emocjonalność języka, komentarze internetowe, dyskurs internetowy, ekspresja emocji, komunikacja w Internecie, język polski.

Rozwój Internetu oraz mediów społecznościowych w ostatnich dwóch dekadach doprowadził do powstania nowych form komunikacji językowej. Jednym z najbardziej charakterystycznych gatunków współczesnej komunikacji cyfrowej są komentarze internetowe, publikowane pod artykułami prasowymi, wpisami w mediach społecznościowych czy materiałami wideo. Komentarze te pełnią funkcję reakcji na określone treści, a jednocześnie stanowią przestrzeń ekspresji opinii, ocen oraz emocji użytkowników. W literaturze językoznawczej podkreśla się, że komentarze internetowe często charakteryzują się potocznością, spontanicznością oraz wysokim stopniem emocjonalności [1]. W tekstach tego typu pojawiają się liczne środki językowe służące wyrażaniu emocji, takie jak wartościujące słownictwo, hiperbole, metafory czy elementy graficzne.

Aktualność badań nad językiem emocji w Internecie wynika również z rosnącej roli komunikacji cyfrowej w życiu społecznym. Komentarze internetowe nie tylko odzwierciedlają nastroje społeczne, lecz także mogą wpływać na kształtowanie opinii publicznej. W wielu przypadkach są one przestrzenią intensywnej ekspresji emocjonalnej, w tym również agresji werbalnej, która bywa związana z anonimowością użytkowników i specyfiką komunikacji online. Z tego względu analiza językowych markerów emocjonalności w komentarzach internetowych stanowi ważny obszar badań współczesnej lingwistyki, szczególnie w kontekście socjolingwistyki i pragmatyki językowej.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie i opisanie najważniejszych językowych markerów emocjonalności występujących w polskich komentarzach internetowych. Analiza koncentruje się na identyfikacji środków leksykalnych, stylistycznych oraz graficznych, które pełnią funkcję ekspresywną i wartościującą w komunikacji internetowej. Artykuł ma również na celu wskazanie, w jaki sposób użytkownicy Internetu wykorzystują język do wyrażania emocji takich jak: aprobata, zachwyt, oburzenie, złość czy ironia.

Komentarz internetowy można uznać za odrębny gatunek komunikacji cyfrowej, który charakteryzuje się dialogowością, spontanicznością oraz dużą swobodą stylistyczną. Teksty tego typu często łączą cechy języka potocznego z elementami stylu publicystycznego. Jedną z najważniejszych cech komentarzy internetowych jest ich emocjonalność. Użytkownicy reagują na treści publikowane w sieci w sposób spontaniczny, często pod wpływem silnych emocji. Z tego względu komentarze stanowią cenny materiał badawczy dla lingwistyki emocji.

Najbardziej oczywistym sposobem wyrażania emocji w komentarzach internetowych jest użycie słownictwa o silnym zabarwieniu emocjonalnym. Do najczęściej występujących markerów

leksykalnych należą: przymiotniki wartościujące (np. *światny, okropny, absurdalny*); ekspresywne rzeczowniki (np. *geniusz, katastrofa*); wulgaryzmy i inwektywy, które często pojawiają się w sytuacjach konfliktowych [5]. Badania nad komentarzami internetowymi wskazują, że szczególnie w kontekstach polemicznych użytkownicy chętnie sięgają po słownictwo nacechowane negatywnie, które wzmacnia przekaz emocjonalny.

Istotną rolę w wyrażaniu emocji odgrywają również środki stylistyczne, takie jak: hiperbola (np. *to najlepszy film w historii świata*); metafora, ironia i sarkazm. Zabiegi te pozwalają na intensyfikację emocji oraz wzmacniają funkcję ekspresywną wypowiedzi. W komentarzach internetowych często pojawia się także hiperbolizacja ocen, która służy podkreśleniu entuzjazmu lub oburzenia użytkowników [2].

W komunikacji internetowej ważną rolę odgrywają również elementy graficzne, które nie występują w tradycyjnych tekstach pisanych. Do najczęstszych należą: wielkie litery (np. *TO JEST NIESAMOWITE!*); powtarzanie znaków interpunkcyjnych (!!!, ???); emotikony, emoji; skróty ekspresywne (np. *LOL, OMG*). Elementy te pełnią funkcję parajęzykową i pozwalają na wyrażenie emocji w sposób zbliżony do komunikacji ustnej.

W wielu analizach podkreśla się, że komentarze internetowe często zawierają przejawy agresji werbalnej, określanej jako flaming lub hejt [4]. Zjawisko to polega na używaniu obraźliwego lub agresywnego języka wobec innych użytkowników lub bohaterów dyskusji. Badania wskazują, że skala agresji werbalnej w komentarzach może być związana z poziomem anonimowości w danym serwisie internetowym. Jednocześnie warto podkreślić, że emocjonalność komentarzy nie zawsze ma charakter negatywny. W wielu przypadkach użytkownicy wyrażają również pozytywne emocje, takie jak podziw, wzruszenie czy wdzięczność.

Analiza językowych markerów emocjonalności w polskich komentarzach internetowych pozwala sformułować kilka istotnych **wniośków**. Po pierwsze, komentarze internetowe stanowią przestrzeń intensywnej ekspresji emocjonalnej, w której użytkownicy wykorzystują różnorodne środki językowe oraz graficzne do wyrażania swoich opinii i uczuć. Po drugie, emocjonalność komentarzy przejawia się na wielu poziomach języka – od słownictwa wartościującego, przez środki stylistyczne, aż po elementy parajęzykowe charakterystyczne dla komunikacji cyfrowej. Po trzecie, w komentarzach internetowych obserwuje się zarówno ekspresję emocji pozytywnych, jak i negatywnych, przy czym w wielu dyskusjach dominują emocje o charakterze polemicznym lub agresywnym.

Podsumowując, badanie językowych markerów emocjonalności w komentarzach internetowych pozwala lepiej zrozumieć mechanizmy komunikacji w przestrzeni cyfrowej oraz sposób, w jaki użytkownicy Internetu wyrażają swoje postawy, emocje i wartości.

LISTA WYKORZYSTANEJ LITERATURY:

1. Burska K. Język a emocje w komunikacji internetowej (na przykładzie komentarzy w serwisie YouTube). URL: https://dspace.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/52217/35-69_Burska.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Last accessed: 09.03.2026).
2. Habrajska G. Język w Internecie. *Internet a relacje międzyludzkie* / red. Elżbieta Laskowska, ks. Mariusz Kuciński. 2010. S. 142-159.
3. Grzenia J. Komunikacja językowa w Internecie. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007. 216 s.
4. Laskowska E. Niektóre składniki sytuacji komunikacyjnej. *Sytuacja komunikacyjna i jej parametry*. Bydgoszcz, 2010. S.70-76.

5. Przybyszewski S., Rutkowski M. Agresja werbalna w komentarzach internetowych (zarys problematyki). *Nowe zjawiska w języku, tekście i komunikacji*. Olsztyn: Zakład Poligraficzny Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2006. S. 344-351.

Отримано 20.03.2026

Тетяна СТОРЧОВА

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської мови

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4830-2062>

РОЛЬ УНІВЕРСАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ У НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто сутність універсального дизайну в освіті та його значення для створення інклюзивного навчального середовища під час викладання англійської мови. Проаналізовано можливості адаптації принципів універсального дизайну до процесу навчання англійської мови з метою підвищення доступності, ефективності та врахування різноманітних освітніх потреб здобувачів.

Ключові слова: універсальний дизайн в освіті, інклюзивна освіта, навчання англійської мови, доступність навчання, освітнє середовище, принципи універсального дизайну.

Актуальність теми. Поняття універсального дизайну визначає дизайн предметів, середовища, програм та послуг, покликаний зробити їх максимально можливою мірою придатними для використання для всіх людей без необхідності адаптації чи спеціального дизайну. Він не виключає допоміжних пристроїв для конкретних груп осіб з інвалідністю, де це необхідно [1].

Універсальний дизайн у сфері освіти (УДО) нині забезпечує філософську основу для розробки широкого спектру навчальних продуктів та навколишнього середовища з урахуванням потреб усіх здобувачів освіти. Йдеться про усі аспекти навчання: програми, навчальні плану, оцінювання знань, викладання, шкільний дизайн, бібліотеки, спортивні майданчики, гуртожитки, веб-сайти, інструкції тощо.

Загальна концепція УДО спонукала багатьох освітян переосмислити дизайн навчальних середовищ та навчальних програм. У 2008 році спільнота CAST, яка об'єднує освітян для створення інклюзивних навчальних програм на основі концепції УДО, розробила першу версію Рекомендацій [3]. На сьогодні в освіті функціонує версія УДО 3.0, метою якої є розвиток агентності здобувачів, їх цілеспрямованості та рефлексивності, винахідливості та щирості, стратегічного мислення та орієнтованості на дії.

Формулювання мети публікації. Метою публікації є проаналізувати можливості використання принципів універсального дизайну для підвищення ефективності та інклюзивності навчання англійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. УДО – це система принципів, що регулюють розробку навчальних середовищ та досвіду, які є доступними, інклюзивними, рівноправними та стимулюючими для кожного здобувача. Кінцевою метою є розвиток в здобувачів цілеспрямованості та рефлексії, винахідливості та автентичності, стратегічного мислення та орієнтованості на дію. УДО прагне змінити дизайн середовища, яке спеціально проєктується для зменшення бар'єрів.

Професор архітектури Школи дизайну Державного університету штату північної Кароліни Рон Мейс разом з колегами розробив сім принципів універсального дизайну, які використовуються і нині [2, с. 7]. Адаптація принципів до контексту навчання англійської мови виглядатиме так:

✓ рівність та доступність використання через надання однакових засобів для всіх здобувачів, які повинні мати рівний доступ до навчальних матеріалів і завдань з англійської мови незалежно від їхніх індивідуальних особливостей, попереднього досвіду чи освітніх потреб; навчальні ресурси мають бути представлені в різних форматах (текст, аудіо, відео, візуальні та цифрові матеріали);

✓ гнучкість використання для забезпечення широкого переліку індивідуальних налаштувань та можливостей з врахуванням потреб здобувачів, оскільки процес навчання англійської мови має передбачати різні способи виконання завдань, темпи роботи та форми участі (індивідуальна, парна, групова робота), що дозволяє врахувати індивідуальні стилі навчання здобувачів;

✓ просте та зручне використання забезпечується простотою незалежно від досвіду, освіти, мовного рівня та віку здобувачів через чіткі, логічні та доступні навчальні інструкції, завдання та пояснення для здобувачів з різним рівнем мовної підготовки; важливо використовувати зрозумілі приклади, покрокові пояснення та візуальні підказки;

✓ сприйняття інформації, незважаючи на сенсорні можливості здобувачів, адже мовний та мовленнєвий матеріал має подаватися через різні канали сприйняття: читання, слухання, візуалізацію, інтерактивні вправи; це сприяє кращому розумінню та засвоєнню англійської мови здобувачами з різними когнітивними та сенсорними особливостями;

✓ припустимість помилок реалізується через створення освітнього середовища, яке повинно підтримувати здобувачів у процесі мовної практики, заохочуючи експериментування з англійською мовою; помилки розглядаються як природна частина процесу вивчення англійської мови та використовуються як можливість для навчання;

✓ низький рівень фізичних зусиль сфокусовано на мінімальному рівні стомлюваності здобувачів через таку організацію навчальних завдань, де б здобувачі могли зосередитися на мовній та мовленнєвій діяльності, а не на складності формату завдання; це передбачає чітку структуру занять, зрозумілий інтерфейс навчальних платформ і раціональний обсяг роботи;

✓ наявність необхідного розміру і простору визначає таке освітнє середовище, яке забезпечує комфортні умови для активної участі всіх здобувачів у мовній та мовленнєвій діяльності: дискусіях, рольових іграх, групових проєктах та інтерактивних завданнях, незалежно від їхніх фізичних чи навчальних можливостей.

Висновки. Отже, принципи УДО допомагають учителям англійської мови враховувати різноманітність у навчанні за трьома основними категоріями: залучення (чому навчатися): залучення інтересу, підтримка зусиль і наполегливості, саморегуляція; представлення (що вивчати): сприйняття, мова та символи, розуміння; дія та вираження (як вивчати): фізична дія, вираження та комунікація, виконавчі функції, що і посилює подолання когнітивних, фізичних, соціальних бар'єрів у розробці навчання англійської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю [Електронний ресурс]: редакція від 19.06.2023р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#n386 (дата звернення: 01.03.2026).

2. Школа для кожного: посібник / упорядник: Байда Л.Ю. Київ, 2015. 60 с.
3. CAST UDL GUIDELINES. URL: <https://udlguidelines.cast.org/> (Last accessed: 02.03.2026).

Отримано 20.03.2026

Павло ТРЕМБОВЕЦЬКИЙ

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня
спеціальності 035 Філологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0004-6712-9770>

СИСТЕМА ПЕРСОНАЖІВ РОМАНУ МАЙКЛА ОНДАТЖЕ «КОТЯЧИЙ СТІЛ» ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

У статті розглянуто роман М. Ондатже «Котячий стіл» в контексті ідей мультикультурності. У системі персонажів твору простежено зв'язок із різними аспектами ситуації колоніальності/постколоніальності й еволюції процесів національно-культурної ідентичності.

Ключові слова: Майкл Ондатже, «The Cat's Table», мультикультурність, колоніальність/постколоніальність, ідентичність.

Актуальність теми. Дослідники роману Майкла Ондатже «Котячий стіл» («The Cat's Table» [3]) вказували на багатоплановість його проблематики й багатогранність жанрової структури [2; 4]. В контексті поставленої у пропонованій розвідки теми особливо актуальним є те, що Ондатже використовує у своєму творі класичну модель «корабля-світу». Це замкнений простір, де на обмеженій території збираються представники різних соціальних класів, національностей, етнічної приналежності та індивідуальних долі, що створює можливість для постановки саме мультикультурної проблематики.

Мета публікації. У статті ставиться за мету виявити спектр мультикультурних проблем, поставлених у романі М. Ондатже «Котячий стіл», їх зв'язок із системою персонажів, жанровою і поетико-стильовою своєрідністю твору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Центральна метафора роману закодована у його назві. Хоча «котячий стіл» у буквальному сенсі є найдальшим, найменш престижним столом у ідальні корабля «Оронсей», на якому відбуваються майже всі події роману під час двадцяти одноденного плавання, цей стіл збирає за собою не просто «аутсайдерів», диваків, маргіналів, а представників різних етносів і культур, часто гібридного походження. Ондатже проголошує, що справжня історія, справжнє життя відбувається не за капітанським столом (де панує ієрархія та фальш), а саме тут, на периферії. У такий спосіб автор надає голос тим, хто зазвичай позбавлений його в «офіційній» історії.

Розповідь у романі ведеться від імені одинадцятилітнього хлопчика Майкла, якого родичі відправляють з острова Цейлон до Англії для зустрічі й подальшого постійного проживання з матір'ю. За довгий час плавання з Майклом відбувається швидкий процес дорослішання, хоча осмислення цього процесу відбуватиметься пізніше. Формування індивідуальності протагоніста супроводжується відкриттям складного світу ієрархізованої дорослості. Майкл зазнає впливу різних людей, в першу чергу тих, хто займає місце за «котячим столом». Відкриваючи для себе непересічну індивідуальність кожного з них, він водночас відкриває різні світи й різні культури.

«Капітанський стіл» у романі й наближені до нього особи представляють «офіційну культуру»; це простір і класичної британськості (ритуали, сувора ієрархія, формальні розмови, вечірні вбрання), і відживаючої колоніальності, яка намагається зберегти свою владу, але вже втрачає її, залишаючись глибоко снобістською й лицемірною. Характерним прикладом в цьому відношенні є Сер Гектор де Сільва, цейлонський мільйонер. Він їде до Англії лікуватися від сказу після собачого укусу. Ця людина – ідеальний продукт колоніалізму. Він настільки органічно засвоїв «офіційну культуру» британців, що став карикатурою на них. Фальшиву ідентичність цього персонажа демонструє історія з собаками, яких він хоче віддати під суд за вчинений проти нього «злочин».

Найбільший brutальний варіант колоніального світобачення представлений в образі містера Гейсті. Він офіційно опікується великою партією корабельних собак, і через те, що ділить із Майклом одну каюту, максимально відвертий із ним. У спілкуванні з хлопчиком Гейсті не приховує свого презирства до «не-британців». Він украй упереджений у судженнях, має відверто расистські погляди, відтак втілює імперію, позбавлену маски ввічливості й етикетної чопорності.

Унікальну позицію в мультикультурній ситуації роману займає містер Фонсека. Хоча його етнічне походження в тексті прямо не зазначається, але із зовнішності й поведінки Фонсеки можна зрозуміти, що він, як і Майкл, має гібридну ідентичність. У романі про нього побіжно сказано: «he was travelling to England to be a teacher» [2, p. 78]. Містер Фонсека представляє вже не власне колоніальну, а постколоніальну периферію. У здійснюваному ним русі до метрополії віддзеркалюється сутнісний парадокс: тепер уже не Захід керує колонією і «цивілізує» її, а Схід їде вчити «центр», метрополію. Це непростий процес, й у долі містера Фонсеки читач простежує, як постколоніальний інтелектуал намагається бути почутим і знайти своє місце в новому світі. Його місія «вчителювати» – це ще не тріумф, а, радше, символ перспективи і надії.

Мультикультурна картина світу, представлена в романі, далека від ідеальної. Зіткнення зі світом дорослих (лицемірство, злочин, смерть, прихована сексуальність) спричиняє шок у ще не сформованій психіці як Майкла, так і його друзів-підлітків: Кассіуса, Рамадіна, Массі. Всі вони прибувають до Англії травмованими та зміненими, і події, що сталися на «Оронсеї», відіб'ються на долі кожного з них.

Важливо, що осмислення ідей мультикультурності здійснюється в романі за рахунок специфічної подвійної оптики. Оповідь ведеться з двох часових точок: часу самого плавання на кораблі (1954 рік) і часу «сучасних» спогадів про неї дорослої людини, відомого письменника (датування у тексті в цій площині не конкретизуються). Таким чином стикаються два погляди. Безпосередній, наївний погляд одинадцятилітнього Майкла, для якого все, що відбувається на кораблі, є цікавою, таємничою пригодою, формує «подію розповіді». Тоді як погляд-рефлексія дорослого Майкла, який через десятиліття намагається реконструювати події, формує надсюжетний рівень розповіді, так звану «подію розповідання» (про теоретичні аспекти співвідношення понять «подію розповіді» і «подія розповідання» див.: [1, с. 100]). Лише у зрілому віці Майкл усвідомлює трагізм минулих подій, відкриває для себе неповторну сутність кожної людини, що в той момент опинилася на кораблі, істинну роль в тих подіях та вплив на долю й самовизначення майбутнього письменника. Використовуючи «техніку зворотного боку телескопу» [4], М. Ондатже досягає ефекту «відтермінованого розуміння».

Висновки. Таким чином, роман «Котячий стіл» актуалізує проблематику мультикультурності через призму колосальних змін із ситуацією колоніальності/постколоніальності й еволюції процесів національно-культурної ідентичності, демонструючи як руйнуються старі імперські ієрархії й уможливорюється поява нових, гібридних самототожностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кеба О.В., Черноконь В.В. Поетика невизначеності: від модернізму до постмодернізму і далі: монографія. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2024. 212 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8147>
2. Charles R. 'The Cat's Table,' by Michael Ondaatje. *The Washington Post*. 25.10.2011.
3. Ondaatje M. *The Cat's Table*. London: Vintage Books, 2012. 372 p.
4. Strehle S. Ondaatje's *Cat's Table*: The View from «the Wrong End of the Telescope». *Critique: Studies in Contemporary Fiction*. 2014. Vol. 55. No. 4. P. 448-461.

Отримано 20.03.2026

Анастасія ТРОФИМЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
германської і слов'янської філології та зарубіжної літератури
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3347-4635>

ФОРМУВАННЯ МЕТАКОГНІТИВНИХ ТА КОГНІТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ПРИ ВИКЛАДАННІ ESP

Метакогнітивні, когнітивні та соціальні стратегії сприяють, з одного боку, найбільш ефективному запам'ятовуванню та використанню здобувачами вищої освіти лексичних одиниць професійної сфери, а з іншого – допомагають викладачеві поліпшити організацію навчального матеріалу, якість поурочного планування, оцінювання рівня навченості здобувачів.

Спільна участь здобувача та викладача у формуванні вищезгаданих стратегій може стати дієвим інструментом запам'ятовування з подальшим активним використанням вокабуляра у професійній діяльності майбутнього фахівця.

Ключові слова: метакогнітивні стратегії, когнітивні стратегії, викладання ESP, моніторинг, планування

Актуальність теми. Відповідно до сучасних вимог ринку праці випускники українських ЗВО, які починають свою професійну діяльність, повинні мати навички використання термінології для спілкування зі своїми іншомовними колегами, читання спеціальної літератури англійською мовою тощо. Дослідники пишуть про те, що пріоритетними стають питання, пов'язані з використанням спеціального вокабуляра у професійній діяльності майбутніх фахівців.

Таким чином, перед здобувачами вищої освіти, які вивчають іноземну мову, постає завдання засвоїти не тільки лексичні одиниці цієї мови, а й терміни обраної спеціальності. Безумовно, змінюється і роль викладача мови: дедалі більшого значення набуває його роль як модератора навчального процесу. Викладач належним чином організує його і сприяє засвоєнню та застосуванню здобувачами вищої освіти метакогнітивних, когнітивних, соціальних, навчальних стратегій.

Стратегія – це комплекс взаємоузгоджених пізнавальних дій, спрямованих на одержання, збереження та використання інформації для досягнення визначеної мети. Формування стратегії забезпечує швидке отримання результату за рахунок зменшення помилкових дій та забезпечення впевненості здобувача вищої освіти у правильності виконання завдань.

Мета публікації. Проаналізувати найбільш ефективні стратегії засвоєння та запам'ятовування спеціального вокабуляра англійської мови та розробити систему завдань, які можуть бути запропоновані викладачем та використані здобувачами вищої освіти. Застосування таких стратегій та завдань може сприяти, з одного боку, більш ефективному запам'ятовуванню та використанню здобувачами вищої освіти лексичних одиниць, що належать до професійної сфери, а з іншого – поліпшенню організації навчальних матеріалів, якості поурочного планування, а також оцінювання знань здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метакогнітивні (обдумування / знання процесу вивчення, планування процесу вивчення, контроль, самооцінка процесу після завершення того чи іншого завдання). Метакогнітивні стратегії – комплекс взаємоузгоджених процесів, які здійснюють регуляцію процесуальних та результативних аспектів когнітивної активності суб'єкта. Однією з задач метакогнітивних стратегій є здійснення моніторингу, оцінювання та корекції когнітивних процесів та стратегій. За рахунок метакогнітивних здібностей суб'єкт може вийти за межі пізнавального процесу, зробити його об'єктом свого спостереження, аналізу, оцінки та інтерпретації.

Когнітивні (розумові маніпуляції, трансформації матеріалів та завдань для полегшення / підвищення ефективності процесів засвоєння та запам'ятовування). Когнітивні стратегії – це ментальні дії аналізу, трансформації та синтезу, які виконують здобувачі вищої освіти зі спеціальним вокабуляром, що вивчається, з метою його розуміння, засвоєння, запам'ятовування та відтворення. Прикладами таких стратегій (дій) може бути повторення слів, поєднання слів за аудіомоделями; пошук еквівалента у рідній мові; використання асоціацій із метою оптимізації їхнього запам'ятовування; складання більших мовленнєвих одиниць на основі лексики, яка вивчається. Таким чином, когнітивні стратегії розглядаються як напрямки дій здобувачів вищої освіти безпосередньо зі спеціальною лексикою для досягнення конкретної мети.

Метакогнітивні стратегії – це взаємоузгоджені процеси, спрямовані на керування пізнавальною діяльністю, за допомогою яких здобувач вищої освіти контролює навчальний процес самостійно. До них належать такі:

- планування – ця стратегія допомагає розвивати навички самостійного прийняття рішення щодо обсягу досліджуваного матеріалу, розподілу цього обсягу для його більш ефективного вивчення;
- визначення цілей – ця стратегія спрямована на набуття навички усвідомлення того, що вивчати і що необхідно зрозуміти, якою буде мета виконання того чи іншого навчального завдання;
- моніторинг (або самоконтроль) – стратегія орієнтована на вміння обирати потрібні терміни в процесі оволодіння навчальним матеріалом, ідентифікувати джерела, впоратися з проблемними моментами;
- оцінювання – вміння визначити ефективність стратегій, які застосовувалися у процесі вивчення навчального матеріалу [4].

Когнітивні стратегії розглядаються як механізми реагування на специфічні навчальні проблеми та завдання. Серед них можна виділити такі:

- попередня текстова діяльність – ця стратегія формує вміння висловлювати попереднє трактування текстового змісту з наступним зіставленням із реальним текстом;
- слухове та зорове сприйняття знайомого матеріалу – стратегія, орієнтована на розвиток у здобувачів навичок відокремлювати як на слух, так і зорово знайому або частково знайому інформацію;
- запис основної інформації під час читання навчального матеріалу – стратегія спрямована на розвиток вміння вибирати основну інформацію з усього обсягу прочитаних текстів, аналізувати та систематизувати цю інформацію;
- узагальнення всіх попередніх ресурсів з метою повного розуміння побаченого чи прослуханого.

Висновки. Таким чином, недостатньо вивченими є такі аспекти, як метакогнітивні, когнітивні та соціальні стратегії в читанні ESP текстів і роль металінгвістичних здібностей у їхньому розвитку. Роботу над зазначеною проблемою буде продовжено в напрямку розробки психолінгвістичних аспектів діагностики метакогнітивних, когнітивних, соціальних стратегій читання ESP текстів, а також упровадження в навчальний процес запропонованих нами завдань щодо роботи з текстами ESP.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шевченко І.В., Кордюк Е.М. Методика предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) у сучасній методичній і науковій літературі вітчизняних і закордонних авторів. *Молодий вчений*. 2018. № 4.4 (56.4). С. 31–34.
2. Яценко А., Косьміна В. Стратегії засвоєння іноземними студентами спеціального вокабуляра української мови. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. 2023. Вип. 42. С. 192–204. DOI: <https://doi.org/10.26565/2073-4379-2023-42-14>
3. Laufer B., Rozovsky-Roitblat B. Retention of new words: quantity of encounters, quality of task, and degree of knowledge. *Language Teaching Research*. Special Issue: Vocabulary Research and Pedagogy. 2014. 1 (2). P. 1–15.
4. Schmitt N. *Vocabulary in language teaching*. New York. Cambridge University Press, 2000.

Отримано 20.03.2026

ПОЕТИКА ОГИДИ В РОМАНІ МО ЯНЯ «КРАЇНА ВИНА»

У статті досліджується поетика огиди в романі «Країна вина» китайського письменника Мо Яня як художня стратегія руйнування естетичного табу в сучасній літературі. Аналізуються механізми використання натуралізованої тілесності, гастрономічного гротеску та мотиву канібалізму як засобів формування естетики дискомфорту, спрямованої на викриття моральної деградації суспільства, корумпованості влади та деформації гуманістичних цінностей.

Ключові слова: поетика огиди, тілесність, гастрономічний гротеск, канібалізм, соціальна сатира.

Актуальність теми. Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу сучасного літературознавства до афективних стратегій тексту, зокрема до естетики негативних емоцій як важливого складника художньої рецепції. Аналіз поетики огиди у романі Мо Яня «Країна вина» дозволяє простежити механізми впливу художнього тексту на читача та глибше осмислити специфіку авторської поетики, що поєднує викривлену тілесність, абсурд, сатиру й елементи шокової естетики.

Мета дослідження полягає у виявленні художніх механізмів формування поетики огиди у романі Мо Яня «Країна вина» та з'ясуванні її функції як інструменту соціально-критичного осмислення влади й моральної деградації суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Шокова естетика в сучасному мистецтві постає своєрідною антитезою класичній естетиці, акцентуючи увагу на потворності, дисгармонії та естетичній відразі. Теоретичним підґрунтям такого підходу є концепція антиестетики американського мистецтвознавця Гела Фостера. Дослідник наголошує, що сучасне мистецтво дедалі частіше відмовляється від традиційного ідеалу краси та звертається до шокуючих або дискомфортних образів, здатних повернути мистецтво до реальних аспектів соціального досвіду, які витісняються культурою комфорту [2, с. 66-68].

Продуктивною для розуміння поетики огиди є концепція, розроблена Юлією Крістєвою у праці «Powers of Horror: An Essay on Abjection». Дослідниця визначає abjection (огиду, відразу) як стан порушення меж між тілом і культурою, життям і смертю, що викликає водночас відразу й тяжіння. До цієї сфери належать кров, тілесні виділення, труп, а також мотиви канібалізму, які руйнують культурні табу і провокують сильну емоційну реакцію реципієнта [3].

Страх, відраза та огида функціонують у романі Мо Яня «Країна вина» як свідомо сконструйовані афективні стратегії тексту. Уже на рівні фабули письменник вводить сюжетні елементи, що знищують традиційні етичні та естетичні межі. Інспектор Дін Гоуер прибуває до провінції Цзюцзю (Країни вина), щоб перевірити анонімне повідомлення, що на банкетах місцевих чиновників нібито подають страви з немовлят. Кульмінацією стає сцена, коли слідчому демонструють так звану «страву з хлопчика». Водночас навіть у цьому епізоді не виникає остаточної певності: це справжнє людське м'ясо, чи кулінарна підробка або театралізований обман, спрямований на те, щоб збити слідство і перетворити ситуацію на фарс. Дін Гоуер зрештою втрачає контроль над ситуацією, спивається і фактично не може довести нічого конкрет-

ного. Фінал роману залишає принципово відкрити інтерпретацію: канібалізм може виявитися реальністю, ретельно прихованою владою; абсурдною легендою, що виникла з анонімного доносу; алегорією суспільства, де люди метафорично «пожирають» одне одного.

Одним із головних механізмів формування поетики огиди в романі є натуралізоване зображення тілесності. Мо Янь послідовно руйнує традиційне естетичне табу демонстрацією фізіологічних аспектів людського нищого існування. У тексті з'являються детальні описи їжі, запахів, алкогольних випарів і тілесних реакцій, що створюють атмосферу сенсорної надмірності. Поступово Дін Гоуер сам втягується у нескінченні застілля та алкогольні змагання [1, с. 128]. Адже місцеві партійні керівники іронічно зауважують: «...хто не п'є, той син курви» [1, с. 262]. Мо Янь демонструє крайню деградацію головного персонажа: «Слідчий з особливо важливих справ бурмотів якесь незрозуміле нікому марення, в кутках рота в нього виступила піна, він повільно сповз на підлогу. На нього посипались чарки, які він зачепив рукою з пістолетом. Пиво, горілка й вино залили його одяг і обличчя, а він лежав ниць, немов виловлений із чана з горілкою труп» [1, с. 128]; «Жінки принесли мене в якомусь смердючому від блювотиння рядні й кинули на килим горілиць. Моє тіло судомило. Мої штани намокли, от ганьба». [1, с. 135]

Не менш важливим художнім прийомом поетики огиди є гротескна гіперболізація гастрономічних образів. Бенкети, алкогольні змагання та описані у романі кулінарні «делікатеси» набувають абсурдно перебільшеного характеру. Через гіперболу гастрономія перетворюється на своєрідний ритуал влади, а тілесність – на об'єкт демонстративного споживання. Наприклад: «Страви з м'яса осла все несуть і несуть, покриваючи весь стіл. Ми вже понаїдалися так, що животи стали, як барабани, за столом не вчуває голосне сите відригування. Спітнілі обличчя вкрилося ослиним жиром...» [1, с. 232]. Інший епізод підсилює огиду від споглядання ефекту сп'яніння: «Я відчував, як алкогольна рідина, що виливалась блювотиною з мого рота, текла по шії. Страшенно несло перегаром, і офіціантки, як могли, затуляли органи нюху. Одна з них не змогла втримати блювотний позив» [1, с. 135].

Кульмінацією поетики огиди стає мотив канібалізму, який у романі набуває виразного символічного звучання. Чутки про страви з людського м'яса, які розслідує інспектор Дін Гоуер, залишаються в межах художньої невизначеності, однак саме ця невизначеність підсилює сатиричний ефект: «Взявши паличку для їжі, Цзінь Ганцзуань тицьнув нею у майстерно задертий догори пісюн обезголовленого хлопчика на блюді, і той розпався на їстівну всячину» [1, с. 130]; «Після шести чарок стало знову мутно. І коли партсекретар простягнув йому руку хлопчика, він відразу відкинув палички і, незважаючи на жир, схопив її обома руками і заходився жадібно гризти» [1, с. 133], «Партсекретар і директор шахти злували зі зворотної сторони долонь мозок немовляти – видно на смак він був відмінним...» [1, с. 129]. У такому контексті канібалізм постає метафорою соціальних відносин, у яких сильніші «поїдають» слабших, а корумпована система влади відтворює механізми моральної деградації суспільства. Тілесність у романі перетворюється на своєрідну метафору влади: акт споживання людського тіла символізує систему соціального «поїдання», у якій влада утверджується через привласнення та знищення іншого.

Висновки. Отже, поетика огиди у романі Мо Яня «Країна вина» формується через поєднання кількох взаємопов'язаних художніх механізмів: натуралізованого зображення тілесності, гротескної гіперболізації гастрономічних образів та символічного мотиву канібалізму.

му. Використання цих прийомів створює естетику дискомфорту, антиестетику, що навмисно порушує культурні табу та викликає сильну афективну реакцію читача. У такий спосіб естетика відразу перетворюється на ефективний інструмент соціальної сатири, спрямованої на викриття механізмів влади, корупції та моральної деградації суспільства, а тілесна метафорика споживання набуває виразного політичного та культурного звучання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мо Янь. Країна вина: роман / переклад з китайської М.В. Савченко. Харків: Фоліо, 2015. 525 с.
2. Foster H. Postmodernism: A preface. *The anti-aesthetic: Essays on postmodern culture* / ed. H. Foster. Bay Press [in English]. 1983. P. IX–XVI. URL: https://monoskop.org/images/0/07/Foster_Hal_ed_The_Anti
3. Kristeva J. Powers of Horror: An Essay in Abjection. Translated by Leon S. Roudiez. Columbia University Press, New York, NY. 1982. URL: <https://www.thing.net/~rdom/ucsd/Zombies/Powers%20of%20Horror.pdf>
4. Zhang Qinghua (张清华). Mo Yan and the Narrative of Violence. Beijing, 2012. URL: <http://www.concentricliterature.url.tw/issues/Memories%20on%20the%20Move%20Asian>

Отримано 20.03.2026

Інга ФЕДЬКОВА

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри
германської і слов'янської філології та зарубіжної літератури
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-03497211>

РОЗВИТОК НАВИЧОК ІМПРОВІЗАЦІЙНОГО МОВЛЕННЯ У ПРОФЕСІЙНИХ СИТУАЦІЯХ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглянуто проблему розвитку навичок імпровізаційного мовлення у процесі професійно орієнтованого навчання іноземної мови здобувачів нефілологічних спеціальностей. Актуальність дослідження зумовлена зростанням вимог до іншомовної підготовки фахівців у контексті міжнародної професійної взаємодії, академічної мобільності та міжкультурної комунікації.

Ключові слова: імпровізаційне мовлення, професійно орієнтоване навчання, комунікативна компетентність, проблемно-орієнтоване навчання, рольові ігри, автентичні матеріали.

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку вищої освіти характеризується посиленням вимог до іншомовної підготовки фахівців нефілологічних спеціальностей. Умови професійної діяльності дедалі частіше передбачають участь у міжнародних проєктах, академічній мобільності, міжкультурній взаємодії, що потребує сформованої здатності до спонтанної іншомовної комунікації. Відповідно до положень *Common European Framework of Reference for Languages*, одним із ключових показників рівня володіння мовою є здатність брати участь у непередбаченій взаємодії, швидко реагувати на репліки співрозмовника та підтримувати дискурс у реальному часі [5].

Імпровізаційне мовлення в професійних ситуаціях передбачає не лише автоматизоване володіння мовними засобами, а й сформованість стратегічної, дискурсивної та соціолінгвістичної компетентностей. В умовах професійного спілкування (переговори, публічні виступи,

консультування, обговорення проблемних ситуацій тощо) мовленнєва поведінка фахівця повинна бути адекватною контексту, статусу співрозмовників та комунікативній меті. Таким чином, проблема розвитку навичок імпровізаційного мовлення набуває особливої актуальності в системі професійно орієнтованого навчання іноземної мови.

Мета публікації – теоретично обґрунтувати та методично окреслити шляхи розвитку навичок імпровізаційного мовлення у процесі професійно орієнтованого навчання іноземної мови здобувачів нефілологічних спеціальностей, а також визначити комплекс ефективних педагогічних умов і методичних засобів формування здатності до спонтанної іншомовної взаємодії у професійному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концептуальною основою дослідження є комунікативний підхід, розроблений у працях М. Canale та М. Swain, які визначили структуру комунікативної компетентності як сукупність граматичної, соціолінгвістичної, дискурсивної та стратегічної складових [4, с. 29–31]. Саме стратегічна компетентність забезпечує здатність мовця долати труднощі у процесі спонтанної взаємодії. Здатність до імпровізації у професійному дискурсі пов'язана з ефективною реалізацією мовленнєвих стратегій, зокрема перефразування, уточнення, компенсації лексичних прогалин.

Ефективне формування навичок імпровізаційного мовлення у професійних ситуаціях передбачає впровадження комплексу методичних заходів, зокрема: 1. *Сценарне моделювання професійних ситуацій* – створення навчальних сценаріїв, що відтворюють типові та кризові професійні ситуації (конфлікт з клієнтом, презентація проекту, відповідь на критичні зауваження тощо). Відповідно до положень W. Littlewood, комунікативні завдання мають бути максимально наближеними до реальних умов [6, с. 321–323]; 2. *Проблемно-орієнтоване навчання (Problem-Based Learning)* – організація навчання на основі проблемних кейсів стимулює активне мовленнєве реагування та прийняття рішень, «допомагає в пошуку ефективніших шляхів і способів перебудови репродуктивного мислення на продуктивне, творче» [3, с. 168]; 3. *Рольові та ділові ігри* – імітаційні форми роботи, що дозволяють відпрацьовувати комунікативні стратегії в умовах, наближених до реальних. Вони дають змогу здобувачам відпрацювати такі комунікативні елементи, як уміння розпочати бесіду, підтримати або припинити її, погодитися з судженнями тощо [2, с. 206]; 5. *Використання автентичних матеріалів* – залучення реальних професійних текстів і відеоматеріалів формує у здобувачів уявлення про специфіку фахового дискурсу, стилістичні та прагматичні особливості мовлення. Відібрані тексти мають урахувати комунікативні та когнітивні потреби здобувачів, відповідати рівню складності, їхньому мовному досвіду в іноземній мові, враховувати професійну зацікавленість (майбутні сфери діяльності, ситуації професійного спілкування тощо) [1, с. 109].

Розвиток імпровізаційного мовлення є можливим за умови дотримання таких педагогічних принципів: поступовий перехід від контрольованого до вільного мовлення; створення психологічно безпечного середовища задля мінімізації страху помилки; регулярне застосування формувального оцінювання тощо.

Важливим аспектом є інтеграція міждисциплінарного змісту, що підвищує мотивацію та сприяє перенесенню мовленнєвих умінь у професійну діяльність.

Висновки. Отже, імпровізаційне мовлення є складним інтегративним процесом, що поєднує мовну, когнітивну та стратегічну складові. Його розвиток у професійно орієнтованому навчанні іноземної мови передбачає систематичне використання сценарного моделю-

вання, проблемних завдань, рольових ігор тощо. Практична реалізація зазначених підходів сприяє автоматизації мовленнєвих операцій, формуванню дискурсивної гнучкості та підвищенню готовності здобувачів до реальної професійної взаємодії іноземною мовою. Перспективи наступних досліджень пов'язані з емпіричною перевіркою ефективності інтегрованих моделей навчання у підготовці фахівців різних галузей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безлюдна В., Неізнана В. Застосування автентичних матеріалів як ефективний ресурс вивчення англійської мови майбутніми педагогами у ЗВО. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2023. Вип. 2 (28). С. 106–112.
2. Бровкіна О., Турчин К. Рольові ігри на заняттях з іноземної мови. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 61. Т. 1. С. 202–207.
3. Дмітренко Н., Доля І. Застосування проблемно-орієнтованого навчання на заняттях з іноземної мови у вищому навчальному закладі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2021. № 46. С. 166–170. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/2468/1907>
4. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*. 1980.
5. Council of Europe. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Cambridge: CUP, 2001. URL: <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4>
6. Littlewood W. The task-based approach. *ELT Journal*. 2004. № 58 (4). URL: https://educacion.udd.cl/files/2017/04/CGG_Task_based_final.pdf

Отримано 20.03.2026

Наталія ФРАСИНЮК

кандидат філологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри англійської мови
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2648-1247>

ІНТЕРНЕТ-СЛЕНГ ТА ЙОГО РОЛЬ У СУЧАСНІЙ МІЖСОБИСТІСНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню інтернет-сленгу як важливого елементу сучасної міжособистісної комунікації. Розглядаються особливості функціонування сленгових одиниць у віртуальному дискурсі та їх роль у процесі онлайн-спілкування. Проаналізовано основні способи творення сленгу в англійській мові, зокрема метафоричне та метонімічне переосмислення, подвоєння, римоване співзвуччя, фонетичні спотворення, конверсію, реверсію та використання напівсуфіксів. Визначено, що інтернет-сленг характеризується високим рівнем креативності, емоційності та динамічності, а також відображає соціальні, вікові та професійні особливості користувачів. Наголошується, що сленг сприяє спрощенню комунікації, економії мовних ресурсів і формуванню групової ідентичності в онлайн-середовищі.

Ключові слова: інтернет-сленг, онлайн-комунікація, віртуальний дискурс, словотворення, метафора, метонімія, мовні інновації, англійська мова.

Актуальність теми. Невід'ємною умовою існування будь-якої мови є її постійний розвиток, що проявляється у виникненні нових слів і мовних виразів. Поява нових понять, сус-

пільні зміни, а також інтенсивний розвиток науки й технологій зумовлюють необхідність поповнення словникового складу мови новими лексичними одиницями. Це особливо важливо як для носіїв мови, так і для тих, хто вивчає іноземні мови. Значна кількість нових понять, що щороку з'являються в англійській мові, потребує від дослідників не лише їх фіксації, але й ґрунтовного та точного наукового аналізу.

Метою цієї публікації є дослідження особливостей функціонування інтернет-сленгу в сучасній англійській мові та визначення його ролі у міжособистісній комунікації користувачів соціальних мереж. Особлива увага приділяється аналізу основних словотвірних моделей формування сленгових одиниць, їх семантичним особливостям, а також ролі інтернет-сленгу у відображенні соціальних, культурних та комунікативних процесів у цифровому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ХХІ столітті Інтернет перетворився на важливе та широко поширене комунікативне середовище, яке активно використовується людьми в різних сферах життя. Його стрімкий розвиток зумовлює необхідність наукового вивчення та опису особливостей функціонування цього середовища, а також процесів і закономірностей, що виникають у межах онлайн-комунікації. У зв'язку з цим у сучасному мовознавстві з'являється дедалі більше досліджень, присвячених аналізу віртуального дискурсу, його структурних, комунікативних та прагматичних характеристик.

Особливу увагу дослідників привертає використання сленгових одиниць, що відповідають певним віковим, професійним чи соціальним групам. Сленг є живим та динамічним явищем, яке активно використовується у різних сферах суспільного життя. Багато сленгових виразів відзначаються гострим гумором або гротескним підкресленням абсурдних чи кумедних рис предметів або явищ, які вони позначають [3, с. 34]. Наприклад, вирази *'white man's disease'* або *'like a cow on ice'* описують повну відсутність почуття ритму: *"I hope Brent doesn't ask me to dance – he's got white man's disease"*.

Центральне місце серед сленгових одиниць займає метафоричне переосмислення (*metaphorical reinterpretation*). Провідна роль метафори у створенні сленгу пояснюється її здатністю реалізовувати специфічні номінативні функції мови: за допомогою метафори ознаки одного предмета приписуються іншому через зіставлення об'єктів або їх характеристик: *birdcage* – студентський гуртожиток або табір для військовополонених; *zombie* – втомлена людина або новачок; *ambulance-chaser* – юрист, який спеціалізується на ДТП; *dreamboat* – приваблива особа або річ.

Метафоричні вирази часто мають жартівливий характер: *four-eyes* – людина в окулярах; *sea gull* – 1) курка, індичка; 2) морський загін; *bird legs, bird man* – пілот; *biscuits* – матрац; *fox-tail* – вуса.

Іншим способом утворення сленгових одиниць є метонімія (*metonymy*), коли назва предмета або явища переноситься на людину чи дію, пов'язані з ним: *suit, vest* – особа, яка займається бізнесом; *berries* – вино; *play* – діяльність, робота; *reptiles* – взуття; *rat* – злочинець або зрадник (*"Someone here's a rat that's been talkin' to the cops"*); *turkey* – дурна людина; *chick* – молода дівчина.

Процес словотворення сленгу також часто включає подвоєння (*doubling*), яке іноді поєднується з імітацією звуків: *ack-ack* – артилерія; *choo-choo* – потяг; *buzz-buzz* – шум, гам; *chop-chop* – негайно, зараз (*"Do it now! Chop-chop!"*).

Іноді з'являються навіть випадки потроєння, як-от *blah-blah-blah* – балачки, або *boom-boom-boom* – один за одним.

Ще одна поширена модель утворення сленгових неологізмів – римоване співзвуччя (*rhyming consonance*), коли нові слова створюються на основі римування або звукового повтору. Наприклад: *moptop* – людина з довгим або неохайним волоссям; *space-case* – ексцентрична, розсіяна або божевільна особа; *hot-shot* – успішна людина; *artsy-fartsy* – гучна, показна людина; *gruesome-twosome* – нерозлучна пара.

Характерною особливістю словотвору англійського сленгу, яка рідко зустрічається в інших шарах лексики, є навмисне фонетичне спотворення (*phonetic pun distortion*). Воно змінює внутрішню форму слова задля гумору або креативного ефекту, наприклад: *gust* замість *guest*, *picture-askew* замість *picturesque*, *drinketite* і *bitetite* замість *appetite*.

Англійський сленг також активно використовує конверсію (*conversion*), коли слово однієї частини мови переходить у іншу. Найпоширенішою є модель $N \rightarrow V$: *to buddy* – діяти як друг для когось; *to badmouth* – принижувати або обмовляти ("*Bert badmouths everyone behind their back*").

Частина сленгових одиниць утворюється за допомогою реверсії (*reversion*), тобто створення нових слів від іменників або прикметників: від іменників: *booker* → *to book*, *headhunting* → *to headhunt*; від прикметників: *flacky* → *flake*, *tacky* → *tack*, *wacky* → *wack*.

Ще однією типовою рисою англійського сленгу є перетворення повнозначних слів у напівсуфікси, які набувають нових значень. Наприклад, слово *monkey* може позначати «працівника або механіка»: *air monkey*, *broom monkey*, *grease monkey*, *wheel monkey*; крім того, *monkey* означає £500, а *monkey nuts* – нісенітницю.

Слово *happy* у сленгу перетворилося на напівсуфікс із значенням «ентузіаст, аматор»: *bomb-happy*, *brass-happy*, *car-happy*, *coin-happy*, *rock-happy*. Аналогічно, *dog* використовується як напівсуфікс, синонімічний до «тап», зазвичай із відтінком «спритний, удачливий»: *bird dog* – детектив, що шукає щось або когось; *barking dogs* – втома або біль у ногах; *line dog* – солдат, сержант у бойовій частині; *road dog* – близький друг.

Крім того, *dog* входить до складу ряду сленгових виразів: *dog (and bone)* – телефон (римований сленг); *dog's breakfast* – безлад, надмірна демонстрація; *dog collar* – військовий капелан; *dog biscuit* – сухар, пайок; *dog face* – солдат-початківець; *dog flight* – повітряний бій або рукопашний; *dog food* – консервоване м'ясо. Продуктивним у сленгу є також суфікс **-er** для позначення осіб або предметів: *clocker* – людина, що виготовляє або ремонтує годинники; *beezer* – ніс; *anklebiter* – дитина; *boozer* – шинок; *greener* – новачок або іноземець; *hacker* – спеціаліст з комп'ютерних технологій; *punter* – той, хто робить ставки у букмекерській конторі.

Прикладами креативних сленгових виразів є: *goer-to-bedder*, *putter-to-bedder*, *reader-in-bedder* та інші, що демонструють гнучкість і винахідливість англійського сленгового словотвору.

Висновки. Таким чином, інтернет-сленг виступає важливим і самобутнім елементом сучасної міжособистісної комунікації. Він відображає творчий підхід користувачів до мови, демонструє її динамічність та здатність адаптуватися до умов швидкого обміну інформацією в онлайн-середовищі. Метафоричні та метонімічні моделі, подвоєння, римоване співзвуччя, фонетичні спотворення, конверсія, реверсія та використання напівсуфіксів створюють багатий словниковий арсенал, який дозволяє передавати значення нестандартним і емоційно забарвленим способом.

Інтернет-сленг не лише спрощує комунікацію та економить мовні ресурси, а й формує особливу культуру взаємодії, де кожен користувач стає співтворцем онлайн-дискурсу. Він відображає соціальні, вікові та професійні особливості користувачів, сприяє формуванню

групової ідентичності та підтримує неформальний характер спілкування. Крім того, продуктивні словотворчі моделі сленгу демонструють гнучкість англійської мови та її здатність до постійної інновації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єфімов Л.П. Стилїстика англійської мови і дискурсивний аналіз. Вінниця, 2004. 240 с.
2. Краснова О. Синтаксичні особливості речень у молодіжному дискурсі (на матеріалі англійських інтернет-статей). *Наукові записки Кіровоградського державного університету*. 2009. Вип. 81. С. 91–94.
3. Маковський М.М. Мовна сутність сучасного англійського сленгу. Вінниця, 2000. 160 с.

Отримано 20.03.2026

Алла ХОПТЯР

кандидат філологічних наук, доцент

доцент кафедри англійської мови

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4277-3856>

ПЕРЕКЛАД НАУКОВИХ ТЕКСТІВ: ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ФІЛОЛОГІЯ»

У статті досліджуються особливості процесу підготовки майбутніх фахівців-філологів, який потребує поєднання глибоких лінгвістичних знань з аналітичними навичками та знанням особливої фахової термінології, а також важливих аспектів перекладу, актуальних для сучасних перекладознавчих практик. Особливої ваги набуває такий підхід для здійснення вимог до наукового перекладу, а саме: стилістична грамотність, адекватність, логічність, інформативність, врахування екстралінгвістичних чинників, еквівалентність. Визначено шляхи досягнення максимальної адекватності перекладу фахівцями-філологами, які використовують сучасні інформаційні технології та роботу з білінгвальними терміносистемами у поєднанні з класичними техніками перекладу.

Ключові слова: філологи, науковий переклад, адекватність, інформаційні технології, CAT-інструменти.

Актуальність теми. Сучасний переклад наукових текстів та процес навчання наукового перекладу майбутніх філологів базується на вимогах стилістичній точності, логічності та еквівалентності термінології, врахуванні екстралінгвістичних чинників. Перекладачі-філологи мають відмовитися від яскраво-забарвленої лексики, художніх зворотів на користь суворого дотримання норм наукового стилю, важливої однозначності та лаконічності. Вміння визначити адекватність та еквівалентність термінології, врахувати важливі екстралінгвістичні чинники є важливими аспектами підготовки фахівців у галузі перекладу.

Сучасна підготовка філологів-перекладачів все частіше використовує інформаційно-комп'ютерні технології та CAT-інструменти та термінологічні бази даних для часткової автоматизації перекладу, що значно полегшує роботу філолога-перекладача.

Метою статті є визначення особливості вимог до процесу підготовки майбутніх філологів у здійсненні перекладу наукових текстів через дотримання стилю, точності, логічності, еквіва-

лентності термінології, адекватності та сучасних шляхів досягнення ефективних результатів через використання сучасних інформаційних технологій та автоматизованих програм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підготовка сучасного філолога-перекладача потребує чималих зусиль не тільки у формуванні компетентного підходу до аналізу наукового тексту, розуміння змісту та володіння точністю термінології, навичок редагування, а також у майстерному використанні інформаційно-комп'ютерних технологій та актуального програмного забезпечення у процесі перекладу.

К. Байша та Л. Сідельникова, дослідниці перекладу наукових текстів різноманітних жанрів, наголошують на особливому стилі текстів, складності у сприйнятті та необхідності фонових знань з відповідної тематики [1], а це може спричинити певні перешкоди щодо точності перекладу, в процесі якого використовували автоматизовані платформи та технології.

У дослідженні *Д. Федора* щодо використання автоматизованих програм та штучного інтелекту в процесі перекладу зауважується, що такий підхід має низку переваг, але також і недоліки, які необхідно враховувати, адже якість машинних перекладів може бути значно нижчою порівняно з людськими [3].

У свою чергу *Т. Мороз та О. Ходаковська* теж наголошують на важливості майбутнього фахівця впевнено діяти в сучасному інформаційному середовищі та здобувати навички отримувати, обробляти, аналізувати та синтезувати необхідну інформацію [2]. Однак, дослідниці методики процесу перекладання висловлюють сумнів щодо тотального використання автоматизованого перекладу в науковій сфері та наголошують, що такий переклад не може бути самостійним і вимагає особливої уважності перекладача та навіть процесу коригування [2].

Автоматизовані системи перекладу та популярні CAT-інструменти, зокрема SDL Trados Studio, яка є найбільш затребуваною у галузі перекладу SmartCAT, хмарна платформа для командної роботи та MemoQ, одна з найпотужніших професійних програм, а також Memosource (Phase) та інші інструменти Computer-Assisted Translation переважно акумулюють вже використані у процесі перекладу зразки та пропонують варіанти, які потрібно ретельно перевіряти, враховуючи контекст наукового матеріалу. Такі програми не враховують екстралінгвістичні чинники наукового дослідження, що впливає на якість перекладу. Перевагою таких програм є автоматичне запам'ятовування раніше перекладених речень та можливість використати їх у подальшій роботі. Важливим інструментом є також автоматична термінологічна база, яка використовується у перекладі наукових текстів.

Висновки. Отже, сучасна підготовка майбутніх філологів-перекладачів потребує вміння дотримання стилістичних вимог, визначення адекватності та еквівалентності термінології, врахування важливих екстралінгвістичних чинників. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій та CAT-інструментів з відповідною термінологічною базою даних може значно полегшити роботу філологів-перекладачів, але такі тексти з наукового обігу потребують додаткового редагування та верифікації після здійсненого перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Байша К., Сідельникова Л. Особливості перекладу лекції як жанру наукового тексту. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 79, том 1, 2024. С. 215-221. URL: https://aphn-journal.in.ua/archive/79_2024/part_1/30.pdf
2. Мороз Т.Ю., Ходаковська О.О. Особливості навчання перекладу наукової літератури фахівців немовних спеціальностей. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/eb66aa25-6400-4342-be76-4c2ccaea5427/content> (дата звернення 19.04.2026 р.).

3. Федора Д. Автоматизація та штучний інтелект у перекладі: переваг та виклики. *Філологічні студії та перекладознавчий дискурс* (м. Івано-Франківськ, 14 березня 2024 року). Івано-Франківськ: РВВ ЗВО «Університет Короля Данила», 2024. С. 240. <https://ukd.edu.ua/sites/default/files/2024> (дата звернення 19.04.2026 р.).

ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ НАУКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ:

Навчальний процес спрямований на формування комплексної перекладацької компетентності, яка включає кілька складових:

- **Термінологічна підготовка:** Робота з лексичними еквівалентами – постійними відповідностями, що точно передають значення слова в науковому контексті. Філологи вчаться уникати багатозначності та підбирати однозначні терміни.
- **Термінологічна точність:** Головним завданням є пошук постійних лексичних еквівалентів (термінів), а не художніх відповідників. Важливо розуміти зміст поняття, а не лише перекладати слово.
- **Стилістична грамотність:** Студенти опановують ознаки наукового стилю, такі як об'єктивність, точність, лаконічність та відсутність емоційно забарвлених зворотів. Переклад має бути літературно грамотним, без кальок з мови оригіналу.
- **Стилістична відповідність:** Навчання базується на принципах об'єктивності, узагальненості та логічної послідовності викладу. Слід уникати емоційно забарвленої лексики та метафор.
- **Еквівалентність та адекватність:** Переклад має зберігати повну смислову, семантичну та функціональну інформацію оригіналу.
- **Робота з жанрами:** Навчання охоплює переклад статей, анотацій, патентів, науково-технічної документації, що вимагає специфічних знань у галузі.
- **Етапи перекладацької діяльності:** Філологів вчать алгоритму: аналіз оригіналу, створення перекладу, редагування та перевірка термінології.

Навчання зазвичай структуроване за певним алгоритмом:

Аналіз тексту оригіналу: Розуміння структури, логіки та змісту першоджерела.

Створення тексту перекладу: Вибір перекладацьких прийомів та трансформацій.

Редагування: Перевірка на відповідність нормам мови перекладу та точності термінології.

- **Інформаційні технології:** Сучасна підготовка філологів-перекладачів передбачає активне використання інформаційно-комп'ютерних технологій та спеціалізованого ПЗ для автоматизації перекладу (CAT-інструменти). Активне використання сучасних ІКТ для перекладу (CAT-інструменти, термінологічні бази даних).

Основні перепони, які долають у процесі навчання, включають труднощі передачі термінів, невміння структурувати складні речення та нерозуміння наукового контексту.

- **Екстралінгвістична компетенція:** Опанування фонових знань про конкретну наукову чи технічну галузь, що дозволяє перекладачеві розуміти предметну суть тексту, а не лише його мовну форму.

Основні переваги CAT-інструментів:

Пам'ять перекладів (Translation Memory – TM): Автоматичне запам'ятовування вже перекладених речень для повторного використання, що значно пришвидшує роботу.

Термінологічні бази (Glossaries): Дозволяють зберігати та контролювати єдність термінів у всьому документі.

Підвищення якості: Забезпечують узгодженість стилю та термінології, зменшують кількість помилок.

Робота з форматами: Підтримка різних форматів файлів (Word, Excel, PPT, PDF, HTML) зі збереженням оригінального форматування.

Популярні CAT-інструменти:

SDL Trados Studio: Найпопулярніша професійна програма.

SmartCAT: Хмарна платформа для командної роботи.

MemoQ: Потужна програма для професіоналів.

Wordfast: Доступна програма (доступна версія Anywhere).

Memsource (зараз Phrase): Сучасна хмарна платформа.

Отримано 20.04.2026

Роман ЧОРНИЙ

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня
спеціальності 035 Філологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-9793-3362>

**«ФЛОРЕНТІЙСЬКА ЧАРІВНИЦЯ» САЛМАНА РУШДІ ЯК ЗРАЗОК
ІСТОРІОГРАФІЧНОЇ МЕТАПРОЗИ: ЖАНРОВО-СТИЛЬОВИЙ АСПЕКТ**

Роман Салмана Рушді «Флорентійська чарівниця» (2008) є складним мереживом, де історія переплітається з міфом, а реальність із вигадкою. Твір є зразком історіографічної метапрози; цей концепт дозволяє по-новому поглянути на контекстуальний тип нарації, яким є сучасна постмодерністська проза.

Ключові слова: Салман Рушді, «Флорентійська чарівниця», жанр, історіографічна метапроза, міф.

Актуальність теми: Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю теоретичного осмислення новітніх стратегій історичного наративу. Сучасне літературознавство характеризується інтенсивною саморефлексією та відкрито пародійною інтертекстуальністю. У цьому контексті особливої ваги набуває поняття історіографічної метапрози, яке Лінда Гатчеон [2] визначає як утворенням, що є водночас метафікційним та історичним у своїх перегуках із текстами та контекстами минулого.

Мета публікації. Метою статті є обґрунтування належності роману Салмана Рушді «Флорентійська чарівниця» до жанру історіографічної метапрози та аналіз його жанрово-стильових особливостей на основі теоретичної моделі Лінди Гатчеон.

Виклад основного матеріалу дослідження. Центальною темою роману «Флорентійська чарівниця» є візит італійця Ніколо Веспуччі до двору імператора Великих Моголів Акбара та його заява про те, що він є давно втраченим родичем, дядьком Акбара, народженим від вигнаної індійської принцеси Кари Кьоз та Аго Веспуччі з Флоренції. Дія роману відбувається на різних національно-культурних просторах: від двору Акбара Великого в історичному регіоні Хіндустан до Флоренції епохи Відродження, від Мерва й Андижана, найдавніших міст Центральної Азії часів Шаха Ісмаїла Першого до Стамбула періоду правління Селіма Грізного та Лондона епохи королеви Єлизавети. Стиль роману нагадує розкішний килим, де поєднуються реальні факти та магія. Рушді звертає увагу на ексцентричні деталі,

на те, що зазвичай залишається на полях великої історії: долі жінок, таємних мандрівників або забутих принцес. Це робить його розповідь багатогранною, де немає одного «правильного» голосу, а є безліч різних версій подій.

Роман «Флорентійська чарівниця» – це яскравий приклад того, що Лінда Гатчеон називає історіографічною метапрозою [2, с. 3]. Тобто це художня книга, яка одночасно розповідає про реальні історичні події та постійно нагадує читачеві, що це лише книга, фікційна оповідь. Рушді не просто описує життя імператора Акбара чи флорентійців, він грає з ними, як із пазлами. У романі персонажі зі Сходу хронологічно переплітаються з персонажами із Західного світу, а також з їхньою культурою та релігією, яку вони символізують. Зустріч між Акбаром і Ніколо Веспуччі є буквальним проявом зв'язку між Сходом і Заходом, однією з тематичних ліній роману. Вони відкривають один одному світи, які вони ніколи посправжньому не бачили. Головна ідея полягає в тому, що ми не можемо торкнутися минулого напряму, ми знаємо про нього лише з текстів (старих книжок, листів, мемуарів). У романі герої часто сперечаються про те, що є правдою, а що лише гарною байкою. Рушді показує, що історія – це не дзеркало, яке точно відображає реальність, а скоріше картина, яку кожен художник малює по-своєму.

Багато в чому «Флорентійська чарівниця» є історією про історію, метафікцією, яка розглядає межу між вигадкою і реальністю та перетинає її. Використовуючи типові постмодерністські літературні прийоми, такі як іронія, магічний реалізм, пародія, у поєднанні з темою Сходу і Заходу та пошуком нового світу, роман відкриває альтернативну історичну реальність. Головною метою Рушді в цьому змішуванні міфу та історії є оновлення самої концепції історії. Він прагне усунення упереджень історичної об'єктивності. Рушді змішав історію з вигадкою, щоб створити оповідь про пригоди, владу та романтику. Історія та міф співіснують, коли принцеса Моголів та чарівниця Кара Кьоз зустрічають Нікколо Макіавеллі, а Аргалія бореться з Владом Цепешем, Дракулою [1, с. 144]. Читач постійно задається питанням, які деталі є правдивими, а які є плодом надзвичайної уяви автора та його персонажів. Улюблена дружина імператора Акбара Джодга є продуктом його уяви; ця уява настільки сильна, що дружина стає реальною, принаймні доти, доки не слабшає любов Акбара до неї. Це чисте зображення абсолютної чоловічої фантазії, а також вираження того, як уява стає реальністю. Рушді змішує реальність і фантазію таким чином, що вже не відомо, де закінчується світ мрій і починається реальний світ. Епізод, в якому художник Дашвонт оживляє Кара Кьоз, а сам зникає у картині («Замість того аби оживити вигадану жінку, Дашвонт перетворив себе на уявну істоту, покликаний (так само як імператор) непереборною силою кохання» [1, с. 101]) є типовим прикладом порушення меж між реальним і нереальним, життям і мистецтвом.

Висновки: Аналіз роману Салмана Рушді «Флорентійська чарівниця» крізь призму жанрово-стильових особливостей дозволяє стверджувати, що роман «Флорентійська чарівниця» є репрезентативним зразком історіографічної метапрози. На основі теоретичної моделі Лінди Гатчеон з'ясовано, що Рушді не просто реконструює минуле, а створює текст, який одночасно є глибоко історичним і гранично саморефлексійним. Салман Рушді успішно реалізує стратегію оновлення концепції історії. Автор доводить, що за допомогою уяви, пам'яті та іронічного переосмислення культурних артефактів література здатна подолати упередженість історичної об'єктивності, пропонуючи читачеві глибоке розуміння людського досвіду як нескінченного плетива текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рушді С. Флорентійська чарівниця / пер. з англ. К. Міхаліциної. Київ: Вид-во Жупанського, 2010. 288 с.
2. Hutcheon L. Historiographic Metafiction: Parody and the Intertextuality of History. *Intertextuality and Contemporary American Fiction* / Ed. O'Donnell and Robert Con Davis. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1989. P. 3-32.
3. Velanganni M. Mary, Vijayalakshmi S. Historiographic Metafiction in Salman Rushdie's *The Enchantress of Florence*. *International Journal of Research and Analytical Reviews (IJRAR)*. April 2023, Volume 10, Issue 2. P. 862-866.

Отримано 20.03.2026

Ольга ШАПОВАЛ

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри
германської і слов'янської філології та зарубіжної літератури

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0191-3154>

НАРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ РОМАНУ В. ГОЛДІНГА «ВОЛОДАР МУХ» У ФОРМАТІ МІНІСЕРІАЛУ

У статті досліджено наративні стратегії інтермедіального перекодування роману В. Голдінга «Володар мух» у форматі однойменного мінісеріалу (2026). Проаналізовано перехід від онтологічного песимізму та притчової структури літературного першоджерела до соціально-психологічного детермінізму екранної адаптації. Виявлено, що ключовою стратегією екранізації є заміна монологічного авторського голосу поліфонічною структурою, де кожен епізод фокусується на суб'єктивній перспективі окремого персонажа.

Ключові слова: екранізація, інтермедіальне перекодування, В. Голдінг, наративні стратегії, поліфонія, фокалізація.

Актуальність теми. Стрімкий розвиток екранних мистецтв та цифрових технологій зумовив трансформацію інформаційного простору, у якому друковане слово втратило статус монопольного носія знань. На зміну йому прийшли аудіовізуальні тексти, що репрезентують синтез вербальних і невербальних компонентів. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема інтермедіальної взаємодії, де центральне місце посідає екранізація літературних творів.

Екранізація постає як складний соціокультурний феномен, що виконує низку функцій: від заміщення першоджерела до стимулювання інтересу до (пере) прочитання, що суттєво коригує рецепцію художнього тексту [2, с. 414]. Генеза наукового осмислення цієї проблеми пов'язана з працею Дж. Блюстоуна «Роман у фільм: перетворення художньої літератури на кіно» (1957) [5], яка заклала підвалини стратегії «fidelity criticism» – оцінки кіноадаптації крізь призму її вторинності та ступеня еквівалентності оригіналу.

Натомість на межі ХХ–ХХІ ст., під впливом постструктуралістської та постмодерністської парадигм, вектор досліджень змістився в бік трактування екранізації як акту інтерпретації та інтермедіального перекодування (зокрема у концепції Л. Гатчеон [6]). Попри наявність ґрунтовних вітчизняних розвідок (У. Левко [3], О. Дубініна [2], Г. Хуторна [4] та ін.),

відсутність уніфікованої методології порівняльного аналізу тексту та його візуальної адаптації зумовлює актуальність подальших наукових пошуків у цій царині.

Метою дослідження є виявлення наративних стратегій адаптації роману В. Голдінга «Володар мух» у форматі чотирисерійного серіалу BBC (2026 р.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна компаративістика розглядає екранізацію не як ілюстративний дериват тексту, а як складний акт інтермедіального перекодування – процес транспозиції значень із вербальної семіотичної системи літератури у візуально-акустичну систему кінематографа. У контексті роману В. Голдінга «Володар мух» та його чотирисерійної адаптації, створеної за сценарієм Джека Торна (Jack Thorne) та режисурою Марка Мандена (Marc Munden), спостерігаємо фундаментальну трансформацію філософсько-притчової оповіді. Якщо оригінальний текст 1954 року функціонує як онтологічна притча про іманентне зло людської природи, то кіноверсія перекодує цей зміст у соціально-психологічну площину, де «темрява людського серця» заміщується детермінованою трагедією та системною поразкою цивілізаційних інститутів.

Центральною стратегією цього перекодування є трансформація наративної точки зору, яка у Голдінга тяжіє до монологізму та фокалізації на головному герої, Ральфі. Авторський голос у романі спрямовує читача до антропологічного песимізму, роблячи трансформацію дітей на «дикунів» майже неминучою та універсальною. Натомість в екранізації впроваджується поліфонічна структура, де кожна серія фокусується на окремому персонажі (Ральфі, Піггі, Саймоні та Джеку), що перетворює лінійний рух до катастрофи на багаторівневе дослідження індивідуальних психологічних траєкторій.

Зміна перспективи кардинально переосмислює образ Саймона, який у літературному першоджерелі виконує роль містика та сакральної жертви. Сюжет мінісеріала перетворює його на персонажа з вираженою «інакшістю» та психічною вразливістю, що зміщує акцент із теологічного вбивства пророка на соціальний злочин проти «іншого». Це підкреслює інклюзивний вектор сучасної адаптації, де конфлікт розгортається не лише за лініями «добро/зло», а й через призму класу, раси (зокрема завдяки кастингу Вінстона Соєрса на роль Ральфа) та психологічного бекграунду, що було неможливим у межах британського літературного дискурсу 1950-х років.

Перехід від метафізичного до соціально-психологічного наративу реалізується через стратегію розширення препозиції. У наративну тканину кінооповіді вводяться флешбеки та деталізовані контексти минулого життя героїв, які у Голдінга були лише натяками. Це змінює модальність сприйняття: читач роману спостерігає за онтологічним падінням людини «взагалі», тоді як глядач мінісеріалу стає свідком деградації конкретних особистостей, детермінованих своїм класовим та сімейним бекграундом. Так, Джек, у виконанні Девіда Флінна, перестає бути втіленням первісного інстинкту, перетворюючись на трагічну постать, чия жага до влади продиктована дефіцитом любові та соціальним відчуженням.

Наративна стратегія фіналу в мінісеріалі також піддається радикальній деконструкції через зміну ритміки та візуальної перспективи. У Голдінга сцена порятунку подається через різку зміну фокусу: від кривавого полювання ми раптово переходимо до відстороненого погляду морського офіцера, який сприймає все як невдалу гру у «Кораловий острів». У серіалі цей перехід максимально сповільнений, камера довго затримується на обличчях дітей, які вже не можуть миттєво «повернутися» до цивілізації, візуальний код «дикості» (фарба на обличчях, бруд) вступає в дисонанс із стерильною близьною офіцерської форми.

Висновки. Таким чином, екранізація Джека Торна та Марка Мандена не просто ре-продукує сюжет Голдінга, а здійснює глибоку деконструкцію його висновків. Завдяки засобам кінематографічної виразності та зміні наративної точки зору, твір трансформується з обговорення гріховності людської природи в аналіз крихкості соціальних структур та сучасної ідентичності. Таке інтермедіальне перекодування актуалізує класичний сюжет для нової аудиторії та генерує нові смисли, що відповідають етичним запитам ХХІ століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голдінг В. Володар мух / пер. з англ. та передм. С. Павличко. 2-е вид. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. 254 с.
2. Дубініна О. Екранізація літературного твору: специфіка інтермедіального перекодування. *Література на полі медій*: зб. наук. пр. відділу теорії літ-ри та компарат-ки Інст-ту літ-ри ім. Т.Г. Шевченка НАН України. Київ, 2018. С. 414-445.
3. Левко У. Герменевтичні аспекти кіноінтерпретації художнього твору (на матеріалі екранізації художньої прози Станіслава Лема): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. Тернопіль, 2010. 23 с.
4. Хуторна Г. Екранізація літературного твору як особливий вид інтерсеміотичного перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2023. № 60. Т. 2. С. 162-168.
5. Bluestone G. *Novels into Film*. Baltimore: Johns Hopkins UP, 2003. 251 p.
6. Hutcheon L. *A Theory of Adaptation*. New York and London: Routledge, 2006. 232 p.
7. *Lord of the Flies* [TV Mini-Series] / Developed by Jack Thorne; Directed by Marc Munden; Eleven Film / BBC, 2026.

Отримано 20.03.2026

Олена ШМИРКО

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри німецької мови

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4422-3137>

FUNKTIONEN UND DIDAKTISCHER EINSATZ VON HUMOR UND WITZEN IM DAF-UNTERRICHT

Im vorliegenden Artikel wird das Problem des Einsatzes von Humor und Witzen im DaF-Unterricht aufgeworfen. Es war hervorgehoben, dass die Integration von Humor und Witzen in das Curriculum von Deutsch als Fremdsprache ein hochkomplexes Forschungsfeld darstellt, das linguistische, pädagogische, psychologische und interkulturelle Dimensionen miteinander verknüpft.

Schlüsselwörter: pragmatische Kompetenz, Stereotype, Didaktisierung von Witzen.

Relevanz des Themas. Die Integration von Humor und Witzen in das Curriculum von Deutsch als Fremdsprache (DaF) stellt ein hochkomplexes Forschungsfeld dar, das linguistische, pädagogische, psychologische und interkulturelle Dimensionen miteinander verknüpft. Lange Zeit wurde Humor in der Fremdsprachendidaktik als bloßes Randphänomen oder als Mittel zur Auflockerung betrachtet, doch moderne Ansätze begreifen ihn als eine zentrale soziale Kompetenz der Lehrenden und als ein mächtiges Instrument zur Förderung kognitiver und affektiver Lernprozesse

[2]. Humor ist in der Pädagogik eine „ernste Sache“, da er weit über das bloße Lachen hinausgeht und als Werkzeug für empathische Wissensvermittlung, kreatives Denken und die Steigerung der Arbeitsmotivation fungiert. Die wissenschaftliche Auseinandersetzung mit diesem Thema verdeutlicht, dass der gezielte Einsatz von humorvollen Elementen das Lernklima nachhaltig verbessert und die Aufmerksamkeit der Studierenden steuert. Dies unterstreicht die Relevanz des Themas.

Die Aufgabe des Artikels besteht darin, Typologien des Lehrerhumors, die pragmatische Dimension des Witzverstehens, Methoden und Übungsformen bei der Didaktisierung von Witzen zu erforschen.

Präsentation des Hauptforschungsmaterials. Die psychologische Wirkung von Humor im Unterricht lässt sich primär über die Steigerung der Lernmotivation und die Reduktion von Lernbarrieren erklären. Motivation fungiert als der wesentliche Motor, der den Spracherwerbsprozess initiiert und aufrechterhält. Hierbei wird zwischen intrinsischen und extrinsischen Faktoren unterschieden, wobei Humor insbesondere die intrinsische Bereitschaft fördert, sich mit der Zielsprache auseinanderzusetzen. Die affektiven Eigenschaften der Studierenden beeinflussen maßgeblich die Geschwindigkeit und den Erfolg des Spracherwerbs; Humor wirkt hierbei als Puffer gegen Stress und Schwellenängste, die beim Erlernen einer komplexen Sprache wie Deutsch häufig auftreten.

Die Effektivität von Humor hängt stark von der Persönlichkeit der Lehrkraft und der gewählten Humorgattung ab. Forschungsergebnisse der Universität Augsburg unterscheiden vier zentrale Arten des Lehrerhumors: den lerngegenstandsbezogenen Humor, den Humor ohne direkten Bezug zum Stoff, den selbstabwertenden Humor und den aggressiven Humor. Während fachbezogener Humor das Verständnis vertieft, kann selbstabwertender Humor – also das Lachen über eigene Fehler der Lehrkraft – Hierarchien abbauen und eine authentische Lernatmosphäre schaffen, in der sich Schüler trauen, selbst Fehler zu machen. Aggressiver Humor, wie Sarkasmus oder Spott auf Kosten einzelner Schüler, ist hingegen strikt abzulehnen, da er das Vertrauensverhältnis nachhaltig schädigt [3].

Der Witz als Textsorte bietet aufgrund seines geringen Umfangs und seiner klaren Struktur ideale Voraussetzungen für die Spracharbeit. Er stellt ein „linguodidaktisches Mosaik“ dar, an dem verschiedene Sprachebenen exemplarisch untersucht werden können. Um einen Witz in einer Fremdsprache zu dekodieren, müssen Studierende Kompetenzen auf phonetischer, morpho-syntaktischer, semantischer und pragmatischer Ebene koordinieren [8, S. 185-194].

Pragmatische Kompetenz zeigt sich in der Fähigkeit, Äußerungen situationsadäquat zu gestalten und pragmatische Schlüsse aus dem Kontext zu ziehen. Witze verletzen oft bewusst die Grice'schen Konversationsmaximen, insbesondere die Maximen der Qualität (durch Ironie) oder der Modalität (durch Doppeldeutigkeiten). Für DaF-Studierende ist das Erkennen dieser Verstöße ein entscheidender Schritt zur Beherrschung der Alltagssprache. Ein Witz, in dem ein Kellner auf die Bitte „Zahlen, bitte!“ mit „Echt, Sieben, Sechs...“ antwortet, illustriert die Differenz zwischen dem performativen Sprechakt (Aufforderung zur Rechnung) und der wörtlichen Bedeutung des Verbs. Die Dekodierung solcher Implikaturen und Presuppositionen schult das Sprachgefühl auf einem hohen Niveau [8, S. 185-194].

Witze fungieren oft als Träger kulturellen Wissens und spiegeln nationale Stereotype sowie gesellschaftliche Normen wider. Im DaF-Unterricht bieten sie eine wertvolle Gelegenheit, über Auto- und Heterostereotype zu reflektieren, sofern sie sensibel didaktisiert werden [8, S. 185-194]. Stereotype dienen im Lernprozess oft als kognitive Organisatoren, die helfen, die komplexe Welt der Zielkultur zunächst zu strukturieren, bevor eine tiefere Differenzierung erfolgt [6, S. 137-156].

Die bloße Präsentation eines Witzes garantiert noch keinen Lernerfolg. Es bedarf gezielter didaktischer Methoden, um das komische Potenzial für den Spracherwerb nutzbar zu machen. Hierbei sollte der Fokus auf einer aktiven Auseinandersetzung liegen, die über das reine Lesen hinausgeht. Z. B., Anstatt Grammatikregeln deduktiv vorzugeben, können Witze als Stimulus dienen, um Regeln selbst zu entdecken. Kurze Texte eignen sich zur Einführung von Phänomenen wie dem Konjunktiv II, den trennbaren Verben oder dem Passiv. Beispielsweise lassen sich Witze über Berufe nutzen, um das Präsens und spezifischen Wortschatz in einem humorvollen Kontext zu festigen [1]. Wortschatzspiele, bei denen Studierende Doppeldeutigkeiten in Witzen identifizieren müssen, erhöhen die semantische Sensibilität.

Um die produktiven Fertigkeiten Sprechen und Schreiben zu fördern, bieten sich folgende Aktivitäten an: **Textrekonstruktion:** Ein Witz wird in seine Bestandteile zerlegt (Einleitung, Dialog, Pointe), und die Studierenden müssen die logische Abfolge wiederherstellen. Dies schult das Verständnis für Textkohärenz. **Rollenspiele und Pantomime:** Das szenische Nachspielen von Witzen fördert die mündliche Ausdrucksfähigkeit und bezieht Mimik und Gestik mit ein [7, S. 28-31]. **Pointen-Werkstatt:** Die Studierenden erhalten nur den Anfang eines Witzes und müssen eine eigene, logische oder absurde Pointe verfassen. Dies regt die Kreativität und das Verständnis für narrativen Aufbau an [2]. **Visualisierung:** Das Zeichnen von Redewendungen oder Witzen (z.B. „Mir raucht der Kopf“) hilft, bildhafte Sprache zu verstehen und im Gedächtnis zu verankern [4].

Um Humor systematisch in den Unterricht zu integrieren, sollten Lehrkräfte eine bewusste „Humorhaltung“ entwickeln. Dies bedeutet nicht, ständig Witze zu erzählen, sondern eine Atmosphäre der Gelassenheit und Offenheit zu schaffen.

Humor ist bis zu einem gewissen Grad erlernbar und trainierbar. Lehrkräfte können ihre eigene „Humorbrille“ schärfen, indem sie ein Humortagebuch führen oder sich gezielt mit professionellen Quellen (Filme, Cartoons) auseinandersetzen. In der Unterrichtsplanung sollten humorvolle Sequenzen – wie „Energizer“ zur Aktivierung nach 20 Minuten Konzentrationsphase – fest eingeplant werden.

Humor bietet elegante Möglichkeiten zur Bewältigung von Unterrichtsstörungen. Anstatt mit Verboten zu reagieren, kann eine humorvolle Spiegelung des Verhaltens (z.B. durch Parodie oder Übertreibung) die Situation entschärfen, ohne den Schüler bloßzustellen [5]. Ebenso hilft Humor beim Umgang mit Sprachfehlern: Wenn über einen komischen Fehler gemeinsam gelacht werden kann, sinkt die Angst vor weiteren Fehltritten, was die Sprachproduktion nachhaltig fördert [7].

Schlussfolgerungen. Die Verwendung von Witzen und Humor im DaF-Unterricht sei ein hochwirksames Instrument zur Förderung einer ganzheitlichen Sprach- und Handlungskompetenz. Sie unterstützt nicht nur den Erwerb linguistischer Strukturen auf allen Ebenen, sondern bildet auch eine Brücke zum Verständnis interkultureller Nuancen und historischer Kontexte. Durch das Schaffen einer angstfreien, motivierenden Lernatmosphäre trägt Humor maßgeblich zum Erfolg des Spracherwerbs bei und stärkt gleichzeitig die soziale Bindung innerhalb der Lerngruppe.

In einer zunehmend globalisierten und digitalisierten Welt wird die Fähigkeit, Humor in einer Fremdsprache zu verstehen und zu produzieren, immer wichtiger für eine erfolgreiche Kommunikation. Für die Zukunft der DaF-Didaktik bedeutet dies, Humor nicht mehr als optionales „Extra“, sondern als integralen Bestandteil der Lehrerbildung und der Materialentwicklung zu begreifen. Lehrkräfte, die Humor kompetent und wertschätzend einsetzen, bereiten ihre Studierenden nicht nur auf Prüfungen vor, sondern auf die reale Kommunikation in einer deutschsprachigen Welt.

LITERATURVERZEICHNIS:

1. Arbeitsblätter. *Deutsch als Fremdsprache*. Cornelsen. URL: <https://www.cornelsen.de/empfehlungen/deutsch-als-fremdsprache/arbeitsblaetter> (Abgerufen am: 01.03.2026).
2. Bott A. Humor als Ressource in der Pädagogik. URL: <https://www.aufleben.online/humor-als-ressource-in-der-paedagogik> (Abgerufen am: 22.02.2026).
3. Hermes S. Humor weckt die Aufmerksamkeit. URL: <https://deutsches-schulportal.de/unterricht/expertentipps-humor-weckt-die-aufmerksamkeit/> (Abgerufen am: 11.02.2026).
4. Jacobs S. Workshop: kreatives im DaF-Unterricht. Kleine Übungen für Zwischendurch. URL: <https://www.goethe.de/resources/files/pdf288/kreatives-im-daf-unterricht.-kleine-ubungen-fur-zwischendurch.-s.-jacobs.pdf> (Abgerufen am: 01.03.2026).
5. Kroker B. Humor im Unterricht. URL: <https://www.betzold.de/blog/humor-im-unterricht/> (Abgerufen am: 01.03.2026).
6. Pawłowska-Balcerska A. Interkulturelle Witze im Fremdsprachenunterricht: ein heikles, zu vermeidendes Thema oder eine interessante Gelegenheit über nationale Stereotype zu reflektieren? *Glottodidactica*. Poznań: Adam Mickiewicz University Press, 2022. № 49 (2). S. 137-156
7. Rein M. Humor hilft beim Lehren und Lernen. Ein Plädoyer für MEHR Humor im Unterricht. *Lehren & Lernen*. Villingen-Schwenningen: Neckar-Verlag GmbH, 2023 № 49 (12), S. 28-31.
8. Voltrová M. Witze im Zentrum oder an der Peripherie des DaF-Unterrichts? Der Witz im Spracherwerbsprozess aus der pragmalinguistischen Perspektive. *Zentrum und Peripherie Aus fremdsprachen-didaktischer Sicht*. Opava: Slezská Univerzita v Opavě, 2018. S. 185-194.

Отримано 20.03.2026

Володимир АДАМОВСЬКИЙ

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри археології,
спеціальних історичних і правознавчих дисциплін

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9186-6234>

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ: ВІД ВИКЛИКІВ АГРЕСІЇ ДО НЕОБХІДНОСТІ ПРАВОВОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Волонтерство в Україні перетворилося на потужний суспільний феномен, який відіграє ключову роль у забезпеченні національної стійкості під час повномасштабної війни. Волонтери взяли на себе функції, що доповнюють і часто замінюють державні механізми: допомогу армії, підтримку переселенців, медичну та гуманітарну допомогу, логістику, психологічну підтримку та міжнародну адвокацію. Водночас його ефективність стримується недосконалістю правової бази, що вимагає аналізу та пропозицій щодо вдосконалення.

Ключові слова: волонтерство, волонтерська діяльність, правові інструменти, самоорганізація громадян, суспільно-моральні цінності, повномасштабне вторгнення, державна підтримка волонтерства, законодавче регулювання, повоєнна відбудова.

Актуальність теми зумовлена безпрецедентним зростанням ролі волонтерства як суб'єкта державотворення в умовах військової агресії Росії проти України.

Метою роботи є аналіз нормативно-правового підґрунтя волонтерської діяльності в Україні в умовах війни, виявлення ключових прогалин у законодавстві, обґрунтування дієвих правових інструментів та рекомендацій щодо їх удосконалення з метою сталого розвитку волонтерського руху – як під час війни, так і в повоєнний час.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основи волонтерського руху в незалежній Україні почали формуватися ще у 1992 році. У цей період в Україні розпочали діяльність представництва Корпусу миру США, які працювали за двома основними програмами: сприяння економічному розвитку та викладання й поширення англійської мови. Саме ці ініціативи стали одним із перших кроків до формування культури добровільної суспільно корисної діяльності в українському суспільстві.

Водночас справжній розвиток і масове поширення волонтерського руху в Україні відбулося значно пізніше. Особливого розмаху волонтерська діяльність набула під час Революції Гідності та з початком війни на сході України. У цей складний період саме волонтерський рух став важливим чинником консолідації суспільства, сприяв створенню ефективної мережі громадських організацій та ініціативних груп, готових оперативно реагувати на найгостріші проблеми держави.

В Україні правові засади волонтерської діяльності визначені Законом України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року № 3236-VI. Згідно з цим законом, волон-

терська діяльність є добровільною, соціально спрямованою та неприбутковою діяльністю, що здійснюється шляхом надання волонтерської допомоги і є формою благодійності. Цей нормативно-правовий акт виступає основним інструментом регулювання діяльності волонтерських організацій в Україні [1].

Крім прав і обов'язків, закон передбачає для волонтерів певні фінансові гарантії. Зокрема, відшкодовуються витрати, пов'язані з проїздом до місця здійснення волонтерської діяльності, отриманням візи, харчуванням, проживанням під час відрядження, оплатою поштових і телефонних послуг, а також витрати на медичні огляди, вакцинацію та інші профілактичні заходи, необхідні для виконання волонтерських завдань.

Водночас сучасні виклики, пов'язані з воєнним станом, потребують удосконалення законодавства у сфері волонтерства. З цією метою Кабінет Міністрів України вносить зміни до підзаконних нормативно-правових актів. Наприклад, до постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок надання волонтерської допомоги» були внесені доповнення, згідно з якими волонтери, які не пройшли спеціальної підготовки, можуть залучатися лише до роботи поза межами небезпечних зон. Це спрямовано на підвищення безпеки добровольців та зменшення ризиків для їхнього життя і здоров'я [2].

Разом із тим окремі нормативні акти потребують подальшого вдосконалення. Зокрема, постанова Кабінету Міністрів України № 604 щодо виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі або інвалідності волонтера була ухвалена ще в умовах локального конфлікту на сході України і стосується лише територій Донецької та Луганської областей. У сучасних умовах повномасштабної війни така норма потребує розширення, щоб гарантувати відповідні виплати волонтерам або їхнім родинам незалежно від регіону, де вони здійснювали допомогу [3].

Крім того, актуальною проблемою є мобілізація волонтерів на загальних підставах. З одного боку, держава потребує людських ресурсів для оборони, а з іншого – волонтери часом виконують надзвичайно важливі функції забезпечення військових, допомоги постраждалим і внутрішньо переміщеним особам. Втрата таких фахівців може негативно позначитися на ефективності гуманітарної підтримки. Тому доцільним є розроблення механізму, який би дозволив враховувати особливий статус активних волонтерів та, за необхідності, надавати їм відстрочку від мобілізації або інший правовий режим діяльності.

З метою адаптації законодавства до нових умов у 2022 році було внесено зміни до Закону України «Про волонтерську діяльність». Зокрема, законодавець розширив можливості підтримки волонтерів, які надають допомогу в умовах воєнного стану, а також удосконалив механізми взаємодії волонтерських організацій із державними органами. Ці зміни були спрямовані на спрощення процедур здійснення волонтерської діяльності та створення додаткових гарантій для осіб, які надають таку допомогу.

Подальший розвиток правового регулювання волонтерства відбувся у 2025 році, коли було ухвалено закон щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності серед здобувачів освіти. Його положення передбачають інтеграцію волонтерської діяльності в освітній процес, визнання результатів волонтерської діяльності як складової громадянської освіти та формування культури соціальної відповідальності серед молоді [4].

Окрім того, держава поступово формує стратегічні підходи до розвитку волонтерства на довгострокову перспективу. Зокрема, у 2025 році було схвалено концепцію державної програми розвитку волонтерської діяльності до 2030 року, яка передбачає створення єдиної

інформаційної платформи для волонтерів та організацій, підвищення прозорості їхньої діяльності, а також розвиток системи страхування волонтерів і підтримки їхньої діяльності на рівні територіальних громад [5].

Разом із тим актуальним залишається питання посилення правового та соціального захисту волонтерів. Зокрема, у законодавчому полі триває обговорення необхідності запровадження обов'язкового державного страхування життя, здоров'я та працездатності волонтерів, які працюють у зоні бойових дій або виконують завдання, пов'язані з підвищеним ризиком для життя [6].

Отже, проведений аналіз свідчить, що волонтерський рух став важливим елементом розвитку громадянського суспільства в Україні та відіграє ключову роль у подоланні наслідків воєнних і соціальних викликів. Разом із тим ефективне функціонування волонтерства потребує подальшого вдосконалення нормативно-правової бази, зокрема в частині соціального захисту волонтерів, гарантій їхньої безпеки та визначення їхнього статусу в умовах воєнного стану. Реалізація таких змін сприятиме не лише підвищенню ефективності волонтерської діяльності під час війни, але й створить передумови для сталого розвитку цього інституту в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квіт. 2011 р. № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 16.03.2026).
2. Про затвердження Порядку надання волонтерської допомоги за окремими напрямками волонтерської діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 05 серп. 2015 р. № 556. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.03.2026).
3. Про затвердження Порядку виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, бойових дій та збройного конфлікту: постанова Кабінету Міністрів України від 19 серп. 2015 р. № 604. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/604-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.03.2026).
4. Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2519-20#Text> (дата звернення: 16.03.2026).
5. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми з розвитку волонтерської діяльності на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/715-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 16.03.2026).
6. Волонтерство в умовах війни: питання правового захисту. *Голос України*. URL: <https://www.golos.com.ua/article/389946> (дата звернення: 16.03.2026).

Отримано: 30.03.2026

Олександр БАЖЕНОВ

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри археології,
спеціальних історичних і правознавчих дисциплін
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8643-914X>

ОСОБЛИВОСТІ ПОСЕЛЕНСЬКОЇ СТРУКТУРИ БАКОТСЬКОГО АРХЕОЛОГІЧНОГО РЕГІОНУ В СЕРЕДИНІ XII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIII ст.

У тезах досліджено поселенську структуру Бакотського археологічного регіону (Пониззя) в середині XII – першій половині XIII ст. Виділено чотирирівневу ієрархію поселень від Бакоти до неукріплених селищ, яка забезпечувала оборону кордону, контроль Дністра та інтеграцію прикордонних земель Галицько-Волинського князівства.

Ключові слова: Бакотський археологічний регіон, Пониззя, поселенська структура, городища.

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку давньоруської археології, разом із накопиченим порівняльним матеріалом з різних регіонів Русі, особливо актуальними є дослідження локальних поселенських структур мікрорегіонів. Це дозволяє виявити регіональні особливості топографії, планування, типології та функціонального призначення поселень у період феодальної роздробленості.

Бакотський археологічний регіон, що розташований на території Середнього Подністров'ї та відомий під назвою «Пониззя» з головними літописними пам'ятками Бакота–Ушиця–Калюс) є яскравим прикладом такого мікрорегіону: у середині XII – першій половині XIII ст. спостерігається значне поштовхування урбанізаційних процесів, зростання кількості неукріплених селищ, концентрація мисових городищ та формування відносно густої поселенської мережі вздовж Дністра. Вивчення цих процесів заповнює прогалини в розумінні соціально-економічного розвитку прикордонних земель Галицько-Волинського князівства напередодні монгольської навали.

Історіографія регіону базується переважно на стаціонарних розкопках та розвідках 1970–2000-х рр. (пов'язаних із будівництвом Дністровської ГАЕС) [3; 4; 5; 8], стаціонарні дослідження обмежені, а ключові території затоплені. Нові матеріали та методи створюють можливості для переосмислення матеріалу. Водночас комплексна характеристика поселенської структури саме в зазначений хронологічний проміжок все ще залишається недостатньо розробленою.

Метою публікації є комплексна характеристика особливостей поселенської структури Бакотського археологічного регіону (Пониззя) в середині XII – першій половині XIII ст. на основі узагальнення наявних археологічних матеріалів та історичних джерел.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бакотський археологічний регіон, розташований у Середньому Подністров'ї на лівобережжі Дністра, є одним із найбільш виразних прикладів прикордонного мікрорегіону Галицько-Волинського князівства в період феодальної роздробленості (середина XII – перша половина XIII ст.). Він характеризується доволі значним рівнем урбанізації, густою мережею укріплених поселень різного масштабу, відносно швидким демографічним зростанням з першої половини XII ст. та інтенсивним економічним освоєнням території, що досягли свого піку в першій половині XIII ст. Як наслідок, поселенська структура регіону демонструє чітку ієрархічну організацію, типову для південно-західних прикордонних земель Русі, де органічно поєднувалися оборонні, адміністративні, економічні та релігійні функції.

Запропонований нами термін «Бакотський археологічний регіон» є локальним та базується на окремих літописних повідомленнях та результатах археологічних досліджень. Зазначимо, що у вузькому розумінні цей регіон охоплює ядро історичного (літописного) Подніззя – так звану «трійцю» літописних центрів: Бакота – Ушиця – Калюс. Це територія вздовж лівого берега Дністра від гирла р. Калюс (Калюсик) на півдні до гирла р. Ушиця на півночі. У ширшому, археологічно обґрунтованому розумінні, Бакотський регіон включає басейни річок Калюс, Ушиця та Смотрич, а також прилеглі ділянки лівобережжя Дністра. Північна межа проходить, орієнтовно, по лінії Гусятин – Солобківці – Бар [2, с. 90]. З огляду на значну територію, особливості поселенської структури Бакотського археологічного регіону ми будемо розглядати здебільшого у вузькому, мікроісторичному контексті, що зумовлено процесами урбанізації регіону та формуванням «столичної» округи з центром у Бакоті.

Історія формування поселенської структури Бакотського археологічного регіону включає у себе два етапи: 1) IX-X ст. – тобто у додержавний та ранньодержавний період; 2) перша половина XII – середина XIII ст., коли регіон Середнього Подністров'я входить до складу Галицького князівства [1, с. 7]. Варто наголосити, що на першому етапі формування поселенської структури Бакотського археологічного регіону, лівобережжя Середнього Подністров'я виглядало практично незаселимим в археологічному плані. На цій території фіксується лише 3-4 пам'яток (Глибівка, Хребтіїв, Пилипи Хребіївські [2, с. 66]). Причини цього можуть бути різними: від заходів перших київських князів, особливо Олега, Ігоря, Святослава і Володимира спрямованих на підкорення місцевих племен (уличів та тиверців) до набігів кочівників (печенігів та половців) наприкінці X-XI ст.

Натомість на другому етапі, який припадає на правління Володимирка Володаревича (1141-1153 рр.) ситуація докорінно змінюється: Середнє Подністров'я було включене до складу Галицького князівства і з цього моменту, починається активне спорудження низки укріплених городищ, які мали чітко виражені оборонні функції. Цю групу подністровських городищ варто розглядати як оборону лінію, яка охоплювала обидва береги Дністра до якої входили лівобережні городища-фортеці Гринчук, Велика Слобода, Ушиця, Калюс, та правобережні – Онут, Хотин, Кучелмин. За окремими матеріалами, що походять з обстежених городищ біля сіл Гринчук [8, с. 95-96], Ушиці [6] та Калюса [9, с.18] їх можна визначити як князівські фортеці. Наголосимо, що археологічний матеріал доволіно їх датує зазначеним періодом – XII-XIII ст. Що ж до літописних згадок, то ми маємо чіткі повідомлення, які відносяться до Ушиці (1144, 1159), Бакоти (1241, 1242, 1252) та Калюса (1242). При цьому, контекст їх доволі цікавий. Так, у згадках 1144 та 1159 рр. Ушиця постає як східна і доволі важлива фортеця Галицького князівства, захоплення якої відкривало шлях супротивнику вглиб Галицького князівства з південного сходу. У 1159 р. ми спостерігаємо облогу Ушиці Іваном Берладником, до якої увійшла військова залога Ярослава Осмомисла. При цьому жодної згадки про якісь інші адміністративні центри Середнього Подністров'я – відсутні. Отже, справляється враження, що Ушиця у зазначений період могла відігравати роль такого центра, хоча археологічний матеріал не дає можливості це стверджувати. Це було невелике мисове городище, яке контролювало переправу через Дністер, напроти якої, на правому березі Дністра існував літописний Кучелмин. Натомість, такий адміністративний центр як Бакота вже фіксується у 1241, 1242 та 1252 рр., разом із новою прикордонною фортецею – Калюс (1242). За певною аналогією з Ушицею, втрата Бакоти у 1252 р. потягнуло за собою і втрату для галицько-волинського князівства цілого регіону, відомого у літописних повідом-

леннях як Пониззя (1228, 1231). Таким чином, на середину XIII ст. було сформовано адміністративне ядро (адміністративно-територіальну одиницю в складі Галицько-Волинського князівства), поруч з яким, за археологічними матеріалами фіксується доволі щільна розбудова невеликих укріплених поселень, соціальні функції яких ще залишаються не визначеними і їх можна трактувати по-різному, як-от городища схованки або ж окремі феодальні садиби. Отже, на початок XIII ст. вже існувала доволі розгалужена поселенська структура.

Таким чином, поселенську структуру Бакотського археологічного регіону можна поділити на 4 основні рівні (ієрархічні за розміром, функцією, ступенем фортифікації та адміністративно-політичним статусом). Такий підхід, можна визначити як класичну модель для прикордонних земель Галицько-Волинського князівства XII – середини XIII ст.):

1. Центральний рівень. До нього варто віднести Бакоту, як головний адміністративний, ймовірно економічний та релігійний центр регіону. Його функції, з огляду на літописні повідомлення й археологічні дані ми можемо визначити як адміністративні, торговельні, ремісничі та релігійні.

2. Князівські фортеці (опорні пункти князівської влади). До цього рівні варто віднести більшість невеликих лівобережних подністровських городищ мисового типу як-от Гринчук, Устя, Ушиця та Калюс [7, с. 288]. Їхні функції: військовий контроль території, контроль дністровського торгового шляху, захист кордону.

3. Рівень локальних укріплених пунктів, до якого варто віднести – городища схованки, ймовірно, окремі феодальні садиби, та більшість інших городищ, що розташовані вглиб території. Щодо феодальних садиб, то варто наголосити, що на Лівобережжі Середнього Подністров'я немає чітко виділених ізольованих феодальних садиб як, наприклад, Чорнівська що на Буковині. Лише, за окремим ознаками, до такої тяжіє городище на Кармалюковій горі (Привороття Друге). Що ж до городищ-схованок, то до цієї категорії варто віднести більшість невеликих мисових городищ регіону площею від 0,3 до 2,5 га (Малієвецьке, Тернавка, Княжпіль та ін.), часто з простими фортифікаціями, хоча трапляються городища із більш складною будовою фортифікацій – дворядною (Гарячинці, Малинівці, Подільське, Проскурівка, Хребтіїв) і трирядною (Великий Карабчіїв, Городиська, Пижівка, Привороття-Друге) [7, с. 285].

4. Базовий рівень – неукріплені сільські поселення (відкриті селища), які мали би складати основну кількість пам'яток регіону, хоча варто зазначити, що на цій території виявлено небагато, ймовірно не локалізовані. Це є типовою проблемою для регіону через затоплення прилеглих до Дністра територій внаслідок будівництва Дністровської ГАЕС та слабку вивченість. Їхня функція – традиційно аграрна (землеробство, скотарство), постачання продуктів та дрібне ремесло.

Що ж до ключових особливостей поселенської структури Бакотського археологічного регіону то ми можемо визначити наступне. Насамперед, густа мережа укріплених пунктів різного масштабу вздовж Дністра та його приток забезпечувала ефективну оборону прикордоння, контроль судноплавства та торгівлі по Дністру. Феодальні елементи можуть бути інтегрованими переважно у 3-й рівень локальних укріплених пунктів. Активне заселення регіону та виникнення більшості поселенських пам'яток регіону можна віднести до другої половини XII – початку XIII ст. Економічна основа регіону – аграрна (неукріплені селища), з елементами ремесла, торгівля вздовж Дністра.

Висновки. Така послідовна ієрархічна структура – від столиці Бакоти через князівські фортеці та локальні укріплені пункти до густої мережі відкритих селищ – забезпечувала комплексну оборону прикордоння, контроль судноплавства та торгівлі по Дністру, а також економічну стабільність і інтеграцію Пониззя в систему Галицько-Волинського князівства. Густа мережа укріплених пунктів, пізній етап урбанізації, асиметрія розвитку (від крихітної Ушиці до великих локальних центрів без літописних згадок) та глибока інтеграція феодалних елементів у локальні городища становлять головні особливості поселенської структури Бакотського археологічного регіону в зазначений період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баженов О. До проблем формування Кам'янець-Подільського археологічного регіону у другій половині XII-XIII ст. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. Випуск 24. С. 6-12. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9057> (дата звернення: 10.03.2026 р.).
2. Баженов О.Л. Історія та культура Середнього Подністров'я IX-XIII століть: монографія. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2009. 304 с.
3. Винокур И.С., Приходнюк О.М., Смиленко А.Т. Исследования славянских памятников в Устье на Среднем Днестре. *АИУ 1968 г.* Киев, 1971. С. 222.
4. Винокур И.С., Горишний П.А. Бакота. Столица давньоруського Пониззя. Кам'янець-Подільський: Центр Поділлєзнавства. 1994. 362 с.
5. Кучера М.П., Горишний П.А. Раскопки городища XII-XIII вв. у с. Старая Ушица. *Археологические памятники Среднего Поднепровья*. Київ: Наукова думка, 1983. С. 62-96.
6. Маярчак С. Літописна фортеця Ушиця у Середньому Подністров'ї. *Воєнна історія Поділля та Буковини. Науковий збірник*. Матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції. 25-26 листопада 2009 р. Кам'янець-Подільський, 2009. С. 45-49.
7. Маярчак С.П. Городища IX-XIII ст. лівобережжя Середнього Подністров'я у межах Хмельниччини (загальна характеристика). *Фортеця: збірник заповідника «Тустань»*: на пошану Михайла Рожка. Львів: Камула, 2009. Кн. 1. С. 284-290.
8. Пачкова С.П. Давньоруське городище Гринчук на Дністрі. *Археологія*. 1979. № 32. С. 78-96.
9. Раппопорт П.А. Военное зодчество западнорусских земель X-XIV вв. Ленинград: Наука, Ленинград. отд-е, 1967. 241 с.

Отримано: 30.03.2026

Іван БОРОВЕЦЬ

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри всесвітньої історії

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7132-9901>

СИНТОЇЗМ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЯПОНСЬКУ КУЛЬТУРУ

У тезах проаналізовано роль та значення традиційної релігії синтоїзму на сучасні культуру й менталітет японського суспільства. З'ясовано сутність уявлень про світ камі, шанування богині Аmaterасу поняття чистоти, культ милування цвітінням сакури. Простежено вплив синтоїзму на японський театр, мистецтво, спорт, повсякдення.

Ключові слова: Японія, синтоїзм, культура, менталітет, камі, сакура, ікебана, ему, сумо.

Актуальність теми. Сучасна японська нація є яскравим взірцем патріотизму і любові до Батьківщини, працьовитості, цілеспрямованості, відповідальності, поваги до старших, вірності традиціям, гостинності. Знання і врахування особливостей японського менталітету зроблять успішними українсько-японські переговори на рівні міжнародних відносин, політичних зв'язків, бізнесових справ. Цей метод називають «культурною дипломатією», тобто взаємодією на рівні міжлюдських взаємин.

Мета публікації – з'ясувати характерні риси синтоїзму й простежити його взаємозв'язок зі сучасною духовною культурою японського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Синто (синтоїзм) – це споконвічно японська релігія, назва якої означає «шлях богів». Синтоїзм бере свій початок приблизно у VII ст. н.е. [7, с. 183] від вірувань в існування душі (анімізм) та тварин-покровителів (фетишизм). Синто виник із поклоніння природі, родовим божествам, та древніх шаманських обрядів [1, с. 5; 2, с. 109].

Згідно синто весь світ населений божествами – камі, які живуть у всіх об'єктах живої і неживої природи. Є свої камі у гори і в струмка, у веселки після дощу, у старій сосни, біля домівки і навіть у придорожного каменю. Душа людини після смерті теж стає камі. В цілому їх у Японії багато – «вісім міріад». Серед них є маловідомі, про які знають і яким поклоняються жителі одного села, а є відомі камі, які можна зустріти по всій країні. Є також думка, що японці вірять у здатність спілкуватися з камі через медіумів (посередників між людським та потойбічним світами) [2, с. 112]. Картина світобудови в синто має три рівні: верхній світ, де мешкають чоловічі і жіночі камі; нижній світ як місце нечистих і злих духів; середній світ, населений людьми й іншими живими та неживими істотами [3, с. 185-186].

У головний синтоїстський храм богині сонця Аmaterасу («Та, що освітлює небо») Іседзінгу щороку приходять мільйони паломників. Вважається, що йому більше двох тисяч років, упродовж яких він перебудовувався кожні 20 років. Точніше, руйнувався для того, щоб на відведеному неподалік місці побудувати новий храм, що є точною копією старої будівлі. Останній раз храм перебудовувався в 2013 р.

В етичній поведінці японців, яка сформувалася із синто, немає знайомої для європейця моральної системи «добро-зло». Натомість важливим є поняття чистоти, як тілесної, так і духовної, якої слід дотримуватися щоб досягти гармонії. Наприклад, щоб зайти у храм усі відвідувачі мають пройти обряд очищення у спеціальному джерелі – шляхом умивання та полоскання роту перед храмом, священнослужителі ходять у білому одязі [1, с. 11].

Синтоїзм є невід'ємним від національної культури. В країні досі існують священні камені, дерева. Цікаво, що шамани не зникають зовсім і навіть переселяються у міста, переносючи туди народну релігійність [5, с. 6].

Створення першого японського професійного театру Но пов'язане з двома видами японських театралізованих вистав: кагура («веселощі богів») – піснями та танцями, що виконуються під час синтоїстських ритуалів і свят, і саругаку («мавпячі веселощі») – кумедними сценками, що супроводжуються жартами, піснями, танцями та клоунадою. Початок театру Кабукі пов'язаний з виступами танцювально-пісенної трупи під керівництвом танцівниці Окуні, яка згідно чуток, була жрицею синтоїстського храму Ідзумо-тайся. Тематика п'єс Кабукі представлена сюжетами з історії, побуту та життя середньовічних самураїв (воїни-лицарі) і городян, вони оспівують благородство, великодушність, любов, вірність, відданість.

Принцип гармонії з природою лежить в основі типового для японців мистецтва ікебана і традиційної архітектури. Ідеї синто можна спостерігати у традиційних святах мацурі (фестивалі), ханамі (милування квітами). Яскравим прикладом є щорічне милування цвітінням сакури. Це особливий вид японської вишні – зацвітає наприкінці березня – на початку квітня. Білі, рожеві, рожево-білі махрові квіти з'являються раніше листя. Тому саме квітуче дерево сакура нагадує білу хмару. Цвітіння сакури було колись важливою прикметою обчислення часу, що вказувала землеробу початку робіт на рисових полях. На зв'язок із давніми аграрними культами вказують наступні моменти: сидіння на весняній землі, бенкет на землі, участь значної кількості людей, присутність дітей, прагнення провести свято радісно. У наші дні з наближенням часу цвітіння сакури щодня в ЗМІ повідомляється докладний календар: у які дні, якому місті, у якому храмі зацвіте сакура.

Ці традиції виховала в японців бережливе ставлення до природи, що вельми корисно для завдань сучасного екологічного руху та боротьби за збереження довкілля [3, с. 182].

У спорті елементи синто прослідковуються в боротьбі сумо. Спочатку змагання проводилися при синтоїстських храмах з метою умилоствити богів, вимолити в них багатий врожай. Борці ополіскують рот водою та кидають на ринг жменю солі. Це своєрідний обряд, символізація очищення, й це доводить виникнення сумо із релігійного дійства.

У різних видах мистецтва японці продовжують звертатися до традицій синто. Традиція дарувати ема (малюнки коня) йде від повір'я, що камі та інші духи, спускаючись до світу людей, беруть собі для пересування коня. Відтак, малюнок коня є зверненням для камі спуститися до людини та виконати її прохання [5, с. 8]. В кінематографі активно використовуються мотиви тотальної одухотвореності світу, а творчість всесвітньо відомого мультиплікатора Хаяо Міядзакі підкреслює актуальність проблеми гармонійних відносин людини і живого океану камі [3, с. 188].

У повсякденному житті кожної японської сім'ї важливим є свято 17 листопада – Свято Сіті-го-сан (букв. «Сім-п'ять-три»). Це свято дівчаток, яким у поточному році виповнилося три чи сім років, і хлопчиків, яким виповнилося п'ять років. Ці дати означають важливі віхи у житті дитини, що проявляється у «зміні костюма». Дівчатка трьох років вперше надягають кімоно, але без пояса – обі, а дівчатка семи років вперше одягаються в повний костюм дорослої жінки. Це барвисті кімоно з поясом, доросла зачіска. Свято проходить під патронажем синтоїстського храму, куди цього дня запрошують дітей із батьками, проводять ритуальну службу та дарують дітям подарунки, у тому числі обов'язковий пакетик з довгими карамельками за кількістю років дитини. Це свято асоціюється у японців з квіткою хризантеми, які

у великій кількості розквітають цієї пори, і тому саме в ці дні у всіх храмах проводяться виставки хризантем, з яких складаються барвисті композиції.

Важливо, що навіть сьогодні, усвідомлюючи ритуальність синтоїстських обрядів, японці продовжують дотримуватися їх традицій, вбачаючи у цьому вираження єдності з усією нацією [4, с. 86].

Висновки. Культурно-ментальні уявлення японців ґрунтуються насамперед на синтоїзмі. Її суть полягає в шануванні не просто багатьох, а безлічі богів – камі, які уособлюють весь навколишній світ живої і неживої природи. Особливий акцент здійснюється на понятті фізичної і духовної чистоти як основи внутрішньої гармонії людини і благородного життєвого шляху. Зі синтоїзмом пов'язане духовно-естетична практика милування цвітом сакури. Серед інших традицій з коренями синто: театр Но, Свято Сіті-го-сан, боротьба сумо, мистецтво ікебана тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іванова Д. Вчення про людину в синто: філософський аналіз. Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2023. 39 с.
2. Капранов С.В. Психотехніка та містичний досвід у синто: до питання про типологію. *Східний світ*. 2007. № 3. С. 107-113.
3. Колесник І., Ворончихіна А. Космологія синто і екологічна парадигма Японії у XX–XXI ст. *Історія релігій в Україні*. 2015. Випуск 25. Книга II. С. 182-190.
4. Кравченко С.О. Національна релігія Японії – синтоїзм. *Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету*: конференція присвячена Дню науки в Україні та 60-річчю СумДУ, 21-25 квітня 2008 р. Суми: СумДУ, 2008. Ч. 4. С. 85-86.
5. Чернишевська Л.В. Народна релігія у творі Янагіти Куніо «Божество гір та окодзе» і подальші дослідження японської народної релігії. Київ: Національний Університет «Києво-Могилянська академія», 2001. 31 с.

Отримано: 30.03.2026

Володимир ВЕРСТЮК

старший викладач кафедри всесвітньої історії

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2441-805X>

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНО-КОНФЕСІЙНОГО ЧИННИКА В РОЗГОРТАННІ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО В ОЦІНЦІ М. КОСТОМАРОВА

У тезах проаналізовано роль релігійного чинника в розгортанні національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. під керівництвом Б. Хмельницького проти польського панування в оцінці М. Костомарова.

Ключові слова: М. Костомаров, православне духовенство, асиміляція, церква, Б. Хмельницький, козацька Україна, Військо Запорозьке.

Актуальність теми. М. Костомаров одним із перших в українській історіографії спробував з'ясувати комплекс причин і головні передумови, що призвели до національно-визвольної боротьби українського народу проти польських порядків в середині XVII ст. Для

цього він проаналізував суспільно-політичні, соціально-економічні та міжконфесійні відносини другої половини XVI – 40-х рр. XVII ст. в українських землях, що перебували у складі Речі Посполитої.

Мета публікації – з'ясувати роль національно-конфесійного чинника в розгортанні національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. під керівництвом Б. Хмельницького проти польського панування в оцінці М. Костомарова.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед причин «Хмельниччини» М. Костомаров вагоме місце відводив національно-релігійним відносинам, що наприкінці XVI – на початку XVII ст. стали вкрай напруженими. Витоки міжконфесійних конфліктів у Речі Посполитій він, як і його попередники (Д. Бантиш-Каменський, І. Срезневський, М. Маркевич) [15, с. 110], пов'язував із Берестейською унією 1596 р., що «мала стати засобом знищення православної віри і руської народності..., зняттям більше національних, ніж релігійних замірів» [3, с. 86]. На його переконання, «її введення було приховано уявною легітимністю» [4, с. 24], оскільки лише окремі православні єпископи підтримала цей акт. Єпископів І. Потія та К. Терлецького, які їздили 1596 р. до Риму для затвердження «33-х артикулів», що лягли в основу Берестейської церковної унії, М. Костомаров називав «зрадниками» православної церкви [4, с. 24]. Він був переконаний, що православні ієрархи, перш ніж укласти унію, прагнули отримати від польського короля «якомога більше зиску для себе і забезпечити своє становище на майбутнє», а доля українського народу їх не цікавила [5, с. 172-173].

М. Костомаров обґрунтував висновок, що й після приходу до влади «віротерпимого» короля Владислава IV становище православних не покращилося, вони, як і раніше, зазнавали дискримінації за релігійною ознакою [5, с. 31]. Магнати, шляхта й католицьке духовенство захоплювали маєтки й храми православних церков. «Шляхтичі на конях вривалися в православні святині, розпинали і мучили іноків (надягали ланцюги, виривали волосся, морили голодом, навіть топили і вішали), щоб змусити вступити до унії», – писав він [5, с. 31-33]. Слід зазначити, що греко-католиків (уніатів) історик прирівнював до римо-католиків.

Національно-релігійні утиски православного населення, за спостереженням М. Костомарова, супроводжувалися наростанням антисемітських настроїв серед русинів [14, с. 407]. Він стверджував, що за згодою польської влади євреї брали під свій контроль православні храми й за кожний церковний обряд стягували гроші [1, с. 267]. Зауважимо, що подібні факти не набули масового характеру, але ці форми визиску та насилля закарбувалися в народній пам'яті насамперед в прислів'ях, народних піснях. У полемічній статті «Іудеям» (1862) історик зазначав, що євреї «стали добровільними слугами та агентами могутнього панства, а їхня діяльність була підпорядкована лише користі свого племені» [6, с. 114]. Схожих поглядів дотримувався й П. Куліш, який стверджував, що «жиди-орендарі дозволяли собі великі зловживання щодо місцевого населення» [13, с. 68-73]; «ображали почуття людської гідності, принижували православних» [13, с. 68-73].

Визначаючи наслідки Берестейської унії 1596 р., М. Костомаров висловив думку, що вона не змогла б так швидко утвердитися без підтримки з боку ордену єзуїтів, представники якого за короткий час «проникли в усі сфери суспільного і державного життя, підкорили собі впливових осіб, державних урядовців та друкарні» [8, с. 15-16]. Упродовж тридцяти років єзуїти встановили контроль над освітніми закладами й зуміли нав'язати «молодим русинам відразу до віри батьків, рідної мови та культури», – відзначав він [4, с. 24-25]. Як наслідок,

православна церква втратила підтримку більшості шляхетських родів, що з давніх-давен були її опорою [4, с. 84]. Трагізм ситуації, на думку вченого, полягав у «переродженні» (асиміляції – В. В.) економічно найпотужнішої, політично найвпливовішої й найкраще організованої верстви українського суспільства, яка задля збереження й зміцнення своїх позицій добровільно піддавалася ополяченню й переходила у католицьку віру [4, с. 25].

Крім того, М. Костомаров одним з перших в історіографії акцентував увагу на експансії на південні та південно-східні українські землі польської шляхти, що прагнула розширення землеволодінь [2, с. 209-210]. Водночас він спростував тезу польського історика К. Шайнохи про «цивілізаторську роль польського плуга» у цьому регіоні наприкінці XVI – в першій половині XVII ст. [2, с. 209-210], яку також поділяв П. Куліш.

Історик обґрунтував думку, що території, прилеглі до кордонів Кримського ханства, мали свою специфіку. По-перше, тут упродовж XV – XVI ст. сформувалося козацтво, яке було «єдиним захисником православної віри та руського народу» [4, с. 11-13]. Ще в другій магістерській дисертації «Про історичне значення руської народної поезії» (1843) він виділив шість прикметних рис козацького стану: православна віра, любов до Батьківщини, родинність, товарииськість, войовничість, слава [9, с. 119-137].

Висновки. Заслуга М. Костомарова полягає в тому, що він одним із перших українських істориків спромігся правильно визначити комплекс причин Української національної революції середини XVII ст., вважав, що вони визрівали з середини XVI ст. Дослідник обґрунтував висновки, що не втратили актуальності: по-перше, Люблінська та Берестейська унії були планомірними кроками на шляху інкорпорації українських земель до складу Польщі; по-друге, утиски православних зі сторони римо-католиків і греко-католиків розглядав як один із засобів політики асиміляції українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Когут З. Повстання Хмельницького, образ євреїв і формування української історичної пам'яті. *Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України*: збірник статей. Київ: Критика, 2004. С. 244-271.
2. Костомаров Н.И. Богдан Хмельницкий и возвращение Южной Руси к России. *Отечественные записки*. 1857. Т. 110. Кн. 1. С. 200-290.
3. Костомаров М.И. Галерея портретів: біогр. нариси: для серед. та ст. шк. віку / упоряд. і передм. В.О. Замлинський; пер. з рос. М.М. Іляш; худож. С.К. Семендяєв. Київ: Веселка, 1993. 326 с.
4. Костомаров Н.И. Исторические монографии и исследования: в 17 т. / ред. и сост. С. Угловский и др. Москва: Чарли, 1994. Т. 2: Богдан Хмельницкий: Материалы и исследования. 768 с.
5. Костомаров Н.И. Исторические произведения. Автобиография / сост. и ист.-биограф. очерк В.А. Замлинского; примеч. И.Л. Бутича. Киев: Изд-во при Киевском университете, 1989. 736 с.
6. Костомаров Н.И. Иудеям. *Науково-публіцистичні і полемічні писання Костомарова* [Зібрані заходом академічної комісії української історіографії / за ред. М. Грушевського]. Київ: ДВУ, 1928. С. 111-123.
7. Костомаров Н.И. Князь Владимир Мономах и казак Богдан Хмельницкий. *Науково-публіцистичні і полемічні писання Костомарова* [Зібрані заходом академічної комісії української історіографії / за ред. М. Грушевського]. Київ: ДВУ, 1928. С. 149-155.
8. Костомаров Н.И. О причинах и характере унии в Западной Руси. *Науково-публіцистичні і полемічні писання Костомарова* [Зібрані заходом академічної комісії української історіографії / за ред. М. Грушевського]. Київ: ДВУ, 1928. С. 1-40.

9. Костомаров Н.И. Об историческом значении русской народной поэзии. Харьков: Тип. Харьковского университета, 1843. 214 с.
10. Костомаров Н.И. Ответ на выходки газеты (краковской) «Czas» и журнала «Revue Contemporaine». *Науково-публіцистичні і полемічні писання Костомарова* [Зібрані заходом академічної комісії української історіографії / за ред. М. Грушевського]. Київ: ДВУ, 1928. С. 75-84.
11. Костомаров Н.И. Первые войны малороссийских козаков с поляками. *Костомаров Н.И. Исторические монографии и исследования*: в 17 т. / ред. и сост. С. Угловский и др. Москва: Чарли, 1995. Т. 8: Казаки. С. 312-327.
12. Кулиш П.А. История воссоединения Руси: в 3 т. Санкт-Петербург: Тип. т-ва «Общественная польза», 1874. Т. 2.: От начала столетней козацко-шляхетской войны до восстановления в Киеве православной иерархии в 1620 году. VIII, III, 456 с.
13. Кулиш П. Падение шляхетского господства в Украине обеих сторон Днепра в XVII столетии [главы I–IV]. *Вестник Юго-Западной и Западной России*. 1862. Т. 1. № 2. С. 49-74.
14. Любченко В. Чинники формування поглядів М. Костомарова на «єврейське питання» та історію українсько-єврейських взаємин. *Проблеми історії України XIX ст.* / ред. колегія О.П. Реєнт (голова редколегії), В.В. Шевченко та ін. Київ: Інститут історії України НАН України, 2011. Вип. 10. С. 402-414.
15. Романцов В.М. Становлення козацької держави в добу Національно-визвольної війни (проблема в українській історіографії 40-х років XIX – початку XX ст.): монографія. Донецьк: ДонНУ, 2005. 284 с.

Отримано: 30.03.2026

Валентин ВИСОЧУК

здобувач вищої освіти третього рівня 2 року навчання

спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-5012-4716>

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В ДОБУ СТАЛІНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Визначено результати реформування вищої педагогічної освіти в Україні у 1930-х рр. в умовах утвердження тоталітарного режиму та здійснення радянської модернізації.

Ключові слова: *реформування, вища педагогічна освіта, тоталітарний режим, радянська модернізація.*

Актуальність теми зумовлена необхідністю неупередженого осмислення трансформацій освітньої системи в контексті індустріалізації, колективізації та ідеологічної консолідації суспільства, що визначали роль педагогічної освіти як інструменту формування «нової людини» та поширення офіційної ідеології.

Метою тез є дослідження результатів реформування вищої педагогічної освіти України у 1930-х рр., що розглядаються у контексті встановлення тоталітарної диктатури і пов'язаної з нею централізації управління.

Виклад основного матеріалу. У 1930-х роках радянська влада здійснила масштабне реформування системи вищої педагогічної освіти в Україні, спрямоване на підготовку вчи-

тельських кадрів для потреб загальнообов'язкової школи та посилення ідеологічного контролю над освітньою сферою. Більшовики перебували в стані погано маскованої конфронтації з більшістю вчителів шкіл і викладачів вузів, які стримано ставилися до радянізації вищої і середньої школи, та ініційованих ними процесів модернізації освітньої галузі.

Перебудова організаційної і навчально-методичної роботи педвузів проводилася від моменту встановлення радянської влади в Україні. Зокрема, для контролю над освітньою галуззю делегати X з'їзду КП(б)У (листопад 1927 р.) ухвалили «розглядання всієї освітньої системи як державного апарату для проведення комуністичної пропаганди серед усіх трудящих мас населення» [3, с. 365]. Закріплений новий статус освітніх закладів, як державно-адміністративних структур, виділяв їх значення у вихованні підростаючого покоління й нав'язуванні комуністичних ідей майбутнім педагогами, тоді як одну з головних ролей в цьому відводилося викладачам інститутів і робітфаків, в яких готувалися вчительські кадри.

Рішення про уніфікацію системи освіти й механізмів партійного контролю над освітньою галуззю формалізували учасниками Всесоюзовної наради (квітень 1930 р.), що проходила під егідою ЦК ВКП(б). Перебудову вищої освіти, що передбачала діяльність різних типів освітніх інституцій, спрямування їхніх зусиль на забезпечення нагальних потреб шкіл у вчительських кадрах, встановлення ідеологічного контролю над освітньою сферами, схвалили учасники XI з'їзду КП(б)У (червень 1930 р.). Реформування освітньої галузі для вирішення проблеми підготовки педагогів для шкіл загального навчання були закріплені в постанові ЦК ВКП(б) «Про загальне обов'язкове навчання» від 25 липня 1930 р., що передбачала розгортання мережі й контингентів педінститутів, педтехнікумів, спеціальних педагогічних курсів та ін. [2, с. 170-171].

Відповідно до постанови РНК УСРР «Про реорганізацію мережі і системи педагогічної освіти в Україні» (1930 р.) замість ІНО було передбачено створення нових навчальних установ. До вищої ланки педагогічної освіти були віднесені Київський, Дніпропетровський, Одеський і Харківський фізико-хіміко-математичні інститути (ФХМІ); 8 педагогічних інститутів професійної освіти (ІПО), що забезпечували підготовку вчителів для технікумів, профшкіл, вечірніх робітничих університетів та інших шкіл для дорослих; 17 інститутів соціального виховання (ІСВ) зі шкільним, педолого-педагогічним і позашкільного виховання факультетами. Підготовку викладачів іноземних мов для вишів і технікумів забезпечував відкритий Київський інститут лінгвістичної освіти, а Харківський інститут фізичної культури готував викладачів і методистів фізкультури [1, с. 155]. У результаті реформ було створено нову мережу спеціалізованих педагогічних закладів, що дозволило збільшити підготовку вчительських кадрів.

Здобуття працівниками всіх закладів вищої педагогічної освіти, перекваліфікацію викладачів та осіб, які бажали стати вчителями, покладали на Інститут підвищення кваліфікації, створений на базі Всеукраїнського заочного інституту народної освіти. З метою підготовки викладачів спеціальних дисциплін для технікумів при окремих інститутах організували річні педагогічні курси. На базі учительських семінарій (налічувалося 44), учительських інститутів і деяких гімназій утворили педагогічні технікуми.

У процесі реформування освітньої галузі розвивали матеріальну базу вчительських інститутів (передавали приміщення, відкривали нові навчальні лабораторії, поповнювали бібліотечні фонди та ін.), посилювали їхній кадровий потенціал, зростав контингент студентів. Вінницький, Кіровський (Кіровоградський), Чернігівський і Кременчуцький учительські інститути в 1939 р. реорганізовано в педагогічні, у складі яких продовжували функціонувати

учительські інститути. Заклади цього типу були відкриті при Запорізькому, Криворізькому, Миколаївському і Харківському педінститутах. На початку 1940-х рр. також функціонувало три педагогічні інститути іноземних мов – у Дніпропетровську, Одесі й Харкові.

Складною проблемою розвитку вищої педагогічної освіти у 1930-х рр. залишався дефіцит кваліфікованих викладачів, що зумовлювався відстороненням або звільнення більшої частини фахівців «старої школи» з політичних причин. Для подолання цього постановою ЦВК СРСР «Про навчальні програми і режим у вищій школі і технікумах» (вересень 1932 р.) передбачалося зосередити підготовку аспірантури «в найбільш потужних вузах і вузах, прикріпив кожного аспіранта до кафедри, встановив для аспірантів систематичні наукові завдання... Заборонити зняття аспірантів з наукової роботи і мобілізацію їх на різні кампанії» [4, с. 674]. Водночас кадровий дефіцит залишався серйозною проблемою через політичні чистки та усунення досвідчених викладачів.

Діяльність педагогічних інститутів була охоплена системою партійного та комсомольського контролю, зокрема це стосувалося призначень викладачів, атестації кадрів, оцінки їхньої ідеологічної позиції та участі в політичному житті. Значну увагу звертали на перевірку «соціального походження», участі в більшовицькій революції і політичній активності кандидатів. Для підвищення відповідальності професорсько-викладацького складу започаткували призначення завідувачів кафедр народним комісаріатом за результатом оголошеного конкурсу, що демонструвало нехтування академічною автономією закладів. Це призвело до втрати академічної автономії закладів та підпорядкування освітнього процесу партійним інтересам.

Висновки. Розвиток вищої педагогічної освіти в Україні в період радянської модернізації 1930-х рр. відбувався в умовах встановлення тоталітарної диктатури та пов'язаної з нею централізації управління. Перебудова відбувалася шляхом закріплення верховенства союзних законів перед республіканськими, ухвалення рішень (більшовицькими з'їздами в Москві та Києві, пленуми ЦК КП(б)У, постановами ЦВК СРСР та ін.) про реорганізацію мережі вишів і технікумів, проведення освітянських форумів, виконання наказів Наркомосу УСРР тощо. Дефіцит кваліфікованих викладацьких кадрів, спричинений розширенням мережі освітніх закладів і політичними чистками, компенсували залученням вихідцями з пролетарських верств, що відповідало державній політиці соціальної мобілізації. Система партійного політичного контролю за навчальним процесом перетворила педагогічні інститути й технікуми на дієвий інструмент комуністичної ідеологічної машини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вища школа Української РСР за 50 років: у 2-х ч. (1917-1967 рр.) Ч. I (1917-1945) / відп. ред. В.І. Пітов. (1967). Ч. I (1917-1945). Київ, 1967.
2. Директивы ВКП(б) по вопросам просвещения / сост. А.Я. Подземский, ред. И.Д. Давыдова, И.Г. Клабуновский, (1931). Москва, 1931.
3. Про завдання культурного будівництва на Україні. Резолюція X з'їзду КП(б)У від 29 листопада 1927 р. *Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і радянського уряду 1917-1959 рр.*: зб. док. Т.1 (1917-червень 1941 р.). Київ, 1960. С. 364-385.
4. Постановление ЦИК СССР от 19 сентября 1932 г. «Об учебных программах и режиме в высшей школе и техникумах». *Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства СССР*. 1932. Отд. 1. № 68. Ст. 667-677.

Отримано: 30.03.2026

Ольга ВІННІЧУК

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та філософії
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8758-5798>

ВИБОРИ В УМОВАХ ВІЙНИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНА

Здійснено аналіз практик проведення/відтермінування виборів у демократичних державах в умовах війни та інших надзвичайних ситуацій. Розкрито історичний досвід Великої Британії, Канади, США, Фінляндії та Франції щодо забезпечення роботи парламенту, підтримки легітимності влади та дотримання конституційних гарантій в умовах збройних конфліктів, пандемій. З'ясовано, що демократичні держави застосовували різні моделі реагування: від повного відтермінування виборів і продовження парламентських повноважень до проведення виборчих процедур у визначений конституційно період. Отримані результати є важливими для визначення можливих підходів щодо організації виборчого процесу в умовах російсько-української війни та формування стратегії проведення перших повоєнних виборів.

Ключові слова: вибори, електронні вибори, виборчі процедури, Велика Британія, Канада, США, Фінляндія, Франція, Україна.

Актуальність теми. Проведення виборів є основоположною складовою демократичного суспільства, що забезпечує легітимність влади, врахування волі громадян та стабільність політичної системи. Проте в умовах повномасштабної війни традиційні механізми політичної участі зазнають змін. В умовах війни підвищуються ризики для безпеки виборчого процесу, доступності голосування, медійної свободи та рівних умов для всіх учасників, а відповідно, ризики для демократії.

Актуальність теми зумовлена низкою важливих чинників. По-перше, сучасна агресія РФ проти України змушує поєднати збройне протистояння із підтриманням демократичних інституцій. В умовах бойових дій та часткової окупації територій питання організації виборів, гарантування на реалізацію виборчого права внутрішньо переміщеним особам, військовослужбовцям у зонах бойових дій, безпеки виборчих комісій та довіри до результатів стають надзвичайно складними.

По-друге, міжнародна спільнота також зіткнулася з аналогічними викликами: конфлікти на Близькому Сході, в Африці та на пострадянському просторі ставлять перед державами питання про те, наскільки можливі та легітимні вибори під час війни. Аналіз світового досвіду допомагає виявити успішні практики адаптації виборчих механізмів до екстремальних умов, а також розпізнати ризики, яких необхідно уникати.

По-третє, усвідомлення суспільством значення виборів під час війни важливе для підтримки демократичної згуртованості та протистояння авторитарним спробам використати конфлікт для обмеження політичних свобод.

Таким чином, дослідження проблематики виборів в умовах війни є надзвичайно актуальним не лише для науковців і політиків, але й для пересічних громадян, які прагнуть зберегти цінності та принципи демократії особливо в умовах війни.

Метою публікації є здійснення аналізу особливостей функціонування демократичних інститутів в умовах війни, зокрема, у забезпеченні організації процедури виборів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вересні 1939 року, після початку Другої світової війни, парламент Великої Британії оперативно відреагував на нові безпекові обста-

вини, ухваливши вже у жовтні тимчасове законодавство про відтермінування місцевих і парламентських виборів. Водночас заборона не поширювалася на проміжні вибори в окремих округах, які мали проводитися на безальтернативній основі в межах міжпартійної домовленості. Було сформовано коаліційний уряд національної єдності та військовий кабінет, очолюваний прем'єр-міністром, що сприяло консолідації політичних сил в умовах зовнішньої загрози державі.

На початку війни уряд очолював лідер Консервативної партії Н. Чемберлен, політична репутація якого зазнала суттєвих втрат після підписання Мюнхенської угоди з А. Гітлером. Згодом було сформовано військовий кабінет. Проте зростання критики його керівництва призвело до політичної кризи. Після так званих “норвезьких дебатів” у Палаті громад 9 травня 1940 року, що завершилися фактичним висловленням недовіри, Н. Чемберлен подав у відставку [5]. Формування нового уряду було доручено В. Черчілю, який ініціював створення широкої коаліції за участю лейбористів і лібералів. Попри подальшу критику його діяльності, зокрема спробу висловлення недовіри у липні 1942 року, парламентська підтримка уряду залишалася переконливою.

31 жовтня 1939 року Палата громад ухвалила тимчасовий Закон про місцеві вибори та реєстри виборців 1939 року [2], який передбачав відкладення місцевих виборів і призупинення оновлення реєстрів на період воєнного стану. Спочатку відтермінування встановлювалося строком на один рік, однак його дія щороку пролонговувалася до завершення війни, і виборчий процес було відновлено лише у 1945 році. Аналогічно парламент продовжував власні повноваження шляхом щорічного внесення змін до Парламентського акта 1911 року. Таким чином, законодавчий орган фактично функціонував довше визначеного мирного мандата (1935-1945). Це рішення не вважалося недемократичною практикою ні в період війни, ні в подальшій історичній перспективі.

Водночас механізм проміжних виборів зберігався: у випадках дострокового припинення повноважень депутатів вибори проводилися приблизно у півтори сотні одномандатних округів. З метою підтримання національної єдності коаліційні партії погодилися не висувати альтернативних кандидатів проти представників тієї політичної сили, яка раніше утримувала мандат. Перші загальнонаціональні вибори після завершення війни в Європі відбулися вже 5 липня 1945 року, що символізувало повернення до повноцінного демократичного циклу [5].

У подальшій історії Сполученого Королівства випадки перенесення виборів мали винятковий характер. Зокрема, у 2001 році через епізоотію ящуру парламентські та місцеві вибори були відкладені спеціальним законом на кілька тижнів [7]. Аналогічно у 2020 році, у зв'язку з пандемією COVID-19, було прийнято Coronavirus Act 2020, який створив правову основу для відтермінування окремих виборчих процедур [8]. Таким чином, британська практика засвідчує, що перенесення виборів можливе за умови чіткого законодавчого врегулювання та парламентського контролю.

Канадський досвід також демонструє приклад продовження повноважень парламенту в умовах війни. Під час Першої світової війни у 1916 році було здійснено одноразову конституційну поправку, яка дозволила Палаті громад XII скликання функціонувати понад передбачений п'ятирічний строк. Згодом Конституційний акт 1982 року передбачив можливість продовження мандата парламенту в разі війни, вторгнення чи повстання. Водночас спеціальний виборчий закон (Canada Elections Act) містить положення, що дозволяють відкладати

вибори в окремих округах у разі стихійних лих чи інших надзвичайних обставин, що унеможлиблюють дотримання виборчих процедур [3].

На відміну від Великої Британії та Канади, США не вдавалися до відтермінування загальнонаціональних виборів навіть у період світових воєн. Упродовж Першої та Другої світових воєн відбулося кілька чергових президентських і парламентських виборів, що підтверджує інституційну сталість американської моделі. Конституція США не надає президентові повноважень змінювати дату виборів, тоді як визначення часу їх проведення належить до компетенції Конгресу. У роки Другої світової війни президент Ф. Рузвельт був обраний на третій, а згодом і на четвертий термін, тоді як Демократична партія зберігала контроль над обома палатами Конгресу, попри поступове посилення позицій республіканців. Цей період став класичним прикладом ефекту “гуртування довкола прапора”, коли суспільна підтримка влади зростає в умовах зовнішньої загрози [1].

Фінляндський досвід демонструє іншу модель реагування. Після початку Другої радянсько-фінської війни у 1941 році парламент ухвалив конституційний акт про відтермінування виборів, які зрештою було проведено лише у березні 1945 року [4]. Конституція Фінляндії допускає обмеження окремих прав і свобод у разі збройної агресії або інших надзвичайних ситуацій, однак відповідні рішення уряду підлягають невідкладному парламентському контролю [6]. Сучасне виборче законодавство країни також передбачає можливість зміни дати виборів у разі об’єктивної неможливості їх проведення, що було реалізовано під час пандемії COVID-19 у 2021 році.

У сучасній Французькій Республіці сформувалася диференційована практика реагування на надзвичайні обставини у сфері виборчого процесу. Зокрема, перший тур президентських виборів 2017 року відбувався в умовах дії режиму надзвичайного стану, запровадженого після терористичних атак у Парижі в листопаді 2015 року [5]. Попри безпекові ризики, французька влада не вдалася до перенесення виборів, забезпечивши їх проведення із застосуванням посилених заходів безпеки, що свідчить про прагнення зберегти безперервність демократичних процедур навіть за умов підвищеної загрози.

Водночас у 2020 році внаслідок пандемії COVID-19 було реалізовано інший підхід. Другий тур муніципальних виборів, спочатку призначений на 22 березня, відклали на невизначений строк та згодом перенесли на 28 червня. Правовою підставою для такого рішення стала стаття 19 Закону про надзвичайну ситуацію у зв’язку з COVID-19, яка передбачала можливість коригування виборчого календаря з огляду на загрозу громадському здоров’ю [9]. Конституційна рада Франції здійснила перевірку конституційності відповідного рішення і дійшла висновку, що відтермінування другого туру не порушує ані виборчих прав громадян, ані принципу рівності голосів, ані засад чесності виборчого процесу та поділу влади. Таким чином, французька практика демонструє можливість гнучкого правового реагування на надзвичайні виклики за умови дотримання конституційних гарантій і судового контролю.

Таким чином, порівняльний аналіз засвідчує, що демократичні держави застосовували різні інструменти реагування на воєнні та надзвичайні обставини: від повного відтермінування виборів і продовження парламентських повноважень до збереження виборчого циклу без змін. Спільною рисою цих практик є законодавче оформлення рішень, парламентський контроль та прагнення зберегти легітимність влади навіть за умов суттєвого обмеження виборчих процедур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бейкер Вільям Д. та Оніл Джон Р. Патріотизм чи лідерство громадської думки?: Природа та походження ефекту «гуртування навколо прапора». *Журнал вирішення конфліктів*. 2001 (жовтень). Том 45, № 5. URL: <https://www.jstor.org/stable/3176318> (дата звернення: 10.03.2026).
2. Закон про місцеві вибори та реєстр виборців Сполученого Королівства (тимчасові положення) 1940 року. URL: <https://vlex.co.uk/vid/local-elections-and-register-808457493> (дата звернення: 10.03.2026).
3. Закон Канади про вибори. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/e-2.01/> (дата звернення: 10.03.2026).
4. Закон про вибори у Республіці Фінляндія. URL: <https://legislationline.org/taxonomy/term/13329> (дата звернення: 10.03.2026).
5. Досвід проведення виборів у демократичних країнах і виживання демократії під час війни. *ОПОРА*. 2024. URL: <https://oporaua.org/vybory/dosvid-provedennya-viboriv-u-demokraticnih-krayinah-i-vizhivannya-demokratiyi-pid-chas-viyni-25343> (дата звернення: 10.03.2026).
6. Міністерство юстиції Фінляндії. URL: <https://www.suomi.fi/organization/the-ministry-of-justice/a14ac35d-2215-405d-9409-1d5124019256> (дата звернення: 10.03.2026).
7. Elections Act 2001. URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/documents/64/2215a29e729707e66bfd80cced87.pdf> (дата звернення: 10.03.2026).
8. Coronavirus Act 2020. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2020/7/contents> (дата звернення: 10.03.2026).
9. France, Constitutional Council, 17 June 2020, No. 2020-849 QPC. URL: <https://www.covid19litigation.org/case-index/france-constitutional-council-no-2020-849-qpc-2020-06-17> (дата звернення: 10.03.2026).

Отримано: 30.03.2026

Олександр ВОЙТОВИЧ

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 032 Історія та археологія
ORCID <https://orcid.org/0009-0005-8292-0824>

КОНСОЛІДАЦІЯ ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ ТА СТУДЕНТСТВА НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ У ПОДОЛАННІ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА ПОЧАТКУ 1918 РОКУ

У тезах проаналізовано результати діяльності спеціальної професорсько-викладацької комісії Новоросійського університету із подолання фінансової кризи початку 1918 р., з'ясовано основні джерела фінансування університету в цей період та роль студентських представників у роботі комісії і досягненні тимчасової стабілізації фінансового становища закладу.

Ключові слова: науково-педагогічна інтелігенція, професура, студенти, Новоросійський університет, фінансова криза, 1918 р., співпраця.

Актуальність теми. Дослідження взаємодії науково-педагогічної інтелігенції та студентства в умовах демократизації академічного життя колишніх імператорських університетів є важливим для розуміння трансформацій системи вищої освіти в період Української ре-

волюції 1917–1921 рр. Революційні суспільно-політичні зміни спричинили руйнування усталених фінансових основ державних університетів, що призвело до погіршення стану навчально-виховного процесу та актуалізувало потребу пошуку нових фінансових механізмів, здатних забезпечити подальше функціонування вищих навчальних закладів. Одним із таких механізмів у Новоросійському університеті стало створення на початку 1918 р. спеціальної фінансової комісії.

Мета публікації – на основі архівних матеріалів та напрацювань сучасних дослідників проаналізувати фінансовий стан Новоросійського університету на початку 1918 р., а також висвітлити співпрацю науково-педагогічної інтелігенції та студентства у вирішенні питань фінансового забезпечення діяльності університету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тимчасовий уряд, який прийшов до влади внаслідок Лютневої революції 1917 р., виявився неспроможним стабілізувати розхитане інфляцією фінансове становище університетів, а Жовтневий переворот у Петрограді остаточно зруйнував залишки централізованої імперської системи фінансування народної освіти.

Університетська автономія та диверсифікація джерел доходів хоча й залишали закладам вищої освіти певні можливості для забезпечення функціонування в умовах відсутності державних дотацій, однак такий стан не міг тривати довго. Так, із близько 1 млн руб., залучених до бюджету Новоросійського університету в Одесі (далі – НУ) на 1916 р., 87% становили кошти державного казначейства, тоді як лише незначна частина видатків покривалася доходами від плати за прослуховування лекцій, відсотків із пожертвуваних університету капіталів, зборів за лікування пацієнтів клінік та інших джерел [1, с. 127].

Тому вже наприкінці 1917 р. науково-педагогічні колективи колишніх імператорських університетів в Україні зіткнулися з глибокими фінансовими проблемами.

За підсумками 1917 р. борги НУ становили понад 200 тис. руб. [2, арк. 31 зв.]. Професура, молодші викладачі та службовці університету не отримували надбавок на дорожнечу та інших доплат. Лише незначною мірою на загальну фінансову ситуацію вплинуло підвищення у вересні 1917 р. плати за навчання до 150 руб. [1, с. 144].

Відсутність альтернативних державним джерел фінансування змусила Раду НУ на початку грудня 1917 р. направити кошторис на першу половину 1918 р. до Української Центральної Ради [3, с. 67]. Водночас затримка допомоги з Києва, порожня каса та необхідність пошуку коштів для виплати заробітної плати й покриття поточних витрат університету вже наприкінці січня 1918 р. спонукали в. о. ректора НУ М. Занчевського ініціювати створення спеціальної фінансової комісії [1, с. 144–145].

До складу комісії, окрім представників професури, було включено представників союзу молодших викладачів НУ: лаборанта хірургічної клініки П. Губського-Долгорукова, приват-доцента, старшого асистента хімічної лабораторії фізико-математичного факультету А. Коншина, приват-доцента, старшого асистента юридичного факультету П. Михайлова [4, арк. 9 зв., 20 зв.], професорського стипендіата Г. Флоровського, представників студентської фінансової комісії – Симченка, Смирницького, Володимирського, Сігала, Ноццоліні, Троцького, Зарницького, скарбника університету Б. Яновича, а також представника Червоного Хреста Гаузбрандта. Головою комісії було обрано декана історико-філологічного факультету, позаштатного професора НУ О. Доброклонського, секретарем – ординарного професора фізико-математичного факультету, зоолога В. Зав'ялова [5, арк. 2, 4; 6, с. 63].

Загалом комісія, перед якою в умовах повної відсутності коштів у касі університету стояло завдання забезпечити функціонування закладу принаймні до завершення весняного навчального семестру 1918 р., провела сім засідань. У деяких із них брали участь кредитори університету та представники клінічної ради.

Для оплати поточних рахунків на суму 20 тис. руб. та ще 3 тис. руб. за вугілля кошти довелося збирати буквально по крихтах. Так, 1 тис. руб. було позичено з фонду допомоги незаможним студентам (що стало можливим лише за згодою студентських представників), 5 тис. руб. щорічної пожертви незаможним студентам від одеського мецената А. Харі було спрямовано на невідкладні потреби університету, а також залучено кошти, отримані клініками за лікування пацієнтів.

Водночас для виплати надбавок на дорожнечу науково-педагогічним працівникам університету за 1917 р. та заробітної плати персоналу за січень 1918 р. необхідно було знайти механізм використання асигнувань на суму 280 тис. руб., які залишалися в активі університету [5, арк. 2–2 зв.].

В умовах фінансової анархії, що панувала в Одесі з кінця 1917 р., для здійснення цієї операції членам комісії довелося тривалий час домовлятися з приватними банками. У результаті до порятунку університету долучилися представники одеських ділових кіл та фінансового капіталу: крупний одеський підприємець імперського масштабу Г. Вейнштейн, який очолював Товариство розповсюдження просвіти серед євреїв Росії та був одним із найщедріших жертводавців для малозабезпечених студентів НУ [7, с. 2, 159]; син одеського купця 2-ї гільдії А. Харі, член одеського біржового комітету, банкір і фінансист З. Ашкеназі [7, с. 238]; відомий фінансист, голова одеського біржового комітету та майбутній міністр промисловості в уряді гетьмана П. Скоропадського С. Гутник [8, с. 393].

З народним комісаром фінансів Одеської радянської республіки Л. Рузером, який віддавав розпорядження казначейству, а фінансова політика якого через повну відсутність коштів фактично зводилася до накладення контрибуцій, зламу сейфів і арешту поточних рахунків [9, с. 174], предметну та, як згодом виявилось, результативну розмову вели вже представники студентства. Вирішальну роль студенти університету відіграли й у розблокуванні каси університету, заблокованої службовцями вишу на знак протесту проти планованої виплати зарплати за старими окладами [5, арк. 2–2 зв.].

У підсумку професорсько-викладацький колектив отримав 98 тис. руб. заробітної плати за січень 1918 р., а комісія, розраховуючи на допомогу клінікам від Червоного Хреста у сумі 100 тис. руб., окреслила подальші кроки щодо фінансової стабілізації університету впродовж наступних двох місяців. Вони передбачали суттєве скорочення господарських видатків та намір домогтися від Одеського міського казначейства щомісячної виплати коштів на надбавку за дорожнечу в розмірі 40 тис. руб. Хоча зазначені заходи не покривали всього бюджетного дефіциту, вони давали змогу університету здійснювати хоча б мінімальну господарську діяльність [5, арк. 3–3 зв.].

Водночас, зважаючи на абсолютну невизначеність майбутнього та готуючись до найгірших сценаріїв, комісія розглянула кілька варіантів вирішення питання фінансування університету на найближчу перспективу: отримання позики від міської влади Одеси, створення товариства допомоги університету із залученням відповідної позики, а також підвищення плати за навчання до економічно обґрунтованого рівня – 300 руб. [5, арк.3 зв.].

У підсумковому звіті про роботу комісії професор О. Доброклонський особливо наголосив на позитивних результатах спільної діяльності її членів: «...<діяльність (комісії – О.В.) була однією із перших спроб об'єднання всього університету... Комісія відзначає самовіддану і стійку роботу пп. студентів, вважає цей перший досвід залучення пп. студентів до університетських справ дуже вдалим та вважає, що і в майбутньому така спільна діяльність Ради (університету – О.В.), союзу молодших викладачів і студентського колективу була б дуже корисною>...» [5, арк. 4].

Висновки. Отже, фінансова катастрофа на початку 1918 р. спонукала науково-педагогічну інтелігенцію та студентство НУ відкласти суперечності щодо бачення подальшої демократизації університетського життя та спільно шукати шляхи порятунку вишу. Якщо авторитет професури університету дав змогу залучити до підтримки закладу представників фінансової еліти Одеси, то студентству вдалося налагодити комунікацію з тимчасовими більшовицькими керівниками міста й домогтися спрямування частини залишків казначейських коштів на користь університету. Саме консолідація зусиль професорсько-викладацького колективу та студентства створила передумови для організації освітнього процесу в Новоросійському університеті у весняному семестрі 1917–1918 навчального року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Одесский университет за 75 лет. (1865-1940): [сб. статей] / отв. ред. проф. К.П. Добролюбский; Одес. гос. ун-т. Одесса: Б. и., 1940. 198 с.
2. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 2201. Оп. 1. Спр. 271.
3. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Історія та сучасність (1865-2015) / гол. ред. І.М. Коваль; Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса: ОНУ, 2015. 964 с.
4. Державний архів Одеської області (Держархів Одеської обл.). Ф. 45. Оп. 10. Спр. 1 (1917).
5. Держархів Одеської обл. Ф. 45. Оп. 11. Спр. 17.
6. Професори Одеського (Новоросійського) університету: біогр. словник. Т. 1: Ректори. 2-е вид., доп. / упоряд. та бібл. ред.: В.П. Пружина, В.В. Самодурова. Одеса: Астропринт, 2005. 128 с.
7. Белявская Н.П. Еремина Л.П., Зинченко И.И. Григорий Вейнштейн. Личность. Город. Время / Одес. нац. акад. пищевых технологий, науч.-техн. б-ка; под ред. И.И. Зинченко, Е.А. Каменевой. Херсон: ФЛП Гринь Д.С., 2017. 268 с.
8. Гай-Нижник П.П. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.). Київ, 2004. 430 с.
9. Шишко О.Г. Одеська радянська республіка: від узурпації влади до її краху. *Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри*: зб. наук. пр. III Міжнарод. наук. конф., 15-16 квітня 2011 р., м. Одеса / відп. ред. М.І. Михайлуца; Одеський національний морський університет. Одеса: ВМВ, 2011. С. 170–176.

Отримано: 30.03.2026

Сергій ВОНСОВИЧ

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та філософії
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9657-0902>

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНЗИТІВ

У статті систематизовано основні наукові підходи до дослідження політичних транзитів – елітистський, інституціональний та аналіз проміжних режимів – з огляду на їх аналітичні можливості і обмеження в контексті пострадянських і посткомуністичних трансформацій.

Ключові слова: політичний транзит, демократизація, елітистський підхід, інституціоналізм, постперехідні режими, демократична консолідація.

Актуальність теми. Проблематика політичних транзитів залишається однією з центральних у сучасній політології. Починаючи з «третьої хвилі демократизації» С. Гантінгтона, дослідники фіксують неоднорідність траєкторій переходу від авторитаризму до демократії, що унеможлиблює застосування єдиної пояснювальної моделі. Особливої актуальності ця проблема набуває в контексті аналізу пострадянських і посткомуністичних країн, де перехідні процеси виявилися значно складнішими та суперечливішими, ніж передбачалося ранніми транзитологічними концепціями. Зміна дослідницьких парадигм – від структурних до процедурних підходів та аналізу проміжних режимів – свідчить про динамічний розвиток цієї галузі й потребу в огляді її ключових напрямів [1]

Мета публікації – систематизувати та проаналізувати наукові підходи до дослідження політичних транзитів: елітистський, інституціональний та підхід спрямований на аналіз проміжних і альтернативних форм постперехідних режимів; виявити їх аналітичні можливості та обмеження; встановити логіку еволюції транзитологічної думки від структурних до процедурних переходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній політичній транзитології вирізняють три найбільш вагомні напрями: елітистський, інституціональний і постперехідних (проміжних) режимів. Їх послідовна поява відображає суттєве зміщення дослідницького акценту із структурних факторів і передумов транзиту на аналіз ролі еліт (процедурних факторів) та наслідків переходу [2]. Таке зміщення зумовлене тим, що дослідникам не вдалося довести прямого причинного зв'язку між рівнем економічного розвитку та ініціацією транзиту: економічна концепція вказувала лише на довгострокові тенденції зміщення вже інституціоналізованої демократії. Американський політолог Т. Карозерс зафіксував, що новий, власне політологічний підхід, орієнтований на роль конкретних рішень і еліт, був сприйнятий науковою і політичною спільнотою з оптимізмом, оскільки стверджував досяжність демократії для будь-якої країни незалежно від структурних передумов.

Представники елітистського напрямку Д. Хіглі, Р. Гентер, М. Бартон досліджуючи вплив внутрішньо-елітної взаємодії на характер демократичної консолідації, спиралися на концепцію Л. Філдома [3, с. 127]. Ця концепція пов'язує стабільне демократичне правління з єдністю еліт і виокремлює дві форми консолідації: «злиття еліт» (Велика Британія) і «консоціальність еліт» (Іспанія). Водночас зазначений підхід зазнає критики в двох взаємопов'язаних напрямках: по-перше, запропоновані моделі виявилися непридатними для аналізу транзитивних процесів у пострадянських і посткомуністичних країнах Східної Європи, де про-

відну роль відігравали не еліти, а масові суспільні рухи; по-друге, концепція залишає нез'ясованою роль стимулів, мотивацій і стратегічних прагнень еліт у процесі переходу до демократії.

У рамках процедурного підходу ключовим елементом транзиту є певна констеляція еліт: виокремлення в правлячій еліті демократичного крила реформаторів, якому протистоять консерватори, а в громадянському суспільстві – прихильників радикальних і помірних перетворень. Поштовх до демократичного транзиту можливий лише за умови порозуміння між реформаторами і поміркованими – за якого вони досягають згоди щодо інститутів майбутньої системи, реформатори нейтралізують прихильників твердої лінії, а помірковані утримують контроль над радикалами. Процеси інституціоналізації нерідко закріплюються через пакт між старою елітою, демократичним крилом і структурами громадянського суспільства. Особливу популярність набула типологія переходів Т. Карл і Ф. Шміттєра, яка враховує стратегії еліт і співвідношення сил між правлячими групами та їхніми опонентами, поділяючи транзити на чотири категорії: пактові, нав'язані, революційні та реформістські [4].

Аналізуючи перехідний період у країнах Східної Європи, Д. Хіглі і Д. Пакульські пов'язують успішність переходу з результатами формування «елітистської спільноти». Вони виокремлюють три типи міжелітної взаємодії: договірна спільнота, яка формує консенсуальну еліту (Польща, Чехія, Угорщина); фрагментовані еліти (Болгарія, Словаччина); «розколоті» еліти (Румунія, Україна). Ця типологія наочно демонструє залежність між характером внутрішньо-елітних відносин і якістю демократичної консолідації.

Натомість, інституціональний напрям зосереджений на аналізі впливу інституціонального вибору на консолідацію демократії в постперехідний період. Прихильники парламентаризму – Х. Лінц, А. Валенсуела, А. Степан – доводять, що президентська модель правління спричиняє політичну нестабільність і загострює протистояння між законодавчою і виконавчою гілками влади [5]. Однак, С. Ліпсет наголошує на визначальній ролі культурних факторів і вказує, що більшість стабільних демократій зосереджена серед заможних і протестантських країн, тоді як менш стабільні демократії характерні для католицьких і економічно слабших держав [6, с. 238].

Напрямок аналізу проміжних і альтернативних форм постперехідних режимів виник унаслідок необхідності опису та класифікації різноманітних варіантів політичних режимів, що виникли між полюсами авторитаризму і демократії. Ф. Рьодер у праці «Варіанти пострадянських авторитарних режимів» доводить, що в пострадянському просторі відбувся не перехід до демократії, а утвердження нових авторитарних форм управління [7, с. 77]. Дослідник пропонує три ідеальні типи: 1) автократія – влада зосереджена у вузького кола політичної еліти (Казахстан, Росія після 1993 р.); 2) олігархія – владні функції виконує агент чиновницьких і кланових угруповань (Таджикистан); 3) ексклюзивна республіка – влада підзвітна лише одній частині населення (Естонія та ін.).

Висновки. Еволюція наукових підходів стосовно дослідження політичних транзитів відображає послідовний перехід від структурного детермінізму до процедурних і агентських моделей, а відтак – до визнання множинності можливих постперехідних результатів. Кожен із розглянутих підходів має власні аналітичні можливості та обмеження, що свідчить про необхідність комплексного методологічного синтезу при дослідженні конкретних транзитів, особливо в посткомуністичних суспільствах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вонсович С.Г. Демократичний транзит та його складові. *Нова парадигма*: журн. наук. пр. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. Вип. 100. С. 123–131.
2. Вонсович С.Г. Причини та механізми політичних транзитів. *Політологічні студії*: зб. наук. пр. / Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2011. Вип. 2. С. 44–54.
3. Higley J., Burton M. *Elite Foundations of Liberal Democracy*. Oxford: Rowman & Littlefield, 2006. 254 p.
4. Karl T., Schmitter P. *Modes of Transition in Latin America, Southern and Eastern Europe*. *International Social Science Journal*. 1991. Vol. 43(128). P. 269–284.
5. Linz J., Stepan A. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996. 504 p.
6. Lipset S. M. *Political Man: The Social Bases of Politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1981. 463 p.
7. Reder F. *Varieties of Post-Soviet Authoritarian Regimes*. *Post-Soviet Affairs*. 2018. Vol. 34(4). P. 73–89.

Отримано: 30.03.2026

Володимир ГАЗІН

доктор історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії України

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9456-623X>

КОРОНА ЯК ЗАСІБ ТОРГУ: 3 ПРАКТИКИ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ 50-х рр. XVII ст.

У статті розглядається практика використання королівської влади та самої ідеї корони як інструменту політичного торгу в політичному житті Речі Посполитої у 1650-х рр. Проаналізовано механізми шляхетської політики, дипломатичні маневри магнатських угруповань та іноземних держав, а також роль королівського титулу у міжнародних переговорах і внутрішній боротьбі за владу. Показано, що в умовах глибокої політичної та військової кризи середини XVII ст. корона польська перетворилася на важливий елемент політичних комбінацій, що використовувалася як предмет переговорів, обіцянок та дипломатичного тиску.

Ключові слова: Річ Посполита, королівська влада, політичний торг, магнатські угруповання, козацька Україна, міжнародна дипломатія, середина XVII ст.

Актуальність теми. Політична система Речі Посполитої, заснована на принципах «шляхетської демократії», у середині XVII ст. переживала глибоку кризу. Повстання під проводом Богдана Хмельницького, тривалі війни з Московським царством і Швецією, а також внутрішні конфлікти між магнатськими угрупованнями спричинили суттєве послаблення центральної влади. У цих умовах королівська корона дедалі частіше ставала не лише символом верховної влади, а й інструментом політичного торгу між різними групами політичної еліти та іноземними правителями.

Питання політичної культури та механізмів влади в Речі Посполитій розглядалися у працях українських, польських і західноєвропейських дослідників. Значну увагу проблемам функціонування шляхетської демократії, ролі магнатських угруповань та політичної боротьби в се-

редині XVII ст. приділяли польські історики. Українська історіографія переважно розглядала ці процеси в контексті історії Національної революції середини XVII ст. Проблема використання королівської влади як засобу політичних домовленостей і дипломатичних маневрів у середині XVII ст. залишається недостатньо висвітленою в історіографії. Водночас, вона дозволяє глибше зрозуміти механізми функціонування політичної системи Речі Посполитої та її кризові явища.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей використання королівської корони Речі Посполитої як інструменту політичного торгу в умовах кризи середини XVII ст., зокрема у 1650-х рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливістю державного устрою Речі Посполитої була виборність монарха. Після припинення династії Ягеллонів король обирався на елекційному сеймі шляхтою. Така система значно обмежувала реальні повноваження монарха та водночас відкривала широкі можливості для політичних інтриг і дипломатичних комбінацій.

У середині XVII ст. королівська влада фактично залежала від підтримки магнатських угруповань і шляхетських конфедерацій. Це створювало ситуацію, коли питання престолу та перспективи майбутньої елекції могли використовуватися як важливий інструмент політичного впливу.

1650-ті роки стали одним із найскладніших періодів в історії Речі Посполитої. Держава одночасно опинилася втягнутою у кілька масштабних конфліктів: війну з козацькою Україною, протистояння з Московським царством та шведське вторгнення 1655 р., відоме як «Потоп».

У цих умовах авторитет королівської влади різко знизився. Король Ян II Казимир був змушений постійно балансувати між різними політичними групами. Нездатність центральної влади ефективно контролювати ситуацію сприяла тому, що корона дедалі більше сприймалася як політичний ресурс, яким можна було оперувати в дипломатичних переговорах.

Одним із найяскравіших прикладів використання корони як дипломатичного аргументу стали переговори між Річчю Посполитою та Московським царством у 1656 р, які відбувалися у Вільні. Комісари Речі Посполитої прагнули за будь-яку ціну добитися тимчасового примирення з Москвою, яке б дозволило сконцентруватися на боротьбі проти Швеції. Більше того, Москву можна було залучити до у якості союзника. Однак, самі переговори тривали важко. Одним з каменів спотикання виступило «українське питання», стосовно якого сторони не хотіли поступатися.

Після тривалих дискусій та неспроможності сторін дійти згоди, польська сторона запропонувала надзвичайно радикальний політичний проект: можливість обрання московського царя Олексія Михайловича королем польським після смерті чинного монарха. При цьому наголошувалося, що обрання спадкоємцем престолу царя або царевича можливе лише за згодою сейму, скликання якого планувалося на грудень 1656 р., або початок 1657 р. [1, s. 395–397]. Така пропозиція мала суто прагматичний характер і була спрямована на досягнення стратегічної мети – залучення Москви до спільної боротьби проти Швеції. Водночас те, чи отримає все ж московський цар польську корону узалежнювалося від системи «шляхетської демократії». Важливо й те, що польська сторона наполягала, що майбутнім володарем польської корони має стати не Алексей Михайлович, а його трирічний син після відповідної адаптації у Варшаві, яка передбачала проходження відповідного навчання та прийняття католицизму [5, с. 852].

За результатами віленських переговорів між Річчю Посполитою та Московською державою встановлювалося перемир'я. Його головними умовами були: елекція (вибори) царя

Алексея Михайловича на престол польського короля та великого князя литовського ще за життя чинного монарха Яна Казімежа, рішення про яку має бути прийняте на наступному сеймі Речі Посполитої; московське керівництво має надіслати на сейм повноважну делегацію; Москва та Варшава мають спільно виступити проти Швеції та Пруссії [1, s. 404–406].

На думку угорського дослідника Ш. Гебеї, московські послы виявилися вкрай недалекоглядними і допустили ряд грубих помилок. Зокрема, не звернули увагу на юридичні умови та правові труднощі скликання сейму [3, с. 39–40].

Однак, сам факт появи подібного проекту свідчив про значну трансформацію політичного мислення польської еліти. Корона Речі Посполитої в цьому випадку розглядалася як засіб дипломатичного компромісу, що мав забезпечити зміну міжнародного балансу сил.

Як і очікувалося, справа виконання положень угоди, у чому була найбільше зацікавлена Москва, нашкоджувалася на ряд перешкод. Власне практичної реалізації домовленостей не бажала ні польська верхівка, ні впливові європейські держави (Франція, Австрія), на католицька церква. Стосовно долі польської корони в середовищі річпосполитської еліти не було єдності й на етапі переговорів з Москвою, коли ще над Річчю Посполитою висіла загроза знищення двома агресивними сусідами. Коли ж встановленням перемир'я з Москвою ця небезпека відпала, різко зросла кількість противників передачі корони династії представнику Романових [4, с. 185]. Як наслідок – Варшава зайняла позицію вичікування. Обіцяний на кінець 1656 – початок 1657 р. сейм так і не відбувся. Проти обрання царя на польський престол категорично виступило керівництво католицької церкви. Біскупи стояли на тому, що це можливо лише за умови прийняття царем католицизму. При цьому сам Ян Казимир, скориставшись такою маніфестацією духовенства, відразу наказав якомога ширше оприлюднити цей протест. Король давав зрозуміти всім полякам, що він також проти царської елекції. Називалася аж 21 причина, що унеможлиблювала передачу польської корони Алексею Михайловичу, зокрема, йшлося про можливий розрив з головним і традиційним союзником Речі Посполитої – Австрією [2, s. 362-363].

Іншим прикладом практики використання фактору корони в зовнішній політиці стали дипломатичні комбінації, пов'язані з трансільванським князем Дьєрдем II Ракоці. У середині 1650-х рр. у політичних проектах, які обговорювалися в середовищі польського політикуму, розглядалася можливість висунення трансільванського князя в кості кандидата на польський престол. Щодо цього, зокрема, висловлювався великий гетьман коронний Станіслав Потоцький. При цьому він вважав за можливе встановлення спільного правління Яна Казимира та Ракоці. Також Єжи Любомирський вважав за можливе обрання Юрія II Ракоці польським королем [6, с. 222]. Як варіант, розглядалася можливість направлення до Варшави сина Ракоці (для адаптації) з наступним обранням польським королем [6, с. 225].

Ще одним напрямом використання корони як політичного інструменту були переговори з представниками династії Габсбургів. У складних умовах «шведського потопу» польська політична еліта активно шукала підтримки європейських держав, зокрема Священної Римської імперії. У дипломатичних контактах неодноразово обговорювалися можливості династичних союзів, які могли передбачати обрання одного з представників габсбурзького дому на польський престол у майбутньому. Подібні плани розглядалися як спосіб забезпечити військову допомогу імперії та зміцнити міжнародні позиції Речі Посполитої.

Зазначені приклади свідчать, що у 1650-х рр. корона Речі Посполитої фактично перетворилася на важливий інструмент міжнародної політики. Хоча ці проекти залишилися нере-

алізованими, вони демонструють характерну рису політичної культури того часу: королівська влада дедалі більше ставала об'єктом дипломатичних комбінацій, у яких питання престолу використовувалося для досягнення стратегічних домовленостей. При цьому сама система шляхетської демократії створювала широкі можливості для контролю над цим процесом – від маніпуляцій зі скликанням елекційного сейму, до контролю над королівською владою через дію відповідних сеймових важелів.

Висновки. Отже, події 1650-х рр. переконливо засвідчують, що в умовах глибокої політичної кризи Речі Посполитої королівська корона втратила значною мірою свій традиційний зміст як символу стабільної верховної влади і дедалі більше перетворювалася на інструмент політичного маневрування. Вибірний характер монархії, залежність короля від шляхетсько-магнатських угруповань, а також ослаблення центральної влади створили підґрунтя для використання питання престолу як засобу досягнення зовнішньополітичних і внутрішньополітичних компромісів.

Аналіз переговорів із Московським царством 1656 р., проектів, пов'язаних із кандидатурою Дьєрдя II Ракоці, а також династичних комбінацій із Габсбургами показує, що корона розглядалася політичною елітою не як сакралізований атрибут державності, а як ресурс, який можна було пропонувати, відкладати або модифікувати залежно від кон'юнктури міжнародних відносин. Водночас усі ці проекти залишилися нереалізованими, що було зумовлено як внутрішньою незгодою в середовищі шляхти, так і опором зовнішніх акторів та конфесійним чинником.

Таким чином, практика використання корони як засобу політичного торгу відображає глибоку трансформацію політичної культури Речі Посполитої середини XVII ст. Вона засвідчує не лише гнучкість і прагматизм політичного мислення еліти, але й системну слабкість державного механізму, в якому ключові елементи влади ставали предметом ситуативних домовленостей. У ширшому контексті це явище було одним із проявів кризи «шляхетської демократії», що у перспективі сприяло подальшій дестабілізації держави та зниженню її ролі в європейській політиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Kubala L. Wojna brandenburska I najazd Rakoczego w roku 1656 i 1657. *Szkieł historycznych. Serya V*. Lwów: H.Altenberg, G.Seueart, E.Wende i SP, 1917. 439 s.
2. Wójcik Z. Polska i Rosja wobec wspólnego niebezpieczeństwa szwedzkiego w okresie drugiej wojny północnej 1655 – 1660. *Polska w okresie drugiej wojny północnej 1655 – 1660*. Warszawa: PWN, 1957. T.1. S. 331–378.
3. Гебеи Ш. Трансильванско-русские отношения в XVII в. URL: http://www.russtudies.hu/php/upload/File/06Gebei-OR_kesz_jav.pdf (дата зверення: 08.03.2026).
4. Перналь А. Річ Посполита двох народів і Україна: дипломатичні відносини 1648–1659 рр. Київ: Видавничий дім КМ Академія, 2013. 400 с
5. Федорук Я. Переговори Речі Посполитої з Московією і укладення Віленського миру (1654–1656). *Переяславська рада 1654 року (Історіографія та дослідження)* / [редкол. П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.]. Київ: Смолоскип, 2003. С.796–861.
6. Федорук Я.О. Трансильванське князівство у 1656 році: вибір політики між Україною, Швецією та Річчю Посполитою. *Український археографічний щорічник*. 2013. Вип. 18. С. 219–244.

Отримано: 30.03.2026

Анатолій ГЛУШКОВЕЦЬКИЙ

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри археології,
спеціальних історичних і правознавчих дисциплін, перший проректор
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3197-4580>

Тетяна ГРУБІ

кандидат соціологічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри політології та філософії
ORCID <https://orcidid.org/0000-0002-8844-5842>

ВІД ШОКУ ДО ВІДНОВЛЕННЯ: ЯК ВІЙНА ТРАНСФОРМУЄ СОЦІАЛЬНУ СТІЙКІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті здійснено теоретико-методологічний аналіз трансформації соціальної стійкості (резильєнтності) українського соціуму в умовах війни. Розкрито природу соціальної резильєнтності як динамічного процесу, що розгортається поетапно: від фази шоку до адаптації та відновлення. Проаналізовано складові соціальної стійкості: інституційну спроможність, характер соціального капіталу (довіра, солідарність, взаємодопомога) та особливості реалізації соціальної політики. Обґрунтовано потребу в зміні сутності соціальної політики: від компенсаційної моделі, орієнтованої на подолання наслідків, до резильєнс-орієнтованої політики, що забезпечує стійкість через інституційну модернізацію, верховенство права та інвестиції в людський капітал

Ключові слова: соціальна стійкість, резильєнтність, соціальний капітал, інституційна довіра, соціальна політика, адаптація, відновлення.

Актуальність теми. Повномасштабне вторгнення росії у лютому 2022 року стало для України екзистенційним викликом, що актуалізувало питання базових механізмів самоорганізації та інституційної спроможності суспільства. Війна виступила каталізатором соціальних змін й трансформувала усталені інституційні практики, моделі колективної поведінки та ціннісні орієнтації. Саме здатність суспільства адаптуватися до цих трансформацій і зберігати цілісність в умовах хронічної кризи актуалізує науковий інтерес до феномену соціальної стійкості (резильєнтності). У цьому контексті вона виступає не як статична характеристика, а як динамічний процес, що дозволяє суспільству не лише витримувати руйнівний вплив стресорів, а й знаходити ресурси для відновлення. Аналіз механізмів, які б забезпечили перехід українського соціуму від стану дезорганізації до мобілізації та подальшої адаптації, має ключове значення для розуміння траєкторій післявоєнної розбудови та розробки ефективної соціальної політики.

Метою статті є аналіз процесів трансформації соціальної стійкості українського суспільства в умовах війни крізь призму системних чинників, що детермінують її на мікро-, мезо- та макрорівнях соціальної реальності.

Виклад основного матеріалу. У сучасному соціологічному дискурсі соціальна резильєнтність трактується як багатовимірний конструкт, що відображає здатність соціальної системи (від особистості до суспільства загалом) зберігати основні функції та адаптуватися до змін у відповідь на зовнішні шоки [2, с. 128-129]. Дослідники підкреслюють гетерархічну природу даного феномену: на мікорівні вона проявляється через психологічні копінг-стратегії та особистісні ресурси; на мезорівні – через самоорганізацію спільнот, локальні соціальні мережі та громадянське суспільство; на макрорівні – через інституційну

спроможність держави, рівень суспільної довіри, соціальну згуртованість та ефективність управлінських практик [2, с. 127].

Початок повномасштабної агресії спричинив стан гострої соціальної кризи в українському суспільстві, що супроводжувався дезорганізацією звичних інституційних порядків, масовою вимушеною міграцією та невизначеністю щодо майбутнього. Цей період можна інтерпретувати як фазу «екстремальної аномії», коли попередні соціальні структури тимчасово втратили регулятивну здатність. Однак саме в цих умовах відбулася спонтанна мобілізація соціального капіталу, суттєво розширилися мережі довіри, взаємодопомоги та солідарності. Волонтерський рух та локальні ініціативи стали механізмом об'єднання соціуму, компенсуючи функціональні прорахунки державних інституцій на початковому етапі. Соціальна резильєнтність у фазі шоку проявилася у спроможності суспільства до швидкої горизонтальної самоорганізації, що сформувало базис для поступового переходу від хаосу до керованості та подальшої адаптації [2, с. 128].

У міру поглиблення військового протистояння, соціальна стійкість почала набувати інституційних форм, і суспільство перейшло до наступної стадії – фази адаптації. На цьому етапі ключовим завданням стає не стільки соціальна мобілізація, скільки забезпечення належного функціонування систем життєзабезпечення. Інститути соціального захисту в умовах воєнного стану стикаються з низкою структурних викликів: фінансовими обмеженнями, необхідністю таргетування допомоги та адаптації адміністративних процедур до потреб вразливих груп [3, с. 161]. Ефективність соціальної політики на цьому етапі визначається не лише обсягом видатків, а й управлінською якістю – здатністю забезпечити доступність, адресність послуг, скоординувати дії держави та громадського сектору, а також мінімізувати соціальну ексклюзію. Від того, наскільки успішною буде ця адаптація, залежить потенціал суспільства до переходу в наступну фазу – власне відновлення. Однак сам цей перехід неможливий без зміни парадигми соціальної політики: від компенсаційної логіки «латання дір» до проактивної стратегії зміцнення соціальної резильєнтності.

Емпіричні оцінки потенціалу стійкості українського суспільства, зокрема на основі міжнародних індексів, фіксують наявність значних резервів для її підвищення. Однак цей потенціал залишається нереалізованим, оскільки інтегральний показник резильєнтності України є відносно низьким, що корелює з проблемами у сферах верховенства права та ефективності державного управління [1, с. 35].

Розгляд макро- та мезорівнів соціальної стійкості був би неповним без аналізу її мікрорівня – особистості як носія резильєнтності. Адже саме на індивідуальному рівні формується здатність протистояти стресу, яка в умовах хронічної травматизації, спричиненої війною, вимушеним переміщенням та невизначеністю, набуває захисної функції: вона пом'якшує вплив травматичних подій на психіку та створює передумови для посттравматичного зростання [4, с. 55].

Емпіричні дані демонструють високий рівень резильєнтності серед значної частини населення, що є маркером адаптивного потенціалу української нації [4, с. 59]. Фіксація цього феномену має безпосереднє значення для реорганізації соціальної політики держави, оскільки психологічне благополуччя громадян є невід'ємною складовою людського капіталу. До того ж, від рівня психологічної стійкості населення безпосередньо залежить успішність реінтеграції ветеранів, адаптації внутрішньо переміщених осіб та відновлення соціальних зв'язків у громадах. Саме тому, інвестування в психосоціальну підтримку необхідно розгля-

дати не як допоміжний захід, а як стратегічний пріоритет резилієнс-орієнтованої політики, що забезпечить сталість соціального розвитку в довгостроковій перспективі.

Висновки. Соціальна стійкість українського суспільства в умовах війни суттєво трансформувалася: якщо на початковому етапі домінували спонтанні механізми самоорганізації, то з часом визначальними стали інституційні чинники – здатність держави та громад забезпечувати системну підтримку населення. Війна не лише активувала наявні ресурси стійкості (соціальний капітал, солідарність, волонтерство), а й оголила інституційні дефіцити, які гальмують перехід до фази відновлення. Саме якість державного управління, верховенство права та інституційна довіра постають тими змінними, від яких залежить, чи буде відновлення суто компенсаційним (поверненням до status quo), або ж воно набуде рис якісної модернізації.

Окремої уваги заслуговує мікрорівень резильєнтності. Високий адаптивний потенціал населення, зафіксований емпірично, є важливим ресурсом, однак він не може бути невичерпним. Це актуалізує потребу в системній психосоціальній підтримці як невід’ємному елементі соціальної політики, а не як допоміжному заході.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у виявленні взаємозв’язку між інституційною спроможністю та соціальною згуртованістю, а також у розробці індикаторів для моніторингу резильєнтності на рівні територіальних громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кизим М., Хаустова В., Ягольницький О. Оцінка та напрями підвищення резильєнтності українського суспільства. *Demography and Social Economy*, 2024. № 4(58). С. 24-44. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2024.04.024>
2. Рейман Б., Рейман К., Сухий О., Пачковський Ю. Соціальна стійкість українського суспільства в умовах війни: історико-світоглядні виклики. *Axis European*, 2025. Issue 7. С. 126-145. DOI: <https://doi.org/10.69550/3041-1467.7.333203>
3. Федорович І. М., Шевчук Я. О. Соціальний захист населення в умовах воєнного стану: сучасний стан та перспективи розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*, 2024. № 4. С. 161-167. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.4.161>
4. Чиханцова О. А. Роль резильєнтності як особистісного ресурсу людини в ситуаціях невизначеності. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*, 2025. Т. 36 (75). № 3. С. 55-61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.3/09>

Отримано: 30.03.2026

Алла ГУМЕНЮК

директорка ПП «Редакція газети «Вперед»

Юрій ХОПТЯР

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри археології,
спеціальних історичних та правознавчих дисциплін

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5164-6395>

ЗАХИСНИКИ ГЕРОЇ З ЯРМОЛИНЕЧЧИНИ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ (2022-2025) (НА МАТЕРІАЛАХ ЯРМОЛИНЕЦЬКОЇ ГАЗЕТИ «ВПЕРЕД»)

В статті здійснюється спроба збору основних відомостей про героїв України – вихідців з Ярмолинеччини, які були відзначені найвищою державною нагородою «Герой України» за участь у бойових операціях в ході російсько-української війни, що триває. Матеріали отримані з відкритих джерел та шляхом живого спілкування із нагородженими.

Ключові слова: воїни, героїзм, державний суверенітет, захист, ЗСУ, командування, мужність, оборона, патріотизм, Ярмолинеччина.

Актуальність теми. Проблеми російсько-української війни сьогодні знаходяться в епіцентрі уваги як народу України, так і усього світу, адже боротьба українського народу – це боротьба за виживання. Захисники України, її Герої завжди будуть жити у наших серцях.

Метою статті є дослідити фрагменти біографії та подвиг окремих Героїв війни, випускників К-ПНУ імені Івана Огієнка.

Виклад основного матеріалу. 24 лютого 2022 р. російська армія вторглася на територію України: розпочався широкомасштабний наступ ворога та продовження гібридної війни, розпочатої ще у березні 2014 р. Останнім часом з історії Ярмолинеччини побачили світ ряд публікацій [1, с. 1; 2, с. 9-11], однак про військових ЗСУ інформація обмежена, а допомагає почерпнути її місцева преса [3].

Указом Президента України №94/2022 від 2 березня 2022 р. старшому лейтенанту *ЧАВАЛАХУ Дмитру Петровичу* присвоєно звання Герой України з врученням ордена "Золота Зірка": "За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність Військовій присязі" [4, с. 3].

Дмитро Чавалах родом із с. Соколівка. Військова справа – це його вибір з юних років.

Початок повномасштабного вторгнення застав Дмитра на півдні, в районі м. Каланчак. Для зупинки ворога, який просувався, свій бойовий підрозділ на той час уже старший лейтенант спрямував у район між містами Херсон і Чонгар. Далі військові отримали команду відходити у бік Херсона через Антонівський міст який уже контролював ворог. Командир Чавалах прийняв рішення: прориватися через міст, що вдалося зробити під шаленим вогнем; зайняти позиції поблизу мосту і прикривати відхід інших частин ЗСУ по мосту. Під час бою отримав важке поранен-

ня у живіт. Ще у лікарні Дмитро дізнався про присвоєння йому Указом Президента звання «Героя України» за оборону Херсонської області, а саме допомогу підрозділам ЗСУ вийти через міст з оточення. Нині Дмитро – закінчив навчання у магістратурі історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка працює учителем [5, с. 2-3]. Пишаємося нашим Героєм!

Указом Президента України №424/2023 від 8 липня 2023 р. сержанту *СОВІ-ЛІСОВЦЮ Володимиру Олександровичу* присвоєно звання Герой України з врученням ордена "Золота Зірка" (посмертно): "За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, самовіддане служіння Українському народові" [6].

Володимир Олександрович Сова-Лісовець народився 30 грудня 1989 р. в смт Ярмолинці, нині Ярмолинецької громади Хмельницького району Хмельницької області України. У 1996-2006 рр. Навчався в Ярмолинецькій загальноосвітній школі № 2. У 2015 р. вступив до лав Збройних сил України. Служив у складі 8-го окремого полку спеціального призначення ССО імені Князя Ізяслава Мстиславича, брав участь у бойових діях у зоні АТО/ООС. Після широкомасштабного російського вторгнення брав участь в бойових діях на Київщині (Київ, Буча), Донеччині та Луганщині. Загинув 30 червня 2022 року під Лисичанськом Луганської області внаслідок ворожого обстрілу [8]. Високі державні нагороди: орден "За мужність" III ступеня (2021 р.), медаль "За військову службу Україні" (04.04.2022 р.), орден "За мужність" II ступеня (02.06.2022 р.). Крім цього, численні грамоти, подяки, відзнаки, Козацький Хрест III ступеня та інші [7].

Серед Героїв чие ім'я назавжди вписано в історію героїчної боротьби України за свою незалежність – *Роман Олександрович БУЗІНСЬКИЙ* (1995-2022).

Роман Бузінський народився 20 січня 1995 р. у с. Стріхівці Ярмолинецького (тепер Хмельницького) району в селянській сім'ї. З малих літ був привчений до сільськогосподарської праці по домашньому господарству. У 2013 р. юнак зробив перший крок до здійснення своєї мрії – вступив на історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Однак основний фах Романа була учительська робота. Тому із вересня 2020 р. по лютий 2022 р. молодий учитель викладав історію, географію у Солобковецькій і Глушковецькій загальноосвітніх школах. Тут він розгорнув діяльність, крім уроків, у гуртковій роботі, організації змагань, шахових турнірів, цього разу в ролі керівника-організатора. З перших днів повномасштабного вторгнення Роман добровольцем мужньо став на захист України. Вміло воював на передовій у Луганській області. 18 квітня 2022 р. зв'язок з Романом обірвався. Його вважали безвісті зниклим у м. Рубіжне вказаної області. Довгих 17 місяців родина, друзі, знайомі напружено очікували звісточки

про долю Романа. 26 вересня 2023 р. відбулося поховання Героя у рідному с. Стріхівці. 20 січня 2025 р. Роману мало б виповнитися 30 років... Пам'яті воїна Романа Бузінського 25 січня 2025 р. у місті Кам'янці-Подільському відбувся II шаховий рапід-турнір [9].

Пам'ять про загиблого захисника вшанували і у Солобківській школі, де за ініціативою громади та педколективу відкрито меморіальну дошку. Пам'ять про Бузінського та усіх інших випускників історичного факультету, котрі загинули, захищаючи Україну, вшановується хвилиною мовчання на початку академічних занять.

Висновки. Отже, історії цих воїнів є яскравим свідченням мужності, самопожертви та безмежної відданості Україні. Вони віддали свої сили, здоров'я, а дехто й життя заради свободи й незалежності держави, ставши прикладом для майбутніх поколінь. Пам'ять про їхній подвиг назавжди житиме в серцях українців і надихатиме на боротьбу за свою країну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Усна історія російсько-української війни (2014-2018) / за ред. В.В. Мороко. Київ: К.І.С., 2018. Випуск 4. 384 с.
2. Хоптяр Ю.А. Ярмолинеччина від найдавніших часів до сьогодення: монографія / Ю.А. Хоптяр, А.Ю. Хоптяр, А.О. Хоптяр. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2022. 300 с.
3. Гуменюк А.М., Хоптяр Ю.А. Подоляни, відзначені державними нагородами, за участь у російсько-українській війні у 2022 р. (на матеріалах Ярмолинеческої газети «Вперед»). *Хмельницьчина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття: матеріали всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 26 травня 2023 р.) / [І.М. Шоробура (гол. ред.), В.М. Островий (заст. гол. дер.), В.Р. Адамський (відп.ред.), О.Л. Бакіна, Г.В. Бучківська та ін.]. Хмельницький: ХТПА, 2023. С. 188-193. (257 с.); Гуменюк А.М., Тімков М.В., Романенко І.Л. «3-я окрема танкова Залізна бригада в боях за незалежність рідної держави». *Газета «Вперед»*. №41 (10240) від 13 жовтня 2022 року.; Гуменюк А.М. Нагороди. *Газета «Вперед»*. №48 (10247) від 1 грудня 2022 року; Гуменюк А.М. Шлях героя: місто Херсон стало рідним. *Газета «Вперед»*. №46 (10245) від 17 листопада 2022 року.
4. Гуменюк А.М., Тімков М.В., Романенко І.Л. «3-я окрема танкова бригада в боях за незалежність рідної держави». *Газета «Вперед»*. №27 (10226) від 7 липня 2022 року.
5. Гуменюк А.М. Шлях героя: місто Херсон стало рідним. *Газета «Вперед»*. № 46 (10245) від 17 листопада 2022 року.
6. Указ президента України №424/2023 «Про присвоєння В. Сові-Лісовцю звання Герой України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4242023-47433> (дата звернення: 13.02.2026)
7. Сова-Лісовець Володимир Олександрович / Р.В. Пилипчук. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2023. URL: <https://esu.com.ua/article-879858> (дата звернення: 13.02.2026)
8. Гуменюк А.М. Він був воїном завжди і усюди. *Газета «Вперед»*. №26 (10277) від 17 червня 2023 року.
9. Казик Т. У Кам'янці-Подільському провели турнір пам'яті на честь Героя Романа Бузінського. *Вперед*. 30 січня 2025.

Отримано: 30.03.2026

Віталій ГУЦАЛ

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри археології,
спеціальних історичних і правознавчих дисциплін
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1122-7273>

ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК РАНЬОГО ЗАЛІЗНОГО ВІКУ НА ТЕРИТОРІЇ СЕРЕДНЬОГО ПОДНІСТРОВ'Я: ПІДСУМКИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ТЕМИ (2016–2021 рр.)

У публікації висвітлено основні результати науково-дослідної роботи з вивчення археологічних старожитностей раннього залізного віку в межах Середнього Подністров'я. Проаналізовано результати розкопок городищ, курганних поховань та підбито підсумки міжнародної співпраці.

Ключові слова: Середнє Подністров'я, ранній залізний вік, чорноліська культура, скіфський час, археологічні розкопки.

Актуальність теми. Середнє Подністров'я є тим регіоном, де досить широко розповсюджені старожитності раннього залізного віку, датовані IX–III ст. до н.е., і який фактично може вважатися основним транскультурним коридором між лісостеповими місцевим населенням (чорноліська та голіградська традиції), степовими номадами (ранньоскіфський світ) та західними (гальштатськими/кельтськими) і фракійськими впливами, до числа яких ізпоміж інших входять, як поселенські так й поховальні комплекси. Починаючи з кінця XX – початку XXI ст. дослідження цих пам'яток проводила археологічна експедиція Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. У результаті чого до наукового обігу було введено значну кількість поховальних, житлових і господарських комплексів, які суттєво доповнило джерельну базу [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10].

Мета публікації – комплексно висвітлити науково-організаційні засади, методику та практичні результати археологічних досліджень Середнього Подністров'я, а також розкрити роль і персональний внесок провідних учених у розвиток наукових студій пам'яток раннього залізного віку в регіоні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тема науково-дослідної роботи «Дослідження пам'яток раннього залізного віку на території Середнього Подністров'я» була затверджена на кафедрі архівознавства, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін та пройшла державну реєстрацію в державній науковій установі «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» шляхом внесення інформації до Автоматизованого інформаційного фонду науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт № 0116u008421 й виконувалася під керівництвом відомого українського археолога, почесного краєзнавця України, доцента кафедри архівознавства, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін (АСІ та ПД) А.Ф. Гуцала з 06.12.2016 по 22.09.2021 рр., а завершив 06.12.2021 р. п'ятирічні дослідження к. і. н. В.А. Гуцал. До робіт були залучені доцент кафедри АСІ та ПД к. і. н. О.Л. Баженов та студенти вишу. Дослідження також проводились у тісній співпраці з Інститутом археології НАН України, який представляв к. і. н., старший науковий співробітник відділу археології раннього залізного віку О.Д. Могилов.

Усі польові роботи здійснювалися виключно на підставі Відкритих листів та дозволів Міністерства культури.

В основу науково-дослідної роботи було покладено проведення комплексних наукових досліджень, які включали археологічні розвідки та розкопки пам'яток [12; 15; 18; 20; 22; 26; 27; 29; 32; 41; 44; 45], створення системного банку даних про археологічні старожитності

краю [13; 17; 19; 23; 25; 28; 30; 35; 38; 39; 43] та проведення заходів із їх охорони та популяризації, вивчення та використання об'єктів культурної спадщини організаціями та особами, на землях яких знаходяться археологічні об'єкти [24; 31; 34]. Паралельно вивчався особистісний вклад науковців, чия діяльність була пов'язана з дослідженнями пам'яток раннього залізного віку в Середньому Подністров'ї [14; 21; 33; 36; 37].

Очистка й реставрація знахідок та інші види камеральної роботи проводилися в Археологічній лабораторії історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, яка є також навчальною лабораторією археології з набором необхідного обладнання для польових робіт (металодетектор, теодоліт, бусоль), лабораторного аналізу (мікроскопи, ваги, реставраційні засоби) тощо [16; 42; 46]. Співпраця з провідними українськими та європейськими науковими установами сприяла доступу до їх матеріалів, фондів, та лабораторій, що значно покращило якість наукової продукції [40; 47]. Загалом результати досліджень апробовано на Міжнародних, Всеукраїнських, регіональних конференціях; висвітлено в статтях, розміщених у фахових виданнях України та за кордоном [33; 35; 36; 38; 43; 47].

У межах науково-дослідної програми на історичному факультеті працює студентський археологічний гурток. За звітний період на конференціях різного рівня було підготовлено та виголошено понад 80 наукових студентських доповідей, близько 60 були опубліковані в наукових збірниках [11]. У 2019 і 2021 р студенти Є. Лівінзон та Ю. Злотін стали переможцями II-го туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт зі спеціальності «Історія і археологія» отримавши відповідно дипломи II і I ступенів.

Загалом для успішного вирішення наукової проблеми використано широкий спектр принципів і методів наукових досліджень, що в сукупності склали методологічну основу дослідження, зокрема історико-типологічний, стратиграфічний, описовий, порівняльний. Проте основу складали методи польових досліджень базовані на, топографічному й стратиграфічному аналізі, принципах системності, всебічності, об'єктивності, культурологічної антропології та антропології професій.

Висновки. Дослідження 2016–2021 рр. дозволили не лише ввести в науковий обіг значний масив нових артефактів, а й змінити уявлення про будівельні традиції та поховальні обряди населення Середнього Подністров'я в ранньому залізному віці. Отримані результати стали базою для численних публікацій, зокрема у виданнях, що індексуються Scopus та Web of Science. Поза тим тема залишається перспективною для подальших наукових пошуків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Болтанюк П., Баженов О., Гуцал А., Гуцал В. Археологічні дослідження багатошарового поселення на Кармалюковій Горі у 2021 році. *Археологія і фортифікація України*: зб. матеріалів XI Міжнар. наук.-практ. конф. / редкол.: О.О. Заремба та ін. Кам'янець-Подільський: ФОП Буйницький О. А., 2021. С. 241–146.
2. Винокур И., Гуцал А. Об этнической принадлежности памятников Среднего Поднестровья эпохи раннего железного века. *Тезисы симпозиума «Киммерийцы и скифы»*. Кировоград, 1987. С. 39–41.
3. Гуцал А. Рудковецьке городище в ряду пам'яток чорнолісько-жаботинського типу. *Тези доповідей VII-ї Подільської історико-краєзнавчої конференції (секція археології)*. Кам'янець-Подільський, 1987. С. 20–21.
4. Гуцал А. Бернашевський могильник из Среднего Поднестровья в системе памятников раннего железного века. *Скифы, хазары, славяне и Древняя Русь*: междунар. науч. конф., посвящённая

- 100-летию со дня рождения проф. М.И. Артамонова. Санкт-Петербург: Изд-во Гос. Эрмитажа, 1998. С. 34–35.
5. Гуцал А.Ф., Гуцал В.А., Мегей В.П. Дослідження курганів скіфського часу у Середньому Подністрів'ї. *Археологічні дослідження в Україні 1997–1998 рр.* Київ: ІА НАНУ, 1998. С. 74–75.
6. Гуцал А. Рудковецьке городище і перший похід скіфів у Придністровський лісостеп. *Давня і середньовічна історія України: іст.-археол. зб. на пошану І. Винокура з нагоди його 70-річчя.* Кам'янець-Подільський: Оіум, 2000. С. 69–79.
7. Гуцал А.Ф., Гуцал В.А., Мегей В.П. Розкопки курганів скіфського часу на Кам'яничині. *Археологічні дослідження в Україні 1999–2000 рр.* Київ: ІА НАНУ, 2001. С. 17–18.
8. Гуцал А.Ф., Гуцал В.А., Мегей В.П., Могилов О.Д., Болтанюк П.А. Продовження робіт на курганах ранньоскіфського часу біля с. Колодіївка. *Археологічні дослідження в Україні 2005–2007 рр.* Київ: ІА НАНУ, 2007. С. 158–160.
9. Гуцал А.Ф., Гуцал В.А. Курганна група ранньоскіфського часу у пониззі Смотрича. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка: Історичні науки.* 2009. Вип. 2. С. 5–15.
10. Гуцал А.Ф., Гуцал В.А., Могилов О.Д. Дослідження курганного некрополя Спасівка-Іванківці на Хмельниччині. *Археологічні дослідження в Україні 2010 р.* Київ: ІА НАНУ, 2011. С. 93–94.
11. Гуцал А.Ф. V Всеукраїнська студентська конференція «Археологічні дослідження в Україні: здобутки і перспективи». *Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць.* Кам'янець-Подільський: Оіум, 2017. Т. 24. С. 702–704.
12. Гуцал А.Ф., Болтанюк П.А., Лівінзон Є.Ю. Результати розвідки на багатошаровому поселенні в с. Сокиль. *Археологія і фортифікація Середнього Подністров'я: зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-практ. конф. / редкол.: О.О. Заремба та ін.* Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2017. С. 39–44.
13. Гуцал А. Ф. Черпаки Рудковецького городища і деякі питання хронології чорнолісся на Дністрі. *Археологія і давня історія України. Старожитності раннього залізного віку.* 2017. Вип. 2 (23). С. 107–117.
14. Гуцал А.Ф. Копилов і археологія. *Сергій Копилов очима колег, друзів, учнів: до 55-річчя від дня народження та 30-річчя науково-педагогічної діяльності в К-ПНУ ім. І. Огієнка / уклад.: В.А. Дубінський, В.С. Степанков.* Кам'янець-Подільський: Рута, 2018. С. 117–118.
15. Гуцал А.Ф., Гуцал В.А. Рятівні дослідження ранньоскіфського кургану на Городоччині. *Археологія і фортифікація Середнього Подністров'я: зб. мат. VI Міжнар. наук.-практ. конф. / редкол.: О.О. Заремба та ін.* Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2018. С. 63–68.
16. Гуцал А.Ф., Гуцал В.А. Археологічна експедиція та лабораторія археології історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. *Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць.* Кам'янець-Подільський: Рута, 2018. Т. 25. С. 621–645.
17. Гуцал А.Ф. Дерев'яні склепи ранньоскіфського часу в курганах Середнього Подністров'я. *Археологія і давня історія України.* 2018. Вип. 2 (27). С. 51–63.
18. Гуцал А.Ф., Гуцал В.А., Могилов О.Д. Дослідження Рудковецького городища. *Археологічні дослідження в Україні 2016.* Київ: ІА НАН України, 2018. С. 218–219.
19. Гуцал А.Ф. Поховальний обряд Шутнівського некрополя. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: серія історична: наук. зб. / редкол.: С.А. Копилов та ін.* Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2018. Вип. XIV, т. 1. С. 121–130.
20. Гуцал А.Ф. Дослідження чорноліських курганів в регіоні Дністровської ГАЕС. *Археологія і давня історія України.* 2019. Вип. 4 (33). С. 148–160.
21. Гуцал В.А. Співпраця Б. Тимошука і Г. Хотюна в дослідженні Бакотського мікрорегіону. *Археологія і фортифікація України: зб. мат. IX Міжнар. наук.-практ. конф. / редкол.: О.О. Заремба та ін.* Кам'янець-Подільський: ФОП Буйницький О.А., 2019. С. 220–223.
22. Гуцал В.А. Дослідження ранньоскіфського кургану біля с. Купин на Хмельниччині. *Археологія і давня історія України.* 2019. Вип. 2 (31). С. 258–267.

23. Гуцал А.Ф. Два кургани із Спасівського некрополя. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: серія історична*: наук. зб. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2019. Вип. XV. С. 85–92.
24. Гуцал А.Ф., Гуцал В.А. До питання створення археолого-історичного заповідника у Позбруччі в межах Городоцького і Гусятинського районів. *Створення музею-скансену черняхівської культури. Перші кроки*: зб. доповідей за мат. конф. Тернопіль: АРТ Поліграф, 2019. С. 74–92.
25. Гуцал А.Ф. Житла Рудковецького городища (за матеріалами досліджень 1972–1974 рр.). *Археологія і давня історія України*. 2020. Вип. 3 (36). С. 223–237.
26. Старенький І., Болтанюк П., Долженко Ю., Гуцал А., Гуцал В. Археологічні дослідження на Кармелюковій горі біля с. Привороття. *Археологія Буковини: здобутки і перспективи*: тези допов. наук. семінару. Чернівці: ЧНУ, 2019. С. 32–39.
27. Старенький І.О., Болтанюк П.А., Гуцал А.Ф., Гуцал В.А., Левінзон Є.Ю. Розвідки в Середньому Подністрів'ї. *Археологічні дослідження в Україні*. Київ: ІА НАН України, 2019. С. 325–327.
28. Гуцал А.Ф. Колодіївські кургани (дослідження 2004 р.). *Матеріали XVI Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції*. Кам'янець-Подільський: Рута, 2020. С. 113–116.
29. Гуцал А.Ф. Археологічні розвідки Чемеровеччини. *Слідами історії Чемеровеччини*: зб. праць за мат. всеукр. наук. іст.-краєзн. конф. / редкол.: Л.В. Баженов та ін. Чемерівці: РУТА, 2020. С. 15–20.
30. Гуцал А.Ф. Чорноліські гребінці із Рудковець. *Іллінська Варвара Андріївна – видатна дослідниця Скіфії*: тези допов. всеукр. археол. конф. Київ: ІА НАН України, 2020. С. 28–30.
31. Гуцал А.Ф. Минуле Городоччини за даними археології. *Городоччина: час, події, люди*. Т. 1. Київ: Рута, 2018. С. 30–57.
32. Гуцал В.А. Карачківцеве городище. *Слідами історії Чемеровеччини*: зб. праць за мат. всеукр. наук. іст.-краєзн. конф. / редкол.: Л.В. Баженов та ін. Чемерівці: РУТА, 2020. С. 20–24.
33. Гуцал В.А. Памяти исследователя, коллеги и учителя. К 90-летию со дня рождения И.С. Винокура. *Stratum plus. Археология и культурная антропология*. 2020. № 5. С. 447–451.
34. Гуцал В.А., Гуцал А.Ф. Кіноплівки як джерело вивчення історії археологічної експедиції Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. *Архівістика: теорія, методика, практика*: матер. другої Міжнар. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський: Рута, 2021. С. 67–72.
35. Гуцал А.Ф., Гуцал В.А., Могилов О.Д. Ранньоскіфський курган з кремацією на Західному Поділлі. *Археологія*. 2021. № 1. С. 86–95.
36. Гуцал В., Могилов О. К юбилею археолога Анатолия Федоровича Гуцала. *Revista Arheologica*. 2021. Vol. XVII, nr. 1. P. 125–127.
37. Гуцал А.Ф., Гуцал В.А. Анатолій Олексійович Копилов: погляд через роки. *Історія та особа: особа в історії*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський, 2021. С. 82–85.
38. Гуцал А.Ф., Гуцал В.А., Могилов О.Д. Курган ранньоскіфського часу біля с. Шутнівці у Середньому Подністрів'ї. *Археологія*. 2022. № 4. С. 83–104.
39. Гуцал А.Ф., Гуцал В.А., Могилов О.Д. Курган скіфського часу біля с. Малинівці на Поділлі. *Археологія і давня історія України*. 2023. Вип. 2 (47). С. 162–173.
40. Гуцал В.А. Поховальні пам'ятки доби бронзи на Хмельниччині. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка*: зб. за підсумками звітної наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів. 2023. Вип. 22. С. 22–24.
41. Гуцал В.А. Історія дослідження археологічних пам'яток поблизу с. Купин. *XVII Подільська наукова історико-краєзнавча конференція*: матер. наук. іст.-краєзн. конф. Хмельницький: ХКТЕІ, 2023. С. 192–199.
42. Гуцал В.А., Баженов О.Л. Дослідження борошномельних властивостей зернотерок з Рудковецького городища. *Археологія і фортифікація України*: наук. збірник. Кам'янець-Подільський: ФОП Панькова А.С., 2024. Вип. 1. С. 173–176.
43. Могилов О.Д., Гуцал В.А. Редвинці – вершницький поховально-поминальний комплекс скіфського часу на Північному Поділлі. *Археологія*. 2023. № 1. С. 86–110.

44. Нечитайло П., Гуцал А., Тимчук Д., Омельченко О. Матеріали ранньоскіфського часу з м. Городок Хмельницької області. *Археологія і фортифікація України*: зб. матеріалів XI Міжнар. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський: ФОП Буйницький О.А., 2021. С. 81–87.
45. Старенький І., Болтанюк П., Долженко Ю., Гуцал А., Гуцал В. Багатошарове городище Кармалюкова гора (за матеріалами археологічних досліджень 2019 року). *Археологія і фортифікація України*: зб. мат. X Міжнар. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський: ФОП Буйницький О.А., 2020. С. 61–91.
46. Hutsal V.A., Mogylov O.D. Archaeological Research of Scythian Mounds in Western Ukraine (based on the work of Kamianets-Podilskyi National University expedition). *Scientific Paradigm in the Context of Technologies and Society Development*: proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference. Geneva: Protonique, 2023. P. 244–251.
47. Hutsal V., Mogylov O., Ushkova Y. Bronze Age burial mounds on Husykova Hill in the Zbruch region. *Revista Arheologica*. 2025. Vol. XXI, nr. 1. P. 160–179.

Отримано: 30.03.2026

Анатолій ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ

здобувач вищої освіти третього рівня 1 року навчання
спеціальності В9 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0002-4938-7800>

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЯК ЗНАРЯДДА БОРОТЬБИ КОНСЕРВАТИВНИХ СИЛ ПРОТИ ДІЯЧІВ ПРОГРЕСИВНИХ КІЛ: НА ОСНОВІ АРХІВНОЇ СПРАВИ ПРО ОБРАЗУ ЙОГО ІМПЕРАТОРСЬКОЇ ВЕЛИЧНОСТІ

У публікації досліджується явище інструменталізації статей кримінального імперського права задля протидії новим ліберальним віянням. Окремо розкрито специфіку роботи правоохоронних і судових органів царської влади на теренах Подільської губ.

Ключові слова: Російська імперія, Нова Ушиця, О. Яворський, політична інтрига, донос, образа.

Актуальність. Рядові співробітники правоохоронних органів імперії Романових зусиллями плеяди як радянських, так і вітчизняних дослідників «зажили лихої слави». Стереотипний образ безжального царського посіпаки, безпросвітної п'яниці або завзятого хабарника є частим гостем на сторінках праць науковців. Безумовно, не всі службовці поліцейського відомства добросовісно виконували покладені на них обов'язки, однак знаходилися й ті, хто дійсно намагався діяти сумлінно, енергійно та передусім законно на користь громадськості.

Недосконале кримінально-процесуальне законодавство Російської імперії створювало чимало можливостей для зловживань і подекуди ставало знаряддям боротьби консервативних сил проти неугідних діячів прогресивного табору. Показовим прикладом інструменталізації кримінального законодавства імперії для успішної конфронтації з політичними недругами є вперше введена до наукового обігу архівна справа О. Яворського, обвинуваченого за ст. 246 «Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1885 р. При цьому врятуватися останньому вдалося виключно завдяки належно проведеному жандармами розслідуванню.

Метою розвідки є на основі архівної справи про образу його імператорської величності продемонструвати приклад інструменталізації кримінального законодавства Російської імперії для боротьби проти ідеологічних ворогів царату.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці XIX ст. імперія Романових перебувала в кризовому становищі. Обраний царем Миколою II консервативний політичний курс не задовольняв значну частину діячів прогресивної опозиції. Проте у самодержавства залишалося чимало вірних союзників, які прагнули за будь-яку ціну позбутися, на їх думку, небезпечних для режиму осіб, пройнятих західними ліберальними ідеями. Так, на початку серпня 1897 р. до Кам'янець-Подільського губернського жандармського управління (далі – ГЖУ) надійшов письмовий донос від Ушицького повітового справника Олексієва та військового начальника Ващука щодо вчинення головою Новоушицької міської управи О. Яворським злочину, передбаченого ст. 246 «Уложення про покарання кримінальні та виправні», тобто в заочній образі персони його імператорської величності [1, арк. 4; 2, с. 172]. Відтак начальник Подільського ГЖУ ініціював проведення досудового розслідування, а контроль над справою здійснював прокурор Кам'янець-Подільського окружного суду [1, арк. 2]. Про резонансність справи О. Яворського свідчить ділова кореспонденція між судовими установами, у якій прокурор Одеської судової палати наставляв Кам'янець-Подільського прокурора доповідати про хід розслідування безпосередньо М. Муравйову, чинному міністрові юстиції Російської імперії [1, арк. 5].

Поліціянти терміново розпочали дізнання у справі О. Яворського. 18 серпня 1897 р. було викликано й опитано перших свідків правопорушення проти царського престолу: місцевих посадовців Олексієва та Ващука, які представили слідству фігуру підозрюваного як політично неблагонадійну. Допитані переконували, що голова Новоушицької міської управи, піддавшись впливові дружини польського походження, лобіює інтереси виключно представників цієї національної меншини, що суперечить державному політичному курсу. Найбільш крамольним для свідків виявився факт дружби чиновника з нотаріусом того ж міста Й. Зновіцьким – особою політично неблагонадійною, яка водночас перебувала під негласним наглядом поліції. Негативну характеристику згаданого посадовця підтвердили міський лікар та інші опитані жандармами особи [1, арк. 4]. Проте негативної характеристики було недостатньо, щоб інкримінувати О. Яворському ст. 246 «Уложення про покарання кримінальні та виправні», тому Ващук і Олексієв вдалися до інсинуацій.

Основним доказом слідству вони навели епізод, що відбувся в середині 1894 р. Точну дату заявники не вказали, обмежившись припущеннями щодо ймовірного часу – серпень або вересень, а також описом місця, обставин і змісту висловлювань О. Яворського на адресу імператора [1, арк. 4–4 зв.]. Досвідчених жандармів одразу збентежило питання: чому не донесли раніше? Адже ст. 247 «Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1885 р. передбачала адміністративну відповідальність за несвоєчасне донесення про злочин проти представників дому Романових, однак заявників це не зупинило [2, с. 173]. Прихильників царського режиму підкупала реальна можливість позбутися неугодного їм бюрократа.

Наявні архівні документи дають змогу реконструювати конфліктну ситуацію відносно наближено до реальності, однак спершу розглянемо версію заявників. Епізод стався в помешканні мирового судді князя Ратієва в м. Нова Ушиця, який влаштував застілля з приводу службового підвищення судді Смарагдова. На обіді були присутні згадані фігуранти справи, однак на той час підозрюваний займався приватною адвокатською практикою [1, арк. 4]. Під

час заходу до військового начальника Ващука зі словесними претензіями звернувся нотаріус О. Яворський, який критикував відставного генерал-майора К. Нечаєва (попередника Ващука на посаді), обурюючись призначенням йому, на його думку, незаслуженої пенсії на суму 3000 рублів. Ващук на підвищених тонах відповів: «...генерал К. Нечаєв відзначився у військових баталіях, зазнав поранення, нагороджений пам'ятними медалями, а тому цілком заслуговує отримувати означену суму... тим паче її виплачує цар, а не [сам] Яворський...». Натомість О. Яворський вигукнув: «...а цар звідки гроші бере?... з нас же тягнуть податки, і ми повинні багато чим жертвувати, щоб таким покидькам, як К. Ратієв, платити...» [1, арк. 4 зв.]. Товаришеві прокурора виявилось достатньо наведеного епізоду, щоб підтвердити політичну неблагонадійність обвинуваченого. Відтак у найкращому випадку він ризикував утратити займану посаду, а в найгіршому – підпасти під ч. 1 ст. 246 «Уложення про покарання кримінальні та виправні», котра передбачала конфіскацію майна та заслання у східні губернії Російської імперії на каторжні роботи [2, с. 172].

Процесуально-слідчі дії набирали обертів. О. Яворський опинився в непривабливому становищі. На допиті, проведеному 19 серпня 1897 р., він заперечував свою провину й клопотав про допит інших свідків конфлікту – слідчого Даниленка та міщанина Кримінського, однак їхні показання не були спрямовані на його користь. Унаслідок того що деякі очевидці епізоду 1894 р. перебували поза межами Подільської губ., товариш прокурора Тмусиловський прийняв рішення відтермінувати остаточне рішення у справі, призначивши О. Яворському запобіжний захід – особливий нагляд поліції [1, арк. 3–3 об.].

Лише 1 вересня 1897 р. ад'ютант Подільського ГЖУ надіслав телеграму № 1235 Подільському окружному прокуророві щодо виклику на допит як ключового свідка князя К. Ратієва [1, арк. 6–6 зв.]. Через завантаженість останнього допит провели на початку жовтня 1897 р. Під час допиту хороший знайомий підсудного підтвердив факт словесної перепалки між військовим начальником Ващуком та нотаріусом О. Яворським [1, арк. 7]. Проте К. Ратієв заявив, що О. Яворський нічого образливого на адресу його імператорської величності не висловлював, а контекст його слів перекручено й подано невідповідно до дійсності [1, арк. 7 зв.]. Водночас він позитивно відгукнувся про особисті якості та політичну благонадійність О. Яворського, назвавши його бездоганно чесною людиною [1, арк. 8]. Зібраних усних свідчень виявилось достатньо для припинення подальшого розгляду справи. Поліцейські жандарми кваліфікували слова, висловлені О. Яворським, як такі, що не містили критики встановленої імперськими законами форми державного правління і не мали зловмисної політичної мети [1, арк. 8]. Відтак дізнання припинили 9 жовтня 1897 р., О. Яворського визнали невинним за ст. 246 «Уложення про покарання кримінальні та виправні», залишивши на чинній посаді; запобіжний захід було знято.

Висновки. Таким чином, недосконале кримінально-процесуальне законодавство імперії Романових створювало численні лакуни для зловживань, якими намагалися скористатися прибічники царського режиму проти своїх ідеологічних опонентів. Консерваторів не влаштовувала значна кількість діячів ліберального гатунку серед місцевої бюрократії. Приклад О. Яворського не є поодиноким: наприкінці XIX – на початку XX ст. практика інструменталізації положень «Уложення про покарання кримінальні та виправні» набула значних масштабів, наклепи стали звичним явищем, а більшість прогресивних діячів не мали реальних можливостей критикувати вади політичного режиму. О. Яворському вдалося врятуватися, однак десяткам, а то й сотням осіб унаслідок кляуз недоброзичливців були зруйновані політичні кар'єри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. ДАХМО. Ф. 281. Оп. 1. Спр. 5110. Арк. 8.
2. Таганцев Н.С. Уложения о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года. Санкт-Петербург: Тип. М. Стасюлевича, 1886. 714 с.

Отримано: 30.03.2026

Володимир ДУБІНСЬКИЙ

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри всесвітньої історії

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0661-6802>

КЕЙС-МЕТОД У ПРАКТИЦІ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У повідомленні здійснено аналіз дидактичного потенціалу кейс-методу у викладанні історії в школі. Розкрито концептуальні засади кейс-методу, його особливості та відмінності від традиційних підходів навчання, а також визначено його місце у системі проблемного й дослідницького навчання. Окреслено структуру історичного кейсу та основні етапи його реалізації в навчальному процесі.

Ключові слова: кейс-метод, історична освіта, дидактика історії, історичне мислення, прийняття рішень, проблемне навчання.

Актуальність теми. Сучасна освіта перебуває в умовах швидких соціальних, технологічних та культурних змін. Ця обставина зумовлює пошук та впровадження у практику навчальної діяльності низки інноваційних методів і форм навчання. Йдеться про відхід від традиційних моделей, зорієнтованих на репродуктивне засвоєння вже «готових знань» на користь компетентнісного, проблемного-пошукового підходів. Основою цих підходів є визнання освітнього процесу як відкритого та гнучкого, широке й варіативне використання низки активних та інтерактивних методів навчання, розуміння учасників навчального процесу як дієвих суб'єктів процесу. Актуальність таких підходів зумовлена також потребами учня швидко орієнтуватися у різноманітних інформаційних потоках, критично осмислювати великі масиви інформації й ефективно їх використовувати у практичному житті та професійній діяльності.

Концептуальне обґрунтування кейс-методу презентовано у дослідженнях Дж. Дьюї, Ч. Кулі, Р. Стейк та інших. Теоретичну основу методу проаналізовано у працях Р. Йона, Л. Стенхауза. Дидактичні принципи використання кейс-методу в навчальній діяльності розроблено М. Лідере, Е. Монтером, М. Норфі та іншими. Практичне використання цього методу у шкільній історичній освіті презентовано О. Сидоренко, О. Пометун, П. Шереметою, В. Чуб, Г. Фрейманом, А. Вітченко, М. Громовою, А. Савченко, В. Саган розглянуто кейс-метод у поєднанні з активними методами навчання.

Метою публікації є аналіз евристичного потенціалу кейс-методу у розвитку дидактики шкільної історичної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Авторами кейс-методу (case method, case study) є науковці Гарвардської школи бізнесу. У 1908 році було запроваджено модель підготовки управлінців, яка ґрунтувалася не лише на лекціях, а й на аналізі реальних життєвих та

професійних ситуацій. Педагоги пропонували студентам описи реальних чи змодельованих ситуацій, у яких потрібно було знайти проблему, проаналізувати контекст, запропонувати можливі рішення, обґрунтувати свій вибір. У сфері освіти він використовувався для аналізу складних педагогічних ситуацій: проблемних питань мотивації здобувачів освіти, налагодження ефективної взаємодії з учасниками освітнього процесу, організації інклюзивного навчання тощо. Кейс-метод сформувався як відповідь на запит практики: навчання має не лише передавати знання, а й готувати людину до прийняття рішень у складних, неоднозначних ситуаціях [1, с. 125].

У дидактиці кейс-метод розглядають як спеціально підготовлений опис реальної чи наближеної до реальної проблемної ситуації, котра потребує аналізу, обговорення та прийняття рішення. Кейс не пропонує готової відповіді, радше він створює ситуацію інтелектуального пошуку та морального вибору, спонукаючи учнів мислити, дискутувати, аргументувати й відстоювати свої переконання тощо. На відміну від традиційних завдань, він має відкритий фінал (як правило, передбачає декілька правильних відповідей); в описі має надлишок чи нестачу інформації, як, зазвичай, це буває у реальному житті; поєднує факти, думки, документи, свідчення, контексти; апелює не лише до знань, а й до цінностей, досвіду, життєвої позиції людини [5].

Використання кейс-методу в освітній діяльності має універсальний характер, оскільки він поєднує пізнавальну активність, соціальну взаємодію та практичну спрямованість навчання. Особливістю є його моделюючий характер. Йдеться про те, що аналіз кейс-ситуацій змушує здобувачів освіти вийти за межі усталеного розуміння про вирішення певної проблеми, визнання, що певна ситуація має низку альтернативних рішень. За твердженням Дж. Дьюї, рішення запропонованих кейсів приймаються не лише за наявності альтернатив, а й нестачі інформації, отриманих знань [2, с. 147].

Кейс-метод органічно поєднує активні та інтерактивні методи навчання, сприяючи розвитку здобувачів освіти як “активних дієвців” (А. Турен) навчальної взаємодії. Він також ефективний у вирішенні освітніх ситуацій проблемного й дослідницького характеру. Так, кейс-метод частково використовує інструментарій дослідницького навчання, а саме: аналіз історичних джерел, інтерпретацію фактів, порівняння альтернатив, аргументацію висновків тощо. Водночас, на відміну від повноцінного дослідження, кейс зазвичай має чітко окреслені межі, обмежений обсяг інформації та орієнтацію на прийняття конкретного рішення.

Цей метод є ефективним в організації проблемного навчання, оскільки кожен кейс містить приховану інформацію чи наявну проблему, котра потребує аналізу та рішення. Відмінністю у методах є те, що у проблемному навчанні акцент робиться на відкритті нового знання, тоді як у кейс-методі – на застосуванні уже отриманих знань у конкретній ситуації. Кейс не завжди передбачає єдину правильну відповідь. Навпаки, він часто орієнтований на множинність рішень та оцінку їх наслідків.

Важливість використання кейс-методу у сучасній дидактиці шкільної історії зумовлена усвідомленням, що основною метою історичної освіти є не механічне засвоєння низки фактів та дат, а розвиток історичного мислення, здатності аналізувати минуле як складний, багатовимірний процес [3, с. 57]. У цьому контексті міркувань кейс-метод є потужним дидактичним інструментом, який дозволяє інтегрувати знання, уміння та ціннісні орієнтації у навчальному процесі. Кейс-метод у викладанні історії ґрунтується на аналізі конкретних історичних ситуацій, подій, конфліктів чи рішень, які постають перед учнями не як «готові істини», а як проб-

леми, котрі потребують осмислення. Такий підхід змінює логіку навчання історії: від репродуктивного відтворення до інтерпретації, пояснення та аргументованого судження [4, с. 707].

Дидактичний потенціал кейс-методу у практиці викладання історії полягає у його здатності поєднати формування історичного мислення з розвитком практичних умінь аналізу джерел та роботи з фактами. Спираючись на міркування С. Терно, можна стверджувати, що кейс-метод переформатування з площини запам'ятовування у площину осмислення, інтерпретації та ціннісного вибору [5, с. 47]. Завдяки цьому методу історія розуміється здобувачами освіти як відкритий простір для мислення, дискусії, відповідального судження про минуле, а отже й про сучасність. У межах історичного кейсу здобувачі освіти працюють із різними типами джерел: документами, мемуарними свідченнями, статистичними даними, візуальними джерелами й картами. Ця робота вимагає критичного читання джерела, визначення авторства, часу та мети створення, виявлення суб'єктивності та упередженості [6, с. 238]. Історичне мислення неможливе без уміння відрізнити факт від інтерпретації. Кейс-метод створює ситуацію, в якій учні зіставляють факти з різних джерел, інтерпретують їх, помічаючи суперечності та уміння робити обґрунтовані висновки [7]. На відміну від традиційного навчання, де факт часто подається як завершений і беззаперечний, кейс-метод демонструє його як результат інтерпретації. Здобувачі освіти навчаються використовувати факти для доведення власної позиції, пояснення причин подій чи оцінки історичних рішень. Також кейс-метод розвиває навички історичної реконструкції, оскільки на основі фрагментарних даних учні відтворюють логіку подій, усвідомлюючи при цьому умовність і неповноту історичного знання.

Кейс-метод передбачає чітко вибудовану структуру, котра забезпечує проблемність, аналітику та виховний потенціал. Структура історичного кейсу визначає логіку пізнавальної діяльності здобувачів освіти: від занурення в історичний контекст. Першим й засадничим елементом структури історичного кейсу є вибір історичної проблеми чи ситуації. Власне проблема надає кейсу пізнавальної напруги й перетворює учнів з пасивного споживача інформації на активного інтерпретатора подій минулого. Навчальна проблема має відповідати таким критеріям: бути змістовно значущою, методично доцільною та доступною для аналізу на відповідному віковому та освітньому рівнях. Важливо, щоб проблема не мала однозначного вирішення й містила низку різних інтерпретацій [8, с. 79].

Кейс також містить певний фактичний матеріал: фрагменти діалогів, уривки документів, статистичні дані, спостереження психолога та педагога за ситуацією тощо. Візуальні матеріали є релевантними у формуванні просторового й образного мислення. За твердженням С. Терно, вони ілюструють події та містять власну інтерпретацію реальності, котру необхідно навчити «читати» [5, с. 52]. Спогади та мемуари, листи й щоденники тощо дозволяють відтворити суб'єктивний вимір історії. Ці історичні джерела презентують емоційний та психологічний контекст подій, однак водночас вимагають особливого критичного погляду для їх розуміння [6, с. 232]. Робота зі спогадами формує здатність розрізняти особистий досвід й загальноісторичні тенденції. Статистичні матеріали допомагають учням усвідомити масштаби й динаміку історичних процесів.

Використання у навчанні історії кейс-методу цілісною педагогічною технологією, ефективність якої залежить від продуманої поетапної реалізації. Вочевидь, кожен етап має власні дидактичні завдання, методичні інструменти та очікувані результати, а їх послідовність забезпечує поступове занурення здобувачів освіти в історичну проблему. Вихідною точкою реалізації завдань кейс-ситуації є мотиваційний етап, який формує пізнавальний інтерес та внутрішню

готовність здобувачів освіти до активної діяльності. Як зауважував Дж. Дьюї, навчальний процес розпочинається не з передачі знань, а з усвідомлення проблеми, яка має особистісну значущість для здобувача освіти [2, с. 138]. Зауважимо, що мотиваційний етап має актуалізувати уже наявні знання учнів, водночас демонструючи їх недостатність для вирішення проблемного завдання. Наступний етап передбачає процес “занурення” здобувачів освіти у кейс, тобто ознайомлення з історичною ситуацією та матеріалами, котрі слугують основою для аналізу. На цьому етапі роль педагога полягає не у поясненні, а в організації сприйняття. Важливо, щоб здобувачі освіти усвідомили, у чому полягає історична проблема; які питання залишаються відкритими; якої інформації бракує для однозначних висновків. Необхідним етапом у реалізації кейс-методу є групова робота, під час якої відбувається активний аналіз матеріалів, зіставлення позицій та формування аргументованих висновків. У процесі групового обговорення проблемного питання формується здатність до історичної аргументації, коли здобувачі вчаться обґрунтовувати свої судження покликаннями на джерела, а не особисті уподобання. Отож етапи реалізації кейс-методу на уроці історії утворюють логічно послідовну систему, у межах якої мотивація переходить у дослідження, а дослідження – в осмислені висновки.

Висновки. Отже, кейс-метод у дидактиці історії має значний евристичний потенціал, адже поєднує навчальну, аналітичну та розвивальну складові, створюючи умови для формування історичного мислення в його причинно-наслідковому, хронологічному та просторовому вимірах. Аналіз історичних кейсів сприяє розвитку здатності працювати з різними типами історичних джерел, критично їх осмислювати, розрізняти факт і інтерпретацію, аргументувати власну позицію та усвідомлювати багатофакторність історичних процесів. Він трансформує роль здобувачів освіти з пасивних споживачів знань у активних суб'єктів пізнання, здатних до аналізу альтернатив, прогнозування наслідків історичних рішень і відповідального ціннісного вибору. Водночас змінюється й роль педагога, який є не транслятором готових істин, а фасилітатором пізнавального діалогу та організатором дослідницької взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Михайлюк В. Сучасні технології у викладанні історії в школі: теоретичні засади студентської педагогічної практики. *International Science Journal of Education & Linguistics*. Vol. 1. № 3, 2022, pp. 120-130.
2. Дьюї Дж. Демократія і освіта. Львів: Літопис, 1996. 240 с.
3. Канаєва А.В. Розвиток критичного мислення на уроках історії. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал*. 2017. № 2 (5). С. 54-57.
4. Капітан Л.І., Товчин Я.І. Дослідження ролі вивчення історії у розвитку критичного мислення учнів та методів його підтримки в освітньому процесі. *Наукові інновації та передові технології. Серія. Педагогіка*. 2024. №1 (29). С. 705-713.
5. Терно С.О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2012. 70 с.
6. Молоткіна В., Хмельницька, Л. Застосування візуальних джерел на уроках історії як засобу формування критичного мислення учнів. *Society. Document. Communication. Соціум. Документ. Комунікація*. 2023. № 18. С. 227-252.
7. Barnett H. *Interactive Teaching Methods in Legal Education*. Oxford: Oxford University Press, 2019. 234 p.
8. Койчева О.С., Яновська Л.Г. Використання методу case-study для аналізу проблемних ситуацій в історичній освіті. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 58. Т. 1. С. 78-80.

Отримано: 30.03.2026

Андрій ЗАДОРЖНИК

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії України

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2369-9235>

МУЗЕЙНІ КОЛЕКЦІЇ ТА МИСТЕЦЬКІ ГАЛЕРЕЇ В ПОДІЛЬСЬКИХ МАЄТКАХ (ЗА ПРАЦЯМИ РОМАНА АФТАНАЗІ)

За працями Романа Афтаназі проаналізовано музейні колекції та мистецькі галереї в резиденціях подільської шляхти і магнатів. Простежено, що вони переважно склалися з родинних портретів, живопису, gobеленів, меблів, порцеляни, архівів та бібліотек. На переконання Р. Афтаназі, мистецькі колекції у подільських маєтках були центрами збереження національної ідентичності та європейської культури. Найбільші зібрання належали магнатським родинам (Потоцьким, Чарторийським, Орловським, Радзивіллам, Браницьким), які перетворювали свої резиденції на справжні музеї з картинними галереями, кабінетами графіки та античними скульптурами. Найбільші картинні галереї концентрувалися у володіннях Потоцьких та Орловських, інших маєткові колекції обмежувалися родинними портретами предків, гравюрами, старовинною зброєю, порцеляною та меблями. Роман Афтаназі зазначав, що Поділля було справжньою скарбницею приватних картинних галерей та колекцій.

Ключові слова: Роман Афтаназі, Поділля, резиденція, маєток, музей, колекція, галерея.

Актуальність теми. Праця Романа Афтаназі "Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej" є класичною для дослідників історії архітектури, однак мало відома серед науковців, які вивчають старожитності і приватні музейні колекції подільського краю. Саме тому вважаємо актуальною тему дослідження музейних колекцій і мистецьких галерей в резиденціях подільської шляхти, за працями польського дослідника Р. Афтаназі.

Метою публікації є виявлення і аналіз мистецьких колекцій в подільських маєтках шляхти, їх наповненість і подальша доля.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роман Афтаназі народився 2 квітня 1914 р. в Моршині, в сім'ї залізничного урядника. Випускник 1933-го року класичної гімназії ім. Йозефа Пілсудського в Стрию, у 1936 році продовжив навчання у Львівському університеті на гуманітарному факультеті (історія культури польської). Одна, через початок 2-ї світової війни Роман не закінчив його і у військовий час продовжував відвідувати групи таємного навчання і, зрештою, отримав диплом у 1942-му році. До 1946-го Р. Афтаназі проживав у Львові, де у 1944-му почав працювати в бібліотеці Оссолінеум. В січні 1945-го був арештований НКВС в період масових арештів польської інтелігенції Львова, і чотири місяці провів за ґратами. Після зняття обвинувачень Роман повернувся до роботи в Оссолінеумі, був засновником повоєнних таємних зборів польських інтелігентів у Львові. У 1946-му виїхав до Вроцлава, де захистив диплом магістра філософії у Вроцлавському університеті з працею «Система освіти Польщі у часи Князівства Варшавського (1807-1816 pp.)». З того часу жив і працював над проблемами розпочатими ще в Оссолінеумі у Вроцлаві аж до виходу на пенсію у 1981-му році. Був керівником і хранителем архівного відділу. Постійно брав активну участь у дослідницьких експедиціях, найчастіше до Львова. Все своє свідоме доросле життя збирав матеріали до монографічної праці по історії шляхетських маєтків та палаців на давніх українських теренах від 1772-го року [6, s. 10-12].

Упродовж 1991-97 рр. у Вроцлаві побачила світ фундаментальна монографія «Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej» (Історія маєтків на колишніх околицях (при-

кордонні) Речі Посполитої), яка містить дослідження близько півтори тисячі резиденцій і складає 2 частини в 11-ти томах. Регіонально дослідження охоплює території Литви, Білорусії та України. Перша частина (томи 1-4) присвячені литовсько-білоруським маєткам, друга частина (томи 5-11) українським теренам (колишнім воєводствам Волинському, Руському, Подільському, Брацлавському і Київському). Таким чином, подільський регіон займає особливе місце в дослідженнях Афтаназі і представлений у двох томах – том 9. Подільське воєводство [4] і том 10. Брацлавське воєводство [5].

Фундаментальна праця польського науковця Р. Афтаназі стала новою сторінкою у вивченні та науковому обґрунтуванні маєткового паркобудування XVIII – початку XX ст. і залишається хрестоматійним для дослідників палацово-паркової архітектури України. Системний підхід, який став науковою методологією дослідження, дозволив сформулювати уявлення про історичну, архітектурну, культурологічну й паркознавчу оцінку об'єктів, генеалогію шляхетських родин у часи Речі Посполитої. Видання насичене оригінальним ілюстрованим матеріалом. Цінність фундаментальної праці Р. Афтаназі бачиться в тому, що окрім опрацювання літератури і першоджерел, науковцем доречно використано епістолярні спогади нащадків відомих родин власників маєтків [1, с. 33].

Роман Афтаназі детально фіксував не лише архітектурні особливості, а й культурний вимір резиденцій – зокрема, колекції творів мистецтва, бібліотеки, меблі, картини, скульптури та інші цінності. Афтаназі підкреслював, що багато подільських резиденцій були не просто житловими будинками, а культурними центрами з приватними галереями творів мистецтва, де зберігалися роботи європейських майстрів, портрети предків, колекції зброї, gobelени тощо. Праця Р.Афтаназі залишається найбільш глибоким та змістовним описом внутрішнього простору та інтер'єрів подільських маєтків [2, с. 146].

Про численні приватні колекції в дворах і палацах Кам'янця-Подільського та його околиць згадує Р.Афтаназі, зазначаючи, що в маєтках Міхаловських, Ожешків, Грохольських та ін. знаходилися збірки родинних портретів, ікон, гравюр, окремі роботи відомих художників. Значно більші колекції формувалися в подільських маєтках, що були резиденціями шляхти та магнатів (Потоцьких, Понінських, Грохольських, Браницьких, Мошинських, Сапег, Орловських), де мистецьке наповнення садів характеризувалося сімейними портретами, декоративним малярством, меблями, порцеляною та зброєю. Галереї як окремі приміщення (типу «galeria obrazów») не були типовими для Поділля, інтер'єри описуються переважно через архітектурні плани, а не через каталоги колекцій. В шляхетському маєтку в Деражні згадується про легендарну колекцію порцеляни родини Мошинських [4, s. 153], в інших маєтках переважно сімейні портрети, гравюри, меблі в стилі ампір/класицизм або бароко.

Окремі колекції і галереї формувалися впродовж XVIII–XIX ст. і складалися здебільшого з родинних портретів, картин художників західноєвропейської школи, ікон, мініатюр, іноді гравюр і дрібної пластики. Бібліотеки часто містили ілюстровані видання та альбоми з гравюрами.

Р.Афтаназі зауважував, що в окремих маєткових зібраннях були присутні великі нумізматичні колекції, що включали античні монети, знайдені локально, а також зібрання польських монет і медалей. Автор детально характеризує колекції в маєтках Миньківці, Чорнокозинці, Маліївці та Синява, відзначаючи їхній склад і тематику. Зокрема, в Миньківцях граф Ігнацій Сцибор-Мархоцький зібрав велику колекцію, яка включала античні монети (грецькі та римські), а також монети, викарбувані в самій Миньковецькій державі [4, s. 232].

Родина Орловських в Маліївцях володіла значним зібранням монет і медалей, що зберігалися разом із багатою бібліотекою та архівом.

Роман Афтаназі наголошував, що нумізматичні колекції були важливою складовою шляхетського побуту та історичної пам'яті Поділля, виступали способом збереження національної ідентичності. Нумізматичні колекції були частинами ширших «кабінетів старожитностей», що демонстрували статус та історичну тяглість роду. Маєткові колекції він поділялися на: збірки античних монет, знайдених під час розкопок та сільськогосподарських робіт на власних землях (зазвичай грецьких та римських); монети королівського і царського карбування часів Речі Посполитої і Російської імперії; пам'ятні медалі з портретами гетьманів та королів.

Найвизначніші збірки зазначені в маєтках Грохольських у Вороновиці, де описано багату колекцію монет та пам'ятних медалей. Колекція була однією з найбільш систематизованих і включала велику кількість римських денаріїв, знайдених безпосередньо на землях Поділля, а також велике зібрання монет польських королів. У маєтку Потоцьких в Тульчині, поряд з описом картинної галереї, автор згадує про «кабінети курйозів», де зберігалися рідкісні талери та золоті монети. Нумізматику тут була частиною колосального «Тульчинського архіву». Вона містила рідкісні золоті дукати та талери європейських країн, а також велику кількість російських монет, які Потоцькі збирали після входження краю до складу Російської імперії. Маєток славився зібранням печаток та відбитків, які зберігалися разом із монетами як частина сфрагістично-нумізматичного кабінету, створеного на основі колекції монет і медалей, набутих Щ.Потоцьким від коменданта кам'янецького замку генерала Вітте [5, s. 447]. В маєтку Печера, що належав Потоцьким згадується колекція люльок для паління, а також зібрання сімейних реліквій – орденів, масонських відзнак, печаток та римських монет, знайдених селянами під час оранок [5, s. 263].

При цьому, найбільші мистецькі зібрання на теренах історичного Поділля були зосереджені в резиденції Потоцьких в Тульчині, де знаходилася картинна галерея (понад 200 картин), портрети родини, полотна французької, італійської, фламандської шкіл, скульптура, гобелени. Окремо виділялася колекція мініатюр та акварелей. Афтаназі докладно описав, посиляючись на мемуари очевидців, художні зібрання та галереї родинних портретів тульчинського маєтку, зазначаючи, що «графські салони містили одну з найбагатших у Європі колекцію живопису, і тут були картини: Тиціана, Рембрандта, Рафаеля, Рубенса, Ван Дейка, Лампі та ін.» Це були оригінали, зосереджені здебільшого в кабінеті господаря дому [5, s. 446-455].

Окрему групу створювали портрети і родинні мініатюри, переважно періоду другого шлюбу Станіслава Щенсного-Потоцького та більш ранні, наприклад, портрети його батьків Францішка Салезія й Анни Ельжбети пензля невідомого художника. До іншої групи належали портрети, виконані Лампі, серед яких відомий портрет Щенсного-Потоцького в латах і червоному плащі в товаристві двох молодих синів. Маєтність Потоцьких славилася великою кількістю гравюр, портретних родинних мініатюр, натюрмортів, пейзажів, гобеленів, порцеляни, скульптур. Так, наприклад, до давніх тульчинських зібрань належало і мармурове погруддя короля Станіслава Августа, яке нині зберігається в колекції королівського замку Вавеля в Кракові. Палац прикрашали й символи минулої величі магнатського роду: старі мушкети, шаблі та дві корогви полків, особлива надзвичайно довга крива шабля гетьмана Ревери Потоцького в піхвах із шагреневої шкіри, а також його залізна похідна каска, зброя гравірована золотом, килим з гербами Потоцьких та Мнішків (подарований Національному Музею у Варшаві), колекції скла у вигляді старосвітських келихів з гербами і польськими, латинськими та німецькими написами [5, s. 445].

Одним із найцінніших скарбів тульчинського маєтку був його архів. Він розміщувався у лівому крилі палацу, займаючи овальну залу з вікнами, на яких були ґрати. Довкола залу знаходилися дубові шафи до стелі, із шухлядами внизу, призначеними для збереження пергаментних рукописів, серед яких королівські жалувані грамоти, різноманітні юридичні документи, реєстри та ін., які сягали XIV ст. [3, с. 155].

Разом з тим, Р.Афтаназі констатує трагічну долю більшості маєткових колекцій, які були або розграбовані під час Першої світової війни та більшовицького наступу, або вивезені власниками до Польщі (наприклад, колекція Грохольських), лише окремі експонати потрапили до музеїв Кам'янця-Подільського, Вінниці та Львова. Для прикладу, родинний архів, та значну частину рукописних зібрань тульчинської колекції Потоцьких нащадки вивезли до Одеси і там «розпродали їх аматорам та бібліофілам, і навіть торговцям макулатурою» [5, s. 452].

Висновки. Таким чином, Роман Афтаназі у своїй фундаментальній праці "Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej" (Історія маєтків на колишніх окраїнах Речі Посполитої), том 9 "Województwo Podolskie" (Подільське воєводство) і том 10. Województwo Braclawskie (Брацлавське воєводство), детально описав архітектурні особливості, інтер'єри та мистецькі колекції подільських резиденцій. Автор зазначив, що їх мистецьке оздоблення переважно складали родинні портрети, картини, гобелени, меблі, порцеляна, а також архіви та бібліотеки. Р.Афтаназі, при роботі над дослідженням, використовував архівні матеріали, історичні плани і фотографії, мемуари та свідчення очевидців, що робить видання унікальним джерелом, особливо для об'єктів, знищених під час світових воєн. Для кожного маєтку наведено історичний нарис, опис архітектурного стилю, інтер'єрів, колекцій мистецьких творів та бібліотек. На переконання Р.Афтаназі, мистецькі колекції у подільських маєтках були центрами збереження національної ідентичності та європейської культури. Найбільші зібрання належали магнатським родинам (Потоцьким, Чарторийським, Орловським, Радзивіллам, Браницьким), які створили у своїх резиденціях справжні музеї з картинними галереями, кабінетами графіки та парки з античними скульптурами. Найпотужніші колекції були у володіннях Потоцьких (Тульчин і Печера), які беззаперечно лідирували за обсягом та якістю музейних предметів. Європейського рівня сягало зібрання рідкісних стародруків та найбільшої у регіоні нумізматичної колекції родини Орловських в Маліївцях. У більшості інших маєтків (а їх було кілька сотень) колекції обмежувалися родинними портретами предків, кількома десятками картин західноєвропейських майстрів, гравюрами, старовинною зброєю, порцеляною та меблями.

На основі праць Р. Афтаназі можна зробити висновок, що Поділля було справжньою скарбницею приватних картинних галерей та колекцій, які мали глибокі традиції і виступали не просто зібраннями унікальних предметів, а «живими» музеями повсякденного побуту, що створювали унікальну атмосферу подільського прикордонного маєтку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Халайцан В.П. Мистецтво паркобудування в культурному житті Поділля XVIII – початку XX століття. Рукопис: дис. ... канд. мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури (мистецтвознавство). Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, м. Хмельницький, 2019. ДВНЗ Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, 2019. 182 с.

2. Хороша О.І. Архітектура класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини кінця XVIII початку XX століття: дис. ... канд. архітектури (доктор філософії): 18.00.01; Національний університет "Львівська політехніка". Львів, 2020. 187 с.
3. Чубіна Т.Д. Тульчинський палац Потоцьких як осередок культурно-мистецького життя. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Історія.* 2010. Т. 140, Вип. 127. С. 149-157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdui_2010_140_127_29 (дата звернення: 12.02.2026).
4. Aftanazy, Roman. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. [Cz. 2, Ziemie ruskie Korony]. T. 9, Województwo podolskie. Wyd. 2 przejr. i uzupeł. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1996. 444 s.
5. Aftanazy, Roman. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. [Cz. 2, Ziemie ruskie Korony]. T. 10, Województwo Braclawskie. Wyd. 2 przejr. i uzupeł. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1996. 576 s.
6. Kukiz, Tadeusz. Roman Aftanazy. *Kwartalnik «Cracovia Leopoldis»*. 1 (41), 2005, s. 10-12.

Отримано: 30.03.2026

Павло КЛИЩИНСЬКИЙ

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри історії України

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6600-7833>

ЛУЦЬКИЙ ПРОРИВ 1916 р.: СУТЬ І НАСЛІДКИ

У статті аналізуються події наступальної операції Південно-Західного фронту російської армії в 1916 р., відомої як «Луцький прорив», що відбувся під час Першої світової війни. Розглянуто планування та перебіг наступу, хід бойових дій, описано матеріальні втрати і масштабні руйнування населених пунктів Волинського регіону внаслідок військової операції.

Ключові слова: «Луцький прорив», війна, Волинь, протистояння, втрати, руйнування, Південно-Західний фронт.

Актуальність теми. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибшого вивчення подій Першої світової війни, зокрема бойових дій на території Волині у 1916 р. Особливе значення має аналіз наступальної операції Південно-Західного фронту, відомої як «Луцький прорив», яка стала одним із найуспішніших прикладів прориву позиційної оборони противника. Дослідження цієї теми дає змогу не лише оцінити військово-стратегічні рішення командування, а й простежити їхній вплив на перебіг війни.

Крім того, актуальність теми посилюється необхідністю висвітлення наслідків бойових дій для українських земель, які зазнали значних руйнувань, людських втрат і економічного занепаду. Вивчення цих процесів сприяє кращому розумінню історичних передумов соціально-економічних змін у регіоні та збереженню історичної пам'яті.

Метою роботи є дослідження перебігу та результатів наступальної операції Південно-Західного фронту на луцькому напрямку у 1916 році, зокрема аналіз плану О. Брусилова, ходу бойових дій і їхніх наслідків для Волині.

Виклад основного матеріалу. У планах Ставки на 1916 р. Південно-Західному фронту не надавалось належного значення. Помилковість такого підходу стала очевидною під час

тогорічної кампанії та завдяки рішучим діям О. О. Брусилова. Особливо це проявилось в діях 8-ї армії під командуванням генерала О. Каледіна, успішний наступ якої увійшов в історію під назвою «Луцький прорив».

У березні 1916 р. О. Брусилов було призначено головнокомандувачем Південно-Західного фронту. Саме він розробив і запропонував план прориву ворожої оборони. Свої наміри щодо проведення наступальної операції фронтового масштабу О. Брусилов виклав у письмових вказівках, які 5 квітня 1916 р. були надіслані командувачам армій. Більш детально цей план був сформульований у директиві №1048 від 7 квітня 1916 р. Документ передбачав перехід військ Південно-Західного фронту до активного наступу з метою поліпшення становища армій Західного фронту. Основним найближчим завданням операції визначався розгром живої сили противника та захоплення його оборонних позицій [9, с. 329].

Співвідношення сил на ділянці фронту 8-ї армії було на користь російських військ. Вони мали 15 піхотних і 7 кавалерійських дивізій загальною чисельністю близько 250 тисяч солдатів та понад 700 гармат. Австро-угорські сили на цьому напрямку склалися з 13 піхотних і 3 кавалерійських дивізій чисельністю приблизно 147 тисяч осіб і 540 гармат. Проте перевагою останніх було те, що діяли вони в обороні та використовували заздалегідь підготовлені фортифікаційні споруди. Крім того, в російській армії відчувалась нестача резервів і боєприпасів [11].

Оборонні позиції австро-угорських військ були досить потужними. Вони склалися з двох, а подекуди й трьох ліній укріплень, перед якими було встановлено до 19 рядів колючого дроту. Проте навіть така оборона не витримала тривалого артилерійського обстрілу, що тривав близько 6, а на окремих ділянках – до 45 годин. 5 червня 1916 року 8-ма армія перейшла в наступ. Запеклі бої розпочалися на світанку, і вже до 13:00 російським військам вдалося прорвати оборону біля села Підгайці [3, с. 2]. Австрійські частини намагалися ліквідувати прорив, здійснюючи контратаки, однак одному з російських батальйонів вдалося прорватися до їхніх укріплень. Водночас інша група наступаючих, яка просуvalася на Луцьк дубенським шосе, захопила австрійські окопи поблизу села Крупів.

Не витримавши натиску, австро-угорські війська почали відступати, залишаючи на полі бою зброю. Особливо напружений бій відбувся біля містечка Рожище на річці Стир, південніше Луцька. Тут німецькі підрозділи намагалися підтримати австрійські частини, проте внаслідок атаки російської піхоти за підтримки важкої артилерії вони були вибиті з містечка. Після цього бою значна кількість ворожих солдатів потрапила в полон: 18 німецьких офіцерів і 1185 рядових, а також 6 австрійських офіцерів і 742 рядових. Відступаючи, австро-угорські війська підривали мости, склади та залізничні споруди поблизу Луцька. 7 червня о 21:00 російські частини увійшли до міста. Загалом вони подолали потужний укріплений район довжиною близько 40 верст за 62 години, не враховуючи перших 30 годин, витрачених на артилерійську підготовку [3, с. 3].

На південний захід від Луцька російська кіннота здійснила кілька результативних ударів противнику. Тим часом на північний захід від Кременця війська 11-ї армії під командуванням генерала В. Сахарова після напружених боїв витіснили австро-угорські частини з укріплених позицій на річці Пляшівці між Козином і Тарновкою. У результаті до полону потрапило 70 офіцерів і близько 5 тис. солдатів, захоплено дві гармати та значну кількість кулеметів [4, с. 2].

Підрозділи, що діяли на Дубенському напрямку, також завдали австрійським військам кількох тактичних поразок. У ніч на 11 червня противник потайки залишив Дубно, а вже вранці

до міста увійшли російські частини [1, арк. 396 зв.]. Окремі з'єднання переправилися через річку Ікву та продовжили наступ. Частина військ зайняла район Демидівки на шосе Млинів-Берестечко. Австро-угорський гарнізон укріпленого пункту в Млинові був змушений капітулювати [1, арк. 397]. Унаслідок успішного наступу 8-ї російської армії 4-та австро-угорська армія була фактично розгромлена, втративши близько 70% свого особового складу.

Розвиваючи наступ, 14 червня російські війська захопили укріплені позиції противника поблизу Почаєва Кременецького повіту, звільнивши Почаївський монастир. Напередодні відступу австрійські війська зібрали в місті все працездатне населення і відправили його до Австро-Угорщини. Іншим жителям дозволили або залишитися, або йти разом із відступаючими військами [1, арк. 525-525 зв.]. Загалом у період з 4 по 15 червня 1916 р. від цісарських військ було звільнено низку населених пунктів Кременецького повіту, більшість з яких під час відступу противник спалив [1, арк. 427].

Водночас успіх подальшого наступу Південно-Західного фронту значною мірою залежав від підтримки Західного фронту, який відповідно до плану мав завдати основного удару. Проте, як відомо, його наступ не був успішним. У зв'язку з цим російське командування передало Південно-Західному фронту 3-тю армію та сформувало на Волині Особливу армію для організації наступу на Ковель і Володимир-Волинський. 16 липня 3-тя, 8-ма та Особлива армії розпочали наступальні дії. Завдяки ефективним діям російських військ противника було відкинуто по всій лінії фронту – від залізниці Ковель–Рожище до міста Броди. 28 липня о 6.30 Броди були зайняті російськими військами, тоді як австрійські підрозділи відступили до річки Стохід. На рубежі цієї річки бойові дії набули затяжного характеру, і захопити Ковель так і не вдалося. Натомість більш успішно розгорталися бойові операції з Локачинського плацдарму у напрямку Володимира-Волинського [6, с. 4].

Усвідомлюючи серйозність небезпеки, австрійці поспіхом почали евакуйовувати з підконтрольного їм Володимира-Волинського лазарети та склади з військовими припасами. 8 серпня до міста прибув штаб ерцгерцога Фердинанда, однак він перебував там лише два дні. Після цього вночі штаб несподівано залишив місто й вирушив у невідомому напрямку. Разом зі штабом командувача 4-ї австро-угорської армії Володимир-Волинський залишили всі представники австрійської військової та цивільної влади. Керівництво містом було передано одному з корпусних командирів, який доручив міській управі терміново організувати загони громадської поліції [5, с. 18-19].

На початку вересня 1916 р. лінія фронту стабілізувалася. На Волині вона проходила вздовж річки Стохід у напрямку містечка Кисилін, а далі простягалася на південь через Золочів, Галич, Станіслав, Делятин і Ворохту. У такому положенні фронт залишався до лютого 1917 р.

Оскільки бойові дії в червні–вересні 1916 р. були надзвичайно інтенсивними, вони завдали значних матеріальних втрат. У Дубнівському повіті найбільших руйнувань зазнали села Варковицької та Млинівської волостей. У самому Дубно згоріло понад 400 будинків, були знищені замок і військові казарми, а багато міцних будівель розібрано. Під час відступу австро-угорські війська замінували вцілілі споруди, зокрема й залишки монастиря, а також вивезли до Австро-Угорщини близько 700 місцевих жителів. У документах зазначалося, що місто було майже повністю зруйноване [1, арк. 396-397].

У звітах про матеріальні збитки Луцького повіту зазначалося, що територія від Дубна вздовж річки Ікви до села Стовбець Вербської волості, де проходила лінія фронту, перетво-

рилася на суцільну пустку. У селі Тараканів вціліла лише церква, а села Підворці, Страклів, Піддужно, Камениця та інші були практично знищені [1, арк. 562].

Почаївський монастир майже не постраждав від бойових дій. Проте в самому місті було знищено 36 і пошкоджено 90 будинків, а населення скоротилося до 72 осіб. Руйнувань зазнали й усі навколишні містечка та села. Порівняно менше постраждала Берестечківська волость Дубенського повіту: тут повністю було знищено чотири села і частково ще три. Поля залишалися засіяними, однак урожай зібрати не вдалося [1, арк. 653-654, 525].

Значних руйнувань зазнало і місто Радзивілів, а села від Верби до Крупця були спалені. Відступаючи, австрійські війська знищили також містечко Козин. Частково були зруйновані території вздовж лінії Демидівка-Торговиця. Найбільших втрат зазнали населені пункти Княгининської волості разом із волосним центром. У Ярославичській волості повністю було знищено село Лихачівка та мости. Від Торговиці до Млинова було знищено сім сіл і містечко Муравиця. Поля на території близько ста верст у довжину та п'ятдесяти у ширину були спустошені [1, арк. 618-619].

У жандармських звітах за липень 1916 р. зазначалося, що в більшості населених пунктів залишилася лише незначна кількість жителів. У Кременецькому повіті значних руйнувань зазнали Бережицька та Білокриницька волості, а про деякі інші поселення писали, що вони були «знищені дощенту» [1, арк. 621]. У Радзивилівській волості шість сіл були наполовину зруйновані, а ще чотири практично «стерті з лиця землі». У так званій «мертвій зоні» між фронтами опинилися села Березино і Руська Дранча. Загалом у Кременецькому повіті було зруйновано 14 сіл і хуторів. У містечку Новоолексинець із 247 дворів залишилося лише 18, а населення скоротилося до 142 осіб [1, арк. 630-645].

Отже, під час військової кампанії 1916 р. Волинь зазнала величезних втрат. У період маневрових бойових дій на території губернії було знищено приблизно половину господарських будівель. Лише в Дубенському повіті, за підрахунками губернського земства, у 1916 р. повністю було зруйновано 4517 житлових будинків і 9844 інших споруд. Деякі села були повністю зрівняні із землею [10, с. 25]. Більшість селян на територіях, які певний час перебували під владою противника, втратили не тільки житло, а й господарський інвентар та тяглову силу, що значно ускладнило відновлення господарства [7, с. 98].

Висновки. Отже, наступ Південно-Західного фронту на луцькому напрямку у 1916 р. став однією з найуспішніших операцій російської армії у Першій світовій війні. Завдяки плану О. Брусилова та ефективним діям військ було прорвано потужну оборону австро-угорської армії й завдано їй значних втрат. Водночас відсутність належної підтримки з боку інших фронтів не дозволила повністю реалізувати стратегічний успіх операції. Бойові дії на Волині призвели до великих людських і матеріальних втрат, масових руйнувань міст і сіл та суттєво ускладнили відновлення господарського життя регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Центральний державний історичний архів в м. Києві. Ф. 1335. Оп. 3. Спр. 200. 865 арк.
2. Бой со стальной дивизией. *Киевская земская газета*. 1916. 19 июля. №53. С. 13-14.
3. Киевская земская газета. 1916. 3 июня. №39-40. С. 2-4.
4. Киевская земская газета. 1916. 10 июня. №42. С. 2-3.
5. Киевская земская газета. 1916. 24 июня. №46. С. 18-19.
6. Киевская земская газета. 1916. 29 июля. №56. С. 4-6.

7. Бернадський Б. В. Волинь у роки Першої світової війни: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 1999. 197 с.
8. Брусилов А.А. Мои воспоминания. Москва: Воениздат, 1983. 256 с.
9. Бураков Ю. В. Бойова операція «Луцький прорив» 1916 р. у спогадах Олексія Брусилова. *Народи світу і Велика війна 1914-1918 рр.*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції 3-4 квітня 2015 р. Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. С. 327–333.
10. Історія міст і сіл Української РСР. Рівненська область. Київ: Інститут історії АН УРСР, 1973. 682 с.
11. Наступление русских войск Юго-Западного фронта летом 1916 года. *Военно-исторический журнал*. 1961. № 7. С. 127.

Отримано: 30.03.2026

Олександр КОМАРНИЦЬКИЙ

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3021-6550>

ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ ТА СТРУКТУРА СТУДЕНТСЬКОГО КОНТИНГЕНТУ ПЕДАГОГІЧНИХ ІНСТИТУТІВ УРСР (1985–1991 рр.)

У тезах проаналізовано динаміку чисельності та складу студентів педагогічних інститутів УРСР у 1985–1991 рр., з'ясовано особливості змін у співвідношенні форм навчання та регіональному розподілі контингенту. Визначено основні тенденції розвитку студентства, зокрема інтенсивний рух контингенту, фемінізацію, трансформації вікової структури та збереження багатонаціонального складу напередодні здобуття Україною незалежності.

Ключові слова: педагогічні інститути, вища педагогічна освіта, студентство, УРСР, 1985–1991 рр., чисельність студентів, фемінізація освіти, національний склад, рух контингенту.

Актуальність теми. Дослідження кількісних і якісних змін у контингенті студентів педагогічних інститутів УРСР у 1985–1991 рр. є важливим для осмислення трансформацій системи вищої педагогічної освіти в умовах пізньорадянських реформ і суспільно-політичних зрушень. Саме в цей період відбувалося розширення масштабів підготовки педагогічних кадрів, змінювалася структура студентства, його соціально-демографічні та національні характеристики. Аналіз динаміки чисельності, форм навчання, руху контингенту й процесів фемінізації дає можливість комплексно оцінити стан педагогічної освіти напередодні здобуття Україною незалежності.

Мета публікації – на основі статистичних і архівних матеріалів проаналізувати динаміку чисельності та складу студентів педінститутів УРСР у 1985–1991 рр., визначити основні тенденції розвитку контингенту, особливості його руху, статеву-вікову та національну структуру.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж 1985–1991 рр. у педінститутах республіки простежується виразна тенденція до зростання чисельності студентів. У вересні 1985 р. у педінститутах навчалися 120694 студенти (68067 – на денній формі, 52627 – на за-

очній) [1, арк. 8зв.; 2, с. 3]. Уже на початку 1986 р. їхня кількість зросла до 134,3 тис. [3, с. 342], а у вересні 1986 р. – до 143,2 тис. [4, с. 342]. У 1987 р. контингент сягнув 152,7 тис. [5, с. 349]. Осінь 1988 р. засвідчила 79844 студентів денної та 60221 заочної форм [6, арк. 1, 3], у 1989 р. – відповідно 90987 і 60047 [7, арк. 6, 21], у 1990 р. – 99870 і 62246 осіб [7, арк. 7, 22]. Отже, наприкінці десятиліття спостерігалось не лише загальне зростання контингенту, а й посилення ролі денної форми навчання.

Позитивна динаміка була характерною для більшості регіональних педінститутів. У 1985 р. у Київському педінституті навчалися 10761 студент, у Луганському – 6466, Луцькому – 5221, Вінницькому – 5538, Кам'янець-Подільському – 4105 тощо [9, с. 136-137]. У наступні роки чисельність продовжувала зростати. Зокрема, у Кам'янець-Подільському педінституті кількість студентів збільшилася з 3999 у 1985 р. до 5757 у 1991 р., причому стабільне зростання відбувалося як на денній (з 2189 до 3393), так і на заочній формі (з 1910 до 2363) [10, арк. 8; 11, арк. 7; 12, с. 24]. У Київському педінституті у 1985–1986 н.р. навчалися 11086 студентів [13, арк. 10], у 1987–1988 н.р. – 12599 [14, арк. 75; 15], у 1989–1990 н.р. – 13374 студенти [16, арк. 164], а в лютому 1991 р. – 13,1 тис., із майже рівним співвідношенням денної та заочної форм [17, арк. 68]. Аналогічні процеси відбувалися у Тернопільському, Луцькому, Кіровоградському, Чернігівському, Івано-Франківському та інших інститутах, що свідчить про системний характер розширення мережі й контингенту.

Водночас суттєвий вплив на кількісні показники мав рух студентів. У 1985–1986 н.р. до педінститутів прибуло 1 512 студентів стаціонару та 298 заочників [1, арк. 8зв., 10зв.]; у 1988–1989 н.р. – уже 6997 і 5088 відповідно [7, арк. 2, 17]. Частина з них поверталася з академічних відпусток або поновлювалася після перерви в навчанні, інші переводилися з однієї форми навчання на іншу чи з інших вишів. Одночасно масштаби вибуття залишалися значними: у 1989–1990 н.р. вибуло 7725 студентів денної та 3774 заочної форм [8, арк. 2, 17]. Серед причин – неуспішність, переведення до інших закладів, зміна життєвих обставин. Додатковим чинником були академічні відпустки та призови на військову службу, що тимчасово зменшували чисельність студентів стаціонару.

Характерною рисою розвитку педагогічної освіти залишалася фемінізація студентських рядів. На початку 1985–1986 н.р. жінки становили 77,1% студентів денної форми [9, с. 142]. У наступні роки їхня частка поступово зменшувалася: 74,7% у 1987 р. [18, арк. 8зв.], 73,7% у 1988 р. [6, арк. 1зв.], 69,4% у 1989 р. [7, арк. 8], 67,4% у 1990 р. [8, арк. 9], однак жінки продовжували домінувати. Подібні тенденції простежувалися і в окремих інститутах, зокрема у Тернопільському, де жінки становили переважну більшість студентів стаціонару. Це відображало специфіку педагогічної професії як соціально маркованої «жіночої» сфери зайнятості.

Вікова структура контингенту засвідчує поступове скорочення частки наймолодших студентів (до 17 років): з 14,6% у 1987 р. [18, арк. 8зв.] до 11,5% у 1990 р. [8, арк. 9]. Така динаміка може бути пов'язана зі змінами в системі середньої освіти, строками вступу та загальними демографічними процесами.

Педінститути характеризувалися також багатонаціональним складом студентства. У 1989 р. серед студентів денної форми 77,4% становили українці, 17,9% – росіяни; були представлені й інші народності (узбеки, євреї, болгар, білоруси, казахи, поляки та ін.). Загалом у педінститутах навчалися представники не менше 47 національностей [7, арк. 11-13]. На заочній формі картина була подібною. В окремих закладах, зокрема Кам'янець-Подільському

педінституті, навчалися студенти 15 національностей. Це свідчить про відкритість системи педагогічної освіти та її інтеграцію в загальносоюзний освітній простір [19, арк. 23в.].

Висновки. У 1985–1991 рр. педагогічні інститути УРСР демонстрували стійке зростання чисельності студентів, особливо на денній формі навчання. Рух контингенту був інтенсивним і відображав як внутрішні механізми функціонування системи, так і зовнішні чинники (військова служба, соціальні зміни). Студентство характеризувалося високим рівнем фемінізації, поступовим зменшенням частки наймолодших вступників та збереженням багатонаціонального складу. Сукупність цих тенденцій засвідчує масштабність розвитку педагогічної освіти наприкінці існування УРСР та її функціонування в умовах глибоких суспільних трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 9300.
2. Смаль В. З. Підготовка педагогічних кадрів у світлі рішень XXVII з'їзду КПРС і вимог реформи школи. *Вища і середня педагогічна освіта*: республ. наук.-метод. зб. Київ: Вища шк., 1987. Вип. 13. С. 3-7.
3. Народне господарство Української РСР у 1985 р.: стат. щоріч. / відп. за вип. М.Т. Ковальчук. Київ: Техніка, 1986. 398 с.
4. Народне господарство Української РСР у 1986 р.: ювілей. стат. щоріч. / відп. за вип. М.Т. Ковальчук. Київ: Техніка, 1987. 455 с.
5. Народне господарство Української РСР у 1987 р.: стат. щоріч. Держкомстату УРСР / відп. за вип. В.В. Самченко. Київ: Техніка, 1988. 463 с.
6. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 17. Спр. 20.
7. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 17. Спр. 52.
8. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 17. Спр. 90.
9. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.). Київ: Либідь, 1992. 196 с.
10. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 11. Спр. 1087.
11. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 11. Спр. 1214.
12. Завальнюк О.М., Комарницький О.Б. До історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: довідк.-статистич. матер. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. 112 с.
13. Відомчий архів Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (ВА УДУ ім. М. Драгоманова). Документи (протоколи, стенограми, рішення та інше) засідань Ради інституту. 30 серпня – 25 вересня 1986 р.
14. ВА УДУ ім. М. Драгоманова. Стенограми засідань вченої ради та документи до них за 1989 рік. Т. 1. 15 січня – 24 лютого 1989 р.
15. Інститут за 15 років. *Педагогічні кадри*. Київ, 1988. 25 січня. №4 (1227). С. 2.
16. ВА УДУ ім. М. Драгоманова. Стенограми засідань вченої ради та документи до них за 1989 рік. Т. 2. 31 березня – 28 вересня 1989 р.
17. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 17. Спр. 121.
18. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 9335.
19. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 12. Спр. 110.

Отримано: 30.03.2026

Сергій КОПИЛОВ

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри всесвітньої історії
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3634-5276>

ПОШТОВІ ЛИСТІВКИ ПОЧАТКУ ХХ ст.: ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО ТА ВІЗУАЛЬНИЙ ЗАСІБ НАВЧАННЯ

У праці проаналізовано поштові листівки (листовні картки) як історичне джерело, їх використання як візуальний засіб навчання. Відзначено високий інформаційний потенціал цих аркушевих видань початку ХХ ст.

Ключові слова: поштові листівки, початок 1900-х рр., історичне джерело, засіб навчання.

Актуальність теми. Нові можливості вивчення переломних подій початку ХХ ст. відкриває залучення інформаційного потенціалу неактуалізованих візуальних джерел, ставлення до яких змінилося в полі сучасної джерелознавчої ситуації. Інтелектуальна активність спонукає дослідників, на думку Жака Ле Гоффа, «конструювати» і «винаходити» своє джерело.

Метою статті є з'ясування інформаційного потенціалу поштових листівок як важливого зображувального джерела і можливостей їх використання як візуального засобу в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Продуктивним для дослідження ключових подій вітчизняної історії перших десятиріч ХХ ст. є використання в наукових дослідженнях візуальних джерел. Серед них вирізняються документальні й митецькі листівки, що тривалий час залишалися на маргінесі зацікавлень істориків. Зрозуміло, що протягом століття через зміну власників, переміщення між музейними збірками, революційні заворушення і війни, вивезення цінностей, руйнування місць зберігання тощо чимала кількість листівок була втрачена. Більшість з аркушевих видань вказаного періоду зберігається в музейних і приватних колекціях, а окремі з них дійшли до сьогодення в одиничних примірниках.

Для отримання об'єктивних висновків в іконографічних дослідженнях необхідно розрізняти типи інтерпретації візуального джерела (буденна, наукова та художня) і її види (джерелознавча, мистецтвознавча, історіографічна).

Поза сумнівом, використання поштових листівок як характерного елемента міської субкультури початку ХХ ст. дозволяє простежити процеси глибокої трансформації міського повсякдення, публічного простору напередодні і в період Першої світової війни, повалення імперії, а також ритуали легітимації влади та колективних уявлень про державність, націю і політичний порядок у період Української революції 1917–1921 рр. В умовах, коли більшість населення імперії Романових не мала навичок читання світської літератури (у 1914 р. лише приблизно половина дітей віком 8-12 років навчалася в школі [1]), візуальні об'єкти – документальні та митецькі листівки, фотографії, географічні карти, торгові марки, дрібна фарфорова пластика, рекламні таблиці в публічних місцях населених пунктів тощо – виконували функції символічних скріп національно-державної ідентичності.

Зазначимо, що в революційних ситуаціях заключного етапу Першої світової війни взаємодія влади та політичних партій із суспільством, формування суспільних настроїв і підтримування національних почуттів відбувалося через періодичну пресу й зображення документальних і поштових листівок як елемента повсякденного візуального середовища нації.

Від початку березня 1917 р., коли перестали діяти заборони щодо національної мови і культури, які уможливили культурно-просвітницьке піднесення, відбувалося відродження української мови й друкованого слова, започатковувалося видання нових газет, переміщувалися або створювалися приватні, кооперативні та громадські книгарні та видавництва. Останні охоче друкували патріотичні листівки, інколи починали з них свою видавничу діяльність, оскільки, на відміну від книжок, листівки мали більший попит, особливо у воєнний час, коли посилено працювала пошта. На листівках репродукували світлини фрагментів подій, а в основі інших були створені митцями графічні оригінали, що тиражували друкарським способом або фотодруком. Друкуючи листівки, видавництва і підприємці швидко отримували обігові кошти, які можна було використовувати на видання літератури.

Загальна цензура була скасована в Росії у травні 1917 р., але в країні, що перебувала в стані війни, діяла військова цензура, правова база якої в нових умовах потребувала змін. Аркушеві видання доби Української революції 1917–1921 рр. дозволяють персоніфікувати перебіг подій, визначити її типові та специфічні риси. Зокрема, їхня інформація підтверджує, що розвиток революції був зумовлений внутрішніми процесами й зовнішні чинниками (білшовицька експансія, обтяжливі економічні зобов'язання за Брестським договором, перебування в Україні військових контингентів Німеччини й Австро-Угорщини та ін.) переважно визначали розвиток ситуації в добу Гетьманату. Німецькі й австрійські фотолистівки стали важливим елементом візуального дискурсу про буття українських міст, хоча їхні видавці приховували реальне ставлення українства до окупаційної влади.

Упродовж останніх десятиріч аркушеві видання, зокрема поштові листівки (листовні картки), дослідники використовують як ілюстративний матеріал у монографіях і статтях, тому вони стали вагомим елементом академічного дискурсу. Репродуковані в шкільних підручниках і посібниках зображення документальних та мистецьких листівок є важливим візуальним засобом навчання, наприклад, у двох розділах «Українська революція» та «Розгортання визвольних змагань» посібника С. Кульчицького та Ю. Власова «Історія України. 10 клас» (2018) репродуковано 112 ілюстрацій, з яких 23 (21%) – це документальні листівки, видані упродовж 1917–1921 рр. Зауважимо, що подекуди науковці й автори навчальної літератури не завжди правильно атрибутують зображальний ряд листівок та інтерпретують його поза контекстом історичних подій.

Висновки. Поштові листівки перших десятиріч ХХ ст. є важливим зображувальним джерелом для вивчення подієво-політичної історії України, аналізу повсякденних практик, символічних форм і ментальних структур. Листовні картки є також інформативним візуальним засобом навчання вітчизняної і зарубіжної історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Russia: from tsarism to communism. *Britanica*. URL: https://www.britannica.com/topic/education/Revolutionary-patterns-of-education?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 01.03.2026).

Отримано: 30.03.2026

Владислав КОРНІЛОВ

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання

спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0000-6124-7750>

ДЬЕРДЬ II РАКОЦІ – СОЮЗНИК ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО

У статті досліджено політичні та військові контакти між трансільванським князем Дьєрдь II Ракоці та Військо Запорозьке у середині XVII ст. Розглянуто передумови формування союзу, дипломатичні переговори між трансільванським двором і гетьманським урядом, а також спільні політичні проєкти, спрямовані проти Річ Посполита. Особливу увагу приділено участі трансільванського князя у міжнародній антипольській коаліції та ролі українського чинника у цих політичних комбінаціях. Зроблено висновок, що співпраця між Трансильванією та козацькою державою була важливим елементом геополітичної боротьби у Центрально-Східній Європі в період кризи середини XVII ст.

Ключові слова: Дьєрдь II Ракоці, Трансильванія, Військо Запорозьке, дипломатія, антипольська коаліція, міжнародні відносини XVII ст.

Актуальність проблеми. Середина XVII ст. стала періодом масштабних геополітичних трансформацій у Центрально-Східній Європі. Внаслідок повстання під проводом Богдана Хмельницького та подальших воєн Річ Посполита втратила стабільність і опинилася в умовах тривалого військово-політичного протистояння з кількома сусідніми державами. У цей час активізувалася політика трансільванського князя Дьєрдь II Ракоці, який прагнув скористатися ослабленням польсько-литовської держави для зміцнення власних позицій у регіоні.

У цьому контексті важливе значення мав союз Трансильванії з Військом Запорозьким. Співпраця між двома політичними центрами була частиною ширших міжнародних проєктів, спрямованих на зміну балансу сил у регіоні та послаблення Речі Посполитої.

Проблема політичних контактів між Трансильванією та козацькою Україною привертала увагу дослідників історії міжнародних відносин XVII ст. Польська історіографія традиційно розглядала діяльність трансільванського князя у контексті боротьби проти Речі Посполитої. Українські дослідники аналізували ці події переважно в межах історії Української революції середини XVII ст.

Водночас питання політичного значення союзу між Дьєрдем II Ракоці і Військом Запорозьким потребує комплексного аналізу, з урахуванням ширшого міжнародного контексту.

Мета публікації. У статті передбачається з'ясувати передумови, зміст і наслідки українсько-трансільванського союзу 1656–1657 рр., визначити місце політики Ракоці в контексті Української революції середини XVII ст.

Виклад основного матеріалу. З формуванням в ході Національної революції середини XVII ст. Української козацької держави гетьманський уряд активно шукав союзників у боротьбі проти Речі Посполитої. Одним з таких виступив трансільванський князь Дьєрдь II Ракоці.

Дьєрдь II Ракоці (угор. György II Rákóczi) – князь Трансильванії (1648–1660), один із найактивніших політичних діячів Центрально-Східної Європи середини XVII ст. Його політика була спрямована на зміцнення автономії князівства, розширення впливу в регіоні та активну участь у міжнародних конфліктах. Він прагнув перетворити Трансильванію на важливого гравця між Османською імперією, Габсбургами, Річчю Посполитою та Московією [2].

Також однією з пріоритетних цілей Ракоці було здобуття польської корони та розширення власної влади.

Трансильванія, яка перебувала у складній системі міжнародних залежностей і прагнула зберегти власну автономію між великими державами, також була зацікавлена у послабленні польського впливу. Саме тому між двома політичними центрами поступово формувалися дипломатичні контакти, які з часом переросли у політичний союз.

У середині 1650-х рр. міжнародна ситуація у регіоні різко загострилася. Вторгнення шведських військ у Річ Посполиту в 1655 р., відоме як Шведський потоп, спричинило глибоку кризу польсько-литовської держави.

Українсько-трансільванські контакти активізувалися з літа 1655 р., коли означилися плани Москви та Варшави розпочати мирні переговори, проти чого виступав Б. Хмельницький [3, с. 93]. А вже 17 вересня 1656 р. в трансільванському місті Фейєрварі було підписано договір про дружбу між Військом Запорозьким і Трансильванією [1, с. 546-547]. Договір закріплював створення військово-політичного союзу між Військом Запорозьким і Трансильванським князівством. Згідно з його умовами, сторони зобов'язувалися надавати одна одній військову допомогу, завчасно повідомляти про можливі агресивні дії третіх держав, дотримуватися спільної зовнішньополітичної лінії щодо ворожих союзників держав, а також не порушувати умов угоди таємно.

27 (17) жовтня 1656 р. уряд Богдан Хмельницький скріпив присягою основні положення договору, що засвідчувало виступ Війська Запорозького як рівноправного суб'єкта міжнародних відносин.

Укладення цієї угоди сприяло підписанню шведсько-трансільванського договору – Раднотський трактат, який передбачав розподіл територій Річ Посполита. Водночас це відкривало можливість для участі українських військ під проводом Антін Жданович у воєнних діях на боці Швеції та Трансильванії проти Польщі в першій половині 1657 р. [4].

Ці події створили сприятливі умови для активізації політики трансільванського князя. Дьєрдь II Ракоці приєднався до антипольської коаліції, до складу якої входили також Швеція та інші політичні сили. Важливим союзником у цій боротьбі залишалося Військо Запорозьке.

Союз із козацькою державою відкривав перед трансільванським князем можливість отримати військову підтримку та зміцнити власні позиції у боротьбі за вплив у регіоні.

Політична співпраця між трансільванським князем і козацькою державою передбачала не лише дипломатичні контакти, але й спільні військові дії. У 1657 р. війська Дьєрдь II Ракоці здійснили похід на територію Речі Посполитої.

У цих планах значну роль відігравала участь козацьких військових формувань. Підтримка з боку Війська Запорозького мала посилити військовий потенціал антипольської коаліції та сприяти реалізації політичних планів трансільванського князя [5].

Разом з тим міжнародна ситуація швидко змінювалася, а втручання інших держав значною мірою ускладнило реалізацію цих планів.

Попри значні політичні амбіції, союз між Трансильванією та Військом Запорозьким не зміг досягти своїх стратегічних цілей. Поразка трансільванських військ у 1657 р. та втручання сусідніх держав суттєво змінили політичну ситуацію.

Крім того, смерть гетьмана Богдана Хмельницького у 1657 р. спричинила внутрішню політичну кризу в козацькій державі, що значно послабило її можливості у міжнародній політиці.

У результаті антипольська коаліція розпалася, а політичні плани трансільванського князя залишилися нереалізованими.

Висновки. Союз між Дьєрдь II Ракоці та Військо Запорозьке був важливим елементом міжнародної політики Центрально-Східної Європи середини XVII ст. Він виник у контексті загальної кризи Річ Посполита та прагнення сусідніх держав скористатися її ослабленням.

Попри те, що цей союз не призвів до реалізації масштабних політичних планів, він засвідчив зростання ролі козацької держави у міжнародних відносинах регіону. Співпраця між Трансильванією та козацькою Україною стала важливим проявом формування нової системи політичних союзів у Центрально-Східній Європі XVII ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акты, относящиеся къ истории Южной и Западной России, собранные и изданные археографическою комиссією. Санкт-Петербургъ: Тип. П. А. Кулиша, 1861. Т. 3. 620 с.
2. Віднянський С.В. РАКОЦІ Дьєрдь II [Електронний ресурс]. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Rakotsi_II (дата звернення: 12.03.2026).
3. Газін В. Москва, Варшава та Чигирин в умовах становлення віленсько-раднотської політичної конфігурації (друга половина 50-х рр. XVII ст.) *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. Т. 33: До 70-річчя від дня народження професора Олександра Завальнюка. С. 87–103.
4. Горобець В.М. Українсько-трансильванський договір 1656 [Електронний ресурс]. *Енциклопедія історії України: Україна–Українці. Кн. 2* / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2019. 842 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainsko_transilvanskyj_1656 (дата звернення: 12.03.2026).
5. Федорук Я.О. Трансильванське князівство у 1656 році: вибір політики між Україною, Швецією та Річчю Посполитою. *Український археографічний щорічник*. 2013. Вип. 18. С. 219-244.

Отримано: 30.03.2026

Юрій ЛУБКО

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання

спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0009-2542-839X>

ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РАДЯНСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ У 20-30-ті рр. XX ст.

У статті розглядаються ідеологічні засади радянської релігійної політики в Україні у 1920–1930-х рр. та аналізуються основні напрями реалізації антирелігійної політики радянської влади.

Ключові слова: радянська релігійна політика, атеїзм, антирелігійна пропаганда, державно-церковні відносини, 1920–1930-ті рр.

Актуальність теми. Дослідження ідеологічних засад радянської релігійної політики в Україні у 1920–1930-х рр. є важливим для розуміння механізмів формування антирелігійної політики більшовицької влади та її впливу на трансформацію державно-церковних відносин. Марксистсько-ленінська доктрина, що проголошувала релігію «пережитком минулого», стала теоретичною основою масштабної кампанії з утвердження державного атеїзму, обмежен-

ня діяльності релігійних інституцій і посилення контролю над духовним життям суспільства. Аналіз ідеологічних підвалин цієї політики дає змогу глибше зрозуміти характер взаємин між радянською державою та релігійними організаціями, а також місце антирелігійної боротьби у процесі утвердження тоталітарної системи.

Мета публікації полягає у з'ясуванні ідеологічних основ радянської релігійної політики в Україні у 1920–1930-х рр. та визначенні їх ролі у формуванні практики антирелігійної діяльності радянської влади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування радянської релігійної політики в Україні у 1920–1930-х рр. було безпосередньо пов'язане з ідеологічними засадами більшовицького режиму. Теоретичною основою цієї політики стала марксистсько-ленінська концепція, відповідно до якої релігія розглядалася як соціально-історичне явище, що виникло в умовах експлуатації та духовного поневолення людини. У працях Карла Маркса та Фрідріха Енгельса релігія трактувалася як форма ідеологічної надбудови, покликана виправдовувати існуючий соціальний порядок і підтримувати панування правлячих класів. У цьому контексті релігія визначалася як «опіум народу», що відволікає маси від боротьби за соціальне визволення [1, с. 109].

Більшовицькі лідери, насамперед Володимир Ленін, розвинули ці положення, надавши їм виразного політичного змісту. Ленін наголошував, що соціалістична держава повинна вести активну боротьбу з релігійними пережитками, водночас формально проголошуючи свободу совісті. У його працях підкреслювалася необхідність відокремлення церкви від держави та школи від церкви, що мало створити умови для поступового витіснення релігії з суспільного життя. Таким чином, радянська влада прагнула сформувати нову світоглядну систему, засновану на матеріалістичному розумінні світу та науковому атеїзмі.

Після встановлення радянської влади в Україні ці ідеологічні принципи почали активно впроваджуватися в державну політику. У перші роки існування радянського режиму було прийнято низку нормативних актів, спрямованих на обмеження впливу релігійних організацій. Одним із ключових документів став декрет про відокремлення церкви від держави та школи від церкви, який ліквідував привілейоване становище церковних інституцій і позбавив їх юридичного статусу. Релігійні громади фактично втрачали право власності на майно, а культові споруди передавалися у користування віруючим лише на умовах оренди [2, с. 73].

Водночас радянська влада розглядала релігію не лише як ідеологічного опонента, а й як потенційний центр політичної опозиції. У зв'язку з цим церковні структури піддавалися постійному контролю з боку державних органів. Діяльність духовенства обмежувалася численними адміністративними приписами, а будь-які прояви громадської активності релігійних організацій розцінювалися як порушення законодавства. У 1920-х рр. така політика поєднувалася з використанням різних методів впливу, серед яких важливе місце займала пропаганда атеїзму [4, с. 69].

Суттєву роль у реалізації антирелігійної політики відігравали спеціалізовані громадські організації, зокрема Союз войовничих безбожників. Ця структура займалася поширенням атеїстичної пропаганди серед населення, організовувала лекції, виставки, публічні дискусії та інші заходи, спрямовані на дискредитацію релігійних вірувань. Значна увага приділялася роботі з молоддю та формуванню у неї матеріалістичного світогляду. У школах запроваджу-

валися елементи антирелігійного виховання, а науковий атеїзм поступово перетворювався на складову офіційної ідеології.

Упродовж 1920-х рр. радянська релігійна політика мала певні ознаки тактичної гнучкості, що пояснювалося необхідністю стабілізації суспільно-політичної ситуації після революційних подій і громадянської війни. Проте наприкінці десятиліття, у період утвердження сталінського режиму, антирелігійна кампанія значно посилилася. Колективізація сільського господарства, індустріалізація та загальна мобілізація суспільства супроводжувалися масштабним наступом на релігійні інституції [3, с. 52].

У 1930-х рр. боротьба з релігією набула системного характеру. Закривалися храми, монастирі та духовні навчальні заклади, значна частина церковного майна конфісковувалася. Духовенство піддавалося репресіям, а релігійна діяльність обмежувалася рамками приватного життя віруючих. Радянська держава прагнула максимально витіснити релігію з публічного простору, замінивши її новою системою символів, ритуалів і свят, що відповідали комуністичній ідеології.

Важливою складовою цієї політики стало формування альтернативної світоглядної моделі, яка ґрунтувалася на поєднанні атеїзму, культу праці та віри в історичну місію соціалістичного суспільства. Державна пропаганда активно використовувала засоби масової інформації, літературу, кіно та систему освіти для утвердження нового ідеологічного простору. У результаті релігія поступово витіснялася на периферію суспільного життя, хоча повністю ліквідувати релігійні практики радянській владі так і не вдалося.

Висновки. Отже, радянська релігійна політика в Україні у 1920–1930-х рр. формувалася на основі марксистсько-ленінської ідеології, яка трактувала релігію як пережиток минулого та інструмент ідеологічного впливу експлуататорських класів. Реалізація цих теоретичних положень у практиці державної політики проявлялася у відокремленні церкви від держави, обмеженні діяльності релігійних організацій, активній антирелігійній пропаганді та поширенні наукового атеїзму. Упродовж 1930-х рр. ці процеси набули системного характеру і супроводжувалися посиленням адміністративного контролю та репресивних заходів щодо духовенства і віруючих. Таким чином, антирелігійна політика стала важливим елементом утвердження радянської ідеологічної системи та одним із інструментів трансформації духовного життя суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Киридон А.М. Державно-церковні відносини в радянській Україні (1917–1930-ті роки): дис. ... д-ра іст. наук. Київ, 2006. 531 с.
2. Пашенко В., Киридон А. Більшовицька держава і православна церква в Україні. 1917–1930-ті роки. Полтава, 2004. 335 с.
3. Чучалін О.П. Держава і Православна Церква в Україні у 1920–1930-ті роки: Умань: Видавець Сочінський М.М., 2018. 180 с.
4. Husband W.B. Godless Communists: Atheism and Society in Soviet Russia, 1917–1932. DeKalb: Northern Illinois University Press, 2000. 281 p.

Отримано: 30.03.2026

Вадим МАРКІТАНТОВ

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та філософії
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7700-972X>

ЕТАПИ ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕСУ В ПОЛІТИЦІ

У статті здійснено узагальнення основних етапів переговорного процесу в політиці та проаналізовано їх змістові особливості. Охарактеризовано ключові функції кожного етапу переговорного процесу, а також визначено чинники, що впливають на його результативність.

Ключові слова: *переговори, переговорний процес, етапи переговорів, політична комунікація, політичні домовленості.*

Актуальність теми. Переговори є одним із ключових інструментів політичної взаємодії у сучасному світі. Вони широко застосовуються у сфері дипломатії, діяльності міжнародних організацій, міжпартійній комунікації, врегулюванні конфліктів та виробленні колективних рішень. У сучасній політичній практиці переговори розглядаються як один із найбільш ефективних і демократичних механізмів врегулювання суперечностей між політичними акторами, що дозволяє досягати взаємоприйнятних рішень та сприяє пошуку компромісу [4, с. 109]. Це складний та відповідальний процес, який потребує від учасників не лише розвинених комунікативних і стратегічних навичок ведення перемовин, а й здатності адекватно сприймати позиції опонентів, розуміти їхні інтереси, бути готовим до компромісу та раціонального обмеження власних амбіцій.

Завдяки переговорам політичні актори отримують можливість узгоджувати інтереси, знижувати рівень конфронтації та формувати прийнятні для всіх сторін моделі співпраці. Водночас ефективність переговорного процесу значною мірою залежить від його належної поетапної організації, якості підготовки учасників, а також здатності сторін забезпечити практичну реалізацію досягнутих домовленостей.

Метою публікації є узагальнення основних етапів переговорного процесу в політиці та визначення чинників, що впливають на його результативність.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі переговорний процес зазвичай розглядають як структуровану систему взаємопов'язаних етапів, що охоплюють підготовку до переговорів, їх безпосереднє проведення та подальший аналіз і реалізацію досягнутих домовленостей.

Підготовчий етап переговорів. Підготовка є фундаментом успішного переговорного процесу. Саме на цьому етапі формуються концептуальні засади майбутньої взаємодії сторін, здійснюється оцінка наявних ресурсів, визначаються межі можливих поступок і розробляється загальна стратегія поведінки учасників. Недостатній рівень підготовки істотно знижує ймовірність досягнення конструктивного результату навіть за умови формальної зацікавленості сторін у досягненні домовленостей.

Підготовчий етап переговорів пов'язують насамперед з аналізом предмета переговорів, політичного контексту та ресурсних можливостей сторін. На цій стадії здійснюється збір інформації про учасників переговорів, визначаються їхні сильні та слабкі сторони, а також окреслюються можливі сценарії розвитку подій. Р. Фішер і У. Юрі виокремлюють у межах підготовки дві базові складові: аналіз ситуації та планування переговорів [1, с. 61]. Такий

підхід видається продуктивним, оскільки поєднує діагностику проблеми з практичним моделюванням можливих способів її розв'язання.

Важливим компонентом підготовки є також вирішення організаційних питань. Йдеться про формування переговорної делегації, розподіл ролей між її членами, визначення місця, часу, формату та статусу переговорів, а також попереднє узгодження порядку денного. Склад делегації має бути не лише професійно компетентним, а й функціонально збалансованим, оскільки саме від злагодженості роботи команди значною мірою залежить здатність сторони аргументовано відстоювати власну позицію [3, с.290-291].

Під час підготовчого етапу доцільно також моделювати різні сценарії перебігу переговорів, прогнозувати ризики та оцінювати наслідки потенційних рішень. Ефективними інструментами при цьому можуть бути міждисциплінарний аналіз, внутрішні дискусії, метод «мозкового штурму», а також залучення так званого «адвоката диявола» (у ролі майбутнього опонента) для перевірки переконливості аргументації [2, с. 30]. Отже, підготовчий етап є не допоміжною, а визначальною фазою переговорного процесу, оскільки саме він формує змістову, організаційну та психологічну основу подальшого діалогу.

Етап безпосередніх переговорів. Після завершення підготовки сторони переходять до безпосередньої взаємодії. Цей етап є центральним у структурі переговорного процесу, оскільки саме тут відбувається зіставлення позицій, обмін аргументами, пошук компромісів і вироблення спільних рішень. У науковій літературі можна зустріти різні моделі внутрішньої побудови цього етапу, однак зазвичай виділяють три його фази: початкову, дискусійну та заключну.

Початкова фаза передбачає встановлення контакту між сторонами, презентацію позицій та з'ясування інтересів учасників переговорів. На цьому етапі особливо важливо зменшити рівень інформаційної невизначеності, окреслити рамки діалогу та створити мінімальний рівень взаємної комунікативної довіри [5, с. 234].

Дискусійна фаза пов'язана з аргументацією, критичним обговоренням запропонованих підходів та поступовим корегуванням позицій сторін. У цей час особливого значення набувають якість аргументації, логічність викладу, здатність відокремлювати принципи питання від другорядних, а також уміння поєднувати твердість у відстоюванні ключових інтересів із готовністю до розумних поступок. Саме на цій фазі сторони перевіряють реалістичність власних вимог і визначають межі компромісу.

Заключна фаза полягає в узгодженні позицій та формулюванні досягнутих домовленостей. Спочатку напрацьовуються загальні рамки майбутньої угоди, після чого здійснюється її подальша конкретизація: редагуються положення, уточнюються формулювання, визначаються механізми реалізації та контролю за виконанням домовленостей. Саме на цьому етапі проявляються реальні наміри сторін, оскільки вони мають перейти від декларативних заяв до прийняття конкретних зобов'язань [2, с. 31-32].

Водночас слід враховувати, що переговорний процес не завжди має чітко лінійну структуру. Якщо основною метою учасників є реалізація пропагандистської функції, найбільшого значення набуває дискусійна фаза, тоді як заключна може взагалі не відбутися. Коли ж головна мета переговорів полягає у з'ясуванні позицій сторін, ключового значення набуває початкова фаза. Крім того, під час заключної фази переговорного процесу може виникнути потреба повернення до першої фази. Отже, послідовність і значущість окремих фаз переговорного процесу залежать від пріоритетності поставлених цілей, виконуваних функцій та

типу переговорів. Проте загальна логіка їх розвитку – від з'ясування позицій сторін до узгодження рішень – залишається базовою умовою результативності переговорів [3, с. 291-292].

Етап аналізу результатів і визначення шляхів реалізації узгоджених домовленостей. Завершення безпосередньої комунікації між сторонами не означає завершення переговорного процесу загалом. Після досягнення згоди розпочинається не менш важливий етап – аналіз результатів переговорів і забезпечення виконання досягнутих домовленостей. Саме на цьому етапі перевіряється реальна ефективність переговорів, оскільки навіть формально успішна угода може втратити значення за відсутності чітких механізмів її реалізації.

Післяпереговорний аналіз передбачає оцінку рівня підготовки сторони до переговорів, відповідності перебігу переговорного процесу початковому плану, ефективності аргументів, характеру взаємодії між учасниками, а також визначення тих позицій, щодо яких були здійснені поступки. Не менш важливим є аналіз перспектив подальших відносин між сторонами та характер майбутньої комунікації [2, с. 32-33].

Результативність переговорного процесу доцільно оцінювати за кількома ключовими критеріями. Першим із них є ступінь розв'язання проблеми, що стала предметом конфлікту чи суперечки. Другим критерієм виступає суб'єктивне сприйняття результату сторонами, оскільки відчуття справедливості та взаємної прийнятності досягнутої угоди суттєво впливає на стійкість домовленостей. Третім і, можливо, найважливішим критерієм є виконання досягнутих рішень. Саме дотримання сторонами взятих на себе зобов'язань дає підстави вважати переговори успішними [2, с. 34].

Отже, підсумкова оцінка переговорного процесу має ґрунтуватися не лише на самому факті досягнення угоди, а й на здатності сторін забезпечити її реалізацію в політичній практиці. Без цього переговори ризикують залишитися лише процедурною формальністю, позбавленою реального політичного ефекту.

Висновки. Етапи переговорного процесу в політиці утворюють цілісну та взаємопов'язану систему. Підготовчий етап забезпечує аналітичну, організаційну та стратегічну основу переговорів; етап безпосереднього ведення переговорів дозволяє сторонам зіставити позиції, виробити компромісні рішення та зафіксувати досягнуті домовленості; післяпереговорний етап передбачає оцінку отриманих результатів і створення умов для їх практичної реалізації.

Відповідно, ефективність політичних переговорів визначається не окремим моментом взаємодії сторін, а якістю всього переговорного процесу – від підготовки до виконання ухвалених рішень. Поєднання професійної підготовки, раціональної аргументації, організаційної дисципліни та відповідального ставлення до взятих зобов'язань створює передумови для успішного врегулювання політичних суперечностей і досягнення стійких домовленостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Добрава М. Роль переговорного процесу у врегулюванні політичних конфліктів: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. – політичні інститути та процеси / Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». Одеса, 2011. 182 с.
2. Герасимович В.А. Переговори як спосіб врегулювання політичних конфліктів: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. – політичні інститути та процеси / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2018. 190 с.

3. Герасимович В.А. Специфіка підготовки, організації та проведення політичних переговорів. *Гілея: науковий вісник*: зб. наук. праць / гол. ред. В.М. Вашкевич. Київ: Гілея, 2016. Вип. 109 (6). С. 290-292. URL: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=133> (дата звернення: 20.02.2026).
4. Маркітантов В., Найчук А. Переговори як механізм запобігання та подолання політичних конфліктів. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2024. Вип. 4 (64). С. 109-114. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/f715fd4d-25bb-4660-b557-8793d7e8d7b8/content> (дата звернення: 20.02.2026).
5. «Помаранчева» революція: версії, хроніка, документи / укл. М.Б. Погребінський. Київ: Optima, 2005. 416 с.

Отримано: 30.03.2026

Вадим МАРКІТАНТОВ

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та філософії
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7700-972X>

Василь ІЛЬЧИК

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 052 Політологія
ORCID <https://orcid.org/0009-0001-6248-4974>

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОГО БРЕНДИНГУ

У статті проаналізовано передумови виникнення, логіку становлення та основні етапи розвитку політичного брендингу як соціально-комунікативного феномену. Обґрунтовано, що політичний брендинг сформувався внаслідок поступового перенесення в політичну сферу концепцій і практик комерційного брендингу та політичного маркетингу. На основі аналізу запропоновано уточнену періодизацію розвитку політичного брендингу.

Ключові слова: брендинг, політичний бренд, політичний брендинг, політична комунікація, персоніфікація політики.

Актуальність теми. У сучасних умовах трансформації політичних процесів, зумовлених глобалізацією, цифровізацією та медіатизацією суспільства, суттєво зростає роль комунікаційних механізмів впливу на масову свідомість. Одним із ключових інструментів такого впливу постає політичний брендинг, який забезпечує формування цілісного образу політичних акторів, їхню ідентифікацію в публічному просторі та підвищення конкурентоспроможності у політичному процесі.

На відміну від традиційних форм політичної взаємодії, що ґрунтувалися переважно на ідеологічних орієнтирах і програмних засадах, сучасна політика дедалі більше тяжіє до використання символічних, емоційних та візуальних компонентів комунікації. У цьому контексті брендинг набуває значення одного з визначальних інструментів конструювання політичної реальності, впливу на суспільне сприйняття та електоральну поведінку.

Метою публікації є дослідження процесу виникнення та розвитку політичного брендингу, а також визначення основних етапів його становлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Брендинг, як соціально-комунікативне явище, сформувався в процесі історичного розвитку суспільства як відповідь на потребу диференціації об'єктів із подібними характеристиками. Його еволюція – від простих маркувальних знаків до складних систем символічної взаємодії – відображає поступове ускладнення комунікацій між виробником і споживачем, а також трансформацію механізмів впливу на масову свідомість.

На ранніх етапах розвитку брендинг виконував переважно ідентифікаційну функцію. Використання клейм, символів і позначень забезпечувало розрізнення продукції та встановлення її належності до конкретного виробника. Згодом такі практики набувають соціального змісту. Символи починають відображати статус і якість, формуючи перші змістові характеристики бренду.

У середньовічний період відбувається подальше ускладнення брендингових практик: ремісничі знаки трансформуються у гільдійні клейма та герби, які виконують не лише функцію маркування, але й виступають гарантією якості та репутації. Відповідно, бренд починає функціонувати як інструмент комунікації, що поєднує інформаційний і символічний виміри [3, с. 415].

Якісно новий етап розвитку брендингу пов'язаний з промисловою революцією у XVIII столітті, яка зумовила становлення масового виробництва та загострення конкуренції. У цих умовах брендинг починає виконувати функцію диференціації продукції на перенасичених ринках, що сприяло появі торгівельних марок і розвитку рекламної індустрії [5, р. 56, 59].

У XX столітті брендинг трансформується у складний багаторівневий механізм комунікації, виходячи за межі суто економічної функції. Він перетворюється на інструмент формування емоційного зв'язку зі споживачем, що забезпечується, зокрема, розвитком мас-медіа (радіо, телебачення, друкованої реклами, електронного маркетингу) [5, р. 57]. Бренди починають функціонувати як носії цінностей, символів і культурних кодів, що означає перехід від переважно раціональних моделей впливу до емоційно-символічних. Це суттєво розширює потенціал брендингу як механізму соціального впливу.

Поступово брендинг інтегрується у широкий соціокультурний контекст і трансформується у механізм формування ідентичності, що впливає не лише на економічну поведінку, а й на світоглядні орієнтації індивідів. Така еволюція пов'язана з формуванням концепції бренд-менеджменту та інтеграцією брендів у масову культуру. У другій половині XX століття бренд остаточно закріплюється як стратегічний ресурс, що забезпечує не лише впізнаваність, а й формування лояльності, ідентичності та довіри [3, с. 416].

Подальший розвиток інформаційно-комунікаційних технологій у XXI столітті зумовив перехід брендингу до інтерактивних та персоналізованих форм функціонування. У цих умовах бренди трансформуються у динамічні системи, що формуються в процесі безперервної взаємодії з аудиторією, тоді як комунікація набуває багатоканального характеру та передбачає високий рівень зворотного зв'язку.

У зазначеному контексті поява політичного брендингу є закономірним результатом загальної еволюції брендингу як соціально-комунікативного феномену. Водночас його поява не була механічним перенесенням комерційних прийомів у політику, вона була наслідком зміни самої природи політичної конкуренції.

Поява політичного брендингу як специфічного механізму політичної комунікації була зумовлена трансформаціями сучасного інформаційного суспільства, у якому зростає роль інформаційно-комунікативних технологій. У цих умовах політичним організаціям і лідерам необхідно виходити на новий рівень взаємодії з виборцями. Політична сфера дедалі активніше запозичує логіку та інструменти рекламно-комунікаційного впливу на цільові аудиторії

й громадську думку. Подібно до ринку, в політичному середовищі ключові актори конкурують за підтримку виборців, використовуючи комунікаційні та маркетингові механізми. Зокрема, політичні суб'єкти здійснюють своєрідну презентацію «продуктів» – кандидатів на виборні посади або програмних рішень суспільно значущих проблем – через систему символів, що мають викликати позитивне сприйняття електоратом [2, с. 154].

Передумови виникнення політичного брендингу мають комплексний характер. По-перше, перенесення маркетингових і комунікаційних підходів у політичну сферу відбулося у другій половині XX століття під впливом медіатизації політики, посилення конкуренції між політичними акторами, а також трансформації ролі виборця як активного суб'єкта політичної комунікації. За підходом Дж. Ліс-Маршмент сучасні політичні партії переходять до ринково-орієнтованих моделей, у межах яких їх діяльність орієнтується на потреби та очікування виборців. Це означає, що політичні актори починають функціонувати за логікою ринку, де ключову роль відіграє позиціонування та формування привабливого образу [6, р. 698].

По-друге, це технологізація політичного процесу та поява політичного консалтингу. Як зазначає Л. Хорішко, сучасні партії набувають рис політичних проєктів, що конкурують за ресурси та владу, а їхня конкурентоспроможність дедалі більше залежить від стратегій позиціонування [4, с. 169-170]. По-третє, важливою передумовою стала криза довіри до партій і потреба суспільства в конкретних образах, здатних уособлювати цінності, очікування й моделі політичної дії [4, с. 170]. По-четверте, в політиці зросла роль персоналізації: ефективність брендів політичних партій багато в чому почала залежати від іміджу та популярності їхніх лідерів [1, с. 649-650].

Саме сукупність цих передумов зумовила поступове оформлення політичного брендингу як окремого напрямку політичної комунікації, розвиток якого доцільно розглядати через кілька послідовних етапів. Перший, початковий етап (середина 1970-х – перша половина 1990-х років), пов'язаний із професіоналізацією виборчих кампаній, зростанням ролі консультантів, використанням опитувань, посиленням впливу медіа, а також переходом від короткочасної агітації до логіки постійного утримання виборчої лояльності [7, р. 344].

Другий етап (друга половина 1990-х – середина 2010-х років) політичний брендинг формується в межах політичного маркетингу, коли політичні актори починають використовувати рекламні та комунікаційні технології для впливу на виборців. У цей період розпочинається інтенсивний розвиток концептуалізації політичних брендів, а політичні партії, групи тиску, рухи, кандидати та кампанії починають системно осмислюватися як політичні бренди [8, р. 2].

Третій етап (з 2015 року до сьогодні) характеризується інституціоналізацією політичного брендингу як окремого напрямку досліджень і практики, що передбачає довгострокове управління брендом політичних суб'єктів. У цей час відбувається перехід від загального розуміння політичного бренду до його розгалуженої типології. Крім того, цей етап відзначається спробами створити інструменти аналітичного та стратегічного управління брендом [8, р. 3-4]. У 2020-х роках йому притаманна інтенсивна цифровізація політичної комунікації. Соціальні мережі та цифрові платформи надають політичному брендингу інтерактивного характеру, посилюють персоналізацію політики та зміщують акцент у бік лідероцентричних моделей політичної репрезентації. У цих умовах політичний лідер дедалі частіше постає як персоналізований політичний бренд. К. Піч та Б. Ньюман підкреслюють, що сучасні дослідження політичного брендингу виходять із того, що брендами можуть розглядатися політичні партії, політики, кандидати, рухи, групи тиску та виборчі кампанії, а сам політичний

брендинг виконує функції диференціації від конкурентів і формування ідентифікації між громадянами та політичними суб'єктами [8, р. 2].

Висновки. Політичний брендинг доцільно розглядати як закономірний результат еволюції брендингу та політичного маркетингу в умовах ускладнення політичної комунікації. Його виникнення зумовлене маркетизацією політики, посиленням ролі медіа, зростанням значення символічного виміру політичної конкуренції та персоналізацією політичного лідерства. У цьому контексті політичний брендинг постав не як механічне перенесення комерційних технологій у політику, а як окремий спосіб конструювання політичної ідентичності, диференціації політичних акторів і формування стійких асоціацій у суспільній свідомості.

Проведений аналіз дозволив уточнити періодизацію розвитку політичного брендингу та виокремити три основні етапи. Встановлено, що сучасний політичний брендинг характеризується поєднанням інституціоналізації, цифровізації та персоналізації, а політичний бренд дедалі більше функціонує як інструмент довгострокового позиціонування, формування довіри, репутації та ідентифікації громадян з певним політичним суб'єктом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Павлюк К. Брендинг на сучасному політичному ринку України. *Гілея: науковий вісник*: зб. наук. праць. 2012. Вип. 62. С. 645-650. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/opac/search.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF%2Fgileya_2013_76_84.pdf&P21DBN=UJRN (дата звернення: 12.03.2026).
2. Сергієнко Т. Політичний брендинг у сучасній політичній науці. *Contemporary Ukrainian science: theoretical and practical achievements / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov*. Sherman Oaks, California: GS Publishing Services. 2024. P. 154-161. URL: https://eo.kiev.ua/resources/arhivMonographs/mono_2024_18/article_154-161.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 12.03.2026).
3. Харчук О. Сутність бренду як економічного поняття: виникнення, становлення та сучасні тенденції розвитку. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Економіка*. 2010. Вип. 13. С. 414-420. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2010_13_49 (дата звернення: 12.03.2026).
4. Хорішко Л. Партійний бренд як фактор технологізації політичного процесу. *Сучасна політика*. 2010. № 21. С. 169-177. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/f836caca-9979-47bd-9b2f-f2366f4b11f7/content> (дата звернення: 12.03.2026).
5. Drzewiecka A. The story of experiences – the evolution of the interdisciplinary of branding. *International Journal of Arts and Social Science*. 2023. Issue 11. Volume 6. P. 52-66. URL: <http://ijassjournal.com/2023/V6I11/4146663701.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
6. Lees-Marshment J. The Marriage of Politics and Marketing. *Political Studies*. 2001. Vol. 49. P. 692-713. URL: https://vlex.co.uk/vid/the-marriage-of-politics-874264592?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 12.03.2026).
7. Needham C. Brand Leaders: Clinton, Blair and the Limitations of the Permanent Campaign. *Political Studies*. 2005. Vol. 53. P. 343-361. URL: <https://bpb-us-e1.wpmucdn.com/sites.suffolk.edu/dist/e/265/files/2010/09/Needham-brand-leaders.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
8. Pich C., Newman B. Evolution of Political Branding: Typologies, Diverse Settings and Future Research. *Journal of Political Marketing*. URL: https://irep.ntu.ac.uk/id/eprint/38033/1/1206480_Pich.pdf (дата звернення: 12.03.2026).

Отримано: 30.03.2026

Олександр МАРЧУК

здобувач вищої освіти третього рівня 2 року навчання

спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4922-3144>

НАКАЗ МІНІСТРА ІСПОВІДАнь ІВАНА ОГІЄНКА ЩОДО ЗБОРУ КОШТІВ У ЦЕРКВАХ: ПОТРЕБИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ (1919 р.)

У статті проаналізовано рішення міністра ісповідань Івана Огієнка щодо організації збору коштів у церквах у 1919 р., з'ясовано причини запровадження відповідних заходів та визначено основні потреби, на які спрямовувалися фінансові ресурси. Розглянуто механізми реалізації збору коштів, зокрема інформаційні кампанії та залучення духовенства до громадських ініціатив, спрямованих на підтримку Дієвої армії УНР.

Ключові слова: Іван Огієнко, міністр ісповідань, УНР, церква, фінансові збори, духовенство, Дієва Армія УНР.

Актуальність тема. Дослідження зумовлене необхідністю комплексного аналізу взаємодії держави та церкви в умовах Української революції 1917–1921 рр. Особливого значення набуває вивчення фінансової політики уряду УНР, зокрема ролі церковних інституцій у мобілізації фінансових ресурсів для підтримки воїнів Дієвої Армії УНР та соціальної сфери. Досвід діяльності Івана Огієнка є важливим для розуміння механізмів консолідації суспільства в умовах війни та державотворчих процесів, що набуває вагомості в умовах сьогодення.

Метаю тез є аналіз наказу міністра ісповідань Івана Огієнка щодо збору коштів у церквах у 1919 р., визначення причин його ухвалення та механізмів реалізації цієї ініціативи.

Вклад основного матеріалу дослідження. 15 вересня 1919 р. Директорія УНР прийняла пропозицію Кирило-Мефодіївського товариства та призначила Івана Огієнка міністром ісповідань. На цій посаді він взявся втілювати політику розбудови Української Православної Церкви [2, с. 359].

3 жовтня на засіданні Ради міністра ісповідань піднімалося питання про збори коштів у церквах, які необхідно було унормувати. Іван Огієнко зауважив, що назбирані гроші йшли на потреби, які не відповідали інтересам УНР, зокрема – «Татьяніський комітет», «Палестинське товариство» та ін., тому їх необхідно було припинити. У цьому контексті протоієрей Василь Липківський повідомив присутніх ще про єпархіальні збори (т.з. «свічний збір» на утримання Центрального свічного комітету, 25 % на духовні школи, на утримання Всеросійського Собору та ін.). Після обговорення цього питання член Ради Володимир Чехівський запропонував утворити спеціальну комісію на чолі з Василем Липківським та у співпраці з Подільською духовною консисторією, на яку покладалось завдання за тиждень визначити перелік церковних зборів та представити відповідний доклад. За його підсумками мав бути підготовлений наказ для Консисторії про припинення зборів, що «...не відповідали сучасному стану України», а зібрані кошти переспрямовувалися для Українського Червоного Хреста [8, арк. 27–28]. Ця організація опікувалась хворими та пораненими воїнами Дієвої армії УНР, які потребували ліків, харчів, санітарно-гігієнічних речей, взуття, одягу та ін.

У жовтні віце-директор департаменту Міністерства ісповідань, за розпорядженням І. Огієнка, направив листа Подільській духовній консисторії (який продублював у травні 1920 р.), де пропонувалося щомісяця відкривати карнавки для збору коштів по церквах, а

вилучені пожертвування надсилати до Управи Українського Червоного Хреста у м. Кам'янці-Подільському. Далі йшлося про передачу згаданих благодійній організації усіх коштів, надісланих до єпархіального архієрея з 26 червня 1919 р. до 1 травня 1920 р. Більше того, необхідно було розіслати обіжник по Подільській єпархії, щоб священики спонукали населення жертвувати на Український Червоний Хрест [3, с. 125].

Цілком слушно зауважив Б. Андрусишин, що І. Огієнко був ініціатором різних громадських акцій, які сприяли захисту та зміцненню УНР [1, с. 117–118]. З метою підсилення попереднього розпорядження Г. Левицького, 12 листопада міністр ісповідань видав наказ підлеглим органам зробити відповідні розпорядження, щоб у церквах та інших місцях богослужбових зібрань різних віросповідань на території УНР усі духовні особи під час богослужіння закликали людей допомагати хворим і пораненим воїнам та здійснювати збір коштів на їх потреби [9, арк. 26; 10, арк. 13 зв.–14]. Про це рішення повідомили періодичні видання «Трудова громада», «Україна», які підкреслювали, що «зібрані кошти повинні пересилати через Подільську Духовну Консисторію до Подільської філії Українського Червоного Хреста» [4; 5; 6; 7]. Як з'ясував О. Завальнюк, відслідкувати суми зібраних коштів по церквах для вищевказаних потреб не вдалося [3, с. 125].

Висновки. Отже, діяльність Івана Огієнка на посаді міністра ісповідань засвідчує прагнення уряду УНР ефективно використати потенціал церковних інституцій для забезпечення державних потреб в умовах війни. Основними напрямками його політики у цьому питанні стали переорієнтація церковних фінансових потоків на підтримку Дієвої армії УНР та унормування механізму збору коштів через церковні структури. Важливу роль у реалізації цієї політики відігравало духовенство, яке було залучене до інформаційно-просвітницької діяльності та мобілізації населення до благодійності. Водночас спроби держави повною мірою контролювати та акумулювати ці кошти виявилися лише частково успішними, що було зумовлено складною військово-політичною ситуацією та обмеженими адміністративними ресурсами УНР.

Таким чином, розгляд рішення на Раді міністра ісповідань, розпорядження віце-директора одного з департаментів духовного відомства та наказ Івана Огієнка щодо збору коштів у церквах стали важливим елементом політики цього міністерства, спрямованої на консолідацію суспільства та підтримку армії, однак їх ефективність була обмежена об'єктивними умовами функціонування УНР.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрусишин Б. Церква в українській державі 1917-1920 (доба Директорії УНР). Київ: Либідь, 1997. 176 с.
2. Завальнюк О. Міністерство ісповідань УНР за Івана Огієнка: формування та реалізація основних напрямків державно-церковної політики (вересень 1919-листопад 1920 р.). *Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України*. Хмельницький, 2014. С. 358–368.
3. Завальнюк О. Міністр ісповідань УНР Іван Огієнко: спроба реформування Подільської єпархії на засадах Української Автокефальної Православної Церкви у 1919-1920 рр. *Хмельницькі краєзнавчі студії: наук.-краєзн.й зб.* Хмельницький, 2021. Вип. 30. С. 114–128.
4. Збір грошей по церквах. *Трудова громада*. 1919. 12 жовтня. № 80. С. 4
5. Збір грошей по церквах. *Україна*. 1919. 8 жовтня. Ч. 47. С. 3
6. Збір по Церквах на Український Червоний Хрест. *Україна*. 1919. 19 жовтня. Ч. 56. С. 3
7. Збір по Церквах України на Український Червоний Хрест. *Трудова громада*. 1919. 19 жовтня. № 85. С. 2

8. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 1072. Оп. 1. Спр. 3.
9. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 1072. Оп. 1. Спр. 4.
10. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 1072. Оп. 2. Спр. 174.

Отримано: 30.03.2026

Антон НАЙЧУК

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри політології та філософії
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9906-6645>

КВІНТЕСЕНЦІЯ ПОНЯТТЯ «ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА»

У статті розкривається зміст поняття «філософсько-педагогічна думка».

Ключові слова: *філософсько-педагогічна думка, філософія, педагогіка, освіта, глобалізація.*

Актуальність теми. Глобалізаційні хвилі, які охопили всі сфери людської діяльності не обійшли стороною і освіту. Особливого сенсу і змісту набуває ціннісно-світоглядне ставлення людини до світу і самої себе в освіті. Її головними завданнями виступає розвиток усебічно розвинутої особистості, тобто зі світоглядом, який забезпечує гармонійну взаємодію людини з іншими людьми, суспільством та природою [1, с. 250-255]. В даному контексті, стрижневим елементом виступає формування філософсько-педагогічної думки, на основі якої вибудовується парадигма освіти.

Мета дослідження полягає у системному аналізі сутнісної основи поняття «філософсько-педагогічна думка».

Вклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з ситуації, яка склалася на нинішньому етапі суспільного розвитку, можна виділити щонайменше три основних тенденції змін у сфері освіти:

- по-перше, світову тенденцію зміни основної парадигми освіти (криза класичної моделі і системи освіти, розробка нових фундаментальних ідей в філософії та соціології, у гуманітарній науці, створення експериментальних і альтернативних шкіл);
- по-друге, рух вищої школи і освіти в напрямі інтеграції у світову культуру (демократизація школи), створення дієвої системи неперервної освіти, гуманітаризація та комп'ютеризація освіти, вільний вибір програм навчання, виникнення і функціонування на основі самостійності шкіл і ВНЗ, товариств викладачів та студентів і т. ін.;
- по-третє, набуває все більшого значення тенденція, щодо відновлення традицій української школи [2, с. 9-32].

Цими обставинами зумовлена необхідність пошуку нового комплексу педагогічних і філософських ідей, які з традиційними уявленнями про людину і освіту формують нові, побудовані на гуманітарних принципах і розумінні людини як найвищої цінності.

Такий підхід є безумовно полем діяльності філософії і педагогіки. Оскільки, відповідно до тлумачення в науковій літературі, філософія – це форма суспільної свідомості, яка вироб-

ляє загальний цілісний погляд на світ і місце людини в ньому, досліджує відношення мислення до буття, практичне, пізнавальне, ціннісне, етичне та естетичне ставлення людини до світу [3, с. 63]; педагогіка – наука про виховання людини розкриває сутність, цілі, завдання і закономірності виховання, його роль у житті суспільства і розвитку особистості; процес освіти і навчання [3, с. 41] що, безперечно, ставить людину в центр предметного поля їх досліджень.

Філософія охоплює всі сфери і аспекти суспільного буття, створюючи певний ідеал – визначенням його якості і змісту на конкретному історичному етапі, на якому будується відповідний тип культури, і є реально діючою теорією, активно впливає на практику, в тому числі і на сферу освіти.

В свою чергу, основний зміст педагогіки складає підготовку людини до життя, яка включає в себе здобуття знань, формування необхідних вмінь і навичок, світоглядної та моральної позиції, загальної культури, становлення людини як особистості тощо. Саме ця проблема, на нашу думку, поєднує філософію і педагогіку і виступає однією з складових поняття «філософсько-педагогічна думка». Тому що, «філософсько-педагогічна думка», з одного боку, формується як філософське узагальнення, пояснення і оцінка сенсу, причинних зв'язків і тенденцій розвитку буття людини в світі, яке розгортається в наявних формах культури, з іншого – через освіту трансформує в структуру свідомості особистості, її світогляд, духовний світ, культуру певного етапу історичного розвитку.

Освіта, як зазначає А. Ярошенко: «...є механізмом відтворення людської життєдіяльності на індивідуально-особистісному і суспільному рівнях. Якщо індивідуальне в особистості, як правило, є неповторним і унікальним, то суспільне – тим, що делегується в освіту як вимога конкретно історичного типу культури... [4, с.41]».

Разом з тим, філософія розширює педагогічну предметність, забезпечує освіті методологічне та світоглядне підґрунтя. Тому вона завжди є безпосередньо причетною до оновлення та наповнення навчального процесу новим змістом. Це, зрештою, надає педагогіці цілісності та робить її здатною «працювати» на розвиток і саморозвиток людини.

Таким чином, в основі розбудови системи освіти, формування освітньої парадигми виступає філософсько-педагогічна думка, сутність якої полягає у відтворенні образу системи освіти, що здатна забезпечити розвиток особистості у відповідності до умов суспільства, що часується з майбутнього етапу розвитку світової цивілізації.

Зміст її саморозгортається як:

- взаємозв'язок філософії і педагогіки в підході до визначення змісту освіти і виховання, духовних цінностей на певному етапі історичного розвитку;
- погляди філософів, педагогів на систему освіти і виховання, етичних норм, духовних цінностей в суспільстві;
- науково-світоглядні і ціннісні принципи, які впливають на вибір дослідницьких і освітніх пошуків; відповідні методи пізнання;
- способи накопичення, переробки й передання знання в даній системі і педагогічних прийомах, які впливають з них, а також методик виховання та навчання [5, с. 86-144; 6].

Висновки. Отже, одне із головних завдань філософсько-педагогічної думки полягає в формуванні та систематизації знань, цінностей і орієнтирів особистості, які б відповідали вимогам часу, суспільному розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ісакова О., Баєва О. Проблеми філософії освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 47. Т. 2. С. 250–255.
2. Освітologia: витоки наукового напрямку: монографія / за ред. В.О. Огнев'юка; авт. кол. В.О. Огнев'юк, С.О. Сисоєва, Л.Л. Хору́жа, І.В. Соколова, О.М. Кузьменко, О.О. Мороз. Київ: ВП «Едельвейс». 2012. 336 с.
3. Словник-довідник для підготовки до практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Філософія» (для студентів денної, заочної та дистанційної форм навчання усіх напрямів підготовки) / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова; уклад.: Н.В. Козирева. Харків: ХНУМГ імені О.М. Бекетова, 2018. 69 с.
4. Ярошенко А.О. Ціннісний дискурс освіти: монографія. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. 156 с.
5. Бойченко Н.М. Етичні цінності сучасної університетської освіти: філософська рефлексія: дис. ... д-ра філософ. наук. 09.00.10 – філософія освіти; 09.00.07 – етика. Київ, 2016. 431 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/Boychenko_26.02.2016_disertac.pdf (дата звернення 05.03.2026).
6. Філософія освіти в умовах сучасних викликів: цінності, стратегії, інноваційні практики: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції, присвяченої Всесвітньому дню філософії (Полтава, 20 листопада 2024 року) / упоряд.: Т.О. Бондар, В.Ю. Стрельніков, Н.П. Шаповалова. Полтава: ПАНО, 2024. 209 с. URL: <https://pano.pl.ua/wp-content/uploads/2024/11/Filosofia-osvity-v-umovakh-suchasnykh-vyklykiv-2.pdf> (дата звернення 11.03.2026).

Отримано: 30.03.2026

Олександр ОЛІЙНИК

здобувач вищої освіти третього рівня 2 року навчання

спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0004-8810-2075>

«СПРАВА РОМАНОВА»: ПРИКРА СТОРОНА МОБІЛІЗАЦІЇ ДО ЛАВ АРМІЇ УНР ВОСЕНИ 1920 РОКУ НА ПОДІЛЛІ

Стаття присвячена завершальному періоду боротьби за українську державність в добу Другої УНР. В центрі уваги постало питання проведення восени 1920 року мобілізації до лав армії УНР на Поділлі. На прикладі «Справи Романова» показано складність реалій в яких вона здійснювалася.

Ключові слова: *армія УНР, Кам'янець-Подільський, мобілізація, населення Поділля, українське військо.*

Актуальність теми. Ведучи збройну боротьбу з противниками української державності не можливо було досягти успіху без поповнення лав армії УНР шляхом мобілізації до війська, зокрема в 1920 році. З'ясування тонкощів цієї справи має неабияке значення і для сучасності. Адже розуміння «світла і тіней» реалій мобілізації у ті часи допоможе зробити правильні висновки і необхідні дії сьогодні.

Мета публікації. Мета статті полягає у тому, щоб на прикладі «Справи Романова» показати об'єктивні і суб'єктивні труднощі у проведенні восени 1920 року на Поділлі мобілізації до лав армії УНР.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наприкінці жовтня-листопада 1920 року воєнно-політичне становище Другої УНР різко погіршилося. Шанси на успішне збереження української державності невпинно зменшувалися. Фронт невпинно відкочувався зі сходу до Збруча. Попри це вище керівництво та командування армії УНР не полишали надій на позитивний результат. Одним із шляхів досягнення цього було поповнення лав українського війська шляхом мобілізації населення, в т. ч. і на теренах Поділля.

Загалом процес мобілізації, кількісні показники призваних до війська, зокрема і в нашому випадку, на сьогодні достатньо глибоко вивчено. Прикладом цього можуть слугувати наукові дослідження Р. Ляковича [1; 2]. Цілком зрозуміло, що поряд з тими, хто добровільно поповнював лави українського війська чи мобілізувався відповідно до чинного законодавства, були й ті, хто намагався уникнути мобілізації будь-яким шляхом.

Українська влада та військові структури УНР ведучи боротьбу з ухилянством неодноразово фіксували факти зриву мобілізації, зокрема участі в них і самих мобілізаторів.

Відповідно до ухваленого Кабінетом Народніх Міністрів і затвердженого Головою Директорії Головним Отаманом військ УНР С. Петлюрою закону про мобілізацію від 14 вересня 1920 року для поповнення бойових частин українського війська розпочався призов на дійсну військову службу, про що було поінформовано мешканців Поділля та губерньського центру [3]. Водночас частина краян увійшовши в змову з посадовими особами мобілізаційних органів намагалася уникнути виконання закону про мобілізацію. Одним із прикладів такої прикрої сторони мобілізації до лав армії УНР стала «Справа Романова».

На початку листопада 1920 року Інформаційне Бюро Генерального штабу армії УНР зібрало відомості про неправомірну вигоду окремих мобілізаторів на Поділлі. Виявилося, що Кам'янець-Подільський військовий начальник сотник Романів, мешкаючи разом з членом мобілізаційної комісії, займався звільненням мобілізованих за гроші від виконання військового обов'язку. Посередником у цьому процесі був Сігал, власник будинку, в якому проживали зазначені особи. За кожного звільненого від військової служби посередник отримував не менше як 100000 крб. Розслідування показало, що до ділків зверталися і євреї, котрі не проживали в Кам'янці-Подільському. Серед таких прохачів були Фельблідт за 100000 крб; два брати Маламуди – 300000 крб за обох [4]. Про такий стан справ з мобілізацією було представлено відповідний рапорт Головному Прокурору Головної Судової Управи при Військовому Міністерстві [4].

У наступному рапорті від 7 листопада 1920 року начальник Інформаційного Бюро Красовський доносив, що йому вдалося виявити ряд кам'янчан, котрі були звільнені від військової служби за грошову винагороду:

- 1) Аврам Недельман;
- 2) Барух Цібельман;
- 3) Шаферштейн;
- 4) Завируха;
- 5) Вайнштейн.

Від кожного звільненого мобілізаційною комісією отримано по 100000 крб. А головний фігурант сотник Романів відправив для обміну в Галичину значні суми (на думку Красовського – кілька мільйонів – О. О.) [5].

Подальше розслідування встановило причетність до оборудок тестя Сігала, котрий видавав посвідчення про звільнення від військової служби, та всіх старшин, котрі мешкали в

будинку і неодноразово влаштовували «райські вечори», до яких часто долучали і голову мобілізаційної комісії Кам'янця-Подільського полковника Дишлевого [5].

На жаль, чим завершилося розслідування, чи отримали покарання відповідальні посадовці, їх помічники та ухиянти, встановити не вдалося. Можливо серед архівних документів і матеріалів колись вдасться віднайти відповіді на ці питання.

Висновки. Отже, як свідчать матеріали «Справи Романова», мобілізаційний процес до лав українського війська здійснювався далеко не завжди як потрібно. До зриву мобілізаційних планів часом долучалися і самі мобілізатори, котрі, використовуючи службове становище, отримуючи неправомірну вигоду йшли на зустріч ухиянтам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лякович Р.С. Військові мобілізації на Проскурівщині восени 1920 р.: організація, хід, наслідки. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*: зб. наук. праць Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне, 2019. Вип. 31. Кн. 2. С. 47–54.
2. Лякович Р.С. Мобілізація до збройних формувань українських державних утворень та їх роль у посиленні боротьби за національні інтереси (кінець 1918 – кінець 1920 рр.): дис. ... докт. філософ.: 032. Кам'янець-Подільський, 2021. 508 с.
3. Наказ. *Слово*. Кам'янець-Подільський, 1920. 30 верес. Ч. 2. С. 1.
4. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 1075. Оп. 1. Спр. 84. Арк. 2. URL: <https://surl.li/ayjqil> (дата останнього звернення 17.02.2026).
5. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 1075. Оп. 1. Спр. 84. Арк. 3. URL: <https://surl.li/xavsmmp> (дата останнього звернення 17.02.2026).

Отримано: 30.03.2026

Сергій ОЛІЙНИК

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії України

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9130-1575>

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ ГАЛИЦЬКИХ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИХ СВЯЩЕННИКІВ З РОСІЙСЬКОЮ ОКУПАЦІЙНОЮ ВЛАДОЮ В 1914–1915 РОКАХ: СВІДОМИЙ ЧИ НЕСВІДОМИЙ, ДОБРОВІЛЬНИЙ ЧИ ПРИМУСОВИЙ ВИБІР?

Стаття присвячена історії російської окупації Галичини в 1914–1915 роках. В центрі уваги поставлено питання колабораціонізму галицьких греко-католицьких священників, з'ясування їх свідомого чи несвідомого, добровільного чи примусового вибору такого кроку.

Ключові слова. Галичина, греко-католицькі священники, колабораціонізм, російська окупація 1914–1915 років.

Актуальність теми. Однією із складових будь-якої війни є таке явище як колабораціонізм. В умовах сьогодення, протистояння російській агресії, воно неодноразово ставало предметом уваги в інформаційному просторі. Водночас варто виокремлювати, що не всяка співпраця з окупантами є колабораціонізмом.

Мета публікації. Автор поставив мету спробувати розібратися в сутності колабораціонізму греко-католицьких священників з російською окупаційною владою в 1914–1915 роках, їх свідомого чи несвідомого, добровільного чи примусового вибору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Восени 1914 року східна частина Галичини опинилася під російською окупацією, яка стала важким випробування для місцевого населення: побутові труднощі, утиски на національному рівні, репресії тощо. Серед тих, хто відчув усі «принади» «руського мира» були греко-католицькі священники, котрі, в своїй масі, не сприймали ідеї переходу до російського православ'я, що нав'язувався окупантами. Першим постраждав митрополит Української греко-католицької церкви (УГКЦ) Андрей Шептицький. Далі в число репресованих поряд з вищим духовенством потрапило й чимало місцевих священників [4, с. 77].

Водночас, потрібно зазначити, що серед мешканців Галицького краю були ті, котрі пішли на співпрацю з окупаційною владою. Серед них були й греко-католицькі священники. Історична наука, досліджуючи і висвітлюючи історію УГКЦ в часи російської окупації головним чином звертає увагу на репресивні дії щодо уніатів з боку нової влади, важке становище уніатського кліру тощо [1-6]. Але вона практично не зазначає факт колабораціонізму. Віднайдені нами архівні матеріали свідчать про факти співпраці з окупантами окремих представників УГКЦ.

В 1914–1915 роках активізувався процес русифікації освітньої сфери в Галичині. Зрозуміло, що більшість слухачів курсів російської мови і учнів у школах були уніатами. Останнім передбачалося читати Закон Божий. За таких обставин, 18 січня 1915 року, від греко-католицького Митрополичого ординарія на ім'я Директора вчительських курсів (*так в документі, насправді – Директору народних училищ Галичини – С. О.*) Б. Плєському надійшло прохання призначити в один із закладів освіти для греко-католиків законовчителя із числа їх священників [8, арк.1]. Результат переписки засвідчив про позитивне вирішення прохання. Греко-католицького священника Запитовського приходу Льва Курмановича було призначено вчителем Закону Божого в однокласне народне училище, яке функціонувало в цьому ж населеному пункті [8, арк. 2-4]. Ще одним таким призначенцем став священник Володимир Горгула, котрий служив при Церкві Успіння Пресвятої Діви Марії у Львові, і став вчителем Закону Божого у Львівському однокласному начальному училищі [8, арк. 52]. Окрім означених осіб в архівних документах згадується священник Яків Осіпович фон Топор Камінський, котрий до приходу росіян працював на освітній ниві в Станіславській гімназії та вищому реальному училищі в Раві-Руській [7, арк. 5]. У грудні 1914 року він подав прохання на зачислення на навчання на курсах російської мови [7, арк. 3].

У контексті зазначеного спробуємо з'ясувати спонукальні мотиви, причини бажання співпраці цих трьох греко-католицьких священників. Щодо перших двох, то вважаємо, що тут не було свідомого, добровільного вибору. Вони не можуть вважатися колаборантами, адже у даному випадку співпраця була ініційованою їхнім вищим керівництвом, накази і розпорядження якого вони мали виконувати. Під колабораціонізм ймовірно не підпадає і Митрополичий ординарій, ініціатива якого могла бути продиктована необхідністю пастирського нагляду за прихожанами – учнями начальних училищ. На наше припущення, така дія могла бути зумовлена також тим, щоб з ними про Слово Боже не говорили російські православні священники. Щодо останньої третьої особи, то цілком могла бути як добровільність вибору співпраці, так і необхідність, зумовлена, наприклад, важкими побутовими умовами і

прагненням вижити за тих складних обставин. На жаль, брак даних не дає змогу повністю роз'яснити ситуацію з цими трьома випадками.

Висновки. Отже, в умовах російської окупації Галичини в 1914 – 1915 роках, непоодиноким явищем для місцевих мешканців стало таке явище як колабораціонізм. Серед тих, хто пішов на співпрацю з окупантами були й представники греко-католицьких священників. Однак визначити їх свідомий чи несвідомий, добровільний чи недобровільний вибір доволі проблематично. На жаль, наявні дані, представлені в архівних фондах, не дають підстави зробити категоричні висновки. Вони навпаки вказують як на свідомий, добровільний так і не свідомий, не добровільний вибір дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ковбаса В. Релігійна політика російської окупаційної влади в Галичині та Буковині (1914–1917 рр.) *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2021. Том 32 (71). № 3. С. 65-73.
2. Ковбаса В. Становище Греко-Католицької Церкви в умовах російської окупації Східної Галичини та Північної Буковини (1914–1917 рр.). *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. № 7 (43). Vol. 1. С. 101-108.
3. Лозинська І. Церковна політика російської окупаційної влади в Галичині в роки Першої світової війни. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2014. № 17-18. С. 266-274.
4. Марчук В.В. Українська Греко-Католицька Церква. Історичний нарис / Прикарпатський університет ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ: Плай, 2001. 164 с.
5. Московська окупація Галичини 1914–1917 рр. в свідченнях сучасників. (Галицький архів). Львів: Априорі, 2018. 528 с.
6. Петрович І. [Крип'якевич І.]. Галичина під час російської окупації: серпень 1914 – червень 1915. Накладом в-цтва «Політична бібліотека», 1915. 116 с.
7. Центральний держ. архів вищих органів влади і управ. України. Ф. 768. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 3-5.
8. Центральний держ. архів вищих органів влади і управ. України. Ф. 768. Оп. 1. Спр. 54. Арк. 1-4.

Отримано: 30.03.2026

Ігор ОПРЯ

кандидат історичних наук, доцент,

завідувач кафедри всесвітньої історії

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2847-2088>

РЕВОЛЮЦІЯ ЦІН І «РЕСУРСНЕ ПРОКЛЯТТЯ» РАННЬОМОДЕРНОЇ ІСПАНІЇ

У статті розглядаються економічні наслідки припливу дорогоцінних металів з американських колоній до Іспанії у XVI – XVII ст. та аналізується вплив «революції цін» на зміну економічного балансу сил у Європі.

Ключові слова: Іспанія, революція цін, колоніальна експансія, срібло Америки, ресурсне прокляття.

Актуальність теми. Проблема «революції цін» XVI ст. та феномену «ресурсного прокляття» ранньомодерної Іспанії є важливою для розуміння закономірностей розвитку європейської економіки в добу становлення світової системи господарства. Масове надходження

срібла й золота з американських колоній, яке мало зміцнити політичне й економічне лідерство Іспанської монархії, спричинило масштабну інфляцію, фінансову нестабільність і посилення залежності від зовнішніх виробників та банкірських домів. У результаті колоніальні ресурси стали одним із чинників прискореного розвитку інших європейських держав, тоді як сама Іспанія поступово втрачала провідні позиції. Осмислення цього історичного парадоксу дозволяє глибше зрозуміти взаємозв'язок між ресурсним багатством, економічною структурою держави та довготривалою конкурентоспроможністю у європейському просторі.

Мета публікації полягає у виявленні впливу дорогоцінних металів з американських колоній на економічний розвиток Іспанії XVI – XVII ст. та з'ясуванні ролі «революції цін» у послабленні її економічного й політичного лідерства в Європі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відкриття Америки наприкінці XV ст. започаткувало формування нової економічної системи, що поєднала Європу, Америку та Азію в межах глобальних торговельних маршрутів. Після експедицій Христофора Колумба та подальших завойовницьких походів конкістадорів Іспанська корона отримала контроль над величезними територіями Центральної та Південної Америки. Особливого значення набули срібні родовища Потосі та Мексики, які впродовж XVI ст. забезпечили небачений приплив дорогоцінних металів до Європи [2, с. 26]. Саме цей потік ресурсів перетворив Іспанія на одну з наймогутніших держав континенту.

Американське срібло стало фінансовою основою політики Габсбургів. За правління Карла V та Філіпа II Іспанія вела масштабні війни в Італії, Нідерландах, протистояла Османській імперії та Франції, підтримувала католицькі сили в Європі. Колоніальні доходи дозволяли утримувати численні армії й флот, фінансувати дипломатію та розгалужений адміністративний апарат. У середині XVI ст. Іспанська монархія виглядала беззаперечним лідером європейської політики [1, с. 219].

Проте масове надходження дорогоцінних металів мало непередбачувані наслідки для європейської економіки. Зростання грошової маси спричинило тривалу інфляцію, відому в історіографії як «революція цін». Упродовж XVI ст. ціни на основні товари зросли в кілька разів, що призвело до падіння реальних доходів населення та зміни структури господарства. Інфляційні процеси особливо болісно позначилися на Іспанії, де економіка залишалася переважно аграрною і менш гнучкою до нових умов.

Однією з ключових проблем стала слабкість виробничого сектору. Іспанська економіка не змогла швидко розвинути мануфактури та міське ремесло, натомість значна частина споживчих товарів імпортувалася з інших регіонів Європи. Срібло, яке надходило з колоній, витрачалося на закупівлю іноземних тканин, зброї, предметів розкоші та продовольства. Таким чином, дорогоцінний метал швидко залишав межі країни, стимулюючи виробництво в інших державах [3, с. 192].

Особливо вигідною ця ситуація виявилася для Нідерландів, які стали важливим торговельно-фінансовим центром Європи. Нідерландські купці й банкіри активно обслуговували іспанські фінансові операції, отримуючи прибутки від кредитування корони. Подібну роль відігравали й фінансові кола в Англії та італійських містах. У результаті іспанське срібло фактично ставало капіталом для розвитку конкурентів.

Серйозним чинником економічної нестабільності були й постійні військові витрати. Іспанська корона неодноразово оголошувала державні банкрутства у другій половині

XVI ст., що свідчило про хронічний дефіцит бюджету. Попри величезні колоніальні доходи, витрати на війни та обслуговування боргів перевищували можливості державної скарбниці. Залежність від іноземних кредиторів посилювала фінансову вразливість монархії.

Інфляція також змінила соціальну структуру суспільства. Землевласники, які отримували фіксовані доходи, втрачали купівельну спроможність, тоді як торговці та фінансисти могли швидше адаптуватися до нових умов. У Іспанії це призвело до загального економічного застою та послаблення міського підприємництва. Натомість у Північній Європі, де активно розвивалися мануфактури та морська торгівля, інфляційні процеси сприяли акумуляції капіталу та модернізації господарства [4, с. 131].

Колоніальна модель господарства формувала у Іспанії залежність від зовнішніх ресурсів. Замість стимулювання внутрішнього виробництва уряд спирався на регулярні поставки срібла з Америки. Така стратегія зменшувала мотивацію до структурних реформ і технологічного оновлення. Економічна система ставала вразливою до коливань поставок металу, піратських нападів і воєнних загроз на морських шляхах.

У довгостроковій перспективі ці процеси сприяли зміні балансу сил у Європі. Поступове економічне зростання Нідерландів і Англії, розвиток їхнього флоту та фінансових інститутів заклали підвалини нового європейського лідерства. Іспанія ж, попри величезні ресурси, дедалі більше втрачала конкурентні переваги. Таким чином, приплив колоніального срібла став не лише джерелом тимчасової могутності, а й чинником глибокого структурного дисбалансу, що визначив подальшу трансформацію європейської економічної системи.

Висновки. Отже, приплив дорогоцінних металів з американських колоній, який забезпечив Іспанії тимчасову фінансову перевагу в XVI ст., водночас став одним із чинників довготривалого економічного послаблення держави. «Революція цін», інфляційні процеси, зростання зовнішньої заборгованості та залежність від імпортованих товарів сприяли відтоку капіталу й стимулювали розвиток конкурентних економік Північної Європи. Відсутність структурної модернізації та орієнтація на колоніальні ресурси сформували модель, що виявилася нестійкою в умовах зміненої європейської економічної кон'юнктури. Таким чином, іспанський досвід ранньомодерної доби демонструє історичний парадокс: надмірне ресурсне багатство без ефективних інституцій та виробничої бази може не зміцнювати, а підривати позиції держави у міжнародному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. А. Чому нації занепадають? Походження влади, багатства і бідності / пер. Олександр Дем'янчук. Київ: Наш Формат, 2016. 440 с.
2. Фергюсон Н. Еволюція грошей / пер. з англ. Катерина Діса. Київ: Наш Формат, 2017. 384 с.
3. Elliott J.H. Imperial Spain: 1469 – 1716. London: Penguin Books, 2002. 448 p.
4. North D.C., Thomas R.P. The Rise of the Western World: A New Economic History. Cambridge: Cambridge University Press, 1973. 171 p.

Отримано: 30.03.2026

ІСТОРІОГРАФІЯ АНГЛОМОВНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ ІСТОРІЇ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (1900 – ЛЮТИЙ 1917 рр.)

Проаналізовано підходи та методологічні парадигми англomовної історіографії щодо вивчення суспільно-економічної та економічної історії Наддніпрянщини на початку XX ст. Дослідницькі підходи еволюціонували від ігнорування суб'єктності України науковцями «ліберальної» школи до визнання її ключової ролі представниками «ревізіонізму». Велику роль при цьому приділено переосмисленню робітничого руху та селянських виступів як раціональних протестів, а не стихійних бунтів. Вказано, що 1991 р. відбувся методологічний злам, який дозволив розглядати історію Наддніпрянської України через призму етнонаціональної специфіки та застосувати концепцію пограниччя.

Ключові слова: англomовна історіографія, Наддніпрянська Україна, соціальна історія, модернізація, пограниччя.

Актуальність теми. Важливим завданням сучасної вітчизняної науки є переосмислення власного минулого крізь призму світового наукового контексту, який пропонує альтернативні підходи, методи та трактування подій минулого. Дослідження історії Наддніпрянської України початку XX ст. в англomовній науковій думці є складним явищем, яке пройшло тривалий розвиток від ігнорування суб'єктності України до визнання її важливої, а подекуди і ключової ролі в імперських процесах.

Метою тез є аналіз еволюції концептуальних підходів та методологічних парадигм щодо вивчення суспільно-політичної та економічної історії Наддніпрянської України на початку XX ст. в англomовній історіографії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення історіографії англomовної історіографії історії Наддніпрянської України початку XX століття відзначається особливою складністю, оскільки воно передбачає аналіз доробку вчених, які характеризували праці англomовних дослідників, що вивчали історію українських губерній у складі Російської імперії в окреслений період.

Важливою історіографічною працею, яка фіксує зміну підходів в англо-американській історіографії до вивчення пізньої Російської імперії, зокрема таких її регіонів як промисловий південь (Катеринославська, Херсонська губернії) та аграрний центр (Полтавська, Чернігівська та Київська губернії) є монографія Едварда Ектон «Rethinking the Russian Revolution». Традиційну західну (переважно американську та британську) історіографії він називає «ліберальною» і вказує, що вона тривалий час фокусувалася виключно на історії політичних еліт. У зв'язку з цим події початку XX століття розглядалися ними крізь призму діяльності політичних лідерів та державних інститутів в центрах Російської імперії. У зв'язку з цим події та глибинні соціальні процеси в регіонах ігнорувалися. При цьому роль селянства і робітників розглядалася як похідна, оскільки народні маси вважалися пасивними, а подекуди навіть анархічними і деструктивними. В цій схемі революційні процеси пояснювалися маніпуляціями еліт, а не соціальними процесами у місті чи селі. Е. Ектон вказує на появу у 1970-х – 1980-х рр. «ревізіоністської» школи (Л. Хеймсон, Р. Зелнік), яка на противагу до

ліберальної почала досліджувати історію «знизу» [1, р. 63-66]. Це змістило фокус з Петербургу та Москви на регіональні центри.

Е. Ектон зазначає, що велика промисловість була зосереджена в кількох районах, серед яких Україна та південь були одними з найзначніших. Він підкреслив, що концентрація великих підприємств в таких містах як Одеса та Київ сприяли організації робітничого руху. Цим він пояснює високий рівень страйкової активності, зокрема масові страйки в Одесі та на Півдні у 1902-1903 рр. Він відкинув ліберальну тезу про те, що радикалізм пояснювався селянським походженням робітників, стверджуючи слідом за ревізіоністами, що найбільш радикальними були саме кваліфіковані та урбанізовані робітники [1, р. 9-10].

Е. Ектон детально розглянув історіографію аграрного питання та протиставив погляди «лібералів», які вважали селянські бунти ірраціональними, та «ревізіоністів». Дослідник підтримав тезу ревізіоністів про те, що селяни діяли цілком раціонально, їхні виступи були свідомою боротьбою за землю проти поміщиків, а не «безглуздим бунтом». Він відзначив, що навіть після поразки революції 1905-1907 рр. селянський рух залишався загрозою, а рівень заворушень знову зріс перед Першою світовою війною [1, р. 56-58]. Визнавав дослідник також важливість національного фактору, який «ліберали» часто недооцінювали чи спрощували. Він зазначив, що політика русифікація штовхала навіть помірковані рухи, як, наприклад, в Україні, до політичних протестів [1, р. 10]. Отже, позиція Е. Ектона засвідчує, що англomовна історіографія почала визнавати політизацію українського руху реакцією на тиск, який здійснювала імперська влада.

У англо-американській історіографії другої половини ХХ ст. поширеною була концепція у відповідності до якої історія соціальної структури Російської імперії розглядалася як перехід від архаїчної станової системи до модерних класів. Таке бачення соціальних процесів в Російській імперії мали, зокрема, історики Джером Блюм, Теренс Еммонс та Леопольд Хеймсон. Натомість, Грегорі Фріз у статті «The Soslovie (Estate) Paradigm and Russian Social History» доводив, що станова система залишалася основою ідентичності аж до 1917 р., оскільки стани не зникали, а навпаки – трансформувалися і зміцнювалися. Крім того, такі групи, як козаки на Лівобережжі та Півдні України, складали окремі «субспільноти» [5, р. 12-13, 23-24].

У статті присвяченій століттю журналу «The American Historical Review» Теренс Еммонс розглянув зміну підходів американської історіографії до конструювання образу Російської імперії. Ще до Першої світової війни та в міжвоєнний період вона розглядалася як східна деспотія. Інші ж дослідження зосереджувалися на зовнішній політиці. Історії України взагалі не приділялося жодної уваги. Т. Еммонс наводить приклад одного з перших американських дослідників історії Російської імперії Френка Голдера, який хоча й народився на тій території імперії, яка є частиною сучасної України, писав виключно про російську експансію на Тихому океані та дипломатичні відносини [4, р. 1137-1140]. Період після 1945 р. Т. Еммонс характеризує як справжній бум «російських студій». В цей період історики прагнули знайти витоки та причини подій 1917 р. Домінувала історія суспільної думки, зосереджуючись на столичних центрах та інтелігенції як основному носії ідеологій [4, р. 1144-1145]. Такий підхід так само залишав мало можливостей для вивчення суспільно-політичних та економічних реалій українських губерній.

У 1960-1980-і рр. історики почали відходити від політичної історії до вивчення соціальних низів. Т. Еммонс зазначає, що під впливом теорії модернізації історія пізньої імперії почала розглядатися як історія країни, що долає «відсталість». Це актуалізувало вивчення

процесів індустріалізації в Україні. Еммонс прямо вказує на зростання інтересу до робітничої історії, яка не просто копіювала радянські схеми, а була відображенням західних підходів. В якості прикладу він наводить монографію Чартерса Винна «Workers, Strikes and Pogroms: The Donbass-Dnepr Bend in Late Imperial Russia, 1870–1905» (1992) [4, р. 1145]. Отже, англomовна історіографія почала приділяти увагу промисловому півдню України як місцю, де перетинався робітничий рух, модернізаційні процеси та погроми. Т. Еммонс вказує, що після розпаду СРСР в американській історіографії відбувся фундаментальний злам, оскільки до того вона, на його думку, була занадто центристською, фокусуючись на державному центрі та російській культурі. Лише після 1991 р. відбулася методологічна переорієнтація, яка дозволила розглядати історію Наддніпрянської України через призму етнонаціональної специфіки [4, р. 1147-1148].

У сучасній англomовній історіографії історії Наддніпрянської України початку XX ст. розгорілася полеміка, присвячена переосмисленню ролі статистичних даних не просто як джерела фактів, а як соціально сконструйованого наративу. Мова йде про статтю «On the Uses of Russian Statistics: A Response to Alessandro Stanziani's «European Statistics, Russian Numbers and Social Dynamics, 1861-1914»» Михайла Авреха, яка є відповіддю на дослідження Алессандро Станціані. У своїй статті М. Аврех звертає увагу на феномен «Чернігівської школи» статистики. Він цитує спостереження Станціані про те, що статистики мали два варіанти початку річного циклу сільськогосподарського виробництва: від збору врожаю або від посіву. Перший підхід, що домінував у більшості статистиків, фокусувався на споживанні та заощадженнях, що неминуче призводило до висновку про брак землі та надмірний фіскальний тягар, обґрунтовуючи необхідність перерозподілу землі. Натомість другий підхід, який, зокрема, використовувала альтернативна Чернігівська школа статистики, акцентував увагу на фінансуванні виробництва, що вело до висновку про брак капіталу та управлінських навичок. Таким чином, це були не просто цифри, а проєкція різних поглядів на селянське господарство: одна вела до ідеї «ідеальної селянської економіки», а інша – до побудови «західного ринкового суспільства». М. Аврех підкреслює, що земські статистики часто мали ліберальні або радикальні погляди, відмінні від позиції центрального уряду, тому вони могли свідомо приймати занижені дані селян про врожай, щоб підтвердити свої теорії зубожіння та необхідність реформ [2, р. 45-51].

Висновки. Таким чином, аналіз англomовної історіографії історії Наддніпрянської України на початку XX ст. є складною науковою проблемою, дослідження якої пройшло тривалий розвиток. Завдяки роботам представників «ревізіонізму» українські землі перестали розглядатися як пасивна провінція. Вивчення робітничого руху на півдні України та селянських виступів на Правобережжі довели раціональний, а не стихійний характер протестів. Відкриття архівів після розпаду СРСР та поява нових інтерпретацій дозволили інтегрувати історію Наддніпрянщини у глобальний контекст деколонізації та розпаду імперій. Загалом, сучасна англomовна відображає погляд на історію України початку XX ст., де в тісній інтеграції та взаємодії розглядаються національні, соціальні та імперські чинники.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Acton E. Rethinking the Russian Revolution. London: Edward Arnold, 1990. 229 p.
2. Avrekh M. On the Uses of Russian Statistics: A Response to Alessandro Stanziani's «European Statistics, Russian Numbers and Social Dynamics, 1861-1914». *Slavic Review*. 2017. Vol. 76, № 1 (Spring). P. 45-51.

3. Burbank J. Revisioning Imperial Russia. *Slavic Review*. 1993. Vol. 52, № 3. P. 555-567.
4. Emmons T. Russia Then and Now in the Pages of the American Historical Review and Elsewhere: A Few Centennial Notes. *The American Historical Review*. 1995. Vol. 100, № 4. P. 1136-1149.
5. Freeze G. L. The Soslovie (Estate) Paradigm and Russian Social History. *The American Historical Review*. 1986. Vol. 91, № 1. P. 11-36.

Отримано: 30.03.2026

Ілля ПІГОВИЧ

здобувач вищої освіти третього рівня 2 року навчання

спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-6980-8868>

КАДРОВА ПОЛІТИКА «ОМОЛОДЖЕННЯ» У МЕДИЧНИХ ВУЗАХ УРСР У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1980-Х РОКІВ – ПЛАНИ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ

У статті досліджено стан кадрового забезпечення та вікову структуру науково-педагогічних працівників медичних інститутів УРСР у другій половині 1980-х років. На основі архівних документів, зокрема звітів ректорів та довідок комісій Міністерства охорони здоров'я, проаналізовано динаміку старіння керівного складу кафедр та реалізацію державної політики щодо омолодження колективів.

Ключові слова: медичні інститути, УРСР, викладацький склад, кадрова політика, перебудова.

Актуальність теми. Дослідження кадрової політики в медичних закладах вищої освіти УРСР періоду перебудови є важливим для розуміння історичних витоків сучасних проблем вищої школи та механізмів державного регулювання академічного середовища. Вивчення цього історичного досвіду дозволяє оцінити ефективність адміністративних важелів впливу на вікову структуру колективів та їхні наслідки для збереження наукових шкіл і якості підготовки лікарів, що перегукується із сучасними викликами реформування медичної освіти.

Метою публікації є комплексний аналіз стану вікової структури науково-педагогічних працівників медичних інститутів УРСР у другій половині 1980-х років та висвітлення механізмів реалізації державної політики омолодження кадрів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У другій половині 1980-х рр. система вищої медичної освіти Української РСР зіткнулася з проблемою старіння науково-педагогічних кадрів, що спонукало керівні партійні та урядові органи до розробки радикальних заходів із кадрового оновлення. Аналіз статистичних даних того періоду свідчив про загрозливу тенденцію: якщо у 1980 р. особи віком понад 60 років складали 20% від загальної кількості завідувачів кафедр по республіці, то до 1985 р. цей показник зріс до 37,3%, а за прогнозами у наступні п'ять років мав подвоїтися [1, арк. 25]. Міністерство охорони здоров'я УРСР, реагуючи на постанову Ради Міністрів СРСР про віковий ценз для керівних посад, ініціювало масштабну кампанію з «омолодження» колективів, яка передбачала жорсткі адміністративні заходи, зокрема заборону переобрання завідувачів кафедр старше 60 років, які не підготували собі зміну, та встановлення граничного віку перебування на посаді – 65 років [2, арк. 4].

Найбільш критична ситуація склалася у Вінницькому медичному інституті, який посідав перше місце в республіці за показником старіння керівної ланки. Середній вік завідува-

чів кафедр тут перевищував середньореспубліканський показник на 8 років, через що адміністрація запланувала звільнення близько 40% висококваліфікованих кадрів з керівних посад у зв'язку з досягненням граничного віку [2, арк. 4]. Схожі проблеми були у Харківському медичному інституті, де 42,3% завідувачів кафедр (25 осіб) були старші 60 років. Для виправлення ситуації було розроблено план звільнення 11 завідувачів кафедр до 1992 року в рамках програми «Перебудова» [3, арк. 43].

У Донецькому медичному інституті частка осіб пенсійного віку серед завідувачів кафедр становила 42% (26 осіб), а на деяких кафедрах сягала 50%. Керівництво закладу звільнило від займаних посад 5 завідувачів кафедр пенсійного віку та провело перевірку роботи з підбору кадрів [4, арк. 74].

В Одеському медичному інституті також спостерігався дисбаланс: 22 завідувачі кафедр перебували у віці 61-70 років, тоді як молодих керівників (30-40 років) було лише четверо. Там проводилися заходи з переатестації та планування кадрового резерву [5, арк. 122].

Радикальні заходи щодо працюючих пенсіонерів вживалися у Львівському та Івано-Франківському медінститутах. Наприклад, у першому з цих закладів у 1985 р. на пенсію відправили 45 викладачів (для порівняння: у 1983 р. на заслужений відпочинок пішли 14 осіб) [5, арк. 110].

В Івано-Франківському медичному інституті, де також фіксувалася значна кількість співробітників похилого віку, протягом одного року вдалося скоротити кількість працюючих пенсіонерів на 50%, довівши їх число до 27 осіб [6, арк. 48].

У Запорізькому та Кримському інститутах процес оновлення кадрів супроводжувався звільненнями за результатами атестації. У Запоріжжі, де молодь мала низьку наукову кваліфікацію (лише 7,4% викладачів до 30 років мали ступінь), планували звільнення завідувачів віком понад 65 років [4, арк. 145]. У Кримському медінституті кількість завідувачів віком 60-65 років зросла з 15 до 22 осіб за два роки, що спонукало до перегляду трудових договорів та звільнення професора В. Голубєва [7, арк. 95].

Окремі виші зосередилися на формуванні якісного резерву. У Тернопільському медичному інституті середній вік резерву на завідування кафедрами був високим (46,5 років), тому було створено спеціальний «другий ешелон» резерву виключно з молодих викладачів віком до 35 років [8, арк. 185]. У Чернівецькому медінституті, де середній вік доцентів складав 54 роки, кадрові зміни відбувалися шляхом скорочення ставок (17 одиниць за два роки) [9, арк. 59].

Інші заклади вирішували проблему через підвищення вимог та кваліфікації. У Дніпропетровському медінституті впроваджували віковий ценз для завідувачів (65 років) та проводили атестацію робочих місць у зв'язку з реорганізацією факультетів [10, арк. 2]. У Ворошиловградському (Луганському) інституті активізували роботу аспірантури та підвищення кваліфікації (105 осіб за рік) [11, арк. 50]. У Київському медінституті, маючи потужний науковий потенціал (142 доктори наук), проводили атестацію та залучали молодь через клінічну ординатуру – станом на 1987 р. у клінічній ординатурі студіювали 174 особи [12, арк. 63]. У Полтавському стоматологічному інституті підвищили вимоги до професійної майстерності при переобранні викладачів [12, арк. 40].

Висновки. Політика «омолодження» кадрового складу медичних інститутів УРСР у другій половині 1980-х років набула системного та адміністративно жорсткого характеру, поєднуючи встановлення вікових обмежень, примусове звільнення викладачів пенсійного

віку, атестаційні перевірки та формування кадрового резерву. Водночас реалізація цієї політики супроводжувалася ризиками втрати досвідчених наукових кадрів і послабленням окремих наукових шкіл, а ефективність створення повноцінного резерву часто обмежувалася недостатнім рівнем наукової кваліфікації молодих викладачів. Таким чином, кадрове «омолодження» стало важливим елементом перебудовчих трансформацій у системі медичної освіти, однак його результати мали суперечливий характер і потребують подальшого осмислення в контексті еволюції вищої школи України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Відомчий архів Буковинського державного медичного університету. Ф. Р. 938. Оп. 4. Спр. 152.
2. Відомчий архів Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова. Спр. 2228.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 342. Оп. 17. Спр. 5274.
4. ЦДАВО України. Ф. 342. Оп. 17. Спр. 4942.
5. ЦДАВО України. Ф. 342. Оп. 17. Спр. 4725.
6. ЦДАВО України. Ф. 342. Оп. 17. Спр. 3945.
7. ЦДАВО України. Ф. 342. Оп. 17. Спр. 5126.
8. Відомчий архів Тернопільського національного медичного університету ім. І.Я. Горбачевського. Спр. 3847.
9. Відомчий архів Буковинського державного медичного університету. Ф. Р. 938. Оп. 4. Спр. 118.
10. ЦДАВО України. Ф. 342. Оп. 17. Спр. 4933.
11. ЦДАВО України. Ф. 342. Оп. 17. Спр. 3943.
12. ЦДАВО України. Ф. 342. Оп. 17. Спр. 4723. Арк. 63.

Отримано: 30.03.2026

Ірина ПІГОВИЧ

асистент кафедри всесвітньої історії

ORCID <https://orcid.org/0009-0002-1598-9109>

ЦИФРОВІ ТАЙМЛАЙНИ ЯК СПОСІБ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ІСТОРИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Розглянуто можливості використання цифрових таймлайнів як інструмента візуалізації історичних процесів у навчанні історії. Показано їхній дидактичний потенціал у формуванні розуміння історичного часу, хронологічної послідовності подій та причинно-наслідкових зв'язків, а також запропоновано онлайн-платформи для створення інтерактивних хронологічних стрічок.

Ключові слова: цифрові таймлайни, хронологічне мислення, історична освіта, візуалізація історії, цифрові інструменти.

Актуальність теми. У сучасних умовах цифровізації освіти особливої уваги набувають нові інструменти візуалізації навчального матеріалу, які забезпечують інтерактивність, сприяють розвитку критичного мислення, цифрових і предметних компетентностей. Історична освіта значною мірою ґрунтується на розумінні хронології, послідовності подій та причинно-наслідкових зв'язків, тому потребує ефективних засобів подання складних історичних процесів у зрозумілій та наочній формі. Одним із таких інструментів є цифрові

таймлайни (стрічки часу), що дозволяють відображати події у часовій послідовності, поєднуючи текстову, візуальну та мультимедійну інформацію. Крім того, цифрові лінії часу відповідають сучасним освітнім підходам, зокрема компетентнісному та STEM/STEAM-орієнтованому навчанню, оскільки поєднують історичний зміст із цифровими технологіями, розвивають цифрову грамотність та навички роботи з інформацією.

Метою публікації є аналіз можливостей цифрових стрічок часу як ефективного засобу візуалізації історичних процесів та розкриття їхнього потенціалу у навчанні історії для формування та розвитку хронологічного мислення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення історії в школі розпочинається з формування в учнів розуміння історичного часу та простору. Зокрема, історичний час пояснюють через визначення понять «хронологія», «хронологічна послідовність», «тривалість» та «синхронність» подій, використовуючи при цьому лінію часу [3, с. 18-23]. Під лінією часу розуміють графічне позначення плину часу, яке показує послідовність та тривалість історичних подій [1, с. 56]. Вона допомагає у формуванні уявлення про лінійність, незворотність часу, наочно ілюструє різні його категорії (століття, тисячоліття, еру) та дозволяє виконувати пізнавальні завдання. Тому педагоги намагалися урізноманітнити роботу з лінією часу, щоб привернути до неї більше уваги здобувачів освіти. Наприклад, пропонували малювати у зошитах «ріки історії» з умовними датами-кораблями, які плывуть в одному напрямку [2, с. 50-51]. Однак, з появою цифрових таймлайнів такі завдання набули інтерактивності, що значно розширило дидактичний потенціал цього інструмента. Тепер учні можуть не лише спостерігати за послідовністю подій, а й взаємодіяти з ними: відкривати додаткову інформацію, переглядати мультимедійні матеріали, порівнювати різні історичні періоди. Це перетворює лінію часу на динамічний освітній ресурс, який поєднує візуалізацію, аналітику та елементи гейміфікації, роблячи процес навчання більш захопливим і доступним.

Існує досить велика кількість онлайн-сервісів як з готовими таймлайнами, так і з шаблонами для їх створення. Наприклад, розглянемо найпопулярніші онлайн-платформи для створення інтерактивних хронологічних стрічок: Time.Graphics (<https://time.graphics/>), Histrography (<https://histography.io/>), Tiki-Toki (<https://www.tiki-toki.com/>), Sutori (<https://www.sutori.com/en/>), Canva (<https://www.canva.com/>). Усі вони мають широкий функціонал для візуалізації історичних подій, однак відрізняються своїми можливостями та педагогічними перевагами. Так, сервіс Time.Graphics дає змогу створювати деталізовані інтерактивні часолінії з точним зазначенням дат, додаванням зображень, відео та посилань на зовнішні ресурси, що дозволяє глибше розкривати зміст історичних подій. Платформа Histrography вирізняється тим, що містить велику базу вже створених історичних подій, які відображаються на інтерактивній шкалі часу, що може використовуватися як наочний матеріал на уроці історії під час вивчення певних історичних періодів. Сервіс Tiki-Toki дозволяє створювати тривимірні інтерактивні хронологічні стрічки, що сприяє більш наочному сприйняттю інформації та підвищує зацікавленість учнів. Платформа Sutori орієнтована передусім на освітнє середовище, оскільки поєднує можливість створення таймлайнів із різними форматами навчального контенту, зокрема текстами, зображеннями, відео, тестами та запитаннями для обговорення. Водночас графічний сервіс Canva пропонує широкий вибір шаблонів для створення візуально привабливих хронологічних стрічок, що можуть використовуватися як

для навчальних презентацій, так і для індивідуальних або групових проєктів здобувачів освіти [5; 4, с. 82-84].

Цифрові інструменти дають змогу створювати деталізовані хронології, які охоплюють широкий спектр історичних подій – від глобальних процесів (зокрема розвитку цивілізацій) до локальних явищ, таких як історія окремого регіону або діяльність конкретної історичної постаті. Можливість масштабування часової шкали дозволяє здобувачам освіти детально аналізувати короткі історичні періоди або розглядати події у ширшому історичному контексті. Це сприяє кращому сприйняттю значних обсягів інформації та робить історичний матеріал доступнішим для широкої аудиторії. Крім того, хронологічна візуалізація дає змогу представити історичні події на єдиній часовій шкалі, що допомагає простежити їх послідовність, одночасність та взаємний вплив [4, с. 82].

Висновки. Цифрові стрічки часу викликають інтерес у здобувачів освіти різних вікових груп, як серед учнів 5 класу, так і серед старшокласників. Це пояснюється їх структурованістю у поданні історичного матеріалу, що дає змогу систематизувати події, простежити причинно-наслідкові зв'язки та краще зрозуміти хронологічну послідовність історичних процесів. Використання таких інструментів сприяє візуалізації історичних фактів, полегшує запам'ятовування ключових дат і подій, а також підвищує ефективність підготовки до тестових завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Власов В., Гирич І., Данилевська О. Вступ до історії України та громадянської освіти: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Генеза, 2022. 180 с.
2. Власов В.С. Як сформувати в учнів хронологічні уявлення та уміння. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник / О. Пометун, Н. Гупан, В. Власов. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ». 2018. 208 с.
3. Пометун О., Малієнко Ю., Ремех Т. Досліджуємо історію і суспільство: підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2022. 174 с.
4. Фесан В.А. Цифрові таймлайни як інструмент репрезентації історичних наративів: аналіз проєкту «Історія України» на платформі Time.Graphics. *Культурологічний альманах*. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2025. Вип. 3 (15). С. 78-88.
5. 5 зручних сервісів для створення стрічок часу. URL: <https://naurok.com.ua/post/5-zruchnih-servisiv-dlya-stvorenniya-strichok-chasu> (дата звернення: 01.03.2026).

Отримано: 30.03.2026

Маріанна ПЛАХТІЙ

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри політології та філософії
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6789-7711>

АЛГЕБРА ЛОГІКИ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ФУНДАМЕНТ СТАНОВЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ НАУКИ В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

У статті реконструйовано український інтелектуальний контекст сприйняття та розвитку алгебри логіки на зламі ХІХ-ХХ століть. Досліджено роль формальних дисциплін у процесі трансформації загальноєвропейської наукової парадигми та їхній вплив на становлення філософії науки в Україні. Виявлено, що ідеї Дж. Буля, де Моргана та Ст. Джевонса стали не лише математичним інноваційним інструментарієм, а й основою для переосмислення природи наукового мислення, критеріїв істини та структур раціональності.

Ключові слова: філософія науки, алгебра логіки, епістемологія, українська інтелектуальна традиція, логічна машина Ст. Джевонса, Ф. Козловський, І. Слешинський, О. Щукарьов.

На початку ХХ ст. українська наукова традиція опинилася на перехресті інтенсивних інтелектуальних трансформацій, пов'язаних із розвитком формальних дисциплін та зміною загальноєвропейської наукової парадигми. Алгебра логіки, сформована у працях Дж. Буля, А. де Моргана та Ст. Джевонса, постала не лише як математичне нововведення, а й як інструмент філософського осмислення структури наукового мислення, критеріїв істини та раціональності пізнання.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення витоків української філософії науки в контексті переходу до нової наукової парадигми на зламі ХІХ-ХХ століть. У цей період логіка трансформується з суто описової дисципліни на потужний інструмент формалізації, що кардинально змінило уявлення про архітектуру наукового знання. Сьогодні, в епоху панування алгоритмічних систем та штучного інтелекту, звернення до досвіду українських вчених, які першими інтегрували ідеї Дж. Буля та Ст. Джевонса, є важливим, адже дозволяє простежити генезу ідеї «механізації мислення» та зрозуміти, як формальна логіка заклала стандарти об'єктивності, системності та раціональності, що залишаються фундаментальними для сучасної методології науки. Дослідження цього інтелектуального контексту дозволяє відновити тяглість української логіко-філософської традиції та її зв'язок із загальноєвропейським науковим простором.

Метою статті є реконструкція українського інтелектуального контексту розвитку алгебри логіки на зламі ХІХ-ХХ століть та розкриття її ролі у формуванні філософських підходів до розуміння істини, об'єктивності та раціональності в межах становлення вітчизняної філософії науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Алгебра логіки, започаткована Дж. Булем і розвинута його послідовниками, стала одним із ключових етапів формалізації процесів мислення. Перетворення логічних операцій на математично описувані структури мало глибокі філософські наслідки. По-перше, воно демонструвало, що мислення не є виключно інтуїтивним актом, а підпорядковується чітким, формально вираженим законам, що створювало передумови для підвищення об'єктивності наукового пізнання, оскільки зводило міркування до процедур, які можна перевірити, відтворити й оцінити незалежно від психологічного чи культурно-

го контексту. Задовго до створення формальних мов сучасної логіки та штучного інтелекту, ідеї Буля, Пеано, Фреге й Джевонса започаткували новий тип наукової раціональності – структурно-формальний [1]. У цьому типі раціональності наука подається як система знаків і правил їхньої комбінації. Такий підхід суттєво вплинув на філософію науки ХХ ст.: від логічного позитивізму й неопозитивізму до аналітичної філософії та формальної семантики.

Особливе значення алгебра логіки мала для розвитку науки про штучне мислення – від логічних машин Ст. Джевонса до кібернетики та сучасних систем штучного інтелекту. Відтак її вплив на методологію науки виявився не лише теоретичним, а й технологічним: формальна логіка стала основою алгоритмізації, програмування та побудови машинних моделей мислення. Розвиток алгебри логіки став важливим аргументом у дискусіях щодо природи наукової істини та меж інтерпретації. На тлі зростання інтересу до релятивістських і конструктивістських концепцій знання формальні логічні структури виконували функцію «опору» проти радикального релятивізму. Формальна логіка виявляє існування структури раціонального дискурсу, яка не може бути редукована до соціальних чинників. Саме тому у філософії науки алгебра логіки виступає одним із аргументів проти поглядів, що заперечують можливість універсального наукового знання.

Вважаємо, що першим серед українських дослідників, хто звернув увагу на розробки в галузі алгебри логіки, був студент історико-філософського факультету Київського університету св. Володимира Федір Козловський. У 1881 році він опублікував в університетському збірнику статтю «Символічний аналіз форм та процесів думки», де здійснив характеристику та порівняльний аналіз систем Дж. Буля, Ст. Джевонса та Дж. Р. Дельбюфа [2]. Після першої вітчизняної інтерпретації алгебри логіки її ідеї активно популяризував професор Одеського (Новоросійського) університету Іван Слешинський (1854-1931). Під час наукового стажування у Берліні (1881-1882) відвідував лекції К. Вейерштрасса, Л. Кронекера, Е. Куммера [3].

Після опрацювання теоретичних засад «логічної машини» Ст. Джевонса українські науковці перейшли до створення її практичних моделей, основні розробки яких були здійснені харківськими дослідниками. У цей період у Харківському університеті вагомий внесок у розвиток логічних студій зробив професор хімії П. Хрущов (1849-1909), який у 1897 р. прочитав для викладацького складу курс лекцій, присвячений теорії мислення та елементам логіки. Саме тоді він реконструював «логічне піаніно» Ст. Джевонса. Після смерті вченого його дружина передала створену ним «логічну машину» до фондів Харківського університету [4]. Значним досягненням стало створення механічного апарату для формалізації логічних операцій Олександром Щукарьовим (1864-1936). У 1911 році, обійнявши посаду професора Харківського хіміко-технологічного інституту, О. Щукарьов ознайомився з реконструйованою П. Хрущовим логічною машиною Джевонса. Робота приладу викликала його глибоке зацікавлення, що спонукало вченого до власних експериментів з удосконалення конструкції. Метою досліджень було не лише відтворення, а й розширення можливостей механізації логічного виводу. Револьюційні події, зміна політичної влади та переорієнтація наукової політики спричинили згортання попередніх інтелектуальних ініціатив. У цей період відбувається радикальний перегляд фундаментальних наукових концепцій, зокрема й математичної логіки, яку дедалі частіше проголошували «буржуазною» та такою, що нібито суперечить діалектичному методу.

Висновки. Дослідження засвідчує, що діяльність Ф. Козловського, І. Слешинського, П. Хрущова та О. Щукарьова сформувала в Україні інтелектуальну традицію, яка успішно ін-

тегрувала західноєвропейську символічну логіку в національний академічний контекст. Поєднання теоретичного аналізу з піонерськими спробами машинної реалізації логічних процедур не лише сприяло утвердженню принципів об'єктивності та точності наукового знання, а й заклало методологічне підґрунтя для сучасної філософії науки. Сьогодні логічна спадщина XIX – початку XX ст. набуває нової актуальності у світлі розвитку штучного інтелекту, кібернетики та аналітичної філософії. Подальше осмислення цього доробку є необхідною умовою для зміцнення позицій української аналітичної школи у світовому науковому просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Toffano Z. Eigenlogic in the Spirit of George Boole. *ARXIV PREPRINT*, arXiv: 1512.06632, 2015. URL: <https://ui.adsabs.harvard.edu/abs/2015arXiv151206632T/abstract> (дата звернення: 15.03.2026).
2. Плахтій М.П. Праці Дж. Буля та Ст. Джевонса у інтерпретації українських науковців. *Мультиверсум. Філософський альманах*: зб. наук. праць / [гол. ред. В.В. Лях]. Київ. Український центр духовної культури, 2006. Вип. 52. С. 20-29.
3. Плахтій М.П. Іван Слешинський – популяризатор ідей математичної логіки в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. 2020. (62), С. 99-107. DOI: <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2020-62-11> (дата звернення: 15.03.2026).
4. Забута «Мисляча машина» професора О. Щукарьова. За матеріалами книг Б.М. Малиновського. URL: https://www.icfst.kiev.ua/MUSEUM/Shchukarev_u.html (дата звернення: 15.03.2026).

Отримано: 30.03.2026

Андрій ПРОДАН

здобувач вищої освіти третього рівня 4 року навчання

спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0005-0077-2507>

КОНТРАБАНДА ПОЛІТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЧЕРЕЗ ТЕРИТОРІЮ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ XX ст.

У тезах розглянуто особливості контрабанди політичної літератури через територію Волинської губернії на початку XX ст. Проаналізовано роль регіону як прикордонного транзитного простору, основні шляхи транспортування нелегальної друкованої продукції та діяльність революційних організацій. Узагальнено окремі приклади переправлення заборонених видань і визначено значення Волині у поширенні політичних ідей та функціонуванні підпільних мереж.

Ключові слова: політична контрабанда, нелегальна література, кордон, Волинська губернія, Російська імперія, Австро-Угорська імперія.

Актуальність теми зумовлена необхідністю комплексного дослідження механізмів поширення політичних ідей у Російській імперії на початку XX ст., зокрема через канали нелегальної друкованої продукції. В умовах посилення цензурних обмежень контрабанда літератури стала важливим інструментом діяльності революційних партій і організацій [1, с. 5; 3, с. 69]. Особливе значення у цих процесах мала Волинська губернія як прикордонний регіон, через який здійснювалося транспортування заборонених видань із території Австро-Угор-

щини. Попри наявність окремих досліджень, роль Волині у системі політичної контрабанди залишається недостатньо висвітленою, що зумовлює наукову актуальність обраної теми.

Мета публікації полягає у дослідженні особливостей контрабанди політичної літератури через територію Волинської губернії на початку XX ст., зокрема визначенні основних каналів транспортування, учасників процесу та ролі регіону у поширенні нелегальної друкованої продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. На зламі XIX–XX ст. Волинська губернія, розташована у південно-західній частині Російської імперії, характеризувалася чітко вираженим прикордонним положенням, що суттєво впливало на специфіку її розвитку. Західний кордон губернії, який пролягав уздовж річок Збруч, Горинь і Случ, водночас виконував функцію державного кордону між Австро-Угорською та Російською імперіями. Таке географічне положення визначало не лише стратегічне значення регіону, але й формувало його як своєрідний простір взаємодії між підросійською Україною та австро-угорськими територіями [10]. Волинь функціонувала як важливий транзитний регіон для переміщення нелегальної друкованої продукції та поширення нових політичних ідей, що спричиняло посилений контроль з боку імперських адміністративно-поліцейських структур.

Висвітлення зазначеної проблематики доцільно здійснювати на основі архівних матеріалів, які дозволяють реконструювати конкретні механізми транспортування нелегальної літератури. У цих джерелах відображено місця переправлення, основні маршрути, коло причетних осіб, а також характер і зміст заборонених видань, що дає змогу більш повно простежити функціонування шляхів політичної контрабанди.

На початку XX ст. на території Волинської губернії функціонував один із перших шляхів політичної контрабанди, організований соціал-демократами у 1901-1902 рр., Мюнхен–Відень–Львів–Київ. Окрема ділянка цього шляху проходила через м-ко Теофіполь Старокостянтинівського повіту Волинської губернії. Саме тут у серпні 1901 р. квартира Б. Мальцмана використовувалася як склад для зберігання нелегальної літератури. З серпня 1901 р. по лютий 1902 р. цим шляхом переправлено 40 пудів забороненої літератури [2, с. 43; 4, с. 61-62].

У травні 1904 р. на ст. Дубно затримано особу без документів із валізою, що належала І. Чайковському, у якій виявлено підроблені паспорти та рупівські видання. Подальше слідство встановило систематичний характер перевезень. Експертиза від 10 червня 1904 р. підтвердила використання підроблених документів для неодноразового перетину кордону. Виявлені матеріали містили інформацію про маршрути переправлення та коло контактів у Рівному, відповідальних за подальше поширення друкованої продукції серед населення [5].

У період революції 1905 р. спостерігалось посилення діяльності Української соціал-демократичної спілки (УСДС) у сфері контрабанди нелегальної літератури. На ст. Кремень 8 лютого 1905 р. затримали П. Канівця, у якого вилучено 10 755 прим. забороненої літератури («Раскол Революционной украинской партии», брошури «Страйк і бойкот», газета «Правда» та рупівські книжечки «Національна Рада. Ніч 4 августа» і «Що зробила Національна Рада») [8].

3 травня цього ж року поблизу с. Колодно Кременецького повіту жандармерією затримано транспорт УСДС, яким перевозилося понад 3200 прим. газети прокламації «Що робити заробітчанами» та газети «Листок правди». Уже 4 травня у тому ж повіті виявлено ще два транспорти Спілки, що містили понад 2400 прим аналогічних видань [9].

У серпні 1905 р. на ст. Верба Дубенського повіту затримано місцевого мешканця Х. Гольденберга, у якого під час огляду виявлено брошуру «Солдатская памятка» та газети «Социал-демократ» і «Искра» [6].

8 жовтня 1905 р. під час обшуку в помешканні П. Романовського вилучено 4 тюки (близько 6 пудів) політичної літератури соціал-демократичного змісту. Подальше слідство встановило використання сховку як проміжний пункт для пересилання літератури у напрямку Луцька та Житомира [7].

Висновки. Волинська губернія на початку ХХ ст. відігравала важливу роль як прикордонний транзитний регіон у системі контрабанди політичної літератури. Основні шляхи транспортування поєднували закордонні видавничі центри з внутрішніми осередками революційного руху, використовуючи як сухопутні переходи, так і залізничні лінії. Архівні матеріали засвідчують наявність організованих і системних форм переправлення видань, у яких брали участь як члени партій, так і місцеве населення. Попри посилений контроль з боку влади, канали контрабанди залишалися дієвими та забезпечували поширення політичних ідей напередодні революційних подій 1905 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гайдалемівський П. Українські політичні партії. Їх розвиток і програми. Зальцведель: Наклад Української військової місії, 1919. 43 с.
2. Історія Волині: з найдавніших часів до наших днів / ред. кол.: О. Г. Міщанчук (відп. ред.) та ін. Львів: Вища школа, 1988. 320 с.
3. Казакевич О. Валуєвський циркуляр 1863 року в історіографічних оцінках. *Етнічна історія народів Європи*. Київ, 2013. № 40. С. 69-74.
4. Новиков П.О. Нові дані про пересилку марксистської літератури в Росію. *Український історичний журнал*. 1961. № 2. С. 61-65.
5. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). Ф. 1335. Оп. 1. Спр. 201. Арк. 5-6.
6. ЦДІАК України. Ф. 1335. Оп. 1. Спр. 321. Арк. 1.
7. ЦДІАК України. Ф. 1335. Оп. 1. Спр. 323. Арк. 1.
8. ЦДІАК України. Ф. 1335. Оп. 1. Спр. 343. Арк. 5-5 зв.
9. ЦДІАК України. Ф. 1335. Оп. 1. Спр. 346. Арк. 7-8.
10. Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. Санкт-Петербург, 1890-1907. URL: <https://vehi.net/brokgauz/> (дата звернення: 16.03.2026).

Отримано: 30.03.2026

Леся РУДА

кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри політології та філософії,
провідний фахівець навчально-дослідної служби
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5008-2751>

ТЕОРЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ АСИМЕТРИЧНИХ КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНІЙ ГЕОПОЛІТИЦІ

Здійснено теоретичний аналіз феномену асиметричних конфліктів у сучасній міжнародній системі та визначено спільні характеристики таких конфліктів: участь недержавних акторів, застосування нерегулярних форм боротьби, використання інформаційних стратегій та поєднання військових і невійськових методів протистояння.

Ключові слова: асиметричний конфлікт, гібридна війна, геополітика, конфлікт.

Актуальність теми. Трансформаційні процеси, що відбуваються в сучасній міжнародній системі характеризуються посиленням конфронтації між міжнародними акторами, зміною методів та цілей ведення протистояння. Міжнародні конфлікти в XXI столітті характеризуються не лише прямим збройним протистоянням, а й поєднанням економічного, політичного, збройного, інформаційного та інших видів протистояння, які в науковому дискурсі називаються асиметричними.

Метою публікації є теоретичне осмислення природи асиметричних конфліктів та їх ролі в сучасних геополітичних процесах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Класичне трактування міжнародним конфліктом, яке було сформоване представниками політичного реалізму і розуміло під міжнародним конфліктом пряме збройне протистояння, що ґрунтується на раціональній поведінці держав відповідно до їх воєнної сили та спроможностей. Збільшення в XX ст. ролі недержавних політичних акторів та поява невійськових чинників сили (могутності) держав визначило виключно воєнне протистояння неефективним та таким, що потребує модернізації. Асиметричний конфлікт передбачає використання на полі бою не лише силових методів, а й завдання «ударів» по вразливих сферах життєдіяльності держави, що супроводжуються використанням нетрадиційних методів ведення збройного протистояння [2]. Під асиметричними конфліктами слід розуміти відповідь на нерівномірний розподіл влади між міжнародними акторами, що ведуть протистояння, і адаптацію цих акторів до протистояння в умовах нерівності.

В науковій літературі сформувалося декілька теоретичних підходів до розуміння асиметричних конфліктів. Наприклад, представники політичного реалізму трактують асиметричні конфлікти як наслідок різниці у матеріальних ресурсах конфліктуючих держав, де слабкі держави використовують асиметричні стратегії ведення війни як компенсаторний засіб нестачі військової сили, а ліберальна теорія, аналізуючи асиметричні конфлікти, акцентує увагу на зростаючій ролі недержавних міжнародних акторів і використання правових та економічних механізмів ведення протистояння. Поєднання воєнної стратегії, економічного протистояння та психологічних особливостей сторін конфлікту дозволяють стверджувати, що асиметричні конфлікти є багатовимірним явищем, теоретичне обґрунтування якого потребує міждисциплінарного підходу.

Асиметричні конфлікти ХХІ ст. розглядаються як характерна риса сучасної міжнародної системи, де різні за могутністю міжнародні актори взаємодіють між собою [5], де один з акторів впливає на іншого за допомогою нетрадиційних тактик ведення протистояння. Сильні держави орієнтуються на мінімізацію використання ресурсів і витрат (як фінансових так і людських), а слабші держави роблять ставку на тривалий перебіг таких конфліктів, що призводить до виснаження ресурсів та підрив політичної сили опонента.

Типовими методами ведення асиметричних воєн є партизанська та повстанська війни, терористичні атаки, кібератаки [2], інформаційні та психологічні операції, економічний та енергетичний тиск, використання цивільного населення як чинника стримування від збройного протистояння. Однією з найбільш комплексних форм асиметричних конфліктів в ХХІ ст. є гібридна війна, яка поєднує традиційні війські дії з політичними, економічними, психологічними та інформаційними методами впливу на супротивника. Гібридні війни сучасності продемонстрували, що асиметричні конфлікти – це не лише протистояння в силовому блоці, а й використання маніпуляцій, економічного тиску та ігнорування міжнародних правових норм [4].

Асиметричні конфлікти можуть мати різні форми і виникати між: державними і недержавними міжнародними акторами; між коаліцією держав та повстанськими рухами; представниками однієї держави/народу в багатосторонніх громадянських війнах. Приклади асиметричних конфліктів в ХХІ ст. (російсько-українська війна (з 2014 р.); конфлікт в Афганістані (2001-2021 р.); війна в Іраку (з 2003 р.); ізраїльсько-палестинський конфлікт та конфлікти Ізраїлю з недержавними міжнародними акторами (наприклад ХАМАС і Хезболла); конфлікт у Сирії (з 2011 р.); конфлікти між державами та транснаціональним терористичними організаціями (наприклад Аль-Каїда); протистояння з джихадистським угрупованням «Боко Харам» у Нігерії (з 2010 р.); війна в Малі (з 2012 р.); боротьба проти наркокартелів у Латинській Америці (з 2006 р.) тощо) свідчать, що, попри відмінності, усі вони характеризуються спільними рисами: нерівністю ресурсів, використанням нетрадиційних тактик і значною роллю політичних та інформаційних факторів.

Висновки. Асиметричні конфлікти ХХІ ст. трансформують сучасну геополітичну картину світу та сприяють розмиванню класичного розуміння державного суверенітету, зростанню ролі недержавних міжнародних акторів (особливо регіональних), зміні характеру ведення війни та розуміння самої її суті, підвищенню значення «м'якої сили» та ролі інформаційної складової в міжнародних відносинах. Збільшення кількості асиметричних конфліктів руйнують існуючу систему колективної безпеки та ускладнюють механізм створення нової системи, адже класичні механізми стримування, протидії й врегулювання конфліктів стають неефективними. Аналізуючи асиметричні конфлікти потрібно зазначити, що класичні моделі симетричного протистояння в сучасних умовах не здатні повною мірою описати протистояння між конфліктуєчими сторонами, а тому асиметричні конфлікти є одним з ключових компонентів сучасної геополітики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Belgharras B. The Philosophy of Conflicts and Modern Wars. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2025. Vol. 5. No. 3(47). P. 1-6. DOI: [https://doi.org/10.31435/ijitss.3\(47\).2025.4139](https://doi.org/10.31435/ijitss.3(47).2025.4139)

2. Kuć M. (2020). The Specific Nature of Asymmetric Conflicts. *Teka Komisji Prawniczej*, 2020. Vol. 13. No. 2. P. 375-381. DOI: <https://doi.org/10.32084/tekapr.2020.13.2-28>
3. Zelik R. Asymmetric War. A Critical Reading of the Transformation of Western Military Doctrines. *Estudios Políticos*. 2011. № 39. P. 168-195. URL: https://www.researchgate.net/publication/262506947_Asymmetric_War_A_Critical_Reading_of_the_Transformation_of_Western_Military_Doctrines
4. Дерев'янка І.П. Гібридна війна як різновид асиметричних дій. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2023. № 11. С. 6-16. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.11.2023.278396>
5. Дерев'янка І.П. Великі і малі держави: асиметрія відносин. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2024. № 13. С. 7-18. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306851>

Отримано: 30.03.2026

Сергій СЕМЕНОВ

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 032 Історія та археологія
ORCID <https://orcid.org/0009-0004-1882-1488>

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ДЛЯ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ТА ВИКЛИКИ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ДОКУМЕНТУВАННЯ ДЕПОРТАЦІЙ І ПРИМУСОВИХ ПЕРЕМІЩЕНЬ УКРАЇНСЬКИХ ЦИВІЛЬНИХ

Тези присвячені аналізу формування правових стандартів допустимості та використання цифрових доказів у міжнародному кримінальному праві, зокрема в контексті документування депортацій і примусових переміщень українських цивільних. Аналізуються ключові виклики застосування цифрових доказів.

Ключові слова: цифрові докази, міжнародне кримінальне право, розвідка з відкритих джерел (OSINT), депортація, примусове переміщення, ланцюг збереження доказів, Міжнародний кримінальний суд, воєнні злочини.

Актуальність теми. Повномасштабне збройне вторгнення Російської Федерації в Україну, розпочате 24 лютого 2022 року, створило безпрецедентний за масштабом масив цифрових даних, що фіксують порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Цифрові технології – розвідка з відкритих джерел (далі – OSINT), супутникові знімки, контент, створений користувачами, блокчейн-системи верифікації – перетворилися на ключові інструменти документування воєнних злочинів, зокрема незаконної депортації та примусового переміщення українських цивільних, у тому числі дітей [2; 3]. Водночас видача Міжнародним кримінальним судом ордерів на арешт Президента РФ В. Путіна та Уповноваженої з прав дитини М. Львової-Белової не лише засвідчила зростаючу роль цифрових доказів у міжнародному правосудді, але й виявила прогалини в нормативному регулюванні їх збирання, зберігання, верифікації та допустимості [1].

Мета публікації – проаналізувати систему правових стандартів для цифрових доказів у міжнародному кримінальному праві та виявити основні виклики їх практичного застосування у справах про депортацію та примусове переміщення українських цивільних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Римський статут МКС (1998) не містить спеціальних норм щодо цифрових доказів. Стаття 69(4) надає Суду повноваження оцінювати належність, доказову цінність та потенційну упередженість будь-яких доказів, залишаючи широку дискрецію у питаннях допустимості. Прецедентна практика МКС, зокрема рішення Палати першої інстанції у справі Bemba, встановила трискладовий тест допустимості: (i) належність до справи; (ii) доказова цінність; (iii) баланс між доказовою цінністю та можливим упереджувачим ефектом [8]. Нещодавнє рішення Судової палати V у справі Yekatom та Ngaïssona (2025) суттєво розвинуло ці стандарти щодо цифрових доказів, зокрема матеріалів із соціальних мереж та записів телефонних з'єднань, – Палата відхилила аргументи захисту про презумпцію недостовірності цифрового контенту як спекулятивні та встановила, що автоматично згенеровані записи телефонних з'єднань можуть «загалом вважатися надійними» [6; 7]. Таким чином, формування стандартів для цифрових доказів відбувається переважно через інструменти «м'якого права» та судову практику, а не шляхом кодифікації [2; 3].

Єдиний технічний протокол (E-Court Protocol) МКС встановлює технічні стандарти подання цифрових доказів до Суду – формати файлів, метадані, порядок зберігання у системах Суду, – проте не вирішує питань автентифікації та верифікації їхнього змісту [9].

Берклійський протокол (Berkeley Protocol), розроблений Центром прав людини Університету Каліфорнії (Берклі) спільно з Управлінням ООН з прав людини (OHCHR), є першим міжнародним стандартом, що визначає мінімальні професійні вимоги до ідентифікації, збирання, збереження, верифікації та аналізу цифрової інформації з відкритих джерел. Протокол охоплює методологічні принципи (відстеження походження контенту, оцінка достовірності джерел), професійні стандарти (безпека, етика, ланцюг збереження доказів), а також рекомендації щодо планування розслідувань та звітності. У контексті примусового переміщення Berkeley Protocol забезпечує методологічну основу для фіксації супутникових знімків, відеодоказів із соціальних мереж та перевірки автентичності зображень [2].

Лейденські настанови (Leiden Guidelines), підготовлені uKalshoven-Gieskes Form Лейденського університету (2022), систематизують стандарти поведінки з цифровими доказами (Digitally Derived Evidence, далі – DDE) в міжнародних кримінальних судах. Настанови аналізують основні категорії DDE – від відеозаписів та фотографій до аерокосмічних знімків і перехоплених комунікацій – крізь призму автентифікації, верифікації, надійності та зв'язку з конкретними обвинуваченими. Ключовими принципами є відтворюваність методів аналізу та пояснюваність результатів. У справах щодо України підходи, сформульовані в Leiden Guidelines, можуть застосовуватися, зокрема, до супутникових зображень Маріуполя та Бучі, перехоплених комунікацій російських військових [3].

Практичні настанови Eurojust, Genocide Network та Офісу Прокурора МКС (вересень 2022 року) визначають перелік рекомендацій для організацій громадянського суспільства щодо збирання та збереження інформації про міжнародні злочини з метою забезпечення її допустимості у судових провадженнях. Настанови акцентують на запобіганні надмірному документуванню, захисті свідків від ретравматизації та дотриманні процесуальних стандартів навіть на етапі первинної фіксації [4].

Зазначені ключові інструменти доповнюються іншими стандартами: CoE Electronic Evidence Guide 3.0, що містить стандартні операційні процедури поведінки з електронними доказами [5].

Висновки. Система правових стандартів щодо цифрових доказів у міжнародному кримінальному праві перебуває у стадії активного формування. Визначальну роль у цьому про-

цесі відіграють не стільки кодифіковані норми, скільки інструменти «м'якого права» та судова практика. Досвід документування депортацій і примусових переміщень українських цивільних підтверджує високий потенціал цифрових технологій, зокрема OSINT, супутникових знімків і засобів криптографічної фіксації, але водночас виявляє низку принципових проблем: складність забезпечення ланцюга збереження доказів, ризики маніпуляції цифровим контентом, юрисдикційні обмеження та відсутність спеціалізованих процедур для документування примусового переміщення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. International Criminal Court. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. 2023. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and> (дата звернення: 24.02.2026).
2. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations: A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian Law. *UN Human Rights Office*, 2022. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf (дата звернення: 25.02.2026).
3. Leiden Guidelines on the Use of Digitally Derived Evidence in International Criminal Courts and Tribunals. *Kalshoven-Gieskes Forum, Leiden University*. 2022. URL: https://leiden-guidelines.com/assets/Leiden%20Guidelines%20on%20the%20Use%20of%20DDE%20in%20ICCTs_20220404.pdf (дата звернення: 25.02.2026).
4. Eurojust, Genocide Network, ICC OTP. Documenting International Crimes and Human Rights Violations for Accountability Purposes: Guidelines for Civil Society Organizations. September 2022. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/publication/documenting-international-crimes-and-human-rights-violations> (дата звернення: 25.02.2026).
5. Council of Europe. GLACY Electronic Evidence Guide: A Basic Guide for Police Officers, Prosecutors and Judges. Version 2.1. Strasbourg: Council of Europe, 2020. URL: <https://rm.coe.int/0900001680a22757> (дата звернення: 26.02.2026).
6. ICC, Trial Chamber V. The Prosecutor v. Alfred Yekatom and Patrice-Edouard Ngaïssona. Trial Judgment. ICC-01/14-01/18. 24 July 2025. URL: <https://diplomatomagazine.eu/2025/07/24/icc-trial-chamber-v-convicts-alfred-yekatom-and-patrice-edouard-ngaissona-of-war-crimes-and-crimes-against-humanity/> (дата звернення: 27.02.2026).
7. Irving E., Rewald S. Digital Evidence Before the ICC: Lessons from the Yekatom/Ngaïssona Judgment. *OpinioJuris*. 2025. URL: <http://opiniojuris.org/2025/08/08/digital-evidence-before-the-icc-lessons-from-the-yekatom-ngaissona-judgment/> (дата звернення: 27.02.2026).
8. International Criminal Court. Judgment on the appeals of Mr Jean-Pierre Bemba Gombo and the Prosecutor against the decision of Trial Chamber III entitled “Decision on the admission into evidence of materials contained in the prosecution’s list of evidence”. ICC-01/05-01/08-1386. Appeals Chamber. 03 May 2011. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/05-01/08-1386> (дата звернення: 01.03.2026).
9. International Criminal Court. Unified Technical protocol (“E-court Protocol”) for the provision of evidence, witness and victims information in electronic form. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RelatedRecords/CR2019_00267.PDF (дата звернення: 02.03.2026).

Отримано: 30.03.2026

Анна СЕМЕНЮК-ПРИБАТЕНЬ

кандидат юридичних наук, доцент,
старший викладач кафедри археології,

спеціальних історичних і правознавчих дисциплін

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0520-5083>

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ У СФЕРІ МОБІЛІЗАЦІЇ: ГАРАНТІЇ ПРАВ ГРОМАДЯН

Здійснено аналіз адміністративних процедур у сфері мобілізації в умовах воєнного стану та визначено основні гарантії прав громадян під час їх реалізації. Досліджено нормативну основу мобілізаційних правовідносин, зокрема положення Конституції України, законів України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про адміністративну процедуру» та Кодексу адміністративного судочинства України. Розкрито зміст принципів законності, правової визначеності, пропорційності та права бути вислуханим як ключових елементів належної адміністративної процедури. Окрему увагу приділено судовому контролю за рішеннями територіальних центрів комплектування та ролі адміністративного судочинства у забезпеченні ефективного захисту прав особи. Обґрунтовано необхідність дотримання процедурних гарантії навіть в умовах воєнного стану як складової принципу верховенства права.

Ключові слова: мобілізація, адміністративна процедура, воєнний стан, гарантії прав громадян, принцип законності, пропорційність, адміністративний акт, судовий контроль.

Актуальність теми. Умови воєнного стану та триваючої збройної агресії проти України зумовили суттєву активізацію мобілізаційних процесів, що безпосередньо впливають на реалізацію конституційних прав і свобод громадян. Мобілізація як особливий правовий режим передбачає тимчасові обмеження окремих прав, однак такі обмеження повинні здійснюватися виключно на підставі закону, з дотриманням принципів правової визначеності, пропорційності, недискримінації та належної адміністративної процедури. Відповідно до Конституції України, в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод, однак такі обмеження допускаються виключно законом і повинні бути обґрунтованими та пропорційними [1].

Практика застосування законодавства у сфері мобілізації виявляє низку проблем: неоднакове трактування норм, процедурні порушення під час вручення повісток, недостатня інформованість громадян про їхні права, складнощі реалізації права на відстрочку або скасування рішень територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. У цих умовах особливого значення набуває дослідження адміністративних процедур як інструменту забезпечення гарантії прав громадян [7].

Адміністративна процедура виступає не лише технічною формою реалізації владних повноважень, а й ключовим механізмом захисту особи від можливого свавілля адміністрації. Саме тому науковий аналіз процедурних гарантії у сфері мобілізації є актуальним як з точки зору розвитку адміністративного права, так і з позиції практики правозастосування.

Метою публікації є комплексний аналіз адміністративних процедур у сфері мобілізації та визначення їх ролі у забезпеченні гарантії прав громадян, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення процедурних механізмів з урахуванням принципів верховенства права та належного врядування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адміністративна процедура – це встановлений законом порядок прийняття індивідуальних адміністративних актів та вчинення ін-

ших юридично значущих дій органами публічної влади щодо конкретної особи [8]. У сфері мобілізації такі процедури охоплюють: ведення військового обліку, вручення повісток, проходження військово-лікарської комісії, прийняття рішень щодо відстрочки, призову, визначення придатності до військової служби тощо.

Особливість мобілізаційних процедур полягає в тому, що вони реалізуються в умовах підвищеної суспільної напруги, обмежених часових ресурсів та необхідності забезпечення обороноздатності держави. Однак навіть за таких умов держава зобов'язана гарантувати дотримання прав людини. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» встановлює правові та організаційні основи мобілізації, визначає повноваження органів виконавчої влади та місцевого самоврядування [2].

Процедурний вимір діяльності органів публічної влади визначається також Законом України «Про адміністративну процедуру», який встановлює загальні вимоги до прийняття індивідуальних адміністративних актів, зокрема принципи законності, пропорційності, обґрунтованості та права особи бути вислуханою [5].

Адміністративна процедура у цій сфері виконує три ключові функції:

1. Регулятивну – визначає чіткий алгоритм дій посадових осіб.
2. Гарантійну – забезпечує можливість реалізації та захисту прав громадян.
3. Контрольну – створює підстави для перевірки законності прийнятих рішень.

Гарантії прав громадян у мобілізаційних правовідносинах ґрунтуються на загальних принципах адміністративного права. Принцип законності означає, що будь-яке рішення щодо мобілізації має прийматися виключно на підставі й у межах повноважень, визначених законом. Порушення цього принципу створює підстави для визнання адміністративного акта незаконним.

Принцип правової визначеності передбачає чіткість нормативних приписів та передбачуваність правових наслідків для громадянина. Особа повинна розуміти, які її обов'язки та які наслідки настануть у разі їх невиконання. Принцип пропорційності вимагає, щоб втручання у права громадянина відповідало легітимній меті та було необхідним і мінімально обтяжливим. Наприклад, відмова у відстрочці має бути належним чином обґрунтована й не може ґрунтуватися на формальному підході. Принцип змагальності та права бути вислуханим означає, що громадянин має право надати пояснення, документи та аргументи перед прийняттям рішення, яке впливає на його права.

Принцип обґрунтованості адміністративного акта зобов'язує орган публічної влади викладати мотиви прийнятого рішення, що забезпечує можливість його подальшого оскарження [3].

Серед ключових гарантій прав громадян у сфері мобілізації можна виокремити такі [4]:

1. Право на належне інформування. Особа повинна бути належним чином повідомлена про виклик, час і місце явки, підстави для проходження медичної комісії чи інших процедур. Порушення порядку вручення повістки може поставити під сумнів правомірність подальших рішень.

2. Право на подання документів та доказів. Громадянин має право надати документи, що підтверджують підстави для відстрочки (стан здоров'я, сімейні обставини, навчання тощо). Неврахування поданих документів або їх формальне оцінювання порушує принцип справедливості адміністративного процесу.

3. Право на оскарження. Однією з найважливіших гарантій є можливість адміністративного та судового оскарження рішень територіальних центрів комплектування. Ефективний механізм оскарження є показником демократичності адміністративної системи. Судова практика свідчить, що судами перевіряється не лише формальна законність рішень, а й дотримання процедурних вимог, повнота з'ясування обставин та належність доказів [6].

4. Право на медичний огляд у встановленому порядку. Висновки військово-лікарських комісій мають ґрунтуватися на об'єктивних медичних даних. Особа повинна мати можливість ознайомитися з результатами обстеження та оскаржити їх у встановленому порядку.

Попри нормативне закріплення процедур, на практиці виникають труднощі, серед яких:

- недостатня деталізація окремих процедур;
- відсутність єдиного електронного реєстру рішень, що ускладнює перевірку їх обґрунтованості;
- формальний підхід до розгляду заяв про відстрочку;
- складність реалізації права на ефективне оскарження в умовах воєнного стану.

Окремої уваги потребує питання цифровізації мобілізаційних процедур. З одного боку, електронні сервіси можуть підвищити прозорість і швидкість розгляду справ. З іншого – вони повинні відповідати вимогам захисту персональних даних і не створювати додаткових бар'єрів для громадян [10].

З метою підвищення гарантій прав громадян доцільно:

1. Уніфікувати та деталізувати адміністративні процедури у сфері мобілізації.
2. Запровадити чіткі стандарти мотивування рішень.
3. Розширити можливості електронного подання документів.
4. Забезпечити належну підготовку посадових осіб щодо дотримання процедурних принципів.
5. Посилити судовий контроль за законністю адміністративних актів.

Удосконалення процедур має здійснюватися з урахуванням балансу між потребами оборони держави та захистом прав людини [9].

Висновки. Адміністративні процедури у сфері мобілізації є ключовим механізмом реалізації владних повноважень держави в умовах воєнного стану. Водночас вони виступають основним інструментом забезпечення гарантій прав громадян, оскільки визначають порядок прийняття рішень, можливість участі особи у процесі їх ухвалення та механізми оскарження. Дотримання принципів законності, правової визначеності, пропорційності та обґрунтованості адміністративних актів є необхідною умовою легітимності мобілізаційних заходів. Порушення процедурних вимог підриває довіру до органів влади та може призвести до визнання рішень незаконними. Сучасні виклики вимагають подальшого вдосконалення адміністративних процедур, їх цифровізації та уніфікації, а також посилення гарантій права на ефективний захист. Лише за умови належної процедурної організації мобілізаційних процесів можливе забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та дотриманням прав і свобод громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996.

2. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 14.02.2026)
3. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 12.02.2026)
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 12.02.2026)
5. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 59. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 12.02.2026)
6. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 14.02.2026)
7. Братковський В.М., Сукмановська Л.М., Черномаз О.Б. Історико-правовий генезис інституту адміністративної відповідальності за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/48>
8. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / В.Галуцько, П.Діхтієвський, О.Кузьменко та ін.; Видання четверте. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.
9. Приймаченко Д.В., Бліхар М.М. Адміністративні процедури у сфері мобілізації: зміст стадій та ознаки (на прикладі процедури надання відстрочки). *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2025. № 16. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-01-06>
10. Бойко Б.В. Публічне адміністрування у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації: генеза доктринального дослідження та нормативно-правового регулювання в Україні в 2014-2024 рр. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2024. Вип. 85: ч. 2. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.2.36>

Отримано: 30.03.2026

Сергій СИДОРУК

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії України

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3055-3277>

СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ДО ЗАСОБІВ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ В ХОДІ РЕКРУТСЬКИХ НАБОРІВ ДО ІМПЕРСЬКОЇ АРМІЇ

У статті досліджується ставлення населення Правобережної України до засобів мобілізаційної діяльності Російської імперії в процесі рекрутських наборів наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. Проаналізовано особливості сприйняття рекрутської повинності, форми соціальної реакції та спротиву населення, а також роль громад у реалізації мобілізаційної політики. Встановлено, що рекрутчина мала виразно примусовий характер і сприймалася як соціально травматичне явище, що спричиняло напруження в суспільстві та підірвало довіру до влади. Проведено паралелі із сучасними мобілізаційними процесами в Україні, що дозволяє актуалізувати історичний досвід для осмислення сучасних викликів та потреби реформування мобілізаційної системи.

Ключові слова: рекрутська повинність, Правобережна Україна, мобілізація, Російська імперія, соціальний спротив, військова служба, латентні конфлікти.

Актуальність теми. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибшого осмислення взаємовідносин між державою та суспільством у сфері мобілізаційної політики, зокрема в умовах примусового залучення населення до військової служби. Вивчення ставлення населення Правобережної України до рекрутських наборів у XIX – на початку XX ст. дозволяє простежити механізми формування суспільної реакції на примусові військові практики, виявити рівень лояльності, опору чи адаптації населення до мобілізаційних заходів імперської влади. Це створює підґрунтя для ширшого розуміння соціальних наслідків мобілізації як інструменту державного контролю та військової політики.

Особливої актуальності тема набуває в умовах сучасної України, де внаслідок повномасштабної війни мобілізація стала ключовим елементом забезпечення обороноздатності держави. Разом із тим, суспільна реакція на окремі практики мобілізації, зокрема звинувачення у примусових методах, відчуття несправедливості, проблеми прозорості та порушення прав людини, свідчить про необхідність її вдосконалення та реформування. Поява таких явищ, як так звана «бусифікація», що асоціюється з примусовим залученням громадян, додатково актуалізує проблему довіри до державних інституцій та ефективності мобілізаційної політики. У цьому контексті історичний досвід рекрутських наборів дає можливість не лише провести порівняльний аналіз, але й виявити типологічні подібності та відмінності у сприйнятті примусової мобілізації, що є важливим для формування більш справедливої, прозорої та соціально прийнятної моделі мобілізаційної діяльності держави.

Мета публікації – проаналізувати ставлення населення Правобережної України до засобів мобілізаційної діяльності Російської імперії в процесі рекрутських наборів наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст., з'ясувати форми соціальної реакції на примусову військову повинність та визначити їх місце у системі взаємовідносин між державою і суспільством, а також провести порівняльний аналіз із сучасними мобілізаційними практиками з метою виявлення історичних паралелей і обґрунтування необхідності їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виконання рекрутської повинності населенням Правобережної України наприкінці XVIII – у першій половині 70-х рр. XIX ст. визначалося умовами входження регіону до складу Російської імперії, що супроводжувалося встановленням тотального адміністративного контролю та поширенням імперських практик у всіх сферах суспільного життя.

За цих обставин у місцевого населення формувалася специфічний досвід сприйняття рекрутських наборів, який відображався, зокрема, в усній народній творчості. Рекрутчина залишила глибокий слід у суспільній свідомості, знайшовши відображення у фольклорі як символ трагедії, втрати та примусу.

Військова служба сприймалася як одна з найтяжчих форм соціальної долі: вона означала фактичну втрату годувальника для родини та тривалу, часто довільну розлуку з близькими. Тривалий термін служби призводив до фізичного виснаження, хвороб, каліцтва або загибелі значної частини рекрутів у численних війнах Російської імперії. Тому проводи до війська нерідко набували характеру прощання.

Переважає більшість рекрутів набиралася із селян-кріпаків, що зумовлювало особливо жорсткі форми реалізації рекрутської повинності. Очевидці описували ці процеси як раптові й насильницькі дії: людей затримували без попередження, зв'язували, утримували під вартою і примусово доставляли до рекрутських установ, ігноруючи їх сімейний стан та особисті обставини [8].

У більшості випадків поставка рекрутів здійснювалася примусово за участю самих громад, які змушені були організовувати вилов і утримання призначених осіб. Архівні матеріали фіксують випадки, коли спеціально уповноважені представники громад займалися затриманням рекрутів [9, с. 229-231.].

Подібна практика, що фактично набувала характеру «полювання» на людей, мала глибокий психологічний вплив на суспільство. Під час наборів громади нерідко затримували кількох кандидатів одночасно, після чого колективно визначали, хто саме має бути відправлений до війська. Це супроводжувалося сильним емоційним напруженням, стражданнями родин та моральною відповідальністю громади за долю окремої людини [9, с. 233].

Особливо драматичними були перші рекрутські набори після скасування кріпацтва, коли військова служба й надалі сприймалася як загроза життю та соціальному становищу. Громади, залишаючись згуртованими, гостро переживали необхідність відбору рекрутів зі свого середовища, що посилювало внутрішні конфлікти та моральні дилеми.

Загалом рекрутська повинність і мілітаризаційна політика імперії викликали стійкий спротив населення Правобережної України. Молоді чоловіки різними способами намагалися уникнути служби: поширеними були втечі, самоушкодження, приховування від влади. Зокрема, на Поділлі масового характеру набули випадки ухиляння серед старообрядців, які переховували як своїх одновірців, так і місцеве населення [5-7].

Подібні практики були характерні й для інших соціальних і конфесійних груп, зокрема єврейського населення, представники якого також ухилялися від виконання повинності або сприяли переховуванню рекрутів.

Документальні джерела свідчать, що наприкінці XVIII – на початку XIX ст. масовим явищем стали втечі селян від поміщиків, які були не лише формою соціального протесту, але й ефективним способом уникнення рекрутської повинності [1-4].

Висновки. Рекрутська повинність на Правобережній Україні сприймалася населенням переважно негативно, оскільки асоціювалася з особистою трагедією, руйнуванням сімей і втратою соціальної стабільності. Примусовий характер мобілізації зумовлював поширення різних форм спротиву, зокрема втеч, ухилення та приховування рекрутів, що набували масового характеру. Такі практики сприяли зростанню соціальної напруги та підірвали довіру до державних інституцій. Рекрутчина як соціально травматичне явище залишила глибокий слід у колективній пам'яті, формуючи стійкі негативні уявлення про примусову військову службу. Ці історичні паралелі перегукуються із сучасними викликами мобілізації в Україні та підкреслюють важливість її реформування на засадах прозорості, справедливості й суспільної довіри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, (далі ЦДІАК України). Ф. 533. Оп. 1. Спр. 13. 64 арк.
2. ЦДІАК України. Ф. 533. Оп. 1. Спр. 572. 32 арк.
3. ЦДІАК України. Ф. 533. Оп. 1. Спр. 611. 44 арк.
4. ЦДІАК України. Ф. 533. Оп. 1. Спр. 1520. 16 арк.
5. Державний архів Вінницької області. Ф. Д-391. Оп. 1. Спр. 545. 132 арк.
6. Держархів Вінницької області. Ф. Д-391. Оп. 1. Спр. 546. 79 арк.
7. Держархів Вінницької області. Ф. Д-391. Оп. 1. Спр. 548. 231 арк.
8. Из воспоминаний отшельника Киевской пустыни. *Киевская старина*. 1887. № XII. С. 750.
9. Познанский Б. Воспоминания о рекрутчине по прежнему порядку. *Киевская старина*. 1889. № 11. С. 225-256.

Отримано: 30.03.2026

Ігор СІКОРА

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 052 Політологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-0295-5275>

КІБЕРБЕЗПЕКА ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ЯК ФАКТОР ДЕМОКРАТИЧНОЇ СТІЙКОСТІ

Проаналізовано кібербезпеку електоральних процесів як фактор демократичної стійкості. Здійснено концептуалізацію кібербезпеки як політологічної категорії на перетині суверенітету, легітимності та суспільної довіри. Побудовано типологію кіберзагроз виборам та проведено порівняльний аналіз моделей захисту електоральної інфраструктури в Естонії, США, ЄС та Україні. Сформульовано рекомендації щодо інтеграції кібербезпеки в електоральне законодавство.

Ключові слова: кібербезпека, електоральний процес, демократична стійкість, легітимність виборів, інформаційні операції, електронне голосування, кіберзагрози.

Актуальність теми. Цифровізація електоральних процесів створила якісно нові виклики для забезпечення демократичної стійкості. Залежність виборчої інфраструктури від інформаційно-комунікаційних технологій – реєстрів виборців, систем підрахунку голосів, платформ оприлюднення результатів – перетворила кібербезпеку з вузькотехнічної проблеми на фундаментальне питання політичної науки, що стосується суверенітету, легітимності

та суспільної довіри до демократичних інститутів. Досвід останнього десятиліття засвідчив, що кіберзагрози здатні підривати не лише технічну цілісність виборів, а й віру громадян у прозорість демократичного волевиявлення [1, с. 755–758].

Метою публікації є дослідження кібербезпеки електоральних процесів як фактора демократичної стійкості через концептуалізацію кібербезпеки як політологічної категорії, побудову типології кіберзагроз виборам та порівняльний аналіз моделей захисту електоральної інфраструктури в Естонії, США, ЄС та Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформація кібербезпеки з вузькотехнічної дисципліни у політологічну категорію є одним із визначальних процесів у сучасній науці про політику. Початково це поняття охоплювало захист інформаційних систем від несанкціонованого доступу. Проте з 2000-х років відбувається «сек'юритизація» кіберпростору – процес, унаслідок якого кіберзагрози інтерпретуються як екзистенційні виклики для держави та суспільства [4, с. 23-26; 13, с. 3-6]. У контексті Копенгагенської школи кібербезпека набуває статусу сектору безпеки, що перетинається з політичними, воєнними та інформаційними секторами.

Концептуальний зв'язок кібербезпеки з державним суверенітетом є ключовим вузлом цієї трансформації: транскордонна природа кіберпростору зумовлює ерозію суверенітету, оскільки атаки на виборчу інфраструктуру можуть здійснюватися іноземними акторами без перетину фізичних кордонів, що актуалізує проблему цифрового суверенітету держави [14, с. 155-156]. Це спонукало низку держав визнати виборчу інфраструктуру об'єктом критичної інфраструктури. Кібербезпека електоральних процесів також нерозривно пов'язана з легітимністю: легітимність виборів ґрунтується на процедурній надійності, прозорості, верифікованості результатів та інклюзивності участі [10, с. 3-20]. Впровадження електронних технологій голосування, від машин прямого електронного запису (DRE) до систем дистанційного інтернет-голосування, створює нові виклики для цих критеріїв. Естонська модель інтернет-голосування (i-Voting), попри певний рівень верифікованості, зберігає ризики вразливості клієнтських пристроїв [9, с. 94–99]. Третім виміром є суспільна довіра: навіть перцепція вразливості за відсутності фактичного компрометування може підривати демократичну консолідацію [1, с. 755–758].

Систематизація кіберзагроз дозволяє виокремити чотири їх типи. Втручання у реєстри виборців впливає на реалізацію активного виборчого права: компрометація баз даних може набувати форм видалення записів, модифікації даних або витоку персональної інформації [3, с. 38-42; 15, с. 15-16]. Маніпулювання системами підрахунку голосів стосується ядра електорального процесу; дослідження продемонстрували можливість модифікації програмного забезпечення моделей DRE без виявлення стандартними процедурами сертифікації [8, с. 39–53], тоді як паперовий слід суттєво підвищує надійність. Системи інтернет-голосування створюють ризики перехоплення голосів на етапі передачі даних [9, с. 95–100]. Інформаційні операції спрямовані на когнітивний вимір (сприйняття та поведінку виборців) і включають дезінформацію, діпфейки, координоване використання ботів [2, с. 10–18]; досвід кампаній у США (2016), Франції (2017) та ЄС підтвердив їхню здатність деформувати публічний дискурс [7, с. 5–10]. DDoS-атаки порушують доступність виборчих ресурсів, створюючи інформаційний вакуум під час критичних фаз процесу. Зазначені загрози рідко функціонують ізольовано, частіше застосовуючись комплексно.

Порівняльний аналіз моделей кіберзахисту виявляє спільні принципи та розбіжності в інституційному дизайні. Естонська модель (e-Governance) є прикладом інтеграції кібербезпеки в екосистему цифрового урядування: після кібератак 2007 року здійснено системну реформу [11, с. 45–62], а система i-Voting на базі X-Road на виборах 2023 року забезпечила 51% інтернет-голосів [6; 12, с. 112–118], хоча зберігаються ризики вразливості клієнтських пристроїв [9, с. 95–101]. Модель США характеризується децентралізацією: виборча інфраструктура під юрисдикцією штатів, що одночасно ускладнює масштабну атаку та створює фрагментацію рівнів захисту. Модель ЄС реалізується через Директиву NIS2, що вперше охоплює суб'єктів публічного адміністрування [5, art. 2-3; 14, с. 157] та встановлює обов'язки щодо управління ризиками; додатковим інструментом є Система раннього попередження [7, с. 8-12]. Українська модель формується в умовах поєднання цифрової трансформації з протидією систематичним кібератакам [13, с. 18-22]; комплексне оцінювання IFES засвідчило суттєве покращення стану кібербезпеки ЦВК з 2014 року за збереження вразливостей технологічного та процедурного характеру [15, с. 7-8], а повномасштабне вторгнення 2022 року прискорило міжнародну кооперацію.

Висновки. Проведений аналіз типології кіберзагроз свідчить про їх комплексний і гібридний характер, що обумовлює необхідність застосування інтегрованих підходів до забезпечення безпеки виборчої інженерії.

Порівняльне дослідження моделей організації кіберзахисту виборів у різних юрисдикціях, зокрема в Естонії, США, країнах Європейського Союзу та Україні, демонструє відсутність універсальної оптимальної моделі. Кожна з розглянутих систем відображає унікальне поєднання пріоритетів між рівнем безпеки, доступністю виборчих процедур, прозорістю та забезпеченням державного суверенітету.

З огляду на це, доцільним є впровадження комплексу заходів, спрямованих на підвищення стійкості електоральних процесів до кіберзагроз. Зокрема, обґрунтованою є необхідність нормативно-правового закріплення виборчої інфраструктури як складової критичної інфраструктури держави; впровадження механізмів верифікованого паперового сліду для електронних систем голосування як інструменту підвищення довіри та аудиту; формування спеціалізованих підрозділів кіберзахисту виборів; а також забезпечення системної інтеграції заходів протидії інформаційним операціям у загальну архітектуру захисту електоральних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Alvarez R. M., Hall T. E., Llewellyn, M. H. Are Americans confident their ballots are counted? *The Journal of Politics*, 2008. 70(3). P. 754–766.
2. Bradshaw S., Howard P. N. The global disinformation order: 2019 global inventory of organised social media manipulation. Oxford Internet Institute. Working Paper, 2019. No. 3. 26 p. URL: <https://comprop.oii.ox.ac.uk/research/cybertroops2019/> (дата звернення: 28.02.2026).
3. Brennan Center for Justice. Defending elections: Federal funding needs for state election security. New York: Brennan Center for Justice at NYU School of Law, 2019. 56 p. URL: <https://www.policyarchive.org/handle/10207/96968> (дата звернення: 28.02.2026).
4. Buzan B., Wæver O., de Wilde J. Security: A new framework for analysis. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998. 239 p.
5. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union (NIS2 Directive). *Official Journal of the European Union*. L 333. 27.12.2022. P. 80–152.

6. Estonian National Electoral Committee. Statistics about Internet voting in Estonia. URL: <https://www.valimised.ee/en/archive/statistics-about-internet-voting-estonia> (дата звернення: 28.02.2026).
7. European Commission. Action plan against disinformation. JOIN (2018) 36 final. 14 p.
8. Feldman A.J., Halderman J.A., Felten E.W. Security analysis of the Diebold AccuVote-TS voting machine. *Proceedings of the USENIX/ACCURATE Electronic Voting Technology Workshop (EVT'07)*, 2007. P. 39–53.
9. Heiberg S., Parsovs A., Willemson J. Improving the verifiability of the Estonian Internet voting scheme. *Proceedings of the 4th International Conference on Electronic Voting (EVOTE)*, 2015. P. 92–107.
10. Norris P. Why electoral integrity matters. New York: Cambridge University Press, 2014. 298 p.
11. Pernik P. Preparing for cyber conflict: Case studies of cyber command. Tallinn: International Centre for Defence and Security, 2018. 78 p.
12. Vassil K. Estonian e-Government ecosystem: Foundation, applications, outcomes. *World Development Report 2016: Digital Dividends. Background Paper*. Washington: World Bank, 2015. P. 108–132.
13. Дубов Д.В., Ожеван М.А. Кібербезпека: світові тенденції та виклики для України. Аналітична доповідь. Київ: НІСД, 2011. 30 с.
14. Милосердна І.М. Цифровий суверенітет держави: наукова риторика та реальні зміни. *Науковий журнал «Політикус»*. 2024. Вип. 6. С. 154–160. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.23> (дата звернення: 28.02.2026).
15. Шаннуссо Т., Іашвілі Г. Кібербезпека на виборах в Україні. Аналіз та рекомендації. Міжнародна фундація виборчих систем (IFES), 2022. 31 с.

Отримано: 30.03.2026

Максим СЛЬОЗКІН

здобувач вищої освіти третього рівня 4 року навчання

спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2642-1642>

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОГО САМОДЕРЖАВСТВА НА ПОЧАТКУ XX ст.: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

У тезах проаналізовано історіографічний аспект національної політики імперії Романових, що реалізовувалася на початку XX ст.; з'ясовано стан висвітлення цієї проблематики у дореволюційній, радянській та сучасній вітчизняній історичній думці.

Ключові слова: національна політика, Російська імперія, поляки, євреї, українці, російська влада, початок XX ст.

Актуальність теми. Національна політика російського самодержавства стала одним із основних елементів контролю суспільно-політичного, економічного, культурно-освітнього та релігійного життя національних спільнот. Основні інструменти імперського курсу (денаціоналізація та русифікація етносів) були спрямовані на зміцнення підвалин абсолютизму та нівелювання національних рухів. З'ясування історіографії цієї проблеми дає змогу простежити стан її вивчення в історичній науці та окреслити перспективи подальших досліджень.

Мета публікації – здійснити аналіз наукових праць, присвячених реалізації національної політики російського самодержавства на початку XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історіографія національної політики, впроваджуваної російським самодержавством на початку ХХ ст., представлена значним масивом наукових досліджень. Характеризуючи її, насамперед, варто зауважити на працях дореволюційної доби, автори яких були безпосередніми свідками тогочасних подій. З-поміж них слід виокремити двотомну роботу М. Коркунова [12; 13]. Досліджуючи особливості функціонування указу «Про зміцнення засад віротерпимості», підписаного імператором у квітні 1905 р. він акцентував на ролі документу в житті польського та єврейського населення [12, с. 274–275, 463–498, 533–564].

Особливості впровадження Маніфесту 17 жовтня 1905 р. з'ясовано О. Алексєєвим, який зазначив, що цей законодавчий акт був не просто формальним документом, а результатом активності національних рухів [2, с. 3–5]. Критичні рецензії щодо Маніфесту висловив польський історик і громадський діяч Л. Василевський, який аргументував, що проголошені ліберальні свободи мали декларативний характер, оскільки не змінили антипольського спрямування державної політики [33]. Юридичні моменти російської національної політики дослідили Б. Нольде [20] та О. Градовський [24]. Детальну характеристику антиєврейського законодавства висвітлено у працях М. Миша [17] та Я. Гімпельсона [5; 6]. Критика політичного курсу самодержавства має місце у працях М. Грушевського [7; 8], С. Єфремова [10] та О. Погодіна [22].

У радянський період вчені зосередилися на вивченні проблем «класової боротьби», а національна політика російської влади щодо українського, польського та єврейського населення залишалася на маргіналіях історичної науки. Як зауважила Н. Щербак, показовим прикладом цього є те, що у фундаментальній праці «Історія Української РСР» її висвітленню відведено лише дві сторінки [32, с. 46]. Попри це окремі дослідники частково торкалися цієї теми. Зокрема, А. Аврех вважав імперську політику засобом для збереження існуючого ладу [1]. Схожих підходів притримувалися Ю. Соловйов та В. Дякін [25, с. 54–55; 9, с. 8–12].

Після проголошення незалежності України вчені поступово відкинули радянські ідеологічні рудименти. Також історики отримали доступ до раніше недоступних архівних документів, що дало змогу посилити джерельну базу з досліджень російської національної політики початку ХХ ст. Ґрунтовно ця проблема окреслена в таких працях, як: «Нариси з історії українського національного руху» [18], «Українське питання в Російській імперії (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)» [26; 27; 28], «Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси» [19].

Вагомим доробком з вивчення імперського курсу щодо етнічних спільнот є роботи Н. Щербак і М. Щербак [30; 31], які зосередили увагу на тому, що національна політика царату спрямовувалася на денаціоналізацію українців, поляків та євреїв [30, с. 3; 31, с. 7]. Зміст та механізми реалізації антипольської політики ґрунтовно дослідили І. Лісевич [14; 15], В. Палієнко [21], Л. Баженов [3], А. Кондрацький [11]. Дискримінацію єврейського населення та правові обмеження, що застосовували російські чиновники до юдейської громади проаналізували М. Шестопа́л [29], О. Безаров [4], І. Мельник [16], А. Подольський [23].

Висновки. Отже, історіографія проблеми російської національної політики початку ХХ ст. формувалася у кілька етапів. В дореволюційні часи дослідники зосереджували увагу передусім на її правових аспектах та оцінці окремих законодавчих актів. Вони нерідко поєднували аналіз документів із публіцистичною критикою урядового курсу. У радянський час вивчення цієї теми було маргіналізовано через домінування концепції «класової боротьби», що значно обмежувало аналіз політики царату. Натомість у сучасній українській історіогра-

фії, завдяки розширенню джерельної бази та відходу від радянських ідеологічних наративів, зазначена проблема розглядається значно ширше. Вчені акцентують не лише на механізмах впровадження імперського курсу, а і його вплив на життя українського, польського та єврейського населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аврех А.Я. Царизм и третьеиюнская система. Москва: Наука, 1966. 180 с.
2. Алексеев А.С. Манифест 17 октября и политическое движение, его вызвавшее. Москва, 1915. 26 с.
3. Баженов Л.В. Польське населення Поділля і Південно-Східної Волині в дослідженнях зарубіжних і українських учених та краєзнавців XIX – XX ст. *Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки*: зб. наук. праць за матер. міжнар. наук. конф. (23–24 черв. 1999 р.). Хмельницький: Поділля, 1999. С. 31–42.
4. Безаров О.Т. Політика російського уряду в єврейському питанні наприкінці XIX століття (1881–1894 рр.): дис. ... канд. істор. наук: 07.00.02. Чернівці, 2003. 196 с.; Найман О. І. Історія євреїв України: [монографія]. Київ, 2003. 495 с.
5. Гимпельсон Я. Законы о евреях: систематический обзор действующих законоположений о евреях с разъяснениями Правительствующего сената и Центральных правительственных утановлений. Санкт-Петербург, 1914. Ч. 1. 455 с.
6. Гимпельсон Я. Законы о евреях: систематический обзор действующих законоположений о евреях с разъяснениями Правительствующего сената и Центральных правительственных утановлений. Санкт-Петербург, 1914. Ч. 2. 920 с.
7. Грушевский М. Украинство. *Формы национального движения в современных государствах. Австро-Венгрия, Россия, Германия* / под ред. А. И. Кастелянского. Санкт-Петербург: Изд. тов-ва «Общественная польза», 1910. С. 309–330.
8. Грушевский М.С. Украинство в России, его запросы и нужды. Санкт-Петербург, 1906. 52 с.
9. Дякин В.С. Самодержавие, буржуазия и дворянство в 1907–1911 г. / под ред. Р.Ш. Ганелина. Ленинград, 1978. 246 с.
10. Ефремов С. Вне закона. К истории цензуры в России. *Русское богатство*. 1905. Кн. 1. С. 64–104.
11. Кондрацький А.А. Поляки на Україні в X – XIX ст. *Український історичний журнал*. 1991. № 12. С. 83–96.
12. Коркунов Н.М. Русское государственное право. Санкт-Петербург, 1909. Т. 1: Введение и общая часть. 630 с.
13. Коркунов Н.М. Русское государственное право. Санкт-Петербург, 1909. Т. 2: Часть особенная. 748 с.
14. Лісевич І.Т. Духовно спраглі. Духовне життя польської національної меншини на Наддніпрянській Україні в 1864–1917 рр. Київ, 1997. 242 с.
15. Лісевич І.Т. У затінку двоголавого орла (польська національна меншина на Наддніпрянській Україні в другій половині XIX ст. – на початку XX ст.). Київ: Ін-т історії України НАН України. 1993. 87 с.
16. Мельник І.В. Політика російського самодержавства щодо єврейського населення наприкінці XVIII – XIX ст. *Чорноморський літопис*: наук. журн. 2014. Вип. 10. С. 40–47.
17. Мыш М. И. Руководство к русским законам о евреях. Изд. 4-е, пересмотренное и значительно дополненное. Санкт-Петербург: Типография А. Бенке, 1914. 680 с.
18. Нариси з історії українського національного руху / відп. ред. В.Г. Сарбей. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1994. 189 с.
19. Національне питання в Україні XX – початку XXI ст.: історичні нариси / ред. рада: В.М. Литвин (голова), Г.В. Боряк, В.М. Даниленко та ін. Київ: Ніка-Центр, 2012. 592 с.

20. Нольде Б.Э. Очерки русского государственного права. Санкт-Петербург, 1911. 559 с.
21. Палієнко В. І. Місця історичного розселення польської людності в Україні в кінці XIX – XX ст. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1998. 80 с. (Історичні зошити).
22. Погодин А. Главные течения польской политической мысли. (1863–1907). Санкт-Петербург, 1909. 662 с.
23. Подольський А.Ю. Антисемітська політика російського царизму в Україні на початку XX ст. Український історичний журнал. Київ, 1995. № 6. С. 61–65.
24. Собрание сочинений А.Д. Градовского. Санкт-Петербург: Тип. М.М. Стасюлевича, 1907. Т. 7: Начало русского государственного права. 389 с.
25. Соловьев Ю.Б. Самодержавие и дворянство в 1902–1907 гг. Ленинград, 1981. 255 с.
26. Українське питання в Російській імперії (кінець XIX – початок XX ст.): в 3 ч. / відп. ред. В.Г. Сарбей. Київ, 1999. Ч. 1. 205 с.
27. Українське питання в Російській імперії (кінець XIX – початок XX ст.): в 3 ч. / відп. ред. В.Г. Сарбей. Київ, 1999. Ч. 2. 487 с.
28. Українське питання в Російській імперії (кінець XIX – початок XX ст.): в 3 ч. / відп. ред. В.Г. Сарбей. Київ, 1999. Ч. 3. 276 с.
29. Шестопад М. Євреї на Україні (Історична довідка). Київ: Оріяни, 1999, 194 с.
30. Щербак М.Г., Щербак Н.О. Національна політика царизму на Правобережній Україні (друга половина. XIX – початок XX ст.). Київ, 1997. 92 с.
31. Щербак Н.О. Національне питання в політиці царизму у Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX століття): монографія. Київ, 2005. 616 с.
32. Щербак Н.О. Особливості національної політики російського уряду на Правобережній Україні наприкінці XVIII – початку XX ст.: дис. ... д-ра істор. наук: 07.00.01. Київ, 2006. 503 с.

Отримано: 30.03.2026

Віталій СТЕПАНКОВ

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри історії України

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5497-9344>

ЕЛІТОКРАТІЯ І КАКІСТОКРАТІЯ В ДЕРЖАВНИХ ПРОЦЕСАХ

Акцентується увага на класифікації правлячої верхівки держав.

Ключові слова: державотворення, політична еліта (елітократія), какістократія, антиеліта, владна верхівка, правляча верства.

Актуальність теми. Розвиток, процвітання державного організму, як і його занепад й руйнація залежить (як правило), від управлінських якостей правлячої верстви (владної верхівки, керуючої меншини). Проте, дуже часто її трактують як політичну еліту. Це спотворює панораму історичних процесів та явищ і дезорієнтує громадськість (суспільство) в пошуку успішного розв'язання стратегічних завдань державного будівництва.

Мета публікації. Визначити загрозу «какістократії» (тобто «влади гірших») для існування держав, націй (народів).

Виклад основного матеріалу дослідження. В одній із своїх праць талановитий український мислитель Д. Донцов окреслив проблему, що не втрачає своєї гостроти й у ХХІ ст.

для нашого народу (і не тільки), яка потребує найшвидшого розв'язання, оскільки від неї залежить доля українства. Мислитель охарактеризував її наступним чином: «Основна причина упадку народів». Відповідаючи на неї, Д. Донцов прийшов до висновку, що головним фактором занепаду України є не «земля», не «народ», а – «провідна верства». «Суть нашої проблеми лежить у питанні формотворчої, будівничої правлячої касті. Була та каста мудра, відважна й сильна морально, була й держава. Була вона слаба або вироджувалася й гинула, слабка й держава, хоч би й не була «чайкою при битій дорозі»» [3, с. 16]. Д. Донцов, як ми бачимо чітко вказує на якісні показники результативності правлячої верстви. В одному випадку він вказує на «мудрість», «відвагу», «моральну силу», в іншому «слабкість» і «вироджування». Як наслідок, при керівництві перших держава існує, при керівництві других держава гине. Поділ на «кращих» та «гірших» більш чим очевидний. До речі, термін «еліта» був для нього відомим і він його використовував в своїх умовиводах. Ось цитата: «За моральним упадком еліти, слідує як його тінь, заслужена кара нації» [3, с. 23]. Термін «какістократія» автор не вживав (заради справедливості уточнимо, що цей термін навіть в наукових співтовариствах майже не зустрічається, хоча він відомий ще з XVII ст.), проте точно відмічав наявність «гірших» представників владної верхівки. Саме їх «гірших» Д. Донцов справедливо обвинувачував у занепаді й катастрофі Української держави XVII ст. «Не географічне положення країни, не недемократичність держави козацької, а «змужичення» цієї касті через великі втрати її ліпших елементів на війні й через заневищення касті гіршим елементом (з нешляхетного металю) через втрату й зник козацького духа, втрату прикмет провідної шляхетної верстви й через повільне засвоєння ідеалів верстви нижчої, черні, привело до упадку гетьманську державу. Не земля і не народ були винні катастрофі, був винен третій чинник поняття держави, каста, що стояла при владі» [3, с. 33].

Про беззаперечний факт величезної ролі правлячої верхівки на державотворчі процеси написано багато. Це не викликає сумнівів. Російський елітолог Г. Ашин констатує очевидні речі: «Вже багато століть людство чітко усвідомлює, що життя мільйонів людей залежить від рішень невеликою кількістю тих, хто має владу незалежно від того, чи є їх рішення кваліфікованими і, головне, чи виражають вони потребу населення чи навпаки, захищають корислюбні інтереси привілейованої меншини... У будь-якому випадку зрештою переважна більшість погоджується, що успішне функціонування суспільства, якість життя людей значною мірою залежить від діяльності цієї керуючої меншини. Але біда в тому, що дуже часто елітою вважаються люди, які аж ніяк не заслуговують цієї назви» [1, с. 8-9].

Відтак цих людей швидше за все не варто називати «елітою», а їх владу «елітократією». Людей, які «не заслуговують цієї назви» ми називаємо «какітос» («гірші»), а їх владу відповідно «какістократією». Тому не можемо погодитись з наступними міркуваннями Г. Ашина: «Тоді чи потрібна еліта взагалі?» Це запитання в світовій елітології часом розглядається як абстрактне, чисто академічне, оскільки наука не знає суспільств без еліти» [1, с. 7]. Якраз історія України (і не тільки) доводить зворотнє. Інше питання, що в світовій елітології, політології, історії, як правило, будь яку правлячу верству держави офіційно зараховують до «еліти», а це робити неприпустимо. Якраз наявність політичної еліти для України це історичний шанс для її порятунку, це можливість уникнення подальших потрясінь, занепаду, руйнації, відсталості, зубожіння, низьких стандартів життя тощо. Саме політична еліта породила такий феномен як «японське економічне диво», «німецьке економічне диво», «південнокорейське економічне диво» і т. д., коли зруйновані військовими діями країни стрімко

відроджувалися і й перетворювалися на технологічні індустріальні гіганти. Ось ремарка британського науковця А. Вулдріджа про економічні досягнення в Сінгапурі: «Сінгапур – мабуть зразок меритократії для світу – перетворився з недорозвиненого болота на одну з найбагатших країн з вищим рівнем добробуту і більшою тривалістю життя, ніж у його давнього колоніального володаря» [2, с. 410]. Меритократія, як відомо перекладається – як «влада гідних», тобто до еліти зараховують не за формальною ознакою наявності великих владних повноважень, а за наявності талантів, знань, вмінь, компетентностей. Сінгапур це дуже яскравий приклад, який демонструє результативність правлячої верхівки, до якої входять «кращі». Це маркер «елітократії», коли болото завдяки ефективній професійній діяльності державного керівництва трансформується в перлину. А ось «кілька слів» про болото в контексті вітчизняної історії. Український письменник, поет, етнограф, історик, громадсько-культурний діяч Б. Грінченко в поетичній формі змальовує сумні реалії: «Народе мій! Тяжка твоя темнота! Болить душа дивитись як ти сам. Не хочеш геть іти з того болота, що у йому ти вгруз на глум людям! Болить душа! Але ж твою провину простить тобі, хто зрозумів її: Бо завели себе у ту багнину Вони ж таки, поводитирі твої!» Ці рядки написані були ще в 1896 р... Зараз вже 2026 р... Болото продовжує залишатися... болотом. Чому? Поводирі виявились (на превеликий жаль) «какістократією», або «антиелітою»!

Висновки. Отже, політична еліта вкрай важливий і необхідний елемент для будівництва держави й розвитку суспільства. Своєрідний індикатор здоров'я. Кажучи словами вище згаданого А. Вулдріджа «золотий квиток до процвітання» знаходиться в руках елітократії (меритократії). Натомість неспроможність народу, політичного класу створити її по факту означає, що управлінські функції держави знаходяться під керівництвом какістократії (антиеліти), що свідчить про хворобу державного організму. В Україні вона набрала хронічної форми. Тому вважаємо безпідставними твердження на кшталт «... в історії ще не зафіксовано суспільство без еліти» [1, с. 10]. Це все рівно, що сказати: немає людей без здоров'я. Є і здорові, і хворі. Хвору людину називати здоровою, як мінімум не розумно, а навіть – злочинно. Хвора людина потребує кваліфікованої медичної допомоги. Хворе українське суспільство потребує кваліфікованої правлячої верстви – елітократії. Сподіваємося, що мрія найталановитішого українського діяча культури Т. Шевченка: «Коли ми діждемося Вашингтона з новим і праведним законом? А діждемося – таки колись» стане пророчою для нашої історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ашин Г.К. Элитология: история, теория, современность: монография: МГИМО – Университет, 2010. 600 с.
2. Вулдрідж А. Влада гідних. Як меритократія створила сучасний світ. Київ: Наш формат, 2024. 480 с.
3. Донцов Д. Дух нашої давнини. Дрогобич, 1991. Вид. 2. 341 с.

Отримано: 30.03.2026

Юрій СТОРОЖЕНКО,

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання

спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0005-2565-6211>

ІНСТИТУЦІЙНЕ ОФОРМЛЕННЯ АСПІРАНТУРИ В УЧИТЕЛЬСЬКИХ ІНСТИТУТАХ У ПОВОЄННИЙ ЧАС

У публікації на основі архівних матеріалів висвітлюється становлення аспірантури в учительських інститутах після відновлення їх діяльності у перші повоєнні роки.

Ключові слова: *інститут, аспіранти, іспити.*

Актуальність теми. Відновлення аспірантури в інститутах у повоєнний період потребує ґрунтовного вивчення, оскільки саме вона відігравала важливу роль у підготовці науково-педагогічних кадрів для системи вищої освіти в умовах відбудови народного господарства та подолання наслідків війни. Дослідження чисельності аспірантів, особливостей їхнього прийому, причин низької результативності навчання, стану наукового керівництва, матеріально-навчальних умов та заходів, спрямованих на поліпшення підготовки, дає можливість глибше зрозуміти специфіку функціонування аспірантури в перші повоєнні роки. Вивчення цих процесів дозволяє простежити тенденції формування освітньої та кадрової політики радянської держави, її вплив на якість підготовки наукових кадрів.

Мета публікації – на основі архівних матеріалів показати умови становлення аспірантури в учительських інститутах у перші роки після відновлення їх діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одночасно з відновленням діяльності учительських інститутів відбувалося і відновлення аспірантури. На другий і третій роки навчання були зараховані особи, які раніше вже навчалися в аспірантурі. Водночас затверджений на 1944–1945 навчальний рік план прийому у кількості 156 осіб не було виконано: фактично зараховано лише 99 осіб [1, арк. 11].

Підготовка наукових кадрів ускладнювалася обмеженою кількістю кваліфікованих наукових керівників. Зокрема, в УРСР не було жодного доктора наук, існував лише один професор без відповідного наукового ступеня; також були відсутні професори з політичної економії [1, арк. 12].

Перший повоєнний рік роботи з аспірантами засвідчив, що більшість із них наполегливо і серйозно працювали над підготовкою до наукової діяльності та мали необхідні для цього здібності. Водночас упродовж навчального року було виявлено низку суттєвих недоліків:

- частина наукових керівників не приділяла належної уваги аспірантам із самого початку їхньої роботи; у деяких інститутах аспіранти отримували індивідуальні навчальні плани лише через 3–4 місяці після зарахування;
- відсутність належних умов для наукової роботи: у більшості інститутів навчальне й наукове обладнання кабінетів і лабораторій перебувало на стадії відновлення;
- брак систематичного наукового контакту між науковими керівниками та аспірантами;
- перевантаження частини аспірантів викладацькою діяльністю, що перешкоджало виконанню їхніх індивідуальних завдань;
- недостатнє залучення аспірантів до суспільного життя інститутів [1, арк. 13–15].

Слід зазначити, що ці недоліки мали системний характер і фіксувалися також у наступні навчальні роки.

Так, під час перевірок у 1946–1947 навчальному році було встановлено такі недоліки:

- прийом до аспірантури здійснювався без належного відбору кандидатів; зараховувалися особи без достатньої підготовки та здібностей до науково-дослідної роботи;
- незадовільний контроль з боку наукових керівників за виконанням аспірантами індивідуальних планів;
- перевантаження аспірантів додатковою роботою понад установлені норми [2, арк. 18, 19].

Варто відзначити, що в цей період значно скоротилася кількість аспірантів – до 76 осіб [2, арк. 17], що, ймовірно, зумовило прийом до аспірантури недостатньо підготовлених кандидатів.

Зазначені проблеми призводили до низької ефективності підготовки: аспіранти не встигали завершити дисертаційні дослідження. Так, із 24 осіб, які закінчили аспірантуру протягом попередніх двох навчальних років, жоден не захистив дисертацію [2, арк. 19].

Напередодні 1948–1949 навчального року Міністерство освіти УРСР спільно з інститутами запровадило значно вищі вимоги до вступників до аспірантури. Унаслідок цього значна частина кандидатів не склала вступні іспити. Зокрема, на 58 місць було подано 148 заяв; до вступних іспитів допущено 133 особи, з яких 90 успішно їх склали. Міністерство освіти затвердило 57 осіб [3, арк. 120].

Наявність конкурсу та посилення вимог до відбору дали змогу комплектувати аспірантуру більш підготовленими кандидатами.

Аспіранти навчалися за індивідуальними планами, розробленими кафедрами відповідно до інструкцій Міністерства освіти. Контроль за їх виконанням здійснювали наукові керівники, кафедри та директори інститутів. Систематично (не менше двох разів на півріччя) проводилися перевірки роботи аспірантів із подальшим оформленням відповідних наказів. Більшість аспірантів виконувала індивідуальні плани у встановлені строки [3, арк. 122].

Упродовж 1948–1949 навчального року спеціальні комісії перевірили хід роботи кожного аспіранта над дисертацією. Атестація засвідчила позитивну динаміку: покращилася організація самостійної роботи, підвищилася якість навчання (зокрема складання кандидатських іспитів), а також активізувалася робота наукових керівників з аспірантами.

Аспіранти, які не виконали індивідуальні плани, були відрховані. За підсумками навчального року аспірантуру закінчили 10 осіб [3, арк. 125, 126].

Висновки. Отже, відновлення аспірантури в інститутах УРСР у перші повоєнні роки відбувалося в умовах кадрового дефіциту, слабкої матеріальної бази та суттєвих організаційних недоліків, що знижувало ефективність підготовки науково-педагогічних кадрів. Водночас посилення вимог до вступників і покращення контролю за навчально-науковою роботою аспірантів у 1948–1949 н. р. засвідчили поступову стабілізацію та впорядкування діяльності аспірантури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 89.
2. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 306.
3. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 626.

Отримано: 30.03.2026

Тетяна СУЛЯТИЦЬКА

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри політології та філософії
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2100-5412>

СРОДНА ПРАЦЯ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ Г. С. СКОВОРОДИ

У статті здійснено аналіз вчення Г.С. Сковороди та його поглядів на процеси виховання та навчання, з'ясовано основну мету просвітництва Г. Сковороди, що полягає у «навчанні людей науки щасливого буття».

Ключові слова: Г. Сковорода, виховання, педагогічні принципи, трудова діяльність, щастя, «сродність», вихователь, учень.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення педагогічної спадщини Григорія Сковороди в умовах сучасних освітніх трансформацій. У період реформування освіти та пошуку нових підходів до виховання особистості особливої ваги набувають ідеї природовідповідності, індивідуалізації навчання та формування ціннісних орієнтацій.

Метою публікації є дослідження педагогічних поглядів Григорія Сковороди, зокрема обґрунтування принципу природовідповідності («сродності») у вихованні, а також визначення його значення для формування гармонійно розвиненої особистості та розвитку сучасної педагогічної теорії і практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед видатних постатей минулого, які зробили значний внесок у розвиток вітчизняної педагогіки, філософії та духовної культури, особливе місце займає Григорій Савович Сковорода (1722–1794). Його діяльність припала на період, коли освіта в Україні переживала стан занепаду.

Григорій Сковорода визначав основну мету свого просвітництва у вихованні та навчанні людей науці щасливого життя. Він пояснював суспільні невдоволення та нещастя як результат недостатнього або неправильного виховання і вважав, що подолати суспільне зло можливо саме через формування правильних цінностей і виховання. Як зазначають дослідники, джерелами його педагогічних пошуків були традиції народної педагогіки, народна мудрість, погляди на освіту прогресивних філософів Європи [3, с. 46; 1, с. 357-370].

У своїх працях український мислитель і педагог акцентує увагу на ідеї «спорідненості» – природовідповідності виховання. Він підкреслює, що природні задатки у людей різні, але кожна людина, спираючись на свої природні особливості, здатна досягти успіху в тій чи іншій сфері діяльності. Григорій Сковорода відзначав, що кожній людині властиві індивідуальні потенціали – схильності, таланти та здібності, які визначають її природний шлях у житті. Філософ вважав, що справжнє джерело загального щастя й блага полягає в тому, щоб кожна людина могла займатися суспільно корисною діяльністю, яка відповідає її природі. Саме в такій діяльності досягаються висока майстерність у праці, справжнє задоволення, внутрішній спокій, радість і життєва гармонія. Згідно з цією ідеєю, характер і напрямок виховання необхідно будувати відповідно до природи кожної дитини. Завдання педагогів і вихователів полягає у тому, щоб допомогти розкритися природним здібностям і талантам дітей, які починають проявлятися ще з раннього віку в їхніх іграх, захопленнях, а згодом – у процесі навчання та праці.

У байці «Собака та кобила» [5, с. 59-62] український мислитель розмірковує про вплив природи на людину, підкреслюючи, що без врахування цього важливого аспекту досягнення успіху в житті є неможливим, адже без природи – як на манівцях: чим далі йдеш, тим більше заплутуєшся [10, с. 9-112].

Григорій Сковорода підкреслював важливість вивчення природи дитини з раннього віку та розбудови процесу виховання відповідно до її природних здібностей. Як і багато інших мислителів епохи Просвітництва, він приділяв особливу увагу питанням людського щастя. На думку Сковороди, усвідомлення сенсу життя досягається через самопізнання, а справжнє щастя – у праці, яка відповідає природним нахилам людини.

Досягнення гармонії між суспільними та особистими інтересами можливе лише через процес самопізнання, шляхом усвідомлення власних здібностей та схильностей, пошуком «спорідненої праці» [4, с. 132].

У педагогічних ідеях Григорія Сковороди закладено концепцію народності виховання, тобто принцип, за яким освіта має бути спрямована на благо простого народу. Розмірковуючи над образом народного вчителя, гуманіст Сковорода віддає перевагу народній школі, де учні отримуватимуть знання, необхідні для практичного застосування в їхньому майбутньому житті. У своїй притчі «Вдячний Еродій» [7] засуджує ту систему виховання, в якій вихованцям замість всебічного розвитку людини, нав'язують молодим людям манери та плазування перед усім іноземним, що породжує егоїзм дітей, призводить до духовного зубожіння та втрати любові й поваги до Батьківщини [2, с. 127]. На думку Г. Сковороди, процес навчання має бути послідовним та поступовим.

Український мислитель належав до тих, хто особливу увагу приділяв особистості вчителя. На його думку, за Григорієм Сковородою, головним завданням педагога є турбота про розвиток дитини, розкриття її здібностей та природних нахилів у процесі навчання і виховання. Особливе значення він надавав взаємоповазі та дружнім відносинам між учителем і учнем. Сковорода наголошував, що вчитель повинен бути тісно пов'язаний із народом. Він порівнював його з уважним садівником, який спрямовує дитину обраним шляхом, делікатно впливаючи на природний хід її розвитку. Водночас, щоб стати таким провідником, педагог повинен мати внутрішню «спорідненість» із покликанням наставника молоді.

Роль учителя полягає у передачі життєвої мудрості іншим, і водночас він сам має постійно вдосконалюватися, щоб здобути необхідний моральний авторитет, гармонійно поєднуючи свої слова з діями. Учитель відіграє ключову роль у вихованні та навчанні молодого покоління, адже його призначення – служити суспільству, працювати задля його блага. Педагогічні погляди Григорія Сковороди тісно переплітаються з народною педагогікою. Вся його творчість була наповнена досвідом і практиками народного виховання, які залишили глибокий слід в педагогічній системі цього видатного мислителя та просвітителя, серед яких «Убогий жайворонок» [8, с. 119-134], «Вдячний Еродій» [8, с. 99-118], «Кольцо» [9, с. 357-410], «Байки Харківські» [6].

Розробляючи освітні концепції, Григорій Сковорода спирався на свій педагогічний досвід і глибокі філософські знання. Так, у листі до свого друга, М. Ковалинського, він писав: «Немає години, не придатної для занять корисними науками, і хто постійно вивчає предмети, корисні як у цьому, так і майбутньому житті, тому навчання – не труд, а втіха. Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестає учитись, хоча б ззовні він і здавався бездіяльним.... Тому, коли не любиш всією душею корисних наук, то ваший труд буде марним» [8, с. 220-221].

Висновки. Григорій Савич Сковорода зробив значний внесок у розвиток і збагачення кращих традицій української педагогічної науки. Його педагогічні ідеї вплинули на творчість таких діячів, як Іван Котляревський та Григорій Квітка-Основ'яненко, а також мали вагомое значення для освітньої діяльності Кирило-Мефодіївського товариства. Вони посприяли формуванню поглядів Тараса Шевченка, Івана Франка, Михайла Коцюбинського та інших визначних діячів. Основна педагогічна концепція Сковороди ґрунтується на трудовому вихованні, що побудоване за принципом «сродності».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Багалій Д.І. Український мандрований філософ Гр. Сав. Сковорода. Харків: Держвидав України, 1926. 397 с.
2. Лутфулін В. Погляди Г. Сковороди на моральне виховання в контексті цілісного розвитку особистості. *Педагогічні науки: науковий журнал*. Полтава. 2014. № 60. С.126-132.
3. Поліщук Ф. Григорій Сковорода: життя і творчість. Київ: Дніпро, 1978, 260 с.
4. Сковорода Г.С. Пізнай в собі людину. Львів. Світ, 1995. 528 с.
5. Сковорода Григорій. Байки харківські. Афоризми. Харків. Прапор, 1972. 134 с.
6. Сковорода Григорій. Байки Харківські. Харків. Terra Incognita, 2019. Т. 2. 108 с.
7. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів. Харків, 2023. Том III. 607 с.
8. Сковорода Григорій. Повне зібрання творів: у 2-х т. Київ. Наукова думка, 1973. Т. 2. С. 119-134.
9. Сковорода Григорій. Повне зібрання творів: у 2-х т. Київ. Наукова думка, 1973. Т. 1. С. 357-410.
10. Сковорода Григорій. Твори: у 2 т. [2-е вид. виправ.]. Київ. ТОВ «Видавництво «Обереги»», 2005. Т. 1. С. 9-112.

Отримано: 30.03.2026

Сергій ТРУБЧАНІНОВ

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії України

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9054-2855>

ДИКОРОСЛІ РОСЛИНИ В ХАРЧУВАННІ УКРАЇНЦІВ У РАННЬОМОДЕРНИЙ ЧАС

У ранньомодерний час збір десятків видів дикорослих рослин, які використовувалися з різною метою, був звичним явищем господарського життя. Зокрема, це була важлива складова селянських повинностей, про що вказувалося навіть в літературі із ведення сільського господарства у XVI-XVIII ст. Частина зібраного використовували для власного вжитку, частина йшла на експорт. Протягом XIX ст. поступово відбувається занепад у збиранні дикорослих рослин. У той же час етнографи ще довго фіксували свідчення селян про збір і вживання дикорослих рослин, особливо в голодні роки.

Ключові слова: дикорослі рослини, традиційна кухня, селянські повинності.

Актуальність теми. Одним із найтравматичніших комплексів національної пам'яті українців є згадки про Голодомор 1932-1933 рр. та інші голодування в модерну добу та новітній час. З того недоброго минулого прийшло й залишилося в суспільній свідомості зверхне ставлення до дикорослих рослин, які мовляв тільки в голод і можна було їсти (хоча це не стосується лісових грибів і ягід). У той же час, наприклад, у ранньомодерну добу збір десятків видів дикорослих рослин був звичним явищем господарського життя, як і використання

їх в традиційній кухні. Однією із актуальних проблем розвитку землеробства в світі сьогодні вважається пошук, селекція і введення у широке використання нових високопродуктивних видів рослин, у тому числі й тих, що ще донедавна не культивувалися людьми. З огляду на це вивчення досвіду минулих століть набуває значної актуальності.

Мета публікації: привернення уваги дослідників до необхідності вивчення використання дикорослих рослин в харчуванні українців у ранньомодерну добу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим джерелом для вивчення використання дикорослих рослин в агрокультурі українських земель ранньомодерної доби є дані про різноманітні селянські повинності та данини. Зокрема, відомий польський етнолог і мовознавець Станіслав Цішевський, який на початку XX ст. обіймав кафедру етнології Львівського університету, наголошував, що за право збирати в королівських чи панських лісах дикорослі рослини, як-от жолуді, гриби, хміль, букові горіхи чи ліщину, селяни сплачували данину, яка називалася просто «жолудем» (*żołądź*) [3, s. 155]. З джерел відомо про таку давню повинність як «первинка» (*pirwina* чи *pruina*). С. Цішевський вважав, що найімовірніше йшлося про збір на заболочених землях насіння «манної трави» – дикорослого злаку *Gluceria fluitans* (L.) R. Brown. (українські ботаніки називають цю рослину «лепешняк плавучий». – С. Т.) [3, s. 175-180].

Український біолог Іван Парнікоза, який досліджував використання людьми заплави Дніпра протягом віків, називає 14 видів дикорослих рослин, які віддавна йшли в їжу. Так, із насіння зернових готували каші чи випікали хлібці, із борщівника звичайного та щавлю – кислі супи. До найчастіше збираних водних рослин в Європі належали плоди водяного горіху (*Trapa natans* L.) та насіння лепешняку [1].

Про використання дикорослої «манни» в традиційній кухні йшлося в одному із наших повідомлень. Варто зазначити, що збір «манни» був важливою складовою селянських повинностей на Поліссі, про що вказувалося навіть в літературі із ведення сільського господарства у XVI-XVIII ст. Частина зібраного насіння використовували для власного вжитку, частина йшла на експорт [2].

Польський і швейцарський ботанік та історик культури Адам Мауріціо навів чимало прикладів використання дикорослих рослин в різних країнах світу, в т.ч. й у Польщі. Зокрема, він підкреслював особливе значення страв з таких рослин, які готувалися ранньою весною, а особливо в голодні 1840-і роки, з глухої кропиви білої (*Lamium album* L.), лободи (*Chenopodium spec.*) чи берізки польової (*Convolvulus arvensis* L.) та ін. трав [5, s. 80].

Цікаві дані про використання в їжу дикорослих рослин у різних районах Карпат у XIX-XX ст. на підставі етнографічних та етноботанічних джерел, а також опитування ботаніків оприлюднили угорські вчені. Так, джерела згадують 236 видів рослин, що належать до 68 родин. Більшість дикорослих м'ясистих плодів (переважно *Rosa*, *Rubus*, *Cornus*, *Ribes*, *Vaccinium* spp.), сухофруктів та насіння (*Fagus*, *Quercus*, *Corylus*, *Castanea*, *Trapa* spp.), деяких зелених овочів (наприклад, *Rumex*, *Urtica*, *Humulus*, *Chenopodiaceae* spp., *Ranunculus ficaria*), цибулин і бульб (*Lathyrus tuberosus*, *Helianthus tuberosus*, *Allium* spp.), що використовуються в їжу в Європі, також споживалися і в Карпатському регіоні. Характерною рисою використання рослин місцевим населенням було масове споживання підземних частин кількох болотних рослин (*Typha*, *Phragmites*, *Sagittaria*, *Alisma*, *Butomus*, *Bolboschoenus* spp., а також ендемічної *Armo-racia macrocarpa*) та степових видів (*Crambe tataria*, *Rumex pseudonatronatus*) [4].

Висновки. Таким чином, встановлено важливе значення дикорослих рослин в харчуванні українців ранньомодерної доби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Парнікоза І. Київські острови та прибережні урочища на Дніпрі – погляд крізь віки: монографія. Київ: Дніпро, 2012. 412 с. URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Kyiv/Islands/History/dnieper-valley-1240-half-XIX/old-ukraine-floodplane-using.html> (дата звернення: 12.11.2025).
2. Трубчанінов С.В., Августінова А.М. Повернення «манни небесної»: європейський досвід та українські перспективи. *Євроінтеграційний вектор розвитку агроєкосистем України: глобальні виклики та перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 5 червня 2025 р. / Держ. біотехнологічний ун-т. Харків, 2025. С. 259-262.
3. Ciszewski S. Prace etnologiczne. T. 1. Warszawa: Kasa im. Mianowskiego Instytutu Popierania Nauki, ([Kraków]: Druk. Uniw. Jagiellońskiego), 1925. [8], 219, [1] s. URL: <https://polona.pl/item-view/117e0fe5-d779-4745-925b-e609c7f4c976?page=8> (дата звернення: 10.12.2025).
4. Dénes A., Papp N., Babal D., Czucz B., Molnár Z. Wild plants used for food by Hungarian ethnic groups living in the Carpathian Basin. *Acta Societas Botanicorum Poloniae*. 2012. Vol. 81, № 4, P. 381-396. URL: <https://pbsociety.org.pl/journals/index.php/asbp/article/view/asbp.2012.040/999> (дата звернення: 12.12.2025).
5. Maurizio A. Pożywienie roślinne i rolnictwo w rozwoju dziejowym. Warszawa: Kasa Mianowskiego, 1926. XX, 409 s., [1] k. tabl. URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/117595/edition/128364/content> (дата звернення: 20.11.2025).

Отримано: 30.03.2026

Олександр ФЕДЬКОВ

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4835-9445>

СУСПІЛЬНЕ ЗБУРЕННЯ У МІСТЕЧКУ ЛЯНЦКОРУНЬ КАМ'ЯНЕЦЬКОГО ПОВІТУ НАПРИКІНЦІ 1905 – НА ПОЧАТКУ 1906 РОКУ

Висвітлено події в містечку Лянцкорунь Кам'янецького повіту в контексті суспільного життя регіону в 1905–1907 рр. З'ясовано роль українського соціал-демократа, лікаря Пантелеймона Блонського в громадському піднесенні в період революції.

Ключові слова: Лянцкорунь, Пантелеймон Блонський, революція 1905–1907 рр.

Актуальність теми. Дослідження різних аспектів суспільного життя України у розрізі регіоналістики мають важливе значення для відтворення її цілісної картини. Відтак з'ясування ролі регіональних політичних організацій та їхніх діячів, представників органів царської влади в переломні роки першої російської революції на Поділлі уможливить показати суперечливі процеси демократизації життя в українських губерніях Російської імперії.

Мета публікації. На основі архівних документів Подільського губернського жандармського управління простежити перебіг революційних подій у Кам'янецькому повіті, зокрема в містечку Лянцкорунь, та з'ясувати роль у них українського соціал-демократа, лікаря Пантелеймона Блонського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із проявів політичної активності місцевого населення наприкінці 1905 р. стало проведення зібрань, на яких обговорювалися питання майбутніх виборів до Державної думи. Під час цих зустрічей обговорювалися політичні реформи, участь населення у виборах та питання представництва інтересів селянства. Одне з таких зібрань, зокрема, відбулося у Пушкінському домі в Кам'янці-Подільському. Воно проходило під головуванням повітового предводителя дворянства І. Раковича. Серед виступаючих був лікар Пантелеймон Блонський, чия промова справила значне враження на присутніх. За свідченнями очевидців, його виступ сприяв зростанню його авторитету серед місцевого населення.

Важливим чинником політичної активізації селянства стало поширення революційної літератури. У жандармських документах зазначалося, що київський комітет організував видання українських соціалістичних прокламацій. Ці матеріали поширювалися у селах Кам'янецького повіту й містили заклики до політичної боротьби та соціальних перетворень. Поширення прокламацій сприяло формуванню серед селян революційних настроїв і стимулювало проведення громадських зібрань.

Особливої уваги в архівних матеріалах заслуговують події, що відбулися у містечку Лянцкорунь. За свідченнями очевидців, у грудні 1905 р. тут відбулися масові збори селян біля місцевої церкви. У протоколі допиту свідка зазначалося, що прибувши до м-ка Лянцкорунь, він почув, що там відбувається селянське зібрання. Народ вимагав від присутніх проголошувати промови, спрямовані проти існуючого політичного порядку. На зборах виступав брат лікаря П. Блонського – українського соціал-демократичного діяча. Селяни активно реагували на виступи промовців, вигукували гасла та висловлювали невдоволення владою. Ці події викликали занепокоєння місцевої адміністрації, яка розцінила їх як прояв революційної агітації.

Архівні документи наочно засвідчують, що лікар П. Блонський був одним із активних учасників громадсько-політичного руху в Кам'янецькому повіті. Його виступи на громадських зібраннях і спілкування із селянством сприяли поширенню політичних ідей серед населення. Авторитет Блонського як лікаря та представника місцевої інтелігенції робив його вплив особливо помітним. Саме тому під час розслідування подій у Лянцкоруні його ім'я неодноразово згадувалося у свідченнях очевидців.

Висновки. Отже, події кінця 1905 – початку 1906 рр. у Кам'янецькому повіті відображають процеси політичної активізації населення в умовах революції 1905 р. Поширення революційної літератури, проведення громадських зібрань і виступи представників місцевої інтелігенції сприяли формуванню нових форм політичної участі селянства. Події в містечку Лянцкорунь стали одним із проявів цих процесів. Архівні матеріали свідчать, що лікар П. Блонський відіграв помітну роль у цих подіях, виступаючи перед населенням та беручи участь у громадському житті регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дело о производстве дознания и дознание о земском враче Блонском П., обвиняемом в произнесение речи на крестьянском съезде в гор. Каменец-Подольске, призывающей к свержению самодержавия. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. Ф. 301. Оп. 1. Спр. 792. 102 арк.

Отримано: 30.03.2026

Анатолій ФІЛІНЮК

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України,
керівник Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України
при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2659-114X>

СУЧАСНА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА І ПУТІНСЬКІ МІФИ ПРО ЗАХИСТ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПОДІЛІВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

В розвідці зроблено спробу розкрити взаємозв'язок і паралелі між людиноненависницькою політикою РФ у сучасній російсько-українській війні та поділах Речі Посполитої в останній третині XVIII ст., наслідком яких стало знищення великої європейської держави і включення більшості українських земель до складу Російської імперії під виглядом захисту та збирання «руських» земель. Наголошено, що московський режим спеціально придумує і поширює міфи про допомогу братньому українському народу для прикриття та виправдання агресивної експансіоністської війни проти України як держави і українців як європейської нації.

Ключові слова: російсько-українська війна, міфи про допомогу, поділи Речі Посполитої.

Актуальність. В умовах, коли Україна перебуває у стані довготривалої російсько-української війни важливо з'ясувати, як подібні випробування у своїй історії проходили українці та інші сусідні народи, зокрема поляки. У цьому зв'язку виняткове значення має історія Речі Посполитої останньої третини XVIII ст. і місце в ній Правобережжя й усієї України. Адже погляд на постімперську історію метрополій та їхніх колишніх володінь може спричинитися до глибшого розуміння сьогодення і майбутнього нашої держави, яка постала в результаті розпаду СРСР, мультиетнічного державного утворення із сильною імперською традицією та її глобальними масштабами впливу. Це тим більше слід підкреслити, оскільки в Європі і світі досі сприймають поділи Речі Посполитої через призму російської саморепрезентованої візії. Лише власні діюпрії, своя візія минулого здатні репрезентувати присутність України в європейському та євроатлантичному історичному просторі. Цей підхід особливо важливий на сучасному етапі, адже з приходом до влади в Росії В. Путіна міфи стали «основною державної політики, а історична брехня – одним із головних інформаційних знарядь. Росія міститься в коконі брехні, «не здатна на адекватне сприйняття того, що відбувається в ній самій, і вкрай небезпечна для навколишнього світу» [6]. Настав час по-новому осмислити давню й нещодавню історію, розглядаючи поточні події в контексті, як історичному, так і геополітичному, щоб зрозуміти їх коріння, передбачити результати та спробувати покласти край насильству [3, с. 19].

Мета дослідження полягає в тому, щоб дослідити взаємозв'язок між політикою РФ у сучасній російсько-українській війні і російського самодержавства в останній третині XVIII ст. щодо польських й українських земель та обґрунтувати тезу про незмінність її агресивного, загарбницького курсу щодо сусідніх народів і держав, прикриваючись штучними міфами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині, як ніколи раніше, відомо, що історія українського питання не зводиться до сукупності історій окремих регіонів України та їх мешканців. Це ще й поле зіткнення імперських, національних, соціальних, економічних і культурних практик, які представляли «будівничих» і «руйнівників» Речі Посполитої та Російсь-

кої імперії. До того ж, засвідчували, як про конструктивні, так і деструктивні політичні, економічні, релігійні, соціокультурні процеси, що відбувалися власне на теренах Речі Посполитої, Росії, Австрії, Пруссії й багатьох інших держав. Тим більше, що українські землі в Речі Посполитій розглядалися як східні креси, у Росії – як південно-західні окраїни і виступали своєрідною зоною фронтиру, втягнутою в глобальний контекст європейського та світового розвитку на рівні «великого» наддержавного регіону Центрально-Східної Європи. Ось чому територія сучасної України перетворилась у XIX в. в об'єкт справжньої термінологічної війни. Поляки називали землі, зайняті Російською імперією в результаті поділів Речі Посполитої, *kresy wschodnie* (східні окраїни Речі Посполитої). В Росії, розглядаючи приєднані території як природне продовження імперії та поширюючи на них свої законодавство і права, про ці території говорили як про *Західний край*. При цьому розрізнялись Південно-Західний край у складі Подільської, Волинської та Київської губерній, і Північно-Західний край із Віленською, Ковенською, Могилівською, Мінською та Вітебською губерніями. Землі по лівий берег Дніпра називали Малоросією, а Причорномор'я – Новоросією. Загалом територія сучасної України часто називалась Південною Руссю. Іншими словами, військову експансію за українські землі Росія почала з анексії нашої історії. Невипадково Т. Снайдер вбачає Україну ключем до розуміння світової історії [4].

Пов'язується це передусім із політикою самодержавства щодо Речі Посполитої з часу зведення на королівський престол Станіслава Лещинського та перетворення країни на арену громадянського конфлікту, а Росії – в справжню хазяйку на її теренах. Подальший розвиток країни відбувався під переважаючим впливом царизму, який згодом утвердив королем Станіслава Августа Понятовського та ініціював кілька конфедерацій і, зрештою, привів державу до трьох поділів і повного краху [5, с. 263-265]. Все це робилось головним чином руками поляків. Але, щоб приховати експансію та анексію територій Речі Посполитої було завуальовано «поділами», хоч реально це було звичайним «завоюванням».

Партія польських «патріотів» була приречена на поразку, бо проти неї об'єдналися ресурси «лібералів» і їхніх союзників – Австрії, Пруссії і Росії, вкрай зацікавлених в збереженні в Речі Посполитій «золотої вольниці», яка відкривала для них заманливі перспективи для вирішення своїх політичних планів за рахунок польських ресурсів і територій. Щоб ослаблена Річ Посполита не поправилася, не стала сильнішою, вони не дали можливості провести в країні ніяких реформ, вмішувалися при кожній нагоді в її внутрішні справи, підіймали за допомогою магнатів-запроданців повстання (конфедерації) і взагалі робили все що хотіли [1, с. 471, 472]. Слабкість держави спонукала її сусідів до ліквідації Речі Посполитої. Польська політична еліта, перейнята борнею за свої вузькі, егоїстичні інтереси, не спромоглася доглядіти ознак грізної кризи, що вже так виразно почали проглядатися з початком XVIII ст.

Завдяки вкрай несприятливому збігу обставин, російська і прусська інтрига, які використовували в якості свідомої чи несвідомої зброї нечисленну і чужу народним інтересам групу польських магнатів, розкололи єдине тіло суспільства великої держави Речі Посполитої, яке тільки почало виліковуватись після тривалої депресії, й розчленувавши землі та включивши їх до складу Російської, Пруської та Австрійської імперій.

Сучасна російсько-українська війна відбувається в умовах, визначених поширенням і залякуванням ядерною зброєю, розпадом міжнародного устрою після холодної війни та безпрецедентним відродженням в усьому світі популістського націоналізму. Вона має імперсь-

ке коріння і ті ж імперські засоби її ведення. Ключова різниця полягає в тому, що нинішньому московському режиму не вдалося роз'єднати українську націю, як це було зроблено в 1772–1795 рр. із Річчю Посполитою, особливо весною 1794 р., коли під тиском Росії король і уряд засудили й пішли проти повстання за незалежність на чолі з Т. Костюшком, до якого не мали довіри. Тоді європейські держави стояли осторонь від проблем Речі Посполитої, дивлячись на неї як на подразника спокою. Сьогодні більшість європейських держав згуртовані в допомозі Україні. Проте ще не прийшли до усвідомлення, що Україна – не подразник, а проблема для спільного вирішення. Російсько-українська війна це – не лише про Україну. Це – про саму Європу. Ця війна є іспитом для Європи, якій слід врахувати слабкі аспекти минулого. Якщо вона виявить нездатність, то і її може більше не бути. Історія вчить: якщо Європа хоче вижити, їй треба діяти.

За словами професора Ягелонського університету А. Новака, «патос протистояння Росії – жертви та Заходу – джерела модернізації, яка виявляється насильством, спричинив редукацію того, що було між Росією та Заходом. Редукацію, що не залишає морального вибору. Хто з нами – той наш. Той реінтегрується в «природний», ненасильницький, гармонійний простір російської цивілізації. Хто не з нами – той зрадник, колаборант цивілізаційної (і геополітичної) диверсії чи експансії злого світу, а в ліпшому випадку – сліпий (і дурний) інструмент інтересів чужої цивілізації» [2, с. 282].

Висновки. Отже, аналіз історичних джерел і фактів засвідчує, що для виправдання нинішньої агресивної російсько-української війни кремлівський режим експлуатує, як і в останній третині XVIII ст., міфи про єдині народ, православну церкву та державу, називаючи це допомогою і захистом російського світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грушевський М. Ілюстрована історія України. Київ: Україна, 1990. 524 с.
2. Новак А. Повернення «Імперії зла». Ідеології сучасної Росії, їхні творці та критики (1913–2023) / [пер. з пол. М. Яковини]. Київ: ДУХ і ЛІТЕРА, 2025. 464 с.
3. Плохій С. Російсько-українська війна: повернення історії / [пер. з англ. М. Ларченка]. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. 400 с.
4. Снайдер Т. Україна для мене – ключ до розуміння світової історії. URL: https://risu.ua/ru/timoti-snyder-ukraina-dlya-menya-klyuch-k-ponimaniyu-mirovoy-istorii_n85517 (дата звернення: 05.03.2026).
5. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст.: навч. посіб. для учнів гуманіт. гімназій, ліцеїв, студентів іст. фак. вузів, вчителів. Київ: Генеза, 1997. 312 с.
6. Яковенко І. Україна точно не Росія. *День*. 2020. № 42–43. С. 6–7.

Отримано: 30.03.2026

СКЛАД ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕПУТАТІВ ВІД УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ В ДЕРЖАВНІЙ ДУМІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У НАУКОВОМУ ОСМИСЛЕННІ ВОЛОДИМИРА МИЛЬКА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ МОНОГРАФІЇ «УКРАЇНСЬКЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО В ДЕРЖАВНІЙ ДУМІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1906-1917)»)

У тезах, на основі аналізу монографії «Українське представництво в Державній Думі Російської імперії (1906-1917 роки)» українського історика Володимира Милька, охарактеризовано його внесок у вивчення складу та діяльності депутатів від українських губерній в Державній Думі Російської імперії.

Ключові слова: Володимир Милько, монографія, депутати, політична партія, Державна Дума, вибори, перша російська революція, українська думська громада.

Актуальність теми. Суспільно-політичне життя Наддніпрянської України у період 1900-1917 рр. є актуальною темою української історіографії. Зокрема вивчення складу та діяльності депутатів від українських губерній в Державній Думі, є одним із головних векторів наукових студій українського історика Володимира Милька.

Науковий пошук автора ґрунтується на аналізі комплексу джерел (матеріалів численних архівних фондів, періодичних видань, мемуарів тощо) та наукової літератури. Особливістю монографії Володимира Милька є спрямованість на комплексне вивчення «української складової» в роботі Державної Думи усіх чотирьох скликань.

Мета статті – на основі аналізу монографії «Українське представництво в Державній Думі Російської імперії (1906-1917 роки)» українського історика Володимира Милька, розкрити його внесок у вивчення процесів формування складу та діяльності депутатів від українських губерній в Державній Думі Російської імперії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Монографія Володимира Милька «Українське представництво в Державній Думі Російської імперії (1906-1917 роки)», яка вийшла в світ в 2016 р., стала знаковим науковим доробком на тему вивчення діяльності депутатів від українських губерній в Державній Думі Російської імперії в 1906-1917 рр. [1].

На початку монографії В. Милько здійснив аналіз історіографії проблеми. Зокрема автор відзначив політичну заангажованість праць сучасників описаних політичних подій, також вказав на тотальну ідеологічну залежність науковців радянського періоду. Автор аргументовано констатував, що фактичною точкою відліку та фундаментом української історіографії з вивчення думської діяльності є період початку 90-х років ХХ ст. Зокрема, системними автор монографії називає роботи О. Реєнта, О. Коника, В. Доморослого, які в своїх роботах розвивали той чи інший аспект «української думської» тематики. В. Милько надалі доречно відзначає що новим рівнем вивчення думської проблематики, в регіональному розрізі, є наукові студії (дисертація та монографія) А. Глушковецького [1, с.18].

Аналізу складу депутатського корпусу від українських губерній, особливостям думського законодавства і реаліям його втілення в життя в губерніях Наддніпрянської України присвячено перший розділ монографії. Також в цьому розділі автором проаналізовано етносоціальний пор-

трет депутатського корпусу, як результату впливу уряду на вибори. Також науковцем охарактеризовано політичний склад депутатського корпусу від українських губерній.

В. Милько проаналізував нормативно-правову базу думських виборів, починаючи з Булігінського положення до реакційних законів 1907 року, якими вибори були «загнані» під тотальний вплив влади, і щодо виборчого процесу, і щодо встановлення результатів виборів. Також автор на конкретних прикладах демонструє, що якісно-кількісний склад депутатського представництва від українських губерній і міст у I-IV Державних Думах імперії є наслідком системного використання владою всього арсеналу інструментів адміністративного ресурсу [1, с. 34].

Важливим, на нашу думку, є наведений автором аналіз етносоціального складу депутатів від українських губерній. Так автором встановлено, що в Державних Думах першого та другого скликання депутати переважно були українцями за національністю і в абсолютній більшості селянами, дрібними землевласниками. Водночас вже в III та IV Думах кількість депутатів-українців суттєво зменшилася, а соціальний статус змінюється в бік домінування службовців, поміщиків та духовенства [1, с. 60-61].

Автором аргументовано доведено, що хоча вибори до I Думи у великих українських містах виграли представники Конституційно-демократичної партії (Партії Народної Свободи), все ж своїй абсолютній більшості депутати від українських губерній були селянами. У подальшому, як простежив автор, саме депутати-селяни (найбільше з Київської губернії – 12 та Полтавської – 10) й стали основою створення Української думської громади в I Думі.

У зв'язку із поділом всіх партій новим урядом П. Столипіна на легальні та нелегальні, деякі партії майже втратили можливість проводити агітацію на виборах до II Думи. Такі зміни, згідно висновків В. Милька, призвели до відчутних змін складу депутатів від українських губерній. Та все ж, попри збільшення представництва проурядових фракцій, співпраця трудовиків та кадетів призвела до утворення опозиційної більшості і в II Думі. Автор монографії дослідив, що саме депутати-трудовики від українських губерній виявили високий рівень національної свідомості та стали фундаментом для формування в II Державній Думі Української думської громади. Її активний склад, за дослідженням автора монографії, складав біля 20 депутатів, хоч український історик Д. Дорошенко в своїх працях стверджував про 47 членів УДГ [1, с. 83].

Володимир Милько відзначив, що вибори до III Думи докорінно різнились від попередніх, через кардинальну зміну законодавства та відкриту діяльність імперської державної машини, яка зі своєю «задачею» впоралась. Проте автором встановлено, що навіть попри надзвичайно важку виборчу кампанію до III Думи для опозиційних партій, все ж декому із опозиційних кандидатів вдалось пройти до її складу. Звісно, абсолютну більшість депутатів отримали праві та націоналістичні партії. До завершення роботи III Думи, за дослідженням автора, розподіл депутатів від українських губерній серед фракцій дещо змінився, особливо після вбивства П. Столипіна, навколо якого об'єднувалось багато правих депутатів. [1, с. 88] Аналізуючи склад Думи четвертого скликання від губерній Наддніпрянської України автор констатує значну чисельну перевагу фракцій націоналістів (34 особи), октябристів (30 осіб) та правих (20 осіб). Водночас відзначається зменшення кадетського представництва до 5 депутатів, та представництва фракції соціал-демократів (3 депутати). Підсумовуючи аналіз складу Державних Дум усіх чотирьох скликань, Володимир Милько стверджує, що склад Думи формувався не на основі реального вподобання виборців, а через тотальне використання владою адміністративного ресурсу [1, с. 97-98].

Автор монографії також дослідив діяльність депутатського представництва від українських губерній в стінах імперського парламенту, детально розкрив ініціативи та голосування українських депутатів з аграрного питання, мовно-освітніх законопроектів, участь в утворенні та діяльності УДГ в складі I та II Дум тощо.

Особливістю монографії Володимира Милька є й те, що він не тільки детально проаналізував позадумську діяльність депутатів й навіть деякі прояви громадської активності після 1917 року.

Висновки. Підсумовуючи аналіз монографії Володимира Милька «Українське представництво в Державній Думі Російської імперії (1906-1917)» можемо констатувати, що наукова робота є надзвичайно інформативною, ґрунтовною та вирізняється масштабністю проведеного наукового пошуку.

Водночас, тема потребує продовження в працях сучасних українських істориків з метою подальшого дослідження внеску депутатів від українських губерній в розвиток парламентаризму та становлення українського дискурсу в стінах імперського парламенту, діяльність якого стала одним із каталізаторів падіння Російської імперії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Милько В.І. Українське представництво в Державній Думі Російської імперії (1906-1917): монографія / відп. ред. О.П. Реєнт, Київ: Інститут історії України НАН України, 2016. 396 с.

Отримано: 30.03.2026

Василь ЧАБАНОВ

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри політології та філософії

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1579-4010>

КРИЗА ДЕМОКРАТИЧНОЇ ЛЕГІТИМНОСТІ В ЦИКЛІ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті аналізується криза демократичної легітимності в циклі публічної політики, спричинена витісненням традиційних процедур політичної участі технократичним детермінізмом. Автор обґрунтовує необхідність подолання кризи легітимності через повернення партисипативних механізмів та залучення громадян до процесу прийняття рішень на противагу закритим алгоритмічним моделям.

Ключові слова: цикл публічної політики, демократична легітимність, публічна сфера, легітимність результату, дефіцит демократії, технократизація, популізм, криза представництва.

Актуальність дослідження. Актуальність теми зумовлена стрімкою технократизацією управлінських процесів, де використання алгоритмів дедалі частіше підміняє собою живий демократичний дискурс, створюючи ризик відчуження громадян від влади. В умовах глобальних криз та зростання популізму традиційні механізми легітимації втрачають ефективність, що вимагає переосмислення балансу між інструментальною результативністю та реальною участю суспільства в управлінні. Пошук нових форм цифрової демократії та політичної участі є критично важливим для збереження стійкості політичних інститутів та запобігання ерозії демократичних цінностей у сучасному циклі публічної політики.

Метою публікації є аналіз причин трансформації демократичної легітимності в циклі публічної політики та обґрунтування шляхів подолання технократичного детермінізму через відновлення активної участі громадян у процесах прийняття рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна парадигма публічного врядування трансформується під тиском технологічного прогресу, що породжує конфлікт між традиційною демократією та «технократичним детермінізмом». Пріоритет алгоритмічних розрахунків та вузькоспеціалізованих знань дедалі частіше витісняє принципи громадської включеності й обговорення. У центрі цієї дискусії – зміна джерел демократичної легітимності: перехід від волі народу та процедурної прозорості до «легітимності результату». Проте такий підхід ігнорує політичну природу суспільства, де публічна політика є не технічним пошуком ідеальної формули, а постійним компромісом між інтересами різних груп.

Криза легітимності та «демократичний дефіцит» виникають тоді, коли цикл публічної політики замикається всередині експертних середовищ. Використання Big Data та прогностичної аналітики створює ілюзію об'єктивності, але часто ігнорує потреби меншин та витісняє традиційну суспільну дискусію технічною оптимізацією [1]. Це призводить до ерозії відповідальності, оскільки політики перекладають провину за помилки на непрозорість алгоритмів. Технічно «ідеальні» рішення без суспільної підтримки стикаються із саботажом, а закритість політики створює ґрунт для популізму, що апелює до «зради інтересів народу».

Для демократичної легітимності вкрай важливим фактором виступає суспільна підтримка встановлення правової системи, навіть якщо вона є результатом «пакту еліт» або її «даровано» авторитарним правителем. Це виражається у суспільній підтримці встановленого порядку або безпосередньо через референдум, або опосередковано, через вибори депутатів, які ухвалюють Конституцію [3, с.12].

Для відновлення легітимності необхідно повернути людину в центр циклу публічної політики, використовуючи цифрові платформи для реальної участі громадян у розробці рішень. Фактори делегітимації сьогодні включають втрату масової раціональності, економічну неефективність, соціальну нерівність та маніпуляції медіа-простором [2, с.210].

Легітимність публічної дії дедалі більше залежить від здатності влади знаходити консенсус через інституційне регулювання та модель процедурного обговорення (за Ю. Габермасом). Справжня «цифрова демократія» полягає не в заміні людей машинами, а в поєднанні експертного знання з енергією громадянської участі. Лише через відновлення механізмів політичної участі на кожному етапі – від визначення проблеми до оцінки результатів – можна подолати виклик технократизації та збудувати державу, яка є водночас ефективною та легітимною.

Висновки. Криза сучасної демократичної легітимності виникає там, де гонитва за технічною ефективністю витісняє людські цінності. Технократичний підхід, попри свою раціональність, віддаляє громадян від держави, перетворюючи політику на сухий алгоритм. Вихід із цього глухого кута – у синергії експертних знань та живої громадянської участі. Відновлення довіри до інститутів можливе лише через реальне залучення людей до прийняття рішень на всіх етапах. Відтак, справжня сучасна публічна політика – це використання нових технологій для того, щоб дати людині більше можливостей впливати на власну долю та розвиток держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Cathy O'Neil. Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy (New York, NY: Crown). 2016. 272 pp. DOI: <https://doi.org/10.5038/1936-4660.11.1.10>
2. Oksana Radchenko. Фактори делегітимації інститутів публічного врядування сучасності в контексті «кризи легітимності» *Res Politicae*. PRACE NAUKOWE Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. 2017, t. IX, s. 210. DOI: <http://dx.doi.org/10.16926/rp.2017.09.12>
3. Яковлева Л.І. Від соціального порядку до публічної влади: організаційні, інституційні та комунікативні засади легітимності. *Політикус*: наук. журнал. 2019. № 4. С. 12. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7282/1/Yakovleva.pdf>

Отримано: 30.03.2026

Роман ЧАПАСЬ

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання

спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0009-0672-1291>

СТАНОВЛЕННЯ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ РОБСЕЛЬКОРІВСЬКОГО РУХУ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ У 20-40-х рр. ХХ ст.

У тезах проаналізовано становлення та інституціоналізацію робселькорівського руху в сільській місцевості Правобережної України у 1920–1940-х роках, а також його роль у системі радянської преси та ідеологічного впливу на селянство. Показано, що цей рух еволюціонував від форми масової журналістської участі до інструменту політичного контролю й соціального нагляду, підпорядкованого партійним структурам.

Ключові слова: робселькори, сільські кореспонденти, радянська преса, сільська місцевість, Правобережна Україна, УСРР, ідеологічна пропаганда, радянська журналістика, колективізація.

Актуальність теми. Преса та робселькорівський рух були ключовими інструментами комуністичної влади для поширення ідеології, мобілізації населення й контролю за селянством, а їх дослідження на Правобережній Україні дозволяє зрозуміти механізми радянської пропаганди та формування політичної культури.

Мета публікації. Метою публікації є дослідження процесу становлення та інституціоналізації робселькорівського руху в сільській місцевості Правобережної України у 1920–1940-х роках, визначення організаційних засад формування мережі сільських кореспондентів, аналіз їх функцій у системі радянської преси та з'ясування ролі робселькорів у реалізації ідеологічної політики радянської влади на селі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Робселькорівський рух в УСРР виник у першій половині 1920-х рр., на початковому етапі більшовизації.

Терміни «робсількор», «робкор» і «сількор» позначали нову громадську роль робітничо-селянських кореспондентів у радянському суспільстві. Перед рухом ставилися завдання постачання районних газет інформацією з місць, популяризації читання та розширення передплати радянських газет серед населення. На селі до нього залучали активістів, комуністів, комсомольців і представників нової сільської інтелігенції, зокрема вчителів [1]. На Пра-

вобережній Україні робселькорівський рух, зумовлений аграрним характером регіону, став важливим інструментом ідеологічної інтеграції селянства та впровадження політики колективізації, антирелігійних і культурно-освітніх кампаній.

Наприкінці 1920-х рр. робселькорівський рух став організованою системою, яку контролювали партійні органи й редакції, формуючи мережу лояльних сількорів із числа активістів, функціонуючи за принципом вертикальної підпорядкованості.

Важливим елементом інституціоналізації робселькорівського руху стало навчання кореспондентів [2]. Сількорів навчали правильному оформленню матеріалів, добору тем і використанню ідеологічно правильних формулювань [3]. Використовувалися різноманітні форми та методи роботи: робселькорівські з'їзди, конференції, зльоти, наради, університети, інститути, школи, «кабінети преси», курси, хати-лабораторії, заочне навчання робселькорів тощо. Таким чином формувався корпус кореспондентів, орієнтованих не на фіксацію реальних проблем, а на виконання ідеологічних завдань.

Регулярні районні та куштові зльоти робселькорів були однією з ключових форм організації руху [4]. У матеріалах районних газет вони подавалися як важливі політичні події, що демонстрували масовість і значущість робселькорівської діяльності [5]. На зльотах підбивали підсумки роботи, аналізували «помилки» та визначалися завдання на майбутнє [6].

Аналіз джерел дозволяє виділити широкий спектр функцій, покладених на робселькорів. Вони мали не лише писати дописи до районних газет, а й організовувати стінгазети, брати участь у передплатних кампаніях, проводити колективні читання преси, агітувати за участь у соціалістичному змаганні та господарських кампаніях.

Фактично робселькор виконував роль посередника між владою та сільською громадою. Він мав доносити до односельців партійні рішення та водночас інформувати редакцію й партійні органи про стан справ на місцях. «Преса – єдина зброя, за допомогою якої партія щодня, щогодини говорить з робітничою клясою своєю потрібною їй мовою. Інших засобів протягувати духовні нитки між партією і клясою, іншого такого гнучкого апарату в природі немає», – цю сталінську цитату неодноразово наводили в 1930-ті рр. місцеві газети [7].

Радянська преса була інструментом поширення більшовицької ідеології та формування громадської думки, а її домінування забезпечувалося монополією на інформацію, цензурою, централізацією та контролюваною кадровою системою [8].

Особливе місце в діяльності робселькорів займала викривальна робота. Значна частина дописів була спрямована проти «ледарів» [9], «порушників трудової дисципліни» [10], «відсталих колгоспів» [11] і «байдужих керівників» [12]. Такі матеріали створювали атмосферу публічного осуду й постійного нагляду. У польових газетах регулярно публікувалися матеріали про хід жнив, боротьбу з недоліками в роботі та мобілізацію селян на виконання господарських завдань.

Інструкції вимагали від сількорів висвітлювати всі сфери сільського життя – господарську, кооперативну, культурно-освітню, соціальну та релігійну, включно з антирелігійною пропагандою і діяльністю духовенства. Фактично вони виконували роль «очей» радянської влади на селі, забезпечуючи контроль за настроями та повсякденним життям селянства [13].

Однією з особливостей робселькорівського руху було надання кореспондентам спеціального правового статусу. У джерелах фіксується існування норм, за якими замах на робселькора або перешкоджання його діяльності прирівнювалися до тяжких злочинів [14]. Такий захист підкреслює, що держава розглядала робселькорів не як аматорів, а як важливих учасників системи управління та контролю.

Відбувалося стрімке зростання активності робсількорів, зокрема збільшення їх кількості, розширення мережі стінних газет і значне зростання обсягу листування з редакціями [15].

Наприкінці 1930-х рр. активність робсількорівського руху поступово зменшувалася. Його занепад був пов'язаний із загальним посиленням централізованого контролю над пресою та початком Другої світової війни.

Висновки. У 1920–1930-х рр. робсількорівський рух перетворився з форми «масової журналістики» на підконтрольний партії інструмент тоталітарної влади, що поєднував пропагандистські, організаційні та контрольні функції і забезпечував ідеологічний вплив на селянство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тимошик М. Районні газети як організатори сількорівського руху в умовах ствердження у Україні комуно-більшовицької системи. *Сіверянський літопис*. 2017. № 4. С. 215–222. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/6cb7e8fe-97ea-4ef0-a18c-02c933166d53/content> (дата звернення: 15.03.2026).
2. Вакульчук О.А. Багатотиражні газети України: створення, функціонування, характерні особливості. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2018. № 22. С. 67–82. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002319> (дата звернення: 15.03.2026).
3. Заочне навчання робсількорів. *Життя колгоспника*. Лінці, 1938. 04 січня. № 2 (1141).
4. Мельниченко В.М. Історія преси Черкащини (XX – початок XXI ст.). Черкаси: Вертикаль, 2020. 240 с. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/id/eprint/4535> (дата звернення 15.03.2026).
5. Ударно готуватись до кушових сількорівських зльотів. *Життя колгоспника*. 1934. 03 лютого. № 11 (466).
6. Про день преси і роботу з робсількорами. Постанова Вінницького обкому. *Колгоспник прикордоння*. Чемерівці, 1934. 05 травня. № 54 (496).
7. Якубовський І. Преса в механізмі Голодомору 1932–1933 рр. (на прикладі районних газет Київської області). *Київські історичні студії: наук. журн.*, 2021, № 1(12) С. 174–180. URL: <https://istorstudio.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/280/365> (дата звернення: 15.03.2026).
8. Коляструк О. Преса УСРР в контексті політики українізації (20–30-ті роки XX ст.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. Київ, 2003. 275 арк. URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2937c767-fcb1-4149-9a24-42df5b2acec5/content> (дата звернення: 15.03.2026).
9. Редактор колгоспної газети В.Чинник. Стінгазета – велика допомога. *Колгоспник прикордоння*. 1934. 05 квітня. №41 (483).
10. Лучко. «Кожній бригаді польову газету». *За соціалістичне село*. Гайсин. 1935. 28 квітня. № 94 (749).
11. Сількор. Перенести масову роботу в Бригаду. *Прикордонна комуна*. Проскурів. 1932. 11 травня. Ч.65 (368).
12. Ш-й. Керівники Н. Томашівки не передплачують і не читають газет. *Колгоспник прикордоння*. Ярмолинці. 1933. 24 жовтня. №103 (238).
13. Мотуз В.К. Вплив радянської преси на свідомість українського селянства в 20–30-х рр. XX ст. *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]*. Серія: Історія. 2009. № 15. С. 85–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_ist_2009_15_20 (дата звернення 15.03.2026).
14. Мовчан О.М. Робсількорівський рух. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Robsilkorivskyj_rukh (дата звернення 15.03.2026).
15. Ш. Армія наших робсількорів збільшується кожного дня. *Життя колгоспника*. 1931. 05 травня. № 52 (228).

Отримано: 30.03.2026

ОФІЦІЙНІ ПЛАТФОРМИ СТРАТЕГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНИ: МІЖ ЄДНІСТЮ ТА МЕДІАПЛЮРПЛІЗМОМ

Дослідження присвячене аналізу функціонування офіційних платформ стратегічної комунікації України у контексті поєднання інформаційної єдності держави та принципів медіаплюралізму. Акцентовано на умовах повномасштабного вторгнення, за яких державна комунікація спрямовується на формування узгоджених інформаційних оповіщень, протидію дезінформації та підтримку суспільної стійкості.

Ключові слова: стратегічні комунікації, медіаплюралізм, інформаційна політика, державна комунікація

Актуальність теми. Сучасний інформаційний простір України формується під впливом безпекових викликів, пов'язаних із інформаційною агресією, а також із необхідністю забезпечення демократичних стандартів функціонування медіа. В цих умовах державні інституції прагнуть формувати узгоджену інформаційну позицію для протидії дезінформації та координації суспільних повідомлень. Водночас надмірна централізація комунікаційних потоків може звужувати простір для незалежних медіа чи створювати тиск на них.

Мета публікації полягає у виявленні закономірностей взаємодії офіційних платформ стратегічної комунікації України з медійним середовищем у контексті забезпечення балансу між формуванням єдиного державного інформаційного наративу та дотриманням принципів медіаплюралізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття медіаплюралізму у науковій літературі розглядається як фундаментальна характеристика медійної системи. Зокрема, в документах Ради Європи зазначено, що медіаплюралізм означає наявність різноманіття медіаджерел, власності, редакційних позицій та контенту, що забезпечує громадянам можливість отримувати інформацію з різних точок зору [1]. Подібний підхід підкреслює, що ефективне функціонування демократичної системи передбачає відкритість інформаційного простору та відсутність монополізації.

Розвиток стратегічних комунікацій України набув особливого значення після 2014 року та суттєво активізувався після початку повномасштабної війни 2022 року. Стратегічні комунікації розглядаються як системна діяльність державних інституцій, спрямована на формування узгоджених інформаційних повідомлень, посилення довіри суспільства та міжнародних партнерів, а також протидію інформаційним меседжам противника. Згідно з офіційними підходами державної політики, стратегічні комунікації охоплюють координацію діяльності урядових структур, дипломатичних установ, сектору безпеки та оборони.

Формування єдиного інформаційного наративу реалізується через низку офіційних комунікаційних платформ, які виконують функції інформування населення, роз'яснення державної політики та оперативного реагування на інформаційні виклики. До них належать:

✓ інформаційні канали сектору безпеки і оборони, зокрема Генерального штабу Збройних сил України (офіційний вебсайт, який публікує оперативні зведення, аналітичні

матеріали та офіційні повідомлення щодо перебігу воєнних дій, а також офіційні сторінки у соціальних мережах, зокрема Facebook, що забезпечують швидке інформування населення) та Міністерства оборони України, де висвітлюється державна політика у сфері оборони, надаються роз'яснення та офіційні коментарі;

- ✓ інформаційні платформи Кабінету Міністрів України, представлені Урядовим порталом та офіційними сторінками у соціальних мережах, які забезпечують оприлюднення урядових рішень, нормативно-правових актів і державних програм;

- ✓ офіційні комунікаційні ресурси Офісу Президента України, зокрема офіційний вебсайт та сторінки Президента України у соцмережах, де публікуються звернення, укази та стратегічні комунікаційні меседжі;

- ✓ цифрова екосистема державних сервісів «Дія», яка використовується також для комунікації з громадянами.

Використання зазначених платформ дозволяє державі забезпечувати швидке поширення перевіреної інформації, координувати повідомлення різних інституцій та формувати єдиний комунікаційний наратив.

Водночас функціонування офіційних комунікаційних каналів відбувається у взаємодії з незалежним медійним середовищем. У наукових дослідженнях підкреслюється, що ефективна стратегічна комунікація передбачає не лише централізовану передачу повідомлень, а й відкритість до суспільного діалогу. Дослідники наголошують, що стратегічні комунікації держави передбачають узгодженість дій різних інституцій та використання інформаційних ресурсів для досягнення довгострокових політичних і безпекових цілей [2]. Отже, стратегічна комунікація не обмежується пропагуванням офіційної позиції, а включає формування довіри через прозорість і взаємодію з громадянським суспільством.

Проблема балансу між єдністю інформаційної політики та медіаплюралізмом особливо актуалізувалася після запровадження спільного телемарафону «Єдині новини». Умови воєнного стану обумовили необхідність консолідації телевізійного мовлення з метою оперативного інформування населення та запобігання поширенню дезінформації. Однак у науковому дискурсі триває обговорення впливу подібних механізмів на різноманіття медійного контенту. Частина дослідників вважає, що централізація інформаційних потоків у кризових умовах сприяє інформаційній безпеці держави, тоді як інші звертають увагу на потенційні ризики звуження медійної конкуренції та утисків.

Плюралістичне медійне середовище створює умови для відкритої суспільної дискусії, контролю діяльності влади та формування громадської думки. У зв'язку з цим державні платформи комунікації функціонують як джерела офіційної інформації, але не витісняють незалежні медіа з інформаційного простору.

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що офіційні платформи стратегічної комунікації України виконують ключову роль у координації інформаційної політики держави. Разом із тим існує суперечність між потребою формування єдиного інформаційного наративу та необхідністю збереження медіаплюралізму як фундаментального принципу демократичної медіасистеми.

Розв'язання окресленої проблематики можливе шляхом поєднання централізованих державних комунікацій із підтримкою незалежних медіа та розвитком відкритого інформаційного середовища. Оптимальною моделлю виступає система, в межах якої офіційні плат-

форми забезпечують достовірне інформування та стратегічну координацію повідомлень, тоді як незалежні медіа зберігають редакційну автономію та можливість представляти різні суспільні позиції. Подібний баланс сприятиме одночасному зміцненню інформаційної безпеки держави та розвитку демократичного медійного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Recommendation CM/Rec (2018) 1 of the Committee of Ministers to member States on media pluralism and transparency of media ownership. *Council of Europe portal*. URL: <https://surl.li/bedylg> (дата звернення: 1.03.2026).
2. NATO Strategic Communications Handbook. 2017. URL: <https://uploads.strikinglycdn.com/files/a3511649-e075-4f87-a43f-2ab8cbeebbed/nato-strategic-communications-handbook.pdf> (дата звернення: 2.03.2026).

Отримано: 30.03.2026

Олександр ЮГА

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри всесвітньої історії

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9872-8929>

ЕВОЛЮЦІЯ КОЗАЦЬКОЇ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНСЬКУ У СПРИЙНЯТТІ УРЯДОВЦІВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (ОСТАННЯ ТРЕТИНА XVI – ПОЧАТОК XVII ст.)

Проаналізовано сприйняття урядовцями Речі Посполитої процесу еволюції сутності козацької проблеми упродовж останньої третини XVI – початку XVII ст. Зокрема, розглянуто процес формування офіційної політики річпосполитської владної верхівки щодо українського козацтва, зміну підходів до нього – від спроб використання у військових потребах Речі Посполитої і створення реєстру до прагнення обмежити його суспільно-політичну активність.

Ключові слова: Річ Посполита, король, урядовці, козацька проблема, еволюція, реєстрове козацтво, козацькі повстання.

Актуальність теми. Сприйняття козацтва владною елітою Речі Посполитої упродовж останньої третини XVI – початку XVII ст. змінювалося під впливом внутрішньополітичного становища в державі та міжнародної ситуації. Вивчення еволюції цих уявлень дає змогу глибше зрозуміти особливості й суперечності політики Варшави щодо українських земель, причини козацьких виступів кінця XVI ст. та передумови подальших конфліктів першої половини XVII ст., що врешті призвело до розгортання української національної революції.

Мета публікації – висвітлення поглядів та підходів урядовців Речі Посполитої до сутності й шляхів розв’язання “козацької проблеми” упродовж останньої третини XVI – початку XVII ст. та її поступової еволюції в українську проблему.

Виклад основного матеріалу дослідження. У другій половині XVI – на початку XVII ст. українські землі, що перебували у складі Речі Посполитої, стали ареною складних соціально-політичних процесів. Одним із ключових явищ цього періоду стало зростання ролі українського козацтва. Виникнувши як прикордонна військова спільнота, воно поступово

перетворилося на впливовий соціальний і політичний фактор, що здійснював вагомий вплив як на розвиток українського суспільства, так і власне всієї Польсько-Литовської держави. Відтак, з часу її утворення у 1569 р. у Варшаві не могли ігнорувати необхідності вироблення відповідного ставлення до козацтва. Перші кроки здійснили королі Сигізмунд II Август і Стефан Баторій. Їх суть полягала у створенні реєстрового козацтва, яке було виведено з-під юрисдикції місцевих урядників і підпорядковане безпосередньо коронному гетьману Є. Язловецькому та гарантування реєстровикам “прав і вольностей” [10, с. 34; 16, с. 103; 18, с. 5-6]. Така політика засвідчувала усвідомлення військового значення козацтва, особливо у боротьбі з татарськими нападами. За словами німецького дослідника Й. Мюллера, “... з самого початку польські королі бачили в козаках протидію туркам і, оскільки козаки підлягали королю, то останні (королі) закликали їх до зброї і затримували на своїй службі дарами і звільненням від повинностей...” [7, с. 133].

Потрібно зазначити, що заходи обох королів щодо козацтва з однієї сторони стали початком своєрідного імунітету реєстрового козацтва в Речі Посполитій [15, с. 97, 115-117], адже започаткували конституювання українського козацтва як соціального стану з особливими правами й привілеями [13, с. 75], проте з іншої – не могли вирішити козацьку проблему, оскільки значна частина козаків залишалася поза реєстром і не підпорядковувалася державній адміністрації. Про офіційне визнання реєстрового козацтва в якості окремого соціального стану взагалі не йшлося.

Проте, політика королів однозначно активізувала реєстрове козацтво в плані збереження за собою отриманих за військову службу прав та привілеїв. Вже під час перших козацьких повстань 1591–1596 рр. Військо Запорозьке обґрунтовує перед королем ідею непідлеглості владі прикордонних старост і воєвод та стає на шлях формування “альтернативних владних структур” [1, с. 440; 6, с. 71-72, 79; 8, с. 228-229]. Козацькі “кондиції” 1596 р. С. Наливайка до короля Сигізмунда III містили вимогу виділити реєстровому козацтву для проживання окрему територію – “пустині між Бугом і Дністром” [5, с. 435]. Згідно проєкту київського біскупа Й. Верещинського 1596 р. передбачалося створення окремого козацького Задніпровського князівства [2, с. 426]. Тобто, формувалася ідея автономного статусу Війська Запорозького в складі Речі Посполитої, що викликало занепокоєння у Варшаві, де навіть поширювалися чутки про наміри козаків “заснувати нову республіку” [9, с. 74].

На початку XVII ст. Військо Запорозьке посилює діяльність у напрямі відстоювання своїх прав та привілеїв. Так, з 1603 р. реєстровики розширили перелік вимог до короля. Йшлося вже про те, “щоб були ми в пошануванні від кожного стану”, а також щоб король “признав нас синами коронними” [8, с. 230], тобто порушувалося питання зрівняння зі шляхтою.

Зростання військово-політичної ваги Війська Запорозького змушувало правлячу верхівку Речі Посполитої шукати ефективних способів “убгати (втиснути) цю новопосталу силу у шори” [12, с. 61]. Окрім формування реєстрів, призначалися спеціальні комісари на чолі з коронним гетьманом, які повинні були стежити за порядком у середовищі козацької організації та карати усіх непокірних. Сеймом неодноразово (1590, 1607, 1609 рр.) приймалися ухвали щодо підпорядкування козаків юрисдикції старост [14, с. 177-178], що було значним обмеженням їх прав і вольностей.

Серед причин зростання політичної свідомості козацтва шляхта визначала саме військову службу козаків на користь Речі Посполитої. Тому сеймова конституція 1611 р. містила рекомендацію королю утриматися від військової допомоги реєстрового козацтва [11, с. 57].

А вже у 1613 р. сейм ухвалив рішення ліквідувати козацьку юрисдикцію і підпорядкувати козаків місцевим органам влади. Необхідність такого кроку пояснювалася тим, що козаки “мають своїх гетьманів..., самі собі права складають, урядовців призначають” [3, с. 174].

Проте, незважаючи на заходи Варшави в напрямі обмеження “прав і вольностей” Війська Запорозького, його політична роль у житті українського суспільства зростала. Натомість польсько-литовська політична еліта відмовлялася сприймати козацтво в якості повноправних (на рівні зі шляхтою) “членів Речі Посполитої”. Окремі представники владних кіл навіть вважали, що “краще, щоб на тих місцях (проживання козацтва – О. Ю.) росла кропива, ніж розмножувалися зрадники й. к. м. і Речі Посполитої” [17, с. 793]. Несприйняття козацтва як окремого стану пояснювалося значною мірою утвердженням у політичній свідомості правлячої верстви Речі Посполитої Ягелонської традиції, у якій “не залишалося місця для Русі як для рівноправного політичного партнера” [4, с. 217]. Унаслідок цього вибухали чергові козацькі повстання.

Висновки. Отже, з часу утворення Речі Посполитої козацька проблема стала одним із важливих чинників внутрішньої політики держави. Річпосполитські урядовці змушені були виробляти власну стратегію щодо козацтва, яка поєднувала спроби використати його військовий потенціал для оборони південних кордонів держави та, водночас, обмежувати його соціально-політичну активність. Залежно від конкретних обставин державна політика коливалася між прагненням інтегрувати козацтво до державної системи та намірами його суворого контролю або навіть ліквідації як автономної сили в структурі державного організму Речі Посполитої.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брехуненко В.М. Нагельський. Дванадцять листів гетьманів Війська Запорозького XVI – першої половини XVII століття з польських рукописних зібрань. *Український археографічний щорічник*. Київ; Нью-Йорк, 2004. Випуск 8/9. Т. 11/12. С. 425-452.
2. Верещинський Й. Війську Запорозькому пресвітлий виказ, як і з боку виховання, так теж вічного забезпечення на Задніпров’ї. 1596 / пер. Р. Радишевський. *Тисяча років української суспільно-політичної думки*. У 9 т. Київ: Дніпро, 2001. Т. II. Кн. 1 (XVI ст.). С. 426-429.
3. Жерела до історії України-Руси. Львів, 1908. Т. 8. Матеріали до історії української козащини по рік 1631 / за ред. М. Грушевського. 407 с.
4. Комар В. Ягелонська традиція в політиці Польщі. *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2012. № 20-21. С. 214-219.
5. Кондиції, подані від Наливайка Його Милості Королеві / пер. Р. Радишевський. *Тисяча років української суспільно-політичної думки*. У 9 т. Київ: Дніпро, 2001. Т. II. Кн. 1 (XVI ст.). С. 430-436.
6. Леп’явко С. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні. Чернігів: Сіверянська думка, 1996. 286 с.
7. Мюллер Й. Історична дисертація про козаків.... Лейпциг, 1684 / коментар Ю. Мицика і М. Кулінського. *Всесвіт*. 1988. № 6. С. 120-139.
8. Смолій В.А., Степанков В.С. Становлення козацького політичного автономізму. *Історія українського козацтва. Нариси у двох томах*. Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. Т. 1. С. 228-238.
9. Смолій В.А., Степанков В.С. Українська національна революція XVII ст. (1648 – 1676 рр.). Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2009. 448 с.
10. Чухліб Т.В. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648 – 1714 рр. Київ: Арістей, 2005. 640 с.
11. Чухліб Т. В. Українське козацтво в політичних планах Речі Посполитої. *Україна-Польща: Історична спадщина і суспільна свідомість*: матеріали міжнародної наукової конференції, Кам’янець-Подільський, 29-31 травня 1992 р. Київ: Либідь, 1993. С. 55-62.

12. Шевчук В. Суспільно-політична думка в Україні в XVI – першій половині XVII століття. *Тисяча років української суспільно-політичної думки*. У 9 т. Київ: Дніпро, 2001. Т. II. Кн. 1 (XVI ст.). 560 с.
13. Щербак В.О. Реєстрові козаки на державній службі. *Історія українського козацтва*: нариси у двох томах / ред. кол.: В.А. Смолій (відп. ред.). Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2006. Т. 1. С. 73-87.
14. Щербак В.О. Українське козацтво: формування соціального стану. Друга половина XV – середина XVII ст. Київ: Видавничий дім “КМ Academia”, 2000. 300 с.
15. Franz M. Idea państwa kozackiego na ziemiach ukraińnych w XVI –XVII wieku. Toruń: Adam Marszałek, 2006. 476 s.
16. Franz M. Wojskowość Kozaczyzny Zaporoskiej. Geneza i charakter. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002. 255 s.
17. Nagielski M. Kozaczyzna czasów Władysława IV (1632 – 1648). *Przegląd Wschodni*. 1991. T. 1. Z. 4. S. 791-816.
18. Wójcik Z. Wojny kozackie w dawnej Polsce. Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1989. 78 s.

Отримано: 30.03.2026

Діана ЯБЛОНСЬКА

доктор філософії за спеціальністю історія та археологія,
старший викладач кафедри всесвітньої історії
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9138-2766>

СЕЛЯНСЬКІ ПОВСТАННЯ ЯК МАРКЕР КРИЗИ ІМПЕРСЬКОЇ МОДЕЛІ КИТАЮ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РУХІВ «ЖОВТИХ ПОВ'ЯЗОК», «ЧЕРВОНОБРОВИХ» ТА «ЧЕРВОНИХ ПОВ'ЯЗОК»

У статті здійснено порівняльний аналіз селянських повстань у Китаї як прояву кризи імперської системи. Розглянуто повстання «жовтих пов'язок», «червонобрових» та «червоних пов'язок». Визначено спільні та відмінні риси, а також їхню роль у трансформації державної влади.

Ключові слова: *Китай, селянські повстання, імперська криза, жовті пов'язки, червоноброві, червоні пов'язки, династія Юань, династія Мін.*

Актуальність теми. Селянські повстання відігравали ключову роль у політичній історії Стародавнього та Середньовічного Китаю, виступаючи не лише формою соціального протесту, а й важливим індикатором кризи імперської моделі управління. Їхній аналіз у порівняльному вимірі дає змогу виявити закономірності занепаду династій та механізми політичної трансформації. Особливо показовими у цьому контексті є повстання «жовтих пов'язок», «червонобрових» і «червоних пов'язок».

Метою дослідження є виявлення ролі селянських повстань як індикатора кризи імперської моделі Китаю через порівняльний аналіз рухів «жовтих пов'язок», «червонобрових» і «червоних пов'язок».

Виклад основного матеріалу дослідження. Повстання «червонобрових» (18–27 рр.) розгорнулося в період міждинастійної боротьби після падіння династії Сінь. Його учасника-

ми були переважно селяни, які виступали проти податкового гніту та свавілля влади. Назва руху походить від символічного маркера – фарбування брів у червоний колір [5].

Повстання «жовтих пов'язок» (184–205 рр.) виникло в умовах глибокої соціально-економічної кризи пізньої династії Хань. Основними причинами стали надмірний податковий тиск, корупція чиновників, концентрація земель у руках аристократії та зубожіння селянства. Важливу роль у мобілізації населення відіграло даоське вчення про «велику рівність», яке пропагувало ідеї соціальної справедливості [1].

Найбільш масштабним і результативним стало повстання «червоних пов'язок», яке розгорнулося у 1351-1368 рр. (наприкінці правління династії Юань). Його причинами стали економічна криза, природні катастрофи, надмірні податки та дискримінаційна політика монгольської влади щодо китайського населення [2]. Рух мав також релігійно-ідеологічне підґрунтя, пов'язане з діяльністю таємних товариств, зокрема «Білого лотоса», які поширювали ідеї оновлення світу та повалення чинної влади. Повстання швидко охопило значні території та переросло у широкомасштабну війну проти уряду.

Порівняльний аналіз свідчить, що всі три повстання виникали в умовах системної кризи імперської влади [3]. Для них характерні такі спільні причини: надмірний податковий тиск і економічне виснаження селянства, корупція та зловживання чиновників, концентрація земель у руках еліт, природні катастрофи, що загострювали соціальну напругу.

Повстання «жовтих пов'язок» і «червонобрових» розгорталися в умовах внутрішньої нестабільності китайських династій, тоді як виступ «червоних пов'язок» мав додатковий чинник – етнічну напругу через панування монгольської династії Юань.

Важливим аспектом порівняння є ідеологічна база повстань. Усі три рухи використовували релігійні або символічні елементи для мобілізації населення:

- «жовті пов'язки» спиралися на даоські ідеї соціальної рівності [3, с. 508];
- «червоноброві» використовували просту символіку (червоні брови) як знак єдності [4, с. 33];
- «червоні пов'язки» поєднували релігійні вірування (зокрема ідеї «Білого лотоса») з більш організованою політичною програмою [4, с. 75].

На відміну від попередніх рухів, повстання XIV ст. характеризувалося вищим рівнем організації та наявністю лідерів, здатних до державотворення [4, с. 76].

Порівняння перебігу повстань демонструє їхню еволюцію – від недостатньо організованого руху до майже громадянської війни.

Найбільш показовими є відмінності у наслідках повстань. «Жовті пов'язки» спричинили ослаблення династії Хань і стали передумовою її падіння, а «червоноброві» поглибили політичну нестабільність, але не створили нової системи влади. Щодо «червоних пов'язок» – призвели до падіння династії Юань і встановлення нової династії Мін. Таким чином, простежується тенденція: від протесту як дестабілізуючого чинника – до протесту як сили державотворення.

Висновки. Отже, селянські повстання в Китаї виконували роль важливого маркера кризи імперської моделі. Вони виникали як реакція на системні дисбаланси та сигналізували про неспроможність держави підтримувати ефективне управління.

Еволюція цих повстань – від локальних виступів до масштабних рухів, що призводили до зміни династій – демонструє їхню ключову роль у політичному розвитку Китаю. Най-

більш показовим у цьому контексті є повстання «червоних пов'язок», яке не лише відобразило кризу, а й стало чинником формування нової державної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондаренко М.О., Сухонос В.В. Анархістські течії в Китаї періоду Трицарств. *Научный взгляд в будущее*. Одеса, 2018. С. 108-113. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/items/9291dac1-b18b-4ce7-bbc3-494412caadb0>
2. Династична історія Китаю. Історія держави і права зарубіжних країн. URL: https://pidru4niki.com/1151122244424/pravo/dinastichna_istoriya_kitayu (дата звернення: 20.03.2026).
3. Крижанівський О.П. Історія Стародавнього Сходу: підручник. 2-е видання. Київ: Либідь. 2002. 592 с.
4. Рубель В.А. Історія середньовічного Сходу: Курс лекцій: навч. посібник. Київ: Либідь, 1997. 462 с.
5. Червонобрових повстання. *Лексика – українські енциклопедії та словники*. URL: https://leksika.com.ua/15650701/ure/chervonobrovih_povstannya (дата звернення: 20.03.2026).

Отримано: 30.03.2026

Олена ЯКОВЕНКО

здобувачка вищої освіти третього рівня 1 року навчання

спеціальності В9 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0004-0397-9995>

ПОБУТОВЕ ЖИТТЯ МИРОВИХ СУДДІВ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У СПОГАДАХ ІВАНА ЗАХАР'ІНА (ЯКУНІНА)

Проаналізовано спогади Івана Захар'їна (Якуніна), відомого письменника, автора мемуарів про службу в інституті мирових суддів. На основі його спогадів здійснено спробу відтворити життя у Подільській губернії у перші роки впровадження мирових судів. Праця автора має не лише історіографічний характер, але й дає змогу побачити повсякденне життя мирових судів та простежити протиріччя, які виникали між різними соціальними станами та етнічними групами Подільської губернії.

Ключові слова: мирові суди, Іван Захар'їн (Якунін), Подільська губернія, спогади.

Актуальність теми зумовлена необхідністю переосмислення спогадів Івана Захар'їна (Якуніна) як джерела побутового життя мирових суддів наприкінці XIX ст. В українській історіографії його праця залишається малодослідженою. Тому виникає необхідність критичного аналізу цього джерела. Спогади автора дають змогу простежити становище мирових судів регіону та відображають соціальні взаємини в Подільській губернії наприкінці XIX ст.

Мета дослідження полягає у аналізі спогадів Івана Захар'їна (Якуніна), зокрема контексту епохи, у якому він проживав, а також взаємодії різних етнічних груп в межах Подільської губернії. Для досягнення поставленої мети передбачено розглянути умови діяльності мирових суддів у Подільській губернії, проаналізувати соціальні конфлікти, відображені у спогадах автора.

Виклад основного матеріалу: Іван Захар'їн (Якунін) відомий письменник та драматург, який наприкінці XIX ст. він був мировим суддею другої дільниці Літинського повіту Подільської губернії.

Основним джерелом дослідження є спогади Івана Захар'їна (Якуніна) «Мировий суд на Поділлі», що вперше були опубліковані в щомісячнику «Русская старина» протягом лютого-липня 1897 р. [1-4].

У період його служби (1878–1880 рр.) регіон переживав зміну суспільних відносин, спричинених судовою реформою імператора Олександра II. Реформа передбачала створення інституту мирових суддів, які розглядали дрібні кримінальні та цивільні справи на місцевому рівні. Її запровадження мало на меті модернізацію судової системи Російської імперії та підвищення доступності правосуддя для населення.

Роки служби І. Якуніна припали на період становлення інституту мирових суддів у регіоні. Особливістю Подільського регіону було те, що тут цей інститут був запроваджений пізніше, ніж у інших регіонах Російської імперії. Затримка із запровадженням судової реформи у Правобережній Україні була зумовлена політичними причинами. Польське повстання 1863–1864 рр. викликане протистоянням місцевих еліт із імперським керуванням призвело до того, що російська влада утримувалася від повної реалізації реформ у регіоні, який вважала політично нестабільним.

У своїх спогадах автор також приділив увагу умовам життя у провінційних містах Подільської губернії. На початку служби він був змушений винаймати житло, яке, за його словами, суттєво поступалося умовам життя у столичних містах. Описуючи Хмільник, автор подає його з позицій імперського сприйняття провінції. Згодом він стверджував, що за час служби у якості мирового судді йому вдалося придбати невеликий будинок у Хмільнику [1, с. 300-302; 3, с. 153].

Його слова можна піддати критичному аналізу. Економічний розвиток регіону був певною мірою повільнішим, ніж у центральних губерніях імперії, проте у самих спогадах І. Якуніна згадується наявність цукрового виробництва у цьому регіоні, у контексті зловживань місцевої влади. Отже оцінки автора слід розглядати критично, оскільки вони сформовані з позицій російського чиновника, який прибув до регіону з іншого соціального та культурного середовища [2, с. 547].

Робота мирового судді була часто пов'язана із значними труднощами. І. Якунін зазначав, що за роки служби він нажив собі чимало ворогів. Зокрема він вказував, що у цивільних справах судді нерідко розглядали конфлікти, пов'язані із борговими зобов'язаннями між єврейським населенням та селянами. Подібні позики могли призводити до розорення селянських господарств. Оскільки суд керувався письмовими або речовими доказами, рішення часто ухвалювалися на користь кредиторів, що не сприяло популярності суддів серед місцевого населення [2, с. 569-572; 3, с. 131-136].

Соціальні конфлікти, описані у спогадах, значною мірою були зумовлені багатонаціональним складом населення Подільської губернії. У другій половині XIX ст. у регіоні проживали українські селяни, польська шляхта та значна єврейська громада, яка відігравала важливу роль у торгівлі та кредитних відносинах. Це створювало специфічну соціальну структуру, що часто ставала підґрунтям для конфліктів, які розглядалися у мирових судах.

Робота мирового судді була пов'язана із широкими верствами населення, передусім селянами та міщанами, а також з представниками дворянства. Найчастіше скарги стосували-

ся конфліктів побутового характеру. Зокрема, І. Якунін, намагаючись зменшити навантаження, інколи застосовував практику накладення значних штрафів на осіб, які систематично порушували громадський порядок [2, с. 565-568].

І. Якунін також критикував окремі положення законодавства щодо судочинства, зокрема у питанні витрат державних коштів на розгляд справ, пов'язаних із військовослужбовцями. Про помірковано ліберальні погляди автора свідчить його підтримка судової реформи Олександра II та критика зловживань чиновництва у місцевому управлінні [2, с. 567-568]

Важливою деталлю у спогадах І. Якуніна стали наслідки Польського повстання 1863–1864 рр. Зокрема, автор звертав увагу на небажання частини польського дворянства інтегруватися у нові суспільні умови. За його словами, польські шляхтичі продовжували активно використовувати польську мову, яка залишалася малозрозумілою для російських чиновників [1, с. 297-299; 4, с. 324-326].

Слід зазначити, що спогади І. Якуніна мають характер суб'єктивного джерела, у якому особисті враження автора поєднуються з його політичними та культурними поглядами. Саме тому вони потребують критичного аналізу та співставлення з іншими історичними джерелами.

Висновки. Отже, праця Івана Захар'їна (Якуніна) дозволяє простежити перші етапи функціонування мирових суддів у Подільській губернії. Попри те, що автор у своїх спогадах прагнув перш за все художньо відтворити життя провінційного регіону, його спостереження дають змогу побачити соціальні та міжетнічні взаємини у Подільській губернії та побутове життя мирових суддів. Водночас праця не позбавлена суб'єктивізму зумовленого імперською оптикою автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Захар'їн (Якунін) І. Мировой судъ въ Подоліи (изъ записок и воспоминаній мирового судьи) Гл. I-III. *Русская старина*. Февраль 1897. С. 281–314.
2. Захар'їн (Якунін) І. Мировой судъ въ Подоліи (изъ записок и воспоминаній мирового судьи) Гл. III-V. *Русская старина*. Мартъ 1897. С. 541–572.
3. Захар'їн (Якунін) І. Мировой судъ въ Подоліи (изъ записок и воспоминаній мирового судьи) Гл. VI-IX. *Русская старина*. Апрель 1897. С. 127–158.
4. Захар'їн (Якунін) І. Мировой судъ въ Подоліи (изъ записок и воспоминаній мирового судьи) Гл. X-XI. *Русская старина*. Май 1897. С. 317–339.

Отримано: 30.03.2026

Олена АЛІКСІЙЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри музичного мистецтва

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2494-8173>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МУЗИКАНТІВ-ПЕДАГОГІВ ДО МОДЕРНІЗАЦІЇ МИСТЕЦЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Стаття присвячена висвітленню теоретичних та практичних аспектів фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в умовах трансформації сучасної освіти. Розглянуто роль інноваційних технологій як одного з ефективних інструментів модернізації мистецького освітнього простору.

Ключові слова: інноваційні педагогічні технології, освітній процес, здобувачі освіти, модернізація мистецького освітнього простору.

Актуальність теми. Гуманізація освітнього простору та активне впровадження інноваційних педагогічних технологій зумовлюють зростання вимог до рівня підготовки висококваліфікованих та компетентних фахівців. Модернізація освітнього процесу вимагає формування у здобувачів вищої освіти гармонійного спектру універсальних та спеціальних фахових компетентностей, що забезпечує готовність та адаптивність майбутніх педагогів-музикантів до діяльності в умовах динамічних викликів сучасного соціокультурного середовища.

У працях вітчизняних науковців (М. Демчук, В. Новікової, Н. Овчаренко, Є. Пилипчук, А. Растригіної, Л. Тарапатой-Більченко, Л. Теряєвої та інших) висвітлюється питання модернізації професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, а також розглядається проблематика оптимізації освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти на уроках музичного мистецтва. Незважаючи на активне наукове студіювання даного питання, окреслена тема залишається актуальною та потребує подальшого дослідження.

Мета публікації – розкрити вектори підготовки майбутніх музикантів-педагогів до модернізації мистецького освітнього простору засобами інноваційних технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для формування необхідного предметно-професійного базису майбутнього фахівця здобувачам потрібно опанувати значний об'єм теоретичних знань, які слугуватимуть фундаментом для ефективної самореалізації у майбутній професійній діяльності. Високий фаховий рівень сучасного музиканта-педагога передбачає компетентність не лише у своїй галузі (володіння знаннями з предмета, готовність до опанування нової інформації), а також здатність обирати та моделювати найбільш оптимальні шляхи вирішення педагогічних проблем.

Еволюція музичного мистецтва акумулювала об'ємний художньо-культурний фонд, який репрезентує антологію естетичних надбань людства. Вивчення здобувачами освіти історичного генезису вітчизняної та світової музичної культури передбачає необхідність комплексної багаторічної теоретико-практичної підготовки, з опорою на принцип системності, методичної послідовності, доступності тощо. У закладах вищої освіти на опанування освітніх компонент виділяється обмежений обсяг аудиторних годин, а у поєднанні з проблемою інформаційної насиченості середовища та дефіцитом часу сучасного здобувача, на перший план виходить актуальне питання щодо оптимізації освітнього процесу. Виникає об'єктивна потреба в модернізації освітніх компонентів: «Методика навчання музичного мистецтва» та «Сучасне мистецтво в закладах загальної середньої освіти» шляхом впровадження інноваційних педагогічних технологій, що дозволить активізувати засвоєння матеріалу здобувачами, а також застосовувати дані технології у своїй майбутній педагогічній діяльності.

Концептуальна скерованість інноваційного підходу полягає у пошуку та впровадженні ефективних методів у освітній процес. У даному ракурсі одним з важливих чинників є перехід навчання на якісно новий рівень, завдяки використанню самостійної роботи здобувачів з опорою на інноваційні педагогічні технології, що дозволить здобувачам активно реалізовувати творчий потенціал, самореалізовуватись, набути здатність самостійно підбирати, аналізувати, систематизувати, структурувати та переробляти інформацію, відповідно визначеної теми.

Реалізація даного завдання передусім передбачає модернізацію форм навчання, взявши за основу проблемно-пошукову, спрямовану на пізнавально-дослідницьку діяльність здобувачів. Готуючи майбутніх фахівців до педагогічної діяльності, необхідно враховувати особливості уроку мистецтва (музичного мистецтва) як синтетичної моделі, у якій інтегруються різні види мистецтва (живопис, література, музика, архітектура, кіно, театр та ін.). Важливим є також визначення форми проведення кожного уроку, який підпорядковується драматургічно-смісловим та тематично художньо-педагогічним завданням (відповідно до тематизму розділу програми та конкретного уроку). Відтак, здобувачам потрібно навчитись урізноманітнювати методичний інструментарій уроків мистецтва (музичного мистецтва), засобами інноваційних технологій, як от:

1. Впровадження презентаційного супроводу у процесі подання мистецько-теоретичних, музикознавчих, біографічних відомостей. Це дозволить структурувати навчальний матеріал у вигляді наочних логіко-сміслових схем та опорних конспектів для кращого засвоєння теми завдяки поєднанню вербальних та візуальних каналів зв'язку.

2. Проведення аналізу творів мистецтва з паралельною їх демонстрацією за допомогою медіаресурсів, а саме (фрагментів кінематографічного мистецтва; музично-сценічних вистав: мюзиклу, балету, опери; записів концертних виступів відомих митців тощо).

3. Застосування технологій віртуальних екскурсій до музейних та експозиційних локацій, що дозволить дистанційно ознайомитись з експонатами, культурними артефактами, музейними фондами та актуальними виставковими проєктами різних країн світу.

4. Опанування вокально-хорового матеріалу за допомогою застосування мультимедійних засобів навчання. Зокрема, використання: вербально-графічних ресурсів (візуально-динамічний нотний текст із синхронним аудіосупроводом) та відеовербальних (мультимедійних фонограм типу «плюс», «мінус» та караоке). Функції сучасних музичних редакторів да-

ють можливість варіювати музичну мелодію, а також експериментувати зі стилістичними параметрами та інструментальним складом акомпанементу.

5. Здійснення моніторингу результативності самостійної навчальної діяльності здобувачів освіти шляхом автоматизованого тестування, яке може розробити сам педагог, а також можна скористатись спеціалізованими електронними сервісами.

Висновки. Підготовка майбутніх музикантів-педагогів до модернізації мистецького освітнього простору засобами впровадження інноваційних педагогічних технологій не лише стимулює внутрішню мотивацію та пізнавальні інтереси здобувачів освіти, а й оптимізує процес викладання та опанування матеріалу. Такий підхід сприяє формуванню здатності майбутніх фахівців до дослідно-пошукової роботи, що значно підвищує продуктивність аудиторних занять, а також закладає фундамент для реалізації принципу педагогіки партнерства між викладачем та здобувачем вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Растрігіна А. Інноваційно-творчий потенціал мистецького освітнього простору як основа реалізації новітньої парадигми освіти XXI століття. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2018. 1 (170). С. 17-22. URL: <https://europub.co.uk/articles/rastrigina-alla-mikolayivna-innovaciino-tvorcii-potencial-mistECKogo-osvitnogo-prostoru-iak-osnova-realizaciyi-novitnoyi-paradigmi-osviti-xxi-stolittia-A-624847> (дата звернення: 5.03.2026).
2. Новікова В.Г. Впровадження інтерактивних технологій навчання на уроках музичного мистецтва. *Інноваційні практики наукової освіти*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конф. (Київ, 8–11 грудня 2021 р.). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 570 с.

Отримано: 23.03.2026

Тетяна БОРИСОВА

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри музичного мистецтва

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5831-4745>

ЗАСОБИ УДОСКОНАЛЕННЯ МАНУАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ХОРОВИХ КОЛЕКТИВІВ

Наукова розвідка присвячена висвітленню засобів удосконалення мануальної техніки майбутніх керівників хорових колективів. Розкриваються методичні інструменти формування мануальної технічної вправності здобувачів на заняттях з «Хорового диригування».

Ключові слова: керівник хорового колективу, диригування, хор, мануальна техніка, художня виразність, музично-виконавська майстерність.

Актуальність теми. В сучасних умовах трансформації та модернізації вітчизняного соціокультурного простору особливі вимоги висуваються до підготовки фахівців у галузі музичного мистецтва, які мають задовольняти музично-естетичні інтереси і потреби громадян нашої країни, формувати їх художні смаки, мотивувати до подальшого творчого удосконалення та розвитку. Відповідно, зростає роль керівників музичних колективів, зокрема хорових, які

мають гуртувати навколо себе творчих людей, забезпечувати платформу для їх музичного розвитку, формувати їх музично-виконавські уміння й навички, а також повноцінно реалізовувати їх творчий потенціал, сприяти втіленню у життя творчих ідей і прагнень.

Мета публікації полягає у висвітленні ролі мануальної техніки у виконавській майстерності майбутніх керівників хорових колективів, а також шляхів і засобів її удосконалення у процесі вивчення освітнього компоненту «Хорове диригування».

Виклад основного матеріалу дослідження. Історично склалося, що серед різних видів колективного музикування на теренах України найбільше поширення має хоровий спів, адже саме пісня є душою нашого народу і однією з основних складових генетичного коду української нації. Це обумовлює активне створення чисельної кількості навчальних, професійних й самодіяльних хорових колективів, які здійснюють навчальну, музично-виховну, музично-просвітницьку діяльність й реалізують високу місію національної та світової хорової культури.

Виконавський рівень хорового колективу та загальна ефективність його діяльності знаходиться у безпосередній залежності від якості професійної підготовки керівника, зокрема від сформованості його мануальної техніки як основного інструмента здійснення художньої комунікації із співаками-учасниками.

Диригент хорового колективу невербально комунікує із хористами шляхом застосування комплексу виразних жестів, позицій, амплітуди, пластики і характеру рук, таким чином підпорядковуючи своїй виконавській волі такі параметри хорової звучності, як темп, метроритм, динамічна палітра, характер звуковедення, художня образність музики тощо.

Саме за допомогою мануальної техніки диригент також здійснює координацію між хоровими партіями, управляє ансамблем, синхронізує вступ і закінчення звучання, спонукає колектив до агогічних зрушень, інших видозмін у хоровому творі, що віддзеркалюють його виконавський задум. Відповідно, мануальна техніка виступає стрижневим компонентом диригентської майстерності і потребує цілеспрямованого докладання значних зусиль з боку викладача, розпочинаючи із самих перших занять студента у класі «Хорового диригування».

Першочергово майбутній диригент-хормейстер має оволодіти навичками правильного й доцільного розміщення рук по відношенню до власного тіла. Так, подекуди викладачі надають лише коротке пояснення щодо необхідності постановки рук на рівні грудей, презентуючи на власному прикладі, як саме це потрібно зробити. Натомість, майбутньому диригенту варто запропонувати уявити перед собою виконавський колектив і внутрішньо відчувати, за якого саме положення рук він може впливати на співаків, передавати їм ті або інші енергетичні імпульси, управляти їх виконавськими діями і вести хор за собою. Керуватись потрібно лише власними відчуттями щодо пропорцій свого тіла і тим, наскільки ефективною й дієвою є позиція рук у контексті їх енергетичного впливу на уявний колектив. Практика свідчить, що за такого підходу здобувачі дуже швидко опановують правильну поставу рук і можуть надалі більш усвідомлено підходити до відпрацювання інших складових мануальної техніки.

Важливо також на заняттях у класі «Хорового диригування» надавати здобувачам теоретичну інформацію щодо функцій лівої та правої руки. Наприклад, пояснити, що основне призначення правої руки полягає у відтворенні метроритму твору, вона є своєрідною «раціональною» складовою мануальної техніки диригента, ліву ж руку можна вважати більш «чуттєвою», оскільки вона покликана передавати засоби художньої виразності, зокрема ди-

намічні нюанси, характер, художню образність музики, емоційну палітру звучання тощо. Ця теоретична інформація повинна підкріплюватись шляхом впровадження на заняттях комплексу вправ на розмежування функцій лівої та правої руки, координацію їх рухів, що сприятиме розширенню виконавських можливостей майбутніх диригентів-хормейстерів.

Надзвичайно важливо системно й цілеспрямовано розвивати у здобувачів також кистьову пластику рук. Відповідна робота повинна спрямовуватись на відпрацювання плавності кисті, її візуальної виразності, на формування здатності формувати звук, передавати характер музичного матеріалу за допомогою трансформації кисті й широкої палітри кистьових рухів.

Зазвичай, на заняттях з «Хорового диригування» викладачі використовують для цього вправи на «малювання» у повітрі різноманітних кіл, ліній, зигзагів тощо [1]. Однак, можливо також використовувати елементи театральної педагогіки, своєрідного акторського тренінгу, що передбачає втілення руками, зокрема кистями, тих або інших дій, станів, емоцій, відчуттів (наприклад, ніжні дотики, погладжування, різкі рухи, затиски у кулак тощо). Це дасть можливість зробити більш виразною й динамічною мануальну техніку здобувачів і, відповідно, підвищити рівень художнього керівництва хоровим колективом.

Впродовж навчальних занять викладач має ретельно слідкувати за тим, щоб мануальні рухи майбутнього диригента не були формальними, а, натомість, завжди народжувались із внутрішньої логіки, були художньо доцільними й несли у собі ту або іншу емоційно-сміслову інформацію, що стане запорукою для створення цілісного художнього образу хорового твору.

Не менш важливими параметрами якісної мануальної техніки хорового диригента виступають також чіткість жестів, економність рухів, вміння взаємо замінювати ліву та праву руку під час виконання поліфонічних фрагментів або для вирішення інших художньо-виконавських задач, відсутність затисків, дублювання жестів тощо.

Висновки. Загалом, пропозиція різного типу тренінгів і вправ з відпрацювання елементів мануальної техніки має відбуватись паралельно із детальним аналізом музичного матеріалу, на основі продуманого інтерпретаційного плану, на засадах інтеграції художньо-образного мислення і технічної вправності, що забезпечуватиме більш глибоке розуміння здобувачами самої сутності мистецтва хорового диригування та усвідомлений підхід до диригентської діяльності. Цілеспрямована й систематична робота з відшліфування мануальної техніки у поєднанні із розвитком аналізаторських умінь і художнього мислення забезпечуватиме підвищення якості професійної підготовки майбутніх керівників хорових колективів і повноцінну реалізацію їх як музичних виконавців та творчих особистостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белінська Т.В., Маніта Л.М. Методичні основи диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в класі хорового диригування. *Збірник наукових праць "Педагогічні науки"*. 2020. № 90. С. 73–78. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4309/3807>

Отримано: 23.03.2026

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ МИСТЕЦТВА

У статті висвітлено особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності вчителя мистецтва. Проаналізовано основні напрями застосування цифрових інструментів у музично-педагогічній практиці, зокрема використання мультимедійних засобів, інтернет-ресурсів тощо. Обґрунтовано вплив інформаційно-комунікаційних технологій на підвищення якості навчання, розвиток творчого потенціалу учнів і формування їхньої інформаційно-комунікаційної компетентності.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, мультимедіа, інтерактивне навчання, освітній процес, вчитель мистецтва, інформаційно-комунікаційна компетентність.

Актуальність теми. Модернізація педагогічної освіти в Україні відповідно до викликів часу та запитів ринку праці зумовлює необхідність упровадження сучасних методик навчання, інформаційно-комунікаційних технологій та нових підходів до організації освітнього процесу. Використання інноваційних технологій у сфері мистецької освіти є об'єктивною потребою, продиктованою новою освітньою філософією, яка зосереджується на переосмисленні цілей, змістового наповнення та сутності освітнього процесу відповідно до зростаючих вимог суспільства, що перебуває в постійному розвитку та трансформації. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у музичному навчанні виступає перспективним напрямом розвитку сучасної мистецької освіти, оскільки сприяє інтенсифікації освітнього процесу, підвищенню зацікавленості та мотивації здобувачів до виконання музично-творчих завдань, а також до сприймання й аналізу музичних творів.

Мета публікації – проаналізувати роль інформаційно-комунікаційні технології в професійній діяльності вчителя мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні мистецька освіта неможлива без використання інформаційно-комунікаційних технологій, до яких належать мультимедійні засоби, інтернет-технології, програмне забезпечення, електронні навчальні посібники та підручники тощо. Інтернет-ресурси вже тривалий час слугують важливим джерелом інформації й забезпечують зручний та доступний спосіб її отримання.

Сучасна система освіти характеризується стрімким оновленням механізмів організації освітнього процесу. Застосування інноваційних технологій в галузі мистецької освіти є прогресивним та ефективним нововведенням. Науковці Д.В. Стребкова, І.С. Сідорова, І.В. Науменко, досліджуючи інноваційні технології професійної підготовки майбутніх учителів у галузі мистецької освіти, зазначають, що інновації мистецької освіти – це «новизна, що ефективно впливає на результати професійної підготовки майбутніх учителів у галузі художньо-естетичного та всебічного виховання молодого покоління, створюючи вдосконалені сучасні освітні, дидактичні та виховні системи; нові освітні педагогічні технології; методи, форми, засоби розвитку особистості майбутнього фахівця, організації навчання і виховання в умовах вищого навчального закладу» [3, с. 24].

У формулі Нової української школи зауважено, що «запровадження ІКТ в освітній галузі має перейти від одноразових проєктів у системний процес, який охоплює всі види діяльності. ІКТ суттєво розширяють можливості педагога, оптимізують управлінські процеси, таким чином формуючи в учня важливі для нашого сторіччя технологічні компетентності» [2, с. 8].

Погодимося із думкою І. Науменко та Н. Науменко, що комп'ютер стає невід'ємною частиною освітнього процесу, зокрема використовується на музичних заняттях та слугує джерелом інформації. «ІКТ можуть виконувати роль візуального посібника, частково замінюючи книги і підручники... Вміле впровадження даних технологій в музичній сфері сприятиме ефективності і усунення одноманітності занять, що значно розширить можливості навчально-виховного впливу на учнів» [1, с. 412].

Вчитель мистецтва може використовувати широкий арсенал інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності. Актуальним стало навчання за допомогою інтернету, зокрема застосування комп'ютерних програм для розвитку музичного слуху та ритму; використання технологій інтерактивного мультимедіа з переглядом презентацій і організацією інтерактивної діяльності з елементами гри. Аранжування музичних творів і створення аудіосупроводу нотного матеріалу стає важливим напрямом діяльності вчителя музичного мистецтва, що дає змогу адаптувати твори до рівня учнів, урізноманітнювати освітній процес, розвивати творчі здібності здобувачів освіти і використовувати інноваційні цифрові технології для підвищення якості навчання.

Інформаційно-комунікаційні технології сприяють формуванню інформаційно-комунікаційної компетентності як учителя, так і учнів, що є важливою складовою сучасної освіти. За визначенням А. Шишак, інформаційно-комунікаційна компетентність – це «сукупність знань, умінь, навичок, досвіду діяльності та ціннісних ставлень особистості, які передбачають критичну та доцільну взаємодію користувача з інформацією та засобами інформаційно-комунікаційних технологій для її обробки та комунікації» [4, с. 316]. Використання онлайн-платформ, відеоконференцій, електронних освітніх ресурсів забезпечує ефективну комунікацію та співпрацю в освітньому процесі.

Висновки. Отже, інформаційно-комунікаційні технології є невід'ємною складовою професійної діяльності вчителя мистецтва. Їх використання сприяє підвищенню якості навчання, розвитку творчих здібностей учнів та модернізації освітнього процесу. Інформаційно-комунікаційні технології забезпечують інтерактивність навчання, підвищують мотивацію учнів до пізнавальної діяльності, сприяють індивідуалізації та диференціації освітнього процесу відповідно до потреб і можливостей кожного здобувача освіти. Застосування цифрових інструментів дозволяє вчителю урізноманітнювати форми і методи навчання, поєднувати традиційні підходи з інноваційними. Особливого значення набуває використання мультимедійних ресурсів, спеціалізованих музичних програм, онлайн-платформ та сервісів для створення й обробки музичного матеріалу, що сприяє формуванню предметних компетентностей здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Науменко І., Науменко Н. Інформаційно-комунікативні технології в системі професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Мистецтво як культурно-освітній бренд: проблеми і пріоритети розвитку*: зб. матер. І Міжнар. симпоз. (24-26 квітня 2024 року, м. Чернівці) / за заг. ред. І.І. Бойчук. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2024. С. 408-413.

2. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Київ: МОН України, 2016. 40 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 3.03.2026 р.).
3. Стребкова Д.В., Сідорова І.С., Науменко І.В. Реалізація інноваційних технологій професійної підготовки майбутніх учителів у галузі мистецької освіти. *Формування професіоналізму фахівця в мистецькій та технологічній освіті: теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. праць. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2021. Вип. 1. С. 22-27.
4. Шишак А. Інформаційно-комунікаційна та інформаційно-цифрова компетентності молодшого школяра: порівняльний аналіз змісту понять. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2025. Вип. 1 (50). С. 315–318.

Отримано: 23.03.2026

Алла БРЕНЮК

*кандидат мистецтвознавства, старший викладач
кафедри образотворчого і декоративно-прикладного
мистецтва та реставрації творів мистецтва
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4725-3024>*

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ДИТЯЧОЇ ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ

Стаття присвячена вивченню закономірностей розвитку творчих здібностей дітей у процесі образотворчої діяльності. Розглядаються основні вікові етапи художньої творчості, їх характерні особливості, стилістичні та образні прояви, рівень освоєння технік і матеріалів. Особлива увага приділяється змінам у сприйнятті дитиною форми, простору, кольору, а також еволюції художніх навичок.

Ключові слова: дитяча творчість, художня періодизація, вікові етапи, малюнок, образотворче мистецтво.

Актуальність теми. У той період свого життя, коли дитина займається образотворчим мистецтвом, вона проходить ряд етапів у розвитку, протягом яких суттєво змінюється результат образотворчої діяльності та відношення до неї. Вчителю необхідно розуміти, що відбувається з дитиною і виключати несвоєчасні методи навчання.

Мета публікації – визначити та систематизувати вікові етапи розвитку дитячої художньої творчості, виявити їх характерні особливості, закономірності змін у техніках, сюжетах та образному мисленні дітей, а також надати науково-методичну основу для організації ефективного освітнього процесу в образотворчій діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найсуттєвіша різниця в дитячій творчості, зумовлена віковими особливостями, проявляється у відношенні до процесу образотворчої діяльності. До 11 років для дитини головним змістом малювання є *сам процес*, кінцевий результат її не цікавить, тому маленький художник, сідаючи малювати, часто зовсім не передбачає, що в нього вкінці-кінців вийде. Починаючи малювати собаку, дитина дуже легко перетворює її на корову або півня і зовсім не засмучується при цьому. Починаючи з 11 років,

відношення до малювання змінюється, значимість вже набуває *намальоване*. У віці 13 років процес роботи і кінцевий результат діяльності стають *приблизно рівними*. А до 15 років значення результату оцінюється підлітком набагато вище, ніж процес [2].

У художній педагогіці прийнята наступна періодизація етапів дитячої образотворчої діяльності:

✓ Від 2 до 4 років – *стадія каракуль*. Малюнки складаються з хаотичних нагромаджених ліній. Дитина отримує задоволення від нанесення слідів.

✓ Від 4 до 6 років – *перші образотворчі спроби*. З'являються деталі. Дитина приступає до створення конкретного зображення, проте по виду зображення ще важко впізнати. Процес малювання часто супроводжується усними коментарями. На цьому етапі дітям бажано давати великі аркуші паперу, пензлі, гуаш, м'які графічні матеріали, олівці, кольорову крейду.

✓ Від 6 до 8 років – *схематичні малюнки, насичені деталями*. Дитина починає складати власні схематичні зображення, насиченні різноманітними деталями. Малювання виконує роль певного виду гри. Варто давати дітям аркуші меншого формату, дрібні пензлики тощо.

У шестирічному віці в дітей яскраво виражена цікавість до речей, предметів та їхніх деталей, призначення, кольору, блиску. Загальна форма сприймається як сукупність деталей, що часто не підпорядковуються одна одній. Звідси «фризове» розміщення предметів, тобто на одній лінії, відсутнє затінення одного іншим (гілки у дерев лише з двох сторін). Цей характер мислення зберігається в загальних рисах і в семирічному віці, хоча в цей період починає проявлятися цілісніше сприйняття.

✓ Від 8 до 12 років – *аналітико-пунктуальний малюнок*, який пробуджує реалізм. У цей період змінюється характер мислення і сприймання. В малюнках зникає сміливість, свобода, спонтанність, вони замінюються пунктуальністю, бажанням максимально точно передати предмет. Саме в цьому віці діти порівнюють зображення з натурою і тому це найсприятливіший період для розвитку репродуктивних здібностей, а також вивчення основ і законів реалістичного мистецтва. Рекомендовано починати знайомити дітей з основними закономірностями у мистецтві, навчати основам образотворчої грамоти.

Традиційні вправи по малюванню з натури (малювання квітів, овочів, листя, будинків, людей) передбачають психологічне наближення предмета до дитини. Діти вже можуть передавати форму, композицію, загальну будову, тому потрібно зробити перехід від площинного малювання до просторового. Характер мислення дозволяє сприймати не лише конструктивні особливості предметів і конструктивний зв'язок, як частин цілого, так і груп предметів, але й перспективне скорочення. Корисним буде використання модульної побудови зображення, що допоможе також оволодіти пропорційними особливостями предметів [1, с. 339].

✓ Від 12 до 15 років – *період рішень*. Малюнки набувають того вигляду, який у вдосконаленому варіанті асоціюється у підлітків зі «справжнім мистецтвом». Бажано вводити дітей у сучасне мистецтво і давати їм можливість знаходити власні рішення образотворчих завдань, проводити більше уроків на аналіз-інтерпретацію творів мистецтва. Для дітей цього віку дуже важливо проявляти щирий інтерес дорослих до того, чим вони займаються, переконувати їх в здатності творити, пробуджувати бажання виражати свої емоції, почуття мовою мистецтва, допомагати повірити в свої сили.

Після дванадцяти років спостерігається зміна характеру мислення, що виражається в деякому послабленні інтересу до практичних занять з образотворчого мистецтва. У цьому віці характерне критичне ставлення до своєї діяльності, знань і здібностей. Зростає рівень абстрактного мислення, з'являється здатність оперувати матеріалом, який не має такої конкретності, як у молодших класах. Учні здатні краще запам'ятовувати і передавати найголовніше, найхарактерніше, робити узагальнення, вмотивовані висновки, що і потрібно для виконання творчих робіт, підготовки власних доповідей, створення проєктів [1, с. 339].

У підлітковому віці діти усвідомлюють свої здібності, індивідуальні нахили до того чи іншого виду діяльності. Прагнуть створювати роботи, що мають певну значимість. Можуть працювати тривалий час для досягнення своєї мети.

У цей період спостерігається зниження ефективності занять з навчального малюнка. Поряд з критичним ставленням до своїх робіт виникає цілеспрямоване й усвідомлене прагнення малювати, як дорослі. Після ознайомлення з різними стилями в мистецтві, дітям легше утвердити індивідуальне світобачення і оригінальне відтворення, вираження свого «я».

Висновки. Дитяча художня творчість розвивається поетапно, кожен вік має свої характерні особливості у сприйнятті, техніках і сюжетності. Ранній вік відзначається емоційністю та символізмом, молодший шкільний – точністю й просторовою організацією, підлітковий – критичним мисленням і опануванням складних технік. Знання цих закономірностей допоможе педагогам ефективно планувати навчання, стимулювати творчий розвиток і художню активність учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сотська Г. Використання елементів дизайну під час викладання образотворчого мистецтва та художньої праці в середніх закладах освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід*. 2002. Ч. 1. С. 338-341. URL: <https://vspu.edu.ua/faculty/imad/files/z/V-2.1.pdf#page=338> (дата звернення: 07.03.2026).
2. Children's Drawing and Graphic Development: An Empirical Study of the Developmental Stages According to Lowenfeld. URL: https://www.mdpi.com/2227-7102/15/6/681?utm_source=chatgpt.com (date of access: 08.03.2026).

Отримано: 23.03.2026

Іван ГУЦУЛ

кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри образотворчого і декоративно-прикладного
мистецтва та реставрації творів мистецтва
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7945-3587>

СУЧАСНІ ВІЗУАЛЬНІ ТА ЖИВОПИСНІ ПРАКТИКИ В МИСТЕЦЬКІЙ ОСВІТІ ЯК ПРОСТІР ДІАЛОГУ МІЖ АКАДЕМІЧНОЮ ТРАДИЦІЄЮ ТА НОВОЮ ОБРАЗНІСТЮ

Статтю присвячено теоретичному та методичному аналізу взаємодії академічної художньої традиції та сучасних візуальних практик у системі мистецької освіти. Обґрунтовано їх значення як синтетичного освітнього середовища формування професійного художнього мислення.

Ключові слова: мистецька освіта, живопис, сучасні практики, академічна школа, художнє мислення.

Актуальність теми. Сучасна мистецька освіта функціонує в умовах радикальної трансформації візуальної культури, що зумовлена розвитком нових медіа, цифрових технологій та зміною типу художнього мислення. Традиційна академічна система підготовки митця більше не може існувати ізольовано від нових художніх практик, які визначають характер сучасного культурного простору. Це зумовлює необхідність переосмислення ролі класичної школи рисунка і живопису не як консервативної структури, а як фундаменту творчого розвитку, що забезпечує методологічну стабільність у мінливому візуальному середовищі.

Проблема співвідношення традиції та інновації набуває особливої ваги у підготовці художника, оскільки сучасний фахівець має володіти як класичними професійними навичками, так і здатністю до експериментального мислення. Саме тому мистецька освіта постає як простір діалогу різних художніх парадигм, у якому формуються нові моделі творчості та педагогічні стратегії.

Мета статті. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування сучасних візуальних і живописних практик як освітнього простору взаємодії академічної традиції та нової образності, а також визначення їхнього значення для формування професійної художньої свідомості студентів мистецьких спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Академічна художня традиція історично сформувалася як система професійної підготовки, що базується на послідовному засвоєнні принципів рисунка, живопису та композиції. Її значення полягає не лише у формуванні технічної майстерності, але й у розвитку аналітичного бачення, просторового мислення та здатності до структурованого сприйняття форми. Рисунок у цьому контексті виступає універсальною мовою художнього мислення, яка дозволяє митцеві осмислювати реальність через пластичні закономірності.

Водночас сучасні візуальні практики пропонують іншу модель художньої діяльності, що характеризується відкритістю до експерименту, матеріальною різноманітністю та концептуальною свободою. Використання акрилових фарб, фактурних паст, змішаних технік і нетрадиційних матеріалів формує нову художню мову, у якій процес створення твору стає не менш значущим, ніж результат. У цьому контексті живопис постає як простір дослідження, експерименту та творчої рефлексії.

Особливістю сучасного освітнього процесу є інтеграція цих двох підходів у єдину педагогічну систему. Академічна школа забезпечує методологічну дисципліну та професійну основу, тоді як сучасні практики стимулюють розвиток індивідуального стилю та творчої свободи. Така взаємодія формує новий тип художнього мислення, що поєднує структурність і відкритість, традиційність і новаторство.

Важливим результатом цього синтезу є формування здатності студента працювати у різних художніх системах та адаптуватися до змін культурного середовища. Освітній процес, побудований на принципі діалогу традиції й інновації, сприяє розвитку критичного мислення, творчої ініціативи та концептуальної гнучкості. У результаті художник стає не лише виконавцем технічних завдань, а автором власної візуальної стратегії.

Педагогічна практика засвідчує, що поєднання академічних і сучасних підходів підвищує мотивацію студентів до творчої діяльності, стимулює їхню самостійність і формує відповідальність за художній результат. Студенти, які працюють у такій системі, демонструють вищий рівень професійної зрілості, здатність до експерименту та готовність до міждисциплінарної взаємодії.

Висновки. Отже, сучасні візуальні та живописні практики в мистецькій освіті становлять цілісну педагогічну систему, у якій відбувається продуктивна взаємодія академічної традиції та новітніх художніх форм. Академічна школа зберігає фундаментальне значення як основа професійної підготовки, водночас сучасні практики розширюють межі художнього мислення та стимулюють формування індивідуальної образності. Оптимальною моделлю мистецької освіти є діалогічна парадигма, що поєднує дисципліну класичної традиції зі свободою творчого пошуку та відповідає вимогам сучасної культурної ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Arnheim R. Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye. Berkeley: University of California Press, 1974.
2. Dewey J. Art as Experience. New York: Perigee Books, 2005.
3. Eisner E. The Arts and the Creation of Mind. New Haven: Yale University Press, 2002.
4. Elkins J. Why Art Cannot Be Taught. Urbana: University of Illinois Press, 2001.
5. Gombrich E. H. The Story of Art. London: Phaidon Press, 1995.
6. Read H. Education through Art. London: Faber and Faber, 1958.
7. Sullivan G. Art Practice as Research. Thousand Oaks: Sage Publications, 2005.

Отримано: 23.03.2026

Людмила ВОЄВІДКО

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри музичного мистецтва
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9342-3613>

МЕТОДИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МИСТЕЦТВА

У статті розглядається проблема формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя мистецтва в умовах сучасної педагогічної освіти. Проаналізовано сутність комунікативної компетентності, визначено її структуру та значення для професійної діяльності педагога мистецького спрямування. Окреслено методичні підходи та педагогічні умови ефективного формування комунікативних умінь здобувачів вищої освіти мистецько-педагогічних спеціальностей.

Ключові слова: комунікативна компетентність, майбутній учитель мистецтва, педагогічна підготовка, методичні підходи, мистецька освіта, професійна компетентність.

Актуальність теми. Сучасна система освіти орієнтована на підготовку педагогів, здатних до ефективної професійної комунікації, творчої взаємодії з учнями й іншими учасниками освітнього процесу та організації продуктивного освітнього середовища. Особливої актуальності це набуває у підготовці майбутніх учителів мистецтва, професійна діяльність яких безпосередньо пов'язана з емоційно-ціннісним спілкуванням, інтерпретацією художніх образів і розвитком особистісного й творчого потенціалу учнів.

Ефективність педагогічної діяльності вчителя мистецтва значною мірою залежить від рівня сформованості його комунікативної компетентності, що забезпечує успішну взаємодію з учнями, колегами та батьками. У зв'язку з цим актуальним є визначення методичного підґрунтя формування комунікативної компетентності майбутніх учителів мистецтва у процесі їх професійної підготовки.

Проблема формування комунікативної компетентності педагогів розглядається у працях багатьох науковців. Дослідники підкреслюють важливість розвитку комунікативних умінь як складової професійної компетентності вчителя. Значну увагу приділено питанням педагогічного спілкування, педагогічної культури, педагогічної етики, культури мовлення, міжособистісної взаємодії та розвитку емоційно-ціннісної сфери майбутнього педагога.

У галузі мистецької освіти комунікативна компетентність розглядається як здатність педагога здійснювати художньо-педагогічну комунікацію, передавати естетичні цінності, формувати ціннісні орієнтації здобувачів освіти, стимулювати творче мислення та підтримувати діалогічну взаємодію з учнями.

Мета публікації. Метою статті є визначення методичного підґрунтя формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя мистецтва та обґрунтування педагогічних умов її розвитку у процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комунікативна компетентність майбутнього вчителя мистецтва – це інтегрована професійна якість особистості, яка передбачає здатність ефективно здійснювати педагогічне спілкування, організовувати взаємодію з учнями та використовувати мовні й невербальні засоби комунікації в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти.

Структуру комунікативної компетентності майбутнього вчителя мистецтва можна представити такими компонентами:

- мотиваційний компонент – інтерес до педагогічної комунікації, усвідомлення її значущості у професійній діяльності;
- когнітивний компонент – знання про особливості педагогічного спілкування, методи взаємодії та комунікативні стратегії;
- діяльнісний компонент – уміння організовувати діалог, використовувати вербальні та невербальні засоби спілкування.
- рефлексивний компонент – здатність аналізувати власну комунікативну діяльність і вдосконалювати її.

Методичне підґрунтя формування комунікативної компетентності майбутніх учителів мистецтва базується на кількох основних підходах:

- компетентнісний підхід, який передбачає спрямування освітнього процесу на формування практичних умінь і навичок комунікації, необхідних для професійної діяльності. У цьому контексті комунікативна компетентність розглядається як важлива складова загальної професійної компетентності вчителя мистецтва;
- особистісно орієнтований підхід зосереджується на розвитку індивідуальних особливостей здобувача вищої освіти, його творчого потенціалу та здатності до самовираження у процесі педагогічної взаємодії та активностей;
- діяльнісний підхід передбачає активне залучення здобувачів вищої освіти до різних видів комунікативної діяльності: педагогічних тренінгів, рольових ігор, творчих проєктів, дискусій, воркшопів, квестів і т. ін.;
- культурологічний підхід спрямований на формування здатності до міжкультурної та художньо-естетичної комунікації, що є важливим у викладанні мистецтва.

Ефективне формування комунікативної компетентності майбутніх учителів мистецтва забезпечується використанням різноманітних методів і форм навчання:

- інтерактивні методи навчання (дискусії, дебати, мозкові штурми);
- рольові та ділові ігри, що моделюють педагогічні ситуації;
- педагогічні тренінги, спрямовані на розвиток комунікативних умінь;
- проєктна діяльність, що сприяє розвитку творчої взаємодії;
- аналіз педагогічних ситуацій, який формує навички професійного спілкування.

Серед основних педагогічних умов можна виділити: створення комунікативно сприятливого освітнього середовища; інтеграцію мистецьких і педагогічних дисциплін; активне використання інтерактивних технологій навчання; залучення студентів до творчої та проєктної діяльності; розвиток рефлексії та саморефлексії у процесі педагогічної підготовки до роботи в ЗЗСО.

«Вважаємо, що весь освітній процес має мати чітке спрямування на сформованість вмінь у здобувачів та здобувачок вищої освіти структурованої комунікації в предметній області. Для цього використовуємо на освітніх компонентах «Методика навчання музичного мистецтва», «Методика навчання мистецтва в закладах загальної середньої освіти» та інших кейси педагогічної діяльності» [1, с. 75].

Висновки. Формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя мистецтва є важливим завданням сучасної педагогічної освіти. Методичне підґрунтя цього процесу базується на компетентнісному, особистісно орієнтованому, діяльнісному та культурологічному підходах. Ефективність формування комунікативних умінь забезпечується використанням інтерактивних методів навчання, творчих форм роботи та створенням сприятливих педагогічних умов.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розроблення інноваційних методик розвитку комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти мистецько-педагогічних спеціальностей та впровадження сучасних освітніх технологій у процес їх професійної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воєвідко Л.М. Ефективна комунікація здобувачів вищої освіти як показник готовності до роботи в Новій українській школі. *Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку*: матеріали науково-практичного онлайн-семінару (Київ, 23–26 травня 2024 року). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. С. 72–79.
2. Енциклопедія освіти. Нац. акад. пед. наук України / [гол. ред. В.Г. Кремень; заст. гол. ред. В.І. Луговий, О.М. Топузов; відп. наук. секр. С.О. Сисоєва]. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
3. Концепція розвитку педагогічної освіти. 2018. 25 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
4. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посіб. / за ред. І.А. Зязюна, О.М. Пехоти. Київ: Видавництво А.С.К., 2003. 240 с.

Отримано: 23.03.2026

Жанна КАРТАШОВА

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри музичного мистецтва

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7368-9249>

ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ДО ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОГО НАВЧАННЯ

У тезах розкрито роль інструментально-виконавського навчання у формуванні здатності до творчої самореалізації майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Ключові слова: *здатність до творчої самореалізації, майбутній учитель музичного мистецтва, інструментально-виконавське навчання, виконавська діяльність.*

Актуальність теми зумовлена сучасними змінами в системі мистецької освіти, що відбуваються в контексті гуманізації освітнього процесу, утвердження компетентнісного підходу та впровадження творчо орієнтованих педагогічних практик. Тому на сьогодні особливої значущості набуває проблема формування здатності до творчої самореалізації майбутнього педагога-музиканта. За умов реалізації ідей Нової української школи педагог-музикант розглядається не лише як фахівець, що володіє професійними знаннями та виконавськими навичками, а як активний творець освітнього процесу, спроможний до самовира-

ження, імпровізаційної діяльності, художньо-інтерпретаційного мислення та прояву педагогічної креативності.

Особливу роль у зазначеному контексті відіграє інструментально-виконавська підготовка як ключовий компонент професійного становлення майбутніх учителів музичного мистецтва. У процесі індивідуального опрацювання музичного твору, його інтерпретаційного аналізу, техніко-виконавського та художньо-образного осмислення формуються сприятливі умови для розкриття й розвитку особистісно-творчого потенціалу здобувача освіти.

Мета публікації полягає в теоретичному обґрунтуванні педагогічного потенціалу інструментально-виконавської підготовки як засобу формування здатності до творчої самореалізації майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання формування здатності до творчої самореалізації та збагачення мистецького досвіду майбутнього вчителя музичного мистецтва в системі безперервної педагогічної освіти ґрунтовно розглядаються у наукових працях Л. Арчажнікової, Б. Бриліна, А. Козир, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Ребрової, О. Рудницької, Н. Сегеди, О. Теплової, О. Щолокової.

У наукових дослідженнях творча самореалізація розглядається як цілісна особистісна якість, що відображає здатність людини усвідомлювати, послідовно розвивати та результативно реалізовувати власний творчий потенціал у професійній діяльності. У процесі фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва вона постає як інтегративне утворення, що поєднує виконавську майстерність, художньо-образне мислення, креативність, рефлексивність і педагогічну спрямованість професійної діяльності.

Т. Стратан-Артишкова та Л. Гайдай зазначають, що процес музично-виконавської підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва має на меті не тільки вдосконалення їхньої професійної майстерності, а й активне залучення до самостійної творчості, розвиток умінь музичного письма, опанування власних авторських творів та всебічне розкриття художньо-творчого потенціалу [3, с. 32].

Слід зазначити, що інструментально-виконавська діяльність за своєю природою є творчою, оскільки передбачає не механічне відтворення нотного тексту, а його інтерпретацію, емоційно-образне наповнення, індивідуальне художнє бачення. Саме тому інструментальне навчання створює сприятливе середовище для формування здатності до творчої самореалізації, стимулюючи самостійність, ініціативність і внутрішню мотивацію студентів.

Інструментально-виконавське навчання майбутніх учителів музичного мистецтва має низку специфічних можливостей, що сприяють творчій самореалізації:

- індивідуальний характер навчання, який дозволяє враховувати особистісні особливості, рівень підготовки та творчі схильності студента;
- діалогічну взаємодію викладача і студента, що ґрунтується на співтворчості та партнерстві;
- поєднання технічного, художнього та емоційного компонентів виконавської діяльності;
- залучення студентів до інтерпретаційного аналізу музичних творів, варіативного виконання, елементів імпровізації.

У процесі інструментально-виконавського навчання важливо акцентувати увагу не лише на досягненні високого технічного рівня, а й на розвитку здатності до самостійного

творчого мислення, усвідомлення власної інтерпретаційної позиції, рефлексії результатів виконавської діяльності.

Ефективність формування здатності до творчої самореалізації майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі інструментально-виконавського навчання забезпечується дотриманням низки психолого-педагогічних умов. До них належать:

- створення творчо-орієнтованого освітнього середовища, що стимулює самовираження та ініціативу студентів;
- формування позитивної мотивації до виконавської та педагогічної творчості;
- використання проблемно-творчих завдань, спрямованих на інтерпретацію, варіативність виконання, елементи імпровізації;
- розвиток рефлексивних умінь як основи усвідомлення власного творчого зростання;
- інтеграція інструментально-виконавської підготовки з методичною та педагогічною складовими фахової освіти.

Зазначені умови сприяють переходу студента від репродуктивного до творчого рівня виконавської діяльності, формують готовність до самостійного художнього та педагогічного самовираження.

Висновки. Таким чином, інструментально-виконавське навчання є важливим чинником формування здатності до творчої самореалізації майбутнього вчителя музичного мистецтва. Його творчий потенціал реалізується за умови цілеспрямованої педагогічної підтримки, орієнтації на особистісний розвиток студента, поєднання виконавських, інтерпретаційних і рефлексивних компонентів навчання. Формування здатності до творчої самореалізації забезпечує підготовку конкурентоспроможного педагога-музиканта, здатного до інноваційної діяльності та ефективної професійної самореалізації в сучасному освітньому просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондаренко Д.В. Творча самореалізація майбутніх учителів музики. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 81 (2). С. 103–106.
2. Зайцева А.В. Педагогічні умови творчої самореалізації майбутніх учителів музики у процесі виконавської діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2007. 24 с.
3. Стратан-Артишкова Т.Б., Гайдай Л. Творчо-виконавська підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва в контексті модернізації вищої педагогічної освіти. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 132. С. 31–34.

Отримано: 23.03.2026

Оксана КЛІЩ

кандидат архітектури, старший викладач
кафедри образотворчого і декоративно-прикладного
мистецтва та реставрації творів мистецтва
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4164-5609>

ПРОДЮСУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИХ ПРОЄКТІВ У МЕЖАХ ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ ЗДОБУВАЧІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ В4 «ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО, РЕСТАВРАЦІЯ»

У статті зроблено акцент на ролі практичної підготовки студентів як важливого чинника формування їхніх професійних компетентностей та конкурентоздатності на сучасному арт-ринку. Проаналізовано досвід організації та просування виставки етюдних плерерних робіт «Мінливість незмінного», що стала прикладом інтеграції навчальної практики у культурно-мистецький простір та сприяла міжрегіональному й міжнародному культурному обміну.

Ключові слова: продюсування, художньо-творчі проєкти, виробнича практика.

Актуальність теми. У наукових колах сьогодні дедалі частіше можна відстежити думку, що перед вищою мистецькою освітою постають все складніші вимоги. Вони зазвичай узгоджуються зі стратегічними й операційними цілями документу «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки» [5]. Наприклад, М. Пічкур у своєму дослідженні стверджує: «Їх досягнення пов'язано з формуванням нових інформаційно-технологічних компетентностей студентів і таких соціально-особистісних здатностей, як готовність до постійного вдосконалення своїх художніх навичок, активність в опануванні новітніх форм, методів і засобів образотворення, прагнення до художньо-творчої самореалізації тощо. З урахуванням цього, необхідна кардинально нова стратегія образотворчої підготовки сучасного митця, що має бути спрямована на підвищення конкурентоздатності випускників вишів для задоволення потреб ринку праці.» [4, с. 58]. Вагомого значення в такому контексті набуває практична підготовка здобувачів.

Метою статті є аналіз продуктивності і зацікавленості здобувачів другого курсу спеціальності В4 «Образотворче мистецтво, реставрація» в експозиційній діяльності з ціллю презентувати свій творчий доробок широкому загалу у формі організації і просування виставки етюдних плерерних робіт в межах виробничої художньо-творчої практики.

Методи дослідження: аналітичний – розбиття об'єкта дослідження на компоненти для розуміння літератури з теми статті; порівняльний – для вивчення проєктної діяльності у різних видах мистецтва та їх порівняння; дослідження дії – для безпосереднього залучення дослідника до процесів, що вивчаються ним, що дозволяє йому впливати на ці процеси та одночасно аналізувати вплив своїх дій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Керівництво виробничою художньо-творчою практикою здобувачів мистецьких спеціальностей можна охарактеризувати як продюсерську діяльність, адже вона передбачає координацію та активізацію дій усіх учасників творення і просування проєкту.

Продюсування – це міждисциплінарна діяльність, яка безпосередньо пов'язана з виробництвом та розповсюдженням продукції різного типу, а продюсер, насамперед, – організатор команди фахівців, які й роблять проєкт. Для прикладу, у праці І. Бабія висвітлено роль

фотопродюсера у популяризації творчості фотографа і проаналізовано фактори, що впливають на процес та якість презентації художньої фотографії, серед яких: синергетичні комунікативні стосунки між учасниками фотопроекту, вплив на творчий зміст та якість презентації фотографій, логістика, комунікація, маркетинг [1].

Також, окрім персонального розвитку, мистецькі проекти мають на меті привернути увагу спільноти до соціокультурних явищ. Культурно-мистецькі проекти мають вагомий вплив на суспільство, демонструючи культурну значущість певної країни та соціокультурні процеси мовою мистецтва [3, с. 230]. Художня виставка «Мінливість незмінного», оприлюднена за результатами виробничої практики, презентувала серію живописних етюдів, створених студентами кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Експозиція є результатом мистецьких пошуків та навчальних практик, під час яких молоді митці досліджували оточуюче середовище через призму власного художнього сприйняття історичного середмістя Кам'янця-Подільського. Подія увійшла до циклу виставкових ініціатив кафедри і стала логічним продовженням проекту «Подільська силуета». Як і було заплановано в межах проекту, частина експозиції по завершенні виставки помандрувала до Чернівців, інша – оздобила стіни мистецького корпусу університету (корпус № 3), ще одна – презентуватиме здобутки здобувачів у Франції, завдяки співпраці кафедри із благодійним фондом «Мезонж Де Ла Пе». Це підкреслює тяглість традицій та важливість міжрегіонального культурного обміну.

На полотнах та графічних аркушах студенти зафіксували впізнавані силуети Кам'янця-Подільського, ледь вловимі кольори, мінливість світла у різний час дня. Географія етюдів охопила найвідоміші пам'ятки: величну Стару фортецю, Польську та Руську брами, Вітряну вежу, неймовірну сакральну архітектуру, ратушу та мальовничі панорами міста і Смотрицького каньйону. Відвідувачі могли ознайомитись із різноманітними художніми техніками – олійний та акриловий живопис, графічні замальовки, пастель та експериментальні мішані техніки. Кожна робота в експозиції – це крок до формування власного стилю, осмислення національної спадщини та розвитку національного арт-ринку. Як зазначає дослідниця Ю. Мельник, арт-ринок – це як «візитна картка конкретної країни, одна із складових її іміджу й туристичної привабливості» [2, с. 351].

Таким чином, здобутки під час практики стають першим кроком на шляху у Міжнародній виставковій діяльності здобувачів та арт-менеджменті у сучасному європейському просторі, адже тут вони набувають компетентностей, таких як здатність організовувати та проводити мистецькі виставкові заходи; здатність до планування, експозиційного рішення та презентації творів образотворчого мистецтва.

Висновки. Сучасна мистецька освіта в Україні перебуває в процесі трансформації, що зумовлено новими вимогами ринку праці та стратегічними орієнтирами державної освітньої політики. Практична складова навчання, зокрема організація та продюсування виставкових проєктів, виступає важливим інструментом розвитку фахових навичок і творчої активності здобувачів. Виставка «Мінливість незмінного» стала прикладом успішної інтеграції навчальної практики у культурно-мистецький простір, продемонструвала значення міжрегіонального та міжнародного культурного обміну. Участь здобувачів у виставкових ініціативах сприяє набуттю компетентностей у сфері арт-менеджменту, планування та презентації мистецьких проєктів, що відкриває шлях до їхньої інтеграції у сучасний європейський культурний простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабій І. Продюсування як інструмент популяризації українського фотомистецтва в глобальному культурно-мистецькому просторі. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва*. 2024. № 2. С. 145-151.
2. Мельник Ю. Сутність та необхідність реформування вітчизняного ринку творів мистецтва. *Вісник ТНСУ*. 2011. № 5–2. С. 351–358.
3. Оборська С.В. Подієвий менеджмент культурно-мистецьких проєктів. *Трансформаційні процеси соціальної культури в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 26-27 березня 2022 р.)*. Київ: КНУКіМ, 2022. С. 230-233.
4. Пічкур М. Теоретичний базис стратегії образотворчої підготовки сучасного митця. *Актуальні питання мистецької педагогіки: зб. наук. праць / гол. ред. І.М. Шоробура. Хмельницький: ФОП Стихар А.М., 2020. Вип. 12. С. 57-63.*
5. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (дата звернення 19.02.2026).

Отримано: 23.03.2026

Марія КУЗІВ

кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри музичного мистецтва
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9969-1937>

РОЗСПІВУВАННЯ ТА ВОКАЛЬНІ ВПРАВИ У РОБОТІ ЗІ ШКІЛЬНИМ СТАРШИМ ХОРОМ

У статті розглянуто різні види вокальних вправ у роботі зі шкільним старшим хором.

Ключові слова: вокальні вправи, вчитель, хор, розспівування.

Актуальність теми. Формування професійно- педагогічних навичок майбутнього вчителя музичного мистецтва вимагає від нього реалізації певних завдань, а саме: освітніх, виховних та розвивальних.

Метою публікації є ознайомлення з аспектами роботи з дитячим шкільним хоровим колективом під час його розспівування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вокально-хорова робота в старшому шкільному хорі має свою специфіку, яка вимагає від вчителя сформувати в дітей основні вокально-хорові навички. До них відносяться:

- співоча постава,
- диригентський жест,
- дихання,
- звукоутворення,
- дикція,
- інтонування.

Умовою формування і подальшого удосконалення цих навичок є вправи для розспівування. Розпочинати роботу слід з фізіологічної підготовки учнів і розпівки по півтонах із закритим ротом [1, с. 20].

Розспівування шкільного хору має практичну мету і виконує потрібну функцію:

- розігрів та настройка голосового апарату учнів, щоб підготувати їх до подальшої роботи;
- психологічний настрій для вокально-хорової роботи;
- розвиток навичок хорового співу для досягнення виразності звучання в процесі виконання творів [1, с. 14].

Вчитель музичного мистецтва повинен уміти підібрати для старшого шкільного хору ті або інші вправи для вирішення конкретних педагогічних завдань. Підбір вправ, інтенсивність розспівування визначаються наступним: чи відбувається розспівування перед виступом хору або цей процес – частина чергової репетиції [2, с. 7].

Види та характер вокальних вправ може бути різноманітним:

- спів вправ в унісон;
- проспівування тетраходів;
- уривків гам кадансоподібної форми;
- спів хроматизмів;
- гармонічних сполучень – від елементарних до хроматично-видозмінених;
- співання вправ на всі голосні та на певні склади;
- співання вправ у різних динамічних відтінках та різними темпами. [3, с. 64].

Кожна вправа переслідує певну мету: розвиток голосу, розширення голосового діапазону; зміцнення дихання; відпрацювання кантиленності, рівності голосу, його рухливості, гнучкості, чистоти інтонації; розвиток гармонічного слуху; чіткість дикції; єдина манера звукоутворення та ін., а також допомогти співакам опанувати технічні прийоми вокальної виразності. Побудова вправ рухається згідно з хроматичним діапазоном вгору і вниз. Розспівка. Як мелодична так і гармонічна, ведеться у певних динамічних показниках із застосуванням різних штрихів.

Деякі вправи мають комбінований характер, тобто розвивають різні навички одночасно. Розпочинати потрібно з найпростіших, з невеликим діапазоном, зручною теситурою. Завдання поступово, в міру необхідності навчальних потреб необхідно ускладнювати. Важлива не кількість використаних вправ розспівки хору, а їх певна послідовність при поступовому ускладненні та комплексному вирішенні певних поставлених завдань.

Головним завданням вчителя музичного мистецтва має бути розвиток вокальних даних школярів та вміння, в майбутньому, ними користуватися у процесі хорового чи сольного співу.

Висновки. Вокальні вправи є необхідною умовою розвитку хорових вокально-технічних навичок, які вчитель музичного мистецтва може відпрацьовувати під час розпівки. Саме вокальні вправи спрямовані на допомогу співакові для швидшого подолання перешкод на шляху до вмілого, вправного, досконалого оволодіння учнем власним голосовим апаратом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карпіннець А.М., Виноградча Д.В., Лебедкіна І.Є. Робота з дитячим хором: методичні рекомендації. Київ.: Видавництво Ліра-К. 2020. 36 с.

2. Переверзева. О.В. Вокально-хорові вправи для розспівування хору: метод. рекомендації для студ. спец. «Музичне мистецтво». Мелітополь, 2020. 48 с. URL: <https://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/10812/1/Метод.реком.%20ПДФ%20-%20Елена%20Переверзева.pdf>
3. Дем'янчук В. Теорія та практика роботи з дитячим хором: навчальний посібник. Тернопіль: СМП «Астон». 2001. 94 с.

Отримано: 23.03.2026

Віктор ЛАБУНЕЦЬ

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри музичного мистецтва
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9154-0955>

ФОРМУВАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ ЕРУДОВАНOSTІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ФАХОВОГО НАВЧАННЯ

У статті розкрито сутність та структуру інтерпретаційної ерудованості майбутніх учителів музичного мистецтва в контексті фахового навчання. Обґрунтовано її значення як інтегративної професійної якості, що поєднує музично-теоретичні знання, виконавський досвід, художньо-стильову обізнаність і здатність до творчої інтерпретації музичних творів.

Ключові слова: інтерпретаційна ерудованість, майбутній учитель музичного мистецтва, фахове навчання, музична інтерпретація, професійна підготовка, виконавська діяльність.

Актуальність теми. У сучасних умовах реформування мистецької освіти та впровадження компетентнісного підходу особливої актуальності набуває проблема професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, здатних до глибокого художнього осмислення музичних творів і творчого втілення їхнього змісту в педагогічній діяльності. Однією з ключових складових такої підготовки є формування інтерпретаційної ерудованості, яка забезпечує цілісність музично-виконавської, аналітичної та педагогічної діяльності фахівця.

Попри актуальність вивчення педагогічно-інтерпретаційної ерудованості майбутніх учителів музичного мистецтва, у науково-методичному просторі відсутнє цілісне, спеціально зорієнтоване методичне забезпечення її формування. Це зумовлює виникнення суперечності між освітнім запитом, продиктованим високою інтерпретаційною активністю у всіх напрямках фахової підготовки майбутніх педагогів-музикантів.

Мета публікації полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності та структури інтерпретаційної ерудованості майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахового навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблематика розвитку педагогічної, музично-педагогічної, інструментально-педагогічної, етнопедагогічної та мистецької ерудованості студентів факультетів мистецтв ґрунтовно висвітлена у працях О. Антонюк, О. Бурської, І. Глазунової, А. Козир, Л. Кондрацької, Л. Масол, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, О. Хоружої, В. Черкасова, О. Шевнюк, В. Шульгіної, О. Щолокової.

Узагальнення наукових досліджень, присвячених ерудованості студентів закладів вищої освіти, дає підстави констатувати, що педагогічно-інтерпретаційна ерудованість досі не була предметом самостійного, науково конкретизованого вивчення. Водночас ерудованість

педагога-музиканта переважно розглядалася в межах проблем активізації когнітивної діяльності, поглиблення теоретичної підготовки та формування окремих компетенцій і компетентностей учителя музичного мистецтва.

У працях Л. Масол окреслено оригінальний підхід до осмислення проблеми педагогічно-інтерпретаційної ерудованості майбутнього вчителя мистецтва. Акцентуючи провідну роль поліхудожності у вихованні учнів, дослідниця наголошує на необхідності формування поліхудожньої свідомості та готовності до поліхудожньої діяльності. Така діяльність передбачає інтеграцію мистецьких і естетичних компетентностей, зокрема здатність до інтерпретації художніх текстів, здійснення умовно-адекватних «естетичних перекладів», встановлення міжвидових мистецьких зв'язків, а також порівняння й узагальнення художньої інформації в широкому культурному контексті [3].

У контексті обґрунтування актуальності компетентнісного підходу в мистецькій освіті І. Глазунова у своїй публікації здійснює переосмислення феномену професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва, акцентуючи увагу на її змістовому наповненні. Дослідниця наголошує на важливості ерудованості як ключової складової професійної компетентності майбутнього педагога-музиканта, сформованість якої має визначальне значення для ефективної класної та позакласної педагогічної діяльності [1].

Інтерпретаційну ерудованість майбутнього вчителя музичного мистецтва ми розглядаємо як інтегративну професійну якість, що поєднує ґрунтовні музично-теоретичні знання, історико-стильову обізнаність, розвинене художньо-образне мислення, здатність до аналітичного осмислення музичного тексту та варіативного виконавського й педагогічного трактування художнього змісту твору. Вона виявляється у вмінні співвідносити авторський задум із виконавською концепцією, педагогічними завданнями та індивідуальними особливостями учнів.

У процесі фахового навчання інтерпретаційна ерудованість формується на основі міждисциплінарної взаємодії музично-теоретичних, історико-музичних, виконавських і психолого-педагогічних дисциплін. Важливу роль у цьому процесі відіграє систематичне залучення студентів до аналітичної роботи з музичними творами різних епох, стилів і жанрів, що сприяє розширенню їхнього художнього кругозору та накопиченню інтерпретаційного досвіду.

Ефективність формування інтерпретаційної ерудованості значною мірою залежить від організації навчального процесу, зорієнтованого на активну пізнавальну та творчу діяльність студентів. Доцільним є використання проблемно-пошукових методів навчання, порівняльного аналізу різних виконавських інтерпретацій, творчих завдань із моделювання власних виконавсько-педагогічних концепцій музичних творів. Такий підхід стимулює розвиток критичного мислення, здатності до художньої рефлексії та самостійного прийняття інтерпретаційних рішень.

Особливе значення у формуванні інтерпретаційної ерудованості має виконавська підготовка студентів, у межах якої відбувається практичне осмислення музичного матеріалу. Робота над музичним твором передбачає не лише технічне опанування, а й глибоке проникнення в його образно-змістову сферу, розуміння стилістичних особливостей, жанрової специфіки та інтонаційної мови. Саме у виконавській діяльності інтегруються знання, уміння та особистісні якості студента, що формують основу його інтерпретаційної культури.

Водночас інтерпретаційна ерудованість майбутнього вчителя музичного мистецтва має яскраво виражений педагогічний вимір. Вона виявляється у здатності адаптувати інтерпретаційні підходи до вікових і індивідуальних особливостей учнів, пояснювати художній зміст

музичних творів доступною мовою, стимулювати емоційно-ціннісне ставлення школярів до музичного мистецтва. У цьому контексті важливим є формування у студентів умінь педагогічної інтерпретації, що поєднує художнє бачення з дидактичною доцільністю.

Висновки. Отже, формування інтерпретаційної ерудованості майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахового навчання є складним і багатовимірним процесом, що потребує цілісної методичної системи, спрямованої на інтеграцію теоретичних знань, виховських умінь і педагогічних компетентностей. Реалізація такого підходу сприятиме підготовці конкурентоспроможних фахівців, здатних до творчої самореалізації та ефективної професійної діяльності в сучасному освітньо-мистецькому просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Глазунова І.К. Проблеми фахової підготовки майбутніх магістрів музичного мистецтва в сучасних умовах. *Науковий Часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти*. Київ: вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. Випуск 28. С. 15–22.
2. Демір М. Стимулювання настанови на формування інтерпретаційної культури в майбутніх учителів музики. *Гірська школа Українських Карпат*. 2016. № 14. С. 193-196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gasuk_2016_14_48
3. Масол Л.М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання: метод. посіб. Харків: Друкарня «Мадрид», 2015. 178 с.

Отримано: 23.03.2026

Надія ЛАВРЕНТЬЄВА

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри музичного мистецтва

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4198-2330>

ТВОРЧИСТЬ ОЛЕКСАНДРА КОРБАНА ЯК ВІЗУАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МУРАЛ-АРТІ

У статті проаналізовано творчість Олександра Корбана як одного з провідних представників сучасного українського мурал-арту в контексті європейського урбаністичного мистецтва. Розкрито особливості його індивідуального стилю, що поєднує фотореалізм, символічність і глибокий психологізм образів. Особливу увагу приділено гуманістичній спрямованості творчості митця, зосередженій на темах людської гідності, свободи, пам'яті та національної ідентичності.

Ключові слова: мурал-арт, стріт-арт, сучасне українське мистецтво, символізм, гуманістичні цінності, національна ідентичність, європейські цінності.

Актуальність теми зумовлена зростанням ролі публічного мистецтва у формуванні ціннісних орієнтирів суспільства в умовах сучасних соціокультурних викликів. Творчість Олександра Корбана не лише репрезентує гуманістичні цінності європейського культурного простору, а й активно впливає на формування світоглядних орієнтацій. Вона сприяє осмисленню актуальних соціальних проблем, зокрема війни, пам'яті, свободи та людської гідності, через доступні й емоційно насичені художні образи.

Мета публікації дослідити прояв європейських цінностей в творчості Олександра Корбана.

Виклад основного матеріалу дослідження. Олександр Корбан – один із найвідоміших і найвпливовіших сучасних українських муралістів, чия творчість отримала широкий резонанс не лише в Україні, а й далеко за її межами. Його роботи захоплюють глядачів глибиною психологічного образу, виразною емоційністю та високим рівнем художньої майстерності, утверджуючи Корбана як новатора у сфері стріт-арту та одного з провідних представників сучасного європейського урбаністичного мистецтва. Мурали художника вирізняються драматичною виразністю, чистотою композиції та акцентом на людських історіях, що надає його творчості особливої сили впливу.

Корбан працює в унікальній манері, що поєднує фотореалізм із символічністю та стриманим поетизмом. Його художнє бачення тяжіє до створення образів, у яких реалістичне зображення людського обличчя набуває глибокого метафоричного значення. Митець демонструє виняткову здатність передавати внутрішній стан людини через погляд, жести, композиційну побудову, а його мурали ніби зупиняють час, змушуючи глядача зосередитись на найважливішому – людській гідності, вразливості та силі. Саме це вміння працювати з емоційним і психологічним шаром робить Корбана впізнаваним серед інших й вирізняє його творчість у світовому контексті.

Тематика його робіт напрочуд різноманітна, проте наскрізною залишається увага до людини та її внутрішнього світу. Мурали Корбана часто торкаються тем війни, втрати, пам'яті, сили духу, а також універсальних гуманістичних цінностей – гідності, демократії, солідарності, миру.

Однією з найвідоміших робіт Корбана є мурал «Мілана», створений у Маріуполі 2018 року. На ньому зображена трирічна дівчинка Мілана Абдурашитова, яка пережила ракетний обстріл і стала символом стійкості та життєвої сили. Видання *Street Art United States* характеризує цю роботу як приклад «фірмового стилю Корбана з емоційно насиченими, майже наративними обличчями, що втілюють гордий стоїцизм перед катастрофою» (streetartunitedstates.com; en.wikipedia.org). Застосування художником фотореалістичної техніки, детального моделювання світла й тіні та особливий акцент на очах створюють образ, сповнений внутрішньої гідності й мовчазного свідчення про цінність людського життя. Через стриману композицію та домінування портретного центру Корбан підкреслює універсальну європейську ідею рівності та загальнолюдську цінність дитинства як простору захисту й права на безпеку. Мурал був знищений під час російської окупації Маріуполя у 2022 році, і це надало твору додаткового символічного рівня як образу втраченої, але не зламаной України.

Тематика поваги до людської гідності, рівності та свободи розкривається і в інших роботах Корбана. Мурал «Трохи магії», створений у Києві під мостом у 2021 році, сприяє естетизації міського простору та формує позитивний символ локальної ідентичності. Художник використовує м'які пастельні кольори, плавні лінії та образ дитини, через що твір сприймається як візуалізація безпеки, світла та віри в майбутнє. Стилистична легкість і відкрита композиція репрезентують цінності рівності та свободи, тоді як розташування муралу в публічному просторі відображає демократичний принцип доступності мистецтва для кожного.

Мурал «Дівчинка з птахою», створений у вересні 2017 року, виконаний у національних синьо-жовтих кольорах символічно підкреслюють цінності свободи та національної ідентичності. Водночас він промовляє про універсальні речі – про дитячі мрії, що сяють яскравими фарбами у серці кожної людини. У центрі композиції зображено білокуру дівчинку, яка ніжним рухом відпускає на волю птаха. Цей жест, підкреслений м'якими лініями та плавними

світлотіньовими переходами, втілює прагнення до свободи, внутрішнього польоту та віри у власні мрії. Художник використовує делікатні градації кольору, легкі контури та виразну пластичність форми, завдяки чому образ дитини набуває легкості та майже невагомості, поетичного звучання.

Казкова атмосфера муралу підсилюється тим, що він органічно взаємодіє з оточуючим природним ландшафтом. Такий прийом поєднання реального пейзажу з художнім образом створює враження, ніби мурал є продовженням природи, її казковим відгалуженням у міському просторі. Він не лише прикрашає стіну будинку, а й формує особливий емоційний простір, у якому природа та мистецтво вступають у діалог.

Завдяки вмілій роботі художника зі світлом, кольором і композиційним ритмом, а також поєднанню національних синьо-жовтих барв із універсальними гуманістичними образами, мурал набуває глибокого символічного змісту й залишається зрозумілим глядачам різних поколінь. Він не лише прикрашає архітектуру, а й формує особливий емоційний простір, що уособлює атмосферу надії, тепла та внутрішньої свободи – цінностей, які лежать в основі європейського гуманістичного світогляду. Через гармонійне поєднання національної символіки та образів, що апелюють до загальнолюдських переживань, твір підкреслює значення української ідентичності як частини європейської культурної спільноти.

Висновки. Творчість Олександра Корбана можна визначити як синтез технічної досконалості, глибокої емоційності та суспільної відповідальності. Його роботи репрезентують фундаментальні європейські цінності – повагу до гідності та прав людини, рівність, свободу, верховенство права і демократію – через образи, що апелюють до емпатії та колективної пам'яті. Завдяки впізнаваному стилю, етичному наповненню і міжнародному визнанню Корбан формує новий художній дискурс сучасної України в контексті європейського культурного простору.

Отримано: 23.03.2026

Ілля ЛАШКО

*асистент кафедри образотворчого і декоративно-прикладного
мистецтва та реставрації творів мистецтва
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0212-9599>*

МЕТОД «КОНСТРУКТИВНОГО РИСУНКУ» В АКАДЕМІЧНІЙ ОСВІТІ: ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ І СУЧАСНА АКТУАЛЬНІСТЬ

У сучасній мистецькій освіті актуалізується потреба в оновленні методів навчання академічного рисунка, зокрема переосмисленні конструктивного підходу як основи формування професійного художнього мислення. Вивчення методу конструктивного рисунку крізь призму його історичного розвитку та сучасного застосування сприяє підвищенню ефективності підготовки майбутніх художників.

Ключові слова: академічний рисунок, конструктивний рисунок, мистецька освіта, пропорції, професійна підготовка

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку мистецької освіти вагомим значення набуває переосмислення фундаментальних методів академічного навчання, серед яких провідне місце посідає метод конструктивного рисунку. З огляду на зростаючі вимоги до про-

фесійної підготовки художників, виникає потреба як у збереженні класичних принципів академічного рисунка, так і їх адаптації до нових освітніх і творчих реалій. Конструктивний рисунок для зображення форми сприяє розвитку просторового мислення, аналітичних навичок і здатності до свідомого формотворення, що є важливим у підготовці фахівців ХХІ ст.

Мета публікації полягає у виявленні історичних витоків методу конструктивного рисунку в академічній освіті, теоретичному обґрунтуванні його значення та актуальності в процесі формування професійного художнього мислення сучасних здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Академічний рисунок традиційно розглядається як основа всіх видів образотворчого мистецтва, що забезпечує формування професійної грамотності художника. Його опанування передбачає технічне відтворення форми та глибоке розуміння закономірностей побудови об'ємного простору на площині.

Історичне становлення академічної системи рисунка відбулося у ХVІІ ст. разом із виникненням художніх академій, де рисунок посів центральне місце у навчальному процесі. У ХVІІІ – першій половині ХІХ ст. академічна освіта досягла свого розквіту, сформувавши чіткі методичні засади викладання, серед яких провідну роль відігравали принципи конструктивного аналізу форми, вивчення пропорцій, перспективи та пластичної анатомії [4, с. 100].

В українському культурно-освітньому просторі становлення професійної мистецької освіти тривалий час відбувалося переважно на базі приватних художніх шкіл. Вагомим осередком підготовки митців була Київська школа рисунка, заснована Миколою Мурашком у 1875 р. Саме цей навчальний заклад заклав фундамент системної художньої освіти, орієнтованої на глибоке вивчення натури, зокрема пластичної будови та анатомічних особливостей людини. Важливим етапом інституціоналізації художньої освіти стало заснування 18 грудня 1917 р. Української академії мистецтв, що ознаменувало новий рівень розвитку національної мистецької культури [3, с. 46].

Паралельно вагомі процеси відбувалися і в інших регіонах України. У Харкові в 1869 р. було відкрито приватну рисувальну школу Марії Раєвської-Іванової [3, с. 46]. Її педагогічна діяльність сприяла формуванню якісної художньої підготовки, що поєднувала ремісничі навички з професійним мистецьким навчанням.

Значний внесок у розвиток художньої освіти зробила й Одеса, де ще у 1865 р. була заснована рисувальна школа при Одеському товаристві красних мистецтв [3, с. 47]. Уже в 1885 р. цей заклад набув статусу середнього навчального, забезпечуючи системну підготовку майбутніх художників.

У межах модерністських педагогічних систем ХХ ст. метод конструктивного рисунку набув осмислення в курсах формально-технічної підготовки, де акцент у зображенні робився на вивченні форми й простору як взаємопов'язаних елементів [4, с. 101].

Метод конструктивного рисунку ґрунтується на поетапному аналізі форми, що включає визначення композиції, пропорцій, конструктивної будови та перспективних скорочень. Лінія в цьому процесі виступає основним засобом пізнання форми, виконуючи функцію зовнішнього контуру та інструмента виявлення внутрішньої структури об'єкта [1; 2]. Важливою є роль допоміжних ліній, які забезпечують точність побудови та згодом інтегруються в загальну тональну систему зображення.

Конструктивний рисунок тісно пов'язаний із вивченням пластичної анатомії, що дозволяє глибше зрозуміти закономірності будови людського тіла, а також із засвоєнням законів перспективи, які забезпечують переконливу передачу простору. Практика навчання пе-

редбачає поступове ускладнення завдань, що сприяє розвитку аналітичного мислення та формуванню професійних навичок [2].

У сучасній мистецькій освіті навчання конструктивного рисунку зберігає свою актуальність, оскільки забезпечує формування системного художнього мислення, необхідного для роботи в різних галузях – від класичного живопису до цифрового дизайну. Він виступає основою для розвитку як пізнавальних, так і творчих здібностей, сприяючи усвідомленому вибору художніх засобів і методів.

Висновки. Отже, метод конструктивного рисунку є фундаментальною складовою академічної художньої освіти, що має глибокі історичні корені та зберігає свою актуальність у сучасному освітньому просторі. Його застосування сприяє формуванню аналітичного та просторового мислення, розвитку професійної майстерності та здатності до цілісного художнього бачення. Поєднання традиційних підходів із сучасними педагогічними практиками дозволяє ефективно адаптувати цей метод до потреб сьогодення, забезпечуючи підготовку конкурентоспроможних фахівців у галузі образотворчого мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Басанець Л.В. Застосування техніки рисунка для виконання практичних завдань з рисунку натюрморту: метод. рек. з навч. дисципліни «Теорія та практика малюнку». Одеса, 2017. 25 с.
2. Білий В.Д. Академічні дисципліни у підготовці фахівців декоративно-прикладного мистецтва: рисунок. *Art and Design*. 2021. № 2 (14). С. 75-84.
3. Касьян Т., Вакуленко О. Академічний рисунок як основа підготовки фахівців з графічного дизайну. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Вип. 4.2023. Черкаси, 2023. С. 45-50.
4. Прохорова Н.А. Академічний рисунок як фундамент творчої грамотності для формування творчої особистості. *Арт-простір*. 2016. № 2. С. 99–102. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/18727/1/N_Prohorova_AP_2_2016_IM.pdf (дата звернення: 10.03.2026).

Отримано: 23.03.2026

Сергій ЛУЦЬ

кандидат мистецтвознавства, доцент, старший викладач
кафедри образотворчого і декоративно-прикладного
мистецтва та реставрації творів мистецтва
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7248-230x>

СУЧАСНЕ ЮВЕЛІРСТВО БУКОВИНИ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМОТВОРЕННЯ

Сучасне ювелірство Буковини яскраво вирізняється творчим експериментаторством, поєднанням стилів, філософією пошуків нових виразжальних засобів формотворення, використанням нетипових для ювелірства матеріалів, що віддзеркалено у творчості провідних митців цього краю.

Ключові слова: авторське ювелірство, традиції, експеримент, матеріали, формотворення, авангардне мистецтво.

Актуальність теми. Розглядаючи сучасний стан розвитку ювелірного мистецтва Буковини в загальному контексті поступу українського ювелірства, загалом спостерігаємо, що

авторське ювелірство України почало утверджуватися з 1960-х рр., незважаючи на відсутність профільюючих навчальних закладів, заборону працювати з коштовними металами, брак матеріалу та необхідних інструментів. Художники-ювеліри зазначеного періоду все частіше звертаються до «самобутніх пластів культури свого народу», тим самим формуючи загальну тверду основу для поступу сучасного українського авторського ювелірства [5]. Аналогічно іншим майстрам-ювелірам радянського простору, буковинські митці авторського ювелірства, як і всі українські художники за короткий проміжок часу пройшли шлях переосмислення та поступу від засвоєння традицій давньоруського мистецтва через бароко, ампір, модерн і до сучасної пластичної мови, де головним протистоянням було примітивне серійне виробництво та оригінальні твори індивідуального виконання.

Аналізуючи дослідження та публікації щодо проблематики розвитку сучасного ювелірного мистецтва Буковини в загальноукраїнському контексті, варто виділити низку наукових праць українських мистецтвознавців: Р. Шмагала, З. Чегусової, Л. Пасічник, М. Кравченко, де в різних ракурсах у тій чи в іншій мірі розглядаються питання творчості художників-ювелірів української Буковини [8; 7; 5; 3].

Мета публікації. Метою дослідження є аналіз основних передумов, що ведуть до формування та розвитку тенденцій, принципів та методів формотворення у творчих процесах митців сучасного ювелірства Буковини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Подібно до основних тенденцій «авторського мистецтва» Європи 60-х рр. XX ст., зокрема ювелірного мистецтва, в Україні з середини 1970-х років відбувається утвердження ювелірства, де в основі є «авторське начало», зумовлене індивідуальним підходом до виготовлення ювелірних предметів. «В кінці XX століття прикраси стають вираженням творчих задумів з альтернативних матеріалів (акрил, пластик, папір, ge-cycling)» – зазначає М. Кравченко [2, с. 66–67].

Українське ювелірство Буковинського краю, як і європейське, зазначеного періоду розвивалося в експериментальному руслі, що вирізнялося поєднанням стилів, пошуків нових методів формотворення, виражальних засобів, поєднання нетипових для ювелірства матеріалів тощо. Утверджуючи та примножуючи традиції українського декоративно-прикладного мистецтва, буковинські художники-ювеліри у своїх творах генерують багатогранність тематики народних мотивів, креативну філософію композицій, що вирізняються особливою специфікою взаємодії художньо-образного та технологічно-технічного формотворення [1; 4].

Початок 90 – х рр. XX ст. ознаменувався інтенсивними пошуками нових виражальних засобів, принципів та методів формотворення, розкриттям образного змісту через асоціативний ряд інтерпретацій характерних символів та знаків, що ідентифікують українське ювелірство у світовому культурно-мистецькому просторі. В цей час відбувається становлення великої когорти майстрів та привертає до себе увагу, зокрема творчість буковинських художників-ювелірів з м. Чернівців – Костянтина Кравчука та Штефана Пержана, що сформували власну пластичну мову завдяки синтезу відпрацьованих прийомів стилізації та новаторських поєднань технологічних процесів із використанням різного роду матеріалів.

Ювелірні твори К. Кравчука (періоду 90-х рр.) характеризуються комбінаціями контрасту площин та ліній, що звучать протистоянням сполучень різних фактур і тональних градацій того чи іншого матеріалу, де графічність абстрагованого декору заповнюється елементами з використанням технік випилювання та зерні [8, с. 141]. Творчості К. Кравчука притаманне поєднання неоавангардної стилістики з національними традиціями, що виливається у

власну манеру виконання ювелірних творів митця, про що свідчать гарнітури: «Всесвіт» (1996, срібло, каміння), «Мелодія» (1997), «Стожари» (1999), «Ніч» (1999), кольє «Міраж» (1997), брошки: «Марево» (1998), «Політ» (1997), «Мамина казка» (поч. ХХІ ст., срібло, каміння), кольє «Диско» (поч. ХХІ ст.), кольє «Місячна доріжка» (Гран-прі, премія «За найкращий дизайн» Міжнародного конкурсу «Сучасна ювелірна мода» фірми «Signiti», Швейцарія), кольє та перстень «Буй - Тур (срібло, агати), кольє «Сонцеворот» (срібло, гранати, сапфіри, шкіра), браслет «Посланець Всесвіту» (срібло, вулканічна маса), кольє «Благовіст» (2013), комплект: браслет та перстень «Павутинка» (срібло, раух-топаз) ін. [6, с. 57; 8, с. 164-165]. Художник активно використовує срібло та інші метали, широку палітру напівкоштовного каміння та різноманітних матеріалів, де присутні: сапфір, гранат, агат, онікс, цитрин, топаз, корал тощо. Також у процеси формотворення композицій вводяться: нейлон, скло, бісер, вулканічна маса, шкіра тощо. З початку ХХІ ст. К. Кравчук активний учасник найбільш вагомих світових та вітчизняних спеціалізованих виставок, серед яких: ХХІ Міжнародна виставка «NEFAISTON» (Чехія, 2002), Х Міжнародна виставка «Ювелір Експо Україна» (Київ, 2005), ХХV Міжнародна виставка «NEFAISTON» (Чехія, 2006), ІІІ Міжнародний конкурс ювелірної моди «Signiti» (Україна, Київ, 2006), виставка «Сучасне ювелірне мистецтво Буковини» (Австрія, Іббзітц, галерея А. Габерман, 2009) [6, с. 57].

Особливе місце в новітньому українському ювелірстві займає творчість буковинця Штефана Пержана. Глибокою концептуальною філософією звучать твори митця, що тяжіють до абстрактно-геометричних виражених композицій із застосуванням широкої палітри різних матеріалів, що різняться якостями кольору та фактури, несуть змістове навантаження і сприймаються як асоціативні метафори. Художньо-образна архітектоніка ювелірних виробів повною мірою залежить саме від насиченості поліхромії та виразності інтерпретацій кольорових плям різноманітних матеріалів, що використовуються. Конструкції з абстрактних геометричних елементів відтворюють своєрідну естетичну образну мову, де так само, як і у творчості К. Кравчука відчутно вплив авангардного мистецтва та прагнення до пошуків нових оригінальних засобів формотворення. Таким чином, власне специфікою пластичної мови, де використовується потужний арсенал технік ювелірної металопластики, який набутий досвідом майстра ще у 70-х рр. ХХ ст., абстрактні художні образи трансформуються в оригінальні форми філософського відображення навколишнього світу у творах: перстень «Жага до життя» (2013, срібло, кісточка персика, бурштин, шкіра ската), перстень «Гламур» (ікло мамонта, топази, хризоліт, шкіра ската), кольє «Відродження» (срібло, золото, моховий агат, цирконій, перли), кольє «Край, мій рідний край ...» (срібло, пейзажний агат, мушля, корали, хризоліт), брошка «Святкова» (золото, срібло, мушля, корали), кольє «Святкове» (2012, срібло, корали, цитрин, гранати, опал, перли, перламутр, шкіра, інкрустування перламутром), кольє «Світанок» (2013, срібло, залізне дерево, перли, перламутр, сапфіри, шкіра, інкрустування сріблом, зернь), браслет «Вікторія» (2013, золото, срібло, гранати, шкіра ската, довільна пластика), кольє «Африка» (2014, срібло, кокос, корали, перламутр, бірюза, бісер, інкрустування сріблом і перламутром, зернь) [6, с. 56; 1, с. 32-34].

Висновки. Передумови становлення та поступ сучасного буковинського ювелірства (кін. ХХ – поч. ХХІ ст.) тісно пов'язані із соціокультурними тенденціями історико-геополітичного простору України та яскравими виражальними засобами, що ґрунтуються на національній основі. Останні десятиліття ХХ ст. позначилися формуванням художньо-образної системи, яка ґрунтується на розмаїтті інтерпретацій міфів, легенд, сакральних знаків і символів, історії

та релігії, народних мотивів, що є ваговою складовою в образній структурі українського та світового ювелірного мистецтва. Зазначені ознаки в синтезі з новаторськими та креативними вирішеннями завдань технологічних експериментів, а також різноманітних методів формотворення, в основі яких закладено традиційні класичні ювелірні техніки, у результаті надали гарні результати, що характеризуються відповідними художніми процесами, відображеними в творчості представників сучасного ювелірного мистецтва Буковини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Квадра міні-метал. Ювелірне – мистецтво – міні-емалі: каталог / вступ. ст. А.Ф. Вялець, Л. Пасічник, Т. Ільїна; упоряд. та ред. Л. Пасічник. Київ: Арталекс-принт, 2014. 63 с.
2. Кравченко М. Мистецькі тенденції авторських прикрас в Україні останньої третини XX – початку XXI століття. *Вісник ХДАДМ*. 2014. № 8. С. 66–69.
3. Кравченко М.Я. Мистецтво прикрас в Україні останньої третини XX – початку XXI століття: європейський контекст, художні особливості, персоналії: дис. ... канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.06 «Декоративне і прикладне мистецтво» / ЛНАМ. Львів, 2017. 189 с.
4. Луць С.В. Творчість митців Кюд «Лобортас» у контексті українського ювелірного мистецтва кінця XX – початку XXI століття: дис. ... канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.06 «Декоративне і прикладне мистецтво» / ЛНАМ. Львів, 2017. 232 с.
5. Пасічник Л.В. Ювелірне мистецтво України XX–XXI століть. Київ: Наукова думка, 2017. 302 с.
6. Рукотворний світ: каталог. Київ: Ковальська майстерня, 2011. Вип. 4. 147 с.: іл.
7. Чегусова З. Декоративне мистецтво України кінця XX століття. 200 імен: альбом-каталог. Київ: ЗАТ «Атлант Юем СІ», 2002. 511 с.
8. Шмагало Р.Т. Художній метал України XX – поч. XXI ст. Енциклопедія художнього металу. Львів: Априорі, 2015. Т. 2. 276 с., 668 іл.

Отримано: 23.03.2026

Любов МАРТИНЮК

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри музичного мистецтва

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8400-6407>

ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ МУЗИЧНО-ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВ

У статті розглядаються питання, що входять у складний комплекс підготовки здобувачів вищої освіти – майбутніх учителів музичного мистецтва, зокрема, використання технологій мультимедії у процесі викладання фахових дисциплін.

Ключові слова: *музично-педагогічний процес, сольфеджіо, теорія музики, мультимедійна технологія.*

Актуальність теми. Сьогодні освіта перетворюється на інформаційно насичений простір вільної творчої комунікації, який дозволяє студентам пізнавати й освоювати найширший спектр нових технологій і матеріалів в рамках проєктної організації творчого процесу. З метою активізації професійного становлення майбутніх учителів музичного мистецтва, під-

вищення його ефективності і якості постає необхідність забезпечити навчальний процес психолого – педагогічними та методичними розробками, направленими на виявлення оптимальних умов використання можливостей мультимедіа.

Метою публікації є обґрунтування однієї з провідних педагогічних умов професійного становлення майбутніх учителів музичного мистецтва – використання мультимедійних технологій у процесі музично-теоретичної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Дослідження феномену «мультимедіа» в музично-педагогічній освіті багатоаспектне. Мультимедіа розглядається, як засіб підвищення ефективності навчання; як засіб психолого-педагогічного впливу на особистість в умовах новітніх інформаційних технологій навчання; як засіб навчання та інструмент розробки педагогічних програм; як засіб розвитку творчих здібностей та образного мислення студентів на заняттях з фахових дисциплін з використанням мультимедійних технологій [2, 3]. Вчені відзначають, що використання мультимедійних технологій дозволяє підвищити інтенсивність і ефективність процесу навчання, створює умови для самоосвіти та дистанційної освіти, тим самим дозволяючи здійснювати перехід до безперервної освіти, розв’язує проблему доступу до нових джерел різноманітної за змістом і формою представлення інформації [1, 3].

Під поняттям мультимедіа (англ. «*multimedia*» від лат. «*multum*» – багато, «*medium*» – засоби) розуміється комплекс апаратних і програмових засобів, що надають можливість користувачеві працювати в діалоговому режимі з різними типами інформації (графікою, текстом, звуком, відео), організованими в єдину систему. Широке застосування мультимедійних технологій у процесі музично-теоретичної підготовки здатне різко підвищити ефективність інтерактивних методів навчання для всіх форм організації навчального процесу: на лекціях, на практичних, лабораторних заняттях, на етапі самостійної підготовки студентів. Застосування мультимедійного супроводу у процесі музично-теоретичної підготовки створює більш комфортні умови для аудиторної роботи студентів та викладачів. Активізація емоційного впливу на аудиторних заняттях із застосуванням мультимедійних засобів навчання пов’язана з тим, що, по-перше, навчальне середовище створюється з наочним представленням інформації в кольорі; по-друге, використання анімації є одним із ефективних засобів привернення уваги і стимулювання емоційного сприйняття інформації; по третє, наочне представлення інформації у вигляді фотографій, відео фрагментів змодельованих процесів має більш сильну емоційну дію на студентів, ніж традиційні методи, оскільки воно сприяє покращенню розуміння і запам’ятовування фізичних і технологічних процесів (явищ), які демонструються на екрані [1, с. 37].

Таким чином, мультимедійні засоби навчання у процесі музично-теоретичної підготовки дозволяють підвищити інформативність заняття, стимулюючи мотивацію, реалізувати доступність і сприйняття інформації; організувати увагу аудиторії за рахунок художньо-естетичного виконання слайдів-заставок або доцільно застосованої анімації та звукового ефекту; здійснити повтор (перегляд, коротке відтворення) матеріалу попереднього заняття тощо. Вплив медіа і мас-медіа на студентів, на думку багатьох дослідників є всебічним і надзвичайно потужним, адже завдяки його дії зростає зацікавленість предметом, відбувається розвиток творчих здібностей студентів, виявляється креативність мислення. Актуальним є дослідження Л. Масол, яка простежує зміну художньо-естетичних традицій, класичної системи уявлень, необхідних для інтерпретації нового мистецтва й осмислення його основопо-

ложних принципів, що характеризують початок процесу поступової трансформації культурологічної, естетичної та художньої парадигми, основними рисами якої є виникнення нових мистецьких феноменів, інтенсивна візуалізація культури (від кіно до дисплею, від мистецтва до медіа-простору). На підтвердження цього відбувається виникнення таких явищ, як синтез мистецтв, нова концепція тривимірності, синтез видів, стилів, жанрів мистецтв. У результаті виникають такі мистецькі феномени: асамбляж, кольоромузика, інсталяція, перформанс, хепенінг, інвайронмент, рок-опера, симфо-джаз, відео-кліп, колаж тощо, що вимагають перед музично-педагогічною освітою створення нового технологічного забезпечення, певних змін в методах, формах, засобах освіти, які б гармонійно корелювали з її інтегративним змістом [2, с. 388].

Науковець О. Переверзов вважає, що мультимедійні технології перетворили навчальну наочність із статичної в динамічну – з'явилася можливість відстежувати процеси, що відбуваються, в часі. Дослідник визначає основні загальні особливості використання мультимедіа в освітніх цілях: негайний зворотний зв'язок між користувачем і комп'ютером; комп'ютерна візуалізація навчальної інформації про об'єкти або закономірності як процесів і явищ, що мають місце в реальному світі, так і «віртуальних» [3, с. 174-176].

Специфіка вивчення музично-теоретичних дисциплін у вищих навчальних закладах передбачає синтез різних видів музично-творчої діяльності: на лабораторних заняттях із застосуванням мультимедійних технологій є можливість за допомогою музичного редактора виконувати власні музичні імпровізації за заданим ритмічним рисунком, записувати музичні диктанти на слух, аранжувати музичні твори, виконувати практичні завдання – у результаті в студентів розвивається гармонічний слух, формуються імпровізаційні навички. За допомогою музичного комп'ютера студенти мають можливість ілюструвати власні повідомлення, захищати реферати, демонструвати уроки.

Висновки. Отже, використання мультимедійних технологій у процесі музично – теоретичної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва сприяє всебічному й гармонійному розвитку особистості, формуванню творчих здібностей, фантазії, художньої уяви, сприйняття, креативного мислення, загальних слухових навичок, внутрішнього слуху, сприяє ефективному засвоєнню знань з дисциплін музично – теоретичного циклу і є продуктивною, високоефективною педагогічною умовою професійного становлення майбутніх учителів музичного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мартинюк Л.В. Сольфеджіо: навч.-метод. посіб. [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2025. 78 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9398>
2. Масол Л.М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. Київ: Промінь, 2006. 432 с.
3. Переверзов О.М. Інтеграція мультимедіа технологій в освітньо-виховний процес художньо-графічних факультетів педагогічних ВНЗ. *Педагогіка вищої та середньої школи* / [гол. ред.: Буряк В.К.]. Кривий Ріг: КДПУ, 2005. С. 174-179. '

Отримано: 23.03.2026

Наталія МЕНДЕРЕЦЬКА

асистент кафедри образотворчого і декоративно-прикладного
мистецтва та реставрації творів мистецтва
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9407-3168>

ІНТЕГРОВАНІЙ КУРС «МИСТЕЦТВО» ТА ПРАКТИКА КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ У ВИРІШЕННІ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ

Публікація розкриває сутність поняття інтегративних підходів викладання дисциплін мистецького спрямування, а також аспекти реалізації компетентнісного підходу та його компонентів на уроках ІК «Мистецтво».

Ключові слова: компетентність, інтеграція, компонент, мистецька освіта

Актуальність теми. Базове навчання передбачає засвоєння системи відносин людини зі світом на основі розуміння підсистем: «людина-природа», «людина-людина», «людина-культура», «людина-мистецтво» тощо. Будь-яка з названих систем є сферою самовизначення учня на основі самопізнання. Такий підхід до сутності і структури пізнання є принципово новим порівняно із традиційною структурою предметного змісту – наукознанням. Тому принцип інтеграції є необхідним і важливим у формуванні стратегії оновлення змісту освіти, організації навчально-виховного процесу на засадах особистісно орієнтованого навчання й виховання [1].

Мета публікації. Підкреслити важливість та необхідність впровадження компетентнісного підходу, як необхідного саме у мистецькій освіті на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво».

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна фахова підготовка вчителів мистецтва характеризується деякою невідповідністю потребам оновленої загальної мистецької освіти в ЗЗСО, яка ґрунтується на інтегративному підході. Йдеться про освітньо-професійні програми (далі – ОПП) «Середня освіта (Музичне мистецтво)», «Середня освіта (Образотворче мистецтво)» та «Середня освіта (Хореографія)», у межах яких акцентується увага на формуванні компетентностей щодо викладання конкретного виду мистецтва (музичного, образотворчого чи хореографічного) і меншої ваги надається питанням викладання інтегрованого курсу «Мистецтво». Тому, робота з підготовки вчителів потребує змін пріоритетів, адже сучасній школі потрібен учитель мистецьких дисциплін, готовий до професійної діяльності в умовах змін і постійного вдосконалення професійної майстерності [2, с. 122].

Теоретичний рівень інтеграції, як необхідна логічна основа розуміння природи мистецтва, передбачає узагальнення і систематизацію знань про художню картину світу. На цьому рівні відбувається усвідомлення сутності понять художнього змісту і форми, жанру і стилю, художньої метафори, символу, алегорії, що потребує зіставлення за принципом аналогії і контрасту різних явищ мистецтва, порівняльного аналізу засобів художнього осмислення навколишньої дійсності, проведення паралелей між творами, близькими за своєю темою, сюжетом, стилем написання, жанровою і структурною композицією тощо. Цьому сприяють синхронно побудовані програми з музики та образотворчого мистецтва [2, с. 125].

Дидактична інтеграція здатна не просто змінювати якісні параметри змісту як цілого, а й стимулювати появу нового знання, яке не завжди забезпечується відокремленим засвоєн-

ням цих елементів (відбувається своєрідний перехід кількості в якість). Тому на відміну від монопредметного викладання мистецтва інтегровані курси в галузі мистецтва, окрім застосування елементарних міжпредметних зв'язків, мають ще й додаткові резерви для нарощування мистецьких знань та уявлень учнів, зростання їх художньої складності, духовно-світоглядної та емоційно-естетичної наповненості. Це відбувається завдяки інтегративним технологіям – кількісному збільшенню та якісному збагаченню порівнянь, аналогій, стимулюванню міжсенсорних асоціацій, розширенню діапазону художньо-естетичних узагальнень тощо. Таким чином, змістова інтеграція стимулює процесуальну інтеграцію [3].

Класифікація компетентностей в курсі IBM у ЗЗСО:

1. Особистісні.
2. Функціональні
3. Соціальні.

Особистісні компетентності – націлені на розвиток індивідуальності та особистого бачення світу, що особливо важливо для творчості та мистецтва. Функціональні – вирішення мистецьких задач та прийняття самостійних художніх рішень, створення якісного мистецького продукту.

Соціальні сприяють соціалізації, формуванню соціально зрілих навичок поведінки та діяльності, соціальній активності, зрілій суспільній позиції, здатності до емпатії. Всі разом вони дають можливість вирішення художньо-творчих завдань актуальної тематики, вмотивованості та спрямованості на кращий результат мистецької діяльності.

Висновки. Підготовка майбутніх фахівців для здійснення педагогічної діяльності у сучасній українській школі потребує якісного та всебічного вивчення та впровадження інноваційних педагогічних технологій, інтегративних технік та компетентнісного підходу, як єдиного можливого у якісній професійній мистецькій освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Масол Л. Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх інновацій. *Мистецтво та освіта*. 2001. № 1. С. 2–5.
2. Семко М.І. Інтегрований підхід до викладання предметів художньо-естетичного циклу. *Молодий вчений*. 2018. № 5. С. 122-125
3. Щолокова О.П. Мистецька освіта у вимірах сучасності: проблеми теорії і практики. Дніпропетровськ: Адверта. 2014.

Отримано: 23.03.2026

ПАЛАЦ ПОТОЦЬКИХ В АНТОНІНАХ У ВІЗУАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛАХ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано архітектурну трансформацію палацового комплексу в Антонінах на Правобережжі у ХІХ – початку ХХ ст. Розглянуто перебудову будівлі від стриманого класицизму середини ХІХ ст. до витонченого необарокового стилю початку ХХ ст., а також роль поштових листівок як джерела для відтворення архітектури, садово-паркового оформлення та побутової культури власників маєтку.

Ключові слова: Антоніни, палацовий комплекс, замський маєток, класицизм, необароко, поштові листівки.

Актуальність теми. Дослідження замських маєтків Правобережжя ХІХ – ХХ ст. має важливе значення для історії української архітектури та мистецтва, оскільки дозволяє відтворити соціокультурне середовище панських родин, їхні естетичні уподобання та взаємозв'язок з європейськими архітектурними тенденціями. Аналіз архітектурних перетворень палацового комплексу в Антонінах і використання поштових листівок як візуальних джерел розкриває способи трансформації простору та побутової культури, що є актуальним для сучасних досліджень у галузі історії мистецтва, архітектури та музейної справи.

Мета публікації – проаналізувати архітектурну еволюцію палацового комплексу в Антонінах та дослідити роль поштових листівок як джерела для реконструкції об'ємно-просторових рішень, декоративного оздоблення та побутової культури власників маєтку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Період розквіту замських панських маєтків на Правобережжі припав на першу половину ХІХ ст. Згодом у нових умовах другої половини століття вони не втратили значення і модернізувалися відповідно до часу. Атмосфера садиби формувала відносини в родині власника, завдавала природний ритм, що визначався стосунками з природою і сезонними циклами сільськогосподарських робіт. Кожний маєток розбудовувався відповідно до історичних традицій, зазвичай за індивідуальним архітектурним проєктом. Архітектура стала одним із способів вираження того, що відбувається в суспільстві, зокрема в ній візуалізуються суспільні міфи і прагнення. Зокрема, необароковий стиль в архітектурному ансамблі палацу в Антонінах (від початку реконструкції розпочатої 1897 р. за участі запрошених французького архітектора Франсуа Арво і німецького паркового дизайнера Кайзера) відзначався поєднанням елементів класицизму та західноєвропейських необарокових традицій кінця ХІХ ст. [2, с. 26]. Так, архітектурний ансамбль палацу в Антонінах до реконструкції Ф. Арво відтворює поштова листівка з репродукцією малюнка Н. Орди. На ній резиденція зображена з боку головних воріт, зокрема палац представлено як прямокутну будівлю на високому цоколі. У центральній частині композиції виділяється чотириколонний вхідний портик із фронтоном, що примикає до флігеля-галереї. Праве, західне крило палацу, передане художником у сильно скороченій перспективі, яке приховане серед дерев. Поряд зі старою офіциною проглядається невелика каплиця, частково схована серед

зелених насаджень. Також на ній бачимо одноповерхову центральну частину палацу з п'ятьма вікнами на фасаді, бічні частини – теж одноповерхові, але з трьома вікнами кожна. Головний вхід до палацу розташовувався у середній частині парадного фасаду, яку перекривав чотирисхилий дах, а бічні частини – трисхилі дахи в класичному стилі доби.

На листівці «Антоніни. Конюшні» відтворено панорамний вигляд антонінського палацу після його перебудови в стилі необароко, здійсненої віденським архітектором Фердинандом Фелльнером (1905–1908) [2, с. 27]. З правого боку поштівки помітні значні зміни в центральній частині палацу – колишній одноповерховий чотириколонний портик у класичному стилі було перетворено на витончену двоярусну будівлю, оздоблену пілястрами, з великим корпусом, перекритим характерним французьким мансардним дахом. У центрі композиції листівки зображено палацові стайні, зовнішній вигляд яких архітектор змінив наступного року, забезпечивши гармонійне поєднання резиденції з навколишнім середовищем і підпорядкувавши їхню стилістику необароковому ансамблю палацу. Ліворуч видно величну декоративну браму з кованого заліза, виготовлену варшавською фірмою Гостинського (1898) [1, с. 37], стовпи якої прикрашали герби власників, поряд із брамою – флігель охоронців.

Власники маєтку культивували збирання бібліотеки, яку формували кілька попередніх поколінь, а також колекцію живопису і фамільних портретів, декоративних рослин та екзотичних левів, верблюдів, що демонстрували його оригінальний культурний простір. Останній дозволяв відчути всю красу і різноманіття природи та родинних традицій Потоцьких, коріння якого тягнулося з малої батьківщини власника у полінаціональному Львові.

Цінним візуальним джерелом дослідження побутової культури власників маєтку є поштова листівка «Антоніни. Зимовий сад», що зображує інтер'єр цієї частини палацового комплексу. Простір зимового саду оформлено відповідно до тогочасних канонів: екзотичні пальми, папороті й інші квіткові рослини в керамічних горщиках були розміщені серед витончених меблів з ротангу, що підкреслювало статус та естетичні вподобання власників. Архітектурне вирішення – скляна стеля та панорамні вікна – створювало оптимальні умови для існування теплолюбних рослин і водночас надавало інтер'єру вишуканої легкості.

Одна з листівок видання В. Зейфарта та М. Дидинського зафіксувала південний фасад палацу в Антонінах після реконструкції 1905 р. Для порівняння: на літографії Н. Орди було зображено палац у первісному вигляді – будівля прямокутної форми розташована на високому цоколі, центральну частину якої акцентує чотириколонний портик із фронтоном, бічні крила одноповерхові, кожне з трьома вікнами; дахи чотирисхилі або трисхилі з невеликим кутом нахилу. Загалом архітектурний вигляд палацу вирізняється стриманістю, відсутністю надмірної декорації та типовими рисами класицизму середини XIX ст. [3, с. 329]. На зображенні поштової листівки палац постає у значно зміненому вигляді – об'ємно-просторове рішення суттєво ускладнене, форма будівлі набула витончених рис. У центральній частині будівлі замість портика з'явився двоярусний об'єм із пілястрами, вікнами та декоративним оздобленням. Архітектор додав французький мансардний дах, що відповідав тенденціям архітектури того часу. Фасади палацу прикрашені орнаментальними елементами, ліпниною та рельєфами характерними для необарокового стилю. Усі ці архітектурні новації надали палацу вишуканого, репрезентативного вигляду та відповідності тогочасним європейським архітектурним тенденціям.

Висновки. Поштові листівки з видами палацового комплексу в Антонінах є цінним джерелом для дослідження архітектурної еволюції, садово-паркового оформлення та побу-

тової культури родини Потоцьких на рубежі ХХ ст. Вони дозволяють відтворити зміни будівлі від стриманого класицизму до витонченого необарокового стилю, а також зафіксувати деталі інтер'єрів і декоративного оздоблення, недоступні через письмові джерела. Використання таких візуальних матеріалів підкреслює важливість поштових листівок для історії мистецтва, архітектури та культурної спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Багінська-Журавська Т. Антоніни. Ланцут: Arteks, 2017. 37 с.
2. Вихованець В. Антоніни: «Шмат заходу, на полудень Русі перенесений». *Архітектурна спадщина Волині*: зб. наук. праць. Рівне: ПП ДМ, 2012. Вип. 3. С. 16-30.
3. Jaroszewski T.S. Materiały do dziejów pałacu Potockich w Antoninach. *Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie*. 1985. P. 329-368. DOI: <https://doi.org/10.11588/diglit.19632#0331>

Отримано: 23.03.2026

Іван ПІДГУРНИЙ

кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувач кафедри образотворчого і декоративно-прикладного
мистецтва та реставрації творів мистецтва
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0981-2964>

ТРАНСФОРМАЦІЯ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: СТВОРЕННЯ ІНТЕРАКТИВНОГО МЕТОДИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті розглянуто досвід створення інтерактивного методичного середовища на базі цифрового хабу «ArtScope: Палітра часу» та авторських HTML-симуляторів фотокамер у процесі підготовки здобувачів вищої освіти мистецьких і педагогічних спеціальностей. Обґрунтовано ефективність інтеграції відкритого програмного забезпечення, інструментів 3D-моделювання, іммерсивної фотографії та штучного інтелекту як комплексної відповіді на виклики цифровізації мистецької освіти.

Ключові слова: мистецька освіта, інтерактивне методичне середовище, цифровізація, комп'ютерна графіка, фотографіка, симулятор фотокамер, віртуальне моделювання, штучний інтелект.

Актуальність. Сучасні виклики в системі вищої освіти вимагають докорінного перегляду підходів до підготовки фахівців мистецької галузі. Відповідно до нового професійного стандарту вчителя (2024 р.) та актуальних вимог ринку праці до випускників спеціальностей А4/014.12 Середня освіта. Мистецтво. Образотворче мистецтво) та В4 Образотворче мистецтво та реставрація / 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, володіння цифровими технологіями стає невіддільною складовою фахової компетентності.

Особливої гостроти ця проблема набуває в контексті реструктуризації освітніх програм без збільшення кредитного навантаження: кафедра змушена забезпечувати якісно новий рівень компетентностей у тих самих часових межах. Відповіддю на цей виклик стало створення інтегрованого інтерактивного методичного середовища, яке переносить частину когнітивного навантаження з аудиторного часу на самоврядований цифровий простір.

Традиційні форми подачі матеріалу еволюціонують, поступаючись місцем інтерактивним цифровим середовищам, що забезпечують синергію творчого та технологічного процесів.

Мета публікації – Проаналізувати досвід розробки та впровадження інтерактивного методичного середовища на прикладі цифрового хабу «ArtScore: Палітра часу» та авторських HTML-симуляторів у процес підготовки здобувачів вищої освіти художніх і педагогічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифровізація мистецької освіти полягає не просто у переведенні навчальних матеріалів в електронний формат, а у створенні комплексного простору, який стимулює пізнавальну автономію здобувачів. З цією метою на кафедрі образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва реалізується масштабний проєкт – методичний цифровий хаб «ArtScore: Палітра часу».

Цей проєкт виконує роль платформи, що консолідує навчально-методичні комплекси, науково-практичні розробки студентів та інструментарій для опанування комп'ютерних мистецьких технологій [1, с. 45–47]. Його архітектура дозволяє гнучко адаптувати контент: від методики навчання образотворчого мистецтва для майбутніх педагогів до цифрової реставрації та 3D-моделювання для художників-реставраторів. У межах роботи хабу студенти використовують як базові сервісні платформи, так і спеціалізоване програмне забезпечення (Blender, Inkscape, PhotoPea) для виконання фахових завдань [2, с. 112].

Принциповою новацією середовища є інтерактивні симулятори як нова дидактична одиниця авторська розробка HTML-симулятора інтерфейсів фотокамер. Симулятор відтворює структуру меню чотирьох сучасних камер – Sony α7 IV, Nikon Z8, Canon EOS R5, Fujifilm X-T5 – у вигляді єдиного самодостатнього HTML-файлу, що не потребує жодного стороннього ПЗ та функціонує безпосередньо у браузері. Дидактична цінність інструменту полягає в тому, що студент може системно вивчити логіку меню різних виробників до початку роботи з реальним обладнанням, що суттєво скорочує адаптаційний період під час практики [3].

Панорамна та 360°-фотографія у підготовці до роботи з культурною спадщиною. Окремим напрямом є імплементація іммерсивних технологій зйомки (камера Samsung Gear 360, Insta360 X4 або мобільні додатки для смартфона) у навчальний процес. Студенти опановують повний цикл: від сферичної зйомки пам'яток архітектури Кам'янця-Подільського до публікації VR-туру через платформи Kuula, Pannellum Marzipano, Momento360. Це безпосередньо пов'язує навчальну фотографічну практику з документуванням культурної спадщини – компетентністю, затребуваною у реставраційній галузі.

Окремим вектором розвитку середовища є імплементація технологій віртуального моделювання (AR/VR) та штучного інтелекту. Використання ШІ для систематизації інформації, автоматизації розробки дидактичних матеріалів та оптимізації рутинних етапів цифрового живопису чи моушн-дизайну дозволяє здобувачам зосередитися на творчій складовій. Досліджено можливості AI-сервісів генерації 3D-моделей (Tripo AI, Meshy, Luma AI) з фокусом на їх інтеграцію у веб-середовище через iframe-вбудовування та публікацію на платформі Sketchfab. Це повністю корелює із завданнями модернізації освітніх програм, зокрема ОП «Реставрація творів мистецтва», де цифрові методи аналізу та відновлення стають ключовими.

Стратегічним рішенням є принцип паритету: кожній комерційній програмі відповідає відкрита альтернатива – Blender / SketchUp, Inkscape / Illustrator, GIMP+Krita / Photoshop, Scribus / InDesign, PhotoPea як браузерна альтернатива Photoshop. Такий підхід знімає проблему ліцензійного доступу і водночас готує студентів до роботи з індустріальним стандартом.

Важливою особливістю середовища «ArtScore» є те, що здобувачі трансформують свою роль із пасивних споживачів контенту на його співавторів. Під час проходження педагогічної та переддипломної практик студенти створюють власні електронні посібники, векторні ілюстрації та анімаційні ролики. Найкращі роботи інтегруються в загальну базу хабу, що забезпечує безперервне оновлення навчально-методичного фонду кафедри та сприяє академічній мобільності.

Створення інтерактивного методичного середовища є необхідним кроком для забезпечення якості мистецької освіти в умовах цифровізації. Проект «ArtScore» у поєднанні з авторськими HTML-симуляторами, інструментами іммерсивної фотографії та AI-сервісами доводить ефективність інтеграції цифрових платформ у підготовку майбутніх учителів і художників-реставраторів.

Висновки. Ключовими результатами впровадження стали: чітке концептуальне розмежування технічної фотографії та фотографіки як окремих дисциплін; створення інструментарію самостійної публікації навчального контенту без залучення IT-підрозділу; побудова стеку відкритого ПЗ як реальної альтернативи комерційним рішенням; залучення студентів до ролі співавторів навчально-методичного фонду кафедри.

Такий підхід не лише оптимізує організаційні процеси, але й формує у здобувачів високий рівень цифрової грамотності, необхідний для успішної реалізації в сучасному професійному середовищі. Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення специфіки застосування цифрових архівів та AR/VR-технологій безпосередньо у реставраційній діяльності, а також на масштабування інтерактивних симуляторів для дисциплін циклу образотворчого мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Биков В.Ю. Цифрова трансформація суспільства і розвиток комп'ютерно-технологічної платформи освіти і науки України. *Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку*: матеріали методол. семінару НАПН України, 4 квіт. 2019 р. Київ, 2019. С. 45–52.
2. Морзе Н.В., Кочарян А.Б. Модель стандарту ІКТ-компетентності викладачів університету в контексті підвищення якості освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2014. Т. 43, № 5. С. 27–39.
3. Підгурний І.С. «Меню камер» by G: інтерактивний симулятор інтерфейсів фотокамер [Електронний ресурс]. URL: <https://sites.google.com/view/ophotosn/симулятори/меню-камер-by-g>
4. Підгурний І.С. Меню камер: симулятор порівняння інтерфейсів сучасних фотокамер [Електронний ресурс]. URL: <https://sites.google.com/view/ophotosn/симулятори/cam-sim>
5. Підгурний І.С. Nikon D5600: симулятор меню фотокамери [Електронний ресурс]. URL: <https://sites.google.com/view/ophotosn/симулятори/nikon-d5600>
6. Hattie J. Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning. Routledge, 2012. 296 p.
7. Selwyn N. Is Technology Good for Education? Polity Press, 2016. 160 p.

Отримано: 23.03.2026

Майя ПЕЧЕНЮК

кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри музичного мистецтва
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3749-429X>

РОЗВИТОК І ОХОРОНА СПІВАЦЬКОГО ГОЛОСУ

У статті йдеться про розвиток співацького голосу співаків-початківців, підготовку викладача до роботи з ними, а також рекомендації щодо гігієни і охорони співацького голосу.

Ключові слова: викладач співу, співацький голос, співаки-початківці, охорона голосу.

Актуальність теми. Одним із пріоритетних напрямів сучасної вокальної педагогіки є питання розвитку та охорони співацьких голосів, адже викладачі вокального класу мають справу з унікальним музичним інструментом – голосом людини. Тому необхідними для них є ґрунтовні знання з охорони голосу, будови голосового, слухового та артикуляційного апаратів, розуміння природи голосу, складних механізмів взаємодії голосу, слуху, мовлення, вміння організувати профілактичну роботу щодо захворювань голосу.

Мета публікації полягає в дослідженні проблеми розвитку та охорони співацького голосу співаків-початківців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Навчання молоді охорони голосу у вокальній педагогіці охоплює не лише процес оволодіння життєво важливими компетентностями, а й формування відповідних життєвих цінностей, результатом яких є здатність розуміння збереження здоров'я, співацького голосу. Тому у вихованні співацького голосу потрібно спиратися на знання анатомії та фізіології голосового апарата, які допоможуть зрозуміти складний процес голосоутворення, порушення голосової функції і засоби її запобігання. Правильний спів сам по собі і є охороною голосу. Викладач співу має знати, що для збереження голосу у вихованців, окрім правильного добору репертуару і використання його, необхідно знати профілактичні заходи, які запобігають, різним змінам або захворюванням голосового апарата [1]. І якщо викладачі-вокалісти будуть висококваліфікованими, цікавитимуться питаннями вивчення особливостей розвитку та охорони голосу, працюватимуть у тісному контакті з лікарем-фоніатром, то випадки стосовно порушення звучання голосового апарата будуть траплятись рідше. Розвивати голос учня – це значить розвивати його діапазон, силу, тембр і легкість звучання.

Окрім загальновідомих гігієнічних правил, зокрема педагог-вокаліст (педагог-хормейстер) має стежити за виконанням гігієнічних заходів, які впливають на охорону і розвиток співацького голосу вихованців як на заняттях у вокальному класі, так і на заняттях хору (ансамблю). Приміщення, у якому проводяться заняття зі співу, має бути чистим, просторим, добре провітраним. Під час занять не можна початківців перевантажувати співом, а потрібно чергувати вокальну роботу зі слуханням музичних творів, проведенням бесід про твір, виконавців чи композиторів тощо. На жаль, ще не всі викладачі вокалу (керівники хорових колективів) враховують шкідливість гучного співу, що можна почути на заняттях, в концертних виступах, на конкурсах тощо. Зловживання силою звука, гучний спів призводить до втрати дзвінкості – невід'ємної і необхідної властивості співацького голосу. Також не потрібно викладачам поспішати із розширенням динамічного діапазону голосу, адже він вимагає трива-

лого часу, тому поспішати з його розширенням є надзвичайно шкідливим. На жаль, у багатьох вихованців-початківців трапляється велика кількість дефектів: незмикання справжніх голосових складок, їх в'ялість тощо. Причина цього – відсутність голосового режиму, неогляду за голосом чи то вдома, чи то поза нею.

Режим співу для вокалістів бажано встановлювати з самого початку навчання співу. Не рекомендується займатись співом відразу після сну, оскільки голос «ще спить». Не бажано виходити на вулицю відразу після співу (особливо у холодну погоду), бо слизова оболонка розігріта, тому необхідно після занять співом побути у приміщенні впродовж ще деякого часу (до від 15-ти до 30-ти хв); не розмовляти на вулиці у холодну, вологу погоду. Категорично забороняється співати дівчаткам у критичні дні. У ці дні відмічається гіперемія (набряк) слизової оболонки носа, глотки, гортані, трахеї. Не в усіх дівчаток голос у такі дні звучить погано, проте, хоч голосова функція і збережена, співати не треба, оскільки це може призвести до крововиливу в голосові складки. Викладачі це мають пояснити вихованкам. На голосову функцію негативно впливають і гострі нервові збудження. Викладач має стежити за профілактичними заходами щодо охорони голосу вихованців, а також за загальним станом їх здоров'я. Відомо, що запобігти захворюванню значно легше, ніж лікувати його. Звичайно, всі лікувальні заходи щодо захворювань призначає лікар-фоніатр. Викладачі вокалу мають систематично проводити із вихованцями бесіди про те, як повинен поводитися вокаліст (учасник хору чи ансамблю), щоб запобігти захворюванню голосу і не допускати порушень нормальної голосової функції [2].

Висновки. Отже, викладачі-вокалісти мають мати ґрунтовні знання з особливостей розвитку співацького голосу, його охорони і гігієни, уміння передавати їх своїм вихованцям, адже це галузь науки, яка пов'язана з вивченням будови голосового апарату людини, механізму голосоутворення, способів використання голосу тощо. Розвиток, гігієна та охорона співацького голосу передбачає дотримання певних правил догляду за голосовим апаратом, щоб забезпечувати його звучання, а саме: правильно добирати репертуар; знати профілактичні заходи, які запобігають захворюванню голосового апарату; уникати крику, форсування звука, тривалого мовленнєвого навантаження; не співати під час хвороби; навантаження на голосовий апарат має відповідати ступеню його тренуваності; не співати на вулиці у холодну пору року; уникати вживання холодної їжі, напоїв після співу, довготривалого співу на крайніх ділянках діапазону та співу у незручній теситурі; не зловживати високими нотами, дотримуватись режиму сну; максимально захистити себе від наслідків різкої зміни температури довкілля; обмежувати вживання гострих, солоних, занадто гарячих або холодних страв, газованих напоїв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Антонюк В.Г. Вокальна педагогіка (сольний спів): [підручник (3 вид.)]. Київ: Видавець Бихун В.Ю., 2017. С. 11-12.
2. Маруфенко О.В. Особливості вокальної підготовки в системі мистецько-педагогічної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2010. С. 175-180.

Отримано: 23.03.2026

Олена ПРЯДКО

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри музичного мистецтва
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0728-976X>

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ІНТЕРПРЕТУВАННЯ МУЗИЧНИХ ТВОРІВ ВИКОНАВЦЕМ

У статті проводиться аналіз психологічних механізмів інтерпретування музичних творів у виконавській діяльності студентів вищих навчальних закладів; музична інтерпретація розглядається як складний психологічний процес, що поєднує когнітивні, емоційно-образні та регулятивні компоненти.

Ключові слова: музична інтерпретація, музичне виконавство, виконавська техніка музиканта.

Актуальність теми. Робота над музичним твором має декілька етапів, кожен з яких вимагає спеціальної організації, вибудовування стратегії роботи з урахуванням рівня сформованості виконавської майстерності студента, його індивідуальних психологічних особливостей. На першому ознайомлювальному етапі відбувається усвідомлене сприймання музичного твору, формування початкового уявлення про його характер, стиль, триває аналіз емоційного відгуку на музику. Емоційна реакція виконавця, яка виникає в ході першого сприймання та подальшого аналізу музичного матеріалу, зумовлена рівнем розвитку емоційного інтелекту, багатством життєвого досвіду, чутливістю, сприйнятливістю музиканта. Подальша робота над музичним матеріалом передбачає аналіз технічних завдань, які постають перед студентом, продумування стратегії виконання, детальний розбір музичного тексту та цілеспрямовану роботу над окремими елементами виконавської техніки.

Мета публікації – розглянути психологічні механізми інтерпретування музичних творів, проаналізувати їх значення у формуванні цілісного художнього образу музичного твору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим етапом роботи над музичним твором є відшукування шляхів його творчого прочитання. Музичний твір написаний композитором може стати доступним для сприймання лише за умови його виконання в реальному часі, або слухання у аудіо, відео-записі. Художній музичний твір – це не тільки послідовність музичних звуків вибудованих за законами гармонії та зафіксованих у нотних знаках, а й обов'язково ідея, емоція, прагнення композитора поділитися зі слухачем особистими переживаннями, власним баченням оточуючої дійсності. Інтерпретування музичного матеріалу передбачає його творче прочитання виконавцем через призму особистого життєвого досвіду, власної емоційності, емпатійності, спроможності занурюватися у переживання композитора. За визначенням В. Москаленко «Музична інтерпретація – це організована інтелектом творча діяльність музичного мислення, яка спрямована на розкриття виразово-сміслових можливостей музичного твору» [2, с. 8]. Творче опрацювання музичного матеріалу, як невід'ємний компонент роботи над музичним твором, його підготовки до концертного виконання, вимагає активного включення студента у процес художнього конструювання образу, обдумування власних інтерпретаторських ідей, пошуку шляхів практичної їх реалізації в ході власної виконавської діяльності. «Інтерпретація припускає індивідуальний підхід та активне ставлення до музики, наявність у виконавця власного творчого задуму» [1, с. 74]. Важливим у

ході фахової музичної підготовки майбутнього педагога-музиканта є виховання творчої свободи студента, сміливості пропонувати слухачам власне бачення творчого задуму композитора демонструючи виконавську зрілість.

Інтерпретація музичного твору виконавцем включає його творче переосмислення, аналіз та встановлення нових взаємозв'язків між елементами виконавської техніки та художньою ідеєю. Водночас у процесі вибудовування темпових відхилень, динамічних нюансів, переосмислення логіки фразування, розстановки музичних акцентів важливою проблемою залишається дотримання точності відтворення авторських вказівок і збереження творчої ідеї композитора. Так, К. Цзівей наголошує на необхідності утримування «балансу між адекватним відтворенням авторського задуму та творчою ініціативою самого музиканта-виконавця» [3, с. 251]. Ефективність донесення художнього задуму композитора, ідеї твору залежить від рівня виконавської майстерності музиканта-виконавця, володіння широким арсеналом виражальних засобів, необхідних для втілення художнього образу. Реалізація творчих ідей вимагає оволодіння технічними можливостями їх втілення, належним рівнем сформованості виконавських умінь та навичок.

Висновки. Отже, якісна підготовка музичних творів до концертного виконання вимагає глибокого розуміння студентом психологічних механізмів інтерпретування музичного матеріалу. Вона передбачає виховання творчої свободи у процесі виконавського тлумачення авторської інформації та формування готовності демонструвати активну позицію під час роботи над твором. Музична інтерпретація реалізується через взаємодію когнітивних, емоційних, регулятивних та образних психологічних механізмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИ ДЖЕРЕЛ:

1. Корзун В.В. Художня інтерпретація музичних творів як вищий щабель виконавської майстерності. *Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія: Педагогічні та історичні науки: збірник наукових праць*. 2014. Вип. 120. С. 74-79.
2. Москаленко В. Лекції з музичної інтерпретації: навчальний посібник. Київ, 2013. URL: <https://knmau.com.ua/wp-content/uploads/V.-Moskalenko-Lektsiyi-z-muzichnoyi-interpretatsiyi-Navchalnij-posibnik.pdf>
3. Цзівей К. Музична інтерпретація як прояв творчого самовираження. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва*. 2020. Вип. 3. С. 250-254.

Отримано: 23.03.2026

Тарас ПУХАЛЬСЬКИЙ

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри музичного мистецтва
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8559-5482>

ВИКОРИСТАННЯ MIDI-КЛАВІАТУРИ ТА ПРОГРАМ АВТОАКОМПАНЕМЕНТУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ-МУЗИКАНТІВ

У статті розглянуто питання використання MIDI-клавіатури та програм автоакомпанементу у професійній підготовці студентів-музикантів.

Ключові слова: професійна музична підготовка, інформаційні технології, музичні технології, MIDI-технології, MIDI-клавіатура, автоакомпанемент.

Актуальність теми. У професійній діяльності фахівців сфери музичного мистецтва все частіше використовується синтезатор, що швидко завоював позиції найбільш універсального музичного інструмента не тільки у роботі вчителів музичного мистецтва закладів загальної середньої освіти та музичних керівників закладів дошкільної освіти, а й педагогів закладів початкової мистецької освіти, музичних коледжів та університетів. Зумовлено це багатьма факторами та його дидактичними можливостями. Серед переваг синтезатора над традиційними акустичними музичними інструментами – багата і різноманітна палітра звукових тембрів, висока мобільність, а також значні можливості для «живого» акомпанування сольному або колективному виконанню музичних творів за допомогою вбудованого модуля автоакомпанементу (аранжувальника). В наш час, коли інформаційні технології заповнили освітній процес та все глибше проникають в музично-педагогічну та виконавську діяльність, аранжування музичних творів, написання нових музичних композицій, створення музичного контенту тощо, музикантами частіше використовується ПК та MIDI-клавіатура ніж синтезатор. Хоча цілковитої заміни синтезатора у музичній творчості не відбулося, це актуалізує науковий пошук програмно-апаратних рішень для створення музичних супроводів і насичених акомпанементів за допомогою ПК та MIDI-клавіатури, що за принципом роботи був би подібним до інтегрованого аранжувальника у синтезаторі.

Мета публікації – розглянути використання MIDI-клавіатури та спеціального програмного забезпечення для створення автоакомпанементу у професійній підготовці студентів-музикантів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначимо ключові терміни. Музичний акомпанемент (від *франц. accompagner* – супроводжувати) – музичний матеріал, що доповнює основну (музичну, сценічну тощо) партію та звучить (експонується) одночасно з нею [2, с. 92]. Музичний акомпанемент може бути зовнішнім (музика до різних видів мистецтв – танців, вистав, образотворчих виставок, обрядів, ритуалів тощо) та внутрішнім (супровід сольної партії музичного твору). Визначення акомпанементу як явища, протилежного музичному соло, дозволяє розмежовувати функції виконавців-солістів (вокаліста, інструменталіста) і хорових, вокальних та інструментальних ансамблів [2, с. 93]. Дещо інше значення має «автоакомпанемент» (самосупровід), коли виконавець-співак поєднує обидві ролі – соліста і акомпаніатора (кобзар, лірник, бандурист, бард та ін.), що притаманне різним музичним стилям різних епох – від глибинного народного епосу до сучасних форм і стилів вокальної (джаз-, рок-, поп-музики) та інструментальної (акустичної, електронної) музики [2, с. 93].

Ансамблевий автоакомпанемент синтезаторів реалізується за простою поетапною логікою запису багатоканальних MIDI-команд:

- 1) для заданого музичного стилю обирається виконавський склад, характерні мелодичні та ритмічні звороти на певному проміжку (2, 4 чи 8 тактів) та заноситься у спеціальний секвенсер – «аранжувальник»;
- 2) цей фрагмент закріплюється для безперервного звучання;
- 3) гармонічні функції, які обігруються запрограмованим виконавським складом, змінюються користувачем у реальному часі.

Цей підхід вимагає програмного поділу клавіатури синтезатора на дві частини (рис. 1): перша секція (1-2 октави) – для керування ансамблем через введення акордів лівою рукою; друга секція (3-5 октави) – для соло правої руки. На *рис. 1* точка розділення клавіатури (*Split Point*) відповідає клавіші фа-дієз другої октави.

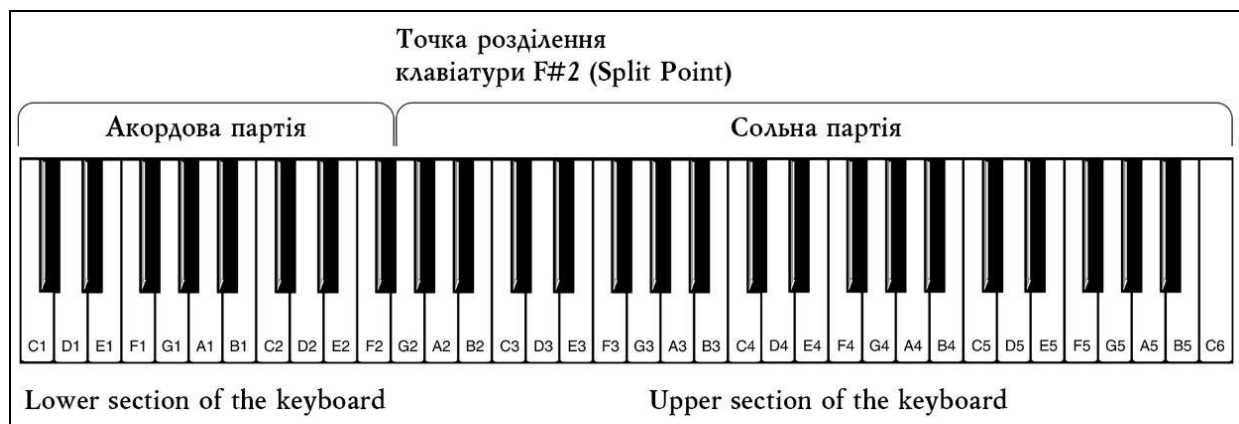

Рис. 1. Поділ клавіатури на дві секції

У деяких сучасних моделях синтезаторів виробники реалізували інтелектуальний аналіз сольної гри для пошуку гармонічних функцій, що дозволяє відмовитись від поділу клавіатури і введення акордів лівою рукою та звільнити її для гри мелодичних ліній.

Використання автоакомпанементу у професійній підготовці студентів-музикантів можливе і без синтезатора. Для цього використовують ПК, MIDI-клавіатуру та спеціальні програми-емулятори, що відтворюють роботу синтезаторних аранжувальників. Зауважимо, що популярна програма Band-in-a-Box не дозволяє створювати аранжування у реальному часі, а лише будувати акомпанемент за заздалегідь визначеними послідовностями акордів. Для живої гри з автоакомпанементом у реальному часі можна використовувати програмив Arranger-2, Giglad, One Man Band, Soft Arranger тощо.

Інтерфейс vArranger-2 (*рис. 2*) побудований за логікою синтезаторних модулів автоакомпанементу з додаванням додаткових функціональних можливостей, має модульну структуру і складається з бібліотеки стилів (*My Songs*), розділених за категоріями (*Pop, Dance, Ballad, Swing, Folk* тощо); бібліотеки сольних інструментів (*Voice*), розділених за категоріями (*Piano, El.Piano, Chrome, Organ, Accordion* та ін.); мікшерного пульта для управління інструментами акомпанементу та сольними партіями; органів керування транспозицією, октавами, точкою розділення клавіатури тощо; секції клавіш вступу (*Intro*), варіацій (*Variation*), переходів (*Fill in*), закінчення (*Ending*); елементів керування відтворенням (*Start/Stop*), темпом (*Tempo*), синхронного старту і зупинки (*Sync Start/Stop*); клавіші налаштувань (*Options*) тощо.

Рис. 2. Інтерфейс програмного автоакомпанементу vArranger-2

Програма може виводити MIDI-сигнал на різноманітні програмні синтезатори та семплери (vSampler-3, Hellion, Contact тощо), які можуть відтворювати акомпанемент покращеними звуковими тембрами, що дозволяє створювати якісніші аранжування. Функціонал та роботу програмних синтезаторів і семплерів детальніше розглянемо далі. Щоб вивести сигнал з програми vArranger-2 на програмний синтезатор або семплер, необхідно створити віртуальне MIDI-підключення між програмами. Вивід багатоканальних MIDI-сигналів з vArranger-2 до семплера та їх інтерпретація має певні складнощі і часто вимагає тривалого налаштування через проблеми сумісності, різні стандарти даних, особливості побудови спеціалізованих бібліотек різних виробників.

Висновки. Використання MIDI-клавіатури, ПК та програм-аранжувальників дозволяє створити повноцінний електронний музичний інструмент, здатний замінити традиційний синтезатор у роботі фахівців сфери музичного мистецтва, а також має значні переваги використання у професійній підготовці студентів-музикантів, зокрема: мінімізацію економічних витрат, підвищення рівня ІТ-компетентності, розвиток навичок музичного супроводу, акомпанування та аранжування, а також формування методичної готовності до керівництва вокально-інструментальною діяльністю учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ключова С. Впровадження електронних музичних інструментів в професійну підготовку майбутніх учителів музичного мистецтва. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2021. Вип. 197. С. 101-106. URL: <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/932>
2. Пухальський Т. Інформаційні технології у музичному мистецтві: комп'ютерне моделювання та аранжування музичних творів: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ імені І. Огієнка, 2024. 208 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8140>
3. Семенчук В. Використання музичної робочої станції у практиці педагогів-музикантів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 53. Т. 2. С. 84-90. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-2-12>

Отримано: 23.03.2026

Тетяна СОВІК

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри музичного мистецтва
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1550-1997>

ФОРМУВАННЯ ДИРИГЕНТСЬКОЇ ТЕХНІКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА МАТЕРІАЛІ ХОРОВИХ ТВОРІВ ЄВГЕНА КОЗАКА

У публікації досліджується проблема формування диригентської техніки здобувачів вищої освіти музичного спрямування у контексті сучасної диригентсько-хорової підготовки. Особливу увагу зосереджено на педагогічному потенціалі хорових творів українського композитора, диригента та педагога Євгена Козака. Обґрунтовано доцільність використання хорового доробку Євгена Козака в освітньому процесі як ефективного засобу розвитку технічних, слухових і художньо-інтерпретаційних умінь здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: диригентська техніка, хорове мистецтво, Євген Козак, професійна підготовка, музичний репертуар.

Актуальність теми. Сучасна система мистецької, зокрема музичної освіти, висуває ряд вимог до професійної підготовки майбутніх учителів мистецької галузі (хорових диригентів, вчителів мистецтва, музичного мистецтва), що зумовлено необхідністю синтезу належного рівня виконавської культури, педагогічної майстерності та художнього мислення. Одним із базових компонентів зазначеної підготовки є формування диригентської техніки – складного багатокомпонентного утворення, що забезпечує ефективну взаємодію диригента з хоровим колективом і втілення художнього задуму музичного твору.

У процесі фахової підготовки здобувачів вищої освіти музичного спрямування особливого значення набуває музичний репертуар, який слугує і об'єктом виконання, і дієвим педагогічним інструментом. У цьому контексті хорові твори українських композиторів, зокрема Євгена Козака, мають значний навчально-методичний потенціал (обробки пісень на слова Тараса Шевченка для мішаного, жіночого та чоловічого хору: «Думи мої, думи мої», «Якби мені черевики», «Рече та стогне Дніпр широкий», «По діброві вітер виє», «Ой одна я, одна», «Ой три шляхи широкії», «Садок вишневий коло хати»). Їх використання у диригентсько-хоровій практиці сприяє формуванню професійних навичок майбутніх диригентів, оскільки ґрунтується на національній музичній традиції, що відповідає сучасним тенденціям мистецької освіти.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового осмислення можливостей використання творчого доробку Євгена Козака у процесі формування диригентської техніки здобувачів вищої освіти.

Мета публікації – висвітлити та обґрунтувати особливості формування диригентської техніки здобувачів вищої освіти на основі хорових творів Євгена Козака, визначити можливості використання його хорової спадщини в освітньому процесі для розвитку професійних диригентських умінь (жестової виразності, метроритмічної точності та художньо-інтерпретаційного мислення майбутніх диригентів).

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблемі диригентсько-хорової підготовки присвячено ряд сучасних наукових досліджень (Т. Белінська, Л. Маніта [1], І. Сидорова [3]), що фокусуються на впровадженні компетентнісного підходу у професійну освіту май-

бутніх диригентів. Під диригентською технікою розуміють інтегративне утворення, що поєднує рухову культуру диригента, координацію жесту, розвиток музичного слуху, образного мислення та здатність до художньої інтерпретації [2].

Науковці (Т. Белінська, Л. Маніта [1]) акцентують увагу на початкових етапах диригентської підготовки, оскільки вони є основою, базою для формування стійких професійних навичок (постановки диригентського апарату, розвитку пластичності рухів та осмисленого жесту). У цьому процесі вагомим є використання якісного хорового репертуару, що відповідає рівню підготовки здобувачів освіти і слугує активізації їхнього професійного розвитку.

Аналіз наукових джерел дозволив засвідчити, що питання використання творчості окремих українських композиторів як цілісної методичної основи формування диригентської техніки залишається недостатньо дослідженим. Це зумовило потребу звернення до хорового доробку Євгена Козака як перспективного навчального матеріалу, здатного забезпечити комплексний розвиток диригентських умінь здобувачів вищої освіти. Його творча спадщина охоплює значну кількість хорових композицій, обробок народних пісень та оригінальних творів, що відзначаються глибокою інтонаційною образністю, національною стилістикою та продуманою фактурною організацією.

Хорові твори Євгена Козака поєднують доступність музичної мови з високими художніми вимогами, що робить їх особливо цінними для використання у навчальному процесі – сприяють розвитку у здобувачів вищої освіти:

- відчуття хорового ансамблю,
- інтонаційної точності,
- динамічної гнучкості,
- стилістичної свідомості.

Поряд із цим, звернення до творчого доробку українських композиторів формує у майбутніх диригентів глибше розуміння української музичної традиції та її виконавських особливостей.

Диригентська техніка у професійній підготовці здобувачів вищої освіти розглядається як цілісна система навичок, що формується в процесі активної практичної діяльності [3]. Робота над хоровими творами Євгена Козака створює сприятливі умови для розвитку цієї системи завдяки різноманітності жанрових і стилістичних особливостей його хорового доробку:

✓ Ритмічна організація та мелодична виразність творів композитора потребують від диригента чіткого, логічно вмотивованого жесту, здатного передати характер музичного руху. Це сприяє формуванню точності диригентських схем, координації рухів та вмінню керувати динамічними і темповими змінами.

✓ Інтонаційна насиченість хорових партій стимулює розвиток слухового контролю та навичок роботи з хоровим звучанням.

Висновки. Диригентська техніка є складовою професійної підготовки майбутніх хорових диригентів, учителів музичного мистецтва і формується в процесі цілеспрямованої роботи на основі якісного музичного репертуару. Хорові твори Євгена Козака вирізняються великим педагогічним потенціалом: сприяють розвитку технічної вправності, слухового контролю та художньо-інтерпретаційного мислення здобувачів вищої освіти. Застосування хорового доробку композитора [4] у процесі диригентсько-хорової підготовки здобувачів

вищої освіти дозволяє реалізувати комплексний підхід до формування професійних компетентностей. Поєднання технічних завдань із художньо-образним змістом його музики забезпечує цілісність освітнього процесу та сприяє глибшому усвідомленню ролі диригента як інтерпретатора і керівника хорового колективу.

Хорові твори Євгена Козака мають виразний національний компонент, що відповідає сучасним тенденціям розвитку музичної освіти, орієнтованої на поєднання професійної майстерності з культурною ідентичністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белінська Т.В., & Маніта Л.М. Методичні основи диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. *Педагогічні науки*. 2020. № 92. С. 34-39. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4309>
2. Методика викладання хорових дисциплін: силабус для закладів вищої освіти / Львівський національний університет імені Івана Франка. 2025. URL: https://kultart.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/01/Metodyka_vykl_khor_dystsyplin_025_Sylabus_2025.pdf
3. Сидорова І. Хоровий ансамбль як професійна компетентність майбутнього вчителя музичного мистецтва. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2022. № 2(47). С. 28-33. URL: https://journals.uran.ua/sr_edu/article/view/261308
4. Чучман В. Друкована та рукописна хорова спадщина Євгена Козака. *Тези наукових доповідей Всеукраїнської наукової конференції / Львівська національна наукова бібліотека України*. 2021. С. 45-47.

Отримано: 23.03.2026

Тімур ТАКІРОВ

старший викладач кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4560-6383>

ТЕХНОЛОГІЯ РЕСТАВРУВАННЯ МОНУМЕНТАЛЬНОГО ЖИВОПISУ ЗІ ЗНАЧНИМИ ВТРАТАМИ АВТОРСЬКОГО ШАРУ

Монументальний живопис є важливою складовою культурної спадщини, поєднуючи художні, історичні та архітектурні особливості певної епохи. Реставрація таких творів потребує комплексного підходу, який включає наукові дослідження, технологічні методи та дотримання професійних принципів професії. У даному тексті розглянуто основні технології та етапи реставраційних робіт, методи діагностики та консервації, а також шляхи відновлення втрат у творах монументального живопису.

Ключові слова: монументальний живопис, реставрація, консервація, фреска, технологія відновлення, охорона культурної спадщини.

Актуальність теми. Монументальний живопис відображає історико-культурну пам'ять та художні традиції певних епох. Його руйнування спричиняють природні фактори, механічні пошкодження, зміни у будівлях та попередні невдалі реставрації. Сучасна науково обґрунтована практика реставрації забезпечує довгострокове збереження автентичності творів і їхнє сприйняття наступними поколіннями.

Мета публікації – аналіз технології реставрації монументального живопису, висвітлення етапів наукових досліджень, консервації та шляхи відновлення втрат, а також визначення етичних принципів діяльності реставраторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Монументальний живопис є важливою складовою культурної спадщини, оскільки поєднує художні, історичні та архітектурні особливості певної епохи. До основних видів монументального живопису належать фреска, мозаїка та різні техніки стінопису. Значна частина таких пам'яток з часом зазнає руйнувань через вплив природних факторів, технічних змін у будівлях, механічних пошкоджень або попередніх невдалих реставраційних втручань [1, с. 28-31]. Особливо складним завданням є реставрація творів із значними втратами авторського шару, оскільки вона потребує поєднання наукового підходу, технологічних знань і дотримання професійної етики [2, с. 45-47].

Реставрування монументального живопису ґрунтується на принципах наукової консервації, серед яких основними є збереження автентичності пам'ятки, мінімальне втручання в оригінальну структуру твору та оборотність застосованих матеріалів і методів [2, с. 52-55; 4, с. 210-215]. Метою реставрації є не створення нового зображення, а стабілізація стану пам'ятки, уповільнення процесів руйнування та забезпечення можливості її повноцінного сприйняття [2, с. 60].

Технологія реставрації монументального живопису являє собою комплекс науково обґрунтованих заходів, що включає дослідження, консервацію, розкриття від пізніших нашарувань та шляхи відновлення втрат [3, с. 15-18]. Важливим етапом є проведення попередніх досліджень, які дозволяють встановити техніку виконання твору, склад пігментів, структуру ґрунту, характер пошкоджень та ступінь збереженості живопису [1, с. 64-69].

На етапі діагностики застосовують різноманітні методи дослідження: візуальний аналіз, фотофіксацію, мікроскопічні дослідження, а також фотографування в ультрафіолетовому та інфрачервоному спектрах [3, с. 33-37]. Такі методи допомагають виявити пізніші записи, тріщини, відшарування фарбового шару, сліди попередніх реставрацій та інші дефекти. Отримані дані фіксуються у реставраційній документації, яка є важливою складовою наукового супроводу робіт [4, с. 223].

Одним із ключових технологічних процесів є консолідація, тобто укріплення фарбового шару та основи живопису. З часом ґрунт може втрачати міцність, а фарбовий шар – відшаровуватися або осипатися [3, с. 52-56]. Для стабілізації стану пам'ятки застосовують спеціальні укріплюючі розчини, які вводяться у структуру ґрунту або під фарбовий шар методом проколювання і насичення. Найчастіше використовуються вапняні розчини, казеїнові клеї, синтетичні смоли або акрилові дисперсії [1, с. 108-112]. Вибір матеріалу залежить від техніки виконання живопису та ступеня його пошкодження.

Після стабілізації фарбового шару проводиться очищення поверхні живопису від пилу, забруднень і пізніших нашарувань [3, с. 70-75]. Цей етап потребує особливої обережності, оскільки надмірне очищення може призвести до втрати оригінального пігменту. Тому використовуються спеціальні розчини та методики, що підбираються індивідуально для кожного об'єкта реставрації [3, с. 76-79].

Наступним етапом є підведення реставраційного ґрунту в місцях втрат. Перед нанесенням нового шару поверхню очищають від пилу та сторонніх часток, після чого отвори заповнюють спеціально підготовленим розчином [1, с. 124-129]. Склад реставраційного ґрунту максимально наближений до історичного матеріалу. Наприклад, для фрескового живопису вико-

ристовують суміш вапна та піску, іноді з додаванням мармурового порошку [3, с. 92-95]. При цьому реставраційний шар наноситься трохи нижче рівня оригінального живопису, що дозволяє зберегти візуальне розмежування між авторським та відновленим фрагментами.

Важливим етапом реставрації є тонування втрат, яка спрямована на відновлення цілісності композиції та гармонійного сприйняття твору [2, с. 88-93]. При значних пошкодженнях застосовуються спеціальні методи тонування, що дозволяють заповнити втрати без фальсифікації авторського задуму.

Одним із найпоширеніших методів є *tratteggio* – техніка штрихування, що передбачає нанесення фарби тонкими вертикальними штрихами [2, с. 95-97]. На певній відстані вони оптично зливаються з оригінальним живописом, проте при близькому розгляді залишаються помітними. Іншим методом є пуантилізм, який полягає у нанесенні дрібних кольорових точок для заповнення втрат [3, с. 118-120], цей метод мені особисто дуже подобається. У випадках, коли точна реконструкція зображення неможлива, застосовується нейтральне тонування, що передбачає заповнення втрат стриманим кольором, гармонійним до загальної колористичної гами композиції.

Завершальним етапом реставраційних робіт є нанесення захисного покриття. Воно виконує функцію бар'єра між поверхнею живопису та зовнішнім середовищем, захищаючи твір від пилу, вологи та атмосферних впливів [3, с. 132-136]. Водночас реставраційні матеріали повинні залишатися оборотними, щоб у майбутньому їх можна було видалити без шкоди для оригіналу [2, с. 110].

Важливу роль у процесі реставрації відіграють етичні принципи професії. Сучасна реставраційна практика ґрунтується на принципах, сформульованих у міжнародних документах з охорони культурної спадщини [4, с. 240-245]. Серед них особливе значення мають принципи мінімального втручання, наукової обґрунтованості та розрізняльності реставраційних доповнень [2, с. 112-115]. Реставратор повинен прагнути зберегти максимальну кількість автентичного матеріалу, не створюючи ілюзії повної реконструкції там, де вона не підтверджена науковими даними.

Таким чином, реставрація монументального живопису є складним міждисциплінарним процесом, що поєднує знання історії мистецтва, хімії, технології матеріалів та практичних реставраційних методик [3, с. 10-12]. Дотримання наукових і етичних принципів дозволяє забезпечити збереження унікальних пам'яток монументального мистецтва та передати їх наступним поколінням.

Висновки. Реставрація монументального живопису є міждисциплінарним процесом, що поєднує знання історії мистецтва, хімії, технології матеріалів та практичних реставраційних методик. Використання наукових методів, технологічних підходів та етичних принципів забезпечує збереження автентичності творів, стабілізацію їхнього стану та передачу культурної спадщини наступним поколінням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кондратьєв І.М. Основи реставрації творів мистецтва. Київ: Либідь, 2001. 256 с.
2. Brandi C. *Theory of Restoration*. Florence: Nardini Editore, 2005. 160 p.
3. Mora P., Mora L., Philippot P. *Conservation of Wall Paintings*. London: Butterworths, 1984. 420 p.
4. Jokilehto J. *A History of Architectural Conservation*. Oxford: Butterworth-Heinemann, 1999. 355 p.

Отримано: 23.03.2026

Наталія УРСУ

доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри образотворчого і декоративно-прикладного
мистецтва та реставрації творів мистецтва
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2660-2144>

КОМПОЗИЦІЯ ЯК УНІВЕРСАЛЬНА МОВА МИСТЕЦТВА: МІЖ КЛАСИЧНОЮ СТРУКТУРОЮ ТА СУЧАСНОЮ ВІЗУАЛЬНОЮ ПАРАДИГМОЮ

Розглянуто композицію як універсальний принцип організації художньої форми та проаналізовано її трансформації від класичної структурної системи до сучасних відкритих моделей візуальності.

Ключові слова: композиція, художня структура, образність, мистецька освіта, візуальна культура.

Актуальність теми. Композиція належить до базових категорій мистецтва, що визначають саму можливість художнього образу як цілісної структури. Вона виступає універсальним принципом організації форми, через який реалізується взаємодія елементів твору та формується його смислова завершеність. Незалежно від виду мистецтва композиція виконує функцію структурної мови, що забезпечує комунікацію між автором і реципієнтом. У сучасному культурному просторі, позначеному розвитком нових медіа, гібридизацією художніх практик і зміною способів сприйняття образу, проблема композиції набуває особливої теоретичної значущості. Потреба її осмислення зумовлена тим, що новітні візуальні моделі часто трактуються як відмова від класичних принципів, хоча насправді йдеться про їх трансформацію та розширення [1; 3].

Мета публікації. Метою дослідження є концептуалізація композиції як універсальної мови мистецтва та виявлення закономірностей її розвитку від класичної структурної моделі до сучасних візуальних парадигм.

Виклад основного матеріалу дослідження. У мистецтвознавчій традиції композиція визначається як принцип організації художньої форми, що встановлює взаємозв'язок частин твору та їх підпорядкованість цілому. Класичні теорії мистецтва пов'язували її з гармонією, пропорційністю та рівновагою, які забезпечують цілісність сприйняття [2]. У цьому контексті композиція виступає структурним законом художнього мислення, аналогічним граматиці мови.

Класична композиційна система сформувалася як узагальнена модель організації зображення, що включає принципи ритму, симетрії, пропорційності, контрасту та ієрархії композиційних центрів. Її значення полягає не у стилістичній нормативності, а у формуванні здатності бачити цілісність форми та логіку взаємодії частин. Саме тому академічна художня освіта традиційно ґрунтується на засвоєнні композиційних закономірностей як фундаменту професійного мислення митця [4].

У мистецтві XX–XXI століть відбувається зміщення акцентів від замкненої гармонійної структури до відкритої динамічної композиції. Центр зображення втрачає стабільність, симетрія поступається асиметрії, а статична рівновага замінюється напруженою взаємодією елементів. Такі зміни не свідчать про руйнування композиції як принципу, а демонструють

її адаптацію до нових художніх завдань. У сучасному мистецтві композиція часто формується не лише у площині, а у просторі та часі – в інсталяціях, медіапроектах, перформативних практиках. У цих формах твір постає як подієва структура, що розгортається в процесі сприйняття [5].

Композиційне мислення виступає універсальною здатністю художника, яка визначає спосіб організації візуального досвіду. Воно проявляється не лише у станковому живописі, а й у декоративно-прикладному та сакральному мистецтві, де структура образу набуває символічного значення. У сакральному просторі композиція виконує додаткову функцію смислової ієрархізації, організовуючи духовний зміст через просторові співвідношення елементів. Таким чином, композиція поєднує естетичний, когнітивний і семантичний рівні художнього процесу.

В освітній практиці композиція відіграє інтегративну роль, оскільки об'єднує різні дисципліни художньої підготовки. Її вивчення сприяє розвитку аналітичного мислення, творчої уяви та здатності до цілісного бачення форми. Поєднання академічних методів із сучасними експериментальними завданнями формує художника, здатного працювати в різних естетичних системах і адаптуватися до змін культурного середовища.

Висновки. Композиція постає універсальною мовою мистецтва, що забезпечує структурну цілісність художнього образу незалежно від історичного контексту чи виду мистецтва. Її сутність полягає не у сталих правилах, а в принципі організації форми, здатному трансформуватися відповідно до змін художнього мислення. Класична композиційна система виступає фундаментом професійної підготовки митця, тоді як сучасні візуальні практики розширюють її можливості та відкривають нові способи організації образності. Взаємодія традиції й інновації формує діалогічну модель мистецтва, у якій композиція функціонує як універсальний механізм творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арнгейм Р. Мистецтво і візуальне сприйняття. Київ: Основи, 2001.
2. Гомбріх Е. Історія мистецтва. Київ: ArtHuss, 2019.
3. Кандинський В. Точка і лінія на площині. Київ: Основи, 2018.
4. Рід Г. Освіта через мистецтво. Київ: Либідь, 2008.
5. Салліван Г. Мистецька практика як дослідження. Київ: Ніка-Центр, 2015.

Отримано: 23.03.2026

Світлана ЧАБАН-ЧАЙКА

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри музичного мистецтва

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1755-3141>

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ

У статті розглянуто формування національної свідомості майбутніх учителів музичного мистецтва засобами української народної пісні.

Ключові слова: українська народна пісня, національна свідомість, учитель, музичне мистецтво.

Актуальність теми. Навчання та виховання студентів, майбутніх учителів музичного мистецтва, сьогодні неможливе без глибокого вивчення народно-пісенної творчості. Формування професійно-педагогічних навичок майбутніх педагогів шляхом розвитку інтересу до музичної народної творчості є одним із головних завдань вивчення музичних дисциплін на педагогічних факультетах. Саме тому значення ролі та місця української народної пісні є вагомим в музичному навчанні та вихованні майбутніх учителів музичного мистецтва.

Мета публікації – розглянути формування національної свідомості майбутніх учителів музичного мистецтва засобами української народної пісні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психолого-педагогічна концепція патріотичної свідомості, розроблена вченими-науковцями В. Кременем, Ю. Руденком, В. Сухомлинським, розглядає вихідні положення, які мають бути враховані при формуванні національної свідомості молоді: джерела цінностей у суспільстві базуються на реаліях повсякденного життя – вони пов'язуються із життєвим досвідом особистості, соціальними умовами її формування, що впливають на вибір виражених дій.

Так, український письменник, публіцист, громадський та державний діяч В. Шовкошитний основою формування національної свідомості особистості вважає морально-світоглядні цінності українського етносу. У структурі їх змісту він визначає наступні компоненти:

- гармонія (гармонія життя внутрішнього світу, міжособистісних стосунків, відносин з природою);
- добро (добро як істина, вище благо, глибока віра в перемогу добра над злом, добротолюбність, милосердя, гуманізм);
- справедливість (щирість, правдивість, прагнення до істини, до соціальної справедливості, віра у Вищу справедливість);
- народ (повага до трудового народу, вміння осмислювати історію, культуру, традиції, моральні цінності свого народу, віра в його духовні сили, прагнення до того, щоб український народ зайняв гідне місце у цивілізованому світі);
- Україна (патріотичні почуття, прагнення до зміцнення державності, економіки, культури, готовність віддати усі зусилля для блага Вітчизни) [3].

Відповідно до концепції середньої загальноосвітньої на національній школи України споконвічність, первинність культурно-історичних традицій народу, діалектична єдність їх із загальнолюдською культурою є вихідним принципом при конструюванні змісту освіти і виховання. Всебічне вивчення студентами художньої народної творчості українського наро-

ду, зокрема музичної, його багатющої духовної спадщини розкриває перед ними невичерпні можливості народного таланту, виховує любов і повагу до рідної пісні.

Джерелом, що дає знання про наших попередників у думках, по-чуттях, відносинах, про визначні події, які відбуваються в їхньому житті, є фольклор, у тому числі й українська народна пісня, про своєрідність якої І. Огієнко писав так: «Наші пісні – це тихий рай, це привабливі чари, ті чари, що всім світом признано за ними» [1, с. 5].

Як один з жанрів музичного фольклору, народна пісня є результатом колективної творчості. Вона не тільки узагальнює життєві факти, а й дає їм об'єктивну оцінку, формує певне ставлення до них. Народно-пісенне мистецтво за своїм внутрішнім характером є реалістичним, і в цій правдивості закладено його виховну силу.

Висновки. Музично-пісенна спадщина українського народу є високохудожньою за змістом, глибоко емоційною і різнобічною за засобами виразності. Отже, безпосередньо впливаючи на почуття і настрої, українська народна пісня відіграє неабияку роль у формуванні національної свідомості майбутніх учителів музичного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Київ: Вид-во книгарні Е. Череповського, 1918. 272 с.
2. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Світ виховання*. 2007. № 1 (20). С. 23-34.
3. Шовкошитний В. Національно-патріотичне виховання в контексті українського державотворення: зб. наук. статей. Васильків: Колофон, 2002. 270 с.

Отримано: 23.03.2026

Секція ПЕДАГОГІКИ, ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Тетяна БАБЮК

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методик дошкільної освіти
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7199-1951>

МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті обігрунтовано актуальність методичного супроводу організації експериментальної діяльності в закладах дошкільної освіти в умовах модернізації змісту дошкільної освіти та впровадження компетентнісного підходу. Розкрито сутність експериментальної діяльності дітей дошкільного віку як ефективного засобу пізнавального розвитку та формування елементів наукового мислення. Охарактеризовано зміст методичного супроводу педагогів, визначено його структурні компоненти та педагогічні умови реалізації. Представлено структурно-логічну модель методичного супроводу, що забезпечує підвищення професійної компетентності педагогів та ефективність організації експериментальної діяльності дітей.

Ключові слова: експериментальна діяльність, дошкільна освіта, методичний супровід, пізнавальний розвиток, дослідницькі вміння, компетентнісний підхід.

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку дошкільної освіти в Україні характеризується орієнтацією на формування особистості дитини, здатної до активного пізнання світу, дослідження явищ навколишнього середовища та самостійного здобуття знань. Відповідно до Державного стандарту дошкільної освіти (2025), одним із ключових завдань є розвиток пізнавальної активності, допитливості та елементів дослідницької діяльності у дітей дошкільного віку [1]. У цьому контексті експериментальна діяльність виступає важливим засобом реалізації зазначених завдань.

Проблема організації експериментальної діяльності дітей дошкільного віку набуває особливої актуальності у зв'язку з необхідністю впровадження інноваційних педагогічних технологій та створення розвивального освітнього середовища. Водночас ефективність такої діяльності значною мірою залежить від рівня професійної підготовки педагогів, що актуалізує питання методичного супроводу як системи цілеспрямованої підтримки їхньої діяльності [2].

Питання організації пізнавальної та дослідницької діяльності дітей дошкільного віку розглядається у сучасних наукових дослідженнях як один із пріоритетних напрямів розвитку дошкільної освіти. Вчені підкреслюють, що експериментування сприяє формуванню у дітей умінь аналізувати, порівнювати, узагальнювати та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки [2].

Сучасні дослідження вказують на необхідність інтеграції дослідницької діяльності у зміст дошкільної освіти та створення відповідного освітнього середовища, яке стимулює пізнавальну активність дітей [3]. Особлива увага приділяється ролі педагога як організатора та фасилітатора пізнавальної діяльності, який створює умови для самостійного відкриття знань дитиною.

У зарубіжних дослідженнях акцент робиться на значенні дослідницького навчання у ранньому віці як основи формування екологічної свідомості та сталого мислення. Зокрема, підкреслюється, що дослідницька діяльність сприяє розвитку критичного мислення, творчості та здатності до вирішення проблем [4]. Разом із тим аналіз наукових джерел засвідчує, що питання методичного супроводу організації експериментальної діяльності в закладах дошкільної освіти потребує подальшого теоретичного обґрунтування та практичного осмислення.

Мета публікації. Метою статті є теоретичне обґрунтування змісту методичного супроводу організації експериментальної діяльності в закладах дошкільної освіти та визначення педагогічних умов його ефективної реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Експериментальна діяльність у дошкільному віці розглядається як особливий вид пізнавальної активності, що передбачає активну взаємодію дитини з об'єктами та явищами довкілля. Вона забезпечує перехід від пасивного сприйняття інформації до її активного осмислення через власний досвід. У процесі експериментування діти навчаються ставити запитання, висувати припущення, перевіряти їх у практичній діяльності та робити висновки, що сприяє формуванню елементів наукового мислення [2].

Організація експериментальної діяльності в закладі дошкільної освіти потребує створення відповідного освітнього середовища, яке забезпечує доступність матеріалів для дослідження, стимулює інтерес до пізнання та сприяє розвитку самостійності дітей. Важливу роль у цьому процесі відіграє педагог, який не лише організовує діяльність дітей, а й створює умови для їхнього самостійного дослідження, підтримує пізнавальну ініціативу та сприяє формуванню дослідницьких умінь.

Методичний супровід організації експериментальної діяльності розглядається як цілісна система професійної підтримки педагогів, спрямована на підвищення їхньої компетентності у даному напрямі. Він охоплює організаційний, змістовий та технологічний аспекти і передбачає надання педагогам необхідних знань, методичних рекомендацій та практичних інструментів для ефективної організації експериментальної діяльності [5].

Зміст методичного супроводу включає ознайомлення педагогів із сучасними підходами до організації експериментальної діяльності, формування в них умінь добирати відповідний зміст експериментів з урахуванням вікових особливостей дітей, а також розробку методичних матеріалів і рекомендацій. Особливе значення має використання інтерактивних форм методичної роботи, які сприяють активному залученню педагогів до професійного розвитку та обміну досвідом.

Важливим елементом методичного супроводу є розробка структурно-логічної моделі, яка відображає взаємозв'язок між його компонентами та результатами. Така модель включає цільовий компонент, що визначає мету та завдання методичного супроводу, змістовий компонент, який охоплює систему знань і вмінь педагогів, процесуальний компонент, що передбачає форми і методи роботи, а також результативний компонент, який відображає рівень сформованості професійної компетентності педагогів та ефективність організації експериментальної діяльності дітей.

Ефективність методичного супроводу значною мірою залежить від дотримання певних педагогічних умов. Серед них важливе місце посідає створення розвивального освітнього середовища, яке стимулює пізнавальну активність дітей, системність і послідовність методичної роботи, а також індивідуалізація підходів до педагогів з урахуванням їхнього досвіду та про-

фесійних потреб. Крім того, важливим є використання сучасних педагогічних технологій, які забезпечують інтеграцію експериментальної діяльності у різні види дитячої активності [3].

Результати впровадження методичного супроводу свідчать про підвищення рівня професійної компетентності педагогів, активізацію пізнавальної діяльності дітей та зростання їхньої зацікавленості у дослідницькій діяльності. Це підтверджує ефективність запропонованого підходу та його відповідність сучасним вимогам дошкільної освіти.

Висновки. Отже, методичний супровід організації експериментальної діяльності є важливою складовою підвищення якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти. Він забезпечує професійний розвиток педагогів, сприяє ефективній організації пізнавальної діяльності дітей та формуванню у них дослідницьких умінь. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці інноваційних моделей методичного супроводу, а також у впровадженні цифрових технологій у процес організації експериментальної діяльності дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний стандарт дошкільної освіти. 2025. URL: <https://surl.li/fgzpct>.
2. Максимова О.О. Екологічна компетентність та її формування у дітей старшого дошкільного віку. *Ekologia i racjonalne zarządzanie przyrodą: edukacja, nauka i praktyka: materiały z międzynarodowej konferencji naukowo-praktycznej*. Łomża – Żytomierz, 2023. P. 59–66.
3. Гавриш Н., Пометун О. Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку. *Парціальна програма для закладів дошкільної освіти*. С. 2. URL: <https://surl.li/drmvsh>
4. Jørgensen-Vittersø K.A., Blenkinsop S., Presthus Heggen M., Neegaard H. «Friluftsliv» and Wild Pedagogies: Building Pedagogies for Early Childhood Education in a Time of Environmental Uncertainty. *Canadian Journal of Environmental Education*. 2022. № 25. P. 135–154. URL: <https://cjee.lakeheadu.ca/article/view/1713>
5. UNESCO. Education for Sustainable Development: A Roadmap. Paris: UNESCO, 2020. 66 p. URL: <https://surl.lt/kdtgmw>

Отримано: 23.03.2026

Геннадій БЕСАРАБЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
педагогіки та менеджменту освіти,

проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2733-7944>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЗВО ДО РЕАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ГРОМАДАМИ

У статті акцентується увага на сучасних підходах закладів вищої освіти до реалізації суспільно-орієнтованої взаємодії здобувачів освіти з громадами.

Ключові слова: заклад вищої освіти, програмадський університет, здобувачі освіти, суспільно-орієнтоване навчання, громада.

Актуальність теми. Сучасні виклики для університетів і територіальних громад, з якими вони зіштовхуються, сприяють розширенню місій освітніх закладів та переорієнтуванню задля підтримання та посилення спроможності територіальних громад. У ХХІ століт-

ті спостерігається помітна тенденція в організації університетської діяльності, акцентуючи на «третій місії», що пов'язана із внеском у розвиток регіонів, міст і громад. Третя місія «вийшла» за межі економічної діяльності, охоплюючи соціальний і культурний розвиток території, поглиблює взаємодію університетів із регіональними та місцевими спільнотами і залучає громади. Третя місія – це не лише традиційна освіта, орієнтована винятково на навчальні програми, і не тільки фундаментальні дослідження чи комерційні проєкти, спрямовані на отримання прибутку для освітнього закладу. Це всі види діяльності, що охоплюють створення, передавання, використання, застосування знань та інших можливостей університетів поза академічним середовищем, а також прямий і непрямий внесок університетів у суспільні трансформації. Отже, йдеться про створення соціальних інновацій, що покращують життя людей і громад [1, с. 5-6].

Українські ЗВО консолідують свої зусилля шляхом об'єднання, зокрема в альянси, як до прикладу, Альянс українських університетів, створений у 2023 р., до складу якого увійшли 6 провідних ЗВО України державної та приватної форми власності, де основними пріоритетами є навчання та розвиток спроможності українських громад заради стійкості та відбудови, психологічне відновлення військових і цивільних, адаптація внутрішньо переміщених осіб та демобілізованих військовослужбовців, розвиток якісної вищої освіти і науки, внутрішні обміни студентів, викладачів та адміністраторів тощо. Робота Альянсу орієнтується на запит громад, дослідження і потреби суспільства, у співпраці між собою та закордонними партнерами [2].

Роль освіти створювати смислові горизонти розвитку суспільства, насамперед, через культивування культури громадськості та розвиток особистісного потенціалу людини потребує пошуку та обґрунтування низки концептуальних підходів, методологічних засад, дидактичних ідей та прийомів. Йдеться про потребу поєднання академічного навчання з активною участю здобувачів освіти у житті громади, формування компетентностей необхідних, необхідних для вирішення реальних проблем, розвитку ключових якостей громадянина XXI століття – розвитку емпатії, навичок критичного мислення, співпраці, лідерства та відповідальності. Вочевидь, суспільно-орієнтоване навчання може бути ефективною формою організації освітнього процесу спроможною дати відповіді на запити сьогодення й сприяти сталому розвитку та демократичному врядуванню [3, с. 276].

Мета публікації – аналіз сучасних підходів закладів вищої освіти до реалізації суспільно-орієнтованої взаємодії здобувачів освіти з громадами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні наукові розвідки Ю. Мелкова, А. Гаврилюк, В. Зінченко, Ю. Вітренко, В. Ворони відображені в монографічному дослідженні, де представлено результати теоретико-методологічного аналізу локальних практик трансформаційної діяльності університетів та в якому визначили такі її ознаки з урахуванням різних концепцій розвитку. Серед них такі, що ґрунтуються на розумінні університету як інституції:

- з підготовки кадрового потенціалу для територіальної спільноти;
- що забезпечує надання освітніх послуг для людей різного віку (освіта впродовж життя);
- підприємницького типу, що зосереджує свою візію розвитку на активній взаємодії зстейкхолдерами;
- залученої до регіонального розвитку з урахуванням потреб місцевих спільнот;
- що є невід'ємною частиною суспільства та взаємодіє з різними її елементами.

Значний науковий інтерес проявився серед українських та зарубіжних вчених до вивчення моделей партнерської взаємодії між університетами і громадами (див. *рис. 1*).

Рис. 1. Авторська модель різновидів партнерства університетів і громад (теоретичний аспект) (за ред. Ю. Мєлкова, 2024)

Серед таких, що набули активного поширення у світі, дослідниками виокремлюються:

- ✓ модель стихійного трансферу університету до локальної спільноти, якій притаманні спонтанні прояви активності у взаємодії з громадами (спільне проведення місцевих урочистих заходів, наукових конференцій, волонтерських акцій, благодійництва, інших комунікативних практик). Такий вид взаємодії пронизаний взаємними обмінами символами, культурними кодами, інформацією та є чинником активної інтеграції ЗВО у регіональний соціокультурний простір;
- ✓ модель соціального служіння, що передбачає системну взаємодію ЗВО з місцевою громадою через вирішення соціальних проблем (соціальне проєктування, розробка планів місцевого розвитку, проведення відкритих та публічних лекцій викладачами університету тощо), які формують сприйняття університету як майданчика для комунікації між різними спільнотами регіону;
- ✓ трансформаційна модель, що вважається однією з найефективніших у процесі формування взаємодії між університетом та локальними спільнотами, у якій ЗВО розглядається не лише як освітньо-наукова установа, а як майданчик по виробленню та упровадженню новітніх розробок, спрямованих на трансформацію життєдіяльності жителів регіону, їх уявлень, дискурсу, ідентичності, практик взаємодії;
- ✓ модель соціального підприємництва в університетах, що функціонує у співпраці з громадами і ґрунтується на переорієнтації освітньої, наукової, суспільної діяльності в рамках реалізації «третьої місії» і наданні нового виду суспільних послуг, які зосереджуються як на здобутті навичок соціальному підприємництву здобувачами, так і на наданні експертної підтримки суб'єктам соціальної підприємницької діяльності, органам державної влади, громадам, а також і на формуванні нового соціального бренду університетської установи шляхом активного взаємозв'язку з локальними спільнотами, залучення населення до самопомогі та самоврядування;

✓ модель прогромадського університету, що є однією з найновітніших у рамках реалізації третьої місії і вказує на зростання ролі ЗВО у суспільстві як інституції з підвищеною соціальною відповідальністю та здатністю сприяти суспільному благу через громадянську участь, мати різні форми, вектори та прояви практичної реалізації (просвітницький, науково-дослідний, соціокультурний, етичний, економічний виміри, соціальна підтримка студентів та співробітників, розвиток суспільного діалогу, благодійність та волонтерство, інтернаціоналізація) [4, с. 40-42].

Дослідження Т. Захаріної вказує на те, в сучасних умовах третя місія університету набуває свого вагомого значення, оскільки вона виходить за межі академічної сфери та надання освітніх послуг, а розширюючи напрями роботи, зосереджує власні ресурси на користь суспільства. Зазначене можливе за рахунок налагодження партнерської взаємодії між представниками влади, бізнесу і громади, що сприяє створенню інновацій і, як наслідок, впливає на суспільні зміни. Упровадження третьої місії університету можливе на основі суспільно-орієнтованого підходу (англ. Service learning, SL). Даний освітній підхід орієнтований на поєднанні цілей навчання із суспільно-корисною діяльністю з метою забезпечення прагматичного та прогресивного освітнього досвіду, одночасно задовольняючи потреби громади. Упровадження методології суспільно-орієнтованого підходу в університетах можливе за рахунок трьох складових: академічного, соціального та співпраці з громадою компетентностей [5, с. 709].

У своїх наукових розвідках І. Дідук досліджувала формування потенціалу освітніх впливів на громадянську ідентифікацію також підтверджує наявність трансформаційних процесів в українських ЗВО, серед яких сьогодні активно поширюється суспільно-орієнтоване навчання – освітній підхід, спрямований на розвиток відповідальних практик взаємодії здобувачів освіти з громадами на основі своїх академічних знань та практичних навичок у вирішенні проблем громади. У такий спосіб поєднуються академічність і суспільна значущість, розширюються можливості громадянської залученості. Стратегію інтеграції суспільно-орієнтованого навчання в систему викладання реалізує і розвиває низка ЗВО, зокрема Український католицький університет, Сумський державний університет, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка». Досвід суспільно-орієнтованого навчання, поширеного в багатьох країнах світу, демонструє свою дієвість для розвитку громадянських і демократичних компетентностей [6, с. 234].

Так, у своїй інноваційній діяльності Український католицький університет у співпраці з шістьма провідними ЗВО України та закордону запровадив проєкт ServU з суспільно орієнтованого навчання (СОН) – відомий у світі інноваційний освітній підхід, мета якого підвищити громадянську залученість студентів і викладачів, а також творити позитивні суспільні зміни у процесі навчання. Такий підхід сприяє розвитку командної роботи, лідерства, критичного мислення, інклюзивної освіти. А також забезпечує виконання Цілей сталого розвитку ООН, зокрема, подолання бідності та голоду, якісної освіти, міцного здоров'я, гендерної рівності, гідної праці, відповідального споживання тощо. ServU є одним з інструментів для реформ у вищій освіті, які ініціює Erasmus+ за фінансової підтримки Європейського Союзу та Єврокомісії [7].

Ми також проводимо дослідження сучасних тенденцій державної освітньої політики в зміцненні інституційної спроможності ЗВО України та розробленні й реалізації на інституційному рівні нової моделі прогромадського Університету Огієнка, його «третьої місії» у співпраці з бізнесом, владою та громадою для створення соціальних інновацій, утворення регіональних освітніх кластерів і впливу на суспільні зміни.

Висновки. Отже, в сучасних умовах реформування вищої освіти України провідні ЗВО України модернізують свої стратегічні шляхи розвитку та запроваджують нові освітні підходи до реалізації суспільно-орієнтованої взаємодії здобувачів освіти з громадами на основі партнерства та спільної відповідальності за розвиток регіону й країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Порадник: Як співпрацювати університетам і громадам / за ред. Д. Шеренговського, К. Мезенцева, К. Шуварської. Львів, 2024. 43 с. URL: <https://surl.lu/yeqtik>
2. В Україні створили Альянс університетів – заради відбудови України та розбудови громад. URL: <https://surl.li/ghqmin>
3. Ганаба С.О., Бурбела С.В. Інтеграція суспільно-орієнтованого навчання в сучасний освітній процес: виклики та перспективи. *Журнал «Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*, № 8 (54). 2025. С. 276.
4. Розвиток університетів: теоретичні та методичні засади забезпечення синергії соціальних і інституційних трансформацій вищої освіти, науки та економіки: *монографія* / Ю. Мелков, А. Гаврилюк, В. Зінченко, Ю. Вітренко, В. Ворона; за ред. Ю. Мелкова. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. 102 с.
5. Захаріна Т. Структурні компоненти середовища реінтеграції вищого навчального закладу в умовах російсько-української війни. *Соціальна робота та освіта*. 2025. № 12 (4). С. 708–721. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.25.4.11>
6. Дідук І. Потенціал освітніх впливів на громадянську ідентифікацію в системі державної освітньої політики. *Проблеми політичної психології*. 2024. № 16 (30). С. 224-237. DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol16-Year2024-173>
7. Суспільно орієнтоване навчання у вищій освіті для відновлення України – результати першого року проєкту ServU. URL: <https://surl.li/xexiju>

Отримано: 23.03.2026

Ігор БОЙКО

здобувач вищої освіти третього рівня 2 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ORCID <https://orcid.org/0009-0003-6164-4395>

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ НУШ

У статті порушується проблема сутності, основних характеристик та структурної організації дослідницьких компетентностей майбутнього вчителя фізичної культури в системі його професійної підготовки.

Ключові слова: компетентність, дослідницька компетентність.

Актуальність проблеми дослідження обумовлена системою реформування освіти в Україні, започаткованого концепцією Нова українська школа, що диктує необхідність оновлення професійних функцій/ролей учителя, зокрема й учителя фізичної культури. Сучасний педагог не стільки реалізує функції транслятора знань і організатора рухової діяльності

школярів, а й дослідником власної практики, який здатний до аналізу, рефлексії, використання різних дослідницьких методів. Це безпосередньо стосується і системи професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури. У цьому відношенні особливо актуальною стає проблема розвитку дослідницьких компетентностей вчителя, що уможливорює перехід на інноваційні освітні технології, реалізацію нових освітніх стандартів.

Згідно з положеннями МОН України, головним завданням сучасної школи є формування компетентної особистості, здатної навчатись, працювати в умовах, які постійно змінюються. У Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року зазначається: «Нова українська школа – це школа, у якій приємно навчатися і яка дає учням не лише знання, а й уміння застосовувати їх у житті» [1]. Це положення стосується і підходів до оновлення професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури, який має володіти дослідницькими технологіями організації освітнього процесу.

Мета публікації – визначити та схарактеризувати особливості формування дослідницьких компетентностей майбутнього вчителя фізичної культури в системі його професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна компетентність учителя трактується як інтегративна характеристика особистості, що включає сукупність знань, умінь, навичок, цінностей і досвіду, необхідних для ефективного здійснення педагогічної діяльності. У контексті НУШ компетентнісний підхід є визначальним. У концептуальних документах наголошується: «Нова українська школа – це школа, в якій діти набувають компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві» (Концепція НУШ).

Проблеми розвитку дослідницької компетентності вивчали такі науковці як О. Мерзликін, М. Золочевський, В.Вербицький, М. Головань, Я. Никорак, М. Пальчук, С. Трачук та ін.). Зазначається, що «майбутні вчителі фізичної культури повинні бути підготовлені до реалізації компетентнісного підходу в умовах Нової української школи, що вимагає інтеграції знань, умінь та практичних навичок у професійну діяльність» [2]. Це підкреслює важливість компетентнісної підготовки педагогів у сучасних умовах реформи НУШ.

Обґрунтовано підхід, що теоретичні засади розвитку дослідницьких компетентностей фахівців передовсім ґрунтуються на компетентнісному, особистісно орієнтованому підході. Компетентнісний підхід передбачає інтеграцію знань, умінь, цінностей і досвіду діяльності в цілісну систему формування професійної готовності педагога. Особистісно орієнтований підхід забезпечує врахування індивідуальних можливостей, потреб, потенціалу розвитку майбутнього учителя.

Дослідницька компетентність учителя фізичної культури включає такі компоненти: мотиваційно-ціннісний (усвідомлення значущості дослідницької діяльності), когнітивний (знання методології педагогічного дослідження, основ спортивної науки, вікової фізіології), операційно-діяльнісний (уміння планувати, організовувати й аналізувати педагогічний експеримент, здійснювати моніторинг фізичного розвитку учнів), рефлексивний (здатність до самоаналізу та корекції професійної діяльності). У практичному вимірі формування дослідницьких компетентностей майбутніх учителів фізичної культури передбачає впровадження інноваційних форм організації освітнього процесу. Ефективним є використання методів педагогічного дослідження безпосередньо в освітньому процесі: анкетування учнів щодо їх

мотивації до занять фізичною культурою, аналіз динаміки фізичної підготовленості, впровадження варіативних модулів (фітнес, спортивні ігри, рекреаційні технології) з подальшим оцінюванням їх результативності.

У процесі посилення дослідницької складової в системі професійної підготовки вчителя фізичної культури в умовах НУШ виходимо з особливостей діяльності вчителя фізичної культури, яка полягає в поєднанні педагогічної, організаційної, виховної та оздоровчої функцій. У межах НУШ пріоритетними стають такі напрями: а) *орієнтація на дитиноцентризм*: освітній процес має враховувати індивідуальні особливості учнів, їхній фізичний стан, інтереси та потреби; б) *інтеграція здоров'язберезувальних технологій*: учитель повинен володіти сучасними методиками формування здорового способу життя; в) *використання інноваційних підходів*: ігрові, проєктні, інтерактивні методи сприяють підвищенню мотивації учнів; г) *формування безпечного освітнього середовища*: знання правил техніки безпеки, психолого-педагогічна підтримка дітей є невід'ємною складовою професійної компетентності та ін.

Структура дослідницької компетентності майбутнього вчителя фізичної культури – це інтегрована система знань, умінь, цінностей і особистісних якостей, що забезпечують здатність здійснювати науково-педагогічне дослідження у сфері фізичного виховання, спорту та здоров'язбереження.

До основних компонентів структури відносимо:

✓ *Мотиваційно-ціннісний компонент*, який відображає внутрішню готовність до дослідницької діяльності (інтерес до наукового пошуку у сфері фізичної культури; усвідомлення значущості досліджень для професійної діяльності; прагнення до саморозвитку й інновацій; позитивну установку на впровадження наукових результатів у практику).

✓ *Когнітивний (знаннявий) компонент*, що включає систему теоретичних знань, необхідних для здійснення досліджень з: теорії та методики фізичного виховання; спортивної педагогіки; вікової анатомії та фізіології; біомеханіки; методології наукових досліджень; статистичної обробки результатів.

✓ *Діяльнісно-технологічний компонент*, що передбачає: здатність: формулювати проблему, мету, завдання дослідження; висувати гіпотези; добирати методи дослідження (педагогічне спостереження, тестування, експеримент); організовувати та проводити педагогічний експеримент; здійснювати кількісний і якісний аналіз результатів; інтерпретувати дані та формулювати висновки; впроваджувати результати дослідження в освітній процес.

✓ *Рефлексивно-оцінний компонент*, який включає здатність до: оцінювання власної дослідницької діяльності; критичний аналіз наукових джерел; коригувати дослідницький процес; до професійної рефлексії.

Перспективним напрямом з розвитку дослідницької компетентності майбутнього вчителя фізичної культури є впровадження компетентнісно орієнтованих освітніх програм, інтеграція фізичної культури з іншими освітніми галузями, формування міжпредметних зв'язків. У цьому контексті вчитель фізичної культури виступає не лише як викладач окремої дисципліни, а як активний учасник формування цілісної, фізично досконалої особистості учня, формування здоров'язберезувального освітнього середовища.

Висновки. Отже, розвиток професійно-дослідницьких компетентностей майбутніх учителів фізичної культури в умовах Нової української школи є необхідною передумовою якісної реалізації освітньої реформи. Саме фахівець-дослідник здатен ефективно працювати

з інноваційними освітніми технологіями, забезпечити формування в учнів стійкої мотивації до фізичної активності та здорового способу життя, що є однією з ключових цілей сучасної української освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року / Міністерство освіти і науки України, 2016.
2. Пальчук М., Трачук С., Дедух М., Голобородько М. Характеристика готовності майбутніх учителів фізичної культури до реалізації компетентнісного підходу в умовах нової української школи. *Sport Science Spectrum*. 2025. № 2. С. 25-3. DOI: <https://doi.org/10.32782/spectrum/2025-2-4>

Отримано: 23.03.2026

Галина БАТАМАНЮК

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри теорії та методик дошкільної освіти
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4236-107X>

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИХОВАТЕЛЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ І ПІЗНАННЯ ДОВКІЛЛЯ ДІТЕЙ

У статті розкрито сутність і структуру педагогічної майстерності вихователя ЗДО; обґрунтовано зв'язок мовлення з пізнанням довкілля та роль педагогічної майстерності в ефективності їх розвитку.

Ключові слова: педагогічна майстерність, вихователь закладу дошкільної освіти, мовленнєвий розвиток, пізнання довкілля, дошкільники, професійна компетентність педагога.

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку системи дошкільної освіти в Україні характеризується переорієнтацією освітнього процесу на особистісний розвиток дитини, формування її ключових компетентностей, зокрема мовленнєвої та пізнавальної. У Базовому компоненті дошкільної освіти підкреслюється необхідність забезпечення цілісного розвитку дитини, що передбачає формування мовленнєвої компетентності, допитливості, дослідницької активності та здатності до пізнання навколишнього світу [1]. Саме ці аспекти визначають зміст сучасної дошкільної освіти та потребують високого рівня професійної підготовки педагогів. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема педагогічної майстерності вихователя, оскільки саме від професіоналізму педагога залежить якість організації освітнього процесу, ефективність формування мовленнєвої культури дітей та їхньої пізнавальної активності.

Мета публікації – теоретичне обґрунтування ролі педагогічної майстерності вихователя закладу дошкільної освіти у розвитку мовлення дітей дошкільного віку та пізнанні ними довкілля.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дошкільному віці мовлення виступає не лише засобом комунікації, а й важливим інструментом пізнання довкілля, засвоєння соціального досвіду та формування мислення. Тому мовлення і пізнання довкілля є взаємопов'язаними процесами розвитку дитини. Ознайомлюючись з навколишнім світом дитина

засвоює нові поняття, назви предметів і явищ, що сприяє збагаченню її словникового запасу та розвитку мислення. Через мовлення дитина осмислює отриману інформацію, формулює власні думки, описує явища та встановлює логічні зв'язки між ними. Саме тому розвиток мовлення повинен здійснюватися у тісному зв'язку з різними видами пізнавальної діяльності дітей – грою, спостереженнями, дослідженнями, художньо-творчою діяльністю, спілкуванням з дорослими та однолітками, що супроводжуються активним використанням мовлення. Важливу роль у цьому процесі відіграє педагог, який організовує мовленнєве спілкування, ставить запитання, стимулює дітей до опису об'єктів та явищ, заохочує їх до висловлення власних думок, виступаючи своєрідним «модератором» пізнавального діалогу, у якому дитина не лише отримує нові знання, а й активно використовує мовлення як інструмент пізнання. Від його професійної компетентності та педагогічної майстерності залежить якість засвоєння дитиною знань та умінь.

Проблема формування педагогічної майстерності вихователя перебуває у центрі уваги багатьох науковців, які досліджують різні аспекти цього складного професійного явища. Зокрема, у працях Г. Беленької, О. Вашак, І. Зязюна та ін. ґрунтовно розкриваються питання сутності, структури та основних проявів професійної майстерності педагога. Учені підкреслюють важливість цілісного підходу до розвитку педагогічних якостей, що забезпечують ефективність професійної діяльності вихователя та сприяють підвищенню її результативності [2; 4; 7]. Науковці А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Загородня, С. Івах, Л. Крамущенко, С. Тітаренко та ін. у своїх працях наголошують на тому, що розвиток професійних компетентностей вихователя є важливою передумовою якісної організації освітнього процесу, а сформована професійна компетентність сприяє здатності педагога приймати педагогічно доцільні рішення, гнучко реагувати на зміни в освітньому середовищі та ефективно використовувати сучасні інноваційні підходи у роботі з дітьми [3; 5; 6; 7].

Педагогічна майстерність вихователя закладу дошкільної освіти включає дві взаємопов'язані складові. Перша з них пов'язана з володінням необхідними професійними знаннями, уміннями та практичними навичками, які забезпечують якісну організацію освітнього процесу. Друга складова полягає у здатності педагога ефективно використовувати власний особистісний потенціал у взаємодії з дітьми, проявляючи педагогічну культуру, тактовність, творчість і гнучкість у професійній діяльності. Ще давньогрецький мислитель Сократ вказував на те, що роль педагога не обмежується передаванням готових знань. На його думку, справжній учитель має виступати своєрідним «помічником народження думки», допомагаючи дитині самостійно осмислювати інформацію та формувати власні судження. Таким чином, педагог не нав'язує готові істини, а стимулює пізнавальну активність і розвиток самостійного мислення дітей.

Науковиця Г. Беленька педагогічну майстерність визначає як інтегральну характеристику професійної діяльності, складовими якої є: професійна компетентність (глибокі знання дошкільної педагогіки, психології та володіння сучасними освітніми технологіями); творчий підхід (уміння вихователя відходити від шаблонів, адаптувати методики під індивідуальні потреби дітей та діяти гнучко); особистісна спрямованість (вихователь як фасилітатор, що поважає особистість дитини та створює позитивне виховне середовище); професійна рефлексія (здатність педагога аналізувати свою діяльність, усвідомлювати сильні та слабкі сторони, постійно вдосконалювати майстерність). Крім того, педагогічна майстерність, підкреслює науковиця, є результатом не лише навчання, а й постійної праці над собою, що включає мовну культуру, педагогічний такт та педагогічну техніку, здатність ефективно діяти в умовах

змін та особистісно-орієнтованому підході до дитини [2]. А. Богуш до структури педагогічної майстерності відносить мовленнєву культуру педагога, оскільки мовлення вихователя виступає для дитини своєрідним зразком, на основі якого формуються мовленнєві навички та комунікативні вміння. Чіткість, виразність, емоційність та грамотність мовлення педагога сприяють активізації мовленнєвої діяльності дітей, розвитку словникового запасу та формуванню навичок зв'язного мовлення, зазначає вчена. Також А. Богуш акцентує увагу на постійному професійному вдосконаленні, участі у науково-методичній діяльності, використанні інноваційних методик та технологій навчання, що сприятиме вдосконаленню педагогічної майстерності [3].

Розвиток мовлення дошкільників тісно пов'язаний із їхньою пізнавальною діяльністю. Пізнавальна діяльність у дошкільному віці проявляється через допитливість, прагнення досліджувати навколишній світ, ставити запитання, встановлювати зв'язки між явищами та робити власні висновки. У процесі пізнання дошкільники засвоюють нові поняття, встановлюють причинно-наслідкові зв'язки, вчать описувати явища і предмети, ставити запитання та формулювати власні судження. Ефективність пізнавальної діяльності дітей значною мірою залежить від педагогічної позиції вихователя. Педагог має створювати умови для дослідницької активності дітей, стимулювати їхню самостійність, підтримувати інтерес до пізнання довкілля та організовувати різноманітні види діяльності, що сприяють формуванню пізнавальних умінь. Педагогічна майстерність проявляється у здатності вихователя використовувати різні методи й прийоми активізації пізнавальної діяльності дітей в тому числі й інноваційні, зокрема: проблемні запитання, проблемно-пошукові і дослідницькі завдання, інтерактивні форми навчання; спостереження за явищами природи і суспільного життя; експериментування, дидактичні і сюжетно-рольові ігри, що сприяє формуванню в дітей умінь аналізувати явища навколишнього світу, порівнювати об'єкти, робити узагальнення та висловлювати власні судження.

Педагогічна майстерність передбачає і здатність вихователя до педагогічної творчості, що проявляється у використанні різноманітних методичних прийомів, індивідуалізації навчання, урахуванні вікових та індивідуальних особливостей дітей. Саме творчий підхід дозволяє педагогу створювати умови для активного мовленнєвого спілкування та стимулювати інтерес дошкільників до пізнання довкілля.

Важливим аспектом педагогічної майстерності є партнерська взаємодія вихователя з дітьми. У сучасній педагогіці дедалі більше уваги приділяється суб'єкт-суб'єктній взаємодії, коли дитина виступає активним учасником освітнього процесу. Такий підхід сприяє формуванню у дітей ініціативності, самостійності, допитливості та здатності до мовленнєвого самовираження.

Висновки. Отже, педагогічна майстерність є важливою передумовою ефективною організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти й умовою ефективного розвитку мовлення та пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Високий рівень професійної підготовки, педагогічна культура, розвинені комунікативні та організаторські вміння вихователя забезпечують створення сприятливого освітнього середовища, у якому дитина має можливість активно пізнавати навколишній світ, взаємодіяти з однолітками та дорослими, а також розвивати власне мовлення, яке значною мірою залежить від мовленнєвої культури педагога, характеру його взаємодії з дітьми, використання сучасних педагогічних технологій та створення мовленнєво насиченого освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти. 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1557-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.03.2026).
2. Беленька Г. Підготовка вихователів дітей дошкільного віку: вектор євроінтеграції. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Психологія. Педагогіка. Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021. № 35. С. 30–35.
3. Богуш А.М. Методична робота в закладах дошкільної освіти. Одеса: Видавець Букаєв В.В., 2022. 200 с.
4. Вашак О., Вільхова О. Формування фахової компетентності вихователя як умова позитивного іміджу закладу дошкільної освіти: огляд літератури. *Pedagogical Sciences*. 2024. Vol. 27, No. 2. С. 17-22. URL: https://pedsciences.com.ua/web/uploads/pdf/Pedagogical%20Sciences_Vol.%2027_No.%202-17-23.pdf
5. Загородня Л.П., Тітаренко С.П. Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу: навч. посіб. для ВНЗ. 2-е вид. Суми: Університетська книга, 2020. 319 с.
6. Івах С. М. Методичні аспекти підвищення педагогічної майстерності вихователя сучасного закладу дошкільної освіти. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022. Вип. 85. С. 96-101.
7. Педагогічна майстерність: підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна. 3 вид, доп. і перероб. Київ: СПД Богданова І.М., 2008. 376 с.

Отримано: 23.03.2026

Ірина ГАЗІНА

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та методик дошкільної освіти

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1730-417X>

ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ РУХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто проблему формування математичних уявлень у дітей дошкільного віку через розвиток рухових навичок. Проаналізовано наукові підходи до взаємозв'язку моторного та когнітивного розвитку дитини. Обґрунтовано роль дрібної моторики, зорово-моторної координації та рухової активності у формуванні математичних компетентностей. Визначено, що розвиток рухових навичок позитивно впливає на формування базових математичних умінь, зокрема лічби, порівняння, просторового орієнтування та розуміння кількісних відношень.

Ключові слова: дошкільний вік, математичні уявлення, моторні навички, дрібна моторика, когнітивний розвиток, рухова діяльність.

Актуальність теми. Проблема взаємозв'язку моторного та когнітивного розвитку дитини є однією з ключових у сучасній педагогіці. Відомо, що пізнавальний розвиток формується у процесі активної взаємодії дитини з навколишнім середовищем, у якій провідну роль відіграє рухова діяльність.

Сучасні дослідження підтверджують, що моторні та когнітивні процеси мають спільні нейрофізіологічні механізми, а рух є основою формування мислення та уявлень про світ. У цьому контексті особливого значення набуває вивчення впливу рухових навичок на розвиток математичних уявлень у дітей дошкільного віку.

Мета публікації. Теоретично обґрунтувати взаємозв'язок між руховою діяльністю та формуванням математичних уявлень у дітей дошкільного віку, а також визначити роль моторних навичок (зокрема дрібної моторики та зорово-моторної координації) у когнітивному розвитку дитини та обґрунтувати педагогічну доцільність інтеграції рухової діяльності в освітній процес закладу дошкільної освіти з метою підвищення ефективності формування математичних компетентностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Моторні навички є важливим компонентом загального розвитку дитини та включають крупну і дрібну моторику. Особливе значення для навчальної діяльності має дрібна моторика, яка забезпечує точність рухів, координацію та взаємодію з предметами.

Українські дослідники підкреслюють, що розвиток дрібної моторики сприяє активізації пізнавальної діяльності дітей. Так, у працях О.О. Халік та Т.О. Дерипаски, О.О. Яловської доведено, що використання психомоторних ігор позитивно впливає не лише на руховий, а й на інтелектуальний розвиток дошкільників [5; 7].

Зарубіжні дослідження також підтверджують цю залежність. Зокрема, Д. Гріссмер та ін. встановили, що рівень розвитку дрібної моторики є важливим предиктором академічних досягнень дітей [2]. Подібну думку висловлюють К. Кемерон та співавтори, які доводять, що дрібна моторика у поєднанні з виконавчими функціями суттєво впливає на навчальну успішність [1].

Формування математичних уявлень у дошкільному віці є основою подальшого успішного навчання. До основних математичних навичок належать: лічба та розпізнавання чисел; порівняння кількостей; виконання елементарних арифметичних дій; орієнтування у просторі; розпізнавання форм і величин.

Дослідження українських науковців свідчать, що ефективність формування математичних уявлень значною мірою залежить від організації діяльності дітей. Зокрема, О. Шаран та ін. наголошують на важливості ігрових методів навчання, які активізують мислення та сприяють засвоєнню математичних понять [6].

Використання дидактичних матеріалів, як зазначають В. Вертугіна та Т. Гурманчук, сприяє розвитку логічного мислення та формуванню умінь аналізувати, порівнювати та узагальнювати [4].

Сучасні наукові дослідження доводять існування тісного зв'язку між моторним і математичним розвитком дітей. Рухова діяльність створює основу для формування сенсорного досвіду, який лежить в основі математичного мислення.

Зокрема, дослідження К. Макдональд та ін. підтверджують, що моторна компетентність безпосередньо пов'язана з рівнем математичних навичок, зокрема лічби та просторового мислення [3].

У межах теорії «втіленого пізнання» доведено, що математичні поняття формуються на основі тілесного досвіду, а рухова активність сприяє кращому засвоєнню числових уявлень і розвитку абстрактного мислення.

Таким чином, рухова діяльність не лише супроводжує, а й безпосередньо впливає на формування математичних уявлень у дітей.

Ефективне формування математичних уявлень у дітей дошкільного віку можливе за умови інтеграції рухової діяльності у освітній процес. Доцільно використовувати рухливі

ігри з елементами лічби, вправи на сортування та класифікацію предметів, конструювання як засіб розвитку просторового мислення, вправи на орієнтування у просторі, графічні та маніпулятивні завдання.

Такі форми роботи сприяють активному засвоєнню математичних понять через практичний досвід.

Висновки. Отже, формування математичних уявлень у дітей дошкільного віку тісно пов'язане з розвитком рухових навичок. Дрібна моторика, зорово-моторна координація та рухова активність виступають важливими чинниками когнітивного розвитку дитини.

Інтеграція рухової діяльності у процес навчання сприяє підвищенню ефективності формування математичних компетентностей, розвитку пізнавальної активності та інтересу до навчання.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку інтегрованих методик, що поєднують рухову та математичну діяльність у дошкільній освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Cameron C.E, Brock L.L., Murrah W.M., Bell L.H., Worzalla S.L., Grissmer D., Morrison F.J. Fine Motor Skills and Executive Function Both Contribute to Kindergarten Achievement. *Child Development*. 2012. Vol.83. P. 1229-1244.
2. Grissmer D., Grimm K. J., Aiyer S. M., Murrah W. M., Steele J. S. Fine motor skills and early comprehension of the world: Two new school readiness indicators. *Developmental Psychology*. 2010. № 46(5). P. 1008–1017.
3. Macdonald K., Milne N., Orr R., Pope R. Associations between motor proficiency and academic performance in mathematics and reading in year 1 school children: a cross-sectional study. *BMC Pediatrics*. 2020. Vol. 20.
4. Вертугіна В., Гурманчук Т. Формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку шляхом використання логічних блоків З. Дьєнеша. *Молодь і ринок*. 2021. № 10. С. 124-128.
5. Халік О.О., Дерипаска Т.О. Можливості використання психомоторних ігор та ігрових дій для розвитку дрібної моторики дошкільників. *Проблеми сучасної психології*. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. Вип. 30. С. 647-657.
6. Шаран О.В, Шаран В.Л., Купар В.В. Використання логіко-математичних ігор як засобу розвитку математичних здібностей старших дошкільників. *Acta Pedagogica Volyniensis*. 2024. № 2. С. 3-10.
7. Яловська О.О. Пальчики дошкільнят: розвиваємо руку – розвиваємо мозок. Тернопіль: Мандрівець, 2011. 228 с.

Отримано: 23.03.2026

Богдан ГАЛАЙБІДА

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ORCID <https://orcid.org/0009-0005-8383-7643>

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІТ-СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

У статті дано визначення лідерської компетентності, розглянуто її складові в аспекті формування soft skills ІТ-спеціалістів в умовах змішаного навчання. Серед педагогічних умов розвитку лідерських навичок виокремлено peer coaching і проєктну діяльність, яка передбачає командну роботу і вимагає розвитку лідерських умінь, аналітичного мислення, колективного планування, ухвалення рішень у багатосуб'єктному середовищі на умовах партнерства і взаємодітримки.

Ключові слова: лідерські навички, лідерська компетентність, лідерство, проєктна діяльність, soft skills, ІТ-спеціалісти, peer instruction, змішане навчання.

Актуальність теми. З появою технічних можливостей змішаного навчання умови формування м'яких навичок ІТ-спеціалістів змінюються. Інтернет-джерела, доступні цілодобово і з будь-якої локації, стимулюють гнучкість навчання, постійну взаємодію з навчальним контентом. Існує низка досліджень щодо необхідності і технологій розвитку soft skills майбутніх ІТ-фахівців в умовах сучасної університетської освіти (праці О. Глазунової, Т. Волошиної, Т. Вакалюк, В. Корольчук, Н. Длугунович, Y. Catelly, N. Vanderford та ін.), але дослідженню особливостей формування лідерських якостей приділено недостатньо уваги. З огляду на це актуальним стало питання вивчення умов поєднання онлайн і офлайн навчання задля ефективного розвитку лідерської компетентності ІТ-спеціалістів.

Мета публікації – встановити основні складові лідерської компетентності майбутніх ІТ-фахівців та визначити педагогічні умови її розвитку в умовах змішаного навчання у сучасних ЗВО.

Виклад основного матеріалу. З-поміж сучасних інтерактивних технологій, які активно використовують у підготовці здобувачів вищої освіти ІТ-спеціальностей, чільне місце належить проєктно-орієнтованому навчанню, оскільки саме у проєктах здебільшого відбувається розроблення ІТ-продуктів у реальних професійних умовах. Створення програмного продукту вимагає злагодженої роботи усієї проєктної команди. Для успішної роботи ІТ-команди важливими є лідерські уміння не тільки її проєктного менеджера, але й усіх членів, і тому важливе місце у компетентностях ІТ-фахівців належить формуванню лідерських навичок.

Наукові дослідження розглядають лідерство в аспекті структури лідерської компетентності (О. Дяків, С. Прохоровська), комунікативної компетентності (А. Вітченко), розрізнення понять «лідер» і «управлінець-менеджер» (А. Галімов, Ю. Степанова), обґрунтування педагогічного потенціалу освітнього середовища закладів вищої освіти для розвитку лідерської компетентності (Л. Олійник та ін.).

Л. Олійник та ін. [3] визначають лідерство як інтегровану компетентність, що вимагає впливового спілкування, координації взаємодії у професійній діяльності, командної довіри й відповідального ухвалення рішень, реалізується через «керований вплив у професійній комунікації», організації синхронізованих дій, підтриманні культури спілкування і встановлення довіри. Це домінування аналітичного мислення, колективного планування ухвалення рішень

у багатосуб'єктному середовищі на умовах партнерства і міжособистісної взаємодії, тобто це «керований вплив у професійній комунікації» [3].

Беручи за основу трактування Л. Олійника та ін. [3], визначимо такі компоненти лідерської компетентності ІТ-спеціаліста:

- когнітивно-аналітичний (робота у невизначених умовах, аналітичне і критичне мислення, розуміння необхідності саморозвитку і саморегуляції);
- комунікативно-впливовий (уміння аргументувати, переконувати, здійснювати координацію);
- ціннісно-мотиваційний (відповідальність, довіра, стресостійкість, норми професійної культури).

Важливим також є розвиток уміння і готовності здобувачів розподіляти і делегувати обов'язки.

Розвиток лідерських якостей забезпечують різні педагогічні технології і методи навчання. Перш за все, необхідно розуміти, що це є системна робота, яка повинна проводитися при вивченні різних навчальних дисциплін. Важливими є форми групової взаємодії на практичних заняттях із загальних і фахових дисциплін, які охоплюють ситуативно-професійне моделювання завдань взаємодії і цілеспрямоване тренування впливу у групі.

В умовах змішаного навчання розвиток лідерських навичок ІТ-спеціалістів забезпечується різними освітніми компонентами через поєднання проєктного, проблемно-орієнтованого навчання, соціального навчання, навчання групової взаємодії однолітків (peer instruction), коучингу, наставництва, саморефлексії і саморегулювання. Саме змішане навчання успішно поєднує офлайн і онлайн форми і стає ефективним механізмом розвитку лідерських якостей в умовах широкого застосування цифрових технологій і розвитку штучного інтелекту.

Ретельно розроблені проєктні завдання забезпечують формування не тільки професійних, але й м'яких навичок (soft skills): організаційних, навичок планування, конструктивної комунікації, психоемоційного впливу та ін., які є основою лідерської компетентності. У межах проєкту студенти можуть змінювати ролі і розвивати різні навички. Це є особливістю галузі ІТ, коли лідерські якості мають свою специфіку залежно від тієї ролі, яку виконує фахівець у проєкті. Так, якщо це розробник програмного забезпечення, то він повинен стимулювати спільне розуміння завдання, уміти скеровувати команду до досягнення результату. Тестувальник повинен уміти мотивувати створення якісного продукту. Дизайнер – керувати творчим підходом до виконання завдання. Для менеджера проєкту, тімліда важливе уміння мотивувати команду до досягнення цілей проєкту у визначені терміни, керувати проєктом на основі стратегічних рішень. Водночас усі члени команди повинні розвивати культуру спілкування, самоорганізації і співпраці не тільки між собою, але й з клієнтом.

Таким чином у командній взаємодії здобувачі навчаються самоаналізу, саморефлексії, розвивають самоусвідомлення і саморегуляцію, потребу постійного навчання і самоудосконалення – м'які навички, які критично необхідні для успішної професійної реалізації і розвитку лідерських якостей. Лідерство на рівні проєкту – це розуміння відповідальності за результат, формування мотивації, підтримання дисципліни, довіри, професійної культури й етичних стандартів [3].

Для навчання групової взаємодії ефективними є й такі інтерактивні форми навчання як наставництво і коучинг. Існують різні різновиди коучингу. Один з них – навчання один од-

ного, зворотнє, одноліткове навчання (peer coaching, peer instruction). Його реалізація передбачає опрацювання здобувачами різних частини навчального матеріалу онлайн і виконання завдань, а пізніше пояснення цього матеріалу своїм одноліткам під наглядом викладача-ментора. Відбувається персоналізація навчання, і водночас між здобувачами встановлюється міжособистісна взаємодія, вони пробують свої здібності у ролі лідера, вчать чітко подавати матеріал, фіксувати зворотній зв'язок, толерантно реагувати на зауваження однокурсників і приймати рішення. Таким чином здійснюється саморефлексія і саморегулювання. Наставництво упроваджує теорію лідерства на практиці, у реальних умовах.

Висновки. Лідерство в ІТ-команді – це інтегрований прояв професійних компетентностей, який базується на індивідуальному прикладі, авторитеті, довірі, умінні допомагати і підтримувати. Для ефективного розвитку лідерських навичок у підготовці ІТ-спеціалістів у сучасних умовах змішаного навчання у закладах вищої освіти використовують інтерактивні форми навчання, які включають проєктно- і проблемно-орієнтоване навчання, які наближені до умов професійної діяльності ІТ-фахівців, а також наставництво і коучинг, які тренують лідерські якості, уміння проводити аналіз власної роботи і роботи команди, аргументувати свої дії і рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Галімов А., Степанова Ю. Теоретичні основи формування готовності до лідерства у майбутніх офіцерів-прикордонників у ході освітнього процесу. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія педагогічні науки*. 2022. 28(1). С. 67-84. DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v28i1.977>
2. Дяків О.П., Прохоровська С.А. Структура лідерських компетенцій менеджера. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2013. № 6 (62). С. 48-55.
3. Олійник Л.В., Білюга А.Д., Савіна І.О., Стретович В.М. Розвиток лідерської компетентності офіцерів оперативного рівня у системі професійної військової освіти: педагогічний вимір проблеми. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. (25). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18118756>

Отримано: 23.03.2026

Леся ГАЛАМАНЖУК

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії та методик дошкільної освіти
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9359-7261>

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті здійснено теоретичний аналіз сучасних підходів до формування валеологічної свідомості дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти. Визначено її структурні компоненти та педагогічні умови формування у дітей дошкільного віку. Проаналізовано роль здоров'язбережувального освітнього середовища, природного оточення, фізичної активності та взаємодії закладу освіти з сім'єю у формуванні культури здоров'я дітей. Обґрунтовано необхідність інтеграції валеологічної освіти в освітній процес закладів дошкільної освіти. Встановлено, що ефективне формування валеологічної свідомості дошкільників передбачає поєднання когніти-

вного, емоційно-ціннісного та діяльнісного компонентів, що сприяє розвитку відповідального ставлення до здоров'я та формуванню навичок здорового способу життя.

Ключові слова: валеологічна освіта, дошкільна освіта, здоровий спосіб життя, здоров'язбежувальні технології, валеологічна свідомість, екологічне виховання, культура здоров'я.

Актуальність теми. Сучасний розвиток суспільства характеризується зростанням рівня техногенного навантаження, погіршенням екологічної ситуації, збільшенням психоемоційних навантажень та зниженням рівня рухової активності населення. Усе це негативно впливає на стан здоров'я дітей, що зумовлює необхідність посилення уваги до проблеми формування культури здорового способу життя з раннього віку.

Проблема збереження та зміцнення здоров'я дітей є однією з ключових у сучасній системі освіти. Особливого значення вона набуває у дошкільному віці, коли відбувається інтенсивний фізичний, психічний та соціальний розвиток особистості. Саме в цей період формуються основи світогляду, поведінкових моделей, звичок і цінностей, які значною мірою визначають подальший спосіб життя людини.

У зв'язку з цим важливим завданням закладів дошкільної освіти є формування валеологічної свідомості дітей, що передбачає усвідомлення цінності здоров'я, формування відповідального ставлення до нього та засвоєння практичних навичок здорового способу життя.

Валеологічна освіта розглядається як системний педагогічний процес, спрямований на формування знань, умінь і навичок, необхідних для збереження та зміцнення здоров'я людини. Вона інтегрує знання з різних галузей науки – медицини, біології, психології та педагогіки, що забезпечує комплексний підхід до формування культури здоров'я [3].

В умовах сучасної освіти формування валеологічної свідомості дітей має здійснюватися через інтеграцію здоров'язбежувальних технологій у навчально-виховний процес, створення сприятливого освітнього середовища, організацію рухової активності та взаємодію закладу освіти з родиною.

Проблематика формування культури здоров'я та валеологічної свідомості дітей є предметом дослідження багатьох науковців. Значний внесок у розвиток теоретичних основ валеологічної освіти зробили І. Брехман, Е. Вільчковський, Н. Денисенко, О. Дубогай, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші.

Валеологія як науковий напрям виникла у другій половині ХХ століття. Її основоположником вважають І. Брехмана, який обґрунтував необхідність комплексного вивчення проблеми здоров'я людини та розроблення методів його збереження і зміцнення. Валеологія розглядає здоров'я як інтегральний показник фізичного, психічного та соціального благополуччя людини.

Сучасні дослідження підкреслюють важливість інтеграції екологічної та валеологічної освіти у процесі виховання дітей. Науковці зазначають, що формування екологічної культури сприяє розвитку відповідального ставлення до довкілля та власного здоров'я [4].

У працях педагогів також розглядається роль фізичного виховання у формуванні валеологічних знань. Фізична активність сприяє гармонійному розвитку організму дитини, формуванню рухових навичок, підвищенню імунітету та розвитку мотивації до здорового способу життя [1].

Разом з тим дослідники зазначають, що формування культури здоров'я дітей повинно здійснюватися на основі комплексного підходу, який передбачає поєднання педагогічних, психологічних, соціальних та екологічних чинників [2].

Метою публікації є теоретичне обґрунтування сучасних аспектів формування валеологічної свідомості дітей дошкільного віку та визначення педагогічних умов ефективної реалізації цього процесу в умовах закладу дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Валеологічна свідомість є важливою складовою загальної культури особистості. Вона характеризується системою знань, переконань і поведінкових установок, спрямованих на збереження та зміцнення здоров'я.

У структурі валеологічної свідомості можна виокремити такі компоненти:

- когнітивний компонент, який включає систему знань про здоров'я, фактори, що впливають на його стан, правила особистої гігієни, режим дня, раціональне харчування та значення фізичної активності;
- емоційно-ціннісний компонент, що передбачає формування позитивного ставлення до здоров'я та усвідомлення його значущості для життя людини;
- діяльнісний компонент, який характеризується формуванням практичних навичок здорового способу життя та здатністю застосовувати отримані знання у повсякденному житті.

Формування цих компонентів у дітей дошкільного віку повинно здійснюватися через систематичну педагогічну діяльність, спрямовану на розвиток культури здоров'я.

Однією з важливих умов формування валеологічної свідомості є створення здоров'язберезувального освітнього середовища у закладі дошкільної освіти. Таке середовище передбачає забезпечення оптимального режиму дня, організацію раціонального харчування, створення умов для достатньої рухової активності, формування позитивного психологічного клімату.

Важливу роль у формуванні валеологічної свідомості відіграє використання природного середовища у виховному процесі. Безпосередній контакт дітей із природою сприяє розвитку сенсорного досвіду, формуванню екологічної культури та усвідомленню взаємозв'язку між здоров'ям людини та станом довкілля [4].

Спостереження за природними явищами, участь у дослідницькій діяльності, екологічні ігри та практична взаємодія з природою сприяють формуванню у дітей екологічної та валеологічної культури.

Фізична активність є одним із найважливіших чинників формування культури здорового способу життя дітей. Систематичні фізичні вправи сприяють: зміцненню серцево-судинної та дихальної систем, розвитку рухових якостей, підвищенню імунітету, формуванню правильної постави [1].

У закладах дошкільної освіти використовуються різні форми організації рухової активності: ранкова гімнастика, фізкультурні заняття, рухливі ігри, спортивні свята, фізкультурні хвилинки.

Застосування таких форм діяльності сприяє формуванню у дітей практичних навичок підтримки здоров'я та розвитку позитивного ставлення до фізичної активності.

Важливим чинником формування валеологічної свідомості дітей є співпраця закладу дошкільної освіти з родиною. Батьки є першими вихователями дитини, тому саме в сім'ї формуються основні життєві звички, у тому числі пов'язані зі способом життя та ставленням до здоров'я. Ефективна взаємодія педагогів із батьками передбачає: проведення консультацій і бесід, організацію батьківських зборів, проведення спільних оздоровчих заходів, інформаційно-просвітницьку роботу.

Спільна діяльність педагогів і батьків сприяє формуванню єдиних підходів до виховання здорової особистості та створенню сприятливих умов для гармонійного розвитку дітей.

Висновки. Отже, формування валеологічної свідомості дітей дошкільного віку є важливим напрямом сучасної педагогічної діяльності. Ефективність цього процесу залежить від комплексного використання педагогічних, соціальних та екологічних чинників, що забезпечують формування культури здорового способу життя. Важливими умовами формування валеологічної свідомості є створення здоров'язбережувального освітнього середовища, використання природного середовища у виховному процесі, організація достатнього рівня рухової активності дітей та активна співпраця закладу дошкільної освіти з сім'єю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бигар Г. Формування валеологічних знань молодших школярів засобом фізичного виховання. *Physical culture and Sport: Scientific Perspective*. 2025. № 1 (1). С. 128–135. DOI: [https://doi.org/10.31891/pcs.2025.1\(1\).17](https://doi.org/10.31891/pcs.2025.1(1).17)
2. Клебанівська А. Формування еколого-валеологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в процесі професійної підготовки. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2025. № 1 (107). С. 204–213.
3. Постолук М. Валеологічна освіта дітей дошкільного віку. *Інноваційні процеси освітньої сфери України та країн Центральної Європи: стан, проблеми і перспективи*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 11-12 грудня 2025 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2025. С. 112–113.
4. Приступа Я. Роль природи у розвитку еколого-валеологічної компетентності дошкільників. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 14. URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/644> (дата звернення: 12.03.2026).

Отримано: 23.03.2026

Оксана ГОРБАТЮК

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1506-2664>

ПРОФЕСІЙНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ У ПРОЄКТУВАННІ ТА ПРОВЕДЕННІ ІНТЕГРОВАНОГО УРОКУ

Виявлено, що інтегроване навчання сприяє комплексному вивченню різних предметів для загального розвитку, формуванню нестандартного мислення, полегшеного сприйняття складної інформації. Професійна майстерність вчителя сприяє розкриттю узагальнених теорій для можливості формування в учнів навичок вирішення складних задач, розвитку пізнавальної активності та творчого мислення.

Ключові слова: сукупність навчальних дисциплін, комплексний підхід, творчі навички, активність учнів, планування задач, конструктори задач.

Актуальність теми. Зміна стратегій організації освітньої діяльності у школі потребує підвищення професійної майстерності вчителів, що дозволить логічно продумувати змістовне наповнення уроків, сприяти поєднанню дисциплін, мотивувати учнів до підвищення продуктивності на заняттях [1, с. 100-102]. Інноваційна система навчання передбачає розвиток критичного мислення у школярів, що включає міждисциплінарний підхід до навчання. Тому

розвиток професійних навичок учителя щодо розробки інтегрованого уроку є важливою науковою проблемою.

Інтегровані уроки охоплюють заняття, які спрямовані на вивчення закономірностей множинних законів, теорій, що відображаються у різних навчальних дисциплінах. Інтегрований підхід дозволяє у комплексі вирішувати завдання не лише для засвоєння інформації, але й зацікавленості учнів. Досягнення учнями цих можливостей реалізовується на підставі поєднання схожих предметів (математика, фізика) або предметів за різними напрямками (математика, хімія, мистецтво). Інтегрований підхід впливає на зміну подачі інформації для засвоєння, врахування різних точок зору. Поєднання історії, образотворчого мистецтва й музики дозволяє орієнтуватися на вивчення культурних цінностей у певний історичний період. Інтегрований підхід впливає на розвиток практичних навичок, оскільки спрямований на розуміння учнями принципів використання теоретичних знань. Він дозволяє учням розвивати навички співпраці під час вивчення різних дисциплін, що впливає на формування творчих навичок, нестандартного мислення.

Формулювання мети публікації. Мета роботи зводиться до визначення професійної майстерності вчителя у організації та впровадженні інтегрованих уроків в школі внаслідок вибору відповідних навчальних інструментів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методично продумана побудова інтегрованих уроків залежить від професійної майстерності учителя. Роль вчителя у проектуванні інтегрованого уроку найперше полягає у визначенні мети уроку на основі коректного поєднання тем з вибраних дисциплін [2, с. 119-122]. Вибір методів та засобів навчання повинен підпорядковуватися логічній послідовності для досягнення прогнозованих школярами результатів. Вибір навчальних механізмів має залежати від певного класу, активності та рівня засвоєння матеріалів учнями, що дозволить покращувати рівень знань та підтримувати психологічно комфортне середовище. Завдання вчителя полягає у системному оцінюванні різних предметів для виявлення схожих аспектів, що впливає на цілісне сприйняття знань.

Засобами навчання можуть бути методичні матеріали, конструктори навчальних завдань, програми для організації навчальної роботи. Методичні матеріали мають відповідати державним освітнім стандартам і орієнтуватися на полегшене сприйняття учнями внаслідок трансформації об'ємної інформації. У якості інструментів для конструювання навчальних завдань може бути використано платформу Trelo, яка сприяє визначенню статусу різних завдань. За допомогою Trelo можливо планувати кожну навчальну тему, що забезпечує вибір інструментів для представлення матеріалів, висвітлювати основні задачі теми, рівень досягнень учнів. Управління навчальним завданням здійснюється за допомогою різних карток, що дозволяє коригувати термін виконання. Використання платформи Padlet також забезпечує проектування уроків різними людьми та візуалізацію навчальних матеріалів [3, с. 823]. Групова робота над навчальною темою уможливує додання текстових матеріалів, схем, рисунків для візуального сприйняття. Функціональність платформи Moodle також сприяє організації інтегрованих занять саме на основі взаємодії вчителя та учнів. Завдяки призначенню платформи можливо контролювати період виконання завдань учнями, проводити спільне обговорення, затверджувати строки виконання завдань, оцінювати отримані знання дистанційно.

Проведення інтегрованого уроку будується на отриманому професійному досвіді вчителя та сформованого креативного мислення. Зазначений симбіоз впливає на можливість прове-

дення освітніх експериментів на основі поєднання різних предметів внаслідок комунікації між викладачами, що впливає на повноцінне вивчення навчальних понять [4, с. 15-19]. Використання мультимедійних технологій дозволяє покращити сприйняття навчальних матеріалів учнями. Цифрова компетентність педагога сприяє залученню більшої кількості учнів до активного обговорення теми й цілісному сприйняттю інформації з різних предметів. Шляхом використання платформи Canva можливо моделювати навчальні теми, що дозволяє комбінувати інформацію із різних предметів. Це відбувається шляхом побудови структурних схем, інтелектуальних карт, покрокових алгоритмів. Моделювання навчальних тем з використанням платформи Canva впливає на відображення міжпредметних зв'язків. Цілісне сприйняття інформації дозволяє краще запам'ятовувати інформацію та сприймати складні матеріали на основі обґрунтованих висновків. Інтегровані уроки впливають на глибше розуміння вивчених явищ та зв'язок між ними, що сприяє пристосуванню у сучасному суспільстві. Платформа Genially впливає на можливість створення інтерактивних занять через подачу матеріалів за допомогою презентацій, інфографіки. Засвоєння інформації через платформу Genially можливе внаслідок виконання учнями вікторин, мультидисциплінарних завдань. Платформа Genially впливає на краще запам'ятовування інформації через послідовне її відтворення, можливість використання спливаючих пояснень, поєднання тексту з аудіо й відео. За допомогою вікторин можливо оцінювати знання з різних предметів в одному інтерактивному модулі [5, с. 432-433].

Інтегроване навчання впливає на підвищення працездатності внаслідок поєднання різної діяльності, розкриття узагальнених теорій. Підхід позначається на більшій інформативності занять за умови якісної організації навчання. Проведені стратегії занять впливають на системне мислення та різнобічний розвиток учнів внаслідок системності, динамічності занять. Інтерактивна організація занять впливає на активне сприйняття причинно-наслідкових зв'язків, що сприяє самовираженню, розвитку мислення, уяви та пам'яті.

Висновки. Професійна майстерність викладача впливає на розвиток творчих навичок учнів, підвищення їхньої результативності. За допомогою інтегрованого уроку учні розвивають навички вирішувати непередбачувані завдання, що впливає на практичне засвоєння знань, коректно розподіляти час. Формат інтегрованих занять дозволяє педагогу використовувати цифрові інструменти для узагальненого сприйняття різної інформації. Професійна майстерність викладача підвищується внаслідок розуміння декількох предметів, що сприяє логічному підходу до побудови занять та можливості адаптувати різні знання під час уроку на основі гнучкого підходу. Вибір педагогом стратегій навчання впливає на рівень активності учнів та можливість використання отриманих знань у реальному світі. Організація діяльності учнів спрямована на створення балансу між використанням різних форматів навчання, що дозволяє сприймати складний матеріал простіше. Інтегрований підхід для впровадження освітньої діяльності компетентним педагогом впливає на розвиток пізнавальної активності внаслідок формування зв'язку між отриманими знаннями та раціональним мисленням учнів. Це забезпечує мотивацію учнів з врахуванням індивідуальних особливостей для подальшого розвитку знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кононець Н., Даниско О., Бабенко І. Ресурсно-орієнтована модель розвитку педагогічної майстерності учителя у практиці STEM-освіти. *Витоки педагогічної майстерності*. 2025. № 36. С. 99-108. DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2025.36.339437>

2. Поберецька В. Практична підготовка майбутніх учителів початкової освіти в педагогічних коледжах до інтегрованого навчання учнів. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2024. № 2(30). С. 117-124. DOI: [https://doi.org/10.31499/2307-4914.2\(30\).2024.314029](https://doi.org/10.31499/2307-4914.2(30).2024.314029)
3. Koenig J., Heine S., Jaeger-Biela D., Rothland M. ICT integration in teachers' lesson plans: A scoping review of empirical studies. *European Journal of Teacher Education*. 2024. Т. 47, Вип. 4. С. 821-849. URL: <https://eric.ed.gov/?q=lesson+plan&id=EJ1440287>
4. Грабовська Т. І., Грабовський О. В. Інноваційні підходи до підготовки сучасного вчителя в контексті вимог Нової української школи. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 24. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17763032>
5. Rosanda V., Bratko I., Gačnik M., Podpečan V., Istenič A. Robot NAO integrated lesson vs. traditional lesson: Measuring learning outcomes on the topic of "societal change" and the mediating effect of students' attitudes. *British Journal of Educational Technology*. 2025. Т. 56, Вип. 1. С. 435-450. URL: <http://izvolitve.ijs.si/Stacks/Articles/200806403.pdf>

Отримано: 23.03.2026

Ярослав ГОРДІЙЧУК

здобувач вищої освіти третього рівня 2 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ORCID <https://orcid.org/0009-0008-2241-2897>

МЕДІА ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ЦІННОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ КОРОЛІВСТВА БЕЛЬГІЯ

У статті розкрито особливості впливу сучасних медіа на формування ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти Королівства Бельгія в умовах цифровізації та глобалізації освітнього простору. Узагальнено наукові підходи європейських та українських дослідників до проблеми медіавпливу. Визначено необхідність розвитку медіаграмотності як важливого складника формування ціннісної сфери здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: медіа; засоби масової інформації; ціннісні орієнтації; здобувачі вищої освіти; медіакомунікація; медіаграмотність; Королівство Бельгія.

Актуальність теми зумовлена роллю засобів масової інформації у трансляції соціокультурних норм, громадянських і європейських цінностей, а також конструюванням світоглядних установок студентської молоді.

Формулювання мети публікації є визначення умов, що ефективно впливають на формування суспільного дискурсу та системи цінностей, сприяють розвитку демократичних орієнтацій і виконують маніпулятивні функції, формуючи задані інтерпретації подій і соціальних явищ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Невід'ємною складовою функціонування сучасного суспільства та трансформації соціальних процесів є медіа (media, multimedia), які відіграють провідну роль у формуванні ціннісних орієнтацій молоді. У контексті розвитку цифрових технологій, глобалізації та розширення інформаційного простору засоби масової інформації дедалі активніше впливають на світогляд здобувачів вищої освіти, їхні уявлення про соціальні норми, демократичні цінності, культурну ідентичність і громадянську відповідальність.

Інноваційні технологічні процеси, віртуалізація життєдіяльності людини, посилення ролі візуально-видовищного компонента медіаконтенту зумовлюють зміну характеру соціальних комунікацій. Значна частина взаємодії переміщується з площини безпосереднього міжособистісного спілкування у сферу опосередкованих, символічних і симулятивних форм. У цьому контексті медіа не лише інформують, а й конструюють уявлення про соціальну реальність, впливаючи на формування ціннісних установок студентської молоді [1; 2, с. 18-24].

У наукових джерелах медіакомунікація трактується як процес поширення спеціально підготовлених повідомлень за допомогою технічних засобів між соціальними групами та індивідами, що мають соціальну та особистісну значущість. Засоби медіакомунікації охоплюють технології створення, зберігання, поширення й інтерпретації інформації, формуючи інформаційно-комунікаційне середовище, у якому перебувають здобувачі вищої освіти.

Європейські та українські науковці наголошують на актуальності дослідження сучасних комунікаційних процесів, що зумовлено якісними змінами у сфері медіа. Серед основних чинників трансформації комунікації виокремлюють глобалізацію, інформатизацію, технологізацію та інформаційно-комунікаційну революцію. Ці процеси сприяють розширенню доступу до інформаційних ресурсів, появі нових медіаплатформ і зміні способів споживання інформації студентською молоддю [2; 4, с. 15-24].

Особливу увагу привертає освітній простір Королівства Бельгія, який характеризується багатомовністю, мультикультурністю та інтеграцією європейських цінностей у систему вищої освіти. У таких умовах медіа виступають важливим чинником формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти, сприяючи засвоєнню ідей толерантності, плюралізму, академічної свободи та соціальної відповідальності.

У системі вищої освіти активно розвиваються міждисциплінарні напрями, пов'язані з медіакомунікацією, медіасоціологією, інформаційною безпекою та медіаграмотністю. Освітні програми в країнах Європейського Союзу, зокрема в Бельгії, орієнтовані на формування критичного мислення, здатності аналізувати медіаконтент і усвідомлювати його вплив на власні ціннісні орієнтації.

Значну роль у цьому процесі відіграють масові відкриті онлайн-курси, розміщені на міжнародних освітніх платформах. Вони забезпечують інтерактивну взаємодію між студентами й викладачами, доступ до актуального наукового контенту та можливість навчання незалежно від територіальних меж. Разом із тим зростає потреба в усвідомленому та критичному ставленні до інформації, що споживається через медіа.

Європейські дослідження у сфері масових комунікацій доводять, що медіа не лише відображають соціальні процеси, а й активно впливають на формування суспільного дискурсу та системи цінностей. Засоби масової інформації здатні як сприяти розвитку демократичних орієнтацій, так і виконувати маніпулятивні функції, формуючи задані інтерпретації подій і соціальних явищ.

Емпіричні дослідження підтверджують, що сучасні медіа впливають на ціннісні пріоритети студентської молоді, зокрема через подання результатів опитувань, рейтингів і аналітичних матеріалів, які сприймаються як відображення «суспільної думки». Такий вплив потребує наукового осмислення та розроблення ефективних механізмів формування медіаграмотності.

Отже, медіа посідають провідне місце у формуванні ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти Королівства Бельгія. Умови цифрового суспільства актуалізують необхідність

подальшого вивчення впливу засобів масової інформації на студентську молодь, а також розвитку освітніх стратегій, спрямованих на формування критичного мислення та відповідального споживання медіаконтенту [3; 4, с. 8-19].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Buckingham D. Media education in the age of digital culture. Cambridge: Polity Press, 2020. 210 p.
2. European Commission. Media literacy for all: New actions for a changing media landscape. Brussels: Publications Office of the European Union, 2021. 58 p.
3. Livingstone S., Helsper E. Balancing opportunities and risks in teenagers' use of the internet: The role of digital literacy. *Journal of Communication*. 2021. Vol. 71(4). P. 512–534.
4. Овчарук О.В. Медіаграмотність як чинник формування ціннісних орієнтацій студентської молоді. Київ: Інститут педагогіки НАПН України, 2022. 176 с.

Отримано: 23.03.2026

Мар'яна ГОРДІЙЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та методик дошкільної освіти,

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-4263-8104>

ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ 6-7 РОКІВ УЯВЛЕНЬ ПРО СІМЕЙНІ ЗАХОПЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито сутність уявлень про сімейні захоплення у старших дошкільників; охарактеризовано проєктну діяльність як засіб формування у дітей уявлень про сімейні захоплення; представлено проєкт «Сімейні захоплення» та визначено його ефективність.

Ключові слова: сім'я, сімейні захоплення, хобі, проєкт, проєктна діяльність.

Актуальність теми зумовлена потребою підвищення суспільного престижу сім'ї, батьківства й материнства, збереження та відродження традиційних сімейних цінностей.

Формулювання мети публікації є визначення педагогічних умов, що ефективно впливають на формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про сімейні захоплення в процесі проєктної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Залучення дітей до сімейних цінностей є однією з актуальних проблем сучасного суспільства. Саме сім'я закладає в дитині міцний фундамент, від якого залежить її майбутнє. У сім'ї дитина отримує перший життєвий досвід і навчається розв'язувати проблемні ситуації на прикладах батьків та близьких людей.

Концепція національно-патріотичного виховання в Україні утверджує пріоритет сім'ї у питаннях виховання та формування уявлень дитини про навколишній світ. Це сприяє становленню у дітей стійких світоглядних орієнтацій, поваги до соціокультурних цінностей, прийнятих у сім'ї та суспільстві, підвищенню престижу сім'ї, батьківства й материнства, відродженню традицій родинного виховання [1].

О. Савченко зазначає, що сімейні традиції спрямовані на згуртування внутрішньосімейних зв'язків та зміцнення сім'ї як основи суспільства. До сімейних традицій належать режим дня, стиль життя, звичаї, родинні свята та захоплення [2; 4, с. 56-94].

Процес формування уявлень дітей про сімейні захоплення неможливий без використання інноваційних педагогічних технологій. Однією з найбільш ефективних є проєктна діяльність, яка відповідає вимогам сучасних освітніх стандартів. Діти дошкільного віку не здатні засвоювати соціокультурні норми у готовому вигляді. Проєктна діяльність є інструментом, за допомогою якого дитина пізнає різні сторони життя, здобуває знання, що стають частиною її особистого досвіду.

Аналіз діяльності педагогів закладів дошкільної освіти свідчить про недостатню готовність до впровадження проєктної діяльності в роботі з дітьми.

Отже, виникає суперечність між вимогами суспільства до формування у дітей сімейних і соціокультурних цінностей та недостатньою розробленістю методики використання проєктної діяльності для формування уявлень про сімейні захоплення.

Поняття «уявлення» розглядається як наочний образ предмета або явища, що виникає на основі попереднього досвіду шляхом відтворення в пам'яті та уяві. Уявлення допомагає дитині пізнавати навколишній світ, переходити від простого до складного. Формування уявлень про сім'ю та сімейні захоплення неможливе без участі педагогів і батьків.

Особливу цінність сімейних захоплень становить багаторівнева комунікація: сім'я – діти, сім'я – сім'я, діти – діти, діти – дорослі.

Це формує позитивний психологічний клімат у родині та сприяє її згуртованості.

За дослідженнями Н. Веракси, О. Кононко, І. Беха, проєктна діяльність у дошкільному віці ініціюється дорослими та реалізується як спільна творчість педагогів, батьків і дітей [3; 4, с. 158-194].

Проєктна діяльність сприяє:

- розвитку пізнавальних здібностей;
- формуванню соціальних навичок;
- розвитку творчості;
- співпраці з однолітками та дорослими

На заключному етапі діти презентували індивідуальні проєкти під спільною назвою «Сімейні захоплення».

Було представлено такі теми: «Захоплення відомих людей», «На риболовлю всією сім'єю», «Зимова прогулянка лісом», «Подорожуємо родиною рідним краєм», «Моя сім'я – спортивна сім'я», «Сімейне читання», «Сімейні кулінари», «Сімейна майстерня», «Сімейні ігри», «Колекціонування в нашій родині».

Діти із задоволенням розповідали про всіх членів своєї сім'ї, ділилися враженнями про спільні подорожі, сімейні свята, захоплення батьків і власні інтереси, демонстрували фотографії, малюнки, аплікації, власноруч виготовлені вироби. Батьки активно допомагали у підготовці матеріалів для проєктів, разом із дітьми добирали інформацію, оформлювали презентації, фотоколажі, тематичні альбоми.

Захист індивідуальних проєктів відбувався у формі відкритої презентації, під час якої діти відповідали на запитання однолітків та педагогів, демонстрували результати своєї роботи, описували значення сімейних захоплень у житті власної родини.

Діти усвідомлено називати види сімейних захоплень, розповідати про захоплення членів своєї родини, виявляти емоційно-позитивне ставлення до спільної діяльності, демонструвати гордість за свою сім'ю та бажання брати участь у сімейному дозвіллі.

Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки:

1. Уявлення про сімейні захоплення у дітей старшого дошкільного віку є складним багатокомпонентним утворенням, що включає знання про види захоплень, емоційне ставлення до діяльності членів сім'ї та готовність брати участь у спільних формах дозвілля.
2. Проектна діяльність є ефективним засобом формування уявлень про сімейні захоплення у дітей 6–7 років, оскільки забезпечує активну пізнавальну позицію дитини, залучає її до самостійного пошуку інформації та сприяє розвитку комунікативних умінь.
3. Реалізація проекту «Сімейні захоплення» сприяла:
 - розширенню знань дітей про різноманіття захоплень;
 - формуванню емоційно-позитивного ставлення до своєї родини;
 - розвитку інтересу до спільної діяльності з батьками;
 - підвищенню рівня соціальної активності та впевненості у собі.
4. Залучення батьків до спільної проектної діяльності з дітьми створює умови для зміцнення внутрішньосімейних зв'язків, формування позитивного психологічного клімату в родині та підвищення педагогічної культури батьків.

Висновки. Отже, проектна діяльність може розглядатися як ефективний педагогічний інструмент формування уявлень про сімейні захоплення у дітей старшого дошкільного віку та як засіб збереження й відродження сімейних традицій у сучасному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: навч.-метод. посіб. Київ: Либідь, 2013. 280 с.
2. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток дитини дошкільного віку: монографія. Київ: Освіта, 2015. 256 с.
3. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Київ: Рад. школа, 1977. 384 с.
4. Katz L.G., Chard S. C. The Project Approach: A Practical Guide for Teachers. Norwood, NJ: Ablex Publishing Corporation, 2000. 192 p.

Отримано: 23.03.2026

Наталія ГУДИМА

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методик початкової освіти
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6192-3779>

РЕАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ ЧЕРЕЗ КООПЕРАТИВНІ ФОРМИ РОБОТИ НА УРОКАХ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ГАЛУЗІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті обґрунтовано роль кооперативного навчання як ключового інструменту реалізації діяльнісного підходу в початковій школі в межах мовно-літературної галузі. Автор аналізує практичні методики, зокрема «літературні гуртки», метод «пазл» та стратегія «ажурна пилка», що забезпечують перехід від репродуктивного навчання до активної соціальної взаємодії, та доводить, що командна робота сприяє не лише академічним досягненням учнів, а й формуванню їхньої комунікативної компетентності та навичок співпраці (soft skills).

Ключові слова: діяльнісний підхід, кооперативне навчання, мовно-літературна галузь, початкова освіта, комунікативна компетентність.

Актуальність теми. Трансформація сучасної початкової освіти в Україні, зумовлена впровадженням концепції Нової української школи, вимагає переходу від репродуктивних методів навчання до конструктивної взаємодії. Діяльнісний підхід у цьому контексті виступає методологічним фундаментом, де дитина є активним суб'єктом пізнання, а не пасивним об'єктом педагогічного впливу. Проте проблема ефективної організації командної роботи, яка б забезпечувала рівну участь кожного учня та спільний результат у межах мовно-літературної галузі, залишається відкритою для науково-практичного пошуку.

Питання діяльнісного підходу та кооперативного навчання досліджувалися у працях О. Пометун, О. Савченко, Ш. Амонашвілі та зарубіжних фахівців (Р. Джонсон, Д. Джонсон). Вони підкреслюють, що спільна діяльність підвищує інтелектуальний рівень та соціальну адаптацію учнів.

Мета публікації – обґрунтувати ефективність кооперативного навчання як інструменту реалізації діяльнісного підходу в початковій школі на прикладі мовно-літературної освітньої галузі.

Виклад основного матеріалу. Кооперативне навчання в межах діяльнісного підходу базується на принципі позитивної взаємозалежності, де успіх кожного безпосередньо залежить від успіху групи. У мовно-літературній галузі це реалізується через перетворення мови з об'єкта вивчення на інструмент соціальної дії [1].

Діяльнісний підхід у мовно-літературній галузі зміщує акцент із вивчення мови як системи правил на опанування мови як засобу діяльності та соціальної взаємодії. Кооперативне навчання при цьому виступає не лише організаційною формою, а й специфічним середовищем, де формується комунікативна компетентність. Командний успіх у такому контексті визначається як інтегрований результат, що включає академічне досягнення (засвоєння знань) та соціальний розвиток (навичка співпраці) [2].

Для досягнення мети дослідження виокремимо методики, що забезпечують максимальну включеність учнів у спільну діяльність:

1. Процесуальна модель «Літературних гуртків». На відміну від традиційного обговорення тексту, кооперативна модель передбачає делегування дослідницьких повноважень. Кожен учасник групи виконує автономну функцію:

- *Аналітик-логік* (структурує сюжет);
- *Лінгвіст-дослідник* (працює з лексичним пластом);
- *Критик-інтерпретатор* (визначає проблематику твору).

Такий розподіл ролей реалізує принцип позитивної взаємозалежності: група не може презентувати цілісний аналіз без результатів кожного учасника.

2. Кооперативне текстотворення як засіб розвитку зв'язного мовлення. Практична реалізація цього методу полягає у створенні спільного мовленнєвого продукту. Наприклад, у процесі написання есе-роздуму за методом «Пазл», учні розподіляють відповідальність за композиційні елементи тексту (зачин, основна частина, кінцівка). Діяльнісний аспект виявляється у необхідності узгодження логічних переходів, стилістичної єдності та спільного редагування, що стимулює розвиток рефлексивних навичок.

3. Модифікована стратегія «Ажурна пилка» для засвоєння граматичних категорій. Вивчення мовних явищ (наприклад, морфологічних ознак частин мови) відбувається через етапи «експертних груп». Учні стають відповідальними за навчання своїх однокласників, що є найви-

щою формою активної діяльності. Командний успіх тут вимірюється здатністю групи виконати підсумкове практичне завдання на основі синтезу знань, отриманих від кожного «експерта».

Аналіз застосування описаних методів дозволяє стверджувати, що кооперативне навчання в контексті діяльнісного підходу забезпечує:

- високий рівень мотивації (учні сприймають мовне завдання як спільний виклик, а не індивідуальну повинність);
- глибину засвоєння матеріалу (через необхідність артикулювати свої думки для партнерів, учень глибше усвідомлює мовні закономірності);
- формування «soft skills» (розвиток емпатії, культури дискусії та відповідальності за колективний результат).

Висновки. Кооперативне навчання є фундаментальним інструментом реалізації діяльнісного підходу в початковій школі. У межах мовно-літературної галузі воно дозволяє трансформувати освітній процес із трансляції готових істин у простір живої комунікації та спільного інтелектуального пошуку. Командний успіх у цій парадигмі є запорукою успішної соціалізації молодшого школяра та формування його як активної мовної особистості.

Перспективи подальших розвідок вбачаються у розробці діагностичного інструментарію для оцінювання індивідуального внеску учня в командний результат у цифровому навчальному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ, 2007. 144 с.
2. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Грамота, 2012. 592 с.

Отримано: 23.03.2026

Катерина ДЕМЧИК

кандидат педагогічних наук, доцент,

старший викладач кафедри теорії та методик дошкільної освіти

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4269-420X>

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДОЗНАВСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розкрито особливості національно-патріотичного виховання дітей раннього та дошкільного віку засобами народознавства в умовах воєнного стану. Обґрунтовано значення народознавчого компонента як ефективного інструменту формування національної ідентичності, емоційної стійкості та базових громадянських цінностей у дітей.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, дошкільний вік, народознавство, воєнний стан, національна ідентичність, фольклор, традиції.

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку українського суспільства особливої актуальності набуває проблема формування національно свідомої особистості, здатної до збереження культурних традицій та активної громадянської позиції. В умовах воєнного ста-

ну національно-патріотичне виховання дітей стає не лише освітнім завданням, а й важливим чинником забезпечення духовної стійкості суспільства. Особливу роль у цьому процесі відіграє дошкільний період, який є сенситивним для формування базових цінностей, емоційної сфери та соціальної поведінки дитини [1].

Проблеми національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку висвітлено у працях сучасних українських науковців, зокрема О. Кононко, А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Поніманської. Дослідники підкреслюють важливість інтеграції народознавчого матеріалу в освітній процес як ефективного засобу формування національної ідентичності. Окремі аспекти впливу соціокультурних умов, зокрема кризових та воєнних, на розвиток дитини розглядаються у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях [4; 3].

Мета публікації полягає у теоретичному обґрунтуванні особливостей національно-патріотичного виховання дітей раннього та дошкільного віку засобами народознавства в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дошкільний вік є важливим етапом становлення особистості, під час якого формуються первинні уявлення про навколишній світ, соціальні норми та цінності. Саме в цей період закладаються основи патріотичних почуттів: любові до рідного дому, сім'ї, мови, культури та Батьківщини [1].

Національно-патріотичне виховання у закладах дошкільної освіти має здійснюватися комплексно, із залученням різних освітніх напрямів. Одним із найбільш ефективних засобів є народознавство, яке охоплює знання про традиції, звичаї, обряди, фольклор, народне мистецтво та побут українського народу. Використання народознавчого матеріалу дозволяє забезпечити органічний зв'язок між поколіннями, сприяє формуванню у дітей почуття приналежності до національної спільноти [2].

В умовах воєнного стану значно зростає роль емоційної підтримки дітей. Нестабільність, інформаційний тиск, переживання за безпеку можуть негативно впливати на психоемоційний стан дошкільників. У цьому контексті народознавство виконує не лише пізнавальну, а й терапевтичну функцію. Зокрема, використання колискових пісень, казок із позитивним змістом, народних ігор сприяє зниженню тривожності, формуванню відчуття захищеності та стабільності [5].

Важливим компонентом народознавчого виховання є український фольклор. Народні казки, прислів'я, приказки, загадки виступають доступним для дітей засобом передачі моральних норм і цінностей. Вони формують уявлення про добро і зло, справедливість, взаємодопомогу, любов до рідної землі. Через фольклорні образи діти засвоюють моделі соціально прийнятної поведінки [6].

Не менш значущим є ознайомлення дітей із народними святами та обрядами. Такі події, як Різдво, Великдень, свято Івана Купала, сприяють формуванню позитивного емоційного досвіду, розширюють знання про культурну спадщину українського народу. У сучасних умовах ці заходи можуть проводитися з урахуванням безпекових вимог, але з обов'язковим збереженням їх виховного змісту [7].

Особливу роль у розвитку національної свідомості відіграє народне декоративно-ужиткове мистецтво. Залучення дітей до таких видів діяльності, як малювання орнаментів, ліплення, створення елементів народної символіки, сприяє розвитку творчих здібностей, естетичного смаку, а також формує уявлення про культурні традиції [8].

У процесі національно-патріотичного виховання важливим є формування у дітей позитивного образу своєї країни, поваги до її історії та сучасності. В умовах воєнного стану це завдання потребує особливо делікатного підходу: акцент має робитися на цінностях миру, єдності, взаємодопомоги, мужності та стійкості українського народу [9].

Необхідною умовою ефективності виховного процесу є взаємодія закладу дошкільної освіти з родиною. Саме сім'я забезпечує первинну соціалізацію дитини, формує її мовне середовище, культурні звички та ціннісні орієнтації. Спільна діяльність батьків і дітей (читання казок, участь у святах, творчі заняття) сприяє зміцненню родинних зв'язків і формуванню національної ідентичності [10].

Сучасні освітні практики передбачають інтеграцію традиційних і інноваційних підходів. Використання інтерактивних методів (ігрових технологій, театралізації, мультимедійних засобів) у поєднанні з народознавчим матеріалом дозволяє підвищити ефективність освітнього процесу, зробити його більш цікавим і доступним для дітей.

Висновки. Таким чином, національно-патріотичне виховання дітей раннього та дошкільного віку засобами народознавства в умовах воєнного стану є важливим напрямом сучасної педагогічної діяльності. Воно сприяє формуванню національної ідентичності, духовної стійкості, моральних цінностей та громадянської свідомості. Використання народознавчого матеріалу забезпечує емоційне залучення дітей до культурної спадщини, сприяє збереженню національних традицій і зміцненню єдності суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1557-2025-%D0%BF#n9>
2. Богуш А.М. Національно-мовленнєве виховання дітей дошкільного віку. Київ, 2013.
3. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості в дошкільному дитинстві. Київ, 2018.
4. Гавриш Н.В. Дошкільна освіта в контексті сучасних соціокультурних змін. Київ, 2020.
5. Піроженко Т.О. Психічний розвиток дитини дошкільного віку в сучасних умовах. Київ, 2019.
6. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка. Київ: Академвидав, 2015.
7. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Київ, 2022.
8. Шевчук А.С. Естетичне виховання дітей дошкільного віку. Київ, 2017.
9. Кремень В.Г. Освіта і наука України в умовах сучасних викликів. Київ, 2022.
10. Сухорукова Г.В. Взаємодія сім'ї та закладу дошкільної освіти. Київ, 2016.

Отримано: 23.03.2026

Дмитро ДМИТРЕЦЬКИЙ

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання

спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-8235-3191>

УСПІШНІ ОСВІТНІ ПРАКТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано успішні освітні практики економічного виховання школярів кінця XX – початку XXI століття в Україні. Обґрунтовано значення інтеграції теоретичних знань із практикоорієнтованими методами навчання та цифровими технологіями у формуванні економічної культури учнів.

Ключові слова: економічне виховання; підприємницька компетентність; компетентнісний підхід; цифровізація освіти.

Актуальність проблеми дослідження. Кінець XX – початок XXI століття характеризується переходом України до ринкової економіки, розвитком підприємництва та інтеграцією у світовий економічний простір. Після проголошення незалежності у 1991 році економічна освіта школярів стала важливою складовою модернізації освітньої системи. Формування фінансової грамотності, підприємницької компетентності та економічного мислення визначено одним із ключових завдань загальної середньої освіти.

Метою статті є визначення та аналіз ефективних освітніх практик економічного виховання школярів у період трансформації освітньої системи України наприкінці XX – на початку XXI століття, а також окреслення їх значення для формування підприємницької та фінансової компетентностей учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема економічного виховання учнів досліджувалася вітчизняними педагогами та науковцями. О. В. Пронікова розглядала історичний розвиток економічної освіти в школі та її трансформацію в умовах ринкової економіки. О. В. Шпак обґрунтовував системний підхід до організації економічного виховання як складової цілісного педагогічного процесу. А. С. Нісімчук визначав форми та методи економічного виховання, підкреслюючи роль практичної діяльності учнів.

М. Вачевський і В. Мадзігон розробляли зміст курсу «Основи економіки» для середньої школи, а Жорова, І. Прокопенко, О. Романовський, О. Шапран досліджували питання підготовки вчителів економічного спрямування.

У наукових працях наголошується, що економічне виховання – це цілеспрямований процес формування економічної культури особистості, що включає знання, цінності, установки та практичні навички економічної поведінки.

За результатами аналізу літературних джерел визначено, що в шкільній освіті кінця XX – початку XXI століття мали місце значні реформи у сфері економіки, відповідно, у системі економічного виховання молоді. Зокрема це стосується інноваційних освітніх практик, у контексті яких реалізується інтеграція теоретичних знань із практикоорієнтованими методами навчання та цифровими технологіями у формуванні економічної культури учнів. До таких практик відносимо наступні:

✓ *Впровадження курсу «Основи економіки» у школах.* У 1990-х роках до навчальних планів старшої школи було введено курс «Основи економіки». Його зміст орієнтувався на

ринкові механізми, підприємництво, банківську систему, податки та бюджет. У державних документах наголошувалося на необхідності формування економічної культури учнів: «Метою економічної освіти є формування в учнів економічного мислення, здатності приймати обґрунтовані рішення в умовах ринкових відносин» [1, с. 18].

Підручники нового покоління поєднували теоретичний матеріал із практичними завданнями, аналізом реальних економічних ситуацій та моделюванням бізнес-процесів.

✓ *Програми з фінансової грамотності та міжнародні ініціативи.* Важливу роль у розвитку економічного виховання відіграли міжнародні освітні програми, зокрема діяльність Junior Achievement, що впроваджувала курси з підприємництва та фінансової грамотності в українських школах. Учні створювали навчальні компанії, розробляли бізнес-плани, вчилися працювати в команді. Такі програми формували навички планування бюджету, заощадження, інвестування та критичного аналізу фінансової інформації.

✓ *Компетентнісний підхід і реформа «Нова українська школа».* Із 2017 року розпочалася реалізація концепції Нова українська школа, що передбачає формування ключових компетентностей, серед яких – підприємливість і фінансова грамотність. Економічна освіта інтегрується в різні предмети: математику, громадянську освіту, технології. Концепція реформи підкреслює: «Школа має готувати учня до життя в суспільстві, де економічна самостійність і відповідальність є необхідними умовами успіху» [2, с. 7]. Використання інтерактивних методів – бізнес-ігор, проектного навчання, кейс-методів – значно підвищило ефективність економічного виховання.

✓ *Цифровізація та онлайн-ресурси.* На початку XXI століття економічна освіта активно використовує цифрові платформи, онлайн-курси, симулятори фондового ринку та мобільні застосунки для навчання фінансової грамотності. Партнерство з банківськими установами та громадськими організаціями сприяє проведенню тижнів фінансової грамотності, тренінгів і конкурсів бізнес-ідей.

✓ *Практикоорієнтовані методи як чинник успішності.* Ефективність економічного виховання значною мірою залежить від використання активних методів навчання, до яких відносяться: проектна діяльність; рольові та ділові ігри; аналіз кейсів; моделювання підприємницької діяльності; фінансові розрахункові практикуми.

Такі методи забезпечують: розвиток економічного мислення; формування навичок прийняття рішень; відповідальність за результат; здатність до самоорганізації.

Поєднання теорії та практики формує в учнів цілісне розуміння економічних процесів і сприяє становленню економічної культури.

Висновки. Отже, успішні освітні практики економічного виховання школярів кінця XX – початку XXI століття в Україні ґрунтуються на поєднанні системного курсу економіки, міжнародних програм, компетентнісного підходу та цифрових технологій. Вони спрямовані на формування фінансово грамотної, підприємливої особистості, здатної до самореалізації в умовах сучасної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Київ, 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24-2004-%D0%BF#Text>
2. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа». 2016. 40 с.

Отримано: 23.03.2026

ІНТЕРАКТИВНИЙ ЗОШИТ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглядається проблема активізації пізнавальної діяльності молодших школярів через упровадження інтерактивного зошита як сучасного дидактичного інструмента. Автор обґрунтовує, що використання інтерактивних елементів не лише підвищує рівень засвоєння знань, а й стає потужним майданчиком для формування soft skills.

Ключові слова: Молодіші школярі, пізнавальна діяльність, інтерактивний зошит, soft skills, критичне мислення, креативність, самоорганізація, НУШ, ЯДС.

Актуальність теми. Проблема активізації пізнавальної діяльності є наскрізною в історії педагогічної думки. Її еволюція простежується від ідей Сократа про стимулювання мислення та принципу «жадоби до знань» Я. А. Коменського до педагогічних концепцій, що підкреслюють роль емоційного відгуку дитини у розвитку інтелекту. Дослідження Ж. Піаже та Дж. Брунера довели, що найефективніше засвоєння знань відбувається у процесі активної діяльності та самостійних відкриттів учнів.

Попри ґрунтовну теоретичну базу, поява нових дидактичних інструментів, зокрема інтерактивного зошита, потребує переосмислення цих підходів у контексті цифрової трансформації освіти та вимог Нової української школи. Сучасна освітня парадигма орієнтована на формування особистості, здатної до критичного мислення й адаптації, що актуалізує розвиток «м'яких навичок» у межах інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Наукові праці Н. Бахмат, Н. Бібік, І. Єфіменко, О. Котенко, О. Пометун, О. Савченко та інших висвітлюють теоретичні основи формування soft skills у початковій освіті. Зокрема, О. Пометун обґрунтовує роль інтерактивних технологій у розвитку комунікативних і командних умінь[4], а Н. Бібік досліджує умови розвитку творчості та співпраці учнів [1]. Водночас питання системного використання потенціалу курсу «Я досліджую світ» для комплексного формування soft skills залишається недостатньо дослідженим.

Мета публікації – теоретично обґрунтувати ефективність інтерактивного зошита як засобу трансформації пасивного навчання в активну дослідницьку діяльність, що сприяє розвитку soft skills та соціалізації дитини.

Виклад основного матеріалу. Реалізація завдань Нової української школи передбачає перехід від репродуктивного засвоєння знань до формування ключових компетентностей. У цьому контексті hard skills (предметні знання) виступають фундаментом, тоді як soft skills забезпечують їх практичне застосування.

Формування soft skills у межах інтегрованого курсу «Я досліджую світ» є складним процесом, зумовленим особливостями молодшого шкільного віку. У науковому дискурсі ці навички розглядають як універсальні компетентності, що забезпечують ефективну соціальну взаємодію та особистісний розвиток; у вітчизняній педагогіці також використовують терміни «гнучкі», «метапредметні» та «соціальні» навички [2].

Спираючись на визначення А. Кошеля, В. Кошеля та А. Міненка, soft skills розглядаємо як комплекс неспеціалізованих умінь, що сприяють соціалізації, продуктивній взаємодії та успішній діяльності незалежно від галузі [3].

Попри високу ефективність проєктної діяльності для розвитку зазначених навичок, масштабні довготривалі проєкти в початковій школі часто призводять до швидкої втомлюваності учнів. Оптимальним технологічним рішенням у цьому контексті постає **інтерактивний зошит**. Цей інструмент дозволяє трансформувати кожен сторінку в мініпроєкт, а сам зошит перетворити на індивідуальне портфоліо навчальних досягнень учня.

Специфіка сприйняття сучасних молодших школярів («покоління Альфа») вимагає високого рівня візуалізації, динаміки та можливості кінестетичного моделювання знань. На відміну від традиційних робочих зошитів, які часто обмежують учня репродуктивними завданнями, інтерактивний зошит (ІЗ) стимулює пошукову та дослідницьку діяльність.

У контексті НУШ інтерактивний зошит розглядається як персоналізований простір і конструктор знань, де учень виступає співавтором навчального контенту. Технологія роботи з ІЗ базується на принципах «навчання через дію» (learning by doing) і поєднує функції підручника, лабораторного журналу та творчого портфоліо. Активізація пізнавальної діяльності забезпечується залученням одночасно декількох каналів сприйняття: кінестетичного (процес створення елементів), візуального (оформлення) та логічного (структурування інформації).

До основних інструментів інтерактивного зошита належать: флєпбуки (інтерактивні елементи з віконцями та розгортками): приховують інформацію, стимулюючи пізнавальний інтерес та ефект «відкриття»; інфографіка та ментальні карти: забезпечують структурування та візуалізацію значних обсягів даних, що є особливо актуальним для інтегрованого курсу «Я досліджую світ»; елементи самооцінювання: рефлексивні віконця та шкали досягнень, що сприяють розвитку метакогнітивних навичок.

Всупереч стереотипу про суто індивідуальний характер роботи в зошиті, ІЗ стає платформою для розвитку критичного мислення (відбір та класифікація інформації для занесення до зошита), креативності (унікальне оформлення кожного мініпроєкту) та автономності учня, який несе відповідальність за свій «навчальний продукт».

Інтерактивний зошит виступає ефективним інструментом трансформації репродуктивного навчання у діяльнісний процес формування ключових soft skills. Робота з інтерактивними елементами (віконця, схеми, рухомі моделі) стимулює аналітико-синтетичну діяльність учнів, сприяє розвитку критичного мислення, умінь класифікувати та структурувати інформацію. Створення сторінок зошита як мікропроєктів формує креативність, дизайн-мислення та просторову уяву, оскільки учні виступають у ролі дизайнерів і конструкторів навчальних моделей. Водночас проєктна діяльність розвиває навички самоорганізації, планування та відповідальності за результат. Презентація виконаних робіт і взаємодія в парах сприяють розвитку комунікативних умінь, а можливість корекції помилок і наявність матеріального результату діяльності формують рефлексію, емоційний інтелект та стійку навчальну мотивацію.

Використання інтерактивного зошита реалізує стратегію active learning, трансформуючи учня з пасивного спостерігача на активного конструктора знань. Це особливо актуально для природничої освітньої галузі, де візуалізація процесів сприяє глибшому розумінню матеріалу. Імплементация ж ідей Н. Бібік щодо дитиноцентрованого підходу перетворює зошит на персональний освітній простір учня. Ефективність технології забезпечується активізацією когнітивної діяльності через дрібну моторику, візуальним структуруванням інформації та емоційною значущістю результатів власної праці, що допомагає уникнути перевантаження та підтримати інтерес учнів до інтегрованого курсу.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, констатуємо, що інтерактивний зошит постає інноваційним динамічним освітнім середовищем, яке трансформує роль учня з пасивного отримувача знань на активного дослідника. Це повністю корелює з ідеологією НУШ та принципами дитиноцентризму. Використання комплексу інтерактивних елементів задіює різні канали сприйняття, забезпечуючи сталий пізнавальний інтерес та глибоке засвоєння знань через діяльнісний підхід.

Систематична робота з інтерактивним зошитом є ефективним засобом комплексного формування soft skills. Його впровадження в інтегрований курс «Я досліджую світ» забезпечить цілісність освітнього процесу, де розвиток особистісних якостей відбуватиметься безпосередньо у навчальній діяльності, створюючи фундамент для подальшої самореалізації молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бібік Н.М. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
2. Кірдан О. Формування soft skills здобувачів вищої освіти в освітньому процесі закладу вищої освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2021. Вип. 2 (6). С. 152-160.
3. Кошель А.П., Кошель В.М., Міненко А.О. Розвиток soft skills у майбутніх вихователів ЗДО як необхідний компонент конкурентоспроможності на ринку праці. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка*. 2021. Вип. 12 (168). С. 194–198
4. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ, 2007. 144 с.

Отримано: 23.03.2026

Ірина ДОРОЖ

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри теорії та методик початкової освіти
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4792-7025>

Анатолій КОВАЛЬЧУК

старший викладач кафедри теорії та методик початкової освіти
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0425-0456>

ПРИРОДНИЧО-ТЕХНОЛОГІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ У ФОРМУВАННІ ЦІЛІСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті обґрунтовано природничо-технологічну інтеграцію як педагогічний засіб формування цілісної картини світу та подолання фрагментарності знань молодших школярів у початковій школі. Актуальність дослідження зумовлена реалізацією ідей Нової української школи, компетентнісного підходу та освіти для сталого розвитку, що передбачають встановлення учнями зв'язків між природними явищами і результатами людської діяльності. Проаналізовано особливості пізнавального розвитку молодших школярів і інтегративний потенціал курсу «Я досліджую світ», а також визначено роль технологічної діяльності у переході від спостереження до дослідження, моделювання й створення навчальних продуктів.

Ключові слова: природничо-технологічна інтеграція; початкова школа; цілісна картина світу; інтегрований курс «Я досліджую світ»; компетентнісний підхід.

Сучасний розвиток початкової освіти в Україні пов'язаний із переосмисленням змісту, форм і методів навчання відповідно до ідей Нової української школи, компетентнісного підходу та освіти для сталого розвитку [3]. У цьому контексті важливим напрямом модернізації освітнього процесу визначається інтеграція освітніх галузей, яка розглядається як педагогічний механізм забезпечення цілісності знань, розвитку системного мислення та підготовки учнів до усвідомлення складних взаємозв'язків між природними, соціальними й технологічними явищами [4]. Особливого значення набуває інтеграція природничої та технологічної освітніх галузей у початковій школі, адже саме в молодшому шкільному віці формуються базові уявлення дитини про навколишній світ і роль людини в ньому.

Актуальність цієї проблематики зумовила її активне дослідження у вітчизняній і зарубіжній педагогічній науці. Зокрема, Б. Будний, М. Вашуленко, О. Данилюк, М. Іванчук, В. Ільченко, І. Козловська, Л. Кочина, В. Тименко обґрунтовують інтеграцію змісту навчання як дидактичний принцип формування в молодших школярів цілісної картини світу. Натомість Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Дахін, І. Зимня, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, Т. Сорочан, Н. Побірченко, А. Сбруєва, О. Сухомлинська, а також зарубіжні дослідники Styron Ronald A., T. Augsburg, B. Bekken, K. Hovland, J. Klein, D. Luckie, B. Madison, P. Martin, C. Lyall, L. Meagher, J. Bandola, A. Kettle розглядають інтеграцію як ефективний засіб подолання фрагментарності знань і реалізації міждисциплінарного підходу в освітньому процесі [7].

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні природничо-технологічної інтеграції як системного педагогічного засіб формування цілісної картини світу молодших школярів.

У сучасній педагогічній науці поняття «*цілісна картина світу*» розглядається як «інтегративний результат пізнавального розвитку особистості, що відображає системне уявлення дитини про взаємозв'язки між об'єктами, явищами та процесами природи, суспільства й діяльності людини» [5, с. 194]. У початковій освіті формування цілісної картини світу набуває особливого значення, оскільки саме на цьому етапі відбувається становлення базових світоглядних орієнтирів, первинних наукових уявлень і способів пізнання навколишньої дійсності. В умовах реалізації ідей Нової української школи цілісна картина світу постає не як сума розрізнених знань з окремих навчальних предметів, а як узгоджена система уявлень, що забезпечує здатність учня пояснювати явища, встановлювати зв'язки та застосовувати знання у практичних життєвих ситуаціях.

Формування цілісної картини світу в молодшому шкільному віці зумовлюється віковими особливостями мислення дітей, для яких характерне домінування наочно-образного й наочно-дійового мислення та поступовий перехід до логічних узагальнень. Пізнавальна діяльність молодших школярів ґрунтується на безпосередньому досвіді, чуттєвому сприйманні та практичних діях, тоді як здатність до встановлення причинно-наслідкових зв'язків і систематизації знань перебуває на стадії формування та потребує педагогічної підтримки. За таких умов фрагментарне подання навчального змісту ускладнює пізнання, натомість інтегроване навчання відповідає природним механізмам розвитку дитячого мислення.

Теоретичною передумовою формування цілісної картини світу є інтегративна природа курсу «Я досліджую світ», який поєднує природничу, технологічну, соціальну та громадянську освітні галузі й орієнтує учнів на сприйняття світу як взаємопов'язаної системи. Відповідно до концепції Нової української школи, цей курс спрямований не лише на засвоєння

знань, а й на розвиток дослідницьких умінь, що забезпечує усвідомлення взаємозв'язку між природними явищами, технологічною діяльністю людини та ідеями сталого розвитку [1; 6].

Інтеграція природничої та технологічної освітніх галузей у початковій школі є важливою педагогічною умовою подолання фрагментарності знань молодших школярів і формування цілісної картини світу. У педагогічному розумінні інтеграція передбачає не механічне поєднання навчального матеріалу, а цілісне змістове, методичне й діяльнісне об'єднання, спрямоване на усвідомлення взаємозалежностей між природними явищами та результатами людської діяльності. У контексті Нової української школи вона розглядається як спосіб організації освітнього процесу, що забезпечує смислову цілісність знань, їх практичну спрямованість і формування ключових та предметних компетентностей учнів [2].

Визначальну роль у реалізації природничо-технологічної інтеграції відіграє технологічна діяльність, яка надає природничим знанням практичного змісту та переводить їх у площину особистісно значущого досвіду. Залучення молодших школярів до елементарного проєктування, конструювання й моделювання сприяє усвідомленню зв'язку між властивостями природних об'єктів, умовами їх використання та результатами власної діяльності, що поглиблює розуміння природничих закономірностей і зменшує фрагментарність знань.

Суттєвим аспектом інтеграції є перехід від переважно спостережної діяльності до активного створення й моделювання, що доповнює словесне пояснення практичними діями та експериментуванням. Використання простих моделей, конструкцій і цифрових інструментів сприяє розвитку причинно-наслідкового та абстрактного мислення, забезпечуючи поступовий перехід від наочно-образного до логічного мислення відповідно до вікових особливостей молодших школярів.

Аналіз освітньої практики засвідчує, що низький рівень сформованості дослідницьких умінь молодших школярів значною мірою зумовлений недостатнім використанням діяльного компонента у навчанні природничого змісту. За умов домінування пояснювально-ілюстративних методів учні залишаються пасивними споживачами інформації, що обмежує розвиток умінь ставити запитання, висувати припущення, планувати дослідження, здійснювати спостереження та аналізувати результати. У результаті природничі знання набувають декларативного характеру й не трансформуються у дослідницький досвід дитини.

Інтеграція природничої та технологічної освітніх галузей створює сприятливі умови для формування дослідницьких умінь шляхом організації діяльності, у якій поєднуються пізнання, експериментування та створення практичного продукту. Участь учнів у дослідницько-технологічних завданнях, мініпроєктах і проблемних ситуаціях стимулює активну пізнавальну позицію, розвиває вміння працювати з інформацією, робити висновки та застосовувати знання у нових умовах.

Однією з актуальних проблем початкової освіти залишається формальний характер екологічного виховання, що обмежується інформуванням учнів про правила поведінки в природі без залучення їх до реальної діяльності. За відсутності практичного досвіду екологічно відповідальної поведінки знання про охорону довкілля не трансформуються у стійкі переконання та ціннісні установки. Учні можуть відтворювати окремі факти або норми, однак не усвідомлюють їхнього значення у власному житті та повсякденній поведінці.

Інтегроване природничо-технологічне навчання створює умови для подолання формальності екологічного виховання шляхом включення учнів у практично значущу діяльність, спрямовану на розв'язання реальних або наближених до реальних екологічних проблем. Ви-

конання мініпроектів, дослідницьких і технологічних завдань екологічного спрямування сприяє формуванню досвіду відповідального ставлення до природи, розвитку екологічних цінностей і готовності діяти відповідно до принципів сталого розвитку.

Інтегровані природничо-технологічні завдання є ключовим засобом реалізації компетентнісного підходу в початковій школі, оскільки поєднують знання, уміння, способи діяльності та ціннісні орієнтації під час розв'язання навчально-практичних проблем. У контексті Нової української школи компетентність трактують як здатність учня застосовувати знання у різних життєвих ситуаціях, тому інтегровані завдання забезпечують перехід від предметного засвоєння матеріалу до його функціонального використання. Поєднання природничого та технологічного змісту формує природничу, технологічну та ключові компетентності, зокрема екологічну, інноваційну, підприємницьку й уміння вчитися впродовж життя, що зменшує ризик декларативності компетентнісного підходу.

Природничо-технологічна інтеграція в початковій освіті передбачає вихід за межі традиційного класно-урочного формату через організацію інтегрованих навчальних проєктів. Такі проєкти поєднують навчання з реальним життям, активізують пізнавальну й соціальну діяльність учнів та сприяють формуванню цілісного світобачення. У контексті Нової української школи вони виступають ефективним інструментом реалізації компетентнісного, діяльнісного та соціально зорієнтованого підходів, забезпечуючи зв'язок навчального змісту з потребами дитини, родини та громади.

Залучення родини й громади підсилює виховний потенціал проєктів, сприяє перенесенню знань у практичне життя та формуванню відповідального ставлення до довкілля. Соціально значущі проєкти, орієнтовані на розв'язання реальних або наближених до реальних проблем, забезпечують досвід соціально відповідальної діяльності, усвідомлення взаємозв'язку власних дій і стану довкілля та сприяють розвитку громадянської й екологічної компетентностей.

Системне використання інтегрованих навчальних проєктів є засобом розширення освітнього простору та забезпечення зв'язку навчального змісту з реальним життям учнів. Такі проєкти поєднують природничі знання з практичною технологічною діяльністю, відповідають віковим особливостям молодших школярів і ціннісним орієнтирам Нової української школи та освіти для сталого розвитку. Їх зміст доцільно вибудовувати навколо соціально й екологічно значущих тем, що дозволяє перейти від фрагментарного засвоєння знань до їх цілісного осмислення через дослідження, експериментування, моделювання й створення навчальних продуктів.

Важливою умовою ефективності інтегрованих проєктів є залучення родини та місцевої громади до освітнього процесу, що сприяє перенесенню здобутих знань у повсякденну практику та підсилює виховний потенціал навчання. Соціальна спрямованість таких проєктів, орієнтованих на розв'язання реальних або наближених до реальних проблем, забезпечує формування в молодших школярів досвіду соціально відповідальної діяльності, відповідального ставлення до довкілля та становлення громадянської, екологічної й соціальної компетентностей.

Організація інтегрованих природничо-технологічних проєктів потребує переосмислення ролі вчителя, який виступає не лише джерелом знань, а й фасилітатором пізнавальної та дослідницької діяльності учнів. Педагог забезпечує створення навчальних ситуацій, у яких діти мають можливість самостійно ставити запитання, планувати діяльність, аналізувати результати та здійснювати рефлексію. Оцінювання результатів проєктної діяльності доцільно

здійснювати на засадах формувального підходу з урахуванням процесу навчання, рівня самостійності учнів, здатності до співпраці та практичної спрямованості створених продуктів.

Узагальнення теоретичних напрацювань свідчить, що природничо-технологічна інтеграція в початковій школі виступає ефективним педагогічним засобом формування в молодших школярів цілісного бачення світу. Поєднання природничого змісту з технологічною діяльністю забезпечує змістову, діяльнісну й ціннісну єдність навчання, сприяє розвитку причинно-наслідкового мислення, дослідницьких умінь та здатності застосовувати знання на практиці відповідно до ідей Нової української школи й освіти для сталого розвитку.

Водночас однією з ключових проблем початкової природничої освіти залишається фрагментарність знань, зумовлена ізольованим поданням навчального матеріалу, недостатньою реалізацією діяльнісного підходу та формальним характером інтеграції у шкільній практиці. Запропонована теоретична система природничо-технологічної інтеграції, побудована за логікою «спостереження – дослідження – моделювання – створення – рефлексія», сприяє цілісному осмисленню навчального змісту, підвищенню мотивації до навчання та формуванню відповідального ставлення до довкілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гільберг Т., Тарнавська С., Хитра З., Павич Н. Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 3-4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу. Київ: Генеза, 2020. 240 с.
2. Грітченко Т., Майданик О. Формування природничо-наукової картини світу у здобувачів початкової освіти в процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ». *Veda a perspektivy*. 2023. № 9 (28). С. 130–142.
3. Державний стандарт початкової освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/>
4. Довгань О. Візуалізація освітнього процесу як вимога сучасності. *Фахова підготовка вчителя початкової школи в умовах Нової української школи*: колективна монографія / за ред.: Н.В. Бахмат, Н.В. Гудими, О.В. Ковальчук, С.З. Романюк. Київ: Міленіум, 2021. С. 88–96.
5. Засєкіна Т.М. Інтеграція в шкільній природничій освіті: теорія і практика: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2020. 400 с.
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти: Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
7. Шкура І., Шулик Ю. Зарубіжний досвід упровадження міждисциплінарних освітніх програм та можливості його застосування в Україні. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. Бердянськ: БДПУ, 2020. Вип. 2. С. 114–127. URL: <https://dspace.bdpi.org.ua/server/api/core/bitstreams/f9f3f157-a6c2-4fe3-8076-20eafa4d53f5/content>

Отримано: 23.03.2026

Олена ДУТКО

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри

педагогіки та менеджменту освіти

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4157-2860>

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ТА ЦІННІСНО-СМИСЛОВИЙ ВИМІРИ ПРОФЕСІЙНОГО УСПІХУ ВИКЛАДАЧА

Проаналізовано сутність професійного успіху викладача закладу вищої освіти в умовах сучасних освітніх трансформацій. Обґрунтовано доцільність його розгляду як інтегративного феномену, що поєднує компетентнісний і ціннісно-смысловий виміри професійної діяльності, які забезпечують ефективність, мотиваційну спрямованість і якість освітнього процесу.

Ключові слова: професійний успіх викладача, компетентнісний підхід, ціннісно-смысловий вимір, вища освіта, професійний розвиток

Актуальність теми. Сучасні трансформації вищої освіти, зумовлені впровадженням компетентнісної парадигми, цифровізацією освітнього процесу та зростанням суспільних вимог до якості освіти, актуалізують проблему професійного успіху викладача закладу вищої освіти. Саме викладач є ключовим суб'єктом реалізації освітніх реформ і забезпечення якості підготовки фахівців.

У сучасних дослідженнях професійний успіх викладача переважно інтерпретується через рівень сформованості професійних компетентностей, результативність педагогічної й наукової діяльності, а також через формалізовані показники ефективності (публікаційну активність, участь у проєктах, рейтингові позиції тощо). Водночас недостатньо враховується ціннісно-смысловий вимір професійної діяльності, який охоплює професійні цінності, мотивацію, академічну доброчесність і відповідальність за результати навчання. Ігнорування цього виміру зумовлює звужене трактування професійного успіху та посилює формалізований підхід до оцінювання діяльності викладача.

Зазначена проблема пов'язана з низкою сучасних викликів вищої освіти: зростанням професійного навантаження та ризиком емоційного вигорання, суперечністю між стандартизованими вимогами до результатів діяльності й потребою збереження академічної свободи, а також необхідністю узгодження професійних компетентностей із особистісними цінностями викладача. У цьому контексті професійний успіх доцільно розглядати як інтегративний феномен, що поєднує компетентнісний і ціннісно-смысловий виміри.

Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності професійного успіху викладача закладу вищої освіти через аналіз взаємозв'язку його компетентнісного та ціннісно-смыслового вимірів.

У сучасному науковому дискурсі професійний успіх викладача тісно пов'язують із рівнем його професійної компетентності та здатністю до безперервного розвитку. Як зазначає С. Саяпіна, «якість діяльності закладу вищої освіти безпосередньо залежить від якості людських ресурсів, насамперед від професійного розвитку викладачів» [2]. Професійний розвиток, зауважує дослідниця, не обмежується підвищенням кваліфікації, а передбачає оновлення педагогічних підходів, рефлексію власної діяльності та готовність до змін.

В умовах інноваційних трансформацій освіти особливого значення набувають ключові компетентності викладача. Н. Сімонович наголошує, що «інноваційне навчання потребує ви-

кладачів, які є гнучкими, рефлексивними та здатними інтегрувати нові педагогічні й цифрові підходи у свою професійну діяльність» [3]. Отже, компетентнісний вимір професійного успіху охоплює не лише володіння сучасними методиками навчання, а й здатність до педагогічної творчості, міждисциплінарної взаємодії та інноваційної діяльності.

Принципового значення у цьому контексті набуває ідея безперервного професійного розвитку як умови професіоналізації викладача. Як зазначає О. Аніщенко, «не викликає сумнівів важливість безперервного професійного розвитку науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів вищої освіти як вагомого вектора професіоналізації педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих» [1]. Такий підхід дає підстави розглядати професійний успіх не як досягнення формального статусу, а як динамічний процес постійного вдосконалення компетентностей, рефлексії досвіду та готовності до оновлення педагогічних практик відповідно до сучасних викликів. Безперервність розвитку постає не лише професійною вимогою, а й внутрішньо прийнятою цінністю викладача, що поєднує компетентнісний і ціннісно-смысловий виміри його діяльності.

Водночас професійний успіх неможливо повноцінно осмислити без урахування ціннісно-смыслових засад діяльності викладача. За визначенням В. Ягупова, «ціннісно-мотиваційний компонент є системоутворювальним у структурі професійної компетентності, оскільки саме він визначає спрямованість і смисл професійної діяльності» [5]. Це означає, що професійні досягнення мають внутрішню мотиваційну основу та пов'язані з усвідомленням педагогічної місії.

Особливої ваги ціннісний вимір набуває в кризових умовах. У дослідженні О. Цюняк, Л. Ілійчук, В. Різника, О. Кондур підкреслюється, що «професійні цінності викладачів у воєнний період виконують функцію аксіологічного ядра, що гарантує збереження якості освіти» [4]. Серед таких цінностей дослідники виокремлюють відповідальність, академічну доброчесність, емпатію, громадянську свідомість, які безпосередньо впливають на професійну стійкість і успішність викладача.

Отже, професійний успіх постає не лише як результат ефективної діяльності, а як показник узгодженості професійних компетентностей із внутрішніми цінностями та смислами. Саме ця узгодженість забезпечує довіру здобувачів освіти, якість освітньої взаємодії та сталий розвиток закладу вищої освіти.

Наукові підходи до розуміння професійного успіху корелюють із нормативними вимогами до діяльності викладача. Зокрема, Професійний стандарт викладача закладу вищої освіти визначає трудові функції та компетентності, що охоплюють проєктування й реалізацію освітнього процесу, використання сучасних технологій, науково-дослідну діяльність, забезпечення академічної доброчесності, професійний розвиток і дотримання педагогічної етики.

Хоча Стандарт не оперує категорією «професійний успіх», його положення фактично окреслюють нормативну модель професійної діяльності, яка передбачає поєднання високого рівня компетентності, інноваційності та відповідальності з дотриманням ціннісних орієнтирів академічної спільноти. Таким чином, нормативна рамка підтверджує, що діяльність викладача оцінюється не лише за показниками результативності, а й за відповідністю етичним, культурним і соціальним вимогам.

Висновки. Отже, аналіз наукових джерел і нормативних положень дає підстави стверджувати, що професійний успіх викладача є інтегративним феноменом, у якому компе-

тентнісний і ціннісно-смысловий виміри перебувають у взаємодоповнювальному зв'язку. Компетентності визначають здатність ефективно діяти в сучасному освітньому середовищі, тоді як цінності та професійні смисли надають цій діяльності гуманістичної спрямованості й суспільної значущості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аніщенко О. Професійний розвиток викладачів закладів вищої освіти в умовах неформальної та інформальної освіти: інноваційні практики. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2023. Вип. 35 (2-2023). С. 151-160.
2. Саяпіна С. Професійний розвиток викладача в контексті підвищення якості діяльності ЗВО. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2021. Випуск 53. С.161-168.
3. Simonovic N. Teachers' Key Competencies for Innovative Teaching. URL: <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/8206352.pdf>
4. Tsiuniak O., Ilichuk L., Riznyk V., Kondur O. Professional Values of a Modern Teacher as the Basis for Ensuring the Quality of Education During War Conditions. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2024. Vol. 11. No. 3 (2024). P. 68-74. URL: <http://journals.pnu.edu.ua>
5. Ягупов В. Ціннісно-мотиваційний компонент професійної компетентності фахівців: методологічний аспект. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. 6 (70). С. 207-219.

Отримано: 23.03.2026

Андрій ДУЦИК

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ORCID <https://orcid.org/0009-0002-0034-6581>

ТЕОРЕТИЧНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ДО МЕДІАТВОРЧОСТІ

У статті розкрито теоретичні засади підготовки майбутнього вчителя до медіаторчості в умовах цифровізації сучасної освіти. Окреслено основні напрями теоретичної підготовки до використання медіаторчості в освітньому процесі, зокрема під час підготовки вчителя.

Ключові слова: медіаторчність, професійна підготовка педагога, цифрове освітнє середовище.

Актуальність теми. Сучасні трансформації освітнього простору зумовлюють необхідність підготовки педагога, здатного ефективно діяти в умовах цифровізації та активного розвитку медіасередовища. У цьому контексті особливої актуальності набуває теоретична складова підготовки майбутнього вчителя до медіаторчості, що забезпечує формування системного розуміння медіапростору, розвитку критичного мислення та здатності до творчого використання медіатехнологій у професійній діяльності. Осмислення теоретичних засад медіаторчості сприяє формуванню професійної компетентності педагога та визначає перспективи інтеграції медіаосвіти в сучасний освітній процес.

Мета публікації передбачає характеристику теоретичних засад підготовки майбутнього педагога до медіаторчості в умовах цифровізації сучасної освіти, а також окреслення основних напрямів теоретичної підготовки до використання медіатехнологій у навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретична підготовка майбутнього вчителя у сфері медіаторчості виступає фундаментальним елементом формування його професійних компетентностей. Сучасна педагогічна практика вимагає від фахівця не лише володіння технічними аспектами використання цифрових технологій, але й ґрунтовного розуміння соціокультурних, психологічних, комунікаційних та методичних процесів, що лежать в основі функціонування медіапростору. Інтеграція міждисциплінарних знань з педагогіки, психології, медіатехнологій та комунікаційних наук дозволяє сформувати у педагога системне мислення, яке сприяє як глибокому аналізу інформаційних потоків, так і творчому підходу до розробки та впровадження інноваційних медіарішень в освітній процес [2; 3].

Важливість теоретичних знань підкреслюється численними дослідженнями, зокрема працями М.О.Попова, які свідчать про те, що медіаторчість вимагає від вчителя не лише володіння сучасними технологіями, але й здатності критично осмислювати соціокультурні механізми функціонування медіасередовища [3; 4]. Такий підхід дозволяє майбутньому педагогу бачити медіапростір як комплексну систему, в якій кожен інформаційний елемент має свої специфічні характеристики, впливає на психоемоційний стан учнів та формує їх світогляд.

Однією з ключових категорій у цій системі є поняття «медіаторчість», яке розглядається як процес креативного проєктування та впровадження медіапродуктів у педагогічну практику. Саме це поняття є основою для формування нових підходів до навчання, оскільки дозволяє оптимізувати освітній процес шляхом інтеграції цифрових технологій у традиційні педагогічні методи [3].

Фундаментальним елементом теоретичної підготовки можна вважати опанування моделей медіаосвіти. На основі аналізу досліджень Л.А. Найдьонові та О.В. Федорові можна виокремити дві домінантні моделі, що становлять базис для формування професійної компетентності викладача:

✓ Інформаційно-аналітична модель. Ця модель орієнтована на деконструкцію медіатекстів, що дозволяє навчитися розпізнавати приховані повідомлення, аналізувати мову засобів масової інформації та оцінювати достовірність представлені інформації. Педагог, що застосовує цю модель, надає особливе значення розвитку критичного мислення здобувачів освіти, що є необхідним для успішної адаптації до сучасного інформаційного середовища [за 3]. У процесі навчання використовується ряд методичних прийомів, спрямованих на розкриття структурних особливостей медіатекстів, аналіз різноманітних інформаційних форматів та формування навичок порівняльного аналізу.

✓ Практико-творча модель. У цій моделі основний акцент робиться на практичних аспектах створення власних медіапродуктів. Здобувачі заохочуються до розробки блогів, підкастів, відеороликів та інших форм цифрового контенту, що сприяє розвитку їх технологічної грамотності та креативності. Практико-творча модель забезпечує активне включення учасників освітнього процесу в процес створення навчальних матеріалів, що підвищує їх мотивацію до навчання та дозволяє формувати у них навички самостійного вирішення проблемних завдань [5]. Цей підхід передбачає використання сучасних програмних засобів та платформ, що дозволяють інтегрувати творчий процес у звичайний навчальний цикл.

Не менш важливими є теоретичні положення медіапедагогіки, які складають комплекс основних концепцій, необхідних для формування професійної компетентності педагога. Серед них можна виділити наступні напрямки:

✓ Принципи цифрової безпеки та етики. Опанування правил цитування джерел, захисту персональних даних та дотримання етичних норм при використанні цифрових технологій є обов'язковою складовою підготовки сучасного педагога. Ці принципи гарантують правильне використання інформаційних ресурсів та сприяють формуванню у учнів відповідального ставлення до власного цифрового простору.

✓ Психологічні закономірності впливу медіа на аудиторію. Теоретичні дослідження вказують на те, що засоби масової інформації можуть здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на психоемоційний стан людини. Зокрема, поняття «ефект отруєного сандвіча», коли надмірне споживання інформації призводить до зниження концентрації уваги, або ефект первинності, коли перша отримана інформація визначає подальше сприйняття матеріалу, мають бути детально опрацьовані у рамках підготовки викладача [6]. Знання цих ефектів дозволяє розробляти стратегії запобігання негативним наслідкам та стимулювати позитивний вплив медіатехнологій на здобувачів освіти.

✓ Методи інтеграції медіазасобів у навчальні дисципліни. Сучасні педагогічні технології передбачають використання віртуальних лабораторій, інтерактивних симуляторів та інших цифрових інструментів, що сприяють практичній орієнтації навчального процесу. Впровадження таких засобів дозволяє адаптувати навчальний матеріал до сучасних вимог та створювати умови для активного залучення учнів до процесу пізнання [6]. Практичні заняття з використання цифрових технологій сприяють формуванню у студентів умінь працювати з медіаресурсами, аналізувати їх якість та розробляти власні проекти.

Висновки. Отже, теоретична підготовка майбутнього педагога до медіаторчості є важливою складовою формування його професійної компетентності та готовності до діяльності в умовах цифрового суспільства. Опанування теоретичних основ, моделей медіаторчості та методів інтеграції медіатехнологій в освітній процес створюватиме підґрунтя для ефективного використання медіатехнологій у професійній діяльності педагога та підвищення якості сучасної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Деніжна С.О., Сова М.О. Медіаторчність викладача та технології її реалізації в освітньому процесі. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 29. Т. 1. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/29/part_1/39.pdf
2. Марченко Г.В. Розвиток медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи в університетах України (90-ті роки XX ст. – початок XXI ст.): дис. ... д-ра філософії в галузі освіти: 011. Житомир, 2023. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/38555/1/dys-Marchenko.pdf>
3. Попов М.О. Підготовка майбутніх вчителів до формування медіаграмотності у дітей молодшого шкільного віку: дис. ... д-ра філософії в галузі освіти: 011. Київ, 2024. URL: https://udu.edu.ua/images/data_file/viddil_aspirant/Doctor_filosofii/Popov/Popov_dis.pdf
4. Приходькіна Н.О. Тенденції розвитку медіаосвіти учнів у закладах середньої освіти розвинених англomовних країн: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2021. 534 с. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/06/Dysertatsiia_Prykhodkinoi-N.O..pdf
5. Чашка Т. Формування медіаторчності у дітей середнього дошкільного віку шляхом залучення їх до медіадіяльності. URL: <https://medialiteracy.org.ua/formuvannya-mediatorchosti-u-ditej-serednogo-doshkilnogo-viku-shlyahom-zaluchennya-yih-do-mediadiyalnosti>
6. Червінська І.Б. Медіадидактика початкової школи. URL: https://ciot.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/144/2021/06/00-1-MoPED_-HANBOOK-_Chervinska-FINAL-22.12.2020.pdf

Отримано: 23.03.2026

Наталія КАНЬОСА

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та методик дошкільної освіти

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3716-9112>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ІНКЛЮЗИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто проблему психолого-педагогічної підготовки майбутніх вихователів до інклюзивної взаємодії в закладі дошкільної освіти. Обґрунтовано актуальність цієї проблеми в умовах розвитку інклюзивної освіти в Україні та посилення вимог до професійної підготовки педагогічних кадрів. Уточнено зміст понять «інклюзивна взаємодія», «готовність майбутнього вихователя до інклюзивної взаємодії», «психолого-педагогічна підготовка». Наголошено, що готовність майбутнього вихователя до інклюзивної взаємодії є цілісним утворенням, яке охоплює ціннісно-мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний та емоційно-рефлексивний компоненти. Показано, що ефективність такої підготовки залежить від поєднання теоретичного навчання з практичним досвідом, розвитку soft skills, готовності до командної роботи, рефлексії та професійної відповідальності. Зроблено висновок, що сучасна підготовка майбутнього вихователя має орієнтуватися не лише на знання про особливі освітні потреби дітей, а й на формування здатності будувати взаємодію на засадах прийняття, поваги, партнерства й педагогічної підтримки.

Ключові слова: інклюзивна освіта, заклад дошкільної освіти, майбутні вихователі, психолого-педагогічна підготовка, інклюзивна взаємодія, професійна готовність, діти з особливими освітніми потребами.

Актуальність теми. Сучасна дошкільна освіта дедалі більше орієнтується на цінність кожної дитини, визнання її унікальності, права на розвиток, участь і підтримку. У цих умовах інклюзивна освіта постає не як окремий напрям роботи, а як природна ознака якісного освітнього середовища, у якому враховуються різні потреби, можливості й темпи розвитку дітей. Саме тому підготовка майбутніх вихователів до інклюзивної взаємодії набуває сьогодні особливого значення [1; 2; 3].

Інклюзивна практика в закладі дошкільної освіти вимагає від педагога значно більшого, ніж володіння окремими методиками чи знаннями про особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Вона потребує внутрішньої готовності працювати з різними дітьми, уміння будувати доброзичливі й підтримувальні взаємини, створювати безпечну атмосферу в групі, співпрацювати з батьками та фахівцями супроводу. Іншими словами, ідеться про поєднання професійної компетентності з людяністю, педагогічною делікатністю, емоційною стійкістю та глибоким розумінням дитини. Міжнародні аналітичні матеріали UNESCO наголошують, що інклюзія можлива лише тоді, коли всі педагоги підготовлені навчати всіх дітей, а не сприймають інклюзивну практику як додаткову функцію [5; 6].

Актуальність означеної проблеми зумовлена також тим, що сучасна система вищої освіти має готувати не просто фахівця, який знає нормативні вимоги та володіє базовими професійними вміннями, а педагога, здатного працювати в умовах різноманіття, невизначеності, потреби швидко знаходити педагогічно доцільні рішення та будувати взаємодію на засадах поваги й партнерства. Саме тому проблема психолого-педагогічної підготовки майбутніх вихователів до інклюзивної взаємодії є не лише актуальною, а й стратегічно важливою для розвитку сучасної дошкільної освіти.

Мета публікації. Теоретично обґрунтувати зміст і структуру психолого-педагогічної підготовки майбутніх вихователів до інклюзивної взаємодії в закладі дошкільної освіти та визначити провідні умови її ефективного здійснення в системі магістерської підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інклюзивна освіта в дошкільному віці має особливу цінність, адже саме в цей період формуються основи ставлення дитини до себе, інших людей і навколишнього світу. Дошкільне дитинство є часом активного емоційного, соціального й мовленнєвого розвитку, становлення перших форм співпраці, дружби, співпереживання. Тому інклюзивна взаємодія в закладі дошкільної освіти не повинна зводитися лише до формального включення дитини з особливими освітніми потребами до групи однолітків. Її сутність значно глибша. Вона полягає у створенні таких умов, за яких кожна дитина відчуває себе прийнятою, значущою, захищеною та залученою до спільного життя групи [3; 5; 6].

У цьому контексті інклюзивну взаємодію доцільно розуміти як цілеспрямований процес гуманної, педагогічно виваженої взаємодії між вихователем, дитиною, дитячим колективом, батьками та іншими фахівцями, спрямований на забезпечення повноцінної участі кожної дитини в освітньому процесі. У центрі такої взаємодії перебуває не порушення розвитку й не перелік труднощів, а сама дитина – з її потребами, можливостями, інтересами, переживаннями та правом бути собою [1; 5].

З огляду на це психолого-педагогічна підготовка майбутніх вихователів до інклюзивної взаємодії має розглядатися як складний і багатовимірний процес. Її не можна звести лише до вивчення окремої дисципліни з інклюзивної освіти чи ознайомлення з характеристиками різних нозологій. Насправді йдеться про формування цілісної професійної готовності, яка поєднує знання, вміння, цінності, особистісні якості та здатність до професійного осмислення власних дій [4; 6].

На нашу думку, готовність майбутнього вихователя до інклюзивної взаємодії доцільно розглядати як інтегративне утворення, що охоплює кілька взаємопов'язаних компонентів.

Передусім важливим є ціннісно-мотиваційний компонент. Саме він визначає внутрішню позицію майбутнього педагога, його ставлення до ідей інклюзії, прийняття різноманіття, готовність працювати з усіма дітьми без винятку. Якщо студент не сприймає інклюзію як важливу гуманістичну цінність, то навіть ґрунтовні знання не забезпечать справжньої якості педагогічної взаємодії. Тому в процесі професійної підготовки необхідно не лише передавати інформацію, а й формувати відповідне професійне світобачення, засноване на повазі до гідності кожної дитини [7].

Не менш значущим є когнітивний компонент, який охоплює систему знань, потрібних для роботи в інклюзивному середовищі. Майбутній вихователь має розуміти нормативно-правові засади інклюзивної освіти, знати вікові та індивідуальні особливості розвитку дітей, орієнтуватися в принципах адаптації освітнього процесу, розуміти роль сім'ї та значення міжфахової взаємодії. Проте важливо, щоб ці знання не залишалися формальними. Вони мають ставати основою для педагогічного аналізу, професійного вибору і прийняття обґрунтованих рішень у конкретних освітніх ситуаціях.

Наступним є операційно-діяльнісний компонент, що стосується практичної сторони підготовки. Йдеться про вміння організовувати освітнє середовище так, щоб воно було доступним і комфортним для всіх дітей, добирати форми й методи роботи з урахуванням індивідуальних особливостей, підтримувати взаємодію дітей у групі, помічати труднощі й вчасно реа-

гувати на них. Сюди ж належить уміння співпрацювати з батьками, асистентом вихователя, психологом, логопедом та іншими учасниками команди супроводу. Саме цей компонент дає змогу майбутньому фахівцеві перевести знання й переконання в реальну професійну дію.

Особливе місце посідає емоційно-рефлексивний компонент. Робота в інклюзивному середовищі потребує від педагога емпатії, витримки, здатності розуміти емоційний стан дитини, помічати власні реакції, аналізувати труднощі та коригувати свою поведінку. Вихователь, який не вміє рефлексувати, часто діє шаблонно, тоді як інклюзивна практика вимагає гнучкості, делікатності та здатності щоразу знаходити найкращий спосіб підтримати дитину й групу [7].

Отже, професійна готовність до інклюзивної взаємодії формується не в межах одного навчального курсу, а в процесі цілісної професійної підготовки. Вона потребує міждисциплінарного підходу, коли знання з дошкільної педагогіки, дитячої психології, інклюзивної освіти, педагогічної комунікації та спеціальної педагогіки не існують окремо, а взаємно доповнюють одне одного. Така інтеграція дозволяє майбутньому вихователю бачити не окрему проблему, а живу дитину в усій повноті її розвитку [4; 5].

Водночас важливою умовою ефективної підготовки є її практикоорієнтованість. Майбутній вихователь не зможе бути готовим до інклюзивної взаємодії, якщо його професійний досвід обмежується лише аудиторним навчанням. Практика в закладах дошкільної освіти, аналіз педагогічних ситуацій, робота з кейсами, моделювання складних комунікативних епізодів, участь у тренінгах і супервізійних обговореннях дають змогу майбутньому фахівцеві навчитися діяти в реальних умовах. Саме в практиці студент починає розуміти, що інклюзія – це не набір формальних вимог, а щоденна, тонка і відповідальна праця, у якій важливі увага до дитини, терпіння, послідовність і професійна чутливість [7].

Окремо слід підкреслити роль *soft skills* у підготовці майбутнього вихователя. Успішна інклюзивна взаємодія неможлива без розвиненої комунікативності, уміння працювати в команді, гнучкості, емоційної зрілості, толерантності та здатності до співпереживання. Саме ці якості значною мірою визначають, якою буде атмосфера в групі, чи почуватимуться діти прийнятими, чи виникатиме довіра між педагогом і родиною. У цьому сенсі професійна підготовка має бути спрямована не лише на інтелектуальне опанування змісту освіти, а й на розвиток особистості майбутнього педагога [5; 7].

Не менш важливою складовою підготовки є готовність до командної взаємодії. В умовах інклюзивного закладу дошкільної освіти вихователь не працює ізольовано. Він є частиною професійної команди, до якої можуть входити асистент вихователя, практичний психолог, логопед, дефектолог, керівник закладу, фахівці інклюзивно-ресурсного центру, а також батьки. Тому майбутній вихователь має навчитися не лише самостійно організовувати освітній процес, а й координувати свої дії з іншими, чути партнерів, брати участь у спільному обговоренні труднощів та пошуку шляхів підтримки дитини. Це вимагає сформованої культури професійного діалогу, взаємної поваги й відповідальності за спільний результат.

Для магістерського рівня підготовки особливого значення набуває також рефлексивний і дослідницький вимір професійного становлення. Майбутній магістр дошкільної освіти має бути здатним не лише застосовувати відомі підходи, а й аналізувати власну практику, помічати бар'єри участі дітей, оцінювати ефективність педагогічних рішень і шукати способи вдосконалення професійної діяльності. Саме тому доцільно включати в систему підготовки рефлексивні щоденники, міні-дослідження, аналіз складних випадків, дискусії щодо

професійних і етичних питань. Це допомагає формувати педагога, який не просто виконує інструкції, а мислить, аналізує й розвивається [4].

Таким чином, психолого-педагогічна підготовка майбутніх вихователів до інклюзивної взаємодії має бути цілісною, глибокою й особистісно зорієнтованою. Її результатом повинен стати не лише фахівець, який знає, як організувати роботу в інклюзивній групі, а педагог, здатний створити атмосферу прийняття, підтримки, спокою й розвитку для кожної дитини. Саме такий підхід дає змогу розглядати інклюзію не як формальну вимогу часу, а як гуманістичний зміст сучасної дошкільної освіти [2; 3; 5].

Висновки. Отже, проблема психолого-педагогічної підготовки майбутніх вихователів до інклюзивної взаємодії в закладі дошкільної освіти є однією з ключових у сучасній системі професійної освіти. Її значущість зумовлена не лише розвитком інклюзивної освіти як державного пріоритету, а й потребою в педагогах, які здатні бачити в кожній дитині особистість, підтримувати її розвиток і забезпечувати повноцінну участь у спільному освітньому процесі.

Готовність майбутнього вихователя до інклюзивної взаємодії є цілісним утворенням, що поєднує ціннісно-мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний та емоційно-рефлексивний компоненти. Її формування потребує міждисциплінарної побудови змісту професійної підготовки, посилення практичної складової, розвитку soft skills, формування культури командної взаємодії та рефлексії.

Підготовка майбутнього вихователя до роботи в інклюзивному середовищі повинна бути спрямована не лише на оволодіння системою знань, а й на становлення професійної позиції, в основі якої – прийняття, повага, партнерство, відповідальність і педагогічна підтримка. Саме за таких умов можна підготувати фахівця, здатного забезпечувати якісну інклюзивну взаємодію в закладі дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19>
2. Про дошкільну освіту: Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3788-20>
3. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) (нова редакція): наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0033729-21>
4. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» для другого (магістерського) рівня вищої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 29.04.2020 // Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/661/68d/1e2/66168d1e27131414637008.pdf>
5. UNESCO. Inclusive teaching: preparing all teachers to teach all students. Paris: UNESCO, 2022. URL: [https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374447\]\(https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374447](https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374447](https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374447)
6. UNESCO. Inclusive early childhood care and education. Paris: UNESCO, 2021. URL: [https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378076\]\(https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378076](https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378076](https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378076)
7. Peng X., Long T., Su X. Preschool Teachers Attitudes about Inclusive Education and Its Influencing Factors in China. *Behavioral Sciences*. 2024. Vol. 14, No. 10. Article 904. URL: <https://www.mdpi.com/2076-328X/14/10/904>

Отримано: 23.03.2026

Ольга КОВАЛЬЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент,

старший викладач кафедри теорії та методик початкової освіти

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3100-2538>

ПРОЄКТНЕ НАВЧАННЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкрито сутність проєктного навчання як ефективної форми організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів у контексті реалізації діяльнісного та компетентнісного підходів.

Ключові слова: проєктне навчання, проєктна діяльність, соціальна активність, початкова школа, діяльнісний підхід, компетентнісний підхід.

Актуальність теми. Актуальність дослідження зумовлена сучасними трансформаційними процесами в освітній галузі, спрямованими на реалізацію компетентнісного та діяльнісного підходів до навчання. В умовах Нової української школи особливої значущості набуває впровадження таких освітніх технологій і методів навчання, які забезпечують активну пізнавальну діяльність учнів, сприяють розвитку їхньої самостійності, ініціативності та соціальної активності. Проєктне навчання як форма організації навчально-пізнавальної діяльності відповідає зазначеним вимогам, оскільки поєднує теоретичні знання з практичною діяльністю, забезпечує міжпредметну інтеграцію та орієнтацію на розв'язання соціально значущих завдань.

Мета публікації. Теоретичне обґрунтування педагогічного потенціалу проєктного навчання у формуванні соціальної активності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проєктне навчання розглядається як форма навчально-пізнавальної діяльності, спрямована на самостійну й творчу роботу учнів над розв'язанням практично значущих завдань. У педагогічній науці наголошується, що визначальними ознаками цього підходу є активна позиція учнів, проблемний характер завдань, інтеграція знань із різних галузей та взаємодія з соціальним середовищем [1].

Ефективність проєктного навчання як інноваційної форми організації освітнього процесу забезпечується дотриманням низки ключових принципів. Насамперед ідеться про принцип цілеспрямованості та практичної значущості, який передбачає постановку актуальних і зрозумілих для учнів завдань, пов'язаних із реальними життєвими ситуаціями. Такі завдання сприяють підвищенню навчальної мотивації, активізації пізнавального інтересу та формуванню практичних умінь.

Важливе місце посідає принцип активного навчання, за якого учень виступає суб'єктом освітньої діяльності: самостійно планує роботу, здійснює пошук інформації, ухвалює рішення та відповідає за результати виконання проєкту. Це сприяє розвитку критичного мислення, ініціативності й відповідальності.

Принцип співпраці та взаємодії реалізується через організацію колективної діяльності, що формує комунікативні та соціальні компетентності учнів. У процесі спільної роботи діти навчаються узгоджувати власні дії, розподіляти ролі, враховувати позиції інших учасників, що є важливими передумовами успішної соціалізації.

Принцип інтеграції знань передбачає поєднання змісту різних навчальних предметів у межах одного проєкту, що дає змогу учням усвідомлювати міжпредметні зв'язки, застосову-

вати знання комплексно та розвивати системне мислення. Завершальним елементом проєктного навчання є рефлексія та оцінювання результатів, які сприяють усвідомленню досягнень і труднощів, формуванню навичок самооцінювання та самокорекції [2].

Отже, проєктне навчання не обмежується засвоєнням знань, а створює умови для формування ключових компетентностей, необхідних для активної участі в суспільному житті. З позицій особистісно орієнтованого підходу дитяче проєктування виступає важливим засобом розвитку соціальної активності молодших школярів. Саме проєктна діяльність, на думку науковців, є однією з найбільш ефективних форм роботи в початковій школі, оскільки сприяє розвитку допитливості, навичок співпраці, практичних умінь і відповідального ставлення до спільної справи [3].

Проєктна діяльність поєднує самостійну активність учнів із педагогічним супроводом, який здійснюється на етапах планування та організації роботи. Визначальним при цьому є принцип самодіяльності, що передбачає активну участь дітей у формуванні плану дій, поєднання теоретичного осмислення проблеми з її практичним розв'язанням і досягнення соціально значущого результату.

Цінність проєктного навчання полягає в можливості реалізації двох ключових завдань шкільної освіти: розвитку ініціативності учнів і формування готовності до співпраці. Сутність цього підходу полягає в організації діяльності, що відповідає інтересам і можливостям дітей та сприяє набуттю корисних знань, умінь і соціального досвіду.

Проєктна діяльність ґрунтується на принципах співпраці учня й педагога, самостійності, урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, активізації суб'єктної позиції школяра, діяльнісного підходу та зв'язку навчання з реальним життям. Дослідниця виокремлює такі етапи проєктної діяльності: визначення завдання; розроблення проєкту; формування громадської думки щодо результату; реалізація практичної частини; аналіз і оцінювання виконаної роботи.

Специфіка дитячого проєктування полягає в його пошуковому та соціально орієнтованому характері. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку ініціативності та соціальної активності, що реалізується у формах співпраці, комунікації та спільного пошуку рішень.

Проєктна діяльність створює сприятливі умови для формування соціальної активності молодших школярів, оскільки стимулює самостійність у прийнятті рішень, розвиває навички групової взаємодії, формує мотивацію до соціально значущої діяльності, сприяє розвитку критичного мислення та емпатії.

У початковій школі це передбачає оволодіння вміннями добору ефективних способів співпраці, спільного визначення шляхів розв'язання проблем, застосування знань у нових ситуаціях, самостійного пошуку інформації, ведення конструктивного діалогу та формування активної життєвої позиції.

Науковці підкреслюють, що проєктна діяльність молодших школярів має поетапний характер і потребує системного педагогічного супроводу. У цьому контексті виокремлюють такі етапи: визначення проблеми; планування діяльності; реалізація проєкту; аналіз і оцінювання результатів.

Залежно від мети, змісту та способу реалізації в педагогічній науці розрізняють різні типи навчальних проєктів. У початковій школі найбільш поширеними є дослідницькі, творчі, соціальні та інтегровані проєкти, кожен із яких сприяє розвитку пізнавальних і соціаль-

них компетентностей, інтеграції навчання з практичною діяльністю та формуванню соціальної активності молодших школярів.

Висновки. Проектне навчання є ефективним засобом реалізації діяльнісного підходу в початковій школі, оскільки забезпечує активну участь учнів у навчально-пізнавальній діяльності та сприяє формуванню їхньої соціальної активності. Залучення молодших школярів до проектної діяльності створює умови для розвитку ініціативності, самостійності, комунікативних умінь і здатності до співпраці. Успішність упровадження проектного навчання залежить від поетапної організації освітнього процесу та фасилітативної ролі вчителя, що відповідає концептуальним засадам Нової української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ковальчук О. В. Формування соціальної компетентності в учнів початкових класів на уроках «Я досліджую світ». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. № 3 (107). 2021. С. 404-413.
2. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы. Київ: ВіРА ІНСАЙТ, 2000. 444 с.
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 09.01.2026).

Отримано: 23.03.2026

Дмитро КРАМАР

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 011 Освітні педагогічні науки
ORCID <https://orcid.org/0009-0002-5317-5296>

ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ XX – ПОЧАТОК XXI ст.)

У статті здійснено аналіз педагогічних підходів до формування військово-патріотичних цінностей в Україні наприкінці XX – на початку XXI ст. Визначено основні концептуальні засади, форми та методи військово-патріотичного виховання молоді в означений період.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, військово-патріотичні цінності, патріотизм, педагогічні підходи.

Актуальність теми. Формування військово-патріотичних цінностей молоді є важливим завданням української педагогіки, що тісно пов'язане з процесами державотворення, національного відродження та забезпечення обороноздатності країни. Наприкінці XX – на початку XXI століття в Україні відбувалися суттєві суспільні зміни, які зумовили переосмислення цілей, змісту та методів військово-патріотичного виховання. У цих умовах актуалізується потреба в аналізі педагогічних підходів до формування військово-патріотичних цінностей, їх еволюції та значення для сучасної освітньо-виховної практики.

Мета публікації – аналіз педагогічних підходів до формування військово-патріотичних цінностей в Україні наприкінці XX – на початку XXI століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування військово-патріотичних цінностей відіграє ключову роль у розвитку національної ідентичності молоді. Особливо актуальним це стає в умовах війни та загроз національній безпеці України, коли військово-патріотичне виховання набуває особливого значення.

В. Івашковський підкреслює, що військово-патріотичне виховання відіграє ключову роль у формуванні громадянського суспільства, оскільки сприяє розвитку у молоді відповідальності за оборону держави, усвідомленню її історичних традицій та національних цінностей. В українській педагогічній думці цей аспект трактується як інструмент соціалізації та виховання активного громадянина [1].

В. Глушук трактує військово-патріотичне виховання як цілеспрямований процес формування в молодого покоління патріотичних почуттів – любові до Батьківщини, готовності стати на її збройний захист, а також належної моральної, психологічної й фізичної підготовки до служби у Збройних Силах України. Характерною рисою цього процесу є його тісна інтеграція з військовим вихованням і підготовкою, що реалізується через лекції, бесіди, військово-шефську діяльність, зустрічі з ветеранами, екскурсії та практичні заняття [3].

В. Гарнійчук розробив структуру патріотизму, що охоплює декілька взаємопов'язаних складників. Емоційно-мотиваційний компонент характеризує сформовані ціннісні орієнтації, ставлення та систему демократичних, моральних і гуманістичних переконань. Рефлексивний компонент пов'язаний із усвідомленням власної громадянської позиції та національно-патріотичної ідентичності. Когнітивний компонент передбачає наявність знань, розвинене мислення, здатність до осмислення й оцінювання. Діяльнісний компонент охоплює формування навичок громадянської участі, виконання законів і обов'язків, а також розвиток умінь саморегуляції, самоорганізації та вдосконалення патріотичних рис [2].

О. Остапенко та Л. Нечипоренко наголошують, що провідною формою військово-патріотичного виховання виступає військово-шефська діяльність. Вона передбачає встановлення та підтримку співпраці з військовими частинами, закладами вищої військової освіти, кафедрами військової підготовки, органами державної влади й місцевого самоврядування, а також із цивільними освітніми установами різних рівнів акредитації. Така взаємодія спрямована на проведення спільних заходів військово-патріотичного змісту з метою розвитку виховних якостей молоді та формування в неї любові до Батьківщини [4;5].

Висновки. Результати теоретичного аналізу дають підстави стверджувати, що військово-патріотичне виховання посилюється завдяки розвитку самосвідомості особистості. Це виявляється у формуванні її суб'єктної позиції, що передбачає усвідомлення значущості військово-патріотичного виховання як невід'ємної складової життєдіяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Івашковський В.В. Військово-патріотичне виховання учнівської молоді як засіб формування суб'єкта громадянського суспільства. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3617/1/41.pdf>
2. Гарнійчук В.М. Сформованість патріотизму старших підлітків на етапі становлення української держави: компоненти, критерії та показники. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2014. Вип. 18(1). С. 123–132.
3. Глушук В.М. Допризовна підготовка юнаків до служби в Збройних Силах України В 1991-2001 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київ, 2011. 196 с.

4. Остапенко О.І., Зубалій М.Д. Концепція військово-патріотичного виховання в системі освіти України. *Вища школа*. 2015. № 4-5. С. 118–126.
5. Нечипоренко Л.А., Олексієнко І.Я., Шахматов В.А., Верещагіна О.П. Фізичне виховання та військово-прикладна підготовка молоді України: навчально-методичний посібник. Черкаси: ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2017. 216 с.

Отримано: 23.03.2026

Ірина КУЧИНСЬКА

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та менеджменту освіти
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5025-4920>

ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ГЛОБАЛЬНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Акцентується увага на ключових аспектах інтеграції українських закладів вищої освіти у глобальний освітній простір. Підкреслюються та визначаються виклики та можливості з даної проблематики у період реформування вищої освіти.

Ключові слова: інтеграція українських закладів вищої освіти; глобальний освітній простір; виклики; можливості.

Актуальність теми. В сучасну епоху, що характеризується процесом зростання глобалізації та взаємопов'язаності, інтеграція українських закладів вищої освіти у світовий освітній простір є критично важливим та своєчасним [1]. Глобальний простір вищої освіти швидко розвивається завдяки розвитку технологій, міжнародній співпраці та прагненню знань без кордонів. Для України, країни з багатою академічною традицією, інтеграція її закладів вищої освіти у світовий, глобальний освітній простір є важливою необхідністю. Така інтеграція обіцяє сприяти академічній досконалості, культурному обміну та інноваціям, позиціонуючи українські університети як активних учасників світової економіки знань.

Численні дослідження висвітлювали динаміку інтернаціоналізації у вищій освіті, підкреслюючи її вплив, виклики та передовий досвід [2], [3]. Однак існує нестача комплексних досліджень, спеціально зосереджених на інтеграції українських закладів освіти у світовий освітній простір, особливо в умовах сьогодення. В існуючій літературі висвітлюються потенційні переваги міжнародної співпраці, такі як розширені можливості для досліджень, міжкультурного розуміння та покращення академічної якості [4]. Водночас вона підкреслює перешкоди, включаючи мовні бар'єри, інституційний опір та необхідність стратегічного планування [5]. Хоча зростає визнання важливості глобальної інтеграції для вищої освіти України, існує прогалина в розумінні конкретних викликів та можливостей, з якими стикаються ці установи. Проблема дослідження полягає в розкритті складнощів, що оточують процес інтеграції, виявленні бар'єрів, що перешкоджають прогресу, та розкритті унікальних можливостей, які могли б вивести українські університети на світову арену.

Цілком зрозуміло, що інтеграція вищої освіти України у світовий освітній простір – це багатогранне завдання, яке вимагає конкретного аналізу різних вимірів. Зазначимо, що серія

досліджень проливає світло на цю тему, пропонуючи розуміння різних аспектів інтеграції, її викликів та потенційних можливостей. Вчений В. Антонюк, у цьому контексті, заглиблюється в інтеграцію української вищої освіти до Європейського простору вищої освіти, наголошуючи на її ролі в розвитку людського капіталу. Його дослідження підкреслює важливість узгодження української освіти з європейськими стандартами та практиками, що сприяє досягненню ширшої мети – покращення людського потенціалу країни [6]. Науковці С. Бадер, А. Олексієнко та К. Меренюк зосереджуються на цифровізації майбутньої освіти в Україні. Їхній аналіз оцінює ризики, пов'язані з цим переходом, та пропонує механізми подолання бар'єрів. Дослідження сприяє розумінню того, як цифровізацію можна використовувати для сприяння освітньому прогресу, узгоджуючи це зі світовими тенденціями в технологічно керованому навчанні [7].

Дослідження педагога Л. Кістерського сприяє дискусії про роль освіти у сприянні європейської інтеграції та міжнародної співпраці [8]. Науковці Ю. Цехмістер, І. Малацай, І. Нечитайло, О. Ємельянова, О. Король та Н. Стаценко пропонують сучасні концепції щодо підготовки ефективних, креативних, компетентних менеджерів освіти враховуючи міжнародний досвід [9].

Дослідження І. Бахова висвітлює міжнародну академічну мобільність української молоді. Підкреслюється важливість сприяння глобальній мобільності як засобу розширення перспектив [10]. Цікавими є погляди науковців С. Василюк-Зайцева, Г. Косенюк, І. Танасійчук та Й. Бойко які акцентують увагу на важливості застосування штучного інтелекту (ШІ) в українській освіті. Їхня робота стосується футуристичного аспекту освіти, досліджуючи, як ШІ можна використовувати для покращення навчального досвіду. Це узгоджується зі світовою тенденцією впровадження передових технологій в освіту для підготовки студентів до вимог майбутньої професійної діяльності [11].

Педагог Н. Фастовець пропонує перевірку сучасного стану вищої освіти в Україні, висвітлюючи її перспективи та можливості [12]. Вчений Б. Гайдабрус досліджує перетин інформаційних технологій та менеджменту у вищій освіті та науці. Він аналізує роль інформаційних технологій у формуванні сучасної освітньої та управлінської практики, узгоджуючи це зі світовими тенденціями цифровізації освіти [13]. Цікавою є робота С. Калашникової, що зосереджена на перспективах та потребах українських університетів у контексті європейської інтеграції. Її дослідження надає цінну інформацію про прагнення та виклики, з якими стикаються українські університети, прагнучі відповідати європейським освітнім стандартам [2]. Наступний автор В. Худавердієва оцінює інтеграцію української освіти в європейський світовий простір, пропонуючи «нюансоване» розуміння досягнень, проблем та перспектив. Дослідження робить внесок у ширший діалог щодо інтеграції України в європейські освітні рамки [14].

Крім того, Л. Корнинська, А. Алфороф та В. Гончарук у своїх дослідженнях прогнозують майбутнє вищої освіти України, визначаючи ключові аспекти адаптації освітнього процесу до глобальних викликів. Дослідження пропонує розуміння «проактивних заходів», необхідних для узгодження української освіти з динамічними вимогами ХХІ століття [1].

Зазначимо, сучасна література охоплює певну кількість проблематик, пов'язаних з освітою, технологіями та менеджментом, пропонуючи цінну інформацію щодо інноваційних тенденцій та викликів в освітньому просторі України. А саме: так, робота науковців Ю. Цехмістера та ін. зосереджується на питаннях якості викладання та навчанні в українських університетах. Ця публікація пропонує короткий огляд ефективних освітніх практик, висвіт-

люючи зміст навчання та історичну еволюцію методологій [15]. Дослідження Ю. Цехмістера оцінює ефективність освітніх технологій в галузі природничих наук, інженерії, мистецтв та математики (STEAM). Науковці В. Зінченко, А. Дорошева та І. Мосій зосереджуються на інноваційних трансформаціях в освітньому середовищі, зокрема на впливі цифровізації, а також на перешкодах, з якими стикаються традиційні методи навчання. Впевнені, що їх дослідження робить певний внесок у дискусію щодо перетину технологій, культури й педагогіки, тим самим відображаючи динамічні зміни, що відбуваються в освітньому середовищі не тільки в Україні, але й по всьому світу [16].

Мета публікації. Метою нашої роботи є спроба аналізу процесу інтеграції українських закладів вищої освіти у світовий простір в умовах сучасного реформування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, сучасний світ вступив у новий етап технологічного розвитку, що характеризується поширенням цифрових технологій та швидким зростанням креативних секторів в економіці. Це поставило нові вимоги до вищої освіти, яка є сферою формування людського потенціалу з високим рівнем знань, креативності, мобільності, сучасних професійних навичок та здатності займатися інноваційною діяльністю. Зазначимо, у більшості країн система вищої освіти розвивається відповідно до досягнень науки, нових технологій та потреб економічної модернізації, які мають тенденцію до прискорення. Отже, останні десятиліття стали періодом радикальних змін в освіті, які, як очікується, продовжуватимуть зростати в майбутньому.

Одним із актуальних питань є *необхідність реформування вищої освіти та підвищення привабливості європейської освіти.*

На рівні закладів вищої освіти необхідно: *забезпечити впровадження інноваційних моделей організації освітнього процесу та технологій навчання, що широко використовуються в освітній практиці європейських університетів; забезпечити високий рівень викладання та вивчення студентами іноземних мов, насамперед англійської; сприяти практиці викладання дисциплін іноземною мовою; проводити навчальні сесії для викладачів та студентів з питань європейської інтеграції та участі в європейських освітніх програмах; сприяти практиці акредитації університетських освітніх програм іноземними агентствами, включеними до Європейського реєстру забезпечення якості, що сприятиме підвищенню якості та інтернаціоналізації вищої освіти в Україні; розширити практику впровадження та реалізації програм подвійного дипломування в університетах, що сприяє застосуванню європейського досвіду та стандартів у вищій освіті; активніше налагоджувати партнерські відносини з європейськими університетами, ширше залучати іноземних викладачів до викладання у вітчизняних закладах вищої освіти, розширювати практику обміну студентами та викладачами.*

Слід врахувати низку цілеспрямованих коригувань та пропозицій для підтримки поточної інтеграції українських закладів вищої освіти у міжнародне освітнє середовище: *гнучкі стандарти акредитації, що відповідають світовим нормам, повинні бути прийняті українськими закладами вищої освіти. Співпрацюючи з міжнародними акредитаційними організаціями, українські програми можуть бути приведені у відповідність до міжнародних стандартів якості, що підвищить їхню легітимність та визнання; українські університети повинні покращити свої програми мовної підготовки, особливо англійською мовою, щоб сприяти глобальній співпраці та обміну студентами; українські науковці та студенти зможуть подорожувати за кордон завдяки запровадженню ширших програм академічної мобі-*

льності та обміну з європейськими та іншими іноземними установами; збільшення фінансування досліджень та розробок може допомогти українським закладам вищої освіти у проведенні високоякісних досліджень, що відповідають світовим стандартам.

Українські заклади вищої освіти, безперечно, стикаються з викликами інтеграції у світовий освітній простір, але разом з тим, це також відкриває значні можливості для їхнього розвитку та підвищення конкурентоспроможності.

Однак у процесі інтеграції українські заклади вищої освіти мають великий потенціал. Співпраця з європейськими та міжнародними партнерами може призвести до модернізації освітнього процесу, впровадження інноваційних методів навчання та спільних програм. Акредитація освітніх програм ЗВО іноземними агентствами може покращити якість та міжнародне визнання української вищої освіти.

Висновки. Для успішної інтеграції Україна має посилити роль держави у стимулюванні міжнародної співпраці між закладами вищої освіти та забезпечити їм необхідну підтримку. На інституційному рівні необхідно впроваджувати інноваційні моделі організації освітнього процесу та підвищувати рівень викладання іноземних мов. Також важливо проводити навчання викладачів та студентів з питань європейської інтеграції та участі в міжнародних освітніх програмах. Усі ці заходи допоможуть українським закладам вищої освіти успішно інтегруватися у світовий освітній простір, що призведе до їхнього розвитку та підвищення конкурентоспроможності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Корницька Л., Алфороф А., Гончарук В. Деякі аспекти адаптації освітнього процесу вищої освіти України до глобальних викликів XXI століття: прогноз майбутнього. *Futurity Education*. 2023. № 3(2). С. 131–142. DOI: <https://doi.org/10.57125/FED.2023.06.25.08>
2. Калашнікова С. Перспективи та потреби розвитку українських університетів у контексті європейської інтеграції. *Міжнародний науковий журнал університетів та лідерства*. 2019. № 2(8). С. 44–220. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2019-8-2-144-220>
3. Мельник О. Аналіз сучасної цифрової цивілізації в контексті домінуючих парадигм розвитку гуманітарної освіти: спроби філософської рефлексії. *Філософія майбутнього*. 2022. № 1(3). С. 63–77. DOI: <https://doi.org/10.57125/FP.2022.09.30.05>
4. Морзе Н., Васильченко С. Інноваційне навчання та передовий досвід: українські університети. *Відкрите освітнє електронне середовище сучасного університету, спеціальне видання*. 2020. С. 1–68. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2020spv1>
5. Кринець Л. Якою має бути освіта майбутнього, щоб бути справді майбутньою? (Спроби філософської рефлексії). *Філософія майбутнього*. 2022. № 1(4). С. 28–41. DOI: <https://doi.org/10.57125/FP.2022.12.30.03>
6. Антонюк В. Інтеграція української вищої освіти до європейського простору вищої освіти для розвитку людського капіталу. *Journal of European Economy*. 2021. № 20 (3). С. 542–563. DOI: <https://doi.org/10.35774/jee2021.03.509>
7. Бадер С., Олексієнко А., Меренюк К. Цифровізація майбутньої освіти: аналіз ризиків на шляху та вибір механізмів подолання бар'єрів (український досвід). *Futurity Education*. 2022. № 2(2). С. 23–35. URL: <https://futurity-education.com/index.php/fed/article/view/54>
8. Кістерський Л. Освіта для європейської інтеграції. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2022. № 152. С. 47–48. DOI: <https://doi.org/10.17721/apmv.2022.152.1.47-48>
9. Цехмістер Ю., Малацай І., Нечитайло І., Ємельянова О., Король О., Стаценко Н. Сучасні тенденції та актуальні проблеми підготовки менеджерів освіти. *Проблеми фінансово-кредитної діяль-*

- ності теорії та практики. 2022. № 6(41). С. 556–563. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v6i41.251532>
10. Бахов І.С. Міжнародна академічна мобільність української молоді в сучасних умовах. *Innovate Pedagogy*. 2019. № 15(1), С. 140–146. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-15-1-29>
 11. Васильюк-Зайцева С., Косенюк Г., Танасійчук І., Бойко Й. Застосування штучного інтелекту в українській освіті майбутнього. *Futurity Education*. 2023. № 3(3). С. 79–107. DOI: <https://doi.org/10.57125/FED.2023.09.25.05>
 12. Фастовець Н. Вища освіта в Україні: реальність та перспективи. *Management*. 2021. № 32 (2). С. 153–164. DOI: <https://doi.org/10.30857/2415-3206.2020.2.13>
 13. Гайдабрус Б. Інформаційні технології та менеджмент у вищій освіті та науці. *Futurity Education*. 2022. № 2(4). С. 29–41. URL: <https://futurity-education.com/index.php/fed/article/view/78>
 14. Худавердієва В. Інтеграція в європейському світовому просторі: досягнення, проблеми, перспективи. *Pedagogical Sciences Reality and Perspectives*. 2022. С. 163–168. DOI: <https://doi.org/10.31392/npunc.series5.2022.spec.2.31>
 15. Цехмістер Ю.В., Чалий А.В., Чалий К.А. Викладання та вивчення медичної фізики та біомедичної інженерії в українських медичних університетах. *Збірник праць IFMBE. Springer Berlin Heidelberg*. 2009. С. 383–384/ DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-642-03893-8_110
 16. Зінченко В., Дорошева А., Мосій І. Інноваційні та культурні трансформації освітнього середовища майбутнього: цифровізація, бар'єри для традиційного навчання. *Futurity Education*. 2023. № 3(1). С. 45–62. DOI: <https://doi.org/10.57125/FED.2023.25.03.04>

Отримано: 23.03.2026

Інна ЛЕБІДЬ

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9221-2067>

РОЛЬ МЕНЕДЖЕРА ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ЕФЕКТИВНОГО ЛІДЕРСТВА В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

У статті розкрито роль менеджера освіти у формуванні ефективного лідерства в закладі освіти. Проаналізовано вплив стилю управління, комунікації, партнерської взаємодії на створення сприятливого освітнього середовища. Обґрунтовано значення менеджера освіти як провідного чинника сталого розвитку закладу та підвищення якості освітнього процесу.

Ключові слова: менеджер освіти, лідерство, освітній менеджмент, управління, заклад освіти.

Актуальність. У сучасних умовах реформування системи освіти зростає значущість управлінської діяльності керівника закладу освіти, який виступає не лише адміністратором, а й лідером змін. Менеджер освіти відіграє ключову роль у формуванні ефективного лідерства, що забезпечує стратегічний розвиток закладу, підвищення якості освітніх послуг та створення сприятливого професійного середовища.

Формування ефективного лідерства в закладі освіти є одним із ключових факторів підвищення якості освіти, розвитку педагогічного потенціалу та забезпечення конкурентоспроможності освітньої установи.

Проблеми освітнього менеджменту та лідерства в освіті активно досліджуються як українськими, так і зарубіжними науковцями. Теоретико-методологічні засади управління

освітою, розвитку освітнього менеджменту та професійної компетентності керівників закладів освіти розкрито у працях таких українських учених, як В. Кремень, В. Луговий, Л. Калініна, Г. Єльнікова, В. Бондар, В. Маслов, Т. Сорочан, Л. Даниленко, Н. Ничкало.

Питання розвитку лідерства в освіті та формування лідерських компетентностей керівників освітніх організацій розглядаються у працях О. Богашка, І. Богашко, М. Саяук, В. Вінтоняка, В. Кузіної, які досліджують лідерство як інноваційний стиль управління освітньою організацією та важливий чинник підвищення ефективності освітнього процесу.

Таким чином, аналіз наукових праць свідчить про значну увагу дослідників до проблеми освітнього менеджменту та лідерства. Проте питання ролі менеджера освіти у формуванні ефективного лідерства в закладі освіти потребує подальшого теоретичного осмислення та практичного обґрунтування, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Мета публікації – проаналізувати роль менеджера освіти у формуванні ефективного лідерства в закладі освіти.

Виклад основного матеріалу. У сучасних наукових працях підкреслюється важливість поєднання адміністративних функцій керівника з лідерськими підходами до управління, що сприяє формуванню ефективної організаційної культури та підвищенню мотивації педагогічного колективу.

Зокрема, менеджер освіти – це фахівець, який здійснює управління діяльністю закладу освіти, організовує освітній процес, координує роботу педагогічного колективу та забезпечує реалізацію стратегічних цілей розвитку установи.

Однією з ключових функцій менеджера освіти є формування ефективного лідерства. Лідерство в сфері освіти передбачає здатність керівника впливати на колектив, сприяти професійному розвитку педагогів, створювати умови для партнерської взаємодії та інноваційної діяльності.

Ефективне лідерство менеджера освіти базується на низці професійних компетентностей, серед яких:

- стратегічне мислення;
- комунікативна компетентність;
- здатність до прийняття управлінських рішень;
- емоційний інтелект;
- уміння мотивувати та підтримувати педагогічний колектив;
- здатність до впровадження інновацій.

Важливим аспектом лідерської діяльності керівника є формування позитивного психологічного клімату в колективі. Менеджер освіти повинен забезпечувати відкриту комунікацію, підтримувати професійний розвиток педагогів та сприяти розвитку партнерських відносин між усіма учасниками освітнього процесу.

Крім того, сучасний керівник закладу освіти має виступати «рушієм змін», здатним адаптувати освітній заклад до нових викликів і потреб суспільства. Це передбачає впровадження інноваційних підходів до управління, використання сучасних технологій та розвиток культури спільного лідерства.

Успішний керівник також сприяє формуванню лідерського потенціалу серед педагогів, делегуючи повноваження, підтримуючи ініціативи та створюючи можливості для професійного зростання.

Висновки. Отже, менеджер освіти відіграє ключову роль у формуванні ефективного лідерства в закладі освіти. Його діяльність спрямована не лише на організацію управлінських процесів, але й на створення умов для розвитку педагогічного колективу, формування позитивного освітнього середовища та реалізацію стратегічних цілей розвитку установи. Ефективне лідерство керівника забезпечується поєднанням управлінських, комунікативних та стратегічних компетентностей, що дозволяє підвищити якість освітнього процесу та сприяти сталому розвитку закладу освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні. Київ: Грамота, 2019.
2. Калініна Л. М. Управління закладом освіти. Київ: Освіта, 2017.
3. Крижко В. В. Теорія та практика менеджменту в освіті. Київ: Освіта України, 2025.
4. Національна стратегія розвитку освіти України на 2021–2030 рр. Київ, 2021. 60 с.

Отримано: 23.03.2026

Андрій МАКСИМЧУК

*здобувач вищої освіти третього рівня 1 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ORCID <https://orcid.org/0009-0003-3442-6464>*

РОЗУМОВЕ ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Здійснено історико-педагогічний аналіз розвитку розумового виховання у вітчизняній педагогічній думці кінця ХХ – початку ХХІ століття як складової формування інтелектуальної компетентності особистості. Проаналізовано підходи вітчизняних вчених до проблеми розвитку мислення, пізнавальної активності та інтелектуального потенціалу здобувачів освіти.

Ключові слова: *розумове виховання, інтелектуальна компетентність, історико-педагогічний аналіз, розвиток мислення, пізнавальна активність.*

Актуальність теми. Розумове виховання є фундаментом для розвитку інтелектуальної компетентності, що визначає здатність особистості ефективно оперувати знаннями і трансформувати їх у практичну діяльність. Період кінця ХХ – початку ХХІ століття вирізняється трансформацією освітніх парадигм, зокрема переходом від репродуктивної моделі навчання до моделі, орієнтованої на розвиток пізнавальних здібностей. Актуальним є дослідження взаємозв'язку між розумовим вихованням і формуванням інтелектуальної компетентності, яка розглядається як один із показників якості сучасної освіти.

Мета публікації – історико-педагогічний аналіз розвитку ідей розумового виховання у вітчизняній педагогічній думці кінця ХХ – початку ХХІ століття та обґрунтування його ролі як складової формування інтелектуальної компетентності особистості в умовах трансформації освітніх парадигм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історико-педагогічний аналіз проблеми розумового виховання наприкінці XX – початку XXI століття визначає спадкоємність освітніх цінностей і адаптацію ефективних традиційних підходів до сучасних вимог. На межі кінця XX – початку XXI століття вітчизняна наукова думка переживає трансформацію концепції розумового виховання, що зумовлено переходом від знаннєцентричної до компетентісно-діяльнісної парадигми. У цей період актуалізуються питання розвитку критичного мислення, інтелектуальної автономії, здатності до рефлексії та адаптивності в умовах освітніх реформ. В. Кремень, О. Савченко, О. Пометун, Л. Пироженко, В. Ялліна та ін. розглядають розвиток критичного мислення, інтелектуальної автономії, креативності та здатності до саморегуляції як основу педагогічної успішності.

У кінці 1990-х – початку 2010-х років увага зосереджувалась на таких проблемах, як: трансформація розумового виховання під впливом демократизації та гуманізації освіти; перехід до особистісно орієнтованого та компетентісного підходів; пошук ефективних методів розвитку мислення в умовах реформ, інтеграції ІКТ та впровадження концепції НУШ. О. Савченко [9] підкреслила важливість активізації пізнавальної діяльності, необхідність розвитку мислення проблемно-пошуковими методами навчання. Внесок у розуміння розвитку інтелектуальної сфери здійснив І. Бех у концепції особистісно орієнтованого підходу до виховання особистості [1]. Він акцентує увагу на формуванні здатності до саморегуляції, морально-усвідомленого та інтелектуального зростання. О. Пометун, Л. Пироженко [8] звертають увагу на формуванні критичного мислення через діяльнісний підхід.

Друга половина XX – початок XXI століття характеризується зосередженням на поєднанні традиційних методів розумового виховання з новітніми технологіями. Інноваційна діяльність розглядається як процес, що поєднує методичні знання, педагогічну майстерність, здатність застосовувати інтерактивні методи в навчанні [2; 3].

У кінці XX – початку XXI століття ідея розумового виховання трансформувалася в концепцію розвитку критичного, рефлексивного та цифрового мислення педагога. Українські дослідники (О. Савченко, І. Бех, О. Пометун, В. Ялліна та ін.) наголошували на необхідності переходу від інформаційної до компетентісної моделі освіти, де професійна успішність визначається не лише обсягом знань, а здатністю стимулювати інтелектуальну активність, самостійність та творчість здобувачів освіти.

З історико-педагогічної перспективи традиційне розумове виховання формувало базові когнітивні навички, систематичність мислення та дисциплінованість учнів. Сучасні вимоги НУШ потребують нових компетентностей: здатності застосовувати цифрові технології, адаптувати зміст навчання під індивідуальні потреби, використовувати інтерактивні методи та стимулювати пізнавальну активність здобувачів освіти [2; 7].

На початку XXI ст. зміщуються акценти в бік компетентісного та технологічного підходів. Зокрема, О. Пометун та Л. Пироженко розглядають інтерактивні методики як інструмент розвитку критичного мислення учнів і вчителів [8]. Ефективна організація освітнього процесу передбачає використання інтерактивних та проєктних технологій [2]. Використання інтерактивних технологій сприяє формуванню критичного мислення, творчих компетентностей та готовності до самостійної професійної діяльності [6]. Формування ціннісно-орієнтованої педагогічної практики сприяє розвитку критичного мислення, соціальної відповідальності та творчої активності [4; 5]. Ключові компетенції вимагають значного інтеле-

ктуального розвитку: абстрактного мислення, рефлексії, визначення власної позиції, самооцінки, критичного мислення [2; 3].

Висновки. Узагальнюючи проведений історико-педагогічний аналіз, слід зазначити, що еволюція уявлень про розумове виховання від кінця XX до початку XXI століття є закономірною відповіддю на суспільні, технологічні та освітні трансформації. Перехід від традиційної знаннєцентричної парадигми до компетентнісно-діяльнісної моделі освіти супроводжується підвищенням ролі критичного, рефлексивного та цифрового мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
2. Кучинська І.О. Формування професійних компетентностей педагогічних працівників сучасного вишу. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія екологія*. 2018. Вип. 3. С. 107-114.
3. Кучинська І.О. Інноваційна освітня діяльність: змістовність та функціональність педагогічних технологій в умовах сучасного реформування. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Бахмат Н.В.]. Вип. 33 (2-2022). Київ: Міленіум, 2022. С. 20-31.
4. Панчук Н., Панчук С. Вплив компетентнісного підходу на формування особистості майбутнього філолога-полоніста в освітньому процесі закладу вищої освіти. *Психологічний часопис*: наук. журнал / за ред. С.Д. Максименка. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. Т. 9. Вип. 7. С. 7-14.
5. Панчук Н.П., Панчук С.О. Компетентнісний підхід у формуванні особистості майбутнього філолога-полоніста у процесі професійної підготовки. *Науковий вісник К-ПНУ*. 2020. № 3. С. 58–64.
6. Панчук Н.П., Панчук С.О. Особливості використання інтерактивних технологій при формуванні цінностей студента філологічного профілю. *Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців*. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. С. 92–95.
7. Панчук О.П., Панчук Н.П. Розвиток педагогічних компетентностей у майбутніх фахівців в умовах реформування освіти. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна* / [редкол. П.С. Атаманчук (голова, наук. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. Вип. 20: Управління якістю підготовки майбутнього вчителя фізико-технологічного профілю. С.50-53.
8. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ: А.С.К., 2004. 192 с.
9. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти: підручник. Київ: Грамота. 2012. 504 с.

Отримано: 23.03.2026

Олеся МАРТИНА

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та методик початкової освіти

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2829-5483>

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У СУЧАСНІЙ ПАРАДИГМІ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ ТА ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА

У статті теоретично обґрунтовано шляхи удосконалення фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів у контексті інтегрованого навчання та педагогіки партнерства. Висвітлено основні напрями формування професійної компетентності, що відповідають сучасним вимогам реформування початкової освіти.

Ключові слова: професійна компетентність, майбутній учитель початкових класів, інтегроване навчання, педагогіка партнерства, Нова українська школа, фахова підготовка.

Актуальність теми. Сучасні трансформації початкової освіти, зумовлені реалізацією концептуальних засад Нової української школи, актуалізують потребу в підготовці вчителя нового типу – професійно компетентного, здатного до інтегрованого проєктування змісту навчання та побудови партнерської взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу. Зміна освітньої парадигми трансформує роль учителя початкових класів: від репродуктивного передавання знань – до фасилітації пізнавальної діяльності, педагогічного супроводу й формування індивідуальної освітньої траєкторії дитини [1]. У цьому контексті інтегроване навчання постає провідною дидактичною стратегією, що забезпечує цілісність освітнього процесу та сприяє формуванню системного мислення молодших школярів, тоді як педагогіка партнерства визначає ціннісні орієнтири професійної діяльності сучасного педагога.

Проблема формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів у контексті компетентнісного підходу, інтеграції змісту освіти та педагогіки партнерства перебуває в полі наукових пошуків сучасних українських учених, зокрема О. Савченко, Н. Бібік, Л. Хомич, І. Беха, В. Кременя, а також дослідників, які обґрунтовують інтегративні та партнерські засади підготовки педагогів у європейському освітньому просторі. Водночас зберігається суперечність між зростаючими вимогами до професійної компетентності вчителя початкових класів і традиційною моделлю його фахової підготовки у закладах вищої освіти, що зумовлює необхідність подальшого наукового осмислення означеної проблеми та визначає мету цього дослідження.

Мета публікації. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування ефективних шляхів удосконалення фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів у контексті інтегрованого навчання та педагогіки партнерства відповідно до сучасних вимог реформування початкової освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реформування початкової освіти зумовлює необхідність оновлення змісту й організації фахової підготовки майбутніх учителів, орієнтуючи її на формування здатності реалізовувати компетентнісний підхід, інтеграцію освітніх галузей і партнерську взаємодію. У цьому контексті професійну компетентність майбутнього вчителя початкових класів доцільно розглядати як інтегративну характеристику, що поєднує систему знань, практичних умінь, ціннісних орієнтацій і здатність до рефлексивного аналізу власної діяльності [3, с. 102].

Теоретичний аналіз проблеми дозволив визначити низку ефективних шляхів удосконалення фахової підготовки здобувачів педагогічної освіти. Передусім йдеться про посилення інтегративного характеру освітніх компонентів професійного циклу. Це передбачає міждисциплінарну координацію змісту навчальних дисциплін, орієнтацію на комплексне розв'язання педагогічних завдань та формування в студентів здатності до цілісного бачення освітнього процесу. Інтеграція має здійснюватися не лише на рівні змісту, а й на рівні методів і форм навчання, зокрема через використання проблемно-орієнтованих завдань, проєктної діяльності та моделювання освітніх ситуацій [5, с. 88].

Наступним важливим напрямом удосконалення підготовки є впровадження принципів педагогіки партнерства в організацію освітнього процесу закладу вищої освіти. Партнерська взаємодія між викладачем і здобувачами освіти сприяє формуванню професійної позиції майбутнього вчителя, розвитку комунікативної компетентності, відповідальності та здатності до співпраці. Такий підхід дозволяє перенести досвід партнерської взаємодії в подальшу професійну діяльність у початковій школі.

Окрему увагу доцільно приділити розвитку рефлексивної складової професійної компетентності. Систематичне залучення студентів до самоаналізу навчальних досягнень, оцінювання власних методичних рішень і усвідомлення труднощів педагогічної практики сприяє формуванню здатності до професійного самовдосконалення [2, с. 23]. Саме рефлексія забезпечує готовність майбутнього вчителя до адаптації в умовах постійних освітніх змін.

Удосконалення фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів у сучасній парадигмі інтегрованого навчання та педагогіки партнерства передбачає системне поєднання інтегративного змісту освіти, партнерської організації освітнього процесу та розвитку рефлексивної культури здобувачів педагогічної освіти, що відповідає актуальним вимогам реформування початкової школи.

Формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів у сучасних умовах має здійснюватися з урахуванням інтегрованого характеру змісту початкової освіти та ціннісних засад педагогіки партнерства. Професійна компетентність розглядається як цілісне особистісно-професійне утворення, що поєднує предметно-методичну підготовку, здатність до міждисциплінарного проєктування освітнього процесу, комунікативну культуру та рефлексивну готовність до саморозвитку [4, с. 33].

Висновки. Отже, ефективними шляхами удосконалення фахової підготовки здобувачів педагогічної освіти є посилення інтегративного змісту професійних дисциплін, упровадження партнерської моделі організації освітнього процесу в закладах вищої освіти та системний розвиток рефлексивної складової професійної компетентності. Реалізація зазначених напрямів сприяє формуванню готовності майбутнього вчителя початкових класів до впровадження інтегрованого навчання, побудови суб'єкт-суб'єктної взаємодії та здійснення професійної діяльності відповідно до сучасних вимог реформування початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний стандарт початкової освіти (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688)
2. Беба І. Компетентнісний підхід у підготовці вчителів початкової школи: український та європейський досвід. *Освітня політика і практика*. 2023. № 4. С. 23–35.
3. Бібік Н. Інтегроване навчання в системі підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Вісник Київського університету імені Бориса Грінченка. Серія: Педагогіка*. 2024. Вип. 21. С. 102–115.

4. Ілійчук Л. Структура професійної компетентності вчителя початкових класів у контексті стандартизації вищої педагогічної освіти. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2025. № 1. С. 33–44.
5. Хомич Л. Формування педагогічного партнерства як складової професійної компетентності майбутніх учителів. *Нові технології навчання*. 2023. № 97. С. 88–99.

Отримано: 23.03.2026

Олександр МЕЛЬНИК

здобувач вищої освіти третього рівня 4 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ORCID <https://orcid.org/0009-0000-7997-4729>

РЕФЛЕКСИВНА СКЛАДОВА ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У статті досліджується рефлексивна складова проєктної діяльності у професійній підготовці майбутнього педагога. Розглядаються теоретичні підходи до поняття рефлексії та її значення для розвитку самопізнання, саморегуляції та професійних компетентностей здобувачів вищої освіти. Аналізується роль рефлексивної діяльності у проєктній діяльності, яка забезпечує усвідомлення цілей, змісту, способів і результатів роботи, коригування дій та формування критичного мислення, відповідальності і професійної ідентичності майбутнього педагога.

Ключові слова: рефлексія, рефлексивна діяльність, проєктна діяльність, професійна підготовка, майбутній педагог, самопізнання, професійні компетентності, саморегуляція.

Актуальність теми. Сучасна педагогічна освіта ставить перед майбутніми педагогами завдання не лише засвоєння знань і методик, а й розвитку здатності до самостійного мислення, критичного оцінювання власних дій та саморегуляції. Рефлексивна складова проєктної діяльності виступає ключовим механізмом формування цих умінь, забезпечуючи усвідомлення студентом цілей, змісту, способів та результатів діяльності. У контексті переходу до компетентнісно-орієнтованої освіти дослідження та впровадження ефективних форм рефлексивної роботи є особливо важливими для підвищення якості професійної підготовки майбутніх педагогів.

Мета публікації полягає в вивченні ролі рефлексії та рефлексивної складової у проєктній діяльності, як засобу розвитку професійних компетентностей і самопізнання майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових джерел засвідчує, що проблема рефлексії має давню традицію дослідження, починаючи з античності. У сучасній науці рефлексія розглядається як складне міждисциплінарне явище, що активно вивчається у філософії, психології та педагогіці. У філософських дослідженнях рефлексивність осмислюється як засіб самопізнання й духовного розвитку особистості (Платон, Арістотель, Р. Декарт, І. Кант, Дж. Дьюї, Е. Гуссерль, Ж.-П. Сартр).

Психолого-педагогічні аспекти рефлексії як чинника особистісного розвитку та механізму усвідомлення діяльності людини в соціокультурному просторі висвітлено у працях І. Беха, М. Боришевського, Л. Виготського, С. Максименка, А. Маслоу, О. Пометун, К. Роджерса, О. Савченко, Н. Чепелєвої та ін.

У наукових дослідженнях проблема рефлексії та рефлексивної діяльності ґрунтовно представлена в працях ряду українських вчених. Так, І. Бех розглядає рефлексію як механізм особистісного саморозвитку та саморегуляції, що забезпечує усвідомлення суб'єктом власних дій, мотивів і ціннісних орієнтацій у діяльності [5]. О. Савченко визначає рефлексію як здатність особистості до самоаналізу, самоусвідомлення, самооцінювання, самоконтролю та самокорекції, підкреслюючи її значення для формування пізнавальної самостійності учнів і розвитку їхньої рефлексивної позиції в навчанні [6]. З позицій психологічного підходу Н. Чепелева трактує рефлексію як механізм осмислення особистісного досвіду, що забезпечує процеси самопізнання та внутрішньої регуляції діяльності людини [8]. С. Максименко розглядає рефлексію як складову самосвідомості особистості, пов'язану з усвідомленням мотивів, цілей і результатів діяльності, що відіграє важливу роль у психічному та особистісному розвитку [2]. У педагогічному контексті Н. Сенчина наголошує, що рефлексивна діяльність є важливим засобом розуміння ними власного процесу навчання, аналізу досягнутих результатів і коригування подальших освітніх дій, виступаючи джерелом формування внутрішнього досвіду та самопізнання [7]. Крім того, О. Пометун пов'язує рефлексивну діяльність з технологіями розвитку критичного мислення, розглядаючи рефлексію як етап осмислення навчального досвіду та умов формування ключових компетентностей [4].

Отже, рефлексія забезпечує можливість аналізу досягнутих результатів, визначення цілей подальшої діяльності та її коригування відповідно до поставлених завдань.

Щодо рефлексивної складової проєктної діяльності, то ми дефініціюємо її як цілеспрямований процес усвідомлення та аналізу здобувачами вищої освіти цілей, змісту, способів, результатів і труднощів проєктної роботи, що забезпечує оцінювання власного внеску, коригування діяльності та формування здатності до саморегуляції, саморозвитку й відповідальності за досягнуті результати.

Проєктна діяльність у педагогічній освіті розглядається як комплексна система, що забезпечує формування професійних компетентностей майбутнього педагога [3].

У сучасній науковій літературі виділяють основні складові проєктної діяльності: *цільова* – визначення мети, завдань та очікуваних результатів, що орієнтує студента на конкретний освітній чи соціальний результат; *пізнавально-аналітична* – збір, аналіз і синтез інформації, формування знань, умінь і критичного мислення; *практично-діяльнісна* – реалізація завдань проєкту, створення матеріалів і педагогічних активностей; *рефлексивна* – усвідомлення досвіду і результатів діяльності, аналіз ефективності дій, планування наступних кроків, розвиток саморегуляції, критичного мислення та професійної ідентичності; *комунікативна* – взаємодія з колегами та педагогом, обговорення результатів і спільне ухвалення рішень, оцінно-коригувальна – самооцінка та взаємооцінка результатів, внесення змін у план діяльності, розвиток професійної компетентності [1, 4].

Таким чином рефлексивна складова проєктної діяльності інтегрує всі ключові компоненти та забезпечує формування компетентностей і відповідальності за результати. Вона є центральним елементом усвідомлення досвіду, розвитку критичного мислення та готовності до професійної саморегуляції.

Висновки. Отже, рефлексія в сучасній педагогіці виступає важливим механізмом самопізнання, саморегуляції та розвитку особистості. У професійній підготовці майбутнього педагога рефлексивна складова проєктної діяльності забезпечує усвідомлення цілей, змісту, результатів і труднощів діяльності, коригування власних дій та формування професійних компетентностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дьюї Дж. Досвід і освіта. Київ: Кальварія, 2003. 84 с.
2. Максименко С.Д. Загальна психологія: навчальний посібник. 3-є вид., перероб. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 272 с.
3. Мельник О. С. Проектні технології: сутність та структура. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. Вип. 22. С. 527-529. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7325>
4. Пометун О.І. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 89-98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2018_2_14
5. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка: зб. наук. пр. / ред.: І. Д. Бех. Київ: міськ. пед. ун-т ім. Б.Д. Грінченка, Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2006. Вип. 5. 129 с.
6. Савченко О.Я. Упровадження компетентнісного підходу в початковій освіті: здобутки і нерозв'язані проблеми. *Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації*: матеріали методол. семінару, 3 квіт. 2014 р., м. Київ. Нац. акад. пед. наук України. Київ: Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2014. Ч. 1. С. 41–50.
7. Сенчина Н.Г. Формування рефлексивних умінь учнів у сучасній школі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип 43, т. 3. С. 195-200. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/43_2021/part_3/34.pdf
8. Чепелева Н. В. Ідентичність особистості в контексті психологічної герменевтики. *Збірник наукової студії із соціальної та політичної психології*. Київ: Міленіум, 2006. Вип. 13 (16). С. 34-41.

Отримано: 23.03.2026

Христина МЕЛЬНИК

здобувачка вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ORCID <https://orcid.org/0009-0009-8167-9396>

РОЛЬ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У статті розглянуто роль міждисциплінарного підходу у формуванні професійної компетентності майбутнього педагога як інтегративної характеристики його підготовки. Обґрунтовано значення міждисциплінарності як ефективного засобу розвитку ключових компетентностей, здатності до критичного мислення та адаптації до сучасних освітніх викликів.

Ключові слова: міждисциплінарний підхід, професійна компетентність, майбутній педагог, інтеграція знань, освітній процес

Актуальність теми. Професійна компетентності майбутнього педагога є першочерговою педагогічною проблематикою сучасної освіти, оскільки зміни в суспільстві, цифровізація, штучний інтелект (ШІ), запити ринку праці та інтеграція різних галузей знань в освітній процес потребують перегляду традиційних підходів до підготовки педагогічних кадрів. Тому міждисциплінарний підхід дедалі частіше розглядають як механізм інтеграції

знань і практик із різних освітніх доменів, що сприяє всебічному розвитку професійних якостей педагога й здатності адаптуватися до складних освітніх ситуацій. Міждисциплінарний підхід означає не просто поєднання кількох предметних сфер, а синергію знань, умінь і методик, що виходить за межі окремих дисциплін і дає змогу розв'язувати складні професійні завдання.

Основна частина. В новому професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» визначено «перелік компетентності, якими має володіти сучасний вчитель, а саме: мовно-комунікативна, предметно-методична, інформаційно-цифрова, психологічна, емоційно-етична, компетентність педагогічного партнерства, інклюзивна компетентність, здоров'язбережувальна компетентність, прогностична компетентність, організаційна компетентність, оцінювально-аналітична компетентність, здатність до навчання впродовж життя» [1, с. 86]. Компетентність педагога трактують як сукупність знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій і рефлексивних здатностей, що забезпечують ефективну професійну діяльність у різних освітніх контекстах.

Відповідно, міждисциплінарний підхід передбачає інтеграцію змісту навчання, методичних процедур, форм і способів оцінювання з метою формування цілісної професійної компетентності майбутнього педагога, що включає предметну, загальнонаукову, соціальну й інструментальну складові. Підхід сприяє розвитку ключових професійних компетентностей майбутнього педагога:

- когнітивні навички – уміння структурувати знання з різних сфер для розв'язання педагогічних проблем;
- комунікативні навички – здатності ефективно взаємодіяти з колегами, здобувачами освіти та стейкхолдерами в освітньому середовищі;
- методичні навички – здобуття й адаптація інтегрованих педагогічних технологій;
- рефлексивної компетентності – здатності оцінювати власну професійну діяльність і здійснювати її корекцію відповідно до контексту навчання.

Наукові джерела вказують на практичну значущість міждисциплінарного підходу. Як зазначають Н. Лисенко, Н. Тендітна та І. Рябініна, міждисциплінарні зв'язки є одним із дієвих способів підвищення рівня професійної підготовки в формуванні та вдосконаленні різноманітних компетентностей [2] здобувачів освіти, що включає і педагогічну спрямованість професійної підготовки.

Застосування міждисциплінарності в освітньому процесі потребує системного планування, оскільки успіх інтеграції залежить від узгодженості цілей, змісту й методів навчання. Такий підхід передбачає створення міжпредметних проєктів, кейсових завдань, дослідницьких активностей, що вимагають від майбутнього педагога умінь оперувати знаннями з різних галузей, критичного мислення та здатності до творчого вирішення ситуаційних потреб.

На рівні професійного розвитку педагога міждисциплінарний підхід може виступати також засобом безперервної освіти, спрямованої на розвиток нових професійних і цифрових компетентностей, адаптацію до інноваційних освітніх технологій і практик, що є невід'ємною частиною сучасної педагогічної професії. Отже, такий підхід узгоджується з сучасними концепціями професійного зростання педагогів, що включають компетентісний, системний та інтегральний підходи до розвитку їхніх професійних якостей.

Висновок. Міждисциплінарний підхід виступає елементом у формуванні професійної компетентності майбутнього педагога, оскільки забезпечує інтеграцію знань, умінь та ціннісних орієнтацій із різних освітніх і наукових сфер. Тому, підхід сприяє розвитку критичного мислення, рефлексивної культури, комунікативних і методичних навичок, що є необхідними для ефективної професійної діяльності в умовах сучасних освітніх викликів. Упровадження міждисциплінарності в професійну підготовку майбутніх педагогів потребує системного підходу, інтегрованого змісту навчання, сучасних освітніх технологій і професійного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колган Т., Поуль В. Компетентнісний, системний, індивідуальний, міждисциплінарний та інтегральний підходи до організації підвищення кваліфікації. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2025. № 1(23). С. 83-96. DOI: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.23.2025.334034>
2. Лисенко Н., Тендітна Н., Рябініна І. Міждисциплінарний підхід у формуванні компетентностей здобувачів закладів вищої освіти при вивченні обов'язкового компоненту «методика навчання літератури». *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2025. 1(23). С. 97-109. DOI: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.23.2025.334039>

Отримано: 23.03.2026

Наталія МЄЛЕКЄСЦЕВА

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та методик початкової освіти
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0330-2920>

ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНСТРУМЕНТІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ

У статті схарактеризовано дидактичний потенціал інструментів штучного інтелекту в початковій освіті. Визначено основні напрями їх використання: персоналізація навчання, розвиток креативності й мислення молодших школярів, підтримка інклюзивної освіти та використання ШІ як асистента вчителя.

Ключові слова: штучний інтелект (ШІ), цифрові інструменти штучного інтелекту, початкова освіта, вчитель початкових класів.

Актуальність теми. Розвиток технологій штучного інтелекту (ШІ) є одним із ключових чинників модернізації сучасної освіти. В умовах безпекових ризиків та нестабільності освітнього процесу в Україні використання ШІ стає інструментом забезпечення безперервності та стійкості освіти, подолання освітніх втрат, а також підтримки професійної діяльності вчителя через автоматизацію процесу підготовки до уроків, створення дидактичних матеріалів і надання зворотного зв'язку учням [1]. Відтак актуалізується потреба інтеграції інструментів штучного інтелекту у підготовку майбутніх учителів початкових класів, що сприяє формуванню їх готовності до використання сучасних технологій, створення цифрового освітнього контенту й організації взаємодії учасників освітнього процесу.

Питання використання освітніх інструментів штучного інтелекту в освіті, зокрема й у початковій ланці, висвітлено у працях українських науковців: С. Алексеевої, Н. Бахмат, Л. Варченко-Троценко, Л. Карташової, Н. Морзе, Є. Смирнової-Трибульської, Т. Терлецької, О. Топузова, А. Шевченка й ін. Серед зарубіжних дослідників варто виокремити наукові розвідки Л. Парето, С. Хамбла, Л. Сунь, Л. Ху, Д. Чжоу й інших учених. Науковці зазначають, що персоналізація навчання та гейміфіковані платформи підвищують пізнавальну мотивацію учнів і швидкість засвоєння знань, водночас наголошують, що надмірне використання штучного інтелекту шкодить розвитку критичного мислення та пам'яті.

Мета статті – схарактеризувати дидактичний потенціал інструментів штучного інтелекту в початковій освіті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз сучасних наукових досліджень у галузі цифрової педагогіки засвідчує, що ШІ є не лише технічним засобом, а багатофункціональним інструментом підтримки освітнього процесу в початковій школі. Його дидактичний потенціал розкривається через чотири основні напрями: персоналізація та адаптивність освітньої траєкторії учнів, розвиток креативності та мислення молодших школярів, забезпечення інклюзивного навчання та використання ШІ як асистента вчителя початкової школи [2; 3].

1. Персоналізація та адаптивність навчання. Інструменти штучного інтелекту забезпечують можливість адаптивного навчання, автоматично налаштовуючи рівень завдань відповідно до індивідуальних можливостей і темпу роботи учнів. Завдяки використанню генеративних моделей, таких як Gemini, ChatGPT, а також освітніх платформ на основі ШІ, учні отримують пояснення різного рівня складності, додаткові приклади й індивідуалізовані навчальні завдання. Так, освітня модель штучного інтелекту LearnLM адаптує навчальний матеріал до індивідуальних потреб учня, що сприяє реалізації принципів диференційованого навчання та створює умови для організації персоналізованої освітньої траєкторії.

2. Розвиток творчості та мислення. Інструменти штучного інтелекту створюють нові можливості для розвитку креативності молодших школярів. За допомогою таких сервісів, як Canva AI, Gemini, ChatGPT, NotebookLM, під керівництвом учителя учні можуть генерувати власні казки, вірші, ілюстрації, комікси або цифрові історії. У такому форматі школярі переходять від ролі пасивних споживачів інформації до активних творців освітнього контенту, що сприяє розвитку творчого мислення, уяви та мовленнєвих умінь.

3. Підтримка інклюзивної освіти. Технології штучного інтелекту відкривають додаткові можливості для забезпечення інклюзивного навчання. Інструменти перетворення тексту на мовлення та мовлення на текст, автоматичного перекладу або створення субтитрів допомагають учням з особливими освітніми потребами або мовними бар'єрами повноцінно долучатися до навчальної діяльності. Наприклад, функції Live Caption, Read Aloud, Google Translate, а також можливості Microsoft Copilot можуть використовуватися для підтримки розуміння навчального матеріалу та розширення доступності освітнього контенту.

4. Штучний інтелект як асистент учителя. Інструменти ШІ дозволяють автоматизувати частину рутинних процесів, пов'язаних із підготовкою до уроків, розробкою дидактичних матеріалів і візуалізацій, аналізом результатів навчання. Зокрема, такі сервіси, як Gemini, ChatGPT, MagicSchool AI, Canva AI, Microsoft Copilot, NotebookLM, можуть використовувати-

тися для побудови планів уроків, генерування ідей для проєктної діяльності, підготовки презентацій, навчальних відео, ментальних карт, флешкарт, створення роздаткових матеріалів і тестових завдань тощо. Крім того, MagicSchool AI, Quizizz AI, Kahoot AI, а також інструменти Google Forms у поєднанні з Gemini або Microsoft Copilot здатні автоматично перевіряти тестові завдання та аналізувати навчальні досягнення учнів, що дає змогу вчителю більше уваги приділяти організації навчальної взаємодії та підтримці емоційного розвитку молодших школярів.

Використання експериментальних платформ і середовищ для роботи з штучним інтелектом, як-от Google AI Studio та Google Labs, відкриває можливості для створення нових форматів навчальних завдань, що сприяє підвищенню пізнавального інтересу молодших школярів. Додаткові можливості для візуалізації навчального матеріалу пропонує платформа Google Arts & Culture, яка дозволяє організовувати віртуальні екскурсії музеями та культурними об'єктами світу. Такі ресурси можуть бути ефективно використані під час вивчення мистецької освітньої галузі та інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Висновки. Використання інструментів штучного інтелекту сприяє переходу від традиційної моделі навчання до інтерактивного, візуалізованого та практико-орієнтованого освітнього процесу, що відповідає ідеям компетентнісного підходу та концепції Нової української школи. Водночас інтеграція ШІ в освітній процес потребує врахування педагогічних та етичних аспектів, зокрема необхідності критичного аналізу інформації, дотримання принципів академічної доброчесності та педагогічно обґрунтованого використання технологій. За таких умов інструменти штучного інтелекту можуть стати ефективним засобом персоналізації навчання, розширення доступності освіти та підтримки професійної діяльності вчителя, виступаючи не заміною педагога, а інструментом підвищення якості освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуржій А., Карташова Л., Зайчук В., Бахмат Н. Штучний інтелект: рівні можливості для всіх учасників освітнього процесу. *Сучасні досягнення в науці та освіті*: зб. праць XIX Міжнар. наук. конф. (29 вересня – 6 жовтня 2024 р., м. Нетанія, Ізраїль). Хмельницький: ХНУ, 2024. С. 10–16. URL: <https://elar.khmn.edu.ua/handle/123456789/16880>
2. Морзе Н., Варченко-Троценко Л., Терлецька Т., Смирнова-Трибульська Є. Штучний інтелект у ролі асистента вчителя початкової школи. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2023. № 15. С. 97–115. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2023.158>
3. Zou Q., Xu T. Challenges and Opportunities for Primary Education in the Age of Artificial Intelligence. *Contemporary Education Frontiers*. 2025. Vol. 3. P. 79–86. DOI: <https://doi.org/10.18063/CEF.v3i6.702>

Отримано: 23.03.2026

Людмила МОСКОВЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент,

старший викладач кафедри теорії та методик початкової освіти

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2539-3050>

ДИТЯЧА ОПЕРА В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ МИСТЕЦТВ У СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуто дитячу оперу як синтетичний жанр мистецтва та проаналізовано її значення в контексті інтегрованого навчання мистецтв у сучасній початковій школі. Висвітлено можливості використання дитячої опери для поєднання вокального, театрального, хореографічного та інструментального мистецтва, а також її роль у естетичному й моральному розвитку молодших школярів.

Ключові слова: уроки мистецтва, дитяча опера, початкова школа, інтегроване навчання.

Актуальність теми. Сучасна педагогічна наука розглядає інтеграцію як один із ключових методологічних підходів до організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти. Інтегративні тенденції в освіті спрямовані на подолання фрагментарності знань та формування в учнів цілісного світогляду. У цьому контексті особливої актуальності набуває інтеграція мистецьких дисциплін, що дозволяє забезпечити комплексний розвиток особистості дитини. За визначенням Л. Масол, основною метою інтеграції виступає формування в учнів цілісної картини світу через синтез різних видів знань та художніх практик [4, с. 37].

Реалізація інтегративного підходу є одним із визначальних напрямів **Концепції Нової української школи**, у межах якої мистецька освітня галузь орієнтується на поєднання різних видів мистецтва. Одним із найбільш ефективних засобів реалізації інтегрованого навчання мистецтв виступає жанр опери, зокрема дитячої опери, який за своєю природою є синтетичним видом мистецтва.

Мета публікації – проаналізувати освітній потенціал дитячої опери в контексті інтегрованого навчання мистецтв у сучасній початковій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливе місце в системі інтегрованого навчання мистецтв посідає оперний жанр. Опера є унікальним зразком міжвидового синтезу мистецтв. До основних складових оперного мистецтва належать: **вокальне мистецтво**, представлене сольним, ансамблевим і хоровим співом; **театральна дія**, що включає акторську гру, сценічну драматургію та розвиток сюжетної лінії; **хореографія**, яка забезпечує пластичну виразність сценічного образу; **інструментальна музика**, що формує емоційно-образний та драматургічний фундамент оперного твору. Завдяки органічному поєднанню зазначених компонентів опера створює багатовимірний художній простір, у якому зміст твору розкривається через синтез музичних, словесних, пластичних та візуальних засобів виразності.

Дитяча опера як різновид оперного мистецтва зберігає синтетичну природу жанру, проте характеризується рядом специфічних особливостей. Насамперед вона орієнтована на дитячу аудиторію, що зумовлює доступність музичної мови, образність драматургії та використання казкових або повчальних сюжетів. У структурі дитячих опер часто застосовуються розмовні діалоги, що полегшує сприйняття сценічної дії молодшими школярами та сприяє їх емоційному залученню до художнього процесу.

У сучасному мистецтвознавстві дитяча опера розглядається як окремий жанровий напрям музично-театрального мистецтва. Значний внесок у дослідження цього феномену зробили Н. Мозгальова, Д. Романец та ін.

В українській музичній культурі традиції дитячої опери активно розвиваються сучасними композиторами. Значний внесок у розвиток цього жанру здійснюють Б. Фільц, В. Теличко, Р. Смоляр, В. Степурко, Ю. Шевченко та І. Щербаков.

Вагомим прикладом сучасної української дитячої опери є опера-казка «Лісова школа» композиторки Богдани Фільц на лібрето Теодори Савчинської-Латик. Твір ґрунтується на українських фольклорних традиціях, що проявляється у використанні народнопісних інтонацій, танцювальних ритмів та елементів дитячого музичного фольклору.

Науковці підкреслюють значний виховний потенціал дитячої опери. Зокрема, І. Цебрій наголошує на доцільності використання оперно-пісенного матеріалу у процесі виховання дітей, оскільки знайомство з дитячими операми сприяє формуванню естетичного ставлення до мистецтва, розширює пізнавальні можливості особистості та стимулює розвиток комунікативних якостей [5, с. 46]

О. Ігнатовська та Є. Карпенко наголошують, що участь дітей у постановках музично-театральних гуртків створює сприятливі умови для розвитку творчих здібностей. У процесі сценічної діяльності дитина відкриває для себе світ мистецтва, переживає радість творчості та усвідомлює власну індивідуальність [2, с. 43].

О. Кузьміна звертає увагу на специфіку музичної мови дитячих опер, зазначаючи, що вокальні партії в таких творах відповідають можливостям дитячого голосу, мають нескладний мелодичний рисунок і легко запам'ятовуються. Сценічна дія в них розгортається динамічно, а тривалість оперних творів зазвичай становить близько 30–35 хвилин, що відповідає психофізіологічним особливостям дитячої аудиторії [3, с. 296].

В. Белікова підкреслює, що дитячі опери є важливим джерелом морального та естетичного виховання. Участь у постановках сприяє розвитку уяви, фантазії, формуванню культури спілкування та здатності до художнього перевтілення [1, с. 103-104].

Отже, дитяча опера як синтетичний вид мистецтва має значний освітній потенціал у формуванні особистості молодшого школяра. Її використання у навчальному процесі сприяє розвитку художньо-образного мислення, музичної обізнаності, емоційної чутливості, творчої уяви та комунікативних навичок учнів початкових класів.

Висновки. Таким чином, дитяча опера виступає ефективним засобом інтегрованого навчання мистецтв у сучасній початковій школі. Синтетична природа цього жанру забезпечує органічне поєднання вокального мистецтва, театральної дії, хореографії та інструментальної музики, що створює сприятливі умови для комплексного художнього розвитку молодших школярів. Використання дитячих опер в урочному та позаурочному процесі закладів загальної середньої освіти сприяє формуванню естетичної культури, розвитку творчих здібностей і моральних цінностей учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белікова В.В. Дитяча опера-казка «Лісова школа» у контексті розвитку української музичної культури. *Вінок митців і мисткинь*. 2024. № 1 (214). С. 100-104. URL: <https://isp.pano.pl.ua/article/view/297413/291213> (дата звернення: 01.02.2026)

2. Ігнатівська О.І., Карпенко Є.В. Дитяча опера: засіб естетичного виховання чи пережиток? *Слобожанські мистецькі студії*. 2025. Вип. 1 (07). С. 43–49. URL: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/art/article/view/521/489> (дата звернення: 01.02.2026).
3. Кузьміна О.А. Опера для дітей-виконавців у композиторській практиці сучасних хорових диригентів. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти*. 2020. Вип. 56. С. 281-298. URL: https://intermusic.kh.ua/vypusk56/56_probl_18_kuzmina.pdf (дата звернення: 01.02.2026).
4. Масол Л.М. Методика навчання інтегрованого курсу «Мистецтво». 205 с. URL: https://library.kpnu.edu.ua/ufd/page_lib.php (дата звернення: 04.02.2026).
5. Цебрій І. Дитячі опери М. Лисенка та можливості використання їхнього музичного матеріалу. *Актуальні питання гуманітарних наук. Сер. Мистецтвознавство*. 2021. Вип. 41. Т. 3. С. 41-46. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/41_2021/part_3/9.pdf (дата звернення: 01.02.2026).

Отримано: 23.03.2026

Іван НАМЕСТЮК

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ORCID <https://orcid.org/0009-0007-9778-1139>

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ЯК ОСНОВА СТІЬКОГО ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ ВЧИТЕЛЯ ЗЗСО

У статті обґрунтовано взаємозв'язок педагогічної майстерності вчителя та формування його стійкого професійного іміджу в закладі загальної середньої освіти. Розкрито структурні компоненти педагогічної майстерності як інтегративної характеристики професійної діяльності педагога, визначено чинники впливу на сприйняття вчителя учнями, батьками та професійною спільнотою. Запропоновано практичні орієнтири розвитку майстерності як інструменту підвищення довіри та авторитету педагога.

Ключові слова: педагогічна майстерність; професійний імідж; учитель ЗЗСО; професійна компетентність; комунікативна культура; педагогічна етика; саморозвиток.

Актуальність теми. Сучасний учитель закладу загальної середньої освіти здійснює професійну діяльність в умовах підвищеної відкритості освітнього середовища, суспільної уваги та зростання вимог до якості освітніх результатів і педагогічної взаємодії. У цих умовах професійний імідж педагога формується не лише завдяки рівню предметної підготовки чи академічним досягненням учнів, а й через культуру спілкування, педагогічний такт, етичні орієнтири, уміння будувати партнерські відносини з учнями, батьками й колегами. Саме педагогічна майстерність виступає інтегративною характеристикою професійної діяльності вчителя, що забезпечує узгодженість його знань, умінь, цінностей і поведінкових моделей та визначає сталість позитивного професійного образу в суспільній свідомості [1; 3]. Високий рівень педагогічної майстерності сприяє формуванню довіри до вчителя, підвищує його авторитет і водночас впливає на репутацію закладу освіти загалом [2].

Мета публікації. Теоретично обґрунтувати сутність педагогічної майстерності як базової передумови формування стійкого професійного іміджу вчителя ЗЗСО та окреслити практичні напрями її розвитку в сучасному освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічну майстерність доцільно розглядати як складне інтегративне утворення, що поєднує професійні знання, методичну компетентність, комунікативну культуру, етичні норми діяльності та здатність до рефлексії й безперервного саморозвитку. У її структурі виокремлюють когнітивний, діяльнісний, комунікативний, ціннісно-етичний і рефлексивний компоненти, які у взаємодії формують цілісну професійну позицію педагога [1]. Саме гармонійне поєднання цих складників забезпечує послідовність педагогічної поведінки, що є ключовою умовою формування стійкого позитивного іміджу.

Професійний імідж учителя тлумачимо як інтегрований образ, що складається у здобувачів освіти, батьківської громадськості та професійного середовища на основі сприйняття його компетентності, моральних якостей, стилю комунікації та результативності діяльності. Стійкість такого іміджу визначається не одноразовими успіхами, а системністю професійних дій, відповідністю задекларованих педагогом цінностей його щоденній практиці та здатністю підтримувати довіру в умовах змін освітнього середовища [2; 3].

Ключовими функціями педагогічної майстерності у формуванні професійного іміджу є репутаційна (створення позитивного професійного образу), комунікативна (ефективність взаємодії з учасниками освітнього процесу), мотиваційна (підтримка внутрішньої професійної ідентичності) та стабілізаційна (збереження послідовності педагогічної позиції). Високий рівень майстерності забезпечує не лише якість навчального процесу, а й емоційний комфорт освітнього середовища, що безпосередньо впливає на сприйняття вчителя як професіонала.

Серед практичних інструментів розвитку педагогічної майстерності, що мають безпосередній вплив на професійний імідж, доцільно виокремити систематичне підвищення кваліфікації, участь у професійних спільнотах, наставництво, самоосвіту, формування особистого педагогічного портфоліо, розвиток медіаграмотності та культури публічної комунікації. Важливим чинником є також узгодженість внутрішнього професійного образу педагога з його зовнішньою презентацією – мовленням, стилем поведінки, цифровою присутністю та дотриманням етичних норм у професійному й публічному просторі.

Типовими бар'єрами у формуванні стійкого професійного іміджу є формалізація підвищення кваліфікації, професійне вигорання, комунікаційні розриви з учнівською та батьківською спільнотою, а також невідповідність між декларованими педагогічними цінностями й реальними практиками. Їх мінімізація можлива за умови підтримки культури професійного розвитку, створення середовища педагогічного партнерства та системної рефлексії результатів власної діяльності [1; 2].

Висновки. Педагогічна майстерність є системоутворювальною основою стійкого професійного іміджу вчителя закладу загальної середньої освіти. Вона забезпечує узгодженість знань, умінь і ціннісних орієнтацій педагога, формує довіру учнівської та батьківської спільноти, підвищує його професійний авторитет і конкурентоспроможність закладу освіти. Цілеспрямований розвиток педагогічної майстерності через безперервну освіту, професійну взаємодію та рефлексію сприяє формуванню позитивного, впізнаваного й довготривалого професійного образу сучасного вчителя [1; 2; 3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: підручник. Київ: Вища школа, 2008. 422 с.
2. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ: Радянська школа, 1977. 382 с.

3. Волкова Н. П. Педагогіка: підручник. Київ: Академвидав, 2011. 576 с.
4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
5. Пометун О. І., Пирожено Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. Київ: А.С.К., 2004. 192 с.

Отримано: 23.03.2026

Василь ОЛЕНЮК

*здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ORCID <https://orcid.org/0009-0002-0711-4847>*

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЯКОСТІ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ З ІНФОРМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ

У статті розкрито особливості функціональних якостей практичних завдань з інформатичних дисциплін для студентів технічних спеціальностей закладів фахової передвищої освіти в умовах компетентнісного підходу. Зроблено акценти на шляхах реалізації та очікуваних результатах застосування вказаних якостей практичних завдань з урахуванням інтеграції інформатичних та фахових дисциплін.

Ключові слова: компетентнісний підхід, функціональні якості, фахова передвища освіта, інформатичні дисципліни, практичні завдання, цифрова компетентність.

Актуальність теми. Компетентнісний підхід як однією з ключових парадигм сучасної освіти орієнтує навчальний процес на формування здатності ефективно вирішувати реальні професійні й життєві завдання.

У контексті інформатичних дисциплін компетентнісний підхід представлений як механізм інтеграції теоретичних знань із практичними вміннями, що дозволяє студентам переходити від механічного засвоєння фактів до компетентного вирішення ІТ-задач.

В умовах розвитку технологічних галузей, цифровізації виробничих процесів та впровадження автоматизованих систем управління зростають вимоги до рівня цифрової й професійної підготовки майбутніх фахівців технічного профілю. У системі фахової передвищої освіти відповідно до Закону України «Про фахову передвищу освіту» пріоритетного значення набуває формування прикладних компетентностей, безпосередньо пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю, тому освітній процес має бути спрямований на досягнення результатів навчання, що відображають здатність здобувача освіти ефективно діяти у професійних ситуаціях. Для студентів технічних спеціальностей ЗФПО інформатичні дисципліни виступають фундаментом формування здатності працювати з технічною документацією, цифровими моделями, спеціалізованим програмним забезпеченням, системами автоматизованого проектування.

Однак практика викладання інформатичних дисциплін у ЗФПО нерідко зберігає академічно-репродуктивний характер, що обмежує формування професійно орієнтованих компетентностей. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває визначення функціональних якостей практичних завдань, які забезпечують інтеграцію інформатичної та фахової підготовки студентів технічних спеціальностей.

Метою статті є обґрунтування функціональних якостей практичних завдань з інформатичних дисциплін у ЗФПО та шляхів реалізації в умовах компетентнісного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Компетентнісний підхід в освіті, висвітлений в працях вітчизняних і зарубіжних науковців, розглядається як інтегративний результат навчання, що поєднує знання, уміння, досвід і готовність до діяльності. Педагогічні дослідження також наголошують на необхідності втілення практико-орієнтованих та діяльнісних форм навчальної діяльності. Особливо це стосується інформатичних дисциплін, у вивченні яких практичні завдання є засобом розвитку алгоритмічного мислення, інформаційної культури, умінь роботи з програмними та апаратними засобами. Разом із тим аналіз літератури свідчить про фрагментарність досліджень, присвячених саме функціональним якостям практичних завдань у контексті фахової передвищої освіти.

Під функціональними якостями практичних завдань розуміємо сукупність характеристик, які визначають їхню здатність ефективно сприяти формуванню компетентностей здобувачів освіти. З урахуванням специфіки ЗФПО для технічних спеціальностей ключові функціональні якості практичних завдань набувають конкретизованого змісту.

1. Професійну спрямованість полягає у відповідності змісту завдань реальним видам діяльності майбутнього фахівця. Практичні завдання з інформатики мають моделювати типові професійні ситуації, з якими здобувач освіти може зіткнутися в майбутній роботі. Забезпечити реалізацію такої відповідності практичних завдань видам діяльності фахівця відповідної спеціальності (електромеханіка, будівництво, автомобільний транспорт тощо), які б відображали реальні виробничі процеси можна шляхами: використання професійно орієнтованих кейсів (наприклад, обробка виробничих даних, створення електронної документації, автоматизація облікових процесів); формулювання завдань у вигляді виробничих ситуацій (наприклад: «Розробіть електронну форму для...»); інтеграції інформатичних завдань зі спеціальними дисциплінами (міждисциплінарні практичні роботи); залучення реальних професійних стандартів і вимог роботодавців під час постановки завдань.

2. Контекстна автентичність передбачає використання реалістичних даних, інструментів і програмних середовищ. Підвищенню мотивації та практичної цінності навчальної діяльності сприятиме використання: реальних або наближених до реальних даних (фінансові таблиці, бази клієнтів, технічні параметри); програмних засобів, що застосовуються у професійній практиці (системи автоматизованого проєктування, середовища програмування мікроконтролерів, аналітичні пакети); моделювання реальних цифрових процесів (аналіз даних, візуалізація, автоматизація).

3. Діяльнісна повнота передбачає охоплення всіх етапів розв'язання практичного завдання і формування цілісного уявлення про процес професійної діяльності (структуризація завдань за етапами, оформлення звіту або презентації результатів, використання завдань з кількома можливими шляхами розв'язання).

4. Адаптивність проявляється у можливості варіювати складність завдань з урахуванням рівня підготовки здобувачів освіти. З метою індивідуалізації навчання та запобігання формального виконання практичних робіт можна пропонувати: різномірівневі завдання; застосування модульної структури завдань (обов'язкові та додаткові етапи); надання можливості вибору інструментів або способів виконання; використання цифрових навчальних платформ, що дозволяють індивідуалізувати темп і складність навчання.

Результати використання даної якості демонстрували зниження навчальної тривожності та підвищення ефективності засвоєння матеріалу.

5. Рефлексивність передбачає включення елементів самооцінювання та аналізу власної діяльності, що сприятиме усвідомленню здобувачами освіти власного прогресу у формуванні компетентностей.

Висновки. Проведені дослідження в ЗФПО стосовно реалізації функціональних якостей практичних завдань підтвердили перехід від формального виконання практичних робіт, зокрема з інформатичних дисциплін, до компетентнісно орієнтованої навчальної діяльності, що відповідає сучасним вимогам фахової передвищої освіти. До того ж вивчення інформатичних дисципліни завдяки професійній спрямованості практичних завдань сприяло формуванню у студентів технічних спеціальностей здатності застосовувати цифрові інструменти у професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про фахову передвищу освіту» від 06.06.2019 № 2745-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 30. Ст. 119.
2. Биков В.Ю. Цифрова трансформація суспільства і розвиток комп'ютерно орієнтованого освітнього середовища. *Інформаційні технології і засоби навчання*: електрон. наук. фахов. вид., 2019. Т. 70. № 2. С. 1–15.
3. Демченко С.А. Компетентнісно орієнтовані практичні завдання з програмування у ЗВО. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання*: наук. зб., 2022. Вип. 63. С. 134–141.
4. Мельник І.Р. Критерії оцінювання ефективності практичних завдань у цифровому навчальному середовищі. *Проблеми сучасної педагогіки*: зб. наук. пр., 2024. № 1. С. 58–66.
5. Панченко Н.М. Практико-орієнтовані завдання як засіб формування ІТ-компетентностей студентів. *Педагогіка і психологія*: зб. наук. пр., 2019. № 2. С. 89–97.

Отримано: 23.03.2026

Тетяна ОЛИНЕЦЬ

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри теорії та методик початкової освіти
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8554-6894>

ВИКОРИСТАННЯ СКАФОЛДИНГУ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуто метод скафолдингу в освітній практиці як ефективний засіб підтримки навчальної діяльності учнів. Представлено модель реалізації скафолдингу «I do – We do – You do» та наведено приклад її застосування на уроках англійської мови в початковій школі.

Ключові слова: скафолдинг, іноземна мова, учні початкової школи, самостійність.

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку освіти та впровадження компетентнісного підходу особливої уваги потребує підвищення ефективності навчання англійської мови в початковій школі. Молодші школярі потребують спеціально організованої педагогіч-

ної підтримки, яка сприятиме формуванню їхніх мовленнєвих умінь, розвитку мотивації та впевненості у використанні іноземної мови. Одним із ефективних підходів до організації такого навчання є скафолдинг, що передбачає надання учням поетапної допомоги під час виконання навчальних завдань із подальшим поступовим зменшенням підтримки. Використання цієї стратегії на уроках англійської мови сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку комунікативних навичок і формуванню їхньої самостійності.

Значний внесок у теоретичний і практичний розвиток проблеми використання методу scaffolding в освітньому процесі, зокрема у вивченні іноземних мов, зробили у своїх працях як вітчизняні (Н. Арістова, Н. Кальонова, О. Посудієвська, О. Сапожникова, В. Снегірєва, О. Фідкевич, А. Уліщінко), так і зарубіжні науковці (Т. Adams, Р. Alber, А. Alig, S. Fenner, К. Gallagher, В. Skelton, V. Vasquez).

Мета публікації – теоретично обґрунтувати метод скафолдингу та продемонструвати його практичне застосування на уроці іноземної мови в початковій школі.

Теорія скафолдингу з'явилася ще у 1970-х роках у роботах когнітивних психологів Вуда, Брунера та Росса. Фахівці розглядають феномен «інтерактивних навчальних відносин» між викладачем та студентом, що дозволять студенту «розв'язати завдання без сторонньої допомоги», а викладач стає «активатором навичок» студента [1, с. 337].

Термін «скафолдинг» вперше був використаний в освітньому контексті американським психологом Джеромом Брунером. Ця назва в зарубіжних освітніх виданнях позначає сукупність стратегій і прийомів, спрямованих на підтримку учня/учениці вчителем у ході виконання завдання, з яким він/вона самостійно не впораються [3, с. 108].

Скафолдинг (англ. *scaffolding* – будівельні риштування) розглядається сучасними авторами як особливий тип інструктування у взаємодії педагога та учнів у розв'язанні навчальних завдань. Опанування нових знань ґрунтується на вже засвоєних раніше, і цей процес набуває схожості з процесом будівництва високої споруди з допомогою риштувань. Таким чином створюється психологічно комфортне середовище, у якому учні, студенти можуть досягти вищого рівня розуміння нового матеріалу, сформованості необхідних навичок, ніж за відсутності сторонньої допомоги. Коли риштування навколо споруди вже не потрібне, воно знімається, і так само підтримка педагога (так звана «згасаюча допомога», англ. *fading help*) поступово припиняється, якщо вже не потрібна [2, с. 57].

Реалізацію педагогічного скафолдингу в навчальному процесі доцільно розглядати в межах моделі «Я роблю – Ми робимо – Ти робиш» (I Do – We Do – You Do), яка передбачає поступове передавання відповідальності (Gradual Release of Responsibility, GRR), розроблене Пірсоном і Галлагером (1983). Як впливає з назви цієї моделі, відповідальність і активна роль у навчанні поступово переходять від викладача до простору спільної діяльності, а згодом – до автономної діяльності самого здобувача освіти.

У навчальному середовищі цей процес реалізується таким чином: 1. Етап моделювання – «Я роблю» (I Do): викладач демонструє спосіб виконання завдання та очікуваний результат. 2. Керована практика – «Ми робимо» (We Do): викладач і студент спільно виконують завдання, співпрацюючи в процесі його розв'язання. 3. Самостійна практика – «Ти робиш» (You Do): студент виконує завдання самостійно.

У межах цього процесу викладачі можуть застосовувати такі стратегії: використовувати візуальні та аудіоматеріали; організовувати парну/групову роботу з метою формування

спільного, взаємопідтримувального навчального досвіду студентів; здійснювати попереднє опрацювання лексики або термінології перед виконанням завдань з аудіювання, читання чи письма; розробляти та впроваджувати вправи для керованої практики; актуалізувати попередні знання студентів за допомогою прийому еліцитації; встановлювати зв'язки з реальним життям для полегшення розуміння нових понять; поступово модифікувати навчальні завдання й діяльності доти, доки здобувач освіти не зможе впевнено виконувати їх самостійно, навіть без підтримки [4].

У початковій школі ефективне навчання англійської мови потребує поетапної підтримки учнів, особливо під час засвоєння нової лексики та граматичних структур. Скафолдинг дозволяє поступово формувати мовленнєві уміння, поєднуючи демонстрацію, спільну роботу та самостійну практику.

Наведений нижче приклад демонструє застосування методу scaffolding в межах моделі «I Do – We Do – You Do» під час вивчення лексичної теми «My weekend» із використанням граматичних структур I like / I don't like [5, p. 14-15].

Етап моделювання – «Я роблю» (I Do). Учитель вводить нову лексику, пов'язану з діяльністю у вихідні (play football, watch TV, read a book, ride a bike, visit grandparents), використовуючи наочні матеріали. Після цього він демонструє зразки речень із новою граматичною структурою: *I like playing football. I like watching TV. I don't like cleaning my room.* Учні слухають і повторюють речення за вчителем.

Керована практика – «Ми робимо» (We Do). Учитель разом з учнями складає речення за поданим зразком, використовуючи ілюстрації або картки із зображенням різних видів діяльності. Учні відповідають на запитання вчителя, наприклад: *Do you like reading books?* або *What do you like doing at the weekend?* На цьому етапі вчитель надає необхідну мовленнєву підтримку та коригує відповіді учнів.

Самостійна практика – «Ти робиш» (You Do). Учні самостійно складають кілька речень про свої вподобання у вихідні, використовуючи структури *I like / I don't like*. Наприклад: *I like riding a bike. I like visiting my friends. I don't like doing homework at the weekend.* Отримані висловлювання учні можуть представити класу або обговорити в парах.

Висновки. Застосування скафолдингу на уроках англійської мови ефективно сприяє формуванню комунікативної компетентності молодших школярів, створює сприятливе навчальне середовище, стимулює пізнавальну активність і мотивацію учнів та розвиває їхню самостійність у процесі вивчення іноземної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Посудієвська О. Скафолдинг та інші стратегії підходу CLIL. *Іншомовна комунікація: інноваційні та традиційні підходи*: колективна монографія. Вип. 3. С. 335-360.
2. Уліщенко А.Б., Уліщенко В.В. Онлайн-квест – технологія педагогічного скафолдингу у вищій школі. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2022. Вип. 4. С. 56-62.
3. Фідкевич О., Снегірєва В. Скафолдинг у системі методів багатомовної освіти. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 2. С. 107-114.
4. Alig A. Scaffolding language. Scaffolding learning PDF. URL: <https://cdn.bookey.app/files/pdf/book/en/scaffolding-language--scaffolding-learning.pdf>
5. Thompson T., Simmons N. Family and friends. 3. Class book. Oxford University Press. 2023. 119 p.

Отримано: 23.03.2026

Назарій ОНИЩУК

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1345-3178>

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ІНТЕРЕСУ ДО ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПОЗАУРОЧНОЇ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У публікації розкрито проблему формування інтересу учнів до вокально-хорової діяльності в процесі позаурочної музичної роботи. Обґрунтовано значення вокально-хорового співу як доступної та ефективної форми музичного виховання.

Ключові слова: вокально-хорова діяльність, позаурочна музична діяльність, інтерес учнів, музичне виховання, колективний спів, мотивація, учитель музичного мистецтва.

Актуальність теми. Сучасна система загальної середньої освіти орієнтується на всебічний розвиток особистості учня, формування його духовних, емоційно-ціннісних і творчих якостей. У цьому контексті мистецька освіта, зокрема музичне виховання, посідає особливе місце, оскільки безпосередньо впливає на становлення художнього мислення, емоційної культури та здатності до творчого самовираження. Вокально-хорова діяльність є однією з найбільш доступних і ефективних форм залучення учнів до музичного мистецтва, адже поєднує емоційне переживання, колективну взаємодію та практичну творчу активність.

Водночас у сучасних умовах спостерігається зниження інтересу школярів до традиційних форм колективного співу, що зумовлено впливом масової культури, цифрового середовища та переорієнтацією дозвілля дітей. У зв'язку з цим актуалізується проблема пошуку нових педагогічних підходів до формування стійкого інтересу учнів до вокально-хорової діяльності, особливо в межах позаурочної музичної роботи, яка має значний виховний і розвивальний потенціал.

Мета публікації – теоретично обґрунтувати та висвітлити педагогічні умови формування інтересу учнів до вокально-хорової діяльності в процесі позаурочної музичної роботи, а також визначити роль учителя музичного мистецтва у розвитку стійкої мотивації школярів до колективного співу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У психолого-педагогічних дослідженнях інтерес розглядається як складне мотиваційне утворення, що включає емоційно-позитивне ставлення до діяльності, пізнавальну спрямованість, внутрішню потребу та активність суб'єкта. Інтерес до вокально-хорової діяльності формується на основі емоційного переживання музики, усвідомлення її художньої цінності, а також особистісної значущості процесу співу.

В «Українському педагогічному словнику» інтерес (від лат. interests – має значення, важливо) представлений як «форма вияву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення мети діяльності й тим самим сприяє орієнтації, ознайомленню з новими фактами, більш повному і глибокому відображенню дійсності» [3, с. 147].

Аналізуючи праці видатних учених, які досліджували проблему інтересу, можна стверджувати, що теорія інтересу – це підхід до вивчення пізнавального інтересу, який передбачає, що цей інтерес є результатом взаємодії між особистістю і оточуючим середовищем [1].

Вокально-хорова діяльність як вид колективного музикування сприяє розвитку музичного слуху, вокально-технічних умінь, відчуття ансамблю, художньо-образного мислення та

комунікативних навичок. Вона також виконує важливу соціалізувальну функцію, оскільки формує в учнів відповідальність за спільний результат, навички взаємодії та співпраці.

Позаурочна музична діяльність створює сприятливі умови для реалізації особистісно орієнтованого підходу в навчанні, оскільки ґрунтується на принципах добровільності, творчої свободи та врахування індивідуальних потреб учнів. До основних форм такої діяльності належать хорові та вокальні гуртки, ансамблі, музично-театралізовані проєкти, шкільні концерти, фестивалі, конкурси та мистецькі акції.

На відміну від уроків музичного мистецтва, позаурочна робота дає змогу розширити репертуарні можливості, застосовувати нетрадиційні методи навчання, поєднувати спів із рухом, сценічною дією, елементами імпровізації. Це сприяє підвищенню емоційної залученості учнів та формуванню позитивного ставлення до вокально-хорової діяльності.

Ефективність формування інтересу учнів до вокально-хорової діяльності в процесі позаурочної музичної роботи забезпечується реалізацією комплексу педагогічних умов, зокрема:

- створення емоційно комфортного, творчо-сприятливого середовища в хоровому колективі;
- добір художньо цінного, різножанрового вокально-хорового репертуару з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів;
- використання інтерактивних, ігрових, проєктних і творчо-орієнтованих методів роботи;
- організація ситуацій успіху та позитивного емоційного переживання від результатів спільної діяльності;
- залучення учнів до концертної та конкурсної діяльності як чинника підвищення мотивації та самооцінки.

Провідна роль у формуванні інтересу учнів до вокально-хорової діяльності належить учителю музичного мистецтва, який виступає не лише керівником хорового колективу, а й організатором творчого процесу, наставником і мотиватором. Професійна майстерність учителя, його здатність до творчого підходу, педагогічної імпровізації та емоційного впливу значною мірою визначають успішність позаурочної вокально-хорової роботи.

Висновки. Таким чином, формування інтересу учнів до вокально-хорової діяльності в процесі позаурочної музичної діяльності є складним і багатогранним педагогічним процесом. Реалізація визначених педагогічних умов сприяє активізації музично-творчої діяльності учнів, розвитку їхніх вокально-хорових умінь, емоційно-ціннісного ставлення до музичного мистецтва та формуванню стійкої мотивації до колективного співу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голованова Г.С. Використання інтерактивних технологій у процесі викладання музично-теоретичних дисциплін у загальноосвітніх школах. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія, 2018. С. 128–133.
2. Козир А.В. До питання педагогічного керівництва шкільним хоровим колективом. *Мистецтво у школі*: зб. ст. / упор. І.М. Гадалова. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1996. С. 41–44.
3. Український педагогічний словник / за ред. С. Гончаренко. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

Отримано: 23.03.2026

Світлана ПОЛІЩУК

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри педагогіки та менеджменту освіти

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1325-0143>

ПРОБЛЕМА УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЗЗСО

В статті звертається увага на те, що система освіти України орієнтована на особистісний розвиток учнів як основу розвитку суспільства. Заклади загальної середньої освіти відіграють ключову роль у підготовці молоді до активного життя, однак існують проблеми з професійним самовизначенням і практичною спрямованістю навчання. Досліджено також, що ефективність цього процесу залежить від якості управління та взаємодії учасників освітнього середовища. Підкреслено, що доцільним є перехід до «горизонтальної» моделі управління для підвищення результативності розвитку учнів.

Ключові слова: система освіти України; особистісний розвиток; учнівська молодь; заклади загальної середньої освіти; управління освітою; професійне самовизначення; освітній процес; педагогічна взаємодія; горизонтальна модель управління; інноваційний розвиток.

Актуальність теми. Система освіти України націлена, в першу чергу, на сприяння особистісному становленню підростаючого покоління, що створює можливості для реалізації основних завдань соціально-економічного та культурного розвитку суспільства. Вирішення цього завдання, за словами науковців М. Аніскіна та К. Береговенко, передбачає психолого-педагогічне обґрунтування змісту й методів навчально-виховного процесу, спрямованого саме на розвиток особистості учня [1, 2]. В цьому аспекті особлива роль належить закладам загальної середньої освіти. Саме вони готують людину до активної діяльності в різних сферах економічного, культурного і політичного життя суспільства. Здатність ЗЗСО достатньо гнучко реагувати на запити суспільства, зберігаючи накопичений позитивний досвід, має дуже важливе значення в процесі розвитку та становлення учнівської молоді.

Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема становлення особистості розглядається в роботах багатьох сучасних науковців та дослідників, зокрема: І. Беха, К. Береговенко, Г. Костюка, І. Божовича, Л. Виготського, О. Запорожця, В. Котирло, Б. Вольхова, Я. Коломінського, С. Карпенчука, І. Кона, А. Мудріка, В. Мухіна, О. Онаць та інших.

Мета – проаналізувати особливості управління процесом особистісного розвитку учнівської молоді ЗЗСО

Виклад основного матеріалу дослідження. Тобто ми спостерігаємо, що проблема особистісного розвитку учнівської молоді є досить актуальна, оскільки, як свідчать дослідження, сучасні учні слабо орієнтовані на процеси трансформації знань про професії в різні види навчальної та іншої діяльності, тому що в змісті освіти залишаються здебільшого теоретичні підходи. Більше 60% часу ми говоримо учням про те, якими вони повинні бути, а не про те, завдяки яким індивідуальним можливостям можна стати успішною людиною. Професійна орієнтація в школі проводиться незадовільно, хоча вона має бути однією з провідних стратегій неперервної професійної освіти. ДПА учнів 4, 9, 11 класів носить неефективний, формальний характер, без життєво ціннісних установок на сьогодні і майбутнє. Більше 50% учнів обирають професію під тиском близьких дорослих людей, матеріальних статків сім'ї, за порадами ровесників. Від 70% учнів вважають, що успішну професію можна вибрати

ти тоді, коли є «авторитетний» батько чи матір. До 50% випускників невмотивовані на вибір робітничих професій. Лише 32% не сприймають професійно-орієнтованих інновацій, які стосуються їх самостійності та готовності до професійного самовизначення [5, с. 189].

Зважаючи на вище сказане, ми переконуємось, наскільки важливим є здійснення управління процесом особистісного розвитку учнівської молоді на науковій основі. Ми переконані, що процес особистісного розвитку учня, під час якого в нього формується світогляд та самосвідомість, потребує високопрофесійного управління. Тобто, щоб мати позитивні результати пов'язані з формуванням та становленням учнівської молоді як успішних громадян, необхідним є висока якість навчального та виховного процесів, що напряду залежить від керівництва. Дослідження показують, що управління процесом особистісного розвитку учнівської молоді повинно здійснюватися на засадах ціннісного ставлення до кожної дитини шляхом суб'єкт-суб'єктної взаємодії та спілкування задля формування та розвитку в учнів позитивних якостей особистості. При цьому важлива роль відводиться керівнику опорного закладу, яким є ЗЗСО. Від рівня професіоналізму керівника, його особистісних якостей, позиції, стилю керівництва, цінностей, які він сповідує у значній мірі залежить ефективність управлінської діяльності та інноваційний розвиток ЗЗСО в цілому та управління процесом особистісного розвитку учня частково.

Потрібно зазначити, що функція управління закладом освіти (ЗЗСО) в формуванні особистісного розвитку учнівської молоді є, по суті, інноваційною та потребує як від керівництва закладу освіти, так і педагогічного колективу пошуку та творчості.

Таким чином, управління процесом особистості розвитку учнівської молоді ЗЗСО, являє собою інноваційний процес, що є складним і динамічним за визначенням, а також містить:

- формування мети та завдань навчально-виховного процесу закладу загальної середньої освіти в контексті роботи з учнівською молоддю;
- вивчення й аналіз наявного рівня навчально-виховної діяльності, які безпосередньо пов'язані з процесом розвитку та становлення особистості учня;
- визначення факторів успіху (неуспіху) в роботі з учнями;
- формування цілей і завдань з виявлення та персонального супроводу дітей (учнів) з метою забезпечення ефективного особистісного їх розвитку;
- пошуки шляхів удосконалення системи діяльності закладів загальної середньої освіти, які націлені на особистісний розвиток учнівської молоді;
- ефективне використання потенціалу педагогічного колективу та засобів досягнення мети;
- координацію зусиль педагогічного колективу й управлінської структури;
- стимулювання діяльності всіх учасників задіяних в управлінні процесом особистісного розвитку учнівської молоді та контролю.

На нашу думку, в управлінні процесом особистісного розвитку учнівської молоді слід було б в першу чергу (або паралельно) вдосконалити управління закладом освіти, переглянувши принцип ієрархічності.

Досвід і практика свідчать, що досягнення успіху в управлінні процесом особистісного розвитку учнівської молоді ЗЗСО забезпечується за умови, коли представники чотирьох рівнів «вертикальної» моделі управління навчально-виховним процесом ЗЗСО (директор, заступники директора, учителі, класні керівники, учні), тісно взаємодіють між собою. Застосування принципу «вертикальної» ієрархічності, за словами науковця О. Нестеревої, й одно-

спрямованості вектору управління, гальмує зворотній зв'язок між управлінською структурою та учнівською молоддю, а, отже, і особистісний розвиток суб'єктів навчально-виховного процесу [4].

Зважаючи на вище сказане, ми стверджуємо, про доцільність впровадження в процес управління ЗЗСО «горизонтальної» моделі. Це дасть змогу ціннісну парадигму, що має в основі ієрархічний «вертикальний» метод управління, замінити на смислову парадигму «горизонтального» управління, що сприятиме ефективному управлінню процесом особистісного розвитку учнівської молоді закладів загальної середньої освіти.

Підтвердженням вірності такого висновку є слова науковиці О. Камінської, яка звертає нашу увагу на те, що «залежно від соціального статусу людина по-різному проявляє себе: підлеглі обмежуються формуванням системи внутрішньо-особистісного захисту, а керівники модернізують корпоративну ідеологію. Разом керівники і підлеглі модифікують корпоративну систему педагогічних цінностей.

Висновки. Отже, на відміну від ціннісної, смислової регуляція забезпечує гомеорез, тобто сталий розвиток загальноосвітнього навчального закладу, оскільки формується набір змістовно-нових концептів, що детермінують соціальні зміни. Так формуються умови для педагогічної творчості» [3].

Такий підхід до здійснення управління ЗЗСО створюватиме сприятливі умови для особистісного розвитку учнівської молоді ЗЗСО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аніскіна Н. Управління забезпечення саморозвитку особистості школяра. *Виховна робота в школі*. 2006. № 8. С. 2-26.
2. Бареговенко К. Створення умов для самореалізації особистості. *Виховна робота в школі*. 2006. № 8. С. 40-45.
3. Камінська О.В. Рациональне та ірраціональне в управлінні навчальним закладом [текст]: монографія / за наук ред В.П. Бега; Міністерство освіти і науки України, НПУ імені М.П. Драгоманова. Київ: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. 192 с.
4. Нестерова О.В. До моделі управління навчальним закладом у розвитку обдарованості учнів. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 42. С. 20-23.
5. Онаць О. Управління формуванням особистісного становлення учнів до професійного самовизначення в опорному закладі освіти у змісті підручника для керівників. *Проблеми сучасного підручника*. С 188-199.

Отримано: 23.03.2026

Іванна ПУКАС

кандидат педагогічних наук, доцент,

в.о. завідувача кафедри теорії та методик дошкільної освіти

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6965-8896>

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито сутність поняття цифрової компетентності майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти. Визначено можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Ключові слова: цифрова компетентність, інформаційно-комунікаційні технології, цифровізація освіти, професійна підготовка, майбутній вихователь, заклад дошкільної освіти.

Актуальність теми. Стрімкий розвиток інформаційного суспільства та активне впровадження цифрових технологій у різні сфери життєдіяльності людини зумовлюють суттєві трансформації освітнього простору. Освіта дедалі більше орієнтується на використання цифрових ресурсів, електронних освітніх платформ та інтерактивних засобів навчання. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема формування цифрової компетентності педагогів, зокрема майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Необхідність розвитку цифрової компетентності педагогів підкреслюється у стратегічних документах розвитку освіти України, зокрема у Концепції розвитку цифрових компетентностей, Концепції цифрової трансформації освіти і науки України, а також у Базовому компоненті дошкільної освіти (Державному стандарті дошкільної освіти).

Так, у Концепції розвитку цифрових компетентностей (2021) визначено необхідність формування цифрової грамотності громадян, зокрема педагогічних працівників, що передбачає здатність ефективно використовувати цифрові технології у професійній діяльності, здійснювати пошук, аналіз і створення інформації у цифровому середовищі, а також дотримуватися правил цифрової безпеки [4].

Особливого значення набувають положення Базового компонента дошкільної освіти (2021), який визначає державні вимоги до рівня сформованості компетентностей дітей дошкільного віку. У документі підкреслюється необхідність використання сучасних освітніх технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних, для створення розвивального освітнього середовища, що орієнтує педагогів на формування у дітей ключових компетентностей, розвиток пізнавальної активності, інформаційної культури та здатності взаємодіяти з різними джерелами інформації [1].

Мета публікації. Теоретично обґрунтувати сутність цифрової компетентності майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному науковому дискурсі поняття цифрової компетентності розглядається як інтегрована характеристика особистості, що передбачає здатність людини впевнено, критично й відповідально використовувати цифрові технології для навчання, професійної діяльності та комунікації. Цифрова компетентність охоплює систему знань, умінь, навичок та ціннісних орієнтацій, необхідних для ефективної діяльності у цифровому середовищі.

У контексті професійної діяльності вихователя закладу дошкільної освіти цифрова компетентність набуває особливого значення, оскільки сучасний освітній процес дедалі більше інтегрує цифрові технології, мультимедійні засоби та інтерактивні ресурси. Використання інформаційно-комунікаційних технологій сприяє підвищенню наочності освітнього матеріалу, активізації пізнавальної діяльності дітей та урізноманітненню форм організації освітнього процесу.

Цифрова компетентність є одним із ключових елементів професійної підготовки вихователя, адже забезпечує його здатність швидко орієнтуватися в інформаційному потоці, застосовувати цифрові інструменти у професійній діяльності, організовувати співпрацю в колективі на основі цифрових платформ, ефективно комунікувати із батьками, колегами та іншими стейкхолдерами освітнього процесу. Як зазначає дослідниця Л. Березовська, цифрова компетентність майбутнього вихователя ЗДО – це «здатність використовувати інформаційні технології у роботі з дітьми дошкільного віку, що сприятиме підвищенню ефективності освітнього процесу, досягненню якісних результатів у навчанні, вихованні та розвитку особистості дитини, забезпечить розуміння та усвідомлення значення ІКТ для активної життєдіяльності в сучасному інформаційному просторі» [2, с. 11].

Так, на нормативному рівні вимоги до цифрової компетентності майбутніх вихователів закладені у професійному стандарті «Вихователь закладу дошкільної освіти» (2021). Зокрема, у переліку трудових функцій фахівця виокремлено «Професійний розвиток та самовдосконалення», що передбачає оволодіння професійними компетентностями, серед яких – здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, ефективно використовувати інформаційно-комунікаційні технології та електронні освітні ресурси в професійній діяльності, а також дотримання правил безпечної поведінки в цифровому середовищі [3]. Саме тому, використання цифрових технологій у діяльності вихователя сприяє модернізації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти. Зокрема, застосування мультимедійних презентацій, інтерактивних освітніх програм, відеоматеріалів та цифрових ігор дає змогу зробити освітній процес більш наочним, динамічним і цікавим для дітей.

Крім того, цифрові інструменти відкривають нові можливості для організації партнерської взаємодії з батьками. Використання електронної пошти, освітніх платформ, месенджерів та соціальних мереж сприяє оперативному обміну інформацією, інформуванню батьків про освітні досягнення дітей та залученню їх до освітнього процесу.

Важливо зазначити, що формування цифрової компетентності майбутніх вихователів має здійснюватися системно у процесі їхньої професійної підготовки у закладах вищої освіти. Це передбачає інтеграцію інформаційно-комунікаційних технологій у зміст фахових дисциплін, використання електронних освітніх ресурсів, цифрових платформ та інноваційних методів навчання. Значну роль у цьому процесі відіграє практична підготовка здобувачів вищої освіти, під час якої вони мають можливість застосовувати цифрові технології для створення дидактичних матеріалів, розроблення освітніх занять, використання мультимедійних засобів та інтерактивних ресурсів.

Висновки. Отже, цифрова компетентність є важливою складовою професійної компетентності майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти. Вона забезпечує здатність педагога ефективно використовувати ІКТ в освітньому процесі, створювати сучасне цифрове освітнє середовище та сприяти розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція / наук. керівник: Піроженко Т.О.; авторська група: Байер О.М., Безсонова О.К. та ін. 2021. URL: <https://gdc.cprpp.org.ua/bazovij-komponent-doshkilnoi-osviti-derzhavnij-standart-doshkilnoi-osviti-23-27-16-23-08-2025/>
2. Березовська Л. Цифрова компетентність як складник професійної компетентності майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти. *Сучасні освітні технології у підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти*: зб. наук. праць за матеріалами І Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 25 жовтня 2024 р. Івано-Франківськ: НАІР, 2024. С. 8–13.
3. Про затвердження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти»: наказ Міністерства економіки України від 19 жовтня 2021 р. № 755-21. URL: https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/84885/#google_vignette
4. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації: розпорядження Кабінету міністрів України від 03 березня 2021 р. № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>

Отримано: 23.03.2026

Віталій САМОТЮК

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ORCID <https://orcid.org/0009-0006-4900-109X>

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ТВОРЧО-ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗІ ШКІЛЬНИМИ ХОРОВИМИ КОЛЕКТИВАМИ

У публікації розкрито проблему формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до творчо-інтерпретаційної роботи зі шкільними хоровими колективами в умовах сучасної мистецької освіти.

Ключові слова: *готовність до творчо-інтерпретаційної діяльності, майбутні вчителі музичного мистецтва, шкільний хоровий колектив, хорове мистецтво, диригентсько-хорова підготовка, педагогічні умови, інтерпретаційне мислення.*

Актуальність теми. Сучасні трансформації системи мистецької освіти в Україні актуалізують проблему якісної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, здатного здійснювати багатовимірну творчу діяльність у шкільному середовищі. Особливого значення набуває готовність педагога-музиканта до творчо-інтерпретаційної роботи зі шкільними хоровими колективами, що передбачає не лише володіння диригентсько-хоровими та вокально-виконавськими вміннями, а й здатність до глибокого художнього осмислення музичного твору, його інтерпретації та педагогічного втілення з урахуванням вікових, психоемоційних і творчих можливостей учнів.

Хорова діяльність у закладі загальної середньої освіти виступає важливим засобом музично-естетичного виховання школярів, розвитку їхньої емоційної сфери, музичного мислення та творчого потенціалу. Водночас ефективність такої діяльності значною мірою зале-

жить від рівня сформованості готовності вчителя до творчо-інтерпретаційної роботи, яка інтегрує професійні знання, виконавську та педагогічну майстерність, художньо-образне мислення, креативність і рефлексивні здібності.

Мета публікації – теоретично обґрунтувати сутність і структуру готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до творчо-інтерпретаційної роботи зі шкільними хоровими колективами.

Виклад основного матеріалу дослідження. У психолого-педагогічних і мистецтвознавчих дослідженнях готовність майбутнього вчителя музичного мистецтва розглядається як інтегративне особистісно-професійне утворення, що поєднує мотиваційні, когнітивні, діяльнісні та особистісно-рефлексивні компоненти. Науковці підкреслюють, що творча спрямованість педагогічної діяльності в галузі музичного мистецтва передбачає активну інтерпретаційну позицію вчителя, його здатність до художнього діалогу з музичним твором і виконавським колективом.

На переконання О. Щолокова, у процесі аналізу системи професійної підготовки студентів мистецьких факультетів педагогічних університетів до художньо-естетичного виховання школярів слід зважати на те, що здатність до інтерпретації явищ художньої культури загалом і музичного твору зокрема становить ядро професійних умінь майбутнього вчителя музичного мистецтва [3].

У контексті хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва особлива увага приділяється проблемам диригентсько-хорової майстерності, вокально-хорового розвитку, формування музично-слухових уявлень, ансамблевих навичок та інтонаційної культури. Водночас питання цілісного формування готовності до творчо-інтерпретаційної роботи зі шкільними хоровими колективами потребує подальшого наукового осмислення та методичного забезпечення.

На думку В. Москаленко, кожен твір, створений людиною, відображає її духовну діяльність і наповнений певним смислом, осягнення якого можливе лише через застосування суб'єктивного підходу. Дослідник підкреслює, що інтерпретація постає як духовний вимір музичної інформації: її призначення полягає не тільки в оцінюванні музичного твору, а й у його аргументованому поясненні, доведенні та прагненні переконати учня чи слухача в обґрунтованості й адекватності запропонованого розуміння [1].

Отже, готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до творчо-інтерпретаційної роботи зі шкільними хоровими колективами доцільно розглядати як інтегративну характеристику професійної підготовленості, що виявляється у здатності педагога здійснювати художньо обґрунтовану, педагогічно доцільну та творчо спрямовану інтерпретацію хорових творів у процесі роботи з учнями.

Структурно зазначена готовність включає такі взаємопов'язані компоненти:

- мотиваційно-ціннісний, що відображає стійкий інтерес до хорового мистецтва, усвідомлення значущості творчо-інтерпретаційної діяльності в педагогічній практиці, наявність потреби у творчій самореалізації;
- когнітивний, який охоплює систему музично-теоретичних, історико-стильових, психолого-педагогічних знань, необхідних для аналізу та інтерпретації хорових творів;
- діяльнісно-творчий, пов'язаний із сформованістю диригентсько-хорових, вокально-інтерпретаційних, комунікативних умінь, здатністю до творчого моделювання репетиційного процесу;

- рефлексивно-оцінний, що забезпечує здатність до самоаналізу, критичної оцінки власної інтерпретаційної діяльності та корекції педагогічних дій.

Ефективне формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до творчо-інтерпретаційної роботи зі шкільними хоровими колективами можливе за умови реалізації комплексу педагогічних умов у процесі фахової підготовки, зокрема:

- інтеграції диригентсько-хорових, вокально-виконавських і методичних дисциплін, що сприяє цілісному осмисленню хорового твору як художньо-педагогічного феномену.
- спрямування навчального процесу на розвиток інтерпретаційного мислення, формування вміння аналізувати музичний текст, визначати образно-сміслову концепцію твору та шляхи її педагогічного втілення.
- залучення студентів до активної творчої діяльності (робота з навчальними та аматорськими хорами, моделювання репетицій, участь у концертно-просвітницьких заходах).
- використання рефлексивних і проблемно-творчих методів навчання, що стимулюють усвідомлення власного професійного досвіду та розвиток креативності.

Творчо-інтерпретаційна робота вчителя музичного мистецтва зі шкільним хором сприяє не лише підвищенню художнього рівня виконання, а й формуванню в учнів музично-естетичних цінностей, емоційної чутливості, здатності до співпереживання та колективної творчості. Учитель, який володіє розвиненою інтерпретаційною культурою, виступає носієм художнього смислу музики та організатором творчого діалогу між композитором, виконавцем і слухачем.

Висновки. Отже, формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до творчо-інтерпретаційної роботи зі шкільними хоровими колективами є складним і багатогранним процесом, що потребує цілеспрямованої організації фахової підготовки у закладах вищої освіти. Реалізація визначених педагогічних умов сприятиме підвищенню рівня професійної компетентності майбутніх педагогів-музикантів, їхній здатності до творчої самореалізації та ефективної хорової роботи в умовах сучасної школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Москаленко В.Г. Творчий аспект музичної інтерпретації (до проблеми аналізу). Київ: Вид-во держ. конс., 1994. 157 с.
2. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
3. Щолокова О. П. Художнє мислення в умовах педагогічної діяльності вчителя мистецтва. *Теорія і методика мистецької освіти*: зб. наук. пр. Київ: НПУ, 2004. Вип. 5. С. 35–39.

Отримано: 23.03.2026

Анастасія СМІРНОВА

здобувачка вищої освіти третього рівня 2 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ORCID <https://orcid.org/0009-0006-0939-8133>

ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ВПРАВ

У статті розкрито теоретичні та практичні аспекти формування математичної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти засобами інтерактивних вправ. Проаналізовано сучасні підходи до трактування поняття «математична компетентність», окреслено її структурні компоненти. Обґрунтовано доцільність використання інтерактивних вправ як ефективного інструменту активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку логічного мислення, уміння застосовувати математичні знання у практичних ситуаціях. Представлено класифікацію інтерактивних вправ та наведено приклади їх використання на уроках математики. Зроблено висновки щодо педагогічних умов ефективного впровадження інтерактивних вправ у навчальний процес.

Ключові слова: математична компетентність, інтерактивні вправи, компетентнісний підхід, навчання математики, пізнавальна активність учнів.

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується переорієнтацією навчального процесу з засвоєння суми знань на формування ключових та предметних компетентностей учнів. Особливого значення в цьому контексті набуває математична компетентність як одна з базових, що забезпечує готовність особистості до успішної соціалізації, професійної діяльності та навчання впродовж життя.

Реформування шкільної математичної освіти, зокрема в умовах реалізації компетентнісного підходу, зумовлює потребу пошуку ефективних методів і засобів навчання. Одним із таких засобів є інтерактивні вправи, які створюють умови для активної взаємодії учнів між собою та з учителем, сприяють розвитку критичного мислення та формуванню практичних умінь.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю теоретичного обґрунтування та практичного осмислення можливостей інтерактивних вправ у формуванні математичної компетентності учнів.

Мета статті – проаналізувати сутність математичної компетентності учнів та обґрунтувати ефективність використання інтерактивних вправ у процесі її формування.

Завдання статті:

- проаналізувати наукові підходи до визначення поняття «математична компетентність»;
- визначити структуру математичної компетентності учнів;
- охарактеризувати інтерактивні вправи як засіб навчання математики;
- навести приклади інтерактивних вправ та окреслити педагогічні умови їх ефективного застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «математична компетентність» у сучасній педагогічній науці трактується як інтегрована характеристика особистості, що поєднує знання, уміння, навички, способи діяльності, ціннісні орієнтири та досвід застосування математики у різних життєвих ситуаціях.

У структурі математичної компетентності зазвичай виокремлюють такі компоненти:

1. Когнітивний компонент, що передбачає засвоєння математичних понять, фактів, теорем, способів дій.
2. Операційно-діяльнісний компонент, який відображає здатність застосовувати знання для розв'язування стандартних і нестандартних задач.
3. Мотиваційно-ціннісний компонент, що виявляється в інтересі до математики, усвідомлення її значущості.
4. Рефлексивний компонент, пов'язаний з умінням аналізувати власну діяльність, оцінювати результати та коригувати способи розв'язування.

Формування зазначених компонентів потребує використання таких методів навчання, які активізують пізнавальну діяльність учнів та залучають їх до активної взаємодії.

У сучасній дидактиці інтерактивні вправи розглядають як ефективний засіб реалізації компетентнісного підходу в навчанні математики. Їх сутність полягає в організації активної навчальної взаємодії, за якої учень виступає не пасивним споживачем готової інформації, а активним учасником пізнавального процесу.

Інтерактивні вправи передбачають співпрацю, діалог, обмін думками, спільний пошук розв'язання, що створює умови для розвитку логічного мислення, аргументації власної позиції та рефлексії. На відміну від традиційних репродуктивних вправ, вони орієнтовані не лише на відтворення знань, а й на їх осмислення та застосування у нових ситуаціях.

Використання інтерактивних вправ у навчанні математики сприяє:

- активізації пізнавальної діяльності учнів;
- підвищення мотивації до вивчення предмета;
- розвитку навичок критичного та логічного мислення;
- формуванню комунікативних умінь і навичок співпраці;
- усвідомленню практичної значущості математичних знань.

З позиції формування математичної компетентності інтерактивні вправи забезпечують цілісний розвиток її структурних компонентів. Так, когнітивний компонент реалізується через глибше осмислення математичних понять у процесі колективного обговорення; операційно-ціннісний – через залучення учнів до активної діяльності; рефлексивний – через самооцінювання та взаємооцінювання результатів роботи.

Доцільною є така класифікація інтерактивних вправ у навчанні математики:

1. За формою організації діяльності: індивідуальні, парні, групові.
2. За дидактичною метою: вправи для актуалізації опорних знань, засвоєння нового матеріалу, закріплення, узагальнення та контролю.
3. За характером пізнавальної діяльності: репродуктивно-пошукові, проблемні, дослідницькі, ігрові.

Серед найбільш поширених інтерактивних вправ у навчанні математики можна виокремити такі: «Мозковий штурм», «Мікрофон», «Робота в малих групах», «Навчаючи – вчуся», «Карусель», «Асоціативний куш», аналіз ситуаційних задач, математичні квести. Їх використання дозволяє варіювати темп і півень складності навчальної діяльності, забезпечуючи індивідуалізацію навчання.

Особливе значення інтерактивні вправи мають у процесі розв'язання задач практичного змісту. У таких вправах учні навчаються моделювати реальні життєві ситуації засобами математики, обґрунтувати вибір способу розв'язання, аналізувати та інтерпретувати отримані результати.

Таким чином, інтерактивні вправи виступають не лише ефективним засобом засвоєння математичних знань, а й потужним інструментом формування математичної компетентності учнів у цілому.

Практична реалізація інтерактивних вправ у навчанні математики передбачає їх цілеспрямоване й методично виважене використання на всіх етапах уроку. Залежно від дидактичної мети та змісту навчального матеріалу інтерактивні вправи можуть виконувати функцію мотивації, актуалізації опорних знань, засвоєння нового матеріалу, його закріплення, узагальнення та контролю навчальних досягнень учнів.

На етапі мотивації навчальної діяльності доцільно застосовувати короткі інтерактивні вправи проблемного або ігрового характеру. Наприклад, постановка проблемного запитання, математична загадка чи ситуаційне завдання сприяють зацікавленню учнів та створюють позитивний емоційний настрій на уроці.

Під час актуалізації опорних знань ефективним є вправа типу «Мозковий штурм», «Мікрофон», «Асоціативний куц», які дозволяють швидко залучити до роботи всіх учнів класу, виявити рівень попередніх знань і підготувати учнів до сприйняти нового матеріалу.

На етапі вивчення нового матеріалу інтерактивні вправи спрямовані на активне конструювання знань. Робота в малих групах, вправа «Навчаючи – вчуся», дослідницькі завдання дають змогу учням самостійно або спільно з однокласниками відкривати нові способи дій, формувати висновки, обґрунтовувати власні міркування. У такому випадку вчитель виконує роль фасилітатора, координуючи діяльність учнів та спрямовуючи їх до правильних узагальнень.

Особливе значення інтерактивні вправи мають на етапі закріплення та формування вмінь і навичок. Ефективними є вправи з диференційованими завданнями, робота в парах із взаємоперевіркою, математичні квести, рольові ігри. Такі форми роботи сприяють індивідуалізації навчання та врахуванню різного рівня підготовки учнів.

Важливим напрямом практичного використання інтерактивних вправ є розв'язування задач практичного змісту. Залучення учнів до аналізу реальних життєвих ситуацій, побудови математичних моделей, обґрунтування вибору способу розв'язання сприяє формуванню вміння застосовувати математичні знання у повсякденному житті. Робота в групах над однією задачею з подальшим обговоренням різних способів розв'язання формує навички аргументації та критичного оцінювання результатів.

На етапі узагальнення та систематизація знань доцільно використовувати інтерактивні вправи типу «Карусель», «Галерея ідей», створення ментальних карт або схем. Такі вправи допомагають учням структурувати навчальний матеріал, встановлювати міжпредметні та внутрішньопредметні зв'язки.

Контроль і оцінювання навчальних досягнень учнів також можуть здійснюватися з використанням інтерактивних вправ. Самооцінювання, взаємооцінювання, рефлексивні вправи сприяють розвитку відповідальності учнів за результати власної діяльності та формуванню рефлексивного компонента математичної компетентності.

Отже, практичне використання інтерактивних вправ у навчанні математики забезпечує активну позицію учня в освітньому процесі, сприяє глибшому засвоєнню навчального матеріалу та формуванню математичної компетентності як інтегрованої якості особистості.

Ефективність використання інтерактивних вправ у формуванні математичної компетентності учнів залежить від дотримання таких педагогічних умов:

- систематичність використання інтерактивних методів;
- відповідність вправ та індивідуальним особистостям учнів;
- поєднання інтерактивних вправ з традиційними методами навчання;
- створення доброзичливої та партнерської атмосфери на уроці.

Учитель у цьому процесі виступає не лише джерелом знань, а й організатором а фасилітатором навчальної діяльності.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що інтерактивні вправи є ефективним засобом формування математичної компетентності учнів. Вони сприяють глибшому засвоєнню навчального матеріалу, розвитку пізнавальної активності та формуванню практичних умінь.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробленні та експериментальній перевірці системи інтерактивних вправ для різних вікових груп учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. Київ: Плеяди, 2018. 112 с.
2. Вашуленко О.С. Формування ключових компетентностей учнів у процесі навчання математики. Київ: Генеза, 2019. 156 с.
3. Галузяк В. М., Сметанський М. І. Інтерактивні технології навчання у сучасній школі. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2020. 168 с.
4. Державний стандарт базової середньої освіти: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.02.2026).
5. Концепція Нової української школи. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2016. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 10.02.2026).
6. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ: А.С.К., 2019. 192 с.
7. Слєпкань З.І. Методика навчання математики в закладах загальної середньої освіти. Київ: Освіта, 2017. 336 с.
8. OECD. PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education. Paris: OECD Publishing, 2023. URL: <https://www.oecd.org/pisa/> (accessed: 10.02.2026).
9. European Commission. Key Competences for Lifelong Learning. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019. URL: <https://education.ec.europa.eu> (accessed: 10.02.2026).
10. Hiebert J., Grouws D. A. The Effects of Classroom Mathematics Teaching on Students' Learning. *Handbook of Research on Mathematics Teaching and Learning*. New York: Macmillan, 2017. P. 371–404.
11. Prince M. Does Active Learning Work? A Review of the Research. *Journal of Engineering Education*. 2004. Vol. 93(3). P. 223–231.
12. Boaler J. Mathematical Mindsets: Unleashing Students' Potential Through Creative Math, Inspiring Messages and Innovative Teaching. San Francisco: Jossey-Bass, 2016. 320 p.

Отримано: 23.03.2026

Сергій СОХРЯКОВ

здобувач вищої освіти третього рівня 2 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ORCID <https://orcid.org/0009-0006-6407-2590>

ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ КОЛЕКТИВНОГО МУЗИКУВАННЯ

У публікації обґрунтовано педагогічний потенціал колективного музикування як ефективного засобу формування методичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки.

Ключові слова: вчитель музичного мистецтва, методична компетентність, колективне музикування, фахова підготовка.

Актуальність теми. Сучасні трансформації системи мистецької освіти зумовлюють підвищені вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, зокрема до рівня сформованості їхньої методичної компетентності. Компетентнісний підхід, покладений в основу сучасних освітніх стандартів, актуалізує необхідність переорієнтації освітнього процесу з простого засвоєння знань на формування здатності майбутнього педагога ефективно застосовувати їх у практичній діяльності.

Особливе значення в цьому контексті набуває колективне музикування як багатовимірний педагогічний феномен, що поєднує виконавську, інтерпретаційну, комунікативну та методичну складові. У процесі ансамблевої, хорової, оркестрової діяльності майбутній учитель музичного мистецтва не лише вдосконалює власні музично-виконавські вміння, а й набуває досвіду організації музично-освітнього процесу, моделювання педагогічних ситуацій, вибору ефективних методів і форм навчання.

Метою публікації є обґрунтування педагогічного потенціалу колективного музикування у формуванні методичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва неодноразово ставала предметом наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних учених. У працях науковців розкрито різні аспекти формування професійної, педагогічної, виконавської, інтерпретаційної та методичної компетентностей педагогів-музикантів. Значну увагу приділено питанням хорової, інструментально-виконавської, диригентської підготовки, розвитку творчої самореалізації та педагогічної майстерності студентів мистецьких факультетів.

Водночас аналіз науково-методичної літератури засвідчує, що проблема цілеспрямованого формування методичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва саме в процесі колективного музикування потребує подальшого теоретичного осмислення та практичного уточнення. Це зумовлює актуальність порушеної теми та визначає необхідність комплексного підходу до її розв'язання.

До методичної компетентності вчителя музичного мистецтва входять здібності до організації, реалізації процесу музичної освіти дітей шкільного віку на рівні сучасних вимог, успішного вирішення методичних завдань, а також до професійної самореалізації та самовдосконалення [2, с. 198].

Наприклад, М. Михаськова трактує фахову компетентність вчителя музичного мистецтва як здатність до музично-освітньої діяльності на основі музично-педагогічних знань і умінь, досвіду, емоційно-ціннісного ставлення до явищ музичного мистецтва, відповідно до суспільних вимог та цінностей [1, с. 77].

Ми розглядаємо методичну компетентність майбутнього вчителя музичного мистецтва як інтегративну професійну якість особистості, що виявляється у здатності проєктувати, організовувати та реалізовувати музично-освітній процес на основі глибоких фахових знань, педагогічних умінь, методичного мислення та творчого підходу.

У структурі методичної компетентності доцільно виокремити такі взаємопов'язані компоненти:

- когнітивний, що передбачає засвоєння теоретико-методичних знань у галузі музичної педагогіки;
- операційно-діяльнісний, пов'язаний із володінням методами, прийомами та формами музичного навчання;
- рефлексивний, що забезпечує здатність до самоаналізу, оцінювання та корекції власної педагогічної діяльності;
- творчий, який виявляється у варіативності методичних рішень і здатності до педагогічної імпровізації.

Колективне музикування створює сприятливі умови для формування методичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва завдяки своїй інтегративній природі. У процесі спільної музично-виконавської діяльності студенти набувають досвіду педагогічної взаємодії, оволодівають навичками керування колективом, розвивають комунікативні здібності та методичне мислення.

Особливу роль відіграють:

- ансамблева взаємодія, що формує вміння координувати дії учасників колективу;
- виконавська практика, яка сприяє опануванню методів роботи з різновіковими групами;
- рефлексивне обговорення, під час якого студенти аналізують власні педагогічні дії.

Таким чином, колективне музикування виступає своєрідною моделлю майбутньої професійної діяльності вчителя музичного мистецтва, у межах якої формується готовність до реалізації методичних функцій у шкільній практиці.

Висновки. Отже, колективне музикування є ефективним засобом формування методичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва, оскільки поєднує музично-виконавську та педагогічно-методичну підготовку. Цілеспрямоване використання його потенціалу сприяє розвитку професійної готовності студентів до здійснення музично-освітньої діяльності, формує здатність до творчого застосування методичних знань і забезпечує підвищення якості фахової підготовки.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробленні та експериментальній перевірці методики формування методичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі різних форм колективного музикування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Михаськова М. Формування фахової компетентності майбутнього вчителя музики: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2007. 228 с.

2. Плахоніна Т.Ю., Дорошенко Т.В. Педагогічні умови та методи формування методичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. *Вісник Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка*. Чернігів: ЧНПУ, 2018. Вип. 155. С. 197–201.
3. Скворцова С.О. Професійна компетентність учителя: зміст поняття. *Наука і освіта*. 2009. № 4. С. 93–95.

Отримано: 23.03.2026

Наталя ТРЕТЯК

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методик початкової освіти
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7421-7438>

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ МИСТЕЦТВА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті теоретично обґрунтовано значення інноваційних технологій навчання мистецтва як чинника розвитку креативного мислення молодших школярів. Визначено сутність креативного мислення, окреслено його структурні компоненти та педагогічні умови формування в освітньому процесі початкової школи. Проаналізовано можливості інтерактивних, проєктних, ігрових і цифрових технологій у забезпеченні творчого самовираження учнів відповідно до сучасних освітніх трансформацій.

Ключові слова: інноваційні технології, мистецька освіта, креативне мислення, молодші школярі, інтерактивне навчання, проєктна діяльність, цифрові засоби навчання, Нова українська школа.

Актуальність теми. Сучасний етап модернізації початкової освіти, концептуально окреслений у положеннях реформи «Нова українська школа», зумовлює переорієнтацію освітнього процесу на особистісно зорієнтовану та компетентнісну модель навчання. У межах цієї парадигми пріоритетного значення набуває формування особистості учня, здатної до самостійного мислення, творчої діяльності та конструктивної взаємодії із соціальним і природним середовищем.

Ключовим результатом освітньої діяльності визначається розвиток системи базових компетентностей, що забезпечують цілісне становлення дитини як суб'єкта пізнання й соціальної взаємодії. У цьому контексті креативність розглядається як інтегративна якість особистості, що поєднує інтелектуальні, мотиваційні та діяльнісні компоненти й виступає необхідною умовою ефективної самореалізації в умовах динамічних суспільних змін.

Мистецька освітня галузь у початковій школі має значний потенціал для розвитку творчого мислення, оскільки поєднує емоційно-образне сприйняття, уяву, асоціативність та практичну діяльність. Водночас традиційні репродуктивні методи навчання не завжди забезпечують повноцінну реалізацію творчого потенціалу молодших школярів. У зв'язку з цим зростає потреба в упровадженні інноваційних технологій навчання мистецтва, що спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності, стимулювання уяви та розвиток дивергентного мислення [2, с. 12].

Проблема розвитку креативності особистості досліджувалася у працях вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема в контексті гуманістичної педагогіки та компетентнісного під-

ходу. Однак питання системного використання інноваційних технологій у мистецькій освіті початкової школи як цілісного чинника розвитку креативного мислення потребує подальшого наукового осмислення, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Мета публікації. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування ролі інноваційних технологій навчання мистецтва як чинника розвитку креативного мислення молодших школярів у контексті сучасних освітніх трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному психолого-педагогічному дискурсі креативне мислення розглядається як здатність особистості продукувати нові ідеї, знаходити нестандартні способи розв'язання проблем, здійснювати перенесення знань у нові ситуації. Його структурними компонентами є мотиваційний (внутрішня потреба в творчості), когнітивний (гнучкість, оригінальність, швидкість мислення), операційний (володіння прийомами творчої діяльності) та емоційно-ціннісний (естетична чутливість, емоційна відкритість).

Молодший шкільний вік є сензитивним періодом для розвитку творчих здібностей, оскільки характеризується інтенсивним формуванням уяви, образного мислення та потреби в самовираженні. Саме тому організація навчання мистецтва має ґрунтуватися на принципах активності, варіативності та суб'єктності учнів [3, с.42].

Інноваційні технології навчання мистецтва розглядаються як сукупність сучасних методів, форм і засобів організації освітнього процесу, спрямованих на розвиток творчого потенціалу дитини. Їх упровадження передбачає зміну ролі вчителя – від транслятора знань до фасилітатора творчої діяльності та організатора креативного середовища.

Одним із ефективних напрямів є застосування інтерактивних технологій, що забезпечують активну взаємодію учнів у процесі художньої діяльності. Робота в малих групах, мистецькі дискусії, метод «мозкового штурму», асоціативні вправи сприяють розвитку гнучкості мислення та здатності до співтворчості. Колективне створення художніх композицій формує навички комунікації та відповідальності за спільний результат.

Проектна діяльність у мистецькій освіті забезпечує інтеграцію знань і практичних умінь, стимулює самостійність і дослідницьку активність. Реалізація творчих проєктів – підготовка виставок, створення ілюстрованих видань, театралізованих постановок – сприяє формуванню дивергентного мислення та вмінню планувати власну діяльність [4, с.45].

Особливого значення в умовах цифровізації освіти набуває використання інформаційно-комунікаційних технологій. Застосування графічних редакторів, програм для створення анімації, інтерактивних платформ дозволяє розширити спектр художніх засобів і забезпечити індивідуалізацію навчання. Водночас цифрові інструменти повинні використовуватися педагогічно доцільно, як засіб розвитку творчості, а не як самоціль.

Ефективність інноваційних технологій значною мірою залежить від створення емоційно безпечного освітнього середовища, у якому кожна дитина має можливість вільно висловлювати власні ідеї. Позитивне оцінювання творчих зусиль, підтримка індивідуальності, надання права вибору способів виконання завдань сприяють формуванню внутрішньої мотивації до творчості.

Таким чином, інноваційні технології навчання мистецтва забезпечують активізацію пізнавальної діяльності молодших школярів, розвиток уяви, асоціативного мислення та здатності до синтезу художніх образів. Їх системне використання створює передумови для формування креативної особистості, здатної до самореалізації в умовах сучасного суспільства.

Висновки. Отже, інноваційні технології навчання мистецтва виступають важливим чинником розвитку креативного мислення молодших школярів. Теоретичний аналіз проблеми засвідчив, що інтерактивні, проєктні та цифрові підходи сприяють формуванню гнучкості, оригінальності та самостійності мислення, забезпечують емоційне залучення й активну позицію учнів у навчальному процесі.

Системне впровадження інноваційних технологій у мистецькій освіті початкової школи відповідає сучасним вимогам освітньої реформи та сприяє формуванню творчої, ініціативної особистості, здатної до нестандартного мислення й продуктивної діяльності. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням методичних рекомендацій щодо комплексного використання інноваційних технологій у практиці початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний стандарт початкової освіти (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688).
2. Бібік Н. Мистецька освіта в контексті компетентнісного підходу. *Початкова школа*. 2022. № 6. С. 12–18.
3. Савченко О. Розвиток творчої особистості молодшого школяра. Київ: Педагогічна думка, 2021. 160 с.
4. Коваль Л. Інноваційні технології навчання у початковій школі. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2023. № 2. С. 45–52.
5. Хомич Л. Теоретико-методичні засади мистецької підготовки учнів початкових класів. *Нові технології навчання*. 2024. № 101. С. 77–85.

Отримано: 23.03.2026

Вікторія ФЕДОРЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0560-3471>

ОСВІТНІЙ БЛОГ ЯК ШЛЯХ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

У публікації розглянуто сутність та значення освітнього блогу як інструменту професійного самовдосконалення сучасного педагога. Описано можливості використання освітнього блогу в умовах цифровізації освіти.

Ключові слова: блог, освітній блог, професійне самовдосконалення педагога, цифровізація освіти.

Актуальність теми. У контексті цифровізації освіти професійна підготовка й безперервне професійне самовдосконалення педагога дедалі більше пов'язуються з використанням електронних освітніх ресурсів, серед яких освітній блог набуває особливої популярності як інструмент професійної взаємодії, рефлексії та презентації педагогічного досвіду.

Актуальність використання освітніх блогів у професійній діяльності педагогів обумовлено їхніми особливими властивостями, зокрема освітні блоги дають можливість викладачам і здо-

бувачам розміщувати в Інтернеті власні думки, реалізувати свої ідеї та обмінюватись досвідом, обговорювати проблемні питання, отримувати швидку консультацію та ін. [6].

Мета публікації полягає у теоретичному осмисленні сутності освітнього блогу та визначенні його значення в контексті професійного самовдосконалення сучасного педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах досить поширеним у педагогічній практиці є сервіс Веб 2.0 або мережевий щоденник, тобто блог. Термін «блог» походить від англ. blog (web loggin) – мережевий журнал або щоденник подій.

Веб 2.0 (веб-технології другого покоління) – це сукупність нових, соціальних і більш мобільних технологій та послуг всесвітньої павутини, які змінюють сприйняття Інтернету користувачами та не потребують від них спеціальних знань із програмування та дизайну. Блог (від англ. web log (blog) – мережевий журнал) – це тип веб-сайту (до десяти сторінок), основний зміст якого – короткі записи (текст, зображення, посилання, мультимедіа), що додаються регулярно й мають назву «дописи». Дописи на такому сайті публікуються у зворотному порядку [1]. Крім того, блоги, маючи авторську приналежність, можуть бути особистими, груповими чи загальними, а за змістом – тематичними та загальними. А також, можуть об'єднуватися у мережі блогів за тематикою.

Освітній блог – це веб-сайт, який має певну структуру (сторінки), на яких розміщується теоретична та практична інформація (статті, фото- і відеоматеріали, гіперпосилання на інші освітні ресурси, презентації, опитування, завдання тощо) для викладачів, студентів, педагогів закладів освіти [3].

Найбільш розповсюдженими ознаками, за якими класифікують освітні блоги, є: періодичність, авторство, наявність мультимедіа, особливості контенту, технічна основа, тип пристрою [за 3].

Блог відрізняється від сайту (хоча, одночасно є різновидом сайту) тим, що:

- блог більш персоніфікований, тобто записи блогу найчастіше є роздумами однієї людини (блогера), ніж статті сайту, де інформація подається у безособовому вигляді, офіційно;
- найголовніше – блог частіше оновлюється дописами, тобто це стрічка повідомлень, що динамічно змінюється;
- блог обов'язково містить можливість публікації відгуків та коментарів відвідувачів, що робить блоги середовищем мережевого спілкування;
- до дизайну блогу висувають не такі жорсткі вимоги, як до зовнішнього вигляду сайту [5].

Зазвичай, блоги педагогів поділяються на наступні підвиди:

1. Блог-цитатник – містить посилання на інші джерела, надійні сайти з освітньої тематики. У подібних блогах акумулюється чимало корисної інформації, якою, зазвичай, охоче користуються педагоги початківці.
2. Платформа для спілкування – відрізняється невимушеністю стилю та легким почуттям гумору.
3. Блог-портфоліо – невеликі блоги, де розміщується портфоліо автора і види послуг, що він надає (репетиторство, дидактичні матеріали тощо).
4. Лайфстайл-блог – описує будні педагога.
5. Для роботи з учнями – часто використовується як майданчики для дистанційного навчання.

6. Рекламний ресурс – для популяризації та розповсюдження власних педагогічних надбань [4].

Результати вивчення та оцінки блогів різних педагогів, розміщених у мережі Інтернет, дозволили виділити наступні його функціональні можливості: дидактична, загальнокультурна, інформаційно-комунікаційна, науково-методична, психологічна, соціальна [2].

Використання блогів в освітній діяльності надає учасникам спілкування низку переваг та відкриває безліч цікавих можливостей:

- залучення батьків до участі в освітньому процесі;
- інформування учасників блогу про події та заходи, що відбуватимуться;
- ведення дискусій на сторінках блогу та навчання учнів правил ведення такої мережевої дискусії;
- формування в дітей навичок безпечного поведіння в мережі, культури спілкування;
- організація позакласної роботи учнів;
- реалізація спільних проєктів батьків, учителів та учнів тощо [3].

Крім цього, створення освітнього блогу майбутніми педагогами певною мірою готуватиме їх до виконання професійних функцій, а саме:

– *пізнавальної* – накопичення необхідних теоретичних знань в галузі педагогіки, психології, методики; робота з літературою психолого-педагогічного та методичного спрямування (електронні підручники, посібники, тематичні сайти тощо);

– *комунікативної* – уміння організувати ефективну комунікативну взаємодію з учасниками освітнього процесу (батьки вихованців, педагогічні працівники); уміння опановувати себе в критичних ситуаціях; уміння передбачати конфлікти і запобігати їх виникненню;

– *інформаційної* – оволодіння різними носіями інформації; оволодіння засобами комп'ютерних технологій; уміння працювати з інформацією (аналіз, структурування) за допомогою комп'ютерних технологій для здійснення суспільних та особистих потреб;

– *методичної* – підвищення власної методичної компетентності; надання системної допомоги педагогам закладів дошкільної освіти (вихователям, методистам, завідувачам) у підвищенні їх професійної компетентності в питаннях якісного здійснення освітнього процесу; вивчення, розповсюдження та накопичення кращого педагогічного досвіду [3].

Висновки. Загалом, практика створення та використання освітніх блогів у підготовці майбутніх педагогів засвідчує їх значний потенціал у формуванні пізнавальної, комунікативної, інформаційної та методичної компетентностей. Водночас освітній блог виступає ефективною платформою для організації співпраці між учасниками освітнього процесу, розвитку культури мережевого спілкування та підвищення якості освітньої діяльності.

В умовах цифровізації освіти освітній блог постає важливим інструментом професійного самовдосконалення сучасного педагога та ефективним засобом організації освітньої взаємодії. Його використання сприяє розширенню можливостей професійної комунікації, обміну педагогічним досвідом, розвитку цифрової та інформаційної компетентностей, формуванню навичок рефлексії та самоаналізу педагогічної діяльності. Освітній блог забезпечує відкритість і доступність освітнього контенту, створює умови для творчої самореалізації педагога, презентації власних методичних напрацювань і накопичення професійного досвіду.

Таким чином, освітній блог варто розглядати як дієвий ресурс професійного зростання педагога, що поєднує функції інформаційного середовища, засобу професійної самопрезентації та інструменту безперервного професійного розвитку в сучасному освітньому просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Блог. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BB%D0%BE%D0%B3>
2. Лабудько С.П. Блог як засіб розвитку професійної компетентності вчителів. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2013. № 6. С. 9-12.
3. Набока О.Г., Демченко М.О. Освітній блог як засіб професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т.69. № 1. С. 64-91.
4. Особистий блог учителя: з чого почати. URL: <https://naurok.com.ua/post/osobistiy-blog-uchitelya>
5. Табарчук І.В. Поняття, особливості, різновиди й алгоритм створення блогу вчителя. *Педагогічна майстерня*. 2012. № 12. С. 2-12.
6. Тарнавська Т.В. Використання соціальних мереж і блогів у навчанні. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_fil.n_2013_186%281%29_26

Отримано: 23.03.2026

Тетяна ФРАНЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методик початкової освіти
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2404-0771>

ТЕХНОЛОГІЯ «НАВЧАННЯ ЧЕРЕЗ ДОСЛІДЖЕННЯ» В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті подано результати досліджень проблеми сутності, функціонального призначення технології «навчання через дослідження» у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, готовності викладачів та студентів до організації цього виду діяльності у контексті розбудови у початковій школі компетентнісної системи освіти, реалізації освітньої програми «Я досліджую світ».

Ключові слова: технологія, дослідницька компетентність, навчання через дослідження.

Актуальність теми. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті визначає технологію «навчання через дослідження» каталізатором освітньої діяльності в сучасному освітньому закладі, а розвиток дослідницьких здібностей здобувачів освіти всіх рівнів як необхідну умову ефективного навчання відповідно до сучасних освітніх стандартів.

Навчання через дослідження (Inquiry-Based Learning) є ефективною педагогічною технологією, що орієнтує майбутнього вчителя початкової школи на активну пізнавальну діяльність учнів, розвиток критичного мислення та самостійного здобуття знань, що є особливо актуально у контексті реалізації освітньої програми «Я досліджую світ». У процесі професійної підготовки учителів початкової школи ця технологія сприяє формуванню базових дослідницьких умінь, педагогічної рефлексії, інтегрально – готовності до впровадження компетентнісного підходу в умовах Нової української школи. Окрім того, дослідницьке навчання забезпечує інтеграцію теорії і практики, оскільки студенти не лише засвоюють знання, а й набувають досвіду організації пізнавальної діяльності учнів через постановку запитань, ана-

ліз, моделювання, прогнозування, інші дослідницькі процеси. Окрім того, використання дослідницького підходу в підготовці майбутніх педагогів позитивно впливає на їх мотивацію, готовність до професійного саморозвитку на дослідницькій основі.

Мета: з'ясування потенціалу підвищення рівня розуміння майбутніми вчителями початкових класів системи компетентнісної освіти в частині реалізації її дослідницької складової та розвитку на цій основі дослідницьких компетентностей, здатності до організації ефективної дослідницької діяльності у майбутній професії.

Виклад основного матеріалу. Як свідчать результати переходу на нові освітні стандарти, пов'язані з формуванням ключових компетентностей як в системі початкової, так професійної освіти (що є закономірним, зважаючи на взаємозалежність систем), однією з базових проблем є рівень актуалізації дослідницької складової в структурі навчального процесу.

Мета дослідницького рівня організації навчання полягає не стільки в розширенні можливостей використання аспектних/ситуативних досліджень в навчальному процесі (традиційний варіант), скільки у формуванні у здобувачів освіти дослідницьких компетентностей як універсального способу пізнання дійсності/професії на основі особистісно зорієнтованих технологій організації навчальної діяльності. Це стосується розвитку здатності до дослідницького мислення всіх учасників освітнього процесу (і тих, хто навчає, і тих, хто навчається).

Реалізація цієї мети передбачає для викладачів підвищення рівня розуміння сутності формули «навчання через дослідження» в системі компетентнісної освіти, особливостей дослідницької складової в структурі навчання (безвідносно до рівня освітньої діяльності, навчальної дисципліни), розширення володіння арсеналом методів, форм та технологій організації дослідницької діяльності у процесі викладання відповідних навчальних дисциплін, готовності до їх практичного використання; моделювання траєкторії розвитку/саморозвитку власної здатності педагога до організації навчання на дослідницькій основі та ін.

Відповідно до означених компетентностей програмується розвиток дослідницьких умінь майбутнього вчителя початкових класів. Зокрема, у контексті готовності до практичної реалізації формули «навчання через дослідження» студент – майбутній вчитель початкових класів повинен розуміти, що: оволодіти мистецтвом дослідження означає оволодіти мистецтвом само творення; поєднання навчання з дослідженням – це персоніфікований шлях пошуку істини, відповідей на проблемні питання; дослідницькі вміння, основа – soft skills (здатність критично мислити, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, прогнозувати, проєктувати, алгоритмізувати, слухати, комунікувати, презентувати...) мають широкий спектр застосування, забезпечують нову якість життя, формують особистість, що має свої позиції, стиль, є суб'єктом власного життєвого простору.

Актуалізацію означених компетентностей можна продемонструвати на прикладі використання дослідницького методу навчання в системі підготовки майбутніх учителів початкових класів, до прикладу, у процесі їх підготовки до роботи з текстом у початковій школі. Прикладом його реалізації може бути заняття на тему «Як зрозуміти характер героя твору?». Метою такого заняття є формування у студентів уміння організовувати навчальну діяльність учнів як процес самостійного відкриття змісту тексту. Робота розпочинається зі створення проблемної ситуації: студентам пропонується уривок із художнього твору без попередніх пояснень і ставиться запитання: «Як визначити, який герой – добрий чи хитрий, якщо автор прямо цього не говорить?». Учасники висувують припущення, що характер персонажа мож-

на з'ясувати через його вчинки, слова та взаємодію з іншими героями. Наступним етапом є безпосереднє дослідження тексту. Студенти працюють у групах, аналізуючи зміст за визначеними орієнтирами: знаходять репліки героя, визначають його дії, звертають увагу на реакцію інших персонажів, виділяють ключові слова та фрази. Отримані результати вони систематизують у вигляді таблиці або коротких висновків. У процесі обговорення групи презентують свої спостереження, порівнюють інтерпретації та доходять узагальнення, що характер героя розкривається не прямо, а опосередковано – через мовлення, поведінку та взаємини. Важливим етапом є методичне осмислення дослідницького процесу: студенти аналізують, які саме запитання сприяли глибшому розумінню тексту, як організувати таку діяльність у початковій школі та якою має бути роль учителя як фасилітатора навчання. Завершується заняття практичним завданням – розробленням фрагмента уроку для учнів 2–4 класів із використанням дослідницького підходу, а також рефлексією, під час якої учасники оцінюють власний досвід і визначають ефективність такого виду роботи.

Висновки. Отож, технологія «навчання через дослідження» є досить актуальною в системі компетентнісної освіти. Вона передбачає готовність викладачів до організації цього виду діяльності в системі професійної підготовки вчителів початкових класів, які, у свою чергу, повинні володіти дослідницькими компетентностями, необхідними для проведення занять означеного типу у початковій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дубасенюк О., Вознюк О. Формування дослідницької компетентності здобувачів вищої освіти засобами педагогічного проектування. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2023. (126). С. 141–151.
2. Фенцик О.М. Дослідницький підхід до проведення уроків української мови в початковій школі: сутність та шляхи реалізації. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. (16). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15109755>

Отримано: 23.03.2026

Павло ЧАЙКОВСЬКИЙ

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ORCID <https://orcid.org/0009-0000-4500-4003>

АКМЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ ПРОЦЕСОМ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГА

У статті розкрито сутність акмеологічних засад управління освітнім процесом у системі підготовки майбутнього педагога та обґрунтовано їх значення для досягнення професійної майстерності й особистісної самореалізації.

Ключові слова: акмеологічний підхід, управління освітнім процесом, підготовка педагога, професійна майстерність, саморозвиток, самовдосконалення.

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку освіти характеризується зростанням вимог до якості професійної підготовки педагога, його особистісної зрілості та здатності до

безперервного професійного розвитку. У цих умовах особливої ваги набуває ефективне управління освітнім процесом, спрямоване не лише на досягнення освітніх результатів, а й на розкриття потенціалу майбутнього педагога. Акмеологічний підхід створює науково-методологічне підґрунтя для вдосконалення управління освітнім процесом у системі підготовки педагога, орієнтуючи його на досягнення професійної майстерності та самореалізації особистості.

Мета публікації – розкрити сутність та значення акмеологічних засад в управлінні освітнім процесом у системі підготовки педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наукових дослідженнях акмеологічний підхід розглядають як елемент інтегративної методологічної платформи, що поєднує системний, компетентнісний, особистісно орієнтований і діяльнісний підходи. Так, дослідники О. Пинзеник та В. Орбан трактують акмеологію в освіті як «проектно-орієнтовану творчу діяльність, яка стимулює самоорганізацію здобувачів освіти та їх вихід на найвищі рівні розвитку особистості» [2]. Таким чином, науковці підкреслюють, що акмеологічний підхід формує підґрунтя для такої організації освітнього процесу, яка вибудовується відповідно до логіки професійного становлення та забезпечує умови для досягнення максимально можливого рівня професіоналізму з урахуванням індивідуальних ресурсів особистості. Водночас акцент робиться на значущості особистісного чинника, який виконує системоутворювальну функцію в цьому процесі. Проектна спрямованість акмеологічного підходу свідчить про його практичну конкретність і орієнтацію на цілісну систему організації освітньої діяльності, засновану на визначених ціннісно-сміслових орієнтирах. Його творча сутність означає відсутність жорстко заданих шаблонів і алгоритмів планування навчальної діяльності, надаючи здобувачам освіти простір для самостійного вибору траєкторії розвитку.

Відповідно до змісту акмеологічного підходу професійна підготовка майбутнього педагога ґрунтується на провідній ролі суб'єктної позиції студента, що зумовлює пріоритетність процесів самоосвіти, саморозвитку, самопізнання, самоорганізації, самовдосконалення, самоконтролю та творчої самореалізації. У цьому контексті М. Радченко підкреслює, що акмеологічний розвиток педагога слід розуміти як цілісний процес його професійного становлення не лише як фахівця, а й як особистості та духовно зрілої людини. Йдеться про безперервне самовдосконалення і саморозвиток у професійному, особистісному та духовному вимірах, зростання рівня професійної самосвідомості, здатності до рефлексії педагогічної діяльності та власної професійної поведінки [3]. Дослідник акцентує увагу на необхідності створення відповідних педагогічних умов для забезпечення акмеологічного розвитку майбутнього педагога ще під час його навчання у закладі вищої освіти, зокрема формування в нього готовності й умінь до ефективної та результативної самоосвітньої діяльності.

Вагомою є також позиція В. Федоришина, який підкреслює, що модернізація системи педагогічної освіти неможлива без міждисциплінарного підходу, на якому й ґрунтується акмеологія. Дослідник зазначає, що процес акмеологічного розвитку особистості як досягнення найвищого рівня реалізації власного творчого потенціалу доцільно спрямовувати не лише на засвоєння професійних знань майбутніми педагогами, а передусім на формування їхніх особистісно-ціннісних орієнтацій на безперервний подальший саморозвиток [4]. Отже, йдеться не про опанування окремого комплексу теоретичних відомостей у межах професійної підготовки, а про глибинну смислову трансформацію всієї системи професійної освіти.

Така переорієнтація передбачає зосередження на особистісних смислах, внутрішній мотивації до професійного зростання, прагненні максимально реалізувати власні можливості та досягти успіху в майбутній педагогічній діяльності з урахуванням індивідуальних ресурсів і потенціалу особистості.

Поділяємо наукову позицію дослідників, які пов'язують здатність майбутнього педагога досягати вершин професійного розвитку – «акме» з рівнем його успішності як у процесі фахової підготовки, так і в подальшій професійній діяльності. Зокрема, М. Євтух та Т. Скорик розглядають акмеологічну спрямованість як систему твірну, що виступає підґрунтям не лише сталого зростання професійної компетентності, а й сприяє формуванню емоційного комфорту особистості [1].

Дослідження акмеологічних засад професійної успішності майбутнього педагога дозволяє виділити ключові чинники, що забезпечують ефективне професійне становлення особистості та формування високого рівня педагогічної майстерності. Акмеологічний підхід підкреслює пріоритет суб'єктності студента, активізацію процесів самоосвіти, саморозвитку, самопізнання, самовдосконалення та творчої самореалізації, що сприяє формуванню професійної самосвідомості та готовності до безперервного розвитку.

Висновки. Отже, впровадження акмеологічних засад у підготовку майбутніх педагогів не лише підвищує ефективність навчання, а й створює умови для формування компетентного, творчого, самостійного та успішного фахівця, здатного реалізувати свій потенціал у сучасному освітньому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Євтух М.Б., Скорик Т.В. Акмеологічний підхід до становлення професійної успішності майбутнього вчителя. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки.* 2020. Вип. 7. С. 8–13. URL: <https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/285>
2. Пинзеник О., Орбан В. Акмеологічний підхід як методологічний орієнтир професіоналізації освітнього процесу у закладах вищої освіти. *Молодь і ринок.* 2024. С. 97–101. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298625>
3. Радченко М.Р. Акмеологічний розвиток майбутнього педагога: основні умови для професійного самовдосконалення та саморозвитку. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* 2022. Вип. 206. С. 197–201. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-206-197-201>
4. Федоришин В.І. Теорія та методика фахової підготовки майбутніх учителів музики на акмеологічних засадах: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. Київ, 2014. 46 с.

Отримано: 23.03.2026

Юрій ЯМПОЛЬ

здобувач вищої освіти третього рівня 4 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1749-859X>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті, на нашу думку, обґрунтовано значущість організаційно-педагогічного забезпечення як цілісної основи менеджменту якості освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти. Визначено ключові складові такого забезпечення (нормативно-процедурну, організаційно-управлінську, ресурсну, діагностично-аналітичну та коригувально-розвивальну), окреслено логіку їх функціонування у внутрішній системі забезпечення якості освіти. Підкреслено роль циклу постійного поліпшення (PDCA) та прийняття управлінських рішень на підставі даних як умов підвищення результативності освітніх і управлінських процесів.

Ключові слова: менеджмент якості; організаційно-педагогічне забезпечення; внутрішня система забезпечення якості освіти; моніторинг; самооцінювання; PDCA; заклад загальної середньої освіти.

Актуальність теми. Сучасний заклад загальної середньої освіти функціонує в умовах підвищеної відкритості, суспільної вимогливості та відповідальності за результати навчання і виховання. Нормативне поле прямо орієнтує заклади на розбудову та підтримку внутрішніх механізмів забезпечення якості, що, на нашу думку, актуалізує потребу в системному менеджменті якості освітнього процесу [2; 3]. Водночас практичний досвід шкіл свідчить: фрагментарні управлінські дії (окремі накази, епізодичні перевірки, «разові» опитування) не забезпечують сталого поліпшення. Тому підкреслимо, що ключовою умовою результативності є саме організаційно-педагогічне забезпечення, яке поєднує нормативні вимоги, управлінські процедури, педагогічні технології, аналітику даних і коригувальні рішення в єдину логіку безперервного розвитку [1; 4].

Мета публікації. Теоретично обґрунтувати сутність і структуру організаційно-педагогічного забезпечення менеджменту якості освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти та практично окреслити інструменти його реалізації у внутрішній системі забезпечення якості освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під організаційно-педагогічним забезпеченням менеджменту якості освітнього процесу (далі – ОПЗ) пропонуємо розуміти сукупність взаємопов'язаних умов, процедур, ресурсів і практик, які забезпечують планування, реалізацію, оцінювання та поліпшення освітніх і управлінських процесів у школі на основі визначених критеріїв і показників. Вважаємо, що ОПЗ має забезпечувати перехід від «контролю заради контролю» до управління якістю за даними, де рішення ухвалюються з опорою на результати самооцінювання, моніторингу та зворотного зв'язку від стейкхолдерів [1; 4].

У структурі ОПЗ доцільно виокремлювати такі взаємодоповнювальні компоненти:

I. *Нормативно-процедурний* – локальні положення, регламенти, алгоритми самооцінювання, порядок збирання та використання даних, правила академічної доброчесності, внутрішні стандарти комунікації з учнями та батьками. Цей компонент забезпечує правову та процедурну визначеність діяльності закладу відповідно до вимог законодавства [2; 3].

II. *Організаційно-управлінський* – розподіл відповідальності (команди якості, робочі групи), календар управлінських циклів, управління змінами, внутрішні комунікації, механізми залучення педагогічної ради, учнівського самоврядування та батьківської спільноти. Підкреслимо, що ефективність цього компонента значною мірою залежить від лідерства керівника та узгодженості управлінських рішень [1].

III. *Ресурсний* – кадрові (компетентності персоналу), інформаційні (інструменти збору даних), матеріально-технічні та цифрові ресурси, а також час як управлінський ресурс. На нашу думку, ресурсний компонент є критичним для переходу від декларацій до реально діючих механізмів якості [1].

IV. *Діагностично-аналітичний* – система індикаторів і метрик, інструменти моніторингу освітніх результатів та умов навчання, регулярне опитування учнів/батьків/педагогів, аналіз освітніх втрат, оцінювання професійних потреб персоналу. Вважаємо, що діагностика має бути регулярною, а аналітика – зрозумілою для колективу (візуалізації, короткі аналітичні довідки, «панелі показників») [1; 4].

V. *Коригувально-розвивальний* – планування поліпшень, корекційні заходи, підвищення кваліфікації, наставництво, методична підтримка, управління ризиками та профілактика повторюваних проблем. Саме цей компонент «закриває» цикл якості, переводячи результати аналізу в управлінські та педагогічні зміни [1; 5].

Логіка функціонування ОПЗ, на нашу думку, найбільш продуктивно реалізується через цикл PDCA (Plan–Do–Check–Act): планування цілей і критеріїв якості; впровадження рішень у практику; перевірка результатів через моніторинг і самооцінювання; коригування та стандартизація ефективних практик [5]. Такий підхід узгоджується з сучасними принципами управління якістю (процесність, орієнтація на стейкхолдера, поліпшення, рішення на основі фактів) [5] і відповідає змісту рекомендацій щодо побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти в школі [1; 4].

Практичними інструментами реалізації ОПЗ можуть бути: «карта процесів» закладу (освітні, управлінські, підтримувальні процеси); матриця відповідальності (RACI); річний цикл самооцінювання; набір індикаторів (умови, освітнє середовище, педагогічна діяльність, управлінські процеси); опитувальники та чек-листи; аналітичні панелі; план поліпшень з визначеними термінами та показниками успіху [1; 4]. Вважаємо, що саме сукупність цих інструментів забезпечує керованість якості та прозорість управлінських рішень.

Висновки. Організаційно-педагогічне забезпечення є, на нашу думку, системоутворювальною основою менеджменту якості освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, оскільки інтегрує нормативні вимоги, управлінські процедури, педагогічні практики та аналітику даних у єдиний цикл постійного поліпшення. Функціонування ОПЗ на засадах PDCA та доказового управління сприяє підвищенню результативності освітніх і управлінських процесів, посиленню довіри стейкхолдерів і забезпеченню сталого розвитку закладу. Перспективним напрямом, підкреслюючи, є розроблення діагностичного інструментарію та показників інтегральної оцінки якості, адаптованих до умов конкретного ЗЗСО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абетка для директора. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти / М.В. Бобровський, С.І. Горбачов, О.О. Заплотинська,

- О.О. Ліннік. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Державна служба якості освіти України, 2021. 350 с. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/Abetka_dyrektora_2021_SQE_SURGe.pdf
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19>
 3. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/463-20>
 4. Державна служба якості освіти України. Розбудова внутрішньої системи забезпечення якості освіти (інформаційні матеріали). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/doshkilna-osvita-2/rozbudova-vnutrishnoi-sistemi-zabezpechennya-yakosti-osviti>
 5. Національний стандарт України. ДСТУ ISO 9001:2015. Системи управління якістю. Вимоги (ISO 9001:2015, IDT). Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0203774-15>

Отримано: 23.03.2026

Богдан ЯЩУК

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ORCID <https://orcid.org/0009-0007-2674-746X>

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ЯК СКЛАДОВА ДЕМОКРАТИЧНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Громадянська освіта є ключовою складовою демократичного освітнього простору України, спрямованою на формування свідомого, активного громадянина, здатного до критичного аналізу соціальних явищ. У статті проаналізовано підходи сучасних науковців до реалізації громадянської освіти, визначено її основні компоненти. Зроблено висновок про необхідність системного впровадження громадянської освіти для розвитку демократичної культури та активної громадянської позиції здобувачів освіти.

Ключові слова: громадянська освіта, демократичний освітній простір, компетентності, активне громадянство.

Актуальність теми. В умовах демократизації українського суспільства особливого значення набуває підготовка молоді до відповідальної громадянської діяльності. Громадянська освіта формує у здобувачів освіти навички критичного мислення, уміння приймати обґрунтовані рішення та брати активну участь у суспільному житті. Сучасна освітня політика України підкреслює необхідність інтеграції демократичних цінностей у навчальні програми.

Мета публікації полягає в аналізі сучасних підходів до громадянської освіти в Україні та визначенні її ключових компонентів як складової демократичного освітнього простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Громадянська освіта охоплює знання, навички та цінності, необхідні для активної участі у громадському житті, і спрямована на формування свідомого громадянина, здатного до критичного аналізу соціальних явищ. В Україні розвиток громадянської освіти розпочався у другій половині XX століття, проте особливої актуальності вона набуває у XXI столітті, після впровадження Концепції національно-патріотичного виховання та Рамкових програм освіти.

Розвиток громадянської освіти в Україні активно досліджується сучасними науковцями, які розглядають різні аспекти її реалізації, впливу на формування демократичного світо-

гляду та активної громадянської позиції. Так, О. Давиденко досліджує роль громадянських компетентностей у створенні демократичного суспільства, підкреслюючи значення компетентнісного підходу та практичної реалізації громадянських знань [1]. Д. Трейтак розглядає вплив цифрових технологій на формування громадянської активності учнів та підлітків, демонструючи, що цифровий простір стає важливим інструментом громадянської освіти [8]. І. Сєрякова та Г. Кокоца аналізують досвід студентів щодо участі у громадянських практиках, вказуючи на оцінку молоддю ефективності громадянської освіти на власному досвіді [7]. Л. Рябовол у своїх дослідженнях підкреслює роль шкільної громадянської освіти у формуванні громадянської ідентичності та демократичних цінностей [5]. Ю. Окуновська аналізує історичний розвиток та нормативно-правову базу громадянської освіти, показуючи її трансформацію від патріотичного виховання до складової демократичного освітнього простору [4]. Т. Матусевич та Л. Колесник досліджують механізми формування громадянської компетентності у межах Нової української школи, з акцентом на компетентнісний підхід та виклики впровадження [2]. У статті «Громадянська освіта як необхідна умова розбудови сталої демократії» Г. Невинна розглядає взаємозв'язок громадянської освіти та соціально-політичних процесів, необхідних для зміцнення демократії в Україні [3].

Систематизація цих досліджень дозволяє окреслити основні напрями впровадження громадянської освіти та її роль у формуванні демократичного освітнього середовища. Зокрема, дослідження науковців свідчать про необхідність забезпечення прав здобувачів освіти, формування їхньої активної позиції та розвитку критичного мислення, толерантності і соціальної відповідальності.

Отже, на основі досліджень науковців можна виокремити ключові компоненти демократичного освітнього простору, до яких належать забезпечення прав здобувачів освіти, їх участь у процесі ухвалення рішень, створення умов для розвитку критичного мислення та толерантності. Громадянська освіта реалізується через інтеграцію у навчальні дисципліни, дискусії, дебати та участь у громадських ініціативах.

Висновки. Таким чином, громадянська освіта виступає ключовою складовою демократичного освітнього простору в Україні, сприяючи формуванню свідомого громадянина, здатного до критичного аналізу соціальних явищ і активної участі у громадському житті. Аналіз наукових досліджень свідчить, що ефективне впровадження громадянської освіти передбачає розвиток компетентностей, інтеграцію цифрових технологій, практичну здобувачів освіти у громадських ініціативах, а також формування демократичної культури у закладах середньої та вищої освіти. Водночас існують проблеми нерівномірного впровадження програм, недостатньої підготовки педагогів та потреби у стандартизації змісту громадянської освіти, що визначає подальші напрями розвитку цієї освітньої складової.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Давиденко О. Громадянські компетентності як інструмент розбудови демократичного суспільства в Україні. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія: Філософія. Педагогіка*. 2024. Вип. 2(2), С. 116-124. DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-7013-2024-2-14>
2. Матусевич Т., Колесник Л. Розвиток громадянської компетентності в рамках концепції Нової української школи: сучасні виклики для педагогічної освіти. *Філософія освіти. Філософія освіти*, 2020. Вип. 25 (2). С. 240-250. DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-25-2-13>

3. Невинна Г. Громадянська освіта як необхідна умова розбудови сталої демократії. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*, 2025. № 20. С. 76-81. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/225/220>
4. Окуньовська Ю.В. Становлення громадянської освіти в Україні. *Політичне життя*. 2023. С. 13-17. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.2.2>
5. Рябовол Л.Т. Шкільна громадянська освіта як чинник утвердження української громадянської ідентичності учнів. *Український педагогічний журнал*. 2024. С. 3-8.
6. Рябовол Л.Т., Ремех Т.О. Громадянська освіта в профільній школі в Україні та зарубіжних країнах. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2024. Вип. 6(1) С. 1–5. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6113>
7. Серякова, І., Кокоза, Г. Громадянська освіта в Україні: якісне дослідження досвіду студентів громадської активності (на прикладі Київського національного лінгвістичного університету). *Advanced Education*. 2019. Вип. 6 (13). С. 36–43. DOI: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.157613>
8. Трейтяк Д. Формування громадянської активності старшокласників у цифровому просторі як складової виховання національної солідарності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 2024. Вип. 2 (28). С. 187-198. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743855/?utm_source=chatgpt.com

Отримано: 24.03.2026

Ірина АНДРЕЙЦЕВА

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0337-4107>

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПЕРСОНАЛУ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ

У статті досліджено підходи щодо підвищення професійної компетентності працівників органів місцевого самоврядування. Обґрунтовано доцільність використання інноваційних методів навчання персоналу, зокрема дистанційних освітніх платформ, практично орієнтованих тренінгів, наставництва та електронних баз знань. Доведено, що впровадження сучасних освітніх інструментів сприяє підвищенню ефективності управлінської діяльності територіальних громад.

Ключові слова: розвиток персоналу, інноваційні методи навчання, органи місцевого самоврядування, професійна компетентність, дистанційне навчання, наставництво, електронна база знань.

Актуальність теми. В умовах динамічних змін у зовнішньому середовищі та підвищення вимог до якості адміністративних послуг зростає значення безперервного професійного розвитку працівників органів місцевого самоврядування. Підвищення рівня компетентності є важливою передумовою ефективної діяльності органів влади та забезпечення належного обслуговування громадян.

Мета публікації. Метою дослідження є підвищення ефективності управлінської діяльності органів місцевого самоврядування шляхом упровадження сучасних та інноваційних методів навчання і професійного розвитку персоналу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційні підходи у навчанні персоналу передбачають зміну традиційних форм підвищення кваліфікації (лекцій, семінарів, нарад) на користь інтерактивних, індивідуалізованих і технологічно орієнтованих методів навчання. Важливою компонентою цього процесу є не лише передача знань, але й формування аналітичного мислення, розвиток командної взаємодії, лідерських якостей та цифрових компетентностей.

Для ефективного впровадження інноваційних методів навчання у діяльність територіальної громади доцільно реалізувати низку практичних кроків.

Крок 1. Адаптація програм до потреб місцевого самоврядування. Для громади важливо зосередити увагу на навчанні за напрямками: нормативно-правовому забезпечення місцевого самоврядування та його змінах; бюджетному процесі та фінансовому управлінні на місцевому рівні; стратегічному плануванні розвитку територіальних громад; організації на-

дання адміністративних послуг населенню; управлінні комунальною власністю та розвитку інфраструктури; комунікації з громадськістю та врегулюванні конфліктних ситуацій.

Крок 2. Організація міжмуніципальної співпраці у сфері навчання. Ефективним механізмом для підвищення якості навчання є співпраця між різними органами місцевого самоврядування. Зокрема, на думку Ольшанського О.В., «об'єднання ресурсів кількох територіальних громад для реалізації навчальних програм дозволяє знизити витрати на 30-40% та забезпечити вищу якість навчання» [1, с. 112]. До основних форм такої співпраці належать: створення спільних навчальних центрів для кількох громад; організація виїзних тренінгів із чергуванням місць проведення; спільне фінансування залучення зовнішніх експертів; обмін внутрішніми тренерами між громадами; формування єдиного електронного освітнього контенту.

Крок 3. Співпраця з асоціаціями місцевого самоврядування та міжнародними проєктами. Важливим напрямом розвитку професійних компетентностей є взаємодія з національними асоціаціями органів місцевого самоврядування та участь у міжнародних проєктах технічної допомоги. Згідно дослідження Гончарук Н.Т., «залучення селищних рад до проєктів міжнародної технічної допомоги дозволяє не лише отримати безкоштовне навчання персоналу, але й запровадити сучасні підходи до управління місцевим розвитком» [2, с. 56]. Серед основних форм співпраці можна виокремити участь у навчальних програмах Асоціації міст України та інших асоціацій, тренінгах у межах міжнародних проєктів USAID, UNDP, GIZ, U-LEAD, секторальних платформах для обміну досвідом, а також організацію стажувань працівників в інших громадах України та за кордоном.

До інноваційних методів навчання належать:

Дистанційне навчання та онлайн-платформи. Запровадження дистанційних форм навчання має низку переваг: зменшення витрат на відрядження, можливість навчання без відриву від виконання посадових обов'язків, гнучкість графіку проходження курсів та доступ до експертних знань високого рівня. Досвід Київської області свідчить, що «рівень компетентності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, які регулярно проходять онлайн-навчання, на 25% вищий, ніж у колег, які навчаються лише за традиційними методами» [3, с. 89]. Практична реалізація передбачає використання національних освітніх онлайн-платформ (Prometheus, Дія.Освіта, Портал управління знаннями), створення персональних акаунтів для працівників та розроблення індивідуальних планів онлайн-навчання.

Практично-орієнтовані тренінги з імітацією робочих ситуацій. Високу ефективність демонструють тренінги, які відтворюють реальні управлінські ситуації. Серед них: моделювання засідань сесій громади та її комісій, рольові ігри щодо обслуговування громадян, практикуми з підготовки проєктів управлінських рішень та аналіз кейсів, пов'язаних із вирішенням типових проблем громади. Дослідник Руденко О.М. зазначає, що «практично-орієнтовані тренінги з вирішення реальних проблем громади підвищують мотивацію до навчання на 70% порівняно з теоретичними лекціями» [4, с. 123].

Впровадження системи внутрішнього наставництва. Для органів місцевого самоврядування з невеликою чисельністю персоналу важливим інструментом розвитку кадрів є

наставництво. Така система передбачає закріплення досвідчених працівників за новими співробітниками, розроблення структурованого плану передачі знань, постійні зустрічі для надання зворотного зв'язку, оцінювання результатів професійної адаптації. Впровадження формалізованої системи наставництва в громаді передбачає розроблення відповідного положення про наставництво, визначення та підготовку наставників, формування пакета навчально-методичних матеріалів для новоприйнятих працівників, створення механізмів мотивації наставників, зокрема надання додаткових днів відпустки або премій.

Створення електронної бази знань територіальної громади. Електронна база знань слугує ефективним інструментом нагромадження та поширення організаційного досвіду. Вона може містити нормативно-правові документи з коментарями фахівців, алгоритми вирішення типових управлінських ситуацій, шаблони документів, відеоінструкції, записи вебінарів та приклади успішних практик інших громад. Практична реалізація такої бази знань не вимагає значних технічних ресурсів і може бути організована з використанням безкоштовних хмарних сервісів (Google Drive чи Microsoft OneDrive), а також за допомогою простих систем керування контентом (WordPress).

Короткі навчальні сесії в рамках щотижневих нарад. Ефективною практикою є включення коротких навчальних сесій тривалістю 15–20 хвилин до постійних нарад працівників. Такі міні-тренінги можуть включати аналіз змін у законодавстві, аналіз складних практичних випадків, презентацію нових управлінських інструментів або обмін досвідом після участі у конференціях, тренінгах.

Висновки. Для підвищення ефективності діяльності територіальних громад доцільним є впровадження інтерактивних, дистанційних та практично орієнтованих підходів до професійного навчання працівників. Важливу роль у цьому процесі відіграє розвиток інституційної спроможності органів місцевого самоврядування за допомогою створення електронної бази знань, застосування системи наставництва, активне використання сучасних освітніх технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ольшанський О.В. Механізми міжмуніципальної співпраці у сфері підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування. *Теорія та практика державного управління*. 2021. № 4. С. 107–115.
2. Гончарук Н.Т., Прудис Л.В. Модернізація системи професійного навчання державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування. *Аспекти публічного управління*. 2022. № 2. С. 52–61.
3. Національна академія державного управління при Президентові України. Е-навчання в системі підвищення кваліфікації публічних службовців: досвід, проблеми, перспективи. Київ: НАДУ, 2023. 180 с.
4. Руденко О.М. Інноваційні технології в системі підвищення кваліфікації посадових осіб органів місцевого самоврядування. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2022. № 1 (27). С. 120–128.

Отримано: 26.03.2026

ЕКОЛОГІЯ ЛЮДИНИ: НОВІТНІ ВИКЛИКИ ВЗАЄМОВІДНОСИН ЛЮДИНИ ТА ДОВКІЛЛЯ

Розглянуто необхідність осмислення та вивчення новітніх викликів екології людини, задля пом'якшення їх наслідків в умовах сучасної екологічної кризи.

Ключові слова: екологія людини, екологічні проблеми

Актуальність теми. У статті здійснено комплексний аналіз сучасних викликів екології людини в умовах глобальних трансформацій природних і соціотехнічних систем. Особливу увагу приділено ресурсному дефіциту прісної води, забрудненню мікропластиком, проблемі електронних відходів та екологічному сліду цифрових технологій. З використанням інструменту Google Trends проаналізовано динаміку суспільного інтересу до зазначених проблем упродовж останніх п'яти років. Обґрунтовано необхідність інтеграції новітніх техногенних факторів до моделей екології людини та підвищення рівня екологічної обізнаності суспільства.

Мета публікації – наголосити на необхідності зробити крок у визнанні того, що природні екосистеми та людство є динамічними і вже зазнають впливу нових факторів, які ще донедавна не враховувалися в екологічних моделях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція екології людини розвивалась з початку 20-го століття як галузь антропології, демографії та соціології [1, 2]. Сьогодні екологія людини вивчає взаємозв'язки між людьми, іншими організмами та їхнім середовищем існування і має за мету вирішення проблем, пов'язаних з навколишнім середовищем, добробутом людини та збереженням екосистем [2].

Інтерес у суспільстві до екологічних питань високий, зумовлений занепокоєнням щодо зміни клімату, забруднення довкілля, що спонукає багатьох людей вимагати чистих продуктів, повітря та води, а також інформації щодо екологічних загроз.

За допомогою Google Trends, що надає дані про динаміку запитів та трендів відстежено та проаналізовано зміни інтересу до запитів стосовно екологічних ризиків та викликів у системі людина–довкілля.

Результати дослідження вказують на підвищення пошукової активності щодо теми новітніх екологічних викликів та їх наслідків, що співзвучно переходу від традиційного забруднення середовища до складних системних загроз, пов'язаних з кліматичною кризою, нестачею питних і харчових ресурсів, а також цифровізацією та впливом нових матеріалів.

Згідно Google Trends ресурсний ризик дефіциту прісної води (Fresh water shortage) та забруднення водойм стабільно продовжують залишатися у топі загроз на 2026 рік, як давно усвідомлені. Інтерес отримання інформації на цю тему з часом не слабшає (рис. 1).

За даними WRI, наразі 25 країн щороку зазнають надзвичайно високого навантаження на водні ресурси. Їх сукупне населення складає чверть населення Землі. Саме тому 78% європейців вказують на необхідність запровадження додаткових заходів для вирішення проблем з водою [3].

Забруднення мікропластиком визнали ще однією новітньою проблемою людства. В Інтернеті є великий масив інформації щодо загрози забруднення суперекотоксикантами та ча-

стинками пластику. Спостерігається поступове збільшення потреби володіння цією інформацією, особливо за останній рік, що знайшло відображення у характері лінії тренду запитів в Інтернеті (рис. 2).

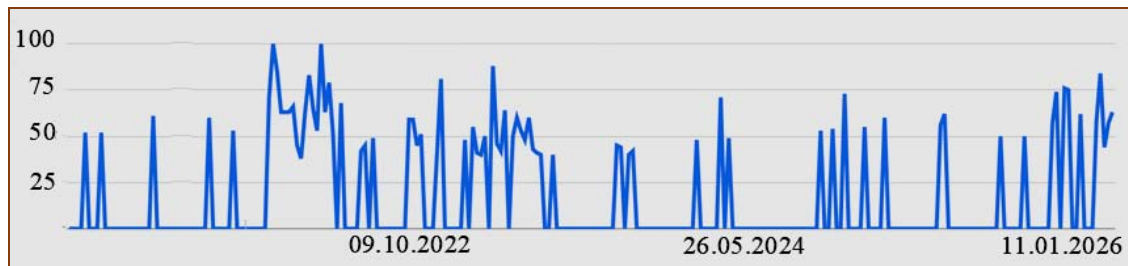

Рис. 1. Динаміка запитів «Fresh water shortage» в Google (за 5 років)

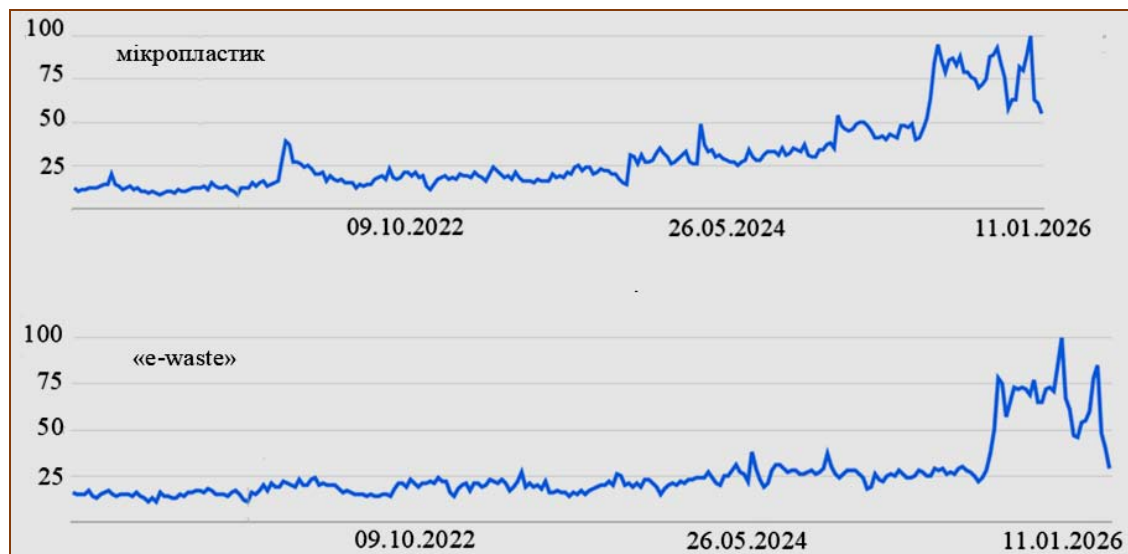

Рис. 2. Динаміка запитів «microplastic» та «e-waste» в Google (за 5 років)

Стрімкий розвиток цифрових технологій також створює нові типи загроз. Значний, небезпечний для природного середовища та здоров'я людей екологічний слід, залишають електронні відходи (e-waste) та технологічні процеси штучного інтелекту.

Електронні відходи токсичні, являють собою відпрацьоване електронне обладнання (гаджети і техніка, що має мікросхеми, електричне або акумуляторне харчування). Найбільша активність на запит «e-waste», відповідно й інтерес до цієї проблеми, спостерігається починаючи з 2025 року (рис. 2).

Екологічний слід ІТ-сектору – найбільш нерозкрита для широкого загалу проблема, але та, що вимагає прийняття негайних рішень. Недостатньо дослідженим залишається, проблема обслуговування центрів обробки даних штучного інтелекту потребує величезної кількості електроенергії та води для охолодження серверів.

Великі центри обробки даних щодня споживають кількість води, еквівалентну водоспоживанню міста із населенням від 10 000 до 50 000 людей [4]. За оцінками вчених з Каліфорнійського університету на кожен запит до таких систем, як ChatGPT об'ємом 100 слів, витрачається 0,519 літра води (приблизно одна пляшка) [4]. Чим більше енергії споживається для обробки даних, тим більше води витрачається для охолодження процесорних чіпів, щоб уникнути теплового пошкодження. На рівні серверів водоохолоджувачі охолоджують ІТ-приміщення для встановлення та підтримки оптимальної температури з метою запобігання пошкодженню мікросхем.

Інтерес до запитів на цю тему не вдалося проаналізувати через незначну кількість даних на цей запит. Спостерігається ситуація, за якої екологічна проблема залишається нерозкритою засобами масової інформації і практично ігнорованою. Проблема не виноситься на обговорення, не аналізується і, отже, не вирішується. У свою чергу, це є індикатором недостатності наукових матеріалів у засобах масової інформації (нині) та відсутності у людей самих базових знань про екологічний слід штучного інтелекту.

Висновки. Дослідження підкреслило глобальну актуальність виявлених екологічних проблем і зацікавленість у отриманні інформації про них. Разом з тим, недостатнє висвітлення нових екологічних викликів і, відповідно, брак екологічних знань можуть стати однією з головних причин погіршення екологічних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Borden R.J. A century of human ecology: recollections and tributes on the occasion of the 100th anniversary of the Ecological Society of America. *Human Ecology Review*. 2017. Vol. 23. P. 3–6.
2. Steiner F. Human Ecology: Overview. *Encyclopedia of Ecology* / ed. by S.E. Jørgensen, B.D. Fath. Amsterdam: Elsevier, 2008. P. 1898–1906. DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-008045405-4.00626-1>
3. World Resources Institute. Aqueduct 4.0: Updated Decision-Relevant Global Water Risk Indicators. Washington, DC: World Resources Institute, 2023. URL: https://openresearch.amsterdam/image/2023/11/2/aqueduct_40_technical_note.pdf
4. Yañez-Barnuevo M. Data Center Power Demands Are Contributing to Higher Energy Bills. Environmental and Energy Study Institute. 24 February 2026. URL: <https://www.eesi.org/articles/view/data-center-power-demands-are-contributing-to-higher-energy-bills>

Отримано: 26.03.2026

Микола АНДРУХОВИЧ

здобувач вищої освіти третього рівня

2 року навчання спеціальності 091 Біологія та біохімія

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-1183-7068>

Іван ФЕДОРЧУК

кандидат біологічних наук, доцент,

доцент кафедри біології та екології

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4669-6133>

ПОШИРЕННЯ *PHRAGMITES AUSTRALIS* В УМОВАХ КАМ'ЯНЕЦЬКОГО ПРИДНІСТРОВ'Я

У статті розглянуто особливості поширення *Phragmites australis* в умовах Кам'янецького Придністров'я. Проаналізовано екологічні умови зростання, роль виду у формуванні прибережноводної рослинності та його значення у функціонуванні водно-болотних екосистем регіону. Встановлено, що вид є одним із домінантних видів прибережної рослинності, який відіграє важливу роль у стабілізації берегових ландшафтів та очищенні водних екосистем.

Ключові слова: водні рослини, види, формації.

Актуальність теми. Зарегулювання Дністра та інших річок України і створення водосховищ істотно змінило природну циркуляцію води, погіршило її якість, призвело до значних трансформацій річково-долинних ландшафтів та їхнього рослинного покриву.

Мета – дослідити поширення та екологічну роль *Phragmites australis* у формуванні прибережно-водної рослинності та функціонуванні водно-болотних екосистем Кам'янецького Придністров'я.

Виклад результатів дослідження. Додаткове посилення антропогенного навантаження на екосистеми призводить до нових змін фіторізноманіття, в першу чергу раритетного. Наслідками антропогенного пресингу, зокрема, є прискорення заростання та заболочування мілководних ділянок водосховищ, пряме знищення рослинності внаслідок забудови прибережних територій, синантропізація флори, «цвітіння» води тощо.

У флорі Європи нараховується близько 11000 видів судинних рослин. З них понад 2000 таксонів зараховані до категорії рідкісних і вразливих, а близько 100 видів перебувають у критичному стані [2].

Флора судинних рослин України становить 6086 видів, з яких 4550 – види природної флори [1]. Флора болотної, водної і повітряно-водної рослинності України становить понад 600 видів [1–3].

Кам'янецьке Придністров'я характеризується значним різноманіттям природних ландшафтів, серед яких важливе місце займають водні та прибережно-водні екосистеми. Ці території відзначаються багатим видовим складом рослинності, значна частина якої представлена гідрофітами та гігрофітами.

Одним із найпоширеніших видів прибережно-водної рослинності є *Phragmites australis*. Цей вид формує густі зарості вздовж берегів річок, озер, ставків та інших водойм і відіграє важливу роль у формуванні водно-болотних біоценозів.

Дослідження поширення *Phragmites australis* в межах Кам'янецького Придністров'я є актуальним, оскільки цей вид суттєво впливає на структуру рослинних угруповань, екологічний стан водойм та процеси самоочищення водних екосистем.

Phragmites australis – багаторічна трав'яниста рослина родини *Poaceae*, що характеризується добре розвиненою кореневищною системою. Стебла можуть досягати висоти 2-4 м, листки довгі, лінійні, а суцвіття представлені великою волоттю.

Рослина має потужну систему підземних кореневищ, що сприяє швидкому вегетативному розмноженню та формуванню густих заростей. Очерет добре пристосований до зростання у вологих та перезволожених умовах, витримує коливання рівня води та може рости як у мілководді, так і на заболочених ділянках.

У Кам'янецькому Придністров'ї *Phragmites australis* поширений переважно у прибережних зонах річок, ставків, заплав та водно-болотних угідь. Найбільш сприятливими умовами для його розвитку є наявність постійного чи періодичного зволоження ґрунту та мулисті ґрунти. Завдяки високій екологічній пластичності *Phragmites australis* здатний швидко заселяти нові території та формувати монодомінантні зарості.

У межах Кам'янецького Придністров'я беруть звичайне поширення вздовж берегів річки Дністер та його лівих приток Збруч, Жванчик, Смотрич, а також у заплавах водоймах, ставках та заболочених ділянках. Найчастіше він формує щільні зарості у прибережній зоні водойм, де створює специфічні рослинні угруповання.

Зарості очерету виконують важливу екологічну функцію – вони сприяють закріпленню берегів, запобігають ерозії ґрунтів та беруть участь у процесах природного очищення води від органічних та мінеральних забруднень.

Разом з тим надмірне поширення *Phragmites australis* може призводити до зменшення видового різноманіття водної рослинності, оскільки густі зарості очерету пригнічують розвиток інших гідрофітів.

Висновки. Отже, *Phragmites australis* є одним із ключових компонентів прибережно-водної рослинності Кам'янецького Придністров'я. Вид характеризується широкою екологічною пластичністю, здатністю формувати густі зарості та значну роль у функціонуванні водно-болотних екосистем.

Зарості очерету сприяють стабілізації берегових ландшафтів, беруть участь у процесах природного очищення води та створюють сприятливі умови для існування багатьох організмів. Водночас надмірне поширення цього виду може призводити до зниження біорізноманіття водної рослинності, що потребує подальшого моніторингу та досліджень в межах регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Козак М.І. Нові місцезнаходження *Nymphoides peltata* (S.G.Gmel.) O. Kuntze (*Menyantheceae*) на території України. *Укр. ботан. журн.* 2006. № 1. С. 31–37.
2. Козак М.І. Структурно порівняльний аналіз водної та повітряно-водної флори Кам'янецького Придністров'я. *Різноманіття природи Хмельниччини: зб. статей за мат. Всеукраїнської науково-практичної конференції «Ландшафтне та біологічне різноманіття Хмельниччини: дослідження, збереження та відтворення»*. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004. С. 36–42.
3. Козак М.І. Вища водна рослинність Західного Поділля (Порядок *Lemnetalia*). *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія Біологія*. 2006. № 3–4. С. 11–18.
4. Козак М.І. Водно-болотні угіддя Західного Поділля: стан та особливості рослинного покриву. *Актуальні проблеми ботаніки та екології: мат. конф. молодих вчених-ботаніків*. Канів, 2004. Вип. 9. С. 108–110.

Отримано: 26.03.2026

Тетяна БОДНАРЧУК

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7682-487X>

ВПЛИВ МАРКЕТИНГОВИХ СТИМУЛІВ НА ІРРАЦІОНАЛЬНИЙ ПОПИТ

Визначено теоретичні засади ірраціонального попиту та систематизовано ключові чинники його формування. Обґрунтовано специфіку впливу маркетингових стимулів на структуру попиту, активізацію емоційних, когнітивних та соціальних факторів споживчої поведінки.

Ключові слова: споживач, поведінка споживача, ірраціональний попит, маркетингові стимули.

Актуальність теми. В умовах швидких ринкових змін маркетингові стимули відіграють ключову роль у формуванні ірраціонального попиту. Споживчі рішення все частіше визначаються емоційними реакціями, когнітивними упередженнями та соціальним впливом. Це створює нові можливості для стимулювання продажів та формування споживчої поведінки через цілеспрямовані маркетингові стратегії.

Метою публікації є висвітлення особливостей впливу маркетингових стимулів на емоційні реакції, когнітивні упередження та соціальні ефекти прийняття споживчих рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ірраціональний попит формується під впливом комплексного поєднання економічних, психологічних, соціальних та культурних чинників, вивчення яких дозволяє глибше зрозуміти механізми, що стимулюють надмірне або емоційно мотивоване споживання, а також оцінити різні моделі нестандартної поведінки на ринку.

Огляд внутрішніх і зовнішніх чинників ірраціонального попиту дозволяє зрозуміти, що ірраціональний попит формується не випадково, а під впливом певних соціально-психологічних процесів. Саме вони визначають, як споживач реагує на інформацію про товар, як формуються його емоції та імпульси, і як він приймає рішення, що виходять за межі раціональної оцінки. Серед основних механізмів формування ірраціонального попиту виділяють такі:

1. Імітація (наслідування). Це поведінка, коли споживач наслідує дії інших людей, часто орієнтуючись на тих, кого вважає успішним або авторитетним. Це свого роду «соціальна інфекція», яка найчастіше зустрічається в людей з пригніченою волею. Цей механізм діє, тому що багато форм поведінки відтворюються «бездумно», «як усі», «щоб не виділитися з натовпу» [1, с. 59].

2. Зараження. Це ефект, коли емоції та поведінка групи поширюються на індивіда, викликаючи хвилювий сплеск попиту на певний продукт. До прикладу, перебуваючи у магазині, людина може «вхопити» чийсь ажіотажний настрій.

3. Навіювання. Це механізм, що діє під впливом зовнішніх повідомлень, реклами або соціальних сигналів на емоції та сприйняття товару, що стимулює купівельні рішення без глибокого аналізу.

Активно поєднує ці соціально-психологічні процеси маркетинг: імітація спонукає до наслідування, зараження – емоційно залучає, а навіювання – підштовхує до швидкого рішення. Разом вони створюють сильний психологічний вплив на споживачів і часто перевищують раціональні мотиви покупки. На основі цього можна виокремити маркетингові стимули, що найбільше стимулюють ірраціональний попит (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця маркетингових стимулів ірраціонального попиту

Маркетинговий стимул	Суть	Ефект	Прояв попиту
Реклама	Створення емоційного образу товару	Асоціація з успіхом, красою, статусом	Покупка товару через емоції, а не потребу
Знижки та акції	Тимчасове зниження ціни	Відчуття вигоди та економії	Купівля непотрібних товарів
Соціальний доказ	Демонстрація популярності товару	Наслідування поведінки інших	Покупка через те, «що всі купують»
Брендинг	Формування іміджу та престижу	Бажання статусу та самовираження	Переплата за бренд
Інфлуенс-маркетинг	Реклама через блогерів	Наслідування	Покупка через авторитет особи
Дизайн й упаковка	Візуальна привабливість товару	Естетичне задоволення	Купівля через зовнішній вигляд
Персоналізована реклама	Реклама на основі даних користувача	Відчуття релевантності	Імпульсивні покупки

*Складено автором

Суб'єктивне відношення до процесу споживання й оцінки альтернатив зумовлене наявністю певних феноменів психології прийняття рішення, які викликають відповідну економічну поведінку й підсилюють ефективність впливу маркетингових стимулів (табл. 2).

Таблиця 2

Психологічні ефекти впливу на споживчу поведінку

№ з/п	Психологічний ефект	Суть
1.	Ефект Веблена	Попит на дорогі (брендові, люксові) товари зростає, навіть якщо зростає ціна, через престиж, бажання підкреслити статус. Так зване «показове споживання» – «мені доступно, а тобі ні».
2.	Ефект стадності	Попит на товари формується під впливом бажання бути у тренді та не відставати від інших, купувати те, що й інші.
3.	Парадокс дешеви-зни	Низька ціна знижує привабливість товару в очах споживача, особливо для престижних. Дешеве не хочуть купувати, бо низька ціна сигналізує про меншу статусність.
4.	Ефект очікувань споживачів	Попит на товар зростає або зменшується через очікування майбутніх змін: ціни, дефіциту, популярності.
5.	Ірраціональна сезонність	Попит на товари зростає або падає не через реальні сезонні потреби, а через традиції, свята, моду, психологічні патерни.
6.	Ефект дефіциту	Покупців заохочує дефіцит продажу, страх того, що не вистачить, особливо якщо мова йде про лімітовану версію товару.
7.	Феномен «сліпо-го» бренду	Люди надмірно прив'язані до іміджу та репутації компанії, купують товари не за якістю або функцією, а просто через назву бренду; інерційна звичка придбання товарів одного й того ж виробника.
8.	Ефект товарної новизни	Попит зростає через новизну продукту, навіть якщо він не має суттєвих переваг над існуючими товарами. Новизна стимулює емоційні покупки та бажання «бути першим».
9.	Ефект моди	Попит визначається не реальними потребами, а поточними трендами, смаками й уподобаннями.
10.	Ефект якоря	Люди при покупці орієнтуються на першу отриману інформацію, навіть якщо вона не є реальною чи релевантною.

**Складено автором на основі джерел [1, с. 58; 2; 3]*

Вплив означених ефектів свідчить, що споживачі не завжди оцінюють продукцію на основі ціни, корисності та наявної інформації. Натомість рішення приймаються під впливом очікувань, соціального тиску, статусних мотивів, емоційної винагороди, автоматизованих реакцій тощо. Психологічні ефекти формують певні повторювальні моделі ірраціональної споживчої поведінки, серед яких «колекціонери», «ікони моди та стилю», «імпульсивні покупці», «сліпі послідовники», «сезонні фанати», «ентузіасты тихої розкоші» тощо [4]. Відповідно до цих моделей, споживачі демонструють стійкі поведінкові патерни, що часто суперечать принципам раціональності: вони орієнтуються на брендовість замість функціональних характеристик, переоцінюють рідкісні чи ексклюзивні товари, копіюють вибір референтних груп або піддаються емоційним імпульсам. Такі моделі поведінки досить легко підтримуються маркетинговими стимулами.

Висновки. Отже, ірраціональний попит є складним міждисциплінарним явищем, яке має когнітивну, емоційну, поведінкову чи статусну природу. Сукупність психологічних ефектів та типових моделей поведінки демонструє, що рішення споживачів часто зумовлені суб'єктивними реакціями, упередженнями та соціальними очікуваннями. З цієї позиції маркетингові стимули виступають каталізатором ірраціонального попиту: активізують емоційне

зараження, імітацію, реалізують ефект навіювання. Разом ці чинники формують поведінкові моделі споживання, у яких емоційні та соціальні мотиви переважають над раціональним аналізом вигоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базецька Г.І. Економічна поведінка в умовах невизначеності. *Економічна теорія та право*. 2021. № 4. С. 53–68. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2021-47-4-53>
2. Маркетер. Дороге купуємо, дешевим гидуємо або ефект Веблена. *Marketer*. 2024. URL: <https://marketer.ua/ua/we-buy-expensive-hide-cheap-or-the-veblen-effect/> (дата звернення: 12.03.2026).
3. COI. Як емоції впливають на продажі. *COI Blog*. 2025. 14 квітня. URL: <https://coi.ua/blog/AdMarketing/the-psychology-of-advertising-in-product-based-business-how-emotions-drive-sales/> (дата звернення: 10.03.2026).
4. Drumel C., Descampeaux M. Luxury study: insights into luxury industry trends. *Simon Kucher Blog*. 2025. 7 May. URL: <https://www.simon-kucher.com/en/insights/luxury-study-insights-luxury-industry-trends> (accessed date: 27.02.2026).

Отримано: 26.03.2026

Таїсія ВЕСЕЛОВСЬКА

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9361-1553>

АМАРАНТ В ХАРЧУВАННІ УКРАЇНЦІВ

Розглянуто можливість використання амарантового борошна при виробництві пшеничного хліба з борошна I гатунку. Використання в рецептурі амарантового борошна дозволить не тільки збагатити продукт вітамінами, мінералами, харчовими волокнами, клітковиною, а також покращити – і зробити помітним зовнішній вигляд виробу. Розробка хлібобулочних виробів із добавкою продуктів переробки амаранту, з огляду на його хімічний склад, є перспективним напрямом для розширення асортименту продуктів підвищеної харчової цінності, у тому числі в Україні.

Ключові слова: амарант, амарантове борошно, сквален, глютен.

Постановка проблеми. Хлібобулочні вироби посідають одне з перших місць в харчуванні населення. На сьогодні найважливішою проблемою є розширення асортименту хлібобулочних виробів оздоровчого, функціонального призначення, виробів, що мають імуномодельючу, антиоксидантну і радіопротекторну дію на організм людини, збагачують його цінними речовинами. Перспективною культурою, яка дозволить поліпшити якість хлібобулочних виробів, а саме їх харчову та біологічну цінність є амарант.

Дієтичне харчування набуває у наш час великої актуальності, враховуючи зростання генетичних і алергічних захворювань. Одним із таких захворювань, що вимагає корекції харчування, є целіакія, хронічне захворювання, яке характеризується пошкодженням слизової оболонки тонкого кишківника глютенном – рослинним білком, який міститься в злакових. Офіційна кількість хворих на целіакію у світі 1%. Єдиним способом лікування цього захворювання є суворе та довічне дотримання безглютенової дієти.

В багатьох країнах розроблені технології та налагоджене виробництво безглютенової продукції і ці продукти позначаються на упаковці символом «перекреслений колосок». В Україні виробництво безглютенових виробів достатньо не налагоджене, а те що пропонується має досить високу ціну. Тому розробка та впровадження технологій як у харчовій промисловості так і у закладах ресторанного господарства з використанням безглютенової сировини є актуальним і своєчасним завданням, а наявність страв здорового харчування в меню закладів ресторанного господарства є унікальною «фішкою» закладу, тому використання безглютенової сировини у виробництві страв надає йому неординарності та конкурентоспроможності.

Основною сировиною, яка містить глютен є – хлібобулочні вироби, крупи, макаронні вироби, борошняні кондитерські вироби, тому завданням для науковців і всіх, хто виробляє харчову продукцію є створення нових технологій страв із заміною цих продуктів та сировини на безглютенові. До групи безглютенових відносять амарантове зерно і борошно з нього.

Амарант – це збалансований за вмістом білків і амінокислот продукт, джерело мінеральних речовин, клітковини, вітамінів і антиоксидантів і може з легкістю замінити інші види борошна. Застосовують для приготування тіста, фаршу, густих супів, додають у готові страви, використовують як панірування і посипання.

Повернення амаранту в зону уваги харчових промисловців стає однією з найбільш затребуваних найприбутковіших сільськогосподарських культур світу. Наша країна завжди досить жваво реагує на всі питання, які можуть стати «золотою жилою», тому амарантове питання залишається актуальним, не зважаючи на виклики, що долає Україна.

За підсумками 2018 року загальна площа амарантових посівів в Україні становила до 800 га, це переважно Миколаївська, Кіровоградська області. На частку України припадав не більше 0,1% світового обсягу виробництва амаранту. В даний час світовий ринок амаранту збільшується. При цьому затребуваність культури така велика, що переробні підприємства заздалегідь укладають з виробниками угоди на викуп 100% майбутнього врожаю.

Мета роботи – дослідження впливу амарантового борошна на технологію пшеничного хліба з борошна першого гатунку.

Виклад результатів дослідження. В даний час з насіння амаранту, у складі якого присутній цінний білок (13–21%), жири (5–7%) і вуглеводи (55–62%), промисловим чином готують крупу, борошно, дитячі суміші, а також високоякісну випічку, макаронні та кондитерські вироби, які можуть сміливо вживати особи, які потребують безглютенової дієти.

Зерно амаранту і продукти його переробки – це біологічно цінні, з широким спектром фізіологічно функціональних речовин, що визначає перспективи їх використання в технології харчових продуктів [1]. Насіння амаранту багате комплексом поліненасичених жирних кислот, вміст яких складає 77% і вони забезпечують зростання м'язових клітин в організмі людини, зміцнюють стінки судин, регулюють процеси життєдіяльності тромбоцитів і простагландинів, які мають найвищу біологічну активність [1]. Амарантова олія не має собі рівних за вмістом сквалену – сполуки, вперше виявленої в 1906 році в печінці акули, що бере участь у ліпідному обміні. Згідно останніми дослідженнями, дефіцит рівня сквалену в організмі пов'язують з процесами, що призводять до атеросклерозу, погіршення регенерації тканин і проблем старіння, тому в даний час олія амаранту дуже затребувана у фармацевтичній, косметичній та харчовій промисловості.

Одним з ефективних способів покращення харчового статусу населення це збагачення харчових продуктів, що вживаються найчастіше, фізіологічно цінними інгредієнтами. Хлібобулочні вироби належать до продуктів регулярного споживання, що робить їх перспективним об'єктом із точки зору корегування хімічного складу [1, 2]. Кількість хлібобулочних виробів, збагачених біологічно активними речовинами, на українському ринку є обмеженою і не перевищує 2–5% від загального асортименту продукції. Зважаючи на функціональні властивості продуктів переробки амаранту їх застосування у технології хлібобулочних виробів сприятиме розширенню асортименту оздоровчої продукції.

Амарантове борошно не містить глютену й характеризується високим вмістом фізіологічно повноцінних білків, харчових волокон, вітамінів, макро- і мікроелементів, поліпшеним жирнокислотним та амінокислотним складом. Амарантове борошно містить білок близький до складу ідеального [1], а також сквален, який володіє імуностимулюючими, антиокислювальними властивостями, багато токоферолів.

Амарантове борошно має цінний хімічний склад: білка у 3,8 рази більше, ніж у пшеничному борошні; ліпідів – у 9,4 рази; клітковини – у 17 разів; мінеральних речовин: натрію – у 24 рази, калію – у 4,2 рази, кальцію – у 19 разів, магнію – у 6 разів, фосфору – у 5 разів, заліза – у 36 разів; вітамінів: тіаміну – у 33 рази, рибофлавіну – у 74 рази, ніацину – в 1,2 рази [2].

Для визначення впливу продуктів переробки амаранту на хлібопекарські властивості пшеничного борошна першого ґатунку було проведено пробні випікання за умови безопарного приготування тіста. Тісто замішували вручну, бродіння здійснювали за температурами 30–32°C. Хліб випікали за температури 210–220°C [3]. Для визначення впливу амарантового борошна на хлібопекарські властивості пшеничного борошна, його було введено до рецептури пшеничного хліба (табл. 1).

Таблиця 1

Вплив продуктів переробки амаранту на якість хліба

Амарантове борошно, % до пшеничного борошна 1 ґат.	Питомий об'єм хліба, г/см ³	Комплексна оцінка якості, балів
0 (контроль)	2,76	79
<i>Амарантове борошно</i>		
5	2,49	71
10	2,48	71
15	2,42	70

Як видно з представлених даних, введення продуктів переробки амаранту викликає зниження об'ємного виходу хліба на 10–18%. З огляду на зміну питомого об'єму виробів та їх комплексної оцінки найменший вплив має введення амарантового борошна та висівок у кількості 5–10% до маси пшеничного борошна.

Збільшення частки функціональної сировини у рецептурі буде сприяти наданню продукту оздоровчих властивостей. У табл. 2 наведена характеристика органолептичної оцінки та фізико-хімічних показників якості виробів, виготовлених з додаванням 10% амарантового борошна.

Слід відзначити, що при додаванні амарантового борошна виріб має привабливий колір скоринки, незначну шорсткувату поверхню, м'яку, але дещо ущільнену м'якушку, та добре виражений смак властивий даному хлібу, з незначним присмаком амарантового борошна.

Якість хліба, виготовленого із додаванням амарантового борошна

Показник	Характеристика при введенні у рецептуру: амарантового борошна
<i>Органолептична оцінка</i>	
Колір	Білий з сіруватим відтінком
Поверхня	Гладка, є незначна шорсткуватість
Форма	Правильна
Смак і запах	Присутній запах і присмак амаранту
Грудкування під час розжовування	Відчувається незначне грудкування під час розжовування
<i>Фізико-хімічні показники</i>	
Вологість, %	40
Кислотність, град.	1,4
Пористість, %	69

Введення амарантового борошна у кількості 10% до маси пшеничного борошна забезпечує збільшення вмісту цинку і фосфору у 1,2–1,5 рази, кальцію – у 2,4 рази порівняно з пшеничним хлібом без добавок. Використання амарантового борошна збагачує хліб харчовими волокнами на 54% від добової потреби, а також поліпшує амінокислотний склад продукту за рахунок зростання вмісту амінокислот: лейцину, валіну, ізолейцину, фенілаланіну, треоніну, лізину.

Висновки. Використання амарантового борошна у технології хлібобулочних виробів у кількості 100% неможливе, тому що у ньому відсутня клейковина. Разом з тим, введення його в рецептуру хліба для збагачення та часткової заміни пшеничного борошна доцільно. З цією метою зазвичай застосовується частково знежирене амарантове борошно з амарантового шроту або плющені зерна амаранту (амарантові пластівці). Цільнозернове амарантове борошно містить велику кількість жиру, що помітно знижує його здатність до зберігання внаслідок швидкого прогорання жиру. Через низьку вологість доцільно використання амарантового борошна як добавки до пшеничного борошна, вологість якого перевищує допустимі регламентом значення. За рахунок високої кислотності амарантового борошна можливе скорочення тривалості процесу бродіння без застосування ферментних препаратів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Амарант: хімічний склад і перспективи використання. URL: <https://amaranth-association.com>
2. Дробот В.І. Технологія хлібопекарського виробництва. Київ: Логос. 2002. 365 с.
3. Миколенко С.Ю., Царук Л.Ю., Чурсінов Ю.О. Вплив продуктів переробки амаранту і чіа на якість хліба. *Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Нові рішення в сучасних технологіях*. Харків: НТУ «ХПІ». 2019. № 5(1330). С. 145–151. DOI: <https://doi.org/10.20998/2413-4295.2019.05.19>

Отримано: 26.03.2026

Владислав ГАРБАР

кандидат географічних наук, старший викладач
кафедри географії та методики її викладання
ORCID <https://orcid.org/0009-0003-0480-4364>

Андрій ПОДШИВАЛОВ

здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня 4 року навчання

ВІРТУАЛІЗАЦІЯ ГЕОТУРИСТИЧНИХ ОБ'ЄКТІВ СМОТРИЦЬКОГО КАНЬЙОНУ ЗАСОБАМИ ARCGIS STORY MAPS

У статті представлено методику віртуалізації геотуристичних об'єктів Смотрицького каньйону через розробку інтерактивного веб-путівника на платформі ArcGIS StoryMaps. Продемонстровано використання геопросторових даних, 3D-моделей та функціональних блоків StoryMaps для створення мультимедійного туристичного продукту, що забезпечує доступність складних рельєфних локацій, підвищує якість навчання та популяризує науку про Землю. Розглянуто можливості інтеграції вебпутівника у туристичну інфраструктуру регіону шляхом «фіджیتال» рішень із QR-кодами, що сприяє розвитку Smart-туризму та цифрової інклюзії.

Ключові слова: Smart-туризм, веб-сторітелінг, ArcGIS StoryMaps, геотуризм, Смотрицький каньйон, цифрова віртуалізація, інтерактивний путівник, геопросторові дані.

Актуальність теми. У сучасному світі туристична галузь перебуває на етапі інтенсивної цифрової трансформації. Традиційні путівники, інформаційні буклети та статичні карти вже не задовольняють потреби «цифрового покоління» мандрівників, які прагнуть інтерактивності, глибокої візуалізації та миттєвого доступу до даних через смартфони. Концепція «розумного туризму» (Smart Tourism) стає глобальним світовим стандартом, де геоінформаційні системи (ГІС) відіграють ключову роль як базова платформа для створення інноваційних туристичних продуктів.

Смотрицький каньйон – унікальна геологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення та один із найважливіших об'єктів Національного природного парку «Подільські Товтри». Його прямовисні стінки є закам'янілим літописом давнього теплого моря силурійського періоду (443–419 млн років тому). Незважаючи на колосальний науковий та естетичний потенціал, геотуристична інфраструктура каньйону залишається фрагментарною. Складний рельєф, круті схили та відсутність облаштованих маршрутів роблять значну частину геосайтів фізично недоступними для маломобільних груп населення, що суперечить принципам інклюзивності. Отже, виникає об'єктивна необхідність застосування методів просторового моделювання для перенесення геологічної спадщини у цифровий вимір.

Питання впровадження інформаційних технологій у туризм активно висвітлюється в працях U. Gretzel, C. Costa та ін., які формують парадигму «Smart Tourism». Водночас використання хмарних Web-GIS платформ, зокрема ArcGIS StoryMaps компанії Esri, як засобу наукової комунікації досліджувалося у працях R. Roth та M. Peterson. Однак в українській рекреаційній географії потенціал вебсторітелінгу для візуалізації саме геологічних пам'яток залишається практично нерозкритим, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – розкрити методику та практичні результати віртуалізації геотуристичних об'єктів Смотрицького каньйону шляхом розробки інтерактивного вебпутівника на хмарній платформі ArcGIS StoryMaps.

Виклад результатів дослідження. Для реалізації проєкту геопросторові дані, попередньо зібрані та структуровані у настільній програмі QGIS, були конвертовані (формат GeoJSON) та розгорнуті у хмарному середовищі ArcGIS Online. Це дозволило створити базову вебкарту, яка стала фундаментом для розробки мультимедійного продукту – путівника «Таємний світ Смотрицького каньйону» (рис. 1).

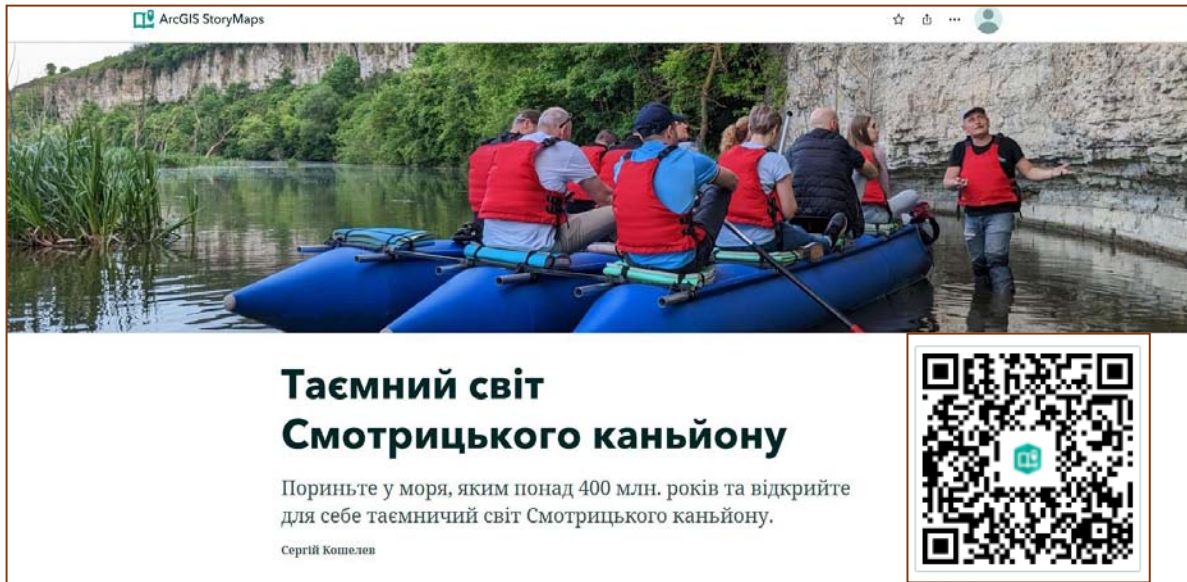

Рис. 1. Проєкт «Таємниці Смотрицького каньйону» на платформі ArcGIS StoryMaps

Використання ArcGIS StoryMaps дозволило застосувати підхід «едьютейнменту». Замість сухого викладу фактів, платформ а структурує інформацію за допомогою спеціалізованих функціональних блоків, кожен з яких вирішує окреме комунікативне завдання:

1. Модуль «Guided Tour». Використано для просторової синхронізації тексту та карти. Під час прокручування сторінки користувачем, карта автоматично масштабується та переміщується до ключових геосайтів (наприклад, водоспад «Дівочі сльози» чи геосайт «Кіно-театр»). Кожна локація супроводжується спливаючим вікном з адаптованим описом літологічного складу порід.

2. Інструмент порівняльного аналізу «Swipe». Цей блок відіграє критично важливу роль для когнітивної інтерпретації палеогеографії. Інструмент дозволяє користувачеві рухати повзунок по екрану, накладаючи одне зображення на інше. У нашому проєкті «Swipe» використано для гідрологічного моделювання: ліва частина екрана демонструє сучасний стан каньйону (район Старої фортеці), а права – цифрову реконструкцію її затоплення водою до рівня брівок. Такий віртуальний експеримент створює потужний «вау-ефект» і дозволяє миттєво досягнути грандіозні масштаби ерозійної роботи річки.

3. Блок «Sidecar» та інтеграція 3D-моделей. Завдяки підтримці iframe-вбудовування, у структуру StoryMap інтегровано детальні 3D-моделі (Virtual Outcrops), отримані методом фотограмметрії (SfM). Відтепер турист, стоячи на оглядовому майданчику, може на екрані смартфона покрутити тривимірну модель давнього коралового рифу або скам'янілості, які фізично знаходяться на неприступній прямовисній скелі внизу.

Важливою архітектурною перевагою створеного застосунку є принцип «Mobile First» та робота у форматі Software as a Service (SaaS). Вебпутівник не потребує завантаження чи встановлення у смартфон.

Для імплементації продукту в туристичну інфраструктуру Кам'янця-Подільського ми пропонуємо створення «фіджитал» середовища. Воно передбачає встановлення на фізичних маршрутах інформаційних табличок із QR-кодами. Відсканувавши код, турист миттєво отримує доступ до інтерактивної історії, яка використовує GPS смартфона для позиціонування на місцевості.

Висновки. Платформа ArcGIS StoryMaps є потужним інструментом для неогеографічних досліджень та розвитку Smart-туризму. Віртуалізація об'єктів Смотрицького каньйону засобами вебсторітелінгу дозволяє не лише подолати проблему фізичної недоступності складних рельєфних локацій, але й кардинально змінює якість засвоєння інформації. Трансформація статичних карт в інтерактивні мультимедійні історії сприяє популяризації наук про Землю, забезпечує цифрову інклюзію та створює новий, високотехнологічний туристичний бренд регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брусак В., Москалюк К. Перспективи створення геопарку на території Подільських Товтр. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2012. Вип. 40, ч. 1. С. 132–141.
2. Buckley S.J., Enge H.D., Howell J.A. The Virtual Outcrop: A 3D reservoir analogue revolution. *AAPG Bulletin*. 2019. Vol. 103, № 1. P. 1–9.
3. Gretzel U., Sigala M., Xiang Z., Koo C. Smart tourism: foundations and developments. *Electronic Markets*. 2015. Vol. 25, № 3. P. 179–188.
4. Roth R.E. Interactivity and cartography: A contemporary perspective on user interface and user experience design. *Cartographic Perspectives*. 2015. № 81. P. 46–70.

Отримано: 26.03.2026

Наталія ГОРДІЙ

кандидат біологічних наук, доцент
старший викладач кафедри біології та екології
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5214-3770>

ЗАХОДИ ЗМЕНШЕННЯ ЕНЕРГОСПОЖИВАННЯ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГОНЕЗАЛЕЖНОСТІ – ШЛЯХ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД

У статті обґрунтовано комплексний підхід до трансформації енергетичного сектору на рівні місцевого самоврядування в умовах сучасних викликів. Проаналізовано стратегічне значення енергоефективності та децентралізації генерації як ключових факторів економічної стійкості та екологічної безпеки громад.

Ключові слова: сталий розвиток, енергоспоживання, енергозалежність, альтернативні джерела енергії, територіальна громада, екологічна стабільність, Кам'янець-Подільська територіальна громада.

Актуальність теми. Війна змінила наш погляд на багато речей. Ми побачили, наскільки вразливою може бути інфраструктура. Наскільки швидко громада може залишитися без світла, тепла, води. І водночас ми побачили, як гнучко і креативно можуть діяти українці, коли мають навіть базовий інструментарій для ухвалення рішень. Тому питання енергетики вже не може бути відкладене «на після перемоги».

Метою публікації є аналіз механізмів управління енергоспоживанням на рівні місцевого самоврядування та визначення шляхів підвищення енергетичної автономності громад через інтеграцію відновлюваних джерел енергії та інноваційних технологій енергозбереження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стан енергоефективності в житловому та комунальному секторах України залишається критичним, що підтверджується деякими показниками. Так, житловий сектор України споживає близько 30-35% усіх енергоресурсів країни [2]. При цьому через низьку термомодернізацію будівель, зведених у радянський період, втрати теплової енергії в них сягають 40-60%, тоді як у країнах ЄС цей показник не перевищує 10-15% [1]. У структурі видатків громад на утримання бюджетних установ (шкіл, садочків, лікарень) оплата енергоносіїв посідає друге місце після заробітної плати, складаючи від 10% до 25% загального бюджету громади [3].

Найбільш розповсюдженим джерелом фінансування енергоефективних проєктів є використання власних ресурсів громад. Для цього органи місцевого самоврядування найчастіше розробляють та затверджують місцеві цільові програми з енергоефективності. Метою таких програми енергоефективності та енергозбереження, оснований на інноваційному розвитку і впровадженню швидкоокупних технологій, є: підвищення ефективності і надійності функціонування енергетики громади шляхом модернізації існуючого теплогенеруючого обладнання, залучення в енергообіг вторинних поновлюваних джерел енергії та впровадження сучасних енергоефективних технологій і устаткування; підвищення енергонезалежності об'єктів за умови впровадження енергозберігаючих заходів на діючому енергообладнанні, залучення відновлювальних енергоресурсів.

Основними завданнями, які можуть декларуватись в місцевих програмах є модернізація обладнання, заміна вікон, дверей та котлів, утеплення фасадів та даху приміщень, впровадження енергозберігаючих заходів на діючому обладнанні, заміна електроосвітлювальних приладів на енергоекономні, з відмовою від ртутних ламп і т.д.. Ці ж програми, включаючи відповідні заходи, передбачають і виділення певних коштів з бюджету або зазначають інші можливі джерела фінансування.

Основні заходи для енергонезалежності громад [3]:

1. Термомодернізація будівель: утеплення фасадів, дахів, підвалів, заміна вікон та модернізація систем вентиляції.
2. Модернізація мереж: реконструкція систем тепло- та водопостачання, встановлення ІТП (індивідуальних теплових пунктів) та приладів погодного регулювання.
3. Впровадження ВДЕ: встановлення сонячних панелей (СЕС), теплових насосів, використання біопалива для комунальних установ.
4. Енергоменеджмент: створення систем моніторингу споживання енергії, енергоаудит та впровадження енергоощадливих технологій.
5. Створення енергетичних кооперативів: залучення коштів мешканців для інвестування в місцеві енергетичні установи.

Кам'янець-Подільська територіальна громада є одним із лідерів України у впровадженні альтернативної енергетики, використовуючи сонце, біомасу та біогаз для виробництва електрики. Так, ключовими об'єктами та ініціативами Кам'янець-Подільської громади є:

- сонячна енергетика: поблизу села Панівці функціонує одна з найбільших в Україні СЕС «Кам'янець-Подільська» піковою потужністю 63,8 МВт (також громада активно встановлює сонячні панелі на дахах лікарень та інших об'єктів соціальної інфраструктури);
- біоенергетика (БіоТЕС): у місті працює унікальна теплоелектростанція на біомасі, яка є п'ятою за потужністю у світі серед подібних об'єктів (станція виробляє енергію, спалюючи відходи сільського господарства та деревообробки);
- енергія з відходів: на міському полігоні ТПВ запущено лінію дегазації сміттєзвалища потужністю 500 кВт, яка переробляє метан у 4 млн кВт-год електроенергії на рік;
- когенераційні установки: комунальне підприємство «Міськтепловоденергія» використовує п'ять сучасних агрегатів (загальною потужністю понад 2,5 МВт), які одночасно виробляють тепло та електрику для критичної інфраструктури громади.

Завдяки цим проектам місто ставить амбітну мету досягти 100% енергозабезпечення з відновлюваних джерел до 2050 року. Громада продовжує впроваджувати заходи зі сталого енергетичного розвитку, зменшуючи залежність від традиційних джерел енергії.

Висновки. Сьогодні енергонезалежність громади – це не просто екологічний тренд, а фундамент її спроможності захистити мешканців та забезпечити сталий економічний розвиток попри зовнішні виклики. За останні роки питання енергонезалежності України набуло особливої актуальності і безпосередньо пов'язано з енергобезпекою країни. В умовах залежності економіки України від імпорту паливно-енергетичних ресурсів і тенденції до зростання цін на енергоносії їх ефективне використання стало нагальною потребою. Постійне дорожчання паливно-енергетичних ресурсів, відсутність альтернативних джерел енергопостачання вимагає особливої уваги до питань енергозбереження та енергоефективності. Зменшення енергоспоживання та підвищення енергонезалежності громад досягається через термомодернізацію будівель, модернізацію інженерних мереж, впровадження відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) та створення енергетичних кооперативів. Це забезпечує зниження витрат, підвищує екологічну безпеку та сприяє сталому розвитку через оптимізацію споживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. URL: <https://saee.gov.ua/enerhoefektyvnist/enerhoefektyvnist>
2. Міністерство енергетики України. URL: <https://mev.gov.ua/>
3. Рекомендації для органів місцевого самоврядування з впровадження енергоефективних заходів на рівні територіальних громад. URL: https://decentralization.ua/uploads/attachment/document/1120/Recommendations_on_Energy_Efficiency_Measures_in_Municipalities.pdf

Отримано: 26.03.2026

Максим ГОРІШНІЙ

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання

спеціальності 091 Біологія та біохімія

ORCID <https://orcid.org/0009-0005-2629-2165>

Максим КОЗАК

кандидат біологічних наук, доцент,

доцент кафедри біології та екології

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2734-6410>

ПРОТИЗАПАЛЬНІ ЕКСТРАКТИ В СТОМАТОЛОГІЇ ТА ЇХ ДОЦІЛЬНІСТЬ

У статті розглянуто лікувально-профілактичний потенціал екстрактів у стоматологічній практиці. Проаналізовано біологічно активні речовини лікарських рослин, що входять до складу екстрактів, та їх вплив на стан ротової порожнини. Визначено, що рослини з протизапальними, антимікробними, антиоксидантними та імунomodulatory властивостями сприяють профілактиці захворювань ясен, карієсу, пародонтиту та стоматиту. Зазначено, що систематичне використання екстрактів може бути ефективним доповненням до традиційних методів профілактики та лікування стоматологічних захворювань.

Ключові слова: стоматологія, фітотерапія, рослинні екстракти, протизапальна дія, захворювання порожнини рота..

Актуальність теми. Захворювання порожнини рота, зокрема гінгівіт, пародонтит, стоматит та інші запальні процеси слизової оболонки, є одними з найбільш поширених стоматологічних проблем. У сучасній стоматології поряд із традиційними лікарськими препаратами все більшого значення набувають природні засоби, зокрема рослинні екстракти. Вони містять комплекс біологічно активних речовин, що мають протизапальну, антимікробну, антиоксидантну та регенераційну дію.

Мета статті – обґрунтувати ефективність та особливості застосування рослинних екстрактів у вигляді ополіскувачів для профілактики та комплексної терапії запальних захворювань порожнини рота.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зростання інтересу до фітотерапії пояснюється її відносною безпечністю, меншою кількістю побічних ефектів та можливістю тривалого застосування. Тому використання протизапальних екстрактів у стоматології є актуальним напрямом сучасних досліджень [2]. Значна поширеність і висока інтенсивність захворювань зубів та тканин пародонта серед людей різного віку зумовлюють потребу у впровадженні ефективних профілактичних заходів, спрямованих на збереження стоматологічного здоров'я населення. Одним із важливих способів профілактики є дотримання правил індивідуальної гігієни ротової порожнини [1, 2].

Полоскання ротової порожнини вважається дієвим профілактичним методом, який доцільно здійснювати після кожного прийому їжі. Під час цієї процедури відбувається механічне очищення поверхні зубів від залишків їжі та зубного нальоту, а також очищення ясен і зубоясенних кишень. Регулярне полоскання сприяє запобіганню розвитку патологічних процесів і покращує кровообіг у тканинах порожнини рота [2, 5]. Для полоскання можуть використовуватися різні лужні розчини, які допомагають відновити нейтральний рівень середовища в ротовій порожнині. Крім того, існують спеціальні засоби для полоскання рота – ополіскувачі та зубні еліксири, що виступають додатковими компонентами індивідуальної гігієни порожнини рота.

Перші відомості про використання полоскання ротової порожнини походять із давньої китайської медицини, де цю процедуру застосовували для лікування запалення ясен. У єврейській медичній практиці для лікування захворювань ясен рекомендували використовувати суміш лікарських трав з оливковою олією [3].

Спочатку полоскання порожнини рота застосовували переважно як допоміжний засіб інтенсивного догляду при виникненні проблем із яснами. Проте з часом ополіскувачі стали важливою складовою домашньої гігієни ротової порожнини. Сучасні засоби для полоскання є більш функціональними та здатні не лише зменшувати запалення ясен, а й виконувати інші профілактичні та лікувальні функції. Нині всі рідини для полоскання ротової порожнини, представлені на ринку, умовно поділяють на ополіскувачі та зубні еліксири [4].

Зубні еліксири являють собою емульсії, що містять комплекс лікарських речовин і біологічно активних компонентів. Перед застосуванням необхідну кількість еліксиру розводять у воді та використовують для полоскання ротової порожнини.

Ополіскувачі-освіжувачі, порівняно з еліксами, є відносно новими засобами гігієни. Вони мають більш виражену медичну спрямованість: сприяють зміцненню тканин порожнини рота, освіжають дихання та виконують дезодорувальну функцію

Згідно з класифікацією С. Б. Улітовського (1999), рідкі засоби для гігієни порожнини рота поділяють на дві основні групи. До першої належать гігієнічні засоби, які використовуються для дезодорації дихання, зволоження слизової оболонки ротової порожнини, а також часткового видалення зубного нальоту. До цієї ж групи відносять профілактичні засоби – рідкі препарати для оральної гігієни, що містять активні компоненти, які визначають напрямок їх дії та забезпечують профілактичний ефект [1–3].

До другої групи належать протизапальні ополіскувачі. Вони поділяються на прості та складні. Прості протизапальні ополіскувачі містять у своєму складі переважно екстракти лікарських рослин і трав. Складні ополіскувачі, у свою чергу, поділяють на комбіновані та комплексні.

Комбіновані ополіскувачі – це рідкі препарати, що містять два або більше активних компонентів, спрямованих на лікування та профілактику одного й того самого патологічного процесу. Комплексні ополіскувачі також можуть містити один або кілька активних компонентів, проте їх дія спрямована на профілактику або лікування різних видів патологій порожнини рота [2, 3, 6].

Окрему підгрупу комбінованих ополіскувачів становлять засоби, до складу яких входять сполуки фтору, зокрема натрію фторид та амінофториди. Такі ополіскувачі мають виражену карієспрофілактичну дію та широко використовуються у стоматологічній практиці [2, 7].

Гігієнічні ополіскувачі зазвичай майже не відрізняються між собою за складом і не мають вираженого лікувального ефекту. Вони здатні лише тимчасово усувати або маскувати неприємний запах із ротової порожнини, однак не впливають на причини його виникнення, тому їх терапевтична цінність є обмеженою.

Натомість лікувальні ополіскувачі представлені значною кількістю різновидів. До них належать протизапальні, десенситивні (для зниження чутливості зубів), відбілювальні, засоби для зміцнення твердих тканин зубів, препарати, що запобігають утворенню зубного нальоту та каменю, а також комплексні й професійні ополіскувачі. Кожен із цих видів відрізняється складом компонентів та основною активною речовиною.

Ополіскувачі, спрямовані на профілактику карієсу, зазвичай містять такі компоненти, як натрію фторид і натрію монофторфосфат, що сприяють зміцненню емалі та підтриманню

природної білизни зубів. Існують засоби, призначені як для щоденного використання, так і для періодичного застосування, наприклад один раз на тиждень. Вони відрізняються між собою концентрацією іонів фтору. Такі ополіскувачі доцільно використовувати разом із зубними пастами, що містять кальцій. У деяких випадках фтор замінюють сполуками кальцію, магнію або фосфору. Засоби з такими компонентами також сприяють зміцненню зубів, запобігають розвитку карієсу та зменшують чутливість зубів.

Крім того, до складу багатьох ополіскувачів входить ксиліт – природна речовина, яка перешкоджає розвитку карієсу (його синтетичним аналогом є ксилітол). Водночас варто враховувати, що ця сполука належить до цукрозамінників, тому пацієнтам із цукровим діабетом, а також із хронічними захворюваннями печінки та підшлункової залози слід звертати увагу на її наявність у складі засобу [5].

Використання рослинних екстрактів у стоматології має низку переваг:

1. Комплексна дія. Біологічно активні речовини впливають одночасно на кілька механізмів розвитку запалення.
2. Низька токсичність. Рослинні препарати, як правило, мають меншу кількість побічних ефектів порівняно із синтетичними лікарськими засобами.
3. Антимікробна активність. Багато рослинних екстрактів пригнічують розвиток патогенних бактерій і грибів.
4. Стимуляція регенерації. Фітокомпоненти сприяють відновленню пошкоджених тканин слизової оболонки.
5. Профілактичний ефект. Регулярне застосування рослинних ополіскувачів допомагає підтримувати здоров'я ясен і слизової оболонки рота.

Висновки. Рослинні екстракти переважно використовуються як допоміжний засіб у комплексній терапії стоматологічних захворювань. Фітотерапія може стати безпечною та доступною альтернативою фармакологічним препаратам при комплексному догляді за ротовою порожниною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гужевська Н.С. Клініко-імунологічне обґрунтування застосування фітопрепаратів у комплексному лікуванні генералізованого пародонтиту. *Вісн. стоматології*. 1999. № 3. С. 14–15.
2. Кухта С.Й., Бунь Ю.М., Бучковська А.Ю. Застосування нових вітчизняних препаратів у пародонтології: *матеріали II (IX) з'їзду Асоціації стоматологів України*. Київ, 2004. С. 232.
3. Мащенко І.С. Вузлові питання клінічної пародонтології. *Медичні перспективи*. 1996. № 1. С. 55–58.
4. Мірчук Б.М., Дрогомирецька М.С., Деньга О.В., Левицький А.П. Застосування фітоадаптогенів у стоматології (огляд літератури). *Вісник стоматології*. 2007. № 2. С. 62–66.
5. Почтар В.М., Дзяд О.В., Дацюк В.А., Македон О.Б. Зубні еліксири з біофлавоноїдами в профілактиці і лікуванні дисбіозів порожнини рота. *Вісник стоматології*. 2005. Спец. вип., № 2. С. 151–152.
6. Andersen O.M. *Flavonoids: chemistry, biochemistry and applications*. Taylor and Francis CRC Press. 2005. 1256 p.
7. Giamperi L., Fraternali D., Bucchini A., Rocco D. Antioxidant activity of citrus paradise seeds glyceric extract. *Fitoterapia*. 2004. Vol. 75, № 20. P. 221–224.

Отримано: 26.03.2026

Яків ЗОЗУЛЯ

здобувач вищої освіти третього рівня 1 року навчання

спеціальності Е1 Біологія та біохімія

ORCID <https://orcid.org/0009-0005-4059-6720>

Інна ГРИГОРЧУК

кандидат біологічних наук, доцент,

доцент кафедри біології та екології

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2260-998X>

ВПЛИВ ТЕХНОГЕННИХ ЕЛЕКТРОМАГНІТНИХ ПОЛІВ НА РОСЛИНИ

Проаналізовано вплив техногенних електромагнітних полів (ЕМП) різного частотного діапазону на рослини. З'ясовано, що реакції рослин залежать від інтенсивності, тривалості та частоти опромінення, виду та онтогенетичного стану рослин. Окреслено суперечності результатів і необхідність стандартизації методик досліджень.

Ключові слова: рослини, електромагнітні поля, морфо-фізіологічні реакції, адаптація, фітоіндикація.

Актуальність теми. Рослинний покрив є первинною ланкою біосфери та чутливим індикатором змін у середовищі існування, тому вивчення адаптації рослин у відповідь на дію електромагнітних полів, потребує особливої уваги. Реакції рослин на їх дію можуть виступати інтегральними показниками екологічного стану територій, дозволяючи оцінювати як безпосередній вплив техногенних чинників, так і загальний рівень антропогенного навантаження. Оцінка впливу техногенних електромагнітних полів на рослинність має ключове значення для екологічної безпеки, агроекології, біоіндикації та охорони довкілля. Зростання антропогенного електромагнітного навантаження потребує систематизації сучасних досліджень для визначення потенційних ризиків, оцінки механізмів біологічної відповіді та розроблення рекомендацій щодо зменшення негативного впливу на природні та агроєкосистеми.

Попри зростаючу кількість досліджень, присвячених впливу техногенних електромагнітних полів на рослини, низка важливих аспектів цієї проблематики залишається недостатньо вивченою або отримані результати є суперечливими. Це обумовлює необхідність системного аналізу сучасної доказової бази та виокремлення ключових наукових прогалин, яким присвячена дана стаття. Тому **метою роботи** є вивчення впливу техногенних електромагнітних полів на рослини.

Виклад основного матеріалу. Дослідження впливу антропогенних електромагнітних полів (ЕМП) на рослинні організми за останні роки показали багатогранну картину результатів: у різних роботах фіксують стимулюючі, інгібуючі або відсутні ефекти, що значною мірою залежить від частотного діапазону, амплітуди полів, тривалості експозиції, стадії розвитку рослини і особливостей виду. Цю неоднорідність висвітлено в оглядах і наукових звітах останніх років [1, 3, 5].

Найчастіше виявлені зміни, пов'язані з фотосинтетичною функцією, маркерами окисного стресу, а також модифікаціями ростових параметрів і гормонального профілю. Саме ці показники є найбільш стабільними та відтворюваними біомаркерами при експериментальному аналізі дії ЕМП [2, 4].

Дослідження реакцій рослин на вплив техногенних електромагнітних полів представлені у низці праць [1–6]. Так, було показано, що реакції рослини можуть відбуватися на субклітинному рівні або на рівні всієї рослини, проявляючись у формі модифікації росту [2]. У інших дослідженнях показано, що під дією надзвичайно низькочастотних електромагнітних полів у рослин *Nicotiana tabacum* (L.) спостерігаються ознаки оксидативного стресу [3]. М. Флорез (M. Florez) зі співавторами, показали, що низькочастотні ЕМП стимулюють проростання *Phaseolus vulgaris* [2] тощо.

Попри значний обсяг наявних експериментальних даних, дослідження впливу техногенних електромагнітних полів (ЕМП) на рослини досі характеризуються рядом суттєвих методологічних обмежень, що ускладнюють порівняння результатів та формування узагальнених висновків. Так, наразі відсутні стандартизовані параметри експериментів: у сучасних роботах спостерігається значна варіабельність характеристик ЕМП (частот, індукції, щільності потоку, тривалості та режимів експозиції). Це призводить до невідтворюваності результатів, що суттєво знижує достовірність порівняльного аналізу та ускладнює формування загальних закономірностей дії ЕМП на рослинні організми.

Серед існуючих досліджень бракує довготривалих та *in situ* досліджень. Наявні результати ґрунтуються переважно на короткотривалих лабораторних експозиціях із контрольованими умовами, що не відображають комплексності природного середовища. Практично відсутні систематичні польові дослідження поблизу об'єктів енергетичної інфраструктури, які б дозволили оцінити кумулятивний і сезонний характер впливу ЕМП на рослинні угруповання, а також можливі зміни фітоіндикаційних показників у середньо- та довгостроковій перспективі.

З огляду на зазначені обмеження, подальші дослідження мають бути спрямовані на створення уніфікованих методичних протоколів, які враховують частотний діапазон, інтенсивність, тривалість і просторову структуру ЕМП, а також дозволяють здійснювати точну оцінку енергопоглинання рослинними тканинами.

Висновки. Отже, техногенні ЕМП викликають різноманітні морфофізіологічні реакції рослин, які можуть варіювати від стимулюючих до інгібуючих залежно від частоти, інтенсивності, тривалості впливу та видоспецифічних особливостей. Накопичення даних свідчить про роль ЕМП у ростових і морфогенетичних процесах рослин, формуванні окисного стресу, модифікації фотосинтетичних параметрів та структури клітин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Danho S, Escobar Huertas J.F., Schoellhorn W.I. A Systematic Review of the Impact of Electromagnetic Waves on Living Beings. *Cureus*. 2025. 17(8): e90355.
2. Florez M., Carbonell M.V., Martinez E. Exposure of maize seeds to stationary magnetic fields: Effects on germination and early growth. *Environmental and Experimental Botany*. 2007. № 59(1). P. 68–75.
3. Glibovytska N., Rashevskaya H., Arkhypova L., Adamenko Ya., & Orfanova M. Impact of electric power facilities on natural phytocenotic diversity. *Ukrainian Journal of Forest and Wood Science*. 2024. № 15(2). P. 8–22.
4. Heredia-Rojas Antonio J., Freeze-Gallardo Erick, Quistian-Martínez Deyanira, Rodríguez-De la Fuente Abraham O., Gomez-Flores Ricardo, F. David, Lafuente-Rincón, Heredia-Rodríguez Omar, Valadez-Lira Alberto. Low-frequency electromagnetic fields increase oxidative stress in tobacco plants. *Emirates Journal of Food and Agriculture*. 2023. №35(2). P. 139–144.

5. Perovych L., Perovych I. and Lazariyeva O. Accuracy of Determining Ecologically Safe Territories in the Zones of Electromagnetic Fields Caused by Radio-Television Antennas and Cellular Communications. *Grassroots Journal of Natural Resources*. 2022. № 5(1). P. 40–46.
6. Tran N.T., Jokic L., Keller J., Geier J.U., Kaldenhoff R. Impacts of Radio-Frequency Electromagnetic Field (RF-EMF) on Lettuce (*Lactuca sativa*)-Evidence for RF-EMF Interference with Plant Stress Responses. *Plants (Basel)*. 2023. 28.12(5). P. 1082.

Отримано: 26.03.2026

Наталія КАЗАНІШЕНА

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри біології та екології

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0837-6905>

РЕАЛІЗАЦІЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЇ ТА ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «ЗДОРОВ'Я, БЕЗПЕКА ТА ДОБРОБУТ»

Проаналізовано можливості викладання біології та інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у контексті реалізації цілей сталого розвитку. Визначено екологоосвітній потенціал зміст біології та інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут».

Ключові слова: сталий розвиток, методика викладання біології, методика викладання інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут», екологічна освіта.

Актуальність теми. Концепція сталого розвитку спрямована на покращення добробуту сучасного покоління, його економічне зростання та охорону навколишнього середовища без створення загроз для добробуту та розвитку майбутніх поколінь. Цілі сталого розвитку – це орієнтири, якими маємо керуватись у повсякденному житті, усвідомлюючи їх значимість для себе та своїх нащадків.

Стратегія поведінки, що відповідатиме контексту сталого розвитку, має формуватися із дитячого віку. Значний потенціал у розвитку знань та умінь, виробленні стилю поведінки молодого покоління, необхідних для втілення основних цілей сталого розвитку, закладено у навчальних предметах «Біологія» та «Здоров'я, безпека та добробут», що викладаються у закладах загальної середньої освіти.

Мета публікації – проаналізувати потенційні можливості навчальних предметів «Біологія» та «Здоров'я, безпека та добробут» у ЗЗСО у реалізації основних цілей сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. 17 цілей сталого розвитку визначають вимоги до життя та діяльності свідомого суспільства, яке розуміє свою відповідальність перед сучасним та майбутніми поколіннями. Зокрема, це: подолання бідності, голоду, міцне здоров'я, якісна освіта, гендерна рівність, чиста вода та належні санітарні умови, доступна та чиста енергія, відповідальне споживання, боротьба зі зміною клімату, збереження морських ресурсів, збереження екосистем суші, мир та справедливість та ін. [1].

Аналіз змісту курсу біології та інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» в системі Нової української школи засвідчив значний потенціал цих предметів для реалізації цілей сталого розвитку [2, 3].

Вивчення біології безпосередньо пов'язане із формуванням уявлень про об'єкти живої природи, взаємозв'язки в екосистемах та в біосфері в цілому, про роль та вплив людини на природні екосистеми і відповідальне ставлення до довкілля та власного здоров'я. Біологія сприяє усвідомленню учнями цінності життя. У процесі навчання біології формується розуміння взаємозв'язків та взаємозалежності організму та середовища існування, людини та навколишнього середовища. Це є основою для формування екологічно свідомої та природовідповідної поведінки, що відповідає цілям сталого розвитку, пов'язаним із захистом екосистем і біорізноманіття [2].

Зміст біології спрямовано на формування здоров'язбережувальної компетентності та охоплює питання будови й функціонування органів, систем та організму людини в цілому, профілактики захворювань та формування здорового способу життя. Це сприяє реалізації цілей сталого розвитку, пов'язаних із забезпеченням здоров'я та благополуччя населення.

У курсі біології розглядаються сутність та причини таких екологічних проблем, як забруднення довкілля, виснаження природних ресурсів, зникнення видів рослин та тварин, зміна клімату тощо. В учнів формуються уявлення про можливі шляхи їх подолання, що сприяє формуванню активної природоохоронної поведінки.

Під час вивчення біології учні усвідомлюють цінність рослин та тварин. У них формується бережливе ставлення до об'єктів живої та неживої природи, виробляється відповідальність за власні дії, їх наслідки для довкілля. Учні вчаться приймати виважені природовідповідні рішення з урахуванням принципів сталого розвитку.

Біологія як навчальний предмет розвиває в учнів уміння спостерігати, аналізувати, робити висновки, працювати з інформацією. Це формує критичне мислення та науковий підхід до розв'язання екологічних проблем. Завдяки дослідницькій діяльності, виконанню проєктів, безпосередньої участі у природоохоронних акціях та проєктах учні залучаються до реальних практик сталого розвитку.

Біологія інтегрується з іншими навчальними предметами (географією, хімією, основами здоров'я), що дозволяє комплексно розглядати проблеми сталого розвитку та формувати цілісне бачення світу.

Інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут» спрямований на формування в учнів життєво важливих компетентностей, пов'язаних із безпечним, здоровим і відповідальним способом життя. Забезпечує засвоєння знань про фізичне, психічне та соціальне здоров'я. Учні вчаться дотримуватися принципів здорового харчування, запобігати шкідливим звичкам, підтримувати фізичну активність, дбати про психоемоційний стан. Це сприяє формуванню відповідального ставлення до власного здоров'я як складової сталого розвитку [3].

Зміст інтегрованого курсу охоплює питання безпеки в різних життєвих ситуаціях, що формує навички безпечної поведінки та сприяє створенню безпечного суспільного середовища.

Також курс розвиває в учнів знання про права людини, уміння ефективно спілкуватися, вирішувати конфлікти, працювати в команді. Це основа для побудови мирного, інклюзивного та справедливого суспільства.

Учні ознайомлюються з принципами раціонального споживання, відповідального ставлення до ресурсів, екологічно доцільної поведінки.

Інтегрований курс акцентує увагу на формуванні стресостійкості, емпатії, позитивного мислення, навичок саморегуляції. Це забезпечує гармонійний розвиток особистості, розвиток інтелекту та добробуту.

Навчання біології та інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» базується на інтерактивних методах, що дозволяє формувати життєво важливі навички. Тому учні здобувають реальні навички прийняття відповідальних рішень у життєвих ситуаціях та відповідальної поведінки в суспільстві.

Висновки. Зміст біології та інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у НУШ є важливим інструментом формування екологічно свідомої, відповідальної особистості, здатної діяти відповідно до принципів сталого розвитку. Ці курси формують в учнів компетентності, необхідні для збереження здоров'я в інтересах власного та суспільного добробуту. Через поєднання знань, цінностей і практичних навичок ці предмети забезпечують підґрунтя для реалізації глобальних цілей сталого розвитку на рівні особистості та суспільства. Вони забезпечують практичну підготовку учнів до свідомого життя відповідно до принципів сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 17 Цілей сталого розвитку. Global Compact Network Ukraine. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>
2. Модельна навчальна програма «Біологія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Балан П.Г., Кулініч О.М., Юрченко Л.П.). URL: <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/90172/>
3. Модельна навчальна програма інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» для закладів загальної середньої освіти. URL: https://osvita.ua/school/program/program-5-9/83192/#google_vignette

Отримано: 26.03.2026

Ігор КАСІЯНИК

кандидат географічних наук, доцент,
завідувач кафедри географії та методики її викладання
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2612-7969>

ЛОКАЛЬНА СТРУКТУРА ЕКОМЕРЕЖІ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ

Проаналізовано формування локальної екомережі Кам'янець-Подільської громади у межах Національного природного парку «Подільські Товтри». Розглянуто суб'єдра ключових територій (Рихтівсько-Княгининське та Панівецьке) та їх структурні складові, включаючи ботанічні заказники та буферні зони. Досліджено роль екологічних коридорів (Бужоцько-Бузько-Вовксько-Смотрицький, Жванчицький, Кармелітанський) у забезпеченні просторової цілісності природних ландшафтів, взаємозв'язку між суб'єдрами та функціонуванні екомережі громади. Наведено характеристику просторової структури ключових ділянок та їх контактів із забудованими та сільськогосподарськими територіями.

Ключова слова: локальна екомережа, Кам'янець-Подільська громада, ключові території, суб'єдра, екологічні коридори, буферні зони, біорізноманіття, природоохоронні об'єкти.

Актуальність теми. Ефективне функціонування локальних екомереж Кам'янець-Подільської громади є ключовим для збереження біорізноманіття, підтримки екологічної цілісності та стабільності природних ландшафтів. Одночасно просторове планування та оцінка ключових територій і екологічних коридорів дозволяють мінімізувати негативний вплив урбанізації та сільськогосподарської діяльності на природні екосистеми.

Мета статті – визначити просторову структуру локальної екомережі Кам'янець-Подільської громади, охарактеризувати ключові території та екологічні коридори, оцінити їх функціональне значення для забезпечення зв'язності природних комплексів та збереження біорізноманіття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключові території Кам'янець-Подільської громади формують суб'єдра локальної екомережі в межах національний природний парк «Подільські Товтри» або структурні частини сполучних територій.

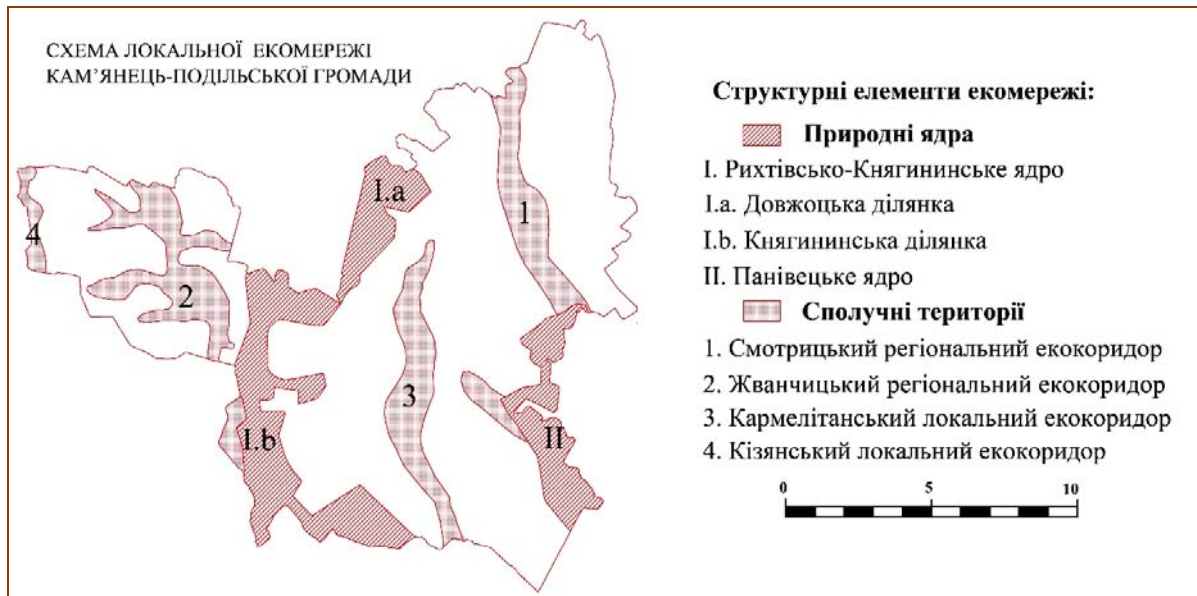

Рис. 1. Просторова структура локальної екомережі Кам'янець-Подільської громади

Рихтівсько-Княгининське – суб'єдро сформоване у межах каньйоноподібної частини р. Жванчик та його приток, зокрема р. Суржа у нижній течії. Включає ряд лісових масивів, степових ділянок на ерозійно-небезпечних схилах, а також лучних ділянок у межах заплавних комплексів. Особливості розміщення і просторової конфігурації ядра визначають його виняткове значення як вузлової ключової території на контакті Дністровського міжнародного та Жванчицького регіонального екологічних коридорів.

У межах громади ключовими територіями суб'єдра виступають природоохоронні об'єкти: ботанічний заказник загальнодержавного значення «Довжоцький» та два ботанічні заказники місцевого значення: «Три горби» і «Лазарево». Вони безперервно зв'язані сполучними територіями по долині р. Суржа та р. Жванчик. За особливостями локалізації та ландшафтною структурою для характеристики зазначені ключові території доцільно виокремити у Довжоцьку та Княгининську ділянки.

Довжоцька ділянка – сформована в межах вододільних височинних місцевостей. Включає східну частину заказника загальнодержавного значення «Довжоцький» площею 456,5 га. (західна частина розміщена в межах сусідньої Орининської ТГ), та прилеглі квартали лісових масивів, що утворюють майже суцільну буферну зону по контуру. Контакт із селітебною зоною виражений на протязі 1,6 км в межах с. Довжок. Та сільськогосподарськими землями на північно-східній околиці на протязності 760 м.

Ефективність функціонування описаної ділянки ядра підсилюють:

- буферні зони представлені прилеглими вододільно-плакорними лісовими масивами, фітоценозами заплавних і схилових комплексів водотоків 2 та 3 порядків.

- безпосередній зв'язок із Бужоцько-Бузько-Вовксько-Смотрицьким екокоридором та контакт із Кармелітанським локальним екологічним коридором.
- опосередкований контакт із Панівецьким суб'ядром.

Княгининська ділянка розміщена в межах надканьйонних терасових місцевостей долини р. Дністер, перебудованих Долиною р. Жванчик та його приток. Включає ботанічні заказники місцевого значення: «Три горби» і «Лазарево». Їх безпосередній контакт здійснюється через лісовий масив на західній околиці с. Княгинин, долини р. Жванчик та р. Суржа.

Ключова ділянка «Три горби» відповідає місцевості високих терас із активізованими карстовими процесами. У межах території громади має збалансовану компактну просторову структуру. По межі сформовані буферні зони із прилеглих лісових та лучно-степових ділянок, що відокремлюють її від господарської зони. Крім того заповідний статус території посилений виокремленням, в межах заказника, функціональної заповідної зони національного природного парку «Подільські Товтри».

Ключова ділянка «Лазарево» відповідає надвисоким терасовим місцевостям долини р. Дністер. Має некомпактну просторову структуру обумовлену лінійним розміщенням об'єкту в межах балки. Об'єкт безпосередньо межує із селітебною зоною (с. Нагоряни) (800 м.) та орними сільськогосподарськими угіддями: 400 м. у північній частині, 1,6 км у східній, та 600 м. у південній.

Панівецьке суб'ядро розміщене поза межами громади, однак його ключова територія має з громадою безпосередню спільну межу протяжністю 11,6 км. Основою є заказник «Панівецький». Це одна з найбільших за площею компактних ключових територій в межах Смотрицького екокоридору. Суб'ядро додатково пов'язане із територією громади локальними елементами підпорядкованих Смотрицькому екокоридору сполучних територій по долинах р. Білява та струмка, що протікає по північній околиці с. Колибаївка. Буферною зоною виступають ділянки лісових масивів у долині зазначеного струмка.

Екологічні коридори. Бужоцько-Бузько-Вовксько-Смотрицький екокоридор є міжрегіональною сполучною територією. У межах громади представлений долиною р. Смотрич та долинами підпорядкованих їй водотоків. Його юридична сформованість підтверджується природоохоронним статусом руслових, заплавних та схилових ділянок в межах геологічної пам'ятки природи загальнодержавного значення «Смотрицький каньйон». При цьому практично уся ділянка річкової долини оточена міською забудовою м. Кам'янець-Подільський та землями промислового і сільськогосподарського призначення. Фактично ділянки з природними фітоценозами є фрагментарними, а в межах русла функціонує дві гідроелектростанції. У північній та південній частинах ділянки екокоридору розміщені діючі кар'єри (відповідно Пудлівецький та Кубачієвський). Поряд із Пудлівецьким кар'єром функціонує буферна зона представлена терасово-схиловим лісовим масивом «Зіньківський ліс». У південній частині екокоридор контактує з Панівецьким суб'ядром.

Розгалужену структуру екокоридору в межах громади утворюють 6 притоків субширотного розміщення. Вони мають суттєві відмінності геоморфологічної будови та ландшафтних компонентів по простяганні. У долинах цих водотоків розміщена міська або сільська забудова на окремих ділянках, або практично вздовж простягання (р. Дібруха). Одна з приток забезпечує прямий зв'язок із Довжоцькою ключовою територією. Дві південні функціонально зв'язані із Панівецьким суб'ядром.

Жванчицький – регіональний екокоридор розміщений у західній частині території громади. Включає долину р. Жванчика та його приток, зокрема р. Суржа. Відзначається загалом задовільною сформованістю просторових компонентів та високою концентрацією ключових територій. Північна ділянка екокоридору від північної околиці с. Лісківці та південної межі с. Рихта відзначаються сегментною структурою. Збережені природні компоненти охоплюють руслові та заплавні комплекси, а також схилі на одному із берегів, смугами загальною шириною 200-500 м. Протилежні (терасові) береги зайняті забудовою. Сформованість коридору по обох берегах представлена лише між с. Лісківці та с. Рихта.

Безпосередній контакт із Довжоцьким ядром на цій ділянці забезпечений балковими лісовими масивами на північній та південній околицях с. Лісківці. У межах с. Рихта збалансованому функціонуванню екокоридору сприяють аналогічні лісові масиви по долинах приток, що виконують роль буферних зон що особливо важливо для ділянки греблі в межах с. Суржа де природні фітоценози обмежені заплавою а руслові мають відповідний техногенний бар'єр.

Ділянка Жванчицького коридору між гіпсовим кар'єром (від східної межі громади) та с. Ластівці (південна межа громади) може вважатися збалансованою оскільки тут відсутні перериви і слабо антропогенізовані ландшафти збережені по обох берегах смугою шириною не менше 50м., а на окремих ділянках до 2 км (ключова ділянка «Три горби»).

Сполучна територія в межах р. Суржа є прикладом найкраще сформованого коридору в межах Громади. Перериви суцільної смуги на лівому березі в межах забудови с. Нагоряни та с. Княгинин, компенсовані природними угіддями на правому, близькістю ключових територій та контактом із паралельно орієнтованою долиною р. Жванчик.

Кармелітанський – локальний екокоридор генетично пов'язаний із Жванчицьким, однак його просторові особливості конфігурації дозволяють розглядати як автономний компонент структури екомережі. Він займає проміжне місце між Жванчицьким та Смотрицьким формуючи локальну транзитну мережу. Представлений слабо-врізаними водотоками із заболоченими долинами в межах яких збереглися природні заплавно-руслові комплекси. Це вузькі (до 20 м.) смуги природних фітоценозів по магістральній долині та притоках. Ускладнене функціонування екокоридору в межах с. Вільховець та с. Ходорівці. Розвиток правих приток забезпечує важливе компенсаційне значення для функціонування ключових ділянок Рихтівсько-Княгининського суб'ядра. З якими за умови оптимізації структури землекористування можливе створення безпосереднього контакту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ковальчук І., Царик Л., Царик П. Засади, проблеми і перспективи реалізації екомережевого підходу до оптимізації природокористування й охорони природи Подільського регіону України. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Географія*. Тернопіль: Тайп, 2022. Вип. 1(52). С. 196–209.
2. Царик П., Царик Л., Кузик І., Царик В. Перспективні моделі заповідної і екологічної мереж територіальних громад Чортківського району. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Географія*. Тернопіль: Тайп, 2023. Вип. 1(54). С. 256–263. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.23.1.28>

Отримано: 26.03.2026

РЕКРЕАЦІЙНІ ЛІСИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ТУРИЗМІ

Хмельницька область є унікальною з точки зору наявності на її території туристичних ресурсів. Це пояснюється вигідними особливостями її географічного положення і багатством туристичного потенціалу. Туристичні ресурси поділяються на три основні групи: природно-географічні, історико-культурні та соціально-економічні. Важлива роль у даній класифікації належить природно-географічним туристичним ресурсам, а саме біотичним природно-географічним туристичним ресурсам (рекреаційним лісам), адже саме вони є базою для формування і розвитку багатьох видів туризму.

Ключові слова: *рекреаційні ліси, біотичні природно-географічні туристичні ресурси, природно-географічні туристичні ресурси, рекреація, туризм.*

Постановка проблеми. Хмельницька область має високий рівень концентрації природно-географічних туристичних ресурсів на своїй території, тому їх аналіз є надзвичайно актуальним, оскільки розкриваються значні перспективи розвитку рекреаційної діяльності і туризму на теренах області. Важливу рекреаційну та туристичну роль виконують рекреаційні ліси Хмельницької області, адже вони є місцем зосередження унікальних, у тому числі ендемічних і реліктових представників флори та фауни, атрактивних ландшафтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню рекреаційних лісів Хмельницької області та їх використання в туризмі присвячені ряд публікацій, із них монографія «Хмельниччина туристична: історико-культурні, природно-географічні та економічні аспекти розвитку» [3], де автор даних тез доповіді досліджує рекреаційні ресурси Хмельниччини.

Метою статті є дослідити рекреаційні ліси Хмельницької області та їх використання в туризмі.

Згідно мети, були поставлені наступні завдання:

1. Вивчити рекреаційні ліси Хмельницької області;
2. Дослідити флору і фауну області;
3. Вивчити природно-заповідний фонд Хмельниччини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Біотичні туристичні ресурси – це ресурси живої природи, сприятливі як для лікування й оздоровлення, так і для задоволення духовних та пізнавальних потреб рекреанта й організації окремих видів туризму (рекреаційного, екологічного). В якості таких ресурсів можна зазначити:

1. Рекреаційні ліси;
2. Флору та фауну;
3. Природно-заповідний фонд.

Рекреаційним лісам разом з акваторіями, належить основна роль в організації відпочинку населення. Ліс є не просто складовою біосфери, а «найскладнішим і найпотужнішим рослинним угрупованням» [2, с. 123].

Рекреаційні ліси як компонент природно-географічних рекреаційних ресурсів – це лише незначна (за площею) складова лісових екосистем, яка забезпечує потреби населення в лікуванні, оздоровленні, відпочинку, рекреації та туризмі. Для означення ареалу їх поширення за основу береться, як основна, – саме їх рекреаційна функція. Рекреаційна діяльність у лісах може бути різноманітною за змістом, тривалістю, рівнем організації тощо. Головною якісною ознакою рекреаційних лісів є переважання індивідуального відпочинку і максимальний комфорт.

В постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок» зі змінами від 07.08.2013 подається наступне визначення категорії рекреаційно-оздоровчих лісів. «*Рекреаційно-оздоровчі ліси* – це лісові ділянки, що виконують рекреаційну, санітарно-гігієнічну та оздоровчу функцію, використовуються для туризму, зайняття спортом, санаторно-курортного лікування та відпочинку населення» [1, с. 105]. Тобто, до рекреаційних лісів належать також зелені зони міст, приміських територій (сквери, парки, дендропарки, сади, лісопарки), ліси лікувально-оздоровчих закладів. Рекреаційні функції здійснюють також спеціальні зони природоохоронних об'єктів, ліси вздовж туристичних маршрутів, автомобільних шляхів, ґрунтозахисні, водоохоронні, експлуатаційні ліси державного Лісфонду тощо.

Хмельницька область – одна з небагатьох областей України, в якій знаходяться старовинні парки та паркові ансамблі. Нині під охороною держави знаходяться 36 пам'яток садово-паркового мистецтва, з яких 9 – державного значення, а 27 – місцевого значення. Парки будувалися, як правило, при панських маєтках на самих мальовничих за ландшафтом місцях. Проте, переважна більшість будівель паркових ансамблів і самі парки майже не збереглися. Багато з них вимагає реставрації. З усіх старовинних парків області, які є зразками паркового мистецтва, варто відзначити Малієвецький, Михайлівський та Голозубинецький (Дунаєвецький район); Полонський (Полонський район); Антонінський (Красилівський район); Новоселицький (Староконстянтинівський район); Виноградівський і Куявський (Ярмолинецький район).

Висновки. Одним із найперспективніших регіонів із точки зору розвитку рекреації та туризму є Хмельницька область. Рекреаційні ліси області є унікальними природно-географічними туристичними ресурсами. Рекреаційні ліси Хмельницької області мають великі перспективи для їх використання в туризмі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ковтуник І.І. Екологічний туризм у контексті сталого розвитку. *Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Туристично-рекреаційна сфера: виклики сучасності»*: зб. наук. праць (Хмельницький, 22 квітня 2024 р.). Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький, 2024. С. 104–105.
2. Ковтуник І.І. Природно-географічні рекреаційні ресурси та курортні території Поділля. *Агросвіт*. 2020. № 11. С. 122–126. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3227&i=15>
3. Ковтуник І.І. Рекреаційні ресурси Хмельниччини. *Хмельниччина туристична: історико-культурні, природно-географічні та економічні аспекти розвитку*: колективна монографія [кол. авторів; за ред.: С.А. Копилова (гол. ред.), С.Е. Баженова (наук. ред.)]. Кам'янець-Подільський: Кам.-Под. нац. ун-т. ім. Івана Огієнка, 2015. С. 98–119.

Отримано: 26.03.2026

МЕДИЧНЕ ТА КЛІНІЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ РОДУ *ASTRAGALUS* (АСТРАГАЛ) НА ТЕРИТОРІЇ ПОДІЛЛЯ

Рід *Astragalus* (бобові, *Fabaceae*) містить багато видів, частина яких зареєстрована в флорі НПП «Подільські Товтри». Екстракти різних видів роду демонструють багатогранні фармакологічні ефекти – імуномодуючі, антиоксидантні, гепатопротекторні, протизапальні, проти-діабетичні, антивірусні та інші – обумовлені комплексом полісахаридів, сапонінів, флавоноїдів та інших вторинних метаболітів. Прямі дослідження місцевих видів парку обмежені, що вимагає комплексних фітохімічних, фармакологічних і консерваційних досліджень з урахуванням охоронного статусу.

Ключові слова: рід *Astragalus*, поширення, представники.

Актуальність теми. Рід *Astragalus* є багатим джерелом біологічно активних речовин із доведеними фармакологічними властивостями, що робить його перспективним для фітотерапії та створення лікарських препаратів. Водночас на території НПП «Подільські Товтри» присутні місцеві види астрагалу з обмеженим ареалом або охоронним статусом, що потребує комплексного дослідження їх хімічного складу та фармакологічного потенціалу з урахуванням охорони та сталого використання.

Мета статті – оцінити фармакологічний потенціал місцевих видів роду *Astragalus* у НПП «Подільські Товтри» шляхом систематизації наявних даних про їх хімічний склад, біологічну активність та можливості використання в фітотерапії, із врахуванням аспектів охорони та збереження рідкісних таксонів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рід *Astragalus* – один із найбільш численних у родині *Fabaceae*; окремі види широко застосовуються в традиційній медицині (наприклад *A. membranaceus* у традиційній китайській медицині). Наукові дослідження останніх десятиліть систематизують багатий спектр біологічної активності екстрактів і виділених компонентів роду. Одночасно в Україні та на локальних територіях (зокрема в НПП «Подільські Товтри») зустрічаються види *Astragalus*, деякі з яких занесені до Червоної книги або мають обмежений ареал, що додає аспектів охорони при можливому використанні.

Флора Подільського регіону характеризується значним різноманіттям лікарських рослин, серед яких особливе місце займають представники роду *Astragalus* батьківщини бобових (*Fabaceae*). Цей рід є одним із найбільших у світовій флорі та налічує приблизно 2500–3500 видів рослин, багато з яких мають цінні лікувальні властивості.

На території України астрагали поширені переважно у степових та лісостепових зонах, зокрема на відкритих схилах, цибулях та степових ділянках. Деякі види трапляються і в природних екосистемах Поділля, де вони входять до складу лучно-степової рослинності.

Завдяки наявності великої кількості біологічно активних речовин рослини цього роду широко використовують у народній та науковій медицині. Сучасні фармакологічні дослідження підтверджують їхній лікувальний потенціал і відкривають нові можливості клінічного застосування.

На території національного природничого парку Подільські Товтри популяція роду *Astragalus* налічує 9 видів *Astragalus asper* Jacq., *Astragalus austriacus* Jacq., *Astragalus cicer* L., *Astragalus danicus* Retz., *Astragalus dasyanthus* Pall, *Astragalus glycyphyllos* L., *Astragalus monspessulanus* L, *Astragalus onobrychis* L., *Astragalus ponticus* Pall [1–4].

Лікувальні властивості астрагалу зумовлені багатим хімічним складом. У рослинах цього роду виявлено: флавоноїди, тритерпенові сапоніни, полісахариди, органічні кислоти, амінокислоти, дубильні речовини, мікроелементи.

Флавоноїди та фенольні сполуки мають виражену антиоксидантну та протизапальну дію, тоді як сапоніни та полісахариди виявляють імуномодуючі властивості та сприяють нормалізації функцій серцево-судинної системи.

Завдяки такому комплексу біологічно активних речовин астрагал відноситься до перспективних джерел фітотерапевтичних препаратів.

Основні класи біологічно активних компонентів, які виявляють у різних видах *Astragalus*: Полісахариди (особливо агломерати, так звані *Astragalus polysaccharides* – APS) – підсилюють імунну відповідь, мають антиоксидантні властивості, Сапоніни (тритерпенові глікозиди, в т.ч. астрагалозиди) асоційовані з імуномодуючою та кардіопротекторною активністю. Флавоноїди та фенольні сполуки – антиоксиданти і протизапальні агенти. Інші сполуки: амінокислоти, мінерали, ліпіди, тощо – які разом визначають фармакологічний профіль екстрактів [2, 7].

У традиційній та сучасній медицині препарати астрагалу використовують при різних захворюваннях. Настої та екстракти рослини мають: седативну дію, гіпотензивний ефект, сечогінні властивості, кардіотонічний вплив, антиоксидантну та протизапальну активність.

Препарати на основі астрагалу застосовують при початкових стадіях гіпертонічної хвороби, серцево-судинної недостатності, нефритах та набряках.

У народній медицині рослину також використовують як засіб для зміцнення імунітету, покращення обміну речовин та загального тону організму.

Висновки. Представники роду *Astragalus* – перспективне джерело біоактивних сполук з доведеними фармакологічними ефектами. Місцеві таксони НПП «Подільські Товтри» потенційно можуть також містити речовини з медичним значенням, але наразі бракує спеціалізованих досліджень для цих видів. Вкрай важливо поєднати фітохімічні та фармакологічні дослідження з принципами охорони та сталого використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондарчук О.П. Морфологобіологічні особливості насіння рослин видів роду *Astragalus* L. (*Fabaceae*), інтродукованих у Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України. *Молодий вчений*. 2017. № 3(43). С. 10–13.
2. Зиман С.М., Мосякін С.Л., Булах О.В. [та ін.]. Ілюстрований довідник з морфології квіткових рослин: навчально-метод. посібник. Ужгород: Медіум, 2004. 156 с.
3. Любінська Л.Г., Юглічек Л.С. Лісова флора Хмельницької області. *Енциклопедія лісового господарства Хмельниччини*. Хмельницький: ТОВ «Поліграфіст-3», 2020. С. 209–243.
4. Рахметов Д.Б. Теоретичні та прикладні аспекти інтродукції рослин в Україні: монографія. Київ: Аграр Медіа Груп, 2011. 398 с.
5. Yuan S.L., Piao X.S. [et al.] Effects of dietary *Astragalus* polysaccharide on growth performance and immune function in weaned pigs. *Animal Science*. 2006. Vol. 82. P. 501–507. DOI: <https://doi.org/10.1079/ASC200653>

6. Keskin C., Kacar S. Fatty acid composition of root and shoot samples of some *Astragalus* L. (*Fabaceae*) taxa growing in the east and south-east of Turkey. *Turkish Journal of Biology*. 2013. Vol. 37. P. 122–128. DOI: <https://doi.org/10.3906/biy-1203-2>
7. Rios J.L., Waterman P.G. A review of the pharmacology and toxicology of *Astragalus*. *Phytotherapy Research*. 1997. Vol. 11. P. 411–418.

Отримано: 26.03.2026

Оксана КУШНІР

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2679-2782>

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ СТАТИСТИКИ ТА BIG DATA

У статті досліджено роль інформаційних систем і технологій, статистичних методів та аналізу великих даних у формуванні ефективної системи планування діяльності підприємства. Обґрунтовано доцільність інтеграції традиційних підходів статистичного аналізу з сучасними інструментами Big Data для підвищення обґрунтованості управлінських рішень. Запропоновано концептуальну модель інформаційно-аналітичного забезпечення планування з урахуванням потенціалу підприємства та логістичних процесів.

Ключові слова: планування діяльності підприємства, інформаційні системи, статистика, аналіз великих даних, Big Data, логістика, потенціал підприємства.

Актуальність теми. В умовах цифровізації економіки та зростання обсягів відкритих даних планування діяльності підприємства набуває якісно нового змісту. Традиційні підходи до планування, що ґрунтуються на традиційних статистичних даних і експертних оцінках, дедалі частіше виявляються недостатніми для роботи в середовищі швидкої мінливості попиту, нестабільності ланцюгів постачання та загострення конкуренції. Сучасні інформаційні системи і технології дають змогу інтегрувати різномірні джерела даних, а інструменти аналізу великих даних – виявляти приховані закономірності та формувати прогностичні моделі. Це створює підґрунтя для переходу до data-driven планування, у межах якого управлінські рішення приймаються на основі комплексної аналітики, що охоплює виробничі, фінансові, логістичні та ринкові процеси.

Метою публікації є обґрунтування підходів до формування інформаційно-аналітичного забезпечення планування діяльності підприємства з використанням статистики та Big Data.

Виклад основного матеріалу дослідження. Планування діяльності підприємства традиційно базується на аналізі внутрішніх показників (виробництво, витрати, фінансові результати) та зовнішніх факторів (ринковий попит, ціни, конкуренція). Інформаційні системи виконують функцію інтеграції даних, автоматизації обліку та формування аналітичних звітів. Статистичні методи (аналіз динаміки, кореляційно-регресійні моделі, індексний аналіз) забезпечують формалізовану оцінку тенденцій і взаємозв'язків.

Використання статистичних підходів у роботі з великими масивами даних зумовлює потребу у формуванні якісно нової політики управління інформаційними ресурсами, зокрема в частині їх захисту, регулювання взаємодії з респондентами та підготовки фахівців відповідного профілю. У методологічному аспекті однією з ключових проблем застосування великих даних залишається забезпечення їх репрезентативності. За відсутності чітко формалізованої генеральної сукупності ускладнюється ідентифікація як цільової сукупності загалом, так і вибіркової сукупності зокрема. Традиційні статистичні спостереження ґрунтуються на переписах і реєстрах, що дає змогу визначати необхідні типи сукупностей для проведення статистичних досліджень. Натомість великі дані формуються поза межами офіційних реєстрів, мають стихійний характер, відзначаються високим рівнем неструктурованості та динамічності, що істотно ускладнює здійснення статистичних процедур. Крім того, наявний інструментарій статистичного аналізу переважно орієнтований на поетапне, поглиблене та тривале опрацювання відносно невеликих за обсягом вибірок, що не відповідає вимогам оперативної обробки великих масивів даних і, відповідно, стримує ефективність статистичного виробничого процесу. Окремою методологічною проблемою є також обмежена відповідність технічного забезпечення сучасним потребам статистичних досліджень, зокрема щодо оцінювання якості даних, вузькості сфер застосування інформації із зовнішніх джерел, а також складності інтеграції різнорідних зовнішніх даних у статистичні бази з метою формування достовірного та якісного кінцевого результату [1, с. 79].

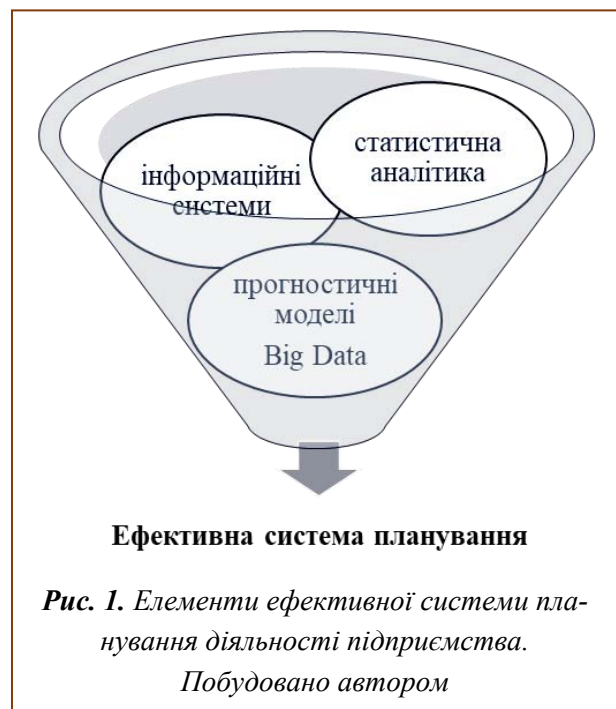
Водночас ці підходи обмежені у роботі з неструктурованими даними та високочастотними потоками інформації (лог-файли, дані сенсорів, поведінка клієнтів онлайн). Big Data-аналітика доповнює статистичний інструментарій можливістю обробки великих масивів різнорідних даних у реальному часі, що підвищує точність прогнозів і дозволяє моделювати альтернативні сценарії розвитку [2, с. 53].

Ефективна система планування передбачає поєднання трьох складових: статистичної аналітики для виявлення трендів і закономірностей на основі історичних даних; прогностичних моделей Big Data для урахування поведінкових і контекстних факторів (сезонність попиту, логістичні ризики, зміни споживчих переваг); інформаційних систем для централізованого управління даними та візуалізації результатів аналізу (рис. 1).

У практичному вимірі це дозволяє:

- 1) підвищити точність планів продажів і виробництва;
- 2) оптимізувати логістичні маршрути та запаси;
- 3) узгодити плани з реальним потенціалом підприємства (ресурсним, кадровим, фінансовим).

Оскільки потенціал підприємства визначає межі реалізації планів, то аналітичні інструменти дають змогу кількісно оцінювати навантаженість потужностей, ефективність використання ресурсів та резерви зростання. При цьому логістика як ключова підсистема під-

приємства істотно впливає на результати планування. Аналіз великих даних у логістичних процесах (дані про терміни постачання, маршрути, витрати, затримки) дозволяє знижувати невизначеність і враховувати ризики у планах виробництва та збуту [2, с. 57]. Таким чином, планування набуває системного характеру, охоплюючи весь ланцюг створення цінності.

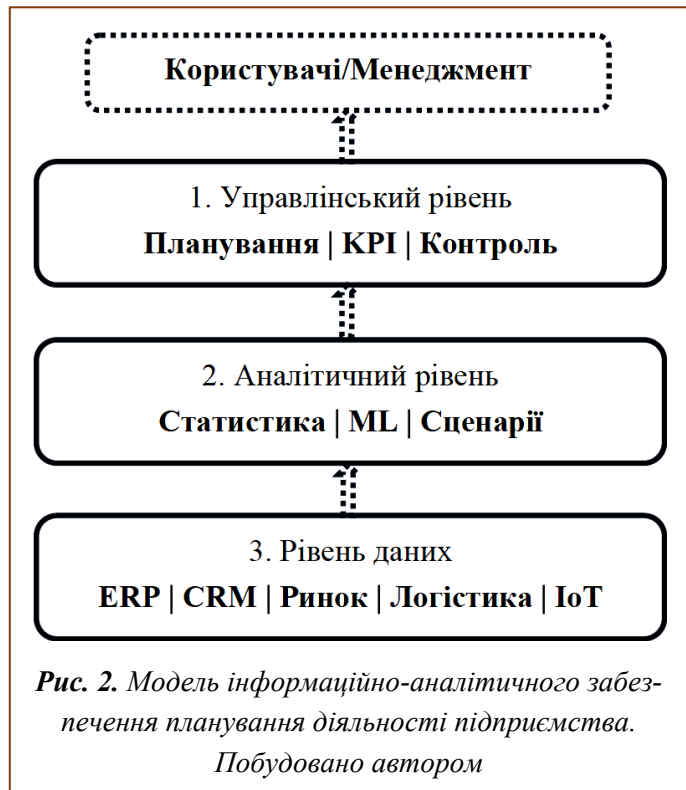
З метою формалізації механізму використання статистики та Big Data при плануванні діяльності підприємства розроблено концептуальну багаторівневу модель інформаційно-аналітичного забезпечення (рис. 2).

Запропонована модель передбачає три рівні:

1. Управлінський рівень: формування планів, моніторинг виконання, коригування на основі зворотного зв'язку.
2. Аналітичний рівень: статистичний аналіз, машинне навчання, прогнозування сценаріїв.
3. Рівень даних: внутрішні облікові дані, зовнішні ринкові джерела, операційні логістичні потоки.

Така модель забезпечує безперервний цикл «дані–аналітика–рішення», що відповідає сучасній концепції управління на основі даних.

Висновки. Інформаційно-аналітичне забезпечення планування діяльності підприємства на основі статистики та Big Data є необхідною умовою підвищення якості управлінських рішень. Інтеграція інформаційних систем, статистичних методів і сучасної аналітики великих даних дозволяє: підвищити точність прогнозування; узгодити плани з реальним потенціалом підприємства; зменшити логістичні ризики та оптимізувати витрати. Водночас ефективність впровадження data-driven планування значною мірою залежить від рівня зрілості інформаційної інфраструктури підприємства, якості та інтегрованості даних, а також наявності фахівців із аналітики даних і цифрових компетентностей у менеджменту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кушнір О.К., Чаплінський В.Р. Статистичні методи аналізу великих даних. *Modern Economics*. 2023. № 39(2023). С. 75-81. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V39\(2023\)-11](https://doi.org/10.31521/modecon.V39(2023)-11)
2. Шкирта І.М., Лазар В.Ф. Технологія Big Data: сутність, можливості для бізнесу. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка»*. 2019. № 2(12). С. 51-56. DOI: [http://www.doi.org/10.31339/2313-8114-2019-2\(12\)-51-56](http://www.doi.org/10.31339/2313-8114-2019-2(12)-51-56)
3. Муха Т.А., Попова Н.В. Проблеми та виклики щодо впровадження аналітики даних у сфері логістики України. *Економіка транспортного комплексу*. 2023. Випуск 42. DOI: <https://doi.org/10.30977/ЕТК.2225-2304.2023.42.49>

Отримано: 26.03.2026

Оксана ЛАВРУК

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9089-237X>

РОЗВИТОК SOFT SKILLS ЯК КЛЮЧОВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ

Досліджено роль розвитку soft skills у формуванні професійної компетентності майбутніх менеджерів в умовах цифровізації та глобалізаційних трансформацій. Визначено підходи й інтерактивні методи їх ефективного формування у процесі підготовки здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: soft skills, професійна компетентність, менеджери, інтерактивні методи навчання.

Актуальність теми. Процеси глобалізації та стрімкий розвиток цифрових технологій формують нові виклики для системи підготовки фахівців, що вимагає від випускників закладів вищої освіти високої гнучкості, адаптивності та здатності оперативно реагувати на зміни соціально-економічного середовища. У динамічних реаліях сучасного світу молодим фахівцям необхідно бути підготовленими до взаємодії в мультикультурному середовищі, а також до безперервного самовдосконалення [1]. У цьому контексті надзвичайно актуалізується розуміння визначальної ролі soft skills – комунікативних здібностей, креативного підходу, вміння критично мислити й розвиненого емоційного інтелекту – як універсальних компетентностей, які забезпечують ефективне досягнення професійних цілей. Відповідно сучасні роботодавці надають цим якостям дедалі більшої ваги, що зумовлює необхідність інтеграції розвитку soft skills у систему вищої освіти України.

Мета публікації – обґрунтування ролі розвитку soft skills у формуванні професійної компетентності майбутніх менеджерів та визначення педагогічних підходів і освітніх методів, що сприяють їх ефективному розвитку в умовах сучасної вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. На відміну від спеціалізованих технічних навичок, soft skills є універсальними та все більше сприймаються як невід’ємна частина успішної робочої сили [2]. Ці soft skills розглядаються як набір неспеціалізованих суперпрофесійних навичок, які дозволяють ефективно та гармонійно взаємодіяти з іншими людьми. Також soft skills можна визначити як автоматизовані елементи свідомої дії, що формуються в процесі її реалізації та являють собою скоординовану здатність розв’язувати певний тип рухового, сенсорного, когнітивного чи розумового завдання [3].

У зв’язку з тим, що за допомогою soft skills людина швидко реагує на професійні та соціальні трансформації, ці навички є найбільш значущими в процесі навчання у закладах вищої освіти. Освітній простір створює умови для формування цих умінь і якостей у процесі навчальної та позааудиторної роботи. У цьому контексті дослідження можливостей та механізмів формування soft skills у вищій освіті набувають особливої актуальності [4].

Ефективна реалізація професійного потенціалу сучасного фахівця вимагає опанування нових типів компетентностей. Передусім ідеться не стільки про суто професійні знання, скільки про здатність гнучко реагувати на динамічні зміни зовнішнього середовища та успішно пристосовуватись до нових умов.

Це дало змогу упорядкувати ключові soft skills, що є визначальними для формування професійної компетентності майбутніх менеджерів, зокрема [5]:

- комунікативні вміння – ораторське мистецтво, створення презентацій, побудова особистого бренду, самопрезентація, навички ведення переговорів, конструктивне вирішення конфліктів, сторітелінг, міжособистісна комунікація, дотримання ділової та професійної етики, міжкультурна обізнаність, налагодження професійних контактів;
- організаційно-управлінські компетенції – здатність до лідерства, створення ефективних команд, мотивація співробітників, управління проєктами, організаційні здібності, вміння формулювати цілі, орієнтація на результат, стратегічне та тактичне планування, управління часом і ресурсами, соціальна взаємодія, фасилітація, наставництво, супервізія;
- особистісна ефективність – розвиток емоційного інтелекту, емпатичність, здатність до вирішення нестандартних ситуацій, готовність до безперервного навчання, стресостійкість, оперативність, управління ризиками, клієнт-центричність, креативне мислення, здатність до переосмислення, ініціативність, інноваційність;
- інформаційна обізнаність – гнучкість мислення, навички критичного аналізу, пошук, обробка й узагальнення інформації, медіаграмотність, уважність, аналітичні здібності, логічне мислення, моніторинг змін, орієнтація в професійних трендах, робота з великими обсягами інформації, встановлення ділових зв'язків;
- стратегічні компетенції – вміння мислити системно й структуровано, приймати обґрунтовані рішення, проявляти винахідливість, розробляти альтернативні підходи, визначати пріоритети, формувати імідж, застосовувати дослідницьке та проблемно-орієнтоване мислення.

Для результативного розвитку soft skills у майбутніх менеджерів особливо важливим є впровадження інтерактивних підходів у навчальний процес. Застосування інтерактивних методів забезпечує активну залученість здобувачів освіти, стимулює їхню участь у навчальній діяльності та створює умови для практичного застосування набутих знань у змодельованих життєвих або професійних ситуаціях.

Важливою складовою у розвитку soft skills є емоційний інтелект, оскільки здатність усвідомлювати, контролювати власні емоції та адекватно інтерпретувати емоційні стани інших осіб формує підґрунтя для результативної міжособистісної взаємодії та командної співпраці. Емоційна компетентність відіграє ключову роль у встановленні конструктивних комунікаційних зв'язків, прийнятті рішень і подоланні конфліктних ситуацій.

У процесі підготовки майбутніх фахівців доцільно впроваджувати різноманітні педагогічні інструменти для розвитку емоційної обізнаності та чутливості. До таких методів належать моделювання конфліктних або емоційно насичених ситуацій; організація групових дискусій, що стимулюють рефлексію; використання інтерактивних ігор, спрямованих на тренування емпатії, саморегуляції й емоційного реагування.

Окрім цього, з огляду на ускладнення та зростаюче різноманіття процесів, що супроводжують професійну діяльність менеджера, актуалізується потреба у цілеспрямованому розвитку, навчанні та вихованні здобувачів, здатних до нестандартного мислення та генерації креативних рішень. Одним із ключових чинників у формуванні творчого потенціалу майбутніх фахівців є створення умов для вільного прояву емоцій, здатності до глибоких емоційних переживань, що супроводжують процеси інсайту, ухвалення нестандартних рішень або емоційних реакцій на несподівані результати.

Сучасні педагогічні технології спрямовані на стимулювання креативного мислення, розвиток ініціативності й самостійності здобувачів освіти, однак цей процес часто залишається неповністю реалізованим.

Саме в освітньому просторі закладів вищої освіти завдяки широкому спектру можливостей для участі в різних формах творчої та дослідницької діяльності формуються передумови для цілеспрямованого розвитку креативності майбутнього менеджера. Адже креативність виступає однією з основних компетентностей, необхідних для ефективного вирішення складних завдань, генерування інноваційних ідей, удосконалення процесів та досягнення успіху як у професійній діяльності, так і в особистому житті. Тому формування творчого потенціалу майбутніх фахівців потребує створення цілеспрямованих умов, зокрема: розвиток відкритості до нових ідей шляхом формування атмосфери, у якій різноманітність поглядів та ідей є нормою, а вільне висловлення думок не супроводжується страхом бути осудженим; стимулювання відкритого діалогу під час вивчення освітніх компонентів, що забезпечує простір для неформального обміну думками між усіма учасниками освітнього процесу.

Найефективнішою умовою для стимулювання креативності в освітньому процесі є навчання через дію. Цей підхід реалізується шляхом вирішення реальних професійних задач, моделювання конкретних виробничих ситуацій та залучення до командної діяльності, що дозволяє не лише застосовувати знання на практиці, а й розвивати власне нестандартне мислення.

Висновки. Загалом, розвиток soft skills у здобувачів вищої освіти є комплексним і багатограним процесом, який потребує передбачає створення сприятливих умов у навчальному середовищі, застосування сучасних технологій, впровадження практичних програм і системи наставництва. Успішна інтеграція розвитку soft skills у систему вищої освіти дозволить сформувати покоління фахівців, здатних до інноваційної діяльності, ефективної командної взаємодії та відповідального прийняття рішень у складному та мінливому світі. Саме такі якості є запорукою професійного успіху та адаптивності на сучасному ринку праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лаврук О.С., Славина Н.А. Сучасні проблеми та перспективи формування професійної компетентності персоналу в умовах глобалізації. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-48>
2. Karimova N.U.Q. Soft Skills Development in Higher Education. *Universal Journal of Educational Research*. 2020. № 8(5). P. 1916–1925. DOI: <https://doi.org/10.13189/ujer.2020.080528>
3. Melser N.A. Teaching soft skills in a hard world: Skills for beginning teachers. Rowman & Littlefield Publishers. 2018.
4. Zadorina O., Burchak L., Panas O., Ardelian O., & Apalat H. Shaping the Competencies of the Future: The Importance of Developing Soft Skills in Higher Education. *Cadernos De Educação Tecnologia E Sociedade*. 2023. № 16(2). P. 361–371. DOI: <https://doi.org/10.14571/brajets.v16.n2.361-371>
5. Мандро Л.О. «Soft skills» у змісті освітніх програм закладів вищої освіти України. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 49. Том 2. С. 149–155.

Отримано: 26.03.2026

Володимир ЛИСАК

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8469-4166>

СТРАТЕГІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ТА ЇЇ РОЛЬ В МЕНЕДЖМЕНТІ ПІДПРИЄМСТВА

Розглядаються ключові аспекти кадрової політики та управління персоналом підприємства як складової реалізації стратегії розвитку організації. Аналізуються основні функції управління персоналом, включаючи планування трудових ресурсів, набір та відбір персоналу, визначення заробітної плати та пільг, адаптацію, навчання, оцінку трудової діяльності, переміщення та просування співробітників, а також формування організаційної культури. Показано, що ефекtywne управління людськими ресурсами сприяє підвищенню економічної та соціальної ефективності підприємства, зміцненню кадрового резерву та реалізації стратегічних цілей організації.

Ключові слова: кадрова політика, управління персоналом, стратегія розвитку підприємства, оцінка трудової діяльності, організаційна культура, мотивація.

Актуальність теми. У сучасних умовах конкурентного середовища ефекtywne управління персоналом є одним із ключових факторів успіху підприємства, оскільки від професійної компетентності та мотивації співробітників залежить досягнення стратегічних цілей. Недостатня увага до комплексної кадрової політики може призводити до зниження продуктивності, високої плинності кадрів та невиконання виробничих та соціальних завдань підприємства.

Мета – проаналізувати особливості формування та реалізації стратегії управління персоналом на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кадрова політика передбачає в першу чергу формування стратегії управління персоналом підприємства, яка має враховувати стратегію розвитку підприємства в цілому.

Серед робіт вітчизняних науковців та управлінців-практиків можна знайти підхід який стверджує, що стратегія управління персоналом це плани, напрям дій, послідовність прийнятих рішень та методи, які дозволяють провести оцінку та змістовний аналіз а також розробити ефективну систему впливу на персонал для реалізації стратегії розвитку підприємства [1].

Стратегія управління персоналом передбачає:

- ✓ визначення цілей управління персоналом тобто при прийнятті рішень в галузі управління персоналом мають бути враховані як економічні аспекти (прийнята стратегія управління персоналом), так і потреби та інтереси працівників (достойна заробітна плата, задовільні умови праці, можливості розвитку та реалізації здібностей співробітників тощо);
- ✓ формування ідеології та принципів кадрової роботи тобто ідеологія кадрової роботи має бути відображена у вигляді документу та реалізовуватись в щоденній роботі всіма керівниками структурних підрозділів підприємства починаючи з керівника підприємства.

Забезпечення економічної ефективності в сфері управління персоналом можливе лише за умови оптимального використання персоналу для досягнення поставлених перед ним цілей та підприємницької діяльності підприємства наприклад збільшення обсягів виробництва продукції чи надання послуг за умови обмеженості персоналу відповідної кваліфікації.

Соціальна ефективність забезпечується реалізацією певної системи заходів, які направлені на задоволення соціально-економічних очікувань потреб та інтересів працівників підприємства. З цього виходить, що стратегія управління персоналом залежить від стратегії кадрової політики підприємства. Більш того, стратегія кадрової політики визначає стратегію управління персоналом підприємства [2].

Загально відомим є той факт, наскільки важливе значення має управління людьми для підприємств різних форм власності та розмірів комерційних та некомерційних, промислових та тих які працюють в сфері послуг. Як показують дослідження як вітчизняних так і зарубіжних вчених а також висновки управлінців-практиків без працівників не може бути підприємства.

Без висококваліфікованого персоналу жодне підприємство не зможе досягнути своїх цілей та вижити в складному конкурентному середовищі. Беззаперечно, що сьогодні управління людськими ресурсами є одним з найважливіших аспектів теорії та практики управління підприємством.

На сучасному підприємстві управління трудовими ресурсами має включати в себе наступні етапи:

Планування трудових ресурсів є однією з важливих функцій в умовах зміни потреби в персоналу вона має включати розробку та впровадження плану задоволення майбутніх потреб в персоналі як в короткій перспективі так і стратегічно на декілька років.

Набір персоналу передбачає створення керівниками та фахівцями з персоналу кадрового резерву з потенційних кандидатів на обіймання всіх вакантних посад які є на підприємстві.

Відбір персоналу доволі важкий та трудомісткий процес саме не ньому проводиться оцінка як якісних параметрів потенційних працівників на робочі місця та відбір кращих з резерву який був створений на попередньому етапі під час набору співробітників.

Визначання заробітної плати та пільг як показують дослідження саме заробітна плата та її розмір є основним мотиваційним механізмом для залучення працівників на цьому етапі проводиться розробка структури заробітної плати та пільг з ціллю залучення, найму та збереження найкращих співробітників.

Профорієнтація та адаптація персоналу в сучасних умовах кадрового голоду керівники підприємства мають бути націлені як найшвидше адаптувати нових співробітників до виконання покладених на них посадових обов'язків саме від швидкості адаптації залежить повноцінна робота нового персоналу на цьому етапі фахівці з персоналу займаються введенням найнятих співробітників [3].

Навчання персоналу займає чільне місце в системі управління кадрами так як сприяє розвитку якісних характеристик працівників та підвищення не лише їх конкурентоспроможності на ринку праці але й підприємства в цілому науково-технічний прогрес та розвиток інновацій змушує персонал постійно навчатись та розвиватись.

Оцінка трудової діяльності, процес без якого управління персоналом втрачає будь-який сенс саме оцінка якісних характеристик працівників дозволяє приймати ефективні управлінські рішення щодо розвитку та розстановки працівників. Якісно проведена оцінка персоналу сприяє скороченню витрат на залучення додаткових працівників в процес виробництва. Керівники підприємства та фахівці з управління персоналом розробляють методики оцінки трудової діяльності співробітників.

Підвищення, пониження, переміщення, звільнення як показують дослідження велика кількість працівників мотивовані не лише розміром заробітної плати але й можливістю

кар'єрного зростання та просування по службовій драбині, звісно на підприємстві у вигляді санкцій за не виконання поставлених завдань має бути і покарання у вигляді пониження працівників [4].

Також є випадки і звільнення працівників за невиконання поставлених завдань, порушення трудової дисципліни або припущення браку в процесів виробництва. Фахівці з персоналу постійно дбають про вдосконалення методів переміщення працівників на посади з більшою або меншою відповідальністю, розвиток їхнього професійного досвіду шляхом переміщення на інші посади або відрізки роботи, а також процедури припинення трудового договору з найму співробітників.

Підготовка керівних кадрів, управління просуванням по кар'єрі, необхідно для формування кадрового резерву з існуючого на підприємстві персоналу. Фахівці по роботі з кадрами в процесі оцінки персоналу обирають найбільш підготовлених та обдарованих працівників які мають креативне мислення та можуть виконувати управлінські функції.

Формування організаційної культури, як показує досвід провідних зарубіжних фірм та компаній організаційна культура виступає одним з дієвих засобів управління персоналом та формування у нього приналежності до даного підприємства, організаційна культура визначає між особисті відносини між працівниками, адміністрацією та суспільними організаціями [5].

Керуючи людською складовою свого бізнесу, керівники доволі часто концентрують увагу на одному двох вимірах та не звертають увагу на інші. типовий приклад коли підприємство приймає рішення про реорганізацію існуючої структури, для того щоб звільнити керівні кадри від зайвої бюрократичної роботи яка займає багато часу та надати більше простору для підприємницької активності співробітників середньої та вищої керівної ланки. Однак, доволі часто це супроводжується упущенням можливості перебудови системи навчання та мотивації персоналу [6].

Доволі часто підприємства використовують систему оплати праці, які прив'язані до об'єму виробленої продукції. Якщо керівництво має бажання перетвори таке підприємство в організацію, яка робить нахил на виготовлення якісної продукції, необхідно змінити систему винагороди та заробітної плати співробітників.

В іншому випадку виникає протиріччя між тим, що говорить про якість продукції генеральний директор, і тим, що стимулює працівників та розмір їхньої заробітної плати.

Висновки. Отже, кожне підприємство має декілька можливостей стратегічного планування роботи з персоналом дискусія про переваги тієї чи іншої моделі цікава перш за все, з теоретичної точки зору. На практиці доволі часто спостерігається використання керівництвом окремих елементів декількох систем для адаптації кадрової стратегії до вимог підприємства. Одна з цих систем, як правило, при цьому береться за основу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрющенко А.І. Система соціального партнерства як інститут регулювання трудових відносин в Україні. Харків: Вища школа, 2004. 321 с.
2. Василик А.В. Сучасні виклики та інноваційні практики управління персоналом. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2020. С. 306–314.
3. Герасимчук В.Г. Стратегічне управління підприємством. Графічне моделювання. Київ: КНЕУ, 2000. 360 с.
4. Калинець К.С. Стратегії менеджменту персоналу в сучасних умовах розвитку організації. *Фінансовий простір*. 2015. № 2. С. 328–332.

5. Потьомкіна О.В. Управління персоналом у забезпеченні стратегічних цілей підприємства. *Економічний форум*. 2014. № 1. С. 253–258.
6. Халіна В.Ю., Васильєва Т.С. Клієнтоорієнтованість як нова парадигма ведення бізнесу. *Економіка та держава*. 2018. №9. С. 75–78.

Отримано: 26.03.2026

Андрій ЛІСОВСЬКИЙ

кандидат географічних наук, старший викладач
кафедри географії та методики її викладання
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9674-5802>

ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ДЕПОПУЛЯЦІЇ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В МЕЖАХ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У даній публікації розглянуто причини зменшення кількості сільського населення в межах Хмельницької області. Подано шляхи подолання депопуляційних тенденцій.

Ключові слова: *природне скорочення населення, географічне планування, міграції, чисельність жителів.*

Актуальність теми. Хмельницька область розташована в межах лісостепової зони Правобережної України, характеризується сприятливими природними умовами для сільського господарства, родючими ґрунтами та відносно рівнинним рельєфом. Історично це зумовило формування густої мережі сільських поселень із невеликою середньою чисельністю жителів. Однак сучасні соціально-економічні трансформації призвели до зміни ролі аграрного сектору, укрупнення господарств і скорочення потреби в робочій силі.

Мета – визначення особливостей депопуляційних процесів сільських територій Хмельницької області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Географічне положення області – відносна віддаленість від великих економічних центрів, окрім обласного центру – обмежує інвестиційну привабливість частини територій. Найбільш виразні депопуляційні тенденції спостерігаються у віддалених північних та південних районах області, де транспортна доступність нижча, а соціальна інфраструктура менш розвинена.

Депопуляція в межах сільських територій області має чітко виражену просторову диференціацію. Території, що знаходяться у безпосередній близькості до обласного центру та інших міст обласного значення, демонструють відносну стабільність або повільніше скорочення чисельності населення. Натомість периферійні села характеризуються швидкими темпами зменшення кількості жителів, старінням населення та поступовою деградацією соціальної інфраструктури.

Однією з ключових характеристик депопуляції є загальне зменшення чисельності населення області. Так, якщо у 2010 році населення становило близько 1,33 млн осіб, то у 2022 році – вже приблизно 1,23 млн осіб, що свідчить про скорочення більш ніж на 100 тис. осіб. При цьому значна частина втрат припадає саме на сільське населення, яке історично становило понад половину жителів області.

Сільські території регіону характеризуються високою часткою населення – у минулому понад 55–60%, однак упродовж останніх десятиліть цей показник має тенденцію до зниження. Наприклад, у 2016 році чисельність сільського населення становила близько 564,6 тис. осіб, і надалі вона поступово скорочується. У довгостроковій ретроспективі (1989–2001 рр.) сільське населення області зменшилося більш ніж на 100 тис. осіб, що свідчить про сталість депопуляційних процесів.

Важливим чинником депопуляції є природне скорочення населення, тобто перевищення смертності над народжуваністю. У регіоні цей показник має від’ємне значення і погіршується: якщо у 2010 році природне скорочення становило близько $-5,2\%$, то у 2022 році – вже $-10,8\%$. Це означає, що смертність значно перевищує народжуваність, яка залишається на відносно низькому рівні (близько 10–11‰), тоді як смертність сягає 15–16‰. Особливо гостро ця проблема проявляється у сільській місцевості, де населення є старішим за віковою структурою [5].

Другим важливим фактором є міграційний відтік населення. Сільські жителі, особливо молодь працездатного віку, активно виїжджають до міст або за кордон у пошуках кращих умов життя та працевлаштування. Це призводить до зменшення демографічного потенціалу села, зниження рівня народжуваності та подальшого старіння населення.

Суттєвим наслідком депопуляції є трансформація сільської поселенської мережі. У Хмельницькій області налічується близько 1450 сіл, однак значна частина з них характеризується малою чисельністю населення або перебуває у стані занепаду. В окремих селах спостерігається процес фактичного вимирання, коли кількість жителів є критично низькою, а соціальна інфраструктура поступово зникає.

Окремо варто зазначити вплив сучасних соціально-економічних та політичних чинників. Після 2014 року, а особливо з 2022 року, депопуляційні процеси посилюються через військові дії, економічну нестабільність та активізацію зовнішньої міграції. Станом на 2026 рік точні офіційні дані населення Хмельницької області не оприлюднені, однак на основі останніх доступних статистичних матеріалів можна визначити, що загальна чисельність населення області – близько 1,22–1,23 млн осіб. Сільське населення – приблизно ≈ 700 тис. осіб. Частка сільського населення: близько 55–57% [4].

Серед основних факторів депопуляції сільських територій Хмельницької області вирішальну роль відіграють економічні трансформації. Реформування аграрного сектору, механізація виробництва та укрупнення агрохолдингів зменшили потребу в трудових ресурсах. Унаслідок цього значна частина працездатного населення змушена шукати роботу в містах або за кордоном.

Освітня та медична інфраструктура також зазнала оптимізації, що негативно позначилося на якості життя у сільській місцевості. Закриття малокомплектних шкіл і фельдшерсько-акушерських пунктів посилює соціальну ізоляцію віддалених населених пунктів. Відсутність сучасних комунікацій і обмежений доступ до послуг знижують конкурентоспроможність сільських територій у порівнянні з міськими центрами.

Одним із ключових проявів депопуляції є зміна вікової структури населення. У багатьох селах області частка осіб старше працездатного віку перевищує третину загальної чисельності. Молодь виїжджає на навчання та роботу, а повернення до рідних сіл відбувається рідко. Це зумовлює дефіцит трудових ресурсів і зниження відтворювального потенціалу [1].

Географічний аспект старіння полягає у формуванні «демографічних пустель» – територій із критично низькою щільністю населення та високою часткою літніх людей. Такі простори поступово втрачають соціальну функціональність, що ставить під загрозу їх довгострокове існування як елементів поселенської мережі [2].

Депопуляція спричиняє структурні зміни у системі розселення. Частина сіл переходить у категорію малолюдних або фактично зникаючих. Водночас відбувається концентрація населення у більших селах, що виконують функції локальних центрів обслуговування. Така трансформація супроводжується просторовою поляризацією та зростанням диспропорцій у рівні розвитку територій.

З географічної точки зору важливо враховувати ландшафтні наслідки депопуляції: скорочення оброблюваних земель, заростання територій, зміни в структурі землекористування. У деяких випадках це може сприяти відновленню природних екосистем, однак одночасно призводить до втрати культурного ландшафту.

Подолання депопуляційних тенденцій потребує комплексного підходу, що враховує територіальну специфіку. Для Хмельницької області важливим є розвиток транспортної інфраструктури, підтримка малого та середнього підприємництва, диверсифікація економічної діяльності в сільській місцевості. Перспективним напрямом може бути розвиток зеленого туризму, переробної промисловості та локальних кластерів [3].

Географічне планування має орієнтуватися на формування мережі опорних сільських центрів із належним рівнем соціальних послуг. Водночас необхідно зберігати культурну спадщину та підтримувати соціальну інтеграцію населення. Сучасні процеси децентралізації створюють нові можливості для місцевих громад щодо управління розвитком територій.

Висновки. Депопуляція сільських територій Хмельницької області є складним багатофакторним процесом, що має чітко виражений географічний вимір. Вона проявляється у скороченні чисельності населення, старінні демографічної структури, трансформації поселенської мережі та посиленні просторових диспропорцій. Основними чинниками виступають економічні трансформації, міграційні процеси та зниження якості соціальної інфраструктури.

Географічний підхід дозволяє виявити територіальні особливості депопуляції та сформувати обґрунтовані напрями регіональної політики. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розроблення моделей просторового розвитку, що забезпечать збалансоване функціонування сільських територій та підвищення якості життя населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барановський М.О. Демографічні процеси в сільській місцевості України. Київ: Наукова думка, 2018.
2. Бойко В.В. Соціально-економічний розвиток сільських територій. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2019.
3. Гнибіденко І.Ф. Демографічна криза в Україні: причини та наслідки. Київ: Ін-т демографії, 2016.
4. Державна служба статистики України. Статистичний щорічник Хмельницької області. Київ, 2023.
5. Хмельницька обласна державна адміністрація. Соціально-економічний розвиток області: звіт. Хмельницький, 2022.

Отримано: 26.03.2026

Тарас ЛУЦЮК

здобувач вищої освіти третього рівня

I року навчання спеціальності ЕІ Біологія та біохімія

ORCID <https://orcid.org/0009-0007-3697-8608>

Валентина КОЛОДІЙ

кандидат біологічних наук, доцент,

завідувач кафедри біології та екології

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9669-4144>

ЗАСТОСУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ ДЛЯ АНАЛІЗУ ПОПУЛЯЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ РІДКІСНИХ ВИДІВ РОСЛИН

Популяційні дослідження рідкісних видів рослин характеризуються особливостями. Отримані результати (чисельність вікових груп, морфометричні показники, тощо) аналізують за допомогою математичних методів із застосуванням наявного програмного забезпечення.

Ключові слова: популяційні дослідження, математичні методи, рідкісні види.

Актуальність теми. Дослідження рідкісних видів рослин здійснюються за допомогою загальноприйнятих методик. Наприклад, Й.М. Берко пропонує для вивчення рідкісних видів квіткових рослин застосовувати популяційний метод, який допоможе з'ясувати особливості структури їх популяцій, зокрема вікової, як основи життєдіяльності цих утворень, і визначити стратегію виду. Це можна реалізувати шляхом вивчення онтогенетичного розвитку особин, оцінки їх щільності, співвідношення вікових груп, просторовим розташуванням, нагромадженням фітомаси, тощо [1].

Мета публікації – з'ясувати особливості застосування математичних методів для аналізу популяційних досліджень рідкісних видів рослин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для популяційного аналізу рідкісних видів важливими є дослідження їх внутрішнього і міжпопуляційного різноманіття. Виділено три типи внутрішньопопуляційного різноманіття: індивідуальне, групове й динамічне. Індивідуальне різноманіття – різноманіття особин за віком, метричними параметрами, життєвістю тощо, групове – за вертикальною, горизонтальною, віковою, статевую структурою, динамічне – за динамікою чисельності, смертністю особин, структури популяцій [6].

Для вивчення вікової структури ценопопуляцій трав'янистих видів рослин використовують закладені рандомним методом пробні площі. На пробних площах визначають віковий стан, обраховують чисельність наявних вікових груп та інші значимі для популяційних досліджень показники.

Серед найбільш інформативних індивідуальних параметрів життєздатності популяцій є онтоморфогенез, репродуктивна активність особин різної життєвості, насіннева продуктивність, анатомо-морфологічні, алометричні (репродуктивне зусилля) та ритмологічні ознаки. На рівні групи показниками життєвості популяцій є їхня демографічна, статевая, фенетична, просторова та віталітетна структури, які визначають характер самопідтримання популяцій (вегетативний, генеративний, комбінований), темпи оновлення поколінь, ефективні дистанції розселення спадкової інформації, адаптаційний потенціал тощо [6, 7].

Необхідно враховувати, що при вивченні вікової структури та динаміки чисельності популяції рідкісних видів використовувати методики визначення вікових груп за ознаками надземних органів без викопування підземних частин (без пошкоджень особин).

Отримані дані опрацьовують за допомогою наявного програмного забезпечення [8].

Для кожного параметра можна обчислити середнє арифметичне, його похибку, коефіцієнт варіації, абсолютне мінімальне та максимальне значення, тощо.

Для аналізу популяційних досліджень актуальними індекси віковості та ефективності, відновлення, старіння, генеративності, онтогенетичні індекси [2, 3]. За допомогою наявного програмного забезпечення на основі отриманих даних можна оцінити частку кожної онтогенетичної групи у загальній чисельності популяції, зобразити це графічно (побудувати вікові спектри) тощо.

Окрім вище описаного у біологічних дослідженнях використовують ще такі методи: кореляційний аналіз, регресійний аналіз, дисперсійний аналіз, кластерний аналіз та ін. Застосування цих методів дозволяє виявляти закономірності у складних біологічних системах, обробляти великі обсяги даних, робити висновки [4, 5].

Висновки. Математичні методи мають вагоме значення в аналізі популяційних досліджень. Обробка даних та встановлення закономірностей сприяють детальному аналізу стану популяції видів рослин, у тому числі рідкісних. Графічне зображення отриманих результатів сприяє кращому сприйняттю інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Берко Й.М. Вивчення життєвих форма рідкісних видів: методи і напрямки. *Науковий вісник УкрДЛІТУ: Заповідна справа в Галичині, на Поділлі та Волині*. Львів: УкрДЛІТУ. 2004. Вип. 14.8. С. 139–142. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2004/14_8/24.pdf
2. Клименко Г., Коваленко І., Лихолат Ю. та ін. Інтегральна оцінка стану популяцій рідкісних видів рослин. *Український журнал екології*. 2017. №7(2). С. 201–209. URL: <https://www.ujecology.com/articles/the-integral-assessment-of-the-rare-plant-populations.pdf>
3. Коваленко І.М. Екологія рослин нижніх ярусів лісових екосистем: монографія. Суми: Університетська книга, 2015. 360 с. URL: <https://repo.snau.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6519>
4. Скрипник С.В., Рибак В.В. Математичні методи статистики в біологічних дослідженнях. *Збірник наукових праць. Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. Умань. 2024. № 2(12). С. 93–99. DOI: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.2\(12\).2024.315019](https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(12).2024.315019)
5. Тарадіна Г.В., Доценко О.І., Міщенко А.М. Статистичні методи в біології та екології: теорія і практика: навч. посібник. Вінниця: ТВОРИ, 2022. 180 с. URL: <https://r2.donnu.edu.ua/handle/123456789/3619>
6. Царик Ю.В. Досягнення та перспективи популяційної екології. *Біологічні студії*. 2011. Том 5, № 3. С. 171–182. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/sbi.0503.171>
7. Царик Й., Жилиєв Г., Кияк В. та ін. Внутрішньопопуляційна різноманітність рідкісних, ендемічних і реліктових видів рослин Українських Карпат. Львів: Поллі, 2004. 198 с.
8. 10 кращих програм та інструментів для статистики у 2022 році. URL: <https://softlist.com.ua/ua/news/10-luchshikh-programm-i-instrumentov-dlia-statisiki-v-2022-godu>

Отримано: 26.03.2026

Олександр ЛЮБИНСЬКИЙ

доктор сільськогосподарських наук, професор,
професор кафедри біології та екології
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6084-131X>

Михайло ЖМУРКО

здобувач вищої освіти третього рівня
спеціальності 091 Біологія та біохімія
ORCID <https://orcid.org/0009-0008-7366-0276>

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГО-ГЕНЕТИЧНОЇ ОЦІНКИ АНТИОКСИДАНТНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ПОЛИНУ-ЕСТРАГОНУ

Викладено результати досліджень щодо оцінки фармакологічних властивостей полину. Різні види полину – джерело біологічно активних речовин, що мають чітко виражені цінні властивості, що пов'язано з високим вмістом вітамінів С, Р, каротину та ефірних олій, рослина захищає клітини від вільних радикалів, уповільнює окислювальні процеси, а також забезпечує загально-зміцнювальну та антибактеріальну дію на організм.

Ключові слова: біологічні активні речовини, вітаміни, ефірні олії, полин.

Актуальність теми. Флавоноїди видів роду Полин представлені групами флавону, флавонолу та ізофлавону. Основними флавоноїдами, які містить полин гіркий, є ізокверцитрин, артемізетин, ізорамнетин, нарцисин [1–3].

Мета – оцінка біологічно-активнихкомпоненти полину- естрагону щодо забезпечення загальнозміцнювальної та антибактеріальної дії на організм.

Виклад основного матеріалу досліджень. Фармакологічними дослідженнями [1–3] доведено протипухлинну, нейропротекторну, гепатопротекторну, протималярійну, противіразкову, глистогінну, жарознижувальну, антидепресантну, антибактеріальну, антипротозойну та антиоксидантну дію різних субстанцій полину гіркого.

Трава полину гіркого є одним із джерел ефірної олії. За своїми фізичними властивостями ефірна олія полину гіркого – це прозора синя рідина, колір якої зумовлений присутністю азулена [1].

У траві полину гіркого визначено фенольні сполуки: гідроксикоричні кислоти – хлорогенову, неохлорогенову, 4-кофеїлхінну, 3,4-дикофеїлхінну, 4,5-дикофеїлхінну, 3,5-дикофеїлхінну [2].

Полин гіркий містить протеїногенні амінокислоти, серед незамінних домінують аргінін, лейцин та тирозин, серед замінних – превалюють пролін, аспарагінова кислота (з аспарагіном), глютамінова кислота (з глютаміном).

В результаті дослідження ідентифіковано та визначено вміст 15 аліфатичних (тиглінова, щавелева, маленова, фумарова, 3-метил-2-гідроксивалеріанова, бурштинова, метилбурштинова, глютарова, 3-гідрокси-2-метилглютарова, адипінова, яблучна, суберова, азелайнова, цитринова, ізоцитринова), бензойної, фенілоцтової та 6 фенолкарбонових (саліцилова, ванілінова, 3,4,5-триметоксибензойна, *n*-гідроксибензойна, гентизинова, бузкова), 2 нафталінкарбонових (6-метокси-2-нафталіноцтова та її ізомер) та 4 гідроксикоричних (*n*-кумарова, дигідроксикорична, ферулова, *n*-метоксикорична) кислот [2].

У траві п. звичайного ідентифіковано 9 аліфатичних та 7 ароматичних кислот, домінують серед них лимонна (1094,46 мг/кг) та саліцилова (118,89 мг/кг). У траві п. гіркого ідентифіковано 7 аліфатичних та 7 ароматичних кислот, домінують серед них лимонна (2706,93 мг/кг) та бузкова (73,85 мг/кг). У траві п. австрійського ідентифіковано 7 аліфатичних та 3 ароматичних кислоти, домінують серед них лимонна (997,28 мг/кг) та ванілінова (128,28 мг/кг).

В результаті дослідження ідентифіковано та визначено вміст 28 жирних кислот, з них 15 насичених (капронова, нонанова, лауринова, міристинова, пентадеканова, пальмітинова, гептадеканова, стеаринова, арахісова, хенейкозанова, бегенова, трикозанова, тетракозанова, пентакозанова та гексакозанова), 8 мононенасичених (2-гексенова, 3-гексенова, 6-гептенова, 3-октенова, олеїнова, пальмітолеїнова, 11-ейкозенова та 13-докозенова), 2 поліненасичених (лінолева та ліноленова), а також 1 гідроксикислота (2-гідроксипальмітинова) та 2 дикарбонових (гексадекадикарбонова та октадекадикарбонова). Найвищий вміст жирних кислот встановлено у траві п. пониклого (11767,8 мг/кг) та п. естрагону (11148,2 мг/кг), найнижчий – у траві п. звичайного (3555,69 мг/кг). В усіх видах серед насичених кислот домінує пальмітинова, серед ненасичених – лінолева та ліноленова. В усіх видах серед насичених кислот домінує пальмітинова, серед ненасичених – лінолева та ліноленова [2].

У траві п. гіркого, п. звичайного, п. австрійського, п. лікарського, п. естрагону, в яких виявлено та ідентифіковано апігенін, лютеолін, ізокверцитрин, рутин, кумарин, скополетин, умбеліферон, розмаринова, хлорогенова, неохлаорогенова, 4-кофеїлхінна, 3,4-дикофеїлхінна, 3,5-дикофеїлхінна, 4,5-дикофеїлхінна кислоти [2].

Амінокислотний склад визначали у досліджуваних зразках трави: *A. vulgaris* L., *A. abrotanum* L., *A. annua* L., *A. austriaca* Jacq., *A. absinthium* L., *A. dracuncululus* L., *A. campestris* L., *A. marschalliana* Spreng., *A. arenaria* DC. та *A. nutans* Willd., в результаті було виявлено 22 амінокислоти, з них 9 незамінних. В більшості досліджуваних видів роду Полин переважаючою серед вільних амінокислот є пролін. Виняток становить п. пісковий (домінуюча амінокислота – аргінін). Найбільш значний вміст вільних амінокислот встановлено у траві п. однорічного (3029,8 мг/100г), п. гіркого (1810,2 мг/100г), п. естрагону (1629,3 мг/100г) та п. польового (1622,1 мг/100г), найменший – у траві п. піскового (394,7 мг/100г). Загальний вміст амінокислот (мг/100г) найбільший у траві п. однорічного (15074,8), найменший – для трави п. пониклого (6010,2). Домінуючими за загальним вмістом амінокислотами досліджуваних видів полину є пролін, аспарагінова кислота (з аспарагіном), глютамінова кислота (з глютаміном) та аргінін.

Серед різних типів алкалоїдів полинів основними класами були похідні рупестіну (в основі піридин та сесквітерпен), дитерпену (лікоктонін, артекорин, 6-кетартекорин), пірролізидину, пурину, поліаміну, індолу, піперидину, піролідину, алкаміди, флавоалкалоїди та пептиди. Рупестін та його похідні є характерними алкалоїдами роду Полин, в той час, як інші є звичайними алкалоїди, які виявлені в родині Айстрові [4].

З трави *Artemisia korshinskyi* Krash. ex Poljakov, що належить до секції *Seriphidium* (Bess.), виділено декілька алкалоїдів, похідних піридину, сесквітерпену та дитерпену [5].

В основному алкалоїди хемотаксономічно пов'язують рід *Artemisia* з іншими родами триби *Anthemideae* (Пупавкові), до якої він належить. Найбільш важливі види біологічної активності алкалоїдів роду Полин – це гепатопротекторна, місцевоанестезійна, антисклеротична, спазмолітична, седативна та протипаразитарна. Серед мінеральних елементів трави

полину гіркокого переважає калій (понад 1000 мг/100 г), велика концентрація кальцію, силіцію, фосфору та магнію – від 100 до 1000 мг/100 г; вміст натрію, алюмінію та марганцю становить від 10 до 100 мг/100г в сировині [6].

Проведено органолептичний аналіз трави полину естрагону. Досліджуваний вид зразка рослинної сировини – висушені тонкі пагони з листками; ширина листка 7-6 мм, довжина 50-80 мм; форма листка видовжена; стан поверхні – рівна, злегка опушена; колір від світло до темно зеленого; ароматно-пряний запах; смак пряний, приємний з легким відчуттям гіркоти. Досліджено вміст аскорбінової кислоти у свіжих та висушених зразках полину естрагону. Вміст вітаміну С складає, відповідно 174,42 та 144,51 мг%. Полин естрагон (*Artemisia dracuncululus* L) є цінним джерелом біологічно активних сполук, зокрема, аскорбінової кислоти [7].

Висновки. Отже, полин естрагон є цінним джерелом біологічно активних сполук. Враховуючи прийнятні органолептичні показники якості, доцільним є використання даного виду сировини у технології оздоровчих харчових продуктів, зокрема для виробництва фіточаїв, чайних бальзамів, лимонадів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ковальова А.М., Ільїна Т.В., Грицик Р.А., Очкур О.В. Виявлення перспективних видів серед роду *Artemisia* L. на основі хемотаксономічного аналізу. *Хімія природних сполук*: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Тернопіль, 30-31 травня 2019 р.). Тернопіль: ТДМУ, 2019. С. 36–38.
2. Очкур О.В. Фармакогностичне дослідження видів роду *Artemisia* флори України: автореф. дис. ... канд. фармацевт. наук: 15.00.02. НФаУ. Харків, 2014. 25 с.
3. Javed Ahamad, Showkat R. Mir, Saima Amin: A Pharmacognostic Review on *Artemisia absinthium*. *International Research Journal of Pharmacy*. 2019. № 10 (1). P. 24–31.
4. The chemistry and pharmacology of alkaloids and allied nitrogen compounds from *Artemisia* species: A review. Mamoon Ur Rashid, Muhammad Alamzeb, Saqib Ali, Zahoor Ullah, Zafar Ali Shah, Ishrat Naz, Muhammad Rafiullah Khan. *Phytotherapy Research*. 2019. P. 1–24.
5. Sesquiterpene lactones and new diterpenoid alkaloids from *Artemisia korshinskyi* / I. D. Sham'yanov, B. Tashkhodzhaev, R.F. Mukhamatkhanova, N. Sultankhodzhaev, M.G. Levkovich, N.D. Abdullaev, M.Yu. Antipin. *Chemistry of Natural Compounds*. 2012. Vol. 48, P. 616–621.
6. Очкур О.В., Вальдовський А.О., Ковальова А.М. Порівняльне дослідження елементного складу деяких представників роду полин. *Актуальні питання створення нових лікарських засобів*: тез. доп. Міжвузівської студентської наук.-практ. конф. Харків: НФаУ, 2010. С. 85.
7. Полубенська С., Бажай-Жежерун С. Використання полину естрагону (*Artemisia dracuncululus* L), у технологіях оздоровчих харчових продуктів. *Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті*: матеріали 90-ї Міжнародної наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів, 11–12 квітня 2024 р. Київ: НУХТ, 2024. Ч. 1. С. 56.

Отримано: 26.03.2026

Олександр ЛЮБИНСЬКИЙ

доктор сільськогосподарських наук, професор,
професор кафедри біології та екології
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6084-131X>

Олександр ПУЧКА

здобувач вищої освіти третього рівня
спеціальності 091 Біологія та біохімія
ORCID <https://orcid.org/0009-0007-7817-0797>

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМ НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРКІВ

Викладено основні аспекти щодо оцінки лісових екосистем, відмічено їх важливу роль у забезпеченні екологічної рівноваги та наданні широкого спектра екосистемних послуг національних парків. Особлива увага приділяється оцінці впливу антропогенної діяльності та кліматичних змін на стан лісів і перспективи сталого розвитку.

Ключові слова: біорізноманіття, геоінформаційні системи, лісові екосистеми, екосистемні послуги, моделювання, національні парки, сталий розвиток

Актуальність теми. Лісові екосистеми відіграють надзвичайно важливу роль у підтримці екологічної рівноваги та забезпеченні суспільних благ. Вони надають широкий спектр екосистемних послуг, включаючи регулювання клімату, очищення повітря та води, збереження біорізноманіття, а також рекреаційні можливості для людей. Особливо це актуально в умовах національних парків, де лісові екосистеми відіграють важливу роль у підтримці природних процесів і є основою для сталого розвитку екотуризму. Важливою складовою наукових досліджень у цій сфері є визначення специфічних особливостей дослідження послуг лісових екосистем, а також їхня оцінка для національних парків [6].

Мета – обґрунтування основних аспектів щодо оцінки лісових екосистем національних парків.

Виклад основного матеріалу досліджень. Лісові екосистеми національних парків відіграють ключову роль у підтримці екологічної рівноваги та забезпеченні широкого спектру екосистемних послуг. Управління антропогенними навантаженнями на лісові екосистеми національних парків включає розробку стратегій сталого туризму та рекреації, впровадження програм екологічної освіти для населення та використання сучасних технологій моніторингу стану екосистем [5].

Економічні методи оцінки екосистемних послуг лісів включають використання ринкових і неринкових підходів. Ринкові підходи ґрунтуються на визначенні економічної вартості послуг, які можна продавати чи купувати на ринку, таких як деревина чи рекреаційні послуги. Неринкові методи, такі як оцінка умовного вибору, застосовуються для оцінки вартості нематеріальних послуг, наприклад, естетичних чи рекреаційних можливостей. Застосування геоінформаційних систем (ГІС) є важливим інструментом для вивчення просторових аспектів лісових екосистем. Використання ГІС дозволяє візуалізувати й аналізувати зміни в екосистемах, а також планувати управлінські заходи з метою їхнього збереження [6].

Дослідження екосистемних послуг лісових екосистем національних парків вимагає міждисциплінарного підходу, що включає екологічні, економічні, соціальні та культурні ас-

пекти. Сучасні методології зосереджуються на інтегрованих підходах, які дозволяють комплексно оцінювати вартість екосистемних послуг і їхню роль у підтримці стійкого розвитку. Одним із основних методів дослідження є екологічне моделювання, яке дозволяє оцінити вплив різних факторів на функціонування лісових екосистем. За допомогою моделювання можна прогнозувати зміни в екосистемах під впливом кліматичних змін, антропогенних навантажень та інших чинників. Це також сприяє розробці рекомендацій для управління лісовими ресурсами на національному та місцевому рівнях [5].

Застосування ГІС в природоохоронній сфері є необхідним інструментом для ефективної та результативної роботи природно-заповідних об'єктів. За допомогою ГІС можна зберігати величезні обсяги інформації, якісно, швидко її опрацьовувати та аналізувати. Крім аналізу, ще одним не менш важливим інструментом геоінформаційних систем є прогноз та візуальне картографічне представлення. Застосування SMART в роботі НПП «Гуцульщина» – це новий етап досліджень за допомогою геоінформаційних систем, не стільки для науково-дослідного відділу, як для працівників служби державної охорони, оскільки вони вперше в своїй діяльності застосували сучасні цифрові технології. Використання SMART впродовж періоду з 1 липня по 31 грудня 2021 року виявилось досить ефективним. Зібрано та проаналізовано величезний обсяг інформації, зокрема – це стосується як біоти парку так і неживої природи та ін. Отримавши результати спостережень за допомогою SMART виникає необхідність його застосування у діяльності НПП «Гуцульщина» в подальшому, оскільки моніторинг – це тільки початковий етап досліджень[1].

Для моніторингу лісів у НПП «Гуцульщина» закладена мережа постійних пунктів спостереження (ППС) I-рівня, яка передбачає моніторинг стану лісових екосистем та мережа постійних пробних площ (ППП) другого рівня, яка передбачає також вивчення структури деревостанів, мертвої деревини, підросту, трав'янистого вкриття, мохів, підстилки. Для цього були вибрані основні лісові формації НПП «Гуцульщина», а згодом і раритетні угруповання, включені до Зеленої книги України [4]. Серед зоологічних досліджень, в основному використовують моніторинг ґрунтової фауни, мезофауни, ссавців, орнітофауни. Отже, моніторинг лісових екосистем є важливою складовою наукової діяльності НПП «Гуцульщина». Він дозволяє відстежувати реакцію природних екосистем на кліматичні зміни, різні види антропогенного навантаження і прогнозувати напрямки таких трансформацій [2].

В лісових екосистемах НПП «Синевир» виділено особливо цінні природні комплекси та об'єкти, а саме: букові праліси з двох кластерних частин у п'яти природоохоронних науково-дослідних відділеннях загальною площею 2865,04 га з буферною зоною 1091,0 га, який в 2017 році включено до розширеного Об'єкту «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» – Всесвітньої природної Спадщини ЮНЕСКО. Букові праліси парку є найбільш важливим природним комплексом з наукового підходу до їх вивчення, встановлення історії розвитку рослинного покриву у післяльодовиковий період та сучасного стану флори. Праліси – це своєрідна природна лабораторія під відкритим небом. Саме там можна вивчати закономірності перебігу природних процесів розвитку рослинного і тваринного світу, а також розвитку окремих пралісових деревостанів, їх динаміку та структурні особливості. В пралісах зростає 1200 видів рослин разом із грибами. Праліси тут представляють повне серійне різноманіття, яке притаманне для Європи, а також мають достатній розмір, щоб підтримувати природні процеси, необхідні для забезпечення довгострокової екологічної життєздатності екосистеми в цілому. Крім, того у вказаних букових пралісах найбільш поширені і

відмічені 15 асоціацій. Синфітозоологічна оцінка фітоценофонду букових пралісів НПП «Синевир» показує, що праліси належать до двох синфітозоологічних категорій [3].

Висновки. Сучасна оцінка лісових екосистем національних парків базується на комплексному аналізі біорізноманіття, стійкості до кліматичних змін та оцінці екосистемних послуг з використанням ГІС-технологій. Основна увага приділяється переходу до сталого управління, збереженню старовікових лісів, моніторингу антропогенного навантаження та оцінці фітосанітарного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гостюк З.В., Погрібний О.О., Буряник О.О., Карабінюк М.М. Використання SMART технологій в діяльності НПП «Гуцульщина». *Аспекти збереження природних екосистем в сучасних умовах природоохоронного менеджменту*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-й річниці НПП «Гуцульщина» (м. Косів, Івано-Франківська обл. 20 жовтня 2022 року). Косів: ПП Павлюк М.Д., 2022. С. 56–60.
2. Томич М.В., Лосюк В.П., Данилик І.М. Моніторинг лісових екосистем НПП «Гуцульщина». *Аспекти збереження природних екосистем в сучасних умовах природоохоронного менеджменту*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-й річниці НПП «Гуцульщина» (м. Косів, Івано-Франківська обл. 20 жовтня 2022 року). Косів: ПП Павлюк М.Д., 2022. С. 190–195.
3. Ярема Ю.М., Беца В.Л., Нірода Т.М., Нанинець М.В., Субота Г.М. Охорона і збереження лісових екосистем та їх раритетне видове різноманіття, що формують рідкісні рослинні угруповання. *Аспекти збереження природних екосистем в сучасних умовах природоохоронного менеджменту*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-й річниці НПП «Гуцульщина» (м. Косів, Івано-Франківська обл. 20 жовтня 2022 року). Косів: ПП Павлюк М.Д., 2022. С. 233–237.
4. Зелена книга України / за заг. ред. чл.-кор. НАН України Я.П. Дідуха. Київ: Альтерпрес, 2009. 448 с.
5. Filho L.M., Roebeling P., Bastos M.I., Rodrigues W., & Ometto G. A global metaanalysis for estimating local ecosystem service value functions. *Environments*. 2021. № 8(8), 19. DOI: <https://doi.org/10.3390/environments8080076>
6. Schirpke U., Marino D., Marucci A., Palmieri M., & Scolozzi R. Operationalizing ecosystem services for effective management of protected areas: Experiences and challenges. *Ecosystem Services*. 2017. № 28 (Part A). P. 105–114. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2017.10.009>

Отримано: 26.03.2026

ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ ЯК ФАКТОР ЗНИЖЕННЯ РИЗИКІВ У ДІДЖИТАЛ-ОБЛІКУ

У статті розглядається значення цифрової грамотності як ключового чинника зниження ризиків у діджитал-обліку, зокрема в контексті забезпечення точності облікових даних, захисту інформації та ефективного використання цифрових технологій. Особливу увагу приділено впливу рівня цифрових компетентностей фахівців на якість облікових процесів і здатність своєчасно ідентифікувати та мінімізувати потенційні загрози.

Ключові слова: цифрова грамотність, діджитал-облік, ризики, інформаційна безпека, автоматизація обліку, цифрові компетентності, управління даними.

Актуальність теми. Цифровізація бухгалтерського обліку та фінансової звітності є невід’ємною складовою сучасного бізнесу. Використання інформаційних систем, хмарних сервісів та електронного документообігу підвищує ефективність обліку. Водночас зростають ризики: кіберзагрози, помилки в роботі з програмним забезпеченням, витік даних. Рівень цифрової грамотності персоналу стає ключовим фактором безпеки та надійності облікових процесів.

Опитування Gartner Top Trends in Cybersecurity 2025 виявляє зростаючий тиск з: постійної появи генеративного ШІ (GenAI), невпинного зростання впровадження хмарних технологій, що змінює склад цифрових екосистем, зростання регуляторних зобов’язань і державного контролю за кібербезпекою, конфіденційністю та локалізацією даних, а також попит на безпеку бізнесу в умовах постійно змінюваного середовища загроз [1].

Мета публікації – обґрунтування ролі цифрової грамотності як інструменту зниження ризиків у системі цифрового обліку підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах цифрової трансформації економіки відбувається активне впровадження інформаційних технологій у сферу бухгалтерського обліку, що зумовлює перехід до так званого діджитал-обліку. Цей процес передбачає використання автоматизованих облікових систем, хмарних сервісів, електронного документообігу та цифрового підпису, що дозволяє підвищити оперативність, точність і прозорість облікових процесів. Водночас цифровізація створює нові виклики, пов’язані з підвищенням рівня ризиків, серед яких особливе місце займають кіберзагрози, технічні збої, помилки користувачів та загрози витоку конфіденційної інформації.

Основою для успішної цифрової трансформації бухгалтерського обліку є правильне планування та врахування конкретних потреб організації. На думку Н. Домбровської, в процесі цифрової трансформації бухгалтерського обліку необхідно враховувати наступні моменти:

- 1) електронний обмін даними з контрагентами;
- 2) використання аналізу даних для прогнозування;
- 3) впровадження електронних систем управління витратами;
- 4) впровадження систем електронного архівування;
- 5) розширення аналітики та звітності;
- 6) впровадження електронних систем оподаткування [2].

За таких умов ключового значення набуває цифрова грамотність працівників, зокрема бухгалтерів і фінансових спеціалістів, які безпосередньо працюють з інформаційними системами. Цифрова грамотність розглядається як сукупність знань, навичок і компетенцій, необхідних для ефективного, безпечного та відповідального використання цифрових технологій у професійній діяльності. Вона охоплює не лише базові вміння роботи з програмним забезпеченням, а й розуміння принципів кібербезпеки, захисту даних, а також здатність критично оцінювати інформацію та оперативно реагувати на потенційні загрози.

Низький рівень цифрової грамотності персоналу може призводити до суттєвих ризиків у системі обліку. Зокрема, помилки при введенні або обробці даних, неправильне використання функціоналу облікових програм, ігнорування правил інформаційної безпеки можуть стати причиною фінансових втрат, викривлення звітності та навіть порушення законодавчих вимог. Крім того, недостатня обізнаність у сфері кібербезпеки підвищує вразливість підприємства до фішингових атак, шкідливого програмного забезпечення та несанкціонованого доступу до облікових даних.

Водночас підвищення рівня цифрової грамотності працівників сприяє мінімізації зазначених ризиків. Кваліфікований персонал здатний ефективно використовувати можливості цифрових систем, дотримуватися встановлених процедур безпеки та своєчасно ідентифікувати потенційні загрози. Це забезпечує не лише захист інформації, а й підвищує загальну ефективність облікових процесів, зменшує кількість помилок та покращує якість управлінських рішень.

У табл. 1 узагальнено ризики діджитал-обліку та роль цифрової грамотності у зниженні кожного з них.

Таблиця 1

Вплив цифрової грамотності на зниження ризиків у діджитал-обліку

Вид ризику	Прояв ризику	Роль цифрової грамотності
Кіберзагрози	Фішинг, віруси, злам акаунтів	Розпізнавання загроз, дотримання правил безпеки
Помилки користувача	Некоректне введення даних, неправильні операції	Впевнене володіння програмами, уважність до даних
Втрата даних	Видалення або пошкодження інформації	Використання резервного копіювання
Порушення законодавства	Неправильна подача електронної звітності	Знання цифрових вимог та нормативів
Несанкціонований доступ	Передача паролів, слабкий захист	Використання складних паролів, двофакторна автентифікація

Джерело: сформовано автором.

Особливу роль у цьому процесі відіграє системний підхід до розвитку цифрових компетенцій, який передбачає організацію навчання персоналу, впровадження внутрішніх стандартів роботи з цифровими інструментами, а також регулярне оновлення знань у сфері інформаційних технологій і кібербезпеки. Важливим є також створення відповідної організаційної культури, орієнтованої на безпечне використання цифрових ресурсів та постійне професійне вдосконалення [3, 4].

Суттєві зміни, які обумовлені цифровою трансформацією економіки, поява нового цифрового інструментарію, мотивують удосконалення бухгалтерського обліку, сприяють внесенню змін в методологію і організацію облікового процесу, актуалізують проблему пред-

ставлення облікової діяльності як високоінтелектуальної прикладної діяльності, підвищення престижності і затребуваності професії бухгалтера [5].

Висновки. Таким чином, цифрова грамотність виступає одним із ключових факторів забезпечення надійності та безпеки діджитал-обліку. Її розвиток дозволяє суттєво знизити рівень ризиків, підвищити якість облікової інформації та сприяє формуванню стійкої та конкурентоспроможної діяльності підприємства в умовах цифрової економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тенденції кібербезпеки: стійкість через трансформацію. *Gartner*: офіц. сайт. URL: <https://www.gartner.com/en/articles/top-cybersecurity-trends-2026>
2. Домбровська Н. Цифрова трансформація бухгалтерського обліку: вплив технологій на ефективність та якість фінансової звітності. *Економічний аналіз*. 2023. Том 33. №2. С. 239–246. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.02.239>
3. Панасюк В., Бурденюк Т., Мужевич Н. Особливості цифрової трансформації обліку. *Галицький економічний вісник*. 2021. № 68(1). С. 70–76.
4. Zhang Y., Xiong F., Xie Y., Fan X., & Gu H. The impact of artificial intelligence and blockchain on the accounting profession. *Ieee Access*. 2020. №8. Р. 110461–110477.
5. Довбуш А., Белова І. Трансформація облікових процесів в умовах цифровізації. *Економічний дискурс*. 2024. Вип. 1–2. С. 131–141. DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2024-1-14>

Отримано: 26.03.2026

Тетяна МАРУСЕЙ

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1018-702X>

СУЧАСНІ БІЗНЕС-КОМУНІКАЦІЇ В МАРКЕТИНГОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ТУРИЗМУ ТА ГОСТИННОСТІ

Стаття присвячена аналізу сучасних бізнес-комунікацій у маркетинговій діяльності підприємств туристичної та готельно-ресторанної сфери. Визначено, що маркетинг у цих галузях активно трансформується під впливом цифровізації та змін у поведінці споживачів: бізнес-комунікації стають багатоканальними, персоналізованими та технологічно насиченими. Завдяки цьому цифрові інструменти дозволяють підприємствам підвищувати залученість клієнтів, забезпечувати високий рівень клієнтського досвіду та збільшувати прибутковість.

Ключові слова: інновація, комунікації, бізнес-комунікації, ділові комунікації, цифрові комунікації, маркетинг, туризм, готельно-ресторанні підприємства.

Актуальність теми. Із розвитком цифрових технологій бізнес-комунікації у маркетинговій діяльності підприємств суттєво трансформувалися, що зумовило потребу у впровадженні нових підходів та сучасних інструментів взаємодії. Цифрові канали забезпечують прямий і оперативний зв'язок через різноманітні онлайн-платформи, водночас традиційні способи комунікації й надалі залишаються актуальними та результативними. У зв'язку з цим визначення доцільності використання інноваційних бізнес-комунікацій виступає важливим

етапом у формуванні та реалізації ефективних маркетингових стратегій туристичних і готельно-ресторанних підприємств.

Формулювання мети публікації. Обґрунтувати теоретичні та практичні аспекти сучасних бізнес-комунікацій в маркетинговій діяльності туристичних та готельно-ресторанних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бізнес-комунікації є основою ефективної економічної діяльності, причому кожна галузь має власні особливості формування системи взаємозв'язків. У сфері туризму вони відіграють ключову роль, оскільки туроператори взаємодіють із широким колом стейкхолдерів: клієнтами, партнерами, постачальниками послуг, транспортними компаніями та готелями. Крім основних послуг, туроператори можуть надавати додаткові сервіси, зокрема організацію екскурсій, заходів або використання власного транспорту, що забезпечує гнучкість у реагуванні на потреби клієнтів і зміни ринку [1, 3].

Сучасні бізнес-комунікації набувають багатоканального характеру, стають більш персоналізованими та технологічно орієнтованими. Розвиток цифрових інструментів надає підприємствам можливість підвищувати рівень взаємодії з клієнтами, покращувати якість клієнтського досвіду та забезпечувати зростання прибутковості. У цьому контексті доцільно виокремити основні напрями сучасних бізнес-комунікацій:

1. Цифрові бізнес-комунікації. Цифрові комунікації є важливим складником маркетингової діяльності підприємств індустрії гостинності:

- 1) соціальні мережі та контент-маркетинг. Соціальні мережі виступають одним із найрезультативніших каналів просування туристичних і готельних послуг. Основними видами контенту є фото- та відеоматеріали готелів і туристичних локацій, онлайн-трансляції з місць відпочинку, рекомендації мандрівників, опитування та відгуки;
- 2) Email-маркетинг та месенджери. Персоналізовані електронні листи та автоматизовані повідомлення допомагають підтримувати постійний зв'язок із клієнтами на різних етапах взаємодії. Важливу роль відіграють також чат-боти у месенджерах (Telegram, Viber, WhatsApp), які забезпечують цілодобову комунікацію з користувачами;
- 3) Інтерактивні платформи та мобільні додатки. Такі рішення забезпечують зручне бронювання номерів, замовлення додаткових послуг (зокрема room-service) та отримання повідомлень про акції й спеціальні пропозиції. Інтерактивні технології також дозволяють переглядати 3D-тури готелями та туристичними об'єктами, тоді як VR та AR-технології дають змогу потенційним клієнтам віртуально ознайомитися з номером або локацією до здійснення бронювання;
- 4) SEO та контекстна реклама. Інструменти SEO-оптимізації та контекстної реклами сприяють підвищенню видимості туристичних і готельно-ресторанних підприємств у пошукових системах і привертають увагу потенційних клієнтів, що дозволяє покращити позиції веб-сайту.

2. Персоналізовані бізнес-комунікації:

- 1) Big Data та аналітика споживачів. Технології великих даних дають змогу компаніям глибше аналізувати поведінку клієнтів і формувати персоналізовані пропозиції;
- 2) CRM-системи. CRM-системи забезпечують централізоване зберігання інформації про клієнтів і сприяють оптимізації процесів комунікації. До їх основних функцій належать

управління історією бронювань, відстеження запитів клієнтів, формування персоналізованих пропозицій та інтеграція з іншими каналами комунікації, такими як соціальні мережі, email та месенджери;

- 3) програми лояльності та бонусні системи. Програми лояльності спрямовані на стимулювання повторних звернень клієнтів, які передбачають нарахування бонусних балів або надання знижок за бронювання чи відвідування закладу.

3. Інноваційні технології у бізнес-комунікаціях:

- 1) віртуальна та доповнена реальність (VR та AR). Технології віртуальної реальності дають змогу клієнтам дистанційно оглянути готелі, номери чи туристичні об'єкти за допомогою мобільних пристроїв;
- 2) штучний інтелект та чат-боти. Системи штучного інтелекту використовуються для обробки запитів клієнтів, аналізу їхніх потреб і формування рекомендацій. Чат-боти оперативно відповідають на запитання користувачів у месенджерах та на веб-сайтах;
- 3) Інтернет речі (IoT) та концепція «розумних» готелів. Технології Інтернету речей сприяють створенню «розумних» номерів, де автоматизовано управління освітленням, клімат-контролем та замовленням послуг через мобільні додатки.

4. Омніканальні комунікації. Омніканальний підхід передбачає інтеграцію всіх каналів комунікації (вебсайт, соціальні мережі, месенджери, мобільні додатки) в єдину систему, що дозволяє синхронізувати інформацію про клієнтів.

5. Управління репутацією та робота з відгуками. Передбачає постійний моніторинг відгуків клієнтів на спеціалізованих платформах, а також оперативне реагування на зауваження чи скарги [2].

Висновки. Отже, сучасні бізнес-комунікації у маркетинговій діяльності туристичних і готельно-ресторанних підприємств сприяють формуванню персоналізованого підходу до клієнтів, підвищенню рівня їхньої лояльності та зростанню прибутковості компаній. Використання цифрових інструментів, дає змогу сформувати ефективну систему взаємодії зі споживачами, а розвиток цифрових бізнес-комунікацій відкриває нові можливості для співпраці з клієнтами та партнерами, а їх інтеграція у маркетингову стратегію підприємства підвищує результативність комунікаційних процесів і сприяє реалізації стратегічних цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

6. Лавриненко С.О., Зелінська А.М., Бездітко О.Є. Бізнес-комунікації та їх інноваційність в системі менеджменту підприємства. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2232/2155>
7. Марусей Т.В., Буторіна В.Б., Славина Н.А. Інноваційні бізнес-комунікації в маркетинговій діяльності туристичних та готельно-ресторанних підприємств. *Економіка та суспільство*. 2024. № 69. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5165>
8. Петропавловська С.Є., Ковтун К.Ю. Маркетингові комунікації в мережі інтернет як іноваційний інструмент стратегії просування. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2021. № 2–2 (104). С. 78–83. DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2021-2-2-11>

Отримано: 26.03.2026

Микола МАТВЄСВ

кандидат біологічних наук, доцент,

доцент кафедри біології та екології

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9641-1653>

ОРНІТОФАУНА ЕКОМЕРЕЖІ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ

Подані результати дослідження орнітофауни Кам'янець-Подільської громади, що здійснювалися протягом 2000-2025 рр., зокрема загальна кількість видів за роки дослідження, а також характеристика раритетної компоненти орнітофауни регіону дослідження.

Ключові слова: екомережа, орнітофауна, Кам'янець-Подільська громада, рідкісні види птахів.

Актуальність теми. У сучасному етапі розвитку суспільства все більше територій захоплює людини для здійснення господарської діяльності, проживання, рекреації. Тому природні та природно-змінені території потребують збереження та охорони, зокрема завдяки створенню екологічної мережі.

Дослідження орнітофауни території, яка зараз належить до Кам'янець-Подільської територіальної громади здійснювалися протягом 2000–2025 рр. за загальноприйнятими орнітологічними методиками [1, 2].

Мета дослідження – визначити видовий склад і поширення видів птахів на території Кам'янець-Подільської громади, а також визначити рідкісні види птахів цього регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Птахи Aves є найбільш різноманітною у видовому відношенні та численною групою хребетних тварин екомережі Кам'янець-Подільської територіальної громади – 186 видів, що є представниками 20 рядів (див. табл. 1).

Зі 186 видів, що зареєстровані в межах екомережі, мешкають протягом року на території громади, тобто є осілими, 48 видів; гніздяться та зустрічаються під час перельотів – 73 види; спостерігаються лише під час міграції (є пролітними) – 42 види; прилітають на зимівлю – 10 видів; нерегулярно залітають на територію екомережі з інших регіонів – 11 видів.

Європейський червоний список території екомережі Кам'янець-Подільської громади представляють 9 видів птахів: куріпка сіра *Perdix perdix*, чайка чубата *Vanellus vanellus*, грицик великий *Limosa limosa*, гагара чорношия *Podiceps nigricollis*, підорлик великий *Clanga clanga*, шуліка чорний *Milvus migrans*, канюк степовий *Buteo rufinus*, кібчик червононогий *Falco vespertinus*, балабан *Falco cherrug*.

До Червоної книги України (2021 р.) занесені 24 види птахів, що зустрічаються на території екомережі громади: голуб-синяк *Columba oenas*, журавель сірий *Grus grus*, пісочник великий *Charadrius hiaticula*, грицик великий, кулик-довгоніг чорнокрилий *Himantopus himantopus*, лелека чорний *Ciconia nigra*, скопа західна *Pandion haliaetus*, зміїд блакитноногий *Circaetus gallicus*, підорлик малий *Clanga pomarina*, підорлик великий, орел-карлик малий *Hieraaetus pennatus*, лунь польовий *Circus cyaneus*, лунь лучний *Circus pygargus*, шуліка чорний, орлан-білохвіст *Haliaeetus albicilla*, канюк степовий, сова болотяна *Asio flammeus*, пугач палеарктичний *Bubo bubo*, сова довгохвоста *Strix uralensis*, совка євразійська *Otus scops*, жовна зелена *Picus viridis*, балабан, сапсан *Falco peregrinus*, сорокопуд сірий *Lanius excubitor*.

Зі 186 видів птахів орнітофауни екомережі громади 132 види включені до II Додатку (види фауни, що підлягають особливій охороні) Бернської Конвенції (Про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі), ще 43 види – до III Додатку (види фауни, що підлягають охороні).

**Кількість рядів і видів класу Птахи Aves екомережі Кам'янець-Подільської
територіальної громади**

№ з/п	Ряд	Кількість видів
1.	Ряд Гусеподібні Anseriformes	6
2.	Ряд Куроподібні Galliformes	3
3.	Ряд Дрімлюгоподібні Caprimulgiformes	1
4.	Ряд Серпокрильцеподібні Apodiformes	1
5.	Ряд Зозулеподібні Cuculiformes	1
6.	Ряд Голубоподібні Columbiformes	5
7.	Ряд Журавлеподібні Gruiformes	6
8.	Ряд Пірникозоподібні Podicipediformes	3
9.	Ряд Сивкоподібні Charadriiformes	25
10.	Ряд Гагароподібні Gaviiiformes	1
11.	Ряд Лелекоподібні Ciconiiformes	2
12.	Ряд Сулоподібні Suliformes	1
13.	Ряд Пеліканоподібні Pelecaniformes	7
14.	Ряд Яструбоподібні Accipitriformes	16
15.	Ряд Совоподібні Strigiformes	7
16.	Ряд Гомрайоподібні Bucerotiformes	1
17.	Ряд Сиворакшеподібні Coraciiformes	2
18.	Ряд Дятлоподібні Piciformes	8
19.	Ряд Соколоподібні Falconiiformes	6
20.	Ряд Горобцеподібні Passeriformes	84
Разом		186

Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин (CMS Боннська конвенція) включає і до I Додатку (під загрозою зникнення), і до II Додатку (несприятливий стан) 36 видів птахів з виявлених під час міграцій в межах екомережі громади. Лише до II Додатку (несприятливий стан) включені 25 видів птахів, що зареєстровані під час міграцій.

Вашингтонська конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори (CITES) включає 30 видів, які належать до II Додатку (види, які на цей час не обов'язково перебувають під загрозою зникнення, але можуть опинитися під такою загрозою) та 1 вид – до I Додатку цієї конвенції.

Висновки. На території Кам'янець-Подільської громади під час досліджень зареєстровано 186 видів птахів, що є представниками 20 рядів. Територія екомережі громади відіграє важливу роль у збереження різноманіття птахів, зокрема рідкісних, а також є важливим міграційним коридором птахів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кучинська І.В. Огляд деяких методів обліку гніздових водоплавних та коловодних птахів в умовах рибогосподарських ставів. *Бранта*. 2005. Вип. 8. С. 176–192.
2. Järvinen O., Väisänen R. A. & Raila Y. Bird census results in different years, stages of the breeding season and times of the day. *Ornis Fennica*. 1977. № 54. P. 168–118.

Отримано: 26.03.2026

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

Розглянуто особливості формування екологічної компетентності студентів засобами географічної освіти в умовах сучасних глобальних викликів. Обґрунтовано значення географічної освіти як інтегративної основи розвитку екологічного мислення, що поєднує знання про природу, суспільство та господарську діяльність. Визначено сутність екологічної компетентності. Проаналізовано роль змісту навчальних дисциплін, активних методів навчання, польових досліджень і геоінформаційних систем у формуванні екологічно відповідальної поведінки. Наголошено на значенні компетентнісного підходу та освіти для сталого розвитку у підготовці фахівців, здатних ефективно реагувати на екологічні виклики.

Ключові слова: екологічна компетентність, географічна освіта, сталий розвиток, екологічна свідомість, компетентнісний підхід, геоінформаційні системи, польові дослідження, екологічне мислення, природокористування, освітні технології.

Актуальність теми. Формування екологічної компетентності студентів засобами географічної освіти є одним із ключових завдань сучасної вищої школи, що зумовлено загостренням глобальних екологічних проблем та необхідністю переходу до моделі сталого розвитку суспільства [4, 5]. У ХХІ столітті людство дедалі частіше стикається з наслідками нераціонального природокористування: зміною клімату, деградацією ґрунтів, забрудненням водних ресурсів, зменшенням біорізноманіття. У цих умовах особливої актуальності набуває підготовка фахівців, здатних не лише усвідомлювати масштаби екологічних викликів, а й активно діяти для їх подолання. Саме географічна освіта, яка інтегрує знання про природу, суспільство і господарство, має потужний потенціал для формування екологічної компетентності студентів.

Мета публікації – обґрунтування теоретичних засад і визначення практичних підходів до формування екологічної компетентності студентів засобами географічної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічна компетентність розглядається як інтегративна характеристика особистості, що включає систему знань про взаємодію людини і природи, ціннісні орієнтації, екологічну свідомість, а також практичні вміння і навички екологічно доцільної поведінки. Вона передбачає здатність аналізувати екологічні ситуації, прогнозувати наслідки антропогенного впливу, приймати відповідальні рішення та діяти відповідно до принципів сталого розвитку. Формування такої компетентності є складним і багаторівневим процесом, що потребує цілеспрямованої педагогічної діяльності та використання сучасних освітніх підходів.

Географічна освіта займає особливе місце у цьому процесі, оскільки саме географія досліджує просторові закономірності взаємодії природи і суспільства. Вона формує у студентів цілісне уявлення про географічну оболонку Землі, природні комплекси, ресурси та їх використання, а також соціально-економічні процеси, що впливають на довкілля. Завдяки цьому географічна освіта створює підґрунтя для розвитку екологічного мислення, що базується на розумінні взаємозв'язків і взаємозалежностей у системі «людина – природа – господарство» [1–3].

Одним із важливих аспектів формування екологічної компетентності є зміст навчальних дисциплін. У курсах фізичної географії студенти вивчають природні компоненти та процеси, що дозволяє усвідомити їхню вразливість до антропогенного впливу. Соціально-економічна географія розкриває питання раціонального використання ресурсів, територіальної організації

господарства, екологічних наслідків економічної діяльності. Особливу роль відіграють курси екологічної географії, геоекології, природокористування, які безпосередньо спрямовані на формування екологічного світогляду та відповідального ставлення до довкілля.

Однак формування екологічної компетентності не обмежується лише засвоєнням теоретичних знань. Важливим є розвиток практичних умінь і навичок, що забезпечується через використання активних методів навчання. Серед них особливе місце займають проблемне навчання, кейс-метод, проєктна діяльність, польові дослідження, геоінформаційні технології. Наприклад, аналіз конкретних екологічних ситуацій дозволяє студентам застосовувати теоретичні знання на практиці, оцінювати ризики, розробляти шляхи вирішення проблем. Проєктна діяльність сприяє розвитку дослідницьких навичок, уміння працювати в команді, приймати рішення в умовах невизначеності.

Польові практики є невід'ємною складовою географічної освіти і відіграють важливу роль у формуванні екологічної компетентності. Безпосередній контакт з природним середовищем дозволяє студентам краще зрозуміти його особливості, оцінити масштаби антропогенних змін, сформувати емоційно-ціннісне ставлення до природи. Під час польових досліджень студенти проводять спостереження, вимірювання, аналізують стан природних об'єктів, що сприяє формуванню практичних навичок екологічного моніторингу.

Сучасні геоінформаційні системи (ГІС) відкривають нові можливості для формування екологічної компетентності. Вони дозволяють здійснювати просторовий аналіз екологічних процесів, моделювати різні сценарії розвитку територій, оцінювати вплив господарської діяльності на довкілля. Використання ГІС у навчальному процесі сприяє розвитку аналітичного мислення, уміння працювати з великими обсягами інформації, що є важливими складовими екологічної компетентності.

Не менш важливим є формування ціннісного компоненту екологічної компетентності. Географічна освіта сприяє розвитку екологічної свідомості, відповідального ставлення до природи, усвідомлення необхідності збереження природної спадщини для майбутніх поколінь. Це досягається через інтеграцію екологічних знань у всі навчальні дисципліни, використання міждисциплінарного підходу, залучення студентів до екологічних акцій, волонтерських проєктів, громадської діяльності.

Особливу роль у формуванні екологічної компетентності відіграє компетентнісний підхід, який орієнтує освітній процес на результат – сформованість у студентів здатності діяти. У цьому контексті важливо не лише передати знання, а й навчити студентів застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях, приймати обґрунтовані рішення, нести відповідальність за свої дії. Це вимагає переосмислення традиційних методів навчання, переходу до інтерактивних форм, що стимулюють активну участь студентів у навчальному процесі.

В умовах сучасних викликів, зокрема кліматичних змін та екологічних криз, зростає значення освіти для сталого розвитку. Географічна освіта є важливим інструментом реалізації цієї концепції, оскільки вона формує у студентів системне бачення світу, розуміння взаємозв'язків між економічними, соціальними та екологічними процесами. Вона сприяє формуванню глобального мислення, здатності оцінювати наслідки діяльності на різних рівнях – від локального до глобального.

Висновки. Таким чином, формування екологічної компетентності студентів засобами географічної освіти є комплексним процесом, що включає засвоєння знань, розвиток умінь і

навичок, формування цінностей і ставлень. Географічна освіта, завдяки своїй інтегративній природі, має значний потенціал для реалізації цього завдання. Використання сучасних методів навчання, активізація пізнавальної діяльності студентів, залучення їх до практичної діяльності сприяють формуванню відповідального ставлення до довкілля та готовності діяти в інтересах сталого розвитку. У перспективі це забезпечить підготовку фахівців нового покоління, здатних ефективно вирішувати екологічні проблеми та сприяти гармонійному розвитку суспільства і природи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Касіяник І.П., Матвійчук Б.В., Матуз О.В., Чернюк Г.В. Формування світогляду студентів на взаємодії суспільства і природи при вивченні фізичної географії. *Технологічне забезпечення STEM-освіти в умовах підготовки фахівців природничо-математичного напрямку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (26–27 жовтня 2023 р.). Кам'янець-Подільський: КПНУ, 2023.
2. Касіяник І.П., Матвійчук Б.В., Мисько В.З., Любинська І.Б., Чернюк Г.В. Ступені формування екологічного світогляду студентів в процесі вивчення географічних дисциплін. *Навколишнє середовище і здоров'я людини*: матеріали наукової конференції (18–20 листопада 2008 р., м. Кам'янець-Подільський). Кам'янець-Подільський: К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2008. С. 246–248.
3. Матвійчук Б.В., Чернюк Г.В. Функціональна роль географії в Природоохоронній освіті та екологічному вихованні. *Екологічні проблеми навколишнього середовища та раціонального природокористування в контексті сталого розвитку*: третя Міжнародна науково-практична конференція (22–23 жовтня 2020, м. Херсон, Україна). Херсон: ОЛДІ – ПЛЮС, 2020. С. 852–858.
4. United Nations. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. New York: United Nations, 2015. 41 p.
5. Tilbury D. Education for Sustainable Development: An Expert Review of Processes and Learning. Paris: UNESCO, 2011. 120 p.

Отримано: 26.03.2026

Ольга МАТУЗ

асистент кафедри географії та методики її викладання

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3233-9565>

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЛІСОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У публікації проаналізовано упровадження сучасних та інноваційних технологій у лісовому господарстві Хмельницької області. Оцінено вплив цифровізації, механізації та інструментів сталого розвитку на підвищення ефективності управління лісовими ресурсами, прозорості господарських процесів і якості лісовідновлення.

Ключові слова: сучасні технології, цифровізація лісового господарства, сталий розвиток, електронний облік деревини, інновації в лісовідновленні, лісове господарство.

Актуальність теми зумовлена впровадженням сучасних та інноваційних технологій у лісовому господарстві Хмельницької області відповідно до державної стратегії управління лісами до 2035 року, що спрямована на підвищення прозорості, ефективності та сталості галузі.

Мета публікації – комплексний аналіз сучасних інноваційних технологій у лісовому господарстві Хмельницької області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний рівень ведення лісового господарства потребує впровадження сучасних, інноваційних технологій, які забезпечують підвищення точності виконання лісогосподарських заходів. Наразі впровадження інноваційної моделі сталого управління лісами в Україні здійснюється відповідно до положень Державної стратегії управління лісами України до 2035 року, а також на підставі затвердженого Урядом Операційного плану реалізації Стратегії на 2025–2027 роки. Зазначена Стратегія визначає довгострокові напрями реформування галузі, зокрема цифровізацію управління лісовими ресурсами, впровадження електронних систем обліку та моніторингу, адаптацію лісів до змін клімату, підвищення рівня прозорості та ефективності господарювання, а також збільшення лісистості території держави [1, с. 241; 6].

Державне агентство лісових ресурсів України активно впроваджує цифрові рішення у своїй діяльності. Запроваджено електронний реєстр лісорубних квитків, який забезпечує відкритість і прозорість інформації про заготівлю деревини. Також функціонує загальнодержавна система електронного обліку деревини, що дозволяє відстежувати її рух – від місця заготівлі до кінцевого споживача. Це сприяє підвищенню контролю, запобіганню незаконним рубкам та можливість перевірити законність продукції, а також ознайомитися з переліком виданих сертифікатів походження лісоматеріалів і пиломатеріалів. На вебсайті філії «Кам'янець-Подільське лісове господарство» працює інтернет-магазин «ДроваЄ», де можна замовити дрова онлайн. Платформа пропонує детальну покрокову інструкцію з оформлення покупки, поради щодо вибору деревини для опалення, а також корисні відеоматеріали для споживачів [7].

Ключові інновації включають використання БПЛА для моніторингу, лазерне сканування (LiDAR) для точного визначення запасів деревини майже на 100%, 3D-цифрові двійники лісу та електронне маркування саджанців [4, 5].

Одним із головних напрямів інновацій у лісовому господарстві є використання геоінформаційних технологій та даних дистанційного зондування Землі. Це дозволяє: здійснювати лісову інвентаризацію та оцінювання лісових ресурсів дистанційно; проводити моніторинг стану лісів, змін у покритті, стану деревостанів; отримувати точні дані про площу, вік, щільність насаджень тощо; та інтегрувати ці дані в цифрові системи для подальшої аналітики та планування. Це значно підвищує точність і швидкість роботи порівняно з традиційними польовими методами [6, 7].

У 2025 р. в Україні запущено інноваційну онлайн-платформу для відновлення лісів, створену WWF-Україна спільно з IT-компанією SoftServe. Вона слугує інструментом планування лісовідновлення з урахуванням кліматичних та екологічних умов; містить рекомендації, просторові дані та кроки для ефективного відновлення; орієнтована на застосування принципів кліматичної стійкості та наближеного до природи лісівництва; підтримує планування у різних регіонах України на національному рівні [3, с. 24].

У лісовому господарстві Хмельницької області застосовуються електронний облік саджанців із штрих-кодами, автоматизоване вирощування сіянців, механізована посадка РМ160, харвестери та форвардери, а також цифрові вимірювальні прилади для точного обліку та ефективного управління лісовими ресурсами [4].

Однією з інновацій є система електронного обліку декоративних рослин, яку започаткували у філії «Кам'янець-Подільське лісове господарство» ДП «Ліси України». Вона забезпечує контроль у роботі з саджанцями від посадки до реалізації. Сутність системи полягає у використанні індивідуальних штрих-кодів для кожного саджанця. Рослина отримує свою бирку з унікальним кодом, який містить у собі необхідну інформацію: вік, характеристики, ціну, висоту та інші параметри. Ця бирка служить як цифровий паспорт рослини, що дозволяє забезпечити точний та надійний облік. Процес реалізації рослин став більш простим та зручним. Покупець обирає бажаний саджанець, лісівники сканують штрих-код, який автоматично синхронізується з обліковою програмою. Завдяки точній інформації, зібраній за допомогою системи, можливо більш ефективно планувати виробництво, розподіляти ресурси та здійснювати контроль за кількістю і видами рослин. Сучасне вирощування сіянців із закритою кореневою системою [7].

На базі селекційно-насінневого комплексу в «Ізяславському лісовому господарстві» працює сучасна лінія вирощування сіянців із закритою кореневою системою. Використовується італійська лінія точного висіву *Urbinati*, здатна обробляти до ~130 000 посадкових місць за зміну; річна потужність комплексу – понад 4 млн сіянців. Це важлива інновація у насінництві, яка забезпечує якісний посадковий матеріал і підвищує успішність лісовідновлення [5, 6].

У «Ізяславському» та «Шепетівському» лісових господарствах Хмельницької області впроваджено інноваційні фінські машини PM160 для механізованої посадки сіянців із закритою кореневою системою – це перший такий досвід серед регіонів України. Машини виконують посадку: створюють ямку, регулюють глибину, висаджують сіянці та підживлюють їх мікро- й макроелементами; значно підвищують ефективність та швидкість лісовідтворення порівняно з ручною посадкою; дозволяють одночасно доглядати за великою кількістю лісових культур. це важлива інновація для масштабного та якісного відновлення лісів. У лісових господарствах області працюють потужні механізовані машини – харвестери та форвардери (для вирубки й перевезення деревини). Застосування такої техніки: скорочує обсяг ручної праці; підвищує продуктивність і безпеку; дозволяє вивозити залишки деревини та виготовляти щепу (деревну тріску) для подальшого використання чи продажу. Це також частина загальноукраїнської програми модернізації лісового господарства [4].

Впровадження сучасних інструментів обліку та польових вимірювань, зокрема лазерних гіпсометрів-дальномірів, GNSS-приймачів та електронних штангенциркулів, забезпечує високу точність таксаційних робіт і прискорює інвентаризацію лісових насаджень. Використання цифрових записів та автоматизованих систем обліку дозволяє інтегрувати отримані дані в електронні системи управління, одночасно скорочуючи витрати часу й підвищуючи достовірність результатів [2, с. 42–44].

Висновки. У лісових господарствах Хмельницької області активно впроваджуються сучасні інноваційні технології, спрямовані на підвищення ефективності лісовідновлення та управління лісовими ресурсами. Застосування геоінформаційних систем, електронного обліку, механізованої техніки та сучасних технологій вирощування сіянців сприяє покращенню якості лісовідновлення та оптимізації виробничих процесів. Загалом модернізація галузі формує підґрунтя для переходу до цифрової, кліматично адаптованої та екологічно відповідальної моделі сталого ведення лісового господарства в регіоні [4, 7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мельничук І., Петрашук М. Інтеграція сучасних технологій на підприємствах лісової промисловості. *Молодий вчений*. 2024. Вип. 7 (131). С. 241–244.
2. Соловій І.П., Король І.М. Сталій розвиток лісового сектора економіки з урахуванням технологій Індустрії 4.0. *Scientific Bulletin of UNFU*. 2024. № 34(1). С. 42–47.
3. Сухоруков А.І. Сталій розвиток лісового господарства: концептуальні підходи. *Економіка природокористування*. 2021. Вип. 2. С. 24–29.
4. ДП «Лісове господарство України. URL: <https://e-forest.gov.ua/> (дата звернення 02.02.2026 р.).
5. Інноваційні технології лісового господарства. URL: <https://tlu.kiev.ua/pro-nas/novini-zakhodi/novina/article/innovaciini-tekhnologiji-lisovogo-gospodarstva-khmelnichchini.html> (дата звернення 12.02.2026 р.).
6. Муравйов Ю.В. Використання сучасних технологій в практиці ведення лісового господарства. *Ефективність державного управління*. 2025. 1(82/83). С. 111–117. URL: <https://epa.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/view/600> (дата звернення 02.02.2026 р.).
7. Філія «Кам'янець-Подільське лісове господарство. URL: <https://e-forest.gov.ua/kam-ianets-podilske-lisove-hospodarstvo/> (дата звернення 12.02.2026 р.).

Отримано: 26.03.2026

Вадим МЕНДЕРЕЦЬКИЙ

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри географії та методики її викладання
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4175-2220>

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОПЕДЕВТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В 5-6 КЛАСАХ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНО СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто особливості організації пропедевтичної географічної підготовки учнів 5–6 класів у закладах загальної середньої освіти. Проаналізовано мету, завдання та зміст пропедевтичного курсу географії як основи для подальшого системного вивчення предмета. Обґрунтовано значення формування початкових географічних уявлень, просторового мислення та навчально-пізнавальних умінь школярів. Особливу увагу приділено методам і формам навчання, що сприяють розвитку інтересу учнів до географії. Висвітлено роль міжпредметних зв'язків та практичної діяльності у підвищенні ефективності навчального процесу. Зроблено висновок про важливість цілісної й послідовної організації пропедевтичної підготовки для забезпечення наступності географічної освіти.

Ключові слова: географічна освіта, пропедевтична географічна підготовка, ключові і предметні компетентності здобувачів освіти, «Нова українська школа», інтегрована природнича освіта, компетентнісний, діяльнісний та особистісно орієнтований підходи до навчання.

Актуальність теми. У сучасних умовах реформування української освіти особливої актуальності набуває проблема формування ключових і предметних компетентностей учнів у межах нової освітньої парадигми – Концепції «Нова українська школа» (НУШ). Географічна освіта, зокрема її пропедевтичний етап у 5–6 класах, займає важливе місце в системі формування природничої, екологічної та дослідницької компетентностей здобувачів освіти, забезпечуючи поступовий, науково обґрунтований і віковопридатний перехід від інтегрова-

ного природничого навчання в початковій школі до системного вивчення географії в базовій школі [3].

Мета публікації – висвітлити особливості організації пропедевтичної географічної підготовки учнів 5–6 класів у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Побудова пропедевтичного курсу географії в НУШ ґрунтується на компетентнісному, діяльнісному, інтегративному та особистісно орієнтованому підходах. Цей курс не лише забезпечує опанування базових географічних понять, а й сприяє розвитку дослідницьких умінь, критичного та просторового мислення, уміння читати й інтерпретувати різні типи картографічної інформації, формує екологічно відповідальну поведінку.

НУШ визначає компетентності як інтегровані здатності, що включають знання, уміння, навички, способи мислення, погляди та цінності. У пропедевтичному географічному курсі формуються насамперед такі компетентності: природничо-наукова, що реалізується через ознайомлення учнів з об'єктами, явищами й процесами природи, законами та взаємозв'язками в геосистемах; екологічна, спрямована на формування екологічно грамотної поведінки; інформаційно-комунікаційна, що розвивається під час роботи з картами, цифровими сервісами, онлайн-ресурсами; математична та просторове мислення, які формуються під час роботи з масштабом, координатами, геометричними моделями; соціальна та громадянська, що реалізується через зміст, пов'язаний з Україною, рідним краєм, культурними особливостями народів світу.

У центрі навчального процесу – активна діяльність учня. У 5–6 класах це переважно: спостереження за природними об'єктами; робота з картографічними матеріалами; міні-дослідження; проектна діяльність; навчальні ігри; робота з онлайн-картами, сервісами Google Earth.

Географія на пропедевтичному рівні стає не предметом «запам'ятовування», а полем для відкриття світу. НУШ передбачає поступовий перехід від інтегрованого природничого курсу (4-й клас – «Я досліджую світ») до спеціалізованих дисциплін. Тому пропедевтичний курс має виконувати функцію: узагальнення природничих знань початкової школи; поглиблення уявлень про простір, Землю, природу; підготовки до систематичного курсу географії (7-й клас) [1].

Важливою умовою реалізації курсу є професійна компетентність педагога, який має: володіти сучасними методиками викладання географії; уміти проєктувати освітнє середовище; застосовувати ІКТ у навчальному процесі; підтримувати активність і самостійність учнів.

Головна функція курсу – створення фундаменту географічної грамотності, формування в учнів базових знань і способів діяльності, необхідних для подальшого вивчення просторових закономірностей природи та суспільства.

Пропедевтичний курс у 5–6 класах: розширює уявлення учнів про Землю як планету й географічний простір; знайомить із методами географічної науки; вводить картографічну грамотність; формує початкові навички дослідження природи й місцевості; розвиває екологічну свідомість і любов до рідного краю.

Відповідно до Державного стандарту НУШ курс географії для 5–6 класів включає такі змістові лінії: природнича – будова Землі, явища та процеси природи; картографічна – план місцевості, карта, глобус, масштаб, координатна сітка; дослідницька – спостереження, екс-

перименти, аналіз інформації; соціокультурна – Україна та рідний край, культурні особливості народів; екологічна – відповідальне ставлення до природи. Зміст і методи адаптовані до вікових особливостей учнів 10–12 років: наочність; ігрові методи; робота в групах; проблемні ситуації; короткі міні-проекти.

НУШ ставить у центрі навчального процесу дитину, її потреби, темп засвоєння, інтереси. Навчання будується на взаємодовірі та взаємодії (педагогіка партнерства): учень – активний учасник; учитель – наставник і фасилітатор; батьки – партнери освітнього процесу.

Географія є дуже зручною дисципліною для партнерської педагогіки через можливість організації екскурсій, польових практик, сімейних спостережень. Відповідно до концепції НУШ навчання має бути цифрово насиченим. У пропедевтичній географії активно використовуються ІКТ: карти Google Maps; Google Earth; цифрові атласи; VR-мандрівки; електронні тренажери з масштабом і координатами; онлайн-тести.

Курс адаптується так, щоб він був доступний для дітей з різними освітніми потребами (інклюзивність та універсальний дизайн): наочність і мультимодальність; картки з піктограмами; альтернативні форми оцінювання; диференціація завдань. Учні 10–12 років (психолого-педагогічні особливості навчання географії у 5–6 класах): мислять конкретно-образно, але переходять до абстрагування; мають розвинену пізнавальну допитливість; прагнуть самостійності; здатні до короткочасних навчальних досліджень; потребують емоційного підкріплення й позитивної мотивації. Географія як наука про навколишній світ максимально відповідає їх інтересам [5].

У НУШ просторове мислення є ключовою компетентністю. На пропедевтичному етапі формуються: уявлення про орієнтування на місцевості; початкові навички читання планів і карт; розуміння просторових відношень (відстань, напрям, розташування). Діяльність учня включає (дослідницькі вміння): постановку запитань; висунення гіпотез; проведення простих спостережень (погода, форма рельєфу); роботу з вимірюваннями; короткий аналіз результатів; презентацію висновків.

Методичні підходи до реалізації пропедевтичного курсу в НУШ [4]:

1. Інтерактивні методи: робота з ментальними картами, метод «Шість капелюхів», географічні квести, навчальні ігри: «Відшукай об'єкт на карті», «Зміни масштаб», «Проклади маршрут».

2. Проектна діяльність (типові міні-проекти): «Мій мікрорайон на плані місцевості», «Міні-атлас шкільного подвір'я», «Моє рідне місто на карті», «Географічна характеристика окремого природного явища».

3. Екскурсії та польові уроки: спостереження за формами рельєфу; орієнтування за компасом; складання простого плану ділянки; оцінка екологічного стану місцевості.

Після завершення пропедевтичного курсу учні повинні (очікувані результати навчання відповідно до НУШ):

1. Знання: називати основні географічні об'єкти; розуміти особливості форми й рухів Землі; характеризувати елементи погоди, форми рельєфу, водні об'єкти; знати умовні знаки та елементи карти.

2. Уміння: орієнтуватися на місцевості; користуватися компасом; визначати сторони горизонту; працювати з масштабом; читати прості карти; проводити спостереження та фіксувати результати.

3. Цінності: екологічна відповідальність; повага до природи; патріотизм і любов до рідного краю; толерантність до культур різних народів.

Пропедевтичний курс є не ізольованим, а логічно пов'язаним з подальшим навчанням (взаємозв'язок пропедевтичного курсу з географією 7 класу): учні переходять від побутових уявлень до систематичного вивчення географії; учні поглиблюють картографічні навички; учні досліджують материки й океани; учні розвивають дослідницькі уміння в складніших умовах. Таким чином, без якісного пропедевтичного курсу ефективне засвоєння курсу «Географія материків і океанів» є утрудненим.

Приклади тематики уроків пропедевтичного курсу в логіці НУШ: Земля як планета, оболонки Землі; погода та кліматичні явища; форми земної поверхні; план місцевості (практична робота); масштаб та його використання; орієнтування на місцевості; карта: види, умовні знаки; географічна карта України; рідний край: природні особливості; екологічні проблеми та шляхи їх розв'язання.

Висновки. Нова українська школа формує нову модель географічної освіти, яка відповідає сучасним освітнім тенденціям та вимогам суспільства. Пропедевтичний курс географії у 5–6 класах є важливим етапом становлення природничо-наукової компетентності учнів, формування їхнього просторового мислення, дослідницьких навичок та екологічної культури [2]. Цей курс закладає основу для подальшого систематичного вивчення географії, сприяє розвитку особистості, готової до прийняття рішень, адаптованої до умов сучасного світу, спроможної діяти в межах сталого розвитку, поважати природу та дбати про навколишнє середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Методика навчання географії: навчально-методичний посібник [Електронний ресурс] / Мендерецький В. В., Касіяник І. П., Гарбар В. В., Матуз О. В. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. 432 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9127>
2. Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти): схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05 серп. 2020 р. № 960-р. *Урядовий портал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#Text>
3. Концепція географічної освіти в основній школі / ІП НАПН України / за заг. ред.: О.М. Топузов, О.Ф. Надтока, Л.П. Вішнікіна. Київ: Педагогічна думка, 2014. 30 с.
4. Мендерецький В.В., Недільська У.І. Побудова методичної системи підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна*. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. Івана Огієнка, 2022. Вип. 28. С. 50–54.
5. Мендерецький В.В., Недільська У.І., Придеткевич С.С., Матвійчук Б.В. Реалізація можливостей сучасних дидактичних концепцій при формуванні природничо-наукової компетентності здобувачів освіти в умовах STEM-освіти. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна*. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. Івана Огієнка, 2021. Вип. 27. С. 48–54.

Отримано: 26.03.2026

Андрій НІКОЛАШИН

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6249-8241>

БЛОКЧЕЙН-ТЕХНОЛОГІЇ В ЦИФРОВІЙ ЕКОНОМІЦІ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ОБМЕЖЕННЯ

Розвиток блокчейн-технологій в процесі трансформації цифрової економіки, потребує детального вивчення не лише перспектив підвищення ефективності, прозорості та децентралізації, а також і обмежень, пов'язаних з масштабованістю, енергоспоживанням та регуляторними викликами. Це в свою чергу потребує аналізу сучасних тенденцій та прикладів застосування, з акцентом на глобальні та регіональні аспекти, включаючи інтеграцію з іншими технологіями та вплив на стійкий розвиток.

Ключові слова: блокчейн, цифрова економіка, децентралізація, масштабованість, стійкий розвиток, криптовалюти, смарт-контракти, Web3.0, токенизація активів, регуляторні виклики.

Актуальність теми. Блокчейн-технології являє собою децентралізовану систему розподілених реєстрів, що пропонує сучасні рішення для забезпечення прозорості, безпечності та ефективності в умовах розвитку цифровізації. Цифрова економіка, за визначенням ОЕСР, охоплює всі економічні процеси, що базуються на цифрових технологіях, включаючи електронну комерцію, fintech, IoT та AI. Відповідно блокчейн інтегрується в ці процеси, створюючи довірені мережі без посередників. Проте окрім перспективи, існують обмеження щодо складності та екологічних витрат, що потребує додаткового дослідження.

Формулювання мети публікації. Успішний розвиток блокчейн технологій можливий за рахунок виявлення основних тенденцій для інновацій та ризиків, пов'язаних з впровадженням. Зокрема, мета включає оцінку впливу блокчейн технологій на ефективність операцій, розширення масштабів бізнесу та інтеграцію з AI та IoT, базуючись на емпіричних даних з різних галузей, враховується також регіональні аспекти, такі як застосування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток блокчейн-технології у цифровій економіці передбачає перш за все інтеграцію з іншими технологіями, такими як AI та IoT, з метою створення гібридних систем. Так, планується, що до 2030 року блокчейн може трансформувати фінансові ринки, роблячи транзакції швидшими та дешевшими, а також сприяючи стійкому розвитку шляхом оптимізації ресурсів у агрі-фуд ланцюгах та зменшенні відходів [2]. У контексті стійкого розвитку блокчейн може сприяти досягненню Цілей Сталого Розвитку ООН, наприклад, через прозорі енергетичні ринки (Power Ledger) чи верифікацію вуглецевих кредитів [6]. Інтеграція з AI допомагає в прогнозуванні та оптимізації, зменшуючи екологічні ефекти [3]. Web3.0 на базі блокчейн дозволяє децентралізовані додатки, впливаючи на e-business [7]. У fintech блокчейн поєднується з криптовалютами для глобальної комерції.

В Європі фокус на регуляції (MiCA), в Азії – на fintech, в Африці – на інклюзії [8]. В Україні блокчейн може посилити цифрову економіку через агросектор та fintech, але потребує реформ.

Однак, обмеження є теж значними. Так, основною проблемою є масштабованість, а саме публічні блокчейни обробляють обмежену кількість транзакцій (Bitcoin – 7 TPS), приз-

водячи до заторів [1]. Енергоспоживання в Proof-of-Work еквівалентне споживанню країн, сприяючи викидам CO₂ [4]. Регуляторні виклики: відсутність стандартів, проблеми з приватністю (GDPR) та вразливості до атак (51%) [5]. Впровадження вимагає витрат на освіту, обмежуючи доступ для малого бізнесу. Ризики: кібератаки, втрата даних, неімутабельність не абсолютна.

Для подолання – перехід на Proof-of-Stake (Ethereum 2.0), гібридні архітектури, AI для оптимізації [3].

Висновки. Блокчейн-технології мають значний потенціал для трансформації цифрової економіки, пропонуючи перспективи децентралізації, ефективності та стійкості. Але вони так само обмежені технічними, регуляторними та екологічними питаннями. Для збільшення переваг блокчейн-технологій є доцільними збільшувати інвестиції в освіту, проводити стандартизацію та збільшувати інновації, в тому числі проводити інтеграцію з AI. У майбутньому блокчейн може стати основою для нової парадигми економіки, де довіра базується на технології, а не на інституціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Onifade M. Recent advances in blockchain technology: prospects, applications and constraints in the minerals industry. *International Journal of Mining, Reclamation and Environment*. 2024. Vol. 38. DOI: <https://doi.org/10.1080/17480930.2024.2319453>
2. Digital Economy Trends 2024. Digital Cooperation Organization, 2024. 132 p. URL: <https://dco.org/wp-content/uploads/2024/10/Digital-Economy-Trends-2024.pdf> (дата звернення: 08.03.2026).
3. A Review on Blockchain Technology, Current Challenges. *ACM Digital Library*. 2024. URL: <https://dl.acm.org/doi/full/10.1145/3700641>
4. Cai T. Exploring the structure of the digital economy through blockchain technology and mitigating adverse environmental effects with the aid of artificial neural networks. *Frontiers in Environmental Science*. 2024. Vol. 12. Article 1315812. DOI: <https://doi.org/10.3389/fenvs.2024.1315812>
5. Juneja Monika. Blockchain Technology: Benefits, Challenges, Applications and Future Direction. *International Journal for Multidisciplinary Research (IJFMR)*. Volume 6, Issue 6, November-December 2024. P. 1-21. URL: <https://www.ijfmr.com/papers/2024/6/32265.pdf> (дата звернення: 08.03.2026).
6. Exploring prospects of blockchain and fintech: using SLR. *Journal of Science and Technology Policy Management*. 2025. Vol. 16, № 1. P. 5–24. DOI: <https://doi.org/10.1108/JSTPM-01-2023-0005>
7. Witt J. Opportunities and Challenges of Blockchain Technology for Electronic Negotiations. *Group Decision and Negotiation*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10726-024-09916-7>
8. Global Crypto Policy Review Outlook 2025/26 Report. TRM Labs, 2025. URL: <https://www.trmlabs.com/reports-and-whitepapers/global-crypto-policy-review-outlook-2025-26> (дата звернення: 08.03.2026).

Отримано: 26.03.2026

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті обґрунтовано сутність компетентнісного підходу як концептуальної основи організації навчальної діяльності здобувачів вищої. Визначено структурні компоненти навчальної діяльності та доведено, що реалізація компетентнісного підходу забезпечує формування інтегральних якостей особистості, необхідних для ефективної професійної діяльності та саморозвитку.

Ключові слова: компетентнісний підхід, ключові компетентності, навчальна діяльність, здобувачі вищої освіти, професійна підготовка.

Актуальність теми. Розвиток української державності на сучасному етапі загальноцивілізаційних змін передбачає удосконалення вітчизняної освіти, орієнтованої на результативність діяльності вищої школи у процесі формування активної, творчої особистості відповідно до соціального замовлення, ринкового досвіду суспільства. В умовах розвитку нових форм соціально-економічної діяльності особливої актуальності набуває проблема формування і розвитку особистості, готовності працювати компетентно в майбутній професійній діяльності. Підготовка здобувачів вищої освіти потребує оволодіння вміннями та навичками, що спрямовані на формування компетентностей орієнтованими, зокрема, на співробітництво, комунікативність, прийняття рішень, адаптивність до демократичних засад суспільства та інші.

Швидкість соціальних і технологічних змін у навколишньому середовищі, прискорене нагромадження інформаційних ресурсів та засобів навчання, які стають доступними для більшості людей планети, мобільність населення – зумовлюють переосмислення функцій і результатів загальної середньої освіти. Тому, актуальним є положення про те, що реалізація умінь на сучасному етапі модернізації освіти розглядається з позицій компетентнісного підходу.

Формулювання мети публікації. Обґрунтувати сутність компетентнісного підходу та визначити його роль в організації навчальної діяльності здобувачів вищої освіти як умови формування ключових компетентностей і підвищення якості професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливої актуальності набуває поняття «компетентності», що визначається багатьма чинниками, оскільки саме компетентності, на думку учених (Ю.К. Бабанського, Н.М. Бібік, Є.П. Ільїна, Я.П. Кодлюк, Н.О. Лошкарьової, О.Я. Савченко, М.М. Скаткіна, В.Ф. Паламарчук, Н.Ф. Тализіної, С.Є. Трубачевої та інших) є тими індикаторами, що дозволяють визначити готовність випускника до життя, його подальшого особистісного розвитку, до активної участі в житті суспільства [1].

Суть поняття «компетентнісний підхід» педагогами-науковцями визначається як спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [2, с. 301–305]. Науковці розглядають компетентність як спеціально структуровані (організова-

ні) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання і дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від контексту (ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності.

Як показує аналіз досвіду освітніх систем багатьох країн, одним із шляхів оновлення змісту і навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами, інтеграції до світового освітнього простору є орієнтація навчальних програм на компетентнісний підхід та створення ефективних механізмів його запровадження. Компетентнісна освіта на предметному рівні орієнтована на засвоєння особистістю конкретних навчальних результатів – знань, умінь, навичок, формування ставлень, досвіду, рівень засвоєння яких дозволяє їй діяти адекватно у певних життєвих ситуаціях.

Важливо звернути увагу на розрізнення термінів «компетентність» і «компетенція», пояснюючи, що «компетенція» в перекладі з латинського «competentia» означає коло питань, щодо яких людина добре обізнана, пізнала їх і має досвід. Компетентність у визначеній галузі – це поєднання відповідних знань і здібностей, що дозволяють обґрунтовано судити про цю сферу і діяти в ній. На цій основі науковці вважають за потрібне ввести в обіг поняття «освітні компетенції» як складні узагальнені способи діяльності, що їх опановує студент під час навчання, а компетентність є результатом набуття компетенцій. Вони зазначають, що загальноосвітні компетенції потрібні не для всіх видів діяльності, у яких бере участь людина, а тільки для тих, що охоплюють основні освітні сфери й навчальні предмети. Такі компетенції відбивають предметно-діяльнісний складник загальної освіти і мають забезпечувати комплексне досягнення його цілей [1].

Принципово важливим є те, що ключові компетентності багатофункціональні і передбачають інтелектуальний розвиток особистості. Вони, на думку вчених, є об'єктивною категорією, що фіксує суспільно визначений комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень тощо, які можна застосовувати в різних сферах діяльності людини. Ключова компетентність може бути визначена як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи відповідні проблеми. Кожна з таких компетентностей передбачає засвоєння учнем не окремих непов'язаних один з одним елементів знань і вмінь, а володіння комплексною процедурою, в якій для кожного виділеного напрямку її набуття є відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер [3].

У визначенні суті ключової компетентності, особлива увага приділяється практичному і творчому складникам навчальної діяльності. В організації навчальної діяльності посилено роль уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати й оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної та творчої діяльності. Враховуючи наукові підходи до сутності пізнавальної діяльності як цілісного і багатофункціонального процесу та її компонентів, виокремимо такі: мотиваційний (ставлення до навчання); змістовий (відомі й нові знання, уміння, навички); процесуальний (способи виконання діяльності на різному рівні складності).

Висновки. Ключова компетентність є інтегральною характеристикою якості навчання здобувачів вищої освіти, пов'язаною з їх здатністю цільового осмисленого застосування комплексу знань, умінь, навичок, ставлень, первинного практичного досвіду щодо певного міждисциплінарного кола проблем. Ключова компетентність відбиває предметно-діяльнісний складник вищої освіти та забезпечує комплексне досягнення навчальних цілей, подальшої реалізації особистості у майбутній професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Компетентнісний підхід у вищій школі: теорія та практика: монографія / кол. авт.; за заг. ред. О.А. Жукової, А.І. Комишана. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 264 с.
2. Олійник Н.Ю. Компетентнісний підхід в організації пізнавальної діяльності учнів старших класів економічного профілю навчання. *Наукові праці. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія*. Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2009. Випуск 5(155). Ч. I. С. 301–305.
3. Управління закладом освіти: підручник для здобувачів другого рівня вищої освіти педагогічних університетів / С.Г. Немченко, В.В. Крижко, О.С. Боднар, В.В. Радул, О.М. Старокожко, Ю.І. Кондратенко. 2-е вид. перероб. і допов. Бердянськ: БДПУ, 2022. 506 с.
4. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. освіти. Київ: Видав. центр «Академія», 2002. 528 с. (Альма-матер).

Отримано: 26.03.2026

Ольга ОЛІЙНИК

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2370-3211>

ОСОБЛИВОСТІ РОЗМІЩЕННЯ В ОСЕЛЯХ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

Стаття присвячена актуальному питанню розміщення в оселях сільського зеленого туризму України. Проаналізовано особливості даного розміщення в сільському зеленому туризмі, показано зв'язок з іншими видами туризму. Виділено головні особливості запровадження в сільському зеленому туризмі в Україні: екологічно чисті засоби розміщення; досвід, орієнтований на збереження природи; стала гастрономія; відновлювальний туризм. Вказано на соціально-економічне значення сільського зеленого туризму в Україні.

Ключові слова: сільський зелений туризм, розміщення, оселя, сільська місцевість, економічне відновлення сільських районів.

Масштаби та вплив занепаду сільської місцевості підкреслюють необхідність цілеспрямованих стратегій відродження для відновлення громад, стимулювання місцевої економіки та сприяння сталому розвитку міських і сільських районів. Проживання в сільській місцевості є важливим аспектом туризму, стало ключовим ресурсом і рушійною силою економічного відновлення сільських районів. При визначенні оптимального місця для сільського зеленого готелю для проживання в сім'ї першочергове значення мають такі фактори, як багатий спектр туристичних та культурних пам'яток, приваблива сільська екологія та зручна доступність. Результати дослідження підкреслюють необхідність стратегічної оптимізації планування сільських зелених готелів для кращої підтримки відродження сільської місцевості.

Актуальність теми. В умовах удосконалення ринкових відносин в Україні одним із актуальних напрямів розвитку сільського господарства може стати сільський зелений туризм, який є однією із форм самозайнятості та вирішення проблеми безробіття на селі, а для вирішення даного питання необхідно покращувати умови розміщення туристів на постійній основі, що і складає актуальність теми дослідження.

Мета публікації. Полягає в тому, щоб на основі аналізу сучасних тенденцій розвитку сільського зеленого туризму на туристичному ринку, виявити перспективні інноваційні рі-

шення, що успішно реалізуються в різних країнах світу та є можливими для впровадження в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільський зелений туризм – це вид відпочинку, який передбачає перебування туристів у сільській місцевості з метою відпочинку, ознайомлення з місцевим способом життя, культурою, традиціями та звичаями, використавши природний, матеріальний та культурний потенціал цієї місцевості. Це форма відпочинку в приватних господарствах сільської місцевості з використанням майна та трудових ресурсів особистого селянського, підсобного або фермерського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості та культурної, історичної та етнографічної спадщини регіону. Сільський зелений туризм включає не лише проживання в сільській місцевості, але й може поєднуватися з іншими видами рекреаційної діяльності, що створює одну із його низки особливостей. Зелений сільський туризм знаходиться між класичним сільським туризмом та туризмом у сільській місцевості, де ці види туризму також залежать від принципів екології та можуть включати інші види туристичної діяльності, такі як: спортивний, агротуризм, оздоровчий, пляжний, гастрономічний, екстремальний, природний тощо.

«Класичний сільський зелений туризм» повністю інтегрований у сільський туризм і мало контактує з іншими видами туризму, оскільки його організація не потребує жодних послуг, окрім базового розміщення та харчування. Сільський та інші види туризму взаємодіють по-різному.

Згідно Порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. N 297 послуги з тимчасового розміщення (проживання) – це діяльність юридичної та фізичної особи з надання місця для ночівлі у засобі розміщення за плату, а також інша діяльність, пов'язана з тимчасовим розміщенням (проживанням), передбачена законом. Забороняється надавати послуги з тимчасового розміщення без наявності свідоцтва про встановлення відповідної категорії. Встановлення об'єктам туристичної інфраструктури (готелям, іншим засобам тимчасового розміщення, закладам харчування, курортним закладам тощо) відповідної категорії, перегляд встановленої категорії здійснюється за заявою суб'єктів господарювання, що надають відповідні послуги. Категорія готелю встановлюється на п'ять років (стаття 19 Закону України «Про туризм»).

Треба пам'ятати, що в разі наявності десяти або більше місць для розміщення туристів, власник садиби буде зобов'язаний виконувати вимоги Правила користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг (Наказ Державної туристичної адміністрації України «Про затвердження Правил користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг» №19 від 16.03.2004 р.).

Сільські господарі мають право: самостійно визначати назву, перелік, обсяги, вартість послуг сільського зеленого туризму, встановлювати розпорядок роботи, приймати остаточне рішення щодо надання або ненадання послуги, вільно розпоряджатись своїм майном та реалізовувати інші права, встановлені Конституцією України та іншими актами чинного законодавства України; вимагати від замовників (споживачів) послуг сільського зеленого туризму документи, що містять інформацію про їхню особу та про місце постійного проживання (реєстрації); вести самостійну діяльність з рекламування господарства та залучення туристів, а також їхнє об'єднання в порядку, визначеному Цивільним кодексом України, Законом України «Про громадські об'єднання», іншими законами України; реалізовувати інші права, передбачені Конституцією України і законами України.

Сільські господарі зобов'язані: забезпечувати умови розміщення (проживання) та харчування туристів у відповідності до протипожежних, санітарних та інших вимог, передбачених нормативними актами України для будинків/помешкань; подавати декларації про одержаний дохід до органів податкової служби; вживати заходів із охорони і збереження навколишнього середовища. Сільський зелений туризм має соціально-економічне значення, а саме: стимулює розвиток селянських господарств, які займаються зеленим туризмом; сприяє розвитку місцевої інфраструктури; сприяє збуту надлишків сільськогосподарської продукції, збільшуючи додаткові прибутки селян і відрахування у місцеві бюджети; активізує місцевий ринок праці, тощо.

Висновки. На сучасному етапі розвитку сільського зеленого туризму в Україні головними особливостями розміщення в оселях є: екологічно чисті засоби розміщення; сталий транспорт; досвід, орієнтований на збереження природи; технології та цифрові інновації; стала гастрономія; відновлювальний розвиток туризму; інклюзивний та доступний зелений туризм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заваріка Г., Видренко А. Сталий розвиток зеленого туризму в епоху змін. *Економіка та суспільство*. 2024. № 63. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-106>
2. Зінчук Т.О. Усюк Т.В. Зелений туризм в умовах сталого розвитку та викликів світової економічної кризи. *Проблеми економіки*. 2020. № 3. С. 11–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2020_3_3 (дата звернення: 17.03.2026).
3. Табенська О. Сільський туризм як напрямок ефективного розвитку внутрішнього туризму. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-42>
4. Тищук В., Ільїна О. Сільський зелений туризм в Україні: стан, динаміка, міжнародний досвід. *Географічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2024. № 3(3). С. 114-123. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/25388>

Отримано: 26.03.2026

Богдана ОПРЯ

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6751-1030>

РОЛЬ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОСТІ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

У статті досліджено роль внутрішнього туризму як ключового чинника забезпечення стійкості туристичної індустрії, проаналізовано сучасні тенденції його розвитку, визначено вплив на економічну стабільність регіонів і туристичних підприємств, а також обґрунтовано перспективи напрямів його активізації в умовах сучасних соціально-економічних викликів.

Ключові слова: внутрішній туризм, стійкість туристичної індустрії, регіональний розвиток, туристичні потоки, туристична інфраструктура.

Актуальність теми. Зумовлена зростанням ролі внутрішнього туризму в умовах сучасних соціально-економічних та геополітичних викликів, які суттєво впливають на функціонування туристичної індустрії. Обмеження міжнародних подорожей, зміна туристичних уподо-

бань і необхідність підтримки національної економіки сприяють активізації внутрішніх туристичних потоків. Внутрішній туризм виступає важливим чинником забезпечення стабільної діяльності туристичних підприємств, розвитку регіональної економіки, збереження робочих місць і ефективного використання природно-рекреаційного та культурно-історичного потенціалу територій. У зв'язку з цим дослідження його ролі у забезпеченні стійкості туристичної індустрії є своєчасним і має важливе теоретичне та практичне значення.

Метою є дослідження ролі внутрішнього туризму у забезпеченні стійкості туристичної індустрії та обґрунтування перспективних напрямів його розвитку в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Внутрішній туризм в Україні розглядається як подорожі громадян у межах території держави з метою відпочинку, оздоровлення, пізнання, ділових чи інших некомерційних цілей без перетину державного кордону. У структурі туристичної індустрії він виступає базовим сегментом, що забезпечує функціонування засобів розміщення, закладів харчування, транспортних компаній, туристичних операторів та об'єктів культурно-пізнавальної інфраструктури. В умовах обмеженого міжнародного туристичного обміну внутрішній туризм фактично став ключовим джерелом попиту для більшості туристичних підприємств. За оцінками галузевих експертів, у 2024–2025 рр. частка внутрішніх туристів у загальному обсязі споживання туристичних послуг перевищила 70%, а у 2026 р. зберігається тенденція до зростання короткотермінових подорожей вихідного дня, регіональних маршрутів та подієвого туризму. Найбільш популярними напрямками залишаються Карпатський регіон, Закарпаття, Львівщина, Івано-Франківська область, курорти бальнеологічного профілю (Трускавець, Моршин, Східниця), а також історико-культурні центри Поділля та Центральної України [1].

У сучасних умовах внутрішній туризм є важливим інструментом забезпечення стійкості туристичної індустрії, яка передбачає здатність галузі адаптуватися до кризових факторів і забезпечувати стабільне функціонування в довгостроковій перспективі. Економічна складова стійкості проявляється у підтримці діяльності малого та середнього бізнесу, збереженні робочих місць і формуванні податкових надходжень до місцевих бюджетів; соціальна – у розвитку територіальних громад, підвищенні мобільності населення, популяризації національної культурної спадщини; екологічна – у впровадженні принципів відповідального споживання ресурсів і розвитку екотуризму. На розвиток внутрішнього туризму в Україні у 2026 р. впливають такі фактори, як рівень безпекової ситуації в регіонах, стан транспортної та туристичної інфраструктури, купівельна спроможність населення, цифровізація туристичних сервісів, активність регіонального маркетингу та державна підтримка галузі. Важливим стимулом також виступає переорієнтація споживчого попиту на доступні та безпечні подорожі в межах країни, що сприяє формуванню нових туристичних продуктів і підвищенню конкурентоспроможності внутрішнього туристичного ринку [2].

Внутрішній туризм в Україні демонструє поступове відновлення та адаптацію до нових соціально-економічних умов. Після різкого скорочення туристичних потоків у попередні роки, у 2024–2025 рр. спостерігалось зростання кількості внутрішніх подорожей, що зберігає позитивну динаміку і надалі. За оцінками представників туристичного бізнесу та профільних асоціацій, у 2025–2026 рр. обсяги внутрішніх туристичних поїздок збільшилися приблизно на 10–15% порівняно з попереднім періодом. Найбільша туристична активність зосереджена у відносно безпечних регіонах Західної та Центральної України. Водночас глобальні тенденції також підтверджують зростання ролі внутрішнього туризму: за даними міжнародних

туристичних організацій, у посткризовий період саме внутрішні подорожі стали основним драйвером відновлення туристичного ринку в багатьох країнах [3].

Попит на внутрішні туристичні послуги у 2026 р. характеризується зміною споживчих уподобань: зростає популярність короткотривалих подорожей, індивідуальних та сімейних поїздок, оздоровчого, природоорієнтованого та культурно-пізнавального туризму. Туристи дедалі частіше обирають локації з високим рівнем безпеки, розвиненою інфраструктурою та доступною вартістю послуг, активно користуються онлайн-бронюванням і цифровими сервісами. Водночас розвиток внутрішнього туризму стримується низкою проблем, серед яких – нерівномірність регіонального розвитку туристичної інфраструктури, обмежені інвестиційні ресурси, кадровий дефіцит у сфері гостинності, недостатній рівень сервісу в окремих DESTINATIONAХ, а також логістичні труднощі та обмеження, пов'язані з безпековою ситуацією. Подолання зазначених проблем є необхідною умовою для подальшого зростання внутрішнього туристичного ринку та підвищення його конкурентоспроможності [4].

Внутрішній туризм відіграє ключову роль у забезпеченні стійкості туристичної індустрії України, сприяючи економічній стабілізації підприємств галузі завдяки постійному потоку внутрішніх туристів, які забезпечують попит на послуги готелів, ресторанів, транспортних компаній та туристичних операторів. Він також підтримує зайнятість населення та розвиток місцевих громад, стимулюючи створення нових робочих місць і розвиток малого та середнього бізнесу у сфері гостинності та сервісу. Крім того, активізація внутрішнього туризму зменшує залежність від міжнародних туристичних потоків, що особливо актуально в умовах глобальних викликів і нестабільності на зовнішніх ринках. Водночас він сприяє розвитку регіонів та збереженню культурної спадщини, популяризуючи історико-архітектурні пам'ятки, національні традиції та природні ресурси, що підвищує туристичну привабливість територій і формує позитивний імідж країни [5].

Перспективи розвитку внутрішнього туризму в Україні у 2026 р. значною мірою залежать від модернізації туристичної інфраструктури та підвищення якості сервісу, включаючи оновлення засобів розміщення, транспортних сполучень, рекреаційних зон та культурно-історичних об'єктів. Активне впровадження цифрових технологій та сучасних маркетингових інструментів, таких як онлайн-бронювання, мобільні додатки, віртуальні тури та соціальні мережі, дозволяє ефективно залучати нові категорії туристів і підвищувати лояльність існуючих [6].

Важливу роль у стимулюванні внутрішніх подорожей відіграє державна підтримка та реалізація регіональних програм розвитку туризму, спрямованих на популяризацію місцевих туристичних продуктів і формування безпечного туристичного середовища. Додатковим фактором активізації є розробка нових туристичних продуктів і маршрутів, зокрема тематичних (історико-культурних, гастрономічних, велнес- та екотуристичних), що дозволяє задовольняти різноманітні інтереси туристів та підвищувати конкурентоспроможність внутрішнього ринку туризму.

Висновки. Отже, внутрішній туризм в Україні у 2026 році виступає важливим чинником стійкості туристичної індустрії, забезпечуючи економічну стабільність підприємств, підтримку зайнятості та розвиток місцевих громад, зменшуючи залежність від міжнародних туристичних потоків і сприяючи збереженню культурної спадщини. Сучасні тенденції свідчать про зростання попиту на короткотривалі, сімейні та оздоровчі подорожі, активне використання цифрових сервісів і зміну туристичних уподобань. Для подальшого розвитку внутрішнього туризму важливим є модернізація інфраструктури, впровадження інноваційних

технологій, державна підтримка та створення нових туристичних продуктів і маршрутів. Реалізація цих заходів дозволить не лише підвищити конкурентоспроможність українського туристичного ринку, а й забезпечити довгострокову стійкість галузі, розвиток регіонів і популяризацію національної культурної та природної спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державне агентство розвитку туризму України. URL: <https://www.tourism.gov.ua/>
2. AITO UKRAINE. URL: <https://www.aitoukraine.org/>
3. Word Tourism Barometer. URL: <https://www.untourism.int/>
4. Демографічна та соціальна статистика. URL: <https://stat.gov.ua/uk/topics/nasclennya-ta-sotsialna-statystyka>
5. Tourism Review. URL: <https://www.tourism-review.com/travel-tourism-magazine-archive>
6. EUROSTAT. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism>

Отримано: 26.03.2026

Андрій ПАКУЛЯК

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
3 курсу навчання спеціальності E1 Біологія та біохімія,
ORCID <https://orcid.org/0009-0006-9552-9610>

Інна ГРИГОРЧУК

кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри біології та екології,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2260-998X>

Людмила ЛЮБІНСЬКА

доктор біологічних наук, доцент,
доцент кафедри біології та екології,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2529-4311>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ РОСЛИННОГО ПОКРИВУ У ВАПНЯКОВИХ КАР'ЄРАХ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ»

Проаналізовано ключові актуальні питання відновлення рослинного покриву у вапнякових кар'єрах Національного природного парку «Подільські Товтри». Для відновлення порушених біотопів обґрунтовано доцільність поєднання спонтанної сукцесії з активними заходами рекультивції, зокрема внесення насінних зачатків місцевих і раритетних видів.

Ключові слова: флора, кар'єри, Національний природний парк «Подільські Товтри», рекультивція.

Актуальність теми. Національний природний парк «Подільські Товтри» належить до найбільших об'єктів природно-заповідного фонду України та відзначається своєрідними вапняковими формаціями і високим рівнем флористичного різноманіття [1, 3]. Водночас у межах парку зберіглася значна кількість кар'єрів, що спричинили глибоку трансформацію природних комплексів. Вапнякові відвали та вироблені площі формують специфічні антропо-

погенні ландшафти зі зміненими ґрунтовими умовами, рельєфом і мікрокліматом, що зумовлює деградацію природного рослинного покриву [2]. Порушені території активно колонізуються інвазійними та рудеральними видами, які витісняють аборигенні ценози. Особливої уваги потребує проблема втрати ендемічних і червонокнижних видів, пов'язаних із кальцефільними біотопами.

Метою дослідження є аналіз актуальних питань відновлення рослинного покриву у вапнякових кар'єрах Національного природного парку «Подільські Товтри».

Виклад основного матеріалу. Згідно з літературними даними, відновлення порушених територій може здійснюватися шляхом спонтанної сукцесії або через активні заходи рекультивації. Найбільш ефективним вважається комбінований підхід, коли частину площ залишають для природного заростання, а іншу – піддають керованому відновленню з використанням місцевих видів [1, 3, 4].

Фітоландшафтна рекультивація передбачає:

- 1) технічне впорядкування поверхні (терасування схилів, планування, засипання вироблених ділянок);
- 2) відновлення природних компонентів екосистеми;
- 3) впровадження альтернативних форм використання території (рекреаційних, освітніх) без продовження видобутку [1, 3].

Для пришвидшення формування рослинних угруповань пропонується поетапне внесення насінних зачатків: спочатку типових лучно-степових видів Поділля, згодом регіонально рідкісних, а на завершальному етапі – видів, занесених до Червоної книги України. Додатково рекомендують використання сінної трухи з флористично багатих кальцепетрофітних схилів [2].

Важливим чинником успішного відновлення є залучення місцевої громади: проведення еколого-освітніх заходів, інформаційних кампаній, волонтерських ініціатив із висіву автохтонних видів, а також координація дій із науковими установами та адміністрацією парку [4].

Висновки. Таким чином, вапнякові кар'єри НПП можуть розглядатися як осередки деградаційних процесів, так і потенційні території для збереження регіонального флористичного різноманіття. Реалізація поєднаної стратегії ренатуралізації забезпечить відновлення кальцефільних угруповань і підвищення екологічної стійкості ландшафтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Любінська Л.Г. Динаміка і антропогенна трансформація рослинності НПП «Подільські Товтри». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Біологія*. 2013. Вип. 3(56). С. 23–27.
2. Оліферчук В.П., Шукель І.В., Кузярін О.Т. Еколого-біологічна структура флори девастрованих земель сірчаних кар'єрів. *Агроекологічний журнал*. 2023. № 1. С. 65–75.
3. Хом'як І.В. Синтаксономія відновлюваної рослинності кар'єрів Центрального Полісся. *Український ботанічний журнал*. 2022. Т. 79, № 3. С. 143–153.
4. Tropek R., Kadlec T., Karesova P., Spitzer L., Kocarek P., Malenovsky I., Banar P., Tuf I. H., Konvicka M. Spontaneous succession in limestone quarries as an effective restoration tool for endangered arthropods and plants. *Journal of Applied Ecology*. 2010. Vol. 47, No. 1. P. 139–147.

Отримано: 26.03.2026

Станіслав ПРИДЕТКЕВИЧ

кандидат географічних наук,

старший викладач кафедри географії та методики її викладання

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6139-0442>

ЛАНДШАФТОЗНАВЧИЙ ПІДХІД У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ: КОМПЕТЕНТІСНИЙ ВИМІР

Здійснено теоретичне обґрунтування ландшафтознавчого підходу як методологічної основи підготовки майбутніх учителів географії в умовах компетентнісної парадигми освіти. Розкрито сутність ландшафтного мислення як інтегративної якості фахівця, що забезпечує здатність до комплексного аналізу геосистем. Запропоновано структурно-функціональну модель інтеграції ландшафтознавчого підходу в освітній процес, яка охоплює цільовий, змістовий, діяльнісний та результативний блоки, а також критерії діагностики сформованості ландшафтного мислення та алгоритм упровадження. Визначено перспективи застосування розробленої моделі у фаховій підготовці майбутніх учителів географії.

Ключові слова: ландшафтознавство, ландшафтне мислення, компетентнісний підхід, географічна освіта, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку географічної освіти в Україні характеризується переорієнтацією на компетентнісну модель підготовки фахівців, що передбачає не лише засвоєння системи знань, але й формування здатності ефективно застосовувати їх у професійній діяльності. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема інтеграції теоретичних знань і практичних умінь, що забезпечують готовність майбутнього вчителя географії до аналізу складних природно-антропогенних систем.

Географічна наука традиційно має інтегративний характер, поєднуючи природні та суспільні компоненти, що зумовлює необхідність використання таких методологічних підходів, які забезпечують цілісне бачення довкілля. Одним із найбільш ефективних у цьому аспекті є ландшафтознавчий підхід, який ґрунтується на уявленні про ландшафтну сферу як систему взаємопов'язаних компонентів. Водночас у сучасній практиці підготовки майбутніх учителів географії цей підхід нерідко реалізується фрагментарно, без належної інтеграції у структуру професійної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної підготовки майбутніх учителів географії в умовах компетентнісної парадигми освіти є предметом активного наукового осмислення в сучасній педагогічній теорії та практиці. У наукових працях обґрунтовуються концептуальні засади формування фахових компетентностей, розкриваються особливості організації освітнього процесу у закладах вищої освіти, а також визначаються ефективні підходи до підготовки конкурентоспроможного фахівця.

Вагомий внесок у теоретичне обґрунтування компетентнісного підходу здійснено у монографії О. Чубрей [5], де системно розкрито структуру професійної компетентності майбутнього вчителя географії та визначено педагогічні умови її формування. У колективній праці за участю В. Яворської, О. Чубрей та інших авторів [6] узагальнено теоретичні та практичні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів географії, наголошено на необхідності поєднання традиційних і інноваційних підходів у освітній діяльності. Комплексний аналіз компетентнісного підходу представлено у дослідженні С. Гришко та О. Непші [3], де обґрунтовано його сутність, структуру та механізми реалізації у процесі підготовки

майбутніх учителів географії, зокрема через впровадження інноваційних педагогічних технологій. Питання безперервного професійного розвитку вчителя географії висвітлено у роботі В. Носаченка [4], який пропонує модель підготовки, орієнтовану на формування здатності до саморозвитку та професійного вдосконалення. У дослідженнях Р. Власенка, О. Антонової, В. Костюка та Т. Андрійчук [1] акцентовано увагу на значенні краєзнавчого підходу як важливого складника професійної підготовки майбутнього вчителя географії, що забезпечує зв'язок теоретичних знань із регіональними особливостями та практикою навчання. У подальших працях Р. Власенка та В. Яковлевої [2] розкрито специфіку фахової підготовки студентів-географів, підкреслено роль інтеграції змісту навчання, практичної спрямованості та сучасних освітніх технологій.

Водночас аналіз наукових джерел засвідчує, що попри значну увагу до компетентнісного підходу та окремих методологічних засад підготовки майбутніх учителів географії, питання цілісної інтеграції ландшафтознавчого підходу як системоутворюючого чинника формування професійних компетентностей залишається недостатньо розробленим і потребує подальшого дослідження.

Мета дослідження полягала у теоретичному обґрунтуванні ландшафтознавчого підходу як основи формування професійних компетентностей майбутніх учителів географії та визначення шляхів його ефективної реалізації в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Ландшафтознавчий підхід у системі географічної освіти базується на розумінні ландшафту як складної природної або природно-антропогенної геосистеми, що характеризується внутрішньою цілісністю, структурованістю та динамічністю. Такий підхід передбачає розгляд природного середовища не як сукупності ізольованих компонентів, а як єдиного цілого, у якому всі елементи перебувають у взаємодії. Ключовим результатом його реалізації виступає формування ландшафтного мислення – інтегративної якості фахівця, що характеризується здатністю до комплексного аналізу території, виявлення причинно-наслідкових зв'язків між природними процесами та прогнозування змін у геосистемах.

У контексті компетентнісної парадигми ландшафтознавство виступає засобом формування низки ключових компетентностей майбутнього вчителя географії. Предметна компетентність передбачає глибоке розуміння закономірностей функціонування геосистем, їх просторової організації та динаміки. Дослідницька компетентність формується через активне залучення здобувачів до польових досліджень, аналізу природних об'єктів і явищ, використання сучасних методів збору та обробки інформації. Геоєкологічна компетентність виявляється у здатності оцінювати стан довкілля, розуміти наслідки антропогенного впливу та приймати обґрунтовані рішення щодо його збереження. Реалізація цих компетентностей потребує відповідного методичного забезпечення, зокрема використання активних методів навчання (проблемно-пошукових, проєктних) та організації польових практик, які є невід'ємною складовою фахової підготовки.

Практична апробація запропонованої моделі ландшафтознавчого підходу впродовж останніх років здійснюється під час забезпечення освітньої програми «Середня освіта (Географія. Історія)», де кафедра географії та методики її викладання системно інтегрує польові дослідження, геоінформаційні технології та міждисциплінарні підходи у фахову підготовку майбутніх учителів.

Для системної реалізації ландшафтознавчого підходу в підготовці майбутніх учителів географії доцільно використовувати структурно-функціональну модель, яка охоплює чотири взаємопов'язані блоки: цільовий, змістовий, діяльнісний та результативний.

Цільовий блок визначає стратегічну мету – формування ландшафтного мислення як інтегративної якості фахівця, що забезпечує здатність до комплексного аналізу геосистем у професійній діяльності. Тактичними завданнями виступають: розвиток системного просторового мислення; оволодіння методами ландшафтних досліджень; формування ціннісного ставлення до довкілля; підготовка до трансформації ландшафтознавчих знань у зміст шкільної географії.

Змістовий блок передбачає інтеграцію ландшафтознавчої складової на трьох рівнях:

✓ базовий рівень – обов'язкові освітні компоненти: «Загальне землезнавство», «Фізична географія материків та океанів», «Географія України» (змістовий модуль «Фізична географія України»), «Ландшафтознавство», у яких ландшафтознавчий підхід виступає методологічним ядром;

✓ поглиблений рівень – вибіркові освітні компоненти («Географія рідного краю», «Ландшафтна екологія», «Антропогенне ландшафтознавство», «Прикладна фізична географія», «Географічні основи ландшафтного проектування та дизайну»), що забезпечують спеціалізацію та врахування регіональних особливостей;

✓ міждисциплінарний рівень – інтегровані змістові модулі чи групи тем в межах освітніх компонентів методичної підготовки (наприклад, «Методика навчання географії» з акцентом на формування ландшафтних понять у школі), що забезпечує зв'язок фахової та методичної підготовки.

Діяльнісний блок охоплює форми та методи навчання, що забезпечують реалізацію ландшафтознавчого підходу. Серед них провідне місце посідають польові дослідження, які реалізуються через комплексну польову практику, навчально-краєзнавчі екскурсії та польові етапи науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти. Важливе значення мають також заняття, що передбачають роботу з топографічними картами, аерокосмічними знімками та геоінформаційними системами для ландшафтного картографування й моделювання геосистем. Крім того, ефективність ландшафтознавчої підготовки забезпечується застосуванням інтерактивних технологій, які забезпечують аналіз конкретних ландшафтних ситуацій, проєктної діяльності, спрямованої на розробку ландшафтознавчих проєктів для ЗЗСО (напр.: для написання дослідницьких робіт МАН), а також проблемного навчання, що орієнтує здобувачів вищої освіти на вирішення конфліктів природокористування та пошук шляхів збалансованого розвитку територій.

Результативний блок визначає очікувані результати через систему компетентностей, програмних результатів навчання та критеріїв їх сформованості.

Для діагностики ефективності запропонованої моделі доцільно використовувати *табл. 1*.

Реалізація запропонованої моделі передбачає послідовне проходження таких етапів: діагностико-прогностичний → змістово-проєктувальний → діяльнісно-впроваджувальний → контрольно-коригувальний.

Критерії та показники сформованості ландшафтного мислення

Критерій	Показники
Когнітивний	Володіння понятійно-термінологічним апаратом ландшафтознавства; розуміння структури, функціонування та динаміки геосистем; знання методів ландшафтних досліджень
Операційно-діяльнісний	Здатність проводити польове ландшафтне картографування; використовувати ГІС для аналізу ландшафтів; розробляти навчальні проєкти ландшафтознавчого спрямування
Рефлексивно-оціночний	Здатність аналізувати власну діяльність у процесі ландшафтних досліджень; критично оцінювати якість отриманих даних; усвідомлювати цінність ландшафтного підходу для професійної діяльності

Діагностико-прогностичний етап передбачає оцінювання наявного рівня сформованості ландшафтного мислення у здобувачів вищої освіти; аналіз освітніх програм на предмет інтеграції ландшафтознавчої складової. Змістово-проектувальний етап базується на оновленні навчальних програм освітніх компонентів із посиленням практичної ландшафтознавчої складової, розробці навчально-методичного забезпечення для польових досліджень, створенні фонду оцінювальних засобів для діагностики ландшафтного мислення. Діяльнісно-впроваджувальний етап окреслює організацію освітнього процесу на засадах ландшафтознавчого підходу із застосуванням активних методів навчання, проведення комплексних польових практик, залучення здобувачів до науково-дослідної роботи ландшафтознавчого спрямування. Завершальним етапом є контрольно-коригувальний, що завбачає моніторинг сформованості ландшафтного мислення за визначеними критеріями, аналіз результатів навчання, корекцію змісту та методики за результатами оцінювання.

Такий алгоритм дозволяє забезпечити системність і послідовність упровадження ландшафтознавчого підходу, уникнути фрагментарності та забезпечити досягнення заявлених результатів.

Запропонована структурно-функціональна модель та алгоритм її реалізації створюють цілісне методологічне підґрунтя для трансформації ландшафтознавчого підходу з декларативного принципу на дієвий інструмент формування професійних компетентностей майбутніх учителів географії, що відповідає сучасним вимогам компетентнісно орієнтованої вищої освіти.

Висновок. Ландшафтознавчий підхід є важливою методологічною основою підготовки майбутніх учителів географії в умовах компетентнісної освіти. У дослідженні теоретично обґрунтовано його сутність як системоутворюючого чинника формування професійних компетентностей, зокрема через розвиток ландшафтного мислення, що інтегрує здатність до комплексного аналізу геосистем, дослідницькі вміння та геоecологічну відповідальність. Розроблено структурно-функціональну модель інтеграції ландшафтознавчого підходу в освітній процес, яка охоплює цільовий, змістовий, діяльнісний та результативний блоки, а також критеріально-діагностичний апарат для оцінювання сформованості ландшафтного мислення. Запропонований алгоритм упровадження забезпечує системність і послідовність реалізації підходу, що сприяє підвищенню якості географічної освіти. Подальші дослідження передбачають розширену емпіричну апробацію розробленої моделі в освітньому процесі та її адаптацію до умов різних закладів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Власенко Р.П., Антонова О.Є., Костюк В.С., Андрійчук Т.В. Особливості застосування краєзнавчого підходу у підготовці майбутнього вчителя географії: досвід роботи Житомирського державного університету імені Івана Франка.

- внього університету імені Івана Франка. *Інноваційна педагогіка*. Т. 1, № 57. 2023. С. 156–161. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/36636/>
2. Власенко Р.П., Яковлева В.А. Особливості фахової підготовки майбутніх учителів географії в закладі вищої освіти. *Природнича освіта та наука*. 2024. Вип. 4. С. 15–22. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/41791/>
 3. Гришко С. В., Непша О. В. Компетентнісний підхід у підготовці майбутнього вчителя географії: аналіз, інтеграція та технології реалізації. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка». Серія «Психологія». Серія «Медицина»*. 2025. № 7(53). С. 308–319. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-7\(53\)-308-319](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-7(53)-308-319)
 4. Носаченко В.М. Модель системи підготовки майбутніх учителів географії до безперервного професійного розвитку. *Український педагогічний журнал*. 2025. Вип. 1. С. 81–92. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2025-1-80-92>
 5. Чубрей О. С. Система підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу: монографія. Чернівці: Технодрук, 2020. 375 с.
 6. Яворська В.В., Чубрей О.С., Підгірна В.Н., Ємчук Т.В., Ячнюк М.О. Професійна підготовка майбутніх учителів географії в педагогічній теорії і практиці. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. Т. 3, № 75. С. 160–164. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-3.31>

Отримано: 26.03.2026

Максим ПРОКОПЧУК

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
1 року навчання спеціальності Е1 Біологія та біохімія
ORCID <https://orcid.org/0009-0008-7152-5839>

Валентина КОЛОДІЙ

кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри біології та екології
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9669-4144>

ЗНАЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ОСЕЛИЩНОГО РІЗНОМАНІТТЯ ТЕРИТОРІЇ ДЛЯ ПРИРОДООХОРОННОГО ВЛАШТУВАННЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ ДОВКІЛЛЯ

Дослідження оселищного різноманіття – важлива складова для аналізу стану певної території, природоохоронного влаштування та оптимізації довкілля. Особливо це актуально для територій, на яких є рідкісні види живих організмів.

Ключові слова: оселищна концепція, оселища, рідкісні види.

Актуальність теми. Одним із напрямків збереження біологічного різноманіття є впровадження оселищної концепції, яка акцентує увагу на ролі та взаємодії людей з природними екосистемами, що сприяє сталому розвитку й забезпеченню екологічної стійкості [14].

У країнах Європейського Союзу вже декілька десятиліть активно застосовується біотопічний підхід (оселищна концепція), як основа для збереження усього комплексу природних умов, флори, фауни, з рідкісними видами включно [12].

В Україні також активно почала розвиватися оселищна концепція. Це зумовлено тим, що від типу оселищ (специфічних умов існування: наявності певного рельєфу, ґрунту, режиму вологості, температури, тощо) залежить можливість існування конкретних видів [13].

Буджак В.В. та Дідух Я.П. здійснили синфітоіндикаційну оцінку оселищ рослин Червоної книги України та ризиків їхніх втрат під впливом кліматогенних змін [2]. Онищенко В. описав оселища України за класифікацією EUNIS [11]. Кияк В., Данилик І. та ін. розробили наукові рекомендації зі збереження біорізноманіття і раритетних видів типів оселищ в умовах кліматичних змін [3].

Метою публікації є аналіз значення оселищного різноманіття території для природоохоронного влаштування та оптимізації довкілля

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні оселищній концепції присвячено низку праць, проведено дослідження певних територій, зокрема природоохоронних.

Зокрема вченими проаналізовано історико-правові засади формування оселищної концепції збереження біорізноманіття [14], розроблено каталог типів оселищ для певних територій України, досліджено типи оселищ Українських Карпат та Закарпатської низовини [8], Сколівських Бескидів (Східні Карпати) [5], з'ясовано оселищне різноманіття території Музею народної архітектури і побуту у Львові імені Климентія Шептицького, а також зроблено його соціологічну оцінку [7], встановлено екологічні особливості оселищ рідкісних видів рослин Українських Карпат [9], регіонального ландшафтного парку «Стільське горбогір'я» [10], природні оселища у лісових екосистемах Полісся [4], описано рідкісні водні та перезволожені оселища басейну Західного Бугу [1], особливості й перспективи реалізації оселищних підходів до збереження природних популяцій раритетних видів (на прикладі *Schivereckia podolica* (Besser) Andr. ex DC.) [6].

Усі вище перераховані дослідження є регіональними, але важливими. Це зумовлено тим, природні оселища регіонального рівня утворюють природне середовище цілих континентів, глобальну екосистему нашої планети – біосферу [13].

Проаналізувавши стан оселищ певної території можемо встановити, які загрози характерні для неї, визначити її природоохоронне значення, спланувати заходи збереження [5]. Це необхідно тому, що лише комплексна оцінка довкілля допоможе його зберегти, оптимізувати та забезпечити природоохоронне влаштування.

Встановлено, що значна кількість природних оселищ на території України, зокрема на природоохоронних територіях ще потребують вивчення.

Висновки. Дослідження стану оселищ певної території є важливою складовою її комплексного аналізу, природоохоронного влаштування та оптимізації довкілля. Особливо актуальним є дослідження, на яких є рідкісні види живих організмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борсукевич Л., Данилик І., Кузярін О. та ін. Рідкісні водні та перезволожені оселища басейну Західного Бугу. *Вісті Біосферного заповідника «Асканія-Нова»*. 2021. № 21. С. 133–143. DOI: <https://doi.org/10.53904/1682-2374/2019-21/18>
2. Буджак В.В., Дідух Я.П. Синфітоіндикаційна оцінка оселищ рослин Червоної книги України та ризиків їхніх втрат під впливом кліматогенних змін. *Укр. ботан. журн.* 2020. № 77(6). С. 434–453. DOI: <https://doi.org/10.15407/ukrbotj77.06.434>

3. Збереження біорізноманіття і раритетних видів типів оселищ в умовах кліматичних змін. Наукові рекомендації / ред. В. Кияк, І. Данилик, І. Шпаківська, О. Кагало, О. Лобачевська. Львів: Простір-М, 2022. 55 с.
4. Житова О.П., Мороз В.В., Шелюк Ю.С. та ін. Природні оселища і охоронювані види флори та фауни у лісових екосистемах Полісся. *Scientific discussion*. Praha, 2025. Vol. 1, № 101. С. 3–8. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/44123/>
5. Кагало О.О., Воронцов Д.П., Андреева О.О., Проць Б.Г. Каталог типів оселищ Сколівських Бескидів (Східні Карпати). *Наукові основи збереження біотичної різноманітності*. 2013. Том 4(11), № 1. С. 43–110.
6. Кагало О.О., Колодій В.А. Особливості й перспективи реалізації оселищних підходів до збереження природних популяцій раритетних видів (на прикладі *Schivereckia podolica* (Besser) Andrzej DC.). *Науковий вісник Чернівецького університету. Біологія (Біологічні системи)*. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2013. Т. 5, Вип. 1. С. 39–43.
7. Кагало О.О., Омельчук О.С., Орлов О.Л. та ін. Оселищне різноманіття та його соціологічна оцінка території Львівського музею народної архітектури як приклад попереднього аналізу демуатації антропогенного ландшафту. *Наук. зап. Держ. природознавч. музею*. Львів, 2020. Вип. 36 С. 107–114. URL: https://nzdpn.smnh.org/tom/36/107_114.php
8. Каталог типів оселищ Українських Карпат і Закарпатської низовини / ред. Б. Проць та О. Кагало. Львів: Меркатор, 2012. 294 с.
9. Кобів Ю.Й. Екологічні особливості оселищ рідкісних видів рослин Українських Карпат. *Укр. ботан. журн.*, 2010. Т. 67, № 3. С. 355–372.
10. Омельчук О.С., Орлов О.Л., Рагуліна М.Є. Оселищне різноманіття РЛП «Стільське горбогір'я». *Наукові записки Державного природознавчого музею*. 2022. Випуск 38. С. 53–62. DOI: <https://doi.org/10.36885/nzdpn.2022.38.53-62>
11. Онищенко В.А. Оселища України за класифікацією EUNIS. Київ: Фітосоціоцентр, 2016. 56 с.
12. Орлов О.О., Коніщук В.В., Мартиненко В.В. Значення рідкісних оселищ Європи у збереженні раритетного фіторізноманіття природного заповідника «Древлянський». *Агроекологічний журнал*. 2021. №1. С. 31–41. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.1.2021.227237>
13. Проць Б., Кагало О., Мочарська Л. та ін. Бернська конвенція та оселищна концепція збереження біорізноманіття: майбутнє для України. Львів: вид-во ЗУКЦ, 2011. 28 с.
14. Супрунова І.А. Історико-правові засади формування оселищної концепції збереження біорізноманіття. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*. 2023. Вип. 79. Ч. 1. С. 369–376. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.61>

Отримано: 26.03.2026

Олександр СВІДЕР

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки підприємства

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6330-857X>

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В МАРКЕТИНГУ

У статті розглядається використання штучного інтелекту (ШІ) у сучасному маркетингу. Висвітлюються основні сфери застосування ШІ, включаючи персоналізацію, прогнозу аналітику, створення контенту, комунікацію з клієнтами та оптимізацію реклами. Розглядаються також популярні маркетингові інструменти та програмне забезпечення на основі ШІ, які допомагають підприємствам автоматизувати процеси, покращувати прийняття рішень та покращу-

вати клієнтський досвід. Крім того, обговорюються переваги, проблеми та майбутні перспективи ШІ в маркетингу. У дослідженні робиться висновок, що ШІ стає вирішальним фактором підвищення ефективності та конкурентоспроможності компаній у цифровій економіці.

Ключові слова: штучний інтелект, маркетинг, цифровий маркетинг, персоналізація, прогноз-на аналітика, автоматизація, інструменти ШІ, клієнтський досвід, аналіз даних, оптимізація реклами.

Актуальність теми. У сучасному світі цифрова трансформація охоплює всі сфери бізнесу, і маркетинг не є винятком. Зростання конкуренції, збільшення обсягів даних і зміна поведінки споживачів змушують компанії впроваджувати інноваційні технології. Однією з найважливіших серед них є штучний інтелект (ШІ), який дозволяє автоматизувати процеси, аналізувати великі масиви інформації та створювати персоналізований клієнтський досвід.

Мета – охарактеризувати особливості та напрями використання штучного інтелекту у маркетинговій діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Штучний інтелект – це сукупність технологій, які дозволяють комп'ютерним системам виконувати завдання, що зазвичай потребують людського інтелекту: аналіз, навчання, прийняття рішень, розпізнавання мови та образів.

Сьогодні ШІ вже не є лише перспективною технологією – він активно використовується у щоденній маркетинговій діяльності, змінюючи підходи до реклами, комунікації та управління брендом. У маркетингу ШІ використовується для: обробки великих масивів даних (Big Data), виявлення закономірностей у поведінці споживачів, прогнозування майбутніх дій клієнтів, автоматизації рекламних кампаній, створення персоналізованого контенту.

Таким чином, ШІ стає ключовим елементом цифрового маркетингу, забезпечуючи більш точні, швидкі та ефективні рішення.

У таблиці 1 сформульовано основні переваги та виклики і ризики застосування ШІ в маркетингу.

Таблиця 1

Переваги та виклики використання ШІ в маркетингу*

Переваги	Виклики та ризики
Використання штучного інтелекту забезпечує низку важливих переваг:	Попри численні переваги, впровадження ШІ пов'язане з певними труднощами:
1. Підвищення ефективності – автоматизація дозволяє виконувати більше завдань за менший час.	1. Конфіденційність даних – необхідність захисту персональної інформації;
2. Точність аналітики – ШІ обробляє великі обсяги даних і знаходить приховані закономірності.	2. Якість даних – неточні або неповні дані призводять до помилкових результатів;
3. Персоналізація – індивідуальний підхід до кожного клієнта.	3. Висока вартість впровадження;
4. Зниження витрат – автоматизація зменшує потребу в людських ресурсах.	4. Етичні проблеми – можливість маніпуляції поведінкою споживачів;
5. Швидкість прийняття рішень – аналіз даних у реальному часі.	5. Залежність від технологій – зниження ролі людського фактору.
6. Зростання прибутковості – підвищення конверсії та ROI.	6. Компаніям важливо знаходити баланс між автоматизацією та людською участю.

* Складено автором на основі використаних джерел

Основні напрями використання ШІ в маркетингу:

1. Персоналізація маркетингу. Персоналізація є одним із найважливіших напрямків використання ШІ. Алгоритми аналізують поведінку користувачів і формують індивідуальні

пропозиції. Приклади: рекомендації товарів в інтернет-магазинах, персоналізовані email-розсилки, індивідуальна реклама. Завдяки цьому компанії можуть значно підвищити конверсію та лояльність клієнтів.

2. Прогнозна аналітика. ШІ дозволяє передбачати майбутні дії споживачів, що дає змогу: прогнозувати попит, визначати ризик втрати клієнтів, оптимізувати маркетингові бюджети. Такі рішення базуються на аналізі великих обсягів даних і значно підвищують ефективність бізнес-стратегій.

3. Автоматизація комунікації (чат-боти). Чат-боти на основі ШІ забезпечують: цілодобову підтримку клієнтів, швидкі відповіді, автоматичні рекомендації. Це дозволяє компаніям зменшити витрати на обслуговування та підвищити якість сервісу.

4. Контент-маркетинг. ШІ активно використовується для створення: текстів, рекламних оголошень, відео та зображень, SEO-контенту. Генеративні моделі дозволяють значно прискорити процес створення контенту та підвищити його якість.

5. Рекламні технології (AdTech). ШІ широко застосовується в цифровій рекламі: автоматичне налаштування кампаній, підбір аудиторії, оптимізація ставок. Очікується, що витрати на AI-рекламу значно зростають – у 2026 році вони можуть зрости більш ніж на 60%, що свідчить про активне впровадження технології бізнесом [1].

Майбутнє маркетингу тісно пов'язане з розвитком ШІ. Основні тенденції:

- гіперперсоналізація;
- автоматизація повного циклу маркетингу;
- розвиток генеративного ШІ;
- інтеграція з AR/VR;
- використання AI-агентів.

Згруповані приклади інструментів, що застосовуються у маркетингу з коротким їх описом наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

Приклади інструментів ШІ в маркетингу*

Опис	Інструмент	Застосування
1	2	3
Контент		
Ці інструменти дозволяють значно скоротити час на створення контенту та підвищити його якість.	ChatGPT	Генерація текстів і маркетингових ідей
	Jasper AI	Створення рекламних текстів і блогів
	Copy.ai	Генерація слоганів і рекламних повідомлень
	Grammarly AI	Перевірка та покращення текстів
SEO		
Такі рішення допомагають приймати обґрунтовані маркетингові рішення на основі даних.	Semrush	Аналіз SEO та конкурентів
	Mixpanel AI	Аналітика поведінки користувачів
	Optimove	CRM і аналітика клієнтів
	Surfer SEO	Оптимізація контенту
Автоматизація		
Ці платформи дозволяють автоматизувати рутинні задачі та підвищити ефективність роботи маркетингових команд.	HubSpot	CRM та автоматизація маркетингу
	Albert.ai	Автоматизація рекламних кампаній
	Zapier	Автоматизація процесів

1	2	3
Чат-боти		
Вони допомагають покращити взаємодію з клієнтами та підвищити рівень обслуговування.	Tidio	AI-чат-бот для сайтів
	Userbot AI	Обробка клієнтських запитів
	Chatfuel	Автоматизація месенджерів
Візуальний контент		
Наприклад, Creatify дозволяє створювати готові рекламні відео лише на основі опису або посилання на товар, що значно спрощує виробництво контенту.	Leonardo AI	Генерація зображень
	Creatify AI	Створення рекламних відео з опису продукту
	PhotoRoom AI	Обробка зображень
Інструменти взаємодії з клієнтами		
Ці рішення допомагають краще взаємодіяти з аудиторією та підвищувати залученість клієнтів.	involve.me	Створення інтерактивних маркетингових воронок
	Brand24	Моніторинг бренду в мережі
	Algolia AI	Персоналізований пошук і рекомендації

* Складено автором на основі аналізу інтернет мережі

Висновки. III поступово переходить від інструменту до повноцінного «партнера» маркетинголога, здатного самостійно приймати рішення та оптимізувати кампанії. Штучний інтелект є ключовим фактором розвитку сучасного маркетингу. Він дозволяє компаніям краще розуміти своїх клієнтів, ефективніше використовувати ресурси та створювати персоналізований досвід. Завдяки широкому спектру програмного забезпечення – від генераторів контенту до систем аналітики – III стає невід’ємною частиною маркетингових стратегій. У майбутньому його роль лише зростатиме, а компанії, які активно впроваджують ці технології, отримають значну конкурентну перевагу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Lara O'Reilly. AI-powered ad spend is set to soar 63% this year as brands ditch manual controls. 2026. URL: <https://www.businessinsider.com/ai-powered-ads-driving-us-ad-growth-madison-wall-2026-3/>
2. Abid Haleem, Mohd Javaid, Mohd Asim Qadri, Ravi Pratap Singh, Rajiv Suman. Artificial intelligence (AI) applications for marketing: A literature-based study. *International Journal of Intelligent Networks*. 2022. Volume 3. P. 119–132. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijin.2022.08.005>
3. Davenport T., & Ronanki R. Artificial Intelligence for the Real World. Harvard Business Review. 2018.
4. Naidoo J., Dulek R.E. Artificial intelligence in business communication: A Snapshot. *International Journal of Business Communication*, 2022. № 59(1). P. 126–147. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Artificial-Intelligence-in-Business-Communication%3A-Naidoo-Dulek/db8d49312cfc55411a54806b7ae203b7cf64c046>

Отримано: 26.03.2026

Вадим СЕМЕНДЯК

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3405-7684>

МЕНЕДЖМЕНТ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НОРМУВАННЯ ПРАЦІ В БІЗНЕС-СТРУКТУРАХ

У статті розглянуто підходи до організації нормування праці, що є поширеними в розвинених країнах. Організація у розробці норм праці в ринковій економіці призвела до зміцнення принципу демократії в управлінні підприємствами, що забезпечує узгодження найважливіших соціальних та трудових інтересів роботодавця та працівника. Для західних, промислово розвинених країн нормування праці є головним елементом формування системи мотивації працівників.

Ключові слова: управління персоналом, нормування, організація нормування праці, трудові ресурси, норми праці.

Актуальність теми. В сучасних умовах глобалізації та конкуренції стало надзвичайно важливим управління та оптимізація трудових ресурсів на підприємствах. Забезпечення ефективного використання робочого часу та оптимальних стандартів праці стає стратегічним завданням, спрямованим на підвищення продуктивності та конкурентоспроможності підприємств. Удосконалення організації праці та науково обґрунтоване використання норм праці важливі для досягнення високих показників ефективності та економічної стійкості підприємств. З урахуванням змін у соціально-економічному середовищі та технологічного прогресу, актуалізується питання оптимізації витрат робочого часу та підвищення якості праці працівників.

Мета публікації. Дослідити застосування норм праці в організації праці в контексті оптимізації виробничого процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління персоналом, охоплює визначення потреби в персоналі з урахуванням нових цілей компанії, підбір відповідного персоналу та його розміщення; підвищення кваліфікації, перепідготовку та зростання персоналу; оцінку ефективності персоналу; управління персоналом на основі розвитку відповідного стилю керівництва та корпоративної культури; стимулювання та мотивація поведінки персоналу.

Визначаючи потребу в персоналі, керівництво підприємства та його кадрові служби повинні враховувати прийнятну модель корпоративного менеджменту. Для підприємства, яке впроваджує адитивний підхід до корпоративного менеджменту, кадрові проблеми вирішуються переважно шляхом створення нових робочих місць, залучення додаткового персоналу та залучення сторонніх спеціалістів. У рамках комплексного підходу до корпоративного менеджменту важливіше перепідготовка та підвищення кваліфікації власного персоналу компанії. Також важливим моментом є нормування праці. Отже, широкий спектр завдань робочої ради дає їй можливість контролювати практично всі сфери внутрішньої та зовнішньої діяльності підприємства, включаючи нормування праці [1].

Участь працівників в управлінні підприємством відбувається спільно з профспілкою через менеджера з трудового права, який входить до складу правління підприємства. Менеджер з трудового права має ті ж права, що й інші члени правління, та несе відповідальність за досягнення цілей, економічної політики та інтересів підприємства. Окрім інших напрямків економічної політики підприємства, він також займається кадровим забезпеченням, соціальними питаннями та заробітною платою. Багато досліджень, проведених Європейською

асоціацією національних центрів продуктивності та Асоціацією МТМ, а також підприємствами більшості розвинених країн світу, розширили сферу застосування нормування праці у всіх галузях промисловості за останні роки [2]. Передумовою таких досліджень є необхідність постійного зниження виробничих витрат і на цій основі підвищення конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках. Досвід показує, що в розвинених зарубіжних країнах розрахунок норм здійснюється на основі норм мікроелементів. Наприклад, вищезгаданий метод PMTS для покращення робочих процесів був розроблений американськими експертами Френком та Ліліан Гілберт. Перевагою цього методу є високий рівень деталізації робочих процесів. При його застосуванні визначаються та аналізуються всі рухи, необхідні для виконання даної роботи. На даний момент у світі існує багато варіантів мікроелементних систем, які також використовуються в процесі нормування діяльності, пов'язаної з інтелектуальною працею людини.

Однією з перших форм даної системи є факторіальний метод, в якому рух аналізується, припускаючи значно нижчий рівень складності та точності, тобто вихідний елементний рух системи PMTS був включений до більшого модуля. Наприклад, модуль «вилучення» складається з двох простих рухів, з яких формуються дії працівника, який витягує та отримує предмет праці, а модуль «встановлення» складається з елементів «заміщення» та «задання заданої ситуації». Такий простий підхід до реалізації системи МТМ називається «ущільненням» або «конденсацією» в промисловій інженерії [3].

Щоб встановити необхідні витрати часу за допомогою системи МТМ, стандартовану роботу необхідно розділити на найпростіші трудові рухи та кожен з них повинен бути ретельно вивчений. При цьому завжди ставиться завдання – зменшити кількість рухів та їх тривалість, а також за допомогою різних пристроїв зменшити ступінь точності та правильності рухів, що вимагається від працівника. Швидкість роботи залежить від цих факторів (чим більша точність потрібна, тим повільніше виконується рух). Зменшуючи кількість рухів, необхідних для виконання операцій, та прискорюючи їх, нормувальник досягає збільшення добового виробітку при тій самій кількості робочих рухів. Таким чином, при зменшенні кількості робочих рухів, що витрачаються на виконання однієї операції, на 25%, виробіток збільшується на 25%, а кількість рухів протягом усього робочого дня залишається незмінною. Капіталіст виграв, використовуючи систему МТМ, але робітник нічого не втратив: він робить рівно стільки ж рухів, як і раніше [4]. Робітник не може протестувати. Капіталіст має таке ж право раціоналізувати трудові практики, як і технологічний процес. Здається, що все досить добре. Але в системі МТМ, існують великі можливості для прихованої інтенсифікації праці під виглядом усунення непотрібних рухів та полегшення необхідних.

Висновки. Статистика показує, що використання розумних ставок разом з ефективною системою стимулювання може підвищити продуктивність праці до 25%. Саме нормування праці може свідчити про те, що незначні зміни у складі роботи та скорочення часу, витраченого на невиробничі потреби, можуть вплинути на загальну ефективність підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Атанасов М.В. Особливості сучасних методів оцінювання персоналу: переваги та недоліки. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-38> (дата звернення: 27.02.2026).

2. Водянка Л.Д., Зрибнева І.П., Сибирка Л.А. Особливості нормування праці в сучасних кризових умовах господарювання. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2017. Вип. 1-2. С. 98–105.
3. Григор'єв О.І. Інноваційні технології HR-менеджменту в кризовий період: теоретичний огляд. *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 2(53). DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-53-71> (дата звернення: 24.11.2026).
4. Зеркаль А.В., Павленко М.О. Управління персоналом підприємств в умовах кризи: адаптивні моделі та ефективні підходи. *Економіка та суспільство*. 2024. № 70. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-152> (дата звернення: 15.01.2026).

Отримано: 21.04.2026

Іван СЕМЕНЕЦЬ

кандидат економічних наук, доцент,
декан природничо-економічного факультету
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2928-7979>

ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У публікації розглянуто особливості функціонування системи публічних закупівель в умовах воєнного стану та її трансформацію під впливом кризових викликів. Проаналізовано динаміку основних показників закупівельної діяльності та окреслено напрями подальшого вдосконалення з урахуванням євроінтеграційних вимог.

Ключові слова: публічні закупівлі, публічні закупівлі в умовах воєнного стану, електронна система закупівель.

Актуальність теми. В умовах воєнного стану система публічних закупівель зазнає суттєвих змін, що потребує оцінки їх ефективності та впливу на прозорість і конкурентність. Додаткової актуальності набуває необхідність гармонізації національного законодавства зі стандартами ЄС.

Метою дослідження є аналіз трансформації системи публічних закупівель України в умовах воєнного стану та визначення напрямів її подальшого вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна, утверджуючись як соціальна, правова та демократична держава, визначила своїм стратегічним вектором розвитку європейську інтеграцію, що зумовлює необхідність гармонізації національної системи регулювання з міжнародними стандартами у ключових сферах суспільних відносин. Одним з елементів такої гармонізації, який забезпечує прозорість діяльності органів влади та установ державного сектору є прозорість здійснення ними закупівель товарів, робіт та послуг. З 2016 р. закупівлі в сфері державного сектору економіки здійснюються відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі» [1]. Відповідно до норм даного Закону здійснено перехід на електронну систему закупівель, що значно зменшило корупційні ризики та забезпечило добросовісну конкуренцію серед учасників торгів.

З початком повномасштабного вторгнення та оголошенням воєнного стану виникла необхідність внесення коректив в звичну систему закупівель, що обумовлено нагальною не-

обхідністю здійснення оборонних закупівель, закупівель пов'язаних з ліквідацією наслідків руйнувань та інших аналогічних потреб спричинених бойовими діями. Крім того виникає додаткова потреба і в обмеженні доступу до закритої інформації, яка має ознаки державної таємниці. Законодавство України не передбачало алгоритму дій в таких надзвичайних умовах, а тому в екстреному порядку КМУ 28.02.2022 р. видав постанову №169[2]. Вона значно спростила процес аж до можливості закупівлі напряду без проведення тендерних процедур усього необхідного для оборони, що мало свої безумовні виправдання в той період.

Разом з тим з часом питання таких закупівель було більш детально опрацьовано та вивчено. На основі проведеного аналізу закупівель перших місяців війни було розроблено Постанову КМУ «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування» № 1178 від 12.10.2022 р., яка чинна і по сьогоднішній день [3]. Дана постанова внесла певні корективи у Закон, загальну суть яких можна виокремити в наступному: зменшено тривалість процедур; можливість подання пропозицій з вартістю, що перевищує початково визначену, що забезпечує більшу адаптивність до коливань валютного курсу без необхідності коригування очікуваної ціни; розширення можливостей застосування інструменту ProzorroMarket, який забезпечує закупівлю стандартизованих товарів через електронний каталог, а також використання інших функціональних рішень. Сукупність зазначених змін сприяє підвищенню ефективності здійснення публічних закупівель в умовах воєнного стану.

Аналізуючи динаміку загальних показників активності учасників в публічних закупівлях (табл. 1) слід зазначити, що у порівнянні з довоєнним 2021р. є значне скорочення (на третину) укладених договорів в ЕСЗ із зменшенням учасників на 29% та замовників на 19% при зменшенні вартості укладених договорів лише на 8%.

Таблиця 1

Динаміка показників публічних закупівель в 2021 – 2024 рр.

Показники	2021 р.	2022 р.	2024 р.	2024 р.	Відхилення 2024 р. до 2021 р.		Відхилення 2024 р. до 2022 р.	
					+/-	%	+/-	%
Загальна кількість оголошених закупівель в ЕСЗ, млн.	5,37	2,95	3,55	3,44	-1,93	64,06	0,49	116,61
Загальна кількість укладених закупівель в ЕСЗ, млн.	5,10	2,80	3,40	3,29	-1,81	64,51	0,49	117,50
Загальна вартість укладених договорів ЕСЗ, млрд.	965,89	484,00	794,13	888,62	-77,27	92,00	404,62	183,60
Кількість замовників	34516	29610	28302	27949	-6567	80,97	-1661	94,39
Загальна кількість учасників в ЕСЗ	262110	184526	208480	188274	-73836	71,83	3748	102,03

Джерело: складено автором за матеріалами [4].

В той же час якщо порівнювати ситуацію з першим роком повномасштабного вторгнення – прослідковується позитивна динаміка та поступове відновлення обсягів закупівель через ЕСЗ.

Проблеми функціонування системи публічних закупівель України в умовах воєнного стану привертають увагу міжнародних партнерів. Європейська комісія наголошує на необхідності мінімізації законодавчих винятків, а Світовий банк пов'язує надання фінансової підтримки із забезпеченням прозорості й підзвітності в ЕСЗ, а також гармонізацією правової бази зі стандартами ЄС. На виконання таких вимог партнерів Верховною радою ще в 2024 р. було розроблено принципово новий проект закону «Про публічні закупівлі» (законопроект № 11520) [5]. Законопроект містить багато новацій, але, разом з тим і багато спірних питань. З огляду на те, що законопроект перебуває на стадії подальшого розгляду з можливістю внесення змін, а його введення в дію відтерміновано на 9 місяців після набрання чинності, ґрунтовний аналіз новацій наразі є передчасним.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, встановлено, що трансформація системи публічних закупівель України в умовах воєнного стану забезпечила підвищення її гнучкості та адаптивності, водночас зберігаючи базові принципи прозорості та конкуренції. Попри суттєве скорочення кількісних показників у порівнянні з довоєнним періодом, спостерігається поступове відновлення обсягів закупівель. Подальший розвиток системи пов'язаний із необхідністю її гармонізації зі стандартами ЄС та посиленням вимог до прозорості й підзвітності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 20.03.2026).
2. Деякі питання здійснення оборонних та публічних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. №169 (втратила чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/169-2022-%D0%BF/ed20220629#Text> (дата звернення: 20.03.2026)
3. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України “Про публічні закупівлі”, на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2022 р. № 1178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.03.2026)
4. Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. Щорічні звіти сфери публічних закупівель [Електронний ресурс]. URL: <https://me.gov.ua/documents/list?lang=uk-ua&id=ca5d0012-c7f9-4750-b1f8-cf5550ecb270&tag=zviti> (дата звернення: 20.03.2026).
5. Проект Закону про публічні закупівлі № 11520 від 23.08.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44788> (дата звернення: 18.03.2026).

Отримано: 26.03.2026

Володимир СІКОРА

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
I курсу навчання спеціальності Е1 Біологія та біохімія
ORCID <https://orcid.org/0009-0008-2488-3705>

СИНАНТРОПНІ РОСЛИНИ ЯК ФІТОІНДИКАТОРИ УРБАНІЗОВАНОГО СЕРЕДОВИЩА

Розглянуто роль синантропних трав'янистих рослин як фітоіндикаторів урбанізованого середовища. Систематизовано наукові підходи до оцінювання ступеня антропогенного навантаження на екосистеми на основі аналізу їхніх адаптаційних стратегій.

Ключові слова: синантропні рослини, фітоіндикація, урбанізоване середовище, антропогенний вплив, урбанофлора, екологічна індикація.

Актуальність теми. Глобальні процеси урбанізації супроводжуються інтенсивною трансформацією природних екосистем, що неминуче призводить до глибоких змін у структурно-функціональній організації біосфери [1, 4]. Зростання антропогенного пресу, зокрема ущільнення та порушення гідрологічного режиму ґрунтів, накопичення важких металів та емісія поллютантів, створює умови перманентного екологічного стресу для біоти. Традиційні інструментальні фізико-хімічні методи моніторингу здебільшого фіксують лише моментні показники забруднення, тоді як використання живих організмів дозволяє оцінити кумулятивний ефект впливу ксенобіотиків у часі. З огляду на це, фітоіндикація постає як один із найбільш репрезентативних, комплексних та біологічно обґрунтованих методів екологічного контролю [2]. Особливу увагу в системі біомоніторингу привертають синантропні трав'янисті рослини, здатні успішно вегетувати в умовах інтенсивного автотранспортного та господарського навантаження завдяки високій екологічній пластичності [7]. Згідно з сучасними дослідженнями, структура, видовий склад та рівень поширення синантропної рослинності безпосередньо відображають ступінь антропогенної трансформації довкілля, слугуючи надійними маркерами екологічного порушення [3].

Отже, дослідження адаптаційних стратегій та фітоіндикаційного потенціалу синантропних трав'янистих рослин є надзвичайно актуальним завданням сучасної біології та екології, особливо в аспекті оцінювання стану регіональних урбоекосистем Поділля [8].

Мета публікації. Метою дослідження є аналіз ролі синантропних рослин як фітоіндикаторів стану урбанізованого середовища та обґрунтування можливості їх використання для оцінки рівня антропогенного навантаження.

Виклад основного матеріалу. Урбанізоване середовище характеризується глибокою трансформацією природних ландшафтів, що супроводжується закономірним процесом синантропізації рослинного покриву [4]. Синантропна флора являє собою специфічний комплекс фітобіоти, види якої адаптувалися до умов постійного антропогенного впливу та просторово-екологічно пов'язані з життєдіяльністю людини. У структурі синантропної рослинності міських екосистем доцільно виокремлювати кілька екологічних груп, серед яких домінуючі позиції зазвичай займають рудеральні види, здатні швидко заселяти сильно порушені субстрати, та адвентивні (заносні) рослини, що активно натуралізуються в нових едафокліматичних умовах [3]. Аналіз свідчить, що саме висока екологічна пластичність, конкурентоспроможність та наявність вираженої r-стратегії виживання дозволяють цим рослинам

формувати стійкі популяції в умовах екологічного стресу, зокрема при ущільненні ґрунтів, порушенні їх гідрологічного режиму та акумуляції токсикантів [5, 6]. Відповідно, зміна кількісного та якісного співвідношення між аборигенною фракцією та синантропними (у тому числі інвазійними) видами виступає первинним індикатором деградації природних біотопів та відображає ступінь зростання антропогенного пресу на урбанізовану територію [1].

Фітоіндикація стану урбанізованого середовища базується на здатності синантропних рослин відображати рівень екологічного навантаження через комплекс просторових, морфометричних та біохімічних реакцій [2]. В умовах інтенсивного автотранспортного забруднення та промислових емісій, які є головними чинниками деградації міських екосистем, індикаторні види зазнають хронічного впливу специфічних фітотоксикантів, зокрема важких металів, оксидів нітрогену та сульфуру [7]. Адаптація рудеральної та адвентивної флори до таких стресорів значною мірою забезпечується активацією складних біохімічних механізмів, що дозволяє цим видам акумулювати полутанти без критичної втрати життєздатності. Відповідно, реєстрація морфолого-анатомічних аномалій (зокрема зменшення площі асиміляційної поверхні, поява хлорозів чи крайових некрозів листових пластинок), а також зміна пігментного складу в тканинах широкопоширених синантропів виступають надійними критеріями для оцінки інтенсивності забруднення [7]. Таким чином, синантропна рослинність виконує роль не лише чутливої тест-системи, але й активного біологічного фільтра, стан якого прямо та об'єктивно корелює з рівнем антропогенного пресу.

Теоретичні засади фітоіндикації знаходять своє безпосереднє практичне підтвердження в регіональних екологічних дослідженнях, зокрема в межах урбанізованих територій Поділля. Для цього регіону характерна прогресуюча синантропізація рослинного покриву, що свідчить про глибоку трансформацію природних екосистем під впливом інтенсивного господарського, рекреаційного та інфраструктурного навантаження [5; 6]. Використовуючи урбосередовище м. Кам'янця-Подільського як репрезентативну просторову модель, встановлено, що рівень поширення та морфофізіологічний стан синантропної флори (зокрема й інвазійних видів-ефікаторів, таких як *Robinia pseudoacacia* L.) чітко корелюють із локальними градієнтами техногенного забруднення та автотранспортних емісій [8]. Активне вкорінення адвентивних видів та домінування стійких рудералів в урбанофлорі регіону індикують зниження екологічної буферності місцевих біотопів та витіснення чутливої аборигенної фракції.

Отже, системне оцінювання видового багатства, структурної організації та адаптивних реакцій синантропної рослинності є об'єктивним, біологічно обґрунтованим інструментом локального екологічного моніторингу, що дозволяє оперативно діагностувати рівень антропогенного порушення міст Подільського регіону.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що синантропні рослини слугують високоефективними та біологічно обґрунтованими фітоіндикаторами ступеня антропогенної трансформації урбанізованого середовища. Їхня здатність успішно вегетувати в умовах перманентного екологічного стресу, забезпечена комплексом морфолого-анатомічних і біохімічних адаптацій, робить цю групу флори надійним маркером кумулятивного токсичного навантаження на екосистеми. Зміна структурної організації фітоценозів, зокрема збільшення частки рудеральних та адвентивних видів на тлі пригнічення аборигенної фракції, об'єктивно відображає рівень деградації локальних біотопів.

Узагальнення теоретичних підходів і аналіз регіональних даних засвідчують, що застосування методів фітоіндикації на основі синантропної флори є ефективним інструментом

комплексного екологічного моніторингу урбосистем Поділля. Це створює надійне наукове підґрунтя для оптимізації контролю за станом довкілля, прогнозування екологічних ризиків та розробки ефективних стратегій збереження регіонального біорізноманіття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шевера М.В., Протопопова В.В., Зав'ялова Л.В., Бурда Р.І., Буджак В.В. та ін. Актуальні напрями досліджень синантропізації рослинного покриву України. *Вісник Національної академії наук України*. 2025. № 11. С. 78–94. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2025.11.078>
2. Колеснік Д.В. Фітоіндикація як елемент моніторингу стану екологічної безпеки. *Авіація, промисловість, суспільство: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Кременчук, 2021*. Кременчук, 2021. С. 304–306.
3. Конякін С.М., Бурда Р.І., Буджак В.В. Атрибутивний аналіз фракції антропофітів у складі урбанofлори Київської міської агломерації (ступінь натуралізації, інвазійний статус, оцінка загрози для місцевих екосистем і біотичного різноманіття). *Агроекологічний журнал*. 2024. № 3. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.3.2024.311180>
4. Кучер О.О., Мойсієнко І.І., Смелянова С.М., Вашеняк Ю.А., Буджак В.В., Куземко А.А. Аналіз синантропізації трав'яних біотопів України. *Чорноморський ботанічний журнал*. 2021. Т. 17. № 4. С. 316–330. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu1990-553X/2021-17-4-2>
5. Павлишак Я.Я., Кречківська Г.В. Синантропні рослини в урбанofлорі міста Новий Розділ Львівської області. *Екологічні науки*. 2021. № 6(39). С. 199–203. DOI: <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2021.eco.6-39.34>
6. Федорончук М.М., Протопопова В.В., Шевера М.В., Шевчик В.Л., Джуран В.В., Крецул Н.І., Ярова О.А. Синантропізація лісового та чагарникового флорокомплексів Середнього Придніпров'я (Україна). *Науковий вісник Чернівецького університету. Біологія (Біологічні системи)*. 2020. Т. 12. № 2. DOI: <https://doi.org/10.31861/biosystems2020.02.263>
7. Чемерис І.А., Загоруйко Н.В., Конякін С.М. Фітомоніторинг викидів автотранспорту в умовах міського середовища. *Людина та довкілля. Проблеми неоекології*. 2013. № 3–4. С. 67–72.
8. Григорчук І., Оптасюк О., Любінська Л., Плахтій П. Аналіз фітоіндикаційних властивостей *Robinia pseudoacacia* L. в умовах м. Кам'янця-Подільського. *Біологія та екологія*. 2021. Т. 7. №. 2. С. 68–75. DOI: <https://doi.org/10.33989/2021.7.2.261550>

Отримано: 26.03.2026

Віталій ТКАЧУК

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8529-9632>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Досліджено нормативно-правове регулювання регіональної економіки України в умовах децентралізації та воєнного стану. Проаналізовано ключові законодавчі акти та інституційне забезпечення державної регіональної політики. Визначено основні проблеми правового регулювання, зокрема фрагментарність законодавства, обмеженість фінансових ресурсів і вплив воєнних дій. Обґрунтовано напрями вдосконалення регіональної політики з урахуванням потреб післявоєнного відновлення та європейської інтеграції.

Ключові слова: регіональна економіка, державна регіональна політика, нормативно-правове регулювання, децентралізація, місцеве самоврядування.

Актуальність теми. Регіональна економіка є важливою складовою національної економічної системи, яка забезпечує розвиток економічних процесів в комплексному підході та в свою чергу формує збалансований соціально-економічний розвиток територій. В умовах трансформаційних процесів, децентралізації влади та воєнного стану особливого значення набуває ефективне нормативно-правове регулювання регіонального розвитку, оскільки важливість регіонів постала досить актуально. Від якості правової бази залежить результативність механізмів бюджетного вирівнювання, інвестиційного стимулювання, інфраструктурної модернізації та відновлення територій, що постраждали внаслідок збройної агресії.

Мета публікації – визначення практичних аспектів сучасного нормативно-правового регулювання регіональної економіки в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблематика державного регулювання регіонального розвитку висвітлюється у працях вітчизняних науковців у сфері регіональної економіки, публічного управління та фінансів. Однак сучасні виклики, пов'язані з воєнними діями та необхідністю повоєнної реконструкції, зумовлюють потребу в оновленні підходів до правового забезпечення регіональної політики.

Основу нормативно-правового регулювання регіональної економіки становить Конституція України, яка визначає принципи територіального устрою, гарантії місцевого самоврядування та розмежування повноважень між органами державної влади і місцевого самоврядування.

Зокрема, Конституція закріплює принцип поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади, що є базовим для формування ефективної регіональної політики, самостійності регіонів у прийнятті важливих рішень пов'язаних з економічною діяльністю.

Ключовим нормативним актом у сфері регіонального розвитку є Закон України «Про засади державної регіональної політики» [1], який визначає правові, економічні та організаційні основи формування і реалізації державної регіональної політики.

Закон передбачає:

- стратегічне планування регіонального розвитку;
- запровадження Державної стратегії регіонального розвитку;
- узгодження регіональних стратегій із загальнодержавними пріоритетами;
- фінансову підтримку розвитку територій через відповідні фонди.

Важливу роль у забезпеченні економічної самостійності регіонів відіграє Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2], який визначає повноваження органів місцевого самоврядування у сфері управління комунальною власністю, формування місцевих бюджетів та реалізації програм соціально-економічного розвитку.

Фінансові аспекти регулювання регіональної економіки визначає Бюджетний кодекс України, який встановлює механізми міжбюджетних трансфертів, горизонтального та вертикального бюджетного вирівнювання, субвенцій та дотацій.

Інституційне забезпечення регіональної політики реалізується через центральні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Координацію у сфері регіонального розвитку здійснює Міністерство розвитку громад та територій України, яке формує державну політику щодо просторового планування, інфраструктурного розвитку та відновлення територій.

Особливого значення набуває функціонування Державного фонду регіонального розвитку, який забезпечує фінансування інвестиційних програм та проєктів регіонального розвитку на конкурсній основі.

Реформа децентралізації, що розпочалася у 2014 році, суттєво трансформувала систему управління регіональним розвитком. Передача фінансових ресурсів та повноважень об'єднаним територіальним громадам сприяла підвищенню їхньої фінансової спроможності та активізації місцевого економічного розвитку.

Нормативне забезпечення процесу добровільного об'єднання громад та розширення їх бюджетних прав стало важливим чинником зміцнення регіональної економіки.

Попри сформовану правову базу, існують такі проблеми:

1. Фрагментарність та дублювання окремих нормативних актів.
2. Недостатня узгодженість стратегічних документів різних рівнів.
3. Обмеженість фінансових ресурсів для реалізації програм регіонального розвитку.
4. Вплив воєнного стану на функціонування місцевих бюджетів та інвестиційних процесів.

Крім того, потребує вдосконалення механізм правового регулювання відбудови деокупованих територій та стимулювання економічної активності в регіонах, що зазнали значних руйнувань.

З метою підвищення ефективності регулювання регіональної економіки доцільно:

- гармонізувати національне законодавство з європейськими стандартами регіональної політики;
- удосконалити механізми міжбюджетного вирівнювання;
- посилити роль стратегічного планування на рівні територіальних громад;
- забезпечити прозорість розподілу коштів Державного фонду регіонального розвитку;
- розробити комплексну нормативну базу для післявоєнної відбудови регіонів.

Висновки. Нормативно-правове регулювання регіональної економіки України сформовано на основі конституційних принципів, спеціальних законів та бюджетного законодавства. Воно забезпечує інституційні та фінансові механізми реалізації державної регіональної політики.

Водночас сучасні соціально-економічні виклики, пов'язані з воєнними діями та необхідністю повоєнного відновлення, зумовлюють потребу в подальшому вдосконаленні правового забезпечення регіонального розвитку, посиленні координації між рівнями влади та впровадженні ефективних інструментів фінансової підтримки територій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про засади державної регіональної політики». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 13. С. 90.
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 24. С. 170.
3. Білик Р.Р. Завдання удосконалення інституційно-правового забезпечення регіональної політики в Україні. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2014. № 4. С. 40–45.
4. Кінщак А.В. Нормативно-правове забезпечення розвитку державної регіональної політики України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 13–14. С. 100–105.
5. Латинін М.А., Гнатенко А.І. Нормативно-правове забезпечення етапів стратегічного планування у сфері державного управління регіональним розвитком в Україні. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2013. Вип. 13. С. 179–195.
6. Маєв А.П. Державна регіональна політика в Україні: передумови, цілі, законодавче забезпечення. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 2(25). С. 168–179.

7. Шиян А.А., Семцов В.М., Мороз І.О. Теоретико-ігрова модель узгодження інтересів державної, регіональної влади та суб'єктів господарювання. *Вісн. Вінниць. політехн. ін-ту*. 2011. № 6. С. 37–42.

Отримано: 26.03.2026

Вадим ЧАПЛІНСЬКИЙ

кандидат економічних наук, старший викладач

кафедри економіки підприємства

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3209-1475>

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ

У статті розглядаються сутність інтелектуального капіталу підприємства, його основні складові та роль у формуванні конкурентних переваг. Особлива увага приділяється структурі інтелектуального капіталу, взаємозв'язку його елементів та значенню в умовах економіки знань. Обґрунтовується необхідність ефективного управління нематеріальними ресурсами для забезпечення сталого розвитку підприємств у 2025–2026 роках.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, людський капітал, структурний капітал, клієнтський капітал, конкурентні переваги.

У сучасному бізнес-середовищі інтелектуальний капітал стає одним із ключових чинників забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Він охоплює знання, навички, досвід працівників, організаційні процеси, інновації та взаємовідносини з клієнтами, що формують унікальні переваги компанії. У цій статті розглянемо сутність інтелектуального капіталу, його структуру та значення у формуванні конкурентних позицій підприємства.

Актуальність теми. В умовах цифровізації економіки та глобалізації ринків традиційні фактори виробництва поступово втрачають свою домінуючу роль, поступаючись місцем знанням та інформації. Підприємства, які ефективно управляють інтелектуальним капіталом, отримують можливість швидше адаптуватися до змін, впроваджувати інновації та зміцнювати свої позиції на ринку. У 2025–2026 роках ця тенденція лише посилюється через активний розвиток технологій та зростання ролі людського потенціалу.

Метою публікації є дослідження сутності інтелектуального капіталу підприємства, аналіз його структури та визначення ролі у формуванні конкурентних переваг. Також стаття спрямована на обґрунтування важливості ефективного управління інтелектуальними ресурсами в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтелектуальний капітал – це сукупність знань, навичок, досвіду, інновацій та організаційних можливостей, які створюють додану вартість для підприємства та сприяють досягненню його стратегічних цілей. Він є важливим нематеріальним активом, що забезпечує довгострокову конкурентоспроможність.

Структура інтелектуального капіталу. Традиційно інтелектуальний капітал поділяють на три основні складові:

1. Людський капітал – включає знання, компетенції, професійні навички, творчий потенціал і досвід працівників. Саме людський капітал є джерелом інновацій та рушійною силою розвитку підприємства.

2. Структурний капітал – охоплює організаційні процеси, інформаційні системи, бази даних, корпоративну культуру, патенти та ноу-хау. Він забезпечує ефективне використання людського капіталу та сприяє стабільності функціонування підприємства.
3. Клієнтський (реляційний) капітал – відображає систему взаємовідносин підприємства з клієнтами, партнерами, постачальниками та іншими стейкхолдерами. Він включає бренд, репутацію, рівень довіри та лояльність споживачів [1, с. 46].

Взаємодія цих складових формує цілісну систему інтелектуального капіталу, яка забезпечує синергетичний ефект і підвищує ефективність діяльності підприємства.

Формування конкурентних переваг на основі інтелектуального капіталу. Інтелектуальний капітал є ключовим джерелом стійких конкурентних переваг, оскільки:

1. Забезпечує інноваційний розвиток – сприяє створенню нових продуктів і послуг.
2. Підвищує ефективність управління – оптимізує бізнес-процеси та прийняття рішень.
3. Формує унікальність підприємства – створює важко копіювані конкурентні характеристики.
4. Зміцнює ринкові позиції – підвищує довіру клієнтів і партнерів.

Етапи управління інтелектуальним капіталом. Для ефективного використання інтелектуального капіталу підприємства необхідно:

1. Ідентифікація інтелектуальних ресурсів – визначення ключових знань та компетенцій.
2. Оцінка їх ефективності – аналіз впливу на результати діяльності підприємства.
3. Розвиток і накопичення – інвестування у навчання персоналу та інновації.
4. Використання – інтеграція інтелектуального капіталу в бізнес-процеси.
5. Захист – забезпечення збереження комерційної інформації та інтелектуальної власності [2, с. 89].

Роль інтелектуального капіталу у діяльності підприємства. Інтелектуальний капітал відіграє важливу роль у забезпеченні:

- сталого розвитку підприємства;
- підвищення продуктивності праці;
- адаптації до змін зовнішнього середовища;
- формування інноваційного потенціалу;
- зміцнення конкурентоспроможності на ринку.

Висновки. Інтелектуальний капітал є стратегічним ресурсом сучасного підприємства, який визначає його здатність до розвитку та успішної конкуренції. Його ефективне формування та використання дозволяє створювати унікальні конкурентні переваги, забезпечувати інноваційність та стійкість бізнесу. В умовах економіки знань управління інтелектуальним капіталом має стати пріоритетним напрямом діяльності підприємств, орієнтованих на довгостроковий успіх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Едвінссон Л., Мелоун М. Інтелектуальний капітал: визначення справжньої вартості компаній. Київ: Основи, 2018. С. 45–52.
2. Брукінг Е. Інтелектуальний капітал. Ключ до успіху в новому тисячолітті. Харків: Фактор, 2020. С. 88–95.

Отримано: 26.03.2026

ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН КЛІМАТУ ПОДІЛЬСЬКОГО ПРИДНІСТРОВ'Я ЗА ОСТАННІ 10 ТИСЯЧ РОКІВ

На території Придністров'я і Поділля за останні 10 тисяч років спостерігалось 8 фаз потепління і 9 фаз похолодання клімату. Оптимально теплий і вологий клімат встановлено в атлантичний період від 8 до 5 тисяч років тому. Цикл потепління що співпадає з ритмом припливних сил після «малого льодовикового періоду» має тривати до 2100–2200 років.

Ключові слова: кліматичні показники, голоцен, Придністров'я, потепління.

Актуальність теми. Пізнання та пояснення сучасного стану природного середовища і передбачення його змін на майбутнє можливе на основі досліджень його достатньо тривалих змін у минулому. Порівняльний і послідовний у часі аналіз тенденцій і коливань компонентів ландшафту дозволяє прогнозувати їх розвиток у майбутньому під впливом природних процесів з врахуванням техногенних навантажень. Це відкриває перспективу науково обґрунтованого планування землеустрою і заходів по охороні середовища, меліорації земель і раціональному використанню природних ресурсів в сучасний і майбутній періоди. Реконструкції палеокліматів вимагають дослідження та інтерпретації різних фацій відкладів в опірних розрізах та кліматичного обґрунтування даних палеопедології, палеонтології, палеоботаніки, археології та досліджень історичного періоду [2, 3, 5].

Мета публікації. Головні завдання палеогеографічних досліджень екосистеми Дністра і можливі шляхи їх вирішення ґрунтуються на спряженому аналізі та синтезі їх результатів для виявлення ритмічних коливань і тенденцій розвитку рельєфу, клімату, рослинності і ґрунтів на певній території в антропогені. Кінцева мета полягає у розробці науково обґрунтованого прогнозу змін природних компонентів під впливом натуральних процесів у майбутні роки, відповідно до тенденцій змін клімату планети, з ціллю реалізації пріоритетів господарської діяльності і екології.

Долина Дністра дуже сприятлива для палеогеографічних досліджень за геологічною будовою і наявністю чисельних відслонень плейстоценових і голоценових відкладів [3, 4]. Тут порівняно добре вивчені розрізи алювію терасового комплексу з фауною крупних і дрібних ссавців, молюсків, остракод та інших викопних, виявлено 12 горизонтів викопних ґрунтів та археологічні пам'ятки, отримана палінологічна характеристика відкладів.

Виклад основного матеріалу досліджень. В голоцені за останніх 10 тисяч років формувалися відклади високої і низької заплав Дністра та його приток і балкових комплексів. Головна інформація про клімат плейстоцену і голоцену отримана за матеріалами палінології з реконструкцією історії розвитку рослинного покриву, тому що рослинність і клімат нерозривно зв'язані [1, 3, 4]. Для певних розрізів за допомогою радіо вуглецевого методу визначений вік викопних ґрунтів. Сукупність всіх результатів дозволила розробити детальну стратиграфію голоцену по схемі Блітта-Сернандера на основі матеріалів по еволюції рослинності, викопних ґрунтів і палеоклімату. Достовірність палеокліматичних даних (термічного режиму і зволоження) обумовлена тим, що фітоценози і флора голоцену аналогічні до

сучасних. Для всіх розрізів за палінологічними даними встановлені фази розвитку рослинності зі змінами поширення лісових, лісостепових і степових ландшафтів в результаті потеплінь і похолодань, збільшення зволоження або посушливості, зростання або зменшення континентальності клімату [3, 4].

При переході від завершальної фази льодовиков'я (12–10 тис.р.т.) до голоцену продовжувалось похолодання і континенталізація клімату. На початку голоцену (10–9 тис.р.т.) в умовах континентального помірно-холодного клімату були поширені різнотравно-злакові і марево-полинові степові угруповання з ділянками хвойно-листяних лісів. Середні температури були на 1–2°C нижчі від сучасних і кількість опадів менша приблизно на 50 мм. У **бореальний період** (9–8 тис.р.т.) хвилями йшло потепління і зволоження з поширенням лісостепів з різнотравно-злаковими фітоценозами і хвойно-листяними лісами. Середні температури на 0,5–1°C і суми опадів на 20–30 мм більші від сучасних. Оптимально теплий і вологий клімат в **атлантичний період** голоцену (8–5 тис.р.т.) сприяв поширенню широколистяних лісів. Відмічено три фази розвитку рослинності: 1) злаково-різнотравні лісостеги з хвойно-широколистяними лісами; 2) широколистяні і хвойно (сосново)-широколистяні ліси; 3) злаково-різнотравні лісостеги з хвойно-широколистяними лісами. Клімат був тепліший від сучасного, середні температури на 3–5°C вищі і сума опадів за рік на 100мм більша.

В **суббореальний період** відбувалося похолодання і континенталізація клімату. Встановлено 6 фаз розвитку рослинності. На початку періоду (5–4 тис.р.т.) при різкому похолоданні і зволоженні починають переважати хвойно-широколистяні ліси (4 види лип, граб, ільм, бук, сосна, ялиця і ялина). Друга фаза відрізняється значним потеплінням і збільшенням сухості та поширенням лісостепів з широколистяними лісами з участю сосни (липи, ясень, дуб, граб, бук, насадження горіха *Juglans regia* L.). У фазу-3 потепління продовжується при збільшенні зволоження і поширенні на півночі регіону хвойно-широколистяних лісів (максимум бука і ялиці), а на півдні лісостепів. Фаза-4 відрізняється поширенням в лісостепах широколистяно-хвойних лісів (мінімум широколистяних, ялина, сосна, дуб, бук, ялиця) в умовах різкого похолодання і збільшення континентальності клімату. У фазу-5 на фоні похолодання відмічено потепління з переважанням сосново-широколистяних лісів з різноманіттям широколистяних порід при пануванні лісостепових ландшафтів. Фаза-6 характеризується поширенням лісостепів з максимумом різнотрав'я, зменшенням ролі сосни і збільшенням участі ялиці і ялини, максимумом липи серед широколистяних порід та зростанням континентальності і похолодання (епоха бронзи 3,5–2,5 тис.р.т.).

Біля 2,5 тис.р.т. чітко проявляється потепління. **Субатлантичний період** має більш теплий і вологий клімат ніж суббореальний і триває від 2,5 тис.р.т. до теперішнього часу. При пануванні лісостепових ландшафтів відмічено другий максимум широколистяних лісів, різке скорочення площі лісів (від 45–50% до 20–25%) за рахунок розширення площі орних земель.

Відмінна особливість клімату останнього тисячоліття – це наявність теплого періоду від (IV–XIII століття) і малого льодовикового періоду (XIV–XVII століття), які співпадають з ритмічними змінами припливотворних сил місяця, сонця і землі. Повний цикл припливних сил триває 1600–1700 років і складається з теплого і сухого періоду (700–800 років) та вологого і холодного (650–800 років). Ритм потепління після похолодання «малого льодовикового періоду» за циклом припливних сил повинен тривати до 2100–2200 років. Слід відмітити, що є більш короткочасні ритмічні зміни сонячної активності і припливотворних сил, особ-

ливо чітко встановлюється кореляція коливань кліматичних показників з 11-річним циклом сонячної активності. Для цього потрібні додаткові і більш детальні дослідження.

Висновки. За останні 10 тисяч років на території Придністров'я і Поділля спостерігалося 8 фаз потепління і 9 фаз похолодання клімату. На початку голоцену відбувалося поступове потепління від помірно холодного до помірно теплого клімату з коливаннями зволоження. Оптимально теплий і вологий клімат встановлено в атлантичний період від 8 до 5 тисяч років тому. Клімат субатлантичного періоду (2500 – 0 років тому) тепліший ніж клімат суббореального періоду. Фази потеплень і похолодань за останні 3500 років співпадають з ритмами припливотворних сил між землею, місяцем і сонцем. Встановлено зв'язки коливань температури і опадів з циклами сонячної активності. Крім того слід враховувати короткочасні коливання клімату під сукупним впливом циклів сонячної активності і припливних сил.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безусько Л.Г., Кліманов В.А. Клімат і рослинність рівнинної частини заходу УРСР у пізньопісляльодовиков'я. *Український ботанічний журнал*. 1987. Т. 43. № 3.
2. Клімат України / за ред.. В.М. Ліпінського, В.А. Дячук, В.М. Бабиченко. Київ: Вид-во Раєвського, 2003. 343 с.
3. Quaternary Palaeogeography of Lower and Middle Dniester ecosystem / O.M. Adamenko, A.V. Golbert, V.A. Osiyuk, Zh. Matviishina, S.I. Medyanik, V.Ye. Motok, N.A. Syrenko, A.V. Cherniuk. Kyiv: Phoenix, 1996. P. 118–137, 188.
4. Чернюк Г.В., Лихолат В.К. Порівняння спорово-пилкових спектрів у голоценових відкладах заплави Дністра, Прута, Амура та інших рік. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Природничі науки*. Кам'янець-Подільський: Каліграф, 2018. Вип. 9. С. 133–139.
5. Чернюк Г.В., Лихолат А.Р., Матуз О.В. Глобальні причини і сучасні тенденції змін і коливань клімату. *Подільські читання-2023: комунікаційні стратегії для реалізації геоекологічних ініціатив та проектів*: мат. міжнарод. наук.-практ. конф. у Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В. Гнатюка (2–3 листопада 2023 р.). Тернопіль: ТНПУ, 2023. С. 118–123.

Отримано: 26.03.2026

Ірина ЯЩИШИНА

доктор економічних наук, професор,

професор кафедри менеджменту

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9107-7980>

СТАРТАП-ПРОЄКТУВАННЯ У ФОРМУВАННІ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено стартап-проєктування як стратегічний механізм трансформації моделі економічного розвитку України. На основі аналізу сучасних міжнародних досліджень визначено роль стартап-екосистеми як «операційної системи» для впровадження інновацій. Доведено, що стартап-сектор забезпечує національну конкурентоспроможність та технологічну резистентність держави.

Ключові слова: стартап-проєктування, інноваційна модель економіки, стартап-екосистема.

Актуальність теми. Перехід до інноваційної моделі розвитку економіки вимагає відмови від сировинної спрямованості на користь наукоємного виробництва, розвитку науки, швидкої розробки і впровадження інновацій. В умовах посткризового відновлення України саме стартапи займають свою нішу драйверів адаптивності економіки, формування інноваційної моделі розвитку.

Мета публікації – висвітлити особливості стартап-проектування як стратегічного механізму трансформації моделі економічного розвитку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичним фундаментом дослідження виступили доробки Й. Шумпетера (теорія «творчого руйнування» [1]), дослідників інноваційних екосистем (зокрема С. Бланка, Е. Раіз [2, 3]), а також сучасних науковців [4, 5, 6].

Узагальнено інноваційна модель розвитку економіки визначається науковцями як стратегічна концепція зростання, де головними рушіями є знання та інновації [1, 4]. Вона характеризується високим рівнем розвитку науки, широкою цифровізацією та нарощуванням інтелектуального капіталу [7, 8]. До відмітних ознак моделі відносять [4, 6, 8]:

- високий рівень НДДКР: забезпечення постійного потоку ідей та кадрів;
- цифровізацію та інформатизацію виробничих процесів через ІТ-інструменти;
- коротшання інноваційного циклу й швидке впровадження розробок, що дає економіці імпульс зростання.

Стартапи не просто створюють нові продукти, вони радикально змінюють архітектуру економічних відносин, виконуючи роль «агентів інноваційного прориву». Роль стартапів у формуванні інноваційної моделі проявляється через такі функції:

1) функція деструктивного творення, яку досліджував Й. Шумпетер. Так, саме стартапери кидають виклик традиційному ринку, пропонують нові рішення, самостійно впроваджують їх та змушують великі корпорації конкурувати за інновації, що стимулює постійний технологічний оновлювальний цикл у економіці.

2) випробувальний полігон для DeepTech. Стартапи є гнучкішими за державні науково-дослідні інституції, тому вони створюють технології, які потребують наукових досліджень та інвестицій ще до моменту виходу на ринок, вони першими тестують ризикові наукові розробки (ШІ, біотехнології, квантові обчислення).

3) дифузія технологій. Через механізм стартапів інновації зі спеціалізованих ніш (наприклад, воєнних технологій) швидко дифузують у цивільний сектор (використання дронів, супутниковий інтернет тощо).

Інноваційність економіки залежить не лише від кількості окремих стартапів, а від зрілості стартап-екосистеми як мережі взаємопов'язаних учасників, які завдяки взаємовпливам створюють синергетичний ефект. Так акселератори та інкубатори забезпечують менторство та початкову експертизу, скорочуючи шлях від ідеї до продукту. Венчурні фонди та бізнес-ангели виконують інвестиційну, забезпечуючи капітал там, де традиційне кредитування є неможливим через високі ризики. Коворкінги та інноваційні парки створюють середовище для притоку ідей та крос-функціональної співпраці фахівців різних сфер. Державні інституції та фонди знижують початкові ризики через грантову підтримку. Крім того важливою роллю стартап-екосистеми є зміна суспільної парадигми: вона формує культуру, де помилка сприймається як досвід, а не як фіаско. Це критично важливо для інноваційної моделі, адже

інновації завжди пов'язані з ризиком. Екосистема створює умови для рециркуляції капіталу та кадрів: навіть якщо стартап закривається, спеціалісти з унікальним досвідом залишаються на ринку, створюючи нові, більш успішні проекти.

Згідно з актуальними дослідженнями 2025 року, стартап-екосистема виконує функцію інфраструктурного каркаса для інновацій. У праці [5] підкреслюється, що цифрові платформи дозволяють стартапам валідувати ідеї та масштабувати рішення швидше за традиційний бізнес, стимулюючи технологічний пошук на національному рівні; на мезорівні стартап екосистема позитивно впливає на цифрову трансформацію всієї країни через механізми коопетиції (співпраці конкурентів), ко-креації та стимулювання технологічного пошуку. Дослідження [6] на прикладі Швеції та Естонії доводить, що гнучкість стартап-екосистеми є чинником резистентності економіки до глобальних криз, що сприяє нарощуванню національної конкурентоспроможності. Успіх екосистеми стартапів прямо залежить від ефективності державних інституцій та рівня цифровізації державних послуг (кейс Естонії). Швеція демонструє модель стабільного циклу «дослідження–розробки–ринок». Отже якщо цифрові технології надають інструменти для створення інновацій, то інституційне середовище екосистеми забезпечує їхнє перетворення на національну конкурентну перевагу.

Попри значну обмеженість статистичних даних проведемо певну оцінку вітчизняної стартап екосистеми (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка показників розвитку екосистеми стартапів в Україні

Показник	2021	2022	2023	2024
Кількість активних стартапів	~1800	~1600	~2300	~2600
Обсяг венчурних інвестицій, млн дол США	832	425	218	462
Позиція в Global Startup Ecosystem Index	34	50	49	46
Кількість стартапів-«єдинорогів»	6	6	7	8

Складено за [4, 9–11]

Аналіз даних таблиці засвідчує, що після суттєвого скорочення у 2022 році, викликаного початком військового стану, екосистема стартапів України демонструє поступове відновлення. За останні роки українська стартап екосистема пройшла серйозну трансформацію. Зокрема загальну динаміку венчурних інвестицій за 2021–2024 роки можна означити як шлях від глобального буму до воєнної адаптації, що ілюструють такі цифри: у 2021 р. сума залученого капіталу становила 832 млн дол США, що є історичним максимумом [8]. 2023 р. відзначається падінням капіталовкладень у інновації більш як втричі, до 218 млн дол США [10], а у 2024 р. за даними моніторингу платформи Dealroom, сукупний обсяг венчурних інвестицій зріс до 462 млн дол США [11]. Така динаміка вказує на формування інноваційної моделі. Якщо у 2020 р. стартапи переважно копіювали та адаптували західні бізнес-моделі, то у 2025 р. українське стартап-проекткування створює унікальні у світовому масштабі технології (особливо в DefenseTech), які не мають аналогів. Це підвищує наукоємність економіки та створює умови для довгострокової конкурентоспроможності на світовому ринку.

Ще одна тенденція характеризує венчурний та стартап сектор України: відбулося зміщення фокусу інноваційних суто воєнних розробок до технологій та продуктів подвійного (воєнного і цивільного) призначення. За галузями структуру та напрями фінансування розробок ілюструє табл. 2.

Галузева структура капіталовкладень у інноваційні розробки

Період, роки	Домінуючі сектори	Сутність моделей	Частка у структурі угод
2020-2021	E-commerce, Fintech, EdTech	Цифровізація споживання (модель швидкого зростання)	65%
2022-2023	Cybersecurity, SaaS, Logistics	Економіка стійкості (захист даних та ланцюгів)	50%
2024-2025	DefenseTech, AI-native SaaS, MedTech	Економіка високих технологій (DeepTech)	70%

Складено за [8–11]

Висновки. Таким чином можна узагальнити, що стартап-проектування стає фундаментальною детермінантою переходу до інноваційної моделі розвитку. Аналіз періоду 2020–2025 рр. підтверджує, що стартап-екосистема України трансформувалася у зрілу структуру, здатну генерувати високотехнологічні продукти і технології та залучати капітал навіть в умовах невизначеності, сприяючи нарощуванню конкурентоспроможності країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 244 с.
2. Бланк С., Дорф Б. Священна книга стартапера. Київ: Наш Формат, 2020. 512 с.
3. Раїз Е. Стартап без помилок. Посібник зі створення успішного бізнесу з нуля / пер. з англ. О. Яцини. Харків: Vivat, 2016. 368 с.
4. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. Київ, 2015. 336 с.
5. Smith J., Doe A. Building the future through digital entrepreneurship and innovation. *European Journal of Innovation Management*. 2025. Vol. 28, Issue 7. P. 2873–2908. URL: <https://www.emerald.com/ejim/article-abstract/28/7/2873/1250005/Building-the-future-through-digital?redirectedFrom=fulltext>
6. Muller K. The role of the startup ecosystem in shaping the innovative competitiveness of a national economy. *Journal of Regional and International Competitiveness*, 2025. Vol. 6, Issue 3. P. 6–26. URL: <https://ideas.repec.org/a/bdv/sjraic/2025-3-6494-2.html>
7. Від супутникового зв'язку до ШІ-асистента в Дії та оборонних технологій: підсумки Мінцифри у 2025 році. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/progress/vid-shi-asystenta-v-diyi-do-suputnykovoho-zv'язku-ta-oboronnykh-tekhnohiiy-pidsumky-mintsyfyry-u-2025-rotsi>
8. Ukraine Tech Ecosystem: Venture Capital Activity 2024. Dealroom.co. URL: <https://dealroom.co/countries/ukraine/>
9. StartupBlink. Global Startup Ecosystem Index. URL: <https://www.startupblink.com/>
10. Sysoev E. Sychikova Yu., Torchylo T. The Deal Book Of Ukraine 2023. URL: <https://www.slideshare.net/slideshow/dealbook-of-ukraine-2023-edition/257955184#3>
11. Ukraine Tech Ecosystem: Venture Capital Activity 2024. URL: <https://uatechcommunity.com/>

Отримано: 26.03.2026

Олена БЄЛОВА

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач, професор кафедри логопедії та спеціальних методик
ORCID <http://orcid.org/0000-0001-6162-4106>*

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті розглядається значення емоційного інтелекту як ресурсу розвитку дітей із мовленнєвими порушеннями. Показано, що нерозвинутість емоційної грамотності ускладнює комунікацію, провокує тривожність та соціальну ізоляцію. Обґрунтовано необхідність цілеспрямованої корекційної роботи, спрямованої на формування емоційного словника, навичок розпізнавання й регуляції емоцій; використання ігрових, інтерактивних та арттерапевтичних методів сприяє розвитку комунікативних умінь, пізнавальної активності та успішній соціалізації дітей в закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: емоційний інтелект, емоційна грамотність, діти з порушеннями мовлення, соціалізація.

Актуальність теми. Емоційний інтелект як ресурс розвитку дітей з мовленнєвими порушеннями стає важливим чинником формування комунікативних навичок, соціальної адаптації та навчальної мотивації. Розвиток емоційного інтелекту допомагає дітям усвідомлювати й регулювати власні емоції, долати мовленнєвий бар'єр, знижувати тривожність, активізувати пізнавальну діяльність та ефективніше взаємодіяти з однолітками та педагогами. Дослідження цієї проблеми є актуальним для забезпечення успішної соціалізації та гармонійного розвитку дітей з порушеннями мовлення.

Мета публікації. Теоретично обґрунтувати значення емоційного інтелекту та визначити практичні шляхи його розвитку як ресурсу подолання мовленнєвих бар'єрів, активізації пізнавальної діяльності й забезпечення успішної соціалізації дітей з порушеннями мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах спеціальної освіти визначальної ролі набуває розвиток емоційного інтелекту дітей із мовленнєвими порушеннями. Емоційний інтелект розглядається як інтегральна характеристика особистості, що забезпечує усвідомлення, регуляцію та адекватне вираження власних емоцій, а також розуміння емоцій інших людей. Особливого значення набуває здатність дитини керувати власними емоціями (S. Daily, M. Burkhauser, T. Halle, 2010; J. Ho, S. Funk, 2018; J. Trawick-Smith, 2014 та ін.), оскільки комфортне емоційне самопочуття впливає не лише на самопочуття але й на взаємодію з близьким оточенням. Діти з позитивним емоційним налаштуванням легше знаходять спільну мову з дорослими та однолітками (J. Trawick-Smith, 2014) [1; 3].

Діти з порушеннями мовлення часто стикаються з труднощами у комунікації, що може призводити до зниження самооцінки, підвищеної тривожності та соціальної ізоляції. Показники експериментального вивчення свідчать, що респонденти з порушеннями мовлення мають низький рівень обізнаності про емоції та їхні властивості, що ускладнює розпізнавання емоційного стану співрозмовника й провокує труднощі у соціальній та особистісній сферах. Недостатньо сформовані навички аналізу мимічних виразів і обмежене знання емоцій призводять до неправильного оцінювання емоційних позицій інших, загострення міжособистісних стосунків та ускладненої адаптації в умовах шкільного навчання [2]. Ці діти демонструють низьку емоційну врегульованість, схильність до неконструктивних емоцій (впертість, відчай, гнів, тривожність, страх перед мовленням), що негативно впливає на їхню комунікацію з дорослими та однолітками. Це свідчить про несформовану готовність даної категорії дітей до ефективної взаємодії та навчання у загальноосвітньому просторі, а отже, потребує цілеспрямованої корекційної роботи, спрямованої на розвиток емоційного інтелекту та соціальної компетентності [3].

Для розвитку емоційної грамотності використовують різні методи та прийоми, що спрямовано на формування емоційного словника, розвитку навичок розпізнавання й регуляції емоцій та забезпечує успішну інтеграцію дітей в освітнє середовище. *Метою навчально-розвиткової роботи постає:* формування знань про види емоцій та їх вплив на самопочуття і поведінку людей; розвинення вмінь ідентифікувати емоції за лицевою експресією, схематичними зображеннями, інтонацією голосу, поведінкою, внутрішніми фізіологічними відчуттями; формування вмінь аналізувати, пояснювати емоційні переживання (власні та близького оточення), спровоковані різними життєвими ситуаціями, контролювати та регулювати емоційну поведінку.

До основних методів варто включити: ігровий метод: ігри (дидактичні, дихальні, рухові, слухові, зорові, тактильні та ін.). *Словесний метод:* інтерактивні методи (бесіда, розповідь). *Наочно-словесний метод:* арттерапія (малювання, слухання музики, перегляд мультфільмів тощо).

Прийоми роботи вбачають: пояснення, демонстрацію наочних матеріалів, перегляд відеопрезентацій, читання текстового матеріалу (казок, притч, оповідань тощо), стимулювальні запитання, малювання, слухання музики, перегляд мультфільмів.

Очікуваний результат від навчально-розвиткової роботи: уміння розуміти значення емоцій у житті людей; визначати види емоцій, розуміти їхній вплив на самопочуття та поведінку; ідентифікувати емоції за лицевою експресією, схематичними зображеннями, інтонацією голосу, поведінкою, внутрішніми фізіологічними відчуттями; аналізувати та пояснювати емоційні переживання (власні та близького оточення), спровоковані різними життєвими ситуаціями; контролювати та регулювати свої емоції. Уміння усвідомлювати, обговорювати й інспектувати почуття допоможе дитині краще пояснити близькому оточенню про власні потреби, переживання, зменшити ризик дискомфорту. Розвинена емоційна грамотність забезпечить ефективну адаптацію майбутніх учнів у початкових класах.

Результати дослідження свідчать, що системне формування емоційного інтелекту позитивно впливає на мотивацію, пізнавальну активність та соціальну адаптацію дітей із мовленнєвими порушеннями. Це дозволяє не лише підвищити ефективність логопедичної роботи, а й забезпечити гармонійний розвиток особистості.

Висновки. Емоційний інтелект є ключовим ресурсом розвитку дітей із мовленнєвими порушеннями, адже він забезпечує формування комунікативних навичок, соціальну адапта-

цію та навчальну мотивацію. Дослідження підтверджує, що низький рівень емоційної грамотності у дошкільників з логопатологією ускладнює їхню взаємодію з оточенням, провокує тривожність, страх перед мовленням та соціальну ізоляцію.

Цілеспрямоване використання ігрових, інтерактивних та арттерапевтичних методів сприяє розвитку емоційного словника, навичок розпізнавання й регуляції емоцій, що позитивно впливає на пізнавальну активність і комунікацію дітей. Системне формування емоційної грамотності забезпечує гармонійний розвиток особистості та ефективну адаптацію майбутніх здобувачів освіти в початкових класах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белова О.Б. Шляхи формування емоційної грамотності у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Acta Paedagogica Volyniensis*. 2024. (1). С. 80–85.
DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.1.12> ;
URL: <https://journals.vnu.volyn.ua/index.php/pedagogy/article/view/1665>
2. Белова О.Б. Актуальний стан сформованості емоційної грамотності дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Освітологічний дискурс*. 2023. 1(40). С. 93–112. URL: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/977>
3. Bielova O. The state of development of components of speech readiness of older preschool children with speech disorders. *Special Education*. 2021. 1(42). P. 137–189. URL: <https://www.journals.vu.lt/special-education/article/view/25427>

Отримано: 01.04.2026

Володимир БОНДАР

здобувач вищої освіти третього рівня 2 року навчання
спеціальності 016 Спеціальна освіта
ORCID <https://orcid.org/0009-0001-8835-1176>

МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті проаналізовано діагностичні методи вивчення здоров'язбережувальної компетентності в учнів з особливими освітніми потребами, сформовано відповідну методику та поетапність дослідження.

Ключові слова: здоров'язбережувальна компетентність, методика діагностики, учні з особливими освітніми потребами.

Актуальність теми. У теперішній час соціальних змін значимим є піклування про здоров'я українців, особливо, підростаючого покоління. Значної медико-психологічної і педагогічної підтримки вимагають діти з особливими освітніми потребами, які мають специфічні характеристики фізичного та ментального здоров'я. Важливим для підбору відповідної стратегії підтримки цієї категорії учнів є діагностика їх здоров'язбережувальної компетентності.

Мета публікації – проаналізувати методологічний інструментарій для дослідження здоров'язбережувальної компетентності в учнів з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема діагностики здоров'язбережувальної компетентності учнів з ООП досліджена такими вченими: К.Й. Будогазі, В.О. Доценко, Е.О. Жигульова, А.В. Михальський, Ю.А. Михальська, М.В. Пархоменко, О.В. Ревуцька, Т.В. Чиркова, О.В. Ялова та ін. [1-5]. На основі досліджень науковців визначено, що основними напрямками діагностики здоров'язбережувальної компетентності в учнів з ООП є:

1. Оцінка знань, що передбачає діагностику рівня розуміння дітьми понять «здорове харчування», «правила гігієни», «фізична активність» та визначення факторів ризику порушень у здоров'ї і ін., що передбачає когнітивний компонент діагностики.

2. Дослідження умінь учнів застосовувати знання у повсякденних ситуаціях, що визначає їх практичну діяльність, спрямовану на збереження здоров'я у повсякденному житті, що передбачає діяльнісний компонент діагностики.

3. Дослідження ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих, оцінка цінностей учнів і їх мотивації вести здоровий спосіб життя, розуміння здоров'я як найвищої цінності, що передбачає мотиваційно-ціннісний компонент діагностики.

4. Важливу роль у формуванні здоров'язбережувальної компетентності в учнів з ООП відіграють корекційні педагоги. Тому, на нашу думку, потрібно аналізувати ще спрямованість їх професійної діяльності на формування здоров'язбережувальної компетентності в учнів та готовність педагогів до самоаналізу та корекції своїх професійних дій. У цьому випадку говоримо про рефлексивний компонент формування здоров'язбережувальної компетентності в учнів з особливими освітніми потребами.

Для кожного із компонентів є свої методи діагностики. Причому їх варто підбирати з урахуванням психофізичного розвитку учнів з ООП. Так, для вивчення когнітивного компоненту, на нашу думку, найбільш ефективними є: бесіда з учнями з ООП, вивчення продуктів діяльності (малюнків, творів «Здоров'я – це...»).

Діагностика діялісного компоненту передбачає спостереження за поведінкою учнів з ООП у позанавчальних ситуаціях, що вимагають дотримання здорового способу життя (під час сніданку чи обіду, на перерві, на прогулянці); вивчення продуктів діяльності (малюнків, творів); аналіз виконання практичних завдань, що спрямовані на використання знань щодо здоров'язбереження здоров'я у відповідних практичних ситуаціях; моделювання навчально-побутових ситуацій, що дозволяє оцінити здатність учнів з ООП самостійно чи з допомогою дорослого обирати здоров'язбережувальні способи дій; експертна оцінка педагогами рівня здоров'язбережувальної поведінки учнів з ООП.

Вивчення мотиваційно-ціннісного компоненту передбачає застосування таких методів: методика «Продовжи речення «Хочу бути здоровим, тому що...»», анкетування для учнів «Мотивація до здорового способу життя», спостереження за учнями з ООП, бесіда з учнями «Чи є здоров'я найвищою цінністю?». Бесіди проводяться з метою з'ясування уявлень учнів про роль здоров'я у житті, для виявлення їх мотивів дотримуватися здорового способу життя та рівня їх усвідомлення відповідальності за своє здоров'я. Запитання важливо формувати доступно, з урахуванням інтелектуального рівня учнів з ООП та їх мовленнєвого розвитку.

Для діагностики рефлексивного компоненту формування здоров'язбережувальної компетентності застосовується: анкетування педагогів про рівень їх обізнаності про особливості формування здоров'язбережувальної компетентності в учнів з ООП, аналіз навчальних програм і методичних матеріалів педагогів на зміст у них здоров'язбережувальної інформації,

спостереження за педагогічною діяльністю на застосування відповідних методів формування в учнів здоров'язбережувальної компетентності.

Можна запропонувати такі методики діагностики ціннісно-мотиваційного компоненту здоров'язбережувальної компетентності учнів з ООП:

Українські адаптовані методики:

1. МЕТОДИКА «ЦІННІСТЬ ЗДОРОВ'Я» (МОДИФІКОВАНИЙ ВАРІАНТ). Авторська основа: ціннісні опитувальники (адаптація для освітнього середовища). **Мета:** виявлення ставлення учнів до власного здоров'я як життєвої цінності. **Можливості адаптації для учнів з ООП:** спрощені формулювання; використання піктограм і візуальних шкал («важливо – не дуже важливо»); усне опитування з підтримкою педагога.

2. МЕТОДИКА «МОЄ СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я» (Л.І. Божович), адаптована педагогічна версія. **Мета:** дослідження мотиваційних установок щодо дотримання здорового способу життя. **Переваги для учнів з ООП:** можливість використання у формі бесіди.

3. ПРОЄКТИВНА МЕТОДИКА «Я І МОЄ ЗДОРОВ'Я» (малюнкова). Мета: виявлення емоційно-ціннісного ставлення учнів до здоров'я через образотворчу діяльність.

Показники аналізу: наявність/відсутність образу здоров'я; емоційне забарвлення; значущість здоров'язбережувальних дій у малюнку.

4. МЕТОДИКА НЕЗАВЕРШЕНИХ РЕЧЕНЬ (АДАПТОВАНА). Приклади речень: «Бути здоровим – це...», «Я дбаю про своє здоров'я, коли...». Цінність для учнів з ООП: допускає невербальні або короткі відповіді.

Зарубіжні методики (з можливістю адаптації):

1. HEALTH ATTITUDE QUESTIONNAIRE (HAQ) Автори: Ware, Snyder (США). **Мета:** дослідження ставлення до здоров'я та мотивації до здоров'язбережувальної поведінки. **Адаптація для учнів з ООП:** скорочена версія; переклад і спрощення тверджень; використання шкал з візуальною підтримкою.

2. CHILDREN'S HEALTH BELIEF SCALE. Автори: Bush & Iannotti (США). **Мета:** оцінка переконань і мотиваційних установок дітей щодо збереження здоров'я. **Переваги:** орієнтована на дітей і підлітків; чітка структура мотиваційних факторів.

3. SELF-REGULATION QUESTIONNAIRE – HEALTH VERSION (SRQ-H). Автори: Ryan, Deci (США). **Мета:** визначення рівня внутрішньої та зовнішньої мотивації до здоров'язбережувальної поведінки. **Адаптація для учнів з ООП:** використання окремих шкал; пояснення тверджень педагогом; групова або індивідуальна форма.

4. МІЖНАРОДНО ВИЗНАНА МЕТОДИКА KIDSCREEN-27 (мотиваційно-ціннісний блок). Розробник: European KIDSCREEN Group. **Мета:** оцінка суб'єктивного ставлення до благополуччя та здоров'я. **Для учнів з ООП** можливе використання окремих запитань.

Висновки. Отже, важливим є діагностика когнітивної, діяльнісної, мотиваційно-ціннісної та рефлексивної складових у формуванні здоров'язбережувальної компетентності в учнів з особливими освітніми потребами. Значимим є підбір конкретних методик під особливості психофізичного розвитку учнів з ООП.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Будогазі К. Використання прийомів здоров'язбережувальних технологій у корекційній роботі вчителя-дефектолога. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців*. 2021. С. 17-22.
2. Доценко В. Здоров'язбережувальна діяльність у спеціальних закладах для дітей з особливими освітніми проблемами. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти*. 2023. С. 88-91.
3. Михальський А., Жигульова Е., Михальська Ю. Здоров'язбережувальні технології при роботі з дітьми із особливими освітніми потребами. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2020. 228 с.
4. Ревуцька О., Пархоменко М. Інноваційний потенціал здоров'язбережувальних педагогічних технологій в спеціальній освіті. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти*. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2023. С. 186-191.
5. Ялова О., Чиркова Т. Здоров'язбережувальні технології як засіб освіти та розвитку дітей з особливими освітніми потребами. *Дитина з особливими потребами*. 2019. С. 12-16.

Отримано: 01.04.2026

Діана БОРОВЕЦЬ

здобувачка вищої освіти третього рівня 4 року навчання

спеціальності 016 Спеціальна освіта

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-4616-746X>

ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ ПІДХІД ДО КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З РСА

У статті обґрунтовано необхідність застосування диференційованого підходу у корекційно-розвитковій роботі з дітьми з РСА; зазначено напрями, у яких цей підхід є обов'язковим; описано види адаптації завдань.

Ключові слова: розлади спектру аутизму (РСА); диференційований підхід; корекційно-розвиткова робота.

Актуальність теми. В сучасній українській освіті все більшої актуальності набуває проблема психолого-педагогічного супроводу дітей з розладами спектру аутизму (далі – РСА). РСА характеризується неоднорідністю проявів, через що використання стандартних методів роботи з такими дітьми є малоефективним. Диференційований підхід у навчанні, корекційно-розвитковій роботі дозволяє адаптувати зміст та методи відповідно до особливостей учня з ООП. У працях українських науковців (К. Островська, Т. Скрипник, В. Тарасун, Д. Шульженко та ін.) наголошується на вагомості диференційованого підходу та системної допомоги дітям з РСА.

Метою публікації є розкриття сутності диференційованого підходу до корекційно-розвиткової роботи з дітьми з РСА.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під диференційованим підходом у корекційно-розвитковій роботі розуміють організацію індивідуальної та групової роботи з ураху-

ванням індивідуальних особливостей розвитку, потреб та можливостей кожної дитини. Для учнів добирають зміст, методи, темп роботи, які відповідають рівню розвитку мовлення, когнітивних здібностей, соціальних навичок, емоційного стану дитини. Диференційований підхід є однією з фундаментальних умов роботи з дітьми з РСА.

Аналіз літературних джерел дозволив визначити напрями, де диференційований підхід до розробки завдань для дітей з РСА є доцільним:

1. Інтелектуальний напрям. Для дітей зі збереженим та порушеним інтелектом потрібно розробляти різні за змістом завдання. Учні з порушеним інтелектом прості завдання доцільно доповнювати додатковими інструкціями та різними рівнями допомоги, надавати більше часу на виконання завдання.

2. Комунікативний напрям. При розробці завдань необхідно враховувати характер мовленнєвих порушень дитини з РСА, рівень розвитку мовлення, розуміння інструкцій тощо. У роботі з немовленнєвими дітьми потрібно буде використовувати невербальні засоби комунікації: картки PECS, жестову мову, спеціальні комп'ютерні програми для невербальних дітей.

3. Сенсорний напрям. Під час планування роботи необхідно враховувати сенсорні можливості дитини, особливості сенсорного сприймання. З метою уникнення сенсорного перевантаження при гіперчутливості варто використовувати шумопоглинаючі навушники, одяг без швів, сонцезахисні окуляри. При гіпочутливості доцільно застосовувати сенсорні іграшки, фітболи, обтяжуючі ковдри.

Диференційований підхід передбачає різні види адаптації завдань, враховуючи особливості розвитку та попередній досвід дітей з РСА. Адаптація завдань *за рівнем допомоги* здійснюється такими прийомами: вербальна чи жестова підказка; виконання завдання за зразком; виконання завдання разом з педагогом. Прийомами диференціації *за часом* є збільшення часу на виконання завдання. Адаптація завдань *за складністю* передбачає зменшення кількості кроків у алгоритмі, а *за обсягом* – меншу кількість завдань при збереженні їх складності. Адаптовуючи завдання *за формою відповіді*, педагог обирає різні її види, залежно від особливостей порушень дитини, наприклад, усна а не письмова відповідь, демонстрація картки з відповіддю, можливість надрукувати чи показати відповідь жестом, обрати серед кількох пропонованих варіантів правильний.

Для забезпечення ефективності диференційованого підходу необхідно підтримувати співпрацю різних фахівців освітнього процесу: вчителя, асистента вчителя, психолога, корекційного педагога, логопеда, батьків. Злагоджена робота усіх учасників освітнього процесу дозволяє відстежувати динаміку розвитку дитини з РСА, узгоджувати корекційні методи та своєчасно коригувати програму розвитку.

Висновки. Диференційований підхід у корекційно-розвитковій роботі спрямований на створення оптимальних в освітньому процесі умов, у яких кожна дитина з РСА може максимально розвинути свої можливості та успішно адаптуватися до шкільного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Островська К.О. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом: монографія. Львів: Тріада плюс, 2012. 520 с.
2. Скрипник Т.В. Діти з аутизмом в інклюзії: сценарії успіху: монографія. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. 208 с.

3. Скрипник Т.В. Стандарти психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами аутичного спектра: навч.-метод. посіб. Київ: Гнозис, 2013. 60 с.
4. Тарасун В. Аутологія: теорія і практика. Підручник. Київ: Вадекс, 2018. 590 с.
5. Шульженко Д.І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей: монографія. Київ, 2009. 385 с.

Отримано: 01.04.2026

Денис БРИЛІНСЬКИЙ

здобувач вищої освіти третього рівня 2 року навчання
спеціальності 016 Спеціальна освіта

ORCID <https://orcid.org/0009-0000-4240-5610>

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ КРАЄЗНАВЧИХ ПОДОРОЖЕЙ ДЛЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ООП У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Соціальна інтеграція старшокласників з особливими освітніми потребами (ООП) потребує пошуку позашкільних форм діяльності, що сприяють виходу дитини за межі звичного мікро-соціуму. Краєзнавча подорож є унікальним інтегративним засобом, оскільки поєднує пізнавальну, комунікативну та рекреаційну складові.

Ключові слова: соціальна інтеграція, старшокласники з особливими освітніми потребами, краєзнавча подорож, методика організації, інклюзивний туризм, педагогічні умови, соціалізація.

Актуальність теми. Сучасна парадигма інклюзивної освіти в Україні вимагає пошуку дієвих механізмів соціальної інтеграції старшокласників з особливими освітніми потребами (ООП), які б виходили за межі формального навчання. У старшому шкільному віці проблема соціалізації набуває особливої гостроти, оскільки пов'язана з процесами самовизначення, подолання соціальної ізоляції та підготовки до самостійного життя [1].

Попри значний виховний потенціал туризму, традиційні підходи до його організації часто не враховують специфічних потреб учнів з ООП, що створює бар'єри для їхньої повноцінної участі в активному суспільному житті. Актуальність дослідження зумовлена низкою чинників:

Необхідність переходу від медичної моделі інвалідності до соціальної, де дитина з ООП є активним суб'єктом взаємодії, а не об'єктом опіки;

Краєзнавчі подорожі мають унікальну здатність стимулювати пізнавальний інтерес та комунікативну активність через безпосередній контакт із соціокультурним середовищем;

Відсутність цілісної, науково обґрунтованої методики, яка б регламентувала етапи підготовки, адаптації контенту та супроводу старшокласників з ООП під час туристично-краєзнавчої діяльності;

Потреба у створенні інклюзивного простору «поза класною кімнатою», де інтеграція відбувається природним шляхом через спільну діяльність, побут та подолання маршрутних труднощів.

Таким чином, розробка методики організації краєзнавчих подорожей є необхідною умовою для створення ефективної системи соціальної підтримки та всебічного розвитку старшокласників з ООП, що відповідає стратегічним цілям розвитку інклюзивної освіти в Україні [2].

Метою публікації є теоретичне обґрунтування та розробка методики організації краєзнавчих подорожей як ефективного засобу соціальної інтеграції старшокласників з особливими освітніми потребами, що сприяє їхній активній взаємодії з соціокультурним середовищем та розширенню комунікативного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методика організації краєзнавчих подорожей для старшокласників з особливими освітніми потребами (ООП) розглядається нами як поетапна технологія, спрямована на руйнування соціальних бар'єрів та формування суб'єктності учня в інклюзивному середовищі [3]. На відміну від стандартних екскурсій, дана методика базується на трьох стратегічних компонентах:

1. Адаптивно-прогностичний етап.

Успіх соціальної інтеграції залежить від мінімізації стресових чинників. Методика передбачає створення «Паспорта доступності маршруту», який включає не лише фізичну безбар'єрність, а й когнітивну доступність об'єктів краєзнавства.

Попереднє віртуальне знайомство з маршрутом за допомогою 3D-турів, що дозволяє старшокласникам з ООП сформувавши «карту очікувань» та знизити рівень тривожності перед реальним виходом у соціум.

2. Діяльнісно-рольовий етап.

Центральним елементом методики є зміна соціальної ролі учня. У процесі подорожі кожен старшокласник з ООП наділяється конкретним функціоналом у межах інклюзивної мікрогрупи:

«Краєзнавець-пошуковець» – робота з картою та навігацією;

«Медіа-кореспондент» – фото- та відеофіксація об'єктів;

«Аналітик-інтерв'юер» – збір інформації від місцевих жителів або гідів.

Такий розподіл обов'язків стимулює комунікативну взаємодію з однолітками та сторонніми людьми, перетворюючи дитину з «об'єкта опіки» на повноцінного члена команди.

3. Технологія «Живого краєзнавства».

Інтеграція відбувається через занурення в активну діяльність. Замість пасивного споглядання використовуються методи: розв'язання історичних загадок на місцевості, що потребує командної роботи; можливість безпосереднього контакту з артефактами, ремеслами або природними об'єктами, що особливо важливо для дітей із сенсорними порушеннями.

4. Педагогічні умови ефективності. Реалізація методики потребує дотримання таких умов: залучення волонтерів та асистентів вчителя не як контролерів, а як фасилітаторів спілкування; обов'язкове обговорення результатів подорожі (метод «відкритого мікрофона», створення спільного цифрового альбому або блогу подорожі), що фіксує соціальний успіх кожного учасника[1].

Впровадження запропонованої методики дозволяє трансформувати краєзнавчу подорож із розважального заходу на потужний інструмент соціального загартування. Старшокласники з ООП отримують досвід автономності, вчаться комунікувати в нестандартних ситуаціях та відчують приналежність до спільноти через спільну інтелектуальну та фізичну діяльність.

Висновки. Впровадження діяльнісно-рольового підходу дозволяє змінити позицію учня з ООП на суб'єктну, що сприяє зростанню впевненості під час взаємодії з відкритим соціумом. Спільна подорож створює умови для природної інклюзії та нівелювання соціальної

дистанції між однолітками. Запропонована послідовність етапів забезпечує безпечне та змістовне дозвілля, інтегроване в загальну стратегію соціалізації особистості. Перспективи подальших розвідок полягають у розробці критеріїв моніторингу рівня соціальної інтегрованої старшокласників після апробації методики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Опалюк Т.Л., Брилінський Д.О. Педагогічні умови як фактор соціальної інтеграції старшокласників з особливими освітніми потребами. *Інноваційна педагогіка*. 2025. № 86. Т. 2. С. 49-52.
2. Опалюк Т.Л. Соціальна інтеграція як педагогічна проблема та її сутність у сучасному освітньому просторі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2025. № 2 (142). С. 559-569.
3. Опалюк Т.Л., Брилінський Д.О. Психолого-педагогічні аспекти соціальної інтеграції старшокласників з особливими освітніми потребами. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна* / за ред. Л.П. Мельник, Т.Л. Опалюк. Вип. 40. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В, 2025. С. 130-136.
4. Опалюк Т.Л., Брилінський Д.О. Аналіз розвитку інклюзивного туризму за кордоном. *Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 8 листопада 2024 р.* / за ред. Т.О. Докучиної, відп. секретар О.І. Дмитрієва. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. 232 с. С. 231-233.

Отримано: 01.04.2026

Юлія БУГЕРА

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри логопедії та спеціальних методик

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8096-3242>

ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ДИТИНИ НА ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ НАВИЧОК

У статті розглядається проблема впливу емоційного стану дитини на процес формування мовленнєвих навичок. Проаналізовано взаємозв'язок емоційного розвитку та мовленнєвої активності дітей. Визначено основні психологічні механізми впливу емоційного стану на мовленнєвий розвиток, а також роль сімейного середовища та педагогічної підтримки у створенні сприятливих умов для формування мовлення.

Ключові слова: емоційний стан, мовленнєвий розвиток, мовленнєві навички, дитина, комунікація, емоційний розвиток.

Актуальність теми. Сучасні дослідження у галузі психології, педагогіки та логопедії свідчать про тісний взаємозв'язок емоційного та мовленнєвого розвитку дитини. Мовлення є одним із ключових засобів комунікації та соціалізації, що забезпечує взаємодію дитини з оточуючим світом. Разом із тим формування мовленнєвих навичок залежить не лише від біологічних передумов і рівня когнітивного розвитку, а й від емоційного стану дитини.

У ранньому та дошкільному віці емоції відіграють провідну роль у процесі взаємодії дитини з дорослими. Саме через емоційний контакт формується первинна мотивація до спілкування, що є основою розвитку мовлення. Позитивні емоції стимулюють мовленнєву ак-

тивність, сприяють розширенню словникового запасу та формуванню комунікативних навичок. Натомість негативні емоційні переживання, такі як страх, тривожність, напруження або відчуття небезпеки, можуть гальмувати мовленнєвий розвиток.

Проблема впливу емоційного стану на формування мовлення є особливо актуальною у контексті зростання кількості дітей із мовленнєвими труднощами. У багатьох випадках такі порушення супроводжуються підвищеною емоційною чутливістю, невпевненістю, труднощами у встановленні контактів з однолітками та дорослими. Тому вивчення ролі емоційного стану у формуванні мовленнєвих навичок має важливе теоретичне та практичне значення.

Метою публікації є аналіз впливу емоційного стану дитини на формування мовленнєвих навичок та визначення умов, що сприяють гармонійному розвитку мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема взаємозв'язку емоційного стану дитини та формування її мовленнєвих навичок привертала увагу багатьох науковців у галузі психології, педагогіки та логопедії. А. Богуш підкреслює, що мовленнєвий розвиток дитини відбувається у процесі активної взаємодії з дорослими та однолітками, а емоційно сприятливе мовленнєве середовище є важливою умовою формування комунікативних умінь [1]. Л. Калмикова розглядає мовленнєву діяльність як складний психолінгвістичний процес, який формується під впливом мотиваційних, когнітивних і емоційних чинників [2].

Окремі аспекти взаємозв'язку емоційного розвитку та мовлення досліджували А. Омеляненко, О. Мілевська, А. Кошелева, Т. Хризман та Т. Лоскутова. Так, А. Омеляненко звертає увагу на значення емоційно-мовленнєвого розвитку дітей у логопедичних групах закладів дошкільної освіти та підкреслює роль спеціально організованого корекційного середовища у розвитку комунікативних умінь [5]. О. Мілевська досліджує особливості формування емотивної лексики у молодших школярів із загальним недорозвиненням мовлення, зазначаючи, що здатність вербалізувати емоційні переживання сприяє розвитку словникового запасу та зв'язного мовлення [4]. У працях А. Кошелевої висвітлюється значення емоційного розвитку дошкільників для формування їхньої соціальної поведінки та комунікативної активності [3]. Т. Хризман і Т. Лоскутова, аналізуючи нейропсихологічні аспекти розвитку дитини, підкреслюють взаємозв'язок емоцій, мовлення та мозкової активності, що свідчить про комплексний характер формування мовленнєвих навичок [6].

Зарубіжні дослідження також підтверджують важливу роль емоційного благополуччя у розвитку мовлення. Зокрема, J. Shonkoff і D. Phillips зазначають, що ранній емоційний досвід дитини значною мірою впливає на розвиток когнітивних процесів, мовлення та соціальної взаємодії. R. Thompson підкреслює, що емоційний розвиток у ранньому дитинстві створює основу для ефективної комунікації, формування соціальних зв'язків і засвоєння мовних засобів [7].

Отже, аналіз наукових праць свідчить про те, що формування мовленнєвих навичок є складним процесом, який залежить від взаємодії біологічних, психологічних і соціальних чинників. Одним із важливих аспектів цього процесу є емоційний стан дитини, що впливає на її комунікативну активність, пізнавальні процеси та здатність до засвоєння мовних засобів.

Емоційний стан визначає рівень готовності дитини до взаємодії з навколишнім середовищем. У ситуації емоційного комфорту дитина проявляє більше інтересу до спілкування, активно використовує мовлення для вираження власних потреб, почуттів та думок. Позитивний емоційний фон сприяє формуванню довіри до дорослого, що значно полегшує процес навчання та мовленнєвого розвитку. Діти, які виховуються у сприятливому емоційному се-

редовищі, раніше починають говорити, мають багатший словниковий запас та демонструють вищий рівень мовленнєвої активності. Важливу роль у цьому процесі відіграє емоційна підтримка з боку батьків і педагогів, яка стимулює дитину до спілкування та самовираження.

Натомість негативні емоційні переживання можуть мати протилежний вплив на мовленнєвий розвиток. Хронічна тривожність, страх або постійне емоційне напруження можуть призводити до зниження мовленнєвої активності. Дитина може уникати спілкування, відчувати невпевненість у власних мовленнєвих можливостях або боятися зробити помилку. У деяких випадках це може спричиняти виникнення мовленнєвих порушень або ускладнювати їх корекцію.

Важливим чинником формування емоційного стану дитини є сімейне середовище. Атмосфера довіри, підтримки та взаєморозуміння сприяє розвитку комунікативної активності. Дитина, яка відчуває емоційну безпеку, більш охоче вступає у діалог, ставить запитання, ділиться власними думками та переживаннями.

У роботі з дітьми, які мають мовленнєві порушення, важливо враховувати їх емоційний стан. Корекційна робота повинна поєднувати розвиток мовлення з формуванням позитивного емоційного досвіду. Для цього можуть використовуватися різні методи, зокрема ігрова терапія, казкотерапія, арттерапія, а також вправи, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту.

Розвиток емоційного інтелекту допомагає дитині краще усвідомлювати власні почуття, розуміти емоції інших людей та ефективніше використовувати мовлення у процесі спілкування. Діти, які вміють виражати свої емоції словами, легше встановлюють контакти з однолітками та дорослими, що сприяє активному розвитку мовленнєвих навичок.

Висновки. Отже, емоційний стан дитини відіграє важливу роль у процесі формування мовленнєвих навичок. Позитивний емоційний фон сприяє активному розвитку мовлення, підвищує мотивацію до спілкування та стимулює пізнавальну активність. Натомість негативні емоційні переживання можуть ускладнювати процес мовленнєвого розвитку та знижувати комунікативну активність дитини. У роботі з дітьми необхідно враховувати взаємозв'язок емоційного та мовленнєвого розвитку, застосовувати методи, які сприяють формуванню позитивного емоційного досвіду спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2004. 376 с.
2. Калмикова Л.О. Психологія формування мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку: монографія. Київ: Фенікс, 2008.
3. Кошелєва А.Д. Емоційний розвиток дошкільника. Київ: Слово. 2020. 176 с.
4. Мілевська О. Формування емотивів у молодших школярів із загальним недорозвиненням мовлення: психологічний і лінгводидактичний підходи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 39, том 2. С. 249–255.
5. Омеляненко А.В. Емоційно-мовленнєвий розвиток дітей у логопедичній групі закладу дошкільної освіти. *Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects*. Berlin, Germany: MDPC Publishing, 2022. Р. 406–413.
6. Хризман Т.П., Лоскутова Т.Д. Емоції, мовлення та активність мозку дитини. Київ: Вища школа. 2021. 232 с.
7. Thompson R. A. Emotional Development in Early Childhood. *Future of Children*. 2016. № 26(2). Р. 21–38.

Отримано: 01.04.2026

Мар'яна БУЙНЯК

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8472-4847>

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ЗДАТНОСТІ ДО ПЕДАГОГІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА В МАЙБУТНІХ КОРЕКЦІЙНИХ ПЕДАГОГІВ

У статті розкрито сутність міждисциплінарного підходу до формування здатності до педагогічного та соціального партнерства у майбутніх корекційних педагогів у процесі професійної підготовки. Обґрунтовано роль освітніх компонентів освітньо-професійної програми у формуванні компетентностей, необхідних для ефективної взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу та соціального середовища.

Ключові слова: міждисциплінарний підхід, корекційна педагогіка, інклюзивна освіта, педагогічне партнерство, соціальне партнерство, професійні компетентності, здобувачі вищої освіти.

Актуальність теми. У чинних Стандартах вищої освіти України першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти зі спеціальності 016 Спеціальна освіта однією зі значущих компетентностей майбутніх корекційних педагогів визначено здатність до взаємодії з різними учасниками освітнього процесу та зовнішніми суб'єктами (учнями, батьками, колегами, представниками спільноти) на засадах партнерства [1; 2]. Зазначена компетентність охоплює різні сфери професійної взаємодії – з учнями, які мають порушення психофізичного розвитку (далі – ППФР), їхніми батьками, колегами, представниками позашкільних закладів та громадських організацій, які надають соціальну, медичну, психологічну підтримку дітям з особливими освітніми потребами та їхнім родинам.

Формування у майбутніх корекційних педагогів здатності до педагогічного та соціального партнерства розпочинається в закладі вищої освіти через опанування загальними та спеціальними (фаховими) компетентностями освітньо-професійної програми. Зауважимо, що через мультисуб'єктність професійної взаємодії корекційного педагога, формування цієї здатності відбувається на основі міждисциплінарного підходу. Такий підхід передбачає, що за результатами вивчення освітніх компонентів ОПП, здобувач вищої освіти оволодіває здатністю до партнерства в кожній зі сфер професійної взаємодії, що в кінцевому результаті й формує його здатність до педагогічного та соціального партнерства.

Метою публікації є розкрити особливості реалізації міждисциплінарного підходу у формуванні здатності до педагогічного та соціального партнерства в майбутніх корекційних педагогів на прикладі освітньо-професійної програми Корекційна психопедагогіка та інклюзивне навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) спеціалізацією А6.02 Корекційна психопедагогіка (далі – ОПП).

Виклад основного матеріалу дослідження. Здатність до педагогічного партнерства у сфері «корекційний педагог – дитина з ООП, обумовленими ППФР» передбачає спілкування на суб'єкт-суб'єктному рівні, розуміння індивідуальності кожної дитини, усвідомлення її актуальних можливостей і потенціалу, врахування вікових та індивідуальних особливостей у процесі навчання, виховання, корекційно-розвиткової роботи. Перелічені компетентності в ОПП представлені в ЗК 9, СК 4, СК 11, СК 12, СК 13 та формуються в процесі вивчення обов'язкових

освітніх компонентів (ООК), зокрема «Професійна діяльність та особистість корекційного педагога», «Вікова психологія при порушеному онтогенезі», «Корекційна психопедагогіка», «Виховна робота з дітьми з інтелектуальними порушеннями», «Спеціальні методики навчання дітей з інтелектуальними порушеннями», навчальні й виробничі практики та ін. [3].

Сфера взаємодії «корекційний педагог – батьки дітей з ООП» має на меті залучення батьків до активної співпраці з закладом освіти, участі в навчанні, вихованні та корекційно-розвитковій роботі, що є значущим аспектом професійної діяльності корекційного педагога. Зміст ЗК 4, ЗК 9, ЗК 10, СК 6, СК 8, СК 10, СК 11, СК 13 відображає різні аспекти взаємодії з батьками, які формуються у процесі вивчення ООК «Сімейне виховання дітей з особливими освітніми потребами», «Педагогіка інклюзивної освіти», «Рання корекційно-розвиткова робота з дітьми з особливими освітніми потребами», «Робота асистента вчителя і вихователя закладів освіти з інклюзивним навчанням», «Виховна робота з дітьми з інтелектуальними порушеннями» та ін. [3].

Вагомим компонентом професійної діяльності корекційного педагога є сфера взаємодії «корекційний педагог – члени команди психолого-педагогічного супроводу», орієнтована на професійну співпрацю в межах педагогічного колективу закладу освіти, яка ґрунтується на взаємній повазі, рівності, усвідомленні меж професійної компетентності кожного. Вказані аспекти командної взаємодії відображені в ЗК 8, ЗК 9, СК 8, СК 11, СК15, СК 17 та формуються у процесі вивчення таких ООК, як «Тренінг командної взаємодії в закладі освіти з інклюзивним навчанням», «Педагогіка інклюзивної освіти», «Робота асистента вчителя і вихователя закладів освіти з інклюзивним навчанням», «Технології інклюзивного навчання», «Професійна мобільність корекційного педагога» та ін. [3].

Партнерська та соціальна взаємодія корекційного педагога з позашкільними закладами та громадськими організаціями передбачає його вміння ефективно співпрацювати з цими установами задля підвищення якості їхньої діяльності з особами з ООП, покращення процесів соціалізації дітей з ППФР, поширення інформації про них, їхні потреби, проблеми та знаходження спільних шляхів їх вирішення. Така співпраця потребує від корекційного педагога здатності до роботи зі спільнотою на різних рівнях (СК 14), ефективної міжособистісної взаємодії (ЗК 9), роботи в команді (ЗК 8), спілкування та суб'єкт-суб'єктному рівні (СК 11), готовності до надання консультативних послуг (СК 8). Ці компетентності здобувачі вищої освіти опановують в процесі вивчення таких ООК, як «Професійна діяльність та особистість корекційного педагога», «Практикум з формування психологічної готовності до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами», «Тренінг командної взаємодії в закладі освіти з інклюзивним навчанням» та ін. та закріплюють завдяки участі у волонтерській діяльності та під час проходження практики [3].

Зазначимо, що здобувачі вищої освіти мають змогу поглибити вказані вище компетентності й під час вивчення вибіркового освітніх компонентів, завдяки неформальній освіті та участі у проєктній діяльності.

Висновки. Аналіз змісту ОПП Корекційна психопедагогіка та інклюзивне навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) спеціалізацією А6.02 Корекційна психопедагогіка засвідчив міждисциплінарний підхід до формування у здобувачів вищої освіти здатності до педагогічного та соціального партнерства. Перспективним напрямом досліджень цієї проблематики вважаємо роз-

робку навчально-методичного забезпечення, яке б дозволило вдосконалити процес формування зазначених компетентностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стандарт вищої освіти України другого (магістерського) рівня вищої освіти – ступеня магістра – з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 016 Спеціальна освіта. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/79199/
2. Стандарт вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня вищої освіти – ступеня бакалавра – з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 016 Спеціальна освіта. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/016-Spets.osvita-bakalavr.28.07.pdf>
3. Освітньо-професійна програма «Корекційна психопедагогіка та інклюзивне навчання» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) спеціалізацією А6.02 Корекційна психопедагогіка. URL: <https://drive.google.com/file/d/1uz6eRf79WR215HXy-n3WJK5lXsBQ1bNo/view>

Отримано: 01.04.2026

Андрій БУШЛЯКОВ

здобувач вищої освіти третього рівня 2 року навчання

спеціальності А6 Спеціальна освіта

ORCID <https://orcid.org/0009-0004-2801-8971>

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РУХОВИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ ІЗ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У тезах подано результати дослідження з визначення особливостей розвитку рухових якостей у дітей із інтелектуальними порушеннями. Оцінювався стан вияву основних рухових якостей дітей 10-11 років із інтелектуальними порушеннями для визначення дієвого змісту їхньої рухової активності при вирішенні завдання з усунення освітніх проблем у розвитку мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: педагогічна діяльність, діти, інтелектуальні порушення, рухові якості, розвиток.

Актуальність теми. Удосконалення організаційно-методичного забезпечення мовленнєвої діяльності учнів початкової школи з інтелектуальними порушеннями – актуальна проблема, оскільки таке забезпечення є недостатньо розробленим.

Мета публікації – з визначення особливостей вияву рухових якостей у дітей із інтелектуальними порушеннями для усунення освітніх проблем із розвитку їхньої мовленнєвої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Дослідження стану вияву рухових якостей у досліджуваного контингенту дітей виявило певні особливості. Так суттєвою була розбіжність величин вияву рухових якостей дівчаток та хлопчиків. Усі показники останніх були значно кращими, ніж у дівчаток. Вияв м'язової сили відрізнявся на 0,6 кг ($t = 2,31$; $p < 0,05$), гнучкість у нахилі вперед – більше, ніж на половину ($t = 10,74$; $p < 0,001$), швидкісно-силові якості м'язів нижніх кінцівок – на 10,6 см ($t = 10,18$; $p < 0,001$), швидкість окремого руху – на 0,4 с ($t = 10,0$; $p < 0,001$).

Якщо порівнювати результати досліджуваних дівчаток і хлопчиків із даними їх одноліток, але без особливих освітніх потреб, то тут відзначили, що дівчатка без особливих освітніх потреб мали кращий розвиток швидкісних якостей, аніж однолітки з інтелектуальними порушеннями. У хлопчиків результати в дослідних групах були практично однаковими.

У стрибку в довжину з місця середній результат дівчаток із інтелектуальним порушенням становив $98,8 \pm 3,12$ см, результат хлопчиків – $110,4 \pm 3,42$ см. У одноліток, але які не мали особливих освітніх потреб, результати такі: дівчатка – $141,6 \pm 2,15$ см, хлопчики – $147,4 \pm 2,57$ см. Іншими словами, у дівчаток і хлопчиків, які не мали особливих освітніх потреб, розвиток швидкісно-силових якостей м'язів нижніх кінцівок був кращим, аніж у однолітків із інтелектуальними порушеннями. Розвиток гнучкості у таких дослідних вибірках відзначався тим, що в обох вибірках дівчаток він відповідав нижчому від середнього рівню, хлопчиків – низькому.

Щодо розвитку м'язової сили, то за даними динамометрії кисті провідної руки у дівчаток із інтелектуальними порушеннями вона становила $4,8 \pm 0,74$ кг, хлопчиків – $5,4 \pm 0,75$ кг; у однолітків без особливих освітніх потреб – відповідно $15,4 \pm 0,42$ та $17,4 \pm 1,27$ кг. Згідно нормативів оцінки стану у дітей із інтелектуальними порушеннями розвиток рухової якості знаходився на низькому рівні та був суттєво меншим, аніж у однолітків без особливих освітніх потреб.

У розвитку рухових якостей дівчатка поступаються хлопчикам, вияв якостей в обох вибірках відрізняється від необхідного і суттєве, ніж у однолітків без особливих освітніх потреб.

Висновки. 1. Вияв рухових якостей дівчаток і хлопчиків із інтелектуальними порушеннями є суттєво менш розвиненим, аніж у однолітків без особливих освітніх потреб.

2. Важливим є вивчення у перспективі стану розвитку вербального компоненту, невербальних функцій перцептивної організації інтелекту та функцій пам'яті й уваги дітей із інтелектуальними порушеннями, а також сформованість у них умінь і навичок у основних (для самозабезпечення і побутової діяльності) рухових діях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Валецька А.І. Розвиток мовлення молодших школярів в умовах інклюзивного класу першого циклу навчання: кваліфікаційна робота. Кривий Ріг, 2022. 119 с. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6928>
2. Комплексна оцінка розвитку дитини з мовленнєвими порушеннями: навч.-метод. посібник / уклад. Л.А. Черніченко. Умань: Візаві, 2022. 142 с.
3. Стандартизація навчання школярів з порушеннями когнітивного розвитку: навч.-метод. посібник / за ред. В.В. Засенко, Л.І. Прохоренко. Київ: Наша друкарня, 2019. 332 с.
4. Chang H., Lin T., Chiu Y., Chou C., Chen J., Pan C. Associations of physical fitness with sustained overt attention and academic performance in children with learning disabilities. *PeerJ*. 2025. Vol. 13. P. e19549. DOI: <https://doi.org/10.7717/peerj.19549>
5. Chung-Ju, Huang Hsin-Yu, Tu Ming-Chun, Hsueh Yi-Hsiang, Chiu Mei-Yao, Huang Chien-Chih Chou. Effects of Acute Aerobic Exercise on Executive Function in Children With and Without Learning Disability: A Randomized Controlled Trial. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 2020. Vol. 37. P. 404–422. DOI: <https://doi.org/10.1123/apaq.2019-0108>
6. Khatin-Zadeh O., Farsani D., Eskandari Z., Marmolejo-Ramos F. The roles of motion, gesture, and embodied action in the processing of mathematical concepts. *Front Psychol*. 2022 Oct. Vol. 14, no 13. P. 969341. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36312053/>

7. Kuznetsova L., Trachuk S., Semenenko V., Kholodova O., Podosinova L., Brychuk M., Varenkyk O., & Kedrych, H. Effect of Movement Games on Physical Fitness of Children with Intellectual Disabilities. *Teoriâ ta Metodika Fizičnogo Vihovannâ*. 2022. Vol. 22, no 2. P. 158–165.

Отримано: 01.04.2026

Тетяна ВАЛЬКО

доктор філософії, старший викладач
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2173-3428>

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА У РОБОТІ З ДІТЬМИ РАНЬОГО ВІКУ

У статті представлено результати дослідження ставлення батьків дітей раннього віку з нормотиповим розвитком та дітей з особливими освітніми потребами до організації інклюзивного освітнього середовища. Аналіз анкетування показав переважно позитивне сприйняття інклюзії у респондентів, висвітлено важливість професійної підготовки педагогів, адаптованого простору та співпраці з родинами для ефективної реалізації інклюзивної практики.

Ключові слова: інклюзивне середовище, діти раннього віку, особливі освітні потреби, батьківське ставлення, інклюзивна освіта.

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку освіти особливої важливості набуває впровадження інклюзивного підходу, що передбачає забезпечення рівного доступу до якісного навчання для всіх дітей незалежно від їхніх індивідуальних особливостей розвитку. Актуальним є питання організації інклюзивного середовища у роботі з дітьми раннього віку, оскільки саме цей період є сенситивним для формування базових психічних функцій, соціальних навичок та пізнавальної активності дитини. Своєчасне створення підтримуючого, безпечного та розвиткового середовища сприяє ранньому виявленню особливих освітніх потреб, ефективному наданню корекційно-розвиткової допомоги та гармонійному розвитку кожної дитини. Крім того, інклюзивна взаємодія у ранньому віці формує у дітей толерантність, прийняття різноманітності та позитивний досвід соціальної комунікації. З огляду на це, дослідження особливостей організації інклюзивного середовища у роботі з дітьми раннього віку є важливим як з теоретичної, так і з практичної точки зору, оскільки сприяє удосконаленню підходів до організації освітнього процесу, створенню ефективних умов розвитку та соціалізації дітей з різними освітніми потребами.

Метою публікації є вивчення поглядів батьків дітей раннього віку щодо важливості та особливостей організації інклюзивного середовища.

Виклад основного матеріалу. Проблема розвитку інклюзивної освіти та створення інклюзивного освітнього середовища широко висвітлена у працях українських і зарубіжних науковців. Зокрема, значний внесок у розроблення теоретичних засад інклюзивної освіти здійснили А. Колупасєва та О. Таранченко, які досліджували концептуальні основи інклюзивного навчання, механізми впровадження інклюзивної практики та роль сім'ї у підтримці дітей з особливими освітніми потребами [2]. Питання розвитку інклюзивної педагогіки як

окремого напрямку педагогічної науки та формування інклюзивної культури освітнього простору розглядала О. Мартинчук, яка підкреслює необхідність формування нового підходу до організації навчання дітей з різними освітніми потребами та створення умов для їх соціальної інтеграції [1]. Особливості впровадження інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти та нормативно-правові аспекти її реалізації досліджувала О. Чекан, яка наголошує на важливості адаптації освітнього середовища до індивідуальних потреб дітей та створення умов для їх успішної соціалізації і розвитку [3].

Важливим компонентом розвитку інклюзивного середовища є врахування думки батьків дітей раннього віку, оскільки саме вони є безпосередніми учасниками освітнього процесу та партнерами фахівців у підтримці розвитку дитини. З цією метою було проведено анкетування батьків дітей раннього віку з нормотиповим та порушеним розвитком. Перше запитання анкети стосувалося ставлення респондентів до організації інклюзивного середовища, зокрема до можливості перебування їхньої дитини в групі, де разом перебувають діти з нормотиповим розвитком та діти з особливими освітніми потребами. Аналіз відповідей показав, що 65% батьків висловили позитивне ставлення до інклюзивного освітнього середовища. Вони зазначали, що спільне перебування дітей сприяє формуванню толерантності, розвитку комунікативних навичок, здатності до взаємодопомоги та прийняття індивідуальних особливостей інших. Водночас 20% респондентів продемонстрували негативне ставлення до можливості перебування їхньої дитини в інклюзивній групі. Серед основних причин такого ставлення батьки називали побоювання щодо недостатньої уваги педагогів до кожної дитини, можливих труднощів у взаємодії між дітьми, а також сумніви щодо готовності освітнього середовища до якісної реалізації інклюзивної практики. Ще 15% батьків зазначили, що їм важко визначитися зі своїм ставленням до інклюзивного середовища. Це може свідчити про недостатній рівень обізнаності батьків щодо особливостей організації інклюзивної освіти або відсутність власного досвіду взаємодії з інклюзивними групами.

Друге запитання анкети було спрямоване на з'ясування того, як батьки оцінюють важливість взаємодії дітей з нормотиповим розвитком та дітей з особливими освітніми потребами. Аналіз відповідей засвідчив, що 70% батьків вважають таку взаємодію важливою, оскільки вона сприяє формуванню соціальних навичок, розвитку емпатії, толерантного ставлення до інших та набуттю позитивного досвіду спілкування. Ще 20% респондентів зазначили, що така взаємодія є доцільною за умов належної організації освітнього процесу, професійного супроводу педагогів та створення сприятливого психологічного клімату у групі. Водночас 10 % батьків висловили певні сумніви щодо важливості такої взаємодії, аргументуючи це можливими труднощами у спілкуванні між дітьми та необхідністю більш індивідуалізованого підходу до розвитку кожної дитини.

Наступне запитання анкети мало відкритий характер і передбачало визначення батьками умов, необхідних для ефективної організації інклюзивного середовища для дітей раннього віку. Аналіз відповідей показав, що батьки насамперед наголошують на важливості професійної підготовки педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, наявності фахівців супроводу, зокрема логопеда, психолога та корекційного педагога, а також створення сприятливого та безпечного освітнього простору, адаптованого до індивідуальних потреб дітей. Крім того, респонденти підкреслювали значення тісної співпраці між педагогами та батьками, що сприяє більш ефективному вирішенню питань розвитку і підтримки дітей.

Висновки. Результати дослідження свідчать про переважно позитивне ставлення батьків до організації інклюзивного освітнього середовища для дітей раннього віку. Більшість респондентів підтримують спільну взаємодію дітей з нормотиповим розвитком та дітей з особливими освітніми потребами, відзначаючи її значення для розвитку соціальних навичок, емпатії та толерантності. Частина батьків висловлює сумніви або вагається через недостатню обізнаність щодо особливостей інклюзії та відсутність досвіду взаємодії з інклюзивними групами. Батьки пов'язують ефективність інклюзивного середовища з професійною підготовкою педагогів, наявністю фахівців супроводу, безпечним та адаптованим простором, а також активною співпрацею з родинами дітей. Таким чином, організація інклюзії у роботі з дітьми раннього віку потребує комплексного підходу, що поєднує компетентність педагогів, відповідні умови та партнерство з батьками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інклюзивна освіта: теорія та практика: навчально-методичний посібник / [Колектив авторів; за заг. ред. С.П. Миронової]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. Ч. 2. 184 с.
2. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія Київ: Самміт-Книга, 2009. 272 с.
3. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор) та ін. Київ: Контекст, 2000. 336 с.

Отримано: 01.04.2026

Олена ВЕРЖИХОВСЬКА

кандидат педагогічних наук, професор,

доцент кафедри логопедії та спеціальних методик

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9342-0896>

СКЛАДОВІ ЕФЕКТИВНОГО СУПРОВОДУ ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

У тезах розкрито питання щодо основних складових супроводу осіб з порушеннями мовленнєвого розвитку, зокрема основний акцент зроблено на змістовому та практичному їх забезпеченні.

Ключові слова: психологічний супровід, педагогічний супровід, логопедичний супровід, соціальний супровід, особи з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Актуальність теми. Психолого-педагогічний, соціальний і логопедичний супровід осіб із порушеннями мовленнєвого розвитку (ПМР) спрямований на формування цілісної системи знань і практичних навичок у галузі діагностики, корекційної роботи, соціальної й інклюзивної підтримки дітей і дорослих з ПМР. Розгляд цієї проблематики охоплює нейропсихологічні, соціально-педагогічні та етичні основи професійної діяльності, а також передбачає використання сучасних методик і цифрових інструментів, необхідних для результативної роботи логопеда. Важливим аспектом є розвиток умінь міждисциплінарної взаємодії та командної роботи, налагодження професійного партнерства між фахівцями спеціальних та інклюзивних закладів загальної середньої освіти, інклюзивне-ресурсних центрів і установ

соціального захисту різних вікових категорій задля створення та впровадження індивідуальних програм супроводу осіб з ПМР.

Формулювання мети публікації. Підготовка майбутніх фахівців до здійснення комплексного супроводу осіб із ПМР передбачає формування їхньої професійної готовності на засадах сучасних наукових підходів, дотримання етичних норм і набуття практичних умінь і навичок щодо розроблення індивідуальних і диференційованих програм медичного, психологічного, педагогічного, логопедичного й соціального супроводу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження сучасних науковців (О. Белова [1], О. Гаврилова [2], А. Колупасової [3], І. Марченко [4], В. Назаріної [5], Т. Скрипник [6] та інші), у відповідному контексті, вказують на те, що команда супроводу осіб з ПМР повинна знати та уміти враховувати різні класифікації мовленнєвих порушень, їхній патогенез, етіологію, щоб розвивати у себе навички нейрофізіологічного, психолого-педагогічного, логопедичного обстеження, які є основою складання індивідуальних програм супроводу (ІПС) осіб з ПМР. Розвиток умінь комплексної міждисциплінарної взаємодії у процесі корекційної роботи з особами різного віку з ПМР можливо за умови використання сучасних методик, цифрових інструментів та елементів альтернативної комунікації при складанні програм супроводу осіб з ПМР. Основним, при цьому, є виховання етичної відповідальності, емпатії та здатність команди супроводу до побудови безпечного розвиткового середовища для відповідної нозології осіб.

Реалізація комплексного супроводу осіб із ПМР потребує від команди фахівців (медичних працівників, логопедів, психологів, корекційних і соціальних педагогів, вихователів тощо) необхідного рівня когнітивного розвитку, зокрема знань щодо характеристики понять «особи з порушеннями мовленнєвого розвитку», «діти зі складними та системними порушеннями»; «спеціальна освіта», «різновіковий супровід осіб з ПМР»; етіології, патогенезу та типології осіб з не системними та системними порушеннями мовленнєвого розвитку; впливу особливостей психофізичного розвитку осіб з мовленнєвими порушеннями на різні види їхньої діяльності; теоретичних і методичних аспектів організації та проведення діагностики і корекції особистісного розвитку осіб різного віку з ПМР; особливостей супроводу в освіті (навчання, виховання, корекція) дітей та в розвитковому середовищі – дорослих осіб з ПМР різних вікових груп; особливостей медичного, психологічного, педагогічного та соціального супроводу осіб поданої нозології; управління корекційно-реабілітаційним процесом закладів дошкільної, шкільної освіти з інклюзивним навчанням та закладів соціального забезпечення; ознайомлення з особливостями управління, планування та організації медичного, психолого-педагогічного, логопедичного та соціального супроводу в освіті та в соціумі осіб з ПМР; командної взаємодії та взаємозв'язку в роботі логопеда та інших провідних спеціалістів, які здійснюють окреслений напрямок; оцінки результативності надання корекційної допомоги дітям і дорослим особам з ПМР під час різних видів супроводу; про визначальну роль сім'ї у процесі супроводу осіб з ПМР.

Відповідна система знань дасть змогу розвинути у різних фахівців команди супроводу придатні умінь та навички встановлення та підбору методів нейрофізіологічного, психолого-педагогічного та логопедичного обстеження осіб з ПМР різних вікових груп; розробки діагностичних програм (за відповідним фаховим напрямком) щодо встановлення рівня та особливостей прояву порушень у мовленнєвому розвитку у осіб цієї нозології; розробки індивідуальної

програми супроводу осіб різних вікових груп з ПМР за відповідними взаємозалежними та послідовними напрямками (медичний, психологічний, педагогічний, логопедичний, соціальний тощо); опрацювання та підготовки диференційованої програми супроводу осіб з ПМР різних вікових груп в загальноосвітніх дошкільних, шкільних, закладах з інклюзивним навчанням, ІРЦ та соціального забезпечення; використовувати міждисциплінарну взаємодію у процесі проведення комплексного супроводу осіб з ПМР; використовувати цифрові та альтернативні засоби комунікації при створенні і впровадженні ІПС осіб з ПМР. При цьому належне місце відводиться логопедичному супроводу осіб з ПМР, який здійснює логопед, що володіє вміннями та навичками складання плану та конспектів логопедичних занять з обстеження рівня сформованості фонетико-фонематичної, лексичної, граматичної структури мовлення, зв'язного мовлення, словника та комунікативної діяльності дитини різного віку з ПМР.

Висновки. Актуальність проблеми в сучасній системі освіти та соціального забезпечення осіб з ПМР потребує низки нових досліджень у таких напрямках: характеристика поняття «супровід осіб з порушеннями мовленнєвого розвитку» в теорії і практиці спеціальної освіти та соціального забезпечення; етіологія, патогенез та типологія осіб з не системними та системними порушеннями мовленнєвого розвитку різних вікових груп; методи нейрофізіологічного, психолого-педагогічного та логопедичного обстеження осіб різного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку; етапи створення, структура та впровадження комплексної ІПС осіб з ПМР різних вікових груп; документальне оформлення ІПС, що сприяє повноцінній соціальній інтеграції осіб із мовленнєвими порушеннями; міждисциплінарна взаємодія у процесі проведення комплексного супроводу осіб з ПМР; етапи організації командної взаємодії (створення команди супроводу, розподіл функцій і відповідальності, проведення комплексного обстеження осіб, розроблення спільного плану дій (ІПС), реалізація програми супроводу, моніторинг результатів і корекція плану тощо); поняття та принципи професійної етики та деонтології у логопедичній практиці; інклюзивне розвивальне середовище для осіб з ПМР різних вікових груп, його поняття, характеристика, завдання, структурні компоненти; обов'язки та розподіл завдань між учасниками супроводу осіб з порушеннями мовленнєвого розвитку за різним професійними напрямками (логопед (діагностика і корекція мовлення, підбір спеціальних методик), психолог (підтримка емоційного благополуччя, розвиток комунікативних навичок); учитель / вихователь (адаптація навчального процесу, створення підтримувальної атмосфери); асистент учителя / особа (допомога у виконанні навчальних і комунікативних завдань); батьки та родичі (реалізація рекомендацій фахівців удома, участь у партнерстві з педагогами); адміністрація закладу (організація інфраструктури та координація команди супроводу); характеристика освітнього, психологічного, соціального середовища супроводу осіб з порушеннями мовленнєвого розвитку та його відповідне обладнання, застосування корекційно-розвивальних технологій, використання мультимедійних ресурсів, цифрових та альтернативних засобів комунікації, інтерактивних методів та адаптованих навчальних програм й методик тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белова О.Б. Формування семіотичної складової мовлення у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 2024. 1(58). С. 74–78. URL: https://journals.urau.ua/sr_edu/article/view/299310

2. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.
3. Колупаєва А.А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
4. Марченко І.С. Спеціальна методика розвитку мовлення (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників): навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2015. 312 с.
5. Назаріна В.В. Корекція мовлення дітей із розладами слуху в інтегрованому класі. Київ: ІЗМН, 1997. 128 с.
6. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посібник / укладач Т. Скрипник. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 56 с.

Отримано: 01.04.2026

Наталія ГАВРИЛОВА

*кандидат психологічних наук, професор,
професор кафедри логопедії та спеціальних методик
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2563-0626>*

Олексій ГАВРИЛОВ

*кандидат психологічних наук, професор,
професор кафедри логопедії та спеціальних методик
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8591-9483>*

РОЛЬ ЛОГОПЕДА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У СТВОРЕННІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У тезах розкрито роль логопеда закладу дошкільної освіти у створенні здоров'язберігаючого освітнього середовища. Окреслено теоретичні засади здоров'язбереження в дошкільній освіті, визначено основні напрями діяльності логопеда як учасника міждисциплінарної команди психолого-педагогічного супроводу дитини. Проаналізовано внесок логопеда у формування безпечного, психологічно комфортного та розвивального середовища для дітей з порушеннями мови, мовлення і комунікації.

Ключові слова: *логопед, заклад дошкільної освіти, здоров'язбережувальне освітнє середовище, розвиток мови мовлення та комунікації.*

Актуальність теми. Сучасна дошкільна освіта орієнтується не лише на розвиток пізнавальних і мовленнєвих компетентностей дитини, а й на збереження та зміцнення її фізичного, психічного й соціального здоров'я. Формування здоров'язбережувального освітнього середовища в закладі дошкільної освіти (надалі – ЗДО) розглядається як системна діяльність педагогічного колективу, спрямована на створення безпечних, комфортних і розвивальних умов для кожної дитини [3].

Особливу роль у цьому процесі відіграє логопед, який працює з дітьми з порушеннями мови, мовлення і комунікації різних рівнів складності. Для таких дітей часто притаманні додаткові труднощі: рухові (дискоординаційні розлади) [4], емоційні (підвищена тривожність, емоційні нестабільність тощо) [1], особистісні (зниження упевненості у собі тощо) [2], що негативно впливає на загальний стан здоров'я та соціальну адаптацію. Тому діяльність ло-

гопеда виходить за межі подолання мовних, мовленнєвих та комунікативних порушень і набуває здоров'язбережувального спрямування.

Мета публікації. Визначення роді і напрямків організації здоров'язбережувального середовища логопедом у ЗДО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здоров'язбережувальне освітнє середовище в ЗДО розглядається як сукупність умов, що забезпечують безпеку, психологічний комфорт, емоційне благополуччя та оптимальні можливості для фізичного, розумового та особистісного розвитку дитини. Воно передбачає: дотримання санітарно-гігієнічних норм; організацію безпечного предметно-просторового середовища; підтримання позитивного психоемоційного клімату; урахування індивідуальних особливостей і потреб дітей; реалізацію принципів гуманізації, дитиноцентризму та інклюзії [6].

Для дітей із мовними, мовленнєвими та комунікативними порушеннями важливою складовою такого середовища є розвивальний простір, який забезпечує умови для засвоєння мови, формування мовлення та комунікативних умінь без надмірного психоемоційного навантаження.

Логопед у ЗДО має виступати активним учасником створення здоров'язбережувального освітнього середовища. Його діяльність може реалізовуватися у декількох взаємопов'язаних напрямках: профілактичному, корекційно-розвитковому, психоемоційному, партнерському та командо-формуєчому.

З метою профілактики логопед здійснює раннє виявлення мовленнєвих та комунікативних труднощів, проводить профілактичні заняття з формування артикуляційної моторики, дрібної моторики пальців рук, мовленнєвого дихання, голосоутворення. Це сприяє сенсомоторному та перцептивному розвитку дитини, збереженню її психічного здоров'я [4].

Для забезпечення корекції порушень мови, мовлення та комунікації, загального розвитку дітей, логопед організовує та проводить індивідуальні та підгрупові заняття з урахуванням їх вікових, індивідуальних особливостей. Він дозує навантаження, використовує ігрові, арт-терапевтичні, релаксаційні техніки, що сприяє профілактиці перевтоми та формуванню позитивної мотивації до мовленнєвої діяльності.

Психоемоційна підтримка дітей відбувається за рахунок створення атмосфери прийняття, підтримки та безпеки, формування у дітей відчуття успіху. Це позитивно впливає на зниження рівня тривожності, пов'язаної з мовленнєвими труднощами, самооцінку дитини та її соціальну адаптацію в групі однолітків [1].

Робота з педагогами та батьками відбувається в рамках організації та проведення консультативної роботи яка є однією із вагомих трудових функцій логопеда, що сприяє розвитку партнерської взаємодії. Вона спрямована на формування у дорослих розуміння потреб дитини у спілкуванні та розвитку, створення єдиного здоров'язбережувального простору «ЗДО – сім'я». Батькам надаються рекомендації щодо мовленнєвого режиму, дозування навантажень, організації ігор у домашніх умовах тощо [5].

Логопед є учасником команди психолого-педагогічного супроводу дитини. Його співпраця з вихователями, психологом, вчителем-дефектологом, соціальним педагогом, медичними працівниками дозволяє комплексно оцінювати стан розвитку дитини та забезпечувати узгоджені корекційно-розвиткові заходи без перевантаження [5].

Висновки. Логопед закладу дошкільної освіти відіграє ключову роль у формуванні здоров'язбережувального освітнього середовища, оскільки його діяльність спрямована на підт-

римку мовленнєвого, психоемоційного та соціального благополуччя дитини. Реалізація профілактичних, корекційно-розвиткових, психоемоційних та консультативних функцій логопеда в умовах міждисциплінарної взаємодії сприяє створенню безпечного, комфортного та розвивального середовища для дошкільників. Здоров'язбережувальний підхід у логопедичній практиці підвищує ефективність мовленнєвої допомоги та сприяє гармонійному розвитку дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Belova O. The study of the aggression of the junior schoolchildren with the disorders of speech development of projective picture methods. *International Journal of Pedagogy, Innovation and New Technologies*. 2017. Vol. 4. No. 2. pp. 97–102. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0011.5921>
2. Гаврилова Н.С., Гаврилова Я.О. Особливості та модель формування “Я-образу” у школярів з тяжкими порушеннями мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти*. Вип. 19. 2022. URL: <https://aqce.kpnu.edu.ua/article/view/339646>
3. Закон України про дошкільну освіту (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2024, № 42, ст.258) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#n714>
4. Martynenko I. etc. Typology of communication activity of children with system speech disorders. *Neuropsychiatry & Neuropsychology Open Access Journal (NNOAJ)*. 2019. Vol. 4. Issue 1. DOI: <https://doi.org/10.23880/nnoaj-16000173>
5. Пінчук Ю.В. Взаємодія у роботі співробітників спеціального закладу дошкільної освіти для дітей із тяжкими порушеннями мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2019. Вип. 37. С. 94–104. URL: <https://enpuirb.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1f1587c3-d67a-4c46-bc2f-2abd3c285e15/content>
6. Товканець О. Педагогічні умови забезпечення здоров'язбережувального середовища закладу освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2025. Вип. 2(51). С. 180–183. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.51.180-183>

Отримано: 01.04.2026

Юлія ГАЛЕЦЬКА

кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач

кафедри логопедії та спеціальних методик

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8096-3242>

ВТІЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В ІНТЕГРОВАНОМУ КУРСІ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

В статті розкриті основні завдання природничої освітньої галузі, змістові лінії «Я пізнаю природу», «Я у природі», «Я у рукотворному світі»; визначено знання та вміння з інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Ключові слова: молодші школярі, природнича освітня галузь, початкова освіта.

Актуальність теми. Природничу освітню галузь для дітей молодшого шкільного віку розглядаємо як мотиватор для індивідуальних екологічних дій. Основна увага приділяється тому, як відповідні освітні ініціативи для дітей та молоді можуть сприяти встановленню зв'язку з природою та розвитку «екологічного інтелекту». Метою природничої освітньої га-

лузі для загальної середньої освіти є формування наукового мислення та культури дослідження; розвиток системних уявлень про цілісність та розмаїття природи, ствердження принципів сталого розвитку, ефективної, безпечної і природоохоронної поведінки в довкіллі [1]. Головними завданнями природничої освітньої галузі у молодшій школі є: виховання любові та шанобливого ставлення до природи рідного краю, України, планети Земля; формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки у природі, залучення до природоохоронних акцій; розвиток зацікавлення до пізнання природи, оволодіння способами навчально-пізнавальної діяльності, елементарними дослідницькими вміннями (через експерименти, спостереження); поступове формування уявлень про природничо-наукову картину світу через поглиблення початкових знань про природні об'єкти і явища, взаємозв'язки в системі «нежива природа – жива природа», про залежність людини від стану навколишнього середовища та її вплив на нього [1].

Мета публікації – розкрити питання втілення державного стандарту початкової освіти в інтегрованому курсі «Я досліджую світ».

Виклад основного матеріалу. Провідна роль у вивченні природничої освітньої галузі належить дослідженням (спостереженням, експериментам), екскурсіям, природоохоронній та проектній діяльності школярів. Відповідно до мети та загальних цілей, окреслених у Державному стандарті початкової освіти, визначено завдання, які має реалізувати вчитель у межах кожної галузі. У відповідності до мети і завдань, виокремлено такі змістові лінії: «Я пізнаю природу», «Я у природі», «Я у рукотворному світі» [2].

✓ Змістова лінія «Я пізнаю природу» спрямована на формування дослідницьких умінь школярів через підтримку допитливості та інтересу до спостережень, експериментів та моделювання для пошуку відповідей на запитання про навколишній світ.

✓ Змістова лінія «Я у природі» передбачає розвиток уявлень молодших школярів про об'єкти та явища природи, встановлення зв'язків між неживою і живою природою, формування бережливого ставлення до природи; вироблення навичок екологічно доцільної поведінки в довкіллі.

✓ Змістова лінія «Я в рукотворному світі» спрямована на формування загальних уявлень про світ, створений людиною, понять про взаємозв'язки людини і природи, слугує джерелом натхнення для пошуку та втілення дитячих винахідницьких ідей та проектів.

Відповідно до мети та загальних цілей, окреслених у Державному стандарті початкової освіти, визначено завдання, які має реалізувати вчитель у рамках кожної галузі. Очікувані результати навчання здобувачів освіти подано за змістовими лініями і співвіднесено за допомогою індексів з обов'язковими результатами навчання першого циклу, визначеними Державним стандартом початкової освіти. Змістові лінії кожної освітньої галузі в межах I циклу реалізуються паралельно та розкриваються через «Пропонований зміст», який окреслює можливий навчальний матеріал, на підставі якого будуть формуватися очікувані результати навчання та відповідні обов'язкові результати навчання [1]. Оскільки Типова освітня програма ґрунтується на компетентнісному підході, теми/тези рубрики «Пропонований зміст» не передбачають запам'ятовування учнями визначень термінів і понять, а активне конструювання знань та формування умінь, уявлень через досвід практичної діяльності.

Компетентнісний підхід – ключова ознака презентації змісту, процесу і результатів навчання в інтегрованому курсі. Це передбачає не лише достатній обсяг інформації про об'єкт пізнання, його якість, але й забезпечення дослідницької активності учнів у вияві причинно-наслідкових зв'язків; надання переваги знанням, які можна здобути самостійно, застосовувати набутий досвід у нових ситуаціях. Опрацювання програмного змісту ґрунтується на частково-пошуковому методі навчання, який спрямований на розв'язання стрижневого завдання предмета, пов'язаного із формуванням способів навчально-пізнавальної діяльності учнів; мисленнєвих дій та операцій; вироблення уміння розкривати причинно-наслідкові зв'язки у природі [3].

Важливе місце у реалізації інтегрованого курсу відводиться творчим завданням, які передбачають застосування знань у незнайомій ситуації (включають вправи з елементами пошукової й дослідницької діяльності, з елементами творчості). Широко мають застосовуватися завдання, спрямовані на формування навичок самостійної роботи учнів з інформацією, засвоєння норм етичного, естетичного, морального ставлення людини до природи.

В основу навчання має бути покладено *діяльнісний підхід*, який покликаний змістити акценти в освіті на активну діяльність. Діяльнісний підхід – є цілеспрямованою системою націленою на результат, який може бути досягнутий тільки у тому випадку, коли буде зворотній зв'язок [2]. Тому у навчанні даного курсу перевага надається практичним роботам, демонстраційним і лабораторним дослідом, спостереженням в природі, екологічному моделюванню та прогнозуванню, вирішенню ситуативних завдань, а також практичній діяльності з охорони природи.

Важливе значення у формуванні особистісного ставлення до об'єктів вивчення належить практико-орієнтованим проектам, які передбачають вивчення природи рідного краю, проблем, пов'язаних з навколишньою природою, формують в учнів емоційно-ціннісне ставлення до природи.

Висновки. В учнів молодших класів необхідно формувати такі знання та вміння з інтегрованого курсу «Я досліджую світ»: пояснювати природні явища з наукової точки зору, застосовувати природничо-наукові методи дослідження, інтерпретувати дані та робити висновки; знання основних фактів, ідей і теорій; стимулювати інтерес до науки і техніки; усвідомлювати екологічні проблеми та важливість їх вирішення; розуміти, як наука та технології змінюють наше фізичне, інтелектуальне та культурне середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воронцова Т.В., Пономаренко В.С. та ін. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник. Київ: Алатон, 2019. 128 с.
2. Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» 1-2 клас. URL: <https://nuschool.eu/lessons/world/1-2klas/index.html>
3. Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 3-4 класах ЗЗСО на засадах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник. URL: <https://www.geneza.ua/sites/default/files/ebooks/Gilberg-NUS-YDS-Metod-3-4kl.%D0%A3%D0%BA%D1%80.pdf>

Отримано: 01.04.2026

Наталія ГЕВЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач, доцент кафедри соціальної роботи
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4067-0311>

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ВУЛИЧНОГО ПРОСТОРУ

У статті розглянуто особливості реалізації технологій соціальної роботи в умовах вуличного простору. Сучасний період здійснення докорінних змін в політиці, економіці, соціальній сфері вимагає пошуку нових форм соціальних інновацій та соціальних технологій. В умовах становлення незалежної України виникли та набули розвитку і поширення технології, зокрема вуличної соціальної роботи.

Ключові слова: технології соціальної роботи, вуличний простір, вулична соціальна робота.

Актуальність теми. Вулична соціальна робота в Україні є надзвичайно актуальною та прогресивною, особливо в умовах війни та соціальних криз, забезпечуючи мобільну допомогу вразливим групам в умовах вуличного простору. Вона є інноваційним інструментом профілактики ВІЛ/СНІД, соціалізації бездомних дітей, роботи з підлітками «групи ризику» та надання соціальних послуг людям у складних життєвих обставинах [1].

Метою публікації є аналіз особливостей реалізації технологій соціальної роботи в умовах вуличного простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практика соціальної роботи останніх років переконливо доводить, що саме соціальна вулична робота і є однією з інноваційних і, на думку фахівців, прогресивних форм соціальної роботи.

Вулична соціальна робота – це форма соціальної діяльності, що здійснюється безпосередньо у місцях перебування клієнтів (на вулиці, у дворах, на вокзалах, у громадських місцях) і спрямована на допомогу соціально вразливим групам населення. Вона виступає посередником між соціальними службами та людьми, які з різних причин не звертаються до них самостійно [3].

Аналіз практики реалізації програм вуличної соціальної роботи з подолання бездоглядності та безпритульності, програм профілактичної спрямованості, програм по організації форм дозвілєвої діяльності дітей та молоді дозволив нам визначити певні теоретичні засади функціонування методу вуличної соціальної роботи.

Мета соціальної вуличної роботи полягає в:

- покращенні положення та здоров'я дітей та молоді шляхом вивчення їх потреб та соціальних проблем і надання їм можливої соціальної допомоги в звичних для них умовах вуличного середовища;
- спонуканні дітей та підлітків до встановлення відносин з людиною чи групою що піклуються про них та з тими, хто може допомогти їм в організації змістовного дозвілля;
- допомозі «дітям вулиці» в реалізації їх прав та потенційних здібностей [1].

До основних завдань вуличної соціальної роботи можна віднести:

- встановлення довірливих відносин з кризовими категоріями дітей та молоді, які більшість часу перебувають на вулиці і потребують допомоги соціального працівника;
- сприяння в усвідомлення і прийнятті позитивних стереотипів соціальної поведінки;

- залучення громадськості до вирішення соціальних проблем «вуличних» категорій дітей та молоді;
- консультування з питань, важливих для даної категорії, з дотриманням принципів анонімності та конфіденційності;
- переадресування до інших існуючих інститутів соціальної допомоги;
- допомога в захисті від будь-якого фізичного та психічного насилля;
- надання первинної медичної допомоги;
- надання інформації про шляхи збереження здоров'я; сприяння прийняттю здорового способу життя;
- здійснення профілактичної роботи щодо попередження правопорушень та злочинності серед дітей та молоді;
- надання мінімальних соціальних послуг (доставка їжі, одягу тощо) [2].

Порівняно з іншими видами соціальної роботи, що реалізуються в закладах, організаціях, установах, вулична соціальна робота має певні переваги. Реалізація цих переваг можлива при виконанні наступних умов:

1. Можливість встановлення інформаційного та особистісного контакту з значною кількістю людей.
2. Здійснення діагностики соціальної ситуації (визначення кількості представників окремих категорій, їх реальних проблем та потреб).
3. Здійснення соціальної допомоги на території клієнта, в умовах близького для нього середовища.
4. Пропаганда та популяризація системи соціальної роботи серед населення, залучення потенційних волонтерів.

Сучасна практика соціальної роботи дозволяє назвати такі типові організаційні форми вуличної соціальної роботи: рейд, ігротека, дискотека, вуличний театр, мітинг, маніфестація, вулична хода, робота виїзного пункту соціальної підтримки (консультування), пункти інформаційно-консультативної роботи з наркозалежними тощо.

Для організації роботи бригади соціальних працівників в умовах вуличного простору великого міста потрібно виконати наступні етапи:

1. Оголосити набір персоналу.
2. Організувати навчання (тренінг, школу) соціальних працівників та волонтерів, по закінченні якого видати спеціальні посвідчення.
3. Розробити форму для членів бригади, елементи одягу, які дозволять їм бути помітними, знаходити один одного в натовпі [3].

Бригада під час виходу на вулицю може працювати на одному майданчику, чи на різних групах по 2-3 особи. Перевагу краще віддавати групам змішаним за статтю та віком.

Соціальна робота в умовах вулиці вимагає від соціального працівника виконання ряду вимог, а саме:

- поважати права та побажання дітей та молоді, що потребують соціальної підтримки;
- дотримуватись принципу конфіденційності;
- дотримуватись емоційної дистанції; не провокувати агресію;
- дотримуватись всіх вимог правоохоронних органів.

Висновки. Отже, актуальність вуличної соціальної роботи в Україні полягає в тому, що вона дозволяє: знаходити та підтримувати соціально ізольованих людей; запобігати соціальним проблемам; сприяти соціальній адаптації вразливих груп; забезпечувати доступ до соціальних послуг тим, хто сам не може або не хоче звернутися по допомогу. Перспективами у подальших дослідженнях у сфері вуличної соціальної роботи мають бути спрямовані на вдосконалення методів роботи, розширення цільових груп допомоги, оцінювання ефективності програм та розвиток професійної підготовки соціальних працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богдан Д., Філь С. Вулична соціальна робота як метод профілактики ВІЛ/СНІДу. *Maricteriум. Вип. 15. Соціальна робота і охорона здоров'я*. URL: <https://surl.li/uljkvd>
2. Коляда Н., Левченко Н. Технології соціальної роботи: навчальний посібник. Умань: ВІЗАВІ, 2018. 337 с.
3. Kravchenko O., Kolyada N. & Honchar I. Training of future social workers to volunteer activity. *Social Work and Education*. 2025. 12(3), 332-343.

Отримано: 01.04.2026

Наталія ГОНЧАРУК

доктор психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної психології
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9552-0946>

РЕСУРСОЗОРІЄНТОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЛЯ

Автором описано ресурсозорієнтовані психотехнології у роботі з жертвами сексуального насильства, які спрямовані на відновлення внутрішніх ресурсів, почуття безпеки та психоемоційної стабільності. Розкрито особливості психологічної роботи відповідно до етапів психологічного втручання: надання першої психологічної допомоги, психологічний супровід під час розслідування інциденту, роботу із посттравматичними стресовими розладами.

Ключові слова: ресурсозорієнтований підхід, сексуальне насильство, перша психологічна допомога, психологічний супровід, посттравматичний стресовий розлад, активація ресурсів, підтримка жертв насильства, відновлення психоемоційного стану.

Актуальність теми. У сучасному українському суспільстві зростання проблеми сексуального насильства значною мірою зумовлено умовами війни, серед яких руйнування систем соціального контролю, безпеки, правового захисту. Це створює середовище підвищеної вразливості для цивільного населення та призводить до глибоких соціально-психологічних наслідків. Перебування в окупації, залежність від військових або інших владних структур можуть сприяти зростанню ризику сексуального насильства. У таких умовах воно постає як складне соціально-психологічне явище, що завдає глибоких травм індивіду, родині та суспільству загалом. Саме тому осмислення цієї проблеми та пошук ефективних шляхів її подолання набувають сьогодні особливої суспільної значущості.

Мета публікації – дослідити ресурсозорієнтовані технології психологічної допомоги постраждалим від сексуального насильства, визначити їх послідовні етапи, оцінити ефективність активізації внутрішніх і зовнішніх ресурсів відновлення психоемоційної стабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сексуальне насильство – це протиправне посягання однієї особи на статеву недоторканність іншої [3, с. 7]. Аналізуючи специфіку сексуального насилля як психологічної проблеми, можна виокремити відмінні його ознаки, які впливатимуть на надання психологічної допомоги, зокрема:

✓ *Переважає спрямованість сексуального насилля на жінок* – саме вони перебувають у найбільш вразливому соціальному становищі, що зумовлено фізичною диспропорцією сил «чоловік-жінка», дисбалансом влади у міжособистісних стосунках, гендерною нерівністю та соціальними стереотипами.

✓ *Високий рівень латентності* – значна частина злочинів не фіксується офіційною статистикою, оскільки жертви не звертаються по допомогу через страх, стигматизацію або недовіру до соціальних інституцій. Це ускладнює реальну оцінку масштабів проблеми.

✓ *Патріархальна модель осмислення сексуального насильства* – спосіб суспільного сприймання, у межах якого проблема пояснюється різними стереотипами щодо гендерної поведінки, зокрема, до жінок вимога мати належну і достойну поведінку, до чоловіків – проявляти сексуальну ініціативу.

✓ *Глибокі емоційні наслідки* – сексуальні злочини зумовлюють тяжкі психологічні травми, пов'язані із посттравматичними стресовими розладами, депресіями, порушеннями соціальних взаємин.

✓ *Фізіологічні наслідки для жінки* – сексуальне насилля може призвести до небажаної і непланованої вагітності, що часто поглиблює психологічну травму.

Ці ознаки є відправними орієнтирами надання професійної психологічної допомоги. Їх урахування сприяє більш точному визначенню потреб постраждалих, що сприяє вибору відповідних форм психологічної підтримки.

Принципово важливим питанням є дослідження різновидів психологічного насилля, що уможливорює актуалізувати різноманітні ресурси щодо їх протидії. Аналіз наукової літератури [1; 3, с. 8] дає змогу стверджувати, що до сексуального насилля відносять: зґвалтування, у тому числі зґвалтування у шлюбі, сексуальне рабство, примус займатись проституцією, змушування споглядати на сексуальну наругу, насильницькі вагітності, переривання вагітності або стерилізація, вимушені оголення, погрози насильством, пошкодження статевих органів, сексуальні тортури, педофілія та дитяча порнографія, воєнне сексуальне насильство, сексуально спрямовані сталкінг, гейзінг, босінг.

Ураховуючи вищезазначене, ресурсорієнтовані технології психологічної низку послідовних складових. На нашу думку, центральне місце у цьому питанні має належати:

- наданні першої психологічної допомоги;
- здійсненні психологічного супроводу під час розслідування інциденту;
- роботі з посттравматичним стресовим розладом.

У ситуації роботи з повнолітніми жертвами сексуального насильства бажано звертатися на «Ви» для збереження дистанції, підвищення захищеності та відновлення почуття поваги. У роботі з дітьми можна зберігати звертання на «Ти».

Необхідність оперативної підтримки осіб, які пережили травматичні події, з метою стабілізації їхнього емоційного стану та запобігання поглибленню психологічної дезадаптації актуальним є надання *першої психологічної допомоги*. Вона, зазвичай, включає: а) встановлен-

ня контакту («Я психолог, моє ім'я ... – Як Ваше ім'я?»), «Я тут, щоб Вас почути і допомогти»); б) формування безпечного середовища («Ви зараз у безпеці», «Вам, на разі, ніщо не загрожує»); в) використання слабоструктурованої бесіди з наданням контролю та вибору клієнтові («Ви самі вирішуєте, що розповідати», «Ви можете вибрати, хто буде поруч із вами», «Я слухаю вас і не засуджую», «Якщо Вам потрібно зробити паузу, скажіть про це»); г) емоційна підтримка без оцінок і звинувачень («Це нормальна реакція на те, що сталося», «Ви маєте право відчувати будь-які емоції», «Я розумію, що емоційно це важко»); д) інформаційне підтримка («Ми разом розберемо, що можна зробити далі», «Є служби, які можуть підтримати Вас»). За потреби слід залучити відповідних спеціалістів (медиків, юристів, фахівців кризових центрів) для подальшого супроводу, а також важливо активізувати подальші дії клієнта.

На цьому етапі не слід змушувати розповідати постраждалого про деталі насильства, бажано уникати навантаження додатковими запитаннями, а також варто підтримувати можливість вибору спеціалістів або довірених осіб для подальшої підтримки.

Другим, наступним етапом роботи є дотримання *психологічних вимог під час юридичного розслідування інциденту*. Необхідними елементами протоколу виступають: а) пояснення прав потерпілого (право мати адвоката; право обирати статтю слідчого, який проводить допит; право не відповідати на запитання та припинити розмову в будь-який момент та ін.); б) створення комфортного та безпечного середовища для опитування (дотримання конфіденційності, запобігання присутності сторонніх осіб, можливість обирати формат, наприклад, відеоконференція чи окрема кімната); в) психологічний підхід до інтерв'ю (забезпечення травмоутливого ставлення, максимальне обмеження кількості допитів, використання відкритих (не навідних) запитань, дозвіл розповідати власними словами, використання демонстративної моделі-муляжу для мінімізації ретравматизації, можливість перерви за необхідності) [2; 4].

Враховуючи право жертви на підтримку під час інтерв'ювання, психолог може супроводжувати потерпілого(-у) під час допитів, роз'яснювати права та процедури, допомагати відчувати контроль над процесом і зменшувати страх перед державними органами [1, с. 195]. Важливим його завданням є захист від повторної віктимізації, що полягає у переживанні додаткових травм через дії чи реакції оточення. У соціальному плані слід знизити ризик стигматизації, звинувачень з боку сім'ї, друзів, соціальних груп та інститутів. Важливо опрацювати ці питання з представниками державних органів – правоохоронців, медиків, які можуть поводитися так, що жертва відчуває сором. Повторне переживання травми може проявлятися через запитання, натяки або неприйнятні методи збору свідчень, тому завдання психолога попередити недбале, некоректне або стигматизуюче поводження з жертвою після інциденту.

Вирішальним кроком на шляху підтримки та відновлення психічної рівноваги жертв сексуального насилля стає *робота із посттравматичними стресовими розладами*. Це етап психологічної допомоги, який відчиняє клієнтові двері до безпеки, довіри та внутрішньої стабільності. Суть ресурсорієнтованого підходу у тому, що він не концентрується на травмі, а допомагає постраждалим активувати внутрішні і зовнішні ресурси для відновлення психоемоційної стабільності. Важливо допомогти усвідомити власні сили, здобутки, ефективні копінг-стратегії та збагнути дієвість підтримки соціального оточення. Це у майбутньому підвищить відчуття контролю та безпеки та сприятиме відновленню психоемоційної стабільності, самоповаги, здатності справлятися зі стресом.

Основними напрямками психологічної роботи у цьому контексті визначено діагностику та моніторинг психологічного стану, емоційну підтримку з урахуванням підвищеної травмо-

чутливості, інформацію про копінг-стратегії, оцінку ризиків для психічного здоров'я, стабілізацію внутрішнього стану. На цьому етапі можна застосовувати такі психологічні техніки: «Силові карти» (ідентифікація внутрішніх і зовнішніх ресурсів, які допомагають справлятися з травмою); «Успішний життєвий досвід» (активізація почуття компетентності з опорою на минулі успіхи та досягнення); «Безпечне місце» (візуалізація уявних безпечних місць або об'єктів, які створюють відчуття захищеності); «Ресурсна лінія життя» (візуалізація подій минулого, за яких особа відчувала силу та підтримку); «Тілесна активація ресурсів» (використання дихання, простих тілесних вправ для зниження тривожності); «Соціальні ресурси (ідентифікація потенційних джерел підтримки з боку друзів, родини, соціальних інститутів.

Висновки. Отже, ресурсорієнтовані технології психологічної допомоги постраждалим від сексуального насилля ґрунтуються на системному підході, що охоплює першу психологічну допомогу, психологічний супровід під час розслідування інциденту та психологічну роботу з наслідками психотравми. Така стратегія є основоположною для відновлення психоемоційного стану та зміцнення внутрішніх ресурсів постраждалих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воробей В.М. Особливості виявлення сексуального насильства щодо особи, яка перебуває у сімейних або близьких відносинах. *Юридична наука*. 2020. Вип. 4 (106). С.192-199.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9–13. Ст.88.
3. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: що потрібно знати журналістам / упор. О. Боглевська. Київ: б/в, 2024, 48 с. URL: <https://nsju.org/pdf/Dovidnyk-Seksualne-nasylstvo-poviazane-z-konfliktom-Shcho-potribno-znaty-zhurnalistam-2024.pdf>
4. Степанчук К.С., Максимович Р.О. Сексуальне насильство під час збройних конфліктів: міжнародно-правові механізми відповідальності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. Вип. 89. С. 226–231.

Отримано: 01.04.2026

Наталія ГОЦУЛЯК

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри загальної та практичної психології

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2170-0666>

КЛЮЧОВІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ У РОЗРОБЦІ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Здійснено теоретико-методологічний аналіз ключових проблем проектування емпіричних досліджень поведінки особистості в цифровому середовищі, а також обґрунтування підходів до їх подолання з урахуванням особливостей функціонування сучасного цифрового простору. Узагальнено та систематизовано методичні виклики емпіричного аналізу поведінки особистості в цифровому середовищі як комплексного об'єкта дослідження. Запропоновано комплексну модель подолання кількісних і якісних методів дослідження цифрової активності особистості.

Ключові слова: цифрове середовище, поведінка особистості, емпіричне дослідження, методологія дослідження, онлайн-поведінка, цифрова ідентичність, цифрові сліди, етичні аспекти дослідження, міждисциплінарний підхід.

Актуальність теми. Подано перефразований варіант із збереженням наукового стилю, логіки викладу та змістової повноти:

У межах теоретичного аналізу поведінки особистості в цифровому середовищі було виокремлено середовищні, індивідуально-психологічні та психофізіологічні маркери, що детермінують її прояви. До когнітивних маркерів цифрової поведінки віднесено когнітивні спотворення, особливості когнітивної взаємодії, когнітивні стилі, ментальні репрезентації та фрейми, узагальнені показники когнітивного функціонування, а також специфіку цифрової мови. Афективні маркери охоплюють фрустраційні реакції, психічні стани й емоційні схеми особистості. Мотиваційні маркери представлені споживчими та творчими мотивами активності в цифровому середовищі. До психофізіологічних маркерів належать активність лобових ділянок мозку, електрична активність кори, особливості пам'яті та сенсорної адаптації. Середовищні маркери включають явища дереалізації, невизначеності, смислові конструкти, установки щодо цифрового середовища, бар'єри взаємодії з ним і способи їх подолання тощо. Таким чином, поведінка особистості в цифровому середовищі має специфічні прояви на кожному цифровому етапі перебування користувача та зумовлюється поєднанням маркерів, що впливають на досліджувану поведінку. Перебування особистості на певному етапі цифрового розвитку за наявності відповідної конфігурації маркерів може відображатися у сформованих поведінкових стратегіях. Імовірно, такі стратегії в цифровому середовищі опосередковуються саме цифровим етапом, однак це припущення потребує подальшої емпіричної перевірки. Водночас аналіз особливостей поведінки особистості в цифровому просторі актуалізує низку методологічних проблем.

Метою дослідження є теоретико-методологічний аналіз ключових проблем конструювання емпіричного дослідження поведінки особистості в цифровому середовищі та обґрунтування підходів до їх розв'язання з урахуванням особливостей сучасного цифрового простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість проаналізованих класифікацій зосереджуються або на кількісному обліку часу, проведеного в онлайн-комунікації, або на аналізі цифрової активності особистості, пов'язаної з функціонуванням у соціальних мережах (Ломачинська І. М., Хрипко С. А., Волинець І. М.) [2]. Водночас результати теоретичного аналізу засвідчили, що цифрове середовище охоплює не лише віртуальні простори як такі, а й увесь спектр активностей, які в них реалізуються. Окрім комунікації та соціальних мереж, цифрове середовище надає можливості, недоступні в інших середовищах, зокрема взаємодію з технічними пристроями, взаємодію з цифровими образами особистості, повну оцифровку професійної, навчальної, рекреаційної та інших видів діяльності користувача, а також перехід між різними віртуальними просторами. Крім того, аналіз специфіки цифрового середовища показав, що перебування в ньому не завжди обмежується часовою позицією «тут і тепер», що ставить під сумнів визначальну роль часових параметрів цифрової активності [2; 3].

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне виокремлення складових активності особистості, здатних адекватно відобразити її взаємодію з цифровим середовищем. По-перше, як робочу

гіпотезу було визначено часовий інтервал перебування у взаємодії з цифровим середовищем [1; 4]. Попри дискусійність цього положення, його емпіричне вивчення є необхідним для комплексного аналізу цифрової активності. По-друге, важливим є дослідження кількості використовуваних похідних цифрового середовища та техногенного простору, що дає змогу оцінити рівень залученості особистості до цифрової діяльності та ступінь її насиченості.

У ході дослідження було встановлено, що частина респондентів ототожнює цифрове середовище виключно із соціальними мережами, що ускладнює інтерпретацію отриманих даних. З урахуванням цього було розроблено анкету, спрямовану на уточнення зазначених аспектів. Перед початком емпіричного етапу респондентам було запропоновано відповісти на низку пояснювальних запитань, що дало змогу сформувати тематичні групи. Аналіз відповідей засвідчив доцільність створення таких груп з метою попереднього ознайомлення потенційних учасників дослідження зі специфікою цифрового середовища. Участь у тематичних групах погодилися взяти 336 осіб, об'єднаних у 10 груп. Дослідження реалізовувалося у двох форматах – аудиторному та онлайн. Дані, отримані в межах аудиторного формату, були узагальнені та представлені для учасників онлайн-дослідження.

Висновки. За результатами теоретико-методологічного аналізу встановлено, що поведінка особистості в цифровому середовищі є складним, багатовимірним і динамічним феноменом, зумовленим взаємодією когнітивних, афективних, мотиваційних, психофізіологічних і середовищних маркерів. Зазначені маркери не лише визначають специфіку цифрової поведінки, а й по-різному проявляються залежно від етапу цифрового входження та розвитку особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зінченко О.В. Емпіричне дослідження психологічних характеристик інтернет-спілкування у підлітковому віці. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 29. С. 251–265. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2015_29_24
2. Ломачинська І.М., Хрипко С.А., Волинець І.М. Соціально-психологічні аспекти цифрового здоров'я студентів у контексті викликів цифрової епохи. *Освітологічний дискурс*. 2025. 50 (3). С. 94–106. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829/2025.3.9>
3. Joinson, A.N. Looking at, looking up or keeping up with people?: motives and use of Facebook. *British Journal of Psychology*. 2008. 99 (Pt 3). P. 387–405. URL: <https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/1357054.1357213>
4. Сіленко А.О., Неденко К.В. Психологічні особливості особистості в цифровому середовищі: методологічні аспекти. *Журнал психології та педагогіки*. 2020. 15 (3). 34–49. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-2005/2025-3.15>

Отримано: 01.04.2026

Олександр ГУДИМА

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач, доцент кафедри загальної та практичної психології
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8244-7284>

Уляна ГУДИМА

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри математики
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2291-6111>

ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті обґрунтовано значення математичної компетентності у професійній підготовці майбутніх психологів. Проаналізовано основні труднощі опанування математичних методів, окреслено ефективні освітні стратегії їх подолання, зокрема контекстне та проєктно-орієнтоване навчання. Підкреслено, що інтеграція математичного інструментарію у професійну підготовку сприяє формуванню аналітичного мислення, відповідальності та здатності до науково обґрунтованого прийняття рішень.

Ключові слова: математична компетентність, професійна підготовка психологів, статистичні методи, проєктно-орієнтоване навчання.

Актуальність теми. Сучасний розвиток психологічної науки характеризується переходом від переважно описового осмислення психічних явищ до їх дослідження на засадах доказовості та емпіричної обґрунтованості. У таких умовах наукова достовірність висновків безпосередньо пов'язана з коректністю опрацювання та інтерпретації кількісних даних. Це зумовлює зростання ролі математичної компетентності у структурі професійної підготовки майбутніх психологів, яка сьогодні розглядається не як допоміжний елемент навчання, а як необхідна умова формування сучасного фахівця. Використання математичного інструментарію забезпечує можливість переходу від суб'єктивних інтерпретацій до об'єктивного аналізу психологічних процесів і явищ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впровадженню математичних методів у психологію сприяли теорія ймовірностей і математична статистика, які використовуються для вирішення завдань імовірнісного аналізу індивідуальних особливостей, здібностей і поведінки. Починаючи з XX століття, статистичні методи цілеспрямовано розроблялися і використовувалися для ефективного аналізу емпіричних даних (вимірювання, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, перевірка гіпотез про взаємозв'язки тощо) [1].

Ключовим проявом математичної компетентності є здатність майбутнього психолога застосовувати методи кількісного аналізу під час розв'язання професійних завдань. У психологічній практиці математичні методи виконують інтегративну функцію, поєднуючи первинні результати психодіагностичних вимірювань із їх науково обґрунтованим тлумаченням. Розуміння принципів статистичного аналізу, закономірностей розподілу даних і характеру взаємозв'язків між показниками виступає необхідною передумовою отримання валідних і надійних діагностичних висновків, а отже – забезпечення професійної відповідальності психолога.

У психології математичні методи мають широке застосування. Це зумовлене декількома моментами: 1) математичні методи дають змогу зробити процес дослідження явищ більш чітким, структуралізованим та раціональним; 2) математичні методи необхідні для обробки великої кількості емпіричних даних (їхніх кількісних виразників), для їх узагальнення та організації в «емпіричну картину» дослідження [2].

Розвинені математичні здібності сприяють здатності прогнозувати зміни психологічних станів, аналізувати складні багатофакторні процеси та працювати з моделями психологічної реальності.

Отже, математична компетентність у підготовці психолога розглядається як багаторівнева комплексна характеристика, що охоплює не лише обчислювальні навички, але й аналітичні, інтерпретаційні та моделювальні вміння.

Фундамент математичної грамотності майбутнього психолога має закладатися вже на перших етапах професійного становлення. Саме початкові освітні компоненти є визначальними для формування когнітивної бази, необхідної для опанування таких складних дисциплін, як психодіагностика та експериментальна психологія. Якщо на старті навчання студент не засвоює логіку кількісного аналізу, у майбутньому математичні інструменти сприйматимуться не як ефективний засіб роботи, а як нездоланий когнітивний бар'єр.

У процесі формування математичної компетентності майбутніх психологів можна виокремити кілька груп труднощів:

- **Мотиваційні труднощі.** Поширені серед здобувачів освіти уявлення про психологію як переважно гуманітарну сферу діяльності, які зумовлюють недостатню навчальну мотивацію до опанування математичних і статистичних дисциплін, що знижує рівень залученості студентів у навчальний процес.

- **Когнітивні труднощі.** Високий ступінь абстрактності математичного матеріалу за відсутності чітко окресленого професійного контексту ускладнює його осмислення, унаслідок чого студенти сприймають математичні знання як ізольовані від реальних завдань психологічної практики.

- **Дидактичні труднощі.** Недостатня міждисциплінарна інтеграція математичних і психологічних курсів перешкоджає формуванню здатності застосовувати кількісні методи для аналізу результатів досліджень і прийняття професійно обґрунтованих рішень.

Подолання цих труднощів вимагає цілеспрямованих освітніх стратегій, що поєднують активні методи навчання, професійно орієнтований контекст і підтримку розвитку критичного та аналітичного мислення. Саме такі підходи дозволяють трансформувати математичні знання із формального обов'язку на ефективний інструмент професійної підготовки.

Першою стратегічною складовою формування математичної компетентності є переорієнтація навчання з механічного зазубрювання формул на їхнє глибоке розуміння. Студенти повинні навчитися «читати» математичні вирази, усвідомлювати логіку та сенс кожного елемента, оволодівати мовою математики як інструменту професійного аналізу. Такий підхід забезпечує не лише правильне застосування статистичних методів, а й зниження тривожності перед математичними формулами завдяки їх усвідомленому розумінню.

Водночас важливо створювати підтримувальне навчальне середовище: студенти отримують можливість експериментувати з розрахунками, здійснювати помилки та аналізувати їх без страху перед оцінкою, що підвищує внутрішню мотивацію до точності та уважності.

Контекстне навчання, де математичні поняття подаються через практично значущі психологічні приклади, дозволяє студентам усвідомити зв'язок між кількісними методами і реальними дослідницькими завданнями, формує системне мислення та критичне оцінювання результатів. Такий підхід сприяє розвитку не лише технічних навичок опрацювання статистичних даних, а й професійного мислення, орієнтованого на обґрунтованість, доказовість та ефективність прийняття рішень у психологічній практиці.

Проектно-орієнтоване навчання є ключовою стратегічною складовою розвитку математичної компетентності майбутніх психологів, оскільки воно дозволяє студентам безпосередньо застосовувати математичні та статистичні інструменти для розв'язання практично значущих психологічних завдань. У межах такої діяльності студенти самостійно формулюють дослідницькі питання, обирають методи збору та опрацювання даних, застосовують статистичні процедури та аналізують отримані результати. Це сприяє не лише засвоєнню математичного апарату, а й усвідомленню логіки його використання у психологічному контексті.

Також в освітньому процесі особливу увагу слід приділяти не лише технічній роботі з числовими даними, а й їхній глибинній інтерпретації, стратегічній презентації та вмінню аргументовано захищати власні висновки. Такий підхід допомагає студентам усвідомлювати внутрішню логіку дослідження та розвивати системне мислення, водночас ефективно формуючи критично важливі м'які навички (soft skills). Зокрема, через необхідність публічного обґрунтування результатів та візуалізації складних моделей у студентів закладається фундамент професійної впевненості, розвиваються навички переконливої комунікації, стресостійкості. Таким чином, робота з математичними моделями перестає бути лише обчислювальною процедурою, трансформуючись у комплексний процес підготовки фахівця, здатного не лише отримувати кількісні результати, а й інтерпретувати їх, ефективно презентувати аудиторії та брати відповідальність за ухвалені рішення.

Висновки. Формування математичної компетентності майбутніх психологів є критично важливою умовою їхньої професійної придатності. Перехід від сприйняття математики як абстрактної дисципліни до її розуміння як інструменту аналізу психологічних процесів дозволяє будувати практику на засадах доказовості, точності та наукової етики. Для цього важливо планувати навчальний процес так, щоб поєднувати змістове розуміння формул із контекстними психологічними задачами, використовувати реальні дані та проектно-орієнтовані завдання. Цифрова трансформація науки вимагає від психолога не лише емпатії, а й високого рівня математичної культури, що захищає від суб'єктивізму та маніпуляцій даними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вітомський Ю.Л. Дослідження проблем математичної компетентності студентів-психологів. *Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці*: електронний журнал. 2022. № 5 (23). URL: <https://cutt.ly/M46R1pc> (дата звернення: 21.02.2026).
2. Кравчук О.А. Щодо застосування математичних методів у психології. *Наука і освіта*: збірник праць XI Міжнародної наукової конференції, 4-13 січня 2018 р., м. Хайдусобосло (Угорщина). Хмельницький: ХНУ, 2018. С. 69.

Отримано: 01.04.2026

Олена ДАНИЛЮК

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної роботи

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1738-1084>

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено особливості функціонування системи соціального захисту населення України в умовах воєнного стану та проаналізовано трансформаційні зміни державної соціальної політики, зумовлені сучасними соціально-економічними викликами і зростанням соціальних ризиків. Розглянуто механізми реалізації соціального захисту, їхній вплив на соціально-економічний розвиток і соціальну стабільність держави.

Ключові слова: соціальний захист, соціальні ризики, соціально-економічний розвиток, фінансова підтримка, бюджетна політика.

Актуальність теми. В умовах повномасштабної збройної агресії проти України особливого значення набуває забезпечення ефективного функціонування системи соціального захисту населення як ключового елементу державної соціальної політики. Зростання соціальних ризиків, масштабне внутрішнє переміщення населення, втрата доходів і руйнування інфраструктури актуалізують необхідність удосконалення механізмів соціальної підтримки та модернізації системи соціального захисту з урахуванням сучасних викликів і потреб післявоєнного відновлення держави.

Метою публікації є дослідження особливостей функціонування системи соціального захисту населення в умовах воєнного стану, оцінка її впливу на соціально-економічний розвиток держави, а також обґрунтування напрямів удосконалення механізмів реалізації соціальної політики в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Умови воєнного стану зумовлюють зростання ролі державної політики у сфері соціального захисту, оскільки вона виступає ключовим механізмом забезпечення базових гарантій життєдіяльності населення. Особливої підтримки потребують найбільш уразливі соціальні групи, зокрема внутрішньо переміщені особи, багатодітні сім'ї, особи з інвалідністю, пенсіонери, безробітні, діти-сироти, а також родини військовослужбовців. З метою реагування на виклики воєнного часу урядом було впроваджено комплекс програм адресної фінансової підтримки, що включає надання грошових виплат, компенсацій, пільг на оплату житлово-комунальних послуг, а також реалізацію механізмів забезпечення житлом громадян, які втратили свої домівки внаслідок бойових дій [3]. Важливим кроком у реалізації соціальної політики стало ухвалення 21 вересня 2022 року Закону України щодо реформування служби зайнятості та системи страхування на випадок безробіття. Документ передбачає впровадження нових активних програм на ринку праці, підтримку бізнесу під час працевлаштування окремих категорій населення, розширення можливостей зайнятості для осіб з інвалідністю, а також спрощення отримання статусу безробітного для громадян, які перебувають у районах бойових дій [2].

У довгостроковій перспективі соціально орієнтована бюджетна політика характеризуватиметься інтеграцією соціальних та економічних пріоритетів і реалізовуватиметься за двома основними напрямками. Перший передбачає інституціоналізацію бюджетних інструментів підтримки внутрішньо переміщених осіб через розвиток грантових програм для підп-

риємництва, фінансування професійного перенавчання та розширення їх участі в економічній діяльності. Другий напрям пов'язаний із розвитком бюджетних механізмів житлового забезпечення постраждалого населення шляхом фінансування будівництва й відновлення житлового фонду, формування комунального житла та активізації іпотечних програм.

У межах реалізації одного з пріоритетних напрямів бюджетної політики в Україні впроваджено механізми фінансової підтримки та стимулювання підприємницької діяльності. Поряд із програмою пільгового кредитування малого бізнесу «Доступні кредити 5–7–9%», реалізуються також спеціалізовані урядові ініціативи, зокрема «єРобота», яка передбачає надання грантової підтримки для започаткування власної справи, та програма «Рука допомоги», спрямована на надання одноразової безвідсоткової поворотної фінансової допомоги непрацюючим особам із малозабезпечених сімей для створення або розвитку підприємницької діяльності.

Водночас інший напрям бюджетної політики, пов'язаний із розвитком механізмів фінансового стимулювання відновлення та будівництва житлового фонду для осіб, які постраждали внаслідок війни, наразі не демонструє суттєвого прогресу в реалізації. Станом на сьогодні відновлення зруйнованого житла здійснюється переважно за рахунок коштів місцевих бюджетів, а також субвенції на реалізацію проєктів у межах Програми з відновлення України. Зазначена субвенція передбачає співфінансування проєктів відбудови соціальної та житлової інфраструктури на деокупованих територіях, при цьому джерелом її фінансування є кошти позики, залученої Україною від Європейського інвестиційного банку [1].

Воєнні дії чинять суттєвий негативний вплив на систему освіти, зокрема через скорочення її фінансування внаслідок переорієнтації бюджетних ресурсів на потреби оборони. Це, своєю чергою, ускладнює доступ до сучасних освітніх технологій і методик навчання, особливо в регіонах, що зазнали значних руйнувань унаслідок бойових дій. В умовах війни створення належного освітнього середовища виступає важливою передумовою сталого розвитку суспільства та зміцнення його спроможності протистояти майбутнім викликам.

Слід зазначити, що в умовах повномасштабного вторгнення Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України здійснює активну діяльність за різними напрямами. Зокрема, значна увага приділяється інформаційному супроводу соціальної політики, підготовці звітності, а також налагодженню співпраці з іншими інституціями та організаціями, зокрема з Українським Червоним Хрестом.

Проєкт Стратегії демографічного розвитку України до 2040 року становить вагомий інструмент державного регулювання демографічних процесів. У його межах визначено два альтернативні сценарії розвитку: інерційний та сценарій змін. Інерційний сценарій передбачає поступове скорочення чисельності населення України в адміністративних межах 1991 року до 28,9 млн осіб станом на початок 2041 року та до 25,2 млн осіб станом на початок 2051 року. Сценарій змін, навпаки, прогнозує більш сприятливу динаміку – 33,9 млн осіб на початок 2041 року та 31,6 млн осіб на початок 2051 року. Реалізація Стратегії охоплює період 2024–2040 рр. та здійснюватиметься через дворічні плани заходів, що затверджуватимуться у встановленому порядку. Інституційний механізм моніторингу передбачає, що Міністерство виконуватиме функції аналізу та узагальнення інформації про стан реалізації заходів, формуватиме щорічні звіти та подаватиме їх на розгляд Кабінету Міністрів України до 1 липня кожного року, починаючи з 2025 р. [4].

У 2023 році найбільша частка видатків на соціальну допомогу спрямовувалась на виплати на проживання внутрішньо переміщеним особам, що свідчить про пріоритетність під-

тримки цієї категорії населення. Фактичні видатки за цією програмою становили 73,2 млрд грн, що перевищило первинно запланований обсяг у 53,5 млрд грн через продовження активних бойових дій і зростання кількості зареєстрованих ВПО. У зв'язку з цим у жовтні 2023 року фінансування було переглянуто та збільшено до 74,2 млрд грн. Водночас на 2024 рік обсяг передбачених видатків зменшено до 57,6 млрд грн. унаслідок оновлення підходів до призначення відповідних виплат.

У 2024 році загальний обсяг видатків на реалізацію ключових програм Міністерства соціальної політики України зріс на 3% і становитиме 465 млрд грн. Найбільш відчутне збільшення фінансування відбулось у сфері підтримки малозабезпечених сімей, а також надання житлових субсидій і пільг, де сукупний приріст становив 17,8 млрд грн. Зокрема, видатки на допомогу малозабезпеченим сім'ям зросли на 77,2% – до 20,2 млрд грн, тоді як обсяг фінансування житлових субсидій збільшився на 41% і становив 49,9 млрд грн.

Фінансування програм соціального захисту дітей і сімей також зросло на 3,4 млрд грн, переважно за рахунок розширення підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Водночас майже удвічі збільшились видатки на соціальний захист осіб з інвалідністю – до 6,7 млрд грн, що зумовлено розширенням фінансування заходів із забезпечення реабілітаційними та допоміжними засобами, протезування, а також компенсації вартості реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю.

Повномасштабна збройна агресія проти України спричинила суттєві зміни демографічної структури населення, що проявляються у зростанні кількості ветеранів, осіб з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб, які потребують посиленої соціальної підтримки. У відповідь на ці виклики державна політика спрямована на підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів через розвиток системи соціальних послуг, орієнтованих на індивідуальні потреби населення [3]. Для досягнення зазначених цілей запроваджено механізми стимулювання конкуренції серед надавачів соціальних послуг шляхом проведення відкритих тендерів і конкурсів. Такий підхід дозволяє залучати приватних постачальників, включених до державного реєстру соціальних послуг. У 2024 році на реалізацію нової бюджетної програми «Розвиток системи соціальних послуг» виділено фінансування обсягом 1,1 млрд грн.

Висновки. Таким чином, у стратегічній перспективі бюджетна політика соціального спрямування трансформується у багатовимірний механізм, що поєднує інструменти соціального захисту та економічного розвитку відповідно до сучасних концепцій публічних фінансів і сталого розвитку. Важливим елементом державної демографічної політики виступає Стратегія демографічного розвитку України до 2040 року, спрямована на прогнозування демографічних процесів і моніторинг реалізації відповідних заходів. Водночас зростання соціальних ризиків в умовах війни зумовлює збільшення бюджетних видатків на соціальний захист, значна частина яких фінансується за рахунок міжнародної фінансової допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію проєктів у межах Програми з відновлення України: постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 09.03.2026).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування служби зайнятості, соціального страхування на випадок безробіття та сприяння продуктивній зайнятості насе-

лення: Закон України від 21 вересня 2022 р. № 2622-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.03.2026).

3. Про затвердження Порядку використання коштів державного бюджету на розвиток системи соціальних послуг: Постанова КМУ від 22 грудня 2023 р. № 1352. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1352-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.03.2026)
4. Стратегія демографічного розвитку України до 2040 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2024 р. № 922-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.03.2026).

Отримано: 01.04.2026

Юлія ДАНЧУК

кандидат психологічних наук, доцент,

старший викладач кафедри загальної та практичної психології

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5576-9923>

РОЛЬ АВТОМАТИЧНИХ ДУМОК У ФОРМУВАННІ ТРИВОЖНИХ РОЗЛАДІВ

У статті розглядається роль автоматичних думок у формуванні та підтриманні тривожних розладів. Проаналізовано теоретичні підходи до розуміння автоматичних думок у межах когнітивно-поведінкової терапії та їхній вплив на емоційні реакції і поведінку людини. Описано механізми виникнення негативних автоматичних думок та їх зв'язок із когнітивними викривленнями, що сприяють підвищенню рівня тривоги. Окреслено можливості психологічної корекції автоматичних думок як важливого напрямку профілактики та психотерапії тривожних розладів.

Ключові слова: автоматичні думки, тривожні розлади, когнітивні викривлення, когнітивно-поведінкова терапія, тривога, емоційна регуляція, когнітивні схеми, психологічна корекція, само-рефлексія, психотерапія.

Сучасне життя характеризується високим рівнем невизначеності, соціального напруження та інформаційного навантаження, що сприяє зростанню поширеності тривожних розладів. Одним із ключових психологічних механізмів, що лежить в основі виникнення та підтримання тривоги, є автоматичні думки – швидкі, спонтанні когнітивні реакції, які виникають у відповідь на певні ситуації (Beck, 2011). Саме ці думки визначають інтерпретацію подій та впливають на емоційний стан людини.

Поняття автоматичних думок було детально розроблено у межах когнітивної теорії емоційних розладів. Згідно з підходом А. Бека, автоматичні думки виникають миттєво, часто неусвідомлено, і можуть бути як адаптивними, так і дисфункціональними (Beck, 1976). У випадку тривожних розладів вони зазвичай мають катастрофічний або загрозливий характер, що спричиняє посилення тривоги та формування унікальної поведінки.

Автоматичні думки тісно пов'язані з когнітивними схемами – глибинними переконаннями людини про себе, інших та світ. Негативні схеми можуть призводити до систематичного спотворення інформації, формування когнітивних викривлень і надмірного сприйняття загрози (Clark & Beck, 2010). Наприклад, людина може інтерпретувати нейтральну ситуацію як небезпечну, що викликає підвищення рівня тривоги та фізіологічну реакцію стресу.

Одним із найпоширеніших когнітивних викривлень при тривожних розладах є катастрофізація, тобто тенденція очікувати найгіршого розвитку подій (Burns, 1989). Такі ав-

томатичні думки можуть проявлятися у вигляді тверджень: «Я обов'язково помилюся», «Зі мною станеться щось погане», «Я не впораюся із ситуацією». Подібні когнітивні патерни підсилюють емоційне напруження та формують замкнене коло тривоги.

Дослідження показують, що люди з тривожними розладами демонструють підвищену схильність до негативних автоматичних думок, особливо у ситуаціях невизначеності або соціальної оцінки (Hofmann et al., 2012). Це призводить до посилення гіперуваги до потенційних загроз та зниження здатності об'єктивно оцінювати реальність.

Когнітивно-поведінкова терапія розглядає роботу з автоматичними думками як один із центральних напрямів психотерапевтичного втручання. Основним завданням є навчити клієнта ідентифікувати власні автоматичні думки, аналізувати їхню достовірність та замінювати більш реалістичними і адаптивними інтерпретаціями (Beck, 2011).

Ефективними методами роботи з автоматичними думками є ведення щоденника думок, техніка когнітивного реструктурування, сократичний діалог та поведінкові експерименти. Ці методи допомагають клієнтам усвідомити власні мисленнєві патерни та поступово змінювати їх, що сприяє зниженню рівня тривоги (Dobson & Dozois, 2010).

Наукові дослідження підтверджують ефективність когнітивних інтервенцій у роботі з тривожними розладами. Наприклад, метааналіз Butler et al. (2006) показав, що когнітивно-поведінкова терапія є одним із найбільш ефективних методів лікування тривожних розладів, оскільки вона безпосередньо спрямована на зміну дисфункціональних автоматичних думок.

Підсумовуючи, можна зазначити, що автоматичні думки відіграють ключову роль у формуванні та підтриманні тривожних розладів. Вони впливають на інтерпретацію подій, емоційні реакції та поведінкові стратегії людини. Негативні автоматичні думки, що ґрунтуються на дисфункціональних когнітивних схемах, можуть призводити до хронічного переживання тривоги та уникання потенційно значущих життєвих ситуацій.

Важливим напрямом психологічної допомоги є формування у людини навичок усвідомлення власних автоматичних думок та їх критичного аналізу. Використання когнітивно-поведінкових технік сприяє розвитку більш реалістичного мислення, підвищенню емоційної регуляції та зменшенню інтенсивності тривожних переживань.

З практичної точки зору результати досліджень свідчать про можливість ефективного застосування роботи з автоматичними думками у різних сферах психологічної практики:

- **Клінічна практика:** використання когнітивних технік допомагає зменшити симптоми генералізованої тривоги, панічних атак та соціальної тривожності.
- **Освітній контекст:** навчання студентів навичкам розпізнавання автоматичних думок сприяє розвитку психологічної стійкості та ефективного подолання стресу.
- **Психологічне консультування:** робота з автоматичними думками допомагає клієнтам краще розуміти власні емоційні реакції та формувати більш адаптивні способи реагування на складні життєві ситуації.

Таким чином, дослідження автоматичних думок має важливе значення для розуміння механізмів виникнення тривожних розладів та розробки ефективних психотерапевтичних підходів. Подальші наукові дослідження можуть сприяти поглибленню знань про взаємозв'язок когнітивних процесів і емоційних станів, а також удосконаленню методів психологічної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Beck, A.T. Cognitive therapy and the emotional disorders. International Universities Press. 1976
2. Beck, A.T. Cognitive therapy: Basics and beyond. Guilford Press. 2011.
3. Butler, A.C., Chapman, J.E., Forman, E.M., & Beck, A.T. The empirical status of cognitive-behavioral therapy. *Clinical Psychology Review*. 2006. 26(1), 17–31.
4. Dobson, K.S. & Dozois, D.J.A. Handbook of cognitive-behavioral therapies. Guilford Press. 2010.
5. Hofmann, S.G., Asnaani, A., Vonk, I., Sawyer, A., & Fang, A. The efficacy of cognitive behavioral therapy: A review of meta-analyses. *Cognitive Therapy and Research*. 2012. 36(5), 427–440.

Отримано: 01.04.2026

Наталія ДІДИК

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри загальної та практичної психології

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5852-2379>

МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У статті розглянуто діагностичні методи вивчення емоційного інтелекту: опитувальники, тести здібностей. Вони вивчають різні характеристики емоційного самоконтролю та розуміння емоцій інших.

Ключові слова: емоційний інтелект, діагностичний метод, опитувальник, тест.

Актуальність теми. У час соціальних змін та стресових ситуацій важливим є вміння контролювати свої емоції, розуміти емоції інших, керувати ними при взаємодії з оточуючими. Це забезпечує такий психологічний феномен як «емоційний інтелект».

Мета публікації – проаналізувати методологічний інструментарій для дослідження емоційного інтелекту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «емоційний інтелект» уперше застосували американські психологи Джон Маєр і Пітер Соловей в 1990 р. Це поняття означає уміння людей розуміти свої думки, почуття і контролювати власні емоції [7]. Американськими психологами П. Саловеем і Дж. Майєром введено поняття емоційного інтелекту, як «сукупності ментальних здібностей до розуміння власних емоцій і емоцій інших людей» [30]. За визначенням Д. Гоулмана, «емоційний інтелект (EI) – це здатність мотивувати себе і, незважаючи на труднощі, наполегливо йти до мети, уміння стримувати імпульсивні дії і відкладати задоволення, контролювати власний настрій та не дозволяти стражданням блокувати раціональне мислення, співпереживати та сподіватися» [5, с. 18].

В українській сучасній психології проблему емоційного інтелекту вивчали: Ю.В. Брус, О. Гапончук, І.М. Грузинська, О. Дегтярев, С.П. Дерев'янка, Л.П. Журавльова, В. Зарицька, В.Ф. Калашин, С.Б. Кас'янова, К. С. Кіба, С.Н. Коврига, С.Г. Козловська, О.П. Крупський, О. Ляш, О. Маруховська, Е. Носенко, Г.І. Падурець, Н. Ришак, О.В. Темрук, Г.С. Фролова, А.Г. Четверик-Бурчак, І. Б. Чудаєва, М. Шпак та ін. Е. Носенко емоційний інтелект описує як «складову внутрішнього світу особистості, форму виявлення позитивного став-

лення людини до себе, до інших і до світу» [3, с. 21]. В. Зарицька емоційний інтелект називає «здатністю особистості відчувати емоції, виявляти та керувати ними відповідно конкретній життєвій ситуації» [1, с. 37]. О. Темрук визначила емоційний інтелект як «особистісну компетентність людини, яка пов'язана із внутрішнім світом та переживаннями особистості; здатність до ідентифікації, розуміння та керівництва власними емоціями та інших людей, уміння застосовувати це з метою досягнення благополуччя» [4, с. 211].

Одним із перших у сфері дослідження емоційного інтелекту був автор Д. Гоулман, який на основі власної структурованої моделі розробив опитувальник для визначення емоційної компетентності працівників (Emotional Competence Inventory – ECI) [5]. Також сьогодні найбільше застосування мають такі методики: методика М. Холла, методика Self Report Emotional Intelligence Test (SREIT) автора Н.Шутте, опитувальник «Емоційний інтелект-2» (ЭМИQ-2) Д.Люсіна, тест самозвіту «Emotional Quotient Inventory» (EQ-i) Р. Бар-Она, інтегральний тест на вимірювання емоційних знань «Izard's Emotional Knowledge Test» (ЕКТ) К. Ізарда, тест на встановлення міжособистісних моделей успіху «EQMap» Р. Купера, тест «Trait Emotional Intelligence Questionnaire» (TEIQue) К. Петридеса й Е. Фернхема та ін.

Однією з найперших і найбільш розповсюджених є тест Дж. Майера, П. Саловея та Д. Карузо (MSCEIT: Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test, 1990 р.) [6]. Ця методика оцінює рівень емоційного інтелекту за 4 напрямками здібностей: сприйняття, оцінювання та вираження емоцій (ідентифікація емоцій); використання емоцій для підвищення ефективності мислення; розуміння і аналіз емоцій; свідоме управління емоціями для особистого зростання та поліпшення міжособистісних відносин. Методика складається з 8 секцій. На кожен компонент моделі емоційного інтелекту відводиться по 2 секції.

Досить поширеним є опитувальник EQ «Емоційний інтелект» (Н. Холл), що визначає здатність розуміти свої емоції та емоції інших, керувати власними емоціями на основі прийняття рішень. Методика складається із 30 тверджень та має 5 шкал: «Емоційна обізнаність», «Управління своїми емоціями» (емоційний самоконтроль, емоційна неригідність), «Самотивація» (довільне керівництво власною поведінкою), «Емпатія», «Розпізнавання емоцій інших людей» (вміння впливати на емоційний стан інших).

Опитувальник «Емоційний інтелект» (ЕМІн) Д. В. Люсіна (2004 р.) оцінює емоційний інтелект як особистісну характеристику (вміння розуміти/керувати своїми та чужими емоціями). Опитувальник складається із 46 тверджень серед яких потрібно вибрати те, що найкраще відображає думку респондента. У ньому є шкали: міжособистісний EI, внутрішньоособистісний EI, розуміння емоцій, управління емоціями; субшкали: розуміння чужих емоцій, управління чужими емоціями, розуміння своїх емоцій, управління своїми емоціями, контроль експресії.

Тест емоційного інтелекту Шутте (Schutte Self-Report Emotional Intelligence Test, SREIT) – це самозвітний опитувальник, що спрямований на вивчення здатності оцінювати, виражати, регулювати та використовувати емоції. Тест складається з 33 запитань, на які потрібно відповісти: цілком не згоден, швидше не згоден, важко відповісти, швидше згоден, цілком згоден.

Методика дослідження рівня розвитку емоційного інтелекту В.В. Зарицької складається з 76 запитань, на які потрібно відповідати: так, часто, інколи, ніколи. Результати опрацьовуються за шкалами: розуміння особистістю власних емоцій, саморегуляція емоцій, розуміння особистістю емоцій інших, здатність використовувати емоції у діяльності і спілкуванні [1].

На нашу думку, для діагностики емоційного інтелекту можна застосувати тест «Рівень емоційної стійкості» (Є.О. Тарасов), що складається з 10 тверджень. Він проводиться з ме-

тою визначення рівня емоційної стійкості і здатності витримувати стресові ситуації, зберігаючи психологічну рівновагу. Також рекомендуємо проводити методику вивчення сформованості емоційної саморегуляції людини (С.А. Поліщук), що складається з 35 тверджень, з метою діагностики рівня розвитку емоційної саморегуляції особистості.

Висновки. Отже, діагностика емоційного інтелекту включає комплекс методів самозвіту (опитувальники) і об'єктивні тести здібностей, що вивчають здатність розпізнавати, розуміти, керувати емоціями і впливати на емоції оточуючих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зарицька В. Методика дослідження емоційного інтелекту особистості. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 3. Т. 2. С. 37-41.
2. Карузо Д., Саловей П. Емоційний інтелект керівника: як розвивати й використовувати чотири базові навички емоційного лідерства. Київ: Самміт-Книга. 2016. 296 с.
3. Носенко Е.Л., Коврига Н.В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції: монографія. 2003. Київ: Вища школа, 159 с.
4. Темрук О. Проблема емоційного інтелекту на сучасному етапі розвитку психологічної думки. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди". Педагогіка. Психологія. Філософія*. 2014. Вип. 33. С. 207-223.
5. Goleman D. Working with emotional intelligence. New York: Bantam Books, 2000. 400 p.
6. Mayer J. D. & other. Measuring emotional intelligence with the MSCEIT V2.0. *Emotion*. 2003. Vol. 3. P. 97-105. DOI: <https://doi.org/10.1037/1528-3542.3.1.97>
7. Salovey P., Mayer J.D. *Emotional Intelligence. Imagination, Cognition, and Personality*. 1990. № 9 (3). P. 185-211.

Отримано: 01.04.2026

Оксана ДМІТРІЄВА

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8869-8156>

ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ»

У статті висвітлено підходи до визначення поняття «комунікативна компетентність особистості». Узагальнено основні складові комунікативної компетентності та обґрунтовано її значущість у професійній підготовці майбутніх педагогів.

Ключові слова: комунікативна компетентність, особистість, професійна підготовка, педагог, спілкування, міжособистісна взаємодія, компетентності.

Актуальність теми. Трансформації, що відбуваються у сучасному суспільстві, зумовлюють потреби ринку праці у фахівцях, які є не лише компетентними у своїй галузі діяльності, а й таких, які здатні працювати в команді, вміти налагодити контакт на робочому місці та підтримувати позитивний клімат, які успішно працюватимуть у своїй сфері з іншими

людьми. Освітня галузь потребує педагогів, які зможуть ефективно комунікувати, знайти порозуміння з кожним учнем, налагодити з ним контакт, з'ясувати, за потреби, проблеми, що виникають у вихованця під час навчання у закладі освіти, знайти вихід з конфліктної ситуації, встановити взаєморозуміння та взаємодію, ефективно співпрацювати з дитиною та її батьками. Усі ці вимоги актуалізують формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів.

Мета публікації – розкрити сутність поняття «комунікативна компетентність особистості» та узагальнити наукові підходи до його тлумачення.

Виклад основного матеріалу дослідження. З'ясовуючи різні підходи до визначення поняття «комунікативна компетентність», нами встановлено, що вивчення його у різних галузях науки проаналізовано, зокрема, О. Максимовою [2]. Науковиця наголошує на тому, що зазначена проблема досліджувалася О. Беляєвим, А. Богуш, М. Васильєвою, М. Вашуленко, Л. Виготським, Н. Волковою, Є. Голобородько, Ю. Ємельяновим, Ю. Жуковим, І. Зимньою, В. Кан-Калик, А. Капською, Т. Ладиженською, Л. Мацько, Н. Пашківською, Л. Петровською, О. Савченко, Г. Сагач, та іншими.

Зокрема, з точки зору лінгвістики, комунікативна компетентність – це знання про мову, навички та вміння застосовувати їх у різних ситуаціях (Н. Гез, О. Казарцева, С. Мартиненко, Г. Рурік, Ю. Федоренко); з точки зору психології та соціології – це заснована на знаннях та чуттєвому досвіді здатність людини орієнтуватися у ситуаціях спілкування та вільно оперувати вербальними та невербальними засобами спілкування (Ю. Ємельянов); здатність встановлювати та підтримувати потрібні контакти з людьми (Ю. Жуков, Л. Петровська). Отже, вчені розглядають комунікативну компетентність особистості як сукупність знань, умінь і навичок, що проявляються у комунікативних діях та забезпечують ефективність взаємодії з оточуючими [2, с. 65].

Також зазначається, що необхідними складовими комунікативної компетентності дослідники відзначають адекватну реакцію людині у самій собі, у власному потенціалі, а також у потенціалі партнера; готовність і вміння будувати контакт з людьми; внутрішні засоби регуляції комунікативних дій; вміння орієнтуватися у різних ситуаціях спілкування та спроможності ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе та інших [2, с. 65].

Л. Гавриляк у своїх дослідженнях зазначає, що «комунікативна компетентність – це узагальнена комунікативна властивість особистості, що включає розвинуті комунікативні здібності, сформовані вміння і навички міжособистісного спілкування, знання про основні його закономірності та правила. Таким чином, сформована комунікативна компетентність надає можливість фахівцю успішно вступати у різного роду (вербальні та невербальні, усні й письмові) контакти для вирішення комунікативних задач (передачі інформації, ведення переговорів, встановлення та підтримки контактів та ін.)» [1, с.71].

Висновки. Узагальнюючи здійснений аналіз проблеми, можна зазначити, що комунікативна компетентність – це важливий набір навичок, що дає змогу людині ефективно спілкуватися, враховуючи мовні, соціальні, культурні та емоційні аспекти взаємодії. Вона допомагає у побудові успішних стосунків між педагогом та здобувачами освіти, дає можливість професійно зростати, бути зрозумілим у колективі дітей, колег, друзів, у соціумі. Професійно компетентний педагог, у якого серед багатьох інших, в тому числі, є сформована комунікативна компетентність є конкурентоспроможним фахівцем на сучасному ринку праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гавриляк Л.С. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *ЛЮГОС. Мистецтво наукової думки*: науковий журнал. 2019. № 3. Квітень. С. 70-73.
2. Максимова О.О. Комунікативна компетентність вчителя початкової школи. *Молодь і ринок*. 2016. № 5 (136). С. 59-63.

Отримано: 01.04.2026

Тетяна ДОКУЧИНА

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7892-7728>

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті висвітлено значення науково-дослідницької діяльності здобувачів вищої освіти у процесі професійної підготовки. Охарактеризовано основні напрями та види дослідницької діяльності, а також обґрунтовано її вплив на формування професійної компетентності майбутніх фахівців.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність, здобувачі вищої освіти, професійна компетентність, професійна підготовка.

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку вищої освіти особливого значення набуває залучення здобувачів вищої освіти до науково-дослідницької діяльності, що сприяє розвитку самостійності, критичного осмислення інформації, аналітичних здібностей та готовності до постійного професійного вдосконалення. У процесі виконання дослідницьких завдань здобувачі вищої освіти поглиблюють теоретичні знання, набувають практичного досвіду розв'язання професійно значущих проблем і формують вміння приймати обґрунтовані рішення. Участь у наукових дослідженнях є чинником становлення професійної компетентності майбутніх фахівців.

У наукових дослідженнях вчених (О. Крушельницької, Г. Пономарьова, В. Шейко, Г. Цехмістрової та ін.) висвітлюються різні аспекти науково-дослідницької діяльності здобувачів вищої освіти, зокрема її теоретико-методичні засади, роль у формуванні професійної компетентності та особливості організації у закладах вищої освіти.

Мета публікації – розкрити роль науково-дослідницької діяльності здобувачів вищої освіти як чинника формування їхньої професійної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В. Семиченко зазначає, що сучасний фахівець має володіти науковим мисленням, що характеризується системністю, діалектичним підходом, аналітичною логікою, здатністю бачити проблему комплексно та передбачати наслідки її вирішення. До важливих складових цього мислення належать навички наукової діяльності: вміння швидко орієнтуватися в інформаційних потоках, формувати та розвивати нові пізнавальні (гіпотетичні) і практичні інноваційні моделі. Таким чином, у сучасному професійному середовищі вагомою є готовність до науково-дослідницької роботи як інтелектуально-творчого процесу, спрямованого на отримання та застосування нових знань [3].

Відтак, в процесі фахової підготовки мають формуватися основи науково-дослідницької діяльності, професійної компетентності та дослідницької особистості майбутнього фахівця.

Науково-дослідницька компетентність відіграє ключову роль у забезпеченні високого рівня освіти, адже сприяє розвитку аналітичного мислення, самостійності та здатності до творчого розв'язання професійних завдань. Водночас вона виступає необхідною умовою формування конкурентоспроможного фахівця, здатного ефективно застосовувати знання та навички у професійній діяльності та адаптуватися до вимог сучасного ринку праці.

Науково-дослідницька діяльність здобувачів вищої освіти реалізується за кількома напрямками [4]:

- науково-дослідницька діяльність в межах навчального процесу, яка передбачає підготовку рефератів, участь у семінарських заняттях, виконання та захист курсових і кваліфікаційних (дипломних) робіт, а також виконання дослідницьких завдань під час виробничої практики на замовлення підприємств;
- науково-дослідницька діяльність поза навчальною програмою, що передбачає участь у наукових гуртках, реалізацію госпрозрахункових наукових проєктів у межах творчої співпраці кафедр та факультетів;
- участь у наукових заходах та конкурсах, зокрема таких як: конференції, олімпіади, круглі столи, підготовка тез доповідей і публікацій.

На сучасному етапі освіти можна виділити такі види науково-дослідницької діяльності здобувачів вищої освіти [1; 2; 4]:

- аналіз наукової літератури;
- систематизація матеріалів опрацьованих літературних джерел;
- підготовка наукових повідомлень, звітів, рефератів, доповідей, тез, статей;
- курсові, дипломні (кваліфікаційні) роботи;
- наукові проєкти та стартап-проєкти;
- дослідні комп'ютерні програми;
- конструкторські розробки приладів, пристроїв та ін.

Розвиток науково-дослідницької компетентності здобувачів вищої освіти є багатокомпонентним процесом, що потребує створення сучасного освітнього середовища, яке поєднує відкритість до інновацій, інтеграцію наукової та освітньої складових, активне використання інформаційно-комунікаційних технологій та ін.

Висновки. Залучення здобувачів вищої освіти до різних видів науково-дослідницької діяльності сприятиме якісній підготовці до професійної діяльності, формуванню здатності ефективно використовувати сучасні методи та технології у професійній практиці. Водночас це стимулює розвиток наукового потенціалу закладу вищої освіти, підвищує якість наукових результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Варава І.М. Особливості науково-дослідницької діяльності студентів як суб'єктів вищої освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2018. Вип. 52. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5309>

2. Виконання та захист курсових і дипломних робіт студентами спеціальності 016 Спеціальна освіта: навчально-методичний посібник / кол. авторів; за заг. ред. С.А. Михальської. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. 120 с.
3. Семиченко В.А. Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід. Київ: Віпол, 2000. 636 с.
4. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2004. 240 с.

Отримано: 01.04.2026

Світлана ДОРОФЕЙ

кандидат психологічних наук,

старший викладач кафедри загальної та практичної психології

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9623-3623>

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У РОЗВИТКУ ТВОРЧОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ЗМІН

У тезах розкрито значення емоційного інтелекту як психологічного ресурсу розвитку творчості молодших школярів в умовах соціальної нестабільності. Обґрунтовано взаємозв'язок емоційної компетентності та креативності в освітньому процесі початкової школи.

Ключові слова: емоційний інтелект, творчість, молодші школярі, креативність, емоційна компетентність, освітнє середовище, суспільні зміни.

Актуальність теми зумовлена тим, що сучасні суспільні трансформації, спричинені соціально-економічними, культурними та безпековими викликами, істотно впливають на психічний розвиток дитини молодшого шкільного віку. Умови нестабільності підсилюють емоційне навантаження, викликають тривожність, невпевненість, що, своєю чергою, може гальмувати пізнавальну активність і творче самовираження. У зв'язку з цим особливої ваги набуває пошук внутрішніх психологічних ресурсів, здатних забезпечити збереження психо-емоційної стабільності та стимулювати розвиток творчого потенціалу дитини. Одним із таких ресурсів виступає емоційний інтелект як інтегративна здатність усвідомлювати, розуміти й регулювати власні емоції та емоції інших.

У контексті вітчизняної психології проблема розвитку особистості в умовах соціальних змін знайшла відображення у працях С. Максименка, який обґрунтовував провідну роль особистісного потенціалу та внутрішніх механізмів саморозвитку дитини [2]. З позицій діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів розвиток відбувається через активну взаємодію суб'єкта із соціальним середовищем, що особливо актуально в період молодшого шкільного віку.

Емоційний інтелект у сучасних дослідженнях трактується як інтегративна характеристика особистості, що охоплює емоційну обізнаність, саморегуляцію, емпатію та соціальні навички. У вітчизняній психології проблематика емоційної регуляції та емоційного розвитку особистості висвітлювалася у працях В. Казібекова та О. Лурії (у контексті нейропсихологічних механізмів емоцій і пам'яті). Важливим є також внесок Г. Костюка, який підкреслював взаємозв'язок емоційної сфери та пізнавальної активності, доводячи, що інтелектуальний розвиток неможливий без емоційного підґрунтя.

Творчість молодших школярів виявляється у здатності до створення нового продукту (образу, ідеї, способу дії), що характеризується оригінальністю, гнучкістю мислення, розвинутою уявою та прагненням до самовираження. У працях І. Беха акцентується увага на значенні особистісно орієнтованого підходу в освітньому процесі, де атмосфера емоційної підтримки, прийняття й довіри виступає необхідною умовою розвитку креативності дитини [1].

Логіка взаємозв'язку емоційного інтелекту та творчості полягає в тому, що сформовані навички емоційної саморегуляції сприяють зниженню внутрішніх бар'єрів (страху помилки, тривожності, невпевненості), які часто гальмують творчу активність. Позитивний емоційний фон активізує пізнавальні процеси, підвищує гнучкість мислення, стимулює ініціативність і відкритість до нового досвіду. Таким чином, емоційний інтелект виступає психологічною основою творчої самореалізації молодшого школяра в умовах суспільних змін.

Метою публікації є теоретичне обґрунтування ролі емоційного інтелекту у розвитку творчості молодших школярів в умовах суспільних змін та визначення психологічних умов його формування в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз проблеми засвідчує, що емоційний інтелект виступає важливим внутрішнім ресурсом розвитку особистості в молодшому шкільному віці. Його структурні компоненти – емоційна обізнаність, саморегуляція, емпатія та соціальні навички – забезпечують здатність дитини адекватно реагувати на соціальні виклики та зберігати психологічну рівновагу в умовах суспільних змін. Саме завдяки сформованим механізмам емоційної регуляції знижується рівень тривожності, що створює сприятливий психічний фон для прояву творчої активності.

Творчість як процес продукування нового безпосередньо пов'язана з емоційною сферою особистості. Позитивні емоції розширюють когнітивні можливості, активізують уяву, асоціативність і гнучкість мислення, тоді як негативні переживання можуть блокувати ініціативність і самовираження. Отже, емоційний інтелект виконує регулятивну функцію у структурі творчої діяльності, забезпечуючи психологічну готовність дитини до експериментування, фантазування та нестандартного мислення. Таким чином, теоретично обґрунтовується положення про те, що високий рівень розвитку емоційного інтелекту є важливою передумовою формування креативності молодших школярів.

Визначення психологічних умов формування емоційного інтелекту в освітньому процесі дозволяє конкретизувати шляхи його розвитку. До таких умов належать:

- створення емоційно безпечного та підтримувального освітнього середовища;
- розвиток навичок емоційної рефлексії та саморегуляції;
- організація партнерської взаємодії між учителем і учнями;
- використання інтерактивних та творчих методів навчання;
- інтеграція арттерапевтичних технологій (малювання, драматизація, казкотерапія), що поєднують емоційне переживання з продуктивною діяльністю.

Реалізація зазначених умов сприяє не лише гармонійному емоційному розвитку, а й активізації творчого потенціалу молодших школярів, що є особливо значущим в умовах суспільних трансформацій.

Висновки. Емоційний інтелект виступає важливим чинником розвитку творчості молодших школярів, особливо в умовах суспільних змін. Формування емоційної компетентно-

сті сприяє підвищенню адаптивності, зниженню тривожності та активізації креативного потенціалу дитини. Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення та апробація програм розвитку емоційного інтелекту як засобу підтримки творчої активності молодших школярів у сучасному освітньому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І.Д. Особистісно орієнтоване виховання. Київ: Либідь, 2003. 344 с.
2. Максименко С.Д. Генетична психологія: проблеми методології. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. 400 с.
3. Моляко В.О. Психологія творчості. Київ: Знання України, 2006. 320 с.
4. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ: Радянська школа, 1989. 608 с.
5. Красовська О., Соїко І., Міськова Н. та ін. Creative Pedagogical Technologies for the Development of Emotional Intelligence of Primary School Children in the Educational Environment of the New Ukrainian School. *Creative Education*, 2025, 16(6), С. 904–919.
6. Самойлюкевич І., Свобода В. Developing Emotional Intelligence in Primary School Learners in the Context of Teaching English. *Pedagogical Sciences*, Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка. 2021. DOI: [https://doi.org/10.35433/pedagogy.3\(106\).2021.33-44](https://doi.org/10.35433/pedagogy.3(106).2021.33-44)
7. Хижняк І., Недовіз С. Емоційний інтелект учнів початкових класів в умовах освітніх ризиків. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2025. Вип. 24. С. 38–52. DOI: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.24.2025.349701>

Отримано: 01.04.2026

Оксана КОНСТАНТИНІВ

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри логопедії та спеціальних методик

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0660-2657>

ВИКОРИСТАННЯ АСИСТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПОДОЛАННІ ПОРУШЕНЬ ЧИТАННЯ

У тезах розглянуто теоретичні та практичні аспекти використання асистивних (допоміжних) технологій у процесі подолання порушень читання в учнів з дислексією. Визначено поняття «асистивні технології», проаналізовано їх вплив на когнітивну та мотиваційну сфери учнів з дислексією.

Ключові слова: асистивні технології, дислексія, порушення читання, інклюзія, спеціальна педагогіка.

Актуальність теми. Сучасна трансформація освітнього простору в Україні, спрямована на реалізацію інклюзивної форми навчання, потребує пошуку ефективних інструментів підтримки учнів з особливими освітніми потребами. Серед значного спектру порушень психофізичного розвитку особливе місце посідають порушення читання (дислексія), які суттєво перешкоджають засвоєнню навчального матеріалу та соціалізації особистості [1]. Одним із найбільш перспективних напрямів подолання цих труднощів є впровадження асистивних технологій, що дозволяють компенсувати дефіцитарні функції учня.

Під терміном «асистивні (допоміжні) технології» (assistive technology) у спеціальній освіті розуміють будь-який пристрій, програмне забезпечення або систему, які використовуються для збільшення, підтримки або покращення функціональних можливостей осіб з обмеженнями життєдіяльності [4]. У контексті порушень читання ці технології спрямовані на подолання бар'єрів при сприйнятті текстової інформації, дозволяючи учням отримувати доступ до навчального контенту нарівні з однолітками.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та аналізі особливостей застосування асистивних технологій як засобу формування навички читання в учнів з дислексією, а також у визначенні їх ролі у підвищенні ефективності навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз сучасних наукових публікацій свідчить, що асистивні технології не замінюють традиційне навчання читання, а слугують засобом, що знімає технічне навантаження з процесу декодування тексту [4;5]. R Lewis зазначає, що використання програм синтезу мовлення (Text-to-Speech) дозволяє учням з дислексією зосередитися на розумінні змісту, а не на механічному прочитуванні слів [4]. Міжнародний досвід підтверджує, що ефективність таких засобів залежить від індивідуалізації вибору: від «низькотехнологічних» (кольорові накладки, лінійки для читання) до «високотехнологічних» (спеціалізоване ПЗ, аудіокниги, штучний інтелект) [4;5].

Використання асистивних технологій в освітньому контексті має свої особливості, зумовлені лінгвістичною структурою мови та доступністю локалізованого програмного забезпечення [3-5]:

✓ *Фонетичний аспект:* українська мова характеризується відносною відповідністю між буквами та звуками, проте для дітей з дислексією складність становлять процеси звукобуквеного аналізу. Технології мають підтримувати чітку артикуляцію та виділення складів.

✓ *Синтез мовлення:* важливим є використання якісних україномовних голосових програм, які коректно відтворюють наголоси, що є критичним для розуміння змісту речень.

✓ *Візуальна адаптація:* Застосування спеціалізованих кирилических шрифтів, таких як «OpenDyslexic», адаптованих під українську абетку, допомагає дітям уникати «дзеркального» читання та змішування оптично схожих літер (наприклад, *п-н-и*).

Впровадження асистивних технологій у навчальний процес демонструє позитивну динаміку за кількома показниками:

1. *Академічна успішність:* учні, які застосовують аудіосупровід паралельно з візуальним зчитуванням тексту, демонструють на 35-40 % краще засвоєння термінології та фактичного матеріалу [5].

2. *Психологічне розвантаження:* зменшення рівня тривожності перед «великим текстом» сприяє підвищенню самооцінки та навчальної мотивації.

3. *Інклюзивна автономія:* дитина отримує можливість працювати самостійно, без постійної підтримки дорослого, що є фундаментальним для формування навичок самонавчання.

Висновки. Асистивні (допоміжні) технології є невід'ємним елементом сучасної спеціальної педагогіки. Для учнів з порушеннями читання вони відкривають доступ до інформаційного простору та забезпечують рівні права на освіту. Перспективним залишається питання системної підготовки педагогів до інтеграції цих засобів у педагогічну роботу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ільяна В.М. Подолання дислексій в учнів 2-4 класів загальноосвітніх шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. *Особлива дитина: навчання та виховання*. 2014. № 1. С. 18–27.
2. Прохоренко Л.І. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання: навч. посіб. Харків: Ранок, 2022. 180 с.
3. Ярмола Н. Інклюзивне навчання. Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2025. 125 с.
4. British Dyslexia Association. Assistive Technology for Dyslexia. URL: <https://www.bdadyslexia.org.uk/> (дата звернення: 14.02.2024).
5. Lewis R.B. Assistive Technology for Students with Learning Disabilities: Strategies and Tools. *Journal of Learning Disabilities*. 2018. Vol. 31, № 1. P. 16–26.

Отримано: 01.04.2026

Денис КУРИЦЯ

кандидат психологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри загальної та практичної психології
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1192-1003>

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ СИТУАЦІЇ

У даній статті розглядаються основні особливості реалізації психологічної допомоги в умовах ситуацій екстремального характеру.

Ключові слова: психологічна експрес-допомога, екстремальні ситуації, посттравматичний стрес, індивідуальний підхід.

Актуальність теми. Сучасний світ характеризується високим рівнем ризиків, пов'язаних із природними катастрофами, техногенними аваріями, військовими конфліктами та терористичними актами. У таких умовах психологічна допомога постраждалим набуває особливого значення, адже саме вона сприяє збереженню психічного здоров'я, відновленню особистісної цілісності та адаптації до нових життєвих умов. Психологічна експрес-допомога є важливим інструментом підтримки дітей і дорослих, які пережили травматичні події, і потребує чіткої організації та професійного підходу.

Мета публікації. Аналіз та висвітлення особливостей організації та здійснення психологічної допомоги в умовах екстремальних ситуацій, визначення ключових принципів роботи психолога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психологічна допомога в умовах екстремальних або надзвичайних ситуацій є складним і багатограним процесом, що потребує від фахівців високого рівня професійної підготовки, відповідальності та сформованих особистісних якостей. Подібні умови діяльності характеризуються підвищеним рівнем емоційної напруги, непередбачуваністю подій, обмеженістю часу для прийняття рішень та необхідністю швидкого реагування на потреби постраждалих. Саме тому формування спеціалізованої групи для надання психологічної експрес-допомоги повинно здійснюватися з урахуванням ряду важливих факторів. Передусім до уваги беруться знання фахівців у галузі вікової психології,

а також розуміння особливостей поведінки людини в кризових і надзвичайних обставинах. Такі знання дозволяють більш точно визначати потреби постраждалих, прогнозувати їхні емоційні реакції та підбирати ефективні способи психологічної підтримки.

Особливо важливим є практичний досвід роботи психологів із представниками різних вікових категорій – від дітей раннього віку до осіб похилого віку. Кожна вікова група має свої психологічні особливості, рівень емоційної стійкості, механізми подолання стресу та потенціал до відновлення після травматичних подій.

Не менш значущою характеристикою фахівця, який працює в умовах надзвичайних ситуацій, є здатність до емпатії. Емпатійність передбачає вміння співпереживати, розуміти емоційний стан іншої людини та встановлювати з нею довірливий контакт. Саме ця якість дозволяє психологу створити атмосферу безпеки та підтримки, що є необхідною передумовою для ефективної психологічної допомоги.

Крім емоційної чутливості, психологи, які працюють у подібних умовах, повинні володіти високим рівнем фізичної та психічної витривалості. Робота в екстремальному середовищі часто пов'язана з відсутністю чітко регламентованого графіка, значним навантаженням, необхідністю працювати протягом тривалого часу без достатнього відпочинку. У таких ситуаціях важливого значення набуває здатність спеціаліста до саморегуляції, контролю власних емоцій та підтримання професійної стабільності.

В основі діяльності психолога завжди лежить принцип індивідуального підходу до кожної людини, яка потребує допомоги. Під час першого контакту з постраждалим надзвичайно важливо встановити довірливі взаємини, продемонструвати повагу до його почуттів і переживань та створити атмосферу психологічної безпеки. Психолог повинен уважно вислухати людину, підтвердити значущість її емоційного досвіду та показати готовність підтримати її в складний період життя. Важливою складовою психологічної підтримки є емоційна допомога та формування у постраждалої особистості бачення майбутнього. Людина, яка пережила травматичну подію, часто концентрується виключно на негативних переживаннях і втрачає відчуття перспективи. Завдання психолога полягає у розширенні психологічного часу та простору можливостей клієнта, допомозі у формуванні надії та усвідомленні того, що життя може продовжуватися попри пережиті труднощі.

Екстремальні події можуть викликати широкий спектр психічних реакцій. До найпоширеніших належать астеничні стани, підвищена втомлюваність, емоційна нестабільність, різноманітні невротичні прояви та нав'язливі страхи, пов'язані з можливістю повторення травматичної ситуації. У деяких випадках спостерігається регрес особистості, коли людина повертається до більш примітивних форм поведінки, або порушення структури самосвідомості, що проявляється у втраті відчуття цілісності власного «Я». Саме тому психологічна допомога в таких умовах спрямована передусім на зниження рівня емоційної напруги, стабілізацію психічного стану, відновлення працездатності та формування ефективних механізмів психологічної адаптації.

Для досягнення цих цілей застосовується комплекс спеціальних психотерапевтичних і психокорекційних методів. Одним із них є тілесно-орієнтована терапія, що передбачає використання різних технік роботи з тілом, зокрема психомасажу та аутогенного тренування. Такі методи допомагають знизити рівень фізичного та емоційного напруження, відновити відчуття контролю над власним станом і сприяють загальному розслабленню організму.

Окреме місце серед психотерапевтичних підходів займає ескапотерапія, яка особливо результативна у роботі з дітьми та підлітками. Цей метод передбачає використання різних форм творчої діяльності, що допомагають відволіктися від травматичних переживань і поступово відновити емоційну рівновагу. Наприклад, казкотерапія дає можливість дітям через символічні сюжети моделювати боротьбу добра і зла, знаходити позитивне завершення складних історій і таким чином формувати віру у подолання труднощів. Для підлітків більш ефективною може бути книготерапія, яка передбачає читання та обговорення літературних творів, що містять життєві приклади подолання складних ситуацій. Аналізуючи поведінку героїв, підлітки можуть краще зрозуміти власні переживання та сформувати більш реалістичні уявлення про життя.

Важливим аспектом організації психологічної допомоги є чітка структура роботи групи експрес-допомоги. Така група зазвичай функціонує під керівництвом координатора або керівника, який визначає загальну стратегію та тактику діяльності, розподіляє обов'язки між спеціалістами та забезпечує ефективну взаємодію всіх учасників процесу. Крім того, важливим елементом роботи є проведення регулярних рефлексивних зустрічей, під час яких психологи аналізують складні випадки, обговорюють труднощі у роботі та обмінюються професійним досвідом.

Висновки. Психологічна допомога в умовах екстремальних ситуацій є складним і багатограним процесом, що потребує високого рівня професіоналізму, емпатії та витривалості від психологів. Основою ефективної роботи є індивідуальний підхід, доброзичливість, підтримка особистісної ідентичності та використання спеціально розроблених методів психокорекції. Важливим є також правильне формування групи експрес-допомоги, її організаційна структура та готовність до роботи в непередбачуваних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Екстремальна психологія: підручник / за заг. ред. проф. О.В. Тімченка. Київ: ТОВ «Август Трейд», 2007. 502 с.
2. Михальська С.А., Чеканська О.А. Психологія екстремальних ситуацій: навч.- метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2014. 189 с.
3. Психологія екстремальних та кризових ситуацій: навч.-метод. посіб. для студ. денної та заочної форм навчання освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» за спеціальністю 053 «Психологія» / Романовський О.Г., Черкашин А.І., Грень Л.М. та ін. Харків: Видавництво Іванченка І.С., 2022. 356 с.

Отримано: 01.04.2026

Вадим ЛЕВИЦЬКИЙ

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри логопедії та спеціальних методик
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1513-5744>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОСОДИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ СТЕРТОЮ ДИЗАРТРІЄЮ

У статті висвітлені результати дослідження, розробки та апробації програми логопедичної роботи з формування просодичної сторони мовлення дошкільників зі стертою дизартрією.

Ключові слова: діти дошкільного віку, дизартрія, інтонація, заняття, корекція, розвиток.

Актуальність теми. Стерта дизартрія є одним з порушень мовленнєвого розвитку, що характеризується розладами фонетичного та просодичного компонентів мовленнєвої функціональної системи. Виникає внаслідок мікроорганічного ураження центральної нервової системи [4].

Підвищення ефективності корекційної логопедичної роботи, спрямованої на усунення мовленнєвих порушень у дітей з діагнозом «дизартрія», залишається однією з важливих проблем сучасної логопедії.

Мета публікації полягає у обґрунтуванні та презентації програми логопедичної роботи, спрямованої на формування просодичної сторони мовлення у дошкільників зі стертою дизартрією.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі онтогенезу просодичні засоби мовлення випереджають словесні компоненти. У ранньому дитинстві модульовані звуки, такі як: гуління, белькіт чи інтонаційно забарвлений крик, виконують функцію спілкування та відображення емоційного стану дитини. Просодичні засоби у вигляді емоційно-виразних вокалізацій слугують передумовою розвитку мовлення [2].

У дослідженні взяли участь 10 дітей зі стертою дизартрією віком 5,5-6 років, які склали експериментальну групу.

З огляду на рухові та мовленнєві порушення, характерні для дизартрії, корекційна робота вимагає комплексного підходу.

Основні напрямки корекційно-розвивальної роботи окреслюються наступним чином:

1. Розвиток темпо-ритмічної організації мовленнєвого висловлювання. До цього наряду входять вправи, спрямовані на формування навичок регулювання темпу і ритму мовлення. Зокрема, виконуються завдання на вимову знайомих віршованих фраз у різному темпі: помірно, швидко, повільно, з поступовим уповільненням або прискоренням.

2. Розвиток голосових характеристик: тембру, сили і висоти голосу. Проводиться систематична робота з метою поетапного регулювання сили голосу під рахунок (1-5), назв предметів, а також під час повторення фраз. Важливим є звуконаслідування: відтворення голосів тварин або певних емоційних характеристик у фразах (наприклад, уявним голосом лисиці, вовка чи ведмеда).

3. Формування мелодики, логічного наголосу та емоційної виразності мовлення. Особлива увага приділяється тренуванню вимови голосних з різною інтонацією (наприклад, з інтонаціями переляку, погрози чи хитрості), подовженню голосних звуків у контексті висловлювання здивування, ніжності або схвалення, а також роботі над логічним наголосом [1].

У роботі з дітьми зі стертою формою дизартрії необхідно брати до уваги такі аспекти: порушення просодики суттєво впливають на розбірливість і виразність мовлення та надають йому емоційного забарвлення. Водночас, значна частина логопедів зосереджує увагу лише на виправленні звуковимови, недостатньо приділяючи увагу розвитку емоційної складової.

Ключову роль у корекційній роботі відіграє використання методів фонетичної ритміки. Поєднання рухових вправ з артикуляційними сприяє зменшенню напруженості в органах мовлення та подоланню його монотонності. Формування розкутості та невимушеності позитивно позначається на пластичності органів артикуляції. Увага акцентується на нормалізації мовленнєвого дихання, плавності вимови, а також на формуванні навичок зміни сили та висоти голосу без спотворення тембрових характеристик. Значна частина вправ включає відпрацювання правильної артикуляції звуків, їх ізольованого відтворення, а також відтворення складів, словосполучень і фраз у заданому темпі. Крім того, практикується розрізнення ритмів та вміння передавати емоції з допомогою різноманітних інтонаційних засобів.

Робота з формування правильного мовленнєвого дихання спрямована на збільшення тривалості та сили немовленнєвого видиху, а також видиху під час фонації звукосполучень, вимови слів і фраз. Для розвитку мовленнєвого дихання, окрім роботи зі звуками, рекомендується вимовляти короткі чистомовки та невеликі фрази у відповідь на питання. Важливо контролювати, щоб діти вимовляли слова на одному видиху, а довші фрази, що складаються з 6 і більше слів, поділяли на сегменти з правильним розподілом пауз відповідно до змісту [3].

Перші етапи логопедичної роботи складалися з артикуляційних вправ. Використовуючи ритм та музичний супровід, дітей навчали виконувати вправи під рахунок і сильну долю музичного такту. На наступному етапі увага приділялася розвитку контролю за голосом і диханням. Наприклад, діти розводили руки в сторони під час вдиху та зводили їх разом, одночасно вимовляючи звук на видиху.

Для покращення рухливості гортані та м'якого піднебіння застосовувалася вправа із «позіханням», де рот закривається під час імітації позіхання. Розвитку контролю над диханням сприяли вокальні вправи: дітям пропонувалося співати звуки на видиху з плавними рухами рук. Спочатку тренували вимову голосних звуків, потім додавали приголосні, складаючи з них склади та слова. Для покращення дикції використовували комбінації складів з поступовим прискоренням темпу з допомогою музичного супроводу. Розвиток голосу підтримувався вокалізацією та співом: спочатку діти співали без рухів, а згодом поєднували спів з руховими елементами.

Висновки. Результати дослідження свідчать про ефективність виконаної корекційної роботи. Усі діти експериментальної групи навчилися регулювати гучність голосу, опанували навички інтонування мелодійних рухів від низьких до високих тонів і навпаки. Голос став виразнішим і дзвінкішим, покращилася здатність до інтонування, зменшилася кількість помилок у мовленні, а тембр голосу набув більшої виразності та контрольованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голуб А.В. Історичний аспект проблеми дизартрії (Хронологізація. Перший та другий періоди). *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка. Сер.: Соціально-педагогічна*. 2013. Вип. 22 (1). С. 30-40.
2. Дідкова Л.М. Клініко-педагогічна характеристика дітей зі стертою дизартрією. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна*

- педагогіка та спеціальна психологія. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. Вип. 27. С. 57-62.
3. Конопляста С.Ю. Дизартрія у систематичі мовленнєвих порушень (сучасний погляд). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2019. Вип. 66. С. 111-116.
4. Логопедія: підручник / за ред. М.К. Шеремет. 3-тє вид., перер. та доповн. Київ: Видавничий дім «Слово», 2015. 776 с.

Отримано: 01.04.2026

Людмила ЛІСОВА

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри логопедії та спеціальних методик
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3758-0294>

ПРАКТИЧНО-ОРІЄНТОВАНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ УЧНІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

У статті проаналізовано особливості навчання розв'язуванню арифметичних задач молодших школярів із порушеннями мовлення. Виявлено основні лінгвістичні та психологічні труднощі, що виникають у дітей цієї категорії під час роботи з текстовою умовою задачі. Обґрунтовано ефективність впровадження практично-орієнтованих підходів, що базуються на принципах візуалізації, предметної діяльності та лінгвістичної адаптації. Запропоновано триетапну систему роботи над задачею (маніпулятивна дія, графічне моделювання та вербалізація), яка сприяє засвоєнню математичних алгоритмів та розвитку мовленнєвої та когнітивної сфер учнів.

Ключові слова: арифметичні задачі, графічне моделювання, спеціальна освіта, порушення мовлення, практично-орієнтований підхід.

Актуальність теми. Сучасна модель інклюзивної та спеціальної освіти вимагає пошуку ефективних методик, що забезпечують якісне засвоєння математичних знань учнями з особливими освітніми потребами. Одним із найскладніших етапів навчання математики в початковій школі є опанування вміння розв'язувати текстові задачі. Для учнів із порушеннями мовлення цей процес ускладнюється труднощами розуміння логіко-граматичних конструкцій, обмеженістю словникового запасу та недостатнім розвитком вербально-логічного мислення.

Традиційні методи навчання часто виявляються недостатніми для цієї категорії здобувачів освіти, що зумовлює необхідність впровадження практично-орієнтованих підходів. Такі підходи передбачають максимальну візуалізацію математичних відношень, опору на предметно-практичну діяльність та використання життєвого досвіду дитини.

Питання навчання математики та особливостей пізнавальної діяльності дітей із порушеннями мовлення перебували у центрі уваги багатьох науковців. Зокрема, психолого-педагогічні аспекти засвоєння математичних знань висвітлено у працях Н. Гаврилової, Л. Лісової, Г. Свириденко, В. Тарасун та ін. Окремі аспекти методики навчання розв'язуванню задач та використання наочності досліджували Н. Гаврилова, Л. Лісова, В. Тарасун та ін. Дослідники наголошують, що успішність опанування математичних операцій безпосередньо залежить від рівня сформованості мовленнєвих функцій та здатності до операцій моделювання.

Мета статті. Теоретично обґрунтувати та розкрити практичні методи навчання учнів із порушеннями мовлення розв'язуванню арифметичних задач через застосування практично-орієнтованих підходів, що сприяють подоланню мовленнєвого бар'єру та активізації пізнавальної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес розв'язування арифметичної задачі починається з її аналізу, що для дитини з порушеннями мовлення часто стає непереборним бар'єром. Основні труднощі зумовлені специфікою психомовленнєвого розвитку.

Зокрема, труднощі декодування семантики полягають у тому, що дитина стикається з нерозумінням термінологічної лексики та абстрактних понять. Слова «різниця», «решта», «втричі», «порівну» сприймаються як ізольовані лексеми, а не як вказівки до математичної дії. Бідність словникового запасу перешкоджає швидкому виділенню ключових слів в умові. Труднощі у розумінні логіко-граматичних конструкцій зводяться до того, що складні синтаксичні структури (наприклад, пасивні звороти або речення з прийменниково-відмінковими відношеннями) не дозволяють дитині цілісно сприйняти ситуацію, описану в задачі. Вона «губиться» у тексті, не може встановити зв'язок між даними та шуканим. Дефіцитарність вербального мислення та уяви проявляється у тому, що через мовленнєві порушення процес перекодування вербальної інформації у візуальний або мисленнєвий образ є фрагментарним. Абстрактний текст не трансформується у внутрішню модель ситуації, що унеможливорює перехід до етапу числового розв'язання. Саме тому традиційні методи пояснення умови задачі мають бути замінені практично-орієнтованими підходами, що спираються на наочність та дію.

Процес роботи над задачею можна розділити на три послідовні кроки, що дозволяють компенсувати мовленнєвий недорозвиток. На маніпулятивному етапі дитина не просто читає задачу, а «програє» її. Використання прийому драматизації (інсценування сюжету задачі) дозволяє дитині відчувати ситуацію на практиці, що полегшує розуміння значення слів (наприклад, «віддав», «прийшли», «порівну»).

Етап моделювання дає можливість створити графічний конспект. Замість стандартного запису «Дано», дитина малює схематичну модель, де кожне слово-дія замінюється стрілкою або символом. Це дозволяє «побачити» математичну структуру задачі без прив'язки до складного тексту.

Етап вербалізації формує вміння проговорювати алгоритм дій за простою мовленнєвою інструкцією. Дитина вчиться пояснювати свій вибір («Я обираю дію віднімання, бо предметів стало менше»), що одночасно розвиває і математичне мислення, і зв'язне мовлення.

Висновки. Таким чином, успішність навчання математики дітей із порушеннями мовлення залежить не від інтелектуального потенціалу, а від подолання специфічних мовленнєвих бар'єрів. Практично-орієнтований підхід дозволяє трансформувати складну умову задачі у наочну предметно-графічну модель, фокусуючи увагу дитини на математичній суті операцій. Впровадження триетапної системи (маніпуляція – моделювання – вербалізація) не лише забезпечує опанування алгоритмів розв'язання задач, а й комплексно розвиває когнітивну та мовленнєву сфери учнів, створюючи умови для безбар'єрної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гаврилов О.В., Лісова Л.І. Формування інтелектуальних зв'язків у процесі розв'язування арифметичних задач учнями 1-2 класів з тяжкими порушеннями мовлення. *Актуальні питання корек-*

- ційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць / за ред. М.К. Шеремет. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2022. Вип. 19. С. 111-125.
2. Лісова Л.І. Корекція навчальної діяльності молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення: монографія. Кам'янець-Подільський 2015. 224 с.
 3. Свириденко Г.В. Дискалькулія учнів початкових класів з порушеннями мовлення як психолого-педагогічна проблема. *Науковий журнал Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка «Inclusion and Diversity»*. № 3. 2023. С. 72-76.
 4. Тарасун В.В. Логодидактика: навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Київ: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2004. 348 с.
 5. Тарасун В.В., Гаврилова Н.С. Особливості навчання математики молодших школярів з порушеннями мовленнєвого розвитку: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2007. 268 с.

Отримано: 01.04.2026

Оксана ЛОГВИНА

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної психології
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0359-5850>

ПРИНЦИПИ ГЕШТАЛЬТ-ПСИХОЛОГІЇ У ПОЯСНЕННІ ПРОЦЕСІВ СПРИЙМАННЯ ТА УСВІДОМЛЕННЯ

У статті здійснено теоретичний аналіз принципів гештальт-психології у поясненні процесів сприймання та усвідомлення. Розкрито роль цілісності психічних явищ, організації перцептивного поля та динаміки фігури й фону у формуванні суб'єктивного досвіду. Обґрунтовано значення взаємозв'язку сприймання й усвідомлення для сучасної психологічної теорії та практики.

Ключові слова: гештальт-психологія, сприймання, усвідомлення, цілісність, фігура і фон, перцептивна організація.

Актуальність дослідження. Проблема сприймання та усвідомлення належить до фундаментальних у психологічній науці, оскільки саме через ці процеси людина взаємодіє з навколишнім світом і формує власний внутрішній досвід. Традиційні асоціативні підходи три-чотирьох десятиліть розглядали психічні явища як сукупність окремих відчуттів або реакцій. Проте такий погляд виявився недостатнім для пояснення складності та цілісності людського сприймання [1].

Гештальт-психологія, що сформувалася на початку ХХ століття, запропонувала альтернативну концепцію розуміння психіки, наголошуючи на первинності цілісних структур – гештальтів. Відповідно до цього підходу, людина сприймає світ не як набір ізольованих стимулів, а як організовані, змістовно впорядковані цілісності. Саме ця ідея дозволила по-новому осмислити процеси сприймання та усвідомлення.

Метою дослідження є теоретичне осмислення основних принципів гештальт-психології та їх ролі у поясненні механізмів сприймання й усвідомлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим методологічним принципом гештальт-психології є ідея ізоморфізму, згідно з якою структура психічного досвіду відпові-

дає структурі процесів у нервовій системі. Це означає, що психічні явища мають власну внутрішню організацію, яка визначає спосіб сприймання та усвідомлення.

На відміну від асоціативних теорій, гештальт-підхід наголошує на активній ролі суб'єкта у побудові перцептивної реальності. Сприймання постає не як пасивне відображення стимулів, а як процес організації сенсорного матеріалу відповідно до внутрішніх закономірностей психіки.

Одним із базових принципів гештальт-психології є принцип цілісності. Відповідно до нього, сприймання завжди має цілісний характер і не може бути зведене до суми окремих відчуттів. Людина сприймає об'єкт одразу як певну форму, структуру або конфігурацію, а не як набір ізольованих елементів. Цей принцип проявляється у феномені перцептивної організації, коли сенсорні стимули автоматично об'єднуються у впорядковані структури. Навіть за умов неповної або фрагментарної інформації психіка прагне до завершеності образу, доповнюючи відсутні елементи на основі внутрішніх закономірностей.

Цілісність сприймання відіграє важливу роль у повсякденному житті, забезпечуючи швидку орієнтацію в середовищі та стабільність образу світу. Завдяки цьому принципу людина здатна розпізнавати знайомі об'єкти в різних умовах, попри зміну освітлення, ракурсу чи контексту [2].

Гештальт-психологія описує низку закономірностей, за якими відбувається організація перцептивного матеріалу. До найбільш відомих належать закони близькості, подібності, замкненості та безперервності. Вони відображають універсальні тенденції психіки до впорядкування сенсорної інформації. Закон близькості полягає в тому, що елементи, розташовані близько один до одного, сприймаються як єдине ціле. Закон подібності вказує на тенденцію об'єднувати схожі за формою, кольором або розміром елементи. Закон замкненості відображає прагнення психіки завершувати незакінчені структури, формуючи цілісний образ. Ці закономірності не є свідомо контрольованими, вони діють автоматично та універсально. Водночас їх прояв залежить від контексту, попереднього досвіду та актуальних потреб суб'єкта, що підкреслює динамічний характер сприймання [1].

Особливе місце в гештальт-психології посідає принцип розмежування фігури та фону. Фігура – це елемент перцептивного поля, який у певний момент набуває домінантного значення, тоді як фон утворює контекст для її сприймання. Це співвідношення є динамічним і може змінюватися залежно від ситуації та внутрішнього стану людини. Фігура характеризується чіткістю, структурованістю та емоційною значущістю, тоді як фон сприймається менш диференційовано. Процес переходу елементів із фону у фігуру тісно пов'язаний з увагою та усвідомленням, оскільки саме фігура зазвичай стає об'єктом свідомого осмислення. Таким чином, сприймання в гештальт-підході розглядається як динамічний процес, у якому постійно відбувається переорганізація перцептивного поля відповідно до актуальних потреб і значень [3].

Усвідомлення в гештальт-психології тісно пов'язане зі здатністю людини виділяти та інтегрувати значущі елементи досвіду в цілісну структуру. Усвідомлюється не ізольований стимул, а організований гештальт, який набуває особистісного сенсу. Процес усвідомлення розглядається як результат завершення гештальту, коли психічна напруга, пов'язана з незавершеністю, зменшується. Натомість незавершені гештальти можуть залишатися у фоновій частині психічного поля, впливаючи на поведінку та емоційний стан людини. Таким чином, усвідомлення постає не лише когнітивним, а й емоційно-мотиваційним процесом, що відображає цілісну взаємодію суб'єкта зі світом.

З позицій гештальт-психології сприймання та усвідомлення не є ізольованими процесами, а перебувають у постійному взаємозв'язку. Сприймання забезпечує первинну організацію досвіду, тоді як усвідомлення надає цій організації смислового виміру [1].

Усвідомлення змінює структуру перцептивного поля, сприяючи появі нових фігур і переосмисленню фону. Водночас особливості сприймання визначають межі та зміст того, що може бути усвідомлене в конкретний момент. Такий підхід дозволяє розглядати психічні процеси як динамічну систему, у якій когнітивні, емоційні та мотиваційні компоненти взаємодіють у межах цілісного досвіду.

Висновки. Гештальт-психологія пропонує цілісне бачення процесів сприймання та усвідомлення, відмовляючись від редукції психічних явищ до суми елементів. Основні принципи цього підходу – цілісність, перцептивна організація, фігурно-фонова динаміка – дозволяють глибше зрозуміти механізми формування суб'єктивного досвіду. Сприймання розглядається як активний процес організації сенсорної інформації, тоді як усвідомлення постає результатом інтеграції значущих елементів у завершений гештальт. Такий підхід має важливе значення для розвитку сучасної психологічної теорії та практики, зокрема у сферах психологічного консультування та психотерапії.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з інтеграцією гештальт-принципів у міждисциплінарні дослідження психіки та поглибленим аналізом взаємозв'язку сприймання, усвідомлення й особистісного сенсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Li T., Wen Z., Song L., Liu J., Jing Z., Lee T.S. From local cues to global percepts: emergent Gestalt organization in self-supervised vision models. *Arxiv preprint*. 2025. URL: <https://arxiv.org/abs/2506.00718>
2. Taddio L. Art and psychology: a phenomenological inquiry into the nature of pictorial representations. *Foundations of Science*. 2025. Vol. 30. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10699-025-09986-z>
3. Doshi F.R., Fel T., Konkle T., Alvarez G. Visual anagrams reveal hidden differences in holistic shape processing across vision models. *Arxiv preprint*. 2025. URL: <https://arxiv.org/abs/2507.00493>

Отримано: 01.04.2026

Ірина МАРЦІНОВСЬКА

кандидат педагогічних наук, доцент,

старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2203-4047>

СЕНСОРНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ РАНЬОГО ВІКУ

Досліджено теоретичні та практичні аспекти застосування сенсорної інтеграції та особливостей сенсорного розвитку у корекції порушень у дітей з розладами спектру аутизму.

Ключові слова: сенсорна інтеграція, розлади спектру аутизму, діти, розвиток.

Актуальність теми. Розлади аутистичного спектру (РАС) є однією з найбільш складних проблем у спеціальній психопедагогіці, особливо з огляду на зростання кількості дітей

із цим порушенням. Тому досить актуальним є питання впровадження нових форм та методів корекційно-розвиткової роботи із цією категорією дітей. Насьогодні науковці вказують на сенсорну інтеграцію, як ефективний метод розвитку дитини з РСА.

Мета публікації здійснити аналіз теоретичних та практичних аспектів застосування сенсорної інтеграції та особливостей сенсорного розвитку у корекції порушень у дітей з розладами спектру аутизму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сприйняття інформації людиною – це процес, у якому зовнішні та внутрішні подразники перетворюються на нервові сигнали. Ці сигнали надходять до мозку, де вони аналізуються та інтерпретуються. Цей складний процес забезпечується сенсорними рецепторами та аналізаторами. Сенсорна система – це сукупність нервових структур, які відповідають за сприйняття, передачу та обробку сигналів з навколишнього середовища та внутрішніх органів. Існує кілька класифікацій сенсорних систем, які зазвичай включають: зорову, слухову, нюхову, смакову, тактильну, пропріоцептивну та вестибулярну системи. Ці системи працюють разом, забезпечуючи цілісне сприйняття світу [5].

Порушення в сенсорній системі можуть призвести до підвищеної (гіперчутливість) або зниженої (гіпочутливість) реакції на подразники. Коли порушується обробка сенсорної інформації, страждає увага, оскільки дитина втрачає здатність концентруватися на важливих об'єктах і відфільтровувати несуттєві подразники оточуючого середовища.

У дітей з РАС часто спостерігаються дисфункції сенсорних систем, які можуть проявлятися як незвичайна поведінка, що має захисний або компенсаторний характер. Ці сенсорні особливості можуть включати як надмірну, так і недостатню чутливість до різних стимулів, що впливає на їх поведінку та взаємодію з оточенням. У зв'язку з цим підтримка дітей з РАС обов'язково повинна включати заходи, спрямовані на поліпшення функціонування емоційних систем [2].

Для підвищення ефективності сенсорних систем розроблені та широко застосовуються спеціалізовані методики та програми. Зокрема, значного поширення набули підходи, що сприяють покращенню емоційної інтеграції. Наприклад, автори А. Банді, С. Лейн та Е. Мюррей, розглядають сенсорну інтеграцію як неврологічний механізм, що впорядковує сенсорні дані, що надходять ззовні та з внутрішнього середовища організму, з метою оптимізації взаємодії людини з навколишнім світом. Аналіз міжнародних досліджень показує, що для розуміння причин дисгнозів та інших проявів порушень психологічного розвитку необхідно застосовувати теорію сенсорної інтеграції, розроблену Дж. Айрес [1]. Ця теорія підкреслює ключову роль сенсорної інтеграції в розвитку мовлення, як розуміння, так і вираження, а також у формуванні різних видів практичної діяльності. Ефективна обробка сенсорної інформації є критично важливою для типового розвитку мовлення, поведінки та успішності дітей. Дж. Айрес виділяє чотири етапи розвитку сенсорної інтеграції від народження до 7 років: початкова адаптація сенсорних систем, активний сенсомоторний розвиток, формування перцептивно-моторних основ когнітивного розвитку та, нарешті, розвиток вищих психічних функцій, таких як мовлення та воля [1].

Найкращу можливість для розвитку сенсорної інтеграції надає адаптивна відповідь. Адаптивна відповідь – це обґрунтована та цілеспрямована реакція на відчуття. За допомогою адаптивних відповідей дитина на кожному етапі свого розвитку справляється з певними завданнями та пізнає щось нове. Формування адаптивних відповідей допомагає мозку розвиватися та організовувати свою роботу, включає сенсорну інтеграцію. А з розвитком сенсорної інтеграції покращується самоорганізація, і стають доступними складніші навички.

Роботу з сенсорної інтеграції у дітей можна здійснювати за кількома напрямками, а саме:

- ✓ У процесі спеціальних дидактичних ігор та вправ з сенсорного виховання, спрямованих на розвиток сприйняття просторових і якісних властивостей предметів та формування перцептивних дій.
- ✓ У ході ігор та вправ, спрямованих на розвиток у дитини соціального сприйняття: сприйняття людини, її дій, рухів, зокрема мімічних та експресивних, сприйняття самого себе та оточуючих його однолітків.
- ✓ У продуктивній діяльності – малюванні, аплікації, ліпленні, конструюванні, ручній праці та ін.
- ✓ У повсякденному житті в процесі безпосереднього спілкування з дитиною.

На заняттях з розвитку мовлення та ін. корекційно-розвиткових заняттях (розвиток слухової уваги та зосередження, орієнтування на обличчя того, хто говорить, мовне наслідування); з музичного виховання; розвитку елементарних математичних уявлень; у ході фізичного та моторно-рухового розвитку [3; 4].

Зі зростанням деякі сенсомоторні процеси замінюються ментальними та соціальними навичками. Однак саме сенсомоторні процеси лежать в основі ментальних та соціальних функцій мозку.

Сенсорна реабілітація ґрунтується на корекції двох ключових процесів: адаптації та сенсорного заміщення. Вплив на основні елементи аферентного ланцюга включає: сенсорну дієту (градуйований тренінг прийняття різних сенсорних стимулів – зорового, тактильного сприйняття та ін.); метод сенсорної інтеграції, сенсорні техніки (сенсорна сумація, піскотерапія, акватерапія, ароматерапія, нейросенсорна кімната, масаж, сенсомоторні комплекси вправ, базальну стимуляцію (тренування сприйняття, тілесного досвіду та комунікації), ігрову терапію та ерготерапію [3].

Висновки. Включення методу сенсорної інтеграції, сенсорних та сенсомоторних технік у реабілітацію дітей з дисфункцією сенсорної інтеграції (ДІСІ) дозволяє покращити загальну ефективність корекційно-розвиткової роботи, має найближчі та віддалені результати. Позитивний ефект проявлявся у покращенні показників регуляції поведінки, емоцій, моторики, мовлення, уваги, рівня адаптивності. При ранній нейроабілітації, психокорекції можлива значна компенсація стану та особливостей дитини з розладами спектру аутизму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Айрес Джин Дитина і сенсорна інтеграція. Розуміння прихованих проблем розвитку. Київ. Вид. Ростислава Бурлаки, 2024. 265 с.
2. Грама Н.Г. Сенсорний розвиток дітей раннього віку: теорія і практика: монографія. Одеса, 2018. 239 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/2024>
3. Крановіц Керол Сток Розбалансована дитина. Як розпізнати та справитись з порушенням процесу обробки сенсорної інформації. пер. з анг. Харків, 2013. 396 с.
4. Скрипник Т. Сенсорна інтеграція як підґрунтя цілісного розвитку дітей з аутизмом. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2016. № 4. С. 24-31. URL: <https://surl.li/tskryo>
5. Феномени сенсорного розвитку дітей: підручник для студентів вузів. Київ: Академія, 2014. 210 с.

Отримано: 01.04.2026

Жанна МЕЛЬНИК

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної роботи

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3348-093>

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

У сучасних умовах особливого значення набуває впровадження ефективних технологій соціальної роботи, спрямованих на підтримку життєдіяльності, соціальної активності, подолання самотності та підвищення якості життя людей похилого віку. Розвиток та удосконалення технологій соціального забезпечення сприяє забезпеченню комплексної допомоги, соціальної інтеграції та підтримки активного довголіття цієї категорії населення.

Ключові слова: люди похилого віку, соціальне забезпечення, соціальні послуги, соціальна підтримка.

Актуальність теми. Технології соціального забезпечення людей похилого віку є надзвичайно важливим питанням для сучасного суспільства. В умовах воєнного стану, що триває в Україні, надання соціальних послуг стало складним завданням. Війна призвела до змін у структурі суспільства, економіки та системи соціального захисту. Це наголошує на необхідності оцінки ефективності існуючих механізмів надання соціальних послуг. Існує потреба у дослідженні нормативно-правового регулювання надання соціальних послуг в умовах надзвичайного або воєнного стану. Важливо також врахувати досвід інших країн у цій сфері, що може допомогти вдосконаленню системи соціального обслуговування в Україні.

Мета публікації полягає в аналізі особливостей соціального забезпечення людей похилого віку та визначенні ефективності технологій соціальної роботи, спрямованих на підвищення якості життя, соціальної підтримки й інтеграції цієї категорії населення в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблематика соціального захисту населення не втрачає своєї актуальності. На сучасному етапі розвитку суспільства, формування нових підходів до роботи з різними категоріями населення важливе місце посідає соціальне обслуговування людей похилого віку. У суспільній свідомості старість асоціюється переважно із пенсійним віком, який має правову основу і в законодавствах різних країн поняття «пенсіонер» є тотожним поняттю «людина похилого віку» [1]. В Україні громадянами похилого віку визначаються особи, які досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більш як півтора року [4].

Питання надання соціальних послуг особам похилого віку, неодноразово ставали тією чи іншою мірою предметом вивчення багатьох учених, зокрема: В. Скуратівського, Е. Лібанової, А. Новикова, О. Іванової, К. Міщенко, Т. Семигіної, О. Безпалько, Н. Бордюк та ін. Проте попри широке коло розглянутих теоретичних та практичних питань досі залишається актуальним пошук шляхів розв'язання проблеми вдосконалення механізмів надання соціальних послуг, визначення якісних критеріїв та методів аналізу надання таких послуг людям похилого віку, особливо в умовах воєнного стану.

Соціальна підтримка осіб літнього віку в Україні здійснюється низкою інституцій та закладів, включаючи Міністерство соціальної політики, Пенсійний фонд, департаменти соціального захисту населення, територіальні центри соціального обслуговування (надання

соціальних послуг) для громадян похилого віку і самотніх непрацездатних громадян, а також відділення соціальної допомоги вдома та геріатричні пансіонати. Крім того, до цього процесу залучені установи, заклади та підприємства сфери управління Міністерства соціальної політики, які забезпечують соціальний захист людей похилого віку, осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці. До них належать науково-дослідні інститути, що вивчають проблеми старіння, служби медико-трудової експертизи, а також різноманітні недержавні фонди, товариства та організації [3].

Головна установа, яка координує діяльність у сфері соціальної політики та пенсійного страхування в Україні – Міністерство соціальної політики. Міністерство відповідає за формування та реалізацію державної політики, спрямованої на соціальний захист людей похилого віку. Директорат розвитку соціального страхування та пенсійного забезпечення вирішує проблеми, пов'язані із пенсійним забезпеченням. При Міністерстві діє Громадська Рада, яка забезпечує участь громадян у формуванні та реалізації державної політики соціального захисту. Консультації, що проводяться на базі Громадської Ради, сприяють взаємодії з громадськістю та підвищують якість прийнятих рішень, враховуючи громадську думку.

В містах, районах, районах у містах, селищах, селах діють центри соціальних служб – заклади, що надають соціальні послуги вразливим групам населення та особам, які опинилися у складних життєвих обставинах. Вони діють на підставі відповідного положення. Філії центрів можуть також формуватися і у великих адміністративно-територіальних одиницях. Діяльність центру відповідає визначеним критеріям надання соціальних послуг.

Наразі в Україні активно функціонує низка соціальних програм, які надають соціальні послуги і тим самим сприяють поліпшенню якості життя літніх людей. Серед них чільне місце посідає Пенсійна система, яка забезпечує пенсійні виплати літнім громадянам після досягнення пенсійного віку. Ця програма допомагає забезпечити економічну безпеку та стабільність для людей похилого віку. Постійні реформи в галузі пенсійного забезпечення мають на меті покращити ситуацію у цій сфері, і підвищити рівень життя пенсіонерів [2].

Висновки. Таким чином, система соціального захисту людей похилого віку в Україні є багаторівневою та включає діяльність державних, комунальних і недержавних інституцій, спрямованих на забезпечення соціальної підтримки, соціального обслуговування та підвищення якості життя цієї категорії населення. Важливу роль у реалізації соціальної політики відіграють органи державної влади, територіальні центри соціального обслуговування, а також різноманітні соціальні програми, зокрема пенсійне забезпечення.

Водночас сучасні соціально-економічні виклики, зумовлені демографічним старінням населення та умовами воєнного стану, актуалізують необхідність подальшого вдосконалення механізмів надання соціальних послуг людям похилого віку. Це передбачає підвищення якості соціального обслуговування, розширення спектра соціальних послуг, упровадження інноваційних підходів у соціальній роботі та посилення взаємодії між державними установами, громадськими організаціями і територіальними громадами. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню ефективності системи соціального захисту та забезпеченню гідного рівня життя людей похилого віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іванова І.Б. Соціальна робота з людьми похилого віку: навч. посіб. Київ: Університет «Україна», 2023. 220 с.

2. Мацкевич Ю.Р. Соціальна робота з людьми похилого віку в умовах глобального старіння. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. Вип. 3. С. 84 – 92.
3. Мещан І.В. Самотність людей похилого віку як проблема соціальної роботи в громаді. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2017. № 1-2. С. 56–67.
4. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні: Закон України від 16.12.1993 р. № 3721-XII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12/ed20111001#Text>

Отримано: 01.04.2026

Людмила МЕЛЬНИК

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної роботи

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3563-3137>

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ ЗА КОРДОНОМ

Розглянуто соціальну роботу з людьми похилого віку за кордоном. Акцент зроблено на зарубіжному досвіді комплексної підтримки, що поєднує державні, громадські та волонтерські ініціативи для збереження автономії, активного життя та соціальної інтеграції людей похилого віку.

Ключові слова: люди похилого віку; соціальна робота; активне старіння; комплексна підтримка; зарубіжний досвід.

Актуальність теми. Старіння населення – одна із ключових соціально-демографічних тенденцій сучасності, що є характерним для країн Європи, США та актуально для України. Похилий вік супроводжується погіршенням фізичного та психічного здоров'я, зниженням якості життя, соціальною ізоляцією та обмеженням активної участі у суспільному житті. Тому актуалізується потреба вдосконалення системи соціальної роботи з людьми похилого віку шляхом запозичення ефективних зарубіжних практик, що поєднують державні, громадські та волонтерські ініціативи та сприяють активному й незалежному старінню. Соціальну роботу з людьми похилого віку досліджували А. Бойко, А. Капська, І. Зверєва, Дж. Гаммонд, Л. Ллойд, П. Вілліс, В. Шахрай, Т. Семигіна та ін., проте питання потребує подальшого наукового опрацювання.

Мета публікації полягає в аналізі зарубіжного досвіду соціальної роботи з людьми похилого віку країнах Європи та США.

Виклад основного матеріалу дослідження. Удосконалення соціальної роботи з людьми похилого віку в Україні потребує врахування зарубіжного досвіду, де соціальні служби надають комплексну допомогу, зберігають самостійність та активність літніх людей, координують соціальні та медичні послуги й інтегрують різні інституції, створюючи персоналізовану систему підтримки, яку можна адаптувати для української практики.

У своїх працях Ю. Мацкевич досліджує організацію служб підтримки та різноманітних форм обслуговування людей похилого віку. Автор показує, що соціальні служби країн Європи та США виконують комплексні функції: оцінка потреб, планування та надання допомоги, консультування, патронаж, підтримка у кризових ситуаціях, догляд за людьми похилого віку, правова допомога та тимчасовий догляд. Особливу увагу приділено нестационарним послугам, центрам денного перебування, спеціальним житловим будинкам та пансіонатам, які забезпечу-

ють соціально-побутову, медичну та культурну підтримку, сприяють активності, самореалізації та соціальній інтеграції літніх людей. Окремо виділяється роль активних пенсіонерських організацій та волонтерських програм, які розширюють права та автономію людей похилого віку, залучають їх до суспільного життя та міжпоколінного обміну знаннями [1].

У дослідженні В. Ніколаєвої та І. Горобець зазначено, що соціальна допомога за кордоном надається державними, комерційними та громадськими організаціями, при цьому спектр послуг та категорії отримувачів можуть відрізнятися. Автори описують широкий перелік послуг у європейських країнах, зокрема соціальне консультування, догляд вдома, персональна допомога, послуги асистента та тимчасовий відпочинок для доглядальників. Особливу увагу приділено дослідженню концепції активного та здорового старіння, зокрема участь у глобальній мережі ВООЗ «Міста та спільноти, дружні до людей похилого віку» [2].

Л. Якубова та Н. Труш аналізують організацію соціальної роботи з людьми похилого віку за кордоном, де функціонує широка мережа послуг і соціальних інститутів, що включає патронаж, денні центри, допомогу вдома, спеціалізовані житлові заклади та програми соціальної інтеграції, спрямовані на підтримку автономності та активного старіння. В дослідженні підкреслюється роль добровільних організацій і неурядових структур, які через клуби, центри дозвілля та служби допомоги вдома сприяють соціальному захисту та адаптації літніх людей, часто у партнерстві з державними соціальними службами. Зарубіжні моделі соціальної роботи, на думку авторів, характеризуються системністю, різноманіттям форм підтримки та чіткою орієнтацією на збереження якості життя літніх людей [3].

У зарубіжних дослідженнях соціальної роботи з людьми похилого віку підкреслюється складність і багатовимірність діяльності соціальних працівників. Так, Д. Таннер, П. Вілліс, П. Біделл та ін. досліджували підтримку добробуту літніх людей в Англії через спостереження, інтерв'ю та аналіз документації, виділивши ключові аспекти: управління ризиками, терапевтичне залучення та міжсистемну координацію, демонструючи застосування етичних підходів та цінностей у роботі з клієнтами [5].

П. Вілліс, Л. Ллойд, Дж. Гаммонд, А. Мілн та ін. досліджували інноваційні практики у мультидисциплінарних командах, де соціальні працівники підтримують автономію клієнтів, управляють ризиками, захищають права та сприяють активному старінню, підвищуючи якість міжпрофесійної взаємодії [6].

Л. Ішем та А. Адамс досліджували роботу соціальних працівників з людьми похилого віку, які зазнали насильства, показавши, що ефективна практика потребує емпатії, терпіння, автономії, індивідуального підходу, креативних методів і балансу між зниженням ризиків та підтримкою соціальних контактів, водночас вказуючи на прогалини у підготовці та підтримці працівників [4].

Висновки. Отже, соціальна робота з людьми похилого віку за кордоном характеризується комплексністю, системністю та різноманіттям форм підтримки, що включає патронаж, денні центри, допомогу вдома, спеціалізовані житлові заклади, програми соціальної інтеграції, спрямовані на підтримку автономності, активного старіння та добробуту людей. Важливу роль відіграють добровільні та неурядові організації, що працюють у партнерстві з державними службами, забезпечуючи соціальний захист, дозвілля, адаптацію та міжпоколінний обмін досвідом. Зарубіжні дослідження підкреслюють багатовимірну роль соціальних працівників, їхню роботу з управління ризиками, терапевтичне залучення, міжсистемну координацію, захист прав та підтримку автономії клієнтів, що потребує емпатії, терпіння та індивідуального підходу. В Україні

розвиток соціальної роботи з людьми похилого віку потребує адаптації кращих зарубіжних практик із урахуванням національних економічних, культурних та організаційних особливостей для підвищення ефективності та якості соціального обслуговування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мацкевич Ю.Р. Зарубіжний досвід соціальної роботи з людьми похилого віку. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія: Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: зб. наукових праць*. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. Вип. 2. С. 47-52.
2. Николаєва В.І., Горобець І.М. Зарубіжний досвід надання соціальних послуг особам похилого віку. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2024. Том 1, Вип. № 12. URL: https://journals.urau.ua/vsgf_pstu/article/view/320470?utm_source=chatgpt.com
3. Якубова Л.А., Труш Н.П. Порівняльний аналіз особливостей організації соціальної роботи з людьми похилого віку в Україні та за кордоном. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2015. Вип. 36. С. 209-211. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2015_36_69
4. Isham, L. & Adams, A. Social workers' experiences of working with older adults affected by abuse and violence: A scoping review of the literature. *Journal of Social Work*. 2025. URL: <https://research.birmingham.ac.uk/en/publications/social-workers-experiences-of-working-with-older-adults-affected-/>
5. Tanner, D., Willis, P., Beedell, P., Nosowska, G., Milne, A., Nelson-Becker, H., & Perry, E. 'Being that hopeful person': The contribution of social workers to older people's well-being. *The British Journal of Social Work*. 2025. 55 (6), 2917–2936. URL: <https://academic.oup.com/bjsw/article/55/6/2917/8123067>
6. Willis, P., Lloyd, L., Hammond, J., Milne, A., Nelson-Becker, H., Perry, E., Ray, M., Richards, S. & Tanner, D. Casting Light on the Distinctive Contribution of Social Work in Multidisciplinary Teams for Older People. *The British Journal of Social Work*. 2021. 52(1), 480–497. URL: <https://academic.oup.com/bjsw/article/52/1/480/6128449>

Отримано: 01.04.2026

Світлана МИРОНОВА

доктор педагогічних наук, професор,

проректор з наукової роботи

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9418-9128>

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ В ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У публікації висвітлено сутність стратегії безбар'єрності; виділені чинники, що потребують її імплементації, принципи безбар'єрності в ЗВО; розкриті можливості її практичної реалізації на прикладі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Ключові слова: безбар'єрність; заклад вищої освіти; принципи безбар'єрності; особи з ООП; інклюзивна компетентність.

Актуальність теми. Вагомою основою для розвитку безбар'єрності в суспільстві є Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, прийнята Кабінетом Міністрів України 14 квітня 2021 року. Вона висвітлює державну політи-

ку щодо забезпечення кожній людині можливостей для реалізації прав, отримання послуг, задоволення потреб; гарантії безперешкодного доступу до різних сфер життєдіяльності, зокрема: фізичної, інформаційної, цифрової, суспільної, громадянської, економічної, освітньої [1].

Політика безбар'єрності має реалізовуватися в усіх сферах життя, в тому числі й у закладі вищої освіти. Вагомо враховувати, що ця стратегія стосується не лише осіб з інвалідністю, а й людей різного віку, гендеру, національної приналежності тощо.

Мета публікації: розкрити можливості практичної реалізації стратегії безбар'єрності на прикладі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (далі – К-ПНУ).

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичний аналіз проблеми підтверджує її актуальність, наявність нормативної бази для імплементації безбар'єрності в ЗВО. Аналіз освітніх практик свідчить, що в закладах дошкільної та загальної середньої освіти впровадження інклюзивних підходів розпочалося раніше. Втім на разі проблема є досить актуальною і для ЗВО. Це, зокрема обумовлено як суттєвою трансформацією вищої освіти, так і низкою суб'єктивних чинників, спричинених війною. Серед цих чинників: збільшення кількості осіб з інвалідністю та різними захворюваннями; наявність внутрішньо переміщених осіб, що втратили роботу; потреба в нових професіях та ін. Такі суспільні виклики вимагають від вищої освіти гнучкості, швидкого реагування на запити щодо нових спеціальностей та освіти дорослих осіб, які хочуть удосконалити наявні або набути нові кваліфікації; створення можливостей для навчання осіб з інвалідністю, в тому числі й ветеранів війни.

Безбар'єрність в ЗВО має ґрунтуватися на **принципах**:

- Універсальний дизайн. Створення максимально доступного простору, зручного для будь-якого учасника освітнього процесу чи відвідувача без необхідності додаткової адаптації.
- Спочатку людина. В основі освіти, спілкування на першому місці – особистість, її сильні сторони, а не її інвалідність чи певні особливості; використання коректної недискримінуючої термінології.
- Недискримінація та повага. Позитивне ставлення до будь-яких відмінностей; відсутність упередженості, стереотипів, обмежень.
- Інклюзія. Включення кожного в освітній процес, соціальне життя; забезпечення запитів, реалізація можливостей.

Реалізація цих принципів в К-ПНУ здійснюється через такі **складові**:

- Створення безбар'єрного середовища.
- Формування інклюзивної компетентності науково-педагогічних працівників (далі – НПП).
- Наукові дослідження проблем інклюзивного навчання.
- Підготовка майбутніх фахівців до роботи в умовах безбар'єрного суспільства.
- Розробка навчально-методичного забезпечення інклюзивного навчання.
- Просвітницька діяльність.
- Психолого-педагогічний супровід студентів з ООП.

Впровадження принципів безбар'єрності потребує передусім інклюзивної компетентності НПП. З метою її формування в К-ПНУ проводяться курси підвищення кваліфікації для НПП, зокрема: «Безбар'єрність в закладів вищої освіти», «Інклюзивне навчання в закладах

загальної середньої освіти: сутність, шляхи реалізації», «Інклюзивна освіта в закладі дошкільної освіти»; тренінги «Руйнування стереотипів щодо осіб з ООП», «Використання довідника безбар'єрності», «Основи безбар'єрного спілкування». Такі заходи в поєднанні з іншими спрямовані на формування здатності НПП до створення інклюзивного, доступного та безбар'єрного освітнього середовища у ЗВО; підвищення рівня обізнаності щодо принципів недискримінації, рівних можливостей всіх учасників освітнього процесу.

Висновки. Безбар'єрність – це не модний формальний тренд, а політика і процес, обумовлений об'єктивними та суб'єктивними чинниками сучасності. ЗВО відіграє в цьому процесі вагомий роль, адже не лише готує фахівців, для реалізації відповідної державної політики, а й проводить просвітницьку діяльність, працює над руйнуванням негативних стереотипів щодо осіб з ООП, забезпечує можливості для одержання освіти особам з інвалідністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2025 р. № 294-р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>

Отримано: 01.04.2026

Світлана МИХАЛЬСЬКА

*доктор психологічних наук, професор,
завідувач, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7435-8791>*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У публікації проаналізовано особливості формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами в освітньому середовищі. Розкрито умови створення толерантного освітнього середовища.

Ключові слова: толерантність, діти з особливими освітніми потребами, соціалізація, інклюзивна культура, інклюзивна освіта.

Актуальність теми. Організація толерантного освітнього середовища у закладах освіти є комплексним процесом, що включає використання сучасних педагогічних технологій, методів соціально-емоційного навчання, особистісно орієнтованих підходів та партнерської взаємодії з родинами.

А. Терещук, Л. Бутузова приходять до висновку, що толерантне ставлення до дітей з особливими освітніми потребами є фундаментальною складовою сучасної інклюзивної освіти. Визнання і підтримка різноманітності дітей, розуміння їхніх унікальних потреб і можливостей є важливими для створення безпечного та підтримуючого навчального середовища [7, с. 206].

Мета дослідження: проаналізувати особливості формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами в освітньому середовищі.

У психолого-педагогічному контексті поняття толерантності трактується неоднозначно, попри його широке використання в соціології, психології та педагогіці. У Декларації принципів толерантності, прийнятій ООН в 1995 р., толерантність означає «поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті і переконань.... Толерантність – це, передусім, активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини» [2].

Питання толерантності досліджували такі вчені, як І. Бех, І. Бідонько, А. Богуш, Б. Варвикович, А. Вакулінська, Л. Кононко, М. Оллпорт, Е. Панасенко, К. Поппер, С. Хілько, В. Черненко, С. Яланська та ін.

О. Пономаренко провів дослідження серед підлітків, що спрямоване на вивчення їх готовності сприяти взаємодії з однокласниками, які мають особливі освітні потреби. Отримані результати свідчать, що рівень сформованості толерантності підлітків та їхня готовність до взаємодії з однокласниками з особливими освітніми потребами переважно знаходяться на середньому рівні, тобто мають ситуативний характер [6].

Досліджуючи причини інтолерантності у ставленні до однолітків з особливими освітніми потребами Р. Кулаков і Кулакова Л. встановили, що ключовим є «ставлення батьків і педагогів, якими не здійснюється крок до налагодження контакту з дітьми з особливими потребами, не враховуються їх потреби і немає активного прагнення до «включення» дітей у взаємодію з іншими суб'єктами освітнього процесу, ... власні переконання, недостатня інформованість про особливості осіб з особливими потребами, бар'єри страху та «інакшості»» [4, с. 111].

А. Бельдій, О. Волошина приходять до висновку, що формування інклюзивної культури неможливе без виховання толерантності, яка охоплює когнітивний, емоційний та поведінковий рівні [1].

Проведене дослідження А. Поліщук підтвердило, що ефективне виховання толерантності ґрунтується на розвитку психологічних механізмів емпатії та когнітивної децентрації, які дозволяють нормотиповим дітям подолати упередження [5].

Т. Єжова вважає, що «організаційно-педагогічними умовами створення толерантного освітнього середовища можна вважати формування в інклюзивній школі таких взаємин між учасниками навчального процесу, які забезпечують соціалізацію дітей через включення їх у різноманітні культурні та соціальні практики в процесі навчальної і позаурочної діяльності» [3, с. 74].

Отже, толерантність є інтегральною психосоціальною якістю, що визначає успішність соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Формування толерантності до дітей з особливими освітніми потребами потребує системного підходу, який охоплює когнітивний, емоційний та поведінковий рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бельдій А.О., Волошина О.В. Формування толерантності до осіб з особливими освітніми потребами як соціально-педагогічна проблема. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2017. Вип. 52. С. 13–16.
2. Декларація принципів толерантності. Затверджена резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО 16 листопада 1995 року. URL: <https://surl.lu/gwtnfm>

3. Єжова Т.Є. Організаційно-педагогічні умови створення толерантного освітнього середовища інклюзивної школи. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2012. № 9. С. 66-75.
4. Кулаков Р.С., Кулакова Л.М. Формування толерантного ставлення молодших школярів до дітей з особливими освітніми потребами. *Психологія: реальність і перспективи*. 2021. Вип. 16. С. 106–112.
5. Поліщук А. Виховання толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивній групі. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2025. Том 2. № 35. С. 273-278.
6. Пономаренко О.Д. Психологічні аспекти толерантного ставлення підлітків до дітей з особливими освітніми потребами в умовах спільного навчання. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2021. Вип. 11. С. 83–92.
7. Терещук А., Бутузова Л. Маркери толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами (ООП). *Materials XXV International scientific and practical conference «Current Trends in the Development of Scientific Research in Today's Conditions»* (May 29-31, 2024) Florence, Italy. International Scientific Unity, 2024. P.202-206. URL: https://isu-conference.com/wpcontent/uploads/2024/05/Current_trends_in_the_development_of_scientific_research_in_todays_conditions_May_29_31_2024_Florence_Italy.pdf

Отримано: 01.04.2026

Юлія МИХАЛЬСЬКА

кандидат психологічних наук, доцент, старший викладач
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8378-5928>

ВПЛИВ НЕВРОЛОГІЧНИХ СТАНІВ НА КОГНІТИВНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ

У статті розглядається проблема впливу різноманітних станів на когнітивний розвиток дітей. Аналіз сучасних досліджень показує, що неврологічні стани у дітей є одним із ключових чинників, які визначають особливості їхнього когнітивного розвитку. Визначено, що такі стани, як дитячий церебральний параліч, епілепсія, розлади аутистичного спектру, розлад дефіциту уваги та гіперактивності, інтелектуальні та мовленнєві порушення, а також нервово-м'язові хвороби, можуть призводити до затримки мовлення, труднощів навчання, порушень пам'яті, уваги та соціальної взаємодії.

Ключові слова: когнітивний розвиток дітей, неврологічні стани, когнітивні процеси, порушення діяльності нервової системи.

Актуальність теми. Проблема впливу порушень діяльності нервової системи на когнітивний розвиток дітей набуває особливого значення з огляду на підвищену кількість нервових станів в дітей, особливо в Україні через вплив повномасштабної війни. Особливого значення це набуває при розумінні, що неврологічні стани у дітей можуть суттєво впливати на когнітивний розвиток – від пам'яті та уваги до мовлення й соціальних навичок. Найчастіше це проявляється у затримках розвитку, труднощах навчання та формуванні поведінкових розладів.

Вчені приділяли значну увагу дослідженню когнітивного розвитку дітей, особливо тому, як саме у ранньому онтогенезі формується уявлення про навколишній світ, коли дитина

ще не володіє мовою й не має попереднього досвіду чи знань (D. Miller, D. Bruner, J. Harris, S. Levine, W. Neisser, Z. Sibling) [2].

У науковій літературі представлено низку теоретичних підходів до пояснення когнітивного розвитку, що визначають механізми, стадії та умови його формування. Аналізуючи сучасні психолого-педагогічні дослідження пізнавальної сфери людини, видно, що автори часто використовують термін «когнітивний» як спроможний відіслати нас до будь-яких процесів, за допомогою яких ми можемо усвідомити або набути знання. Даний термін включає в себе відчуття, впізнавання, уяву, символізацію, судження, спогади, навчання, роздуми та умовиводи [1].

Вивченням неврологічних станів, що впливають на когнітивний розвиток дітей займалися українські та міжнародні науковці, серед яких Т. Дегтяренко, Л. Прохоренко та колектив дослідників дитячої нейропсихології (Т. Ахутина та ін.).

Метою дослідження є аналіз впливу неврологічних станів на когнітивний розвиток дітей.

Серед неврологічних станів, що впливають на когнітивний розвиток, виділяють дитячий церебральний параліч, епілепсію, розлади аутистичного спектру, розлад дефіциту уваги та гіперактивності, інтелектуальні та мовленнєві порушення, а також нервово-м'язові хвороби. Вони можуть спричиняти затримку мовлення, труднощі навчання, проблеми з пам'яттю, увагою та соціальною взаємодією.

Основна частина когнітивних можливостей проявляється в період дитинства. Біологічним підґрунтям когнітивного розвитку є онтогенетичні взаємодоповнювальні процеси, активні в перші роки життя, серед них – диференціювання нейронів, ріст аксонів та дендритів, мієліногенез, мієлінізація відростків нейронів, тобто безпосередньо пов'язана з неврологічним станом дитини [3]. Саме в цей період організм дитини найбільш вразливий до впливів середовища, що можуть призвести до різноманітних неврологічних станів, які в свою чергу матимуть негативний вплив на когнітивний розвиток дітей.

Відомо, що всі психічні та неврологічні процеси відіграють важливу роль у когнітивному розвитку дитини, завдяки яким вона має здатність сприймати, розуміти, обробляти та використовувати інформацію з оточуючого світу. В сукупності, ці психічні процеси взаємодіють і забезпечують когнітивну сферу, допомагаючи дитині адаптуватися до світу, розвивати навички та вирішувати різноманітні завдання. Якщо когнітивна сфера правильно функціонує, дитина має змогу не лише сприймати, запам'ятовувати інформацію, але і обробляти її. Інакше, когнітивна сфера – це своєрідний механізм, складовими якого є когнітивні процеси, які забезпечують навчання й застосування отриманих знань [2].

Висновок. Своєчасна діагностика та комплексна підтримка дітей із неврологічними станами є необхідною умовою для збереження та розвитку їхніх когнітивних можливостей. Це забезпечує не лише адаптацію до світу та формування навчальних навичок, але й створює передумови для повноцінної соціалізації та інтеграції в суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Булгакова О., Волошенко І. Особливості розвитку когнітивних здібностей дітей старшого дошкільного віку. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*. 2022. № 12 (17). С. 281–290.

2. Прохоренко Л. Психологія когнітивних порушень у дітей: монографія. Бориспіль: ФОП «Вигнан О.С.», 2023. 130 с.
3. Суятинова К., Штурко Г. Вплив рухової активності на когнітивний розвиток дітей дошкільного віку. *Acta Paedagogica Volyniensis*. 2022. Вип. 1. С. 123–129.

Отримано: 01.04.2026

Олена МІЛЕВСЬКА

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри логопедії та спеціальних методик

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5474-4158>

ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ ВЧИТЕЛЯ-ЛОГОПЕДА: ПЕРМАНЕНТНІСТЬ ДИСКУСІЇ

У статті актуалізовано проблему динаміки змін у визначенні професійних якостей вчителя-логопеда; наголошено на значущості на комунікативної компетентності майбутніх та діючих фахівців-логопедів.

Ключові слова: професійна підготовка, вчитель-логопед, професійні здібності, професійні функції.

Актуальність теми. Кваліфікованість спеціаліста, його конкурентоспроможність визначаються різними чинниками, серед яких поряд з якістю фахових знань та умінь чільне місце займають професійні якості. Професія «логопед» характеризується динамічністю, пов'язаною зі зміною суспільних вимог, запитів, соціально-політичних обставин тощо. Об'єктивуються проблеми розширення науково-теоретичної бази та змісту практичної підготовки фахівців-логопедів, проте не менш важливою є проблема їхніх професійних якостей.

Мета публікації: узагальнити сучасні тенденції у динаміці змін кола професійних якостей вчителя-логопеда.

Виклад основного матеріалу дослідження. Учитель-логопед – це високоосвічена людина зі стійкими моральними нормами та цінностями, яка творчо підходить до своєї роботи, з повагою та любов'ю ставиться до кожної особи, незважаючи на своєрідність її психофізичного розвитку [2, с. 17] чи стан обмежень функціонування. Це фахівець, професійна підготовка якого потребує інтегральної компетентності.

Увага науковців до аспектів професійної підготовки вчителів-логопедів суттєво підвищилася у зв'язку зі змінами суспільного життя в Україні впродовж останніх років. Воєнний стан, в межах якого зростає кількість осіб з порушеннями мови і мовлення психогенного та травматичного генезу, дітей та дорослих з посттравматичними розладами – ці фактори зумовлюють необхідність застосування логопедами спеціальних знань, навичок та технік під час надання логопедичних послуг, а також володіння певними професійними якостями у процесі взаємодії з клієнтами. Сучасні логопеди мають володіти сучасною мовленнєвою культурою та слідкувати за новими програмними вимогами як закладів дошкільної освіти, так і закладів загальної середньої освіти та спеціалізованих навчально-реабілітаційних центрів. Ще однією важливою сферою роботи логопеда є відновлення мовлення у осіб після перенесених травм та пошкоджень, де потрібно працювати з дорослою людиною, яка має серйозні проблеми не тільки в мовленні, а й у всій когнітивній сфері, а також з усіма її родичами.

Загалом, проблема професійних якостей вчителя-логопеда розглядається як складова професійної підготовки логопедів та висвітлена у дослідженнях українських вчених Ю. Пінчук, Ю. Рібцун, Н. Пахомової, Л. Кашуби, О. Лабенка, М. Породько, К. Шевчук, А. Каплієнко, О. Мартинчук, Н. Федорової, Л. Черніченко, Н. Басалюк, О. Ласточкіної, В. Литвиненко та ін. Науковці приділяли значну увагу когнітивний, методичний, організаційній складовій цієї підготовки. Аспекти формування професійних якостей вчителя-логопеда започатковані у дослідженнях Ю. Пінчук (2005) в межах обґрунтування професіограми вчителя-логопеда та набули суттєвого розширення у дослідженнях Н. Пахомової (2013), М. Заушнікової (2021).

Ю. Пінчук розглядала професійні якості вчителя-логопеда у зв'язку з його педагогічними вміннями з точки зору педагогічних функцій. Дослідниця визначила структуру професійної компетентності вчителя-логопеда, до якої увійшли такі складові: соціально-особистісна, теоретична, практично-методична компетентності. Як бачимо, першорядною Ю. Пінчук визначає соціально-особистісну, до змісту якої включає *професійно-значущі риси особистості, професійні мотиви та інтереси, професійна самосвідомість, професійні здібності* [5, с. 6]. Варто зазначити, що дослідниця ґрунтовно описує комунікативні вміння вчителя-логопеда як складову професійно-значущих рис його особистості: володіння культурою та технікою професійного мовлення, педагогічною технікою та тактом, встановлення педагогічно та етично доцільних стосунків комунікантами (з дітьми, батьками, співробітниками, адміністрацією), встановлення сприятливого мікроклімату в колективі дітей та співробітників закладів, пропагування логопедичних знань серед населення, вміння вести бесіду та дискусію на професійну тематику, виступати на батьківських зборах, педагогічних радах і метод об'єднаннях, науково-методичних семінарах і конференціях, користування власним мовленням, як засобом розвитку мовлення осіб з логопедичними порушеннями та стимулювання їхньої мовленнєвої активності [3; 4].

У дослідженнях Н. Пахомової висвітлено модель інтеграції медико-психологічної та педагогічної складових професійної підготовки логопедів, що дозволяє розглядати як принципово нові професійні якості фахівців-логопедів – *інтегральну компетентність, інтегральне професійне мислення* [5]. Н. Пахомова наголошує на значущості рівнів сформованості інтегративних медико-біологічних, педагогічних і психологічних знань логопедів.

На думку М. Заушнікової, ключовою професійною якістю вчителя-логопеда є комунікативна компетентність. Дослідження розглядає цю якість у трьох структурних компонентах: у когнітивному (знання з психології; усвідомлення здобувача освіти зі спеціалізації логопедія власного рівня розвитку комунікативної компетентності), емоційно-мотиваційному (позитивна професійна мотивація; загальний рівень комунікабельності; установка на реалізацію діяльності та на взаємодію з людьми з порушеннями мовлення; ставлення до осіб з порушенням мовлення), поведінковому (уміння слухати та переконувати; ораторські вміння; розуміння засобів вербальної та невербальної комунікації; рівень комунікативного самоконтролю; труднощі у взаємовідносинах і спілкуванні з іншими) [1].

Динаміка прогресивних змін у визначенні та наповнюваності дефініції «професійні якості вчителя-логопеда» простежується у контексті вдосконалення національної фахової підготовки майбутніх вчителів-логопедів, свідченням чого є розроблення і впровадження Професійного стандарту на групу професій «Вчитель-логопед», «Логопед» (2024). У документі визначено перелік трудових функцій вчителя-логопеда (організаційна, діагностично-

консультативна, логокорекційна, партнерська взаємодія, просвітницька, методична, інформаційно-комунікаційна), відповідно до яких визначається коло професійних якостей.

Висновки. Сукупність професійних якостей створює особистісний кейс фахівця-логопеда, є невід'ємною складовою його авторитету та в сукупності з наполегливою працею відкриває шлях до професіоналізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заушнікова М.Ю. Психологічні умови формування комунікативної компетентності майбутнього логопеда: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 Педагогічна та вікова психологія. Київ, 2021. 21 с
2. Рібцун Ю.В. Професійний довідник учителя-логопеда дошкільного навчального закладу. Харків: Вид. група «Основа», 2012. 239 с.
3. Пахомова Н.Г. Інтеграція медико-психологічної та педагогічної складових професійної підготовки майбутніх логопедів: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.03 Корекційна педагогіка. Київ, 2013. 533 с.
4. Пахомова Н.Г. Модель інтеграції медико-психологічної та педагогічної складових професійної підготовки логопедів. *Особлива дитина: навчання і виховання*. № 1. 2025. С. 17–25.
5. Пінчук Ю.В. Система професійної компетентності вчителя-логопеда: автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.03 Корекційна педагогіка. Київ, 2005. 22 с.

Отримано: 01.04.2026

Владислав МОРГУН

здобувач вищої освіти третього рівня 1 року навчання

спеціальності А6 Спеціальна освіта

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-9063-9173>

АКТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У сучасних геополітичних умовах України громадянське виховання стає пріоритетом національної безпеки. Для дітей з особливими освітніми потребами цей процес є не лише питанням світогляду, а й ключовим інструментом соціальної інтеграції. Громадянські цінності (патріотизм, толерантність, відповідальність) допомагають дитині відчувати себе повноправним членом громади, що є базисом успішної абілітації.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, громадянські цінності, інклюзивна освіта, соціалізація, національно-патріотичне виховання, адаптивні підходи, громадянська ідентичність, соціальна інтеграція, виховна стратегія.

Актуальність теми. Актуальність дослідження зумовлена трансформаційними процесами в українському суспільстві, де формування громадянської ідентичності визначено пріоритетом державної політики. У контексті подолання наслідків військової агресії та розбудови демократичної держави, виховання ціннісних орієнтирів у підростаючого покоління набуває стратегічного значення. Особливої уваги потребують діти з особливими освітніми потребами, які є невід'ємною частиною соціуму, проте часто стикаються з бар'єрами у засвоєнні абстрактних світоглядних понять.

Справжня інтеграція дитини з ООП можлива не лише через забезпечення архітектурної доступності, а й через її активне залучення до суспільного життя. Формування громадянських цінностей (відповідальності, поваги до прав людини, патріотизму) є основою для перетворення дитини з об'єкта опіки на активного суб'єкта громади[1].

Традиційні підходи до громадянського виховання часто перевантажені складними термінами та вербальними методами, що є малоефективними для дітей з ментальними або сенсорними порушеннями. Існує гостра потреба в адаптивних технологіях (візуалізація, гейміфікація, соціальне моделювання), які б враховували психофізіологічні особливості таких учнів.

Концепція «Нової української школи» та Закон України «Про освіту» наголошують на формуванні ключових компетентностей, серед яких громадянська є базовою для всіх категорій здобувачів освіти без винятку.

Громадянські цінності виступають «когнітивним якорем», який допомагає дитині з ООП краще адаптуватися до нестабільного соціокультурного середовища, відчувати захищеність та приналежність до своєї держави[1].

Таким чином, розробка та впровадження актуальних підходів до формування громадянських цінностей є необхідною умовою для забезпечення якісної інклюзивної освіти та виховання свідомого громадянина.

Метою даної статті є теоретичне обґрунтування та визначення найбільш ефективних педагогічних підходів до формування системи громадянських цінностей у дітей з особливими освітніми потребами в умовах сучасного інклюзивного освітнього простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес формування громадянських цінностей у дітей з особливими освітніми потребами (ООП) вимагає перегляду традиційної дидактичної парадигми. На відміну від нормотипових однолітків, учні з ООП часто мають обмежений соціальний досвід та труднощі з розумінням абстрактних категорій, таких як «державність», «демократія» чи «громадянський обов'язок» [2].

У ході дослідження виокремлено наступні актуальні підходи, що забезпечують ефективність виховного процесу:

✓ *Когнітивно-візуальний підхід.* Оскільки у багатьох дітей з ООП переважає наочно-образне мислення, формування цінностей має базуватися на системі візуальних опор. Використання соціальних історій (Social Stories) дозволяє в доступній формі пояснити правила поведінки в громаді, сутність волонтерства або повагу до державних символів через конкретні життєві сценарії.

✓ *Аксіологічно-діяльнісний підхід.* Громадянська позиція не засвоюється теоретично; вона вибудовується через «проживання» досвіду. Актуальними є методики інклюзивного волонтерства (наприклад, виготовлення оберегів, участь у екологічних акціях), де дитина з ООП виступає не як об'єкт допомоги, а як активний суб'єкт, що приносить користь суспільству.

✓ *Цифрова іммерсія та гейміфікація.* Використання спеціалізованого програмного забезпечення та адаптованих інтерактивних ігор дозволяє моделювати ситуації громадянського вибору в безпечному середовищі. Віртуальні екскурсії визначними місцями України сприяють формуванню почуття причетності до національної культури без фізичних бар'єрів.

✓ *Середовищний підхід.* Важливим фактором є створення «демократичного клімату» в інклюзивному класі. Це передбачає залучення дітей з ООП до колективного прийняття рі-

шень (наприклад, вибір теми проєкту), що розвиває почуття відповідальності та власної значущості для колективу.

Особливе місце в системі виховання посідає арт-терапевтичний напрям. Через малювання, музику та театралізовану діяльність діти з порушеннями мовлення чи когнітивної сфери можуть виразити своє ставлення до Батьківщини, природи та оточуючих людей, що є базою для формування емоційного компонента громадянськості[1].

Таким чином, сучасна стратегія виховання має зміщувати акцент із трансляції знань на стимулювання соціальної активності та емоційного відгуку дитини.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження щодо формування громадянських цінностей у дітей з особливими освітніми потребами, можна зробити такі висновки:

1. Встановлено, що формування громадянських цінностей у дітей з ООП є складним багатоаспектним процесом, успішність якого залежить не від механічного засвоєння знань про державу, а від глибини емоційного залучення та практичного соціального досвіду дитини.
2. Традиційна система виховання потребує корекції в бік віталізації та візуалізації змісту. Найбільш перспективними визначено підходи, що базуються на гейміфікації, використанні соціальних історій (Social Stories) та арт-технологіях, оскільки вони дозволяють перекласти абстрактні категорії (свобода, обов'язок, патріотизм) на мову зрозумілих дитині образів і дій.
3. Ключовим чинником ефективності є перехід від моделі «дитина – об'єкт виховання» до моделі «дитина – активний учасник громади». Участь у доступних формах волонтерства, екологічних акціях та шкільному самоврядуванні сприяє подоланню соціальної ізоляції та формуванню почуття власної значущості для суспільства.

Подальша робота в межах дисертаційного дослідження буде спрямована на розробку та апробацію методичного інструментарію (навчальних кейсів та інтерактивних модулів), що дозволять інтегрувати громадянське виховання у щоденний корекційно-розвитковий процес інклюзивного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Опалюк Т.Л. Концептуалізація громадянських цінностей у структурі соціального становлення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2025. Том 13. № 10. С. 89-93.
2. Опалюк Т.Л., Моргун В.В. Взаємодія освітнього закладу та сім'ї як умова ефективного формування громадянських цінностей у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. *Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти*: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 7 листопада 2025р. / за ред. Т.О. Докучиної, відп. секретар О.І. Дмитрієва. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. С. 284-287.

Отримано: 01.04.2026

Liana ONUFRIIEVA

Dr. in Psychology, Professor,

Professor of the Department of General and Applied Psychology

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2442-4601>

THE DEVELOPMENT OF INTEGRAL TRAITS OF A PERSONALITY AS AN INDISPENSABLE CONDITION FOR THE EFFECTIVE TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN SOCIONOMIC PROFESSIONS AND THEIR SUCCESSFUL PROFESSIONAL SOCIALIZATION

In accordance with the research problem, a theoretical and methodological analysis of approaches to personality development as a subject of professional activity and his professional maturity was carried out; the specifics of the professional activity of socionomic profile as the basis of personality development of a specialist are determined and the peculiarities of his professional socialization are clarified. The problems on the development of professionalism of future specialists in socionomic professions in the conditions of modern society and the factors of their professional success are revealed.

Key words: *development, integral properties of personality, specialist, professional activity, professional self-realization, professional socialization, professional maturity, professionalism, professional success, a professional.*

The progress of modern social life and its realities, the needs of science and technics, which create the need to review the content of professions, and the corresponding requirements for the personality of a specialist, also require new approaches to the existing practice of future specialists' professionalism formation, because in the conditions of intensive scientific and socio-economic development, society focuses on professionals who are able to solve professional tasks in a timely, qualified and prompt manner, to be professionally and socially mobile and competitive. The leading role in the implementation of these strategic tasks belongs to specialists in the socionomic sphere, whose professional activity in modern social realities is significantly complicated, as its target, content, methodical and technological parameters are updated.

This necessitates a conceptually new understanding of the modern problems on the development of professionalism of future specialists in socionomic professions on updated theoretical, methodological and methodical principles from the standpoint of social psychology.

In modern research, the subject of attention is the formation of adequate self-esteem, the ability to differentiate ideal and real goals in the process of making a professional choice; the problem of life prospects, programs, goals and forecasts of the subject of professional activity, his professional responsibility is highlighted (G. Ball, O. Bondarenko, Ye. Holovakha, N. Lohinova, H. Lozhkin, O. Sheviakov et al.).

The study of the process of personality development of the future specialist as the subject of professional activity, was found to be carried out in a number of studies devoted to issues of consistency between a person and professional activity (V. Bodrov, K. Hurevych, V. Yermolin, V. Shadrikov et al.) (Onufriieva, 2017; Онуфрієва, 2020).

Obtaining significant results in the study of the subject's psychology, which significantly affect the development of the psychology of professional formation of a personality, was established: highlighting the principle of the subject of activity in the context of studying the problem of self-regulation (M. Boryshevskyi); principles and criteria of psychological organization of education as a means of formation and self-development of the subject of professional activity (S. Maksymen-

ko); selection of subjectivity levels (Z. Karpenko, O. Kyrychuk); general psychological study of a personality's world (T. Tytarenko) and the subject way of development of personality's life relations (O. Starovoitenko), in particular in the process of its professionalization (I. Zhyharenko) (Onufriieva, 2017; Онуфрієва, 2020).

The results of the study on professional activity through number of its structural components – a motive, a goal, activity planning, processing of current information, operational image (conceptual model), decision-making, actions, verification of results and correction of actions regulate mental functions in the organization and performance of activities (B. Lomov, L. Piletska); psychophysiological support of professional suitability including intentional, operational, activation-regulatory and basic levels (O. Babatenko, H. Zarakovsky, V. Medvediev, O. Sheviakov); psychological components of activity that explain the process of formation of various psychological systems of professional activity in the unity of systemic and genetic units (S. Maksimenko, L. Onufriieva, V. Shadrikov). The basis of the professional development of a future specialist as a personality and a professional is self-development, which leads to the highest form of life activity of a personality – his creative self-realization (N. Dobrovolska, V. Moliako, O. Smyrnova et al.).

The phenomenon of professional maturity of a specialist in socio-economic professions is considered in the study. It is noted that professional maturity is a characteristic of the state of personality development, which is manifested in a high degree of his professional constructive activity and professional functional productivity. The theoretical foundations of the development of personal and professional maturity of future specialists in socio-economic professions are the provisions of humanistic psychology and the dispositional approach, according to which maturity is considered as a dynamic phenomenon that is the result of an individual's desire for self-actualization and achievement of maturity (V. Bocheliuk, E. Heiko, V. Zavatskyi, O. Losiievska, O. Smyrnova, V. Turban et al.) (Onufriieva, 2017; Онуфрієва, 2020).

The professional activity of the socio-economic profile is shown to be considered in morphological, axiological, praxiological and ontological aspects. In order to find out the specifics of the personality development of a socio-economic profile specialist in the process of his training, in particular, a personality-based and activity approach was used, which regulates professional-educational activities, relationships, personal and professional development and performance results (Onufriieva, 2017; Онуфрієва, 2020).

The professional socialization of future specialists in socio-economic professions should be considered as a dynamic form of an individual's entry into the professional environment (learning professional experience, mastering the standards and values of the professional community) and active implementation of accumulated professional experience, which implies continuous professional self-development and self-improvement (A. Borysiuk, N. Zavatska, E. Kashyryna, Z. Kovalchuk, I. Popovych, O. Savchuk, S. Tsymbal). It is shown that in the process of professional socialization, personal activity is assumed, since interaction and influence on the system of social connections and relationships requires making a certain decision and includes a number of characteristics, namely: goal formation, mobilization of the subject of activity, construction of activity strategies, which in turn requires improvement of knowledge, ideas about professions of the socio-economic type, changing the level of harassment, motivation, etc. All this makes it possible to assume that it is a person with a formed self-concept and developed motivational and cognitive characteristics who will be able to more successfully undergo professional socialization and the process of professionalization as a whole.

Conclusions. Professional training of a future specialist in socio-economic sphere ensures the development of integral personality properties that enable the mobilization of cognitive resources and behavior correction schemes necessary for operational control over professional activities. At the same time, the successful professional training of a future specialist in the socio-economic sphere is based on integrity, universality and individuality of the personality.

The process of developing the professionalism of future specialists in socio-economic professions is established to be a complex process of forming, on the basis of individual and psychological personality characteristics, those qualities that contribute to the successful performance of professional tasks and a sense of satisfaction with one's activities.

This necessitates the theoretical understanding and research of modern problems of training future specialists in socio-economic professions on updated conceptual and methodical principles involving the modern conceptual and categorical apparatus, which affirms the category of their professionalism. The lack of appropriate psychological generalizations inhibits the process of professional selection of specialists in the socio-economic sphere, the possibility of forecasting their future professional success. It is the socio-psychological foundations that become an indispensable condition for the effective training of future specialists in socio-economic professions in accordance with the prospect of their professional development.

LITERATURE:

1. Онуфрієва Л.А. Развитие профессионализма будущих специалистов социально-экономических профессий: социально-психологический аспект: монография. Київ: Видавець Бихун В.Ю., 2020. 320 с.
2. Onufriieva L.A. The Psychology of Professional Realization of a Future Specialist's Personality: Theoretical and Methodological Aspect: monograph. BonusLiber: Rzeszów, 2017. 194 s.

Отримано: 01.04.2026

Олег ОПАЛЮК

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри логопедії та спеціальних методик

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5956-0163>

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В АРТТЕРАПЕВТИЧНІЙ РОБОТІ ЛОГОПЕДА

У тезах проаналізовано специфіку застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі арттерапевтичної роботи логопеда. Такі технології інтегрують цифрові інструменти з творчим самовираженням, сприяючи інтерактивному залученню, зниженню рівня тривожності та ефективній візуалізації корекційної роботи. Використання графічних редакторів, віртуальних пісочниць і музичних програм підвищує мотивацію дітей, забезпечуючи індивідуальний підхід й адаптацію до потреб кожного.

Ключові слова: комп'ютерні технології, інформаційно-комунікаційних технологій, арттерапевтична робота, логопед.

Актуальність теми. Інформаційно-комунікаційні технології давно стали невід'ємною частиною нашого повсякденного життя. Особливий інтерес дітей до комп'ютера відкриває перед учителями-логопедами можливість використовувати його в конструктивному напрям-

ку. Завдяки комп'ютерним технологіям під час логопедичних занять можливо створювати та застосовувати мультимедійні презентації, ігрові вправи й завдання, адаптовані до вікових, індивідуальних особливостей і освітніх потреб кожної дитини.

Мета публікації. Визначити доцільність та ефективність інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій у структуру арттерапевтичних занять учителя-логопеда з метою підвищення мотивації, зацікавленості та результативності мовленнєвої діяльності дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформаційні технології та комп'ютерна грамотність відіграють важливу роль у підготовці майбутніх логопедів, але вони не вичерпують усіх аспектів цього процесу. Тому під час навчання майбутніх фахівців надзвичайно важливо закласти основи формування професійної культури для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, враховуючи потенціал використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та перспективи їх розвитку. Особлива увага має приділятися розумінню того, як застосування ІКТ впливає на результати роботи. Це передбачає формування цифрової компетентності як базового компонента професійної компетентності педагога. Логопед повинен володіти навичками аналізу та підбору відповідних навчальних комп'ютерних програм (НКП), що дозволяють забезпечити кожній дитині індивідуальний темп і стиль навчання, сприяють самостійності у здобутті знань та надають у разі потреби покрокову підтримку. Можна визначити два основні напрями використання ІКТ у корекційно-розвивальній роботі: розвиток когнітивних здібностей дітей та організація роботи з учнями, які мають особистісні, поведінкові чи емоційні труднощі. У рамках коригування емоційних і поведінкових порушень, таких як агресивність, замкнутість чи страхи, комп'ютерні ігри можуть слугувати інструментом, подібним до ляльок чи картинок. Вони виступають своєрідними посередниками, які замінюють живих учасників спілкування і сприяють ефективнішій взаємодії з дитиною.

Комп'ютерні ігри використовують у арттерапії для створення сценаріїв спілкування, які логопед може розігравати разом із дитиною. Вони нагадують традиційні картонні й книжкові матеріали, але перевершують їх завдяки сучасній графіці, інтерактивності та динамічності персонажів. Особливо ефективно такі завдання можна виконувати за допомогою програм для створення мультфільмів. Мультфільми, які створюють діти, мають не лише корекційний ефект, а й слугують цінним діагностичним матеріалом для логопеда. Основна увага в цьому підході приділяється супроводу спеціаліста, який вводить дитину в ігрову ситуацію та обговорює її дії в процесі гри. Логопед може пропонувати учням як незавершені мультфільми, які діти мають продовжити, так і теми для створення власних анімованих історій.

Особливо корисною є групова логопедична робота (3-5 осіб) над створенням мультфільмів або казок на вибрану тему, запропоновану логопедом чи самими учасниками. Такий метод сприятливо впливає на розвиток комунікативних та особистісних навичок дітей. У процесі сюжетно-рольових логопедичних ігор із казковими персонажами діти вчаться ефективним моделям поведінки та взаємодії, що необхідні для їхньої соціальної адаптації.

Сучасні комп'ютерні технології знайшли широке застосування у сфері спеціальної освіти, зокрема для корекції порушень мовленнєвого розвитку та сприяння загальному розвитку дітей. У цьому контексті особливої уваги заслуговує проблема взаємодії дитини з комп'ютером. Часто діти з усвідомленими порушеннями відчують сором, побоюючись осуду або нерозуміння з боку оточення. Це призводить до зниження самооцінки, невпевненості у власних можливостях,

а також до труднощів у комунікації. Такий психологічний стан лише закріплює негативні емоції, що в результаті гальмує емоційний і психічний розвиток.

У подібних випадках необхідно приділяти увагу роботі над формуванням комунікативних навичок, навчанням дитину сприймати й використовувати інформацію під час взаємодії. Комп'ютерні засоби навчання відкривають багато можливостей для вирішення цих завдань. Спілкування з комп'ютером має певну відстороненість, завдяки чому діти не відчувають страху, поступово вчаться довіряти своєму співрозмовнику. До того ж використання комп'ютерних вправ дозволяє моделювати різноманітні ситуації спілкування та багаторазово повторювати діалог із тим самим партнером, що в реальному житті часто є складним. «Комп'ютерний» співрозмовник також викликає у дітей інтерес, що підвищує їхню мотивацію до комунікації.

Застосування комп'ютерних навчальних програм сприяє розвитку таких важливих вольових якостей у дошкільнят, як самостійність, цілеспрямованість та посидючість. Вони також допомагають покращити довільну моторику пальців, що є особливо актуальним для роботи з дітьми-логопатами. Під час виконання завдань на комп'ютері дітям потрібно навчитися натискати правильні клавіші та працювати з мишею відповідно до поставлених цілей. Окрім цього, ключовим аспектом підготовки до опанування письма є розвиток синхронізації зорових і моторних аналізаторів, чого також можна досягти за допомогою комп'ютерних занять.

Інтеграція комп'ютерних технологій в освітній процес дає логопедам змогу індивідуалізувати завдання, контролювати результати та підтримувати мотивацію дітей. Поєднання звуку, графіки й інтерактивності стимулює успіхи, допомагає зберігати комфортний темп роботи та сприяє розвитку психологічних структур і вольової регуляції поведінки.

Висновки. Таким чином, інформаційно-комунікаційні технології є ефективним технічним засобом, за допомогою якого можна значно збагатити корекційно-розвиваючий процес, стимулювати індивідуальну діяльність і розвиток пізнавальних процесів дітей з особливими освітніми потребами, розширити кругозір дитини, виховати особу, адаптовану до життя в сучасному суспільстві за допомогою арттерапевтичної роботи логопеда.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авдейчик А.О. Використання інформаційно комунікативних – технологій в роботі шкільного психолога: електронний навчально-методичний посібник. 2016. URL: <http://www.borivskazosh.rv.sch.in.ua/Files/downloadcenter/ВИКОРИСТАННЯ%20ІКТ%20В%20РОБОТІ%20ШКІЛЬНОГО%20ПСИХОЛОГА.pdf>
2. Юрченко Л.О., Худак С.В., Семенюк М.О., Коломієць О.В. Використання інформаційно комунікативних – технологій в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами: методичні рекомендації. 2014. Біла Церква. URL: <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-informacijno-komunikacijnih-tehnologij-v-korekcijnij-roboti-z-ditmi-z-osoblivimi-potrebam-278732.html>

Отримано: 01.04.2026

Тетяна ОПАЛЮК

доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету спеціальної освіти,
психології і соціальної роботи

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1704-4184>

ПРОЄКТНИЙ ПІДХІД У НАВЧАННІ МЕТОДИЦІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПУБЛІКАЦІЇ

У статті розглянуто впровадження проєктного навчання (Project-Based Learning) як основного інструменту опанування методології наукового пошуку. Акцент зміщується з теоретичного вивчення стандартів на практичне створення наукового продукту – від формулювання гіпотези до подання рукопису у фахове видання.

Ключові слова: проєктний підхід, методологія наукових досліджень, наукова публікація, вища освіта, дослідницька компетентність.

Актуальність теми. В умовах глобалізації наукового простору та стрімкого розвитку відкритих інновацій, здатність молодого вченого до проведення якісного дослідження та його ефективної презентації міжнародній спільноті стає визначальним чинником конкурентоспроможності вищої освіти. Традиційна модель навчання методики наукових досліджень, що ґрунтується на репродуктивному засвоєнні термінологічного апарату, часто демонструє свою неефективність: студенти та аспіранти відчують суттєвий розрив між теоретичними знаннями та практичними вимогами сучасних наукових журналів (зокрема баз Scopus та Web of Science).

Актуальність впровадження проєктного підходу в цей процес обумовлена кількома критичними чинниками: 1. Статичне вивчення методів без їхньої негайної апробації на реальних даних не формує стійких дослідницьких навичок. Проєктний підхід дозволяє перетворити абстрактну «методологію» на живий інструмент вирішення конкретної наукової проблеми; 2. Рейтинги університетів безпосередньо залежать від кількості та якості публікацій їхніх вихованців. Трансформація навчального курсу на повноцінний цикл – від ідеї до подання рукопису – дозволяє інтегрувати навчальний процес безпосередньо у наукову діяльність закладу вищої освіти; 3. Сучасне дослідження неможливе без володіння цифровими інструментами (менеджерами посилань, аналітичними пакетами, системами перевірки на плагіат). Проєктний підхід створює природне середовище для опанування цих інструментів у режимі «learning by doing»; 4. Формування культури чесного дослідження найбільш ефективно відбувається під час супроводу реального проєкту, де студент на практиці стикається з етичними стандартами цитування та обробки результатів [2].

Таким чином, розробка та впровадження моделі навчання методики наукових досліджень через призму реалізації завершеного наукового проєкту є нагальною потребою для модернізації вітчизняного освітнього середовища та його повноцінної інтеграції в Європейський дослідницький простір.

Метою даної статті є теоретичне обґрунтування та практичне розроблення моделі впровадження проєктного підходу в процес навчання методики наукових досліджень, що забезпечує повний цикл наукової діяльності студента – від концептуалізації ідеї до підготовки та подання рукопису статті у фахове видання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційне навчання методики досліджень часто страждає на «академічну відстороненість»: студенти знають визначення об'єкта й предмета, але не вміють застосувати їх до реальної проблеми. Реалізація проєктного підходу в навчанні методики наукових досліджень передбачає відмову від лінійного викладу тем (наприклад, «Методи аналізу», «Пошук літератури») на користь ітераційного процесу, де теоретичний матеріал подається «just-in-time» – саме тоді, коли студент потребує його для просування у власному дослідженні [1].

1. Архітектура навчального наукового проєкту. Навчальний процес структурується як послідовність чотирьох фаз, кожна з яких завершується створенням інтелектуального продукту:

- Фаза ініціації. Студент проводить ретроспективний аналіз обраної проблеми. Використання інструментів візуалізації (наприклад, *VOSviewer* для побудови бібліометричних карт) дозволяє наочно побачити «білі плями» в науковій ніші.
- Фаза методологічного дизайну. На цьому етапі викладач виступає в ролі експерта-консультанта, допомагаючи обрати адекватний інструментарій. Важливим є перехід від описовості до аналітичності – обґрунтування вибору конкретної вибірки або алгоритму.
- Фаза емпіричного аналізу. Студенти працюють із «живими» даними. Це може бути як власний експеримент, так і вторинний аналіз відкритих баз даних (Open Data). Тут опановуються навички валідації даних та їхньої статистичної обробки.
- Фаза фіналізації. Результатом є не реферат, а рукопис статті, оформлений за вимогами конкретного журналу.

2. Інтеграція цифрового інструментарію в проєкт. Проєктний підхід неможливий без занурення студента в сучасне цифрове середовище дослідника. У межах курсу пропонується обов'язкове використання таких категорій ПЗ:

1. Reference Managers. Для автоматизації цитування та формування списків літератури за стандартами (APA, IEEE, ДСТУ).
2. Аналітичні платформи. Від базового Excel до спеціалізованих R, SPSS або NVivo (для якісних досліджень).
3. Академічні профілі. Реєстрація в ORCID, ResearchGate та Google Scholar як перший крок до формування персонального бренду вченого.

Головним викликом залишається тривалість циклу рецензування у журналах. Проєкт вважається успішно завершеним за умови отримання підтвердження про подання статті або позитивного висновку внутрішнього рецензента кафедри. Це створює ситуацію успіху та знімає психологічний бар'єр перед «великою наукою».

Висновки. Проєктний підхід у навчанні методики наукових досліджень є дієвою альтернативою класичній академічній моделі, оскільки він зміщує фокус із пасивного вивчення теорії на активне продукування знань. Впровадження моделі «від теорії до публікації» дозволяє студентам подолати «страх білого аркуша» та складних методологічних конструктів, оскільки кожен крок навчання має конкретну прикладну мету. Використання цифрових інструментів (Mendeley, Zotero, ORCID) під час реалізації проєкту інтегрує молодого дослідника у світову наукову інфраструктуру вже на етапі навчання. Результатом курсу стає не абстрактна оцінка, а реальний науковий актив – готовий до публікації рукопис, що підвищує індивідуальний рейтинг студента та загальні показники університету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Основи наукових досліджень та проєктної діяльності: навч.-метод. посібник / автори-упорядники: Опалюк Т.Л., Франчук Т.Й., Мельник О.С. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2024. 148 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7814>
2. Михальська С.А., & Опалюк Т.Л. Теоретико-методичні засади та освітні практики розвитку проєктно-дослідницької діяльності майбутнього педагога. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2026. (28). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18929960>
3. Опалюк Т.Л. Педагогічні умови формування розвивального освітнього середовища у закладі освіти як чинник розвитку особистості: традиції та інновації. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. (25). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18205665>

Отримано: 01.04.2026

Наталія ПАНЧУК

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної психології
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9090-6073>

ПЕДАГОГІЧНА ІМПРОВІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено актуальність проблеми педагогічної імпровізації в умовах сучасного закладу вищої освіти як важливого чинника підвищення якості освітнього процесу. Проаналізовано наукові підходи українських дослідників до розуміння педагогічної імпровізації у контексті педагогічної творчості, професійної майстерності та особистісної самореалізації викладача.

Ключові слова: педагогічна імпровізація; якість освітнього процесу; професійна майстерність викладача; педагогічна творчість; педагогічна інтуїція; творчий потенціал; заклад вищої освіти.

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку вищої освіти особлива увага приділяється підвищенню якості освітнього процесу. Глобалізація, стрімкий розвиток інформаційних технологій, зміни на ринку праці та вимоги до компетентностей випускників вказують на необхідність удосконалення педагогічних підходів і форм навчання. Однією з таких інноваційних складових є педагогічна імпровізація – гнучкий, творчий процес реагування викладача на освітні ситуації, що дозволяє оперативно адаптувати зміст, форми та методи навчання до індивідуальних потреб здобувачів вищої освіти.

Педагогічна імпровізація стає важливим чинником активізації пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, стимулювання їхньої самостійності, критичного мислення та комунікативних навичок. В умовах сучасного закладу вищої освіти, де освітній процес має бути орієнтованим на особистість здобувача вищої освіти та змінюватися відповідно до викликів часу, здатність викладача ефективно імпровізувати сприяє формуванню цілісної освітньої компетентності.

Зростає науковий інтерес до вивчення педагогічної імпровізації як складової професійної майстерності викладача, що дозволяє підвищувати ефективність комунікації зі здобувачами вищої освіти, оптимізувати навчальні ситуації та створювати сприятливе середовище для розвитку творчого потенціалу. Незважаючи на наявність окремих досліджень, питання системного вивчення механізмів впровадження імпровізації у освітній процес, її педагогічного забезпечення та впливу на якість освіти недостатньо розроблені, що і обумовлює вибір теми.

Мета публікації – розкрити сутність педагогічної імпровізації як чинника підвищення якості освітнього процесу в умовах сучасного закладу вищої освіти та висвітити її вплив на ефективність професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема педагогічної імпровізації в сучасній психолого-педагогічній науці розглядається у контексті професійної майстерності викладача, педагогічної творчості та якості освітнього процесу. Зростання динамічності освітнього середовища, непередбачуваність навчальних ситуацій, індивідуальні відмінності здобувачів вищої освіти зумовлюють необхідність гнучкого реагування педагога, що актуалізує феномен педагогічної імпровізації.

Проблема педагогічної імпровізації знайшла відображення у працях українських науковців О. Башкір, В. Смиренського, О. Дубяги, І. Толмачової, О. Мастерної, О. Коберника та інших, які розглядали її як складову педагогічної майстерності, професійної творчості та чинник підвищення якості освітнього процесу.

Творчий потенціал особистості, на нашу думку, використовуються як теоретична база для аналізу імпровізації як механізму розвитку творчості [4].

У працях О. Башкір педагогічна імпровізація трактується як інтегративна професійна здатність педагога, що поєднує педагогічні знання, досвід, інтуїцію та творче мислення. Дослідниця наголошує, що імпровізація не є спонтанністю у негативному значенні, а ґрунтується на високому рівні професійної підготовки, сформованій рефлексії та здатності оперативно приймати педагогічно доцільні рішення. Авторка підкреслює, що педагогічна імпровізація сприяє індивідуалізації навчання та активізації пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти [1].

Н. Гузій зазначає, що саме в процесі педагогічної імпровізації найповніше розкривається особистісна позиція викладача, його педагогічна інтуїція, здатність до емоційно забарвленої взаємодії зі здобувачами [2]. Вона акцентує увагу на тому, що імпровізація є однією із педагогічних умов формування творчої особистості викладача і чинником його професійної конкурентоспроможності. «Особливо поширені моделі персонологічного типу визначають провідну роль особистості вчителя як чинника морального та інтелектуального розвитку вихованців і в цілому спрямовуються на створення умов для професійної та особистісної самореалізації майбутнього вчителя, розвиток його професійної самосвідомості та професійних інтересів» [2].

М. Єнакій також наголошує на тому, що «педагогічний процес за своєю природою є явищем творчим; творчість у професійній педагогічній діяльності є необхідною умовою та гарантією досягнення найвищої результативності педагогічного пошуку вчителя. Процес творчості виявляється не тільки під час проведення заняття, прогнозування ходу заняття, але, власне, ще з моменту задуму та підготовки до впровадження певної ідеї в освітньому процесі, який постійно піддається впливу внутрішніх та зовнішніх умов» [3, с. 128].

«Педагогічна імпровізація завжди пов'язана з творчістю; в умовах педагогічної імпровізації відбувається процес актуалізації та мобілізації творчих зусиль та здібностей, має місце творчий розвиток педагога. Ознакою педагогічної імпровізації є те, що вона має загальнопедагогічну цінність, педагогічну значущість, є показником якості творчого підходу до педагогічної діяльності у навчанні та вихованні студентів» [3, с. 128].

В. Смиренський підкреслює функціональну роль імпровізації у забезпеченні адаптивності, комунікативності та креативності професійної діяльності. Професійний успіх викладача закладу вищої освіти значною мірою визначається його здатністю створювати навчаль-

ні ситуації, у яких студенти стають активними учасниками пізнання. Імпровізаційна діяльність забезпечує природність педагогічного спілкування, підтримує мотивацію до навчання, формує атмосферу творчості та взаємоповаги. Внутрішнім механізмом виникнення імпровізації, на думку науковця, є педагогічна інтуїція [5].

Висновки. Таким чином, дослідження педагогічної імпровізації як чинника підвищення якості освітнього процесу є важливим як з теоретичної, так і з практичної точок зору, оскільки результати можуть бути використані для підвищення професійної компетентності викладачів та оптимізації освітньої діяльності в закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Башкір О.І. Місце імпровізації у формуванні творчого потенціалу майбутнього вчителя. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. / [редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя: КПУ, 2014. Вип. 35 (88). С. 91-97.
2. Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти: монографія. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. 243 с.
3. Єнакій М.М. Імпровізація у творчій педагогічній діяльності. *Наука і освіта*. 2007. № 1/2. С. 128-130.
4. Максимчук Н.П. Психологія дитячої обдарованості: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: "Медобори" (ПП Мошак М.І.), 2003. 124 с. URI: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6950>
5. Смиреньський В. Педагогічна імпровізація: зміст, функції та види. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*: збірник наукових праць / ДВНЗ «ДДПУ»; гол. ред. проф. Л.Г. Гаврілова. Слов'янськ: ДДПУ, 2019. Вип. 9. С. 168-185.

Отримано: 01.04.2026

Олексій ПОМИРЛЯНУ

здобувач вищої освіти третього рівня 2 року навчання

спеціальності 016 Спеціальна освіта

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-8539-0057>

СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ НАВИЧОК В УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті розглядається проблема професійної підготовки фахівців спеціальної освіти до формування життєвих навичок в учнів з інтелектуальними порушеннями. Визначено, що високий рівень професійної компетентності корекційних педагогів забезпечує ефективне поєднання навчальних і виховних завдань, спрямованих на розвиток комунікації, критичного мислення, навичок самообслуговування та соціальної взаємодії.

Ключові слова: фахівці спеціальної освіти, професійна підготовка, життєві навички, учні з інтелектуальними порушеннями.

Актуальність теми. Проблема професійної підготовки фахівців спеціальної освіти до формування життєвих навичок в учнів з інтелектуальними порушеннями набуває особливої актуальності в умовах сучасної освітньої парадигми, орієнтованої на інклюзивне навчання

та соціальну інтеграцію. Володіння корекційними педагогами спеціальними методиками розвитку життєвих навичок забезпечить учням з інтелектуальними порушеннями можливість досягати більшої самостійності, адаптуватися до соціального середовища та реалізовувати власний потенціал. Високий рівень професійної компетентності фахівців спеціальної освіти дозволяє ефективно поєднувати навчальні та виховні завдання, спрямовані на розвиток комунікації, критичного мислення, навичок самообслуговування та соціальної взаємодії. Теоретичне осмислення та практичне впровадження цього напрямку підготовки корекційних педагогів має стратегічне значення для удосконалення системи спеціальної освіти, адже воно сприяє формуванню конкурентоспроможних і соціально адаптованих особистостей. Таким чином, дослідження даної проблеми є важливим кроком до забезпечення якісної освіти та рівних можливостей для дітей з інтелектуальними порушеннями.

Фахівці спеціальної освіти, залучені до процесу формування життєвих навичок в учнів з інтелектуальними порушеннями, повинні володіти ґрунтовними знаннями щодо особливостей функціонування, соціалізації та інтеграції осіб із порушеннями інтелектуального розвитку в суспільство. Важливим аспектом їхньої професійної компетентності є також опанування методик, спрямованих на формування базових життєвих компетентностей у цієї категорії осіб.

Метою дослідження є визначення особливостей професійної підготовки фахівців спеціальної освіти до формування життєвих навичок в учнів з інтелектуальними порушеннями.

Питання підготовки майбутніх фахівців у сфері спеціальної та інклюзивної освіти досліджували багато вчених (О. Мартинчук, С. Миронова, О. Набока, І. Татяничкова та ін.).

Професійне зростання майбутніх фахівців спеціальної освіти є складним і багатограним процесом, що поєднує психологічну, емоційну, пізнавальну та операційно-технологічну активність. Психологічна готовність забезпечує трансформацію соціальних мотивів у професійно-особистісні цінності та формує такі риси, як відповідальність, самокритичність і цілеспрямованість. Емоційна готовність визначає здатність педагога до емпатії та позитивного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, що є основою їхньої соціалізації. Пізнавальна активність сприяє розширенню психолого-педагогічних і методичних знань, формує прагнення до самостійного пізнання та розвитку загальнокультурного кругозору. Операційно-технологічна активність забезпечує вдосконалення професійних умінь і навичок, а також формування нових стратегій педагогічної взаємодії [1].

Водночас важливо наголосити, що ці складові набувають особливого значення у сфері спеціальної освіти, де професійна компетентність корекційного педагога безпосередньо пов'язана з формуванням життєвих навичок у дітей з інтелектуальними порушеннями. Саме специфіка роботи з цією категорією учнів вимагає від фахівця не лише високого рівня професійної підготовки, а й здатності інтегрувати психологічні та технологічні ресурси у процес розвитку базових життєвих навичок. Таким чином, наступним кроком у дослідженні є аналіз особливостей професійної підготовки педагогів спеціальної освіти, спрямованої на забезпечення соціальної адаптації та самостійності учнів з інтелектуальними порушеннями.

В Україні підготовка фахівців зі спеціальної освіти здійснюється відповідно до вимог нормативно-правових документів і затверджених освітніх програм на різних рівнях (першому (бакалаврському), другому (магістерському) та третьому (освітньо-науковому)). Під час освітнього процесу важливо сформувати у здобувачів вищої освіти уміння й навички, необхідні для професійної діяльності у сфері спеціальної освіти [2]. Зокрема, у процесі опану-

вання навчальних дисциплін (наприклад, «Соціально-побутове орієнтування», «Здоров'язбережувальні технології в інклюзивному навчанні», «Спеціальні методики навчання дітей з інтелектуальними порушеннями» та ін.) та проходження практичної підготовки майбутні корекційні педагоги мають засвоювати компетентності, які дозволять ефективно формувати життєві навички в учнів з інтелектуальними порушеннями. Такий підхід забезпечить інтеграцію теоретичних знань із практичними методиками, спрямованими на розвиток самостійності, комунікації, соціальної адаптації та базових життєвих навичок осіб з особливими освітніми потребами.

Висновок. Професійна підготовка фахівців спеціальної освіти є ключовою умовою формування життєвих навичок в учнів з інтелектуальними порушеннями, адже вона поєднує теоретичні знання з практичними методиками розвитку самостійності та соціальної адаптації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Компетентнісно зорієнтована професійна підготовка майбутніх фахівців спеціальної та інклюзивної освіти: монографія / Н.В. Савінова, І.В. Серeda, В.А. Кисличенко та ін. Миколаїв. Миколаїв: видавець Румянцева Г.В., 2022. 188 с.
2. Підготовка майбутніх фахівців спеціальності 016 Спеціальна освіта до професійного розвитку: навчально-методичний посібник / укладач: С. Михальська [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. 234 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7905>

Отримано: 01.04.2026

Ольга САВІЦЬКА

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної психології
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0917-3795>

ДИНАМІЧНА МОДЕЛЬ СТАНОВЛЕННЯ СУБ'ЄКТА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ЗМІН

У статті представлено укладену модель становлення суб'єкта наукової діяльності як специфічного виду професійної діяльності на різних стадіях суб'єктогенезу в умовах суспільних змін. Також описано технології психологічного забезпечення становлення суб'єктності майбутнього науковця.

Ключові слова: суб'єкт наукової діяльності, наукова діяльність, суб'єктогенез, динамічна модель становлення суб'єкта наукової діяльності.

Актуальність теми. Наука дедалі більше набуває ознак професійної діяльності, її суб'єкт стає об'єктом глибокого психологічного та професіографічного аналізу. Це дозволяє тлумачити поняття суб'єкта наукової діяльності через призму системного підходу. Згідно з ним він розглядається не лише як виконавець певних функцій, а перш за все, як активна, автономна особистість, здатна до самодетермінації та творчого перетворення дійсності. Суб'єкт наукової діяльності діє в умовах низької регламентованості та невизначеності, що робить його

працю схожою на творчість. Його завдання – не лише накопичення фактів, а й формулювання гіпотез, відкриття істин та поширення наукових знань. Водночас суб'єкт наукової діяльності має багаторівневу та багатокомпонентну психологічну структуру, яка включає особистісний, когнітивний, регуляційно-рефлексивний, соціальний та креативний компоненти, яка зазнає прогресивних змін під впливом як соціальних чинників, так і власної активності [4; 5]. Зважаючи на специфіку наукової діяльності, як різновиду професійної діяльності, якій притаманні нерегламентованість та інноваційність як основні ознаки [6; 2], та враховуючи її детермінованість суб'єктними характеристиками науковця, у структурі наукової діяльності варто виокремлювати специфічні компоненти, які опосередковують як суб'єктогенез науковця, так і визначають стадіальність оволодіння цією діяльністю як професійною. Такий підхід до розуміння наукової діяльності та її суб'єкта є передумовою для виокремлення основних етапів суб'єктогенезу науковця та створення динамічної моделі цього процесу.

Мета публікації полягає у презентації динамічної моделі становлення суб'єкта наукової діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динамічна модель становлення суб'єкта наукової діяльності інтегрує психологічні закономірності суб'єктогенезу, етапи професіоналізації та структурні компоненти наукової діяльності. Вона сьогодні набуває ознак професійної, що потребує системного аналізу особистісного становлення вченого на різних етапах його професійного розвитку.

Як зазначає О. М. Кокун та А. В. Вихрущ та наші дослідження, процес становлення суб'єкта професійної діяльності може бути описаний як тяглий процес, що включає класичні стадії професіогенезу [2; 4; 7]. З огляду на специфіку наукової діяльності як професійної вони виглядатимуть так: а) стадія оптації та «раннього наукового старту», яка охоплює період формування професійних намірів у старшій школі та навчання на перших курсах закладу вищої освіти. Технологія «раннього наукового старту» передбачає залучення студентів до дослідницької роботи з першого курсу, що забезпечує плавний перехід до глибшої спеціалізації; б) стадія професійної підготовки (аспірантура), на якій відбувається одночасне засвоєння двох професійних ролей – дослідника та науково-педагогічного працівника закладу вищої освіти. Центральним новоутворенням в цей період повинна стати методологічна культура, яка охоплює знання методів пізнання, здатність до філософської інтерпретації результатів та професійну рефлексію; в) стадія професійної адаптації та первинної професіоналізації, що передбачає входження в наукову спільноту, освоєння соціальної ролі вченого та вироблення індивідуального стилю дослідницької діяльності) маркером переходу на стадію професійної майстерності (акме) є вихід на рівень творчої наукової діяльності, здатність до самопроектування кар'єри та досягнення вершин (акме) професійного розвитку.

Як вказувалося нами раніше, перехід між стадіями професіогенезу суб'єкта наукової діяльності забезпечується, перш за все, внутрішніми механізмами. Це, зокрема, механізм ментального моделювання світу через постійну реінтеграцію ментальних моделей на основі отриманого наукового досвіду; зміна рефлексивної позиції; переструктурування знаряддево-смыслових схем [7].

Забезпечити розвитку суб'єкта наукової діяльності у закладі вищої освіти або суб'єктогенез можливо через трансформацію здобувача чи молодого дослідника у свідомого «творчого діяча», здатного до самодетермінації, саморозвитку. Реалізація цього від-

бувається шляхом формування методологічної та філософської культури, забезпечення психолого-акмеологічного супроводу та створення акмеологічного розвивального середовища, підтримки професійної самореалізації та мотивації [3; 2; 1]. Модель становлення науковця – це перехід від зовнішньо детермінованого навчання до повної самодетермінації та самореалізації особистості в науковому пошуку, де кожне досягнення стає основою для постановки нових цілей [7; 1].

Висновки. Отже, суб'єкт наукової діяльності як цілісна особистість, що володіє системою професійно важливих якостей, методологічною культурою та внутрішньою свободою, є активним творцем знань і може проєктувати власну наукову кар'єру. Розвиток суб'єкта наукової діяльності забезпечується через поєднання фундаментальної методологічної підготовки, створення стимулюючого творчого середовища та активізації внутрішнього потенціалу особистості до саморозвитку. Модель становлення суб'єкта наукової діяльності дозволяє створити цілісну та цілеспрямовану систему підготовки науковця у закладі вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Асєєва Ю.О. Самореалізація як психологічний феномен. *Ментальне здоров'я*. 2024. № 2. С. 3-7.
2. Вихрущ А.В. Методологічна культура аспірантів медичних університетів. *Медицина та фармація: освітні дискурси*. 2025. Вип.3. С. 9-20.
3. Дубасенюк О.А. Передумови розвитку акмеологічного середовища для підготовки педагога-професіонала: досвід і перспективи розвитку. *Акмеологія – наука XXI століття: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. / за заг. ред. В.О. Огнев'юка*. Київ: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. С. 23–27.
4. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: монографія. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. Агенство», 2012. 200 с.
5. Савицька О.В. Суб'єкт та суб'єктність у психології: до проблеми розрізнення і співвідношення категорій. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. Вип. 22. С. 389-392.
6. Савицька О. В. Психологічна структура наукової діяльності як професійної діяльності. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. Вип. 24. С. 632-633.
7. Савицька О.В. Суб'єктогенез особистості в умовах суспільних змін. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. Вип. 23. С. 621-624.

Отримано: 01.04.2026

Андрій СЕМЕНЕЦЬ

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання

спеціальності 016 Спеціальна освіта

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-5849-9592>

ФІЗИЧНА ДОСТУПНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ – ЯК ОДИН З КЛЮЧОВИХ ФАКТОРІВ ЇХ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ

У публікації розглянуто проблему фізичної доступності ЗВО як ключової передумови формування безбар'єрного освітнього середовища. На основі контент-аналізу та моніторингу офіційних веб-ресурсів ЗВО здійснено оцінку рівня відкритості інформації щодо доступності їх інфраструктури. Виявлено наявність розриву між нормативними вимогами та практичною реалізацією принципів безбар'єрності, що зумовлює необхідність комплексних заходів щодо підвищення доступності освітнього простору.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти з особливими освітніми потребами, інклюзивне навчання, інклюзивне освітнє середовище, інклюзивна компетентність, освітній процес, особливі освітні потреби, психолого-педагогічний супровід.

Актуальність теми. Доступність до освіти усіх громадян нашої держави гарантується ст. 53 Конституції України та впорядковується цілою низкою законодавчих та нормативних актів. При цьому фізична доступність закладів освіти визначається як базова передумова безбар'єрності в освіті.

Незважаючи на наявність юридичної бази формування безбар'єрного середовища закладів вищої освіти, реальний стан їхньої фізичної доступності залишається недостатнім. Наявність розриву між нормативними вимогами та практичними реаліями викликає необхідність поглибленого аналізу питання фізичної доступності як базового фактору безбар'єрності ЗВО.

Метою дослідження є практична оцінка рівня фізичної доступності закладів вищої освіти, а також розробка рекомендацій щодо підвищення рівня безбар'єрності освітнього простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на значні зусилля у формуванні безбар'єрного освітнього середовища в Україні, наше суспільство перебуває лише на початковому його етапі, в той час коли в провідних країнах цей процес займає вже понад три десятки років [1].

Питання формування безбар'єрності освітнього середовища перебуває в полі зору багатьох вітчизняних науковців, зокрема, його розкривають: Глазкова І. Я., Козенко Р., Кочубей Т., Любченко Н., Миронова С., Прохорова Л., Савінова Н., Хатунцева С. М. та інші.

Законодавча основа формування безбар'єрного освітнього середовища була закладена Законом України «Про освіту» від 05.05.2021 р. № 2145-VIII, положення якого ознаменували початок формування освітнього середовища, яке б забезпечувало рівний доступ до освіти усіх категорій громадян [2].

З метою розвитку безбар'єрного освітнього середовища впродовж 2018-2025 рр. було прийнято цілу низку законодавчих та нормативних актів, при цьому ключовим документом виступає «Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2023 року» схвалена Розпорядженням КМУ від 14.04.2021 р. [3]

Дана стратегія виокремлює шість напрямків спрямованих на усунення бар'єрів і при цьому на першому місці стоїть саме фізична безбар'єрність, як ключова передумова створення безпечного та доступного простору для усіх категорій громадян, в тому числі і з особливими потребами.

Слід зазначити, що поняття безбар'єрного освітнього середовища, тривалий час в нашій державі, як зазначає Л. Прохоренко, взагалі асоціювалося з усуненням фізичних перепон та забезпечення фізичної доступності до закладів освіти [4].

Враховуючи значимість фізичної доступності для досягнення безбар'єрності, нами було проведено дослідження такої доступності в низці закладів вищої освіти різних регіонів країни із застосуванням методу контент-аналізу та моніторингу офіційних веб-ресурсів. Проведений моніторинг дозволив виявити чи оприлюднює ЗВО інформацію про доступність: наявність карти доступності («Мапи інклюзивності»), фотозвітів про адаптацію приміщень або відеоекскурсій, що є критично важливим для абітурієнтів з ООП при виборі місця навчання.

Результати дозволяють засвідчити, що в більшості охоплених дослідженням закладів представлена інформація про стан доступності приміщень, що підтверджується відповідними технічними звітами. Разом з тим лише у 16 % закладів інформація подана в повному обсязі і включає в себе технічні звіти, опис на відповідній сторінці, створеній на допомогу здобувачам вищої освіти з ООП. Інформація подається в розрізі кожної будівлі (корпусу, гуртожитку) про обладнання під'їздів, пандусів (підйомників), кнопок виклику, обладнання спеціалізованих туалетів. Подана інформація чітка, зрозуміла та лаконічна. Зокрема такими зразковими у представленні інформації можуть виступати Волинський національний університет імені Лесі Українки та Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця.

Мають місце і виявлені негативні факти. Так, у 16 % ЗВО зазначеної інформації не виявлено, а в 25 % інформація недостатня та не підкріплена відповідними технічними звітами.

В абсолютній більшості ЗВО відмічено безбар'єрну доступність до частини гуртожитків, перелік яких висвітлюється на сайтах, і лише в Західноукраїнському національному університеті декларується доступність до усіх без винятку гуртожитків.

Щодо безбар'єрної доступності до корпусів, то ситуація дещо краща і абсолютний безбар'єрний доступ декларується в 25 % закладів.

На жаль, коли мова йде про доступність до приміщень закладів вищої освіти, в більшості випадків мова йде про доступність до перших поверхів, а щодо повної доступності, то питання, як правило, залишається важко вирішуваним.

Забезпечення безбар'єрного фізичного доступу до ЗВО, на нашу думку, вимагає проведення комплексу заходів, зокрема:

- Запровадження системного аудиту фізичної доступності ЗВО.
- Модернізацію інфраструктури освітнього простору.
- Інституалізацію політики безбар'єрності в управлінні ЗВО.
- Розвиток універсального дизайну в освіті та цифрової доступності.
- Формуванню культури інклюзивності та забезпечення цільового фінансування заходів із доступності.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що рівень фізичної доступності ЗВО та відкритості інформації про неї є нерівномірним і не повною мірою відповідає задекларованим

принципам безбар'єрності. Виявлені проблеми актуалізують необхідність комплексного підходу до підвищення доступності освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Глазкова І.Я., Хатунцева С.М. Теоретико-методичні засади безбар'єрного освітнього середовища.. *Університети України в умовах нових реалій: збереження наукового та кадрового потенціалу*: наукова колективна монографія. Рига, Латвія: Baltija Publishing. 2024. С. 97–120. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-434-4-6> (дата звернення 04.03.2026)
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2027 р. № 2145–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 04.03.2026)
3. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Розпорядження КМУ від 14 квітня 2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p/conv#Text> (дата звернення 04.03.2026)
4. Прохоренко Л. Інклюзивність та безбар'єрність освітнього простору: діти з особливими освітніми потребами. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2024. 2 (25), С. 203-219. DOI: <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i25.265> (дата звернення 04.03.2026)

Отримано: 01.04.2026

Юрій СЕРБАЛЮК

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної роботи

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8914-2261>

ВТРАТА ЖИТЛА ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Розглянуто загострення житлової проблеми в Україні, викликаной війною. Відзначені зміни у законодавстві щодо напрямків житлової політики та механізми вирішення проблеми житла на сучасному етапі.

Ключові слова: війна, житло, законодавство, механізми компенсації.

Актуальність теми. За будь-яких суспільних умов житло залишається для людини предметом першої життєвої необхідності, а забезпеченість ним є базовою цінністю поруч із безпекою існування та здоров'ям. За більш як чотири роки війни сотні тисяч громадян втратили свої оселі, що ще більше загостило житлову проблему та поставило на порядок денний необхідність пошуку дієвих механізмів її вирішення. Особливості реалізації цих прав в умовах воєнного стану стали об'єктом досліджень таких науковців, як О.В. Гапіченко, А.Б. Гриняк, С.О. Сліпченко та ін.

Мета публікації: виявити проблеми житла, пов'язані з війною та основні напрямки її розв'язання.

Виклад основного матеріалу. У конституціях сучасних держав право на житло визнається невід'ємним; зокрема, ст. 47 Конституції України зазначає, що кожен має право на житло, а держава зобов'язана створювати умови для його набуття або оренди.

З початком повномасштабного вторгнення РФ житлова сфера України зазнала безпрецедентних збитків. За даними Київської школи економіки, до кінця 2024 року пошкоджено або зруйновано близько 236 тис. об'єктів житлового фонду, що торкнулося 1,4 млн домогосподарств. Понад 4,6 мільйона осіб стали внутрішньо переміщеними особами (ВПО), а загальна кількість сімей, що втратили житло, сягає 1,2–1,3 мільйона. За оцінками Світового банку, на відновлення житлового фонду необхідно щонайменше 86 мільярдів доларів [1].

Застосовані з перших днів механізми тимчасового проживання ВПО передбачали використання наявного у регіонах соціального житла, гуртожитків різних форм власності, корпусів санаторіїв, будинків відпочинку, закладів культурного призначення, пристосування приміщень навчальних закладів, тимчасове розселення у сім'ях інших громадян тощо.

Коли стало зрозуміло, що війна швидко не закінчиться, питання проживання ВПО, а також осіб, які втратили житло, набуло гострого характеру і потребувало негайних кроків. Терміновість розв'язання проблеми призвела до появи так званого «кризового житла» у вигляді модульних містечок. Їх почали облаштовувати ще у 2014 році для переселенців із Донецької та Луганської областей. А після повномасштабного вторгнення вони знову стали рятувальним варіантом. Проте вони часто не відповідають потребам через низьку адаптованість до українського клімату: температура влітку сягає 40°C, а взимку системи опалення не справляються з низькими температурами, якими особливо відзначилась зима 2025-2026 років. Крім того, такі об'єкти стають фінансовим тягарем для місцевих бюджетів і негативно впливають на психічне здоров'я мешканців через відсутність приватності.

Оскільки в Україні, відповідно законодавства, вирішення соціальних проблем на місцях здійснюється місцевою владою відповідно до державної стратегії, на сьогодні розробляються регіональні програми вирішення житлової проблеми. Так, наприклад, Львівська, Івано-Франківська та Тернопільська області впровадили проєкти з реновації комунальних приміщень та створення фондів соціального житла.

Незважаючи на зростання потреби в житлі, державні програми («Оселя» (Доступна іпотека), «Відновлення», Програми Держмолодьжитла) задовольняють їх лише частково. Житлова політика розвивається в умовах невизначеності, бо на національному рівні бракувало до недавнього часу затвердженої стратегії житлової політики, чіткого розподілу відповідальності та повноважень між різними органами влади, що призводить до розпорошення ресурсів. Тому своєчасним і актуальним вважаємо прийняття 13 січня 2016 р. Закону України «Про основні засади житлової політики», який став рамковим для регулювання житлової сфери і покликаний вирішити ключові проблеми, спричинені війною [4]. Цей Закон замінив старий Житловий кодекс 1983 р., орієнтуючись на європейські стандарти. Він передбачає, що житлова політика у нових умовах передбачати наступні вектори:

1. Створення фондів соціальної оренди – формування житлових фондів для оренди за доступною платою (нижчою за ринкову) без права приватизації.
2. Цифровізації черг – інформація про житлові фонди, черги та службове житло об'єднується в Єдиній електронній системі.
3. Підтримка ВПО та інших вразливих категорій населення – створення спеціальних фондів житла та компенсація вартості оренди.
4. Інструменти власності – впровадження механізмів оренди з правом викупу (після 10 років).

5. Прозорість та управління – залучення операторів соціального житла (неприбуткових організацій) для управління фондами.

6. Розвиток територій – оновлення застарілого житлового фонду та розвиток службового житла.

Для збільшення можливостей людей, які втратили житло, для самостійного вирішення своєї житлової проблеми, у державі запроваджено гарантії, що охоплюють два напрями: компенсацію за знищене житло і компенсацію за пошкоджене житло. Формами компенсацій визначені: грошові кошти, житловий сертифікат, передання у власність заявнику житла, відновленого в рамках реалізації місцевих програм відновлення на заміну знищеного об'єкта нерухомого майна.

Окремою проблемою є відсутність можливості отримати компенсацію за майно, розташоване на територіях, окупованих після 24 лютого 2022 року. Це пов'язано з відсутністю механізму для належного обстеження таких об'єктів., хоча законодавство передбачало можливість застосування дистанційного зондування [2].

Висновки. Серед переваг нового підходу до вирішення житлової проблеми значимо оперативність реагування на виклики війни, а також цифровізація процесу надання компенсацій. Серед недоліків – виключення пошкодженого майна, яке до 24 лютого 2024 р. знаходилося на тимчасово окупованій території.

Розв'язання житлової проблеми фінансово затратний проєкт. Тому самотужки, без донорства, без іноземних інвестицій розв'язання цієї проблеми може бути розтягнуте на досить тривалий час. Лише комплексний підхід, що поєднує оновлення законодавства, залучення міжнародних інвестицій та створення прозорої системи обліку житла, дозволить забезпечити право громадян на гідний рівень життя та ефективне відновлення житлового сектору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алтуніна О. Житлова криза: виклики, тимчасові рішення та шляхи подолання. *Економічна правда*. 2025. URL: <https://epravda.com.ua/power/zhitlova-kriza-vikliki-timchasovi-rishennya-ta-shlyahi-podolannya-803958/> (дата звернення 07.03.2026).
2. Білозор М. Сучасний механізм компенсації за знищене чи пошкоджене житло: програма «Відновлення» та її правові обмеження. *Асоціація юридичних клінік України*. URL: <https://legalclinics.in.ua/consult/consultation-11-03-2026-4/> (дата звернення 19.02.2026).
3. Породько В. Проблеми реалізації права власності на житло в умовах воєнного стану. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 3 (81). С. 42-47. URL: https://law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2023/7.pdf
4. Про основні засади житлової політики: Закон України від 13 січня 2026 року № 4751-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4751-20#Text> (дата звернення 10.03.2026).

Отримано: 01.04.2026

Алла СІМКО

кандидат психологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри логопедії та спеціальних методик
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6197-9086>

ПСИХОМОТОРНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ ТА УМОВИ ПІДТРИМКИ

У статті здійснено комплексний теоретико-аналітичний огляд проблеми порушень психомоторного розвитку у дітей з порушеннями мовлення. Розкрито сутність психомоторного розвитку як інтегративної характеристики становлення дитини, що поєднує моторні, сенсорні, когнітивні та мовленнєві компоненти.

Ключові слова: психомоторний розвиток, порушення мовлення, діти, діагностика, логопедична підтримка, корекційна робота.

Актуальність теми. Проблема психомоторного розвитку дітей з порушеннями мовлення є однією з актуальних у сучасній спеціальній педагогіці, психології та логопедії (О. Белова, Н. Гаврилова, А. Сімко, А. Шинкарьок та ін.). У контексті зростання кількості дітей з різними формами мовленнєвих порушень дедалі більшої значущості набуває питання комплексного аналізу їхнього розвитку, зокрема психомоторної сфери. Психомоторний розвиток дитини тісно пов'язаний із формуванням мовлення, пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та соціальної адаптації.

Мета публікації – теоретично обґрунтувати особливості порушень психомоторного розвитку у дітей з порушеннями мовлення та визначити умови їх діагностики і психолого-педагогічної підтримки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психомоторний розвиток розглядається як процес становлення та вдосконалення рухових функцій у тісному взаємозв'язку з психічними процесами. У працях вітчизняних і зарубіжних науковців психомоторика трактується як інтеграція руху, сприймання, мислення та мовлення, що забезпечує активну взаємодію дитини з навколишнім середовищем.

Формування психомоторної сфери відбувається поетапно, починаючи з раннього дитинства. На кожному віковому етапі рухова активність дитини виступає базою для розвитку сенсорних систем, просторової орієнтації, регуляції поведінки та мовленнєвої діяльності. Порушення у цій сфері негативно впливають на загальний психічний розвиток дитини та ускладнюють процес соціалізації [1].

Особливе значення психомоторний розвиток має для формування мовлення. Рухи артикуляційного апарату, дрібна моторика рук, координація дихання і голосоутворення є необхідними передумовами повноцінної мовленнєвої діяльності. Тому затримка або дисгармонія психомоторного розвитку часто супроводжує мовленнєві порушення [2]. Порушення дрібної моторики проявляються у недостатній точності та диференційованості рухів пальців рук, що негативно впливає на формування письма, графомоторних навичок та мовленнєвого програмування. У дітей з алалією, дизартрією, ринолалією часто відзначаються труднощі у розвитку артикуляційної моторики, що безпосередньо пов'язано з мовленнєвими дефектами [3].

Діагностика психомоторного розвитку дітей з порушеннями мовлення має бути комплексною та міждисциплінарною. Вона передбачає участь логопеда, психолога, спеціального

педагога, а за потреби – лікаря-невролога. Основною метою діагностики є виявлення рівня сформованості моторних функцій, їх взаємозв'язку з мовленнєвим розвитком та визначення індивідуальних особливостей дитини [4].

Результати діагностики слугують основою для розроблення індивідуальної програми корекційно-розвиткової роботи та визначення напрямів психолого-педагогічної підтримки дитини.

Ефективна підтримка дітей з порушеннями психомоторного розвитку та мовлення передбачає створення спеціальних психолого-педагогічних умов. Насамперед це реалізація комплексного підходу, що поєднує логопедичну, психомоторну та загальнорозвиткову роботу.

Важливими умовами є раннє виявлення порушень, систематичність і послідовність корекційних заходів, індивідуалізація навчально-виховного процесу. Корекційна робота має включати вправи на розвиток загальної та дрібної моторики, координації рухів, просторових уявлень, а також спеціальні логопедичні вправи, спрямовані на формування мовленнєвої моторики.

Висновки. Порушення психомоторного розвитку є важливим чинником, що впливає на мовленнєвий та загальний психічний розвиток дітей. Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що психомоторні та мовленнєві порушення мають тісний взаємозв'язок і потребують комплексного підходу до діагностики та підтримки.

Ефективна діагностика психомоторного розвитку дітей з порушеннями мовлення можлива лише за умови міждисциплінарної взаємодії фахівців та використання різноманітних методів оцінювання. Своєчасна та систематична психолого-педагогічна і логопедична підтримка створює передумови для оптимізації розвитку дитини, підвищення її адаптаційних можливостей та успішної соціалізації.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення та апробацію інноваційних програм психомоторної підтримки дітей з різними видами мовленнєвих порушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Symko A., Hladush V., Havrilov O. & Šilonová V. Level-balanced psychomotor support program for preschool children with Intellectual Disabilities. *LIFE SPAN AND DISABILITY Psychology. Social issues, Education, Rehabilitation, Habilitation. An Interdisciplinary Journal*. 2021. Vol. XXIV. No. 1. January-June. P. 113-131
2. Сімко А.В., Сімко Р.Т. Розвиток психомоторики дітей з порушеннями мовлення: навчально-методичний посібник / укладач А.В. Сімко, Р.Т. Сімко. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2025. 182 с.
3. Сімко А.В. Особливості змісту корекційно-педагогічної роботи з розвитку дрібної моторики руки молодших школярів з особливими освітніми потребами. *Спеціальна і інклюзивна освіта: проблеми та перспективи*: тези за матеріалами 15 конференції 17-18 листопада 2022 року / за ред. О. Гаврилова. Кам'янець-Подільський. Видавець Ковальчук О.В. 2022. С. 220–224.
4. Сімко А.В. Особливості діагностики і корекції психомоторики дітей-олігофренів 4-7 років. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету. Серія соціально-педагогічна*. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. Вип. 10. С. 323–327.

Отримано: 01.04.2026

Руслан СІМКО

кандидат психологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри загальної та практичної психології
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9147-9541>

МЕТОД СПОСТЕРЕЖЕННЯ У СТРУКТУРІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розглянуто застосування методу спостереження на різних етапах сучасного емпіричного психологічного дослідження.

Ключові слова: спостереження, метод, психологічне дослідження.

Актуальність теми. У сучасній психологічній науці, незважаючи на стрімкий розвиток апаратних та складних експериментальних методик, метод спостереження зберігає свою фундаментальну значущість. Його актуальність зумовлена насамперед потребою у високій екологічній валідності результатів – тобто можливості вивчати психічні явища та поведінкові патерни у їхньому природному середовищі. Це дозволяє уникнути штучних спотворень, що часто виникають у лабораторних умовах. Особливо незамінним цей метод залишається в дитячій, соціальній, клінічній психології та зоопсихології, де застосування інших інструментів може бути методично обмеженим або неетичним.

Мета публікації – проаналізувати специфіку, функціональне призначення та методологічні вимоги до застосування методу спостереження на різних етапах сучасного емпіричного психологічного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спостереження, як метод дослідження у психології визначається як цілеспрямоване, організоване та систематичне сприйняття й фіксація поведінки об'єкта з метою вивчення його психологічних особливостей. На відміну від побутового спостереження, наукове завжди має чіткий план, критерії відбору фактів та систему реєстрації даних [1; 3; 4].

Функціональне місце у структурі дослідження:

1. *На пошуковому (початковому) етапі:* використовується для рекогносцировки, висування первинних гіпотез, орієнтації в проблемі та визначення змінних.
2. *Як самостійний (основний) метод:* застосовується тоді, коли втручання дослідника може зруйнувати або критично змінити природний перебіг психічного явища.
3. *Як допоміжний метод:* слугує для фонового контролю, перевірки та доповнення кількісних даних, отриманих за допомогою експерименту, тестування чи опитування (наприклад, спостереження за невербальними реакціями під час проходження тесту) [1; 2].

Для забезпечення достовірності даних психолог має обрати оптимальний вид спостереження, який відповідає гіпотезі дослідження.

Класифікація видів спостереження:

✓ *за ступенем залученості дослідника:* *включене (учасницьке) спостереження* – дослідник інтегрується в соціальну групу, яку вивчає, стаючи її повноправним учасником (наприклад, влаштовується на роботу в колектив для вивчення організаційного клімату). Це дозволяє зрозуміти приховані мотиви та неформальні зв'язки, але несе ризик втрати об'єктивності через емоційне злиття з групою. *Невключене (зовнішнє) спостереження* – дослідник знаходить-

ся поза межами ситуації, спостерігаючи «збоку» (наприклад, через дзеркало Гезелла). Зберігається висока об'єктивність, але можлива втрата глибинного контексту подій.

- ✓ *за умовами проведення*: польове (у звичних умовах) та лабораторне.
- ✓ *за рівнем формалізації*: *стандартизоване* – застосовується на пізніх етапах дослідження, коли змінні вже визначені. Дослідник використовує жорсткі схеми, де фіксує лише заздалегідь визначені патерни поведінки (наприклад, за системою категорій Р. Бейлза для оцінки групової взаємодії). *Нестандартизоване* – використовується на етапі розвідки. Дослідник веде вільний наративний протокол, фіксуючи всі події, що розгортаються, для подальшого виділення значущих категорій [1; 3; 4].

Спостереження, як метод психологічного дослідження має свої переваги та обмеження.

До переваги можна віднести те, що в ході дослідження відбувається безпосередній контакт з реальністю, багатство деталей, сприйняття поведінки в її цілісності, незалежність від готовності досліджуваного до відвертості чи його здатності до самоаналізу.

В той же час існують певні обмеження – ризик суб'єктивізму (ефект Гало, очікування спостерігача), висока трудомісткість, неможливість повторення ситуації та точного контролю побічних змінних [1; 3].

Найвразливіше місце методу спостереження – вплив особистості дослідника на результати. У статті варто детально описати такі артефакти:

- ✓ *Ефект ореолу (Halo effect)*: схильність спостерігача оцінювати конкретні вчинки людини на основі загального враження про неї (позитивного чи негативного).
- ✓ *Ефект Пігмаліона (очікування спостерігача)*: неусвідомлена тенденція дослідника фіксувати переважно ті факти, які підтверджують його гіпотезу, та ігнорувати ті, що їй суперечать.
- ✓ *Помилка центральної тенденції*: схильність уникати крайніх оцінок (дуже високо / дуже низько) і ставити всім досліджуваним усереднені бали при використанні рейтингових шкал.
- ✓ *Логічна помилка*: хибне судження про тісний зв'язок певних рис (наприклад, стереотип, що повна людина обов'язково є доброю) [1; 3; 4].

Для мінімізації цих помилок у сучасній психології застосовують коефіцієнт узгодженості (надійність) – залучення двох або більше незалежних спостерігачів з подальшим статистичним порівнянням їхніх протоколів.

Тому з метою підвищення надійності та для подолання суб'єктивізму сучасні дослідники застосовують технічні засоби прихованої фіксації, залучають групу незалежних спостерігачів для перехресної оцінки, а також максимально деталізують та операціоналізують критерії оцінки поведінки.

Висновки. Метод спостереження є базовим та невіддільним компонентом комплексного психологічного дослідження. Він виступає як незамінний інструмент первинного збору даних та екологічної валідизації результатів інших, більш формалізованих методів. Ефективність, надійність та наукова цінність спостереження прямо пропорційні рівню його методологічної підготовки: чіткості визначених одиниць аналізу та способам мінімізації суб'єктивного впливу самого дослідника. Інтеграція класичного спостереження з новітніми цифровими технологіями фіксації та аналізу даних відкриває нові перспективи для розвитку цього методу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Галян О.І., Галян І.М. Експериментальна психологія: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2012. 400 с.
2. Горбунова В.В. Експериментальна психологія в схемах і таблицях: навчальний посібник. Київ: ВД «Професіонал», 2017. 208 с.
3. Максименко С.Д., Носенко Е.Л. Експериментальна психологія: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2014, 360 с.
4. Сімко Р.Т. Експериментальна психологія: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. 198 с.

Отримано: 01.04.2026

Наталія СЛАВІНА

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної психології,
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3381-1291>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДЛІТКА

Мотив – це одне з найістотніших психологічних понять, за допомогою якого розкривається природа людських дій, їх сутність. Він виступає важливим компонентом психологічної структури будь-якої діяльності, її рушійною силою. У широкому розумінні мотив – це усвідомлювальна чи маловсвідомлювальна спонука до діяльності.

Ключові слова: мотив, мотивація навчання, діяльність, підлітковий вік.

Актуальність теми. Питання мотивації навчальної діяльності є предметом педагогічних і психологічних досліджень, які ведуться здебільшого в двох основних напрямках. Перший – це праця, яка безпосередньо стосується мотивів навчання учнів різного шкільного віку: загальної структури мотиваційної сфери механізмів спонукальної дії мотивів, динаміки їх розвитку в різних вікових групах, а також способів формування повноцінних мотиваційних комплексів під впливом різноманітних факторів. Другий напрям – це дослідження з проблеми розвитку активності школярів у навчанні, позитивних і негативних мотиваційних факторів пізнавальної діяльності, зв'язаних з явищами соціального і суто особистого характеру. Проблема мотивів навчальної діяльності школярів ще мало розроблена в педагогічній психології. Це пояснюється складністю самого процесу шкільного навчання. Важко дістати повні й точні дані про залежності тих явищ, які досліджуються, передбачити характер впливу всіх факторів на мотивацію в процесі навчання.

Навчальна діяльність здійснюється за багатьма різними за змістом і характером мотивами. Наприклад, учні випускного класу мають однакову мету – закінчити школу і дістати атестат про середню освіту. Але провідними мотивами цієї мети в одних є прагнення здобути знання для продовження освіти за обраною спеціальністю, в інших – просто підготуватися до вступу у вуз, задовольнити вимогу батьків, краще влаштуватися в житті, дістати після закінчення школи “легку” роботу тощо.

У змісті й характері цих мотивів розкривається життєва значущість для учня його власної навчальної діяльності, від цього значною мірою залежить, що і як він засвоює, тобто продуктивність навчання в широкому значенні цього слова. Тому розкриття мотивів, які стимулюють навчальну діяльність школярів, має важливе значення для забезпечення її належної якості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мотиви навчальної активності учнів як свідомо здійснюваної діяльності надзвичайно різноманітні. Вони є результатом переробки дитиною тієї зовнішньої стимуляції, тих впливів, які йдуть від сім'ї, школи та інших установ, широкого соціального середовища й зумовлюються усвідомлюваним чи недостатньо усвідомлюваним ставленням до цих впливів залежно від вікових та індивідуальних її особливостей. Тому класифікація мотивів навчання – це одне з найскладніших і суперечливих питань у педагогічній психології. Проте за походженням, за відношенням до навчальної діяльності і роллю, яку відіграють мотиви як спонуки дій і вчинків школярів у навчально-виховному процесі, умовно їх поділяють на два основні види. Один з них охоплює мотиви, безпосередньо зв'язані з навчальною діяльністю, другий – мотиви, зумовлені широкими суспільними відносинами учнів.

Мотиви *першого виду* ніби закладені в самому процесі навчання, зумовлені його формою, змістом, перебігом. Це – допитливість, інтерес до знань, потреба в розумовій діяльності, у пізнанні, у розширенні знань про навколишню дійсність, різноманітні інтелектуальні почуття, прагнення здобути нові знання й навчатись застосовувати, вдосконалювати свої пізнавальні можливості, інтелектуальні здібності. З деяким застереженням зазначену групу мотивів можна назвати *пізнавальною мотивацією*, оскільки зв'язок деяких мотивів з процесом пізнання може бути непрямим, як, наприклад, прагнення вдосконалювати власні знання й уміння. Проте основною спільною ознакою цих мотивів є те, що їх породжує й формує сам процес набування знань, умінь і навичок.

При такій мотивації учнів приваблює сам процес навчання, який поглиблює й удосконалює знання, вміння й навички, вправляє кмітливість і винахідливість. Діти дістають задоволення від інтелектуальних зусиль під час виконання навчальних завдань.

Формування пізнавальних мотивів зумовлюється багатьма психологічними й педагогічними факторами. Важливу роль тут відіграють суб'єктивна готовність учнів виконувати навчальні завдання, які ускладнюються в кожному наступному класі, певна розвиненість пізнавальних потреб, розумових здібностей, ступінь володіння прийомами самостійної розумової діяльності, навіть, звички систематично застосовувати розумові зусилля, уміння раціонально розподіляти свій час і організовувати власну роботу, рівень сформованості позитивних якостей особистості тощо.

До *другого виду* мотивів навчальної діяльності належать ті, які за своїм походженням і змістом ніби виходять за межі суто навчального процесу і пов'язані з широкими суспільними взаємовідносинами дітей. Умовно цю групу мотивів називають *широкою соціальною мотивацією*. У цій мотивації розкриваються вагомі для особистості соціальні установки, прагнення, запити, виявляється загальна спрямовуюча "позиція" учнів щодо навчання в школі.

Мотиви другого виду формуються під впливом навколишньої дійсності, сім'ї, всієї навчально-виховної роботи школи. У цьому плані навчання для учнів є певною формою участі в житті суспільства. Ці мотиви не завжди усвідомлюються самою особистістю. Найчастіше вони виступають у формі комплексу прагнень і почуттів, в яких основним є переживання зовнішнього чи внутрішнього обов'язку. Виразність і сила їх часто зумовлюється віком учня.

До найважливішої групи належать *суспільно-політичні* мотиви, завдяки яким навчання у школі розглядається як високий суспільний обов'язок, як підготовка до громадської і трудової діяльності на благо суспільства. В цьому випадку суспільна значущість освіти виступає як особиста значущість.

Із суспільно-політичними тісно пов'язані *професійно-ціннісні* мотиви, завдяки яким учіння сприймається як підготовка до майбутньої трудової діяльності, до набуття бажаної професії. Значну групу становлять мотиви *соціального престижу*: прагнення стверджувати свою особистість, а також мотиви, пов'язані з почуттям власної гідності, намагання посісти певне місце в доступних йому суспільних відносинах.

Важливу роль у спонуканні до навчальної діяльності відіграють *комунікативні мотиви*, пов'язані з потребою спілкуватися з іншими людьми, з прагненням здобути їх оцінку схвалення або з прагненням наслідувати їх.

Висновки. Отже, в основі ставлення підлітків до навчання в школі є розуміння того, що це – справа не тільки особиста, а насамперед громадська, і якісне виконання учнівських обов'язків є показником їх цінності. Тому одним із важливих загальних мотивів в учнів підліткового віку стає прагнення завдяки успіхам у навчанні завоювати певне місце в сім'ї, школі, в суспільстві. Власне кажучи, і вчителі, і батьки, і самі учні оцінюють того чи іншого школяра за його показниками в навчальній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник. Київ: Просвіта, 2001. 416 с.
2. Лобдюкова Н.В. Психологічні особливості соціалізації сучасного підлітка: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ. 2000. 16 с.
3. Основи практичної психології: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. В. Панка. Київ: Либідь. 2001. 536 с.

Отримано: 01.04.2026

Віталій СПИВАК

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної роботи

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1843-562X>

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються основні питання соціально-психологічної реабілітації осіб з особливими освітніми потребами в сучасній Україні. Зокрема мова йде про значні випробування для соціальної сфери у плані вирішення питань соціально незахищених і вразливих верств населення – осіб з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: соціально-психологічна реабілітація, особи з особливими освітніми потребами, соціальна сфера, вразливі категорії населення, соціальні послуги, соціальний захист.

Актуальність теми. Сьогодення стало значним випробуванням для соціальної сфери нашої держави, яка опікується соціально незахищеними і вразливими категоріями населення.

ня. Довгий час саме суспільство забезпечувало соціальну ізоляцію та несприйняття оточенням цієї категорії громадян. Саме соціальні перетворення у соціумі мають сприяти змінам щодо повної участі людей з обмеженням життєдіяльності у всіх сферах суспільного життя.

Фундаментальними працями з питань інклюзивної освіти збагатила вітчизняну наукову думку А. Колупаєва, яка окреслила стратегічні вектори розбудови освітньої галузі, зокрема освіти дітей з особливими потребами. Серед наукових робіт, де висвітлюються різні аспекти супроводу навчання студентської молоді з особливими потребами, значний інтерес для нас становлять наукові розробки П. Таланчука. З науково-практичної точки зору важливими є педагогічні умови професійної реабілітації молоді з особливими потребами, обґрунтовані А. Шевцовим. Зокрема, наукову працю А. Шевцова присвячено підвищенню ефективності системи комплексного соціально-психолого-педагогічного реабілітування осіб з обмеженнями життєдіяльності шляхом створення теоретико-методологічних основ реабілітології у рамках освітнього підходу та розробки моделей корекційно-реабілітаційних систем і процесів [5]. Дослідження П. Таланчука висвітлюють питання здобуття освіти людьми з інвалідністю в закладах інтегрованого типу, що передбачає спільне навчання студентів, які мають функціональні обмеження, з іншими студентами. Така форма навчання визнає за людьми з інвалідністю рівні права на отримання освіти і потребує здійснення політики рівних можливостей. Навчання та виховання студентів з інвалідністю здійснюються в інтегрованих групах, які можуть розглядатися як мікромодель соціального середовища [1].

Крім того, питання соціалізації, соціальної адаптації та реабілітації вразливих категорій населення досліджували вчені: Т. Алексеєнко, О. Безпалько, І. Зверєва, А. Капська, О. Карпенко, І. Козубовська, Н. Коляда, Г. Лактіонова, Н. Левченко, М. Лукашевич, І. Мигovich, Л. Міщик, Ж. Петрович, І. Пеша, В. Поліщук, А. Рижанова, Л. Романовська, Т. Семигіна, Л. Тюття, С. Харченко й ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Мета статті. З'ясувати сутність соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами на основі аналізу міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актів.

Виклад основного матеріалу дослідження. За умов інклюзивної освіти необхідно не адаптувати учнів до наявних вимог школи, а реформувати заклади освіти, шукати інші педагогічні підходи до навчання таким чином, щоб врахувати ООП учнів.

Поряд із організаційними заходами забезпечення дієвої структури інклюзивної освіти стоїть завдання пошуку ефективних технологій соціально-психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП, який сприятиме нормальній соціалізації, розвитку їхніх сильних сторін і талантів та подальшої інтеграції в суспільство, формуватиме соціальні компетенції для налагодження дружніх стосунків з ровесниками у школі та поза її межами; уможливить належні способи взаємодії з колективом; створюватиме атмосферу спокійного прийняття відмінностей інших людей.

До супровідних послуг дітей з інвалідністю психолого-педагогічного спрямування відносимо соціально-психологічну реабілітацію.

Це відповідає вимогам ЗУ «Про охорону дитинства» стосовно визначення соціальних заasad охорони дитинства в Україні та забезпечення належних умов для гарантування безпеки, охорони здоров'я, навчання, виховання, фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального розвитку дітей, їх соціально-психологічної адаптації та активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності.

Водночас послуги соціально-психологічної реабілітації дітей з особливостями у розвитку в умовах закладу освіти забезпечують реалізацію основних засад Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні».

У Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» термін «обмеження життєдіяльності» визначається як помірно виражена, виражена або значно виражена втрата особою внаслідок захворювання, травми (її наслідків) або вроджених вад здатності до самообслуговування, пересування, орієнтації, контролю своєї поведінки, спілкування, навчання, виконання трудової діяльності нарівні з іншими громадянами [1].

На основі аналізу вітчизняного та зарубіжного законодавства у сфері соціального захисту людей з інвалідністю, визначаємо соціально-психологічну реабілітацію дітей з ООП як систему заходів, спрямованих на відновлення, розвиток та утвердження соціального статусу особистості, її психологічних функцій, якостей, властивостей; захист психічного здоров'я та соціального благополуччя; залучення до повноцінної життєдіяльності, включення в соціальні відносини на основі усунення обмежень життєдіяльності.

Зміст соціально-психологічної реабілітації полягає, перш за все, у відновленні оптимального функціонування психологічних механізмів, що забезпечують соціальну діяльність і соціальну інтеграцію.

В «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери» зазначено, що «соціальна реабілітація спрямовується на відновлення соціального досвіду і встановлення соціальних зв'язків, норм поведінки, спілкування, емоційної стабільності, активного соціального життя, поновлення соціального статусу, інтеграцію у відкритий соціум, розширення і поглиблення соціальних контактів, входження в культуру, відновлення професійних якостей і навичок, соціального досвіду і соціальних функцій, психічного, фізичного і духовного здоров'я дезадаптованих осіб; це процес відновлення здатності людини до життєдіяльності у соціальному середовищі, а також самого соціального середовища і умов життєдіяльності людини, які були обмежені чи порушені з певних причин [3].

Показниками ефективності соціальної реабілітації можуть слугувати такі індикатори: успішна адаптація індивіда до умов сімейного і цивільного життя; успішне працевлаштування; нерозповсюдження девіантних і дитинних форм поведінки, у тому числі алкоголізму, наркоманії, злочинності, дитячої безпритульності. Психологічними умовами успішності соціальної реабілітації є зниження гостроти і тривалості переживання ПТСР, формування пролонгованих життєвих планів і перспектив, переживання почуття захищеності, безпеки та комфортного життя [6].

Основною метою соціальної реабілітації А. Попович визначає розвиток у людини здатності до самостійної життєдіяльності, боротьби з труднощами, протистояння негативному впливу навколишнього середовища. Разом із тим комплексний підхід до реабілітаційного процесу вимагає залучення міждисциплінарної команди для подолання (пом'якшення) таких бар'єрів: інформаційних, освітніх, соціально-трудова, соціокультурних, просторово-середовищних. У цьому контексті виокремлюється соціокультурна реабілітація як ще один із різновидів соціальної реабілітації, що забезпечує участь у соціальній взаємодії та задоволення культурно-дозвіллевих потреб (спорт, заняття в різних студіях, творчих колективах та ін.) [5].

З точки зору соціалізаційного підходу Н. Гусак розглядає соціальну реабілітацію як частину соціалізації, якщо йде мова про дитину з особливими потребами. Змістом соціальної реабілітації стає соціальна інтеграція людей з інвалідністю і допомога в усвідомленні й реа-

лізації ними своїх невід'ємних людських прав. Соціальна реабілітація різних груп клієнтів соціальної роботи має різну сутність, але обов'язковою для всіх залишається відповідність соціальним нормам і соціальний контроль з боку суспільства. Разом із тим у цьому процесі важлива готовність соціальних інститутів та суспільства в цілому до визнання людини найвищою цінністю, а соціум створює умови, у яких індивідуальні особливості кожної людини можуть максимально проявлятися і розвиватися [2].

Отже, реабілітація розглядається як процес, спрямований на зниження виразності і значущості для людини порушень, що спричинили для неї складні життєві обставини, а також на надання допомоги людині в реалізації своїх намірів і життєвих цілей, тобто він спрямований на відновлення її здібностей реалізуватися як особистості. Власне, соціальна реабілітація зорієнтована на відновлення соціальної значущості людини у суспільстві, сімейному оточенні, а особливо на особистісному рівні. Цьому сприяють активні соціальні зв'язки, соціальна комунікація, можливість активно пізнавати довкілля, соціальна інтеграція як альтернатива відчуттю соціальної ізоляції.

Соціальна реабілітація є ширшим поняттям, що включає в себе соціально-психологічну реабілітацію, яка є її окремим видом.

Соціально-психологічна реабілітація передбачає адаптацію людини з особливими потребами до соціального оточення, підвищення самосвідомості шляхом формування адекватного ставлення до свого захворювання або фізичного дефекту, підвищення здатності до розв'язання психологічних проблем, налагодження взаємин з оточенням. Багато захворювань провокують психологічні порушення, що, у свою чергу, може призвести до розвитку психічних розладів, які погіршують стан хворого та сприяють прогресуванню недуги. Таким чином, соціально-психологічна реабілітація акцентує увагу на соціальній адаптації клієнта, незалежно від характеру його проблем, і в цьому сенсі є близькою власне до соціальної реабілітації [5].

Саме соціально-психологічна реабілітація має безмежно широкий вибір шляхів, методів, технологій, що полегшують життя людини з інвалідністю і дозволяють їй бути якомога довше бути активною.

Важливим підходом у здійсненні соціальної реабілітації є те, що вона не має бути спрямована на формування утримання, якого задовольняє статус отримувача соціальної допомоги. Весь комплекс заходів соціальної реабілітації має бути спрямований на відновлення і розвиток активного соціального суб'єкта, особистості, здатної до вольових зусиль, трудової мотивації, саморозвитку.

Соціально-психологічна реабілітація дозволяє клієнту успішно адаптуватися в навколишньому середовищі та суспільстві в цілому, набути морально-психологічної рівноваги, упевненості у собі, усунути психологічний дискомфорт, зажити повноцінним, повнокровним життям.

Загалом реабілітація як система включає комплекс окремих підсистем та їх взаємозв'язок: клініко-біологічної (розв'язання проблем гомеостазу, адаптації, компенсації); соціально-психологічної (аналіз проблем спілкування, відносини, взаємини тощо); етичної (аналіз взаємовідносин соціального працівника з клієнтом на основі принципу партнерства); соціально-економічної (аналіз вартості відповідних витрат, економічної рентабельності реабілітаційних заходів); юридичної (розробка правових норм тощо).

Отже, загальний зміст соціально-психологічної реабілітації, зокрема, щодо людей з інвалідністю, складають: 1) функціональне відновлення здібностей людей з інвалідністю, у тому числі: а) повне відновлення (реституція); б) компенсація (наприклад, при нездатності

працювати правою кистю руки внаслідок її травми пристосування до роботи лівою рукою); 2) пристосування до праці (трудотерапія); 3) безпосередня соціально-психологічна реабілітація – залучення особистості до повсякденної життєдіяльності, включення в соціальні відносини на основі відновлення психічних функцій і комунікативних здібностей.

Висновки. Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з ООП – це комплексна, багаторівнева і динамічна система заходів, спрямованих на відновлення, розвиток та утвердження соціального статусу особистості, її психологічних функцій, якостей, властивостей; захист психічного здоров'я та соціального благополуччя; соціальне залучення до повноцінної життєдіяльності та дієздатності, включення в соціальні відносини на основі усунення обмежень життєдіяльності та створення доступного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: збірник наукових праць / за заг. ред. П.М. Таланчука. Київ: Університет «Україна». 2014. Вип. № 11 (13). 277 с.
2. Гусак Наталія. Соціальна реабілітація: підходи до визначення поняття. *Електронний архів Національного університету «Києво-Могилянська академія»*: веб-сайт. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/1587>
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І.Д. Звереві. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 522 с.
4. Попович А.М. Соціальні бар'єри та соціальна реабілітація. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Вип. 1 (40). С. 212-218.
5. Шевцов А.Г. Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я: монографія. Київ: Соцінформ, 2004. 200 с.
6. Чуйко О.В. Соціальна реабілітація: підходи до змістових характеристик процесу. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 4 (29). С. 213-221.

Отримано: 01.04.2026

Сергій СТАРИК

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання

спеціальності 016 Спеціальна освіта

ORCID <https://orcid.org/0009-0000-6972-0776>

ІНТЕГРАЦІЯ ІКТ У ПРАКТИКУ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглядаються умови інтеграції ІКТ у практику роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Ключові слова: ІКТ, діти з особливими освітніми потребами, інклюзивне навчання.

Актуальність теми. Інклюзивна освіта потребує сучасних інструментів, здатних забезпечити рівний доступ до якісного навчання для всіх учнів. ІКТ виступають потужним засобом індивідуалізації та підтримки освітнього процесу. В умовах цифровізації суспільства питання інтеграції ІКТ в інклюзивне середовище набуває особливої значущості.

Метою дослідження є визначення умов ефективного впровадження ІКТ у практику роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

До вивчення питань використання ІКТ у спеціальній освіті зверталися такі дослідники, як В. Засенко, О. Качуровська, А. Колупаєва, О. Легкий, С. Миронова, Б. Мороз, Ю. Носенко та ін.

Інтеграція ІКТ у практику інклюзивного навчання розширює можливості учнів з особливими освітніми потребами, зокрема забезпечує доступ до освітніх ресурсів, індивідуальний темп роботи, повторення матеріалу, умови для саморозвитку, підвищення мотивації та комунікацію онлайн.

Н. Горішна зауважує, що «незважаючи на численні переваги використання ІКТ у навчанні дітей з ООП, такі як, включення в освітнє середовище, задоволення індивідуальних потреб, сприяння особистісному розвитку та розкриттю здібностей тощо, існують і певні обмеження. Вони стосуються необхідності модифікації змісту і методів навчання, ретельного планування і систематичного використання ІКТ, підготовки учителів до використання ІКТ-інструментів для навчання дітей з ООП [1, с. 33].

Тому варто відзначити, що успішність інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій в інклюзивне навчання залежить від комплексу взаємопов'язаних умов.

Зокрема, І. Єсікова приходять до висновку, що ефективне використання ІКТ в інклюзивному навчанні можливе за умов дотримання низки дидактичних вимог: рівного доступу дітей з особливими освітніми потребами до інформаційних ресурсів, забезпечення матеріально-технічної інфраструктури та сформованої цифрової компетентності вчителів [2].

В. Звекова наголошує на ролі педагогічної готовності до використання ІКТ, що є системним і багатокомпонентним явищем. Вона охоплює не лише технічні навички, а й мотивацію, ціннісні орієнтири та здатність до адаптації цифрових ресурсів під потреби учнів з ООП. Важливим чинником виступає професійна підготовка та підвищення кваліфікації педагогів, адже саме вони формують основу цифрової компетентності. Значну роль відіграє підтримка адміністрації закладу освіти та наявність сучасної інфраструктури, що забезпечує реальні умови для впровадження ІКТ [3].

Висновок. Отже, успішна інтеграція ІКТ в інклюзивне навчання можлива лише за умови рівного доступу учнів до ресурсів, належної інфраструктури та високої професійної готовності педагогів, що забезпечує якісну освіту для всіх дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горішна Н.М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні дітей з особливими освітніми потребами: переваги та обмеження. *Практичні комунікаційні кейси в інклюзивному освітньому середовищі*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 22 листопада 2019 р.). Київ: Київський університет ім. Б. Грінченка, 2019. С. 27–39.
2. Єсікова І.В. Дидактичні умови використання ікт в інклюзивному середовищі закладів загальної середньої освіти. *Електронне наукове фахове видання «ВІДКРИТЕ ОСВІТНЄ Е-СЕРЕДОВИЩЕ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ»*. 2021. № 11. С. 62–70. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2021.115>
3. Звекова В.К. Педагогічна готовність до впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в інклюзивній освіті. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2025. № 19. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15824801>

Отримано: 01.04.2026

Оксана ТКАЧ

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри логопедії та спеціальних методик
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8387-8465>

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЛОГОПЕДИЧНОГО ІНТЕНСИВУ ДЛЯ ЗАПУСКУ МОВЛЕННЯ

У тезах розкриті основні організаційні моменти вивчення, оцінювання та складання індивідуальних планів корекційного впливу на осіб з різними причинами та проявами порушень мовлення. Проаналізовано підходи до вибору стратегії надання послуги, особливості вибору спеціалістів та напрямків корекції.

Ключові слова: діти з порушеннями мовлення, логопедичний інтенсив, стратегія надання корекційних послуг, індивідуальний та міждисциплінарний підхід.

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку спеціальної освіти науковці акцентують увагу на комплексному підході до подолання системних порушень мовлення первинного та вторинного генезу. Вагому роль відіграє партнерство між родиною та логопедом. Наголошується на виборі тих форм роботи, що забезпечують зміну моделі взаємодії в процесі логопедичного втручання (В. Бортняк, Н. Гаврилова, О. Константинов, І. Мартиненко, Ю. Рібцун та ін.). Надзвичайно важливим є встановлення ефективного контакту з дитиною, комплексного впливу на всі аспекти психофізичного розвитку та зміну батьківського ставлення як до дитини так і до проявів порушень. Значущість партнерства у педагогічній взаємодії висвітлено в працях Н. Андрущенко, Ю. Ващенко, Н. Полинєць, В. Тищенко, С. Федоренко.

Необхідність співпраці фахівців з родиною підкреслюють у своїх дослідженнях і науковці у галузі загальної та спеціальної педагогіки (Т. Афанасьєв, Н. Бабич, Л. Вавіна, А. Вищоська, Т. Ілляшенко, С. Миронова, В. Омеляненко, М. Рождественський, О. Романенко, Т. Скрипник, М. Фіцула, Л. Ханзерук, О. Чеботарьова, А. Шевцов, Д. Шульженко та ін.).

Зокрема, ефективність логопедичного втручання, як результат успішної співпраці між дисциплінарної команди та родини, засвідчують дослідження С. Коноплястої, В. Кисличенко, О. Музичук, С. Молчанової, С. Пахомової, Ю. Рібцун, О. Степанової, Т. Філічевої, О. Шумілової. Своєю чергою, J. Epstein наголошує, що продуктивна співпраця можлива лише за умови сформованої готовності до взаємодії на рівних, партнерських засадах з опорою на обов'язковість виконання взятих на себе зобов'язань кожного члена команди.

Зокрема, особлива увага зосереджується на роботі навчальних, навчально-реабілітаційних та приватних розвивальних центрів, де є можливість проведення тривалого інтенсивного впливу на дитину з мовленнєвими порушеннями відповідно підібраних фахівців.

Формулювання мети публікації. Важливим є опис стратегії комплексного вивчення особливостей психофізичного розвитку дитини, оцінка проявів симптоматики порушення, контактності, працездатності, перспективних можливостей та обґрунтування використання додаткових педагогічних та медичних методів вивчення актуального стану дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метод «логопедичного інтенсиву» активно розробляється та пропагується європейськими фахівцями, мовленнєвими терапевтами та логопедами як один з найефективніших прийомів запуску мовлення, чи його активізації і вдосконалення у дітей з дитячою афазією, дизартрією, розладами спектру аутизму (РАС), гіперак-

тивністю та дефіцитом уваги. Зокрема, J. Wudsen провідний фахівець Шведської асоціації ABI-терапевтів та комунікативних терапевтів описує модель надання логопедичної допомоги дітям з РАС як комплексне втручання групи спеціалістів (здебільшого мовленнєвого терапевта, PROMT – терапевта, логопеда, спеціаліста з подолання когнітивних труднощів та фахівця з прикладного аналізу поведінки). Дослідження польських учених А. Ротца і М. Стечковського доводять наявність значного відсотку (41-48% у групі дітей із затримкою мовлення та РАС) позитивних результатів впливу команди індивідуального супроводу на етапі корекції когнітивно-поведінкових та мовленнєвих порушень, порушень сенсорного розвитку в комбінації з затримкою розвитку мовлення. Французька модель індивідуально орієнтованого комплексного впливу (Gabriel Attal [10]) передбачає участь у команді супроводу фахівця з лікування та корекції неврологічних розладів, терапевта, спеціаліста зі збереження метального здоров'я та супроводу сім'ї, логопеда та фахівця з корекції сенсомоторного розвитку.

В Україні логопедичний інтенсив трактується як комплексний, високоінтенсивний курс корекції мовленнєвих порушень. Він здебільшого пропонується реабілітаційними центрами з наявністю фахівців медичної та педагогічної галузі, приватних корекційних та розвивальних центрах, що мають можливість задіяти логопедів, комунікативних терапевтів, нейропсихологів, сенсорних терапевтів, психологів, реабілітологів (АФК), масажистів, лікарів сімейної медицини чи неврологів. Н. Базима, І. Мартиненко, Т. Скрипник, О. Константинов, О. Ткач [1, 3, 4, 6] та інші рекомендують використання такого впливу після проходження дитиною адаптаційного періоду, обстеження за допомогою валідних неврологічних тестів, проходження ехоенцефалограми, повноцінного поглибленого вивчення психологами та корекційними педагогами, проведення пробних розвивальних та логопедичних занять. Тривалість інтенсиву складає 7–20 днів (бажано з одним вихідним), та з індивідуальним навантаженням від 4 до 6 занять на день з релаксацією.

В. Бортняк та І. Мартиненко [2, 3] рекомендують використання логопедичного інтенсиву для дітей зі складними порушеннями у розвитку, для "запуску" мовлення у дітей з проявами алалії. Т. Скрипник та О. Константинов, О. Ткач [4, 6] наголошують на ефективності такої моделі для дітей з РАС та дизартрією. Найбільш ефективним логопедичний інтенсив є для дітей середнього та старшого дошкільного віку. У окремих випадках ефективним є поєднання корекційного педагогічного впливу з Томатис-терапією або БАК (біоакустична корекція). Обов'язковим є медичний супровід, а у окремих випадках поєднання педагогічного впливу з прийомом рекомендованих медикаментів.

Одним з найважливіших моментів, що забезпечують ефективність логопедичного інтенсиву є участь у корекційній роботі батьків. За рекомендаціями спеціалістів, на різних етапах надання таких послуг батьки підключаються до занять, беруть в них активну участь, опановують нові способи взаємодії зі своїми дітьми, автоматизують новостворені навички. Також батьки разом зі спеціалістами ведуть щоденник спостереження за діяльністю та сном, відмічають швидкість та послідовність засвоєння режимних моментів, опанування гігієнічними навичками, час та особливості виникнення нових способів комунікації, відзначають її прояви, інтенсивність, вибірковість, сталість чи тривалість процесу розпаду.

Тривалість та кількість занять залежить від психофізичних показників дитини, рекомендацій невролога, швидкості формування нових навичок, їх стійкості та варіативності. Призначення нового циклу логопедичного інтенсиву може бути рекомендовано дітям з швидкими темпами розпаду набутих навичок, призначатися короткими курсами дітям зі склад-

ними порушеннями та особливостями протікання процесів нейрогенезу. Однак не доцільно рекомендувати повторний курс раніше ніж через 2-3 місяці після закінчення попереднього. У більшості випадків ж такий інтенсив є одноразовим, а далі дитина відвідує потрібні корекційні заняття, орієнтуючись на загальноприйняті підходи до корекції конкретних порушень та ступінь їх проявів.

Висновки. Логопедичний інтенсив, хоч і пропагується як один з найдієвіших способів запуску мовлення, вимагає високого рівня взаємодії спеціалістів різних галузей, їх високої професійної підготовки, значного дидактичного забезпечення, мобільності, мотиваційної готовності та фінансових можливостей батьків. А найголовніше, відсутності неврологічних ускладнень або позитивної динаміки їх лікування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базима Н. Розвиток мовлення дітей з аутизмом. Київ: Літера ЛТЛ, 2022. 164 с.
2. Бортняк В. Логопедичний вплив: стратегії успішної взаємодії. Тернопіль: ВІТА-ДРУК, 2024. 116 с.
3. Константи́нів О., Ткач О. Формування мовленнєвої комунікації у дітей з тяжкими порушеннями мовлення. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2022. С. 76-85.
4. Скрипник Т. Вплив епілепсії на загальний розвиток дітей з розладами аутистичного спектра: *Український вісник психоневрології*. 2022. Т. 30. Вип. 2 (111). С. 61-67.
5. Wudsen J. Comprehensive intervention as a model for helping children with autism. *Eckes et al. BMC Psychiatry*. 2023. P. 1192-1200.
6. Rotz A. Stechkovsky M. Nowe technologie w terapii logopedycznej dzieci z zaburzeniami mowy. *Logopaedica Lodziensia*. 2020. № 4. P.284-294.

Отримано: 01.04.2026

Оксана ЧАЙКОВСЬКА

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної психології
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0799-4987>

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОФЕСІЙНОМУ САМОВИЗНАЧЕННІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті розглядається вплив емоційного інтелекту на професійне самовизначення майбутніх психологів та його роль у розвитку емоційної компетентності, міжособистісних навичок і готовності до професійної діяльності.

Ключові слова: емоційний інтелект, майбутні психологи, професійне самовизначення, міжособистісна взаємодія.

Актуальність теми. Професійне самовизначення майбутніх психологів є ключовим етапом їхньої підготовки та формування професійної ідентичності. У сучасних умовах розвитку психологічної науки усе більшого значення набувають не лише професійні знання та навички, а й емоційні компетенції, здатність розуміти та регулювати власні емоції й емоції інших. Емоційний інтелект виступає важливим чинником, що впливає на формування про-

фесійної компетентності, міжособистісної взаємодії та усвідомленого вибору професійного шляху. У зв'язку з цим дослідження ролі емоційного інтелекту у процесі професійного самовизначення майбутніх психологів є особливо актуальним для підвищення ефективності підготовки фахівців у галузі психології.

Мета публікації – проаналізувати теоретичні підходи до вивчення емоційного інтелекту та його ролі у професійному самовизначенні майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наукові дослідження, присвячені аналізу взаємозв'язку між емоційним інтелектом і професійним самовизначенням, засвідчують, що його високий рівень є важливим чинником ефективної професійної діяльності. Актуальність вивчення емоційного інтелекту здобувачів вищої освіти зумовлена необхідністю визначення особливостей його розвитку в процесі професійної підготовки.

Аналіз та узагальнення наукових праць дають підстави стверджувати, що професійне самовизначення пов'язане з усвідомленням людиною власних емоцій, цінностей та інтересів, а також із формуванням уміння адаптуватися до різних життєвих обставин і вибудовувати ефективну взаємодію з оточенням.

За результатами дослідження психологічних особливостей емоційного інтелекту майбутніх психологів, проведеного Л. Березовською та Е. Бергхауер-Олас, у межах порівняльного аналізу встановлено такі тенденції: рівень емоційного інтелекту студентів-психологів зростає відповідно до тривалості їх навчання у закладах вищої освіти; зменшується інтенсивність прояву негативних емоцій, які ускладнюють міжособистісну взаємодію – знижується їх домінування та посилюється прагнення до емоційного зближення з іншими людьми; підвищується рівень задоволеності життям, що виявляється в зростанні наполегливості в досягненні цілей та позитивному самосприйнятті [1].

С. Могиляста наголошує на тому, що емоційний інтелект має суттєве значення для розвитку здатності до глибшого усвідомлення власних цілей, прагнень і індивідуальних особливостей. Крім того, він сприяє ефективному регулюванню емоційних станів у процесі ухвалення професійно важливих рішень [3, с. 89].

С. Ситнік та В. Малиш підкреслюють, що емоційний інтелект істотно впливає на те, як здобувачі освіти емоційно сприймають процес професійного вибору. Його значущість простежується у взаємозв'язку з провідними складниками професійного самовизначення, зокрема самостійністю та автономністю під час ухвалення рішень, обізнаністю щодо різних професій, умінням планувати професійну кар'єру, емоційним ставленням до ситуації вибору, а також із мотивами соціального, морального, естетичного й практичного спрямування, що зумовлюють вибір майбутньої діяльності [4].

Ю. Бреус зазначає, що емоційна готовність до професійної діяльності формується в процесі розвитку емоційного інтелекту та оцінюється за трьома основними критеріями: конструктивний критерій – здатність застосовувати емоційні знання для планування власної діяльності та обрання оптимальних стратегій і тактик, що сприяє розвитку особистісного потенціалу та реалізації професійних здібностей; стабілізуючий критерій – уміння ефективно керувати емоційними знаннями для збереження емоційного здоров'я та психологічної стійкості; регулятивний критерій – досвід використання емоційних знань для формування адаптивної професійної поведінки, що допомагає досягти успішної самореалізації у професійній сфері [2].

Висновки. Отже, емоційний інтелект відіграє ключову роль у професійному самовизначенні майбутніх психологів, забезпечуючи усвідомлення власних емоцій, цінностей і професійних інтересів. Його розвиток сприяє ефективній міжособистісній взаємодії, регуляції емоцій та прийняттю обґрунтованих професійних рішень. Використання емоційних знань та навичок сприяє тому, що здобувачі вищої освіти ефективно планують кар'єру, розробляють професійні стратегії та пристосовуються до вимог сучасної психологічної практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Березовська Л., Бергхауер-Олас Е. Психологічний аналіз емоційного інтелекту майбутніх психологів. *Psychology Travelogs*. 2024. № 3. С. 184–196. DOI: <https://doi.org/10.31891/PT-2024-3-18>
2. Бреус Ю.В. Емоційний інтелект як чинник професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій у вищих навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2015. 20 с.
3. Могиляста С. Розвиток емоційного інтелекту старшокласника: Методика і результати дослідження. *European humanities studies: State and Society*. 2020. № 2. С. 74–95.
4. Ситнік С., Малиш В. Емоційний інтелект у структурі детермінант професійного самовизначення старшокласників. *Наука і освіта*. 2024. № 2. С. 73–79.

Отримано: 01.04.2026

Олена ЧОПІК

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1521-6202>

БЕЗБАР'ЄРНЕ ТА ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

У статті розкрито вплив безбар'єрного інклюзивного освітнього середовища на розвиток особистості дитини з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: безбар'єрність, інклюзивна освіта, особистість, дитина з особливими освітніми потребами.

Актуальність теми. Пріоритетним напрямком сучасної освітньої системи України є створення інклюзивного середовища, де кожен здобувач освіти, незалежно від фізичних чи психічних особливостей, може повноцінно реалізувати свій потенціал. Фундаментом такої системи виступає безбар'єрність, що усуває різноманітні перешкоди на шляху до знань. Для дітей з особливими освітніми потребами забезпечення безбар'єрного простору є не просто перевагою, а основною умовою для отримання якісної та доступної освіти.

Проблема інклюзивної освіти висвітлена в наукових працях як вітчизняних, так і закордонних учених (Г. Банч, В. Бондаря, Р. Вайнола, Ф. Вуд, Д. Вудрон, Р. Даніелс, І. Демченко, В. Засенка, І. Калініченко, І. Кузава, Т. Келлер, Д. Кларк, Н. Клименюк, Р. Козенка, Г. Лефлі, Т. Лормана, Д. Лупарт, С. Миронової, Ю. Найди, С. Петтерс, Т. Сак, В. Синьова, Н. Софій, П. Хакслі, А. Хатфілд, З. Шевців, В. Шевченка та ін.). Питання безбар'єрності в

освіті здобувачів з особливими освітніми потребами розкрито у роботах таких науковців, як Р. Вайнола, С. Зубченко, Ю. Каплан, Н. Коун, Т. Лорман, М. Монтессорі, С. Хаферд, Я. Цебро та ін.

Метою дослідження є висвітлення впливу безбар'єрного інклюзивного освітнього середовища на розвиток особистості дитини з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим показником безбар'єрності в освіті є мережа інклюзивних закладів. На думку С. Миронової [2], однією зі значних переваг інклюзивної освіти є те, що об'єктом уваги стає не порушення дитини, а її цілісна особистість. Учня з особливими освітніми потребами не розглядають через призму лише порушень у психофізичному розвитку, а враховують його можливості, потреби, досягнення, зосереджують увагу на можливостях і сильних сторонах особистості. Через спілкування та діяльність з іншими у дитини з особливими освітніми потребами закладаються основи здорового повноцінного способу життя.

Г. Давиденко, Р. Вайнола трактують безбар'єрність як створення комфортного освітньо-реабілітаційного середовища для дітей з особливими освітніми потребами [4]. Т. Мазурик, А. Миколайчук, Н. Гаврилевич [1] наголошують, що у процесі інклюзивного навчання значна увага приділяється формуванню у дітей з особливими освітніми потребами соціально-освітніх компетенцій, які сприяють ефективній інтеграції їх у суспільство. Серед освітніх компетенцій особливого значення набувають життєві компетенції. Їхній високий рівень сформованості забезпечує здатність учнів із особливими освітніми потребами до практичної орієнтації та конструктивного подолання життєвих перешкод, що є запорукою їхньої соціалізації.

Безбар'єрність охоплює різні аспекти, зокрема: фізичний, інформаційний, комунікативний та психоемоційний. Психоемоційний аспект передбачає формування атмосфери прийняття, підтримки та мотивації, що знижує страхи, тривожність і соціальну ізоляцію учнів з особливими освітніми потребами [3]. Діти з особливими освітніми потребами, які отримують соціальні навички в інклюзивному класі, мають більше шансів стати активними та самостійними учасниками суспільного життя [1].

Реалізація інклюзивності та безбар'єрності в освітньому просторі передбачає:

- забезпечення рівного доступу: усунення фізичних, психологічних та соціальних бар'єрів для повноцінного навчання кожного учня з особливими освітніми потребами;
- створення толерантного середовища: виховання культури взаємоповаги та прийняття різноманіття серед усіх учасників освітнього процесу;
- персоналізацію розвитку: розкриття індивідуального потенціалу кожного учня через адаптацію методів та засобів навчання;
- дотримання правових гарантій: реалізація законного права на якісну освіту згідно з міжнародними стандартами;
- соціальну адаптацію: навчання в інклюзивному безбар'єрному середовищі дає змогу розширити навички в дітей з особливими освітніми потребами брати участь у повноцінному житті суспільства;
- соціальну інклюзію та підтримку: формування навичок самостійного життя, підвищення самооцінки;
- партнерську взаємодію: об'єднання зусиль родини, закладу освіти та громади для створення цілісної системи підтримки дитини тощо [4].

Висновки. Безбар'єрність – це не просто організація простору, а цілісна стратегія, що трансформує обмеження у можливості. Вона дозволяє дітям з особливими освітніми потребами не тільки здобувати знання, але й розвивати свої інтереси, таланти, здібності. Безбар'єрне інклюзивне середовище виступає не лише місцем навчання, а потужним стимулом розвитку особистості, який забезпечує право кожної дитини з особливими освітніми потребами на самореалізацію, гідність та повноцінну участь у житті суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мазурик Т., Миколайчук А., Гаврилевич Н. Соціальний розвиток дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного середовища НУШ. *Педагогічний пошук*. 2025. №1 (125). С. 39–47.
2. Миронова С.П. Нова українська школа: особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Астон, 2020. 176 с.
3. Опаріна А.В. Безбар'єрність і підтримка здобувачів освіти з особливими освітніми потребами: нові виклики для педагогів. URL: <https://surl.lt/szbqrd>
4. Прохоренко Л. Інклюзивність та безбар'єрність освітнього простору: діти з особливими освітніми потребами. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2024. № 2 (25). С. 203–219.

Отримано: 01.04.2026

Дар'я БАНОВСЬКА

здобувачка вищої освіти третього рівня 4 року навчання

спеціальності 035 Філологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-0786-3307>

ТРАНСФОРМАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОЮ- МІТОЛОГЕМОЮ СМЕРТЬ В УКРАЇНСЬКИХ МЕТАМОДЕРНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

У роботі проаналізовано семантичні та структурно-семантичні трансформації фразеологічних одиниць із компонентом-мітологемою смерть у текстах української метамодерної прози. З'ясовано, що через механізми власне семантичної трансформації, подвійної актуалізації, заміни компонентів, розгорненої метафори та фразеологічного натяку автори деконструють традиційні фольклорні уявлення, перетворюють смерть на категорію індивідуального екзистенційного досвіду.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, мітологема «смерть», подвійна актуалізація, заміна компонентів, розгорнена метафора, фразеологічний натяк.*

Актуальність теми. Епоха суспільних зрушень актуалізує вивчення фразеології як маркера культурних змін. За В. Куєвдою, мітологема *смерть* належить до «доленосних явищ, що поступово виформовують систему цінностей, життєві ідеали» [5, с. 104]. Тому науковий аналіз трансформацій фразеологізмів із компонентом-мітологемою *смерть* у метамодерних текстах є важливим елементом розуміння сучасних ментальних кодів українців.

У метамодерному дискурсі концепт *смерті* зазнає суттєвого переосмислення. Він перестає бути лише сакральним або табуованим об'єктом, трансформується у повсякденний, екзистенційно наближений досвід. Українські автори (Ю. Винничук, С. Жадан, Дара Корній, Т. Малярчук) активно використовують трансформації фразеологічних одиниць (ФО) з компонентом-мітологемою *смерть*, деконструючи усталені мовні формули для передачі нового травматичного та психологічного досвіду нації. Актуальність роботи зумовлена потребою системного опису цих трансформацій, які відображають зміни в мовній картині світу під впливом історичних викликів.

Формулювання мети публікації. Метою роботи є аналіз семантичних та структурно-семантичних трансформацій фразеологічних одиниць із компонентом-мітологемою *смерть* в українській метамодерній прозі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретико-методологічну базу розвідки складають праці В. Білоноженко й І. Гнатюк [1], О. Важениної [2], А. Попович [6] та ін.

У лінгвістичній традиції трансформації фразеологізмів поділяють на два основні види – семантичні та структурно-семантичні. Це уможливило комплексний опис як зміни у внутрішній формі ФО, так і трансформації їхньої моделі побудови, синтаксичної організації та прагматичного навантаження. Усі ілюстративні приклади для аналізу відібрано з Генерального регіонально анотованого корпусу української мови (ГРАК) [3].

За В. Жайворонком, *смерть* – це «припинення існування людини, тварини; протилежне життя» [4, с. 553-554]. У текстах української метамодерної прози традиційні уявлення про *смерть* зазнають переосмислення, особливо це виявляється в складі фразеологізмів.

Розглянемо найпоширеніші види трансформацій ФО із компонентою-мітологомемою *смерть*, зафіксовані в досліджуваних текстах:

1. Власне семантичну трансформацію фіксуємо у ФО *карати/замучити на смерть* («знищити, закатувати» [8, с. 175]). У Дари Корній відбувається зміщення фокусу з результату дії на тривалість процесу страждання: *І врешті доходять до того, що мучить щодня чи кожної ночі – поки не замучить на смерть*.

2. Прикладом подвійної актуалізації є трансформація ФО *смерть за смерть* («відплата, помста» [8, с. 81]). У романі Ю. Винничука цей вираз набуває додаткової конкретизації через контекст, де смерть є не абстрактним законом, а фізичним фактом: *Смерть за смерть. – Її було убито однією стрілою, а не чотирма чи п'ятьма*. Фразеологізм коментується наступним реченням, актуалізуючи буквальный вимір загибелі.

3. Показовою заміною компонентів фразеологізму *смерть за плечима* («хто-небудь скоро помре, близький до загибелі» [7, с. 670]). Ю. Винничук компонент локалізації (*за плечима*) замінює на соматичний компонент, пов'язаний з мовленням (*під язиком*): *Мені здавалося, що то страшний гріх, переймати на собі чуже життя і жити ним... а просто жити і смерть під язиком тримати*. Ця трансформація змінює семантику: смерть перестає бути зовнішньою загрозою, вона стає внутрішньою сутністю героя, тим, що неможливо вимовити, але що постійно присутнє в комунікації.

4. Прикладом розгорненої метафори є трансформація ФО *до смерті* (у значенні «до кінця життя», «дуже сильно» [7, с. 668]) Т. Малярчук перетворює цей інтенсифікатор у цілепокладання, пов'язуючи його з творчістю та пошуком ідентичності: *Вона звідкись знала кілька пісень і хотіла заспівати ними себе до смерті, щоб нарешті з'єднатися з ніколи невідомою матір'ю*. У цьому контексті *до смерті* означає не міру дії, а спосіб переходу в інший світ через спів.

5. Фразеологічний натяк на ФО *дивитися смерті в очі* («хто-небудь може померти» [7, с. 669]) у С. Жадана набуває відтінку неможливості усвідомлення власного кінця в умовах сучасної війни: *Вони давались йому до рук із якоюсь неприємною приреченістю, не встигнувши нічого зрозуміти, не встигнувши як слід розгледіти свою смерть в обличчя*.

Висновки. Аналіз текстів метамодерної прози засвідчує, що фразеологічні одиниці з компонентом-мітологомемою *смерть* є динамічним матеріалом для авторських експериментів. Через механізми власне семантичної трансформації, подвійної актуалізації, заміни, розгорнені метафори та фразеологічні натяки автори десакралізують смерть, перетворюючи її із зовнішньої мітологічної загрози на внутрішній психологічний стан персонажа. Такі видозміни в системі фразеологічних одиниць відображають глибинну трансформацію ментальних кодів українців в умовах сучасних історичних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білоноженко В.М., Гнатюк І.С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ: Наукова думка, 1989. 156 с.
2. Важеніна О. Авторська трансформація загальнонародних фразеологізмів у химерній прозі Євгена Гуцала: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Вінниця, 2018. 309 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Vazhenina_Olena/Avtorska_transformatsiia_zahalnonarodnykh_frazeolohizmiv_u_khymernii_prozi_Yevhena_Hutsala/ (дата звернення: 20.03.2025).
3. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, М. Возняк, М. Крук та ін. 2017–2021. URL: <https://uacorporus.org/> (дата звернення: 23.04.2023).
4. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
5. Куєвда В. Міфологічні джерела української етнокультурної моделі: психологічний аспект: монографія. Донецьк: Український культурологічний центр, Донецьке відділення НТШ, 2007. 264 с. URL: <http://www.experts.in.ua/baza/doc/download/mifetno.pdf> (дата звернення: 28.03.2023).
6. Попович А.С. Мовностилістичні особливості української сатирично-гумористичної прози: монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2008. 172 с.
7. Словник фразеологізмів української мови / НАН України, Ін-т укр. мови, Укр. мов.-інформ. фонд; уклад.: В.М. Білоноженко та ін.; відп. ред. В.О. Винник. Київ: Наук. думка, 2003. 786 с.
8. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник української мови. Київ: Освіта, 1998. 224 с.

Отримано: 1.04.2026

Інна БЕРКЕЩУК

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4772-7480>

Вікторія ОСАДЧУК

учитель української мови і літератури
лицею № 5 Кам'янець-Подільської міської ради

ЕТНОКУЛЬТУРНІ МАРКЕРИ У РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «КУЛІНАРНІ ФІГЛІ»

У статті проаналізовано мовні репрезентації етнокультурних маркерів у романі «Кулінарні фіглі» Марії Матіос. Увагу зосереджено на лексико-семантичних, фразеологічних і діалектних засобах вираження етнокультурної інформації в українському художньому тексті.

Ключові слова: етнокультурний маркер, лінгвокультурологія, етнолінгвістика, діалектизм, гастрономічна лексика, мовна картина світу.

Актуальність теми. Сучасна лінгвістика спрямована в русло взаємодії мови та культури, що реалізується у межах лінгвокультурології та етнолінгвістики. Одним із важливих напрямів таких досліджень є виявлення етнокультурних маркерів у художньому тексті як мовних одиниць, що акумулюють культурно важливу інформацію. «Мова і культура разом становлять особливу єдність, складну багатовимірну систему, окремі сегменти якої постійно взаємодіють між собою. Безпосереднє переплетення мовнокультурних явищ і процесів простежується в багатьох реалізаціях» [1, с. 45].

У аналізованому романі авторки «Кулінарні фіглі» значну роль відіграють мовні засоби, що репрезентують традиційні моделі української культури. Текст твору насичений етнокультурно маркованою лексикою, фразеологією та діалектними елементами, які відображають специфіку народного світобачення.

Мета публікації – виявити та проаналізувати мовні етнокультурні маркери в романі «Кулінарні фіглі», визначити їхню роль у репрезентації мовної картини світу української традиційної культури.

Поняття етнокультурного маркера у мовознавстві пов'язується з одиницями мови, що відображають специфічні особливості культури певного народу. Такі мовні елементи функціонують як носії культурної інформації та формують національно специфічні фрагменти мовної картини світу. В аналізованому тексті такі одиниці виконують не лише номінативну, а й культурно-ідентифікаційну функцію.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найбільш продуктивних груп етнокультурно маркованої лексики у романі є гастрономічна лексика. У тексті широко представлені номінації традиційних страв, кулінарних процесів та інгредієнтів: *зелені свіжі огірки, помідори, карафка із вишневою наливкою, свинячі реберця, сира морква, розколотити, посмажити* і т. ін.

Такі лексеми виконують функцію вербалізації гастрономічного фрагмента мовної картини світу: «*Запашні, щойно зірвані з грядки, огірки смакують двом чоловікам без сметани, без солі і без традиційних українських «ста грамів» вогненної*» [2, с. 7]. Вони відображають специфіку національної кулінарної традиції та водночас виступають маркерами етнічної ідентичності: «*До золотобокої кулеші-мамалиги Ви подаєте у глиняних мисках наступне: квашену капусту з бужениною чи копченими ребрами*» [2, с. 105].

Крім того, у тексті простежується активне використання зменшено-пестливих форм, що є характерною рисою української мовної культури: *гарненько* [2 с. 128], *слівця* [2, с. 50], *бурячків* [2 с. 51], *реберця* [2, с. 63], *крилець* [2, с. 73]. Подібні словотвірні моделі підсилюють емоційно-оцінну семантику та відображають особливості народної мовної ментальності.

Важливим етнокультурним маркером у творі є діалектна лексика, що відтворює мовні особливості західноукраїнського регіону. Залучення діалектної лексики сприяє автентичності мовлення персонажів і відображає реальні комунікативні практики носіїв традиційної культури. Наприклад, «*Щоб ти не сміла давати дитині замість цицьки отой цимпак – пипку чи «пустушку». Бо таке ніяке, як із пипкою, буде все життя. Годуй дитину лише із ринки (каструлі). Щоб добре і розумно умів говорити*» [2, с. 34].

У романі активно функціонують фразеологізми, прислів'я та приказки, через які передається етнокультурна інформація: «*котра дівка в дитинстві відкушує одночасно із двох куснів хліба, в житті їй суджено мати двох шлюбних чоловіків*» [2, с. 39], «*коли дитина народжується на Великдень, – їй упродовж життя сприяє фортуна, проте великою ціною: до року в родині трапляється втрата чийогось життя*» [2, с. 95], «*Пий молоко з шумом (піною) просто з-під корови, – то виростеш дівкою, як кров із молоком*» [2, с. 199], «*таже то пуста баба – як дріт іржавий*» [2, с. 174]. Подібні мовні одиниці є результатом колективного мовного досвіду народу та відображають традиційні уявлення про світ. Вони репрезентують народну мудрість, моральні норми та соціальні стереотипи, закріплені у мовній традиції.

Ще одним різновидом етнокультурних маркерів у тексті є традиційні формули мовленнєвого етикету. До них належать форми звертання, подяки, побажань, які відображають культурні моделі комунікації.

Такі мовні формули демонструють специфіку міжособистісної взаємодії у традиційному українському суспільстві та відтворюють культурно зумовлені норми мовленнєвої поведінки: *спам'ятайся нареши́ті, Маріє!* [2, с. 7], *Боже праведний!* [2, с. 64], *голубонько моя* [2, с. 74], *люба моя* [2, с. 140].

Висновки. Мовна структура роману «Кулінарні фіглі» Марії Матіос містить значну кількість етнокультурних маркерів, представлених на різних мовних рівнях – лексичному, фразеологічному та прагматичному. Особливу роль відіграють гастрономічна лексика, діалектизми та народна фразеологія, які репрезентують специфіку української мовної картини світу. Етнокультурні маркери виконують функцію вербалізації традиційної культури та забезпечують передачу культурної інформації через мовні засоби художнього тексту. Актуальність подальших досліджень убачаємо в аналізі лінгвокультурних концептів, пов'язаних із гастрономічною семантикою у сучасній українській прозі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загнітко А.П., Богданова І.В. Лінгвокультурологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. 3-є вид., перероб. і доп. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 287 с.
2. Матіос М. Кулінарні фіглі. Львів: ЛА «Піраміда». 2009. 208 с.

Отримано: 19.03.2026

Олександр ВОЛКОВИНСЬКИЙ
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри журналістики
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0490-9743>

МОДЕЛЬ ВЛАДИ У ВІРШОВАНОМУ ФЕЙЛЕТОНІ ВОЛОДИМИРА САМІЙЛЕНКА «МІНІСТЕРСЬКА ПІСНЯ»

Здійснено аналіз віршованого фейлетону Володимира Самійленка «Міністерська пісня», опублікованого в газеті «Громадська думка». Розглянуто жанрово-стильові особливості твору, специфіку використання зниженої лексики, гротеску та сарказму. Проаналізовано ідеологічні засади зображеної моделі влади, що виявляються в запереченні громадянських прав, побоюванні перед демократичними процесами і схильності до силових форм управління. Доведено, що віршований фейлетон В. Самійленка функціонує як художній документ епохи, що фіксує внутрішню логіку авторитарного мислення та його конфлікт із процесами суспільної емансипації.

Ключові слова: газета, «Громадська думка», Володимир Самійленко, віршований фейлетон, Даніель Дефо.

Актуальність теми. Актуальність дослідження зумовлена потребою аналізу художніх моделей влади в українській політичній журналістиці початку ХХ ст. Віршований фейлетон В. Самійленка «Міністерська пісня» (1906) репрезентує критичне осмислення самодержавної ідеології в умовах формування парламентаризму і суспільного звільнення, постаючи як

художній документ епохи. Попри наявні дослідження творчості В. Самійленка, проблема втілення моделі влади засобами віршованого фейлетону залишається недостатньо опрацьованою. Звернення до цього твору є актуальним у контексті сучасних журналістикознавчих студій, орієнтованих на аналіз типології авторитарного мислення.

Мета публікації – визначення віршованого фейлетону В. Самійленка «Міністерська пісня» як моделі репрезентації влади, виявлення жанрово-стильових засобів сатиричного викриття самодержавної ідеології та авторитарного мислення в українській журналістиці початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. У газеті «Громадська думка» В. Самійленко друкувався під псевдонімом «В. Сивенький» [1, с. 162]. Саме за таким підписом опубліковано твір «Міністерська пісня», що за жанровими ознаками належить до віршованого фейлетону. Йому притаманні риси політичної сатири, гротеску та іронічної стилізації. Назва має виразно іронічний характер: «пісня» не співвідноситься з ліричним пафосом, а слугує формою монологічного самовикриття влади. Принциповим є використання прийому «чужого голосу»: автор надає слово уявній міністерській верхівці, завдяки чому сатиричний ефект досягається не через прямий осуд, а через демонстрацію внутрішньої логіки владного мислення.

Реальну основу «Міністерської пісні» становлять факти щодо реакції царських чиновників і міністрів на появу Державної думи і пробудження громадянської свідомості народу. У творі репрезентується бюрократична «еліта», для якої характерні страх перед демократичними змінами, ностальгія за автократією, відверта зневага до народних мас. Ідеалізуючи минуле, міністри протиставляють його сучасному станові, у якому народ заявляє про свої права на землю, волю та політичну участь: *«Де ті часи, / Як голоси / Начальство тільки мало / І як воно / Само одно / Усім порадкувало!»* [2, с. 1]¹. В. Самійленко виявляє фундаментальний конфлікт між авторитарною владою і процесами суспільної демократизації. Змодельований монолог влади має синтаксичну простоту, тавтологію (*«воно / само одно»*), що підсилює відчуття примітивності авторитарного мислення.

Важливим елементом викриття самодержавної ідеології є заперечення концепту прав людини, що втілено в узагальненій формулі покори: *«Ніхто не знав / Якихсь там прав, / Корились мовчки долі / Тепер же – глянь – / Усяка твань / Землі бажає й волі»*. Зневажливе означення *«якихсь там прав»* демонструє редукцію політико-правової свідомості до риторики приниження. В. Самійленко фіксує антиправову парадигму влади, для якої саме існування громадянських прав є загрозою стабільності режиму. Антагонізм між владою і народом посилюється через епітетну структуру *«усяка твань»*. Слово *«твань»* виконує функцію соціального маркера, який переводить народ із площини суб'єктності в площину знеособленої маси. У такий спосіб В. Самійленко художньо репрезентує колоніальний і класовий погляд імперської адміністрації, для якої прагнення до землі й свободи трактується як зухвалість, а не як законне право.

Іронічного загострення набуває зображення процесу політичної самоідентифікації простолуду, який влада сприймає як фарс: *«Якийсь Грицько / Чи там Стецько / Очухався від бійки / І вже кадет, / А кабінет / Не варт йому й копійки»*. Зменшувально-фамільярні імена (*«Грицько»*, *«Стецько»*) слугують засобом соціальної дискредитації. Через них В. Самійленко афішує страх правлячої верхівки перед політизацією «низів» та нездатність прийняти на-

¹ Тут і далі цитати наводяться зі збереженням написання в оригіналі.

род як повноцінний політичний суб'єкт. Сатира спрямована не лише проти влади, а й проти аристократичної замкненості політичного мислення.

Кульмінаційним моментом фейлетону є оголення справжніх намірів влади, що виявляються у відкритому заклик до насильства: *«І вже в той день / Ми їм пісень / Не будемо співати, / А просто всіх / За карк та в міх / З високої палати»*. Схожі пропозиції від імені реакціонера-фанатика висловлені в памфлеті-містифікації Даніеля Дефо «Найпростіший спосіб розправи з дисидентами» (*The Shortest Way with the Dissenters*, 1702). Від маски провладного адепта пролунав заклик, щоб відправляти на ешафот без жалю усіх опонентів офіційної церкви. Типологічно віршований фейлетон В. Самійленка «Міністерська пісня» співвідноситься з традицією європейської політичної сатири, зокрема з названим памфлетом Д. Дефо. В обох творах реалізовано прийом іронічної імітації репресивного владного дискурсу, коли автор надає слово носієві авторитарної ідеології, доводячи її логіку до абсурдного загострення. Якщо у Д. Дефо сатиричний ефект досягається через удавану апологію насильницького розв'язання релігійного конфлікту, то у В. Самійленка – через гротескне самовикриття міністерської риторики, спрямованої проти парламентаризму і громадянських прав. Таке типологічне зіставлення дозволяє розглядати «Міністерську пісню» як складову ширшої європейської традиції сатиричного осмислення влади, заснованої на використанні «чужого слова» як інструменту критики авторитарного мислення. Український автор остаточно руйнує офіційну риторику «державного порядку» грубо-фізіологічною лексикою (*«за карк та в міх»*). Це демонструє, що силове придушення є кінцевою логікою самодержавного мислення. В. Самійленко через гротескне перебільшення показує несумісність авторитарної влади з будь-якими формами парламентаризму і демократії.

Водночас показовим є мотив зовнішньої залежності режиму, що стримує реалізацію його насильницьких намірів: *«От так би взяв / Та й відчухрав / Отих творців законів! / Та от напасть: / Тоді не дасть / Європа мільйонів»*. Цей фрагмент акцентує економічну й політичну залежність імперської влади від Заходу, розкриваючи суперечність між риторикою суверенності та реальною фінансовою несаможиттєвістю. В. Самійленко виводить сатиру за межі внутрішньої політики, демонструючи міжнародний контекст функціонування авторитарної системи.

Висновки. Отже, «Міністерська пісня» функціонує як художня модель владного дискурсу, де сатиричними засобами демаскується ідеологія авторитаризму. Віршований фейлетон В. Самійленка не лише фіксує ситуацію в історичних вимірах початку ХХ ст., а й актуалізує універсальні механізми страху диктаторської влади перед політично активним суспільством, що надає твору позачасового й актуального значення. Типологічне порівняння віршованого фейлетону В. Самійленка з памфлетом Д. Дефо дозволяє виявити універсальні механізми функціонування політичної сатири як інструменту критики авторитарного мислення в різних культурно-історичних контекстах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Животко А. Історія української преси. Мюнхен: Український технічно-господарський інститут, 1989–90. 334 с.
2. Сивенький В. Міністерська пісня. *Громадська думка*. 1906. 30 травня. (№ 122). С. 2.

Отримано: 19.03.2026

АЛГОРИТМІЧНА ДИСТРИБУЦІЯ НОВИН У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

У тезах досліджено особливості алгоритмічної дистрибуції новин у соціальних мережах та її вплив на споживання інформації користувачами. Проаналізовано роль алгоритмів рекомендацій у формуванні інформаційного порядку денного.

Ключові слова: соціальні мережі, алгоритми рекомендацій, дистрибуція новин, інформаційні бульбашки, цифрові медіа.

Актуальність теми. У сучасному цифровому медіасередовищі соціальні мережі стали одним із ключових каналів поширення новинної інформації. Алгоритми рекомендацій, які використовуються такими платформами, як «Facebook», «Instagram», «X» («Twitter») та «TikTok», визначають, який контент отримує користувач у своїй стрічці. Відтак процес дистрибуції новин дедалі більше залежить не від редакційної політики медіа, а від алгоритмічних механізмів ранжування контенту. Це зумовлює трансформацію інформаційних потоків, формування так званих «інформаційних бульбашок» та зміну способів сприйняття новин аудиторією. Вивчення алгоритмічної дистрибуції новин є важливим для розуміння сучасних комунікаційних процесів та забезпечення інформаційної безпеки суспільства. [2; 4].

Формулювання мети публікації. Метою дослідження є аналіз особливостей алгоритмічної дистрибуції новин у соціальних мережах, а також визначення її впливу на структуру медіаспоживання та формування інформаційного порядку денного.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальні мережі використовують складні алгоритми, які аналізують поведінку користувачів, їхні інтереси, взаємодію з контентом та інші параметри для формування персоналізованої новинної стрічки. Такі алгоритми спрямовані на підвищення рівня залученості користувачів, що часто призводить до пріоритетності емоційно насиченого або резонансного контенту.

Однією з ключових характеристик алгоритмічної дистрибуції є персоналізація. На основі попередніх дій користувача система визначає, які новини будуть для нього найбільш релевантними. Водночас така персоналізація може обмежувати доступ до альтернативних точок зору, сприяючи формуванню інформаційних «фільтр-бульбашок» [1, с. 45-47].

Ще одним аспектом є зміна ролі журналістики у процесі поширення інформації. Якщо раніше медіа виступали основними «воротарями» новинного контенту, то нині значну частину цієї функції перебрали на себе алгоритми платформ. Це призводить до зміщення акцентів у виробництві новин: редакції змушені враховувати логіку алгоритмічного ранжування, оптимізуючи заголовки, формат матеріалів і спосіб подачі інформації [3, с. 112].

Водночас алгоритмічна дистрибуція має і позитивні аспекти. Вона дозволяє швидко поширювати важливу інформацію, сприяє ширшому охопленню аудиторії та створює нові можливості для незалежних медіа. Однак залежність від алгоритмів підвищує ризики маніпуляцій, поширення дезінформації та поляризації суспільства.

Висновки. Алгоритмічна дистрибуція новин у соціальних мережах є важливим фактором трансформації сучасного медіапростору. Алгоритми рекомендацій значною мірою визначають видимість новинного контенту та впливають на інформаційні практики користува-

чів. Водночас персоналізація контенту може сприяти формуванню інформаційних бульбашок і зменшенню різноманітності інформаційних джерел. Подальші дослідження мають бути спрямовані на аналіз прозорості алгоритмів соціальних платформ та розроблення механізмів забезпечення інформаційного плюралізму в цифровому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Pariser E. The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You. New York: Penguin Press, 2011. 294 p.
2. Napoli P.M. Social Media and the Public Interest: Media Regulation in the Disinformation Age. New York: Columbia University Press, 2019. 352 p.
3. Carlson M. Journalistic Authority: Legitimizing News in the Digital Era. New York: Columbia University Press, 2017. 296 p.
4. Newman N., Fletcher R., Robertson C., Eddy K., Nielsen R. Digital News Report 2023. Reuters Institute for the Study of Journalism. URL: <https://www.digitalnewsreport.org/>

Отримано: 19.03.2026

Алла ГУМЕНЮК

асистент кафедри журналістики

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-9280-3850>

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ЕВФЕМІЗАЦІЇ ТЕКСТУ

Останнім часом зріс інтерес до вивчення евфемізмів у художніх та медіатекстах для опису їх етно- і соціокультурних особливостей, що відображено в нашому дослідженні.

Ключові слова: евфемізми, гендерна ввічливість, фемінітиви.

Актуальність теми. Оскільки в межах нашого дослідження аналізуємо евфемізми, що реалізують принцип ввічливості щодо осіб жіночої статі, одне із актуальних питань – це зростання ролі ввічливості у процесі комунікації в світлі політкоректності та толерантності.

Мета роботи – опис специфіки гендерно-ввічливих евфемізмів на матеріалі сучасних українських текстів та вияв їх універсальних рис і специфічних особливостей уживання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На різних етапах розвитку суспільства і мови актуальність тих чи тих груп евфемізмів змінюється. Зміни моральних норм у різні історичні періоди, а також зникнення певних реалій зумовлюють архаїзацію евфемізмів, тоді як поява нових негативних явищ спричиняє виникнення нових евфемістичних одиниць. Евфемізації можуть піддаватися навіть, на перший погляд, неочікувані поняття: зокрема, наприкінці ХХ ст. розширюється група евфемізмів, пов'язаних із сексизмом у мові (ця група є особливо характерною в художніх та медіатекстах).

Процеси архаїзації та появи нових евфемізмів дають підстави припускати існування як сталих, так і нових сфер евфемізації, а також підтверджують, що евфемізми можуть виступати показником соціальних стереотипів, притаманних певному суспільству на конкретному етапі його розвитку. Виокремлюють групи евфемізмів, що охоплюють як особисті, так і соціальні сфери життя людини: частини тіла, фізіологічні процеси й стани, хвороби та смерть,

вади й недоліки, гендерні взаємини, професії, діяльність уряду, військових структур, поліції, а також маргінальних груп (зокрема злочинців і наркозалежних).

Деякі дослідження, наприклад, П. Бровна, засвідчують, що жінки частіше використовують крайні форми як позитивної, так і негативної ввічливості, уникають непристойних висловів і схильні до вживання завуальованих та ухильних формулювань.

У зв'язку з цим у нашому дослідженні використовуємо поняття «гендерна ввічливість» як складову ширшого поняття «ввічливість». Гендерну ввічливість ми визначаємо як стратегію мовленнєвої поведінки, спрямовану на вияв поваги та недискримінаційного ставлення, що реалізується через уживання ввічливих мовних засобів, які, з одного боку, підкреслюють толерантність і шанобливе ставлення до представників будь-якої статі (у нашому дослідженні – жіночої), а з іншого – пом'якшують і завуальовують можливі негативні характеристики.

Розглядаючи політкоректні гендерно-нейтральні терміни, ми спостерігаємо, що основним об'єктом евфемізації в межах політкоректності є професійна сфера. Прагнення уникнути дискримінації за ознакою статі зумовлює зміни у професійній термінології та сприяє формуванню словника рекомендованих до вживання нейтральних, ввічливих і несексистських назв професій, нових фемінітивів.

Отже, за допомогою гендерно-ввічливих, нейтральних евфемізмів відбувається трансформація мовної традиції, яка раніше часто відводила жінці підпорядковане становище.

Висновки. Загалом слід зазначити, що традиційні гендерно-ввічливі евфемізми охоплюють сферу особистого та міжособистісних взаємин, розкривають внутрішній світ жінки, її специфічні переживання та психологічні комплекси, відображають традиційні ролі матері й дружини, а також об'єктивують окремі негативні психологічні характеристики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Brown Peter. The Body and Society: Men, Women and Sexual Renunciation in Early Christianity. New York: Columbia University Press, 1988. 504 с.

Отримано: 19.03.2026

Наталія ДЗЮБАК

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7287-8889>

ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРЦЕЛЯТИВ ЯК ЗАСОБІВ РОЗМОВНОГО МОВЛЕННЯ

У науковій розвідці визначено сутність понять «парцелювання» та «приєднування», розглянуто поняття парцелювання як явища розмовного мовлення, визначено основні причини виникнення парцелятивів.

Ключові слова: комунікація, висловлювання, розмовний стиль, парцелювання, парцельовані речення.

Актуальність теми. Антропологічний підхід до дослідження засобів мови зумовив перегляд традиційних концепцій синтаксису. Синтаксичні одиниці стали розглядати не як

структурні комплекси, що складаються з низки компонентів, а живі мовленнєві одиниці, які слугують для вираження інтенцій мовця, спрямованих на досягнення конкретної мети. Серед явищ, які потребують перегляду, приєднування та парцелювання. У різні часи мовознавці керувалися формальним, семантико-синтаксичним, комунікативним підходами до парцелятивів, що призвело до наявності різних тлумачень цього поняття, досі відсутня системність в описі аналізованих одиниць. На нашу думку, лише інтегрування різних аспектів досліджуваного явища дозволить адекватно його вивчити й описати.

Мета публікації – описати особливості функціонування парцельованих речень як засобів розмовного мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «парцеляція» (французьке *parceler* походить від латинського *particular* – парцелювати). У мовознавстві позначає «поділ речень на самостійні компоненти з метою їх підсилення й узагальнення» [4, с. 455]. У словнику лінгвістичних термінів парцеляцію потрактовано як «членування речення, при якому зміст висловлювання розкривається не в одній, а в двох чи кількох інтонаційно-смыслових мовних одиницях, розташованих одна за одною після розділової паузи» [3, с. 122]. О.Д. Пономарів розглядає парцеляцію як стилістичну фігуру, що відзначається «оригінальністю форми» і використовується як засіб логічного виділення «відособленого компонента» й посилюють емоційно-експресивні можливості художнього, розмовного чи публіцистичного тексту [5, с. 242]. Як бачимо з аналізованих тверджень, у потрактуванні парцеляції (парцелювання) дослідники оперують поняттями «речення», «висловлювання», що є одиницями різних рівнів: власне мовного та комунікативного, а також по-різному трактують умови їх виникнення.

Результатом парцелювання є парцельовані речення (приєднувальні конструкції, видільні неповні речення, видільні структури, парцеляти), статус яких в мовознавстві остаточно не визначений: одні дослідники синтаксису розглядають їх як різновид неповних речень, що дають змогу наголосити на семантичному значенні приєднувальних компонентів (Єрмоленко С.І., Каранська М.У. та ін.); інші відзначають особливий статус таких утворень, що є трансформованими граматично несамостійними, однак повними реченнями (Коструба П.П., Дудик П.С. та ін.); наявні думки про особливий статус таких одиниць як окремого типу речень експресивного синтаксису.

П.С. Дудик парцельовані речення кваліфікує як приєднувальні конструкції, вважає їх одиницями синтаксису розмовного літературного мовлення. Автор звертає увагу на чотири структурно-змістові типи таких синтаксичних утворень: 1) повні приєднувальні конструкції – як правило, нарізно оформлені предикативні частини складних (складнопідрядних чи складносурядних) речень, що пов'язані зв'язком приєднання з попередньою предикативною частиною і різнобічно доповнюють її зміст новою, суттєвою інформацією. Такі конструкції починаються з сурядних чи підрядних сполучників, що є засобами приєднувального зв'язку з попередньою синтаксичною одиницею; 2) неповні приєднувальні конструкції, до складу яких входять одиничні чи однорідні підмети, присудки чи головні члени односкладних дієслівних речень, в окремих випадках із залежними компонентами; 3) приєднувальні слова-речення, що поєднані приєднувальним зв'язком тільки в «усно-говірному монологічному мовленні і зовсім не властиві мовленню діалогічному чи полілогічному» [1, с. 201-202]; 4) власне приєднувальні конструкції (означальні, обставинні, додаткові), що граматично залежать від попереднього речення (один чи низка другорядний членів речення) і поза контекстом не містять завершено-

го змісту. На думку дослідника, наявність приєднувальних конструкцій можна пояснити не стільки з внутрішньозмістовою і, тим більше, граматичною будовою основного попереднього речення, скільки залежить від додаткових умов ситуації або додаткових міркувань мовця» [1, с. 203]. Заслугою автора є вихід за рамки структурного підходу до природи парцельованого речення і виведення його на новий – мовленнєвий рівень.

А. П. Загнітко цілком слушно розмежовує явища парцелювання та приєднування, що стосуються різних аспектів речення: функціонального і статичного. «Динамічне, функціональне приєднування полягає у використанні розбіжності динамічної і статичної структури речення, тобто речення і висловлення. Статичне, конструктивне приєднування полягає у вираженні певного типу смислових відношень» [2, с. 227]. А отже, причиною виникнення парцелятивів є невідповідність комунікативно-функціонального плану висловлювання з семантико-синтаксичним і формально-синтаксичним рівнями речення.

Розмовний функційний стиль – це різновид мовлення, що забезпечує комунікацію в побутових ситуаціях. Основними ознаками розмовно-побутового мовлення є усна форма спілкування, невимушеність, спонтанність, непередбачуваність, часова обмеженість. Ці ознаки впливають на процес формування висловлювання, який відображає спосіб мислення мовця і є результатом його індивідуальної мовотворчості. Спонтанність і непередбачуваність розмовного мовлення спонукають адресанта до імпровізації, оскільки в умовах обмеженого часу він повинен сформулювати висловлювання, проаналізувати його зміст з позиції повноти викладеної інформації, що має забезпечити доступність і зрозумілість повідомлення для адресата. Причинами з'яви парцельованих речень вважаємо: недостатність інформації в основному висловлюванні, яку мовець компенсує додатковими елементами, змістовно та структурно пов'язаними з ним, наприклад: – *Купи, будь ласка, пакет молока, печиво до чаю. А ще хліба. Чорного. Буханку. – Хочу чаю! Чорного. З бергамотом;* неоднозначність змісту повідомлення, що потребує уточнення чи пояснення, наприклад: – *Я вчора зустрів Василя. Іваненкового зятя. – Принеси мої ліки. Від тиску;* неможливість сформулювати завершену думку через особливий психічний чи фізичний стан мовця, що спонукає його до висловлювання інформації уривками.

Висновки. Риси розмовного функційного стилю (усна форма, невимушеність, спонтанність, непередбачуваність мовлення) впливають на формування висловлювань і відображають індивідуальний спосіб мислення мовця. Умови обмеженого часу та потреба швидко передати думку зумовлюють використовувати різні типи висловлювань, зокрема парцельованих конструкцій. Такі утворення дають змогу доповнювати або уточнювати інформацію, а також роблять повідомлення зрозумілішим для співрозмовника. А отже, виникнення парцельованих речень у розмовному мовленні пояснюється необхідністю додаткового повідомлення, уточнення, розкриття змісту висловлювання або передавання думки фрагментарно через певний психічний чи фізичний стан мовця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дудик П.С. Синтаксис сучасного розмовного літературного мовлення. Київ: Наукова думка, 1973. 286 с.
2. Загнітко А.П. Теорія граматики і тексту: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2014. 480 с.
3. Єрмоленко С.Я., Бирик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів; за ред. С.Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.

4. Новий словник іншомовних слів; за ред. Л.І. Шевченко. Київ: АРІЙ, 2008. 672 с.
5. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови: підручник. 3-є вид. перероб. і доповн. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.

Отримано: 19.03.2026

Наталія ЗАГОРУЙКО

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри журналістики
ORCID <https://orcid.org/000-0001-8192-2573>

ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ ДИСКУРС МЕМУАРИСТИКИ ВІНСТОНА ЧЕРЧИЛЛЯ

Здійснено спробу проаналізувати публіцистичний дискурс спогадів про Другу світову війну В. Черчилля. Визначено ключові світоглядні аспекти мемуарів видатного політика як приклад морально-філософського освоєння історії та актуальної суспільної практики.

Ключові слова: мемуаристика, публіцистичний дискурс метафора, Друга світова війна.

Інтелектуальна спадщина британського прем'єр-міністра часів Другої світової війни Вінстона Спенсера-Черчилля представлена різножанровою палітрою, включаючи військові кореспонденції, репортажі, аналітичні статті, романістику, есеї, історичні дослідження, біографії, політичні промови, епістолярій. Особливе місце у творчості видатного політика посідає саме мемуаристика, яка присвячена спогадам про Другу світову війну у шести томах, головно за які В. Черчилль був удостоєний 1953 року Нобелівської премії у галузі літератури з формулюванням «за неперевершеність історичного й біографічного опису та блискуче ораторське мистецтво, за допомогою якого відстоювалися найвищі людські цінності».

Суспільно-політичні події сьогодення змушують звертатись до подій недавнього минулого, адже саме крізь призму аналізу важливих історичних подій можливе повноцінне осмислення та визначення векторів розвитку сучасності, що й зумовлює **актуальність** пропонуваного дослідження.

Метою публікації є аналіз публіцистичного дискурсу спогадів про Другу світову війну В. Черчилля, визначення ключових світоглядних аспектів зазначених мемуарів та з'ясування наслідків й впливів невирішених конфліктів на теперішню геополітичну ситуацію.

Важливість історичної пам'яті у публіцистичному дискурсі підкреслює твердження, що мотивацією публіцистичної творчості є передусім метааналіз історії, історична свідомість є фундаментальною світоглядною характеристикою культури, адже «минуле неминуче входить у сучасний духовний обіг, щоб змушувати постійно замислюватися над добром і злом, мати резерв пам'яті [1, с. 54]. Публіцистичні тексти представляють «моделювання свідомості, вияв динамізму людського духу, політичне й морально-філософське освоєння історії та актуальної суспільної практики, всеохопний засіб формування особистості, площина зазначення вартостей та інтересів людей, соціальних груп і націй [1, с. 24].

Зазначений підхід суголосний з авторською позицією В. Черчилля, який, використовуючи метод нанизання хроніки «обговорення важливих військових і політичних подій на нит-

ку особистого досвіду», передусім прагнув «розповісти про деякі події та враження, які складаються у свідомості в розповідь про шлях людства до найбільшої трагедії в його бурхливій історії», адже після завершення Другої світової, на думку В. Черчилля» і в Європі, і в Азії переможні союзники швидко створили умови, які «в ім'я миру розчищали шлях до нової війни». Саме тому автор висловлює сподівання, що роздуми над минулим можуть стати проводом для прийдешнього, дадуть змогу новому поколінню виправити деякі помилки минулих років. Публіцистика, ставши важливим знаряддям політичної боротьби на всій планеті, сприяє формуванню громадської думки, ідеологічної атмосфери засобом ідейної боротьби із зовнішніми та внутрішніми ворогами суспільної системи, особливо в час війни [2, с. 80].

Одним із ключових лейтмотивів спогадів є обґрунтування погляду, що Друга світова – це «непотрібна війна», яку можна було уникнути. «Цю війну, яка зруйнувала те, що лишилося від світу після попередньої війни, – зазначає В. Черчилль, – було легше зупинити, ніж будь-яку іншу» [1, с. 8]. Саме розкриттю цієї теми присвячені розділи, які мають вельми промовисті назви «Наближення бурі», «Безумство переможців», «Етапи шляху до катастрофи», «Самі», «Згвалтування Австрії», «Французька агонія».

Удаючись до стратегії викриття, Черчилль описує цілу низку допущених промахів «на довгому шляху від безпеки до щелеп Смерті», змарнований час називає «роками сарани». Піддає особливій критиці нерішучість, як уряду Британії так і Франції: «Якби і Великобританія, і Франція підтримували кількісний паритет із Німеччиною, разом вони були б удвічі могутніші й Гітлерову кар'єру насильства можна було б задушити в зародку, не втративши жодного життя» [3, с. 73].

Говорячи про наслідки політики, яку можна назвати «поринанням у летаргію та сліпоту» та протиставляючи пацифізм країн переможців у Першій світовій війні мілітаристській позиції нацистської Німеччини, Вінстон Черчилль водночас застерігає від таких помилок у майбутньому, пишучи, що «злоба нечестивих була зміцнена слабкістю чеснотливих; [...] заклики до розважливості та стриманості можуть стати першими чинниками смертельної небезпеки; [...] середній шлях, обраний унаслідок бажання мати безпеку й спокійне життя, може привести просто до осередку небезпеки» [3, с. 27].

Окреслюючи процеси виникнення тоталітарних режимів ХХ століття, Черчилль підкреслює їх брутальність та нищівний характер для людства, зазначаючи, що «фашизм був тінню потворного виродка комунізму», що «як фашизм походив від комунізму, так і нацизм розвинувся з фашизму. Отже, зародилися ті споріднені рухи, яким незабаром судилося кинути світ у іще огиднішу боротьбу, про яку ніхто не може сказати, що вона скінчилася з їхнім знищенням» [3, с. 25].

Градус емоційності характеристик посилюється за допомогою метафоричності образів. Зокрема, згадуючи про прихід до влади фюрера, Черчилль пише: «Адольф Гітлер нарешті прийшов до влади. Але він був не сам. Він прикликав із глибин поразки фурій темних і диких пристрастей, латентно притаманних найчисленнішій, найміцнішій, найнещаднішій, найсуперечливішій і найнещаснішій європейській нації. Він відродив страхітливого ідола – всепожираючого Молоха, жерцем і втіленням якого він був» [3, с. 50-51]. Вважаючи цей історичний факт одним із найтрагічніших в історії людства, Вінстон Черчилль наділяє нацизм та його лідера демонічними характеристиками, підкреслює страхітливу патологічну одержимість цього режиму владою: «могутні сили вирвалися на волю, порожнеча розверзлася, і ту

порожнечу за якийсь час заповнив несамовитий маніяк, сповнений найотрутішої ненависті, яка коли-небудь пожирала людські серця: капрал Гітлер» [3, с. 21].

Значну увагу приділено з'ясуванню причин укладання пакту Молотова-Ріббентропа, який Черчилль назвав «огидним неприродним актом», на який могли наважитись «тільки тоталітарний деспотизм обох країн» [3, с. 176-177]. Зрадливий напад нацистів на свого недавнього союзника В. Черчилль у своїх мемуарах характеризує крізь призму міфологічного образу: «Немезида – “богиня помсти, що руйнує всяку непоміркувану щасливу долю, стримує самовпевненість, яка супроводить її... і карає за надзвичайні злочини...”» [3, с. 482-483].

Спогади про Другу світову завершують розділи «Залізна завіса», «Поява прірви», «Атомна бомба», у яких порушено проблему виникнення нових загроз для сучасного світу. Перша була пов'язана із захопленням значних територій Європи радянською армією, формуванням нових сфер комуністичного впливу: «після довгих мук і зусиль Другої світової війни здавалося, що половина Європи просто поміняла одного деспота на іншого... Тієї пори було нелегко відвернутися від споглядання великої та виснажливої перемоги над однією тиранією і дивитися на перспективу втомливої і дороговартісної кампанії проти другої» [4, с. 536]. Також іншою великою загрозою стало винайдення атомної зброї в СРСР, що створило «ще нечувану рівновагу сили, рівновагу, засновану на власності на засоби взаємного знищення». А відтак, Вінстон Черчилль зазначає, що «людська трагедія досягає своєї кульмінації у факті, що після всіх зусиль і жертв сотень мільйонів людей і перемог Праведної Справи, ми однаково не здобули ані Миру, ані Безпеки і стоїмо перед ще тяжчими небезпеками, ніж уже подолані...» [3, с. 8].

Публіцистичний дискурс спогадів В. Черчилля виявляється у прагненні автора пояснити ключові причини, які створили сприятливий ґрунт для наймасштабнішого військового конфлікту ХХ століття, висвітленні позицій ключових учасників Другої світової, аналізові взаємозв'язку між хибними політичними рішеннями та мільйонними жертвами невинних, а також в авторитетній спробі, за допомогою влучного авторського стилю неперевершеного оратора, спрогнозувати та окреслити появу нових світових криз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лось Й.Д. Публіцистика й тенденції розвитку світу: навчальний посібник для вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації: У 2 ч. Ч. 1. Львів: ПАІС, 2008. 376 с.
2. Павлюк І. Сучасна українська публіцистика: теоретичні та практичні аспекти. *Соціальні комунікації: теорія і практика / Social Communications: Theory and Practice*, 2020. №11(2). С. 79–97. DOI: <https://doi.org/10.51423/2524-0471-2020-11-2-7>
3. Черчилль В. Спогади про Другу світову війну: в 2т. / пер. з англ. П. Тарашука. Київ: Видавництво Жупанського, 2024. Т.1. 494 с.
4. Черчилль В. Спогади про Другу світову війну: в 2т. / пер. з англ. П. Тарашука. Київ: Видавництво Жупанського, 2024. Т.2. 550 с.

Отримано: 19.03.2026

Борис КОВАЛЕНКО

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови,
директор навчально-наукового інституту
української філології та журналістики
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3764-856X>

Оксана БІЛЕЦЬКА

учитель української мови та літератури, зарубіжної літератури
ОЗО «Смотрицький ліцей ім. М. Смотрицького»

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІДІОСТИЛІ А. СВИДНИЦЬКОГО

У статті проаналізовано фразеологізми на позначення процесів мовленнєвої діяльності людини. Матеріалом дослідження обрано твори Анатолія Свидницького. Широке використання сталих сполук є свідченням високої художньої майстерності автора, досконалого знання ним літературної та народнорозмовної української мови, розуміння важливості фіксації мовного рівня сприйняття світу, генетично закодowanego у свідомості або підсвідомості українського етносу.

Ключові слова: українська мова, ідіостиль, фразеологія, фразеологізм, процеси мовленнєвої діяльності, А. Свидницький.

Актуальність теми. Мова є одним із найяскравіших виявів національної ідентичності та посідає важливе місце серед культурних елементів, що мають національну специфіку. Кожна мова містить велику кількість фразеологізмів – сталих висловів, які вирізняються влучністю, образністю та милозвучністю. Як зазначав Іван Огієнко, «одною з головних ознак української мови взагалі, а літературної зокрема є її багата фразеологія <...>. Добірною національною фразеологією – душа кожної мови, сильно її красить і збагачує» [2, с. 291].

Фразеологічний фонд мови здавна привертав увагу багатьох лінгвістів, починаючи з праць О. Потебні. У сучасній лінгвістиці фразеологія розглядається як багатогранний розділ мовознавчої науки. Дослідники аналізують історію виникнення, етимологію, процеси формування та розвитку фразеологічних одиниць; вивчають їхню семантику; розглядають фразеологічну символіку в межах лінгвокультурологічного й когнітивного підходів; досліджують стилістичні особливості фразеології української мови, приділяють увагу діалектним фразеологізмам, а також функціонуванню сталих словосполучень у художніх творах.

На переконання Івана Огієнка, українська мова надзвичайно багата на ідіоми і «письменник, добрий знавець мови, вживає їх у своїй мові повними пригорщами» [2, с. 291]. До таких авторів можна віднести й Анатолія Свидницького – українського письменника, етнографа, фольклориста та дослідника Поділля. Його доробок посідає вагоме місце в українській літературній традиції, а серед різноманітних мовно-стилістичних засобів, притаманних його творчості, особливо помітну роль відіграють фразеологічні одиниці. Як зауважує О. Муромцева, «найвиразнішою прикметою авторського стилю А. Свидницького є майстерне користування фразеологічним багатством народної мови» [1, с. 73].

Мета публікації – серед великої кількості фразем, зафіксованих у мовотворчості Анатолія Свидницького, виявити такі, що пов'язані з мовленням людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед фразеологізмів на позначення процесів мовленнєвої діяльності людини виділяємо такі групи:

1) які безпосередньо вказують на процеси мовлення: *«Так марудно сидіти самому, чи панотцеві, чи панові, – і сходились іноді на перебенді»* (Люборацькі, с. 29) [3, с. 225], *«– Біда! – каже Ганна. – Тоді вже не станете зо мною до розмови, як тепер; тоді вже, може, битимете, як і подивлюсь на вас; тоді...»* (Люборацькі, с. 61) [3, с. 252], *«Ще б, може, розмова велась, та вже зборня відчинилась»* (Люборацькі, с. 64) [3, с. 253], *«– Пашов! – озвався той і каже: – Язиком мели, що хоч, а рукам волі не давай!»* (Люборацькі, с. 151) [3, с. 357], *«... може, чай пити збиралися абощо, а щоб губа не вакувала, почали кпити один з другого...»* (Недоколисана, с. 395) [3, с. 84], *«Та почне відговорюватись, то слово по слову та й до товчеників доходить»* (Люборацькі, с. 185) [3, с. 298];

2) які вказують на початок або кінець мовлення: *«Поки мати то за жнива з нею поготорила, то за спасівку, відійшли Антосьові зашпори, то й він вмівся в розмову»* (Люборацькі, с. 167) [3, с. 253], *«Антосьо, відома річ, пристав до крутян, та не мав чим горла запхати, то й почав теревені»* (Люборацькі, с. 150) [3, с. 322];

3) які підкреслюють балакучість людини, уміння влучно сказати, відповісти: *«...настала пора, що можна було ще лучче почванитись. Той молодик уже і розпустив губу»* (Відьми..., с. 433) [3, с. 81], *«Повибігали надвір і челядь, і своя сім'я; всі раді, кожне щебече, що на язык набіжить»* (Люборацькі, с. 77) [3, с. 358–359], *«І губу Мاسя мала виправлену! Що які вже витресовані оті скарбові підпанки, що якби не вмів брехати, та ще й гладко, то не мав би й рубця на плечах...»* (Люборацькі, с. 92) [3, с. 82], *«Як балака, то наче бісером сипле; співа, як соловейко; хороша, як схід сонця, а добра-добра, як янгол!»* (Люборацькі, с. 178) [3, с. 15], *«Як розкаже було що з давнини, то наче з книжки вичитує, аж зітхнеш, слухаючи»* (Люборацькі, с. 31) [3, с. 152], *«Вже млин розмоввся! – скаже Мася і піде з хати»* (Люборацькі, с. 181) [3, с. 180];

4) які виражають небажання говорити, мовчання: *««Справді, розібрали Масю, а вона насилу з татом привіталась, на сестрів і не зглянула, і стала під грубою та й ні пари з губи, наче води в рот набрала»* (Люборацькі, с. 77) [3, с. 80, 37], *«Напалась мати на його; лаяла-лаяла, а він і губи не роззявив»* (Люборацькі, с. 130) [3, с. 80], *«А вона ні пари з губи, тільки плює на кожного»* (Недоколисана, с. 391) [3, с. 80], *«Наче йому смолою губи заліпив, так Антосьо змовчав»* (Люборацькі, с. 123) [3, с. 305], *«А паня як води в рот набрала»* (Недоколисана, с. 391) [3, с. 37];

5) які передають плітки: *«І підуть губи обмивати та одна другій духу піддає: – Ще, – каже, – цибулею відгоне!»* (Люборацькі, с. 79) [3, с. 83], *«Не спрашує його інспектор, не говорить до його, а у відомостях марає та й марає і архирееві наговорив на його сім міхів горіхів»* (Люборацькі, с. 195) [3, с. 179];

6) які вказують на неможливість говорити, заборону говорити: *«Назадгузь, назадгузь – аж до припічка: вставайте, кажу, пане реєнтій, читайте вже ви: бо в мене аж голосу не стає»* (Відьми..., с. 420) [3, с. 70], *«Орися й плакала б, та не могла: за серце стиснуло, аж мову замкнуло...»* (Люборацькі, с. 89) [3, с. 180–181], *«Не смій і рот роззявити: так зразу і зацабанить або ще й поб'є добре, аби лиш подужала»* (Люборацькі, с. 92) [3, с. 259];

7) голосно говорити: *«Богословія вже не ревля; не скакала, як другим часом, а кожен поважно ступав, як індик, натягаючи волосся, що на підгарлі повідпускали, і як джмелі гу-*

ли; все баса говорили; хто говорив, а хто й мовчки дибав вздовж і поперек?» (Люборацькі, с. 100) [3, с. 89];

8) говорити відверто: «Хазяйка догадувалася, що щось-то воно є, та не сміла **сказати** ні старшому **в очі**, ні смотрителеві, бо як неправда, то буде їй лихий світ» (Люборацькі, с. 130) [3, с. 208].

Висновки. Отже, сьогодні актуальними залишатися проблеми, що стосуються розвитку фразеології та місця фразеологічних одиниць у мові письменників. Фразеологізми віддзеркалюють не лише національну культуру, але й національне бачення світу. Особливістю мови художніх творів А. Свидницького є вміле використання фразеологічного фонду української мови. Фразеологізми на позначення процесів мовленнєвої діяльності людини автор використовує з метою яскравого передавання колориту мовлення персонажів та їхніх думок. Фразеологічні одиниці мають яскраве експресивно-емоційне забарвлення та надають тексту образності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Муромцева О.Г. Мова роману «Люборацькі» Анатолія Свидницького. *З історії української літературної мови. Вибрані праці*. Харків, 2008. С. 47–86.
2. Огієнко І. (Митрополит Іларіон) Історія української літературної мови. Вінніпег: Наша культура, 1950. 381 с.
3. Фразеологізми в ідіостилі Анатолія Свидницького. Словник / укл. Коваленко Б.О., Коваленко Н.Д. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Рута», 2019. 364 с.

Отримано: 19.03.2026

Наталія КОВАЛЕНКО

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7810-1982>

ВИЯВИ ІРОНІЇ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ ГОВІРКОВОГО МОВЛЕННЯ

У статті на матеріалі записів подільських говірок з'ясовано особливості вживання фразем, в основі яких протиставляється семантика виразу та його супровідного слова. Визначено, що така внутрішня антонімія дозволяє виразити найвищий рівень стану і надає висловлюванню іронічного забарвлення.

Ключові слова: фразема, діалект, говіркове мовлення, енантіосемія, іронія, семантика.

Актуальність теми. Фраземи є одним із явищ у мові, найбільш насичених універсальною та національною специфікою, адже закодовують різні способи світосприйняття етносами, що сформувалися внаслідок їхнього тривалого спостереження довкілля, самопізнання своєї природи, почуттів та емоцій.

Упродовж останніх десятиліть стійкі одиниці українського діалектного мовлення перебувають у фокусі ґрунтовних лінгвістичних студій. Масив монографічних праць, лексикографічних джерел та матеріалів до словників засвідчує невичерпний потенціал фразеологічного фонду говірок, що виявляється у розгалуженій ареальній варіативності на всіх мовних рівнях.

Метою розвідки є аналіз прихованої антонімії в компаративних фразеологізмах, що звичайно вживаються для іронічної характеристики, зокрема бажань людини. Об'єктом дослідження обрано фраземи, зафіксовані в говірковому мовленні подолян. Джерельною базою слугували дані картотеки науково-дослідної лабораторії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фундаментальні питання кореляції мови та духовної культури, вербалізації ментальних структур і взаємообумовленості мовної системи та народної творчості посідають чільне місце в українському мовознавстві. Глибоке зацікавлення семантичною природою діалектних одиниць та зокрема етнокультурною конотацією фразеологізмів було закладене ще в працях В. Гнатюка, Я. Головацького, Б. Грінченка, О. Малинки, В. Шухевича та інших дослідників межі XIX–XX століть.

Новий етап осмислення етнолінгвістичного потенціалу фразем припадає на другу половину XX ст., коли теоретичне підґрунтя для вивчення культурно маркованої фразеології розробляли Н. Бабич, В. Білоноженко, М. Демський, А. Івченко, В. Калашник, А. Коваль, Л. Коломієць, Л. Скрипник, В. Ужченко, Їхні розвідки та праці сучасних дослідників (Г. Аркушина, Н. Венжинович, З. Мацюк, Р. Міняйла, А. Сагаровського та ін.) дозволили трактувати сталі вирази не лише як мовні одиниці, а й як репозитарії етнокультурної інформації, що фіксують специфіку національного світосприйняття.

Незважаючи на зацікавлення дослідників до ареальної фразеології, матеріали з різних територій України ще недостатньо представлені в лексикографічних працях. Особливо вагомим доробком є публікація регіональних словників, до складу яких входять власне діалектні фраземи і такі, що виступають у сучасній українській літературній мові, а також приказки і прислів'я (Г. Аркушин, Н. Вархол та А. Івченко, Г. Доброльожа, Н. Коваленко, М. Лесяк, З. Мацюк, А. Сагаровський, Г. Ступінська та Я. Битківська, В. Чабаненко, В. Ужченко та ін.).

В основі творення паремій є цілісна система спостережень етносу над природним середовищем та соціокультурним буттям. Для слов'янської лінгвокультури традиційним є образно-метафоричне моделювання світу, де реалії виступають когнітивним підґрунтям для осмислення всесвіту та місця людини в ньому. У живому мовленні фразема функціонує як концентрований механізм трансляції етнічного досвіду, що поєднує в собі акумульовану мудрість предків та актуальну комунікативну експресію.

Різні пласти народної культури формують невичерпну джерельну базу для творення паремійних одиниць. У діалектному континуумі фіксуються сталі вирази, які не лише корелюють із загальномовним фондом, а й репрезентують ареальну специфіку через структурно-семантичну варіативність та збереження діалектизмів. Неперервність побутування паремій у народній пам'яті робить їх унікальним об'єктом для реконструкції архаїчних фрагментів мовної картини світу.

Компаративні конструкції є релевантним свідченням індивідуальної та загальнонародної природи світосприйняття. Семантичне наповнення порівнянь безпосередньо детерміноване когнітивною здатністю суб'єкта до особливого сприйняття довкілля та створення специфічного асоціативного поля.

Внутрішня антонімія в межах фразеологізмів є продуктивним засобом формування іронічних конотацій. Механізм такої антонімії ґрунтується на смисловій опозиції між буква-

льним (денотативним) значенням компонентів та асоціативним полем, що генерується переносним фразеологічним змістом. У живому мовленні мінливим і рухливими є смислові відтінки окремих слів і словосполучень, а необхідною умовою енантіосемії є наявність суперечності між прямим значенням слова та семантикою інтонації [1, с. 544-545].

У фразеосистемі сучасних говірок фіксуємо численні прояви енантіосемії, яка слугує підґрунтям для створення іронічних висловлювань. Такі структури переважно спрямовані на акцентування граничного вияву певної ознаки чи стану через їхню парадоксальну вербалізацію. В етнолінгвістичному аспекті це засвідчує специфіку народного гумору та критичного осмислення дійсності, де іронія стає інструментом емоційно-експресивного маркування соціально значущих рис.

У подільському говірковому мовленні зафіксовано компаративні фразеологізми із супровідними словами чи виразами *хочеться, хоче, тас си хоче, так сі хоче*, в основі яких приховано антонімію на позначення стану 'зовсім не хочеться'. За матеріалами картотеки виокремлюємо групи:

- 1) із семантичною основою «голий»: *хоче"с'а йак голому ў терн'а, хоче"ц'а йак голо"му на ули"ц'у, хоче"ц'я йак голо"му на ули"ц'у, хоче йак голий на вулиц'у; хо"т'іти йак голому ў кропиву;*
- 2) із семантичною основою «старий»: *хоче"ц'а йак ста"рому на ули"ц'у; хоче"ц'а йак ста"рому гу"л'ати; хоче"ц'а йак ста"рому же"нити"с'а;*
- 3) із семантичною основою «голодний»: *хоче"ц'а йак го"лодному ска"кати, хоче"ц'а йак го"лодному гу"л'ати; так си хоче" йак го"лодний сп'івати;*
- 4) із семантичною основою «хворий»: *хоче"ц'а йак сла"бому танц'у"вати;*
- 5) із семантичною основою «здоровий»: *так си хоче" йак здо"ровому сла"бос'т'і.*

Вирізняються енантіофраземи, у яких мовець оцінює чийсь бажання на основі власних, наприклад: *так хоче"ц'а, йак ме"н'і зара танц'у"вати; так хоче танц'у"вати, йак йа с'п'івати; хоче"ц'а, йак ме"н'і гу"л'ати; так хоче, йак йа с'п'івати.*

Зауважимо, що внутрішня (прихована) антонімія в таких структурах зазвичай слугує засобом іронічної експресії. Вона виникає внаслідок смислової напруги між прямим значенням компонентів та переносним фразеологічним змістом, що породжує іронічний ефект через невідповідність між очікуваною асоціацією та денотативною основою вислову.

Отже, формування емпіричної бази та систематизація паремійного фонду говірок є важливим етапом для дослідження традиційної мовної картини світу в межах українського та загалом загальнослов'янського контексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуйванюк Н.В. Слово – Речення – Текст. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. 664 с.

Отримано: 19.03.2026

Олександр КУЧЕРЯВИЙ

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання

спеціальності 035 Філологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-4738-9121>

СКЛАДНІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ ЯК ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ СТИЛЮ ОКРЕМОГО ПИСЬМЕННИКА

У дослідженні подаємо обґрунтування використання складного багатокompонентного речення як маркера індивідуального стилю письменника.

Ключові слова: складне багатокompонентне речення, естетика, мовна експресія.

Актуальність теми. Мова як один із найважливіших засобів самовираження особистості акумулює гуманістичний потенціал народу та виступає важливою формою мислення. У процесі історичного розвитку вона насичується асоціативними уявленнями про світ, відображає культурний досвід нації та сприяє художньому осмисленню й відтворенню дійсності.

Важливою характеристикою онтології мови є її естетична природа, що орієнтує людину на сприйняття прекрасного в навколишньому світі. Найповніше естетичний потенціал мови виявляється в індивідуально-авторській мовотворчості, де мовні засоби набувають особливої виразності, образності та експресивності.

Проблематика естетики мовлення та мовної експресії частково висвітлювалася у працях українських мовознавців, зокрема С. Єрмоленко [1], Л. Оліфіренка [3], О. Потебні [4] та ін. Проте естетика складного багатокompонентного речення в індивідуальному стилі окремого письменника залишається ще недостатньо вивченою.

Мета роботи – виявити мовні особливості творчості митця і розкриття естетичних можливостей складних багатокompонентних речень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовотворчість кожного письменника насамперед є відображенням об'єктивної дійсності, яка в межах художнього тексту зазнає певних змін залежно від авторського задуму. У такій своєрідній інтерпретації реальності проявляється індивідуальність митця. Спираючись на власне бачення життя, письменник відтворює багатогранність навколишнього світу, використовуючи різноманітні мовні засоби та форми [2, с. 50].

Кожен автор послуговується власними засобами й прийомами відображення дійсності та осмислення соціального життя. Сукупність цих елементів формує індивідуальну словесно-художню творчість, що певною мірою зумовлена набутим досвідом поетичного осмислення світу та вже сформованим арсеналом літературних засобів вираження. Для повного розуміння мовотворчості митця необхідно глибоко дослідити його ідіостиль. Л. Мацько визначає ідіолект письменника як системну сукупність мовних виражальних засобів, властивих окремому митцеві, діячеві культури чи будь-якій іншій особі, що вирізняє його мовлення серед мовлення інших носіїв мови [2, с. 164]. Визначальною рисою будь-якого художнього стилю є мова. Процес реалізації ідейного задуму в індивідуальній мовній практиці детально характеризує Л. Мацько. На її думку, системність мовного стилю індивідуальної творчості ґрунтується на тісному взаємозв'язку мови й мислення, а також на когнітивній природі мови. Письменник не лише добирає мовні засоби, а й мислить і переживає через них, завдя-

ки чому здатний створювати у власній уяві та викликати в уяві читача художні образи або їхні характерні риси [2, с. 164].

Отже, виконуючи змістову та естетичну функції, мовні засоби стають матеріалом, з якого формується художня тканина твору. Перебуваючи в постійній взаємодії, вони допомагають авторові передати власне, суб'єктивне бачення дійсності та її інтерпретацію.

Для сучасного українського синтаксису важливим є дослідження семантичного аспекту речення з урахуванням поняття семантико-синтаксичної структури та відповідних відношень. Складне речення розглядають як поліпредикативну одиницю, що передає спосіб і характер мислення, спрямованого на відображення двох або більше ситуацій. Воно містить предикатну (модально-часову) семантику і постає як єдність кількох структурно-семантичних компонентів.

Ключовими елементами семантико-синтаксичної організації речення є категорії предикативності, предикації, предикатності, модальності та часу. Семантична структура складного речення формується поєднанням значення його структурної моделі, а також семантики предикативних частин і відношень між ними. Категорія предикації визначає суб'єктно-предикатні зв'язки з додатковою правобічною валентністю, які на формально-синтаксичному рівні реалізуються в різних семантичних типах складнопідрядних речень. Предикатність водночас виступає показником семантико-синтаксичних зв'язків між предикативними компонентами складної конструкції.

Подібно до простого речення, різні типи складних речень характеризуються також модальністю та інтонацією. Ці ознаки виконують складніші функції, ніж у простому реченні, оскільки відображають як особливості зовнішньосинтаксичної організації складносурядних, складнопідрядних і безсполучникових конструкцій, так і внутрішньосинтаксичні зв'язки між предикативними частинами в межах єдиної синтаксичної цілісності.

Висновки. Спроба проаналізувати структурні особливості тексту дає змогу окреслити загальну картину функціонування синтаксичних конструкцій в ідіостилі письменника. У перспективі таке дослідження може бути розширене шляхом вивчення мовних засобів усіх рівнів та їх квантитативних та кваліфікативних характеристик у творчості авторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єрмоленко С.Я. Фольклор і літературна мова. Київ: Наукова думка, 1987. 245 с.
2. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови: підручник. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
3. Оліфіренко Л.В. Мовна естетика поезії Василя Стуса: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова". Донецьк, 2002. 21 с.
4. Потебня О.О. Естетика і поетика слова: збірник. Київ: Мистецтво, 1985. 302 с. (Пам'ятки естетичної думки).

Отримано: 19.03.2026

Наталія ЛАДИНЯК

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3091-0772>

ФОРМУВАННЯ СТАРТАП-КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРАКТИЧНІ КЕЙСИ

У статті уточнено зміст поняття стартап-компетентність, обґрунтовано переваги застосування стартап-технологій для розвитку інноваційних і підприємницьких навичок здобувачів вищої освіти. Запропоновано практикозорієнтовані завдання, які сприяють формуванню стартап-компетентності майбутніх фахівців спеціальностей А4 Середня освіта (за предметними спеціальностями).

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, інноваційна компетентність, підприємницька компетентність, стартап, стартап-компетентність, педагог-словесник.

Актуальність теми. Сьогодні в умовах цифровізації освіти традиційні методи навчання втрачають ефективність, що вимагає від педагогів-словесників готовності до створення і впровадження освітніх стартапів. Незважаючи на зростання ролі інновацій у навчальному середовищі ЗВО, стартапи здебільшого розглядають як економічний феномен, який спрямований на масштабування, залучення інвестицій, отримання прибутку. Однак освітні стартапи можуть послугувати новітнім інструментом формування загальних і професійних компетентностей здобувачів. Майбутні фахівці спеціальності А4 Середня освіта (за предметними спеціальностями) повинні мати сформовані компетентності, зокрема мовно-комунікативну, предметно-методичну, інформаційно-цифрову, психологічну, емоційно-етичну, педагогічного партнерства, інклюзивну, здоров'язбережувальну, прогностичну, організаційну, оцінювально-аналітичну, а також здатність до навчання упродовж життя [3, с. 9–35]. Розвиток зазначених компетентностей можна здійснювати у вишах під час створення й реалізації освітніх стартапів.

Проблему формування компетентностей здобувачів освіти з використанням стартап-технологій активно досліджують науковці. Зокрема, Р. Горошко визначив специфіку розвитку підприємницької компетентності майбутніх фахівців в умовах стартап-екосистеми університету [1]. Н. Остапчук та Н. Павлова проаналізували феномен освітнього стартапу як інструменту трансформації професійної діяльності вчителя, виокремили ключові компетентності педагога, якими він повинен володіти, працюючи з освітніми стартапами: підприємницьку, цифрову, креативну [2]. Особливості формування стартап-компетентності майбутніх педагогів-словесників досі є мало дослідженими.

Мета публікації – обґрунтувати переваги застосування стартап-технологій для розвитку інноваційних та підприємницьких навичок здобувачів вищої освіти, надати практичні поради щодо формування їхньої стартап-компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні стартапи є основними чинниками цифровізації й економічного зростання. Успішна адаптація таких проєктів до умов жорсткої конкуренції безпосередньо залежить від особистого потенціалу команди – специфічних знань, практичного досвіду та ціннісних орієнтацій лідерів і розробників. Творцям стартапів «необхідно мати унікальні навички й компетентності, які дозволять їм вижити в конкурентному бізнес-середовищі» [4, с. 419].

Компетентність стартаперів є складником успіху стартапу. Як спостерегли В. Литвинов, М. Савельєв, І. Скітер, О. Трунова, вона ґрунтується на сукупності знань, навичок, досвіду, оскільки становить «здатність здобувача освіти до самостійного навчання, творчого мислення, орієнтування в нестандартних і проблемних питаннях, зміні форм діяльності відповідно до потреб ринку праці» [5, с. 52].

Аналіз наукових праць засвідчив, що терміну «стартап-компетентність» надають перевагу закордонні дослідники [4]. В українському освітньому просторі здебільшого уживають поняття «підприємницька компетентність» («підприємницька компетенція»). Зокрема, у «Рамці підприємницьких компетенцій для молоді в Україні» зауважено, що підприємництво застосовується до всіх сфер життя: воно «дає змогу громадянам <...> запускати стартапи й розширювати підприємства із соціальною, культурною соціальною або комерційною метою» [6, с. 15].

Ми розглядаємо поняття стартап-компетентності здобувачів як сукупність набутих знань, сформованих умінь і практичних навичок, а також особистісних якостей, які забезпечують здатність генерувати нові ідеї, створювати життєздатні бізнес-моделі, залучати інвестиції, масштабувати й ефективно реалізовувати стартап-проекти в динамічному ринковому середовищі та умовах невизначеності. Відповідно до «Рамки підприємницьких компетенцій для молоді в Україні» до основних компонентів стартап-компетентності (загалом їх визначають 20) зараховуємо креативність, самомотивацію, уміння вирішувати проблеми, критичне мислення, стійкість, адаптивність, ефективні комунікативні та міжособистісні навички, підприємницьке мислення / ділову кмітливість, емоційний інтелект, базову фінансову грамотність, позитивне ставлення до навчання та саморозвитку, готовність ризикувати і помилятися [6, с. 19].

Розглянемо практичні кейси формування стартап-компетентності здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти ОПП «Середня освіта (Українська мова і література)», «Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова)» під час викладання дисципліни вільного вибору «Методика створення і реалізації освітніх стартапів-проектів».

Складниками успіху розробників стартапів є насамперед інноваційна та підприємницька компетентність, які «інтегрують творче мислення, проблемно-орієнтований підхід, розуміння потреб споживача (емпатію)» [5, с. 53]. З огляду на це, пропонуємо для виконання здобувачам завдання, які розвивають у них креативність, інноваційне мислення, вдосконалюють уміння працювати в команді, використовувати ІКТ та інструменти ІІІ для підвищення ефективності стартап-проектів. Наприклад, під час формування команди стартапу застосовуємо рольове моделювання за Р. Белбінгом, групове консультування, імітаційну гру «Hacker, Hipster, Hustler» / «Розробник, Дизайнер, Продавець». У такий спосіб навчаємо здобувачів командній взаємодії, лідерству, здатності делегувати повноваження відповідно до сильних сторін учасників. Застосування кейс-методу, зокрема аналізування історій успіху освітніх стартапів («Unicorns» / «Єдинороги») і невдач («Zombie Startups», «Zombie Unicorns» / «Стартап-зомбі»), допомагає здобувачам бачити ризики власного стартапу, а також спрогнозувати його стан через певний період часу (метод «Pre-mortem» / «Передсмертний аналіз»).

Важливою стадією розвитку стартапу є «посівна»: генерація ідеї, розроблення бізнес-моделі і створення прототипу (MVP). На цей етап припадає найбільший відсоток дослідницької, комунікаційної, творчої праці стартаперів, оскільки вони повинні перетворити абстрактну ідею на реальний продукт, визначити його життєздатність. Тому доречними

вважаємо такі різновиди діяльності: проведення інтерв'ю з потенційними клієнтами («Customer Development»); візуалізування профілю споживача через карту емпатії («Empathy Mapping»); визначення слабких і сильних сторін стартапу («SWOT-аналіз»); побудова канви бізнес-моделі («Value Proposition Canvas»). Створення мінімального життєздатного продукту («Minimum Viable Product») здійснюється із застосуванням цифрових технологій та інструментів III: Figma, Marwel, ProtoPie, Bubble, Lovable й ін. Розвиток ораторських здібностей відбувається за допомогою симуляцій «Elevator Pitch» («Презентація у ліфті»), «Крісло інвестора», а також під час пітч-деків на конкурсах і хакатонах. Здобувачі удосконалюють навички переконливого аргументування думок, коректного реагування на критику, уміння утримувати увагу аудиторії.

Висновки. Отже, поєднання мовно-літературної освіти з методикою створення стартапів забезпечує підготовку педагога-словесника, який володіє навичками командної взаємодії, стратегічного планування, креативного мислення та ефективної самореалізації. Він стає творцем якісних освітніх продуктів і здатний залучити здобувачів до інноваційної творчої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горошко Р. Сучасні проблеми формування підприємницької компетентності майбутніх економістів в умовах стартап-екосистеми університетів. *Educological Discourse*. 2025. Вип. 48. С. 61–69. URL: <https://surl.li/qccaem> (дата звернення: 05.03.2026).
2. Остапчук Н., Павлова Н. Освітній стартап як інструмент трансформації професійної діяльності педагога. *Педагогічна наука і освіта XXI століття*. 2025. № 5. С. 268–277. URL: <https://surl.li/eydxzq> (дата звернення: 06.03.2026).
3. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» / Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 р., № 1225. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity> (дата звернення: 05.03.2026).
4. Assyne N., Wiafe I. A dynamic software startup competency model. *ICSOB 2019: 10th International Conference of Software Business*. 2019. PP. 419–422. URL: <https://surl.li/qtzpmf> (дата звернення: 04.03.2026).
5. Lytvynov V., Saveliev M., Skiter I., Trunova O. Competence model as a tool for estimation of state of it-companies in university's business centre. *Інформаційні і телекомунікаційні технології*. 2015. № 2. С. 49–60. URL: <https://surl.li/igkird> (дата звернення: 06.03.2026).
6. The Entrepreneurship Competence Framework for Youth in Ukraine. *EntreComp4YouthUA*. 2024. 103 p. URL: <https://surl.li/bvfnjn> (дата звернення: 04.03.2026).

Отримано: 19.03.2026

СУЧАСНА МЕТОДИКА АНАЛІЗУ ЛІТЕРАТУРНОГО ТЕКСТУ

У цій статті ми розглянемо основні підходи до літературного аналізу, їхні особливості та значення в сучасному літературознавстві.

Ключові слова: формалістичний, контекстуальний, психоаналітичний, феміністський, гендерний, постколоніальний аналізи.

Актуальність теми. Літературний аналіз – це складний і багатогранний процес, що передбачає вивчення текстів з метою виявлення їхніх значень, структурних елементів та контексту. Сучасні методики аналізу літературних текстів постійно еволюціонують, адаптуючись до нових культурних, соціальних та технологічних реалій.

Мета роботи – розкриття тенденції розвитку методик аналізу сучасних літературних текстів.

Виклад основного матеріалу дослідження. З 1990-х років у вітчизняній методиці розпочався новий етап дослідження шляхів аналізу художнього тексту.

Передусім варто окреслити загальнометодичні проблеми шкільного аналізу, висвітлені у працях Н. Гричаник, А. Вітченко, О. Ісаєвої, О. Ніколенко, Л. Мацевко-Бекерської, Л. Мірошніченко, Б. Шалагінова, Ф. Штейнбука та інших (у контексті вивчення зарубіжної літератури). Водночас ці питання розглядалися і на матеріалі української літератури у дослідженнях Н. Волошиної, В. Марка, А. Ситченко, Є. Пасічник, Г. Токмань та інших, із урахуванням родо-жанрової специфіки художніх творів [1]. Наведемо приклади окремих методів.

1. *Формалістичний підхід.* Формалізм зосереджується на структурних елементах тексту, таких як стиль, ритм, метафори та інші літературні прийоми. Цей підхід акцентує увагу на формі твору, вважаючи, що саме вона є ключем до розуміння його змісту. Формалісти вважають, що література повинна аналізуватися як самостійний об'єкт, відокремлений від авторського контексту та соціальних умов.

2. *Контекстуальний аналіз.* Контекстуальний аналіз передбачає вивчення тексту в його історичному, культурному та соціальному контексті. Цей підхід враховує біографічні дані автора, а також соціально-політичні умови, в яких був створений твір. Контекстуальний аналіз дозволяє глибше зрозуміти, як зовнішні чинники впливають на зміст і форму літературного твору.

3. *Психоаналітичний підхід.* Психоаналітичний підхід, заснований на теоріях Зигмунда Фрейда та Карла Юнга, використовує психологічні концепції для аналізу персонажів та їхніх мотивацій. Цей метод дозволяє виявити глибокі психологічні конфлікти, символіку та архетипи, що присутні в тексті. Психоаналітичний аналіз може розкрити приховані значення, які не завжди очевидні на поверхні, аналізує символіку, архетипи та несвідомі мотиви, які можуть бути присутніми в тексті. Наприклад, персонажі можуть відображати різні аспекти особистості читача або колективного несвідомого

4. *Феміністський та гендерний аналіз.* Феміністський та гендерний аналіз досліджує роль жінок та гендерних стереотипів у літературі. Цей підхід акцентує увагу на тому, як лі-

тература відображає та формує гендерні ідентичності, а також на тому, як жінки представлені в текстах. Феміністський аналіз може виявити упередження та стереотипи, що існують у літературі, а також дослідити, як жінки-автори переосмислюють традиційні наративи.

5. *Постколоніальний аналіз.* Постколоніальний аналіз вивчає літературні тексти в контексті колоніальних та постколоніальних відносин. Цей підхід акцентує увагу на ідентичності, культурній спадщині та опорі, що виникає внаслідок колонізації. Постколоніальний аналіз дозволяє дослідити те, як література відображає та формує культурні конфлікти, а також як вона може слугувати інструментом для відновлення ідентичності.

Сучасні технології значно розширюють можливості літературного аналізу. Використання комп'ютерних програм для текстового аналізу, таких як текстові корпорації, дозволяє виявляти частотність слів, теми та стилістичні особливості. Цифрові гуманітарні науки інтегрують технології в літературознавство, що відкриває нові можливості для дослідження текстів, такі як візуалізація даних та аналіз великих обсягів інформації.

Сучасні літературознавці активно застосовують різні методи аналізу на прикладі конкретних творів. Наприклад, аналіз романів сучасних авторів через призму феміністської теорії може виявити нові аспекти гендерних відносин. Крос-культурний аналіз літературних текстів з різних культур дозволяє виявити спільні теми та відмінності, що сприяє глибшому розумінню глобальних літературних процесів.

Існують альтернативні методики аналізу літературних творів, які враховують психологічний вплив на підсвідомість читача. Ці методики зазвичай базуються на психологічних теоріях і дослідженнях, які допомагають зрозуміти, як література може впливати на емоції, думки та поведінку читача. Ось кілька таких підходів: емоційний підхід – фокусується на емоціях, які викликає текст та аналізує, як література може впливати на емоційний стан читача, викликати співчуття, страх, радість тощо; феноменологічний підхід зосереджується на суб'єктивному досвіді читача, вивчає, як читачі переживають текст, які асоціації та емоції виникають під час читання; соціокультурний підхід враховує соціальні та культурні контексти, в яких читачі сприймають текст, пояснює, як культурні норми та цінності можуть впливати на інтерпретацію твору.

Висновки. Сучасні методики аналізу літературних текстів дозволяють глибше зрозуміти не лише сам текст, а й його місце в культурі та суспільстві. Вони відкривають нові перспективи для дослідження літератури, враховуючи різноманітність підходів та інструментів. У світі, де література продовжує еволюціонувати, важливо використовувати ці методи для глибшого розуміння текстів та їхнього впливу на суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грицак Н. Методичні основи жанрового аналізу художнього твору: ретроспективний огляд. *Журнал Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія: Педагогічні науки.* 2018. № 3(94). С. 42-49.

Отримано: 19.03.2026

Людмила МАРЧУК

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри української мови

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9022-2103>

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ В НАУКОВИХ ТЕКСТАХ: ПОНЯТТЯ ЗАГАЛЬНОФІЛОСОФСЬКИХ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ МЕТОДІВ

У роботі наведено загальну характеристику та приклади найбільш частотних методів досліджень.

Ключові слова: загальнофілософські методи, лінгвістичні методи.

Актуальність теми. Методологічною базою будь-якого наукового дослідження є система філософських та специфічних понять, сформованих як результат успішних досліджень у вітчизняному та зарубіжній спеціальній галузі знань та філософії. Вдалий вибір методів дослідження є обов'язковою умовою успішного наукового дослідження.

Мета роботи – виявлення спеціальних методів мовознавчих досліджень в різних лінгвістичних студіях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для досягнення мети та розв'язання поставлених у науковій роботі завдань використовують комплексну **методику** дослідження. У лінгвістичних працях, які досліджують категорію оцінки, застосовуються переважно описові **методи** дослідження.

Під час відбору матеріалу дослідження застосовується *метод суцільної вибірки*. Існують такі основні типи вибірки: випадкова, стратифікована, багатоходова, кластерна. Наприклад, метод суцільної, а не часткової вибірки, має на меті аналіз всіх зазначених текстів у роботі та вибір прикладів з оцінними лексемами.

Зіставний метод дав змогу порівняти значення, в яких ужиті оцінні лексеми [1].

Використання *емпірико-теоретичних методів* дослідження допомагає аналізувати й синтезувати маркери оцінки, до яких долучається для передання наочності і переконливості результатів *квантитативний метод*.

Метод психолінгвістичного аналізу дає можливість встановити співвідношення між загальним та індивідуальним, а також показати сучасні, актуальні значення, в яких уживаються проаналізовані лексеми. Цей метод тісно пов'язаний із *семантичним аналізом*. Ієрархічність осмислення висловлення виявляється у поступовому переході від інтерпретації значень оцінних слів до розуміння висловлювання в цілому, а далі – до розуміння загальної ідеї тексту. Розуміння власне смислової сторони тексту досягається шляхом *смислового аналізу*. Насамперед, через певні граматичні ознаки або категорії встановлюються часові, просторові, оцінні, понятійні та інші залежності. Далі наша свідомість через семантичні моделі (кліше) сприймає та декодує текст. Нарешті, наша мовна свідомість наповнюється фразовими кліше, які відбивають оцінне сприйняття навколишньої дійсності. Ми виходимо на розуміння позитивного чи негативного оцінювання усього твору. Ці одиниці уже існують або формуються в пам'яті реципієнта в готовому вигляді, функціонують як цілісні одиниці мовлення. Крім встановлених зв'язків і відношень читач спирається на встановлені факти з контексту та імпліцитні умовиводи, для яких є підстава – власний досвід.

Аналіз словникових дефініцій забезпечує виокремлення лексичних засобів створення оцінки.

Контекстуальний аналіз дає змогу дослідити мовні та екстралінгвальні чинники, які впливають на засоби вираження оцінки. *Дистрибутивний аналіз* – виявляти приховану оцінну інформацію в тексті.

У дослідженні категорії градації [2] відповідно до мети, завдань і об'єкту дослідження застосовуються *методи граматичного, семного і комплексного аналізів, метод моделювання; аналіз мовного матеріалу з методом спостереження над функціонуванням мовних одиниць*, застосовується також *метод кількісних підрахунків*. *Лінгвокогнітивний аналіз* моделюється на зіставленні мовних значень, які виявлені в текстах *індуктивно-емпірично*. *Комплексний структурно-семантичний аналіз* використовується у зв'язку зі складністю характеру досліджуваного матеріалу. Для опису побудови поля градації, наприклад, можна застосувати *таксонометричний метод*, а характеристику семантики мовних одиниць через *метод кореляційного семантичного аналізу*. Спеціальними *методиками* в наукових працях може бути синонімічна та антонімічна заміна як певним лексем, так і синтаксем.

Висновки. Таким чином, методологічною базою дослідження є система філософських та лінгвістичних понять. Специфіка об'єкта дослідження, комплексність мети і завдань диктує необхідність застосування різноманітних методів: описово-аналітичного з метою опису та аналізу матеріалу художніх текстів, зіставного аналізу – для порівняльного аналізу, методу компонентного аналізу – для дослідження значення слів, та низки додаткових методик, а саме: контент-аналізу, що дасть інформацію щодо частотності вживання маркованої лексики, підтвердить теоретичні висновки про певні зрушення в традиціях уживання авторами текстів сучасних художніх текстів маркованої лексики. Загальнонаукові методи (аналіз і синтез, зіставлення, узагальнення, систематизація), які дадуть змогу здійснити теоретичний аналіз педагогічних, філософських, соціолінгвістичних праць вітчизняних і зарубіжних науковців, нормативних документів із ключових питань досліджуваної проблеми та визначитися з теоретико-методологічними засадами дослідження; історико-ретроспективний метод дозволить охарактеризувати розвиток учень про становлення науки та шляхи її еволюції; методи систематизації та узагальнення вивчених матеріалів сприятимуть осмисленню результатів і формулюванню висновків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кришук В. Вербалізація оцінки в українській історичній прозі кінця XX – початку XXI ст.: автореф. дис. ... к.ф.н. спец. 10.02.01 Укр. мова. Чернівці, 2015. 23 с.
2. Марчук Л. Категорія градації в сучасній українській мові: автореф. дис. ... д.ф.н. спец. 10.02.01 Укр. мова. Київ, 2008. 41 с.

Отримано: 19.03.2026

Дмитро ПОЛІШЕНКО

здобувач вищої освіти третього рівня 2 року навчання

спеціальності 035 Філологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-0376-583X>

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ЛЮДИНИ В НАРОДНИХ ПОРІВНЯННЯХ ПОДІЛЛЯ

У статті на основі аналізу картотеки фразеологізмів подільських говірок досліджено образність компонентів у складі стійких народних порівнянь на позначення психоемоційного стану людини, а також виокремлено структурно-семантичні моделі.

Ключові слова: народні порівняння, діалектне мовлення, структурно-семантична модель, подільські говірки.

Актуальність дослідження. Фразеологічна система діалектного мовлення довгий час перебувала поза центром уваги мовознавчих досліджень. В останні роки увага вчених до фразеології української мови (літературної та діалектної) як об'єкта дослідження помітно зросла.

Фразеологія сформувалася під впливом складних і різноаспектних процесів, а її характерною рисою є приналежність до найбільш динамічних мовних підсистем. «Евристична цінність діалектних даних постійно зростає у зв'язку з розширенням сфер їх використання, насамперед для розв'язання глото- й етногенетичних проблем, в етимологічних, історико-семасіологічних, ономастичних дослідженнях, для з'ясування окремих проблем етнографії, фольклористики, літературознавства» [1, с. 3].

Антропоцентричний характер стійких народних порівнянь реалізується в підпорядкуванні внутрішньої форми виразів усіх ідеографічних груп образу людини. За результатами досліджень українських фразеологів, більшу частину сталих народних порівнянь можна систематизувати в структурно-семантичні моделі (праці А. Івченка, Н. Коваленко, М. Олійник, Д. Ужченка, В. Ужченка та ін.).

Мета роботи – виокремлення структурно-семантичних моделей стійких порівнянь подільського діалектного мовлення на позначення психоемоційного стану людини. Матеріалом для дослідження послугувала картотека науково-дослідної лабораторії діалектологічних досліджень Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, зокрема записи з 16 населених пунктів Кам'янець-Подільського р-ну.

Виклад основного матеріалу дослідження. За нашими дослідженнями, найбільшим за обсягом є семантичне поле «Психоемоційний стан людини», а специфіка мотивації сталих народних порівнянь, сформованих за визначеними моделями, зумовлена різноманітними фізичними характеристиками, за допомогою яких описується стан особи. У межах цього поля найбільш поширеними є порівняння, що відображають емоції, почуття, психічні стани та пов'язані з ними дії людини.

У фразеосемантичному ряду “тривожно кому” виокремлюємо структурно-семантичну модель “[стояти] + як (мов) + на + колючих або гарячих предметах = тривожно кому”, наприклад: *йак на на жа|ринах; мов на жа|ринах; йак на |голках |бути; сто|йати йак на ш|пичках; сто|йати йак на ко|л'учках*. Внутрішню форму стійких одиниць даної моделі пояснюємо вербалізацією стану тривоги людини за допомогою порівняння з відчуттям болю від тактильно неприємних чи навіть небезпечних предметів, що позначені образними компонентами цих виразів (*жарини, шпички, голки* та ін.).

Структурно-семантична модель «серце + збільшує частоту скорочення + йак + рухливий об'єкт = тривожно кому»: *серце ко|лотиц'а йак ба|ран'ачий хв'іст*; *серце б'йец'а йак ти|л'ачий хв'іст*; *серце тр'і|поче йак со|бачий хв'іст*; *серце б'йец'а йак н|ташка в к|л'іц*: 'і.

Внутрішня форма цих порівнянь вербалізує відчуття зміни частоти скорочення серця в людини, власне його прискорення, коли людина дуже хвилюється. Зауважимо, що компоненти *тріпоче, колотиться, б'ється* можуть сполучатися тільки з компонентом *серце* в одиницях цієї моделі.

Структурно-семантична модель «злий / зла / зле + як + тварина = дуже злий / зла» наповнена такими одиницями: у літературній мові – *як собака*, з сл. 'злий дуже, надзвичайно' [3, II, с. 839]; у подільських говірках – *сердитий йак собака* [2, с. 179]; *не|добрий йак пес*; *злий йак пес*; *ска|жене йак пес*; *йак га|ди'ена*; *ска|жена йак га|д'ука*. До цієї структурно-семантичної моделі можна віднести також «злий / зла + як + назва комахи = сердитий / сердита»: *л'ута йак о|са*; *йак му|ха ў с|нас'іўку*; *зла йак б|жоло*.

Структурно-семантична модель «ніби + комаха + вкусила = сердитий / сердита» зреалізована у порівняннях: *йак йа|кас' му|ха ўку|сила*; *йак йа|кас' му|ха ўку|сила за но|са*; *йак ге|зе"н' ўку|сиў*; *йак гедз' ўку|сиў*.

Структурно-семантична модель «недобрий / недобра + як + гострий / кислий продукт харчування = дуже злий / зла»: *йак к|исле мо|ло|ко*; *л'утиї йек не|риц'*; *ни|добрий йак пир|ц'уга*; *ли|ха йек не|риц'*.

Використання назви гострих чи кислих харчових продуктів у ролі образних конкретизаторів підсилює експресивність відповідних сталих порівнянь. Образність таких виразів ґрунтується на сприйнятті цих продуктів як таких, що збуджують негативні реакції, що виявляються в міміці.

Модель «злий + як + назва нечистої сили = дуже злий»: *злий йак дух не|чистий*; *злий йак чорт*; *ли|хий йак злий дух*; *злий йак Лу|цифе"р*; *злий як Луц'іне"р*; пор. в українській літературній мові: *як чорт*, грубо 'дуже, в значній мірі'. *І злий був (отаман), як чорт* (Хотк.) [3, II, с. 955].

Порівнянням цієї моделі притаманний високий ступінь експресивності, зумовлений образними компонентами. У літературній мові назви нечистої сили для підвищення експресивності виразів використовують значно частіше, аніж у говірках, де порівняння з цими компонентами позначають лише ознаки, які, за уявленнями українців, характерні для чортів. Зазначимо, що в усному мовленні носії говірок уникають вимовлення назв нечистої сили вголос, адже діє табу через давнє переконання, що вимовлене може матеріалізуватися.

Структурно-семантична модель «аж + зубами + видавати якісь звуки = злитися на ко-го»: *аж зу|бами скре"го|тати*; *аж зу|бами скрип'іти*; *аж зу|бами клацати*; *аж зу|бами скригу|т'іти*. Саме дієслова *скреготати, скрипіти, клацати* виражають почуття злості та є стрижневими у створенні образу.

Метонімічні перенесення створюють внутрішню форму порівнянь даної моделі, яка вербалізує почуття злості. Компонент *зуби* у всіх виразах, на нашу думку, з'явився через сприйняття образів диких і хижих звірів, які здавна були небезпечними для людини.

Висновки. Народні порівняння, змодельовані в межах аналізованого поля, демонструють розмаїття фізичних параметрів, за якими описують соматичний та функціональний стан людини. Найвищий рівень репрезентативності виявляють одиниці, що маніфестують емоційну та психоментальну сфери. Продуктивність цих структурно-семантичних моделей ко-

релює з комплексом лінгвальних та екстралінгвальних чинників, відбиваючи етнокультурну специфіку мовної картини світу подолян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики. Київ: Наук. думка, 1990. 224 с.
2. Українські приказки, прислів'я, і таке інше / уклад М. Номис; упоряд., приміт. та вступна ст. М.М. Пазяка. Київ: Либідь, 1993. 768 с.
3. Фразеологічний словник української мови: у 2 кн. Київ: Наукова думка, 1993. Кн. 1-2.

Отримано: 19.03.2026

Анжеліка ПОПОВИЧ

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української мови

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3428-9717>

ІСТОРИЧНО-КУЛЬТУРНИЙ ТЕКСТ У ЛІНГВОДИДАКТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

Проаналізовано роль історично маркованих текстів у лінгводидактичній підготовці майбутніх учителів української мови і літератури. Обґрунтовано потенціал текстів у формуванні історичної свідомості студентів та розвитку їхньої професійної мовної компетентності.

Ключові слова: історична свідомість, історично маркований текст, лінгводидактика, мовна особистість учителя, стилістика української мови, українська мова і література.

Актуальність теми. Сучасну систему вищої педагогічної освіти зорієнтовано не лише на формування фахових мовознавчих знань, а й на становлення світоглядно зрілої мовної особистості педагога, здатного усвідомлювати культурно-історичну зумовленість мовних явищ. У цьому контексті особливої ваги набуває проблема формування історичної свідомості майбутнього вчителя-словесника, адже він є посередником між мовою як носієм національної пам'яті та школярами як її майбутніми носіями.

У сучасній українській лінгвістиці питання мовної картини світу й культурної семантики слова досліджували Н. Бабиць, В. Жайворонок, С. Єрмоленко, Л. Мацько. Зокрема, С. Єрмоленко розглядає текст як культурний феномен і наголошує на історичній зумовленості стилістичних засобів, а Л. Мацько підкреслює виховний потенціал культури мовлення у формуванні мовної особистості педагога [1; 2]. В. Жайворонок у дослідженнях символіки української мови доводив, що лексичні одиниці зберігають культурні та історичні смисли, які можна актуалізувати в освітньому процесі [3].

Лінгводидакти наголошують на необхідності інтегрування мовної, культурної та світоглядної підготовки педагога. Зокрема, О. Семенов обґрунтовує культуромовну компетентність учителя-словесника як складник його професійної культури [4], а М. Пентилюк підкреслює важливість роботи з текстом як елементом мовної освіти [5]. Аспекти реалізації принципу історизму на заняттях української мови в закладах вищої освіти досліджує А. Попович [6; 7].

Метою публікації є обґрунтування лінгводидактичних потенцій історично маркованих текстів у процесі підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, а також визначення їх ролі у формуванні історичної свідомості студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська мова функціює не лише як засіб комунікації, а і як форма збереження історичного досвіду народу. У її лексичній, фразеології та текстах різних епох відбито соціальні трансформації, культурні зміни й світоглядні орієнтири суспільства. Тому важливим засобом формування історичної свідомості здобувачів вищої освіти є робота з історично маркованими текстами.

Під історично маркованим текстом розуміємо твір, що відображає певну історичну епоху, її соціокультурні реалії та систему вартостей і містить лексичні, граматичні або стилістичні ознаки свого часу. До таких текстів уналежнюємо літописи, козацькі пам'ятки, публіцистику XIX–XX ст., мемуаристику, епістолярій, а також сучасні тексти, що інтерпретують історичні події.

У лінгводидактичній підготовці майбутніх учителів української мови і літератури історично маркований текст можна використовувати в кількох напрямках, зокрема як джерело мовознавчого аналізу. Студенти аналізують архаїзми, історизми, семантичні зміни слів (наприклад, *громада, вольність, старшина, підданий, народ та ін.*), установлюють зв'язок між мовною формою та історичною реальністю. Доцільними є вправи із визначення історичних нашарувань у слові, зіставлення давніх і сучасних значень, укладання за текстом словника історично маркованої лексики.

Робота з публіцистикою, мемуарами чи епістолярієм передбачає аналіз позиції автора, визначення історичного контексту, розпізнавання ідеологічних акцентів і сприятиме формуванню інтерпретаційних умінь. Ефективними стане коментоване читання, постановка проблемних запитань, реконструкція історичної ситуації, написання історично-лінгвістичного коментаря до текстів.

На заняттях української мови доцільно поєднувати мовознавчий аналіз із історичним контекстом як основу для міжпредметної інтеграції: студенти співвідносять текст із конкретними подіями, історичними постатями, культурними процесами. Формами роботи можуть бути мініпроекти («Мова доби Козаччини», «Лексика українського національного відродження», «Мовна картина епохи шістдесятників»), групові дослідження, підготовка презентацій та освітніх матеріалів для шкільних уроків.

Особливе значення має методика історично-лінгвістичного коментування тексту, що передбачає пояснення історичних реалій, семантики застарілих слів, культурних алюзій, особливостей правопису й стилю. Така робота розвиває у студентів вміння інтерпретувати текст не лише на мовному, а й на культурному рівні, що є необхідним складником професійної компетентності вчителя-словесника.

Результатом систематичного використання історично маркованих текстів є формування історичного мислення майбутнього педагога, зокрема здатності бачити мову як процес, розуміти її залежність від суспільного розвитку, пояснювати мовні факти через історичні обставини та формувати відповідні уявлення в учнів. Такий підхід сприяє усвідомленню мови як носія історичної пам'яті та важливого чинника культурної тяглості.

Висновки. Отже, використання історично маркованих текстів у лінгводидактичній підготовці майбутнього вчителя української мови і літератури є ефективним засобом поєднання мов-

ної, культурної та історичної освіти. Така робота забезпечує не лише поглиблення мовознавчих знань, а й формування історичної свідомості, професійного мислення та готовності майбутнього педагога-словесника реалізовувати міжпредметні зв'язки в шкільній практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ермоленко С.Я. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови. Київ: Довіра, 1999. 431 с.
2. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилiстика української мови / за ред. Л.І. Мацько. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
3. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика. Київ: Довіра, 2007. 262 с.
4. Семенов О.М. Українська культуромовна особистість учителя (шляхи її формування в системі професійної підготовки): монографія / за ред. Л.І.Мацько. Київ, 2007. 303 с.
5. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / колектив авторів; за ред. М.І. Пентиліук. Київ: Ленвіт, 2009. 400 с.
6. Попович А.С. Теоретичні аспекти реалізації принципу історизму на заняттях зі стилістики української мови у вищій школі. *Освітологічний дискурс: електронне наукове фахове видання*. 2017. № 3-4 (18-19). С. 109-121. URL: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/460>
7. Попович А.С. Практичні аспекти реалізації принципу історизму на заняттях зі стилістики у вищій школі. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (педагогічні науки)* / [гол. ред.: М.Т. Мартинюк]. Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. Вип. 2, Ч. 2. С. 150-159.

Отримано: 19.03.2026

Оксана ПОЧАПСЬКА

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,

доцент кафедри журналістики

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1069-9639>

ОБРАЗ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ У ПОЛЬСЬКИХ МЕДІА: ФАКТИ, ФЕЙКИ, ПРОПАГАНДА

У статті аналізується образ українських біженців у польських медіа в контексті теорій культурної та колективної пам'яті. Дослідження базується на концепціях культурної пам'яті Яна Ассмана, колективної пам'яті Джеффри Оліка та теорії «місць пам'яті» П'єра Нора. У роботі розглядається стратегія використання медійних наративів у формуванні суспільного сприйняття українських біженців у Польщі, а також взаємодія цих наративів із ширшими процесами конструювання соціальної пам'яті про війну та міграцію.

Дослідження засвідчує, що медіа є важливим механізмом конструювання колективних уявлень про сучасні міграційні процеси та можуть використовуватися у структуруванні соціальної солідарності або конфлікту.

Ключові слова: культурна пам'ять, колективна пам'ять, медійний дискурс, біженці, дезінформація, польські медіа, інформаційна війна.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році спричинило одну з найбільших хвиль вимушеної міграції в Європі після Другої світової війни. Польща стала одним із ключових напрямків прийому українців, що стало тригером на суспільні дискусії та медійний дискурс у країні.

Медіа є одним із стратегічних джерел формування суспільної думки загалом, і суспільного сприйняття міграційних процесів, зокрема. Через використання інформаційних повідомлень, аналітичних матеріалів, публічних коментарів, створюються інтерпретаційні рамки (фрейми), що визначають, як саме суспільство буде сприймати і оцінювати соціальні явища і процеси.

У цьому контексті образ українських біженців у польських медіа формується не лише на основі поточних подій, але й у взаємодії з ширшими історичними та культурними наративами.

Актуальність дослідження зумовлена кількома чинниками. По-перше, масова міграція українців до Польщі стала важливим соціальним та політичним явищем, яке активно висвітлюється у медіапросторі. Медіа формують суспільні уявлення про біженців, впливаючи на рівень солідарності, підтримки або соціальної напруги. По-друге, сучасний медіапростір характеризується активним поширенням дезінформації та пропагандистських наративів, які, здебільшого, спотворюють образи соціальних груп, поляризуючи приймаюче суспільство. У випадку українців це виявляється через поширення фейкових повідомлень щодо соціальних виплат, рівня злочинності та начебто привілейованого становища мігрантів. По-третє, медійний дискурс про біженців взаємодіє з ширшими процесами формування культурної та колективної пам'яті.

У цьому контексті аналіз медійного образу українських біженців у польських медіа є важливим для розуміння механізмів формування сучасного інформаційного дискурсу та соціальної пам'яті.

Метою статті є аналіз образу українських біженців у польських медіа в контексті теорій культурної та колективної пам'яті, а також виявлення основних медійних фреймів, через які формується цей образ.

Результати дослідження. Концепція культурної пам'яті, розроблена Яном Ассманом [1], пояснює, що пам'ять суспільства формується «не лише через індивідуальний досвід, а й через культурні інституції, тексти, символи та медіа» [1, с. 16]. Культурна пам'ять є інституціоналізованою формою збереження та передачі значущих для спільноти смислів і образів минулого, які формують колективну ідентичність.

Я. Ассман розрізняє комунікативну пам'ять, що пов'язана з безпосередніми спогадами кількох поколінь, та культурну пам'ять, яка зберігається у символічних формах – текстах, ритуалах, медіа та культурних практиках. У сучасному інформаційному середовищі саме медіа стають одним із ключових механізмів трансляції культурної пам'яті.

Джеффри Олік [3] розглядає колективну пам'ять як широку концептуальну рамку, яка описує суспільні способи осмислення минулого через політичні, культурні та медійні практики. Згідно з його підходом, колективна пам'ять є не просто збереженням фактів минулого, а постійним процесом їх інтерпретації відповідно до потреб сучасності.

Французький історик П'єр Нора [2] запропонував концепцію «місць пам'яті» (*lieux de mémoire*) – символічних або матеріальних об'єктів, через які суспільство зберігає та репрезентує своє минуле. Такими місцями можуть бути не лише пам'ятники чи історичні події, але й тексти, медійні образи або символічні наративи.

У цьому контексті медіа можна розглядати як своєрідні «простори пам'яті» [2], де відбувається формування та трансформація колективних уявлень про історію, ідентичність та соціальні групи.

Аналіз польських медіа показує, що образ українських біженців формується через кілька основних медійних фреймів.

Першим є гуманітарний фрейм, який домінував у перші місяці після початку повномасштабної війни. У цьому наративі українські біженці зображуються як жертви війни та гуманітарної катастрофи, що потребують підтримки та солідарності. Польські медіа активно висвітлювали волонтерські ініціативи, допомогу біженцям та прояви суспільної підтримки.

Другим є економічний фрейм, у якому українські біженці розглядаються як учасники ринку праці та фактор економічних змін. У цьому дискурсі обговорюються питання працевлаштування, соціальної підтримки, доступу до освіти та впливу міграції на економіку Польщі.

Третім є соціальний фрейм, пов'язаний із питаннями інтеграції. Медіа аналізують культурні відмінності, мовні бар'єри, освітні виклики та соціальну адаптацію біженців у польському суспільстві.

З часом у медійному дискурсі починає з'являтися конфліктний фрейм, який акцентує увагу на потенційній конкуренції за ресурси, робочі місця або соціальні виплати.

Окрім фактологічних повідомлень, у медійному просторі поширюється значна кількість фейкової інформації. Найпоширеніші фейкові наративи стосуються нібито привілейованого становища українських біженців, перебільшених соціальних виплат або зростання злочинності.

Такі повідомлення часто базуються на маніпуляціях статистикою або вирваних з контексту даних. Їх поширення у соціальних мережах сприяє формуванню негативних стереотипів та соціальної напруги.

Важливу роль у поширенні негативних образів відіграє російська пропаганда. У пропагандистських повідомленнях українські біженці часто зображуються як економічний тягар або фактор соціального конфлікту для європейських країн.

Такі наративи спрямовані на піддрив підтримки України та посилення соціальних протиріч у країнах, які приймають біженців. У цьому контексті медіапростір стає важливим полем інформаційного протистояння.

З точки зору теорії культурної пам'яті медіа виконують роль механізму конструювання соціальних уявлень. Через новини, аналітику, коментарі та символічні образи вони формують наративи, які можуть закріплюватися у колективній пам'яті суспільства.

У цьому сенсі образ українських біженців у польських медіа є не лише результатом поточних подій, але й частиною ширшого процесу формування соціальної пам'яті про війну, міграцію та польсько-українські відносини.

Висновки. Образ українських біженців у польських медіа формується через складну систему медійних фреймів, які відображають гуманітарні, економічні та соціальні аспекти міграції.

Теорії культурної та колективної пам'яті дозволяють розглядати медійний дискурс не лише як відображення подій, але і як механізм конструювання соціальної реальності. Медіа виступають простором формування символічних наративів, які можуть закріплюватися у колективній пам'яті суспільства.

Водночас поширення фейків і пропагандистських наративів створює ризик формування викривлених образів біженців. Це підкреслює важливість критичного аналізу медійного контенту та розвитку медіаграмотності.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на порівняльний аналіз медійних наративів у різних країнах Європи, а також на дослідження ролі соціальних мереж у формуванні колективної пам'яті про сучасні міграційні процеси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Assmann J. *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 408 p. URL: https://www.academia.edu/38303747/Assmann_Jan_Cultural_Memory_and_Early_Civilization
2. Nora P. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*. 1989. No. 26. P. 7-24. URL: <https://www.jstor.org/stable/2928520>
3. Olick J.K., Robbins J. Social Memory Studies: From Collective Memory to the Historical Sociology of Mnemonic Practices. *Annual Review of Sociology*. 1998. Vol. 24. P. 105-140. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.105>
4. Krzyżanowski M., Triandafyllidou A., Wodak R. The Mediatization and the Politicization of the «Refugee Crisis» in Europe. *Journal of Immigrant and Refugee Studies*. 2018. Vol. 16. No. 1–2. P. 1–14. URL: <https://eprints.lancs.ac.uk/id/eprint/131718/>

Отримано: 19.03.2026

Людмила ПОЧИНОК

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії української літератури
та компаративістики

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4786-8398>

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОЄКЦІЇ БУСІДО У ЖИТТЄТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті порушується проблема формування життєвих і творчих позицій Лесі Українки, акцентується на філософських пошуках поеткою світла істини й джерела сили. Зосереджується увага на концепті стоїцизму у життєтворчості Лесі Українки крізь призму філософії бусідо.

Ключові слова: Леся Українка, життєва філософія, світоглядний комплекс, кодекс честі, лицар, шлях, бусідо.

Актуальність теми. Проблема пошуку себе, сенсу свого життя, пошуку істини – традиційні й наскрізні у творчому спадку й життєвій долі Лесі Українки, про що красномовно свідчать студії В. Агеєвої [1], А. Бичко [2], О. Забужко [4], Л. Мірошниченко [6] та ін. І хоча здається, що ніяка навіть тінь сумнівів та хитань не пристала до образу поетки, про яку І. Франко захоплено мовив, що ця «дівчина – трохи чи не одинокий мужчина на всю новочасну соборну Україну» [10, с. 271]. Проте це не зовсім так.

Сама Лариса Косач відверто писала про себе в листі від 27/X 1911 р. до А. Кримського, що, як і Франко, захоплювався її «незламністю»: «Я належу до тих людей, що коли бачать перед очима маленьку хмарку, то їм здається, що саме сонце погасло, а коли піймають промінь, то думають, що сонце прийшло жити до їх в саму душу <...> Я людина еластично-вперта, скептична розумом, фанатична почуттям, до того ж давно засвоїла собі «трагічний світогляд», а він такий добрий для гарту» [9, 14, с. 273–274]. Та й уважне перечитання творчого спадку Лесі Українки відкриває нові, несподівані площини її світосприйняття, що свідчить про вперті й болючі шукання письменницею правдивих ідеалів та істинного шляху. Саме це питання і стане предметом нашої студії, оскільки проблема розкриття внутрішнього світу мисткині та становлення її цінностей досі є актуальною.

Мета публікації – здійснити спробу потрактування світоглядних позицій Лесі Українки, які розкриваються у життєвому шляху й творчому просторі письменниці, крізь призму настанов і правил життєвої філософії та кодексу честі самураїв – бусідо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бусідо (武士道 – япон. «шлях воїна-лицаря») – це кодекс моральних принципів японського лицарства (самураїв). Як зауважує у своїй книзі «Бусідо. Душа Японії» Нітобе Інадзо, «цей кодекс був неписаний <...> але він став, проте, могутнім схваленням справжніх подвигів, законом, вибитим на тілесних скрижалях серця» [7, с. 16]. Цілком свідомо можемо віднести ці слова й до характеристики формування й становлення шляху поетки із шляхетного роду – Лариси Косач. Акцентовані у листі до А. Кримського стоїчна «еластично-вперта» вдача, скептичний розум і «фанатичні почуття», а ще – «трагічний світогляд» української поетки дивним чином екстраполюються на засади й принципи Кодексу самурая, які виклав на початку XVIII ст. у своїй книзі «Хагакуре» самурай і монах Ямамото Цунетомо [5].

Один із засадничих принципів Кодексу: «Шлях самурая призводить до смерті» [5, с. 8], – є основоположним і в житті Лесі Українки. Вона була цілком свідомо того, що з кожним днем невблаганно наближається до передчасної смерті, але жодним чином не щадила себе, фанатично служачи нації та ідеї, маючи це за свій святий обов'язок («giri»), віддавала цілковито творчості, пишучи не раз у гарячці. А «засвоєний» поеткою, за її ж словами, «такий добрий для гарту» «трагічний світогляд» цілковито накладається на тезу з книги Ямамото Цунетомо: «Якщо щоранку і щовечора належним чином спрямовувати душу, ти зможеш жити так, ніби тіло твоє вже мертве, і тоді знайдеш свободу на Шляху. Тоді все життя твоє буде бездоганим, і ти виправдаєш свої сподівання» [5, с. 9]. Не бачимо пересадити у гіпотезі щодо певної схожості світоглядного комплексу Лариси Косач із настановами Кодексу самурая ще й з тих міркувань, що вона студіювала буддизм – один із засадничих каменів бусідо, будучи ще 20-літньою дівчиною, свідченням чого є доволі просторий розділ у її підручнику «Історія давніх народів Сходу», де авторка також виокремлює як основу буддизму філософську тезу: «Нежиття [є] найвищою метою людської цноти» [8].

Цікавою є й проєкція щодо сприйняття «життєвої мети». Ямамото Цунетомо зауважує: «"Померти, не досягнувши мети, ганебно" – це поверхове судження спотвореного розуму <...> Померти, так і не влучивши в ціль, справді є ганьбою й ознакою фанатизму. Та в цьому немає сорому. У цьому суть Шляху самурая» [5, с. 8-9]. От і Лариса Косач усвідомлювала, як сама писала у листі до матері від 2/І 1912 р., що вся її творчість – прагнення докричатись до свідомості нації – є «голосом, волаючим у пустині без відгуку» [9, 14, с. 284], проте до кінця фанатично йшла цим шляхом. Д. Донцов у своїй студії про Лесю Українку писав: «Вона <...> лишилася дивно незрозумілою <...> якимось сфінксом для покоління, для якого відвага, завзяття, воля <...> повинні б були стати конечними, коли воно хотіло встоятися в тій страшній завирюсі» [3, с. 59–60]. Поетка впала на життєвому шляху ще до того, як розгорілись національно-визвольні змагання, але запалене нею слово, безумовно, мало свій сенс у цьому процесі.

Також наштовхує на думку про зв'язок життєвих цінностей Лариси Косач із Кодексом самурая і саме ставлення поетки до свого «слова» як до гартованої зброї: «Слово, чому ти не твердая криця, / Що серед бою так ясно искриться? / Чом ти не гострий, безжалісний меч, / Той, що здійма вражі голови з плеч? <...> Вигострію, виточу зброю искристу, / Скільки до-

стане снаги мені й хисту, / Потім її почеплю при стіні / Іншим на втіху, на смуток мені» [9, с. 166]. Як зазначає Нітобе Інадзо, «бусідо обрало меч емблемою сили і героїзму <...> Сам факт володіння таким небезпечним предметом викликав у нього [самурая] почуття самоповаги і відповідальності <...> Те, що він носить на поясі – є символом того, що він несе у своєму розумі та серці, – відданості і честі. Два мечі <...> ніколи його не полишають. Коли він удома, вони на видноті в його кабінеті або вітальні» [7, с. 32]. Меч вважався «душею» самурая. Таким же відповідальним і сакральним було ставлення Лесі Українки до свого поетичного слова, а спосіб її творчої праці перегукується із описом містерії кування самурайського меча з книги «Бусідо. Душа Японії»: «Майстри з виготовлення мечів були не просто ремісниками, а натхненними художниками, а їхні майстерні – святилищами. Щодня майстер починав роботу із молитви та очищення <...> він вкладав душу і дух у кування і гартування сталі. Кожен помах молота, кожне занурення леза у воду, кожен рух точильного каменя були рівнозначні релігійному дійству» [7, с. 32].

Завершимо цей короткий екскурс описом самого самурайського меча – прекрасного витвору мистецтва і страхітливої зброї, – який цілком виправдано можемо застосувати і до характеристики феномену поезії Лесі Українки: «Шкіра акули і тонкий шовк руків'я, золото і срібло гарди, лаковані піхви різних відтінків трохи приховували моторошний вигляд смертельної зброї; але всі ці прикраси були лише іграшками у порівнянні із самим лезом. Досконалий, як витвір мистецтва, він кидав виклик своїм толедським і дамаським суперникам, меч ніс в собі щось більше за мистецтво. Його холодне лезо, яке пітніло в ту саму мить, коли його витягали з піхов; його досконала поверхня, яка переливалась усіма відтінками блакитного; його неперевершене лезо, що могло творити історичні події і здійснювати можливості; вигин меча, який поєднував витончену вишуканість і неймовірну силу, – все захоплювало нас і викликало бажання схилитися перед силою і красою, почуття втіхи і жаху» [7, с. 32].

Висновки. Проблема зв'язків світоглядних парадигм життєвої філософії Лесі Українки та Кодексу честі японського лицарства є надзвичайно глибокою та концептуальною й охоплює чимало ракурсів і площин, а тому потребує додаткової широкої та поважної наукової студії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агеева В. Поетеса зламу століть: Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації. Київ: Либідь, 1999. 262 с.
2. Бичко А. Леся Українка: Світоглядно-філософський погляд. Київ: Український Центр духовної культури, 2000. 186 с.
3. Донцов Д. Поетка українського Рисорджименто. *Д. Донцов. Літературна есеїстика*. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2009. С. 59–96.
4. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. Київ: Факт, 2007. 428 с.
5. Кодекс самурая: Хагакуре. Приховане в листі / Ямамото Цунетомо; пер. В. Отрішко; Книга п'яти кілець / Міямото Мусасі; пер. І. Андрущенко. Київ: Арій, 2022. 352 с.
6. Мірошниченко Л. Леся Українка. Життя і тексти. Київ: Смолоскип, 2011. 264 с.
7. Нітобе І. Бусідо. Душа Японії / пер. укр.: А. Накорчевський. Київ: ArtHuss, 2021. 224 с. *Серія: Світоглядні тексти східних культур*.
8. Українка Леся. Історія давніх народів Сходу. *Леся Українка. Енциклопедія життя і творчості: сайт Миколи Жарких* URL: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Miscel/HistoryAncientEast/India/Buddyzm.html>

9. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 т. / ред. кол.: В. Агеєва, Ю. Громик, О. Забужко та ін. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. Т. 5: Поетичні твори. Ліро-епічні твори. 928 с.; Т. 14: Листи (1907–1913). 616 с.
10. Франко І. Леся Українка. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1981. Т. 31. С. 254–274.

Отримано: 19.03.2026

Любов РАСЕВИЧ

кандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри історії української літератури та компаративістики
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9540-9041>

«ДНО» ЯК СЕМАНТИКО-НАРАТИВНИЙ КОНСТРУКТ У РОМАНІ А. ЛЕВКОВОЇ «ЗА ПЕРЕКОПОМ Є ЗЕМЛЯ»

Досліджено, як семантико-нарративний конструкт «дно» у романі А. Левкової «За Перекопом є земля» відображає ставлення авторки та головної героїні роману до російської анексії Кримського півострова, інтерпретуючись у значеннєвих маркерах занепаду, втрати, деградації, відчуженості тощо.

Ключові слова: *метамодернізм, сучасна українська література, дискурс про Крим, анексія, націєцентризм.*

Актуальність теми зумовлена потребою осмислення анексії Криму в сучасному українському літературному дискурсі та відновленням належної уваги до кримської проблематики, яка попри свою політичну й культурну значущість подекуди відходить на периферію інформаційного й мистецького простору. Роман Анастасії Левкової «За Перекопом є земля» становить один із найбільш комплексних художніх артефактів репрезентації кримської теми в новітній українській прозі, оскільки намагається відрефлексувати події анексії півострова через внутрішню перспективу кримського соціуму. У творі репрезентовано багатоголосся досвідів і позицій людей, які проживали в Криму на момент анексії, що дає змогу показати складність соціальних, культурних та ідентифікаційних процесів, пов'язаних із цією подією.

Звернення до семантико-нарративного конструкту «дно» в романі відкриває можливість простежити, як художній текст осмислює травматичний досвід політичного зламу та відображає різноспрямовані реакції кримського суспільства на зміну історичної реальності. Аналіз цього аспекту сприяє глибшому розумінню не лише художньої стратегії авторки, а й ширшого контексту формування української ідентичності, зокрема проблеми неповного інтегрування Криму в український культурно-політичний простір. У цьому сенсі дослідження роману є спробою продовжити фахову розмову про Крим у сучасній гуманітаристиці, утримуючи цю тему в полі наукової та суспільної уваги й осмислюючи її як важливий досвід для аналізу потенційних ідентифікаційних викликів в інших регіонах України.

Мета публікації – проаналізувати семантико-нарративний конструкт «дно» в романі А. Левкової «За Перекопом є земля» та з'ясувати його роль у художній рефлексії анексії Криму й репрезентації внутрішньої перспективи різношерстого кримського соціуму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Примітно, що семантико-нарративний конструкт дна з'являється в романі не відразу, а саме у фінальних частинах роману. Тобто

коли оповідь доходить до подій анексії Криму росіянами та до освоєння росіян на півострові, проведення референдуму та отримання російських паспортів. Тут А. Левкова з дедалі інтенсивнішою концентрацією помітно згущує семантику дна, яка функціонує з огляду на об'єктивну історико-подієву складову відрефлексованої в романі дійсності як важливий наративний конструкт осмислення анексії півострова: *«Пізніше, коли я покину Крим, а тут освоїться інша країна, це все буде інакшим»* [1, с. 377].

Образ занурення, зокрема через метафору «титаніка» та уявлення півострова як простору, що «йде на дно», з'являється саме в момент усвідомлення героїнею неможливості подальшого життя в новій політичній реальності: *«Того останнього літа в Криму мене не лишатиме відчуття, що півострів іде на дно»* [1, с. 377]. Ця метафорика відбиває відчуття катастрофічності історичного зламу, безвиході, патового стану потопання та поступового занурення звичного, хай ніколи досі не ідеального в плані націєіндентичнісної виструнченості кримського соціуму в іншу реальність, ворожу свідомим кримцям нового покоління. Це нове покоління, яке переживає ідентичнісний злам, відчуження від російських наративів на усвідомлення себе частиною України, хоч і з унікально кримським націєсвітоглядом. Це покоління в романі, зокрема, представлене головною героїнею Оксаною, її другом Борисом, Ольгою, кримськими татарами Ахтемом та Аліє. Водночас «дно» постає не лише знаком руйнування чи втрати, а й символом остаточного розриву з попереднім життєвим порядком, що спонукає Оксану (а також Ольгу та Бориса) до рішення покинути Крим – з відмовою прийняти нав'язану ідентифікаційну та ідеологічну модель (узяти російський паспорт і жити за новими законами російської реальності: змирись і сиди тихо): *«Я вже бачила, як півострів відпливає від материка, – і не вірила, що можна прийти його назад»* [1, с. 342].

Майже одночасно з появою семантичного поля *дна* з'являється образ «титаніка», з яким і Боря, і Оксана асоціюють анексований Крим. Він функціонує в романі як метафора неминучої катастрофи та усвідомлення безповоротності історичного процесу. Порівняння півострова з кораблем, що йде на дно, відбиває стан тривоги й передчуття руйнування звичного світу: соціального порядку, системи цінностей, традиційного укладу життя, мрій, юності, будь-якої впевненості в завтрашньому дні. Це також стан безпорадності, з яким зіткнулися і кримці, і справжні історичні пасажери лайнера «Титанік». Заразом цей образ передає відчуття замкненості простору, з якого стає дедалі важче вирватися, – подібно до пасажирів корабля, що опиняються на борту під час його занурення.

І для Борі, і для Оксани «титанік» символізує не лише катастрофічність політичного зламу, а й різне усвідомлення власної позиції в цій ситуації: Боря твердо говорить про необхідність «не лишатися» на кораблі, що тоне: *«А потім, Утаєва, – сказав Боря після мовчання, і погляд його потемнішав і позвичнішав, і явно було, що він теж думає не про жінок і дітей, а таки про війну, – не лишатись же мені в цьому титаніку. Він же йде на дно!»* [1, с. 345]. Тоді як Оксана поступово приходить до аналогічного висновку, переживаючи втрату віри в можливість повернення «нормального життя» на півострові: *«Я вже не вірила, що колись сюди може вернутись нормальне життя. Я вже теж почувалась як на титаніку»* [1, с. 346]. Також «титанік» може вказувати й на долю півострова за аналогією до трансатлантичного лайнера: відірваність від суші та безпорадність у боротьбі з айсбергами та власною катастрофою посеред відритої крижаної води й без належних засобів до фізичного, а в разі з Кримом – політичного та правового порятунку. Тож метафора «титаніка» узагальнює досвід колективної історичної катастрофи й водночас підкреслює момент особистого вибору – за-

лишитися в просторі, який стрімко змінюється й занурюється в нову політичну реальність, або залишити його.

Семантико-нарративний конструкт «дно» на останніх десятках сторінок роману також представлений асоціативним образом дна Світового океану: *«Здається, Аліє ледве не танцювала, і підносила руки-крила, і ледь не злітала над Кримом – над дном Світового океану, над горами й морем...»* [1, с. 364]. Це пояснюється, зокрема, тим, що Крим протягом усього роману осмислюється як простір глибинної історичної пам'яті, що символічно уподібнюється до Світового океану, на дні якого нашаровуються різні епохи, культури та долі. Метафора океанського дна підкреслює крихкість різноманітної культурної спадщини півострова, яка вкотре опиняється під загрозою імперської асимілятивної політики Росії. Образ повернення Криму «на дно» виражає екзистенційний страх втрати, а Світовий океан у романі стає поетичною моделлю пам'яті й водночас метафорою можливого занурення Криму в забуття та руйнацію, темряву та безпросвітність: *«...тепер, за три дні до від'їзду з Криму, я потерпала від того, що злочинна держава може знищити і Хансарай, і мушлі, і водорості, і Світовий океан. Я дивилась на це – і приречено думала, що скоро це все знов стане дном»* [1, с. 365].

Висновки. Отже, семантика дна у фіналі роману концентрує досвід травматичного історичного переходу та стає одним із ключових способів художнього осмислення анексії півострова зсередини кримського соціуму. Семантико-нарративний конструкт «дно» гармоніює з ідеєю роману показати складність політичної ситуації в Кримі, неспроможність світової правової спільноти захистити Крим і відстояти його як українську автономію, а також згубність російської пропаганди, як і неспроможність України за роки незалежності виробити дієву політику щодо інтеграції Криму в український простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Левкова А. *За Перекопом є земля*. Київ: Лабораторія, 2023. 392 с.

Отримано: 19.03.2026

Анастасія СІМАШОВА

кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший викладач кафедри журналістики
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4235-7238>

ОСОБЛИВОСТІ ЦИТУВАННЯ ДЖЕРЕЛ У НОВИННИХ ПОВІДОМЛЕННЯХ ПРО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ В ІТАЛІЙСЬКИХ МЕДІА

У статті розглядається проблема дотримання журналістських стандартів під час висвітлення російсько-української війни у закордонних медіа. Аналізується дискусія щодо адаптації традиційних стандартів журналістики до умов воєнного часу, зокрема стандартів балансу думок, оперативності та достовірності.

Ключові слова: журналістські стандарти, інформаційна журналістика, воєнна журналістика, баланс думок, джерела новин.

Актуальність теми. Російсько-українська війна гостро поставила питання про журналістські стандарти. На думку багатьох журналістів-практиків, сучасні стандарти були ство-

рені для мирного, а не воєнного часу, тому в умовах повномасштабного військового вторгнення вони мають бути переглянуті та адаптовані до вимог воєнного часу, особливо, щодо інформації військового характеру: наприклад, на прохання чи вимогу військових з міркувань національної безпеки журналіст може пожертвувати оперативністю та точністю [2], а такий стандарт як «баланс думок» може бути відкинтий з міркувань захисту національного інформаційного поля, адже цитування думки противника може сіяти паніку та зневіру серед населення. Слушною видається думка про розділення сфер застосування стандартів: повне дотримання стандартів для висвітленні «суспільного» блоку та обмежене використання стандартів – для інформування про військові дії [1, с. 53].

Якщо для країни, яка знаходиться в стані війни, така практика адаптації журналістських стандартів є цілком нормальною та схваленою більшістю представників журналістської спільноти, то для закордонних медіа такий підхід швидше бачиться заангажованим [4]. Відмова від цитування «іншої сторони» – навіть якщо йдеться про поширення відвертої пропаганди та дезінформації – як практиками, так і теоретиками вважається втратою об'єктивності та нейтральності, відвертим переходом на позиції лише однієї сторони конфлікту. Відповідно, щоб уникнути звинувачень у заангажованості, закордонні медіа вважають за необхідне для повноти та балансу інформації при висвітленні військових подій російсько-української війни обов'язково подавати як коментар як української, так і російської сторони. Питання про те, чи справді механістичне слідування журналістським стандартам допомагає аудиторії отримувати повну та збалансовану інформацію, на основі якої вона зможе вибудувати невикривлену картину дійсності, залишається дискусійним [5].

Метою публікації є з'ясувати особливості дотримання стандартів балансу думок, оперативності та достовірності при висвітленні новин про перебіг російсько-української війни на четвертий рік війни (січень-березень 2026 року) в європейських медіа (на прикладі італійського видання *La Repubblica*).

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз щоденної інформаційної рубрики «Guerra Ucraina – Russia» (укр.«Війна Україна-Росія») на сайті італійського видання «Ла Репуббліка» щодо дотримання стандарту точності засвідчує, інформація про події береться в основному з інформантів обох країн. З української сторони найчастіше цитують агентство «УКРІНФОРМ», «РБК-Україна», «УНІАН». Також часто цитують новини з покликанням на соціальні мережі офіційних представників держави – телеграм-каналів, акаунтів «Х» (екс-твітер), починаючи від президента України В. Зеленського та його заступників, міністрів, мерів міст, керівників ОВА, окремих державних організацій (Національна поліція, ГУР) тощо. Якщо інформація має походження з неінституціалізованого телеграм-каналу, то зазвичай її подають, лише якщо її оприлюднило українське інформантство. Значно рідше оприлюднюється інформація з посиланням на власне редакційні медіа. Серед них найчастіше зустрічаються англійське видання *The Kyiv Independent*, «Суспільне», «Українська правда», телевізійний канал *United News* («Єдині новини»).

Разом з тим, на четвертому році війни італійські журналісти продовжують «збалансовувати» повідомлення про воєнні події з українських джерел – російськими офіційними джерелами інформації, насамперед, з державних пропагандистських інформаційних агенцій: «ТАСС», «ІНТЕРФАКС», «РІА-Новості», а також подавати інформацію від офіційних осіб Кремля – за результатами брифінгів Дмитрія Пєскова, заяв Марії Захарової тощо. У таких

інформаційних повідомленнях російську сторону цитують дослівно, включно з пропагандистськими кліше та мовою ворожнечі штибу *«терористична атака київського режиму»*, *«спеціальна військова операція»*, *«українські нацисти»* без жодної примітки від редакції.

Стандарт оперативності призводить до того, що новини часто публікують без надання коментарів української сторони.

Розглянемо це на прикладі повідомлень про удар українських військових по заводу з виробництва мікроелектроніки у Брянську (РФ) 10 березня 2026 року. Перша новина під заголовком *«Росія: українські ракети над Брянськом, є жертви»* на сайті «Ла Репуббліки» була опублікована о 18:11 за італійським часом, з посиланням виключно на російські джерела: *«Губернатор російської Брянської області Олександр Богомаз повідомив, що українські збройні сили завдали ракетних ударів по столиці області, в результаті чого є загиблі та поранені. «По місту Брянськ був завданий ракетний удар. Українські нацисти навмисно націлилися на цивільне населення. На жаль, є жертви», – повідомив губернатор у Telegram»* [3]. У цьому новинному повідомленні російське джерело упускає ту важливу деталь, що удар був саме по стратегічному військовому об'єкту, і здійснює рефреймінг, мовляв, українці *«навмисне цілились у цивільне населення»*, внаслідок чого інформація сприймається як звинувачення українців у військовому злочині. Після емоційних слів губернатора, подається уточнення: *«За інформацією деяких російських ЗМІ, яка поки що не підтверджена, сім ракет Storm Shadow було випущено в бік заводу мікроелектроніки»* [3]. Припущення про завод з мікроелектроніки звучить як неважлива, другорядна деталь на тлі загибелі «цивільного населення». Наступна новина була опублікована о 19:07 – знову з російського джерела. У ній наводиться кількість загиблих у Брянську, причому, одразу вже у заголовку: *«Губернатор: 6 загиблих і 37 жертв внаслідок українського рейду на Брянськ»*. І лише о 19:16 з'явилась новина з українського джерела – інформагентства РБК з цитатою В. Зеленського, винесеною у заголовок: *«Зеленський: «У Брянську вражено військовий завод»*. Текст новини наводить точну цитату Зеленського: *«Завод у Брянську знищений. Він виробляв системи управління для всіх типів російських ракет. Вітаю наші збройні сили: вони чудові», – прокоментував Зеленський»* [3]. На тлі початкових заяв російської сторони про загибель цивільних, остання фраза Зеленського з компліментом українським військовим, залишена ніби навмисно, щоб створити ефект цинізму української сторони.

На цьому прикладі бачимо також, як працює «ефект першості»: початкове цитування російської сторони сприймається як більш правдиве і «задає рамку» усій новині. Пізніша інформація від української сторони сприймається вже у контексті сказаного і як менш повна та об'єктивна.

Висновки. Європейські медіа країн, які не є прямими учасниками війни, прагнуть дотримуватися класичних журналістських стандартів при висвітленні російсько-українського конфлікту, зокрема балансу думок, оперативності та достовірності. Аналіз новинних матеріалів італійського видання «La Repubblica» про перебіг російсько-української війни (січень-березень 2026 року) встановив, що видання активно використовує як українські, так і російські джерела інформації, при цьому російські офіційні заяви нерідко подаються дослівно й без редакційних застережень щодо їхнього пропагандистського характеру. Прагнення до оперативності також призводить до ситуацій, коли перші повідомлення базуються переважно на російських джерелах, тоді як позиція української сторони з'являється пізніше. Таким чином, формальне дотримання стандарту балансу думок у воєнному контексті не завжди гарантує об'єктивність і може сприяти відтворенню маніпулятивних наративів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дворянин П. Розуміння стандарту: пошуки нових правил у журналістиці війни. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2024. Вип. 54-55. С. 43-57.
2. Рекомендації Комісії з журналістської етики щодо інформації, яку не можна розголошувати в медіа під час воєнного стану. *Комісія з журналістської етики*. URL: <https://cje.org.ua/statements/rekomendatsii-komisii-z-zhurnalistiskoi-etyky-shchodo-informatsii-iaku-ne-mozhna-rozgholoshuvaty-v-media-pid-chas-voiennoho-stanu/>
3. Guerra Ucraina-Russia, le news del 10 marzo. Zelensky: Usa hanno proposto nuovi negoziati la prossima settimana. *La Repubblica.it*. URL: https://www.repubblica.it/esteri/2026/03/10/diretta/guerra_ucraina_russia_news_oggi-425210841/
4. Nygren G. et al. Journalism in the Crossfire: Media coverage of the war in Ukraine in 2014. *Journalism Studies*. 2018. № 19(7). P. 1059-1078.
5. Tolz V., Hutchings S. Truth with a Z: disinformation, war in Ukraine, and Russia's contradictory discourse of imperial identity. *Post-Soviet Affairs*. 2023. № 39(5). P. 347-365.

Отримано: 19.03.2026

Дмитро СТОРОЖУК

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 035 Філологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-2021-9777>

ІДЕНТИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Стаття присвячена теорії символів. Найважливішою категорією, що об'єднує культуру, релігію та мову і є найбільш глибокою формою пізнання світу, є категорія символу. Символ представляє собою багатогранну і ємну, продуктивну та концентровану форму вираження культурних цінностей і смислів, це найбільш значимий з усіх культурних інструментів реалізації її духовних можливостей.

Ключові слова: мовна картина світу, лінгвокультурологія, символ, мислення.

Актуальність теми. Питання інтерлінгвального та національного в мовних картинах світу залишається одним із центральних у лінгвокультурології. Лінгвокультурологічні дослідження активно проводяться такими вченими, як А. Вежбицька, Р.М. Кісінг, В. Кононенко, J. Bartmiński, S. Niebrzegowska, R. Grzegorzczkova, A. Mikołajchuk, Z. Muszyński тощо. Польські лінгвісти надають перевагу терміну етнолінгвістика. Інколи лінгвокультурологію визначають як науку, що вивчає взаємовідношення мови й культури, а лінгвоетнологію (етнолінгвістику), як таку, що орієнтується на розгляд мови, духовної культури народу, народного менталітету й народної творчості.

Мета публікації – проаналізувати тексти творів Мирослава Дочинця з погляду стильової характеристики, з'ясувати доцільність і прийоми засобів використання в художньому тексті, показати функції в різних мовленнєвих ситуаціях та символіку назв романів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Моделювання концептів, здійснюване в межах однієї мови, не може слугувати підставою для висновків про національно-культурну спе-

цифічність концепту (символу на вербальному рівні). Проте навіть застосовуючи контрастивний метод, необхідно перевіряти одержані результати за допомогою інших методик.

Принцип поєднання лінгвістичних парадигм дає змогу побачити досліджуваний об'єкт у різному світлі й використати інформацію, яку надають підходи від слова (фразеологічної одиниці) як одиниці вербального рівня до концепту як одиниці концептуального рівня і від концепту до слова (фразеологічної одиниці).

Вивчення символічних образів було в центрі уваги дослідників різних часів і народів, що витлумачували їх із різних позицій, за різними методологічними засадами, знаходячи водночас у явищі символізації все нові грані й особливості. У своїх конкретних спостереженнях над символами вчені здавна зверталися до язичницької міфотворчості, поглядів на світотворення, природні явища тощо. Великий вплив на становлення й розвиток учення про символи мала християнська ідеологія із властивим їй комплексом символічних уявлень і образів.

Напр., автор описує віру головного героя, якого було засуджено на роботи на уранових шахтах.

«Доки я мав сили, я співав. З монахам я приохотився до співу. Яка се полегкість легеням, яка розкіш душі, котра говорить з небесами! Я співав, і мене се кріпило. А вартовий клав на дверях крейдяні хрестики. То означало, що мене за порушення позбавляли денного окрайця і кварти окропу. Та я все одно співав, і пара з рота клубилися в промерзлій норі.

Далі, коли голос вичахав, я молився. Спочатку пошепки, відтак подумки. Молитва гріє. І – жодної думки, жодного руху, щоб не тратити енергію! Думки теж забирають тепло й енергію, а молитви її дають» [1, с. 211].

Мирослав Дочинець описує символічність України як батьківщини для політичних в'язнів, яких тодішній уряд заслав на Колиму:

«...розважливі люди у вишиванках під тюремним сукном. Україна була для них релігією, яка допомагала вижити.

«Україна – благодатна земля, – захоплено говорив поет із красивими сумними очима. – Кожен українець народжений для щастя» [2, с. 214].

Отож, символізм закладений в самих витоках виникнення слів-символів, у близькості основних ознак, які передає назва символу і які властиві відповідному предмету. Звідси впливає ідея закономірного розвитку символічного значення із втратою співвідношення між значеннями коренів слів пояснюваних і тих, що пояснюють, поглиблюється і зв'язок між ними. У способах вираження символу простежується тенденція до втрати зображувальності, поетичної функції мови.

Символ, отож, є засобом не лише дзеркального відображення речі, а й більш глибокого пізнання її сутності. Символіка – це і пам'ять народу, який був під величезним тиском. Порівняймо спогади людини, яка пройшла колимські табори:

«На лебедино-білий колимський сніг висіло кілька десятків живих. Хтось спересердя плюнув на баржу – і залізо лунко дзенькнуло. Такі тут лютилися морози. Ми гадали, що пекло позаду, а воно лише починалося...

В людей відвалювалися обморожені носи, чорніли пальці на руках і ногах. Я ж свої ноги і руки обв'язав вовняними класками від реверенди. Монахи з того світу помагали мені.

(«Воскресає» духом той, хто раніше вмирає для тіла)» [2, с. 210].

Висновки. Теорія символів вимагає свого дальшого опрацювання, і, в першу чергу, щодо виявлення їх національних рис; залучення матеріалу конкретних мов сприятиме встановленню зв'язків національної символіки із мисленнєвою діяльністю, народним світобаченням, принципів її формування, психологічних, соціальних і інших чинників, що визначають її функціонування, зокрема в художніх текстах, усній народній творчості, публіцистиці тощо

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дочинець М. Вічник. Сповідь на перевалі духу. Мукачево, 2013. 280 с.

Отримано: 19.03.2026

Олеся ТРОФИМЮК

асистент кафедри історії української літератури
та компаративістики

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9572-1836>

РЕЦЕПЦІЯ ПОСТАТІ І ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО В РАННІХ ЩОДЕННИКАХ ЛЕСЯ ТАНЮКА

У статті проаналізовано окремі аспекти ранньої щоденникової творчості Леся Танюка крізь призму осмислення постатей письменників-сучасників, зокрема Миколи Вінграновського. У дослідженні з'ясовано, що Л. Танюк сприймає Миколи Вінграновського як одного із найяскравіших представників молодого покоління поетів 60-х років ХХ ст. На тлі доби увиразнюється портретні характеристики митця, його кінематографічний талант, наводяться авторські оцінки.

Ключові слова: щоденник, шістдесятництво, портрет, поет, творчість.

Ранні щоденникові записи Л. Танюка детально розкривають період, пов'язаний із «хрущовською відлигою», зародженням шістдесятництва та нагінкою на діячів руху. У діарійних текстах чимало записів присвячено новій генерації митців, які змінили обличчя українського письменства, запропонували читачеві свіжі естетичні погляди й цікаві тексти.

Щоденникову творчість як предмет дослідження постала лише на початку ХХІ ст., відповідно досі немає ґрунтовних розвідок на цю тему. У побіжних проєкціях щоденник вивчали С. Білокінь [1], О. Галич [3], О. Рарицький [4], О. Стадніченко [5].

Актуальність теми нашого дослідження полягає в необхідності висвітлити окремі аспекти ранньої щоденникової творчості Леся Танюка крізь призму осмислення постатей письменників-сучасників, зокрема Миколи Вінграновського як одного із найяскравіших представників молодого покоління поетів 60-х років ХХ ст.

Мета дослідження – проаналізувати ранні щоденники Леся Танюка з позиції вивчення особливостей рецепції постаті і творчості Миколи Вінграновського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед діячів української культури, чий образ розкрито в щоденнику Леся Танюка, постать і творчість Миколи Вінграновського посідають особливе місце. У ранніх щоденниках Лесь Танюк значну увагу приділяє письменнику, про що свідчить чимала кількість записів, у яких прямо чи опосередковано згаду-

ється поет. Л. Танюк мав дружні стосунки із М. Вінграновським, всіляко сприяв йому у творчості і побуті. Їх обох поєднувало навчання на режисерському факультеті, любов до театру й кінематографу.

На сторінках щоденника Л. Танюк веде мову про Вінграновського в контексті нової генерації поетів-шістдесятників, він читає і всіляко популяризує його вірші: *«Вчора ще раз читав божественно гарні поезії Миколи Вінграновського»* [6, т. 5, с. 561]. Автор дає власну оцінку творчому дебюту друга в «Літературній газеті», констатує, що вже перша добірка поезій свідчить про багатогранність таланту М. Вінграновського. У записі від 7 квітня 1961 року під назвою «Микола Вінграновський! – в Л. Г.» Л. Танюк зазначає, що публікація його віршів відкрила одразу три іпостасі митця: пронизливого національного лірика, поета інтимного звучання і політичного автора: *«Та головне – поетичний портрет Миколи Вінграновського. Власне, не один – три портрети. Перший – пронизливий національний лірик, на межі хати й міста, довірливий як хлопчисько; і так само намагається встати навшпиньки. Другий портрет – відсутність соромливості перед проблисками еротичного. Саме проблисками – бо сам же й утікає від власних забаганок. Абсолютно переконаний, він може й написати надзвичайної пристрасті поезії про кохання. Його видає нерв. І третій портрет – спроба все-таки бути політичним, трибунним. А виходить декларація-прокламація. Цей скрупульозний перелік понад сорока комуністичних партій у «Прелюді землі» (амбарна книга!) – майже самопародія. А він називає їх з довженківським пафосом, очі повні віри! Висновок: Боря Головатюк має рацію. Народився поет справжній, нового типу, поет від нашого імені, з усіма нашими гріхами. Це нагадує з'яву юного Тичини. Тільки там була зелень – Бог, а для Вінграновського важлива Україна індустріальна, з африканськими неграми на тлі гуцульських копиць – планетарна»* [6, т. 5, с. 196–198]. Л. Танюк зазначає, що вірш «Прелюд», який відкриває добірку поезій є самопародією, але додає, що написаний цей текст з «довженківським пафосом». Попри ці зауваження, автор щоденника підсумовує: у літературі з'явився поет, який репрезентує усе їхнє покоління.

Поряд із примітками, що стосуються саме М. Вінграновського, Л. Танюк дуже часто наводить паралелі з іншими важливими постатями, зокрема О. Довженком. Варто зазначити, що Довженка та Вінграновського поєднує тісний зв'язок: поет був учнем Довженка, який першим розгледів його талант і запросив на навчання до Москви. Згодом саме Вінграновський зіграв головну роль у фільмі «Повість полум'яних літ» (1961), сценарій до якого написав Довженко. Спілкування це тривало трохи більше року, але талановитий учень завжди пам'ятав свого наставника і присвятив йому чимало поезій, створених у різні роки. Як зазначає Світлана Богдан у монографії «Вінгран: життя Миколи Вінграновського»: «Усі ці тексти і цитати свідчать про те, що Довженко став для Вінграновського справді знаковою постаттю, любов і повага до якої не зникла з роками. Став справжнім Учителем...» [2, с. 112].

Танюк зазначає повсякчасний вплив О. Довженка на світостановлення молодого Вінграновського. Водночас зауважує оригінальність та унікальність мистецького таланту поета, наголошує на його самототожності: *«Будь-які паралелі завжди хибують, але Вінграновський цілком інший феномен, позаяк – пише як кінорежисер, а знімати хоче як поет. Зовсім інша культура, я це розумію, може, як ніхто. Надходить такий час, коли всі поети рвонуться у кіно, у малярство, у філологію, у телебачення – постає цілком інша виразна мова...»* [6, т. 5, с. 456–457].

Висновки. Одним із центральних образів у ранніх щоденниках Л. Танюка є постать Миколи Вінграновського. Аналізуючи його індивідуальність, автор засвідчує становлення геніального поета-шістдесятника. Крізь призму творчості М. Вінграновського Л. Танюк розкриває процес формування всієї нової генерації молодих українських письменників того часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білокінь С. Клуб творчої молоді «Сучасник» (1960–1965). Київ: Києво-Могилянська академія, 2012. 63 с.
2. Богдан С. Вінгран: життя Миколи Вінграновського. Київ: Дух і літера, 2025. 368 с.
3. Галич А. Портрет у мемуарному та біографічному дискурсах: семантика, структура, модифікації. Старобільськ: Вид-во Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, 2017. 449 с.
4. Рарицький О. Партитури тексту і духу (Художньо-документальна проза українських шістдесятників): монографія. Київ: Смолоскип, 2016. 488 с.
5. Стадніченко О. Рецепція постатей письменників і митців у щоденнику «Лінія життя» Л. Танюка. *Вісник Запорізького національного університету*. 2013. № 1. С. 165–171.
6. Танюк Л. Твори: в 60 т. Щоденники 1959–1960 рр. Київ: Альтерпрес, 2003–2006. Т. 2–8.

Отримано: 19.03.2026

Зореслава ШЕВЧУК

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української мови
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9309-5517>

СИМВОЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МОВНИХ ОДИНИЦЬ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ПОДІЛЛЯ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

Проаналізовано смислове значення символів у художньому дискурсі письменників Поділля (на прикладі текстових фрагментів творів Михайла Стельмаха, Володимира Свідзінського, Євгена Гуцала).

Ключові слова: символ, художній дискурс, мовна одиниця, образ, текст.

Актуальність теми. Під час аналізу художнього дискурсу письменників особливо значущою є семантична організація мовних одиниць, у межах якої слово має не лише номінативне, а й символічне значення. Лексеми часто функціують як знаки, що виражають ширші культурні смисли та формують специфічну образну систему твору.

Саме тому дослідження символічного потенціалу мовних одиниць є важливим напрямом сучасної лінгвістики, особливо в аспекті аналізу регіонального художнього дискурсу. Особливе зацікавлення в цьому контексті має творчість письменників Поділля, у якій мовна картина світу відтворює локальні культурні традиції та закардований генетичний код регіону.

Проблему символізації мовних одиниць у художньому тексті активно досліджували науковці в межах лінгвостилістики, когнітивної лінгвістики та дискурсології. Зокрема, увагу до символічної семантики слова в художньому мовленні привертають праці С. Єрмоленко, Л. Масенко, Н. Сологуб, Л. Струганець, Л. Шевченко та ін., у яких наголошується на тому, що художній текст формує складну систему образних значень, у межах них – мовні одиниці, що здатні акумулювати культурну пам'ять та індивідуально-авторські смисли.

Мета публікації – проаналізувати смислове значення символів у художньому дискурсі письменників Поділля (на прикладі текстових фрагментів творів Михайла Стельмаха, Володимира Свідзінського, Євгена Гуцала).

Виклад основного матеріалу дослідження. Художній текст є особливим простором мовної творчості, де слово може набувати символічної сили, відображаючи культурні архетипи та національну мовну картину світу» [3]. У цьому аспекті символічний потенціал мовних одиниць розглядаємо як результат взаємодії мовної традиції, індивідуального стилю автора та культурного контексту.

Особливе місце у формуванні художнього дискурсу Поділля посідає творчість таких письменників, Михайла Стельмаха, Володимира Свідзінського та Євгена Гуцала, які є виразними представниками цього культурно-історичного регіону. Їхня літературна спадщина відзначається глибоким зв'язком із подільським природним і культурним середовищем, що закономірно відбивається в мовній організації текстів. У художніх творах зазначених авторів лексичні одиниці, пов'язані з природою, селянським побутом, родинними традиціями та духовним світом людини, часто набувають символічного значення, формуючи специфічну образну систему регіонального художнього дискурсу.

Одним із характерних прикладів символізації мовних одиниць є художня проза Михайла Стельмаха. У його творах особливо часто символічного значення набувають слова, що позначають природні явища або елементи сільського пейзажу. Така лексика функціонує не лише як описовий компонент художнього простору, а й як носій глибших культурних та світоглядних смислів. Наприклад, у романі «Кров людська – не водиця» образ весни вжито як символ оновлення та надії: «**Весна** йшла полями, мов молода господиня, і розсипала по землі зелене насіння життя» [6, с. 48]. У цьому фрагменті лексема *весна* вжито не лише як назва пори року, а як символ відродження й життєвої сили. Метафоричне поєднання природного образу з людською дією («*йшла*», «*розсипала*») посилює символічний ефект і формує образ гармонійної єдності людини та природи.

Письменник часто використовує дієслівну метафорику для «оживлення» образів, завдяки чому природні явища набувають антропоморфних рис і перетворюються на символічні образи. Наприклад, у тому ж романі натрапляємо на опис: «*Весняні води* сміялися поміж вербами і несли в поле свіжу силу» [6, с. 187]. Лексема *вода* набуває символічного значення очищення та життєвої енергії. Дієслово *сміялися* підсилює емоційно-експресивний характер образу, створюючи відчуття життєствердності.

Схожу функцію у творах М. Стельмаха виконує й лексема *земля*, яка часто символізує духовну основу життя селянства. У романі «Правда і кривда» читаємо: «**Земля** дихала теплом і приймала людську працю, мов давня мати» [6, с. 87]. У цьому фрагменті лексема *земля* репрезентує материнське начало, що підкреслює традиційний зв'язок людини з рідним краєм. Порівняння з образом матері формує глибоку емоційну асоціацію між природою та людським життям.

Символьне значення у творчості Стельмаха часто має і номінація *поле*, яке в художньому контексті уособлює простір праці та духовної свободи. Наприклад: «**Поле** лежало під небом широке й задумане, мов людська доля» [7, с. 214]. Порівняння з людською долею підсилює символічний потенціал мовної одиниці й переводить її з площини опису в площину світоглядного узагальнення.

Окрім того, у прозі письменника символічного значення мають назви рослин. Наприклад, образ верби часто асоціюється з традиційною українською культурою та емоційною пам'яттю: «Стара **верба** стояла край дороги, ніби пам'ятала людські радощі й печалі» [7, с. 301]. У цьому випадку лексема *верба* виконує функцію символу історичної пам'яті та зв'язку поколінь.

Іншу модель символізації мовних одиниць демонструє поезія Володимира Свідзінського, уродженця Поділля, чия творчість вирізняється особливою ліричністю та глибинною філософічністю. У його поетичному дискурсі символічний потенціал часто реалізується через образи природи, які відображають внутрішній стан ліричного героя. Наприклад, у вірші «Осінь» лексема *листя* набуває символічного значенняплинності часу й минулості життя: «Тихо падає **листя** в задуману воду» [4, с. 75]. Спокійний ритм фрази та поєднання природних образів створюють атмосферу задумливої гармонії, що є характерною рисою поезики Свідзінського.

У поетичній творчості митця особливу роль відіграє також образ тиші, який у мовному плані виражається через лексику, пов'язану зі спокоєм і нерухомістю. Наприклад: «Стоїть над полем **тиша** голуба» [4, с. 67]. У цьому текстовому фрагменті лексема *тиша* набуває символічного значення внутрішньої гармонії та духовного зосередження. Характеристика *голуба* підсилює емоційно-образну виразність і створює асоціацію з чистотою та спокоєм.

Ще одним прикладом символічної функції мовних одиниць у поезії Свідзінського є образ дороги, який часто символізує життєвий шлях людини: «**Дорога** губиться в тумані вечора» [4, с. 148]. У цьому випадку лексема *дорога* є символом невизначеності людської долі, а образ *туману* підсилює відчуття таємничості й філософського осмислення життя. Символічний потенціал цього образу посилюється через контраст між конкретністю лексеми *дорога* та абстрактністю значення, яке вона набуває у контексті.

Виразний символічний потенціал мовних одиниць простежується і в прозі Євгена Гуцала, який народився на Вінниччині й значну частину своєї творчості присвятив описові подільського села. У його творах мовні одиниці, що позначають природний простір, часто виражають емоційно-символічне значення. Наприклад, у повісті «Мертва зона» натрапляємо на фрагмент: «Над **селом** плив тихий запах жита» [2, с. 321]. У цьому висловлюванні лексема *жито* є символом праці, життя та зв'язку людини з землею. Аромат жита у художньому контексті створює відчуття гармонії між людиною і природою та водночас викликає асоціації з традиційною селянською культурою.

Схожу символічну функцію у творах Є. Гуцала виконує і слово сад. Наприклад: «**Сад** шумів за хатою, мов жива пам'ять дитинства» [1, с. 42]. У цьому контексті лексема *сад* набуває символічного значення родинної пам'яті та духовного коріння людини. Порівняння з пам'яттю підкреслює емоційний зв'язок героя з минулим.

Інший характерний приклад символізації мовних одиниць у прозі Гуцала пов'язаний із використанням образу дороги. У повісті «Позичений чоловік» читаємо: «**Дорога** тяглася крізь поле, мов нитка людської долі» [1, с. 77]. У цьому контексті лексема *дорога* набуває символічного значення життєвого шляху, а порівняння з ниткою долі підсилює метафоричний зміст вислову.

Символічний потенціал мовних одиниць у художньому дискурсі письменників Поділля репрезентовано також через використання образів дому та родинного простору. У творах М. Стельмаха та Є. Гуцала лексеми *хата*, *двір*, *сад* нерідко функціонують як символи родинної пам'яті та духовної єдності поколінь. Наприклад, у романі М. Стельмаха натрапляємо на приклад: «Стара **хата** дивилася в поле маленькими вікнами» [7, с. 508].

Висновки. Отже, аналіз художнього дискурсу М. Стельмаха, В. Свідзінського та Є. Гуцала свідчить про значний символічний потенціал мовних одиниць, представлених лексемами, що пов'язані з природою, простором, землею та родинними стосунками. У контексті кожного аналізованого художнього твору такі символи виходять за межі прямого значення і стають носіями ширших культурних і філософських смислів. Саме через символізацію мовних одиниць письменники створюють образну модель світу, у якій поєднуються природний ландшафт Поділля, духовний досвід людини та традиційні цінності української культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуцало Є. Позичений чоловік: роман. Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2020. 464 с.
2. Гуцало Є. Голодомор. Княжа гора, Ментальність орди. Мертва зона: повісті. Київ: Видавництво «Центр навчальної літератури», 2019. 418 с.
3. Єрмоленко С. Нариси з української словесності. Стилїстика та культура мови. Київ: Довіра, 1999. 431 с.
4. Свідзінський В. Поезії. Київ: Фоліо, 2013. 348 с.
5. Стельмах М. Кров людська – не водиця: роман. Київ: Дніпро, 1988. 301 с.
6. Стельмах М. Правда і кривда. Київ: Видавництво «Молодь», 1966. 455 с.
7. Стельмах М. Чотири броди: роман. Київ: Дніпро, 1995. 592 с.

Отримано: 19.03.2026

Наталія ШЕРЕМЕТА

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7398-6734>

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ДІАЛЕКТИ ЯК ЧИННИКИ МОВНОЇ ВАРІАТИВНОСТІ: СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ВИМІР

У статті проаналізовано соціолінгвістичні параметри функціонування діалектів у сучасному мовному просторі, взаємозв'язки між територіальною та соціальною варіативністю мовлення. Окреслено роль діалектів у формуванні мовної ідентичності, комунікативної стратифікації суспільства та збереження культурної пам'яті.

Ключові слова: діалект, соціолект, мовна варіативність, соціолінгвістика, діалектологія, ідентичність, подільський діалект.

Актуальність теми. Мовна варіативність – багатоаспектне поєднання соціальних, територіальних, історичних і культурних чинників. Мова як динамічна система відображає різноманітність соціальних ролей, регіональних особливостей та комунікативних потреб її носіїв. Відповідно, територіальні діалекти та соціолекти є елементами народної мови, які об'єднують окремі групи людей в соціумі і визначають мовну ситуацію в Україні. Оскільки соціолекти динамічніші за територіальні діалекти через більшу вразливість до екстралінгвістичних чинників, актуальним вважаємо дослідження специфіки мовної поведінки у просторі та суспільстві.

Мета публікації: дослідити механізми взаємовпливу соціальних чинників, говіркового мовлення подолян і літературної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема варіативності мови, взаємовпливу літературної мови і територіальних та соціальних діалектів перебуває в центрі уваги як соціолінгвістики (У. Лабов, Дж. Фішман, Дж. Гамперц, Л. Масенко, Л. Ставицька, С. Мартос, Т. Гарлицька та ін.), так і діалектології (П. Гриценко, В. Грещук, С. Єрмоленко).

Територіальні й соціальні діалекти є невіддільною складовою будь-якої мови і, разом з літературною мовою, становлять загальнонародну мову. За визначенням М. Железняка, діалект – це «засіб спілкування між представниками однієї територіальної чи соціальної групи. Відповідно розрізняють територіальні і соціальні діалекти» [2].

Соціолінгвістичний підхід виходить із того, що варіації – це функційно й соціально зумовлені варіанти, які забезпечують адаптивність мовної системи до умов спілкування. У цьому контексті діалекти – не лише локальні форми мови, а соціальні маркери, що позначають належність людини до певної спільноти, професії чи соціального прошарку. За визначенням Л. Масенко, соціолекти – це «соціально обумовлені різновиди національної мови, що вживають у середовищі окремих соціальних груп» [2]. Соціальні діалекти формуються залежно від соціальної групи, професійної сфери, віку, освіти чи гендерної належності мовців. Вони відображають ієрархічну структуру суспільства та систему його ролей.

Територіальні діалекти виникають унаслідок географічної ізольованості мовних колективів. Вони відображають історію заселення територій, етнокультурні контакти та особливості національного становлення. Водночас сучасний процес урбанізації та стандартизації зменшує територіальні розбіжності, інтегруючи діалектні елементи у просторі масової комунікації.

Соціолекти і територіальні діалекти дозволяють членам певної спільноти ідентифікувати «своїх», формують внутрішню солідарність, але водночас можуть виконувати роль бар'єра у спілкуванні з іншими групами. На відміну від територіальних діалектів, які існують на всіх мовних рівнях, соціолекти ідентифікуються лише у лексиці та фразеології.

У реальному мовленні соціальні та територіальні варіанти переплітаються. Наприклад, міське середовище часто створює гібридні ідіолекти – міське койне, де зливаються місцеві діалекти з елементами стандартної мови та сленгу і жаргону.

Соціальні контакти (освіта, медіа, міграція) сприяють дифузії мовних ознак між регіонами. У нових урбаністичних контекстах формується «регіональна норма», що поєднує елементи діалектної спадщини та літературної мови, простежується «олітературнення» діалектів. І лише старожили кількох мікрорайонів Хмельницького (обласного центру) зберегли проскурівську говірку: «*То ПЄЦ на ДРОВАХ, а то ГРУБА з двома ФАСРКАМИ, а на них БАНЯК з БАРАБОЛЯНИКАМИ. А онде ВУГЛЯ для ГРУБИ*» – «це піч, а це плита з двома конфорками, а на них казан із картопляниками. А он вугілля для плити»; «*Я тобі БЕЗ ПРИНЕСУ, а ти мені – БИЗНИК та БЛАВАТ, та й вінків наплетемо з БИНДАМИ*» – «я тобі бузку принесу (в діалектному варіанті в дієсловах однини у майбутньому часі є кореневий наголос), а ти мені – бузину та волошки, та й вінків наплетемо зі стрічками» [3].

Соціолінгвістичний аналіз говіркового мовлення подолян довів, що соціальні умови нерідко визначають способи мовного вибору у конкретній комунікативній ситуації. Офіційність цієї ситуації, характер соціальних відносин учасників спілкування визначає соціальні

норми спілкування, продукує перемикання коду: ступінь переходу від говіркового мовлення до літературного стандарту.

Висновки. Територіальні й соціальні діалекти становлять фундаментальні виміри мовної варіативності. Вони віддзеркалюють соціальну та просторову структуру суспільства, виступаючи не лише як лінгвістичні явища, а й як соціокультурні феномени.

Дослідження цих різновидів мови дає змогу усвідомити механізми розвитку національної мовної системи, її адаптивність до сучасних комунікативних умов та роль у формуванні мовної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Железняк М. Діалект. 2007. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=24450
2. Масенко Л. Соціальний діалект. 2007. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=24450
3. Ящишен А. Онде гицель швендяе: хмельницький музей зробив підбірку проскурівської говірки. *Сайт «Є»*. 22 квітня 2020. URL: https://ye.ua/istiriya/48629_Onde_gicel_shvendyaye_hmelnickiy_muzey_zrobiv_pidbirku_proskurivs_koyi_govirki.html

Отримано: 19.03.2026

Валерій ЩЕГЕЛЬСЬКИЙ

кандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри історії української літератури та компаративістики
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7188-2862>

ЕТНОРЕГІОНАЛЬНА ФОЛЬКЛОРИСТИЧНА ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ ТОПОНІМІЧНОЇ ПРОЗИ

Автор статті зосереджує увагу на питанні локально-зонального дослідження усної словесності подільського краю.

Ключові слова: *етнорегіон Поділля, топоніми/мікротопоніми, гідроніми/мікрогідроніми, топонімічна проза, легенди, перекази.*

Дослідження топонімічної прози (легенди, перекази) Поділля стало можливим, завдяки результатам тривалого, хоч і не завжди систематичного, накопичення емпіричного матеріалу. Таким чином, збирання й публікування топонімічної прози пройшли тривалий і непростий шлях – від фрагментарних фіксацій до цілеспрямованих наукових записів та видань.

Актуальність теми. Вивчення друкованих, рукописних та уснословесних джерел, які висвітлюють мотивні питання появи та побутування топонімічної прози, її розвиток на різних етапах еволюції українського соціуму є актуальним питанням сучасної української фольклористики.

Метою дослідження є системний аналіз топонімічної неказкової прози як жанру словесної народної творчості Поділля, виявлення самотутніх ідейно-тематичних особливостей, з'ясування еволюції мотивів і визначення їхньої ролі в розвитку етнорегіонального фольклору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Арсенал методологічних знань, яким на сучасному етапі розвитку володіє українська фольклористика, забезпечує ґрунт для вивчення регіональних, зонально-локальних особливостей текстів фольклорної топонімічної прози, а саме легенд і переказів.

Бібліографія української фольклористики нараховує невелику кількість праць, присвячених дослідженню національного топонімікону в його локальних проявах. Теоретико-методологічною базою роботи є наукові здобутки фольклористів, етнографів, краєзнавців, зокрема Т. Колотила [1], М. Крищука [2], В. Прокопчука [3], Т. Сис-Бистрицької [4], В. Шевчука [5], В. Щегельського [6; 7; 8; 9] та ін.

Значних втручань зазнали топографічні називання у сумні історичні періоди чужоземної загарбницької експансії, що призводило до їх повного знищення-забуття, або ж привносило інші відтінки у їх звучання та наповнювало топонімічну скарбницю новими власними назвами, які в багатьох випадках забезпечили мотивну базу їх існування й до сьогодні.

Внаслідок господарської діяльності людини та спорадичних змін ландшафту одні топоніми щезають, інші з'являються. Така їх динамічність призводить до зникнення старих назв, а разом з тим і обґрунтування їхнього походження, тому топонімічна етимологія потребує постійної уваги.

Помічено, що топонімія є унікальним фольклористичним матеріалом, особливо мікротопонімія, що існує лише в живому народному, побутовому мовленні та в людській свідомості. Тому одним із найактуальніших завдань української фольклористики сьогодення є цілеспрямоване і всеохопне збирання відповідних творів з усіх теренів України та їх фіксація, опис та представлення у фольклористичних та краєзнавчих працях.

Насьогодні через брак фінансування надзвичайно важливих проєктів державні академічні установи, маючи у штаті фахово тренованих дослідників не в змозі з належною повнотою виконувати пошуково-збиральницьку роботу, організовувати виїзні польові розвідки у різні регіони країни.. Тому, на превеликий жаль, нею займаються аматори, вчителі шкіл, місцеві краєзнавці, іноді, не володіючи методикою належного опрацювання зібраного матеріалу та його подальших наукових студій.

Практика фольклористичної роботи навчально-наукової лабораторії етнології К-ПНУ імені Івана Огієнка показує, наскільки є важливим залучення до роботи позаштатних співробітників – місцевих жителів, котрі, маючи охоту та отримавши настанови, у зручний для них час занотовують потрібну інформацію, відтворюючи її у своїй пам'яті, а також черпаючи її від співпоселян та передаючи для подальшого упорядкування та теоретичного осмислення. Така методика та організація праці забезпечує невимушеність та обов'язковість термінового пригадування інформації, сприяє її фіксації у повному обсязі.

Обов'язковою є паспортизація запису, яка міститиме інформацію про жанр твору, час роботи, хто її виконав та від кого вона була почута з відомостями про респондента/тів: дата народження, освіта, професійна зайнятість, національність, місце народження та час переїзду, якщо такий є у біографії респондента, а також вказівка на місце запису.

Висновки. Отже, дослідження проблеми засвідчує певну етапність в осмисленні національного топонімічного фольклору та регіональної специфіки народної творчості Поділля, їх нерозривний зв'язок.

Ознакою народної прози Поділля є введення оповідачами в художню структуру характерних ознак історичної минувшини.

Серед багатьох зразків топонімічної прози, переважають номінації, мотивовані антропонімами. Сакральні мікротопоніми відображають духовність українців, їхню релігійну ментальність та духовні переконання. Також виявлено перекази із фітонімічним мотивами.

Основу фольклорних матеріалів складають тексти двох жанрово-тематичних різновидів – топонімічної легенди і топонімічного переказу.

Вважаємо, що вивчення топонімічної прози українського фольклору на етнорегіональному рівні важливе у проєкції на узагальнення в масштабах всього масиву етнологічних знань про Україну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колотило Т.І. Історична основа етимологічних легенд Західного Поділля. *VII Подільська історико-краєзнавча конференція: тези доповідей*. Кам'янець-Подільський, 1987. С. 33–35.
2. Кришук М. Топоніміка Тернопільщини: навч.-метод. посіб. Тернопіль, 2011. 192 с.
3. Прокопчук В.С. Топоніми рідного краю: метод. посіб. на допомогу керівникам краєзн. гуртків шкіл. та позашкіл. осв. закладів. Київ: Рідний край, 1999. 96 с.
4. Сис-Бистрицька Т. Перлини Кам'яниччини. Кам'янець-Подільський, 1992. 45 с.
5. Шевчук В. Топонімічна проза Центрального та Західного Поділля (фольклористично-ономас-тичне дослідження). Кам'янець-Подільський: Заріцький, 2008. 60 с.
6. Щегельський В.В. Історико-мотивна проблема систематизування й тематичного групування топонімічної прози села Кадиївці (Кам'яниччина) у теоретичному висвітленні Огієнкового університету. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія історична та філологічна: науковий збірник*. / [редкол.: Людмила Марчук (голов. ред.), Олег Рарицький (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. Вип. XX. С. 297–302.
7. Народні географічні назви в легендах і переказах (с. Рихта, с. Слобідка Рихтівська (Рихтецька) на Кам'яниччині) / уклад.: Валерій Щегельський, Антоніна Свирида. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. 60 с.
8. Легенди та перекази с. Пукляки (Кам'яниччина): топонімічна номінація / уклад.: Валерій Щегельський, Яна Райська. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. 58 с.
9. Щегельський В.В. Історико-лінгвістичний аспект дослідження ойконіма *Гуменці*. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів: у 3-х томах*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. Вип. 20. Т. 3. С. 86–87.

Отримано: 19.03.2026

Уляна ГУДИМА

кандидат фізико-математичних наук, доцент,

доцент кафедри математики

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2291-6111>

**УМОВИ ІСНУВАННЯ ТА ЄДИНОСТІ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ЕЛЕМЕНТА
ДЛЯ ЗАДАЧІ МІНІМІЗАЦІЇ НА ОПУКЛІЙ МНОЖИНІ ЕВКЛІДОВОГО ПРОСТОРУ
МАКСИМУМУ КВАДРАТІВ ВІДСТАНЕЙ ВІД ЇЇ ТОЧКИ ДО КІЛЬКОХ
ФІКСОВАНИХ ТОЧОК ЦЬОГО ПРОСТОРУ**

У роботі для задачі мінімізації на опуклій множині евклідового простору максимуму квадратів відстаней від її точки до кількох фіксованих точок цього простору встановлено умови існування та єдиності екстремального елемента.

Ключові слова: опукла множина, евклідів простір, задача мінімізації, екстремальний елемент, умови існування, умови єдиності.

Нехай $(Z, \|\cdot\|)$ – лінійний над полем дійсних чисел нормований простір, $a_1, \dots, a_r$ – фіксовані елементи цього простору, $A \subset Z$. Розглянемо задачу відшукування величини

$$\psi_A(a_1, \dots, a_r) = \inf_{z \in A} \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - z\|^2. \quad (1)$$

Перехід в екстремальних задачах, в тому числі в задачах теорії найкращого наближення, від норми різниці двох елементів лінійного нормованого простору, як міри відхилення між ними, до квадрату цієї норми зумовлені тим, що часто математичні моделі задач практичного змісту і методи їх розв'язування містять квадрати відстаней між двома точками (задача відшукування в множині точки, сума квадратів відстаней від якої до кількох заданих точок була б найменшою; задача відшукування в множині точки, відносно якої момент інерції кількох матеріальних точок був би найменшим (найбільшим); метод найменших квадратів; задача мінімізації квадрату норми похибки $\|Ax - b\|^2$ при пошуку найкращого наближеного розв'язку системи лінійних рівнянь). Фундаментальним прикладом лінійного нормованого простору є евклідів простір. Дослідження екстремальних задач в евклідовому просторі дозволяє отримати конкретні та поглиблені результати, основані на його властивостях.

Надалі будемо вважати, що в задачі відшукування величини (1) Z – евклідів простір; $\langle x, y \rangle$ – скалярний добуток елементів $x, y \in Z$, заданий на Z , $\|z\| = \sqrt{\langle z, z \rangle}$; A – опукла множина простору Z . Задача (1) в цьому випадку запишеться у вигляді

$$\psi_A(a_1, \dots, a_r) = \inf_{z \in A} \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - z\|^2 = \inf_{z \in A} \max_{1 \leq i \leq r} \langle a_i - z, a_i - z \rangle. \quad (2)$$

Задачу відшукування величини (2) будемо називати задачею мінімізації на опуклій множині евклідового простору максимуму квадратів відстаней від її точки до кількох фіксованих точок цього простору.

Якщо існує такий елемент $z^* \in A$, що

$$\psi_A(a_1, \dots, a_r) = \inf_{z \in A} \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - z\|^2 = \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - z^*\|^2 = \max_{1 \leq i \leq r} \langle a_i - z^*, a_i - z^* \rangle,$$

то його будемо називати екстремальним елементом для задачі відшукування величини (2).

Твердження 1. Цільова функція $\psi(z) = \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - z\|^2$, $z \in Z$, задачі відшукування величини (1) є опуклою та неперервною функцією на $(Z, \|\cdot\|)$.

Доведення. Доведемо, що функція $\psi(z)$, $z \in Z$, є опуклою на Z . Для $z_1, z_2 \in Z$, $\alpha \in [0, 1]$ маємо, що

$$\begin{aligned} \psi((1-\alpha)z_1 + \alpha z_2) &= \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - ((1-\alpha)z_1 + \alpha z_2)\|^2 = \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - (1-\alpha)z_1 - \alpha z_2\|^2 = \\ &= \max_{1 \leq i \leq r} \|(1-\alpha)(a_i - z_1) + \alpha(a_i - z_2)\|^2 \leq \max_{1 \leq i \leq r} ((1-\alpha)\|a_i - z_1\| + \alpha\|a_i - z_2\|)^2 = \\ &= \max_{1 \leq i \leq r} \left((1-\alpha)^2 \|a_i - z_1\|^2 + 2(1-\alpha)\alpha \|a_i - z_1\| \|a_i - z_2\| + \alpha^2 \|a_i - z_2\|^2 \right) \leq \\ &\leq \max_{1 \leq i \leq r} \left((1-\alpha)^2 \|a_i - z_1\|^2 + (1-\alpha)\alpha (\|a_i - z_1\|^2 + \|a_i - z_2\|^2) + \alpha^2 \|a_i - z_2\|^2 \right) = \\ &= \max_{1 \leq i \leq r} \left((1-\alpha)\|a_i - z_1\|^2 + \alpha\|a_i - z_2\|^2 \right) \leq \\ &\leq (1-\alpha) \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - z_1\|^2 + \alpha \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - z_2\|^2 = (1-\alpha)\psi(z_1) + \alpha\psi(z_2). \end{aligned}$$

Отже, функція $\psi(z)$, $z \in Z$, є опуклою на Z .

Доведемо, що ψ є неперервною функцією в точці $z_0 \in (Z, \|\cdot\|)$. Для $z_0 \in (Z, \|\cdot\|)$ маємо

$$\begin{aligned} |\psi(z) - \psi(z_0)| &= \left| \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - z\|^2 - \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - z_0\|^2 \right| \leq \\ &\leq \max_{1 \leq i \leq r} \left| \|a_i - z\|^2 - \|a_i - z_0\|^2 \right| = \max_{1 \leq i \leq r} \left(\left| \|a_i - z\| - \|a_i - z_0\| \right| (\|a_i - z\| + \|a_i - z_0\|) \right) \leq \\ &\leq \max_{1 \leq i \leq r} \left(\|z - z_0\| (\|a_i - z\| + \|a_i - z_0\|) \right) = \|z - z_0\| \max_{1 \leq i \leq r} (\|a_i - z\| + \|a_i - z_0\|). \end{aligned} \quad (3)$$

Для всіх $z: \|z - z_0\| < 1$, $i = \overline{1, r}$, маємо, що $\|z\| - \|z_0\| \leq \|z - z_0\| < 1$, $\|z\| < \|z_0\| + 1$, $\|a_i - z\| + \|a_i - z_0\| \leq \|a_i\| + \|z\| + \|a_i - z_0\| < \|a_i\| + \|z_0\| + \|a_i - z_0\| + 1$.

Звідки $\max_{1 \leq i \leq r} (\|a_i - z\| + \|a_i - z_0\|) < \max_{1 \leq i \leq r} (\|a_i\| + \|a_i - z_0\|) + \|z_0\| + 1 = c$ для всіх $z: \|z - z_0\| < 1$.

З цих співвідношень та співвідношень (3) отримаємо, що

$$|\psi(z) - \psi(z_0)| \leq \|z - z_0\| \cdot c \text{ для всіх } z: \|z - z_0\| < 1. \quad (4)$$

Покладемо $\delta = \min \left\{ 1, \frac{\varepsilon}{c} \right\}$. Тоді для всіх $z: \|z - z_0\| < \delta$ справедливі нерівності:

$\|z - z_0\| < 1$ і $\|z - z_0\| < \frac{\varepsilon}{c}$. Оскільки для $z: \|z - z_0\| < \delta$ справджується нерівність $\|z - z_0\| < 1$,

то для цих z має місце нерівність $|\psi(z) - \psi(z_0)| \leq \|z - z_0\| \cdot c$. Оскільки для $z: \|z - z_0\| < \delta$ має місце нерівність $\|z - z_0\| < \frac{\varepsilon}{c}$, то внаслідок цього, нерівності (4) та проведених вище міркувань отримаємо, що $(\forall \varepsilon > 0) \left(\exists \delta = \min \left\{ 1, \frac{\varepsilon}{c} \right\} > 0 \right) (\forall z: \|z - z_0\| < \delta)$

$$|\psi(z) - \psi(z_0)| \leq \|z - z_0\| \cdot c < \frac{\varepsilon}{c} \cdot c = \varepsilon.$$

Це й означає, що функція ψ є неперервною в будь-якій точці $z_0 \in Z$. Тому ψ є неперервною на Z функцією. Твердження доведено.

Теорема 1. Якщо в задачі відшукування величини (2) A є повною опуклою підмножиною евклідового простору Z , то екстремальний елемент для величини (2) існує та єдиний.

Доведення. Згідно з характеристичною властивістю інфімуму для довільного $n \in N$ існує такий елемент $z_n \in A$, що

$$\psi_A(a_1, \dots, a_r) = \inf_{z \in A} \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - z\|^2 \leq \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - z_n\|^2 \leq \psi_A(a_1, \dots, a_r) + \frac{1}{n}. \quad (5)$$

Оскільки A – опукла множина, то для довільних $n, m \in N$ елемент $\frac{z_n + z_m}{2} = \frac{1}{2}z_n + \frac{1}{2}z_m \in A$. Розглянемо такий індекс $i_{(n,m)} \in \{1, \dots, r\}$, що

$$\max_{1 \leq i \leq r} \left\| a_i - \frac{z_n + z_m}{2} \right\|^2 = \left\| a_{i_{(n,m)}} - \frac{z_n + z_m}{2} \right\|^2.$$

Простір Z – евклідовий простір, тому для довільних елементів $x, y \in Z$ має місце рівність паралелограма:

$$2\|x\|^2 + 2\|y\|^2 = \|x + y\|^2 + \|x - y\|^2 \quad (6)$$

(див., наприклад, [1, с. 190]).

Покладемо $x = a_{i_{(n,m)}} - z_n$, $y = a_{i_{(n,m)}} - z_m$. З (6) одержимо, що

$$2\left\| a_{i_{(n,m)}} - z_n \right\|^2 + 2\left\| a_{i_{(n,m)}} - z_m \right\|^2 = \left\| a_{i_{(n,m)}} - z_n + a_{i_{(n,m)}} - z_m \right\|^2 + \left\| a_{i_{(n,m)}} - z_n - (a_{i_{(n,m)}} - z_m) \right\|^2;$$

$$2\left\| a_{i_{(n,m)}} - z_n \right\|^2 + 2\left\| a_{i_{(n,m)}} - z_m \right\|^2 = 4\left\| a_{i_{(n,m)}} - \frac{z_n + z_m}{2} \right\|^2 + \|z_n - z_m\|^2;$$

$$\|z_n - z_m\|^2 = 2\left\| a_{i_{(n,m)}} - z_n \right\|^2 + 2\left\| a_{i_{(n,m)}} - z_m \right\|^2 - 4\left\| a_{i_{(n,m)}} - \frac{z_n + z_m}{2} \right\|^2 = 2\left\| a_{i_{(n,m)}} - z_n \right\|^2 +$$

$$+ 2\left\| a_{i_{(n,m)}} - z_m \right\|^2 - 4 \max_{1 \leq i \leq r} \left\| a_i - \frac{z_n + z_m}{2} \right\|^2 \leq 2 \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - z_n\|^2 + 2 \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - z_m\|^2 -$$

$$- 4 \inf_{z \in A} \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - z\|^2 = 2\psi_A(a_1, \dots, a_r) + \frac{2}{n} + 2\psi_A(a_1, \dots, a_r) + \frac{2}{m} - 4\psi_A(a_1, \dots, a_r) = \frac{2}{n} + \frac{2}{m}.$$

Звідси одержуємо, що $\|z_n - z_m\| \leq \sqrt{\frac{2}{n} + \frac{2}{m}}$. З цієї нерівності випливає, що

$\|z_n - z_m\| \rightarrow 0$ при $n, m \rightarrow \infty$. Тому послідовність $\{z_n\}_{n=1}^{\infty}$ є фундаментальною послідовністю

А. Оскільки A – повна множина, то існує елемент $z^* \in A$ такий, що $\lim_{n \rightarrow \infty} z_n = z^*$. З урахуванням цього, твердження 1 та нерівності (5) одержимо, що $\psi_A(a_1, \dots, a_r) = \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - z^*\|^2$. Це й означає, що z^* є екстремальним елементом для задачі відшукування величини (2). Отже, за умов теореми екстремальний елемент для задачі відшукування величини (2) існує.

Доведемо, що він єдиний. Припустимо, що $\bar{z}$ і $\bar{z}$ – екстремальні елементи для задачі відшукування (2). Тоді

$$\psi_A(a_1, \dots, a_r) = \inf_{z \in A} \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - z\|^2 = \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - \bar{z}\|^2 = \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - \bar{z}\|^2. \quad (7)$$

Доведемо, що елемент $\frac{\bar{z} + \bar{z}}{2}$ також є екстремальним елементом для задачі відшукування величини (2). Враховуючи твердження 1 та співвідношення (7) одержимо, що

$$\begin{aligned} \psi_A(a_1, \dots, a_r) &= \inf_{z \in A} \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - z\|^2 \leq \max_{1 \leq i \leq r} \left\| a_i - \frac{\bar{z} + \bar{z}}{2} \right\|^2 = \max_{1 \leq i \leq r} \left\| a_i - \left(\frac{1}{2} \bar{z} + \frac{1}{2} \bar{z} \right) \right\|^2 = \\ &= \psi \left(\frac{1}{2} \bar{z} + \frac{1}{2} \bar{z} \right) \leq \frac{1}{2} \psi(\bar{z}) + \frac{1}{2} \psi(\bar{z}) = \frac{1}{2} \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - \bar{z}\|^2 + \frac{1}{2} \max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - \bar{z}\|^2 = \\ &= \frac{1}{2} \psi_A(a_1, \dots, a_r) + \frac{1}{2} \psi_A(a_1, \dots, a_r) = \psi_A(a_1, \dots, a_r). \end{aligned}$$

Звідси випливає, що $\max_{1 \leq i \leq r} \left\| a_i - \frac{\bar{z} + \bar{z}}{2} \right\|^2 = \psi_A(a_1, \dots, a_r)$. Тому $\frac{\bar{z} + \bar{z}}{2}$ є екстремальним елементом для задачі відшукування величини (2). Розглянемо такий індекс $i_0 \in \{1, \dots, r\}$, що

$\max_{1 \leq i \leq r} \left\| a_i - \frac{\bar{z} + \bar{z}}{2} \right\|^2 = \left\| a_{i_0} - \frac{\bar{z} + \bar{z}}{2} \right\|^2$. В рівності паралелограма (6) покладемо $x = a_{i_0} - \bar{z}$, $x = a_{i_0} - \bar{z}$. Внаслідок цього одержимо, що

$$\begin{aligned} 2\|a_{i_0} - \bar{z}\|^2 + 2\|a_{i_0} - \bar{z}\|^2 &= 4\left\| a_{i_0} - \frac{\bar{z} + \bar{z}}{2} \right\|^2 + \|\bar{z} - \bar{z}\|^2; \\ \|\bar{z} - \bar{z}\|^2 &= 2\|a_{i_0} - \bar{z}\|^2 + 2\|a_{i_0} - \bar{z}\|^2 - 4\left\| a_{i_0} - \frac{\bar{z} + \bar{z}}{2} \right\|^2 \leq 2\max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - \bar{z}\|^2 + 2\max_{1 \leq i \leq r} \|a_i - \bar{z}\|^2 - \\ &- 4\max_{1 \leq i \leq r} \left\| a_i - \frac{\bar{z} + \bar{z}}{2} \right\|^2 = 2\psi_A(a_1, \dots, a_r) + 2\psi_A(a_1, \dots, a_r) - 4\psi_A(a_1, \dots, a_r) = 0. \end{aligned}$$

Звідси випливає, що $\bar{z} = \bar{z}$.

Єдиність екстремального елемента для задачі відшукування величини (2) встановлено. Теорему доведено.

Наслідок 1. Якщо в задачі відшукування величини (2) Z є гільбертовим простором; A – замкнена опукла множина простору Z , то екстремальний елемент для задачі відшукування величини (2) існує та єдиний.

Справедливість наслідку випливає з теореми 1 і того, що замкнена множина гільбертового простору є його повною множиною (див., наприклад, [2, с.41]).

Наслідок 2. Якщо в задачі відшукування величини (2) A є опуклою замкнутою локально компактною множиною, то екстремальний для задачі відшукування величини (2) існує та єдиний.

Справедливість наслідку випливає з теореми 1 і того, що будь-яка локально компактна множина лінійного нормованого простору є повною множиною цього простору.

Наслідок 3. Якщо в задачі відшукування величини (2) A є скінченновимірним підпростором простору Z , то екстремальний елемент для задачі відшукування величини (2) існує і єдиний.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Годич В.І., Гнатюк Ю.В. Лінійна алгебра: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Медобори, 2013. 290 с.
2. Laurent P-J. Approximation et optimization. Universite scientifique et medicale de Grenoble. Herman, Paris, 1972. 531 p.

Отримано: 24.03.2026

Тетяна ДУМАНСЬКА

кандидат педагогічних наук, доцент,

старший викладач кафедри математики

ORCID <http://orcid.org/0000-0003-4172-8623>

Катерина ГЕСЕЛЕВА

кандидат фізико-математичних наук,

старший викладач кафедри математики

ORCID <http://orcid.org/0009-0009-2619-5604>

ГРАФІЧНО-АНАЛІТИЧНИЙ МЕТОД ВИВЧЕННЯ ВЛАСТИВОСТЕЙ ТРИГОНОМЕТРИЧНИХ ФУНКЦІЙ

У роботі розглядається методика вивчення властивостей тригонометричних функцій через розвиток навичок візуального аналізу. Основна увага приділяється формуванню вміння здобувачів освіти «читати» графіки – розпізнавати ключові характеристики функцій безпосередньо з їхнього геометричного зображення.

Ключові слова: методика навчання математики, тригонометричні функції, графік функції, властивості функцій, читання графіка, візуалізація, функціональна грамотність.

Актуальність теми. Сьогодні все частіше педагоги стикаються з проблемою «фрагментарних знань» з математики, особливо з тригонометрії, у здобувачів освіти. Актуальною проблемою є відсутність системності та цілісності знань, що переважно мають урив-

частий характер і не дозволяють повноцінно застосовувати теоретичну базу на практиці. Нерозуміння властивостей тригонометричних функцій призводить до простого «зазубрювання», яке дає дуже короткостроковий ефект. Тому увага акцентується на важливості вміння «читати» графіки тригонометричних функцій, що позитивно сприяє глибокому розумінню їхніх властивостей. Графічний метод виступає «зв'язною ланкою», що допомагає систематизувати розрізнені знання про тригонометричні функції в цілісну систему.

Мета публікації. Обґрунтування та розробка методичного підходу, під час якого вивчення властивостей тригонометричних функцій базується не на механічному зазубрюванні аналітичних записів, а на свідомому аналізі графіків функцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спостерігається тенденція сприйняття властивостей тригонометричних функцій як набору складних формульних записів. І навіть технічне вміння побудувати графік функції не означає, що здобувач освіти може його проаналізувати. Тому виникає гостра потреба у розробці методик, які б навчали інтерпретувати графічні дані.

Сучасна дидактика тригонометричних функцій представлена у працях Г.П. Бевза, А.Г. Мерзляка, О.С. Істера, В.М. Кузнєцової, В.В. Ачкана. Основними методичними акцентами цих авторів є: пропедевтика (повторення співвідношень у прямокутному трикутнику (8-9 класи)); введення поняття (перехід від градусної міри до радіанної та одиничного кола); графічна інтерпретація (дослідження властивостей через побудову графіків (синусоїда, косинусоїда)); прикладний аспект (розв'язування задач з фізики (коливання) та астрономії). Науковці розглядають ці елементи як фундамент для формування стійкого функціонального мислення у школярів.

Швидко діагностувати прогалини в знаннях із розглядуваної теми дуже добре дозволяє перевірка вміння здобувача освіти працювати з графіком тригонометричної функції. І прогалини можна помітити вже навіть під час відкладання числових значень на координатній осі Ox .

Ефективність вивчення тригонометричних функцій значною мірою залежить від рівня сформованості у здобувачів освіти навичок візуальної інтерпретації. На відміну від суто аналітичного підходу, що базується на перетворенні формул, графічний метод дозволяє «бачити» властивості функції як цілісну систему.

Формування вміння аналізувати графічне зображення має відбуватися поетапно. Особистий досвід застосування на заняттях графічно-аналітичного підходу до вивчення властивостей тригонометричних функцій свідчить про його ефективність, оскільки здобувачі освіти можуть самостійно дешифрувати властивості функції, користуючись лише її графіком. Це робить знання не формальними, а свідомими.

Методика вивчення властивостей тригонометричних функцій базується на візуалізації через одиничне коло та графіки, що дозволяє дослідити їхню періодичність, парність/непарність, монотонність та область значень.

Для закріплення властивостей тригонометричних функцій пропонується комплекс завдань на складання аналітичного запису функції (формули) за наведеним графіком, схематичну побудову графіка на основі заданого переліку властивостей, пошук помилок на запропонованих графіках, де властивості суперечать одна одній (наприклад, графік парної функції, що не є симетричним відносно осі Oy).

Такий метод вивчення властивостей тригонометричних функцій підсилюється через:

- візуалізацію властивостей (перехід від абстрактних формул до конкретних елементів графіка (область визначення, множина значень, періодичність, парність/непарність, проміжки монотонності та знакосталості);
- графічно-аналітичний зв'язок (встановлення стійких асоціацій між зміною параметрів у формулі функції та відповідними трансформаціями її графіка), що формує у здобувачів освіти розуміння логічних взаємозв'язків графічного зображення та аналітичного опису властивостей тригонометричних функцій;
- розвиток функціональної грамотності (навчання вмінню прогнозувати поведінку математичних моделей, що є фундаментом для розв'язування складних рівнянь та нерівностей).

Висновки. Запропонований підхід дозволяє систематизувати знання з тригонометрії, робить процес навчання більш наочним та сприяє розвитку логічного мислення здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Методика навчання тригонометричних функцій із використанням цифрових освітніх технологій. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/29804/1/olasiuk_2025.pdf
2. Скворцова С.О. Методика навчання математики: теоретичний аспект. Одеса: Видавництво ТОВ «Екологія», 2021.

Отримано: 24.03.2026

Олексій ЗЕЛЕНСЬКИЙ

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри математики

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4969-0132>

Валерія БРІГІДНА

здобувачка вищої освіти 4 року навчання

ORCID <https://orcid.org/0009-0007-9818-1848>

Катерина ОНИЩЕНКО

здобувач освіти, Кам'янець-Подільський ліцей № 14,

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-4407-1607>

ТЕОРІЯ РАМСЕЯ В БАГАТОКОЛЬОРОВИХ РОЗФАРБУВАННЯХ

У роботі розглянуто ідеї теорії Рамсея у контексті багатокольорових розфарбувань дискретних структур. Основна увага зосереджена на прямокутних таблицях, клітини яких пофарбовано в кілька кольорів, та на умовах, за яких у них неминуче виникає однотонний осьово-орієнтований прямокутник. Показано, що навіть за довільного розфарбування достатньо великі системи не можуть залишатися повністю хаотичними, оскільки в них обов'язково з'являються впорядковані підконфігурації.

Ключові слова: теорія Рамсея, рамсеївські числа, багатокольорові розфарбування, монохроматичний прямокутник, контрприклад.

Актуальність теми. Теорія Рамсея належить до тих напрямів дискретної математики, які демонструють глибокий зв'язок між хаотичністю та неминучою впорядкованістю. Її центральна ідея полягає в тому, що у достатньо великій комбінаторній структурі незалежно від способу її розфарбування або побудови з'являється регулярний фрагмент. Особливо наочними є багатокольорові розфарбування прямокутних таблиць, у яких локальна регулярність проявляється через появу чотирьох клітин одного кольору у вершинах прямокутника.

Мета публікації. Узагальнити основні поняття теорії Рамсея для багатокольорових розфарбувань і показати, як порогові оцінки для прямокутних таблиць дають змогу описувати межу між існуванням контрприкладів та гарантованою появою монохроматичних конфігурацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Класична постановка теорії Рамсея пов'язана з повними графами та двокольоровими розфарбуваннями їхніх ребер. У такому підході впорядкована підструктура постає або як повний однотонний підграф, або як незалежна множина відповідного розміру. Ця ідея переноситься і на інші дискретні об'єкти, зокрема на прямокутні таблиці, де кольори клітин задають певний стан, клас або тип елемента.

Означення 1. Нехай $R(a, b)$ – найменше натуральне число n таке, що в будь-якому графі на n вершинах обов'язково знайдеться або повний підграф K_a (тобто a вершин, попарно з'єднаних ребрами), або незалежна множина з b вершин (тобто b вершин без ребер між жодною парою) [2].

Еквівалентно, $R(a, b)$ – найменше n , для якого при будь-якому двокольоровому розфарбуванні ребер повного графа K_n обов'язково існує однотонний підграф K_a першого кольору або однотонний підграф K_b другого кольору [2].

Твердження 1. $R(a, b) \leq C_{a+b-2}^{a-1}$ [2].

У багатокольоровому варіанті природно розглядати не лише ребра графів, а й клітини прямокутної ґратки. Нехай маємо таблицю розміру $a \times b$, кожна клітина якої пофарбована в один із n кольорів. Забороненою конфігурацією є однотонний прямокутник: чотири клітини одного кольору, центри яких утворюють прямокутник зі сторонами, паралельними лініям таблиці.

Для опису порогового явища вводиться величина S_n – площа найменшого прямокутника, у якому за будь-якого n -кольорового розфарбування обов'язково виникає монохроматичний осьово-орієнтований прямокутник. Допоміжною характеристикою є W_n – найбільша площа прямокутника-контрприкладу $a \times b$ за умови $\min\{a, b\} > n$.

Лема 1. Нехай $n \in \mathbb{N}$. Тоді виконується оцінка: $S_n \leq (n+1) \cdot (n^{n+1} + 1)$.

Лема демонструє скінченність відповідного порога: для кожної кількості кольорів існує такий розмір таблиці, після якого уникнути повторюваного локального шаблону вже неможливо.

Теорема 1. Для кожного $n \geq 2$ виконується $S_n \leq (n+1) \times (n \cdot C_{n+1}^2 + 1)$.

У двокольоровому випадку точний поріг $S_2 = 21$ досягається для прямокутника 3×7 : у ньому вже гарантовано виникає однотонний осьово-орієнтований прямокутник, тоді як

усі прямокутники меншої площі можна розфарбувати без такої конфігурації. Максимальна площа нетривіального двокольорового контрприкладу дорівнює $W_2 = 24$.

Для трьох кольорів ситуація ускладнюється, оскільки зростає кількість можливих локальних візерунків. Проте принцип залишається тим самим: зі збільшенням розмірів таблиці повторення пари рядків одного кольору у двох різних стовпцях стає неминучим. Наведені конструкції показують, що всі прямокутники площі не більше 75 можуть бути розфарбовані у три кольори без монохроматичного прямокутника.

$$S_n \leq (n+1) \times (n \cdot C_{n+1}^2 + 1), S_3 \leq (3+1) \times (3 \cdot C_{3+1}^2 + 1) = 76.$$

Звідси випливає точне значення $S_3 = 76$: прямокутник 4×19 уже не може бути контрприкладом, а для менших площ існують спеціальні конструкції розфарбувань. Контрприклад 9×12 на рисунку ілюструє трикольорове розфарбування без такого прямокутника.

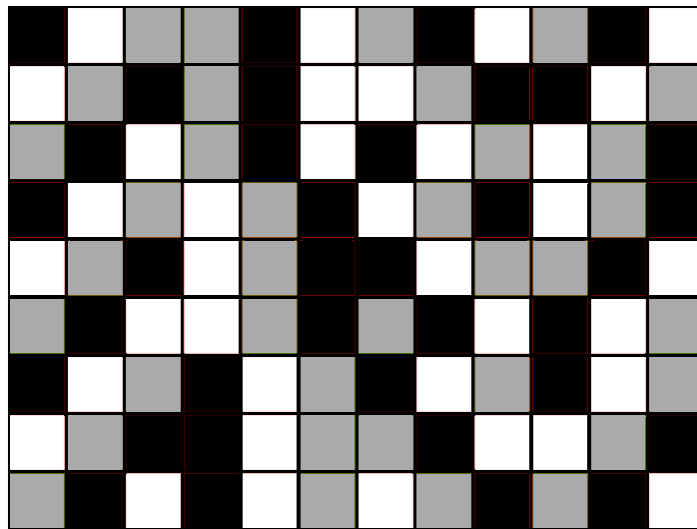

Рис. 1. Контрприклад 9×12 у трикольоровому розфарбуванні

Найбільший нетривіальний контрприклад для трьох кольорів має площу $W_3 = 108$: його дає прямокутник 9×12 . Оптимальність випливає з аналізу граничних прямокутників 4×19 , 5×16 , 6×16 , 7×13 , 8×13 , 9×13 і 10×11 ; кожен більший прямокутник з обома сторонами понад 3 містить один із них.

Практичне значення цих оцінок полягає в моделюванні матричних даних із контрольованою відсутністю небажаних повторів. У схемах «час–канал» рядки можна інтерпретувати як часові слоти, стовпці – як ресурси, а колір – як стан або клас. Відсутність монохроматичного прямокутника означає зменшення штучних кореляцій.

Висновки. Теорія Рамсея в багатокольорових розфарбуваннях показує, що достатньо великі дискретні структури неминуче містять регулярні підконфігурації. Для прямокутних таблиць такими підконфігураціями є однотонні осьово-орієнтовані прямокутники. Результати для двох і трьох кольорів задають порогові значення $S_2 = 21$, $S_3 = 76$ та максимальні площі контрприкладів $W_2 = 24$, $W_3 = 108$.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ramsey F.P. On a Problem of Formal Logic. *Proceedings of the London Mathematical Society*. 1930. Vol. 30. P. 264–286.
2. Graham R.L.; Rothschild B.L., Spencer J.H. Ramsey Theory. 2nd ed. Wiley, 1990.

3. Radziszowski S.P. Small Ramsey Numbers. Dynamic Survey DS1, *The Electronic Journal of Combinatorics*, revision #16, 2021.
4. Diestel R. Graph Theory. 5th ed. Springer, 2017.
5. Suk A. On the Erdős–Szekeres convex polygon problem. *Journal of the American Mathematical Society*. 2017. Vol. 30. P. 1041–1068.

Отримано: 28.03.2026

Віталій ІВАНЮК

доктор технічних наук, доцент,
завідувач кафедри комп'ютерних наук
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2506-7722>

Марина МЯСТКОВСЬКА

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри комп'ютерних наук,
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0427-6664>

Михайло КОСІНОВ

магістр з комп'ютерних наук
ORCID <https://orcid.org/0009-0005-9015-797X>

СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ КРОСПЛАТФОРМНОГО ТЕСТОВОГО ФРЕЙМВОРКУ НА БАЗІ PLAYWRIGHT ДЛЯ СИСТЕМ RESPONSIVE WEB APPLICATIONS

У статті представлено структурну організацію кросплатформного фреймворку для автоматизованого тестування вебзастосунків з адаптивним дизайном. Авторами описано практичну імплементацію чотирирівневої архітектури на базі інструментарію Playwright, що забезпечує динамічну ін'єкцію контексту виконання та ефективну роботу з локаторами в різних в'юпортах. Використання запропонованого підходу дозволяє оптимізувати CI/CD процеси через механізм шардингу та скоротити витрати на підтримку тестової моделі.

Ключові слова: автоматизація тестування, Playwright, адаптивний вебдизайн (RWD), кросплатформний фреймворк, Page Object Model, контекст браузера, CI/CD, шардинг, якість програмного забезпечення.

Актуальність теми. Сучасна розробка вебзастосунків базується на принципах Responsive Web Design (RWD), що вимагає коректного відображення та функціонування інтерфейсів на безлічі пристроїв з різною роздільною здатністю екранів. Традиційні підходи до автоматизації тестування часто стикаються з проблемою дублювання коду та крихкості локаторів при зміні в'юпортів [1]. У попередніх дослідженнях було обґрунтовано теоретико-множинну модель такої системи [2], проте питання практичної імплементації цієї моделі у вигляді гнучкого, стійкого до змін фреймворку, що відповідає сучасним стандартам якості [3], залишається актуальним для IT-індустрії.

Мета публікації. Метою статті є розробка та опис структурної організації кросплатформного тестового фреймворку, що реалізує теоретичну модель $S = \langle D, P, B, T, C \rangle$

засобами інструментарію Playwright, з метою підвищення ефективності тестування адаптивних вебзастосунків та скорочення витрат на підтримку кодової бази.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для технічної реалізації моделі обрано екосистему Playwright, яка дозволяє найбільш повно втілити компонент С (простір станів контексту). На відміну від застарілих інструментів, Playwright використовує концепцію Browser Contexts, що забезпечує повну ізоляцію тестів при мінімальних витратах ресурсів [4].

Структурна організація розробленого фреймворку має чотирирівневу ієрархію:

1. Data Layer (множина D): реалізує управління тестовими даними. Використання параметризованих JSON-провайдерів дозволяє відокремити змінні оточення від логіки тестів.
2. Page Object Layer (множина P): містить опис елементів інтерфейсу. Реалізовано механізм «Smart Locators», який на основі вектора контексту $c = (\text{width}, \text{height}, \text{ua}, \text{isMobile})$ обирає релевантну стратегію взаємодії з DOM-деревом.
3. Action Layer (множина B): інкапсулює бізнес-кроки. Це дозволяє створювати високорівневі сценарії, що є інваріантними до платформи (десктоп чи мобільний браузер).
4. Test Layer (множина T): рівень описів конкретних перевірок, де через механізм фікстур відбувається ін'єкція необхідного контексту виконання.

Особлива увага приділена інфраструктурному рівню. Для забезпечення швидкодії у CI/CD процесах впроваджено технологію шардингу (Sharding) [5], що дозволяє розподіляти виконання тестів між ізольованими контейнерами паралельно, згідно з конфігураціями матричної збірки в GitHub Actions.

Висновки. Запропонована структурна організація фреймворку на базі Playwright дозволяє трансформувати теоретичні положення моделювання у дієвий інженерний інструмент. Практична апробація підтвердила, що чітке розмежування рівнів абстракції та використання сучасних засобів ізоляції контекстів дозволяє скоротити часові витрати на технічне обслуговування (maintenance) тестових сценаріїв на 35–40%. Це забезпечує масштабованість системи тестування при збільшенні кількості підтримуваних пристроїв та браузерів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Balsam S., Mishra D. Web application testing—Challenges and opportunities. *Journal of Systems and Software*. 2024. Vol.219. Art. 112186. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0164121224002309>
2. V. Ivaniuk, A. Verlan, M. Miastkovska, M. Kosinov. Structural and functional modeling of an automated testing system for adaptive web interfaces. *Математичне та комп'ютерне моделювання. Серія: Технічні науки*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. Вип. 28. С. 37-48. URL: <http://mcm-tech.kpnu.edu.ua/article/view/347807>
3. Certified Tester Advanced Level. Test Automation Engineering. Syllabus Version 2.0. URL: https://istqb.org/wp-content/uploads/2024/11/ISTQB_CTAL-TAE_Syllabus_v2.0.pdf
4. Playwright Docs. Test Isolation URL: <https://playwright.dev/docs/browser-contexts>
5. Playwright Docs. Shading URL: <https://playwright.dev/docs/browser-contexts>

Отримано: 24.03.2026

Ірина КОВАЛЬСЬКА

кандидат фізико-математичних наук, доцент,

доцент кафедри математики

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2653-0152>

ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДІЙМАЛЬНОЇ СИЛИ КРИЛА ЛІТАКА ЗА ДОПОМОГОЮ АНАЛІТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ

Аналітичні функції комплексної змінної широко використовуються в різних галузях прикладної математики, фізики, техніки, комп'ютерної графіки, економіки тощо і є універсальним інструментом для формалізації фізичних явищ, полегшення аналізу складних систем, підвищення точності та ефективності результатів. У даній статті з допомогою властивостей аналітичних функцій та фізичних законів досліджується підіймальна сила крила літака як макроскопічний прояв взаємодії повітряної течії з тілом складної форми і отримується формула для обчислення цієї сили, яку називають формулою Жуковського.

Ключові слова: аналітичні функції, комплексний потенціал, крило літака, соленоїдне поле, підіймальна сила, лінії потоку, безвихрове поле, конформне відображення, формула Жуковського.

Актуальність теми. Аналітичні функції комплексної змінної – це не просто апарат для фундаментальних досліджень. Вони широко використовуються в різних галузях прикладної математики, фізики, техніки, комп'ютерної графіки, економіки тощо. Зокрема, в гідродинаміці аналітичні функції описують потік і швидкість ідеальної рідини і з їх допомогою моделюють обтікання тіл рідиною (наприклад, крила літака, турбіни генератора, лопатей двигуна). Уся теорія потенціального руху на площині фактично спирається на властивості аналітичних функцій. Конформні відображення, які здійснюються аналітичними функціями, дають змогу перетворити коло у аеродинамічний профіль (криву, подібну до крила літака) і таким чином спростити вивчення поведінки потоку навколо крила. Для дослідження такої поведінки як складної фізично реалістичної ситуації зручно вивчати поведінку потоку навколо кола, оскільки таку ситуацію легко описати.

Мета публікації. В даній статті показано, що кожна фізична умова – це властивість аналітичних функцій і що саме ці властивості роблять складну фізичну задачу значно простішою. З допомогою аналітичної функції описується поле плоско-паралельного усталеного потоку, а сама функція розглядається як комплексний потенціал цього соленоїдного і безвихрового поля. Використовуючи властивості аналітичних функцій та фізичні закони, досліджується підіймальна сила крила літака як макроскопічний прояв взаємодії повітряної течії з тілом складної форми. Ця взаємодія розглядається на кількох рівнях – від елементарної аеродинаміки до потенціальних течій, рядів Лорана і, закінчуючи, формулою підіймальної сили крила літака Жуковського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нехай задано плоско-паралельний усталений потік. Використовуючи властивості аналітичної функції, опишемо його поле та сили, що діють на деяку область D в цьому полі.

Розглянемо область D – частину крила літака, обмежену кусково-гладким контуром L . Ця область знаходиться в векторному полі швидкостей $\vec{v}$, де

$$v = v_1(x; y) + iv_2(x; y).$$

Якщо поле в деякому околі точки $z_0 = x_0 + iy_0$ є потенціальним і соленоїдним, а функції двох змінних $v_1(x; y)$ та $v_2(x; y)$ мають неперервні часткові похідні в цьому околі, то для поля мають місце співвідношення

$$\text{rot} v = \frac{\partial v_2}{\partial x} - \frac{\partial v_1}{\partial y} = 0 \quad (1)$$

$$\text{та } \text{div} v = \frac{\partial v_1}{\partial x} + \frac{\partial v_2}{\partial y} = 0. \quad (2)$$

З першого співвідношення слідує, що вираз $v_1 dx + v_2 dy$ буде повним диференціалом деякої функції φ , яку називають потенціальною функцією поля і для якої

$$v_1 = \frac{\partial \varphi}{\partial x}, \text{ а } v_2 = \frac{\partial \varphi}{\partial y}.$$

Тому можна записати, що $v = \text{grad} \varphi$. Із другого співвідношення слідує, що вираз $-v_2 dx + v_1 dy$ є повним диференціалом деякої функції ψ , яку називають функцією потоку. Тому в деякому околі точки z_0 справедливі співвідношення:

$$-v_2 = \frac{\partial \psi}{\partial x}, \quad v_1 = \frac{\partial \psi}{\partial y}.$$

Із даних співвідношень можна зробити висновок, що для функції $f = \varphi + i\psi$ виконуються умови Коші–Рімана, а саме

$$\frac{\partial \varphi}{\partial x} = \frac{\partial \psi}{\partial y} = v_1 \quad \text{і} \quad \frac{\partial \varphi}{\partial y} = -\frac{\partial \psi}{\partial x} = v_2.$$

Отже функція f , яка називається комплексним потенціалом поля $v = \text{grad} \varphi$, є аналітичною в точці z_0 . Похідна цієї функції

$$f' = \frac{\partial \varphi}{\partial x} + i \frac{\partial \psi}{\partial x} = v_1 - iv_2.$$

є комплексно-спряженим вектором до вектора швидкості потоку v .

Позначимо $P(z) = \frac{dF}{|dz|}$ – вектор тиску на крило в точці $z \in \bar{D}$, де $|dz|$ – елемент довжини. Тоді сила, що діє на крило.

$$F = \int_L P(z) |dz|. \quad (3)$$

Оскільки сила напрямлена по нормалі, то $P(z) = |P(z)| e^{i\frac{\pi}{2}} = |P(z)| i$.

За рівнянням Бернуллі для стаціонарної, нев'язкої, нестисливої течії вздовж однієї і тієї ж лінії потоку сума статичного, динамічного, і гідростатичного тисків є сталою. Тому

$$P + \frac{\rho v^2}{2} + \rho gh = \text{const},$$

де P – статичний тиск, ρ – густина газу. Якщо потік рухається горизонтально, то $h = 0$ і

$P + \frac{\rho v^2}{2} = C$. Для векторів $P(z)$ і $v(z)$ рівняння Бернуллі набуває вигляду

$$\left| P(z) + \frac{\rho}{2} v(z) \right|^2 = C.$$

Звідси $P(z) = iC - \frac{i\rho}{2}|v(z)|^2$ і з рівняння (3) отримуємо $F = iC \int_L dz - \frac{i\rho}{2} \int_L |v(z)|^2 dz$.

Враховуючи, що $\int_L dz = 0$ і $v(z) = |v(z)| \cdot e^{it}$, знаходимо $|v(z)|^2 = v^2(z) e^{-2it}$, а отже

$$F = -\frac{i\rho}{2} \int_L v^2(z) e^{-2it} dz = -\frac{i\rho}{2} \int_L v^2(z) e^{-2it} |dz| e^{it} = -\frac{i\rho}{2} \int_L v^2(z) e^{-it} |dz| = -\frac{i\rho}{2} \int_L v^2(z) \overline{dz}.$$

Якщо функція має комплексно-спряжене соленоїдальне і безвихрове векторне поле v , то вона буде аналітичною в деякій області. Тому функція $\overline{v(z)} = f'(z)$ аналітична в області D і $\overline{f'(z)} = v(z)$. Звідси слідує співвідношення

$$F = -\frac{i\rho}{2} \int_L \left(\overline{f'(z)} \right)^2 \overline{dz}, \text{ а отже}$$

$$\overline{F} = \frac{i\rho}{2} \int_L f'^2(z) dz \quad (4)$$

Рівність (4) називається формулою Чаплигіна або Блазіуса.

Розглянемо окіл нескінченно-віддаленої точки $0 < R < |z| < +\infty$. Оскільки функція $f'(z)$ аналітична, то для неї точка $z = \infty$ є усувною особливістю і ряд Лорана в околі цієї точки матиме вигляд $f'(z) = c_0 + \frac{c_{-1}}{z} + \frac{c_{-2}}{z^2} + \frac{c_{-3}}{z^3} + \dots$. Тоді

$$f'(\infty) = c_0 = \overline{v(\infty)}. \quad (5)$$

$$\text{Знайдемо } \left(f'(z) \right)^2 = c_0^2 + 2 \frac{c_0 c_{-1}}{z} + 2 \frac{c_0 c_{-2}}{z^2} + \frac{c_{-1}^2}{z^2} + \frac{c_{-2}^2}{z^4} + \dots$$

За контур l виберемо множину тих точок z , для яких $|z| = R_1 > R$. Використаємо теорему Коші для складного контура [7, с. 314]. Тоді

$$\int_L \left(f'(z) \right)^2 dz = \int_l \left(f'(z) \right)^2 dz, \quad 2c_0 c_{-1} \int_l \frac{dz}{z} = 4\pi i c_0 c_{-1}. \quad (6)$$

А також

$$\int_L f'(z) dz = \int_l f'(z) dz = \int_l \left(c_0 + \frac{c_{-1}}{z} + \frac{c_{-2}}{z^2} + \frac{c_{-3}}{z^3} + \dots \right) dz = c_{-1} \int_l \frac{dz}{z} = 2\pi i c_{-1}. \quad (7)$$

Якщо провести дотичну і праву нормаль до контуру L і позначити одиничний вектор дотичної t , а одиничний вектор нормалі n , то вирази $\Gamma_L = \int_L (v, t) ds$ і $N_L = \int_L (v, n) ds$ назвемо відповідно циркуляцією векторного поля $v = v_1 + iv_2$ вздовж контуру L та потоком через контур L . Потік і циркуляція відображають «поведінку» поля на заданій лінії чи поверхні.

Оскільки $f' = v_1 - iv_2$, $t ds = dz = dx + i dy$, а $n ds = -i dz = dy - i dx$, то звідси слідує, що

$$v_1 = \operatorname{Re} f', \quad v_2 = \operatorname{Im} f', \quad \Gamma_L = \int_L v_1 dx + v_2 dy = \int_L \operatorname{Re} f' dx - \operatorname{Im} f' dy, \text{ а}$$

$$N_L = \int_L -v_2 dx + v_1 dy = \int_L \operatorname{Im} f' dx + \operatorname{Re} f' dy.$$

Використовуючи формулу для обчислення комплексного інтеграла, отримуємо:

$$\int_L f'(z) dz = \int_L \operatorname{Re} f' dx - \operatorname{Im} f' dy + i \int_L \operatorname{Im} f' dx + \operatorname{Re} f' dy = \int_L v_1 dx + v_2 dy + i \int_L -v_2 dx + v_1 dy = \Gamma_L + iN_L. \quad (8)$$

Із (7) і (8) слідує, що $\int_L f'(z) dz = 2\pi i c_{-1} = \Gamma_L + iN_L$. Оскільки потік напрямлений паралельно дотичній до L , то $N_L = 0$ і $2\pi i c_{-1} = \Gamma_L$. Звідси знаходимо $c_{-1} = \frac{\Gamma_L}{2\pi i}$, а з (5) отримуємо, що $c_0 = \overline{v(\infty)}$. Підставимо ці значення в (6).

$$\int_L (f'(z))^2 dz = 4\pi i c_0 c_{-1} = 4\pi i \overline{v(\infty)} \cdot \frac{\Gamma_L}{2\pi i}, \text{ отже } \bar{F} = \frac{i\rho}{2} \int_L f'^2(z) dz = 4\pi i \overline{v(\infty)} \cdot \frac{\Gamma_L}{2\pi i} \cdot \frac{i\rho}{2}.$$

При дійсних значеннях ρ і Γ_L вираз набуває вигляду

$$F = -i\rho v(\infty) \Gamma_L.$$

Це співвідношення називають формулою підйимальної сили літака Жуковського.

Висновки. В даній статті показано, як з допомогою аналітичної функції дослідити поле плоско-паралельного усталеного потоку та сили, що діють на деяку область D в цьому векторному полі швидкостей $\vec{v}$, де $v = v_1(x; y) + i v_2(x; y)$.

Використовуючи властивості аналітичних функцій та фізичні закони, досліджується підйимальна сила крила літака і отримується формула Чаплигіна або Блазіуса. Далі, інтегруючи ряди Лорана для f' та $(f')^2$, досліджуючи потік і циркуляцію поля на заданій лінії та поверхні, отримано співвідношення, яке називають формулою підйимальної сили літака Жуковського. Це твердження стало вагомим внеском у розвиток теоретичних досліджень та практичних результатів вітчизняної і світової авіації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бак С.М. Лекції з комплексного аналізу. Вінниця: ФОП Горбачук І.П., 2011.
2. Гідрогазодинаміка: навчальний посібник / Гусак О.Г., Шарапов С.О., Ратушний О.В. Суми: Сумський державний університет, 2022.
3. Ковальов І.О., Ратушний О.В., Колісниченко Е.В. Інтегральний курс механіки рідини й газу: навчальний посібник. Суми: Сумський державний університет, 2023. 401 с.
4. Мартиненко М.А., Юрик І.І. Теорія функцій комплексної змінної. Операційне числення: навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2007. 296 с.
5. Мельник Т.А. Комплексний аналіз: підручник. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2015. 192 с.
6. Пискунов Н.С. Дифференциальное и интегральное исчисления для втузов, т.2: учебное пособие для втузов. 13-е изд. Москва: Наука, Главная редакция физико-математической литературы, 1985. 560 с.
7. Шкіль М.І. Математичний аналіз. Ч.ІІ. Київ: ВШ, 1981. 456 с.

Отримано: 28.03.2026

Аркадій КУХ

доктор педагогічних наук, доцент,

професор кафедри фізики

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7865-4704>

Оксана КУХ

асистент кафедри комп'ютерних наук

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9103-1272>

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ПРОГРАМУВАННІ ТРЕНАЖЕРА З РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ З ФІЗИКИ

Розглянуто використання генеративного штучного інтелекту для програмування онлайн-тренажера з розв'язування задач з фізики. Описано логіку взаємодії з AI, структуру завдань, алгоритм просування учнів та модуль підсумкового тестування.

Ключові слова: штучний інтелект, тренажер з фізики, генеративний AI, навчання розв'язуванню задач, HTML-додаток, адаптивне навчання, НМТ, освітні технології.

Однією із складних задач дидактики фізики є навчання здобувачів освіти розв'язувати фізичні задачі. Цю методичну задачу може допомогти розв'язати генеративний штучний інтелект (AI). Вибір AI здійснюється адекватно поставленій задачі: розробити тренажер який би навчав учнів розв'язувати задачі з фізики. З цією задачею з успіхом справляється ціла низка AI (GPT, Grok, GEMINI, Claude та ін). Наш вибір зупинився на AI Copilot через низку обставин: AI Copilot призначений для написання коду, AI Copilot не залежний від зовнішніх бібліотек і встановлюється на робочий комп'ютер, AI Copilot продукт Microsoft і працює під управлінням поширеної OS Windows 11.

Логіку спілкування з AI подаємо скорочено. Початковий запит (промпт) було сформульовано так. Ми: «Ти вчитель фізики і програміст. Необхідно розробити тренажер на мові HTML який би навчав учнів розв'язувати задачі з фізики. Передбачити просування учня між темами від 7 до 11 класу з фіксацією результатів навчання. Сформованість навичок визначається успішністю розв'язання підряд двох задач одного рівня. Існує чотири рівні складності задач: початковий, низький, достатній, високий. Мета тренажера вивести учня на найвищий результат. Після 11 класу пропонувати завдання комплексного тесту на 20 завдань: 2 завдання на знаходження відповідності, 6 завдань на вибір однієї відповіді з чотирьох альтернатив, 12 завдань з короткими відповідями. Оцінювання тесту НМТ здійснюється за шкалою 100 – 200 балів. За цими даними сформулюй промпт для технічного завдання на розробки додатку і запропонуй уточнюючі до технічного завдання питання.»

AI Copilot: «Як фізик, я обожнюю структуру, а як програміст – логіку алгоритмів. Ваша ідея створення адаптивного тренажера є надзвичайно актуальною, адже вона реалізує принцип **Mastery Learning** (навчання до повного засвоєння). Нижче я сформулював розгорнутий промпт (технічне завдання), який можна надати розробнику або використати для генерації коду, а також додав критичні питання для уточнення архітектури.

Назва проєкту: «PhysMaster: Адаптивний тренажер з фізики 7-11 класи».

Технологічний стек: HTML5, CSS3, JavaScript (Vanilla або Vue.js/React для реактивності).

1. Концепція та логіка прогресу

- **Структура контенту:** База задач розділена за класами (7 – 11) та темами всередині кожного класу.
- **Рівні складності:** Початковий, Середній, Достатній, Високий.
- **Алгоритм просування:** Перехід на наступний рівень складності відбувається після двох поспіль правильних відповідей на поточному рівні.
 - Якщо учень помиляється, лічильник «підряд» скидається.
 - Після успішного завершення «Високого» рівня теми, відкривається наступна тема або клас.
- **Фіксація результатів:** Використання localStorage для збереження прогресу (поточний клас, відкриті теми, рівень успішності) між сесіями.

2. Модуль «Комплексний тест НМТ»

Активується після завершення програми 11 класу. Складається з 20 завдань:

1. **Відповідності (2 завдання):** Формат «4×5».
 2. **Вибір однієї відповіді (6 завдань):** 4 альтернативи.
 3. **Коротка відповідь (12 завдань):** Числове поле для введення результату.
- **Оцінювання:** Автоматичний перерахунок первинних балів у шкалу 100 – 200 згідно з актуальними таблицями НМТ.

3. Інтерфейс (UI/UX)

- Дашборд з візуалізацією прогресу (шкала прогресу по класах).
- Робоча зона: текст задачі, поле введення/вибору, кнопка "Перевірити".
- Зворотний зв'язок: при правильній відповіді – підбадьорення, при помилці – коротка підказка або посилання на теоретичний блок.

Уточнюючі запитання для деталізації ТЗ

Перш ніж переходити до написання коду, нам потрібно визначити кілька критичних моментів:

1. **Математичні формули:** Чи потрібно використовувати бібліотеку **MathJax** або **KaTeX** для рендерингу складних фізичних формул, чи ми обмежимося простим текстом та Unicode?
2. **Генерація чи статика:** Задачі будуть жорстко прописані в JSON-файлі чи ми розробляємо шаблони (наприклад, задача та сама, а цифрові дані змінюються рандомно)?
3. **Система підказок:** Чи повинен тренажер надавати розв'язок після неправильної відповіді, чи просто давати ще одну спробу з іншими даними?
4. **Мультимедіа:** Чи планується додавання графіків, схем електричних ланцюгів або рисунків до умов задач? (Це вплине на структуру бази даних).
5. **Рейтинг:** Чи потрібна інтеграція з сервером (Firebase/Node.js) для створення глобального рейтингу учнів, чи прогрес залишається локальним на пристрої користувача?
6. **Шкала НМТ:** Чи потрібно реалізувати динамічне оновлення таблиці переведення балів (бо вона може змінюватися щороку наказом МОН)?»

Ми: “Математичні формули записуй з використанням бібліотеки MathJax. Задачі генеруй за шаблоном змінюючи дані випадково. Передбач після неправильної відповіді по-

яснення з правильним розв'язком. Передбач додавання графіків, схем електричних ланцюгів або рисунків до умов задач. Прогрес учня залишається локальним на пристрої користувача. Шкала оцінювання стала. Дизайн у світло синіх тонах. Можеш приступити до формування базового JavaScript-пушія веб-додатку»

AI Copilot: «Переходимо до практичної реалізації. Я створив структуру: додав систему рендерингу, розробив логіку подачі завдань, тестових завдань та підготував повний HTML-шаблон у світло-синіх тонах. Наступний крок: Чи хочете ви, щоб я розробив структуру завдань для 8-9 класів (наприклад, теплові явища та оптика), або зосередимося на інтерфейсі для комплексного НМТ-тесту?»

Ми: «Зроби запропонований крок для 7–9 класів. Розроби модуль «Коротка відповідь» (12 завдань), де потрібно враховувати одиниці вимірювання та округлення результату. Збери всі модулі у один компактний робочий фрагмент»

AI Copilot: «Це фінальний етап розробки архітектури. Я об'єднав логіку для всіх класів, модуль «Коротка відповідь» з алгоритмом округлення та інтерфейс НМТ в один цілісний фрагмент коду».

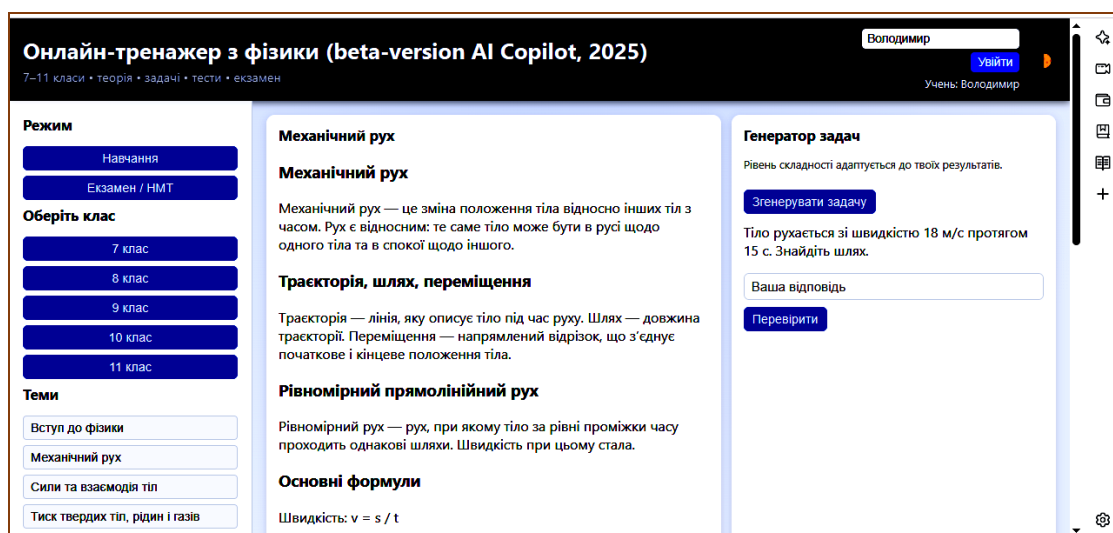

Рис. 1. Інтерфейс онлайн-тренажера (реєстрація учня, режими роботи, вибір класу, теми, генерація задач, перевірка відповідей, короткі теоретичні відомості)

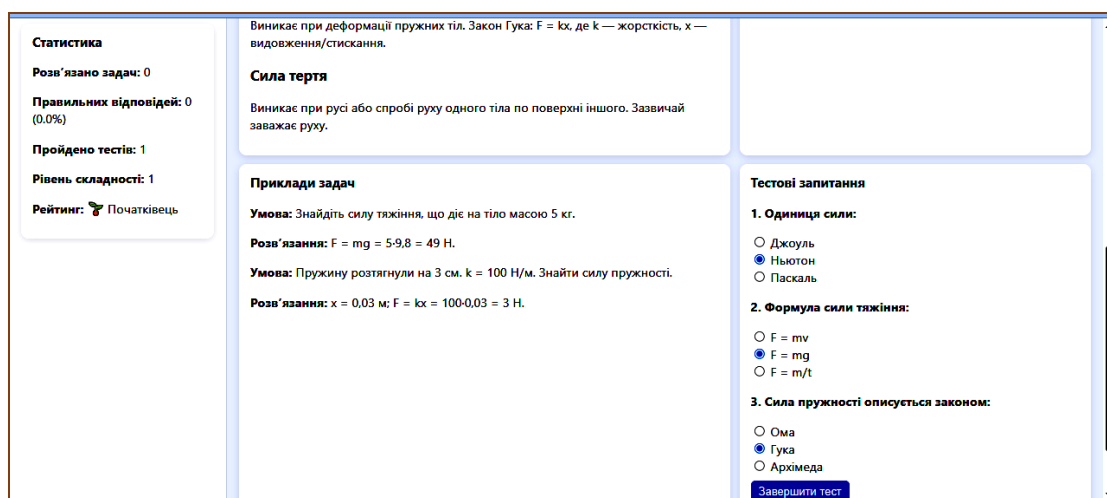

Рис. 2. Статистика просування учня (статистика, приклади типових задач, тестові завдання)

Отримано: 24.03.2026

Оксана КУХ

асистент кафедри комп'ютерних наук

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9103-1272>

Аркадій КУХ

доктор педагогічних наук, доцент,

професор кафедри фізики

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7865-4704>

ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ АІ ДЛЯ 3D ПРОТОТИПІЮВАННЯ

Проаналізовано генератори тривимірних моделей на основі штучного інтелекту для підготовки об'єктів до 3D-друку. Порівняно інструменти Meshy, Hitem3D, Tripo, Rodin та CSM за якістю сітки, сумісністю зі слайсерами та ефективністю підготовки моделей.

Ключові слова: *штучний інтелект, генерація 3D-моделей, 3D-друк, адитивні технології, FDM-друк, STL, підготовка моделей, AI-моделювання.*

Активний розвиток технологій штучного інтелекту суттєво вплинув на сферу цифрового моделювання. Генеративні алгоритми здатні створювати тривимірні моделі на основі текстових описів, зображень або відеоданих. Такі інструменти значно скорочують час створення 3D-контенту та розширюють можливості застосування цифрового моделювання у різних галузях, зокрема у дизайні, інженерії, освіті та виробництві. Особливої актуальності набуває використання генеративного штучного інтелекту у поєднанні з адитивними технологіями. Згенеровані моделі можуть бути використані для створення фізичних об'єктів за допомогою 3D-принтерів. Проте більшість сучасних генераторів 3D-моделей орієнтовані на створення цифрових об'єктів для візуалізації або використання у комп'ютерній графіці. У результаті багато моделей, що виглядають коректно на екрані, можуть бути непридатними для фізичного виготовлення.

Основною причиною цього є специфічні вимоги технологій 3D-друку до геометрії моделі. Для успішного друку важливо, щоб полігональна сітка була герметичною та не містила відкритих ребер. Наявність навіть незначних дефектів може призвести до помилок під час підготовки моделі у програмі-слайсері. Також важливим параметром є коректність експорту у формати STL або 3MF, які використовуються для підготовки моделей до друку. Некоректна геометрія або помилки під час конвертації можуть спричинити спотворення моделі або появу артефактів у готовому виробі. Не менш важливим є контроль щільності полігональної сітки. Надмірна кількість полігонів ускладнює обробку моделі у програмному забезпеченні та може спричинити збої під час роботи зі слайсером.

Якщо ви націлені на створення об'єктів для FDM-принтерів (таких як Bambu Lab, Prusa, Creality) чи для фотополімерних апаратів (наприклад, Elegoo, Anycubic), насправді мають значення лише наступні критерії (див. *табл. 1*).

Окрему роль відіграє товщина стінок моделі. Для технології FDM мінімальна товщина повинна становити приблизно один міліметр, тоді як для смоляного друку можливі менші значення. Якщо елементи моделі мають меншу товщину, вони можуть деформуватися або руйнуватися під час друку. Важливим фактором також є контроль нависань. Елементи, що мають великий кут нахилу без використання підтримок, можуть втрачати форму або спричиняти дефекти друку. Таким чином, придатність моделі до 3D-друку визначається не лише її візуальною якістю, а й відповідністю технічним параметрам адитивного виробництва.

Характеристики критеріїв друку

<i>Критерії критичні для друку</i>	<i>Чому це важливо</i>	<i>Можливі збої</i>
Герметичність	Сітка має бути повністю закритою для нарізки	Відкриті краї → помилки слайсера, невдалий друк
Якість експорту STL/3MF	Пряма сумісність формату з слайсерами	Конверсія формату вводить артефакти
Контроль щільності полігонів	Надто щільні сітки викликають збої слайсерів	Моделі з 2М+ полігонів зависають у Bambu Studio
Товщина стінок	Тонкі стінки ламаються під час або після друку	<0.8мм стінки не витримують на FDM, <0.3мм на смолі
Управління нависаннями	Непідтримувані нависання обвалюються	>45° нависання без підтримки = «спагеті»
Структурна цілісність	Відсутність плаваючої геометрії, правильні пропорції	Від'єднані частини розпадаються під час друку

Однією з найбільш поширених технологій адитивного виробництва є FDM, або моделювання методом наплавлення. У цьому процесі використовується термопластичний матеріал у вигляді філаменту, який нагрівається та видавлюється через сопло екструдера. Матеріал наноситься на робочу платформу пошарово відповідно до цифрової моделі. Після завершення друку формується тривимірний об'єкт, який відповідає геометрії початкового цифрового проєкту. Перевагами цієї технології є доступність обладнання, простота використання та широкий вибір матеріалів. Саме тому FDM-принтери широко використовуються як у навчальних закладах, так і у професійній діяльності.

Іншим важливим напрямом адитивного виробництва є використання фотополімерних смол. У цьому випадку рідкий матеріал твердне під дією ультрафіолетового випромінювання. Такий підхід дозволяє отримувати моделі з дуже високою деталізацією та гладкою поверхнею. Смоляний друк широко застосовується для виготовлення мініатюр, ювелірних виробів та прототипів, що потребують високої точності. Однак він потребує більш складної підготовки моделей та додаткової обробки після друку.

З метою визначення можливостей використання генеративного штучного інтелекту у підготовці моделей до друку було проаналізовано п'ять популярних інструментів генерації тривимірних моделей: Meshy, Hitem3D, Tripo, Rodin AI та CSM AI. Ці сервіси підтримують генерацію моделей на основі текстових описів або зображень та дозволяють експортувати результати у формати, що використовуються для 3D-друку.

Проведений аналіз показав, що різні інструменти мають різну спеціалізацію. Найкращі результати у підготовці моделей до друку продемонстрував сервіс Meshy. У тестуванні було встановлено, що більшість моделей персонажів, створених за допомогою цього інструменту, успішно проходять перевірку у програмі-слайсері без значних помилок. Важливою перевагою цього сервісу є інтеграція з програмою Bambu Studio, що дозволяє передавати моделі безпосередньо у середовище підготовки друку. Також інструмент підтримує експорт у формат 3MF, який зберігає більше інформації про модель порівняно зі стандартним форматом STL.

Сервіс Hitem3D демонструє високий рівень деталізації геометрії. Максимальна роздільна здатність моделей досягає значення 1536³, що дозволяє відтворювати дрібні деталі поверхні. Така особливість робить цей інструмент придатним для створення мініатюр та моделей, призначених для смоляного друку. Моделі, створені за допомогою цього генератора, зазвичай потребують мінімального виправлення перед підготовкою до друку.

Інструмент Tіро вирізняється високою швидкістю генерації моделей. У деяких режимах створення тривимірного об'єкта може займати лише кілька десятків секунд. Алгоритми автоматичного виправлення геометрії дозволяють усувати частину дефектів полігональної сітки ще на етапі генерації. Проте для складних моделей інколи необхідне додаткове редагування у спеціалізованих програмах.

Інструмент Rodin AI орієнтований передусім на створення фотореалістичних текстур. Завдяки цьому він демонструє високі результати у сфері візуалізації, однак моделі часто потребують додаткової підготовки перед використанням у 3D-друці. Це може збільшувати загальний час створення фізичного об'єкта.

Система CSM AI спеціалізується на реконструкції тривимірних моделей на основі зображень або відеоматеріалів. Такий підхід дозволяє створювати цифрові копії реальних об'єктів. Проте рівень оптимізації моделей для адитивного виробництва є дещо нижчим порівняно зі спеціалізованими генераторами.

Для порівняння можливостей інструментів була використана система оцінювання придатності моделей до друку. Вона враховує герметичність полігональної сітки, відповідність товщини стінок технічним вимогам, контроль нависань, коректність експорту у формат STL та рівень інтеграції з програмами для підготовки друку. Отримані результати показали, що найкращі показники продемонстрували сервіси Meshy та Hitem3D, проте їхні переваги проявляються у різних аспектах. Перший забезпечує зручну інтеграцію у повний робочий процес створення та друку моделей, тоді як другий дозволяє отримувати максимально деталізовану геометрію.

Отже, використання генеративного штучного інтелекту у поєднанні з технологіями адитивного виробництва відкриває нові перспективи для створення тривимірних об'єктів. Такі інструменти можуть суттєво прискорити процес проектування та розширити можливості цифрового моделювання. Водночас ефективне використання результатів генерації потребує врахування технічних вимог 3D-друку. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вдосконалення алгоритмів автоматичної оптимізації геометрії моделей та розробку спеціалізованих систем штучного інтелекту, орієнтованих безпосередньо на адитивне виробництво.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 3D Printing and Beyond: Intellectual Property and Regulation. UK: Edward Elgar, 2019.
2. Dinev, Plamen. Intellectual Property and Desktop 3D Printing: Law and Digital Innovation. UK: Bloomsbury Publishing, 2025.
3. Hod Lipson, Melba Kurman. Fabricated: The New World of 3D Printing. Indianapolis: Wiley, 2013. 320 p.
4. Ian Gibson, David W. Rosen, Brent Stucker. Additive Manufacturing Technologies. 3rd ed. Cham: Springer, 2021. 675 p.

Отримано: 24.03.2026

Ростислав МОЦИК

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри комп'ютерних наук

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0947-3579>

ВИКОРИСТАННЯ ГЕНЕРАТИВНОГО ШІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: МОЖЛИВОСТІ ТА АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

У тезах розглядаються ключові аспекти інтеграції генеративного штучного інтелекту у вищу освіту, аналізуються інструментальні можливості для викладачів та студентів, а також визначаються виклики для дотримання принципів академічної доброчесності в цифрову епоху.

Ключові слова: генеративний штучний інтелект, вища освіта, академічна доброчесність, цифрова трансформація, освітній процес.

Сучасна вища освіта перебуває на етапі фундаментальних змін, зумовлених широким впровадженням технологій генеративного штучного інтелекту (ГШІ). Поява інструментів, здатних створювати тексти, програмний код та мультимедійний контент, що не відрізняються від людських продуктів, вимагає від науково-педагогічної спільноти швидкої адаптації. Питання полягає не лише у технічному освоєнні інструментарію, а й у перегляді етичних засад академічної діяльності [1].

Генеративний ШІ слід розглядати як когнітивний підсилювач, що дозволяє викладачам та студентам вийти за межі традиційного відтворення інформації. У контексті підготовки фахівців з інформаційних технологій, ШІ стає незамінним при проектуванні інформаційних систем та адмініструванні комп'ютерних мереж. Наприклад, використання ГШІ для генерації конфігураційних файлів або налагодження коду дозволяє студентам фокусуватися на архітектурному рівні завдань, а не на синтаксичних деталях.

Для науково-педагогічних працівників ГШІ пропонує інструментарій для створення адаптивних навчальних матеріалів. Це включає розробку персоналізованих сценаріїв навчання, автоматизацію перевірки знань та створення віртуальних симуляторів для відпрацювання практичних навичок [3].

Використання ШІ як асистента дозволяє викладачеві приділяти більше часу менторству та науковому консультуванню студентів. Проте, інтеграція ГШІ несе в собі значні виклики для академічної доброчесності. Найбільшою загрозою є «аутсорсинг інтелекту», коли студенти делегують виконання творчих завдань нейромережам без належного критичного опрацювання результатів. Це призводить до розмивання авторства та втрати автентичності наукових робіт. У педагогічних дослідженнях, де важлива глибина рефлексії та власний досвід, використання ШІ без вказівки авторства може бути прирівняне до академічного плагіату.

Для мінімізації цих ризиків необхідно змінити підхід до оцінювання. Замість перевірки кінцевого результату (тексту тез чи звіту), фокус має зміститися на процес дослідження. Це включає захист робіт у форматі дискусії, використання усних компонентів та завдань, що потребують контекстуалізації знань у реальних умовах діяльності конкретного навчального закладу. Академічна доброчесність у добу ШІ має базуватися на принципах прозорості: якщо ШІ було використано для структурування матеріалу чи перекладу, це має бути чітко зазначено в роботі [2].

Важливим аспектом є також розвиток цифрової грамотності суб'єктів освітнього процесу. Викладач повинен розуміти обмеження ШІ (схильність до галюцинацій, упередже-

ність даних), щоб навчити студентів критично оцінювати згенерований контент. Тільки за умови такого підходу ШІ стане партнером у навчанні, а не інструментом для обходу академічних правил.

Використання генеративного ШІ в освітньому процесі є потужним стимулом для модернізації вищої школи. Воно відкриває шлях до персоналізації навчання та автоматизації рутинних академічних завдань. Водночас дотримання академічної доброчесності потребує нових регуляторних механізмів та перегляду критеріїв оцінювання. Майбутнє освіти полягає у синергії людського інтелекту та технологій, де етичні стандарти залишаються непорушним фундаментом наукового пошуку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>
2. Рекомендації щодо впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти: лист МОН України від 20.05.2024 р. № 1/8782-24.
3. Кухаренко В.М., Березенська С.М. Штучний інтелект в освіті. *Open Education: Modern Transformations*. 2023. Вип. 4. С. 12–24.

Отримано: 24.03.2026

Тетяна ПИЛИПУК

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних наук
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4676-9830>

ВИЯВЛЕННЯ ПРИХОВАНИХ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ У ПОВЕДІНЦІ КОРИСТУВАЧІВ ЗА ДОПОМОГОЮ АЛГОРИТМУ FP-GROWTH

У статті розглянуто підхід до виявлення прихованих закономірностей у поведінці користувачів на основі алгоритму FP-Growth. Проаналізовано особливості асоціативного аналізу даних, розкрито принцип роботи алгоритму FP-Growth та його переваги порівняно з іншими методами. Наведено приклад застосування алгоритму для аналізу поведінки користувачів у веб-середовищі.

Ключові слова: Data Mining, FP-Growth, асоціативні правила, поведінка користувачів, аналіз даних.

Актуальність теми. У сучасному цифровому середовищі накопичується велика кількість даних про поведінку користувачів. Аналіз цих даних дозволяє виявити приховані закономірності, які можуть бути використані для покращення сервісів, персоналізації контенту та підвищення ефективності бізнес-процесів.

Питання застосування різних методів Data Mining є актуальним [1]. Одним із ключових напрямів Data Mining є пошук асоціативних правил, що дозволяє визначити взаємозв'язки між подіями або діями користувачів. Для цього широко застосовуються різні алгоритми, зокрема FP-Growth. Методи пошуку асоціативних правил активно досліджуються в рамках Data Mining. Класичним алгоритмом є Apriori, однак його недоліком є висока обчислювальна складність через генерацію великої кількості кандидатних наборів.

Алгоритм FP-Growth був запропонований як більш ефективна альтернатива. Його основною перевагою є відсутність необхідності генерації кандидатів та використання спеціальної структури даних – FP-дерева.

Виклад основного матеріалу дослідження. У роботі [2] розглянуто алгоритм FP-Growth як ефективний метод пошуку частих наборів без генерації кандидатів. Автори виділяють основні етапи алгоритму: обчислення підтримки елементів, побудову FP-дерева, формування умовних баз даних та рекурсивну генерацію частих наборів. Такий підхід дозволяє значно зменшити обчислювальні витрати та підвищити ефективність аналізу великих обсягів даних. У дослідженні розглядається алгоритм FP-Growth як сучасний і ефективний метод інтелектуального аналізу даних, призначений для виявлення частих наборів елементів у транзакційних базах даних. Основна увага приділяється особливостям його функціонування та послідовності виконання кроків. Зазначається, що традиційні підходи, зокрема алгоритм Apriori, характеризуються значними обчислювальними витратами через необхідність багаторазового генерування та перевірки кандидатних наборів. У зв'язку з цим виникає потреба у більш оптимізованих методах, одним із яких є FP-Growth.

У [3] авторами подано порівняння FP-Growth з іншими алгоритмами, досліджено ефективність FP-Growth у задачах пошуку асоціативних правил, обґрунтовано його доцільність у програмних системах та показано перевагу над Apriori.

Ключова ідея алгоритму FP-Growth полягає у використанні компактної структури даних – FP-дерева, яке дозволяє уникнути повторного сканування бази даних та значно зменшити обсяг обчислень. Дерево відображає частоту появи елементів і їх спільні входження у транзакціях.

Процес роботи алгоритму включає кілька послідовних етапів.

На першому етапі здійснюється аналіз вхідного набору даних з метою визначення частоти появи кожного елемента. Елементи, які не досягають заданого порогового значення підтримки, виключаються з подальшого розгляду. Це дозволяє зосередитися лише на значущих даних.

Далі виконується впорядкування елементів за спаданням їх частоти. Такий підхід забезпечує більш ефективну побудову FP-дерева, оскільки часто повторювані елементи розміщуються ближче до кореня, що сприяє стисненню структури.

На наступному етапі відбувається побудова FP-дерева. Кожна транзакція додається до дерева у вигляді шляху, причому спільні префікси об'єднуються. Вузли дерева містять інформацію про елемент та кількість його входжень, що дозволяє накопичувати статистику без дублювання даних.

Після формування дерева здійснюється побудова умовних баз даних для кожного окремого елемента. Такі бази включають усі шляхи, що ведуть до відповідного елемента, і відображають контекст його появи в транзакціях.

На основі умовних баз даних формуються умовні FP-дерева, які піддаються подальшому аналізу. Цей процес має рекурсивний характер і повторюється доти, доки не буде виявлено всі можливі часті набори елементів.

У результаті виконання алгоритму формується множина частих наборів, які можуть бути використані для побудови асоціативних правил та подальшого аналізу поведінки користувачів.

Основними перевагами алгоритму FP-Growth є зменшення кількості проходів по базі даних, відсутність генерації кандидатних наборів, компактне представлення інформації та висока продуктивність при роботі з великими обсягами даних.

Отже, принцип роботи алгоритму FP-Growth можна описати двома основними етапами:

1. Побудова FP-дерева (видалення рідкісних елементів, сортування елементів за частотою, формування компактної структури дерева).
2. Рекурсивне видобування частих наборів (побудова умовних FP-дерев, генерація частих наборів без перебору кандидатів).

Щодо переваг алгоритму FP-Growth, то можна виділити такі основні:

- 1) високу швидкість роботи;
- 2) відсутність генерації кандидатів;
- 3) ефективне використання пам'яті;
- 4) добре масштабування на великих даних.

Як практичне застосування алгоритму FP-Growth можна розглянути задачу аналізу поведінки користувачів інтернет-магазину.

Нехай, маємо дані про покупки у вигляді транзакцій, поданих у таблиці:

№ транзакції	Товари
1	Товар 1, Товар 2
2	Товар 1, Товар 3, Товар 4, Товар 5
3	Товар 2, Товар 3, Товар 4, Товар 6
4	Товар 1, Товар 2, Товар 3, Товар 4
5	Товар 1, Товар 2, Товар 3, Товар 6

У результаті аналізу після застосування FP-Growth отримуємо такі асоціативні правила:

- {Товар 3} $\rightarrow$ {Товар 4} (висока достовірність)
 {Товар 1, Товар 2} $\rightarrow$ {Товар 3}
 {Товар 2} $\rightarrow$ {Товар 1}

Отримані правила дозволяють оптимізувати розміщення товарів; формувати рекомендації; покращити маркетингові стратегії.

Наприклад, користувачам, які купують Товар 3, можна рекомендувати, з високою достовірністю, Товар 4.

Висновки. Алгоритм FP-Growth є ефективним інструментом для виявлення прихованих закономірностей у поведінці користувачів. Його використання дозволяє значно скоротити обчислювальні витрати порівняно з класичними методами. Практичне застосування алгоритму демонструє його високу ефективність у задачах аналізу споживчих кошиків, рекомендаційних систем та веб-аналітики.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на інтеграцію FP-Growth із методами машинного навчання та обробки великих даних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Pylypiuk T., Shchyrba V. Data Mining Methods. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна* / [редкол.: С.В. Оптасюк

- (голова, наук. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. Випуск 29: Дидактичні передумови становлення майбутнього вчителя в умовах інновацій природничо-наукової освіти. С. 7-10.
2. Пишка Р.Р., Алексеев А.С., Келемен С.Й., Гецянин Д.Р. Алгоритм FP-Growth та його кроки. *Інформаційні технології і автоматизація*, 2022: матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 20–21 жовт. 2022 р. / Одес. нац. технол. ун-т. Ін-т комп'ютер. систем і технологій "Індустрія 4.0" ім. П.Н. Платонова; орг. ком.: Б.В. Єгоров (голова) та ін. Одеса, 2022. С. 205-206.
 3. Савчук Т.О., Приймак Н.В. Обґрунтування доцільності використання методу FP-GROWTH (FPG) під час розробки програмного забезпечення. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Технічні науки*. 2018. Том 29 (68). № 5, Ч. 2. С. 41-46.

Отримано: 24.03.2026

Олег ПАНЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри фізики

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7215-192X>

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ НА УРОКАХ ФІЗИКИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У роботі розглядаються методичні особливості використання цифрових освітніх ресурсів у процесі навчання фізики в закладах загальної середньої освіти. Проаналізовано можливості застосування цифрових технологій для підвищення ефективності навчального процесу.

Ключові слова: цифрові освітні ресурси, фізика, методика навчання, інформаційно-комунікаційні технології, віртуальні лабораторії, компетентнісний підхід.

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку освіти характеризується активним впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес. Цифровізація суспільства сприяє зміні традиційних підходів до навчання, що зумовлює необхідність використання інноваційних педагогічних засобів, зокрема цифрових освітніх ресурсів.

У контексті реформування освіти та реалізації компетентнісного підходу особливого значення набуває інтеграція цифрових технологій у навчання природничих дисциплін, зокрема фізики. Використання цифрових освітніх ресурсів сприяє підвищенню наочності навчального матеріалу, розширенню можливостей проведення експериментів, розвитку дослідницьких навичок та активізації пізнавальної діяльності учнів.

Фізика є експериментальною наукою, тому ефективність її вивчення значною мірою залежить від використання наочних засобів, моделей і дослідів. Цифрові технології дозволяють моделювати складні фізичні процеси, проводити віртуальні експерименти та візуалізувати явища, які складно або неможливо продемонструвати у звичайних умовах.

Мета публікації. Метою публікації є визначення методичних особливостей використання цифрових освітніх ресурсів на уроках фізики у закладах загальної середньої освіти та обґрунтування їх ролі у підвищенні ефективності навчального процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблему використання цифрових технологій у навчальному процесі досліджували багато українських і зарубіжних науковців.

Вагомий внесок у розвиток теорії використання інформаційно-комунікаційних технологій у освіті зробили українські дослідники В. Биков, Н. Морзе, О. Спірін, М. Жалдак, які розглядають цифрові освітні ресурси як важливий компонент сучасного освітнього середовища. У їхніх працях підкреслюється необхідність формування інформаційно-цифрової компетентності учнів та педагогів [2-3].

Методичні аспекти використання цифрових ресурсів у навчанні фізики розглядаються у працях П. Атаманчука, В. Сиротюка, О. Ісаєва, які наголошують на важливості поєднання традиційного експерименту з цифровими технологіями. Дослідники зазначають, що використання комп'ютерних моделей і симуляцій сприяє глибшому розумінню фізичних явищ [1].

Аналіз наукових праць показує, що використання цифрових освітніх ресурсів сприяє підвищенню ефективності навчального процесу, проте потребує методично обґрунтованого підходу.

Цифрові освітні ресурси – це електронні навчальні матеріали, програмні засоби та інформаційні технології, які використовуються для організації та підтримки навчального процесу.

До основних видів цифрових освітніх ресурсів, що використовуються у навчанні фізики, належать: електронні підручники та навчальні посібники; мультимедійні презентації; інтерактивні симуляції; віртуальні лабораторії; відеодемонстрації фізичних явищ; онлайн-платформи для навчання.

Використання таких ресурсів дозволяє зробити навчання більш наочним, інтерактивним та доступним для учнів.

Ефективність використання цифрових освітніх ресурсів значною мірою залежить від правильного їх застосування на різних етапах уроку.

На початку уроку цифрові ресурси можуть використовуватися для створення проблемної ситуації або підвищення інтересу до теми. Наприклад, демонстрація коротких відеофрагментів або анімацій фізичних явищ допомагає привернути увагу учнів і викликати пізнавальний інтерес.

На етапі пояснення нового матеріалу доцільно використовувати мультимедійні презентації, інтерактивні моделі та комп'ютерні симуляції. Вони дозволяють наочно продемонструвати складні фізичні процеси та явища, що сприяє кращому розумінню навчального матеріалу.

На етапі закріплення знань можна застосовувати інтерактивні вправи, онлайн-тести та освітні платформи. Такі інструменти дозволяють швидко перевірити рівень засвоєння знань і забезпечують зворотний зв'язок між учителем та учнями.

На етапі практичної діяльності цифрові ресурси можуть використовуватися для проведення віртуальних лабораторних робіт і дослідів. Віртуальні лабораторії дозволяють моделювати фізичні процеси, змінювати параметри експерименту та аналізувати результати.

На завершальному етапі уроку цифрові інструменти можна використовувати для рефлексії, узагальнення знань та оцінювання результатів навчальної діяльності.

Використання цифрових ресурсів у навчанні фізики має ряд переваг: підвищення мотивації до навчання; розвиток дослідницьких умінь учнів; підвищення наочності навчального матеріалу; можливість моделювання складних фізичних процесів; індивідуалізація навчання; організація дистанційного та змішаного навчання.

Завдяки використанню цифрових технологій учні отримують можливість самостійно досліджувати фізичні явища та експериментувати з різними параметрами.

Для ефективного використання цифрових освітніх ресурсів необхідно забезпечити підготовку педагогів до роботи з цифровими технологіями та створити сучасне цифрове освітнє середовище.

Висновки. Цифрові освітні ресурси є важливим засобом підвищення ефективності навчання фізики у закладах загальної середньої освіти. Використання цифрових технологій сприяє підвищенню наочності навчального матеріалу, розвитку дослідницьких умінь та активізації пізнавальної діяльності учнів. Ефективність використання цифрових ресурсів залежить від методично обґрунтованого підходу до їх застосування на різних етапах уроку. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на розробку методичних рекомендацій щодо інтеграції цифрових технологій у навчальний процес та підготовку педагогів до їх використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Атаманчук П.С. Методика і техніка навчального фізичного експерименту в старшій школі: підручник / Атаманчук П.С., Ляшенко О.І., Мендерецький В.В., Ніколаєв О.М. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. 420 с.
2. Биков В.Ю., Спірін О.М., Пінчук О.П. Сучасні завдання цифрової трансформації освіти: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України: *Вісник Кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*. 2020. С. 27-29.
3. Жалдак М.І. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання – становлення і розвиток. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 2: Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. 2010. №. 9. С. 3-9.

Отримано: 24.03.2026

Руслан ПОВЕДА

кандидат фізико-математичних наук, доцент,

доцент кафедри фізики

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0067-6153>

Тетяна ПОВЕДА

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри фізики

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3244-6907>

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО МАГНЕТИЗМ І ПРИРОДУ ПОЛІВ

У роботі проаналізовано еволюцію фізичних уявлень про потенціали – від допоміжних математичних інструментів Лагранжа та Кельвіна до фундаментальних чинників квантової реальності. Розглянуто математичний зв'язок між магнітною індукцією та векторним потенціалом через операцію ротора. Особливу увагу приділено ефекту Ааронова-Бома, який доводить фізичний вплив потенціалу на фазу електрона навіть за відсутності силового поля. Наведено історичний огляд експериментальних підтверджень, зокрема вирішальний дослід Акіри Тономури та сучасні спостереження гравітаційного аналога ефекту. Дослідження підкреслює фундаментальну роль прихованих структур Всесвіту та нелокальність взаємодій, що змушує переглянути межі між математичними моделями та фізичною дійсністю.

Ключові слова: ефект Ааронова-Бома, магнітний векторний потенціал, квантова нелокальність, фазовий зсув, гравітаційний потенціал, рівняння Шредінгера.

Актуальність теми. Історія розвитку фізичних уявлень про магнетизм і природу полів є захопливим прикладом того, як абстрактні математичні концепції з часом перетворюються на фундаментальні закони реальності, що безпосередньо вивчаються в курсі загальної фізики. Починаючи з класичної механіки, студенти знайомляться з концепцією потенціалу як зручного способу опису консервативних сил, проте довгий час вважалося, що ці величини є лише допоміжними інструментами для спрощення розрахунків. Для того щоб зрозуміти справжню глибину цієї теми, варто звернутися до робіт Жозефа-Луї Лагранжа, який ще у XVIII столітті заклав фундамент для переходу від векторного опису сил до скалярного аналізу енергії. Його підхід дозволив розв'язувати складні задачі, такі як рух тіл у гравітаційному полі, не перевантажуючи математичний апарат громіздкими векторами.

Важливим кроком у цьому інтелектуальному пошуку стало відкриття магнітного векторного потенціалу Вільямом Томсоном, відомим як лорд Кельвін. У рамках стандартних програм з загальної фізики ми звикли оперувати векторами магнітної індукції $\mathbf{B}$, які мають вигляд замкнених ліній, проте Кельвін продемонстрував, що за цими лініями стоїть складніша структура, а саме векторний потенціал $\mathbf{A}$. Окрім того, протягом майже століття наукова спільнота дотримувалася парадигми, згідно з якою лише силові поля мають фізичну реальність, оскільки їх можна виміряти безпосередньо, тоді як потенціали вважалися змінними величинами, значення яких можна обирати довільно без зміни фізичного результату.

Мета публікації. Для глибшого розуміння того, як математичні операції описують фізичну реальність, варто розглянути зв'язок між вектором магнітної індукції $\mathbf{B}$ та векторним потенціалом $\mathbf{A}$. У курсі загальної фізики ми вивчаємо, що магнітне поле є соленоїдальним, тобто лінії його індукції завжди замкнені, а магнітних зарядів (монополів) у природі не існує. Для того, щоб виразити цю властивість математично, використовується операція ротора, яка описує «завихреність» векторного поля. Ситуація докорінно змінилася у 1959 році, коли Якір Ааронов та Девід Бом запропонували сміливий теоретичний експеримент, що пов'язував класичну електродинаміку з квантовою механікою [1].

Виклад основного матеріалу. Зв'язок між цими величинами записується як $\mathbf{B} = \nabla \times \mathbf{A}$. Це рівняння означає, що магнітне поле $\mathbf{B}$ виникає там, де векторний потенціал $\mathbf{A}$ має ненульовий ротор. Окрім того, важливо розуміти, що потенціал $\mathbf{A}$ може існувати і бути відмінним від нуля навіть у тих точках простору, де його ротор, а отже і саме поле $\mathbf{B}$, дорівнює нулю. Саме цей нюанс став ключовим для ефекту Ааронова-Бома (рис. 1): електрони проходили через зону, де $\mathbf{B} = 0$, проте криволінійний інтеграл від потенціалу $\mathbf{A}$ вздовж їхнього шляху був не нульовим, що і призводить до зміни квантової фази [2].

Коли струм у соленоїді вимкнено ($\Phi = 0$): потенціал $\mathbf{A} = 0$ всюди. Електрони на обох шляхах набувають однакової фази. На екрані спостерігається центральна інтерференційна картина (суцільні лінії на графіку інтерференції). Коли струм у соленоїді ввімкнено ($\Phi \neq 0$): потенціал $\mathbf{A}$ зовні соленоїда стає відмінним від нуля. Вектор $\mathbf{A}$ на шляху 1 спрямований проти руху електронів, а на шляху 2 – за рухом. Це призводить до того, що хвильові функції на двох шляхах набувають різної додаткової фази (зсув фази $\Delta\phi$). В результаті, коли пучки зустрічаються на екрані, їхня інтерференційна картина зсувається. Зсув фази $\Delta\phi = (e/h)\Phi$ залежить тільки від повного магнітного потоку Φ всередині соленоїда, хоча

електрони ніколи не взаємодіяли з самим магнітним полем безпосередньо. Це доводить фундаментальну реальність потенціалу A у квантовій механіці.

А ще цей формалізм дозволяє значно спростити рівняння Максвелла, зводячи їх до диференціальних рівнянь другого порядку для потенціалів. Окрім того, у квантовій електродинаміці саме потенціал A входить безпосередньо у рівняння Шредінгера через оператор імпульсу, що робить його фундаментальнішим за силове поле B у мікросвіті.

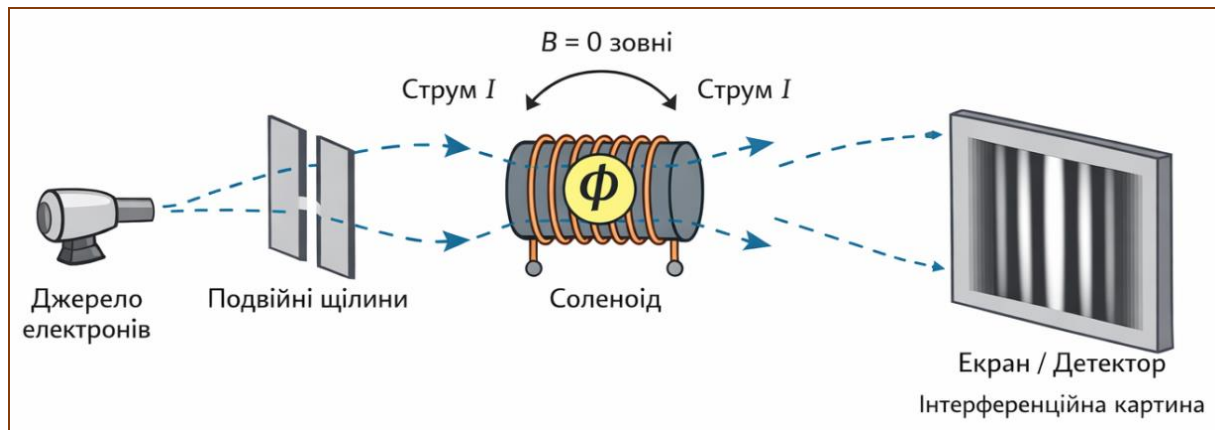

Рис. 1. Схема експерименту Ааронова-Бома

Висновки. Вчені припустили, що квантова частка, наприклад електрон, може відчувати вплив магнітного потенціалу навіть у тих областях простору, де саме магнітне поле дорівнює нулю. Це суперечило інтуїції класичної фізики, де відсутність сили означає відсутність впливу на рух. Для того, щоб довести цю гіпотезу, знадобилися десятиліття експериментальної роботи, кульмінацією якої став дослід Акіри Тonomури у 1986 році. Використавши мікроскопічний тороїдальний магніт, надійно екранований надпровідником, вчений зміг довести, що електрони змінюють свою фазу під дією векторного потенціалу в зоні, куди магнітне поле фізично не проникає [3]. Цей феномен, відомий як ефект Ааронова-Бома, не лише підтвердив реальність потенціалів, а й вказав на глибинну нелокальність квантового світу. Окрім того, нещодавні дослідження гравітаційного аналога цього ефекту на ультрахолодних атомах підтверджують, що подібні закономірності притаманні всім фундаментальним взаємодіям [4]. Таким чином, вивчення потенціалів перестає бути лише справою з математичного аналізу, адже воно відкриває шлях до розуміння того, як приховані структури Всесвіту керують поведінкою матерії на її найменших масштабах, змушуючи нас переглядати звичні межі між математичною моделлю та фізичною дійсністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Aharonov, Y., & Bohm, D. (1959). Significance of Electromagnetic Potentials in the Quantum Theory. *Physical Review*, 115(3), 485-491.
2. Chambers, R.G. (1960). Shift of an Electron Interference Pattern by Enclosed Magnetic Flux. *Physical Review Letters*, 5(1), 3-5.
3. Tonomura, A., et al. (1986). Evidence for Aharonov-Bohm effect with magnetic field completely shielded from electron wave. *Physical Review Letters*, 56(8), 792-795.
4. Overstreet, C., et al. (2022). Observation of a gravitational Aharonov-Bohm effect. *Science*, 375(6577), 226-229.

Отримано: 24.03.2026

Тетяна ПОВЕДА

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри фізики

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3244-6907>

Руслан ПОВЕДА

кандидат фізико-математичних наук, доцент,

доцент кафедри фізики

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0067-6153>

МОДУЛЬНА СПІВБЕСІДА ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНТЕРАКТИВНОГО ОЦІНЮВАННЯ ПЕРШОКУРСНИКІВ З «МЕХАНІКИ» У ЗВО

У роботі розглянуто модульну співбесіду як сучасний інструмент інтерактивного та формувального оцінювання в межах обов'язкового освітнього компонента «Механіка» для здобувачів вищої освіти 1-го курсу. Обґрунтовано доцільність переходу від традиційних індивідуальних завдань до структурованої діалогової процедури, що поєднує діагностику навчальних результатів із навчанням через оперативний зворотний зв'язок. Описано логіку організації модульної співбесіди, принципи добору запитань, а також критерійний підхід до оцінювання розуміння понять, задачного застосування та фізичної інтерпретації. Відзначено, що застосування модульної співбесіди сприяє глибшому засвоєнню фундаментальних розділів механіки, розвитку аргументованого фізичного мовлення. Зроблено висновок про ефективність запропонованого формату як дидактично доцільної практики формувального оцінювання в курсі механіки на початковому етапі університетської підготовки фахівця.

Ключові слова: модульна співбесіда, механіка, формувальне оцінювання, інтерактивні методи, підготовка вчителя фізики.

Актуальність теми. Метою викладання фахових навчальних дисципліни для здобувачів вищої освіти-майбутніх учителів фізики в університеті є формування в них наукового світогляду та сучасного фізичного мислення. Перший розділ, з якого розпочинається вивчення здобувачами вищої освіти загальної фізики, є «Механіка», який вивчають на перших етапах навчання. Якість засвоєння інших фізичних теорій, здатність вирішувати практичні завдання з фізики значною мірою залежить від розуміння законів механіки. Класична механіка є складовою частиною курсу фізики, що складає основу всього природознавства і відіграє визначальну роль у підготовці майбутнього вчителя фізики, формуванні у нього в процесі навчання цілісних уявлень про сучасну фізичну картину світу.

Мета публікації. Для досягнення поставленої мети під час вивчення курсу механіки необхідно активізувати роботу здобувачів вищої освіти на лекційних, практичних та лабораторних заняттях. Для активізації діяльності всіх здобувачів вищої освіти академічної групи необхідне впровадження інтерактивних підходів. Сучасна педагогіка рекомендує переважно такі інтерактивні методи: творчі завдання; робота в малих групах; інтерактивні лекції; інтерактивні вправи; звукові презентації; керовані дискусії. Всі ці методи спрямовані на діалогове навчання. Під час проведення аудиторних занять викладач повинен побудувати навчальний процес таким чином, щоб всі здобувачі вищої освіти були задіяні і тут є доцільним запровадження інтерактивного методу викладання навчальних дисциплін через використання сучасних комп'ютерних технологій, спілкування здобувач вищої освіти–здобувач вищої освіти, здобувач вищої освіти–викладач, викладач–здобувач вищої освіти, а також впровадження інтерактивних модульних співбесід.

Виклад основного матеріалу. Формувальне оцінювання є безперервним процесом, який відбувається під час навчання, коли можна здійснити корекцію навчальних дій (а не після його завершення) і головна його мета – не поставити оцінку, а допомогти здобувачу освіти вдосконалити свої знання та навички. Такий підхід забезпечує систематичний зворотний зв'язок і корекцію навчальних дій здобувача вищої освіти. Викладачу стає зрозуміліше як адаптувати освітній процес, а здобувачам вищої освіти – краще розуміти, що вони добре знають, а чому приділити більше уваги.

Модульна співбесіда є однією з форм навчання, яку можна проводити у формі бесіди викладача зі здобувачами з метою перевірки, оцінювання та підвищення рівня знань. Модульну співбесіду виступає одночасно і методом перевірки знань, і методом навчання. Найдоцільніше її проводити після завершення курсу лекцій, чи змістового модуля. Викладач організовує її в позанавчальний час здобувачів вищої освіти, де в процесі співбесіди з'ясовує рівень засвоєння матеріалу кожним з них. Для першокурсників це особливо важливо, оскільки допомагає перейти до університетських вимог і стилю мислення та розвиває аргументоване фізичне мовлення.

Модульна співбесіда не є новою формою навчання, проте за нашими спостереженнями, сьогодні її практично не використовують у закладах вищої освіти. Важливо, що в основі такої співбесіди лежить безпосереднє спілкування викладача з здобувачем освіти [2]. Під час співбесіди, в перебігу усної відповіді здобувача, залежно від її якості, викладач поступово може розширити поставлене запитання. Бесіда дає змогу з'ясувати не тільки формальні знання з даного питання, але і розуміння його ролі у всьому курсі, його зв'язку з іншими питаннями. При цьому з'ясовується, чи користувався здобувач освіти при вивченні курсу рекомендованою літературою. Можлива бесіда і іншого характеру, коли викладач ставить перед собою більш просте завдання – з'ясувати, чи засвоєні здобувачем основні ідеї курсу, чи знає він визначення, чи правильно формулює основні поняття, чи розуміє їх зміст. Основна перевага бесіди полягає у тому, що у даному випадку надається можливість отримати достатньо повне уявлення про якість підготовки здобувача з даного курсу і з'ясувати його потенційні можливості у вивченні фізики. Випадковість оцінки при такій формі навчання виключається, оскільки вимагає добре продуманих завдань від викладача і ретельної підготовки від здобувачів вищої освіти.

Наведемо приклад інтерактивної модульної співбесіди для здобувачів вищої освіти 1-го курсу з навчальної дисципліни «Механіка». Коло питань, які охоплює механіка, дуже велике. Проте, здобувачі, які вступають до ЗВО, частіше не проходять незалежне оцінювання з фізики. Тому, є потреба в адаптації цього курсу під потреби першокурсників, а саме – ґрунтовного повторення ключових питань з механіки шкільного рівня. Модульну співбесіду доцільно побудувати у 2 етапи: I етап – теоретичний матеріал; II етап – розв'язання якісних і кількісних задач різних рівнів.

I етап. Здобувачі вищої освіти наперед отримують перелік запитань, зміст яких відповідає теоретичному курсу. Запитання потрібно підбирати таким чином, щоб відповіді на них потребували не механічного запам'ятовування матеріалу, а глибокого розуміння та вміння його використовувати, наприклад:

1. *Що є матерія? Які види матерії вам відомі?*
2. *Що таке рух? Як співвідносяться рух і матерія?*

3. Яких поглядів на простір і час дотримуються в класичній (ньютонівській) механіці?
4. Коли закони класичної (ньютонівської) механіки не виконуються?
5. Що таке система відліку? Як обирається система відліку? Які системи відліку Ви знаєте?
6. Що таке система координат? Які системи координат Ви знаєте?
7. Яка система відліку вважається «нерухомою»? Чому тут останнє слово взято в лапки?
8. Яка система відліку вважається «абсолютною»? Чому останнє слово взято в лапки?
9. Яка із відомих систем відліку найбільш наближена до «абсолютної»? Чи існує абсолютна система відліку?
10. Що мають на увазі, коли кажуть про однорідність простору, ізотропність простору, однорідність часу?
11. Які практичні наслідки випливають із факту однорідності простору і дозволяють за початок СК обрати будь-яку точку простору?
12. Як практично здійснюється реєстрація визначених моментів часу? Як ця операція пов'язана з координатами годинника в просторі?
13. Що таке єдиний час? Які фактори впливають на єдиний час?
14. Який зв'язок існує між проблемою вимірювання відстані та часом?
15. Сформулюйте принцип відносності Галілея. Запишіть перетворення Галілея.
16. Що означає термін «описати рух»?
17. Дайте визначення траєкторії руху матеріальної точки. Чим відрізняється рівняння руху від рівняння траєкторії руху?
18. У чому полягають пряма і зворотна задачі кінематики?
19. Що таке початкові умови руху і яка їх роль у процесі розв'язування задач кінематики?
20. Чи залежить форма траєкторії від вибору систем відліку? Поясніть.

II етап. Розв'язування задач, які дібрані так, щоб якомога повніше охопити фізичні ситуації, характерні для розділу «Механіка». Задачі, що пропонуються здобувачам, розділені на рівні і їх список подається на початку вивчення курсу. Сюди входять якісні задачі, типові задачі з розділів механіки. Під час співбесіди здобувач вищої освіти випадковим чином вибирає задачі, для яких необхідно представити розгорнуте розв'язання з поясненнями. Наведемо приклади якісних задач [3], які дозволяють перевірити розуміння здобувачами фізичної суті явищ та є стартом для розв'язування складніших задач, нестандартних.

1. Чи правильне твердження: матеріальна точка – це тіло дуже малих розмірів?
2. Два тіла, рухаючись прямолінійно, здійснили рівні переміщення. Чи можна вважати, що й шляхи, пройдені ними, також рівні?
3. Чи взаємодіє із якимись тілами птах, що летить?
4. Коли розкривається парашут, його лямки досить сильно сминають парашутиста. Чому?
5. На Землі чи на Місяці більше зміститься тіло по горизонталі, якщо його кидати горизонтально з однакової висоти з рівними по модулю швидкостями?
6. Якої природи сили штовхають снаряд всередині ствола гармати?
7. У посудину циліндричної форми, що має невеликий отвір у боковій стінці біля дна, налили воду. Чи витікатиме вода через отвір під час вільного падіння посудини?

8. Чому вода не виливається з відерця, яке обертається з певною швидкістю у вертикальній площині?
9. Чи з однаковою силою діє птах на Землю, коли нерухомо сидить на Землі і коли низько висне над Землею в повітрі?
10. На яку точку хвилі, що поширюється в пружному середовищі, припадає максимум кінетичної і потенціальної енергій? Чому?

Наведемо приклади кількох типових задач, які рекомендуємо здобувачам вищої освіти самостійно розв'язати і представити їх розгорнуте розв'язання.

1. Тіло рівномірно ковзає по похилій площині з кутом нахилу 40° . Знайдіть коефіцієнт тертя ковзання між тілом і площиною.
2. Брусок масою $m = 1,5$ кг ковзає вниз по похилій площині з кутом $\alpha = 30^\circ$. Коефіцієнт тертя $\mu = 0,10$. Знайдіть прискорення бруска та силу тертя. Вважайте $g = 9,8$ м/с².
3. Автомобіль масою 1 т піднімається по шосе з підйомом 30° під дією сили тяги 7 кН. Коефіцієнт тертя між шинами і поверхнею $0,1$. Знайдіть прискорення автомобіля.
4. Візок масою 5 кг рухається по столу під дією гирі 2 кг, яка зв'язана з ним ниткою і звисає з краю стола. Визначте натяг нитки а) з урахуванням тертя; б) без врахування тертя.
5. Парашутист масою 80 кг робить затяжний стрибок. Визначте максимальну швидкість падіння парашутиста, якої він досягає перед відкриттям парашута. Коефіцієнт опору рухові $0,2$ кг/м.

Висновки. Проведення модульних співбесід з фахових навчальних дисциплін у ЗВО дає можливість об'єктивно оцінити рівень знань здобувачів вищої освіти, оскільки успіх у її складанні можливий лише за умови вдумливого та наполегливого опрацювання теоретичного матеріалу та розв'язування значної кількості якісних і кількісних задач. Виконуючи індивідуальну діяльність з підготовки до співбесіди, здобувачі вищої освіти поступово можуть переключатися з одного етапу на інший. Послідовність питань дає можливість зосередити увагу та мислення, що сприяє глибокому розумінню і засвоєнню знань. Метод модульної співбесіди має перевагу в переведенні процесу оцінювання з рівня комп'ютерного тестування на рівень інтерактивного спілкування з розгорнутим зворотнім зв'язком.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна фізика в прикладах, запитаннях і відповідях. Механіка: навчальний посібник / В.Ф. Коваленко. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 223 с. URL: https://rex.knu.ua/wp/wp-content/uploads/2017/10/Kovalenko_Mechanics.pdf
2. Клеопа І.А., Петрук В.А. Ігровий колоквиум «Лабіринт» в умовах змішаного навчання вищої математики здобувачів вищої освіти технічного ЗВО. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2022. Вип. 63. С. 192-202.
3. 100 якісних задач з механіки. URL: <https://naurok.com.ua/zbirnik-zadach-100-yakisnih-zadach-po-temi-mehanika-z-vidpovidyami-141166.html>

Отримано: 24.03.2026

Олександр СЛОБОДЯНЮК

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри комп'ютерних наук

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5195-3053>

ОГЛЯД СУЧАСНИХ НЕЙРОМЕРЕЖЕВИХ МОДЕЛЕЙ СТЕГОАНАЛІЗУ: CNN, VISION TRANSFORMERS ТА ГІБРИДНІ АРХІТЕКТУРИ

У статті розглянуто сучасні тенденції розвитку стегоаналізу – методів виявлення прихованої інформації у цифрових медіафайлах. В умовах стрімкого вдосконалення технологій приховування даних стегоаналіз стає важливим інструментом кібербезпеки, що дозволяє виявляти приховані канали зв'язку та запобігати витокам інформації у державному, корпоративному та криміналістичному середовищі. Особлива увага приділяється нейромережевим підходам, зокрема CNN та Vision Transformers, які забезпечують автоматизований аналіз статистичних аномалій у зображеннях. Поєднання локального вилучення ознак і глобального контекстного аналізу в гібридних архітектурах підвищує точність детектування навіть складних адаптивних методів стеганографії. Актуальність дослідження зумовлена зростанням кіберзагроз та розвитком генеративних алгоритмів (зокрема GAN), що ускладнюють виявлення стегоконтенту. Розробка та вдосконалення інтелектуальних моделей стегоаналізу є ключовою умовою підвищення рівня цифрової безпеки.

Ключові слова: стегоаналіз, нейромережовий CNN, SRNet, GAN.

Актуальність теми. Теоретичний фундамент сучасного нейромережевого стегоаналізу базується на концепції виявлення слабких аномалій у статистичному розподілі значень елементів медіаконтейнера, що виникають внаслідок вбудовування сторонньої інформації. Основна наукова складність цього процесу полягає в тому, що потужність корисного сигналу (прихованого повідомлення) є надзвичайно малою порівняно з енергією самого носія (зображення, аудіо чи відео), що створює ситуацію вкрай низького відношення сигнал/шум. Традиційні підходи десятиліттями спиралися на теорію перевірки статистичних гіпотез та розробку так званих "багатих моделей" (Rich Models), які вимагали глибокого експертного знання предметної області для ручного формування векторів ознак [6]. Проте нейромережовий підхід докорінно змінив цю парадигму, переосмисливши стегоаналіз як задачу класифікації образів у просторі надвисокої розмірності, де нейронна мережа самостійно оптимізує фільтри для виділення залишкового шуму. Математично це обґрунтовується здатністю глибоких згорткових мереж (CNN) ефективно апроксимувати складні нелінійні залежності між сусідніми пікселями, які неминуче порушуються навіть при використанні найбільш досконалих алгоритмів вбудовування, що мінімізують функцію спотворення, таких як S-UNIWARD або WOW [11]. Таким чином, замість пошуку конкретних ознак, сучасні системи фокусуються на вивченні ієрархічних представлень даних, де на нижніх рівнях виділяються текстурні особливості, а на верхніх – складні статистичні закономірності, притаманні модифікованим контейнерам.

Архітектурна еволюція нейромережових стегоаналізаторів пройшла стрімкий шлях від адаптованих моделей комп'ютерного зору до спеціалізованих структур, що враховують тонку фізику цифрового сигналу. Ключовим архітектурним елементом сучасних мереж є шар попередньої обробки, який зазвичай складається з набору високочастотних фільтрів (наприклад, ядра фільтрів SRM), призначених для придушення низькочастотного візуального контенту та акцентування уваги на високочастотних компонентах, де зосереджений

стегошум [9]. Розвиток таких архітектур як XuNet та YeNet продемонстрував критичну важливість вибору функцій активації (наприклад, TanH або модифіковані ReLU) та спеціалізованих стратегій пулінгу (Pooling), що запобігають усередненню слабких змін значень пікселів, які є критично важливими для детекції. Найбільш прогресивні концепції, реалізовані в мережі SRNet (Steganalysis Residual Network), повністю відмовляються від використання фіксованих ядер фільтрів на користь глибоких залишкових зв'язків (skip connections) [5]. Це дозволяє мережі автоматично адаптувати свої внутрішні механізми вилучення ознак до конкретного типу шуму, забезпечуючи високу точність виявлення навіть при критично низькій щільності вбудовування (менше 0.1 біт на піксель), що раніше вважалося зоною невпевненого розпізнавання для автоматизованих систем [1].

Сучасні підходи дедалі частіше інтегрують принципи змагального навчання та генеративно-змагальних мереж (GAN) у процеси проєктування стегоаналізаторів. У цій теоретичній моделі стегоаналіз розглядається як динамічна гра з нульовою сумою, де класифікатор (дискримінатор) тренується паралельно з інтелектуальним генератором стего-повідомлень. Такий підхід дозволяє створювати умови для постійної самооптимізації системи, де аналізатор змушений знаходити дедалі тонші ознаки вбудовування, щоб протистояти вдосконаленому генератору [10]. Важливою перевагою такого методу є можливість подолання проблеми "перенавчання" на конкретних базах даних. Окрім того, активно розвивається напрямок універсального або "сліпого" стегоаналізу, який базується на методах трансферного навчання (transfer learning). Це дозволяє використовувати знання, здобуті моделлю на великих масивах даних загального призначення, і шляхом тонкого налаштування (fine-tuning) адаптувати їх до специфічних завдань виявлення прихованих каналів у реальних умовах [7]. Використання механізмів уваги (Attention Mechanisms) у новітніх архітектурах дозволяє мережам динамічно визначати найбільш інформативні ділянки контейнера (наприклад, області з високою ентропією або складною текстурою), де ймовірність вбудовування є найвищою, що суттєво знижує кількість хибнопозитивних спрацювань [3].

Перспективним вектором розвитку теоретичних засад стегоаналізу є вирішення проблеми стійкості до розбіжності джерел (Cover Source Mismatch), коли характеристики тренувальних та тестових зображень суттєво відрізняються через різні умови освітлення або параметри сенсорів камер. Сучасні дослідження спрямовані на створення архітектур, здатних виділяти інваріантні ознаки вбудовування, які не залежать від контенту носія. Це вимагає залучення методів глибокого навчання з підкріпленням та байєсівських нейронних мереж для оцінки невпевненості класифікації [11]. Окрім того, інтеграція стегоаналізу безпосередньо в мережеві шлюзи та системи моніторингу трафіку потребує оптимізації архітектур для роботи в режимі реального часу, що досягається шляхом квантування ваг нейромереж та використання апаратних прискорювачів. Наступний технологічний стрибок очікується від застосування квантових нейронних мереж, які теоретично здатні обробляти багатовимірні простори ознак з експоненціальною швидкістю, забезпечуючи миттєву детекцію навіть найбільш складних крипто-стеганографічних конструкцій у глобальних мережах [8]. Така конвергенція глибокого навчання, теорії сигналів та перспективних обчислювальних методів формує надійний щит у сучасній системі кібербезпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стегоаналіз як прикладна дисципліна у сфері кібербезпеки фокусується на виявленні фактів прихованої передачі інформації в ци-

фрових медіаоб'єктах. Основним концептуальним поділом у цій галузі є розмежування між специфічним (targeted) та універсальним (blind) підходами. Специфічний стегоаналіз базується на апіорному знанні алгоритму вбудовування, що дозволяє розробляти архітектури, орієнтовані на виявлення конкретних статистичних аномалій, характерних для певного методу приховування [4]. Натомість універсальний стегоаналіз спрямований на детекцію будь-яких сторонніх даних, незалежно від способу їх імплементації. Сучасні архітектурні рішення в цій сфері еволюціонували від простої перевірки цілісності файлів до складного багатофакторного аналізу медіаконтенту, де ключову роль відіграє здатність алгоритму відокремити природний шум цифрового сигналу від штучного шуму, внесеного стegosистемою під час модифікації найменш значущих бітів (LSB) або коефіцієнтів стиснення [2].

На *рис. 1* відображено класифікацію основних тенденцій у розвитку сучасних нейромережових моделей стегоаналізу.

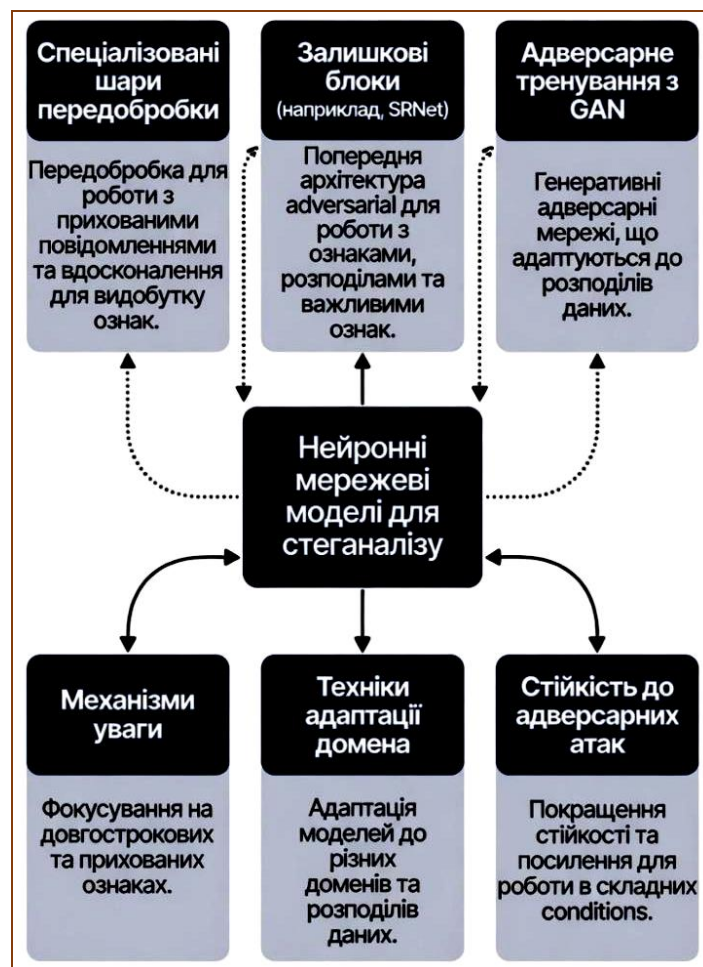

Рис. 1. Сучасні підходи до розробки методів нейромережевого стегоаналізу

Традиційна парадигма стегоаналізу, що домінувала до появи глибокого навчання, спиралася на архітектури з ручним проєктуванням ознак (hand-crafted features). Ключовим концептом тут є використання так званих "багатих моделей" (Rich Models), яскравим прикладом яких є Spatial Rich Model (SRM).

Архітектурно цей підхід реалізується через застосування великої кількості лінійних та нелінійних фільтрів високих частот для обчислення залишків (residuals) зображення. Отримані дані підлягають квантуванню та побудові конкурентних матриць, які слугують векторами ознак для класифікаторів [6]. Основна відмінність цього підходу полягає у фо-

кусуванні на статистичних моментах високих порядків. Проте такі архітектури стикаються з проблемою величезної розмірності простору ознак, що вимагає значних обчислювальних ресурсів для навчання класифікаторів типу Ensemble Classifier або Support Vector Machine (SVM), при цьому вони залишаються дуже чутливими до типу носія [9].

Революційним етапом розвитку стегоаналізу став перехід до глибокого навчання, зокрема спеціалізованих згорткових нейронних мереж (CNN), які автоматизують видобуток ознак і поєднують фільтрацію та класифікацію в єдину систему. Архітектури типу YeNet, XuNet і SRNet інтегрують попередню фільтрацію в перші шари мережі за допомогою фіксованих або навчених ядер, подібних до SRM-фільтрів [11]. Це дає змогу виявляти найбільш інформативні ділянки зображення та ефективно працювати з наднизькими payload (< 0.1 bpp) завдяки механізмам залишкового навчання та Global Average Pooling [5].

Важливим напрямом є використання GAN, де стегоаналізатор виступає дискримінатором у змагальній моделі «генератор – детектор». Такий підхід підвищує адаптивність до нових методів приховування та формує своєрідний «імунітет» системи [10]. Додатково застосовується transfer learning для перенесення знань з великих датасетів на задачі виявлення прихованих каналів за обмежених даних [1].

Окремо розвиваються моделі для частотної області та відеопотоків, що аналізують DCT-коефіцієнти, вектори руху й артефакти квантування (JPEG). Гібридні підходи поєднують аналіз контенту та метаданих, що важливо для моніторингу трафіку в реальному часі [7].

Загалом спостерігається перехід від жорстких математичних моделей до самонавчальних інтелектуальних систем. Водночас залишаються проблеми інтерпретованості («чорна скринька») та стійкості до adversarial attacks. Перспективи пов'язані з розробкою robust-архітектур і потенційним використанням квантових обчислень для аналізу складних крипто-стеганографічних конструкцій [3].

Висновки. Сучасні тенденції в стеганографії дійсно відображають постійну еволюцію цієї галузі. З появою нових технологій і методів, стеганографія продовжує відігравати важливу роль у забезпеченні безпечного та непомітного обміну даними.

Особливо слід відзначити використання методів штучного інтелекту, таких як глибоке навчання, для створення більш надійних та адаптивних стеганографічних систем. Ці методи дозволяють приховувати інформацію в різних типах даних, включаючи зображення, аудіо, відео та мережеві протоколи, з високим ступенем непомітності та стійкості до стегоаналізу.

Важливим напрямком розвитку є також квантова стеганографія, яка обіцяє забезпечити абсолютний захист інформації завдяки використанню принципів квантової механіки. Разом з тим, дослідження в галузі стеганографії в ДНК та "Інтернеті речей" відкривають нові можливості для застосування цієї технології в біології, медицині та промисловості.

Незважаючи на значний прогрес у розвитку стеганографії, важливо пам'ятати про постійне вдосконалення методів стегоаналізу. Тому дослідникам необхідно зосередити зусилля на розробці нових, більш стійких до виявлення методів приховування інформації. В цілому, стеганографія залишається актуальною та перспективною галуззю досліджень, яка має значний потенціал для застосування в різних сферах людської діяльності. З розвитком технологій та зростанням потреб у безпеці інформації, можна очікувати подальшого розвитку стеганографії та появи нових, ще більш ефективних методів приховування даних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жила С.С., Ковальчук Л.В. Аналіз сучасних методів стеганоаналізу цифрових зображень. *Захист інформації*. 2020. Т. 22, № 1. С. 15–24.
2. Конахович Г.Ф., Пузиренко О.Ю. Комп'ютерна стеганографія: теорія і практика. Київ: МК-Прес, 2006. 288 с.
3. Семінарський О.В. Архітектурні особливості нейромережевих систем стегоаналізу. *Наукові нотатки*. 2021. Вип. 71. С. 112–119.
4. Хорошко В.О., Азаров О.Д., Шелест М.С., Яремчук Ю.Є. Основи комп'ютерної стеганографії: навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2014. 198 с.
5. Boroumand M., Chen M., Fridrich J. Deep Residual Network for Steganalysis of Digital Images. *IEEE Transactions on Information Forensics and Security*. 2019. Vol. 14, No. 5. P. 1181–1193.
6. Fridrich J. Steganography in Digital Media: Principles, Algorithms, and Applications. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 448 p.
7. Holub V., Fridrich J. Low-Complexity Features for JPEG Steganalysis Using Undecimated DCT. *IEEE Transactions on Information Forensics and Security*. 2015. Vol. 10, No. 2. P. 219–228.
8. Johnson N.F., Duric Z., Jajodia S. Information Hiding: Steganography and Watermarking – Attacks and Countermeasures. Boston: Kluwer Academic Publishers, 2001. 144 p.
9. Kodovsky J., Fridrich J., Holub V. Ensemble Classifiers for Steganalysis of Digital Media. *IEEE Transactions on Information Forensics and Security*. 2012. Vol. 7, No. 2. P. 432–444.
10. Shi Y.Q., Kim H.J., Pérez-González F. Digital Watermarking and Steganography. Berlin: Springer, 2017. 435 p.
11. Ye J., Ni J., Yi Y. Deep Learning Hierarchical Representations for Image Steganalysis. *IEEE Transactions on Information Forensics and Security*. 2017. Vol. 12, No. 11. P. 2545–2557.

Отримано: 24.03.2026

Олена СМАЛЬКО

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних наук

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7093-291X>

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА У РОБОТІ ІТ-ФАХІВЦЯ

У статті розглянуто ключові етичні аспекти проєктування сучасних інформаційних систем та визначено межі відповідальності розробника за безпеку й приватність користувачів. Акцентовано увагу на інтеграції міжнародних етичних стандартів у технічні процеси розробки для забезпечення прозорості та справедливості алгоритмічних рішень.

Ключові слова: професійна етика, ІТ-фахівець, архітектура системи, відповідальне проєктування, конфіденційність даних, професійна відповідальність.

Актуальність теми. Сучасний ІТ-фахівець вийшов за межі суто технічного виконання завдань і став архітектором цифрового простору, чиї рішення безпосередньо визначають рівень безпеки та конфіденційності учасників інформаційної взаємодії. Оскільки технологічні інновації розвиваються значно швидше за нормативно-правову базу, саме професійна етика постає дієвим регулятором. Вона запобігає впровадженню маніпулятивних механізмів та архітектурних вразливостей, забезпечуючи створення надійних інформаційних систем.

Мета публікації – висвітлити ключові етичні принципи діяльності ІТ-фахівця та визначити його роль у забезпеченні конфіденційності й прозорості архітектурних рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна етика в роботі ІТ-фахівця сьогодні розглядається як фундаментальна складова системної інженерії, що безпосередньо впливає на надійність та суспільну прийнятність технологічних продуктів. У добу тотальної цифровізації обов'язки розробника виходять далеко за межі написання безпомилкового коду; вони охоплюють прогнозування соціальних, правових та етичних наслідків функціонування створених алгоритмів. Фундаментальні засади такої діяльності закладені у Кодексі етики Асоціації обчислювальної техніки (АСМ) [1], який проголошує пріоритет суспільного блага та захисту прав людини. Згідно з цим документом, фахівець не має права бути пасивним виконавцем технічних завдань, якщо вони суперечать принципам безпеки або конфіденційності. Навпаки, професіоналізм виявляється у здатності критично аналізувати запити замовника та пропонувати рішення, що мінімізують ризики для кінцевого користувача, незалежно від масштабу системи. Кожна технічна специфікація має проходити внутрішню етичну експертизу самого розробника, оскільки саме він найкраще розуміє потенційні вразливості та приховані механізми роботи програмного забезпечення.

Важливим аспектом професійної етики є усвідомлення фахівцем власної ролі у формуванні архітектури системи. Кожне технічне рішення – від вибору структури бази даних до розробки протоколів обміну інформацією – містить у собі етичний складник. Якщо розробник закладає в систему можливість надмірного збору персональних даних, мотивуючи це зручністю майбутнього аналізу, він свідомо створює фундаментальну вразливість. Етично відповідальний підхід вимагає дотримання принципу мінімізації даних, де збирається лише та інформація, що є критично необхідною для виконання функцій продукту. Це стає основою проєктованої конфіденційності, де захист приватного життя інтегрований у логіку роботи системи на рівні коду, а не додається як зовнішня надбудова після завершення розробки. Таким чином, архітектурна чесність фахівця стає запобіжником проти накопичення прихованих дефектів, які з часом можуть призвести до масштабних витоків інформації або незаконного доступу до приватних відомостей.

Особливе місце у професійній діяльності займає боротьба з маніпулятивними методами взаємодії з користувачем. Професійна чесність ІТ-фахівця виявляється у створенні прозорих та зрозумілих алгоритмів, логіка яких не прихована від суб'єкта даних. Часто під тиском комерційних показників розробники змушені впроваджувати інтерфейсні рішення, які змушують користувача надавати згоду на обробку інформації поза власною волею. Проте етичний стандарт професії вимагає відмови від таких практик на користь алгоритмічної підзвітності. Фахівець має гарантувати, що система діє передбачувано, а користувач має повний контроль над своїми даними та може легко відстежити шлях їхнього використання. Пріоритет короткострокових комерційних цілей над етичними засадами призводить до зниження якості технічних рішень та створює ризики для безпеки продукту, що зрештою підриває довіру до цифрових технологій. Усунення таких ризиків вимагає не лише технічних знань, а й розуміння психології взаємодії та правових норм, що регулюють цифрові відносини.

Перехід від теоретичних етичних міркувань до реальної інженерної практики стає можливим завдяки впровадженню стандарту IEEE 7000-2021, який регламентує процеси вирішення етичних питань під час проєктування систем [2]. Він пропонує методологію ціннісно-

орієнтованого проєктування, яка вимагає від фахівця проводити аналіз суспільних ризиків ще на етапі збору вимог до системи. За такого підходу етичні пріоритети стають рівноправними з технічними характеристиками швидкодії чи масштабованості, що дозволяє інтегрувати вимоги безпеки в усі етапи життєвого циклу розробки програмного забезпечення.

Використання міжнародних інженерних норм дозволяє розробнику аргументовано відстоювати свою позицію перед керівництвом або замовником, доводячи, що дотримання етичних засад є запорукою довгострокової стабільності продукту. Це створює нову культуру розробки, де відповідальність за якість архітектури невід’ємна від відповідальності за добробут користувачів. Фахівець, спираючись на визнані стандарти, перетворює суб’єктивні моральні переконання на об’єктивні технічні обмеження, які роблять систему безпечнішою.

Зрештою, роль IT-фахівця як відповідального проєктувальника стає вирішальною в умовах автоматизації процесів прийняття рішень. Це вимагає безперервного вдосконалення не лише технічних навичок, а й розуміння етичного контексту для запобігання алгоритмічній упередженості та дискримінації. Поєднання глибокої експертизи з професійною чесністю дозволяє створювати системи, що працюють на користь людини, гарантуючи справедливість та надійність цифрових послуг у середовищі, де технологічна складність постійно зростає.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що професійна етика в роботі IT-фахівця еволюціонувала з набору декларативних гасел у практичний фундамент інженерної кваліфікації. Успішність сучасного програмного продукту сьогодні визначається не лише його швидкістю чи функціональністю, а й рівнем довіри користувача, що безпосередньо залежить від архітектурної чесності та алгоритмічної прозорості. Відповідальне проєктування на основі міжнародних стандартів, зокрема IEEE 7000-2021, дозволяє розробнику втілити етичні цінності у конкретні технічні вимоги, створюючи системи, безпечні на рівні самої архітектури.

Аналіз підтверджує, що вміння фахівця розпізнавати ризики для приватності ще на етапі проєктування системи свідчить про його високу фахову зрілість та відповідальність. Відмова від маніпулятивних шаблонів і впровадження принципів проєктованої конфіденційності дозволяють мінімізувати довгострокові загрози для приватного життя особистості. У цифрову епоху етичний підхід стає стратегічною перевагою, що гарантує сталий розвиток технологій та захист прав кожного користувача. Таким чином, поєднання технічної експертизи з професійною етикою є необхідною умовою для побудови надійних і справедливих інформаційних інфраструктур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. ACM Code of Ethics and Professional Conduct. *Association for Computing Machinery*. 2018. URL: <https://www.acm.org/code-of-ethics>
2. IEEE Std 7000-2021. IEEE Standard Model Process for Addressing Ethical Concerns during System Design. *IEEE Computer Society*, 2021. 86 p.

Отримано: 24.03.2026

Юрій СМОРЖЕВСЬКИЙ

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри математики

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9832-3390>

ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЧЕРЕЗ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ПРИКЛАДНИХ ЗАДАЧ НА ВІДСОТКИ ТА ПРОПОРЦІЇ

У роботі обґрунтовано роль прикладних задач як ефективного засобу формування ключових та предметних компетентностей учнів.

Ключові слова: математична компетентність, прикладні задачі, відсотки, пропорція, математичне моделювання.

Актуальність теми. У сучасній парадигмі освіти математична компетентність розглядається не лише як володіння алгоритмами, а як здатність особистості застосовувати математичні методи для розв'язання реальних життєвих проблем.

Тема відсотків та пропорцій є «місточком» між абстрактною математикою та повсякденним життям. Вона пронизує всі сфери: від фінансової грамотності до хімічних технологій та кулінарії.

Мета публікації – теоретично обґрунтувати та методично розкрити потенціал прикладних задач на відсотки та пропорції як дієвого інструменту формування математичної компетентності учнів, а також продемонструвати зв'язок цих тем із реальними життєвими ситуаціями.

Виклад основного матеріалу. Формування математичної компетентності у процесі вивчення тем «Відсотки» та «Пропорції» має ґрунтуватися на принципі контекстного навчання. Це означає, що математична задача повинна виступати не як абстрактна вправа, а як модель реальної життєвої ситуації.

Процес розв'язування прикладних задач на відсотки та пропорції ми розглядаємо через три взаємопов'язані етапи: створення математичної моделі, реалізація моделі, інтерпретація результатів.

Для системного формування компетентностей доцільно впроваджувати задачі за такими напрямками:

- *Задачі соціально-економічного характеру:* Розрахунок банківських відсотків (простих та складних), податкових відрахувань, аналіз споживчого кошика, планування сімейного бюджету через відсотковий розподіл витрат.
- *Задачі з природничим складником:* Обчислення масової частки речовини у сплавах та розчинах (методика змішування), розрахунок вологості ґрунту чи виходу чистого продукту в агротехнологіях.
- *Виробничо-технологічні задачі:* Зміна масштабів на картах та кресленнях, розрахунок допусків і похибок у деталях, визначення ККД механізмів.

Ефективність формування компетентності зростає за умови використання варіативних методів розв'язування. Наприклад, одну й ту саму задачу на відсотки доцільно розв'язати трьома способами:

- 1) через зведення до одиниці;
- 2) за допомогою десяткових дробів;
- 3) шляхом складання пропорції.

Такий підхід розвиває когнітивну гнучкість – здатність учня обирати найраціональ-
ніший шлях розв’язання залежно від умов задачі.

Особливу увагу слід приділяти задачам із надлишковими або недостатніми даними,
що змушує учня критично оцінювати інформацію, шукати додаткові джерела та самостійно
визначати необхідні параметри для побудови моделі.

Висновки. Систематичне використання прикладного складника під час вивчення відсот-
ків та пропорцій дозволяє нівелювати формалізм у знаннях учнів. Математична компетент-
ність у цьому контексті виступає як інтегрований результат, що поєднує логічне мислення, об-
числювальні навички та здатність до прийняття обґрунтованих рішень у повсякденному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бевз Г.П., Бевз В.Г. Методика навчання математики: навч. посіб. Київ: Генеза, 2019. 416 с.
2. Бурда М.І., Васильєва Д.В. Особливості формування математичної компетентності учнів ос-
новної школи. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педаго-
гічні науки*. 2020. Вип. 1 (100). С. 44–53.
3. Васильєва Д.В. Прикладні задачі як засіб формування математичної грамотності учнів. *Мате-
матика в рідній школі*. 2018. № 5. С. 12–17.
4. Раков С.А. Математична освіта: компетентнісний підхід з використанням ІКТ: монографія.
Харків: Факт, 2005. 360 с.

Отримано: 24.03.2026

Віктор СОРИЧ

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри математики

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6239-2391>

Ніна СОРИЧ

кандидат фізико-математичних наук, доцент

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3404-0372>

НАЙКРАЩЕ НАБЛИЖЕННЯ В СЕРЕДНЬОМУ ЛІНІЙНОЇ КОМБІНАЦІЇ ПАРНИХ ЯДЕР БЕРНУЛЛІ

Досліджено питання побудови тригонометричних многочленів найкращого наближення в ме-
триці простору L сумовних функцій лінійної комбінації парних ядер Бернуллі та обчислено точні
значення їх величин найкращого наближення в залежності від значень параметра задачі α .

Ключові слова: ядра Бернуллі, лінійні комбінації, умови Нікольського та Нада, періодичні
інтеграли.

Актуальність теми. Задачею відшукування відстані (найменшої) між фіксованою фун-
кцією $f(\cdot)$ простору L та тригонометричним многочленом $T_{n-1}(t)$ степеня $n - 1$ називають
задачу відшукування величини

$$E_n(f)_L = \|f(\cdot) - T_{n-1}(\cdot)\|_L. \quad (1)$$

Многочлен $T_{n-1}^*(t)$, на якому реалізується інфімум в (1), називають многочленом найкращого наближення функції $f(\cdot)$ в просторі L і він характеризується твердженням: (див., наприклад, [1, с. 237])

$$\int_0^{2\pi} T_{n-1}^*(t) \operatorname{sign}[f(t) - T_{n-1}^*(t)] dt = 0, \quad (2)$$

який би не був тригонометричний многочлен $T_{n-1}(t)$ степеня $n-1$.

Нехай сумовна функція $f(x)$ записується у вигляді згортки

$$f(x) = \frac{a_0(f)}{2} + \frac{1}{n} \int_0^{2\pi} K(t) \varphi(x+t) dt = \frac{a_0(f)}{2} + \varphi \cdot K, \quad (3)$$

де $\varphi(\cdot) \in S_M$, $\varphi(\cdot) \perp 1$, $K(t) \in L$, множину таких функцій позначимо через $C_{\beta, \infty}^\psi$.

Для дослідження величин (1) на множинах функцій, які можна записувати згортками вигляду (3), розроблений ряд загальних прийомів. Усі відомі до цього часу точні значення величин найкращих наближень функцій заданих на класах згорток були отримані для класів, породжених ядрами, що задовольняють умову Нікольського A_n^* або навіть більш жорстку, ніж A_n^* , умову Надя N_n^* (див., наприклад, [1, с. 242]).

Означення 1. Говорять, що сумовна 2π – періодична функція $K(t)$, яка тотожно не дорівнює нулю, задовольняє умову N_n^* , $n \in \mathbb{N}$, ($K \in N_n^*$), якщо існують тригонометричний многочлен $T_{n-1}^*(\cdot)$ степеня $n-1$ і точка $\xi = \xi_n \in \left[0, \frac{\pi}{n}\right]$ такі, що різниця $K(t) - T_{n-1}^*(t)$ змінює знак на $[0, 2\pi]$ у точках $t_k = \xi + \frac{k\pi}{n}$, $k = 0, 1, \dots, 2n-1$, і тільки в них.

Мета публікації. Дане повідомлення є продовженням досліджень розпочатих в [3] на випадок лінійних комбінацій парних ядер. Встановлено нові достатні умови, що забезпечують належність відповідних ядер згорток та їх лінійних комбінацій до множини N_n^* ; доведено належність лінійних комбінацій двох ядер Бернуллі до множини $N_{n,p}^*$ (означення цієї множини див., напр., в [3]). На цій основі знайдено точні значення величин найкращих наближень ядер згорток $K(t, \alpha)$ при значеннях параметру α , що забезпечують рівномірну інтерполяцію. Поряд із цим, при малому значенні степеня $n = 1, 2$, пропонується підхід (вперше) до знаходження величини найкращого наближення $E_n(K)_L$ при значеннях параметру α , що відповідають нерівномірній інтерполяції.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо лінійну комбінацію двох парних ядер Бернуллі порядку 2 та 4, це буде алгебраїчний многочлен четвертого степеня:

$$K(t) = K(t, \alpha) = \sum_{k=1}^{\infty} \frac{\cos \cos kt}{k^2} + \alpha \sum_{k=1}^{\infty} \frac{\cos \cos kt}{k^4} = \frac{1}{12} (3t^2 - 6\pi t + 2\pi^2) + \alpha \left(-\frac{t^4}{48} + \frac{\pi t^3}{12} - \frac{\pi^2 t^2}{12} + \frac{\pi^4}{90} \right), \quad t \in [0; 2\pi]. \quad (4)$$

Прийmemo за $\Delta_n(t, \alpha)$ різницю $\Delta_n(t, \alpha) = K(t, \alpha) - T_{n-1}^*(t)$. У раніше проведених дослідженнях по розв'язуванню задачі знаходження точних значень величин найкращих наближень виду (1) встановлювався той факт, що тригонометричний многочлен $T_{n-1}^*(t)$, який інтерполює функцію $K(t)$ в рівномірно розташованих на проміжку $[0, 2\pi[$ точках вигляду $\frac{\theta_n \pi}{n}, \frac{\theta_n \pi + \pi}{n}, \frac{\theta_n \pi + 2\pi}{n}, \dots, \frac{\theta_n \pi + (2n-2)\pi}{n}$, де $\theta_n \in [0, 1]$, інтерполює її також і у точці $\frac{\theta_n \pi + (2n-1)\pi}{n}$ та інших точок співпадання тригонометричного многочлена $T_{n-1}^*(t)$ та функції $K(t)$ на періоді довжиною 2π немає. Поряд з цим в [3] наведений приклад існування таких лінійних комбінацій та тригонометричних многочленів, для яких різниця $\Delta_n(t, \alpha)$ має більше за $2n$ коренів.

Дана робота є продовженням досліджень, розглянутих у статті [7] на випадок лінійної комбінації парних ядер Бернуллі.

Розглянемо спочатку випадки рівномірної інтерполяції ядра $K(t, \alpha)$ на періоді. (Зауважимо, що функція $\Delta_1(t, \alpha)$ ($\Delta_2(t, \alpha)$) не може перетворюватися в нуль більше ніж в чотирьох (шести) точках відповідно. Доведення цього можна провести стандартним методом, наприклад, як це зроблено в [5, с. 64], а також те, що при невід'ємних значеннях α належність ядер множині N_n^* встановлена науковцями раніше, зокрема і авторами).

1. Нехай кількість нулів функції $\Delta_1(t, \alpha)$ на періоді дорівнює 2, нулі розташовані рівномірно. З'ясуємо при яких значеннях параметра α це можливо. Зауважимо, що тригонометричний многочлен $T_{n-1}(t)$ степеня $n-1$ довільну функцію $f(t)$ на проміжку довжиною 2π може інтерполювати в $2n-1$ наперед вибраних точці, причому такий многочлен єдиний (при $n=1, 2 \cdot 1 - 1 = 1$). Проінтерполюємо ядро $K(t, \alpha)$ многочленом $T_o^*(t) = a_0^*$ в точці $t = \frac{\pi}{2}$. Тоді різниця $\Delta_1(t, \alpha)$ перетвориться в нуль і в точці $t = \frac{3\pi}{2}$. Дослідимо системи:

$$1a) \left\{ \Delta_1(0, \alpha) \geq 0 \quad \Delta_1(\pi, \alpha) \leq 0 \quad \Delta_1\left(\frac{\pi}{2}, \alpha\right) = 0, \right. \quad (5)$$

$$\text{та } 1б) \left\{ \Delta_1(0, \alpha) \leq 0 \quad \Delta_1(\pi, \alpha) \geq 0 \quad \Delta_1\left(\frac{\pi}{2}, \alpha\right) = 0. \right. \quad (6)$$

Із рівності $\Delta_1\left(\frac{\pi}{2}, \alpha\right) = 0$ в цих системах визначаємо $a_0^* = -\frac{\pi^2}{48} - \alpha \frac{7\pi^4}{11520}$.

Тоді із системи 1a) в (6) маємо обмеження $\alpha \geq -\frac{240}{5\pi^2}$, а із 1б) $\alpha \leq -\frac{720}{43\pi^2}$.

2. Нехай кількість рівномірно розташованих на періоді нулів функції $\Delta_2(t, \alpha)$ дорівнює 4. В цьому випадку виберемо ту різницю $\Delta_2(t, \alpha)$, яка має нулі в точках $\frac{\pi}{4}, \frac{3\pi}{4}, \frac{5\pi}{4}, \frac{7\pi}{4}$ (точок інтерполяції при $n=2: 2 \cdot 2 - 1 = 3$).

Дослідимо системи:

$$2a) \begin{cases} \Delta_2(0, \alpha) \geq 0, \\ \Delta_2(\pi, \alpha) \geq 0, \\ \Delta_2\left(\frac{\pi}{4}, \alpha\right) = 0, \\ \Delta_2\left(\frac{3\pi}{4}, \alpha\right) = 0, \end{cases} \text{ та } 2б) \begin{cases} \Delta_2(0, \alpha) \leq 0, \\ \Delta_2(\pi, \alpha) \leq 0, \\ \Delta_2\left(\frac{\pi}{4}, \alpha\right) = 0, \\ \Delta_2\left(\frac{3\pi}{4}, \alpha\right) = 0. \end{cases} \quad (7)$$

Із рівностей системи 2a) в (7) маємо $\{a_0^* = -\frac{\pi^2}{96} - \frac{\alpha 7 \pi^4}{92160}, a_1^* = \frac{\sqrt{2} \pi^2}{16} + \alpha \pi^4 \frac{11\sqrt{2}}{1536}\}$, а із системи нерівностей одержимо $\alpha \geq -\frac{96(36\sqrt{2} + 813)}{6635\pi^2}$. Втім, при невід'ємних значеннях α , належність ядра $K(t, \alpha)$ множині N_2^* встановлена раніше. Якщо ж розглянути систему 2б), то приходимо до висновку: при значеннях параметра $\alpha \leq -\frac{192(420\sqrt{2} + 803)}{3281\pi^2}$ коефіцієнти многочлена $T_1^*(t)$ обчислюються за тими самими формулами, і в цих випадках ядро $K(t, \alpha) \in N_2^*$.

В приведених вище випадках, очевидно, що різниці $\Delta_1(t, \alpha)$ ($\Delta_2(t, \alpha)$) мають 2 (4) нулі на відрізку $[0, 2\pi]$ $\frac{\pi}{2}, \frac{3\pi}{2}(\frac{\pi}{4}, \frac{3\pi}{4}, \frac{5\pi}{4}, \frac{7\pi}{4})$, ядро $K(t, \alpha) \in N_1^*(N_2^*)$, а

$$E_1(K)_L = \left| \int_0^{2\pi} K(t) \text{sign} \cos \cos t dt \right|, \left(E_2(K)_L = \left| \int_0^{2\pi} K(t) \text{sign} \cos \cos 2t dt \right| \right). \quad (8)$$

3. Розглянемо випадок, при якому кількість нулів різниці $\Delta_1(t, \alpha)$ дорівнює максимуму, а саме 4, інтерполяція рівномірна. У випадку ядра вигляду (4) при значеннях параметра α , що забезпечує наявність двох коренів різниці $\Delta_1^*(t, \alpha) = K(t, \alpha) - t_0^*(t)$ на проміжку $[0, \pi]$, $\alpha \in \left(-\frac{720}{43\pi^2}, -\frac{240}{75}\right)$, за константу $t_0^*(t)$ виберемо значення $K(\frac{\pi}{4}, \alpha)$. З умови $K(\frac{\pi}{4}, \alpha) = K(\frac{3\pi}{4}, \alpha)$ одержимо, що $\alpha = -\frac{96}{11\pi^2}$, і, отже, різниця $\Delta_1^*(t, \alpha)$ перетворюється в нуль в точках $t_1 = \frac{\pi}{4}, t_2 = \frac{3\pi}{4}$ та інших нулів на $[0, \pi]$ вона не має. Таким чином, $t_0^*(t) = K(\frac{\pi}{4}, \alpha)$ – константа найкращого наближення. У випадку $\alpha \neq -\frac{96}{11\pi^2}$ покладемо $t_0^* = K(t_1, \alpha)$, де $K(t_1, \alpha) = K(\frac{\pi}{2} + t_1, \alpha) = K(t_2, \alpha)$. І тоді

$$\alpha = \frac{\left(\sum_{k=1}^{\infty} \frac{\cos \cos kt_1}{k^2} - \sum_{k=1}^{\infty} \frac{\cos \cos k \left(\frac{\pi}{2} + t_1 \right)}{k^2} \right)}{\left(\sum_{k=1}^{\infty} \frac{\cos \cos kt_1}{k^4} - \sum_{k=1}^{\infty} \frac{\cos \cos k \left(\frac{\pi}{2} + t_1 \right)}{k^4} \right)}, \quad t_1 \in \left[0, \frac{\pi}{2} \right], \quad t_2 = \frac{\pi}{2} + t_1. \quad (9)$$

Елементарні підрахунки показують, що при умові $K(0, \alpha) \geq 0$, тригонометричний многочлен $t_0^*(t) = K(t_1, \alpha)$ є константою, що найменше відхиляється від функції $K(t)$ в розумінні метрики L , при значеннях $\alpha \in \left(-\frac{720}{43\pi^2}, -\frac{4240}{5\pi^2} \right)$. Аналогічний результат отримаємо у випадку $K(0, \alpha) - K(t_1, \alpha) \leq 0$.

4. Нехай кількість нулів різниці $\Delta_2(t, \alpha)$ дорівнює 6, вузли інтерполяції можуть бути розташованими нерівномірно. Розглянемо тепер інший (новий) метод знаходження многочлена найкращого наближення $T_1^*(t) = a_0^* + a_1^* \cos \cos t$. Виберемо на проміжку $[0, \pi]$ довільну (поки що) точку t_1 та знайдемо на цьому ж проміжку дві інші точки t_2 та t_3 , що перебувають у відношенні $0 \leq t_1 \leq t_2 \leq t_3 \leq \pi$ для яких виконуються рівності

$$K(t_i, \alpha) = T_1^*(t_i), \quad i = \overline{1, 3}. \quad (10)$$

Поцікавимося при цьому, чи знайдуться такі лінійні комбінації $K(t, \alpha)$, для яких виконуються умови (10) та (2) для $\forall T_1(t)$ першого степеня. Якщо різниця $\Delta_2(t, \alpha)$ має на періоді $[0, 2\pi]$ максимальне число нулів – шість, такі кути t_1, t_2, t_3 , які задовольняють умови (10) та (2), існують. Зокрема, якщо взяти кути $t_1 = \frac{\pi}{6}, t_2 = \frac{\pi}{2}, t_3 = \frac{5\pi}{6}$, тоді при значеннях параметрів $\alpha = -\frac{216}{143\pi^2}, a_0^* = -\frac{73\pi^2}{480}, a_1^* = \frac{1}{\sqrt{3}} \left(\frac{36\pi^2}{143} \right)$ отримаємо:

$$\Delta_2\left(\frac{\pi}{6}, \alpha\right) = \Delta_2\left(\frac{\pi}{2}, \alpha\right) = \Delta_2\left(\frac{5\pi}{6}, \alpha\right) = \Delta_2\left(\frac{7\pi}{6}, \alpha\right) = \Delta_2\left(\frac{3\pi}{2}, \alpha\right) = \Delta_2\left(\frac{11\pi}{6}, \alpha\right). \quad (11)$$

Це випадок рівномірної інтерполяції на періоді функції $K(t, \alpha)$ з максимальною кількістю її точок – шість, і він єдиний. Для цього випадку маємо: ядро $K\left(t, -\frac{216}{143\pi^2}\right) \in N_3^*$,

$$\text{а } E_2(K)_L = \left| \int_0^{2\pi} K(t) \operatorname{sign} \cos \cos 3t dt \right| = \left| \frac{\pi^3}{24} + \alpha \frac{\pi^5}{240} \right|.$$

Наведемо приклад нерівномірної інтерполяції ядра $K(t, \alpha)$ многочленом $T_1^*(t)$, який забезпечує його найкраще наближення.

При значеннях $\alpha < -\frac{96(36\sqrt{2}+813)}{6635\pi^2}$ та відповідно при $-\frac{192(420\sqrt{2}+803)}{3281\pi^2} < \alpha < 0$

виберемо точку t_1 , $t_1 \in \left(0, \frac{\pi}{2}\right)$ та підберемо точки t_2 і t_3 , що задовольняють умову (2). Бу-

демо мати $\{t_1 = \frac{\pi}{2} + t_2 - t_3, \sin \sin t_1 = \sin \sin t_2 - \sin \sin t_3\}$.

Нехай $t_1 = \frac{\pi}{4}$, розв'язуючи цю систему відносно невідомого кута t_2 знаходимо

$$t_2 = \arccos\left(-\frac{\sqrt{2}}{4\sin\sin\frac{\pi}{8}}\right) - \frac{\pi}{8}. \text{ Тоді } t_3 = \arccos\left(-\frac{\sqrt{2}}{4\sin\sin\frac{\pi}{8}}\right) + \frac{\pi}{8}.$$

Тоді із системи (10) обчислимо значення коефіцієнтів a_0^* та a_1^* .

Висновки. У роботі досліджено задачу побудови тригонометричних многочленів найкращого наближення для лінійних комбінацій парних ядер Бернуллі в метриці простору L . Встановлено нові достатні умови, за яких відповідні ядра згорток та їх лінійні комбінації належать до класів функцій, що задовольняють умови Нікольського–Надя. Доведено належність лінійних комбінацій двох парних ядер Бернуллі до зазначених класів та отримано точні значення величин найкращих наближень залежно від значень параметра задачі. Детально проаналізовано випадки рівномірної інтерполяції, зокрема встановлено умови існування двох, чотирьох та максимальної кількості нулів різниці між функцією та її наближенням, а також досліджено відповідні значення параметрів. Запропоновано новий підхід до знаходження многочленів найкращого наближення у випадку нерівномірної інтерполяції, що дозволяє працювати з максимальною кількістю вузлів інтерполяції. Наведено приклади реалізації цього підходу та показано його ефективність для випадків малих значень степеня многочлена.

Отримані результати розширюють існуючі уявлення про структуру задач найкращого наближення на класах згорток та можуть бути використані в подальших дослідженнях з теорії наближення і гармонічного аналізу

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Степанец А.И. Классификация и приближение периодических функций. Киев: Наук. думка, 1987. 268 с.
2. Никольский С.М. Приближение функций тригонометрическими полиномами в среднем. *Изв. АН СССР. Сер. мат.* 1946. Вып.10. С. 207-256.
3. Сорич В.А., Сорич Н.М. Найкраще наближення в середньому лінійної комбінації ядер Бернуллі. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів.* Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. Вип.24. С. 772- 775.
4. Сорич В.А., Сорич Н.М. Нові апроксимаційні ефекти ядер Вейля-Надя. *Математичне та комп'ютерне моделювання. Серія: Фізико-математичні науки:* зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. Вип. 22, С. 97-109.

5. Сорич В.А., Сорич Н.М. Найкраще наближення в середньому лінійної комбінації ядер Бернуллі. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. Вип. 24. С. 772-775.

Отримано: 24.03.2026

Володимир ФЕДОРЧУК

доктор технічних наук, професор,
професор кафедри комп'ютерних наук
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3540-0237>

Андрій ГУРМАН

студент 1 курсу магістратури
фізико-математичного факультету

КОМП'ЮТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ВЗАЄМОДІЇ ШАРОШЕЧНОГО ДОЛОТА З ВИБОЄМ ПРИ БУРІННІ СВЕРДЛОВИН

У роботі розглянуто актуальну проблему комп'ютерного моделювання взаємодії шарошечного долота з вибоєм при спорудженні глибоких і надглибоких свердловин. Досліджено складну кінематику та динаміку трьохшарошкового долота, зокрема його обертання навколо власної осі та зворотно-поступальний рух. Отримана модель може використовуватись для проєктування обладнання бурової установки та підтримки оптимальних параметрів буріння в процесі проходки.

Ключові слова: шарошечне долото, комп'ютерне моделювання, буріння свердловин, руйнування породи.

Актуальність теми. При спорудженні свердловин важливою проблемою є забезпечення високих техніко-економічних показників процесу буріння. Особливої актуальності ця проблема набуває при спорудженні глибоких та надглибоких свердловин. Із збільшенням глибини свердловини значно зростає твердість гірських порід, енергозатрати на її руйнування, температура в зоні вибою, утруднюється підвід промивної рідини тощо. Все це погіршує процес руйнування породи, знижує довговічність бурового породоруйнівного інструменту та інших вузлів бурової установки [1].

Підвищення техніко-економічних показників бурових установок може бути досягнуто як на стадії проєктування обладнання, так і в процесі проходження свердловини шляхом підтримки в заданих межах режимних параметрів, які впливають на якість процесів поглиблення свердловини. В задачах проєктування найбільші труднощі виникають при відтворенні динаміки бурильної колони як неоднорідного об'єкта з яскраво вираженою властивістю розподіленості параметрів. Складність задачі керування обумовлена значними технічними обмеженнями безпосереднього заміру режимних параметрів в зоні вибою та вздовж бурильної колони, тому актуальною є проблема їх визначення методом математичного моделювання.

Мета дослідження полягає у підвищенні ефективності буріння свердловин шляхом розробки математичної моделі взаємодії шарошечного долота з вибоєм для оптимізації режимних параметрів.

Виклад основного матеріалу дослідження. При моделюванні процесів буріння найбільш складним процесом є взаємодія бурильного долота з породою, оскільки його природа вимагає врахування таких факторів, як нелінійність, неоднорідність та розподіленість параметрів. Шарошечне долото є основним породоруйнівним механізмом та найбільш відповідальним вузлом бурильної колони. Від його роботи залежать техніко-економічні показники буріння. Близько 90% усієї проходки нафтових та газових свердловин проводиться тришарошковими долотами (рис. 1). Ефективність роботи шарошечного долота на вибої визначається низкою чинників, зокрема кінематикою самого долота. Вона визначає динамічну взаємодію долота з породою, а отже, і процес її деформування та руйнування.

Рис. 1. Трьохшарошечне долото із твердосплавними породоруйнівними зубцями

При бурінні свердловин застосовують різні типорозміри серійних доліт, шарошки яких відрізняються формою, розмірами, кількістю та розташуванням зубців, кутом нахилу осі шарошки до осі долота і т.д. Шарошечне долото кожного типу має конструктивні, а отже, кінематичні та динамічні особливості, що визначають характер процесу руйнування породи. Результати кінематичного та динамічного досліджень, отримані для долота даного типу, лише з відповідними корективами можуть поширюватися на долота інших типів. Внаслідок симетричного розташування шарошок щодо осі долота розглядається кінематика однієї з шарошок.

Шарошка долота в процесі проходження свердловини має складний рух, складовими якого є: обертання шарошки навколо осі долота, обертання навколо власної осі, осьовий зворотно-поступальний рух. Рух шарошки розглядається без урахування поглиблення вибою (вибій, що не деформується) і переміщення долота в моменти зміни форми пружної рівноваги бурильної колони.

При роторному бурінні, особливо при бурінні м'яких порід, коли діаметр свердловини більший за діаметр долота, є четвертий складовий рух – обертання осі долота навколо осі свердловини [2].

Вісь кожної шарошки, а отже, і корпус долота мають лише дві складові руху – обертання навколо осі долота та осьовий зворотно-поступальний рух. Обертання шарошки навколо власної осі викликається опором породи при її деформуванні та руйнуванні, а також дією сил тертя між зубцями шарошки та вибоєм. Осьовий зворотно-поступальний рух шарошки, а отже, і корпусу долота може бути багатокомпонентним, що відбувається внаслідок перекошування шарошок із зубця на зубець по вибою, вибоїподібній поверхні вибою, розбіжності геометричної осі шарошки з віссю її обертання. Надалі будемо розглядати осьовий зворотно-поступальний рух корпусу долота (осі шарошки) тільки в залежності від перших двох причин.

При усталеному режимі буріння кутова швидкість долота ω і шарошки ($\omega_{ш}$) мають майже постійні значення і змінні значення при неусталеному режимі. При заклинюванні шарошки ($\omega_{ш} = 0$).

Кінематику долота найбільш раціонально досліджувати при окремому розгляді:

- 1) обертання шарошки щодо осі долота та власної осі;
- 2) осьового зворотно-поступального руху.

При обертанні шарошечного долота відбувається складний процес перекочування зубців вінця шарошки по вибою та їх вдавлювання в породу, що викликає її руйнування. На рис. 2 схематично показано одноразовий акт перекочування зубця конічної шарошки навколо миттєвого центру обертання B_1 (B_2). Внаслідок цього вісь шарошки переміщується з точки O_1 в точку O_2 , а корпус долота зміщується у вертикальному напрямі на величину

$$h = r_s \left(\cos \left(\frac{\pi}{z} - \omega_{ш} t \right) - \cos \frac{\pi}{z} \right) \sin \beta,$$

де $\omega_{ш}$ – кутова швидкість обертання шарошки; r_s – радіус периферійного вінця шарошки; z – число зубців шарошки; β – кут між віссю долота і віссю шарошки [3].

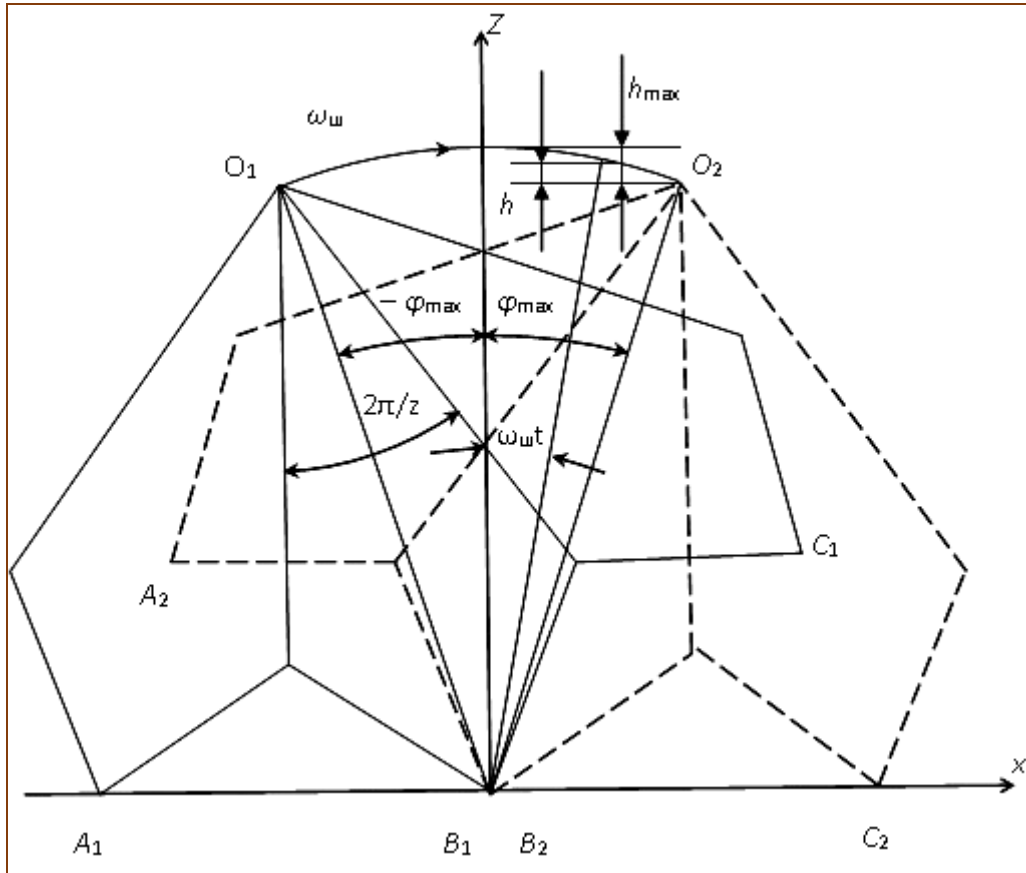

Рис. 2. Поворот периферійного вінця шарошки навколо миттєвого центру обертання

При повороті шарошки на кут $\varphi = \omega_{ш} t$ виникає момент сили, прикладений до осі шарошки

$$M_{ш} = r_s P \operatorname{tg} \left(\varphi_{ш} - \frac{\pi}{z} \right),$$

де P – сила, що діє на долото з боку бурильної колони. В положенні $\varphi = 0$ момент сили $M_{ш}$ змінює знак, тобто на проміжку $[-\varphi_{\max}, 0]$ момент сили протидіє обертовому руху долота, а на проміжку $[0, \varphi_{\max}]$ прискорює його.

Особливістю процесу перекочування шарошки є те, що час t і кут $\varphi = \omega_{ш} t$ знаходяться в проміжках відповідно $0 \leq t \leq T_1$ і $0 \leq \omega_{ш} t \leq \frac{2\pi}{z}$, де T_1 – час перекочування шарошки із зубця на зубець. Параметри h , T_1 визначаються, виходячи із допущень, що всі шарошки долота синхронно перекочуються по вибою, тобто одночасно контактують з ним то одним, то

двома зубцями. В момент перескоку з одного опорного зубця шарошки на другий швидкість майже миттєво змінюється від максимального від'ємного значення до максимального додатного значення. В цей момент осьове прискорення теоретично прямує до нескінченності, а практично, враховуючи деформації елементів, набуває дуже великого значення.

При дослідженні взаємодії зубця шарошки з породою використовується функціональна залежність сили опору породи P_z , що викликана вдавлуванням зубця на глибину δ . На рис. 3 [2] приведено лінеаризований графік такої залежності, який має чотири ділянки, що характеризують різні стадії взаємодії: пружна деформація (відрізок OA); пластична деформація (відрізок AB); руйнування (відрізок BC або BC_1); зняття навантаження (відрізок CD або C_1D). При досягненні ділянки пластичної деформації чи руйнування зубець шарошки залишає у породі заглиблення, внаслідок чого колона втрачає частину своєї потенціальної енергії.

Висновки. Побудована модель дає змогу розв'язувати ряд практичних задач, а саме: розраховувати у часі зміщення корпусу долота; обчислювати силу удару зубців шарошки за відомими обертальним моментом ротора та силою тиску на долото; розраховувати зміну моменту сили опору долота відносно моменту сили електробура. Розв'язання зазначених задач дає можливість комплексної оцінки динаміки бурильної колони під час буріння. Модель може використовуватись як на стадії проєктування обладнання бурової установки, так і на стадії компонування бурильної колони породорізним інструментом.

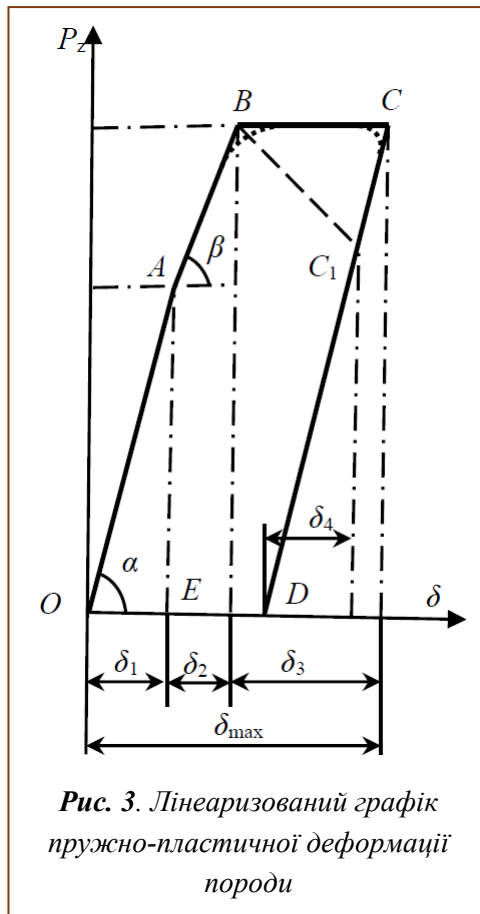

Рис. 3. Лінеаризований графік пружно-пластичної деформації породи

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуляєв В.І., Гайдайчук В.В., Шевчук Л.В. Комп'ютерне моделювання коливань кружання доліт бурильних колон у глибоких свердловинах. *Нафтогазова галузь України*. 2013. № 6. С. 14–16. URL: <https://opir.knuba.edu.ua/files/zbirnyk-94/12-94.pdf>
2. Fedorchuk, V.A., Sagatov, M.V. (2024). Issues of Modeling Drilling Rigs and the Drilling Process. *12th World Conference "Intelligent System for Industrial Automation" (WCIS-2022)*. WCIS 2022. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 912. Springer, Cham. pp 324–331. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-53488-1_39
3. Fedorchuk V., Verlan A. Computer Modelling of Drill String of an Oilwell Drilling Rig. *IEEE Xplore Digital Library. TCSET-2018*. P. 346–350. URL: <https://sci-hub.st/10.1109/tcset.2018.8336216>

Отримано: 28.03.2026

Оксана ЧОРНА

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри фізики

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9235-189X>

ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ТА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Окреслено особливості використання технологій штучного інтелекту в освітньому процесі та наукових дослідженнях здобувачів вищої освіти та необхідність визначення політики використання штучного інтелекту учасниками освітнього процесу.

Ключові слова: штучний інтелект, здобувач вищої освіти, освітній процес, наукові дослідження.

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімкою цифровізацією усіх сфер життя і діяльності людини, зокрема й освіти. Активне впровадження інноваційних технологій у освітній процес закладів вищої освіти, відкриває нові можливості для підвищення якості освіти, оптимізації дослідницької діяльності здобувачів вищої освіти.

Актуальність дослідження зумовлена зростаючою роллю технологій штучного інтелекту як інструменту підтримки освітнього. Здобувачі вищої освіти активно використовують інструменти штучного інтелекту для пошуку інформації, аналізу даних, підготовки і виконання дослідницьких завдань. Водночас така практика породжує низку проблем, пов'язаних із дотриманням принципів академічної доброчесності, формуванням критичного мислення, а також визначенням меж допустимого використання ШІ в освітньому процесі.

Метою статті є дослідження особливостей використання технологій штучного інтелекту в освітньому процесі та наукових дослідженнях здобувачів вищої освіти, визначення їх ефективного та етично відповідального застосування. Особливої уваги потребує питання ефективного та педагогічно доцільного впровадження технологій штучного інтелекту в освітній процес, що передбачає не лише використання відповідних інструментів, але й формування цифрової та дослідницької компетентності здобувачів освіти. Крім того, важливим є визначення ролі викладача в умовах цифрової трансформації освіти, де він виступає не лише джерелом знань, а й наставником у процесі навчання і використання інтелектуальних технологій.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених проблематиці цифровізації освіти, питання комплексного аналізу використання технологій штучного інтелекту в освітньому процесі потребує подальшого вивчення. Зокрема, недостатньо дослідженими залишаються аспекти інтеграції ШІ у навчальну та наукову діяльність з урахуванням етичних, правових і педагогічних вимог [1-5].

До основних переваг застосування технологій штучного інтелекту відносять [5]:

1. Системи штучного інтелекту вміють адаптовуватися до навчальних потреб кожного здобувача, продукуючи тим самим персоналізоване навчання на варіативній основі.
2. Технології штучного інтелекту можуть формувати індивідуалізований підхід до подання навчального матеріалу здобувачу освіти.
3. Системи штучного інтелекту дозволяють оцінювати не лише закриті відповіді у тестовому форматі, але й описові.

4. Завдяки штучному інтелекту здобувачі освіти не соромляться робити помилки, що є невіддільною частиною їхнього навчання, оскільки потім отримують зворотний зв'язок у реальному часі для внесення необхідних виправлень.

5. Штучний інтелект може надавати студентам доступ до освіти відповідно до їхніх потреб, наприклад, шляхом читання змісту особі з вадами зору або ж використовуючи голосовий зв'язок для глухих і слабочуючих студентів.

7. Делегування ШІ рутини (створення чернеток лекцій, завдань, систем для автоматизації оцінювання робіт, експрес-відповіді на поширені запитання, загальні відповіді на питання щодо написання, наприклад, курсового проєкту), надає змогу пришвидшити й розвантажити роботу викладачів.

Однак, попри значні переваги штучного інтелекту в освіті, існує багато невивчених аспектів та занепокоєння щодо його можливих негативних наслідків, які можуть призвести до зниження якості освіти з огляду на етичні аспекти його використання. Серед основних викликів та загроз впровадження штучного інтелекту в освітній процес сучасного закладу освіти, які можуть негативно позначатися на якості освіти визначають: стандартизація навчання, втрата контакту між учасниками освітнього процесу, зниження мотивації до навчання, порушення академічної доброчесності, алгоритмічні помилки та недостовірність даних, соціальна ізоляція, недостатня підготовка кадрів, кіберзагрози та безпека даних [2].

Відзначають, що використання засобів штучного інтелекту молодими науковцями в академічному письмі вимагає пильності від наукових керівників чи дослідників із досвідом. Відомі випадки, коли некоректне використання штучного інтелекту спричиняло серйозні наслідки. Наприклад, він може порушувати права інтелектуальної власності, видавати помилкові чи упереджені висновки та не здатен належно оцінювати вагомість джерел. Ці недоліки викликають занепокоєння, що активне залучення штучного інтелекту може призвести до появи неякісних наукових публікацій із хибними даними [4].

З огляду на вищесказане, виникає потреба регламентувати політику використання штучного інтелекту, яка визначатиме засади, принципи, правила використання технологій штучного інтелекту в освітній та науковій діяльності закладу вищої освіти. Ця політика спрямовується на забезпечення безпечного, етичного та правомірного застосування штучного інтелекту в інтересах розвитку особистості, спільноти закладу освіти та суспільства загалом. Політика використання штучного інтелекту увідповіднюється Законом України «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про авторське право і суміжні права» з урахуванням Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, Рекомендацій щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти Міністерства цифрової трансформації та Міністерства освіти і науки України тощо. Користувачі штучного інтелекту [6] зобов'язані дотримуватись вимог цієї політики, повідомляти про використання ШІ у навчальних і наукових роботах та не застосовувати технології, що можуть завдати шкоди репутації закладу освіти, учасникам освітнього процесу або порушити чинне законодавство.

Отже, необхідність дослідження особливостей застосування технологій штучного інтелекту в освітньому процесі та наукових дослідженнях здобувачів вищої освіти зумовлена як їх значним потенціалом, так і наявністю низки викликів, що потребують наукового осмислення та практичного вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Соболева, С.М., Різак, Г.В., Гаврик, В.Є. (2025). Інноваційні моделі наукових досліджень у закладах вищої освіти України в умовах цифрової трансформації. *Педагогічна Академія: наукові записки*, (16). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15050212>
2. Ілійчук Л. Штучний інтелект і якість освіти: можливості, виклики та загрози. *Науково-педагогічні студії: науковий журнал / голов. ред.: Л.Д. Березівська, І.М. Шоробура*. Київ, 2024. Вип. 8. С. 232-248.
3. Колесник, О.В., Терещенко, А.В., Фастівець, А.В. Особливості використання технологій штучного інтелекту в удосконаленні викладацької діяльності. *Імідж сучасного педагога: електронний фазовий журнал*., 4(217), 25–32. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-4\(217\)-25-32](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-4(217)-25-32)
4. Поліщук О., Поліщук О., Дудченко В. Філософія штучного інтелекту в освітньому процесі. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers*. 2022. Вип. 13 (90). С. 103–109.
5. Панухник О.В. Штучний інтелект в освітньому процесі та наукових дослідженнях здобувачів вищої освіти: відповідальні межі вмісту ШІ. *Галицький економічний вісник*. Тернопіль: ТНТУ, 2023. Том 83. № 4. С. 202–211.
6. Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти Міністерства цифрової трансформації та Міністерства освіти і науки України. URL: <https://storage.thedigital.gov.ua/files/5/b5/1de422b38985d037d9ba8f9f6cb2ab58.pdf>

Отримано: 1.04.2026

Віктор ЩИРБА

кандидат фізико-математичних наук, доцент,

доцент кафедри комп'ютерних наук

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2520-5825>

АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ МОДЕЛЕЙ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ ПОРТОВОЇ ЛОГІСТИКИ

Розглянуто трансформацію портової індустрії в умовах цифровізації. Проаналізовано математичні моделі оптимізації завантаження контейнеровозів, зокрема задачу мінімізації зайвих переміщень контейнерів, висвітлено обмеження існуючих підходів та роль метаевристичних алгоритмів у розв'язанні складних задач портової логістики.

Ключові слова: портова логістика, оптимізаційне моделювання, метаевристичні алгоритми, імітаційне моделювання.

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується глибокою інтеграцією національних ринків у глобальні ланцюги постачання, де морські порти відіграють роль критичних вузлів. Портова індустрія трансформувалася зі звичайної транспортної інфраструктури на складну кіберфізичну екосистему. У цій системі ефективність визначається не лише фізичними потужностями терміналів (глибиною акваторії чи кількістю кранів), а насамперед якістю інтелектуального управління та швидкістю обробки великих масивів даних.

Глобалізація та цифровізація висувають нові вимоги до портових операцій. Будь-яке локальне уповільнення в одному з вузлів (порту) створює кумулятивний ефект затримок, що дестабілізує всю світову економіку, провокуючи дефіцит товарів та зростання фрахтових ставок. Традиційні методи управління, що базуються на емпіричному досвіді та ліній-

ному плануванні, вичерпали свій ресурс. Вони не здатні адекватно реагувати на стохастичну природу портових процесів: волатильність графіків прибуття суден, обмеженість складських площ та нерівномірне навантаження на залізничні та автомобільні термінали.

Оптимізаційне моделювання стає єдиним інструментом, що дозволяє створювати цифрові копії терміналів. Це дає можливість перевіряти сценарії «що, якщо» без ризику для реальних операцій, знаходити математично обґрунтований баланс між пропускнуою здатністю та енергоефективністю, а також використовувати предиктивну аналітику для превентивного усунення заторів.

Системний аналіз та класифікація моделей оптимізації портової логістики. Науковий аналіз алгоритмічних моделей завантаження суден свідчить про те, що сучасний інструментарій здебільшого зосереджений на вузькоспеціалізованих задачах. Більшість існуючих моделей базуються на припущенні про статичність портового середовища, є однокритеріальними, що обмежує їхнє застосування в реальних умовах, де диспетчер має одночасно враховувати економічні, технічні та безпекові чинники.

Найбільш дослідженою в науковій літературі є задача моделювання завантаження контейнеровозів. Це пояснюється стандартизацією вантажних одиниць, що дозволяє формалізувати задачу як комбінаторну.

Задача планування завантаження контейнеровоза традиційно розглядається як дворівнева ієрархічна структура. Визначається розподіл груп контейнерів за вантажними блоками судна залежно від портів призначення, враховуючи загальну остійність. Встановлюється конкретна позиція для кожного індивідуального контейнера всередині блоку, що вимагає детального врахування вагових та габаритних характеристик.

Дослідження показують, що задача належить до класу NP-складних комбінаторних задач. Це означає, що зі збільшенням кількості контейнерів кількість можливих комбінацій зростає експоненціально. Для сучасних ультравеликих контейнеровозів пряме перебирання варіантів методами лінійного програмування стає обчислювально неможливим у реальному часі.

Саме тому сучасні моделі все частіше використовують декомпозицію задачі, розділяючи її на підзадачі меншої розмірності. Проте такий підхід несе ризик втрати глобального оптимуму на користь локальних рішень для окремих портів.

Аналіз існуючих алгоритмів дозволяє виділити три групи обмежень, які часто ігноруються в спрощених моделях задля зниження обчислювальної складності.

Конструктивні обмеження. Більшість моделей фокусуються на мінімізації часу, але часто нехтують динамічними показниками міцності. Наприклад, перевищення допустимого згинаючого моменту або зусилля зсуву може призвести до деформації корпусу судна при нерівномірному завантаженні/розвантаженні в проміжних портах.

Технологія портових операцій. Моделі часто розглядають завантаження як миттєвий акт, ігноруючи черговість роботи причальних кранів. У реальності ж час перебування судна біля причалу залежить від синхронізації роботи кранів, щоб уникнути їх простою або небезпечного зближення.

Темпоральні обмеження. Існуючі моделі рідко враховують динаміку змін у часі (наприклад, пріоритетне вивантаження рефрижераторних контейнерів або небезпечних вантажів), що вимагає впровадження часових вікон у структуру цільової функції.

Математична формалізація задачі мінімізації операцій переміщення. Однією з найбільш економічно значущих задач є оптимізація плану розміщення контейнерів для лінійних суден, що здійснюють заходи у кількох портів послідовно. Основною проблемою тут є «непродуктивні переміщення». Вони виникають, коли контейнер, призначений для вивантаження в поточному порту, заблокований зверху контейнерами, що мають слідувати далі за маршрутом.

Формалізація цієї задачі вимагає побудови цільової функції, що мінімізує сумарну кількість операцій протягом усього рейсу, який складається з N портів заходу. Система обмежень моделі:

1. Обмеження послідовності. Для будь-якого контейнера, призначеного для поточного порту, над ним не повинно бути вантажів для наступних портів.
2. Обмеження остійності та міцності: Це критичний блок безпеки. Центр мас судна має перебувати в межах допуску. Фактичні згинальні моменти та зусилля зсуву не повинні перевищувати розрахункових значень міцності корпусу.
3. Вагове диференціювання: Важкі контейнери мають розташовуватися в нижніх ярусах, а легкі – у верхніх ярусах та на палубі, щоб забезпечити належну метацентричну висоту.

Основною проблемою існуючих моделей залишається їхня статичність. Майбутні дослідження мають бути спрямовані на інтеграцію динамічних параметрів у реальному часі: погодних умов, технічного стану кранового господарства та темпоральних обмежень наземної логістики. Створення гібридних моделей, що поєднують точні математичні методи з метаевристиками та машинним навчанням, дозволить досягти нового рівня стійкості портів систем у стохастичному середовищі глобальної торгівлі.

Отримано: 24.03.2026

Секція ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ, СПОРТУ І ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Віталій АВІНОВ

старший викладач кафедри спорту і спортивних ігор

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5515-6323>

Олександр АЛЕКСЄВ

доктор педагогічних наук, професор,

доцент кафедри спорту і спортивних ігор

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6950-4413>

ЕВОЛЮЦІЯ ТАКТИЧНИХ СИСТЕМ ТА ТАКТИЧНІ СИСТЕМИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ФУТБОЛУ

Система гри – це основний спосіб гри команди, який визначає особливості розташування і пересування гравців за завданням, встановленим за позиціями в атаці і захисті, спрямованими на досягнення мети. Система гри не дає точних вказівок, як діяти, але окреслює рамки дій, особливості розташування сил на полі з конкретними ігровими функціями, що впливають з рівня здібностей і підготовленості гравців та якості їхнього виконання отриманих завдань.

Ключові слова: тактика, схема гри, еволюція, футбол, розвиток, тренер.

Актуальність теми. Протягом гри футболістам доводиться безперервно розв'язувати основні й специфічні тактичні завдання атаки та захисту, що впливають з їхніх функцій у розробленому плані на гру. Гра як у захисній фазі, так і у фазі атаки вимагає від гравців оперативного розв'язання ігрових ситуацій, використання для цього різноманітних тактичних засобів. Це дозволяє говорити про тактику гри в захисті та атаці. Вона має бути скоординованою, тому в обох цих фазах для правильного розв'язання завдань гравці використовують фізичні та технічні можливості у мінливих умовах гри.

Існують різні тактичні системи: 1+4+3+3, 1+4+4+2 тощо.

Стиль гри – це прийоми та дії, які команда та окремі гравці часто повторюють під час матчу.

Мета публікації – створити уяву про еволюцію тактичних схем для вирішення тактичних задумів тренерів з футболу. На перший план у сучасних умовах розвитку футболу висувається один з найважливіших чинників, який формує сучасну ефективну систему гри, – питання взаємодії окремих гравців, зв'язок і ланок футболістів та команди в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тактична система – це організація командних ігрових дій, що зумовлює функції кожного гравця та їх початкове розташування на футбольному полі.

Кожна тактична система має свої постійні ознаки, до яких належать розташування гравців, способи і форми ведення гри, а також функціональні обов'язки футболістів у процесі використання цієї системи.

Хоча система гри і не дає точних вказівок щодо правильності тактичних дій, проте окреслює рамки доцільності та спрямування таких дій, особливості розташування сил на футбольному полі з визначенням конкретних ігрових функцій, які базуються на певному рівні кваліфікації та підготовленості гравців та їхніх показниках якісного виконання тактичних завдань.

Система гри не вирішує долю матчу, вона формує тільки схему гри, за якою гравці, спираючись на власні тактичні знання та вміння, вирішують певні завдання, визначені вимогами цієї системи.

У сучасному футболі тактичні системи є досить динамічним компонентом у процесі гри, про що свідчать зміни певних тактичних систем у командах високої кваліфікації протягом одного матчу, тайму і невеликого відрізка гри. Пов'язано це з ходом гри, погодними умовами, змінами у тактичних побудовах суперника, замінами гравців, тренерськими вказівками тощо.

Швидкість індивідуальних, групових і командних тактичних дій, що перманентно зростає, арсенал техніко-тактичних засобів, який постійно збільшується, розширення зон дій гравців, і особливо високий рівень організації гри призвели до того, що як у наступальних, так і в захисних діях бере приймає участь майже вся команда, у тому числі і воротар.

На початкових етапах розвитку футболу навряд чи можна було вести мову про організований футбол. Як правило, переважав примітивний підхід, який можна назвати "бий – біжи". У деяких літературних джерелах називають таку тактичну систему 1+10. Згідно з цією системою, всі гравці були нападниками і практично не виконували захисних функцій.

Зміни та вдосконалення правил гри впливали на техніку і тактику футболу. Після затвердження єдиних правил гри 1863 р. з'явилася тактична система з розташуванням гравців 1+1+9 (воротар, захисник і дев'ять нападників).

У 1863-1872 рр. застосовувалися тактичні системи, в яких польові гравці утворювали три лінії: захист, півзахист і напад. Математичною мовою тогочасні системи можна зобразити таким чином: 1+2+1+7 та 1+1+2+7.

Тактична система 1+2+1+7 була досить поширеною схемою розташування футболістів, її використовували англійські клуби та збірна аж до першого офіційного міжнародного матчу із шотландцями 1873 р. Ця тактична система передбачала використання трьох ліній. Найчисельнішою та найважливішою була лінія нападу, до якої входили сім найкращих гравців команди, метою яких була гра тільки на передній лінії атаки без жодних захисних обов'язків.

Тактична система 1+2+1+7 була досить поширеною схемою розташування футболістів, її використовували англійські клуби та збірна аж до першого офіційного міжнародного матчу із шотландцями 1873 р. Ця тактична система передбачала використання трьох ліній. Найчисельнішою та найважливішою була лінія нападу, до якої входили сім найкращих гравців команди, метою яких була гра тільки на передній лінії атаки без жодних захисних обов'язків.

Тактична система 1+1+2+7 використовувалася, як правило, у тих випадках, коли суперником була команда, що поступалася за рівнем підготовленості, адже в захисті залишався тільки один гравець, "чистильник", в обов'язки якого входило протистояння нападникам суперника, а також "підчищення" технічних і тактичних огріхів гравців середньої лінії власної команди.

Після “презентації” збіркою Шотландії нової тактичної системи 1+2+2+6. під час першого міжнародного матчу з англійцями всі клуби та збірні, ніби змовившись, перейшли на “шотландську” схему гри.

Рушійною силою вдосконалення тактичних систем гри цього періоду розвитку футболу було декілька чинників, серед яких найважливішими були внесення змін у правила гри, а також покращення фізичної, технічної, тактичної та інших видів підготовленості гравців.

1970-ті роки стали золотим століттям нової універсальної ігрової схеми, яку прийнято називати «тотальним футболом». Квінтесенція цієї системи – взаємозамінність гравців, а її основа – фундаментальна фізична підготовка. «Тотальний футбол» можна назвати ідеальною схемою, в якій кожен футболіст готовий виступити в ролі як захисника, так і півзахисника і навіть нападаючого. При цьому тактична побудова не змінюється, переміщаються тільки самі гравці.

Для того щоб застосовувати «тотальний футбол» на практиці, в команді всі десять польових футболістів повинні бути чудово індивідуально, фізично і тактично підготовлені. Таких гравців, наприклад, мала збірна Нідерландів в 70-х роках минулого століття. Тоді команда «летючого голландця» Йохана Кройфа двічі виходила у фінали чемпіонатів світу.

Однак вразливість подібної системи очевидна: десять футболістів фізично не в змозі підтримувати ідеальну форму протягом усього сезону, навіть з урахуванням ротації основного складу команди. Тому в наш час «тотальний футбол» використовується лише в окремих, найбільш важливих матчах.

«Тікі-така» на «футбольний автобус»

У даний час футбольні клуби і збірні використовують практично всі відомі схеми і побудови минулих років, за винятком самих архаїчних. Однак це не означає, що футбол перестав розвиватися в плані тактики і стратегії.

Наприклад, збірна Іспанії з 2008 по 2014 рік використовувала нову позиційну систему «тікі-така», яка являє собою поєднання короткого пасу і безперервного руху, спрямоване на збереження контролю над м'ячем. Завдання цієї схеми – позбавити суперника м'яча, змусити його витратити сили в спробах відбору, при цьому поступово нарощуючи тиск на ворота. Завдяки цій системі (іспанці для своєї «тіки-таки» найчастіше використовували схему «4-2-3-1») «червона фурія» двічі ставала в той період чемпіоном Європи і один раз – світу.

Втім, «тікі-таці» незабаром було знайдено протиотруту. Антагоністом «іспанців» став суто оборонний футбольний «автобус», одним з апологетів якого є відомий португальський тренер Жозе Моуріньо.

«Двоповерховий автобус», який команда як би «паркує» біля своїх воріт, грається за формулою «4-4-2» (у Жозе вона часто під час гри перетворюється в «6-2-2»). Головною метою чотирьох півзахисників і чотирьох хавбеків є оборона воріт від ударів зі штрафної площі. Досягається це за рахунок щільної опіки нападників противника і кількості футболістів всередині і поруч зі своєю штрафної. По суті, подібна тактика дозволяє суперникові завдавати лише дальні удари по воротах або використовувати грубий навал.

Завдяки своєму невидовищному, але досить ефективному «автобусу» клуби Моуріньо двічі перемогли в Лізі чемпіонів. Втім, португальський «автобус» теж незабаром був знешкоджений, адже кожна нова епоха приносить з собою в футбол нові (або переосмислені старі) тактичні та стратегічні схеми.

Висновки. Історичні особливості розвитку футболу в різних країнах і регіонах наклали свій відбиток на рівень виконавської майстерності футболістів.

Характерні для етнічних груп особливості координації рухів проявляються в тонкощах технічного виконання. Але команди залежно від позитивних якостей і недоліків свого складу і складу суперника по-різному використовують ті чи інші тактичні системи. Кожна національна чи клубна команда намагається будувати свою тактику гри на засадах закономірностей еволюції футболу, що зумовлює постійну участь у тактичних діях всіх польових гравців незалежно від того, хто володіє м'ячем – партнер чи суперник.

Більш ніж за півтора століття розвитку футболу тактика цієї гри зробила гігантський стрибок. Від початкових «бий-біжи» і «навали» до витонченого «тотального футболу» і досить складної «тіки-таки». Тому еволюція тактики в футболі не вичерпує себе ніколи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базильчук О.В., Ребрина А.А., Столітенко Є.В. та ін. Спортивні ігри: навч. посібник. Хмельницький: ХНУ, 2015. 471 с.
2. Костюкевич В.М., Вознюк Т.В., Драчук А.І. Спортивні ігри: курс лекцій: навч. посібник для студ. ВНЗ. Вінниця: Ландо ЛТД, 2012. 238 с.
3. Костюкевич В.М. Організація і проведення змагань із спортивних ігор: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. фізичного виховання. Вінниця: Планер, 2005. 216 с.
4. Костюкевич В.М. Перепелиця О.А., Гудима С.А. Теорія і методика викладання футболу: навч. посіб. Вінниця: Планер, 2009. 312 с.
5. Костюкевич В.М. Теоретичні та методичні основи моделювання тренувального процесу спортсменів ігрових видів спорту. Київ: НУФВСУ. 2012. 560 с.
6. Костюкевич В.М. Теорія і методика спортивної підготовки у запитаннях і відповідях: навч.-метод. посіб. Вінниця: Планер, 2016. 158 с.
7. Костюкевич В. М. Теорія і методика спортивної підготовки (на прикладі командних ігрових видів спорту): навч. посіб. Вінниця: КНТ, 2016. 615 с.
8. Прозар М.В., Слюсарчук В.В., Зубаль М.В. та ін. Теорія і методика викладання спортивних ігор: навчально-методичний посібник [для факульт. фіз. вих. і сп. вищих навч. закладів III-IV рівнів акредитації]. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2014. 198 с.
9. Прозар М.В., Авінов В.Л., А.О. Петров, В.А. Стасюк, Балан С.М. Теорія і методика спортивних ігор: навчальний посібник [для факульт. фіз. куль. закладів вищої освіти III-IV рівнів акредитації]. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2020. 78 с.
10. Стасюк В.А., Стасюк І.І., Прозар М.В. та ін. Теорія і методика викладання спортивних ігор (футбол): навчально-методичний посібник [для факульт. фіз. вих. і сп. вищих навч. закладів III-IV рівнів акредитації]. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2017. 162 с.

Отримано: 24.03.2026

Олександр АЛЕКСЄВ

доктор педагогічних наук, професор,
доцент кафедри спорту і спортивних ігор
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6950-4413>

Віталій АВІНОВ

старший викладач кафедри спорту і спортивних ігор
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5515-6323>

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У тезах розглянуто проблему формування здорового способу життя студентської молоді в умовах сучасного освітнього середовища. Проаналізовано інноваційні підходи до підвищення рівня рухової активності та формування мотивації студентів до збереження і зміцнення здоров'я. Визначено роль інформаційно-комунікаційних і здоров'язбережувальних технологій, інтерактивних методів навчання та створення фізкультурно-оздоровчого середовища у закладах вищої освіти. Зазначено, що впровадження сучасних педагогічних підходів сприяє формуванню свідомого ставлення студентської молоді до власного здоров'я та підвищенню ефективності освітнього процесу.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, студентська молодь, інноваційні підходи, рухова активність, здоров'язбережувальні технології.

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку суспільства проблема збереження і зміцнення здоров'я студентської молоді набуває особливої актуальності. Період навчання у закладах вищої освіти характеризується значним інтелектуальним навантаженням, зміною режиму дня, зменшенням рівня рухової активності та поширенням малорухливого способу життя. Такі чинники негативно впливають на фізичний і психічний стан студентів, сприяють зниженню рівня фізичної підготовленості та погіршенню загального стану здоров'я [1].

У зв'язку з цим особливої важливості набуває формування у студентської молоді свідомого ставлення до власного здоров'я, розвиток мотивації до ведення здорового способу життя та підвищення рівня рухової активності. Важливу роль у вирішенні цього завдання відіграє система фізичного виховання у закладах вищої освіти, яка має сприяти не лише фізичному розвитку студентів, а й формуванню культури здоров'я та навичок здоров'язбережувальної поведінки [1; 2].

Сучасні тенденції розвитку освіти передбачають упровадження інноваційних підходів до організації освітнього процесу, зокрема використання інформаційно-комунікаційних технологій, інтерактивних методів навчання, здоров'язбережувальних технологій та створення фізкультурно-оздоровчого середовища [2]. Застосування таких підходів сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу, формуванню позитивної мотивації до занять фізичною культурою та утвердженню здорового способу життя серед студентської молоді [3].

Мета публікації – обґрунтування інноваційних підходів до формування здорового способу життя студентської молоді та визначення їх ролі у підвищенні рівня рухової активності, мотивації до занять фізичною культурою і зміцненні здоров'я здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування здорового способу життя студентської молоді є важливим напрямом діяльності закладів вищої освіти, що спрямований на збереження і зміцнення здоров'я, підвищення рівня фізичної підготовленості та фор-

мування свідомого ставлення до власного здоров'я [1]. У сучасних умовах ефективність цього процесу значною мірою залежить від упровадження інноваційних підходів у систему фізичного виховання та організацію освітнього процесу [2].

Одним із перспективних напрямів є використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі фізичного виховання. Застосування мобільних додатків, фітнес-трекерів, онлайн-платформ та інших цифрових ресурсів дає можливість контролювати рівень фізичної активності студентів, здійснювати моніторинг фізичного стану та підвищувати їх зацікавленість у регулярних заняттях фізичними вправами. Такі технології сприяють формуванню відповідального ставлення до власного здоров'я та розвитку навичок самоконтролю [2; 3].

Важливе значення мають здоров'язбережувальні технології, які передбачають створення сприятливих умов для підтримання фізичного і психічного здоров'я студентів. До таких технологій належать організація активних перерв, проведення спортивно-оздоровчих заходів, упровадження різних видів рухової активності, а також формування фізкультурно-оздоровчого середовища у закладах вищої освіти.

Ефективним є використання інтерактивних методів навчання, зокрема тренінгів, дискусій, проєктної діяльності, освітніх квестів та інших форм роботи, які сприяють підвищенню рівня обізнаності студентів щодо основ здорового способу життя. Застосування таких методів активізує пізнавальну діяльність студентів, сприяє формуванню мотивації до занять фізичною культурою та розвитку навичок здоров'язбережувальної поведінки [3].

Таким чином, упровадження інноваційних підходів у процес формування здорового способу життя студентської молоді сприяє підвищенню ефективності фізичного виховання, розвитку культури здоров'я та формуванню стійкої мотивації до ведення здорового способу життя [1; 3].

Висновки. Отже, формування здорового способу життя студентської молоді є важливим завданням сучасної системи вищої освіти. Використання інноваційних підходів, зокрема інформаційно-комунікаційних та здоров'язбережувальних технологій, інтерактивних методів навчання і створення фізкультурно-оздоровчого середовища, сприяє підвищенню рівня рухової активності студентів, формуванню позитивної мотивації до занять фізичною культурою та свідомого ставлення до власного здоров'я. Застосування таких підходів підвищує ефективність освітнього процесу та створює передумови для утвердження здорового способу життя серед студентської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Радаєва І., Устянська О., Поліщук Л., Еберле Л. Здоров'я студентської молоді та її відношення до здорового способу життя. *Молодий вчений*. 2023. № 12 (124), С. 17–21. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-12-124-23>
2. Церетелі В., Грдзелідзе С., Хірний С. Інноваційні підходи до формування здоров'язбережувального способу життя серед студентської аудиторії в умовах воєнного стану в Україні. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15*. 2024. № 3К (176). С. 497–500. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K\(176\).111](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).111)

Отримано: 24.03.2026

Сергій БАБЮК

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1762-5555>

ОСНОВНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ГІМНАСТИКИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті обґрунтовано актуальність удосконалення методів викладання гімнастики в закладах вищої освіти в умовах модернізації системи фізичного виховання та професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Розкрито сутність основних методів навчання гімнастичних вправ, визначено їх класифікацію та педагогічні можливості. Проаналізовано сучасні підходи до організації освітнього процесу з гімнастики у закладах вищої освіти. Охарактеризовано методичні особливості застосування пояснювально-ілюстративного, практичного, проблемного та інтерактивного методів навчання. Визначено педагогічні умови ефективності використання методів викладання гімнастики.

Ключові слова: гімнастика, методи навчання, заклади вищої освіти, фізичне виховання, професійна підготовка, педагогічні технології.

Актуальність теми. Сучасний розвиток системи вищої освіти в Україні характеризується орієнтацією на підготовку конкурентоспроможного фахівця, здатного ефективно здійснювати професійну діяльність у сфері фізичної культури. У цьому контексті особливого значення набуває вдосконалення методів викладання гімнастики як базової дисципліни, що забезпечує формування рухових умінь, координаційних здібностей та методичних компетентностей майбутніх учителів фізичної культури.

Гімнастика є важливим компонентом професійної підготовки студентів, оскільки вона сприяє розвитку фізичних якостей, формуванню правильної постави, координації рухів та загальної рухової культури. Водночас ефективність навчання гімнастичних вправ значною мірою залежить від обґрунтованого вибору методів навчання, які повинні відповідати сучасним педагогічним вимогам та враховувати індивідуальні особливості студентів [1].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення методичного забезпечення навчального процесу з гімнастики в закладах вищої освіти та впровадження інноваційних підходів до навчання.

Проблема викладання гімнастики в системі вищої освіти розглядається у сучасних дослідженнях як важливий напрям професійної підготовки фахівців з фізичної культури. Науковці підкреслюють, що ефективність навчання гімнастики залежить від використання оптимального поєднання традиційних і сучасних методів навчання, спрямованих на формування рухових умінь і навичок [2]. У сучасних дослідженнях наголошується на необхідності впровадження компетентнісного підходу у процес навчання, що передбачає орієнтацію на розвиток професійних компетентностей студентів, їх здатності до самостійної діяльності та самовдосконалення [3]. Значна увага приділяється використанню інтерактивних методів навчання, які сприяють активізації пізнавальної діяльності студентів та підвищенню ефективності освітнього процесу.

У зарубіжних дослідженнях підкреслюється важливість використання інноваційних педагогічних технологій у фізичному вихованні, зокрема інтеграції цифрових засобів навчання та індивідуалізації освітнього процесу [4].

Мета публікації. Метою статті є теоретичне обґрунтування основних методів викладання гімнастики в закладах вищої освіти та визначення педагогічних умов їх ефективного використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методи викладання гімнастики розглядаються як система педагогічних способів організації навчальної діяльності студентів, спрямованих на формування рухових умінь і навичок, розвиток фізичних якостей та засвоєння теоретичних знань. У сучасній педагогіці фізичного виховання методи навчання класифікуються за різними ознаками, зокрема за характером пізнавальної діяльності студентів та способом організації навчального процесу.

Пояснювально-ілюстративний метод є одним із базових у процесі навчання гімнастики. Його сутність полягає у передачі студентам готових знань через пояснення викладача, демонстрацію вправ та використання наочних засобів. Даний метод забезпечує формування у студентів уявлення про техніку виконання гімнастичних вправ, дозволяє засвоїти основні рухові дії та послідовність їх виконання. Ефективність цього методу підвищується за умови поєднання словесного пояснення з показом вправ, що сприяє кращому сприйняттю навчального матеріалу [1].

Практичний метод займає провідне місце у навчанні гімнастики, оскільки передбачає безпосереднє виконання вправ студентами. У процесі практичної діяльності формуються рухові навички, удосконалюється координація рухів, розвиваються фізичні якості. Практичний метод реалізується через багаторазове повторення вправ, варіативність їх виконання та поступове ускладнення рухових дій. Важливим аспектом є індивідуалізація навчання, яка передбачає врахування рівня підготовленості студентів та їх фізичних можливостей [2].

Проблемний метод навчання спрямований на розвиток мислення студентів та їх здатності до самостійного вирішення навчальних завдань. У процесі застосування цього методу викладач створює проблемні ситуації, які стимулюють студентів до пошуку оптимальних способів виконання вправ, аналізу власних дій та виправлення помилок. Такий підхід сприяє формуванню критичного мислення та підвищує рівень усвідомленості навчальної діяльності [3].

Інтерактивні методи навчання набувають все більшого значення у сучасній вищій освіті. Вони передбачають активну взаємодію студентів між собою та з викладачем у процесі навчання. Використання групових форм роботи, взаємонавчання, обговорення та аналізу виконання вправ сприяє розвитку комунікативних умінь, підвищує мотивацію студентів та ефективність навчального процесу.

Важливою умовою ефективного використання методів викладання гімнастики є їх раціональне поєднання залежно від мети заняття, змісту навчального матеріалу та рівня підготовленості студентів. Поєднання різних методів дозволяє забезпечити комплексний підхід до навчання, що сприяє формуванню як рухових, так і професійних компетентностей.

Сучасні тенденції розвитку освіти передбачають інтеграцію цифрових технологій у процес навчання гімнастики. Використання відеоматеріалів, цифрових платформ та засобів аналізу рухів дозволяє підвищити наочність навчання, забезпечити зворотний зв'язок та сприяти самостійному опрацюванню навчального матеріалу студентами [4].

Висновки. Отже, методи викладання гімнастики в закладах вищої освіти є важливим чинником ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури. Використання пояснювально-ілюстративного, практичного, проблемного та інтерактивного методів навчання забезпечує формування рухових умінь, розвиток фізичних якостей та професійних компетентностей студентів.

Ефективність застосування методів навчання залежить від їх раціонального поєднання, врахування індивідуальних особливостей студентів та впровадження сучасних педагогічних технологій. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою інноваційних методик викладання гімнастики та їх впровадженням у практику закладів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрєєва О.В., Степанюк В.В., Усенко Д.В. та ін. Особливості рухової активності здобувачів вищої освіти – відвідувачів спортивно-оздоровчого комплексу в умовах воєнного стану. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 15. 2025/4(190). С. 9-13. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.04\(190\).01](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.04(190).01)
2. Грибан Г.П. Теорія і методика навчання фізичної культури як наукова та навчальна дисципліна. *Фізичне виховання і спорт у закладах вищої освіти: проблеми та перспективи*. 2023. С. 11-17. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/37063/>
3. Лайчук А. Підготовка майбутніх тренерів-викладачів до розвитку морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл: дис. ... доктора філософії. Житомир. 2021. 272 с. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/33033/1/dys-Lajchuk.pdf>
4. Kirk D. Physical Education Futures. 2022. URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781135220242_A24934653/preview-9781135220242_A24934653.pdf

Отримано: 24.03.2026

Міхail БАСІСТИЙ

здобувач третього (доктор філософії) рівня вищої освіти
1 року навчання, спеціальність А4 Середня освіта (Фізична культура)
ORCID <https://orcid.org/0009-0003-9849-5098>

Юрій ЮРЧИШИН

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
завідувач кафедри теорії та методики фізичного виховання
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0404-9384>

Артем ПОЧТАРЬОВ

здобувач третього (доктор філософії) рівня вищої освіти
3 року навчання, спеціальність А4 Середня освіта (Фізична культура)
ORCID <https://orcid.org/0009-0006-1122-2778>

Володимир МИСІВ

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, професор,
доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1957-0241>

СУЧАСНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ОБҐРУНТУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ РУХОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ

У статті узагальнено сучасні наукові підходи до обґрунтування організаційно-педагогічних умов розвитку рухових здібностей школярів у системі загальної середньої освіти. Проаналізовано міжнародні рекомендації щодо рухової активності дітей, сучасні моделі фізичної грамотності, результати глобальних досліджень рівня фізичної активності та підходи до якісного фізичного виховання. Обґрунтовано комплекс організаційно-педагогічних умов, що забезпечують ефективний розвиток сили, витривалості, швидкості, гнучкості та координаційних здібностей школярів у контексті компетентнісної освіти та сучасних освітніх викликів.

Ключові слова: рухові здібності, школярі, фізична грамотність, фізичне виховання, організаційно-педагогічні умови, здоров'язбереження, мотивація.

Актуальність теми. Сучасні міжнародні дослідження засвідчують критичне зниження рівня фізичної активності дітей та підлітків. Згідно з оновленими рекомендаціями World Health Organization (2020), діти віком 5–17 років повинні щоденно виконувати щонайменше 60 хвилин фізичної активності помірної або високої інтенсивності. Водночас результати глобальних звітів свідчать, що більшість школярів не досягають цих показників [5, с. 15].

Аналітичні матеріали UNESCO підкреслюють, що якісне фізичне виховання QPE (Quality Physical Education) є основою формування фізичної грамотності та забезпечення довготривалої участі молоді у руховій активності. Зазначається, що результатом QPE має стати фізично грамотна особистість, яка володіє необхідними навичками, впевненістю та мотивацією для участі у фізичній активності протягом життя. Крім того, підкреслюється, що фізичне виховання є «entry-point for lifelong participation in physical activity» та сприяє формуванню позитивного ставлення до рухової діяльності [4, с. 4].

За даними глобального аналізу, опублікованого у *The Lancet Child & Adolescent Health* (2020), понад 80% школярів віком 11–17 років не досягають рекомендованого рівня щоденної фізичної активності. Автори наголошують на необхідності термінового масштабування ефективних політик та програм з підвищення рухової активності підлітків [3, с. 23].

В Україні додатковими перешкодами до фізичної активності є війна з російською федерацією, яка створює перешкоди у вигляді дистанційного навчання, відсутності спортивних гуртків, нестачі коштів у сім'ях як перешкода до фінансування певних спортивних уподобань дітей, а також психічне, емоційне, стресове навантаження дітей.

У цих умовах актуалізується необхідність наукового обґрунтування сучасних організаційно-педагогічних умов розвитку рухових здібностей школярів, що відповідатимуть принципам варіативності, безпечності, мотиваційної привабливості та інклюзивності.

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати сучасні наукові підходи до визначення організаційно-педагогічних умов розвитку рухових здібностей школярів з урахуванням міжнародних рекомендацій та актуальних освітніх тенденцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концептуальні підходи. Сучасна парадигма фізичного виховання базується на концепції фізичної грамотності, яка передбачає формування не лише окремих фізичних якостей, а інтегративної здатності до свідомої та довготривалої участі у фізичній активності [4, с. 4].

Здоров'язбережувальний підхід спирається на рекомендації World Health Organization щодо поєднання аеробних, силових та координаційних вправ, що забезпечують позитивний вплив на фізичне, психічне та когнітивне здоров'я дітей [5, с. 25-26].

Водночас міжнародні експерти наголошують, що підвищення рухової активності можливе лише за умови системного підходу, який охоплює освітнє середовище, інфраструктуру та міжсекторальну взаємодію [2, с. 2].

Організаційно-педагогічні умови розвитку рухових здібностей. Аналіз міжнародних документів дозволяє виокремити такі ключові умови:

Комплексність розвитку рухових здібностей – поєднання аеробної активності з вправами, що зміцнюють м'язи та кістки, відповідно до рекомендацій WHO, що сприяє розвитку кардіореспіраторної та м'язової витривалості школярів [5, с. 25-26].

Whole-of-school підхід – впровадження багатокомпонентних програм, які поєднують уроки фізичної культури, активні перерви, позакласну діяльність і залучення громади [2, с. 6].

Мотиваційна спрямованість навчального процесу – формування позитивного ставлення до рухової активності як передумови довготривалої участі [2, с. 4; 1, с. 270-277].

Індивідуалізація та безпечність – створення умов, що враховують вікові та функціональні особливості учнів, забезпечуючи поступове залучення до активності [5, с. 26].

Таким чином, розвиток рухових здібностей школярів повинен здійснюватися в межах компетентісно орієнтованої моделі фізичного виховання.

Висновки:

1. Сучасні наукові підходи до розвитку рухових здібностей школярів ґрунтуються на концепції фізичної грамотності, здоров'язбережувальній парадигмі та системному підході.
2. Ефективність розвитку фізичних якостей підвищується за умови багатокомпонентної організації освітнього процесу.
3. Організаційно-педагогічні умови повинні забезпечувати комплексність навантаження, мотиваційну привабливість та безпечність середовища.
4. Інтеграція міжнародних рекомендацій у практику шкільного фізичного виховання є перспективним напрямом модернізації освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Почтарьов А., Юрчишин Ю. Структура та особливості інтересу дітей із вадами слуху до рухової активності у різних формах. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини* [редкол.: Єдинак Г.А. (відп. ред.) та ін]. Кам'янець-Подільський: Видавець Панькова А. С. 2025. Випуск 30(4). С. 270-277. DOI: [https://doi.org/10.32626/2309-8082.2025-30\(4\).270-277](https://doi.org/10.32626/2309-8082.2025-30(4).270-277)
2. Milton, Karen & Chalkley, Anna & Foster, Charlie & Gomersall, Sjaan & Hagstromer, Maria & Kelly, Paul & Kolbe-Alexander, Tracy & Mair, Jacqueline & McLaughlin, Matthew & Nobles, James & Reece, L. & Shilton, Trevor & Smith, Ben & Schipperijn, Jasper. Eight Investments That Work for Physical Activity. *Journal of Physical Activity and Health*. 2021. 18. P. 1-6. DOI: <https://doi.org/10.1123/jpah.2021-0112>
3. Guthold R., Stevens G.A., Riley L.M., Bull F.C. Global trends in insufficient physical activity among adolescents. *The Lancet Child & Adolescent Health*. 2019. P. 23-35.
4. UNESCO. Quality Physical Education (QPE): Guidelines for Policy-Makers. Paris: UNESCO. 2015. P. 1-85.
5. WHO Guidelines on physical activity and sedentary behavior. *World Health Organization*. Geneva: World Health Organization. 2020. P. 1-93.

Отримано: 24.03.2026

Олександр БОГАТОВ

здобувач третього (доктор філософії) рівня вищої освіти
2 року навчання, спеціальність 014 Середня освіта (Фізична культура)
ORCID <https://orcid.org/0009-0001-2913-6601>

ХАРАКТЕРИСТИКА ТРАДИЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ШКІЛЬНОЇ СЕКЦІЇ З ФУТБОЛУ

У тезах досліджено сучасний стан реалізації моделі функціонування шкільної секції з футболу. Обґрунтовується роль шкільної секційної роботи як важливої складової фізичного виховання дітей для зміцнення здоров'я, розвитку, виховання і формування особистості кожного учня до активного способу життя. Визначено сильні та слабкі сторони означених аспектів у вирішенні завдань шкільного фізичного виховання для пошуку дієвих шляхів і способів удосконалення традиційної моделі.

Ключові слова: педагогічна діяльність, фізичне виховання, діти, шкільний спорт, футбол, поширена модель, практика.

Актуальність теми. Традиційна модель шкільної футбольної секції – організована форма позакласної діяльності, спрямована на вирішення різних завдань фізичного виховання [2]. Деякі з основних передбачають фізичний розвиток дитини, формування спортивних навичок, виховання командного духу [1]. Шкільна футбольна секція функціонує при закладі загальної середньої освіти (надалі – школа), її керівництво здійснює вчитель фізичної культури або запрошений до роботи тренер з цього виду спорту.

Мета публікації – дослідити сучасний стан реалізації моделі функціонування шкільної секції з футболу.

Виклад основного матеріалу. Традиційна шкільна футбольна секція відзначається наявністю ознак, що дозволяють розглядати її як модель. Зокрема, вона передбачає централізоване керівництво, де керівником виступає вчитель фізичної культури або запрошений тренер з цього виду спорту. Планування занять у секції здійснюється відповідно до навчальної програми, змістом передбачені контроль і оцінювання, які здійснює педагог [1; 2].

Ще одна ознака стосується питання регламентації діяльності шкільної спортивної секції з футболу. Ураховуючи традиційний характер найбільш поширеної моделі функціонування такої секції відзначаємо, що регламент занять відзначається чіткістю розкладу тренувальних занять. Переважно він передбачає 2-3 заняття протягом тижня. Відбуваються заняття за заздалегідь визначеним планом, що передбачає реалізацію підготовчої частини (розминки), виконання вправ основної частини, у тому числі ігрової діяльності, а також заключної частини. Важливим є дотримання визначених правил та дисципліни дітей під час тренувального заняття.

Характеризуючи більш детально зазначену структуру традиційної моделі функціонування шкільної секції з футболу відзначаємо наявність стандартну структуру тренувального заняття. Зокрема вона передбачає проведення розминки, після якої діти здійснюють загальну фізичну підготовку (розвивають визначені рухові якості), потім переходять до виконання фізичних вправ, спрямованих на формування й удосконалення технічної підготовки (передбачає виконання передач м'яча, удари по ньому і різні способи ведення і прийому, деякі інші технічні прийоми).

Крім цього певне місце посідає тактична підготовка юного футболіста, хоча їй приділяється значно менша увага порівняно з іншими зазначеними раніше. Основна причина –

фізична, технічна підготовка є визначальними, оскільки дозволяють вирішувати велике коло різних, але важливих завдань фізичного виховання [3; 5]. Інші наявні сторони підготовки юного спортсмена (тактична, психологічна, теоретична, інтегральна) є більш спеціалізованими і дозволяють удосконалювати майстерність юного футболіста. Але, як зазначалося раніше, основна ідея функціонування шкільної секції з футболу – посилити інтерес дітей до систематичної рухової активності, розширити коло сформованих умінь і навичок, розвинути різні рухові якості дитини, поліпшити самопочуття, розумову працездатність і стан здоров'я.

Для підвищення інтересу, зацікавленості дітей у заняттях учитель планує у занятті проведення, передусім навчальних ігор. Останнє, а також деякі інші обставини, визначають таку особливість функціонування шкільної секції з футболу як її орієнтацію на масовість, тобто залучення якомога більшої кількості дітей до занять. У зв'язку з цим актуальною є інша особливість, а саме вимога про доступність організації, змісту та реалізації занять у секції для дітей.

Узагальнюючи зазначене відзначаємо, що функціонування шкільної секції з футболу за традиційною моделлю має певні переваги. Зокрема, традиційна модель має просту організацію, відзначається масовістю і доступністю, чіткою структурою занять, спрямованістю на формування базових навичок гри у футбол. З іншого боку характерним є і наявність недоліків, деякі з основних такі: недостатньо реалізується індивідуальний підхід, обмеженим є використання сучасних методик навчання і розвитку, передусім при вирішенні конкретних, але важливих завдань, а також орієнтація більше на процес, аніж на розвиток потенціалу юного футболіста, тобто орієнтація занять не на результат. Можлива також низька мотивація частини дітей, що визначає підвищену увагу вчителя на необхідність її посилення.

Висновки. Традиційна модель функціонування шкільної секції з футболу є ефективною для базового фізичного виховання та залучення дітей до спортивної діяльності. Водночас, вона потребує модернізації, вдосконалення, що враховують індивідуальні особливості дитини, її потреби, а також сучасні тренувальні технології і мотиваційні підходи до особистості дитини в аспекті її залучення до систематичної рухової активності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карпа, І., Сухнацький, М., Лобасюк, В., & Гурський, А. (2024). Методика навчання технічних прийомів юних футболістів на етапі попередньої базової підготовки. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15*, (3(175)), 108-113. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3\(175\).19](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3(175).19)
2. Кузьменко С.О., Скрипка І.М. Історичний аспект підготовки футболістів груп початкової підготовки. *Олімпійський та паралімпійський спорт*. 2023. № 3. С. 23-26. DOI: <https://doi.org/10.32782/olimpspu/2023.3.5>
3. Мусієнко, А., Ткаченко, Д., Яровий, М., Сіянко, О., & Божко, С. (2026). Педагогічне обґрунтування методики підвищення фізичної підготовленості учнів 7-9 класів засобами футболу в умовах сільської школи. *Спортивні ігри*, (1(39)), 53–60. DOI: <https://doi.org/10.15391/si.2026-1.07>
4. Clemente FM, Martinho DV, Trybulski R, Rodriguez-Fernandez A, Castillo D, Sanchez JS, Costa GCT, Nunes NA. Impact of training regimens on small-sided soccer games: a scoping review. *Hum Mov*. 2026; 27(1): 22–42. DOI: <https://doi.org/10.5114/hm/214836>
5. Trotta N, Sannicandro I. Effects of pitch configuration on internal and external load during small-sided games with stop-ball rule in young soccer players. *Hum Mov*. 2025; 26(4): 159–169. DOI: <https://doi.org/10.5114/hm/205886>

6. Turki O, Ltifi MA, Hammami R, Ceylan Hİ, Assis GG, Almeida-Neto P, Chelly MS, Morgans R, Bragazzi NL. Effectiveness of warm-up with lower limb wearable resistance on sprint performance and perceived exertion in adolescent soccer players: a crossover study. *Hum Mov.* 2026; 27(1): 106–113. DOI: <https://doi.org/10.5114/hm/214955>

Отримано: 24.03.2026

Аліна БОДНАР

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8921-3656>

Іван СТАСЮК

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри спорту і спортивних ігор
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4504-5902>

ОЛІМПІЙСЬКА ТЕМАТИКА В СИСТЕМІ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Дослідження присвячене актуалізації змісту курсу «Історія фізичної культури» як засобу формування гуманістичного світогляду майбутніх учителів фізичної культури. Розглядається наступність античних традицій у сучасному олімпійському русі, етичні засади «Fair Play» та роль вчителя у формуванні олімпійських ідеалів. Обґрунтовано, що олімпійська освіта є дієвим інструментом подолання кризових явищ у сучасному спорті та суспільстві.

Ключові слова: мотивація, майбутні вчителі фізичної культури, історія фізичної культури, зміст.

Актуальність теми. Актуалізація змісту обов'язкових освітніх компонентів шляхом інтеграції олімпійської тематики виступає фундаментальною педагогічною умовою формування професійної готовності майбутніх фахівців до реалізації олімпійської освіти в закладах загальної середньої освіти. Фундаментальне значення для професійного становлення вчителя має інтеграція олімпійської освіти у курс «Історії фізичної культури». Це оновлення дозволяє трансформувати дисципліну з переліку історичних дат у цілісну систему вивчення гуманістичних цінностей та ідеалів олімпізму. Реалізація цієї умови формує у здобувачів глибоке розуміння генезису фізичної культури через призму олімпійського руху, що стає базисом для їхньої подальшої педагогічної діяльності.

Вивчення дисципліни «Історія фізичної культури» у першому семестрі відіграє стратегічну роль у формуванні первинного фундаменту мотиваційної готовності студентів до реалізації олімпійської освіти. Як одна з профільних дисциплін, вона не лише заглиблює майбутніх фахівців у витoki професійної діяльності, а й суттєво підвищує їхню загальну педагогічну культуру. Саме історичний контекст дозволяє студентам усвідомити гуманістичну цінність олімпізму, що є необхідною умовою для подальшої практичної роботи з молодшими школярами.

Мета публікації полягає в теоретичному обґрунтуванні особливостей оновлення змісту освітнього компоненту «Історія фізичної культури» питаннями олімпійської тематики.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі критичного аналізу змістового наповнення курсу «Історія фізичної культури» ми встановили незначну кількість уваги до вивчення культурно-етичної складової олімпізму, зокрема ритуалів та традицій. З метою змістового наповнення курсу зазначеною тематикою ми запропонували лекційне заняття на тему «Ритуали і традиції Стародавніх Олімпійських ігор та їх наступність у сучасному олімпійському русі». Основний акцент було зроблено на концепції спадкоємності від релігійних обрядів Еллади (жертвоприношення, клятви елланодиків, урочисті процесії, вшанування атлетів одами та статуями) до їхньої творчої реінтерпретації у XVII–XIX століттях. Особливу увагу приділено внеску П'єра де Кубертена, який, спираючись на античну спадщину, обґрунтував феномен «Олімпізму» як «спортивної релігії», що надає сучасним іграм сакрального та філософського змісту. [1]. П'єр де Кубертен розглядав олімпійський атлетизм як фундаментальний засіб виховання. В основі запропонованої ним «спортивної релігії» лежало прагнення інтегрувати грецьку філософію та християнські гуманістичні ідеали в освітній процес. Це передбачало повернення до принципів єдності тіла і духу через олімпійську діяльність. Водночас олімпізм проголошувався засобом глобальної соціалізації, спрямованим на підтримку миру, демократизацію суспільства та налагодження конструктивного міжнародного діалогу.

З врахуванням цього Кубертен наповнив Олімпійські ігри різними церемоніями, обрядами і ритуалами, які, з одного боку, повинні були пов'язати сучасні Ігри з Грецькими, а з іншого, відповідати новим історичним, релігійним і суспільно-політичним умовам [3].

У межах лекційного заняття було акцентовано увагу на соціологічній трактовці олімпійського спорту як унікального духовного інституту. Завдяки розгалуженій системі ритуалів і церемоній, олімпізм не лише легітимізує власну значущість, а й виступає потужним інструментом трансляції суспільних цінностей. Було проаналізовано історичне значення Міжнародного атлетичного конгресу 1894 року, де П'єр де Кубертен та Д. Вікелас, апелюючи до античної спадщини, розробили церемоніальний сценарій, що символізував тяглість поколінь. Особливу увагу приділено першій Олімпійській хартії, яка нормативно закріпила необхідність ревіталізації Ігор у сучасних формах за умови суворого дотримання давніх традицій. Тоді ж МОК було делеговано місію збереження історичної гідності Ігор та затверджено фундаментальний девіз «Citius. Altius. Fortius.» [3].

Деметріусу Вікеласу й Оргкомітету I Олімпійських ігор сучасності, які повинні були відбутись у 1896 році в Афінах, доручили розробити церемонію відкриття і закриття Ігор у дусі, характерному для Олімпійських ігор Стародавньої Греції. До Ігор I Олімпіади було створено олімпійський гімн. Також ми зазначили той факт, що крім офіційного девізу існує і неофіційний девіз – «Головне – не перемога, а участь». Окрему увагу здобувачів слід зосередити на історичному контексті появи вислову «головне – не перемога, а участь». Хоча її традиційно пов'язують з ім'ям Кубертена, істинним автором є єпископ Етельберт Талбот, який проголосив ці слова у 1908 році, надихнувшись подвигом італійця Дорандо Пієтрі. Випадок Пієтрі, який втратив перемогу через дискваліфікацію після сторонньої допомоги на фініші марафону, став уособленням незламності духу. Визнання його досягнення королівською родиною Британії, яка вручила йому почесний золотий кубок нарівні з чемпіоном, підкреслює фундаментальну гуманістичну ідею олімпізму: оцінювання зусиль та волі атлета вище за формальний результат [3].

Під час наступного ознайомлення із матеріалами лекції важливо було розкрити студентам значення символів і церемоній, які сьогодні є невід'ємною частиною сучасного олімпійського руху.

Черговим етапом оновлення змісту освітнього компоненту «Історія фізичної культури» стала інтеграція теми «**Принципи та засади руху Fair Play**». У процесі викладання акцентується увага на гуманістичній місії олімпізму – підпорядкуванні спорту інтересам гармонійного розвитку особистості. Оскільки конкурентне середовище неминуче несе ризики проявів агресії та нечесної боротьби, спорт виступив одним із перших суспільних інститутів, що офіційно проголосив етику пріоритетом своєї діяльності. В основі олімпійської етики лежить концепція «Фейр Плей», яка трактується не просто як формальне дотримання регламенту, а як кодекс спортивної честі. Це прагнення до спільної досконалості в суперництві, де чесна гра базується на внутрішній самооцінці атлета та його повазі до самого духу змагань [3].

Слід звернути увагу студентів, що ці правила були сформульовані ще у Стародавній Греції. Основні з них: не прагнути до перемоги за будь-якою ціною; на спортивному майданчику зберігати честь і шляхетність; головне – не перемога над суперниками, а удосконалення своєї особистості, подолання власних слабкостей. П'єр де Кубертен не раз говорив про важливість для спорту високих результатів. У той же час засновник сучасного олімпізму добре розумів, що є межа, яку переступати не слід, навіть заради найкращого результату. Її «охороняють» етика, шляхетність, лицарська поведінка. «Вийшов за межі» – зрадив ці якості, позбувся звання справжнього спортсмена!

Особливу увагу в межах курсу приділено філософському осмисленню спорту через вислів Платона – учасника античних Ігор, який стверджував, що тріумф над собою є найвищим досягненням особистості. Концепція **Fair Play** розглядається не лише як технічне дотримання правил, а як етична категорія, що включає повагу до опонента й арбітрів, скромність у перемозі та гідність у поразці. Наголошується, що ці якості мають екстраполюватися зі спортивної арени на повсякденне життя, формуючи образ «лицаря спорту». Саме тому Міжнародний комітет Fair Play запровадив спеціальні відзнаки: «Трофей П'єра де Кубертена за благородний вчинок», що вручається за конкретний гуманний жест, та «Трофей за шляхетність протягом спортивної кар'єри», який вшановує атлетів, чий життєвий шлях став еталоном спортивного духу [3].

Моральний стан олімпійського руху сьогодні прямо залежить від здатності вчителів фізичної культури виховувати у підлітків стійкість до антигуманних проявів. Аналізуючи історичний розвиток олімпізму за останні 100 років, ми виокремили тріаду деструктивних чинників: політизацію, комерціалізацію та професіоналізацію. Саме вони провокують системні порушення етичного кодексу, такі як нечесна гра, корупційні скандали та вживання заборонених препаратів. Завданням навчального курсу є формування у студентів критичного мислення та готовності захищати загальнолюдські пріоритети спорту в умовах глобальних суспільних трансформацій.

Отже фундаментальним системоутворювальним чинником протидії кризовим явищам у спорті виступає масштабна реалізація програм олімпійської освіти. Такий підхід гарантує не лише трансляцію філософських ідей олімпізму, а й нормалізацію етичних стандартів серед усіх суб'єктів спортивної діяльності. Пріоритетом у цьому процесі стає не просто підготовка атлета-рекордсмена, а формування цілісної особистості з високим рівнем гуманістичної культури, здатної неухильно дотримуватися принципів справедливості та чесної гри в будь-яких умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Долинний Ю.О. Олімпійський і професійний спорт: курс лекцій для викладачів і студентів вищих навчальних закладів. Краматорськ: ДДМА, 2020. 111 с.
2. Король М.І. Потенціал культурної спадщини олімпійського руху в системі гуманітарної освіти школярів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 15*. 2018. № 2(96). С. 48–51.
3. Олімпійський рух в Україні: історія і сучасність / Булатова М.М., Бубка С.Н. та ін. Київ. 2021. 304 с.
4. Передерій В.В. Інноваційні форми олімпійської освіти на міжнародному та національному рівнях: дис. ... канд. наук з фіз. виховання та спорту: 24.00.01 / Львівськ. держ. ун-т фіз. култь. ім. Івана Боберського. Львів, 2019. 247 с.
5. Радченко Л., Єрмолова В., Кроль І. Олімпійська освіта – складова національної системи освіти. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15*. 2024. № 12(185). С. 162–165. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.12\(185\).34](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.12(185).34)

Отримано: 24.03.2026

Руслан БУТОВ

*кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
доцент кафедри фізичної реабілітації
та медико-біологічних основ фізичного виховання
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4296-1833>*

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ БОЛЮ В ШИЇ

У роботі розглянуто сучасні підходи до фізичної терапії при болю в шиї. Висвітлено основні причини виникнення цервікалгії, її вплив на функціональний стан пацієнтів та якість життя. Проаналізовано ефективність застосування засобів фізичної терапії, серед яких провідне місце займають терапевтичні вправи. Обґрунтовано доцільність комплексного та індивідуалізованого підходу до реабілітації з метою зменшення больового синдрому, відновлення рухливості та попередження рецидивів.

Ключові слова: *фізична терапія, терапевтичні вправи, цервікалгія, реабілітація, рухливість.*

Актуальність теми. Проблема болю в шиї є однією з найбільш актуальних у сучасній фізичній терапії, що зумовлено її високою поширеністю серед осіб працездатного віку. Основними чинниками розвитку цервікалгії є малорухливий спосіб життя, тривала робота за комп'ютером, статичні навантаження та порушення ергономіки. Біль у шийному відділі хребта призводить до обмеження рухливості, зниження працездатності та якості життя, а також може супроводжуватися супутніми неврологічними проявами.

Незважаючи на значну кількість досліджень, питання ефективної фізичної терапії при болю в шиї залишається відкритим через багатофакторність причин і відсутність уніфікованих підходів до реабілітації. Особливого значення набуває застосування комплексних програм, у яких провідним засобом виступають терапевтичні вправи, спрямовані на відновлення функції та корекцію біомеханічних порушень. Це зумовлює необхідність подальшого наукового обґрунтування та вдосконалення підходів до фізичної терапії при даній патології [4, с. 230-231].

Аналіз сучасних досліджень свідчить, що біль у шії є одним із найпоширеніших порушень опорно-рухового апарату з високим ризиком хронізації та значним впливом на якість життя пацієнтів. Наукові дані підтверджують багатофакторність цього стану, що включає біомеханічні, нейрофізіологічні та психосоціальні чинники, які ускладнюють вибір ефективної стратегії фізичної терапії.

У науковій літературі доведено ефективність комплексного підходу до реабілітації, де провідне місце займають терапевтичні вправи, що сприяють зменшенню болю та покращенню функції. Водночас результати досліджень залишаються неоднозначними щодо окремих методів, що зумовлює необхідність індивідуалізації програм фізичної терапії та подальшого наукового обґрунтування ефективних підходів до лікування болю в шії [2, с. 48-49].

Мета публікації Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні особливостей застосування фізичної терапії при болю в шії на основі аналізу сучасних наукових джерел. Особлива увага приділяється визначенню ефективності основних засобів фізичної терапії, серед яких провідне місце займають терапевтичні вправи, а також узагальненню підходів до їх застосування з урахуванням функціонального стану пацієнтів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Біль у шії є складним мультифакторним станом, що формується під впливом біомеханічних, м'язово-фасціальних та нейрофізіологічних порушень. Тривалі статичні навантаження, недостатня фізична активність і порушення постави призводять до дисбалансу м'язів шийного відділу хребта, зниження стабілізаційної функції та розвитку больового синдрому. Важливу роль також відіграють психоемоційні чинники, які можуть сприяти хронізації болю та формуванню патологічних рухових стереотипів.

У сучасній практиці фізичної терапії при болю в шії застосовується комплексний підхід, спрямований на зменшення больового синдрому, відновлення рухливості та покращення функціонального стану пацієнта. Серед основних засобів провідне місце займають терапевтичні вправи, які сприяють нормалізації м'язового тону, покращенню координації рухів та стабілізації шийного відділу хребта. Вправи підбираються індивідуально з урахуванням ступеня болю, функціональних обмежень і загального стану пацієнта [1, с. 33].

Важливим компонентом фізичної терапії є також використання мануальних технік, мобілізацій і постуральної корекції, що дозволяє покращити рухливість суглобів і зменшити м'язове напруження. Поєднання цих методів із терапевтичними вправами підвищує ефективність реабілітації, сприяє швидшому відновленню функції та зниженню інтенсивності болю. Значну увагу приділяють навчанню пацієнтів правильній організації рухової активності та ергономії повсякденних дій.

Таким чином, ефективність фізичної терапії при болю в шії визначається комплексністю, індивідуалізацією та систематичністю застосування реабілітаційних заходів. Провідна роль терапевтичних вправ у поєднанні з іншими засобами дозволяє не лише усунути симптоми, але й впливати на причини розвитку патології. Це забезпечує стійкий терапевтичний ефект і знижує ризик рецидивів, що є ключовим завданням сучасної фізичної терапії [3, с. 223].

Висновки:

1. Біль у шії є поширеним мультифакторним станом, що потребує комплексного підходу до фізичної терапії з урахуванням індивідуальних особливостей пацієнта.
2. Провідним засобом фізичної терапії є терапевтичні вправи, які ефективно сприяють зменшенню болю, відновленню рухливості та покращенню функціонального стану.

3. Поєднання терапевтичних вправ з іншими методами реабілітації та індивідуалізація програм підвищують ефективність лікування і знижують ризик рецидивів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зарічний І., Жигульова Е., Заїкін А. Гіподинамія як одна з актуальних причин розвитку шийного остеохондрозу. *Rehabilitation & Recreation*. 2022. № 12. С. 29–36.
2. Марченко О., Манжуловський В., Куценко В. Теоретичні обґрунтування до застосування засобів фізичної реабілітації при синдромі хронічної втоми. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2016. № 4. С. 47–51.
3. Ніканоров О., Голованов О. Фізична терапія при хронічному болю в ший: сучасні підходи та ефективність втручань. *Спортивна медицина фізична терапія та ерготерапія*. 2025. № 4. С. 218-224.
4. Ніканоров О., Ткаченко Д. Аналіз сучасних підходів до застосування засобів фізичної терапії для осіб із неспецифічним больовим синдромом у шийному відділі хребта. *Спортивна медицина фізична терапія та ерготерапія* 2025. № 1. С. 228-235.

Отримано: 24.03.2026

Владислав ВЕТОШКІН

здобувач третього (доктор філософії) рівня вищої освіти
2 року навчання, спеціальність 014 Середня освіта (Фізична культура)
ORCID <https://orcid.org/0009-0001-7341-949X>

ЗМАГАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПІДГОТОВЦІ УЧНІВ У ШКІЛЬНІЙ СЕКЦІЇ З БОКСУ ДО УЧАСТІ В УЧНІВСЬКИХ ШКІЛЬНИХ ЛІГАХ "ЗДОРОВА УКРАЇНА"

У тезах досліджено проблему формування мотивації учнів до занять фізичною культурою та спортом у сучасних умовах. Обґрунтовується роль шкільного спорту як фундаментальної основи зміцнення здоров'я та виховання звички до активного способу життя. Особливу увагу приділено методам стимулювання змагальної активності учнів у межах підготовки до участі в учнівських лігах «Здорова Україна». Визначено психологічні рівні розвитку спортивного інтересу та наголошено на необхідності індивідуального підходу та вдалого підбору методів навчання в позакласній діяльності для реалізації змагального потенціалу школярів.

Ключові слова: фізичне виховання, шкільний спорт, мотивація учнів, спортивний інтерес, змагальна активність, учнівські ліги «Здорова Україна», позакласна діяльність.

Актуальність теми. Фізичне виховання в школі спрямоване на зміцнення здоров'я учнів. Згідно з визначенням ВООЗ, здоров'я – це не лише відсутність хвороб чи фізичних вад, а стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя [2; 5]. У сучасному середовищі шкільний спорт є фундаментальною основою оздоровлення, оскільки він не тільки сприяє формуванню звички до активного способу життя під час навчання, а й закладає підґрунтя для підтримання фізичної форми протягом усього життя. Однак системною проблемою залишається брак мотивації учнів до занять спортом та їхнє небажання виконувати фізичні вправи [4; 5].

Мета публікації – на основі аналізу сучасної наукової літератури з фізичного виховання з'ясувати методи стимулювання змагальної активності учнів у шкільних секціях для підготовки до участі в лігах «Здорова Україна».

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування сталого інтересу до спорту та звички до активності є передумовою гармонійного розвитку особистості та реалізації концепції «освіти протягом усього життя» [5]. Саме на розвиток шкільного спорту та функціонування учнівських ліг націлена програма «Здорова Україна» [2]. Така ініціатива допомагає дітям усвідомити необхідність регулярних тренувань, стимулює інтерес до самовдосконалення та ведення активного способу життя [1].

Спортивний інтерес та здібності є ключовими елементами успіху в системі фізичного виховання. Зміст занять має проєктуватися з урахуванням нахилів учнів до конкретних видів активності. Спортивний інтерес як психологічна складова мотивації спонукає учнів присвячувати себе тренуванням та участі у змаганнях. Позакласна діяльність забезпечує дітям приємний досвід, стимулює ініціативу у вдосконаленні навичок, дарує фізичне й психічне задоволення, а також позитивні емоції [1; 3; 5].

У спортивній психології, залежно від глибини та стабільності, спортивний інтерес поділяють на рівні: розвага, захоплення та стійкий інтерес. Зазначається, що його розвиток зазвичай проходить поетапно [4]. Тому вчителі фізичної культури мають поступово, від поверхневого до глибинного, стимулювати залученість учнів. Зокрема, варто підтримувати емоційну складову (розваги), щоб згодом трансформувати її у потужний внутрішній імпульс до систематичних занять [1; 5].

Ефективність цього процесу залежить від методів навчання. Тільки вдалий підбір вправ та форматів тренувань може зацікавити учнів у здобутті навичок. Отже, фактори впливу на інтерес слід враховувати при проєктуванні позакласної роботи для реалізації змагального потенціалу дітей. Водночас варто пам'ятати, що мета участі в учнівських лігах полягає не лише в покращенні фізичних показників, а й у вихованні любові до руху на все життя [2; 4; 5].

Висновки:

1. Участь в учнівських лігах «Здорова Україна» є дієвим інструментом подолання браку мотивації школярів, оскільки дозволяє трансформувати зовнішній стимул у сталий спортивний інтерес. Це досягається через етапне залучення учнів – від розваги та позитивних емоцій до формування усвідомленої звички ведення активного способу життя.

2. Ефективність занять у шкільних секціях залежить від адаптації тренувального змісту до індивідуальних здібностей учнів та використання варіативних методів навчання. Такий підхід забезпечує не лише приємний спортивний досвід, а й створює підґрунтя для реалізації змагального потенціалу та фізичного вдосконалення протягом усього життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бахчанян Г.С. Мотивація інтересу до занять фізичною культурою і спортом. *Педагогіка і психологія*, 1998. № 4. С.41-47.
2. Всеукраїнський методологічний семінар «Учнівські ліги «Здорова Україна» в закладі освіти». URL: <https://imzo.gov.ua/2022/10/26/48595/>
3. Про затвердження Концепції розвитку щоденного спорту в закладах освіти: Наказ МОН від 27.10.2021 № № 1141/4088.
4. Aggerholm, K., Standal, Ø. F., & Hordvik, M. M. (2018). Competition in physical education: Avoid, ask, adapt or accept?. *Quest*, 70(3), 385-400. DOI: <https://doi.org/10.1080/00336297.2017.1415151>
5. Xuanchen, Z. (2022). How does school physical education stimulate Students' interest in sports. *J Adv Sport Phys Edu*, 5(4), 68-72. DOI: <https://doi.org/10.36348/jaspe.2022.v05i04.002>

Отримано: 24.03.2026

Вадим ВОРОНЕЦЬКИЙ

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри спорту і спортивних ігор
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8297-6757>

Віктор ЯРЕМЧУК

вчитель фізичної культури, Кам'янець-Подільський ліцей з посиленою
військово-фізичною підготовкою Хмельницької області,
підполковник Збройних сил України

ПОКРАЩЕННЯ СИЛОВИХ ПОКАЗНИКІВ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ З ПОСИЛЕНОЮ ВІЙСЬКОВО-ФІЗИЧНОЮ ПІДГОТОВКОЮ ПРИ СЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТТЯХ ПАУЕРЛІФТИНГОМ

У статті розглянуто вплив секційних занять пауерліфтингом на динаміку силових показників учнів закладів (ліцеїв) з посиленою військово-фізичною підготовкою. Обґрунтовано доцільність використання засобів пауерліфтингу в системі позаурочної фізичної підготовки, визначено педагогічні умови ефективності тренувального процесу, проаналізовано зміни основних силових якостей у процесі педагогічного експерименту. Отримані результати свідчать про статистичне значуще покращення максимальних і відносних силових показників, а також позитивний вплив на функціональний стан і мотивацію учнів до систематичних занять фізичною підготовкою.

Ключові слова: пауерліфтинг, силова підготовка, військово-фізична підготовка, секційні заняття.

Вступ. Сучасні вимоги до підготовки учнів закладів з посиленою військово-фізичною підготовкою зумовлюють необхідність пошуку ефективних засобів розвитку силових якостей, витривалості та психофізичної стійкості. Силова підготовка є базовим компонентом військово-прикладної фізичної підготовки, оскільки забезпечує готовність до виконання навчально-бойових завдань, підвищує працездатність і стійкість до навантажень.

Пауерліфтинг як вид силового спорту характеризується доступністю, чіткою структурою навантажень та можливістю індивідуалізації тренувального процесу. Використання його засобів у секційних заняттях дозволяє цілеспрямовано впливати на розвиток максимальної та вибуховою сили, зміцнювати опорно-руховий апарат і формувати дисципліну та відповідальність у здобувача освіти.

Мета дослідження – експериментально перевірити ефективність секційних занять пауерліфтингом для покращення силових показників здобувачів освіти з посиленою військово-фізичною підготовкою.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати науково-методичні підходи до розвитку сили у підлітків.
2. Розробити та впровадити програму секційних занять пауерліфтингом.
3. Визначити динаміку силових показників учнів у процесі експерименту.
4. Оцінити педагогічну ефективність запропонованої програми.

Матеріали та методи дослідження. Дослідження проводилися на базі Кам'янець-Подільського ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою. У педагогічному експерименті взяли участь ліцеїсти 10-11 класів, які були розподілені на експериментальну та контрольну групи.

Експериментальна група займалася за програмою секційних занять пауерліфтингом (3 рази на тиждень), контрольна – за традиційною програмою фізичної підготовки. Тривалість експерименту становила 16 тижнів.

Використовувалися такі методи дослідження:

- аналіз та узагальнення науково-методичної літератури;
- педагогічне спостереження;
- педагогічний експеримент;
- тестування силових показників: у присіданні, жимі лежачи, тязі, підтягуванні, динамометрії кисті;
- методи математичної статистики;

Тренувальна програма передбачала поступове збільшення обсягу та інтенсивності навантажень, дотримання принципів вікової адекватності, технічної безпеки та варіативності засобів.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз результатів показав позитивну динаміку розвитку силових якостей у ліцеїстів експериментальної групи. Найбільший приріст зафіксовано у вправах базового характеру- присіданні зі штангою, жимі лежачи та тязі.

Порівняно з контрольною групою, ліцеїсти, які систематично відвідували секційні заняття з пауерліфтингу, продемонстрували:

- достовірне зростання показників максимальної сили;
- покращення відносної сили та силової витривалості;
- стабілізацію функціонального стану опорно-рухового апарату;
- підвищення мотивації до занять фізичною підготовкою;

Отримані дані узгоджуються з результатами інших досліджень, які підтверджують ефективність силових видів спорту у системі підготовки підлітків за умови дотримання методичних та педагогічних умов.

Висновки. Секційні заняття пауерліфтингом є ефективним засобом покращення силових показників ліцеїстів з посиленою військово-фізичною підготовкою. Запропонована програма сприяє гармонійному розвитку основних силових якостей та підвищенню функціональної готовності здобувача освіти. Використання пауерліфтингу в позаурочній діяльності доцільно рекомендувати як складову системи військово-прикладної фізичної підготовки у ліцях відповідного профілю.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням впливу силових тренувань на спеціальну витривалість та психофізичну стійкість ліцеїстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вовканич Л.С. Вікові особливості розвитку силових здібностей у старшокласників. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2017. № 4. С. 32-38.
2. Рибалко П.Ф., Линник М. М. Силова підготовка школярів старших класів у процесі занять атлетизмом. *Теорія та методика фізичного виховання*. 2018. № 3. С. 45-51.
3. Костюкевич В.М. Теорія і методика спортивної підготовки: навчальний посібник. Вінниця: Планер, 2014. 616 с.
4. Воронецький В.Б. Пауерліфтинг: навч. посібник. Кам'янець-Подільський: Рута, 2017. 208 с.
5. Заціорський В.М., Краємер В.Дж. Основи силового тренування. Київ: Олімпійська література, 2006. 544 с.

Отримано: 24.03.2026

В'ячеслав ГАВРИЛЮК

здобувач третього (доктор філософії) рівня вищої освіти
3 року навчання, спеціальність 014 Середня освіта (Фізична культура)
ORCID <https://orcid.org/0009-0003-0923-7530>

ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНЦІЇ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ ДО ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У цій науковій роботі розглянуто проблему зниження рівня фізичної активності підлітків та обґрунтовано роль учителя фізичної культури у подоланні цієї тенденції. На основі аналізу наукових досліджень визначено ключові професійні компетенції вчителя, необхідні для формування автономної мотивації учнів у сучасних умовах цифровізації освіти. Особливу увагу приділено впровадженню мотивувального стилю викладання та формування оцінювання як інструментів підвищення залученості молоді до занять фізичними вправами. Підкреслено необхідність модернізації системи підготовки майбутніх педагогів на засадах компетентнісного підходу та використання інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення якісного освітнього процесу.

Ключові слова: професійна компетентність, вчитель фізичної культури, фізична активність, мотивація, підлітки.

Актуальність теми. Рівень фізичної активності молодого покоління швидко знижується в підлітковому віці, причому найбільше зниження спостерігається в середньому шкільному віці [1; 5]. Тому популяризація фізичної активності є необхідною для цієї вікової групи. Дослідження показують, що вчителі фізичного виховання можуть відігравати вирішальну роль у вирішенні цього завдання [4]. Один із способів – підвищення рівня мотивації до фізичної активності під час уроків фізичної культури. У зв'язку з цим набуває важливого значення рівень сформованості професійних компетенцій вчителів фізичної культури, що відповідають умовам і потребам цифровізованого суспільства [5].

Мета публікації – визначити та охарактеризувати на основі наявних наукових досліджень професійні компетенції вчителя фізичної культури, які сприяють формуванню мотивації в учнів до фізичної активності в умовах сучасного навчального процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток ключових педагогічних компетенцій є фундаментальним для вчителів, не лише з погляду формування адекватного освітнього процесу, але й з здатності адаптувати його до вимог освітнього середовища. Компетенції, що відповідають цьому контексту, становлять ключові знання та вміння, такі як педагогічні знання, знання змісту навчання, навчальної програми та освітніх цілей. Таким чином, ключові компетенції, які обмежуються педагогічними знаннями та знанням змісту, розширюються та включають оцінювання, організацію навчання, активізацію участі учнів, використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та міжкультурної комунікації, а також управління почуттями та емоціями для повноцінного розвитку [1; 2].

Перехід до інноваційного підходу в розвитку професійної компетентності майбутніх учителів призводить до появи нових професійних навичок. Основною метою підготовки вчителя було методологічне зростання, але сьогодні відбулася переорієнтація на його індивідуальний професійний розвиток, що є наслідком самоорганізації та узагальнення діяльнісного та особистісного досвіду. У цьому контексті, професійна компетентність розглядається як сукупність, що визначається рівнем професійної освіти, досвідом та індивідуальними здібностями

вчителя [1; 6]. Таким чином, існує необхідність модернізації системи підготовки вчителів на основі впровадження нових підходів та сучасних технологій в освітній простір [3].

Професійний розвиток вчителя, фізичної культури зокрема, мусить бути систематичним і пов'язаний з різноманітними змінами, які потребують розвитку адаптивних компетенцій. Загалом, дослідження, засновані на динамічному підході до викладання, показують, що вчителі, які застосовують мотивувальний стиль викладання, мають вищий рівень залученості своїх учнів на уроках [2], благополуччя, пов'язаного зі здоров'ям [3], та фізичної активності шляхом розвитку автономної мотивації до фізичної культури [4]. Зокрема, методи підтримки автономії пов'язують із задоволенням потреб учнів, зміцненням внутрішньої мотивації та позитивними темпами навчання на уроках фізичної культури [6]. Крім того, деякі дослідження у контексті фізичного виховання пов'язують мотивувальний стиль викладання з автономною мотивацією, задоволенням, сприйняттям важливості фізичної культури та наміром займатися фізичними вправами [5].

Застосування формуального оцінювання вчителями є одним із можливих способів для них сформувати актуальні компетенції. Таким чином, їх стиль викладання з більшою ймовірністю відповідатиме потребам учнівської молоді, що, в свою чергу, може призвести до кращої підготовки та професійного розвитку, а отже, до покращення мотивації учнів до навчального процесу. Деякі дослідження показують, що ключові компетенції, такі як володіння навчальним процесом, використання ІКТ, організаційні навички або самоосвітня компетенція, пов'язані з використанням учителями формуального оцінювання [4; 6].

Сучасні умови передбачають побудову навчального процесу молодих фахівців на основі компетентнісного підходу з метою забезпечення кінцевого результату, яким є певний рівень сформованості професійних та загальнокультурних компетентностей вчителя фізичної культури. Тому вивчення формування професійних компетентностей майбутніх вчителів, а також інноваційних підходів до цього процесу, є невід'ємною частиною загальної проблеми підвищення якості підготовки майбутніх педагогів. Рівень професіоналізму вчителя фізкультури є провідною умовою організації освітніх процесів з фізичного виховання на високому організаційному, методичному та практичному рівні [1; 2; 5].

Висновки:

1. Роль вчителя фізичної культури є важливою у подоланні проблеми зниження фізичної активності підлітків. Застосування мотивувального стилю викладання та методів підтримки автономії дозволяє змінити зовнішній примус на внутрішню потребу учня до виконання фізичних вправ.
2. Сучасна професійна компетентність педагога виходить за межі педагогічних знань та включає вільне володіння ІКТ, навички формуального оцінювання та здатність до управління емоційним станом учнів, що є необхідним в умовах цифровізованого суспільства.
3. Підвищення якості фізичного виховання потребує переходу до компетентнісного підходу у навчанні майбутніх фахівців, де акцент зміщується з суто методологічного зростання на індивідуальний професійний розвиток та здатність до швидкої адаптації в інноваційному освітньому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мороз О. Інноваційні технології та засоби навчання у викладанні дисципліни «Фізична культура» під час курсів підвищення кваліфікації. *Академічні візії*. 2025. № 49. С. 1-8. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17560948>

2. Cañadas, L., Santos-Pastor, M.L., & Castejón, F.J. (2019). Physical Education Teachers' Competencies and Assessment in Professional Practice. *Apunts. Educación Física y Deportes*, 139, 33-41. DOI: [https://doi.org/10.5672/apunts.2014-0983.es.\(2020/1\).139.05](https://doi.org/10.5672/apunts.2014-0983.es.(2020/1).139.05)
3. Otravenko, O. V. (2020). Formation of digital competence of future physical education teachers in innovative environment. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 70(3), 180-184. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-3.33>
4. Rybalko, P., Bychkov, O., Maksymenko, L., Shcherbyna, S., & Ivanova, V. (2023). The Formation of a competent approach as the basis of the professional development of the future teacher of physical education. *Conhecimento & Diversidade*, 15(37), 73-92.
5. Srisawat, P., Buppawong, N., & Wongwirat, Y. (2015). Model for development of professional competencies of physical education teacher in 21st century in educational innovation and information Technology. In *The Twelfth International Conference on eLearning for Knowledge-Based Society*, 57, 1-6.
6. Van Doren, N., De Cocker, K., De Clerck, T., Vangilbergen, A., Vanderlinde, R., & Haerens, L. (2021). The relation between physical education teachers' (de-) motivating style, students' motivation, and students' physical activity: A multilevel approach. *International journal of environmental research and public health*, 18(14), 7457. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph18147457>

Отримано: 24.03.2026

Михайло ГУСКА

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
доцент кафедри спорту і спортивних ігор
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7068-5493>

Василь МАЗУР

викладач кафедри спорту і спортивних ігор
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8261-7896>

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНИХ СПОРУД НА ПРИКЛАДІ БУДІВНИЦТВА АБО РЕКОНСТРУКЦІЇ МІНІ-ФУТБОЛЬНИХ ПОЛІВ ДЛЯ РЕКРЕАЦІЇ МОЛОДІ

У статті проаналізовано теоретико-методологічні принципи та практичні рекомендації для ефективного виконання умови в сучасному спортивно-розважальному будівництві або реконструкції, на прикладі спортивного майданчика для міні-футболу.

Ключові слова: міні-футбол, спортивні споруди, поле для міні-футболу.

Актуальність теми. Спортивно-оздоровча сфера відіграє значну роль у формуванні здорового способу життя населення, забезпечення продуктивності праці та є важливою складовою національної політики держави у сфері економіки та здоров'я збереження. Питання економічної важливості сфери фізичної культури та спорту в загальнодержавному аспекті, особливостей її правового регулювання та розвитку, державної підтримки і фінансування останнім часом привертають увагу все більшої кількості дослідників. Зокрема, особливості державного регулювання сфери фізичної культури та спорту вивчали Н. Борецька, Ю. Довгенько В. Солопенко [1, с. 530–533] та ін. За даними дослідників, науковий інтерес

до різноманітних проблем функціонування фізкультурно-спортивних споруд, зокрема до питання взаємозв'язку спорту та міського розвитку зростає.

Аналіз наукових праць, присвячених фізкультурно-спортивним спорудам, показує застосування комплексного підходу до їх проектування, експлуатації та моніторингу ефективності використання. Видано низку навчально-методичних матеріалів, які систематизують знання з дисципліни «Фізкультурно-спортивні споруди і обладнання». Зокрема, навчально-методичний посібник під редакцією Ю. Зайцевої (2020) містить теоретичні положення та практичні рекомендації щодо використання і класифікації спортивних споруд, з урахуванням вимог освітнього процесу у закладах вищої освіти [3]. А. Орлов, П. Пиптюк та А. Конох розглядають фізкультурно-спортивні споруди у контексті освітнього процесу, наголошуючи на важливості їх відповідності сучасним вимогам безпеки та комфорту [4, с. 11-18]. У «Державних будівельних нормах» спортивні та фізкультурно-оздоровчі споруди класифікуються за їх функціональним призначенням залежно від видів спорту і дозвільної діяльності, а також за характером використання на навчально-тренувальні, спортивно-демонстраційні, спортивно-видовищні та фізкультурно-оздоровчі [1; 2].

Мета дослідження. Розробити теоретико-методологічні принципи та практичні рекомендації, які в змозі вирішувати технологічне завдання в розрізі будівельного сектора для ефективного виконання умови у сучасному спортивно-розважальному будівництві або реконструкції, на прикладі спортивного майданчика для міні-футболу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фізкультурно-спортивні споруди поділяються на різні типи залежно від їхнього функціонального призначення, рівня організації спортивних заходів та категорії користувачів. Основні типи включають наступні споруди.

Стадіони та арени – використовуються для проведення масових змагань з різних видів спорту, культурних заходів, концертів та інших подій. Модернізовані стадіони оснащені системами відеоспостереження, розумним освітленням та автоматизованими системами безпеки. Важливим аспектом є забезпечення відповідності міжнародним стандартам, які регламентують вимоги до якості покриття, місць для глядачів та доступності для осіб з інвалідністю.

Спортивні комплекси та центри – універсальні багатофункціональні об'єкти, що включають різноманітні зони для тренувань та відпочинку. Вони можуть містити басейни, тренажерні зали, тенісні корти та легкоатлетичні доріжки. У сучасних комплексах активно впроваджуються новітні технології, такі як біометричні системи доступу, автоматизовані тренажери та програмне забезпечення для аналізу спортивних результатів.

Басейни та аквапарки – призначені для занять водними видами спорту та рекреації. Важливим аспектом їх роботи є підтримка якості води та оптимального температурного режиму. Використання сучасних фільтраційних систем та екологічно безпечних дезінфікуючих засобів значно підвищує комфорт відвідувачів.

Спортивні бази вузів проектується з врахуванням кількості студентів стаціонарного навчання 1-2 тис., 2-10 тис. Комплексні спортивні споруди будуються таким чином, щоб ним могли користуватись студенти цілої групи вузу. При кожному вузі будується зал для занять спортивними іграми 42х24 м, гімнастикою 36х18 м, коли число студентів 6 тис. і більше кількість цих залів збільшується.

У вузах повинен бути зал для занять спецгруп. Для навчальних і секційних занять може бути побудований спортивний манеж 30х126 м з біговою доріжкою 200 м, плавальний

басейн 50х25 м. До складу спортивних споруд вузів входить спортивна зона, яка включає тренувальне футбольне поле 94х63 м, спортивні майданчики (кількість яких залежить від числа студентів: до 2 тис. студентів – гандбол – 1, теніс – 3, баскетбол – 2, волейбол – 3, гімнастика – 4).

Спортивні споруди навчальних закладів утворюють комплекси, які складаються з універсальних залів у школах, коледжах, з універсальних і спеціальних залів у вузах, з відкритих майданчиків, полів і навіть басейнів. Власними басейнами забезпечено дуже мало ВНЗ. Спортивні споруди навчальних закладів становлять 2/3 спортивних споруд держави. Щоденне використання населенням усіх шкільних залів держави протягом півтори години відповідало би збільшенню потужності наявних спортивних залів мережі загального користування на 40%.

Для нормальної навчально-спортивної роботи і змагань, а також підвищення пропускну здатності на відкритих спортивних спорудах рекомендується улаштовувати штучне освітлення.

Габарити футбольного поля та розмітка прийняті у межах міжнародних стандартів. Зона безпеки до огорожі – 1 м.

Для огороження території прийнята панельна огорожа з полімерним покриттям. Панелі монтуються на металевих стійках висотою 3 м, по боковій стороні і 4 м, за лінією

ворот. На огорожі монтуються 4 двохсторонні знаки з футбольним логотипом. Футбольні ворота збірні, передбачена можливість демонтажу.

	Синтетичне покриття «Штучна трава» типу «Politan»: LigaGrassProCP 238 11/8, загальна висота ворсу - 38 мм;
	Гумова крихта СБР - 10мм
	Кварцевий пісок - 12 мм
	Підготовлена щебенева основа - 350 мм

Для покриття спортивного майданчика прийнято штучне трав'яне покриття вітчизняного виробництва ТОВ «ФФУ ПРОДАКШН» по технології міжнародної фірми «Politan»: типу «Штучна трава» LigaGrassProCP 238

Забороняється при експлуатації навішувати на огорожу рекламні банери, парусність яких збільшує тиск повітря на стійки до рівня, при якому може трапитись руйнування огорожі.

Висновки. Сучасні фізкультурно-спортивні споруди є невід'ємною частиною інфраструктури здорового суспільства. Інноваційний розвиток, екологічна відповідальність, безпека та комфорт відвідувачів – основні тенденції, що визначають майбутнє таких об'єктів.

Важливими завданнями є модернізація існуючих споруд, впровадження сучасних технологій та розширення мережі спортивних комплексів для задоволення потреб молоді у фізичній активності та спорті.

Таким чином, інвестиції в будівництво та модернізацію фізкультурно-спортивних споруд є важливим фактором забезпечення здоров'я молоді, підвищення рівня фізичної активності та розвитку професійного спорту. Сучасні тенденції вказують на необхідність комплексного підходу до проектування та експлуатації таких об'єктів, враховуючи технологічні, екологічні та соціальні аспекти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борецька Н.О. Фізична культура і спорт як один із пріоритетних напрямків державної політики. *Молодий вчений*. 2018. № 11(2). С. 530–533.
2. Державні будівельні норми України. Будинки і споруди. Спортивні та фізкультурно-оздоровчі споруди ДБН В.2.2-13-2003. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/DBN00044?an=786>
3. Зайцева Ю.В., Тараненко І.В. Фізкультурно-спортивні споруди і обладнання: навч.-метод. посіб. / за ред. Ю.В. Зайцевої. Полтава: Сімон, 2020. 96 с.
4. Петрук Ю.О. Еволюція типів спортивних будівель та споруд. *Містобудування та територіальне планування*. 2013. Вип. 50. С. 537-541.
5. Movmyga N., Polezhaieva O., Demidova Y. Formation of a Healthy Lifestyle for Students in War Time. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2025. № 4. С. 29–46. DOI: <https://doi.org/10.20998/2078-7782.2025.4.03>

Отримано: 24.03.2026

Владислав ДЕМ'ЯНЕЦЬ

*здобувач третього (доктор філософії) рівня вищої освіти
2 року навчання, спеціальність А4 Середня освіта (Фізична культура)
ORCID <https://orcid.org/0009-0004-2801-8971>*

СТРУКТУРА СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ПОКАЗНИКІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У тезах проаналізовано структуру, якою відзначається сучасна система моніторингу показників фізичного виховання учнів початкової школи. Визначено основні компоненти системи та розкрито зміст кожного.

Ключові слова: моніторинг, фізичне виховання, діти, початкова школа, показники навчання і розвитку.

Актуальність теми. Структура системи моніторингу показників фізичного виховання у молодших школярів – це впорядкована сукупність компонентів, які забезпечують збирання, аналіз і використання інформації про фізичний розвиток і підготовленість дітей [1; 3]. Зазначене зумовлює необхідність вивчення, структурування і модернізації системи моніторингу показників фізичного виховання школярів.

Мета публікації: висвітлити чинну систему моніторингу, що реалізується у шкільному фізичному вихованні, в аспекті сильних та слабких сторін.

Виклад основного матеріалу. Основу структури означеної системи становить декілька основних компонентів. Одним із них є цільовий компонент, основний зміст якого скеровано на визначення мети моніторингу, зокрема оцінювання рівня фізичного розвитку, соматичного здоров'я, рухової і методичної підготовленості дітей [2].

Реалізація змісту зазначеного компонента передбачає окреслення поставленого завдання, зокрема щодо вияву динаміки певних показників, корекції окремих елементів змісту навчального процесу, превенція та усунення наявних неадекватних параметрів фізичного перевантаження тощо [4].

Іншим компонентом є змістовий, спрямованість якого – визначення саме тих характеристик, які необхідно оцінити. У зв'язку з цим відзначаємо, що основними тут є комплекси показників, що дозволяють охарактеризувати: фізичний розвиток (довжина, маса тіла, пропорційність тіла, інші), функціональні можливості окремих систем організму, фізична підготовленість (м'язова сила, швидкість, гнучкість, координація, витривалість), обсяг рухової активності, стан здоров'я, передусім соматичного.

Наступний компонент структури дієвої системи моніторингу показників фізичного виховання молодших школярів – критеріально-оцінювальний. Реалізація його передбачає наявність критеріїв і нормативів оцінювання (вікові стандарти) необхідних показників фізичного виховання. Кожний показник повинен містити рівні сформованості характеристики, яку він дозволяє оцінити, зокрема високий, середній, низький, а також відображати зміну показника (поліпшення, стабільний вияв, погіршення) [1].

Наступним компонентом є процесуальний, він дозволяє визначити як буде здійснюватися система моніторингу. Конкретизуючи відзначаємо, що основними діями тут є такі, що передбачають визначення: методів отримання емпіричних даних (після тестування, спостереження, вимірювання); етапів проведення моніторингу (початковий, поточний, підсумковий, оперативний); періодичності проведення моніторингу [2; 4].

Інструментальний компонент передбачає конкретизацію інформації щодо тестів і методик визначення необхідних компонентів (біг, стрибки, нахили тощо); діагностичні карти, журнали спостережень; додаткові технічні засоби (секундомір, пульсометри, інші трекери тощо).

Наступний компонент дієвої системи моніторингу показників фізичного виховання молодших школярів – аналітико-інформаційний. Передбачає він опрацювання, аналіз та інтерпретацію отриманих даних, фіксацію індивідуальної траєкторії зміни у показниках, що вивчаються, а також формування висновків і рекомендацій.

Ще одним компонентом є управлінсько-корекційний. Передбачає він прийняття педагогічних рішень, корекцію змісту уроків фізичної культури, інших форм організації рухової активності та індивідуалізацію з урахуванням зазначеного персонального фізичного навантаження учня [3].

Нарешті наступним є комунікативний компонент, передбачає він інформування вчителів, батьків, медичних працівників із результатами моніторингу, а також здійснення на цій основі взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

Висновки. Структура системи моніторингу показників фізичного виховання молодших школярів є комплексною та багаторівневою.

Особливість дієвої системи полягає у тому, що вона не лише фіксує стан розвитку певних показників молодших школярів, але і забезпечує зворотний зв'язок для вдосконалення їх освітнього процесу, здійснення певного виду моніторингу визначених показників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Здорова школа: аспекти моніторингу: навч. посіб. / О. Шиян, Ю. Павлова, Л. Кудрик, Н. Сороколів, О. Микитюк; за наук. ред. О. Шиян. Львів: Кольорове небо, 2013. 122 с.
2. Кашуба В.О., Гончарова Н.М. Сучасні підходи до моніторингу фізичного стану школярів у процесі фізичного виховання. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. № 1. С. 71-73.
3. Моніторинг. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/monitorynh> (дата звернення: 04.10.2024).
4. Педагогічна діагностика в системі фізичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: кол. моногр. / Н.О. Белікова, Г.О. Гац, С.П. Козібродський та ін.; наук. ред. й упорядник А.В. Цьось. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 240 с.

Отримано: 24.03.2026

Геннадій ЄДИНАК

*доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор,
професор кафедри теорії та методики фізичного виховання
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6865-0099>*

ПЕРСОНАЛЬНІ ОСВІТНІ ТРАЄКТОРІЇ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

У тезах вивчено сучасний стан формування освітніх траєкторій для учнів старшої школи, основу яких становить фізична активність. Визначено базові характеристики, врахування та змістове забезпечення яких уможливорює формування для старшокласників дієвих персональних освітніх траєкторій з фізичного виховання.

Ключові слова: *освіта, персональна траєкторія, фізичне виховання, розвиток, старшокласники, моделювання.*

Актуальність теми. Сучасні тенденції розвитку європейського освітнього простору орієнтовані, передусім на реалізацію цілісного, але водночас й персонального (індивідуального) підходу. Не конкретизуючи сутнісні характеристики цих термінопонять відзначимо, що модернізація системи середньої освіти орієнтована б передбачає, передусім інтеграцію когнітивного, мовленнєвого і психомоторного розвитку з урахуванням індивідуальних спадкових і, певною мірою, набутих особливостей особистості. Актуалізується питання індивідуальних розвивальних траєкторій, основа яких – взаємозв'язок рухової активності й мовлення [1; 2]. Але для формування цілісної концепції наявних досліджень, інноваційних ідей і положень недостатньо.

Мета публікації – проаналізувати сучасні підходи до формування індивідуалізованих шляхів розвитку старшокласників, що стосуються здоров'я, рухової компетентності, функціональних можливостей систем організму та враховують їх інтереси, можливості, стан здоров'я, життєві цілі.

Виклад основного матеріалу. За визначенням дослідників [1] персоналізований підхід необхідно розглядати як такий, що має високий потенціал у вирішенні різних завдань, оскільки дозволяє: задовольнити на високому рівні потреби дітей, які мають відмінності у

навчанні й мисленні; балансувати між недоліками і сильними сторонами, інтересами дітей завдяки формуванню індивідуального освітнього шляху (скеровувати зміст занять на поліпшення слабких або сильних сторін); актуалізувати такими діями зацікавленість дитини у власній фізичній активності; допомогти їй керувати своїм навчанням [3].

Ураховуючи зазначене та проаналізувавши різні джерела інформації встановили, що персональні освітні траєкторії старшокласників із фізичного виховання відзначаються комплексним характером, тобто утворюються комплексом характеристик. Відзначили, що однією з таких характеристик є індивідуалізація і свідомий вибір, іншою – посилення професійної орієнтації змісту освіти й варіативність. Наступні важливі характеристики – орієнтація кожного старшокласника на саморозвиток і самоконтроль, а також спрямованість на забезпечення і збереження здоров'я [1].

Більшість дослідників розглядає як важливу характеристику реалізацію компетентнісного підходу у фізичному вихованні та обов'язковий моніторинг змін у показниках старшокласників, передусім які стосуються рухової підготовленості, функціональних можливостей систем організму, методичної підготовленості у питаннях фізичної активності в повсякденному житті. Виходячи з результатів моніторингу відбувається реалізація наступної характеристики, а саме яка стосується внесення корекцій у зміст фізичної активності, для досягнення якомога більших позитивних результатів у показниках, що було визначено об'єктом цілеспрямованого впливу [2; 4; 5].

Окремі дослідники [1; 3] відзначають необхідність при програмуванні для старшокласників персональних освітніх траєкторій з фізичного виховання враховувати такі характеристики як партнерська взаємодія та підготовка дівчат і юнаків до дорослого життя. У зв'язку з першим зазначеним підвищену увагу необхідно звертати на співпрацю учня з учителем, урахування рекомендацій медичних працівників, а також активно залучати батьків до вирішення двох завдань з фізичної активності. Щодо підготовки до дорослого життя, то тут першочергово необхідно формувати в учнів відповідальність за власне здоров'я, посилювати і досягати стійку мотивацію до фізичної активності та здійснювати підготовку до самостійної фізичної активності у вільний від навчання час.

Висновки. Персональні освітні траєкторії у фізичному вихованні старшокласників необхідно орієнтувати на перехід від зовнішнього керування до самостійного управління власною фізичною активністю.

Реалізація таких траєкторій забезпечує практичне здійснення індивідуального підходу, сприяє зміцненню здоров'я і формуванню готовності старшокласників до активного і здорового способу життя у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Банах В. І. Теоретико-методичні засади персоналізації фізичного виховання здобувачів вищої освіти: автореф. дис... д-ра наук з фіз. виховання та спорту. Луцьк: Луцький нац. ун-тет імені Лесі Українки, 2025. 40 с.
2. Banakh, V., Iedynak, G., Sovtisk, D., Galamanzhuk, L., Bodnar, A., Blavt, O., Balatska, L., Aliexsieiev, O. (2023). Physiological characteristics of young people in the absence of mandatory physical activity required at the university. *Physical Education Theory and Methodology*, Vol. 23, No 2, 253-261. URL: <https://tmfv.com.ua/journal/article/view/2135>

3. Baumgartner, M. (2022). Professional competence(s) of physical education teachers: terms, traditions, modelling and perspectives. *Ger J Exerc Sport Res*, 52, 550-557. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12662-022-00840-z>
4. Bhagi, J.S., Tyagi, S., & Kaur, K. (2024). Identifying Variations in Motor Fitness Components among Upper Primary and Secondary School Male Students. *Physical Education Theory and Methodology*, 24(6), 865-872. DOI: <https://doi.org/10.17309/tmfv.2024.6.02>
5. Colquitt, G., Pritchard, T., & McCollum, S. (2011). The personalized system of instruction in fitness education. *Journal of Physical Education, Recreation, and Dance*, 82(5), 46–54.

Отримано: 24.03.2026

Евеліна ЖИГУЛЬОВА

кандидат біологічних наук, доцент,
завідувач кафедри фізичної реабілітації
та медико-біологічних основ фізичного виховання
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1366-8766>

Тамара ХРИСТИЧ

доктор медичних наук, професор,
професор кафедри фізичної реабілітації
та медико-біологічних основ фізичного виховання
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8853-6728>

РОЛЬ НУТРИТИВНОЇ ПІДТРИМКИ ТА КОРЕКЦІЇ МІКРОБІОМУ В МЕНЕДЖМЕНТІ КОМОРБІДНОГО ПЕРЕБІГУ ХРОНІЧНОГО ПАНКРЕАТИТУ

У роботі обґрунтовано необхідність системного підходу до лікування хронічного панкреатиту з урахуванням коморбідного фону. Висвітлено механізми взаємозв'язку між зовнішньосекреторною недостатністю підшлункової залози, нутритивним дефіцитом та розвитком саркопенії. Авторами проаналізовано роль порушень вісі «кишківник – підшлункова залоза» та синдрому надмірного бактеріального росту в підтримці системного запалення, що сприяє маніфестації тромботичних ускладнень та когнітивних розладів. Визначено пріоритетні напрямки реабілітації, що включають адекватну ферментну замісну терапію, персоналізовану нутритивну корекцію та модуляцію мікробіоти для підвищення ефективності менеджменту пацієнтів.

Ключові слова: хронічний панкреатит, мікробіом, нутритивна підтримка, саркопенія, коморбідність, вісь «кишківник – підшлункова залоза», синдром надмірного бактеріального росту.

Постановка проблеми. Хронічний панкреатит (ХП) на сучасному етапі розвитку охорони здоров'я розглядається не лише як локальне запалення підшлункової залози (ПЗ) з прогресуючим фіброзом, а як системне захворювання, що неминуче призводить до глибоких метаболічних порушень. Актуальність менеджменту ХП зумовлена стійкою тенденцією до зростання захворюваності та високим рівнем коморбідності, що суттєво ускладнює курацію таких пацієнтів [3, 5].

Одним із ключових викликів є розвиток зовнішньосекреторної недостатності підшлункової залози (ЗСНПЗ), яка стає тригером для формування синдромів мальдигестії та мальабсорбції [3]. Це, своєю чергою, призводить до нутритивної недостатності, що корелює з

розвитком саркопенії – прогресуючої втрати м'язової маси та сили, яка значно погіршує прогноз та якість життя пацієнтів [1]. Більше того, дефіцит нутрієнтів та системне запалення створюють підґрунтя для тромботичних і тромбоемболічних ускладнень, що є критичними факторами несприятливого прогнозу [4].

Особливе місце в патогенезі ХП та його коморбідних станів (таких як цукровий діабет 3С типу та ожиріння) посідає стан кишкової мікробіоти [2, 3]. Порушення вісі «кишківник – підшлункова залоза» сприяє розвитку синдрому надмірного бактеріального росту (СНБР), посиленню ендотоксемії та підтримці хронічного системного запалення. Враховуючи мультифакторність захворювання, виникає гостра потреба в розробці персоналізованих стратегій, які включають не лише ферментну замісну терапію, а й адекватну нутритивну підтримку та корекцію дисбіотичних порушень [5, 6].

Таким чином, розробка та впровадження методів нутритивної корекції та модуляції мікробіому в комплексні програми реабілітації є стратегічним завданням для сучасної гастроентерології та фізичної реабілітаційної медицини.

Мета статті – обґрунтувати значення комплексної нутритивної підтримки та корекції порушень мікробіому кишківника як ключових ланок менеджменту пацієнтів із хронічним панкреатитом.

Виклад основного матеріалу. *Трофологічний статус та механізми розвитку саркопенії при ХП.* Основою нутритивних порушень при хронічному панкреатиті є прогресуюча зовнішньосекреторна недостатність підшлункової залози (ЗСНПЗ). Недостатня секреція ліпази, протеаз та амілази призводить до неповного розщеплення нутрієнтів, що клінічно маніфестує синдромами мальдигестії та мальабсорбції [3].

Особливу небезпеку становить дефіцит амінокислот, що виникає внаслідок порушення гідролізу білків. Хронічний дефіцит протеїнів у поєднанні з системним запаленням запускає каскад патологічних змін, що призводять до розвитку саркопенії – втрати маси, сили та функціональності скелетних м'язів [1]. У пацієнтів із ХП саркопенія часто залишається недіагностованою через маскування надмірною масою тіла (саркопенічне ожиріння), проте вона є незалежним предиктором інвалідизації та зростання летальності [1, 3].

Крім білкового дефіциту, критичним є порушення всмоктування жиророзчинних вітамінів (А, D, Е, К) та мікроелементів (цинку, селену, магнію). Зокрема, дефіцит вітаміну D посилює м'язову слабкість та створює умови для розвитку остеопенічного синдрому, що замикає хибне коло коморбідного перебігу ХП [5]. Таким чином, нутритивна підтримка має бути спрямована не лише на енергетичне забезпечення, а й на цілеспрямовану корекцію амінокислотного та вітамінного профілю пацієнта.

Роль кишкового мікробіому та СНБР у системному запаленні. Порушення зовнішньосекреторної функції ПЗ неминує призводить до змін архітекτονіки кишкової мікробіоти. Неперетравлені рештки їжі, що потрапляють у нижні відділи тонкої кишки, стають поживним субстратом для умовно-патогенної флори, провокуючи розвиток СНБР.

У контексті коморбідності порушення вісі «кишківник – підшлункова залоза» має ключове значення через механізм ендотоксемії. Продукти життєдіяльності бактерій (ліпополісахариди) проникають через пошкоджений кишковий бар'єр у системний кровотік, підтримуючи хронічне запалення низької інтенсивності. Саме цей «метаболічний хаос» є тригером для:

- тромботичних ускладнень через активацію прокоагулянтних ланок на тлі ендотеліальної дисфункції [4];
- когнітивних розладів шляхом впливу медіаторів запалення на центральну нервову систему (вісь «кишківник – мозок») [2];
- інсулінорезистентності, що прискорює маніфестацію панкреатогенного цукрового діабету [2, 3].

Отже, корекція мікробіому за допомогою селективних деконтамінантів, пре- та пробіотиків є необхідною умовою для розриву патогенетичного ланцюга між ураженням ПЗ та системними судинними і метаболічними ризиками.

Ефективний менеджмент коморбідного перебігу хронічного панкреатиту вимагає відходу від монотерапії на користь системної реабілітації. Враховуючи мультифакторність патогенезу, ключовими елементами супроводу мають стати:

1. Адекватна ферментна замісна терапія (ФЗТ) – використання мінімікросферичних препаратів панкреатину у високих дозах для забезпечення повного гідролізу нутрієнтів та запобігання СНБР [3, 5].
2. Персоналізована нутрітивна підтримка – збагачення раціону легкозасвоюваним білком (або амінокислотними сумішами), саплементація вітаміном D та мікроелементами для профілактики саркопенії та остеопенії [1].
3. Модуляція мікробіому – застосування пробіотичних штамів із доведеною протизапальною дією та пребіотиків для відновлення кишкового бар'єру та зниження системної ендотоксемії [2].
4. Мультидисциплінарний підхід – залучення гастроентерологів, нутріціологів та фахівців із фізичної реабілітації для постійного моніторингу нутрітивного статусу пацієнта. Ефективність реабілітаційних заходів суттєво зростає за умови злагодженої роботи мультидисциплінарної команди [9], а також забезпечення належного гігієнічного супроводу всього процесу відновлення [8].

Висновок. Своєчасна корекція нутрітивної недостатності та дисбіотичних порушень дозволяє не лише покращити травну функцію, а й мінімізувати системні ризики – від когнітивного дефіциту до тромботичних катастроф. Такий підхід забезпечує перехід від пасивного лікування симптомів до активного управління здоров'ям пацієнта з ХП.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гонцарюк Д.О., Христич Т.М., Жигульова Е.О., Телекі Я.М. Саркопенія: механізми розвитку при хронічному обструктивному захворюванні легень та можливість профілактики. *Вісник клубу панкреатологів*. 2025. № 69(4). С. 55-62.
2. Христич Т.М., Гонцарюк Д.О. Якими клінічними проявами у діяльності головного мозку може супроводжуватися перебіг хронічного панкреатиту? *Вісник клубу панкреатологів*. 2025. № 67(2). С. 16–21.
3. Христич Т.М., Гонцарюк Д.О., Жигульова Е.О. Сучасний погляд на деякі механізми розвитку хронічного панкреатиту, цукрового діабету та неалкогольної хвороби підшлункової залози. *Медична газета «Здоров'я України». Тематичний номер «Гастроентерологія. Гепатологія. Колопроктологія»*. 2025. № 1 (75). С. 10-12.
4. Hristich T. M., Hontsariuk D., Zhigulova E. O. Хронічний панкреатит, ожиріння та рак підшлункової залози: загальні механізми розвитку. *Вісник клубу панкреатологів*. 2025. № 67(2). С. 38-44.

5. Hristych T.M., Hontsariuk D.O. Захворювання підшлункової залози та тромботичні, тромбоемболічні ускладнення. *Вісник клубу панкреатологів*. 2024. № 65(4). С. 33-39.
6. Христич Т.М., Гонцарюк Д.О. Хронічний панкреатит: значення зовнішньосекреторної недостатності підшлункової залози, мальдигестії й мальабсорбції у перебігу захворювання. *Медична газета «Здоров'я України». Тематичний номер «Гастроентерологія. Гепатологія. Колопроктологія»*. 2024. № 3 (73). С. 5-7.
7. Христич Т.М., Гонцарюк Д.О. Хронічний панкреатит: щодо механізмів розвитку і прогресування, які враховуються у процесі лікування та реабілітації. *Вісник клубу панкреатологів*. 2024. Т. 64, № 3. С. 6-12.
8. Жигульова Е.О., Христич Т.М. Гігієнічний супровід реабілітаційного процесу. *Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти: зб. наук. праць*. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2024. Вип. 13. С. 35-40.
9. Жигульова Е., Христич Т. Особливості роботи мультидисциплінарної команди. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: зб. за підсумками звітної наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів*. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2024. Вип. 23. С. 811-813.

Отримано: 20.04.2026

Андрій ЗАІКІН

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної реабілітації
та медико-біологічних основ фізичного виховання
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8443-8872>

Евеліна ЖИГУЛЬОВА

кандидат біологічних наук, доцент,
завідувач кафедри фізичної реабілітації
та медико-біологічних основ фізичного виховання
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1366-8766>

ЕФЕКТИВНІСТЬ КІНЕЗІОТЕРАПІЇ У ПОСТІММОБІЛІЗАЦІЙНОМУ ПЕРІОДІ ПІСЛЯ ПЕРЕЛОМІВ

У тезах розглянуто особливості застосування кінезіотерапії у постімобілізаційному періоді після переломів. Проаналізовано наслідки тривалої іммобілізації, зокрема зниження м'язової сили, обмеження рухливості суглобів, порушення кровообігу та формування контрактур. Показано, що систематичне використання терапевтичних вправ сприяє відновленню функціонального стану опорно-рухового апарату, покращенню трофічних процесів і підвищенню рівня повсякденної активності пацієнтів. Аналіз наукових джерел свідчить, що поєднання активних, пасивних та ізометричних вправ є ефективним засобом реабілітації після переломів.

Ключові слова: кінезіотерапія, фізична терапія, переломи, постімобілізаційний період, реабілітація, терапевтичні вправи.

Постановка проблеми. Переломи кісток належать до найбільш поширених травматичних ушкоджень опорно-рухового апарату. Лікування переломів зазвичай передбачає застосування іммобілізації за допомогою гіпсових пов'язок, ортезів або інших фіксуючих при-

строїв. Незважаючи на необхідність такого підходу для забезпечення правильного зрощення кісткових фрагментів, тривала іммобілізація призводить до негативних функціональних змін у м'язах, суглобах та зв'язковому апараті. У пацієнтів часто спостерігаються м'язова атрофія, зменшення сили та витривалості, порушення кровообігу, обмеження рухливості суглобів і формування контрактур [2].

У зв'язку з цим особливого значення набуває постіммобілізаційний період, під час якого проводяться реабілітаційні заходи, спрямовані на відновлення функціонального стану ураженої кінцівки. Одним із найбільш ефективних методів відновлення є кінезіотерапія – система лікування за допомогою рухів та спеціально підібраних фізичних вправ [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема реабілітації після переломів активно досліджується у сучасній науковій літературі. Багато дослідників підкреслюють важливість раннього застосування рухової терапії після завершення іммобілізації. Так, за даними наукових праць, систематичне використання лікувальних вправ сприяє збільшенню амплітуди рухів у суглобах, відновленню сили м'язів і покращенню функціонального стану опорно-рухового апарату [1].

Інші дослідження свідчать, що кінезіотерапія позитивно впливає на кровообіг та обмінні процеси у пошкоджених тканинах, що прискорює процес відновлення після травм. Важливим є також поєднання кінезіотерапії з іншими методами фізичної терапії, такими як масаж, фізіотерапевтичні процедури та механотерапія [4].

Мета дослідження. Метою роботи є аналіз ефективності застосування кінезіотерапії у постіммобілізаційному періоді після переломів та визначення її ролі у відновленні функціонального стану опорно-рухового апарату.

Виклад основного матеріалу. Після зняття іммобілізаційних засобів у пацієнтів часто спостерігаються значні порушення функцій опорно-рухового апарату. Найбільш поширеними є зниження м'язової сили, обмеження рухливості суглобів, порушення координації рухів і наявність больового синдрому [2].

Основним завданням кінезіотерапії у цей період є поступове відновлення рухливості суглобів, зміцнення м'язів та нормалізація функціональної активності пацієнта. Для досягнення цього застосовують різні види вправ: пасивні, активні, активні з допомогою та ізометричні.

На початковому етапі використовують переважно пасивні рухи та ізометричні вправи, які дозволяють підтримувати м'язовий тонус без значного навантаження на травмовану ділянку. У подальшому до реабілітаційної програми включають активні вправи, спрямовані на збільшення амплітуди рухів та відновлення сили м'язів [3].

Важливим елементом кінезіотерапії є вправи на розтягування та координацію рухів. Вони допомагають запобігти формуванню контрактур, покращують еластичність м'язів і зв'язок, а також сприяють відновленню нормальної біомеханіки рухів.

Систематичне застосування лікувальних вправ сприяє покращенню кровообігу, нормалізації метаболічних процесів у тканинах та підвищенню функціональної незалежності пацієнтів. Крім того, рухова активність позитивно впливає на психоемоційний стан людини, підвищуючи її мотивацію до відновлення [4].

Висновки:

1. Постіммобілізаційний період після переломів характеризується значними функціональними порушеннями опорно-рухового апарату.

2. Кінезіотерапія є одним із ключових методів фізичної терапії, що забезпечує відновлення рухливості суглобів і м'язової сили.

3. Комплексне застосування активних, пасивних та ізометричних вправ сприяє покращенню кровообігу, нормалізації трофічних процесів і відновленню функціональної активності.

4. Регулярне використання кінезіотерапії дозволяє скоротити терміни реабілітації та підвищити якість життя пацієнтів після переломів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Герцик А.М. Фізична реабілітація при захворюваннях опорно-рухового апарату. Київ: Олімпійська література, 2018.
2. Кашуба В.О. Теорія і методика фізичної реабілітації. Київ: НУФВСУ, 2017.
3. Саєнко О.В., Аравіцька М.Г. Реабілітація у постімобілізаційному періоді після переломів. *Health & Education*. 2023.
4. Маркович О.В. Ефективність лікувальної гімнастики після тривалої імобілізації. *Public Health Journal*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.32782/pub.health.2023.3.9>

Отримано: 24.03.2026

Вадим ЗДАНЮК

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної реабілітації

та медико-біологічних основ фізичного виховання

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8037-2581>

ЕТИЧНА ОСВІТА МАЙБУТНІХ ФІЗИЧНИХ ТЕРАПЕВТІВ: ВІД ТЕОРЕТИЧНИХ ЗНАЬ ДО КЛІНІЧНОГО МИСЛЕННЯ

У тезах розкрито особливості формування етичної компетентності майбутніх фізичних терапевтів у процесі професійної підготовки. Обґрунтовано необхідність переходу від репродуктивного засвоєння етичних норм до розвитку клінічного мислення, що дозволяє фахівцю приймати морально обґрунтовані рішення у складних клінічних ситуаціях.

Ключові слова. Фізична терапія, етика, клінічне мислення, професійна підготовка, реабілітація, етична дилема.

Актуальність теми. Реформування системи охорони здоров'я України та інтеграція в європейський медичний простір висувають нові вимоги до підготовки фахівців з фізичної терапії. Специфіка діяльності фізичного терапевта, що полягає у тривалому фізичному та психологічному контакті з пацієнтом, потребує не лише високої технічної майстерності, а й розвиненої етичної компетентності. Традиційна модель освіти часто зосереджується на пасивному засвоєнні етичних норм, що створює розрив між теоретичною базою та реальним прийняттям рішень у клінічній практиці.

Метою статті є дослідження необхідності трансформації етичної підготовки студентів від вивчення теорії до активного формування етичного клінічного мислення.

Об'єктом дослідження є процес професійної підготовки майбутніх фізичних терапевтів у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Предмет дослідження – підходи до формування етичного клінічного мислення у студентів у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін.

Сучасний етап розвитку реабілітації характеризується переходом до пацієнтоцентрованої моделі надання допомоги. У цьому контексті професійна підготовка фізичного терапевта перестає бути лише технічним оволодінням методик чи вправ. Вона вимагає інтеграції високих етичних стандартів у повсякденну клінічну практику. Етична освіта стає не просто допоміжним гуманітарним блоком, а вагомою частиною професійної компетентності, що визначає якість взаємодії фахівця з пацієнтом та його оточенням [1; 3].

Зазвичай вивчення етики у закладі вищої освіти розпочинається з теоретичного фундаменту. Здобувачі опановують базові принципи біоетики, зафіксовані у світових стандартах (зокрема Світової конфедерації фізичної терапії – WCPT): незавдання шкоди, справедливість та повага до автономії. Однак практика показує, що просте знання деонтологічних кодексів не гарантує здатності фахівця діяти етично у складних, багатогранних клінічних ситуаціях. Проблема полягає у розриві між абстрактним «знанням норми» та реальною «здатністю прийняти рішення» в умовах дефіциту часу або морального конфлікту [4; 5].

Перехід від теоретичних знань до клінічного мислення потребує формування у студентів так званої «етичної пильності». Клінічне мислення фізичного терапевта включає здатність аналізувати не лише фізіологічний та психоемоційний стан пацієнта, соціальне оточення та особистісні цінності. У фізичній терапії це особливо актуально через специфіку професії: тривалий курс реабілітації, необхідність частого фізичного контакту, робота з болем [4].

Основоположними складовими етичного клінічного мислення є [5]:

- ✓ Інтерпретація автономії пацієнта – вміння терапевта не просто отримати формальну згоду, а забезпечити умови для «спільного прийняття рішень». Це вимагає від студента навичок доступної комунікації та поваги до права пацієнта на ризик або відмову від певних маніпуляцій.
- ✓ Професійні межі та емпатія – розвиток здатності підтримувати терапевтичний альянс, уникаючи при цьому надмірної емоційної залученості або порушення фізичних та психологічних кордонів пацієнта.
- ✓ Етичний аналіз ефективності – здатність критично оцінювати доцільність продовження реабілітаційних заходів у випадках, коли прогноз є невтішним, з огляду на принципи справедливості та раціонального використання ресурсів.

Для подолання розриву між теорією та практикою в освітній процес необхідно впроваджувати інтерактивні методики. Ефективним є використання методу проблемного навчання (Problem-Based Learning), під час якого студенти аналізують реальні кейси, що містять етичні дилеми (наприклад, конфлікт між бажанням родичів та волею пацієнта). Симуляційне навчання дозволяє у безпечному середовищі відпрацювати навички повідомлення «поганих новин» або вирішення конфліктних ситуацій із негативно налаштованими чи апатичними пацієнтами [5].

Отже, етична освіта майбутніх фізичних терапевтів має трансформуватися з пасивного накопичення знань у активний процес формування клінічного мислення. Такий підхід забезпечить підготовку фахівця, який здатний не лише технічно виконувати реабілітаційний протокол, а й діяти як відповідальний суб'єкт системи охорони здоров'я, зберігаючи гідність пацієнта як найвищу цінність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зданюк В. Мотивація як складова готовності фізичних терапевтів до реалізації здоров'язберігаючих технологій. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*, 2019, 15: 47-50. <http://visnyk-sport.kpnu.edu.ua/article/download/197272/197412>
2. Михальський А., Михальська Ю., Молев В. Психолого-педагогічні умови етичних і деонтологічних аспектів діяльності фізичного терапевта. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*, 2019, 15: 66-70. <http://visnyk-sport.kpnu.edu.ua/article/download/197282/197423>
3. Професійний стандарт «Фізичний терапевт». Чинний від 6 грудня 2024 р. Вид. офіц. Львів, 2024. 22 с. URL: https://uapt.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/PS_PT_2024_web.pdf (дата звернення: 04.03.2026).
4. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 22 «Охорона здоров'я», спеціальність 227 «Фізична терапія, ерготерапія». Чинний від 2018-12-19. Вид. офіц. Київ. URL: <https://uapt.org.ua/wp-content/uploads/2024/10/227-terapiya-ta-reabilitatsiya-bakalavr-1541-vid-29-10-2024.pdf> (дата звернення: 04.03.2026).
5. Оцінка професійної кваліфікації фізичного терапевта України. Вид. офіц. Львів, 2023. 35 с. URL: https://uapt.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/Assessment_tools_for_the_PS_ukr_describe_web.pdf (дата звернення: 12.03.2026).

Отримано: 20.04.2026

Майя ЗУБАЛЬ

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
доцент кафедри спорту і спортивних ігор
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8145-5263>

Ірина РАЙТАРОВСЬКА

старший викладач кафедри спорту і спортивних ігор
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5316-0660>

СИСТЕМА ПЛАНУВАННЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНОЇ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто проблему зниження рівня рухової активності та погіршення стану здоров'я студентської молоді у закладах вищої освіти. Обґрунтовано необхідність удосконалення системи планування та організації навчального процесу з дисципліни «Фізична культура». Проаналізовано структуру навчальної програми, що включає теоретичний, практичний і контрольний розділи, а також особливості розподілу студентів за медичними групами. Визначено роль принципу систематичності занять і рейтингової системи оцінювання як чинників підвищення мотивації студентів до регулярної рухової активності. Доведено, що комплексний підхід до організації фізичного виховання сприяє зміцненню здоров'я, формуванню фізичної культури особистості та розвитку професійно значущих компетентностей майбутніх фахівців.

Ключові слова: фізична культура, заклади вищої освіти, студенти, рухова активність, планування навчального процесу, медичні групи, рейтингове оцінювання, здоровий спосіб життя.

Актуальність теми. Сучасний стан здоров'я студентської молоді свідчить про зниження рівня рухової активності та фізичної підготовленості. За наявними даними, лише близько 40% студентів належать до основної та підготовчої медичних груп, 35% займаються у спеціальних медичних групах, 25% мають тимчасове або повне звільнення від практичних занять, і лише 3–5% систематично займаються спортом. Дефіцит рухової активності негативно впливає на функціональні системи організму та зумовлює погіршення здоров'я. У цих умовах особливої ваги набуває науково обґрунтоване планування дисципліни «Фізична культура» у закладах вищої освіти (ЗВО), що забезпечує систематичність занять і ефективний контроль результатів [1; 2; 3].

Мета дослідження – обґрунтувати систему планування та організації навчального процесу з дисципліни «Фізична культура» у ЗВО для підвищення ефективності фізичного виховання студентів.

Об'єкт дослідження – навчальний процес з фізичної культури у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – зміст, структура та система контролю дисципліни «Фізична культура», спрямовані на формування фізичної культури особистості студента.

Виклад основного матеріалу. Дисципліна «Фізична культура» у ЗВО спрямована на формування фізичної культури особистості, мотивації до здорового способу життя, здатності до самоорганізації та використання засобів фізичного виховання у професійній діяльності. Вона реалізує освітні, виховні та оздоровчі завдання через поєднання теоретичного, практичного й контрольного розділів [6].

Навчальний процес здійснюється відповідно до державних стандартів, календарних і робочих навчальних планів. Основними формами організації занять є лекції, практичні заняття та контрольні заходи. Важливим принципом фізичного виховання є систематичність: заняття повинні проводитися не менше двох разів на тиждень для забезпечення поступового накопичення тренувального ефекту [5].

Студенти розподіляються на три навчальні відділення:

- **основне** – для студентів основної та підготовчої медичних груп;
- **спеціальне** – для студентів зі станом здоров'я, що потребує обмеження навантаження;
- **спортивне** – для фізично підготовлених студентів, які прагнуть удосконалювати спортивну майстерність.

Зміст програм включає теоретичні знання (соціально-біологічні основи фізичної культури, здоровий спосіб життя), методико-практичну підготовку та навчально-тренувальну діяльність. У спеціальних медичних групах навантаження добирається індивідуально на основі медичних показників.

Ефективність навчального процесу забезпечується системою рейтингового оцінювання, яка враховує виконання нормативів, участь у практичних заняттях, тестування фізичної та теоретичної підготовленості, а також додаткову активність (участь у змаганнях, науковій роботі) [4; 5]. Обов'язковий залік у кожному семестрі виступає важливим стимулом до систематичних занять [5].

Запропонована система планування дозволяє раціонально розподіляти навчальне навантаження, ефективно використовувати матеріально-технічну базу ЗВО та забезпечувати індивідуальний підхід до студентів різних медичних груп.

Висновки:

1. Стан здоров'я сучасних студентів потребує удосконалення системи фізичного виховання у ЗВО.
2. Ефективність дисципліни «Фізична культура» залежить від систематичності занять, науково обґрунтованого планування та чіткої системи контролю.
3. Диференціація студентів за медичними групами та впровадження рейтингового оцінювання підвищують мотивацію до занять і забезпечують індивідуалізацію навантаження.
4. Комплексний підхід до організації фізичного виховання сприяє формуванню загальнокультурних компетентностей, зміцненню здоров'я та підвищенню професійної готовності майбутніх фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексєєв О. (2022). Зарубіжний досвід професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до диференціації та індивідуалізації фізичного виховання учнів. *Молодь і ринок*. №3-4 (201-202). С.138-145. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.260010>
2. Багорка А. М. (2019). Дистанційний спецкурс як форма навчання майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. *Slovak international scientific journal*. № 33. Vol. 2. Р. 18-20.
3. Безкопильний О.О. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності в основній школі: теорія та методика: монографія. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 552 с.
4. Гаркуша С.В. (2014). Модель формування готовності майбутніх фахівців фізичного виховання до використання здоров'язбережувальних технологій. *Вісник Чернігівського національного університету*. Вип. 118(2). С. 94–99.
5. Гнатюк Д.О. (2013). Системно-діяльнісний підхід як основа організації ефективного навчання. *Педагогічний пошук*. № 4. С. 33-37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedp_2013_4_13

Отримано: 24.03.2026

Олена КЛЮС

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
старший викладач кафедри теорії та методики фізичного виховання
ORCID <https://orcid.org/000-0003-4919-5323>

РОЛЬ ВОЛЕЙБОЛУ СИДЯЧИ У РОЗВИТКУ АДАПТАЦІЙНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

У статті досліджено роль волейболу сидячи як ефективного засобу адаптивного спорту у розвитку адаптаційних можливостей та соціалізації здобувачів освіти. На основі сучасних наукових досліджень (2024-2025 рр.) визначено основні проблеми впровадження адаптивного спорту в освітній процес, а також обґрунтовано його позитивний вплив на фізичний, психологічний та соціальний розвиток особистості.

Ключові слова: волейбол сидячи, адаптивний спорт, соціалізація, інклюзивна освіта, фізична культура.

Актуальність теми. Сучасна освітня система України орієнтується на принципи інклюзії, що передбачає створення рівних можливостей для всіх здобувачів освіти незалежно

від їхнього стану здоров'я. У цьому контексті особливого значення набуває фізичне виховання як складова гармонійного розвитку особистості.

Одним із перспективних напрямів є впровадження адаптивного спорту, зокрема волейболу сидячи. Цей вид діяльності поєднує фізичне навантаження, командну взаємодію та елементи соціальної інтеграції, що робить його ефективним засобом розвитку адаптаційних можливостей і соціалізації.

Актуальність теми зумовлена зростанням кількості здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, які потребують не лише фізичної реабілітації, а й повноцінної інтеграції у соціальне середовище.

Сучасні наукові дослідження свідчать про значний потенціал адаптивного спорту у розвитку особистості. Зокрема, у дослідженні Базильчук О. (2025) зазначається, що адаптивний спорт сприяє зниженню соціальної ізоляції, покращенню психологічного стану та розширенню соціальних контактів.

Водночас аналіз наукових джерел дозволяє виділити низку проблем: недостатній рівень соціалізації здобувачів освіти з особливими потребами; обмежене впровадження адаптивного спорту в закладах освіти; відсутність системних методик навчання волейболу сидячи.

Отже, існує потреба у більш глибокому дослідженні ролі волейболу сидячи як засобу вирішення зазначених проблем.

Мета дослідження є обґрунтування ролі волейболу сидячи у розвитку адаптаційних можливостей та соціалізації здобувачів освіти на основі сучасних наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Волейбол сидячи є ефективним засобом фізичної адаптації, оскільки дозволяє залучати до рухової активності осіб із різними рівнями фізичних можливостей. Особливістю цього виду спорту є виконання рухів у положенні сидячи, що зменшує навантаження на нижні кінцівки та забезпечує доступність занять для осіб з порушеннями опорно-рухового апарату. Водночас активна робота верхніх кінцівок і м'язів тулуба сприяє розвитку сили, координації та витривалості.

За результатами дослідження Малоївана Я. та ін. (2024), систематичні заняття волейболом сидячи сприяють підвищенню функціональних можливостей серцево-судинної та дихальної систем, покращенню координації рухів і загальної фізичної працездатності. Адаптація до фізичних навантажень відбувається поступово, без надмірного перевантаження організму, що є особливо важливим для осіб з обмеженими можливостями здоров'я.

Базильчук О. (2025) підкреслює, що адаптивний спорт є важливим засобом психологічної реабілітації та соціальної інтеграції. Участь у командних іграх, зокрема у волейболі сидячи, сприяє розвитку комунікативних навичок, формуванню почуття відповідальності, взаємодопомоги та приналежності до колективу, що знижує рівень соціальної ізоляції та підвищує самооцінку здобувачів освіти.

Дослідження Гладощука О.Г. та Чехлати Л.О. (2024) підтверджують ефективність волейболу як засобу фізичного розвитку, що створює наукове підґрунтя для впровадження його адаптивних форм. Встановлено позитивний вплив ігрової діяльності на розвиток швидко-кісно-силових якостей, спритності та координації рухів, що може бути ефективно реалізовано і в умовах волейболу сидячи.

Крім того, сучасні дослідження в галузі адаптивної фізичної культури свідчать, що систематична рухова активність у формі командних ігор сприяє нормалізації психоемоційного

стану, зниженню рівня тривожності та формуванню позитивної мотивації до навчання. Волейбол сидячи дозволяє індивідуалізувати фізичне навантаження відповідно до можливостей учасників, що відповідає принципам інклюзивної освіти.

Важливим є також соціально-педагогічний аспект. Впровадження волейболу сидячи у систему фізичного виховання сприяє формуванню інклюзивного освітнього середовища, розвитку толерантності, взаємоповаги та подоланню соціальних бар'єрів між здобувачами освіти.

Разом з тим, аналіз сучасних досліджень показує, що впровадження волейболу сидячи в освітній процес ускладнюється низкою проблем. Серед них: недостатній рівень соціалізації здобувачів освіти з особливими потребами [2], обмежене впровадження адаптивного спорту в закладах освіти [3], відсутність належного методичного забезпечення [1], наявність психологічних бар'єрів у здобувачів освіти та недостатнє матеріально-технічне забезпечення [5].

Зазначені проблеми зумовлюють необхідність комплексного підходу до їх вирішення на рівні освітньої політики та практики, зокрема через розробку методичних рекомендацій, підготовку фахівців, удосконалення матеріальної бази та активне впровадження адаптивних видів спорту в освітній процес.

Висновки. Отже, волейбол сидячи є ефективним засобом розвитку адаптаційних можливостей та соціалізації здобувачів освіти. Він забезпечує комплексний вплив на фізичний, психологічний та соціальний розвиток особистості.

Водночас існує низка проблем, пов'язаних із його впровадженням у освітній процес, що зумовлює необхідність подальших досліджень та вдосконалення методичного забезпечення.

Використання волейболу сидячи у закладах освіти сприятиме формуванню інклюзивного середовища та успішній інтеграції здобувачів освіти у суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Молдован А. Особливості ефективного розвитку стрибкових здібностей у сучасному волейболі. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. 2025. Т. 1, № 1. С. 384–391. DOI: [https://doi.org/10.31891/pcs.2025.1\(1\).52](https://doi.org/10.31891/pcs.2025.1(1).52)
2. Базильчук О. Роль адаптивного спорту у соціалізації ветеранів із фізичними травмами. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. 2025. Т. 2, № 1. С. 242–247. DOI: [https://doi.org/10.31891/pcs.2025.1\(1\).96](https://doi.org/10.31891/pcs.2025.1(1).96)
3. Малойван Я., Соловей Д., Ханюкова О., Алфьоров О. Контроль змагальної діяльності висококваліфікованих волейболісток з порушеннями опорно-рухового апарату. *Спортивні ігри*. 2024. № 3(33). С. 21–30. URL: https://journals.uran.ua/sports_games/article/view/305242
4. Гладошук О., Чехлата Л. Спортивна гра «Волейбол» як засіб збереження та вдосконалення фізичного здоров'я здобувачів освіти металургійних спеціальностей. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15*. 2024. № 3К(176). С. 178–182. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K\(176\).38](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).38)
5. Національна поліція України. Реабілітація через спорт: поранені долучились до волейболу сидячи. 2025. URL: <https://npu.gov.ua/news/reabilitatsiia-cherez-sport-poraneni-pravookhorontsi-doluchylis-do-voleibolu-sydiachy> (дата звернення: 14.03.2026).

Отримано: 24.03.2026

Олена КЛЮС

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
старший викладач кафедри теорії та методики фізичного виховання
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4919-5323>

Олександр СКАВРОНСЬКИЙ

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4960-5647>

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВПЛИВУ ПЛАВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ АДАПТАЦІЙНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ТА СТРЕСОСТІЙКОСТІ МОЛОДІ

У роботі розглянуто проблему погіршення психофізичного стану молоді в умовах воєнного стану в Україні. Проаналізовано вплив зниження рухової активності на адаптаційні можливості та психоемоційний стан студентів. Обґрунтовано ефективність плавання як засобу підвищення стресостійкості та розвитку адаптаційних механізмів організму. Визначено, що водне середовище забезпечує комплексний фізіологічний, психологічний та функціональний вплив, сприяє зниженню рівня тривожності, депресії, нормалізації діяльності серцево-судинної та дихальної систем, покращенню когнітивних функцій і загального самопочуття. Доведено, що регулярні заняття плаванням є ефективним немедикаментозним засобом оптимізації психоемоційного стану та підвищення адаптаційних можливостей молоді.

Ключові слова: плавання, фізична активність, стресостійкість, адаптаційні можливості, молодь, психоемоційний стан, воєнний стан, рухова активність, здоров'я, водне середовище.

Актуальність теми. Сучасні умови воєнного стану в Україні негативно впливають на психофізичний стан молоді та їхню здатність адаптуватися до нових умов навчання і життя. Психоемоційний стрес, зниження рухової активності та обмежені можливості для фізичного розвитку створюють значні ризики для здоров'я студентів, зокрема сприяють підвищенню рівня тривожності, розвитку депресивних станів і порушень сну [1].

За результатами дослідження Ключ і Балацької (2025), у молоді спостерігається зниження рівня рухової активності та загальної якості життя, що негативно впливає на психоемоційний стан і адаптаційні можливості організму [2].

Плавання як форма фізичної активності у водному середовищі поєднує фізіологічний, психологічний і середовищний впливи, що робить його ефективним засобом підвищення стресостійкості та розвитку адаптаційних можливостей організму [4; 5; 6; 7].

Мета дослідження На теоретичному рівні обґрунтувати вплив плавання на формування адаптаційних можливостей та стресостійкості молоді, проаналізувати фізіологічні, психологічні та функціональні механізми його дії.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних наукових дослідженнях доведено, що плавання має комплексний вплив на психофізичний стан молоді. Водне середовище забезпечує поєднання фізичного навантаження, гідростатичного та термічного ефектів, що сприяє релаксації, нормалізації серцевого ритму, покращенню функцій дихання та активізації метаболічних процесів [4; 5; 6].

Систематичні огляди та метааналізи свідчать, що заняття у воді достовірно знижують рівень тривожності та депресії ($SMD = -0,77$; $p < 0,01$) [4; 6]. Плавання також сприяє підви-

щенню настрою, самооцінки, концентрації уваги та загального психологічного благополуччя [7]. Регулярні заняття у водному середовищі можуть ефективно коригувати психоемоційні стани без застосування медикаментозного втручання.

Фізіологічний ефект плавання пов'язаний зі зниженням рівня гормонів стресу (зокрема кортизолу) та підвищенням рівня нейротрофічних факторів, що сприяють покращенню функцій нервової системи, когнітивних здібностей і адаптаційних можливостей організму [9]. Гідростатичний тиск і опір води створюють оптимальні умови для розвитку серцево-судинної та дихальної систем, підвищення витривалості й загальної фізичної працездатності [4; 5; 8].

Регулярні заняття плаванням сприяють формуванню адаптаційних механізмів організму, зокрема оптимізації функціонування серцево-судинної системи, покращенню дихальних функцій та підвищенню загальної працездатності [8]. Адаптація до фізичного навантаження у воді супроводжується меншою активацією гіпоталамо-гіпофізарно-наднирникової системи, що сприяє зниженню рівня стресового навантаження [8].

Дослідження Клюс і Балацької (2025) також показало, що низький рівень рухової активності у студентів ускладнює їхню адаптацію до навчальних і соціальних умов, знижує якість життя та підвищує психоемоційне навантаження [2]. У цьому контексті плавання як цілеспрямована форма фізичної активності дозволяє компенсувати зазначені негативні фактори, сприяючи формуванню стресостійкості та розвитку адаптаційних можливостей молоді [2; 4; 5; 7; 8].

Висновки. Плавання позитивно впливає на психофізичний стан молоді, підвищуючи стресостійкість та адаптаційні можливості організму. Регулярні заняття сприяють покращенню фізичної працездатності, витривалості та психоемоційного стану. Плавання є ефективним немедикаментозним засобом профілактики стресу та підвищення якості життя молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Банах В., Єдинак Г., Клюс О., Галаманжук Л., Балацька Л., Римар С., Цимбалістий В. Стан стресостійкості та вияву морфофункціональних показників студентів протягом першого року навчання. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини* 2024. № 29(2). С. 76–82. DOI: [https://doi.org/10.32626/2309-8082.2024-29\(2\).76-82](https://doi.org/10.32626/2309-8082.2024-29(2).76-82)
2. Клюс О., Балацька Л. Аналіз особливостей рухової активності та якості життя здобувачів в умовах воєнного стану. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2025. № 30(4). С. 240–251. DOI: [https://doi.org/10.32626/2309-8082.2025-30\(4\).240-251](https://doi.org/10.32626/2309-8082.2025-30(4).240-251)
3. Мисів В.М., Єдинак Г.А., Галаманжук Л.Л., Зубаль М.В., Клюс О.А. Соматотипи та фізичний стан дітей і молоді. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня-Рута», 2021.
4. Пальчук М., Сухомлинов К., Даруга А. Оздоровчо-рекреаційна рухова активність як засіб профілактики стресу у студентів. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2023. № 15(34). С. 56–64. URL: <https://vspu.net/fks/index.php/fks/article/view/653>
5. Becker B.E. Aquatic therapy: scientific foundations and clinical rehabilitation applications. *PM&R*. 2009. Vol. 1(9). P. 859–872. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pmrj.2009.05.017>
6. Berger B.G., Owen D.R. Mood alteration with swimming exercise: swimmers really do “feel better”. *Psychosomatic Medicine*. 1983. Vol. 45(5). P. 425–433. DOI: <https://doi.org/10.1097/00006842-198310000-00006>

7. Barbosa T.M., Fernandes R.J., Keskinen K.L., Vilas-Boas J.P. The influence of swimming training on physiological adaptations. *Sports Medicine*. 2009. Vol. 39(10). P. 819–839. DOI: <https://doi.org/10.2165/11317940-000000000-00000>
8. Nagle E.F., Sanders M.E., Franklin B.A. Aquatic high-intensity interval training for cardiometabolic health. *American Journal of Cardiology*. 2017. Vol. 120(5). P. 819–824. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.amjcard.2017.05.045>
9. Chu K.S., Rhodes E.C. Physiological and cardiovascular changes associated with deep water running in the young. *Sports Medicine*. 2001. Vol. 31(1). P. 33–46. DOI: <https://doi.org/10.2165/00007256-200131010-00003>

Отримано: 24.03.2026

Євген КОЗАК

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спорту і спортивних ігор
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7525-3147>

Петро ПЛАХТІЙ

кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри біології та екології
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3472-0412>

ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ У ЮНИХ ВОЛЕЙБОЛІСТІВ

Виховання морально-вольових якостей у юних волейболістів – це керований педагогічний процес, спрямований на формування дисциплінованості, цілеспрямованості, мужності, рішучості та командного духу. Воно базується на тренувальних вправах, змагальній діяльності, ідейно-виховній роботі та особистому прикладі тренера, що в комплексі забезпечує витривалість, стійкість та успішність виступів.

Ключові слова: вправа, волейбол, якості.

Аналіз літературних джерел. Проблема виховання морально-вольових якостей у юних волейболістів висвітлена в працях вітчизняних науковців. Значний внесок у дослідження методів оцінки психологічної підготовленості юних волейболістів зробили Рогаль І.В., Васькевич С.С., які обґрунтували підходи та методи морально-вольової підготовки волейболістів у ЗВО [3]. Науковці Зайцева Юлія, Тараненко Ірина, Новік Сергій наголошують на ролі та місці занять із волейболу через найкращий результат, якого можна досягнути за умови загартованого характеру юного волейболіста, що призводить до вміння боротися насамперед із собою, протистояти змінам свого настрою, що властивий для юного віку [2].

Аналіз літератури засвідчує, що виховання морально-вольових якостей юних волейболістів можливе лише за умови системного впливу на мотиваційну, когнітивну та діяльнісну сфери особистості. Водночас у наукових джерелах недостатньо розкрито питання впровадження комплексної педагогічної моделі в умовах тренувального процесу юних волейболістів, що зумовлює необхідність проведення цього дослідження.

Мета дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування, розроблення та експериментальна перевірка педагогічної моделі формування морально-вольових якостей здобувачів закладів вищої освіти в процесі занять спортивними іграми, а саме волейболом.

Результати досліджень. Упровадження педагогічної моделі в тренувальний процес було зорієнтоване на цілеспрямоване формування морально-вольових компетентностей спортсменів шляхом інтеграції класичних і сучасних освітніх технологій. Концептуальною основою програми стало системне поєднання трьох взаємопов'язаних складників компетентності: мотиваційного, когнітивного та особистісного.

Організація змісту тренувального процесу передбачала поетапну реалізацію моделі.

Мотиваційно-ціннісний етап був спрямований на актуалізацію інтересу юних спортсменів до занять волейболом та формування усвідомленого ставлення до здоров'я як важливої життєвої цінності. На цьому етапі застосовувалися тематичні бесіди, анкетування, робота у фокус-групах, а також кейс-метод із аналізом реальних життєвих ситуацій, пов'язаних із вибором способу життя. Особливий акцент зроблено на виявленні індивідуальних мотивів юних волейболістів, подоланні внутрішніх бар'єрів і формуванні позитивної установки щодо систематичного заняття волейболом.

Когнітивно-діяльнісний етап передбачав розширення та поглиблення знань майбутнього професійного спортсмена про себе, свої здібності, потреби та цілі в контексті реальних можливостей, а також знання про педагогічну діяльність, методи самовиховання професійної компетентності та здатність до узагальнення і систематизації у сфері анатомії, фізіології, гігієни, раціонального харчування та безпеки життєдіяльності. Освітній процес включав мінілекції, використання відеоаналізу техніки виконання вправ, інтегровані навчальні завдання з опорою на дидактичні матеріали. Окрема увага приділяється формуванню навичок самоконтролю фізичного стану, зокрема вимірюванню частоти серцевих скорочень і визначенню адекватності фізичного навантаження. Діяльнісний етап являє – це сукупність знань, уявлень та умінь, які дають змогу тренерам-викладачам ефективно організовувати навчально-тренувальний процес, спрямований на розвиток морально-вольових якостей юних волейболістів. Це включає в себе розуміння теоретичних основ формування саме таких якостей, володіння методами і прийомами їх розвитку, а також здатність застосовувати ці знання на практиці для досягнення позитивних результатів у вихованні юних волейболістів.

Особистісно-вольовий етап орієнтований на виховання таких рис у юних волейболістів, як чесність, емпатійність, наполегливість, самостійність, рішучість, витримка, енергійність підготовленості. Для виховання цих рис тренер-викладач повинен сам бути наділений усіма цими якостями, що взаємодіють між собою, створюючи міцний фундамент для професійного зростання і розвитку особистості. У межах занять застосовувалися спортивні ігри, атлетичні вправи, спеціальні комплекси для розвитку сили, витривалості, швидкісно-силових якостей і гнучкості. Значна роль відводилася груповим і командним формам роботи, які сприяли розвитку комунікативних умінь, взаємодопомоги та відповідальності.

Моніторинг результативності здійснювався із використанням сучасних підходів: відеоаналізу змагань із волейболу, індивідуальних консультацій, а також процедур самооцінки й взаємооцінювання. Сукупність зазначених етапів реалізації педагогічної моделі виховання морально-вольових якостей подано в *таблиці 1*.

Експериментальна програма виховання морально-вольових якостей із розподілом теоретичних і практичних занять, методів і очікуваних результатів

Тиждень	Теоретичні заняття	Практичні заняття	Методи виховання	Очікувані результати
1–2	Ознайомлення з поняттям цінності, морально-вольові цінності; анкетування, опитування	Тестування фізичного стану; ознайомлювальні вправи з відео-аналізом	Анкетування, педагогічне спостереження, відеоаналіз	Визначення стартового рівня; формування мотивації
3–4	Лекції-бесіди «Цінність дисципліни і самодисципліни»; кейс-метод (аналіз життєвих ситуацій)	Уведення спеціальних вправ, що вимагають високої концентрації, подолання фізичної втоми	Кейс-метод, навчально-тренувальний процес	Усвідомлення цінності самодисципліни; розвиток внутрішньої мотивації
5–6	Основи моральної поведінки спортсмена (етичні норми, доброчесність, порядність); моделювання освітніх ситуацій	Комплекс вправ на силу і координацію; відеоаналіз техніки	Переконання та бесіди	Формування уявлень про моральні норми поведінки спортсмена
7–8	Стратегії збереження психічного здоров'я; фокус-групи (бар'єри ЗСЖ)	Вправи на швидкість і гнучкість; ігрові види діяльності (волейбол, баскетбол)	Фокус-групи, аналіз ігрових ситуацій	Обговорення помилок, формування впевненості в собі, розвиток самостійності
9–10	Лекція-дискусія «Ризики спортивного життя»; кейс-метод (програма здоров'я)	Розвиток витривалості й швидко-силових якостей; аналіз змін у щоденнику активності	Кейс-метод, самостійна робота	Інтеграція знань і навичок; підвищення самодисципліни
11–12	Узагальнювальна лекція «Самопідготовка до змагань як стратегія»; само- і взаємооцінка та підтримка партнерів (фокус-групи)	Повторне тестування фізичного та психологічного стану спортсмена до змагань; відеоаналіз	Фокус-групи, використання змагань, відеоаналіз	Змагання є головним засобом, де виявляються і загартовуються вольові якості – стійкість до стресу, уміння боротися до останнього

Виховання має проходити систематично, з урахуванням індивідуальних особливостей юних спортсменів, підвищуючи навантаження поступово, як фізично, так і психологічно.

Висновки. Розроблена педагогічна модель, що передбачає інтеграцію мотиваційного, когнітивного та особистісного компонентів, забезпечує цілісність процесу виховання морально-вольових якостей у юних волейболістів. Окрім того, пропонується модель може бути рекомендована для впровадження в практику фізичного виховання закладів вищої освіти України та ДЮСШ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Бершадська О.В. Емоційно-вольова сфера спортсменів підлітків. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2023. 2(2): 74-80. URL: <https://vseosvita.ua/library/emocijno-volova-sfera-sportsmeniv-pidlitkiv426541.html>
- Зайцева Ю.В., Тараненко І.В., Шостак Є.Ю. Модель формування морально-вольових якостей учнів засобами спортивних ігор. *Педагогічні науки*. Полтава, 2022. Вип. 20. С. 28-33.
- Рогаль І.В., Васькевич С.С. Методи морально-вольової підготовки волейболістів у ЗВО. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2019. Вип. 6 (114)/ С. 64-67. URL: <https://ir.vtei.edu.ua/card.php?lang=uk&id=25495>

Отримано: 24.03.2026

Василь МАЗУР

викладач кафедри спорту і спортивних ігор
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8261-7896>

Михайло ГУСКА

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
доцент кафедри спорту і спортивних ігор
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7068-5493>

ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРУ ЄДИНОБОРСТВ ДЛЯ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті здійснено порівняльний критичний аналіз переваг і недоліків різних видів боротьби, зокрема бойових і східних єдиноборств та національних видів єдиноборств. На основі узагальнення результатів аналізу й синтезу даних наукових джерел обґрунтовано доцільність або недоцільність упровадження окремих видів єдиноборств з метою забезпечення максимально гармонійного розвитку особистості старшокласників у процесі занять фізичною культурою в закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: загальноосвітня школа, учні старших класів, фізичне виховання, бойові мистецтва, східні єдиноборства, змішані єдиноборства (ММА), національні види єдиноборств.

Актуальність теми. порушуючи питання оздоровчої спрямованості діяльності закладів загальної середньої освіти, у сучасній Концепції розвитку середньої школи зазначається, що останніми роками істотно зросло навчальне навантаження на учнів. Це зумовлено невідповідністю змісту освіти застосовуваним навчальним технологіям, з одного боку, та віковим психофізіологічним особливостям дітей і підлітків – з іншого.

Нині в Україні набула чинності нова Концепція розвитку щоденної рухової активності в закладах освіти, метою якої є впровадження сучасних підходів до фізичного виховання, створення сприятливих умов для гармонійного розвитку здобувачів освіти та підвищення обсягу їхньої рухової діяльності.

Вибір доцільних видів рухової діяльності під час занять фізичною культурою у старшій школі є актуальним завданням сучасної теорії та методики фізичного виховання. Важливим аспектом цього процесу виступає визначення таких форм фізичної активності, які забезпечуватимуть гармонійний розвиток учнів, сприятимуть зміцненню їхнього фізичного, психічного та соціального здоров'я.

Особливу увагу привертають бойові мистецтва як специфічний вид рухової діяльності, насамперед східні бойові мистецтва, а згодом і різноманітні єдиноборства, що стали основою формування сучасних бойових систем і мають значний вплив на розвиток фізичної культури у світі. Останніми роками в Україні активно поширюються різні види східних єдиноборств, зокрема айкідо, в'єтвудао, дзю-дзюцу (джиу-джитсу), дзюдо, карате, кунгфу, тайський бокс, тхеквондо, ушу та інші.

Мета дослідження – на основі аналізу даних наукової літератури та практичного досвіду обґрунтувати вибір системи єдиноборств для впровадження в процес фізичного виховання у старшій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведене дослідження ґрунтується на аналізі вітчизняних і зарубіжних науково-методичних джерел, присвячених питанням упро-

вадження різних видів єдиноборств у процес занять фізичною культурою в закладах загальної середньої освіти. Також у межах дослідження здійснено порівняльну характеристику переваг і недоліків різних систем єдиноборств [1; 2].

Сучасні єдиноборства у світі представлені різноманітними системами, які за походженням і характером діяльності умовно поділяють на спортивні, традиційні та змішані. Спортивні види єдиноборств, зокрема олімпійське дзюдо, бокс, тхеквондо та інші, характеризуються чітко регламентованою методикою підготовки і проведення змагань, високим рівнем безпеки для здоров'я спортсменів та спрямованістю на розвиток фізичних якостей і функціональних можливостей організму [3].

Традиційні (східні) єдиноборства поряд із зазначеними характеристиками зберігають культурно-історичну спадщину та містять виражені філософські компоненти. Аналіз даних, наведених у *таблиці 1*, свідчить, що єдиноборства можна класифікувати за різними ознаками, як показано в (*табл. 1*).

Таблиця 1

Класифікація найбільш поширених єдиноборств

Характеристика	Класи єдиноборств	Найбільш типові види
За географічною ознакою	Західні	Бокс, сават, кікбоксинг, панкратіон, фрі-файт, мікс-файт, хортинг, ММА
	Східні	Карате-до, тхеквондо, ушу, дзю-дзюцу, сумо, тайський бокс, в'єтнамський бокс
Професійно-прикладні	Армійський рукопашний бій	Дзю-дзюцу, український рукопаш, крав-мага, бойове самбо, кемпо, рукопашний бій
	Рукопашний бій правоохоронних органів	
	Спецтехніка (СПО – спеціальна підготовка охоронців)	
Спортивні	Ударні	Бокс, карате-до, кікбоксинг, муай-тай, сават, ушу, тхеквондо, К-1
	Кидкові	Класична (греко-римська) боротьба, вільна боротьба, сумо, дзюдо, самбо, казахша курес
	З використанням больових та задушливих технічних дій	Дзю-дзюцу, дзюдо, самбо
	Інтегральні (змішані)	Дзю-дзюцу, бої без правил, бушидо, ММА, фрі-файт, мікс-файт, хортинг
Демонстраційні, сценічні	Будо	Дзю-дзюцу, айкідо, ушу, карате-до, український бойовий гопак, капоейра
Рекреаційні	Будо	Дзю-дзюцу, кунгфу, карате-до, тай-бо
Реабілітаційні	Будо-фітнес	Дзю-дзюцу, тайцзі-цюань, багуа-цюань, тай-бо, ушу
Монастирські	Будо	Ушу
З музичним супроводом	Будо-фітнес	Тайцзі-цюань, ушу, український бойовий гопак, капоейра, муай-тай
Комерційні	—	ММА, бокс, К-1, бої без правил

Попри зазначені особливості, уніфіковані та змішані єдиноборства набувають дедалі більшої популярності у сучасному світі. Хоча змішані бойові мистецтва демонструють високу ефективність у професійному спорті, вони залишаються складними і потенційно травмонезбезпечними, що ускладнює їх використання у навчальних програмах з фізичної культури для школярів через підвищений ризик травматизму [3; 4]. На нашу думку, підвищений рівень жорсткості поєдинків та значне психологічне навантаження на спортсменів загалом обмежують можливість застосування цього виду спорту в умовах шкільного середовища.

Останніми роками в Україні, як і в багатьох інших країнах світу, спостерігається тенденція до створення та відродження національних видів єдиноборств, що ґрунтуються на культурних традиціях і національній спадщині. До них належать як реконструйовані істо-

ричні форми боротьби, так і сучасні системи, розроблені на основі українських традицій і методів фізичного виховання, зокрема козацький двобій, рукопаш гопак та українська боротьба на поясах. Незважаючи на зростання популярності в Україні новостворених національних видів єдиноборств – бойового гопака, хортингу, спасу, частково фріфайту та інших, питання доцільності їх практичного впровадження у процес занять фізичною культурою зі старшокласниками залишається дискусійним. Це зумовлено тим, що зазначені системи, як і більшість новітніх національних єдиноборств, характеризуються високим рівнем контактності та технічною складністю [1; 2; 3].

Східні бойові мистецтва, зокрема кунг-фу, карате, айкідо, дзюдо, ушу, тхеквондо, дзю-дзюцу та інші, виникли багато століть тому та відображають глибокі культурні, філософські й етичні традиції народів, серед яких вони сформувалися. Вони розвивалися не лише як системи фізичної підготовки для самозахисту та ведення бою, а й як засоби самовдосконалення, що поєднують фізичне, моральне й духовне виховання. Ці види єдиноборств відзначаються чіткою структурованістю, методичною послідовністю та високим рівнем контролю техніки виконання, що робить їх придатними для використання в навчальному процесі загальноосвітньої школи [3].

Крім того, за даними зарубіжних наукових джерел уже тривалий час відомо про позитивний оздоровчий вплив східних бойових мистецтв (зокрема дзюдо, муай тай, дзю-дзюцу, айкідо та ін.) на організм дітей і підлітків. Зокрема, встановлено їх сприятливий ефект на перебіг бронхіальної астми, стан опорно-рухового апарату, а також на скорочення періоду відновлення після перенесеної COVID-інфекції.

Проблема вибору оптимального виду рухової діяльності у старшій школі набуває особливої актуальності, оскільки учні цього віку вже мають певний досвід фізичної активності, здатні до усвідомленого аналізу власних можливостей, виявляють індивідуальні інтереси та перебувають на етапі підготовки до дорослого життя. У зв'язку з цим фізичне виховання має виконувати не лише оздоровчу функцію, а й сприяти соціалізації, формуванню світогляду та частково професійній орієнтації молоді. Одним із перспективних напрямів у зазначеному контексті є східні бойові мистецтва, які завдяки поєднанню філософських засад, етичної спрямованості та чіткої методичної структури можуть ефективно інтегруватися у зміст шкільної програми [2].

Узагальнені переваги занять східними єдиноборствами (а також бойовими мистецтвами Сходу) в процесі фізичного виховання старшокласників містять: всебічний фізичний розвиток, необхідність становлення та гармонізації психічної особистості та зростання рівня академічної успішності школярів в сучасних конкурентних умовах набуття вищої освіти, гостру необхідність виховання морально-вольових та патріотичних якостей, можливості практичного використання, зовнішню красу східних єдиноборств що підвищує мотивацію учнів до занять. Відсутність застосування надто складного та дорогого обладнання робить їх доступними для широкого кола школярів і спрощує впровадження в навчальні програми [3; 4].

Висновки. Таким чином, обираючи єдиноборства для впровадження у програму фізичної культури старшокласників, учитель або тренер має враховувати переваги східних єдиноборств і орієнтуватися на мету навчання учнів, особливо в умовах спортивної секції (позашкільної роботи).

Впровадження східних єдиноборств у систему фізичного виховання загальноосвітніх шкіл сприяє гармонізації фізичного та психічного розвитку учнів, підвищенню дисциплінованості, відповідальності, вольових якостей, а також формуванню патріотичних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Артющенко А.О., Вербицький В.А., Орлов О.І. Особливості методики підготовки юнаків 14–15 років, які займаються змішаними єдиноборствами. *Єдиноборства*. 2025. 3 (37). С. 70–76.
2. Ільченко С.С., Вожжов І.А. Проект варіативного модуля «Козацький двобій» для учнів та учениць 6 класу «НУШ». *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2022. 3 (148). С. 49–56.
3. Мулик В.В., Литвиненко А. М. Визначення найбільш популярних українських національних видів спортивних єдиноборств. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури і спорту*. 2023. 10 (170). С. 111–118.
4. Саєнко В.Г. Доцільність введення східних єдиноборств як навчальної дисципліни. *Актуальні проблеми фізичного виховання в Україні: зб. наук. праць Регіон. наук.-практ. конф. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2009. (15). С. 221–228.*

Отримано: 24.03.2026

Данііл МАРЧУК

асистент кафедри теорії і методики фізичного виховання

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3260-2180>

Володимир МАРЧУК

старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8201-9570>

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ ОЗДОРОВЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ

У статті здійснено комплексне теоретико-методичне обґрунтування впровадження оздоровчих технологій у систему фізичного виховання студентів закладів вищої освіти. Актуалізовано проблему зниження рівня рухової активності студентської молоді в умовах інтенсифікації освітнього процесу та цифровізації суспільства. Розкрито сутність понять «оздоровчі технології», «здоров'язбережувальна компетентність», «рухова активність студентів». Визначено педагогічні умови ефективної інтеграції сучасних оздоровчих програм у навчальний процес. Представлено результати педагогічного експерименту, що підтверджують позитивний вплив впроваджених технологій на фізичну підготовленість, функціональний стан та мотивацію студентів до систематичних занять фізичною культурою.

Ключові слова: оздоровчі технології, фізичне виховання, студенти, рухова активність, здоров'язбереження, професійна підготовка.

Вступ. Сучасна система вищої освіти України функціонує в умовах трансформації освітнього простору, орієнтації на європейські стандарти якості та посилення уваги до формування здорового способу життя молоді. Відповідно до стратегічних документів Міністерство освіти і науки України, одним із пріоритетних завдань закладів вищої освіти є формування компетентностей, спрямованих на збереження та зміцнення здоров'я здобувачів освіти.

Актуальність дослідження зумовлена стійкою тенденцією до зниження рівня рухової активності студентів, що пов'язано зі збільшенням обсягу аудиторної та самостійної роботи,

активним використанням цифрових технологій, а також змінами способу життя сучасної молоді. За даними наукових досліджень, понад 60% студентів мають недостатній рівень фізичної підготовленості та функціональних резервів організму, що негативно впливає на їхню працездатність і професійну ефективність.

Традиційна система фізичного виховання у закладах вищої освіти часто орієнтується на нормативний підхід і не завжди враховує індивідуальні потреби, інтереси та стан здоров'я студентів. У зв'язку з цим виникає необхідність модернізації змісту та форм організації занять шляхом впровадження сучасних оздоровчих технологій.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність впровадження оздоровчих технологій у систему фізичного виховання студентів.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати науково-методичні джерела з проблеми здоров'язбереження студентської молоді.
2. Визначити сутність та структурні компоненти оздоровчих технологій.
3. Розробити та апробувати експериментальну програму впровадження оздоровчих технологій.
4. Оцінити ефективність запропонованої методики.

Теоретичні засади дослідження. Поняття «оздоровчі технології» розглядається як система науково обґрунтованих засобів, методів і форм організації рухової активності, спрямованих на збереження, зміцнення та відновлення здоров'я людини. У контексті фізичного виховання студентів оздоровчі технології мають комплексний характер і поєднують фізичні вправи, психоемоційні регуляційні засоби, інформаційні технології та елементи самоконтролю.

Науковці підкреслюють, що сучасна модель фізичного виховання повинна ґрунтуватися на принципах індивідуалізації, варіативності, доступності та мотиваційної спрямованості. Особливого значення набуває формування здоров'язбережувальної компетентності як інтегральної характеристики особистості студента.

Теоретико-методичною основою дослідження стали положення теорії фізичного виховання, концепції здоров'язбережувальних технологій, компетентнісний та особистісно орієнтований підходи.

Матеріали і методи дослідження. Дослідження проводилося протягом 2024–2025 навчального року. У ньому взяли участь 60 студентів I–II курсів (17–19 років), яких було розподілено на контрольну ($n=30$) та експериментальну ($n=30$) групи.

Методи дослідження: теоретичний аналіз і узагальнення наукових джерел; педагогічне спостереження; анкетування (визначення рівня мотивації); тестування фізичної підготовленості (біг на 1000 м, підтягування/згинання-розгинання рук, нахил тулуба вперед); визначення частоти серцевих скорочень у стані спокою та після навантаження; педагогічний експеримент; методи математичної статистики (t -критерій Стюдента).

Результати дослідження. Після завершення експерименту встановлено достовірне покращення показників фізичної підготовленості студентів експериментальної групи ($p<0,05$).

Показники витривалості

Час подолання дистанції 1000 м зменшився в середньому на 14%, що свідчить про підвищення аеробної продуктивності.

Силові показники

Кількість підтягувань (юнаки) та згинань-розгинань рук (дівчата) зросла на 12%.

Гнучкість

Показники нахилу тулуба вперед покращилися на 18%.

Функціональний стан

Зниження ЧСС у стані спокою на 6–8 уд/хв засвідчило підвищення адаптаційних можливостей організму.

Мотиваційний компонент

Рівень позитивної мотивації до занять фізичною культурою зріс на 25%, що підтверджено результатами анкетування.

У контрольній групі зміни були статистично незначущими.

Обговорення. Отримані результати підтверджують доцільність переходу від традиційної нормативної моделі фізичного виховання до варіативної оздоровчої системи. Впровадження сучасних технологій сприяє формуванню усвідомленого ставлення студентів до власного здоров'я.

Ефективність реалізації оздоровчих програм забезпечується такими педагогічними умовами:

1. Індивідуалізація фізичних навантажень.
2. Варіативність змісту занять.
3. Систематичний моніторинг фізичного стану.
4. Використання цифрових засобів самоконтролю.
5. Методична компетентність викладача.

Висновки:

1. Теоретичний аналіз засвідчив необхідність модернізації системи фізичного виховання студентів.

2. Впровадження оздоровчих технологій забезпечує достовірне покращення фізичної підготовленості та функціонального стану.

3. Застосування інноваційних програм підвищує мотивацію студентів до систематичних занять.

4. Перспективним напрямом є розроблення диференційованих оздоровчих програм з урахуванням спеціальності та стану здоров'я студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрєєва О.В. Теорія і методика фізичного виховання: підручник. Київ: Олімпійська література, 2019. 424 с.
2. Круцевич Т.Ю. Теорія і методика фізичного виховання: навч. посіб. Київ: Олімпійська література, 2017. 368 с.
3. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2018. 272 с.
4. Москаленко Н.В. Фізичне виховання студентської молоді: монографія. Дніпро: Інновація, 2020. 380 с.

5. Романенко В.А. Оздоровчі технології у фізичному вихованні студентів. Харків: ХДАФК, 2021. 210 с.
6. Іващенко О.В. Педагогічні технології у фізичному вихованні. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 312 с.
7. Козіна Ж.Л. Здоров'язбережувальні технології у системі освіти. Харків: Основа, 2018. 296 с.
8. Грибан Г.П. Теоретико-методичні основи фізичного виховання студентів. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 356 с.

Отримано: 24.03.2026

Тимур МАЦІЄВИЧ

*здобувач третього (доктор філософії) рівня вищої освіти
3 року навчання, спеціальність 014 Середня освіта (Фізична культура)
ORCID <https://orcid.org/0009-0004-2211-6773>*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ КИТАЙСЬКИХ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

У тезах наведено результати дослідження, спрямованого на аналіз результатів функціональних проб і тестів для визначення стану розвитку можливостей систем організму виконувати фізичні навантаження. Встановлено особливості вияву та зміни функціональних можливостей китайських учнів при використанні традиційного змісту фізичного виховання.

Ключові слова: *фізичне виховання, китайські підлітки, функціональні можливості, розвиток.*

Актуальність теми. Функціональні можливості організму дитини є пріоритетним завданням фізичного виховання у китайських закладах загальної середньої освіти [10; 35]. Це пов'язано з тим, що фізичне і психічне здоров'я, розвиток рухових якостей безпосередньо залежать від стану розвитку функціональних можливостей [22; 25]. У зв'язку з цим потрібно систематично вивчати зазначені показники у дітей шкільного віку.

Мета публікації: вивчали особливості змін у функціональних можливостях китайських хлопчиків, які навчались у 5-6 класах та займалися фізичним вихованням, що відбувалося з використанням традиційних організації і змісту.

Виклад основного матеріалу. Отримали результати, що свідчили про особливості рівня розвитку досліджуваних функціональних характеристик. Так на початку експерименту значення ЖІ (життєвий індекс) та РІ (індекс Руфф'є) п'ятикласників знаходилися на нижчому від середнього рівні. Середнім рівнем відзначалося функціонування серцево-судинної системи у спокої (індекс Робінсона – ІР), надлишкове накопичення енергетичних структурних потенціалів (силовий індекс – СІ).

У шестикласників отримані результати були подібні отриманим у п'ятикласників. Зокрема, середній рівень розвитку зафіксували в можливостях функціонування серцево-судинної системи у спокої. Інші досліджувані показники відповідали нижчому від середнього рівню розвитку. Зокрема це фізична працездатність (РІ), стан забезпечення організму киснем (ЖІ), надлишкове накопичення енергетичних структурних потенціалів (СІ).

Що стосується систолічного і діастолічного артеріального тиску (АТ), то результати в обох вікових групах був на рівні, що характеризували відповідність загальноприйнятій нормі.

Наприкінці експериментального дослідження отримали дані, які при порівнянні зі встановленими на початку засвідчили певні особливості зміни показників. Так, РІ п'ятикласників поліпшилася на 21.5%, ЖЄЛ – на 19.3%, ЧСС одразу після фізичного навантаження – на 27.3%, а після відпочинку – на 29.7% ($p < 0.000$). Але СІ, навпаки погіршився на 23.2% ($p < 0.000$).

У хлопчиків, які були учнями шостих класів, ЧСС після фізичного навантаження поліпшилося на 7.4% ($p < 0.01$), ЧСС після відпочинку – на 5.7% ($p < 0.038$), динамометрії – на 18.2%, СІ – 20.5%, РІ – 9.4% ($p < 0.01$). Інші показники протягом навчального року суттєво не змінилися.

Висновки:

1. На початку навчального року більшість функціональних можливостей хлопчиків, які розпочали навчання у п'ятому класі, відрізнялися від оптимальних значень. АТ відповідала нормі, нижчим від середнього рівнем був розвиток СІ і РІ, середнім – ЖЄЛ, ЧСС у спокої. У хлопчиків, які розпочали навчання у шостому класі, результати були іншими: середнім рівнем відзначалися ЧСС у спокої, РІ, нижчим від середнього рівнем – ЖЄЛ і СІ.

2. Протягом навчального року відбувалися зміни у досліджуваних показниках п'ятикласників, переважно позитивні (ЖЄЛ, ЧСС після фізичного навантаження, після відпочинку 45 с та РІ), але при погіршенні СІ. В учнів шостого класу результати свідчили, що суттєво зросли можливості серцево-судинної системи після фізичного навантаження, після відпочинку 45 с, динамометрія кисті, РІ. Інші показники залишалися на рівні, досягнутому ними на початку навчального року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мацієвич Т. Стан реалізації інновацій у фізичному вихованні в закладах загальної середньої освіти Китаю. *Зб. наук. пр. молодих вчених Кам'янець-Подільського нац. у-ту імені Івана Огієнка*. 2024. С. 237-240. URL: http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/8590/Yang_24_V16.pdf?sequence=3&isAllowed=y237-240
2. Mytskan, T.S., Mytskan, B.M., Grygus, I.M. (2023). Biosocial values and functions of physical culture. *Rehabilitation and Recreation*, (16), 90-103. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1795.2023.16.12>
3. Psychological Aspects of Physical Education and Sport. URL: <https://www.routledge.com/Psychological-Aspects-of-Physical-Education-andSport/Kane/p/book/9781138650800>
4. Zhu, Z., Tang, Y., Zhuang, J., et al (2019). Physical activity, screen viewing time, and overweight/obesity among Chinese children and adolescents: an update from the 2017 physical activity and fitness in China-the youth study. *BMC Public Health*, 19, 197. DOI: <https://doi.org/10.1186/S12889-019-6515-9>

Отримано: 24.03.2026

Володимир МИСІВ

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, професор,
доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1957-0241>

Юрій ЮРЧИШИН

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
завідувач кафедри теорії та методики фізичного виховання
ORCID <https://orcid.org/0009-0006-1122-2778>

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ «ЗАХИСТУ УКРАЇНИ» ЗАСОБАМИ ПРИКЛАДНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті обґрунтовано необхідність оновлення змісту прикладної фізичної підготовки майбутніх педагогів. Прикладна фізична підготовка у сучасних умовах не може обмежуватися лише розвитком сили чи витривалості, вона має стати інтегрованою платформою для формування специфічних навичок.

Ключові слова: професійна готовність вчителя, Захист України, прикладна фізична підготовка, військово-педагогічне лідерство.

Актуальність теми. Досвід бойових дій свідчить, що інтенсивні фізичні навантаження (марш-кидки, евакуація поранених) викликають м'язовий тремор та когнітивний дефіцит, що унеможливорює ефективне управління БпЛА або надання якісної домедичної допомоги. Розробка методики, що поєднує кросфіт-навантаження з негайним переключенням на цифрові маніпуляції (методика «Fatigue-Focus»), є критично важливою для підготовки фахівців спеціальності А4.16 Середня освіта (Захист України), де вчитель має бути взірцем для учнівської молоді. Його здатність демонструвати фізичну досконалість, технологічну грамотність та емоційну стійкість є фундаментом для ефективного військово-патріотичного виховання та формування оборонної свідомості нації.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка методики формування професійної готовності майбутніх учителів предмета «Захист України» засобами прикладної фізичної підготовки, інтегрованої з елементами тактичної медицини, управління безпілотними системами та технологіями психологічної саморегуляції в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах воєнного стану роль учителя предмета «Захист України» трансформується з теоретичного інструктора у військово-педагогічного лідера. Традиційні методики фізичного виховання потребують переосмислення, оскільки сучасна війна висуває нові вимоги до психофізичного стану педагога: здатність зберігати когнітивну ефективність на фоні екстремального фізичного виснаження та готовність до оперативного прийняття рішень у стресовому середовищі. Сучасна парадигма ведення бойових дій визначається як «війна технологій», де домінуючу роль відіграють безпілотні системи та цифрові засоби управління вогнем. Для вчителя предмета «Захист України» це означає розширення професійного профілю: він має не лише володіти навичками пілотування БпЛА, а й уміти навчати цьому учнівську молодь у складних умовах. У зв'язку з цим, освітній компонент «Прикладна фізична підготовка» набуває нового вектору – формування психомоторної стійкості до високоточних дій на фоні фізичного виснаження.

Ключовою перешкодою для ефективного управління цифровими системами після фізичної активності є специфічна відповідь організму на навантаження. Інтенсивна робота (марш-кидок, подолання смуги перешкод) викликає мікроскопічні мимовільні скорочення м'язів кистей та пальців. Для оператора БПЛА це критично, оскільки дрібна амплітуда рухів на стиках (джойстиках) пульта керування визначає точність траєкторії польоту та результативність ураження цілі. Фізичне виснаження супроводжується накопиченням лактату та гіпоксією головного мозку, що веде до зниження швидкості прийняття рішень.

Для подолання цих бар'єрів у процес прикладної фізичної підготовки нами впроваджено методику інтегрованого тренування, яка складається з кількох елементів, а саме:

- здобувачі вищої освіти виконують циклічні вправи високої інтенсивності (берпі, стрибки на тумбу, махи гирею, човниковий біг), метою яких є збільшення частоти серцевих скорочень до 80-90% від максимальної та викликати значне м'язове напруження;
- протягом 10-15 секунд після завершення навантаження здобувач повинен перейти до робочої позиції оператора;
- виконання польотного завдання на симуляторі БПЛА (проходження через кільця, утримання висоти);
- маніпуляції з дрібними технічними вузлами (заміна акумулятора, підключення шлейфів, програмування частот);
- паралельно з пілотуванням здобувач вищої освіти отримує усні ввідні («координати цілі», «зміна вітру»), які потребують математичних розрахунків або логічного вибору.

У сучасній системі підготовки майбутніх педагогів освітній компонент «Прикладна фізична підготовка» перестає бути ізольованою дисципліною. Найвищої ефективності досягається через методичне об'єднання інтенсивних рухових навантажень із відпрацюванням алгоритмів виживання, тактичного маневрування та надання домедичної допомоги.

Традиційні легкоатлетичні вправи (біг, стрибки) у контексті прикладної фізичної підготовки трансформуються у специфічні способи переміщення на полі бою. Головна відмінність полягає у зміні мети: не «швидкість заради рекорду», а «швидкість заради збереження життя». Здобувачі вищої освіти опановують техніку коротких перебіжок (3-5 секунд) та переповзання «по-пластунськи». Важливим показником стає не лише час подолання дистанції, а й біомеханічна правильність: мінімізація вертикальних коливань тулуба, раптові зупинки з негайним прийняттям положення для стрільби та використання мікрорельєфу місцевості для маскування. Фізична вправа перетворюється на інтелектуальне завдання – здобувач вищої освіти має постійно аналізувати простір, обираючи наступну точку зупинки (укриття) під час бігу.

Одним із найбільш енерговитратних завдань на полі бою є евакуація пораненого. У прикладній фізичній підготовці цей елемент розглядається як найвищий рівень спеціальної фізичної готовності. Впровадження вправ із транспортування манекена або партнера (вагою 70-80 кг) на дистанції від 50 до 200 метрів. Це потребує не лише вибухової сили ніг, а й потужної стабілізації м'язів кору та специфічної хватки рук.

Прикладна фізична підготовка інтегрується з алгоритмами тактичної медицини. Фізичне завдання (спринт 100 м) завершується негайним накладанням турнікета або зупинкою масивної кровотечі у «пораненого». Виконання евакуації в умовах обмеженого часу формує у майбутнього вчителя здатність до граничної фізичної самовіддачі та відповідальності за життя іншої людини.

Для формування професійної готовності недостатньо лише розвивати м'язову силу; необхідно навчити здобувача освіти діяти в умовах «керованого хаосу». Виконання вправ на фоні звукової імітації бою (вибухи, крики, шум техніки) та використання димових завіс. Це знижує поріг чутливості до подразників. Зміна завдання безпосередньо під час його виконання (наприклад, раптовий перехід від силової вправи до евакуації «пораненого»), що змушує здобувача вищої освіти миттєво долати когнітивний ступор.

Результатом оновленої методики прикладної фізичної підготовки є трансформація сприйняття фізичного болю та втоми. Здобувач освіти починає сприймати втому не як сигнал до припинення діяльності, а як робоче середовище.

Цифровізація освітнього процесу за спеціальністю є необхідною умовою для переходу від суб'єктивного оцінювання фізичних якостей до об'єктивної діагностики професійної придатності. Використання інноваційних технологій контролю дозволяє не лише індивідуалізувати навантаження, а й створити інтегроване середовище, де фізична активність нерозривно пов'язана з техніко-тактичними діями.

Ключовим показником готовності здобувача освіти є не лише максимальна частота серцевих скорочень під час бігу чи евакуації, а динаміка її зниження протягом першої хвилини після навантаження. Це дозволяє викладачу оцінити рівень адаптованості серцево-судинної системи та диференціювати складність завдань. Впровадження методики, де фізична активність є обов'язковою передумовою до виконання вправи на точність. Здобувач освіти виконує силову серію або кросфіт-комплекс безпосередньо в залі, після чого негайно переходить до роботи на лазерному тирі або VR-симуляторі.

Впровадження інноваційних засобів контролю та симуляції змінює роль здобувача освіти: він стає активним учасником дослідження власного організму. Можливість бачити свій прогрес у реальному часі через графіки відновлення та результативність у симуляторах стимулює до самовдосконалення.

Такий підхід формує інформаційно-цифрову компетентність вчителя «Захисту України», який після закінчення навчання зможе використовувати аналогічні методики у роботі з учнями. Інноваційний контроль та симуляційні технології перетворюють прикладну фізичну підготовку на високотехнологічний освітній компонент, що гарантує підготовку фахівця, здатного ефективно діяти в умовах гібридної та високотехнологічної війни.

Висновки: доведено, що в умовах воєнного стану формування професійної готовності вчителя засобами прикладної фізичної підготовки має вийти за межі традиційного «атлетизму». Сучасна прикладна фізична підготовка розглядається не як сукупність ізольованих вправ на силу чи швидкість, а як інтегрована психофізична платформа. Вона забезпечує тісний зв'язок між фізичним розвитком, тактичною грамотністю та здатністю до високоточних когнітивних дій на фоні критичної втоми.

Оптимізована програма прикладної фізичної підготовки є фундаментом для формування оборонної свідомості учнівської молоді. Вчитель, який на власному прикладі демонструє високий рівень володіння новітніми технологіями та фізичну силу, стає для учнів не просто ретранслятором знань, а рольовою моделлю захисника. Це кардинально підвищує ефективність військово-патріотичного виховання та формує у молоді готовність до виконання конституційного обов'язку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ольховий О.М. Спеціальна фізична підготовка як фактор боєздатності військовослужбовців. Харків: ХНУПС, 2018. 240 с.

2. Ольховий О.М. Система фізичної підготовки в умовах бойової діяльності. Харків: ХНУПС, 2016. 198 с.
3. Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти»: Наказ Міністерства економіки України від 2024 р. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/93546/
4. Романчук С.В. Фізична підготовка курсантів військових навчальних закладів сухопутних військ: монографія. Львів: АСВ, 2012. 367 с.
5. Сафін О.Д. Психологія професійної діяльності військовослужбовця. Київ: НАОУ, 2016. 215 с.

Отримано: 24.03.2026

Андрій ПЕТРОВ

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри спорту і спортивних ігор
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4058-7793>

Вадим СТАСЮК

кандидат наук з фізичного виховання та спорту,
старший викладач кафедри спорту і спортивних ігор
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7512-5794>

Олександр СІРИЙ

старший викладач кафедри філософії,
соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8707-3103>

РОЗВИТОК ШВИДКІСНО-СИЛОВИХ ЯКОСТЕЙ ЮНИХ ФУТБОЛІСТІВ НА ЕТАПІ ПОПЕРЕДНЬОЇ БАЗОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розглянуто проблему розвитку швидкісно-силових якостей юних футболістів на етапі попередньої базової підготовки. Обґрунтовано значення цілеспрямованого використання спеціальних фізичних вправ для формування вибухової сили, швидкості рухів і координаційних здібностей. Проаналізовано особливості тренувального процесу з урахуванням вікових та індивідуальних характеристик дітей. Визначено ефективність використання ігрових та змагальних методів у поєднанні з вправами на розвиток швидкісно-силових якостей. Доведено, що комплексний підхід до організації тренувань сприяє підвищенню фізичної підготовленості та спортивної результативності юних футболістів.

Ключові слова: футбол, юні спортсмени, швидкісно-силові якості, фізична підготовка, тренувальний процес, вибухова сила, швидкість, координація.

Актуальність теми. Сучасний футбол характеризується високою інтенсивністю і динамічністю ігрової діяльності, що вимагає від спортсменів високого рівня розвитку швидкісно-силових якостей. Особливо важливим є формування цих якостей у юному віці, на етапі попередньої базової підготовки, коли закладається фундамент майбутньої спортивної майстерності.

Недостатній рівень розвитку швидкості та сили у юних футболістів знижує ефективність виконання техніко-тактичних дій, таких як ривки, стрибки, удари по м'ячу, зміна на-

прямку руху. У зв'язку з цим виникає необхідність удосконалення методики тренування, спрямованої на розвиток швидкісно-силових здібностей із урахуванням вікових особливостей організму [1; 2; 3].

Мета дослідження – обґрунтувати особливості розвитку швидкісно-силових якостей юних футболістів на етапі попередньої базової підготовки.

Об'єкт дослідження – тренувальний процес юних футболістів.

Предмет дослідження – методи та засоби розвитку швидкісно-силових якостей у юних футболістів.

Виклад основного матеріалу. Етап попередньої базової підготовки є одним із найважливіших у системі багаторічної підготовки футболістів. Саме в цей період відбувається інтенсивний розвиток фізичних якостей, зокрема швидкісно-силових здібностей, які є основою для подальшого вдосконалення технічної та тактичної майстерності.

Швидкісно-силові якості визначають здатність спортсмена виконувати рухи з максимальною швидкістю та силою за мінімальний час. До них належать:

- вибухова сила;
- швидкість одиночного руху;
- частота рухів;
- здатність до швидкого перемикання м'язової діяльності.

Розвиток цих якостей у юних футболістів повинен здійснюватися з урахуванням вікових особливостей. У віці 10–14 років спостерігається підвищена чутливість організму до розвитку швидкості та координації рухів, що створює сприятливі умови для формування швидкісно-силових здібностей.

Основними засобами розвитку швидкісно-силових якостей є:

- стрибкові вправи (у довжину, вгору, через перешкоди);
- спринтерські бігові вправи (10-30 м);
- вправи з власною вагою (присідання, випади, віджимання);
- ігрові вправи з елементами швидкісно-силового навантаження;
- вправи з м'ячем у високому темпі.

Ефективність тренувального процесу значною мірою залежить від правильного поєднання методів навчання. Найбільш доцільними є:

- повторний метод – для розвитку вибухової сили та швидкості;
- ігровий метод – для підвищення мотивації та наближення до умов змагань;
- змагальний метод – для формування волевих якостей і максимальної віддачі;
- інтервальний метод – для розвитку швидкісної витривалості.

Важливо дотримуватися принципу поступового збільшення навантаження та забезпечувати достатній час для відновлення. Надмірні навантаження можуть негативно впливати на організм дітей і призводити до перевтоми або травм.

Особливу роль відіграє індивідуалізація тренувального процесу, яка передбачає врахування рівня фізичної підготовленості, стану здоров'я та індивідуальних особливостей кожного спортсмена.

Висновки:

1. Розвиток швидкісно-силових якостей є ключовим компонентом фізичної підготовки юних футболістів.
2. Найбільш сприятливим періодом для їх розвитку є етап попередньої базової підготовки.
3. Ефективність тренувального процесу залежить від правильного підбору засобів і методів тренування, а також дотримання принципів систематичності та поступовості.
4. Комплексний підхід до розвитку швидкісно-силових якостей сприяє підвищенню фізичної підготовленості, покращенню техніко-тактичних дій і досягненню високих спортивних результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Костюкевич В.М. Теорія і методика спортивної підготовки (на матеріалі футболу). Київ, 2018.
2. Овчаренко С.В. Засоби та методи розвитку фізичних якостей футболістів у річному циклі підготовки: методичні рекомендації. Дніпро: ПДАФКіС, 2019. С. 37.
3. Платонов В.Н. Система підготовки спортсменів в олімпійському спорті. Київ, 2015.
4. Шамардин В.Н. Теорія і методика юнацького футболу. Київ, 2012.
5. Філіппов В.І. Фізична підготовка юних футболістів. Харків, 2016.

Отримано: 24.03.2026

Юлія ПЕТРОВА

викладач кафедри спорту і спортивних ігор
ORCID <https://orcid.org/0009-0004-4177-0578>

Микола ПРОЗАР

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
завідувач кафедри спорту і спортивних ігор
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0833-9685>

ВПЛИВ РІВНЯ ФІЗИЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ МОЛОДІ НА ПОДОЛАННЯ СТРЕСОВИХ СТАНІВ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

У роботі розглянуто проблему впливу рівня фізичної грамотності молоді на подолання стресових станів у контексті сучасних соціальних викликів. Проаналізовано роль фізичної активності як важливого чинника підтримання фізичного та психічного здоров'я студентської молоді. Визначено сутність поняття фізичної грамотності та охарактеризовано її основні структурні компоненти: фізичний, когнітивний, афективний і поведінковий. Обґрунтовано взаємозв'язок між рівнем фізичної грамотності, руховою активністю та психологічною стійкістю молоді до стресових впливів.

Ключові слова: *фізична грамотність, фізична активність, молодь, психічне здоров'я, стресові стани, психологічна стійкість, здоровий спосіб життя, рухова активність, соціальні виклики.*

Актуальність теми. У сучасних умовах суспільних трансформацій, зумовлених пандемією, воєнним станом та зростанням психоемоційного навантаження, особливої уваги потребує проблема збереження фізичного і психічного здоров'я молоді. Одним із ефективних

засобів подолання стресових станів є регулярна фізична активність, яка позитивно впливає не лише на фізичне здоров'я, а й на психоемоційне благополуччя особистості. У цьому контексті важливого значення набуває формування фізичної грамотності молоді, що передбачає наявність знань, мотивації, рухових умінь і сформованої потреби у регулярній руховій діяльності. Саме фізична грамотність сприяє усвідомленому ставленню до власного здоров'я, формує здатність до активного способу життя та підвищує психологічну стійкість до стресових впливів.

Мета публікації: теоретичне обґрунтування ролі фізичної грамотності у формуванні здатності молоді ефективно долати стресові стани та визначення основних шляхів її розвитку в умовах сучасних соціальних викликів.

Методи дослідження: під час дослідження використовували загальнонаукові методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію, порівняння.

Виклад основного матеріалу дослідження. Регулярна фізична активність є важливим чинником підтримання здоров'я людини, причому вона впливає не лише на фізичний стан організму, а й на психічне благополуччя. У період пандемії та воєнного стану проблема збереження здоров'я молоді набуває особливої актуальності через підвищений рівень стресу та соціальних обмежень. Дослідження показують, що серед студентської молоді під час пандемії найпоширенішими негативними змінами стали зниження успішності в навчанні, поява або посилення тривожних розладів, формування песимістичного ставлення до життя [4]. У стані підвищеного стресу молодь часто уникає фізичних вправ і натомість застосовує неефективні та шкідливі способи подолання напруги (куріння, переїдання, вживання алкоголю). Водночас регулярні фізичні вправи мають протилежний ефект – сприяють зниженню рівня стресу, тривожності та депресивних проявів.

Одним із основних мотивів, які спонукають молоде покоління до фізичної активності, є фізична грамотність. На міжнародному рівні визнано, що фізична активність є фундаментальним правом людини та важливою складовою здорового способу життя, що закріплено у Міжнародній хартії фізичного виховання, фізичної активності і спорту ЮНЕСКО [2].

Грамотність у фізичній культурі охоплює не лише практичні вміння виконувати фізичні вправи, а й систему знань про функціонування організму, принципи тренування, здорове харчування, а також сформовану мотивацію до регулярної фізичної активності та здатність приймати обґрунтовані рішення щодо підтримання здоров'я. Зарубіжні дослідники визначають фізичну грамотність як сукупність мотивації, впевненості, фізичної компетентності, знань і розуміння, що дають людині можливість цінувати фізичну активність та брати відповідальність за власну участь у ній протягом життя [5].

У науковій літературі дослідники виокремлюють чотири взаємопов'язані компоненти фізичної грамотності:

- фізичний (рухові навички та фізична підготовленість);
- когнітивний (знання про здоров'я та фізичну активність);
- афективний (мотивація, впевненість, позитивне ставлення до руху);
- поведінковий (звичка до регулярної рухової активності) [1; 3].

Саме інтеграція цих компонентів формує основу для активного та здорового способу життя.

Наукові дослідження доводять, що високий рівень фізичної грамотності сприяє підвищенню рівня фізичної активності та зменшенню малорухомого способу життя. Водночас існує зв'язок між фізичною грамотністю та психологічною стійкістю молоді. Розвиток рухових компетентностей, впевненості та мотивації до рухової діяльності сприяє формуванню резильєнтності – здатності ефективно долати стресові ситуації.

Розвиток фізичної грамотності молоді потребує системного підходу, що поєднує освітні, соціальні та здоров'язбережувальні стратегії.

Одним із ключових шляхів розвитку фізичної грамотності є модернізація програм фізичного виховання. Навчальні заняття повинні спрямовуватися не лише на розвиток фізичних якостей, але й на формування мотивації до рухової активності, розуміння її значення для здоров'я та психоемоційного благополуччя. Такий підхід передбачає використання різноманітних видів рухової діяльності, інтерактивних методів навчання та індивідуалізацію навантаження.

Важливим чинником розвитку фізичної грамотності є формування внутрішньої мотивації до фізичної активності. Молодь повинна усвідомлювати користь руху для фізичного та психічного здоров'я.

Розвиток фізичної грамотності передбачає формування звички до щоденної рухової активності поза межами навчальних занять. Це може включати активний відпочинок, заняття спортом, використання активних способів пересування (ходьба, велосипед), участь у спортивних заходах та рекреаційних програмах.

Цифрові платформи, мобільні додатки та фітнес-трекери можуть стимулювати молодь до активного способу життя. Вони допомагають контролювати рівень фізичної активності, встановлювати особисті цілі та підвищувати зацікавленість у руховій діяльності.

Формування фізичної грамотності значною мірою залежить від соціального середовища. Підтримка з боку викладачів, друзів і сім'ї сприяє залученню молоді до рухової активності. Важливу роль відіграє також створення доступної спортивної інфраструктури та безпечних умов для занять фізичною культурою.

Розвиток фізичної грамотності має поєднуватися з формуванням навичок управління стресом. Фізичні вправи, дихальні практики, рухливі ігри та рекреаційні види діяльності сприяють зниженню психоемоційного напруження та покращують адаптацію молоді до складних соціальних умов.

Висновки. Отже, розвиток фізичної грамотності молоді є комплексним процесом, що потребує поєднання освітніх, мотиваційних та соціальних заходів. Реалізація таких підходів сприятиме підвищенню рівня фізичної активності, зміцненню психічного здоров'я та формуванню стійкості молоді до стресових впливів сучасного суспільства. У контексті сучасних викликів формування фізичної грамотності має стати важливим напрямом освітньої та соціальної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрес А., Павлось Р., Король О., Безгребельна О. Здоровий спосіб життя в реаліях освітнього процесу із фізичного виховання студентів під час карантину. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури. Фізична культура і спорт*. 2021. Вип. 10 (141). С. 11–15.

2. Міжнародна хартія фізичного виховання, фізичної активності та спорту. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000235409> (дата звернення 10.03.2026)
3. Павлова Ю. Грамотність у фізичній культурі різних груп населення: навч. посіб. Львів: ЛДУФК ім. Івана Боберського. 2022. 160 с.
4. Тимкович І., Цювх Л., Пономарьов С. Грамотність у фізичній культурі здобувачів вищої освіти як чинник їхнього здоров'я збереження. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. Том 11. № 5. С. 82–87.
5. Wilson Kin Chung Leung, Raymond Kim Wai Sum, Simon Ching Lam. Relationships between perceived physical literacy and mental health in tertiary education students: a scoping review. *BMC Public Health*. 2025. URL: <https://link.springer.com/article/10.1186/s12889-025-21337-y> (дата звернення 02.03.2026)

Отримано: 24.03.2026

Сергій ПОТАПЧУК

старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5512-9384>

СЮЖЕТНО-РОЛЬОВІ ІГРИ ЯК МЕТОД ІНТЕНСИФІКАЦІЇ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ В УМОВАХ НУШ

У статті обґрунтовано актуальність сюжетно-рольових ігор, як метода інтенсифікації рухової активності учнів молодших класів в умовах НУШ. Обґрунтовано використання сюжетно-рольових ігор для підвищення моторної щільності уроку та мотивації учнів молодших класів.

Ключові слова: НУШ, молодші школярі, сюжетно-рольова гра, рухова активність, інтенсифікація, фізичне виховання.

Актуальність теми. Реформа Нової української школи (НУШ) передбачає перехід від репродуктивних методів навчання до діяльнісних та ігрових. У початковій ланці фізичне виховання стикається з проблемою зниження інтересу дітей до стандартних вправ та зростанням гіподинамії. Сюжетно-рольова гра постає як природний механізм залучення дитини до активного руху через уяву та емоційне переживання.

Мета дослідження – обґрунтувати ефективність використання сюжетно-рольових ігор для підвищення моторної щільності уроку та мотивації учнів 1-4 класів до систематичних занять фізичною культурою.

Виклад основного матеріалу. Під час проходження виробничої педагогічної практики нами було апробовано методику побудови уроку як цілісної сюжетної лінії («Космічна подорож», «Школа рятувальників», «Мауглі в джунглях»).

Основні аспекти інтенсифікації рухової активності через сюжетну гру включають:

- безперервність сюжету: переходи між підготовчою, основною та заключною частинами уроку відбуваються без пауз, як логічне продовження історії. Це дозволяє підтримувати високий темп (моторну щільність) заняття;
- емоційне стимулювання: виконання технічно складних вправ (лазіння, стрибки, рівновага) сприймається учнями не як обов'язок, а як засіб досягнення ігрової мети. Наприклад,

подолання гімнастичної лави як «містка через прірву» підвищує концентрацію та швидкість виконання;

- міжпредметна інтеграція: сюжети ігор корелюють із темами тижнів НУШ («Я досліджую світ»), що сприяє цілісному сприйняттю інформації.

Наприклад: сюжет «Космічна підготовка»:

Вправа: Ходьба по гімнастичній лаві.

Сюжетна інтерпретація: Перехід через вузький місток на космічній станції в умовах невагомості.

Результат: Діти виконують вправу повільніше і ретельніше, що покращує координацію. Сюжет «Школа рятувальників»:

Вправа: Пролізання крізь обручі та стрибки через перешкоди.

Сюжетна інтерпретація: Пробирання крізь хаші джунглів, щоб звільнити тварин із пастки.

Результат: Збільшення швидкості виконання та ініціативності.

Спостереження за учнями засвідчили, що використання сюжетно-рольових ігор дозволяє:

- підвищити рівень залученості дітей (навіть тих, хто має низький рівень фізичної підготовки) до 90-95%;
- збільшити середню моторну щільність уроку на 12-18% порівняно зі стандартною структурою; мінімізувати дисциплінарні зауваження, оскільки увага дітей повністю поглинута ігровим контекстом.

Висновки. Сюжетно-рольова гра в умовах НУШ є не просто розвагою, а дієвим інструментом інтенсифікації освітнього процесу. Вона трансформує фізичне навантаження у цікавий досвід, забезпечуючи гармонійне поєднання рухового, когнітивного та емоційного розвитку молодшого школяра.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боляк А.А., Коломоець Г.А., Ребрина А.А., Боляк Н.Л. Навчально-методичний посібник «нова українська школа: методика навчання фізичної культури у 1–4 класах закл. заг. сер. освіти». URL: <https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/handle/123456789/3005>
2. Вільчковський Е. С., Курок О. І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку. Навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2011. 428 с.
3. Державний стандарт початкової освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 (у редакції постанови КМУ від 24 липня 2019 р. № 688).
4. Москаленко Н. В. Фізичне виховання молодших школярів: монографія. Дніпропетровськ: Інновація, 2007. 252 с.
5. Нова українська школа. Порадник для вчителя / під заг. ред. Бібік Н.М. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
6. Шиян П.М. Методика викладання фізичної культури в початкових класах: навч. посіб. Львів: Тріада плюс, 2015. 280 с.

Отримано: 24.03.2026

Артем ПОЧТАРЬОВ

*здобувач третього (доктор філософії) рівня вищої освіти
3 року навчання, спеціальність А4 Середня освіта (Фізична культура)
ORCID <https://orcid.org/0009-0006-1122-2778>*

Міхail БАСІСТИЙ

*здобувач третього (доктор філософії) рівня вищої освіти
1 року навчання, спеціальність А4 Середня освіта (Фізична культура)
ORCID <https://orcid.org/0009-0003-9849-5098>*

Юрій ЮРЧИШИН

*кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
завідувач кафедри теорії та методики фізичного виховання
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0404-9384>*

Володимир МИСІВ

*кандидат наук з фізичного виховання та спорту, професор,
доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1957-0241>*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ РУХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ

У статті узагальнено сучасні наукові підходи до визначення організаційно-педагогічних умов формування рухових компетентностей учнів у процесі фізичного виховання. Проаналізовано концепцію фізичної грамотності, міжнародні рекомендації щодо рухової активності дітей та підходи до якісного фізичного виховання в умовах компетентнісної освіти. Обґрунтовано комплекс організаційно-педагогічних умов, що забезпечують цілеспрямоване формування рухових умінь, навичок, фізичних якостей та мотиваційно-ціннісного ставлення до рухової діяльності.

Ключові слова: рухові компетентності, учні, фізичне виховання, фізична грамотність, компетентнісний підхід, організаційно-педагогічні умови.

Актуальність теми. Сучасна освітня політика України орієнтована на формування ключових компетентностей учнів, серед яких важливе місце посідає здатність до збереження та зміцнення здоров'я. У цьому контексті фізичне виховання трансформується з традиційної системи розвитку фізичних якостей у процес формування рухових компетентностей як інтегративного результату навчання [1, с. 144].

Міжнародні дослідження засвідчують зниження рівня фізичної активності дітей і підлітків, що негативно впливає на їх фізичне та психічне здоров'я. Відповідно до рекомендацій World Health Organization (2020), діти віком 5–17 років повинні щоденно виконувати не менше 60 хвилин фізичної активності помірної або високої інтенсивності. Проте більшість школярів не досягають зазначених показників.

Аналітичні матеріали UNESCO наголошують, що якісне фізичне виховання (Quality Physical Education) є основою формування фізичної грамотності – здатності особистості ефективно, впевнено та мотивовано брати участь у руховій діяльності протягом життя. Отже, проблема обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування рухових компетентностей набуває особливої актуальності [3, с. 24-26].

В умовах реформування системи загальної середньої освіти та впровадження концепції Нової української школи особливої ваги набуває переосмислення змісту фізичного виховання як засобу формування життєво необхідних компетентностей. Рухові компетентності розглядаються не лише як сукупність сформованих фізичних якостей і навичок, а як здатність учня ефективно взаємодіяти з навколишнім середовищем через рухову діяльність, усвідомлено підтримувати власне здоров'я та демонструвати відповідальну поведінку у сфері фізичної активності. У зв'язку з цим постає потреба наукового обґрунтування таких організаційно-педагогічних умов, які забезпечать системність, наступність і результативність процесу формування рухових компетентностей у шкільному фізичному вихованні [2, с. 270-277].

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати організаційно-педагогічні умови формування рухових компетентностей учнів у процесі фізичного виховання з урахуванням сучасних міжнародних рекомендацій та компетентнісної парадигми освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичні засади формування рухових компетентностей. Рухова компетентність розглядається як інтегративна характеристика особистості, що включає: сформовані рухові вміння та навички; розвинені фізичні якості (сила, витривалість, швидкість, гнучкість, координація); знання про способи здійснення рухової діяльності; мотиваційно-ціннісне ставлення до фізичної активності; здатність до самостійної організації рухової діяльності.

Сучасна парадигма фізичного виховання ґрунтується на концепції фізичної грамотності, яка передбачає не лише засвоєння техніки рухів, а формування готовності до довготривалої участі у фізичній активності. Водночас компетентнісний підхід орієнтує освітній процес на результат – здатність учня застосовувати набуті знання та вміння у реальних життєвих ситуаціях [5, с. 48-49].

Організаційно-педагогічні умови формування рухових компетентностей. Аналіз сучасних наукових джерел дозволяє виокремити такі ключові умови:

1. Комплексність змісту фізичного виховання. Поєднання вправ аеробної, силової, координаційної та гнучкісної спрямованості забезпечує гармонійний розвиток фізичних якостей і формування базових рухових навичок.
2. Компетентнісна спрямованість освітнього процесу. Орієнтація на практичне застосування рухових умінь, формування здатності до самостійних занять фізичними вправами та прийняття відповідальних рішень щодо власного здоров'я.
3. Whole-of-school підхід. Інтеграція уроків фізичної культури з активними перервами, позакласними формами роботи, спортивними гуртками та залученням батьків і громади до формування рухової культури школярів.
4. Мотиваційна привабливість та варіативність діяльності. Використання ігрових, змагальних, інтерактивних технологій навчання, що сприяють формуванню позитивного ставлення до рухової активності.
5. Індивідуалізація та інклюзивність. Урахування вікових, функціональних та психофізіологічних особливостей учнів, створення безпечного освітнього середовища та забезпечення доступності рухової діяльності для всіх категорій дітей.
6. Здоров'язбережувальна спрямованість. Дотримання принципів дозування навантаження, безпечності вправ та формування навичок самоконтролю фізичного стану.

Таким чином, ефективне формування рухових компетентностей можливе лише за умови системної організації освітнього процесу, що поєднує змістовий, організаційний та мотиваційний компоненти.

Висновки:

1. Формування рухових компетентностей учнів є стратегічним завданням сучасного фізичного виховання в умовах компетентнісної освіти.
2. Теоретичною основою цього процесу виступають концепція фізичної грамотності, компетентнісний та здоров'язбережувальний підходи.
3. Ефективність формування рухових компетентностей забезпечується за умови комплексності змісту навчання, мотиваційної привабливості, індивідуалізації та міжсекторальної взаємодії.
4. Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення моделей педагогічного моніторингу рівня сформованості рухових компетентностей учнів різних вікових груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грибан Г.П., Лайчук А.М., Жуковський Є.І. Теорія і методика навчання фізичної культури: навч.-метод. посібник. Житомир: Вид-во «Рута», 2026. 244 с. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/46753/1/1.pdf>
2. Почтарьов А., Юрчишин Ю. Структура та особливості інтересу дітей із вадами слуху до рухової активності у різних формах. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини* [редкол.: Єдинак Г. А. (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Видавець Панькова А.С. 2025. Випуск 30(4). С. 270-277. DOI: [https://doi.org/10.32626/2309-8082.2025-30\(4\).270-277](https://doi.org/10.32626/2309-8082.2025-30(4).270-277)
3. Lorås H., Sigmundsson H., Haga M. The Effects of Physical Education on Motor Competence in Children and Adolescents: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Sports*. 2020. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7353627/>
4. SHAPE America – Society of Health and Physical Educators. Grade-Level Outcomes for K–12 Physical Education (National Standards & Grade-Level Outcomes for K–12 Physical Education). Reston, VA: SHAPE America, 2014. URL: https://www.shapeamerica.org/Common/Uploaded%20files/document_manager/standards/pe/Grade-Level-Outcomes-for-K-12-Physical-Education.pdf
5. Sport for Life Society. Developing Physical Literacy (DPL-2): A Guide for Parents, Coaches, and Teachers. Canada, 2019. URL: https://sportforlife.ca/wp-content/uploads/2019/09/DPL_2_EN_web_November_2019-1.pdf

Отримано: 24.03.2026

Микола ПРОЗАР

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
завідувач кафедри спорту і спортивних ігор
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0833-9685>

Юлія ПЕТРОВА

викладач кафедри спорту і спортивних ігор
ORCID <https://orcid.org/0009-0004-4177-0578>

ОПТИМІЗАЦІЯ ТРЕНУВАЛЬНИХ НАВАНТАЖЕНЬ У ПІДГОТОВЧОМУ ПЕРІОДІ БАСКЕТБОЛІСТІВ 16–18 РОКІВ

У статті розглянуто проблему оптимізації тренувальних навантажень у підготовчому періоді баскетболістів віком 16–18 років з урахуванням сучасних тенденцій розвитку баскетболу та зростання інтенсивності змагальної діяльності. Обґрунтовано значущість підготовчого періоду як ключового етапу річного тренувального циклу, під час якого формується функціональний, фізичний і техніко-тактичний фундамент майбутніх спортивних досягнень. Проаналізовано вікові та морфофункціональні особливості юних спортсменів, що зумовлюють необхідність раціонального поєднання обсягу й інтенсивності тренувальної роботи.

У роботі акцентовано увагу на обмеженнях традиційних методик підготовки, які не завжди враховують індивідуальні адаптаційні можливості серцево-судинної та нервової систем баскетболістів. Розкрито роль науково обґрунтованого контролю тренувального процесу, зокрема моніторингу частоти серцевих скорочень, показників відновлення та психоемоційного стану спортсменів. Окремо висвітлено проблему профілактики «спортивного вигорання» та підкреслено значення педагогічної варіативності, психологічного супроводу й відновлювальних заходів у підготовчому періоді.

Ключові слова: баскетбол, підготовчий період, тренувальні навантаження, оптимізація, баскетболісти 16–18 років, спортивне вигорання.

Сучасна інтенсифікація тренувального процесу у сучасному баскетболі потребує від спортсменів різної спортивної кваліфікації відповідного рівня розвитку фізичної та техніко-тактичної підготовленості. Раціональна організація навчально-тренувального процесу значною мірою визначає результативність змагальної діяльності, саме підготовчий період є основним етапом формування основи для подальших спортивних досягнень [1].

Перспективні баскетболісти у 18-ти літньому віці мають можливість бути долученими до професійних команд. У віковому періоді 16–18 років завершується морфофункціональний розвиток, що у свою чергу дає можливість для збільшення тренувальних та змагальних навантажень, але цей процес має бути виваженим з метою запобігання перевтомі та підвищеному ризику травм [2].

Існуючі тренувальні методики не повною мірою можуть враховувати індивідуальні особливості адаптації 16–18 літніх баскетболістів, а саме їх серцево-судинної та нервової систем. Зважаючи на це під час тренувального процесу особливу увагу варто звертати на співвідношення між обсягом та інтенсивністю виконуваної роботи [3].

Тренери, фахівці у сфері фізичної культури і спорту також мають особливу увагу звертати на проблему профілактики «спортивного вигорання». Саме недосконале планування тренувального процесу у підготовчому періоді призводить до того, що юні баскетболісти не повною мірою готові до головних змагань сезону, вони можуть перебувати у стані хронічної втоми або з повторними травматичними ушкодженнями [5].

Тренувальний процес, який побудований із використанням науково обґрунтованих засобів контролю, а саме визначення частоти серцевих скорочень, рівня лактату та показників відновлення, визначення рівня розвитку серцево-судинної системи на дозоване фізичне навантаження, визначення індексів, Робінсона, Руф'є дає можливість досягти набагато кращих результатів [2].

Вищезазначене свідчить, що є певна суперечність між потребою виконання значних за обсягом тренувальних навантажень для досягнення найкращої спортивної форми та певними обмеженнями організму відновлювальних процесів юних баскетболістів 16–18 років [1].

Мета публікації: теоретично обґрунтувати та визначити ефективні підходи до оптимізації тренувальних навантажень у підготовчому періоді баскетболістів 16–18 років з урахуванням вікових, індивідуально-функціональних і психофізіологічних особливостей спортсменів.

Методи дослідження: під час дослідження використовували загальнонаукові методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію, порівняння. Опрацьовували фахові літературні джерела.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка змагальної діяльності юних баскетболістів 16–18 років є складним педагогічним процесом, саме його оптимізація у підготовчому періоді дає можливість досягти вагомих результатів у майбутньому [2].

У підготовчому періоді формується функціональна, фізична, техніко-тактична підготовленість і саме цей період відіграє провідну роль у структурі річного тренувального циклу загалом та змагального процесу зокрема [1].

Дотримуючись принципів поступовості, хвилеподібності та індивідуалізації навантаження у процесі тренувань поступово збільшуватися як за обсягом, так і за інтенсивністю [3]. Поєднання загальної та спеціальної фізичної підготовки юних баскетболістів 16–18 років важливий аспект раціонального їх поєднання. Саме на початковому етапі підготовчого періоду варто особливу увагу звертати на розвиток загальної витривалості, силових, швидко-силових якостей та координаційні здібності, а це у свою чергу створює підґрунтя подальшої спеціалізації [1].

Вдосконалення спеціальної фізичної підготовленості розпочинається ближче до завершення підготовчого періоду. На цьому етапі тренувальний процес у більшій мірі зорієнтований на розвиток та вдосконалення ігрової витривалості, вибухової сили верхнього плечового поясу, нижніх кінцівок. Також на цьому етапі варто використовувати засоби фізичного виховання, які будуть максимально наближені до змагальної діяльності. [2]. Варто пам'ятати про те, що передчасне форсування фізичних навантажень може призвести до перевтоми (фізичної, психологічної), хронічної втоми загалом та втрату спортивної працездатності зокрема [3].

Одним зі шляхів оптимізації тренувальних навантажень є їх індивідуальна адаптація як серцево-судинної та нервової систем юних баскетболістів. У цьому випадку варто використовувати під час тренувальних занять та після них, об'єктивний показник – частоту серцевих скорочень у тому числі її динаміку відновлення та суб'єктивний показник – суб'єктивна оцінка самопочуття юного спортсмена. Саме такий підхід до тренувального процесу дозволяє своєчасно здійснювати корегування тренувального навантаження, безпосереднім чином впливаючи на його обсяг та інтенсивність, саме використання таких підходів дозволяє своєчасно коригувати обсяг та інтенсивність [2].

Одним із важливих етапів у підготовчому періоді є оптимізація і профілактика «спортивного вигорання». Спортивне вигорання – це стан хронічного фізичного емоційного та

розумового виснаження спричиненого тривалими інтенсивними тренуваннями та змагальними навантаженнями. Воно проявляється зниженням мотивації, падінням спортивних результатів, негативним ставленням до тренувань та відчуттям безпорадності. Тренер у своїй роботі використовуючи різні засоби спортивного тренування: раціональне планування тренувальних навантажень (чергування роботи й відпочинку), використання відновлювальних мікро- та мезоциклів, зниження обсягу або інтенсивності навантаження після змагань; відновлювальних заходів і психологічне розвантаження сприяє підтриманню високого рівня мотивації та функціональної готовності молодих баскетболістів [4, 5].

Окрім цього, ефективна профілактика «спортивного вигорання» передбачає дотримання оптимального співвідношення між тренувальною та позатренувальною діяльністю спортсменів, що особливо актуально для баскетболістів 16-18 років, які поєднують інтенсивні тренування з навчальним навантаженням. Надмірна монотонність занять і відсутність чітко спланованих періодів відновлення негативно впливають на психоемоційний стан спортсменів, знижують інтерес до тренувального процесу та можуть призводити до передчасного припинення занять спортом [5].

У цьому контексті доцільним є застосування принципів педагогічної варіативності, що передбачають використання ігрових, змагальних і моделюючих вправ, зміну форм організації занять, а також індивідуалізацію тренувальних завдань відповідно до рівня підготовленості та психофізіологічних особливостей баскетболістів [4]. Важливу роль відіграє й психологічний супровід підготовчого періоду, який включає формування адекватної мотивації, розвиток навичок саморегуляції та стресостійкості.

Систематичний моніторинг психоемоційного стану поряд із контролем фізичних показників дозволяє своєчасно виявляти ознаки перевантаження та коригувати тренувальний процес [2]. Таким чином, інтеграція педагогічних, фізіологічних і психологічних підходів у процесі оптимізації тренувальних навантажень створює передумови для збереження високої працездатності, стійкої мотивації та довготривалого спортивного розвитку молодих баскетболістів.

Висновки. Оптимізація тренувальних навантажень у підготовчому періоді баскетболістів 16–18 років ґрунтується на підході який має комплексний характер. Він має поєднувати раціональне планування навантажень, індивідуальні особливості юних спортсменів та контроль функціонального стану.

Реалізація зазначених положень створює умови для підвищення ефективності тренувального процесу у підготовчому періоді, зниження ризику перевтоми й травматизму та забезпечення стабільного зростання показників фізичної підготовленості, технічної та тактичної майстерності юних баскетболістів 16–18 років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грищенко О.В., Баховський І.І., Кулаєв В.І., Блащак І.М., Завійська В. М. Вплив сучасних методик тренувального процесу з баскетболу на розвиток фізичних якостей здобувачів вищої освіти. *Спортивні ігри*. 2025. Вип. 3(37). С. 57–63. URL: https://journals.uran.ua/sports_games/article/view/330813 (дата звернення: 20.01.2026).
2. Заневський І. Особливості функціональної підготовки баскетболістів. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 12. С. 474–481. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/34975> (дата звернення: 05.02.2026).

3. Колесник В.І., Міщенко О. В. Оптимізація тренувального процесу баскетболісток 13-14 років. *Актуальні питання підготовки спортсменів в олімпійських і неолімпійських видах спорту: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Суми, 2021. С. 68–72. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/13967> (дата звернення: 03.02.2026).
4. Сушко Р., Бабюк Д. Оптимізація організації і методики проведення уроків фізичної культури засобами баскетболу. *Актуальні проблеми фізичного виховання та методики спортивного тренування*. 2024. № 3. URL: <https://vspu.net/apfv/index.php/journal/article/view/19> (дата звернення: 18.02.2026).
5. Чопик Т., Литвинов І., Дякун М., Чопик А. Психологічні аспекти підготовки баскетболістів: теоретичний аналіз та практичні орієнтири. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. 2025. № 3. С. 91–99. DOI: <https://doi.org/10.31891/pcs.2025.3.11> (дата звернення: 20.01.2026).

Отримано: 24.03.2026

Ірина РАЙТАРОВСЬКА

старший викладач кафедри спорту і спортивних ігор

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5316-0660>

Майя ЗУБАЛЬ

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,

доцент кафедри спорту і спортивних ігор

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8145-5263>

МЕДАЛЬНИЙ ШЛЯХ УКРАЇНОК У СВІТОВОМУ ДЗЮДО

У роботі розглянуто історичні передумови включення жіночого дзюдо до програми Олімпійських ігор та проаналізовано участь українських дзюдоїсток у головних міжнародних змаганнях протягом 1996-2025 років. Висвітлено динаміку результатів на Олімпійських іграх і чемпіонатах світу, окреслено етапи становлення національної школи жіночого дзюдо та визначено ключові чинники підвищення конкурентоспроможності українських спортсменок. Особливу увагу приділено проривним результатам, зокрема здобуттю світових та олімпійських медалей, що засвідчили входження України до кола провідних держав у жіночому дзюдо. Зроблено висновок про системний характер розвитку та відповідність національних тенденцій глобальним процесам утвердження гендерної рівності в олімпійському русі.

Ключові слова: жіноче дзюдо; Олімпійські ігри; чемпіонат світу; українські дзюдоїстки; спортивні досягнення; гендерна рівність; олімпійський рух; міжнародні змагання; розвиток спорту.

Актуальність теми. Сучасні підлітки стикаються з численними викликами, серед яких високий рівень стресу, соціальний тиск та зростаюча залежність від цифрових технологій. Це може призводити до підвищеного рівня тривожності, депресії та інших порушень ментального здоров'я. Фізична активність, як один із ключових чинників здорового способу життя, відіграє важливу роль у профілактиці таких станів. Дослідження підтверджують, що регулярні фізичні вправи сприяють покращенню психоемоційного стану, зниженню рівня стресу та розвитку соціальних навичок у підлітків. Тому вивчення впливу фізичних вправ на ментальне здоров'я є актуальним та важливим як з наукової, так і з практичної точки зору.

Мета публікації полягає у комплексному аналізі участі українських дзюдоїсток в Олімпійських іграх та чемпіонатах світу в період 1996-2025 років, визначенні динаміки спортивних результатів, виявленні чинників медального поступу та оцінці внеску провідних спортсменок у становлення міжнародного авторитету України в жіночому дзюдо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Додавання жіночого дзюдо до олімпійської програми стало підсумком тривалого шляху міжнародного визнання цього виду спорту, зростання його популярності та зміцнення позицій жіночого спорту в структурі світового олімпійського руху. Наприкінці ХХ століття тема гендерної рівності набула особливої ваги у спортивному середовищі, що знайшло відображення в політиці Міжнародного Олімпійського Комітету, спрямованій на розширення представництва жінок у програмі Олімпійських ігор.

У цьому історичному контексті українські дзюдоїстки поступово утверджували свої позиції на міжнародній арені. Розширення олімпійської програми створило нові можливості для спортсменок, а розвиток національної школи боротьби забезпечив конкурентоспроможність українок на світовому рівні.

Офіційна поява жіночого дзюдо в статусі повноцінної олімпійської дисципліни відбулася під час Олімпійських Ігор 1992 року в Барселоні. У програмі було передбачено сім вагових категорій, що розширило представництво учасниць і привело структуру змагань у відповідність до чоловічого формату.

Починаючи з 2000-х років, представниці України стабільно виступали на чемпіонатах світу та Європи, поступово переходячи від участі до боротьби за нагороди. Важливу роль у цьому процесі відіграли системна підготовка резерву, участь у міжнародних тренувальних зборах і зростання конкуренції всередині національної команди.

Таблиця 1

Участь українських дзюдоїсток в Олімпійських іграх (1996–2024 рр.)

Рік	Олімпійські ігри	Спортсменка	Вагова категорія	Результат
1996	Атланта	Тетяна Біляєва	до 66 кг	5 місце
2000	Сідней	Людмила Луснікова	до 48 кг	9 місце
2000	Сідней	Тетяна Біляєва	до 57 кг	Учасниця
2000	Сідней	Марина Прокоф'єва	до 78 кг	Учасниця
2008	Пекін	Людмила Луснікова	до 48 кг	15 місце
2008	Пекін	Наталія Смаль	до 57 кг	9 місце
2008	Пекін	Марина Прищеп	до 78 кг	20 місце
2012	Лондон	Наталія Смаль	до 57 кг	17 місце
2012	Лондон	Марина Прищеп	до 78 кг	9 місце
2012	Лондон	Ірина Кіндзерська	+78 кг	5 місце
2016	Ріо-де-Жанейро	Марина Черняк	до 48 кг	9 місце
2016	Ріо-де-Жанейро	Вікторія Туркс	до 78 кг	9 місце
2016	Ріо-де-Жанейро	Єлизавета Каланіна	+78 кг	9 місце
2020	Токіо	Дар'я Білодід	до 48 кг	3 місце (бронза)
2020	Токіо	Анастасія Турчин	до 78 кг	9 місце
2020	Токіо	Єлизавета Каланіна	+78 кг	9 місце
2024	Париж	Дар'я Білодід	до 57 кг	9 місце

Участь українських дзюдоїсток у чемпіонатах світу (1996–2025)

Рік	Місто проведення	Спортсменка	Вагова категорія	Результат
1996–2017	Різні міста	Представниці збірної України	різні	Участь, без медалей
2018	Баку	Дар'я Білодід	до 48 кг	Золото
2019	Токіо	Дар'я Білодід	до 48 кг	Золото
2020	Чемпіонат не проводився (COVID-19)			
2021	Будапешт	Представниці України	різні	Без медалей
2022	Ташкент	Єлизавета Литвиненко	до 78 кг	Бронза
2023	Доха	Представниці України	різні	Без медалей
2024	Абу-Дабі	Представниці України	різні	Без медалей
2025	(за календарем IJF)	Представниці України	різні	Без медалей (станом на 2025 р.)

Якісним проривом стали медалі світового рівня, що засвідчили входження України до кола провідних країн у жіночому дзюдо. Символом цього етапу стала Дар'я Білодід, яка двічі виборола титул чемпіонки світу та здобула олімпійську нагороду. Її успіх підтвердив ефективність української школи дзюдо та підсилив авторитет держави у міжнародній спортивній спільноті.

Водночас важливими залишаються й досягнення інших спортсменок – призерок чемпіонатів світу та Європи, учасниць Олімпійських ігор, які формували глибину складу збірної та підтримували стабільність результатів у різних вагових категоріях. Сукупність цих виступів дозволяє говорити про системний характер медального поступу українок, а не про поодинокі успіхи.

Висновки: українські дзюдоїстки стали невід'ємною частиною сучасної історії світового жіночого дзюдо, а їхній медальний шлях відображає як внутрішній розвиток національного спорту, так і глобальні процеси утвердження гендерної рівності в олімпійському русі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Gal-Info: Дві українські дзюдоїстки здобули нагороди на Grand Slam-турнірі. URL: https://galinfo.com.ua/news/dvi_ukrainski_dzyudoistky_zdobuly_nagorody_na_turniri_serii_grand_slam_415738.html
2. Hromadske.RADIO: Литвиненко завершила виступи на Олімпіаді-2024. URL: <https://hromadske.radio/news/2024/08/01/yelyzaveta-lytvynenko-zavershyla-svoi-vystupy-na-olimpiadi-2024>
3. Ukrainska Pravda: Білодід виступала на Олімпійських Іграх 2024. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2024/07/29/7467906/>
4. Офіційний сайт Олімпійських ігор 2020 у Токіо. URL: <https://olympics.com/tokyo-2020>
5. Українська дзюдоїстка Дар'я Білодід здобула золото на чемпіонаті Європи 2024. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2024/04/25/7453007/>
6. Українська дзюдоїстка Юлія Курченко виграла Grand Slam-змагання. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2024/03/24/7447906/>
7. УНН: Білодід здобула бронзу на турнірі Grand Slam у Баку. URL: <https://unn.ua/en/news/judoka-bilodid-wins-bronze-medal-at-the-greenslam-tournament-in-baku>

Отримано: 24.03.2026

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РУХОВИХ ЯКОСТЕЙ ХЛОПЧИКІВ 13-15 РОКІВ

У тезах наведено результати дослідження, спрямованого на аналіз результатів функціональних проб і тестів для визначення стану розвитку можливостей систем організму виконувати фізичні навантаження. Встановлено особливості вияву та зміни функціональних можливостей китайських учнів при використанні традиційного змісту фізичного виховання.

Ключові слова: рухові якості, розвиток, фізичне виховання, підлітки.

Актуальність теми. Концепція Нової української школи (НУШ) розглядає фізичне виховання як невід'ємну складову освіти дітей, яка забезпечує крім інших важливих завдань, також розвиток у них основних рухових (фізичних) якостей [1]. Саме тому фізична підготовка, що є одним із компонентів фізичного виховання дітей, а також її результати розглядаються практикою як важливий засіб формування визначених концепцією НУШ компетентностей [12; 13]. Зазначене свідчить про необхідність вивчення особливостей вияву та зміни протягом навчального року основних рухових якостей дітей підліткового віку.

Мета публікації – визначити особливості розвитку рухових якостей у хлопчиків 13-15 років при використанні фізичного виховання, орієнтованого на концептуальні ідеї НУШ.

Виклад основного матеріалу. Проведеним дослідженням встановлено, що у хлопчиків віку 13 років найкращим результатом у аспекті розвитку відзначалася координація в балістичних рухах на дальність провідною рукою (високий рівень). Вищого від середнього рівня досягли статична силова витривалість у висі на зігнутих руках, частота рухів у бігу, рухливість у поперековому відділі хребта, координація в акробатичних рухових діях. Низькому рівню відповідав розвиток швидкісно-силових якостей у метаннях, аеробна витривалість у 6-хвилинному бігу, координація у циклічних локомоціях під час човникового бігу. Інші досліджувані рухові якості (швидкісні, м'язова сила, швидкісна витривалість, швидкісно-силові у стрибках, координація у метаннях на дальність непровідною рукою) відповідали середньому і нижчому від середнього рівням розвитку.

У 14 років розвиток основних рухових якостей хлопчиків відзначався певними особливостями. Так високий рівень продовжувала демонструвати координація в балістичних рухах на дальність провідною рукою. Вищим від середнього рівнем відзначалася координація в акробатичних рухових діях і частота рухів, а низьким рівнем – рухливість у ліктьових суглобах, координація в циклічних локомоціях, аеробна витривалість, швидкісно-силові якості у метаннях. Решта досліджуваних рухових якостей досягла середнього і нижчого від середнього рівнів розвитку.

У наступному віці виявили, що координація в балістичних рухах на дальність провідною рукою залишалася на високому рівні, тоді як координація в акробатичних рухових діях, частота рухів, а додатково рухливість у поперековому відділі хребта і статична силова витривалість, відзначалися вищим від середнього рівнем. Щодо найменшого результату, то низьким рівнем оцінили розвиток координація в циклічних локомоціях, рухливість у плечових суглобах, аеробну витривалість, швидкісно-силові якості у метаннях. Розвиток решти досліджуваних рухових якостей відповідав середньому та нижчому від середнього рівням.

Висновки. 1. У кожному віці періоду 13-15 років розвиток основних рухових якостей хлопчиків відзначається спільною тенденцією та особливостями, що необхідно враховувати при формуванні змісту фізичної активності, спрямованого на поліпшення цих якостей. 2. Загальна тенденція полягає у високому рівні розвитку координації в балістичних рухах на дальність провідною рукою, вищому від середнього рівні – координації в акробатичних рухових діях і частоти рухів, низькому рівні – аеробної витривалості, швидко-силових якостей у м'ячах, координації в циклічних локомоціях. Особливості полягали у вияві інших досліджуваних рухових якостей, передусім на середньому і нижчому від середнього рівнях розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вахняк В. Фізична культура в умовах Нової української школи. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*, (October 28, 2022; Kraków, Poland). 2022. С. 177-179. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/519>
2. Ветошкін В., Галаманжук Л., Розмірчук В. Стан сформованості бажання хлопчиків 11–14 років займатись спортом у шкільній секції з боксу. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2025. Вип. 30. № 1. С. 20-30. DOI: [https://doi.org/10.32626/2309-8082.2025-30\(1\).20-30](https://doi.org/10.32626/2309-8082.2025-30(1).20-30)
3. Гаврилюк В., Галаманжук Л., Левандовська Л. Характеристика мотивації учнів основної школи до фізичної активності. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2025. Вип. 30. № 1. С. 31-39. DOI: [https://doi.org/10.32626/2309-8082.2025-30\(1\).31-39](https://doi.org/10.32626/2309-8082.2025-30(1).31-39)
4. Єдинак Г.А., Галаманжук Л.Л., Мисів В.М., Зубаль М.В., Ключ О.А. Соматотипи та фізичний стан дітей і молоді: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня “Рута”», 2021. 408 с.
5. Носко М.О., Носко Ю.М., Лазаренко М.Г., Жула В.П., Могильний Ф.В., Філоненко О.А. Руховий розвиток школярів різних вікових груп: наукове видання / за наук. ред. М.О. Носка. Чернівці, 2020. 408 с.

Отримано: 24.03.2026

Дмитро СОВТИСІК

кандидат біологічних наук, доцент,

доцент кафедри фізичної реабілітації

та медико-біологічних основ фізичного виховання

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1522-1669>

ОСОБЛИВОСТІ ШЛЯХІВ І МЕТОДІВ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ РІЗНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

У роботі розглядаються основні завдання, цінності, принципи, шляхи та методи формування здоров'язбереження різних верств населення в умовах війни.

Ключові слова: здоров'язбереження, війна, різні групи населення, анкетування.

Актуальність теми. Здоров'язбереження населення є одним з найважливішим пріоритетів сучасного суспільства, разом з тим проблема стану здоров'я молоді має особливо соціальний, значущий характер. Суттєвою проблемою залишається постійне зростання соціаль-

них захворювань, які виникають у дитячому та підлітковому віці та зберігаються в наступних вікових групах і не тільки відбиваються на рівні здоров'я, але можуть стати причиною інвалідизації населення [11]. Загальновизнаним є той факт, що здоров'я та благополуччя населення є ключовими факторами економічного та соціального розвитку країни. Перспективи розвитку та існування держави залежить від того, як відбувається процес відтворення основних продуктивних сил – людських ресурсів. Молодь є запорукою, резервом і рушієм розвитку країни, її сьогодення та майбутнього. Сучасний стан здоров'я молоді в Україні та загальна демографічна ситуація в суспільстві свідчать, що існує реальна потреба в розвитку культури здоров'язбереження різних груп населення нашої країни, в першу чергу – підростаючого покоління [2]. За даними ВООЗ (Всесвітня організація охорони здоров'я) середня тривалість життя в нашій країні складає 67,5 роки. Найважча ситуація щодо смертності населення у працездатній віковій групі (20-60 років). Критичною є ситуація серед юнацтва, зокрема студентів. Тільки за останні 5-6 років в Україні більш, ніж у 3 рази збільшилась кількість здобувачів вищої освіти, які мають відхилення у стані здоров'я [4]. Причиною цього можуть бути такі обставини, як упровадження дистанційного навчання внаслідок поширення коронавірусної інфекції, повномасштабне вторгнення російських військ на територію України, окупація окремих територій, вимушена евакуація жителів і цілих установ [11], а також хронічний стрес в умовах війни: це тривалий, виснажливий стан емоційного, психічного та фізіологічного напруження, який виникає через постійний вплив стресових факторів, характерних для воєнного часу. Це може бути результатом прямого контакту з насильством, але через страх, невизначеність, втрату звичних умов життя та необхідність адаптуватися до нових, дуже складних умов життя [3, 5, 7]. Здоров'язбереження є основою подолання хронічного стресу в умовах війни. Воно є передумовою для розвитку різних сторін життєдіяльності людини, досягнення нею активного довголіття та повноцінного виконання соціальних функцій, для активної участі у трудовій, громадській, сімейно-побутовій, дозвільній формах життєдіяльності [6, 9, 10].

Мета роботи: спроба систематизувати знання з шляхів та методів формування здоров'язбереження у різних груп населення, наявні на даний момент з особливостями, які виникли та проявились в ході війни, що дозволить окреслити сукупність актуальних проблем та можливі способи часткового їх вирішення.

Методи дослідження. Соціологічний, порівняльний та статистичний аналіз і узагальнення науково-методичної літератури. Дослідження проводились з допомогою розробленої анкети. Участь у дослідженні була добровільною. Статистичне опрацювання результатів анкетування проводились за загальноприйнятими методами математичної статистики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціологічне дослідження показало, що рівень довіри до ефективності заходів в рамках здоров'язбереження у населення та відповідального ставлення до власного здоров'я неоднозначне [8]. Опитування серед населення, керівників деяких територіальних громад та сімейних лікарів показало, що найвище оцінюють перспективи та ефективність складових здоров'язбереження (за словами керівників територіальних громад): інформування членів територіальних громад про важливість вакцинації – 96%, про профілактику інфекційних захворювань – 92%, про безпеку шкідливих звичок та їх профілактику – 91%, про важливість рухової активності та профілактику надлишкової маси – 91%, про важливість профілактичних оглядів – 89%. Найнижча оцінка при-

пала на інформування про здорове харчування – 83% та важливість профілактичних заходів недопущення розвитку захворювань – 84%.

Зі слів сімейних лікарів найвищу оцінку отримали навчання населення з розпізнавання перших ознак критичних станів та першій допомозі – 100%, про важливість вакцинації – 100%, про важливість профілактичних оглядів – 100%, про профілактику інфекційних захворювань – 98%, про небезпеку шкідливих звичок та їх профілактику – 97%. Скептично відносяться до профілактики стресів – 94%.

Респонденти із загальної групи населення найкраще оцінюють ефективність складових здоров'язбереження: навчання з розпізнавання перших ознак критичних станів та першій допомозі – 97%, про важливість рухової активності та профілактику надлишкової ваги – 89%, про здорове харчування – 87%, про профілактику інфекційних захворювань – 86%. Найнижче довіряють вакцинації – 77%, навчання здоров'язбереженню – 79%, важливості профілактичних заходів як факторів недопущення розвитку захворювань – 80%, про небезпеку шкідливих звичок та їх профілактика – 82%.

За допомогою соціологічного дослідження було визначено форми, комунікаційні методи та шляхи впровадження заходів в рамках здоров'язбереження. Аналіз даних вказує на те, що керівники територіальних громад найкраще оцінюють перспективи та підтримали комунікації на рівні громад (98%), проведення інтерактивних бесід (93%), лекцій і тренінгів (по 91%).

Сімейні лікарі вважають, що найприйнятнішими формами та комунікаційними методами є: поширення інформації в соціальних мережах (89%), індивідуальні комунікації, тренінги та інтерактивні бесіди – по 87% кожен, масові спортивні та культурні заходи – 86%, комунікації в сім'ї – 85%. Респонденти із загального числа населення найбільше підтримали комунікації в сім'ї (98%), індивідуальні комунікації (96%), отримання інформації через соціальні мережі – 94% та на соціальних сайтах – 90% та комунікації на рівні громади – 87%. Найнижчий рівень підтримки отримали такі форми та методи діяльності громадського здоров'я як розповсюдження друкованої продукції та проведення лекцій і тренінгів.

Існують різні підходи, моделі з формування здоров'язбереження. Тривалий час найпопулярнішою моделлю роботи з цього напрямку було надання інформації про здоров'я і негативний вплив шкідливих звичок. Але зараз встановлено, що зв'язок між знанням про ризики для здоров'я, яке можуть надавати соціально-педагогічні програми та заходи планової соціально-педагогічної роботи, а й поведінкою людини не є безпосереднім, а й інколи він взагалі відсутній. Також вражає такий факт, що наявність достатнього обсягу знань абсолютно не гарантує бажаної поведінки. Тобто знання не повною мірою і не завжди впливають на ставлення, на мотивацію взагалі.

Сучасні науковці до змісту соціально-педагогічної діяльності з формування мотивації підлітків до здоров'язбереження відносять ще такі види діяльності: аналіз і підбір ресурсів; підбір персоналу, вивчення ситуації; навчання; вулична робота; організація, підтримка груп взаємодопомоги, клубів, гуртків; інформування.

Слід відмітити, що тренінг є найбільш популярною формою превентивної роботи серед підлітків останніх років. Зокрема, такий його різновид як просвітницький [1]. Основною метою тренінгу є підвищення компетентності в питаннях здоров'язбереження – може бути конкретизована в ряді завдань з різним формулюванням, але обов'язково пов'язаних із набуттям знань, формуванням вмінь, навичок, розвитком установок, які визначають поведінку. Просвітницький тренінг створює умови для самостійної діяльності підлітків і набуття знань,

побудови логічних висновків. Навчання в рамках просвітницького тренінгу дозволяє учасникам обмінюватись один з одним інформацією і висловлювати свою власну думку, говорити і слухати, приймати рішення, обговорювати і спільно вирішувати проблеми: розвиває особистісні та соціальні навички, формує установки здоров'язбереження.

Висновки:

- хронічний стрес в умовах війни – складний чинник, який торкається всіх сторін життя людини. Важливим в цих умовах є створення системи допомоги для постраждалих від війни, що включає шляхи і методи формування здоров'язбереження;
- розпочинати роботу з формування здоров'язбережувальної поведінки необхідно в середовищі студентської молоді як сучасного прогресивного осередка нашого суспільства;
- особливості шляхів і методів формування здоров'язбереження на сучасному етапі в Україні мають здійснюватися в рамках комплексної державної програми, сформованої, в першу чергу, на даних державного моніторингу захворюваності та розвитку різних захворювань;
- механізм впровадження державної програми має здійснюватися в рамках функціонування вертикалі державної виконавчої влади за територіальним принципом, тобто у рамках реалізації місцевими адміністраціями. Важливим є те, що на сучасному етапі демографічної кризи в цілому необхідне жорстке державне втручання та регулювання здійснення державної політики формування здоров'язбереження в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Азаренкова Л. Види здоров'язбережувального дозвілля студентів технічних закладів вищої освіти. *Scientific journal "Physical culture and sport: Scientific perspective"*. 2024. 1. 5. С.71-76. DOI: <http://doi.org/10.31891/pcs.2024.1.51>
2. Андріюченко Т., Вакулєнко О., Волков В., Дзюба Н. Формування здорового способу життя. Навчально-методичні рекомендації. Київ: ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики». 2019. 100 с. URL: <https://inmol.org/formuvannia-zdorovoho-sposobu-zhyttia-navchalno-metodychni-rekomendatsii/>
3. Горбаченко В.А., Олялін В.В., Лук'янець О.О. Фізіологічні механізми стресу та посттравматичний стресовий розлад. *Фізіологічний журнал*. 2024. Т.70. №6. С. 98-109. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.02\(187\).21](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.02(187).21)
4. Дутчак М., Круцевич Т., Трачук С. Концептуальні напрями вдосконалення системи фізичного виховання школярів і студентів для впровадження здорового способу життя. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2010. №2. С.116-119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svp_2010_2_35
5. Єфременко В., Сироватко З. Вплив війни між Росією та Україною 2014-2024 років на психічний та емоційний стан студентів. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 15*. 2024. № 3(175). 15-18. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3\(175\).03](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3(175).03)
6. Котко Д.М., Гончарук Н.Л., Шматова О.О., Шевцов С.М. Рухова активність як одна з найпоширеніших форм покращення здоров'я різних груп населення. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 15*. 2023. № 9(169). С. 74-81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_015_2023_9_18
7. Левон М.М., Гончарук Н.Л. Елементи здорового способу життя, зокрема рухова активність, як шляхи подолання хронічного стресу в умовах війни. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова*. 2025. Вип. 2(187). С. 115-122 DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.02\(187\).21](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.02(187).21)

8. Миронюк І.С., Білак-Лук'янчук В.Й. Завдання системи громадського здоров'я з формування в населення навичок здорового способу життя та відповідального ставлення до особистого здоров'я. *Україна. Здоров'я нації*. 2023. № 2(72). С. 11-15. DOI: <https://doi.org/10.32782/2077-6594/2023.2/02>
9. Осіпцов А.В., Вертель О.В. Соціальний характер особистості як умова формування здорового способу життя. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2021. 3(102). С. 224-235. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-102-3-224-235>
10. Предко В.В., Сомова О.О. Вплив війни на зміну рівня стресу та стратегій збереження життєстійкості українців. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2022. Том 33(72). № 4. С. 89-98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sntnvusp_2022_33%2872%29_4_18
11. Руденок А.І., Войчишин О.О. Психологічні чинники та умови формування здоров'язбережувальної поведінки сучасної молоді. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2024. Вип. 1(3). С. 132-138. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-1-18>

Отримано: 24.03.2026

Іван СТАСЮК

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
доцент кафедри спорту і спортивних ігор
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4504-5902>

Аліна БОДНАР

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8921-3656>

СПОРТИВНІ ЗДОБУТКИ ОГІЄНКІВЦІВ НА XXV ЗИМОВИХ ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГРАХ

У тезах аналізується внесок представників Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у розвиток олімпійського руху України в зимових видах спорту, зокрема, під час участі в XXV зимових Олімпійських іграх.

Ключові слова: Олімпійські ігри, студенти, спорт, змагання, університет.

Актуальність теми. Університет традиційно є одним із провідних осередків підготовки атлетів високого класу, що підтверджується регулярною участю його вихованців у головних стартах чотириріччя, не виключенням стали і XXV зимові Олімпійські ігри.

Олімпійські ігри – це найпрестижніші міжнародні мультиспортивні змагання, що мають глибоке соціокультурне, політичне та виховне значення для людства. Вони символізують мир, дружбу та єдність, об'єднуючи атлетів з усіх континентів під егідою олімпійського руху.

Для університету Огієнка, Олімпійські ігри мають багатогранне значення, що охоплює розвиток престижу, покращення освітнього процесу та зміцнення матеріально-технічної бази. Участь студентів та випускників у змаганнях такого рівня є найвищим показником якості підготовки фахівців у сфері спорту.

Мета публікації – проаналізувати участь огієнківців на XXV зимових Олімпійських іграх.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зимові Олімпійські ігри 2026 (італ. Olimpiadi invernali del 2026), офіційна назва – XXV зимові Олімпійські ігри, також відомі під назвою Мілан-Кортіна 2026, – міжнародні мультиспортивні змагання, які відбулися з 6 по 22 лютого 2026 року на аренах Ломбардії та північного сходу Італії [1].

Від України у цих Іграх прийняли участь 46 спортсменів (25 чоловіків та 21 жінка) в 11 видах спорту (біатлон 5 чол., 5 жін.; гірськолижний спорт 1 чол., 1 жін.; лижне двоборство 2 чол.; лижні перегони 2 чол., 4 жін.; санний спорт 6 чол., 4 жін.; скелетон 1 чол. (не був допущений до змагань); стрибки із трампліна 2 чол.; сноубординг 1 жін.; фігурне катання 1 чол.; фристайл 4 чол., 5 жін.; шорт-трек 1 чол., 1 жін.) [5].

Серед 45 українських спортсменів, що взяли участь в Олімпійських іграх були двоє огієнківців, що змагалися у фристайлі (дисципліна акробатика) – це другокурсниця бакалаврату, майстер спорту України міжнародного класу Неллі Попович та випускник факультету фізичної культури, Заслужений майстер спорту України Олександр Окіпнюк [2].

Першою на старт 17 лютого 2026 року вийшла Неллі Попович. У кваліфікації, де змагалися 25 спортсменок, Неллі виконала не дуже вдало перший стрибок з оцінкою 43.46 і розмістилась на останньому 25 місці, проте, змогла зібратися та покращила свій результат у другому стрибку, з оцінкою 64.22 посіла остаточне 19 місце на Іграх [4; 5].

Старт Олександра Окіпнюка виявився більш вдалим, адже дався взнаки досвід минулих Олімпійських Ігор. У кваліфікації Олександр першим стрибком забезпечив собі участь у фіналі, судді оцінили його стрибок у 112 балів, що було достатньо для потрапляння у ТОП-6 [7].

Перший стрибок у Окіпнюка став одним з найскладніших серед 12 учасників першого фіналу. Олександр виконав його переконливо, але під час приземлення до кінця не втримався на ногах та впав під кінець з'їзду. Його оцінка склала рівно 101 бал – це принесло українцю 9-й проміжний результат.

У другій спробі Олександр спробував виконати стрибок з коефіцієнтом складності 5,1 – такі він ще не виконував. Ризик себе не виправдав, під час приземлення Олександр не втримався та впав. 92.31 – таку оцінку він отримав за другий стрибок та на цьому свої виступи у Мілані-Кортіні завершив, посівши 10-те підсумкове місце [3; 4].

Олександр прийняв участь і у змішаних командних змаганнях, вони закривали програму Олімпійських ігор-2026 з лижної акробатики. Сім країн виставили на старт трьох лижних акробатів. Серед списку учасниць була і Україна у складі Ангеліни Брикіної, Дмитра Котовського і Олександра Окіпнюка. Програма змішаних змагань з лижної акробатики складалася з двох фіналів, до «суперфіналу» проходили чотири найкращі команди.

Перший раунд стрибків у фіналі Україна завершила на другому місці. Ангеліна Брикіна приземлила стрибок "Back Full-Full-Full" на оцінку 90.58 бала. Перед другим раун-

дом «синьо-жовті» поступалися лише США – на 16.31 бала. Другий стрибок виконував Олександр Окіпнюк і, на жаль, не зміг приземлити «Back Double Full-Full» та отримав за нього 76.92 бала. Зрештою після другого раунду «синьо-жовті» опустилася на п'яту позицію. Вирішальну спробу для України виконував Дмитро Котовський, що заявив «Back Full-Double Full-Full». Котовський також не зміг приземлити стрибок і отримав за нього 87.17 балів. Зрештою, Україна завершила змагання на шостому місці із загальним результатом 254.67 балів [4; 6].

Висновки. Університет Огієнка вчергове був представлений своїми спортсменами на одному з найбільших спортивних форумів світу. Представництво закладу склало двоє спортсменів, що також є позитивною динамікою, адже це вперше. До цього, на зимових Олімпійських іграх від університету в одній олімпіаді брали участь лише по одному спортсмену, у XVI та XVII Іграх – це бобслеїст Олександр Бортюк, у XXIV Іграх – фрістайліст Олександр Окіпнюк.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зимові Олімпійські ігри 2026. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Зимові_Олімпійські_ігри_2026 (дата звернення 26.02.2026).
2. Огієнківці на зимових Олімпійських іграх. URL: <https://meridian.kpnu.edu.ua/2026/01/29/ohienkiivtsi-na-zymovykh-olimpiiskykh-ihrah/> (дата звернення 26.02.2026).
3. Окіпнюк залишився поза фіналом у лижній акробатиці на Олімпіаді 2026 – шалений ризик себе не виправдав. URL: <https://football24.ua/sport/news/okipnyuk-zalyshyv-sya-poza-finalom-u-lyzhniy-akrobatytsi-na-olimpiadi-2026-shalenny-ryzyk-sebe-ne-vypravdav-927603> (дата звернення 26.02.2026).
4. Неоцінений досвід Олімпійських ігор. URL: <https://meridian.kpnu.edu.ua/2026/02/27/neotsinennyi-dosvid-olimpiiskykh-ihor> (дата звернення 27.02.2026).
5. Україна на зимових Олімпійських іграх 2026. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Україна_на_зимових_Олімпійських_іграх_2026 (дата звернення 26.02.2026).
6. Україна не пройшла у суперфінал на командних змаганнях на Олімпіаді з лижної акробатики. URL: <https://susilne.media/sport/1246164-ukraina-ne-projsla-u-superfinal-na-komandnih-zmagannah-na-olimpiadi-z-liznoi-akrobatiki/> (дата звернення 26.02.2026).
7. Українець Олександр Окіпнюк кваліфікувався до фіналу Олімпійських ігор-2026 у лижній акробатиці. URL: <https://susilne.media/sport/1245358-stribok-na-final-olimpiadi-2026-video-sprobi-oleksandra-okipnuka-u-kvalifikacii/> (дата звернення 26.02.2026).

Отримано: 24.03.2026

Вадим СТАСЮК

кандидат наук з фізичного виховання та спорту,
старший викладач кафедри спорту і спортивних ігор
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7512-5794>

Андрій ПЕТРОВ

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри спорту і спортивних ігор
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4058-7793>

Сергій ЛОЗІНСЬКИЙ

старший викладач кафедри філософії,
соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0928-7960>

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ФУТБОЛІСТІВ ДО ЗМАГАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто психологічні особливості підготовки футболістів до змагальної діяльності. Проаналізовано основні психологічні чинники, що впливають на ефективність ігрової діяльності, зокрема увагу, емоційну стійкість, мотивацію, саморегуляцію та стресостійкість. Визначено роль тренера у формуванні психологічної готовності спортсменів і створенні сприятливого емоційного клімату в команді. Особливу увагу приділено проблемі спортивного стресу та методам його подолання, таким як дихальні вправи, візуалізація, аутотренінг і когнітивно-поведінкові техніки. Обґрунтовано значення командної згуртованості як важливого чинника підвищення результативності гри. Встановлено, що психологічна підготовка є невід'ємною складовою сучасного тренувального процесу та потребує системного підходу.

Ключові слова: психологічна підготовка, футбол, стресостійкість, саморегуляція, мотивація, командна згуртованість.

Актуальність теми. Сучасний футбол характеризується високою інтенсивністю, динамічністю та зростаючими вимогами до спортсменів, що зумовлює необхідність комплексної підготовки, у якій психологічний компонент відіграє ключову роль. У змагальних умовах футболісти діють в ситуаціях невизначеності, обмеженого часу та підвищеного емоційного напруження, що вимагає високого рівня самоконтролю, концентрації уваги та здатності до швидкого прийняття рішень.

Особливої уваги потребує феномен спортивної тривожності. Дослідження свідчать, що саме тривожність є однією з головних причин зниження якості гри під час офіційних матчів. Вона може проявлятися у вигляді надмірного емоційного напруження, зниження концентрації уваги, порушення координації рухів. Тому важливо не лише розуміти природу цього явища, а й застосовувати техніки його регуляції, такі як дихальні вправи, аутотренінг, самонавіювання, візуалізація та спеціальні методики психорегуляції.

Психологічна готовність у футболі є також результатом злагодженої роботи тренера та спортсмена. Тренер відіграє важливу роль у формуванні командної атмосфери, стилю спілкування, створенні умов для розвитку впевненості у футболістів. Його педагогічний вплив визначає рівень мотивації, дисципліни та внутрішнього відчуття безпеки гравців, що, у свою

чергу, впливає на їхню психологічну стабільність. Тренер повинен володіти не лише фаховими спортивними знаннями, але й навичками комунікації, управління конфліктами, мотиваційними техніками, умінням підтримувати спортсменів у стресових ситуаціях.

Усе це свідчить, що психологічна підготовка є не додатковим, а центральним елементом тренувального процесу, який потребує систематичного та цілеспрямованого використання спеціальних методик. Її значення постійно зростає у зв'язку з підвищенням професійного рівня футболу, збільшенням обсягів навантажень та ускладненням змагальної діяльності. Тому тема даної курсової роботи є актуальною, теоретично важливою та має практичне значення для тренерів, спортсменів та фахівців галузі спортивної психології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність ігрової діяльності футболістів значною мірою визначається рівнем розвитку психологічних якостей. До ключових належать: концентрація уваги, емоційна стійкість, впевненість у власних силах, здатність до саморегуляції та комунікативні навички.

Особливу роль відіграє саморегуляція, яка забезпечує контроль емоційних станів у передзмагальний, змагальний і післязмагальний періоди. Вона дозволяє спортсменам підтримувати оптимальний рівень психічного збудження та уникати дезорганізуючого впливу емоцій.

Впевненість у власних силах є важливою передумовою стабільної гри. Вона формується під впливом попереднього досвіду, підтримки тренера та застосування психологічних технік, таких як самонавіювання і візуалізація.

Спортивна діяльність супроводжується впливом численних стресових факторів, серед яких відповідальність за результат, тиск глядачів, фізична втома та ігрові помилки. Стрес може мати як мобілізуючий (еустрес), так і деструктивний (дистрес) характер.

Надмірна тривожність негативно впливає на якість гри, знижує концентрацію уваги та координацію рухів. Тому важливим завданням підготовки є формування стресостійкості як здатності ефективно діяти в умовах підвищеного навантаження.

Сучасна спортивна практика передбачає використання різноманітних методів психорегуляції, серед яких:

- дихальні вправи (діафрагмальне, ритмічне дихання);
- аутотренінг і релаксація;
- психологічна візуалізація;
- когнітивно-поведінкові техніки;
- самонавіювання.

Їх систематичне застосування сприяє зниженню рівня тривожності, підвищенню концентрації та формуванню впевненості у власних силах.

Тренер є ключовою фігурою у формуванні психологічної готовності спортсменів. Його стиль керівництва, комунікативні навички та методи мотивації безпосередньо впливають на емоційний стан гравців.

Найбільш ефективним є демократичний стиль управління, який поєднує вимогливість із підтримкою та повагою до особистості спортсмена. Важливими функціями тренера є створення позитивного психологічного клімату, розвиток мотивації та допомога у подоланні стресових ситуацій.

У футболі, як командному виді спорту, важливу роль відіграє рівень згуртованості. Вона включає соціальну взаємодію, єдність цілей, ефективну комунікацію та взаємну підтримку.

Згуртовані команди демонструють вищу ефективність, краще адаптуються до стресових ситуацій і досягають стабільніших результатів. Формуванню згуртованості сприяють командні тренінги, спільний аналіз ігрових ситуацій та розвиток лідерських якостей у колективі.

Висновки. Встановлено, що спортивна діяльність футболістів відзначається високим рівнем невизначеності, динамічністю та постійною зміною ситуацій. Ці умови спричиняють емоційне напруження, яке може бути як стимулювальним, так і деструктивним. Особливо важливим є феномен передзмагальної тривожності, що часто стає причиною помилок, зниження концентрації, неузгоджених дій та втрати впевненості. Тому одним із ключових завдань психологічної підготовки є формування здатності спортсменів контролювати рівень збудження та трансформувати стрес у ресурс, який забезпечує мобілізацію фізичних і психологічних резервів.

Проведений аналіз підкреслює роль мотиваційних чинників, які спрямовують діяльність футболіста, визначають його прагнення до самовдосконалення та підтримують інтерес до змагальної діяльності. Висока внутрішня мотивація сприяє витривалості у тренувальному процесі, кращому подоланню труднощів та готовності працювати на результат. Особливе значення має також концентрація уваги, оскільки кожен момент гри вимагає миттєвого реагування. Здатність швидко перемикає увагу між ситуаціями, приймати рішення у тиску часу та контролювати емоції безпосередньо впливає на якість гри.

Отже, психологічна підготовка футболістів є необхідною умовою досягнення спортивного успіху, і її значення зростатиме разом із підвищенням рівня конкуренції у футболі. Систематичне використання психологічних методів, взаємодія тренера та спортсмена, розвиток командної згуртованості та формування навичок саморегуляції забезпечують підґрунтя для стабільної та результативної гри. Психологічна підготовка повинна розглядатися як невід'ємна частина професійного тренувального процесу, що має стратегічне значення для спортивного розвитку футболістів та успішності команди в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андреев А. Психология спорта. Київ, 2020. С. 112–113.
2. Вознюк Т.В. Сучасні ігрові види спорту: теорія та методика викладання. Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю. 2017. С. 145–146.
3. Гуменюк О. Психологія діяльності спортсмена. Тернопіль, 2018. С. 151–152.
4. Дорошенко Е.Ю. Фактори управління в системі оцінювання спортивної майстерності в командних спортивних іграх. *Фізичне виховання і спорт в ЗВО*. 2014. № 1. С. 31–32.
5. Колесник С.І. Психологічна підготовка спортсменів командних видів спорту. Київ: Наукова думка, 2018. С. 192–193.
6. Костюк С. Психологічна підготовка спортсменів. Львів, 2021. С. 187–188.
7. Мітова О.О. Проблеми контролю в сучасних командних спортивних іграх. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2015. № 3. С. 89–90.
8. Шинкарук О. Психологічні основи підготовки спортсменів. Київ: Олімпійська література, 2018. С. 241–242.

Отримано: 24.03.2026

Ростислав ЧАПЛІНСЬКИЙ

кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної реабілітації
та медико-біологічних основ фізичного виховання
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9289-1976>

Любов ЧАПЛІНСЬКА

лікар комунального некомерційного підприємства
“Лікувального діагностично-консультативного центру”
Кам'янець-Подільської міської ради
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7143-4637>

ВПЛИВ ПОРУШЕНЬ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ НА ПРОГНОЗ ВИНИКНЕННЯ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ ПАТОЛОГІЇ

Проаналізований вплив психосоціальних стресових чинників на виникнення серцево-судинної патології. Розглянуто вплив порушень психоемоційного стану на прогноз серцево-судинної патології.

Ключові слова: смертність, поширеність, серцево-судинна патологія, неспсихотичні психічні розлади, депресія, тривога, стрес.

Актуальність теми. Інвалідизація з приводу психічних захворювань серед усіх первинних причин посідає третє місце у світі. Поширеність невротичних і психотичних психічних розладів за останні 15 років збільшилась майже у 1,5 рази. На цьому фоні спостерігається підвищення кількості інвалідів у зв'язку із психічними захворюваннями [1].

За даними прогнозу ВООЗ депресія посідає друге місце в структурі головних причин інвалідності та смертності у світі, поступаючись лише ішемічній хворобі серця (ІХС) [5]. Як станом на теперішній час, так і за даними прогнозу на найближче десятиліття, серцево-судинна патологія і порушення психічного здоров'я залишаються основними причинами втрати потенціалу життя населення світу.

Формування мети публікації. Аналіз та дослідження впливу психосоціальних стресових чинників на виникнення серцево-судинної патології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Смертність від психічних та психосоматичних захворювань – важливий індикатор соціально-економічної ситуації суспільства. ІХС, гострий інфаркт міокарда (ГІМ), гіпертонічна хвороба та група цереброваскулярних захворювань за даними літератури мають психосоматичну природу та відносяться до психосоматичних захворювань [4].

Поширеність неспсихотичних психічних розладів у хворих з серцево-судинною патологією, за різними даними, складає 60-85% під час госпіталізації, і 15-30% через рік після виписки зі стаціонару. У 82% хворих зі стабільною стенокардією напруги, які знаходяться в умовах санаторію, спостерігаються неспсихотичні психічні розлади. Рівень смертності у хворих на гострий коронарний синдром, причиною якого стало психоемоційне напруження, у 3-6 разів вище, ніж у тих хто не має ознак порушення психоемоційного стану. Дослідження в Японії та США засвідчили про взаємозв'язок порушень психоемоційного стану не лише з кардіальними, а і з мозковими катастрофами. Вони визначили, що наявність

непсихотичних психічних розладів тривожно-депресивного спектру при первинному обстеженні більш ніж у 2 рази збільшує ризик розвитку мозкових інсультів, особливо ішемічних. За даними проспективних досліджень встановлено, що в осіб з вираженими непсихотичними психічними розладами тривожно-депресивного спектру ризик розвитку ІХС протягом 6 років на 40% вище, а ризик смерті – на 60% вище, ніж у людей із стертою депресивною симптоматикою [2]. За даними F. Lesperance, N. Frasure-Smith, M. Juneau, P. Theroux [6], за наявності синдрому психоемоційного напруження у хворих з нестабільною стенокардією летальність протягом року зростала у 6, 7 разів. Порушення психоемоційного стану впливають на розвиток артеріальної гіпертензії (АГ) і прогноз виживання пацієнтів із серцево-судинною патологією.

Крім того, обумовленість впливу порушення психоемоційного стану на прогноз серцево-судинної патології пов'язують з поведінковими факторами, наприклад, із відсутністю комплайєнсу з лікарем та небажанням хворих приймати медикаменти, виконувати охоронний режим. Зазначені обставини взяті разом або незалежно одна від одної вірогідно можуть підвищити ризик розвитку ішемії міокарду та гострого коронарного синдрому. Наявність депресій і тривоги при АГ значно перевищує таку при інших психосоматичних захворюваннях (виразкова хвороба шлунка, бронхіальна астма), у той же час тривожно-депресивні стани в свою чергу частіше супроводжують АГ з кризовим перебігом, що нерідко ускладнюється інсультами, ГІМ. У пацієнтів на ІХС, ускладнену порушенням ритму, непсихотичні психічні розлади тривожно-депресивного спектру сприяли збільшенню епізодів больової ішемії міокарду, кількості екстрасистол та тривалості епізодів фібриляції передсердь [3].

Автором найвідомішої теорії про стрес вважається видатний канадський вчений Ганс Сельє, чий патофізіологічний дослідження започаткували вивчення неспецифічних симптомів адаптації організму людини до стресових впливів середовища. Він вперше визначив дефініцію стресу як неспецифічну відповідь організму на будь-яку висунуту до нього вимогу. У широкому розумінні стрес, як прояв адаптаційної активності організму, є невід'ємною складовою життя людини [1].

Тривалі стресові стани супроводжуються збільшенням адреналіну та норадреналіну, підвищують рівень холестерину в крові, змінюють ліпідний та інші види обмінів, підвищують тонус периферичних судин, чим пояснюють емоційне походження виникнення АГ з фізіологічної точки зору [2].

У людей зайнятих нервово-емоційною працею, викид адреналіну під час відпочинку може здійснюватись більше, ніж під час роботи. І тоді на фоні «повного благополуччя» можуть виникнути серцево-судинні захворювання внаслідок третьої фази стресу – постстресу.

Під впливом психогенних факторів розвивається стресова реакція, що супроводжується тривогою, страхом чи гнівом. Фізіологічним забезпеченням цих емоцій є підвищення активності симпатико-адреналової системи, що веде до підвищення артеріального тиску.

Повторення життєвих труднощів веде до закріплення такого способу реакції. Це викликає функціональні порушення в діяльності систем мозку, що регулюють вазомоторні взаємини, приводячи до дисбалансу між пресорними й депресорними факторами. Розвивається стійке генералізоване підвищення судинного тону, що є одним з провідних патогенетичних факторів розвитку гіпертонічної хвороби. Вік є предиктором підвищення реактивності систолічного тиску крові при гострому психосоціальному стресі [1].

Висновки. Таким чином, на теперішній час з'ясовані основні патофізіологічні механізми виникнення серцево-судинної патології під впливом психосоціальних стресових чинників. Вони полягають у ланцюжку змін нейроендокринної регуляції, під впливом якої формуються зміни вегетативної системи, що є підґрунтям для виникнення психосоматичного захворювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коваленко В.М. Стрес і серцево-судинні захворювання в умовах воєнного стану. Київ: МПБП «Гордон», 2022. 259 с.
2. Корнацький В.М., Клименко В.І. Хвороби системи кровообігу і психічне здоров'я. Київ.: Інститут кардіології, 2009. 176 с.
3. Медична психологія: [навч. посібник; під ред. проф. В.А. Абрамова]. Донецьк: Каштан, 2003. 118 с.
4. Шмалій В.І. Клініко-інструментальні особливості у хворих на ІХС з порушенням ритму серця в поєднанні з депресивними розладами. *Галицький лікарський вісник*. 2005. Т. 12, № 4. С. 123-125.
5. Ariyo A.A., Haan M., Tangen C.M. et al. Depressive symptoms and risks of coronary heart disease and mortality in elderly Americans. *Circulation*. 2000. № 102. P. 1773.
6. Lesperance F., Frasure-Smith N., Juneau M., Theroux P. Depression and 1-year Prognosis in Unstable Angina. *Arch Intern Med*. 2000. № 160. P. 1354-1360.

Отримано: 24.03.2026

Марина ЧИСТЯКОВА

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
старший викладач кафедри теорії та методики фізичного виховання
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1626-1005>

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ЯК КОМПОНЕНТУ СТРУКТУРИ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано сучасні підходи до формування мотивації як компоненту структури освітньої діяльності

Ключові слова: мотивація, методи навчання, заклади вищої освіти, фізичне виховання, педагогічні технології.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення ефективності освітнього процесу у закладах вищої освіти, зокрема у підготовці майбутніх учителів фізичної культури. У сучасних умовах трансформації освіти особливого значення набуває формування стійкої навчальної мотивації як провідного чинника професійного становлення, саморозвитку та конкурентоспроможності фахівців. Недостатній рівень внутрішньої мотивації здобувачів освіти знижує результативність навчання, що зумовлює необхідність пошуку ефективних педагогічних підходів до її формування.

Мета публікації. Метою статті є аналіз сучасних підходів до формування мотивації як компонента структури освітньої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожна особистість у процесі життєдіяльності стикається з різними формами мотивації, які відрізняються за спрямованістю та ефективністю. Загальна теорія мотивації досліджує потреби, мотиви та пов'язані з ними винагороди [5]. Індивідуальні цінності, інтереси та потреби визначають зміст і спрямованість діяльності людини, що проявляється у її поведінці.

Спільною ознакою більшості теорій мотивації є те, що індивід, прагнучи досягти певної мети, свідомо розвиває власні якості, уміння та навички, формуючи при цьому свою особистість [5]. Визначення життєвих цілей залежить від індивідуального досвіду, усвідомлення власних можливостей і сприйняття актуальної ситуації [4].

Для забезпечення ефективної професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури важливо, щоб зовнішні стимули трансформувалися у внутрішні мотиви. При цьому мотивація є динамічним утворенням, яке змінюється відповідно до потреб особистості. Усвідомлені мотиви та чітко визначені цілі сприяють активізації саморозвитку та професійної самореалізації [2].

Згідно з концепцією А. Маслоу, процес розвитку особистості пов'язаний із задоволенням вищих потреб, що є особливо актуальним на етапі професійного становлення. Студентський вік розглядається як сенситивний період для особистісних змін, тому важливого значення набуває підтримка здобувачів освіти у процесі усвідомлення власних можливостей, інтересів і розвитку творчого мислення [5].

Ефективність формування мотивації значною мірою залежить від використання активних та інтерактивних методів навчання, які орієнтовані на самостійну пізнавальну діяльність здобувачів освіти. Такі методи сприяють не лише засвоєнню знань, а й розвитку критичного мислення та професійних компетентностей [1; 4].

Одним із ефективних інструментів є метод кейс-стаді, який базується на аналізі реальних або наближених до реальності проблемних ситуацій. Його застосування у підготовці майбутніх учителів фізичної культури сприяє інтеграції теоретичних знань і практичних навичок, формуванню професійного мислення, ціннісних орієнтацій та особистісних установок [1].

Важливою складовою професійного саморозвитку є формування саморегулятивних умінь, зокрема прогнозування, цілепокладання, планування, самоконтролю та корекції діяльності [3]. У цьому контексті доцільним є залучення здобувачів освіти до проєктної діяльності, що сприяє усвідомленому управлінню власним розвитком.

Формування мотивації розпочинається з усвідомлення потреби в особистісному зростанні та визначення цілей. Ефективність досягнення мети значною мірою залежить від її чіткості, конкретності та реалістичності.

Доцільним є використання критеріїв SMART, відповідно до яких цілі мають бути конкретними, вимірюваними, досяжними, релевантними та обмеженими в часі.

Наступним етапом є розроблення програми професійного саморозвитку, що передбачає добір ефективних методів навчання та інтеграцію у сучасний освітній простір. Використання онлайн-платформ (Prometheus, Coursera, MIT OpenCourseWare тощо) розширює можливості самоосвіти та сприяє формуванню індивідуальної освітньої траєкторії.

Важливою умовою реалізації програми є систематичний контроль за виконанням поставлених завдань і дотриманням визначених термінів.

Висновки. Формування мотивації є ключовим компонентом структури освітньої діяльності та визначає ефективність професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Мотивація має динамічний характер і формується під впливом взаємодії зовнішніх стимулів та внутрішніх потреб осіб. Важливу роль у формуванні мотивації відіграє розвиток саморегулятивних умінь і впровадження індивідуальних програм саморозвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Loyens S.M., Magda J., Rikers R. M. Self-directed learning in problem-based learning and its relationships with self-regulated learning. *Educational Psychology Review*, 2008, 20, pp. 411–427.
2. Policies for system change and lifelong learning. European Training Foundation, 2022. URL: <https://www.etf.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/policies-system-change-and-lifelong-learning>
3. Shogren K.A. Culture and self-determination: A synthesis of the literature and directions for future research and practice. *Career Development for Exceptional Individuals*, 2011, 34, pp. 115–127. DOI: <https://doi.org/10.1177/0885728811398271>
4. Swanson D.A. & Morrison P.A. Teaching business demography using case studies. *Popul Res Policy Rev*, 2010, 20 (1), pp. 93-104.
5. Wolters C.A. Regulation of motivation: Contextual and social aspects. *Teachers College Record*, 2011, 113, pp. 265–283.

Отримано: 24.03.2026

ЗМІСТ

Секція ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

<i>БОДНАРЧУК Тетяна. Die Besonderheiten des Funktionierens der Phraseologismen mit dem Wort „ENGEL“ in der deutschen Sprache.....</i>	<i>3</i>
<i>БРАТИЦЯ Ганна. Nominalstil in Lehrwerken: Besonderheiten und Funktionen.....</i>	<i>6</i>
<i>ВИНОГРАДОВ Андрій. Біблійний інтертекст у романі Тоні Моррісон «Пісня Соломона»</i>	<i>8</i>
<i>ГАЛАЙБІДА Оксана. Visible Learning and Teaching</i>	<i>11</i>
<i>ГЛАВАЦЬКА Олена. Номінації спеціалістів в області медицини сучасної англійської мови</i>	<i>12</i>
<i>ГЛУШКОВЕЦЬКА Наталія. Концептуальні та лінгводидактичні засади формування англомовної лексичної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури та спорту в умовах професійно орієнтованого іншомовного навчання</i>	<i>15</i>
<i>ГОЛУБИШКО Ірина. Власне ім'я як вияв інтертекстуальності (роман Артуро Переса-Реверте «Клуб Дюма, або тінь Рішельє»)</i>	<i>18</i>
<i>ДВОРНІЦЬКА Наталя. Лінгво-історичні особливості формування термінів Біблії</i>	<i>20</i>
<i>ДОБРИНЧУК Ольга. Переказ текстів на уроках німецької мови: організація, структура та практичні поради.....</i>	<i>22</i>
<i>ЖЕЛІЗНИК Марія. Виміри англійськості в романі Кадзуо Ішігуро «Залишок дня».....</i>	<i>25</i>
<i>КАЗИМІР Ірина. Передумови виникнення контекстуальних синонімів в газетному дискурсі.....</i>	<i>27</i>
<i>КАЛИНЮК Тетяна. Можливості ресурсу Padlet для планування навчального заняття з іноземної мови</i>	<i>30</i>
<i>КЕБА Олександр. «Мізері» Стівена Кінга: метароман vs психологічний трилер.....</i>	<i>32</i>
<i>КРУК Аліна. Project-based learning as a tool for developing professional English skills</i>	<i>35</i>
<i>ЛИТВИНЮК Оксана. The Phenomenon of the Virtual Language Environment: How Social Media Change English Vocabulary and Grammar</i>	<i>36</i>
<i>МАРЧИШИНА Алла. Хореографічна лексика англійської мови у стилістичному вимірі</i>	<i>39</i>
<i>МАТКОВСЬКА Марія. Creation of projects as information and research work of students in the course “History of the English language”</i>	<i>42</i>
<i>МЕЛЬНИК Ірина. Подолання мовного бар'єру у здобувачів вищої освіти</i>	<i>44</i>
<i>МІТРОУСОВА Тетяна. Phonosemantic characteristics of Ted Hughes's poem “The Jaguar”</i>	<i>46</i>
<i>НИКИТЮК Світлана. Подвійні дитячі американські імена.....</i>	<i>48</i>
<i>ОСАДЧУК Ольга. Стратегії роботи з автентичними відеоматеріалами у процесі розвитку аудіювання на рівні A2–B1</i>	<i>51</i>
<i>СВІДЕР Ірина. Відтворення когерентних зв'язків у системах нейронного машинного перекладу</i>	<i>53</i>
<i>СЛІПАЧУК Наталія. Лінгвокраїнознавчий підхід до викладання іноземних мов</i>	<i>55</i>
<i>СТАХНЮК Наталія. Językowe markery emocjonalności w polskich komentarzach internetowych</i>	<i>58</i>
<i>СТОРЧОВА Тетяна. Роль універсального дизайну у навчанні англійської мови</i>	<i>60</i>
<i>ТРЕМБОВЕЦЬКИЙ Павло. Система персонажів роману Майкла Ондатже «Котячий стіл» як засіб вираження мультикультурної проблематики</i>	<i>62</i>
<i>ТРОФИМЕНКО Анастасія. Формування метакогнітивних та когнітивних стратегій при викладанні ESP</i>	<i>64</i>
<i>ФАРІОН Андрій. Поетика огиди в романі Мо Яня «Країна вина»</i>	<i>67</i>

<i>ФЕДЬКОВА Інга</i> . Розвиток навичок імпровізаційного мовлення у професійних ситуаціях на заняттях з іноземної мови.....	69
<i>ФРАСИНЮК Наталія</i> . Інтернет-сленг та його роль у сучасній міжособистісній комунікації.....	71
<i>ХОПТЯР Алла</i> . Переклад наукових текстів: особливості підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності «Філологія».....	74
<i>ЧОРНИЙ Роман</i> . «Флорентійська чарівниця» Салмана Рушді як зразок історіографічної метапрози: жанрово-стильовий аспект.....	77
<i>ШАПОВАЛ Ольга</i> . Наративні стратегії адаптації роману В. Голдінга «Володар мух» у форматі мінісеріалу	79
<i>ШИМІРКО Олена</i> . Funktionen und didaktischer Einsatz von Humor und Witzen im DaF-Unterricht.....	81

Секція ІСТОРІЇ, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА ПРАВОЗНАВСТВА

<i>АДАМОВСЬКИЙ Володимир</i> . Волонтерський рух в Україні в умовах повномасштабної війни: від викликів агресії до необхідності правового вдосконалення	85
<i>БАЖЕНОВ Олександр</i> . Особливості поселенської структури Бакотського археологічного регіону в середині XII – першій половині XIII ст.	88
<i>БОРОВЕЦЬ Іван</i> . Синтоїзм та його вплив на японську культуру	92
<i>ВЕРСТЮК Володимир</i> . Роль національно-конфесійного чинника в розгортанні національно-визвольної війни Б. Хмельницького в оцінці М. Костомарова	94
<i>ВИСОЧУК Валентин</i> . Реформування системи педагогічної освіти України в добу сталінської централізації.....	97
<i>ВІННІЧУК Ольга</i> . Вибори в умовах війни: світовий досвід та Україна	100
<i>ВОЙТОВИЧ Олександр</i> . Консолідація професорсько-викладацького складу та студентства Новоросійського університету у подоланні фінансової кризи на початку 1918 року	103
<i>ВОНСОВИЧ Сергій</i> . Еволюція наукових підходів до дослідження політичних транзитів.....	107
<i>ГАЗІН Володимир</i> . Корона як засіб торгу: з практики політичного життя Речі Посполитої 50-х рр. XVII ст.	109
<i>ГЛУШКОВЕЦЬКИЙ Анатолій, ГРУБІ Тетяна</i> . Від шоку до відновлення: як війна трансформує соціальну стійкість українського суспільства	113
<i>ГУМЕНЮК Алла, ХОПТЯР Юрій</i> . Захисники Герої з Ярмолинещини Хмельницького району у російсько-українській війні (2022-2025) (на матеріалах ярмолинецької газети «Вперед»).....	116
<i>ГУЦАЛ Віталій</i> . Дослідження пам'яток раннього залізного віку на території Середнього Подністров'я: підсумки науково-дослідної теми (2016–2021 рр.).....	119
<i>ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ Анатолій</i> . Кримінально-процесуальне законодавство Російської імперії як знаряддя боротьби консервативних сил проти діячів прогресивних кіл: на основі архівної справи про образу його імператорської величності.....	123
<i>ДУБІНСЬКИЙ Володимир</i> . Кейс-метод у практиці викладання історії в школі: загальнотеоретичний аспект.....	126
<i>ЗАДОРЖНЮК Андрій</i> . Музейні колекції та мистецькі галереї в подільських маєтках (за працями Романа Афтаназі).....	130
<i>КЛИЩИНСЬКИЙ Павло</i> . Луцький прорив 1916 р.: суть і наслідки	134
<i>КОМАРНІЦЬКИЙ Олександр</i> . Динаміка чисельності та структура студентського контингенту педагогічних інститутів УРСР (1985–1991 рр.).....	138

<i>КОПИЛОВ Сергій. Поштові листівки початку XX ст.: Як історичне джерело та візуальний засіб навчання</i>	141
<i>КОРНІЛОВ Владислав. Дьєрдь II Ракоці – союзник Війська Запорозького</i>	143
<i>ЛУБКО Юрій. Ідеологічні засади радянської релігійної політики в Україні у 20-30-ті рр. XX ст.</i>	145
<i>МАРКІТАНТОВ Вадим. Етапи переговорного процесу в політиці</i>	148
<i>МАРКІТАНТОВ Вадим, ІЛЬЧИК Василь. Становлення та розвиток політичного брендингу</i>	151
<i>МАРЧУК Олександр. Наказ міністра ісповідань Івана Огієнка щодо збору коштів у церквах: потреби та шляхи їх вирішення (1919 р.)</i>	155
<i>НАЙЧУК Антон. Квінтесенція поняття «філософсько-педагогічна думка»</i>	157
<i>ОЛІЙНИК Олександр. «Справа Романова»: прикра сторона мобілізації до лав армії УНР восени 1920 року на Поділлі</i>	159
<i>ОЛІЙНИК Сергій. Колабораціонізм галицьких греко-католицьких священників з російською окупаційною владою в 1914–1915 роках: свідомий чи несвідомий, добровільний чи примусовий вибір?</i>	161
<i>ОПРЯ Ігор. Революція цін і «ресурсне прокляття» ранньомодерної Іспанії</i>	163
<i>ОСАДЧИЙ Ілля. Історіографія англомовної історіографії історії Наддніпрянської України (1900 – лютий 1917 рр.)</i>	166
<i>ПІГОВИЧ Ілля. Кадрова політика «омолодження» у медичних вузах УРСР у другій половині 1980-х років – плани та реалізація</i>	169
<i>ПІГОВИЧ Ірина. Цифрові таймлайни як спосіб візуалізації історичних процесів</i>	171
<i>ПЛАХТІЙ Маріанна. Алгебра логіки як методологічний фундамент становлення філософії науки в Україні (кінець XIX – початок XX ст.)</i>	174
<i>ПРОДАН Андрій. Контрабанда політичної літератури через територію Волинської губернії на початку XX ст.</i>	176
<i>РУДА Леся. Теоретичне осмислення асиметричних конфліктів у сучасній геополітиці</i>	179
<i>СЕМЕНОВ Сергій. Формування правових стандартів для цифрових доказів у міжнародному кримінальному праві та виклики їх застосування в контексті документування депортацій і примусових переміщень українських цивільних</i>	181
<i>СЕМЕНЮК-ПРИБАТЕНЬ Анна. Адміністративні процедури у сфері мобілізації: гарантії прав громадян</i>	184
<i>СИДОРУК Сергій. Ставлення населення Правобережної України до засобів мобілізаційної діяльності держави в ході рекрутських наборів до імперської армії</i>	188
<i>СІКОРА Ігор. Кібербезпека електоральних процесів як фактор демократичної стійкості</i>	190
<i>СЛЬОЗКІН Максим. Національна політика російського самодержавства на початку XX ст.: історіографічний аспект</i>	193
<i>СТЕПАНКОВ Віталій. Елітократія і какістократія в державних процесах</i>	196
<i>СТОРОЖЕНКО Юрій. Інституційне оформлення аспірантури в учительських інститутах у повоєнний час</i>	199
<i>СУЛЯТИЦЬКА Тетяна. Сродна праця як основа розвитку в педагогічній системі Г. С. Сковороди</i>	201
<i>ТРУБЧАНИНОВ Сергій. Дикорослі рослини в харчуванні українців у ранньомодерний час</i>	203
<i>ФЕДЬКОВ Олександр. Суспільне збурення у містечку Лянцкорунь Кам'янецького повіту наприкінці 1905 – на початку 1906 року</i>	205
<i>ФІЛІНЮК Анатолій. Сучасна російсько-українська війна і путінські міфи про захист України під час поділів Речі Посполитої</i>	207

<i>ХУДНЯК Віктор</i> . Склад та діяльність депутатів від українських губерній в Державній Думі Російської імперії у науковому осмисленні Володимира Милька (за матеріалами монографії «Українське представництво в Державній Думі Російської імперії (1906-1917)»)	210
<i>ЧАБАНОВ Василь</i> . Криза демократичної легітимності в циклі публічної політики	212
<i>ЧАПАЄВ Роман</i> . Становлення та інституціоналізація робселькорівського руху в сільській місцевості Правобережної України у 20-40-х рр. XX ст.	214
<i>ШВЕЦЬ Андрій</i> . Офіційні платформи стратегічної комунікації України: між єдністю та медіаплюрлізмом	217
<i>ЮГА Олександр</i> . Еволюція козацької проблеми в українську у сприйнятті урядовців Речі Посполитої (остання третина XVI – початок XVII ст.)	219
<i>ЯБЛОНСЬКА Діана</i> . Селянські повстання як маркер кризи імперської моделі Китаю: порівняльний аналіз рухів «жовтих пов'язок», «червонобрових» та «червоних пов'язок»	222
<i>ЯКОВЕНКО Олена</i> . Побутове життя мирових суддів Подільської губернії у спогадах Івана Захар'їна (Якуніна)	224

Секція МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

<i>АЛКСИЙЧУК Олена</i> . Підготовка майбутніх музикантів-педагогів до модернізації мистецького освітнього простору засобами інноваційних технологій	227
<i>БОРИСОВА Тетяна</i> . Засоби удосконалення мануальної техніки майбутніх керівників хорових колективів	229
<i>БОРШУЛЯК Альона</i> . Інформаційно-комунікаційні технології в професійній діяльності вчителя мистецтва	232
<i>БРЕНЮК Алла</i> . Періодизація дитячої художньої творчості	234
<i>ГУЦУЛ Іван</i> . Сучасні візуальні та живописні практики в мистецькій освіті як простір діалогу між академічною традицією та новою образністю	237
<i>ВОЄВІДКО Людмила</i> . Методичне підґрунтя формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя мистецтва	239
<i>КАРТАШОВА Жанна</i> . Формування здатності до творчої самореалізації майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі інструментально-виконавського навчання	241
<i>КЛІЩ Оксана</i> . Продюсування художньо-творчих проєктів у межах виробничої практики здобувачів спеціальності В4 «Образотворче мистецтво, реставрація»	244
<i>КУЗІВ Марія</i> . Розспівування та вокальні вправи у роботі зі шкільним старшим хором	246
<i>ЛАБУНЕЦЬ Віктор</i> . Формування інтерпретаційної ерудованості майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахового навчання	248
<i>Надія ЛАВРЕНТЬЄВА</i> . Творчість Олександра Корбана як візуальна репрезентація європейських цінностей у сучасному українському мурал-арті	250
<i>ЛАШКО Ілля</i> . Метод «конструктивного рисунку» в академічній освіті: історичні витоки і сучасна актуальність	252
<i>ЛУЦЬ Сергій</i> . Сучасне ювелірство Буковини: особливості формотворення	254
<i>МАРТИНЮК Любов</i> . Використання мультимедійних технологій у процесі музично-теоретичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва	257
<i>МЕНДЕРЕЦЬКА Наталія</i> . Інтегрований курс «Мистецтво» та практика компетентнісного підходу у вирішенні художньо-творчих завдань	260
<i>ПАУР Ірина</i> . Палац Потоцьких в Антонінах у візуальних джерелах початку XX століття	262
<i>ПІДГУРНИЙ Іван</i> . Трансформація мистецької освіти в умовах цифровізації: створення інтерактивного методичного середовища	264
<i>ПЕЧЕНЮК Майя</i> . Розвиток і охорона співацького голосу	267

<i>ПРЯДКО Олена</i> . Психологічні механізми інтерпретування музичних творів виконавцем	269
<i>ПУХАЛЬСЬКИЙ Тарас</i> . Використання midi-клавіатури та програм автоакомпанементу у професійній підготовці студентів-музикантів	271
<i>СОВІК Тетяна</i> . Формування диригентської техніки здобувачів вищої освіти на матеріалі хорових творів Євгена Козака	274
<i>ТАКІРОВ Тімур</i> . Технологія реставрування монументального живопису зі значними втратами авторського шару	276
<i>УРСУ Наталія</i> . Композиція як універсальна мова мистецтва: між класичною структурою та сучасною візуальною парадигмою	279
<i>ЧАБАН-ЧАЙКА Світлана</i> . Формування національної свідомості майбутніх учителів музичного мистецтва засобами української народної пісні	281

Секція ПЕДАГОГІКИ, ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

<i>БАБЮК Тетяна</i> . Методичний супровід організації експериментальної діяльності в закладі дошкільної освіти	283
<i>БЕСАРАБЧУК Геннадій</i> . Сучасні підходи ЗВО до реалізації суспільно-орієнтованої взаємодії здобувачів освіти з громадами	285
<i>БОЙКО Ігор</i> . Теоретико-практичні особливості розвитку дослідницької компетентності майбутніх учителів фізичної культури в умовах НУШ	289
<i>БАТАМАНЮК Галина</i> . Педагогічна майстерність вихователя як чинник розвитку мовлення і пізнання довкілля дітей	292
<i>ГАЗІНА Ірина</i> . Формування математичних уявлень у дітей дошкільного віку засобами рухової діяльності	295
<i>ГАЛАЙБІДА Богдан</i> . Формування лідерських навичок здобувачів вищої освіти ІТ-спеціальностей в умовах змішаного навчання	298
<i>ГАЛАМАНЖУК Леся</i> . Сучасні аспекти формування валеологічної свідомості дітей в умовах закладу дошкільної освіти	300
<i>ГОРБАТЮК Оксана</i> . Професійна майстерність учителя у проектуванні та проведенні інтегрованого уроку	303
<i>ГОРДІЙЧУК Ярослав</i> . Медіа як засіб впливу засобів масової інформації на цінності здобувачів вищої освіти Королівства Бельгія	306
<i>ГОРДІЙЧУК Мар'яна</i> . Формування у дітей 6-7 років уявлень про сімейні захоплення у процесі проєктної діяльності	308
<i>ГУДИМА Наталія</i> . Реалізація діяльнісного підходу через кооперативні форми роботи на уроках мовно-літературної галузі в початковій школі	310
<i>ДЕМЧИК Катерина</i> . Національно-патріотичне виховання дітей раннього та дошкільного віку засобами народознавства в умовах воєнного стану	312
<i>ДМИТРЕЦЬКИЙ Дмитро</i> . Успішні освітні практики економічного виховання школярів кінця ХХ – початку ХХІ століття	315
<i>ДОВГАНЬ Олена</i> . Інтерактивний зошит як засіб активізації пізнавальної діяльності молодших школярів	317
<i>ДОРОЖ Ірина, КОВАЛЬЧУК Анатолій</i> . Природничо-технологічна інтеграція у формуванні цілісної картини світу молодших школярів	319
<i>ДУТКО Олена</i> . Компетентнісний та ціннісно-смісловий виміри професійного успіху викладача	324
<i>ДУЦИК Андрій</i> . Теоретична складова підготовки вчителя до медіаторності	326
<i>КАНЬОСА Наталія</i> . Психолого-педагогічна підготовка майбутніх вихователів до інклюзивної взаємодії в закладі дошкільної освіти	329

<i>КОВАЛЬЧУК Ольга</i> . Проєктне навчання як інноваційна технологія розвитку соціальної активності у молодших школярів	333
<i>КРАМАР Дмитро</i> . Педагогічні підходи до формування військово-патріотичних цінностей в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ ст.).....	335
<i>КУЧИНСЬКА Ірина</i> . Виклики та можливості інтеграції українських закладів вищої освіти у глобальний освітній простір	337
<i>ЛЕБІДЬ Інна</i> . Роль менеджера освіти у формуванні ефективного лідерства в закладі освіти	341
<i>МАКСИМЧУК Андрій</i> . Розумове виховання як складова формування інтелектуальної компетентності у вітчизняній педагогічній думці кінця ХХ – початку ХХІ століття	343
<i>МАРТИНА Олеся</i> . Формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів у сучасній парадигмі інтегрованого навчання та педагогіки партнерства	346
<i>МЕЛЬНИК Олександр</i> . Рефлексивна складова проєктної діяльності у професійній підготовці майбутнього педагога	348
<i>МЕЛЬНИК Христина</i> . Роль міждисциплінарного підходу у формуванні професійної компетентності майбутнього педагога.....	350
<i>МЕЛЕСКЕСЦЕВА Наталія</i> . Дидактичний потенціал інструментів штучного інтелекту в початковій освіті.....	352
<i>МОСКОВЧУК Людмила</i> . Дитяча опера в контексті інтегрованого навчання мистецтв у сучасній початковій школі	355
<i>НАМЕСТЮК Іван</i> . Педагогічна майстерність як основа стійкого професійного іміджу вчителя ЗЗСО	357
<i>ОЛЕНЮК Василь</i> . Функціональні якості практичних завдань з інформатичних дисциплін в умовах компетентнісного підходу	359
<i>ОЛИНЕЦЬ Тетяна</i> . Використання скафолдингу на уроках англійської мови в початковій школі	361
<i>ОНИЩУК Назарій</i> . Формування в учнів інтересу до вокально-хорової діяльності в процесі позаурочної музичної діяльності.....	364
<i>ПОЛІЩУК Світлана</i> . Проблема управління процесом особистісного розвитку учнівської молоді ЗЗСО	366
<i>ПУКАС Іванна</i> . Цифрова компетентність майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти.....	369
<i>САМОТЮК Віталій</i> . Формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до творчо-інтерпретаційної роботи зі шкільними хоровими колективами.....	371
<i>СМІРНОВА Анастасія</i> . Формування математичної компетентності учнів засобами інтерактивних вправ.....	374
<i>СОХРЯКОВ Сергій</i> . Формування методичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі колективного музикування	378
<i>ТРЕТЯК Наталія</i> . Інноваційні технології навчання мистецтва як чинник розвитку креативного мислення молодших школярів	380
<i>ФЕДОРЧУК Вікторія</i> . Освітній блог як шлях до професійного самовдосконалення сучасного педагога	382
<i>ФРАНЧУК Тетяна</i> . Технологія «навчання через дослідження» в системі підготовки вчителя початкових класів.....	385
<i>ЧАЙКОВСЬКИЙ Павло</i> . Акмеологічні засади ефективного управління освітнім процесом у системі підготовки педагога	387
<i>ЯМПОЛЬ Юрій</i> . Організаційно-педагогічне забезпечення менеджменту якості освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти	390
<i>ЯЦУК Богдан</i> . Громадянська освіта як складова демократичного освітнього простору України	392

Секція ПРИРОДНИЧО-ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

<i>АНДРЕЙЦЕВА Ірина</i> . Управління розвитком персоналу: сучасні підходи	395
<i>АНДРУСЯК Дмитро</i> . Екологія людини: новітні виклики взаємовідносин людини та довкілля.....	398
<i>АНДРУХОВИЧ Микола, ФЕДОРЧУК Іван</i> . Поширення <i>Phragmites Australis</i> в умовах Кам'янецького Придністров'я	400
<i>БОДНАРЧУК Тетяна</i> . Вплив маркетингових стимулів на ірраціональний попит	402
<i>ВЕСЕЛОВСЬКА Таїсія</i> . Амарант в харчуванні українців.....	405
<i>ГАРБАР Владислав, ПОДШИВАЛОВ Андрій</i> . Віртуалізація геотуристичних об'єктів Смотрицького каньйону засобами ArcGIS Story Maps.....	409
<i>ГОРДІЙ Наталія</i> . Заходи зменшення енергоспоживання та підвищення енергонезалежності – шлях до сталого розвитку громад.....	411
<i>ГОРІШНІЙ Максим, КОЗАК Максим</i> . Протизапальні екстракти в стоматології та їх доцільність.....	414
<i>ЗОЗУЛЯ Яків, ГРИГОРЧУК Інна</i> . Вплив техногенних електромагнітних полів на рослини	417
<i>КАЗАНІШЕНА Наталія</i> . Реалізація цілей сталого розвитку у процесі викладання біології та інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут»	419
<i>КАСІЯНИК Ігор</i> . Локальна структура екомережі Кам'янець-Подільської громади.....	421
<i>КОВТУНИК Інна</i> . Рекреаційні ліси Хмельницької області та їх використання в туризмі.....	425
<i>КОНДРАТЮК Андрій</i> . Медичне та клінічне застосування представників роду <i>Astragalus</i> (астрагал) на території Поділля.....	427
<i>КУШНІР Оксана</i> . Інформаційно-аналітичне забезпечення планування діяльності підприємства на основі статистики та Big Data	429
<i>ЛАВРУК Оксана</i> . Розвиток “soft skills” як ключовий чинник формування професійної компетентності майбутніх менеджерів.....	432
<i>ЛИСАК Володимир</i> . Стратегія управління персоналом та її роль в менеджменті підприємства	435
<i>ЛІСОВСЬКИЙ Андрій</i> . Географічні аспекти депопуляції сільських територій в межах Хмельницької області	438
<i>ЛУЦЮК Тарас, КОЛОДІЙ Валентина</i> . Застосування математичних методів для аналізу популяційних досліджень рідкісних видів рослин.....	441
<i>ЛЮБИНСЬКИЙ Олександр, ЖМУРКО Михайло</i> . Методичні аспекти еколого-генетичної оцінки антиоксидантних властивостей полину-естрагону	443
<i>ЛЮБИНСЬКИЙ Олександр, ПУЧКА Олександр</i> . Сучасні аспекти оцінки лісових екосистем національних парків	446
<i>МАЗУР Наталія</i> . Цифрова грамотність як фактор зниження ризиків у діджитал-обліку	449
<i>МАРУСЕЙ Тетяна</i> . Сучасні бізнес-комунікації в маркетинговій діяльності підприємств сфери туризму та гостинності.....	451
<i>МАТВЄЄВ Микола</i> . Орнітофауна екомережі Кам'янець-Подільської громади.....	454
<i>МАТВІЙЧУК Борис</i> . Формування екологічної компетентності студентів засобами географічної освіти.....	456
<i>МАТУЗ Ольга</i> . Сучасні технології в лісовому господарстві Хмельницької області	458
<i>МЕНДЕРЕЦЬКИЙ Вадим</i> . Організація пропедевтичної географічної підготовки в 5-6 класах закладів загально середньої освіти.....	461
<i>НІКОЛАШИН Андрій</i> . Блокчейн-технології в цифровій економіці: перспективи та обмеження.....	465
<i>ОЛІЙНИК Надія</i> . Компетентнісний підхід у системі професійної підготовки здобувачів вищої освіти.....	467
<i>ОЛІЙНИК Ольга</i> . Особливості розміщення в оселях сільського зеленого туризму.....	469
<i>ОПРЯ Богдана</i> . Роль внутрішнього туризму у забезпеченні стійкості туристичної індустрії.....	471

<i>ПАКУЛЯК Андрій, ГРИГОРЧУК Інна, ЛЮБІНСЬКА Людмила. Актуальні питання відновлення рослинного покриву у вапнякових кар'єрах національного природного парку «Подільські Товтри»</i>	<i>474</i>
<i>ПРИДЕТКЕВИЧ Станіслав. Ландшафтознавчий підхід у системі підготовки майбутніх учителів географії: компетентнісний вимір.....</i>	<i>476</i>
<i>ПРОКОПЧУК Максим, КОЛОДІЙ Валентина. Значення досліджень оселищного різноманіття території для природоохоронного влаштування та оптимізації довкілля</i>	<i>480</i>
<i>СВІДЕР Олександр. Використання штучного інтелекту в маркетингу</i>	<i>482</i>
<i>СЕМЕНДЯК Вадим. Менеджмент та організація нормування праці в бізнес-структурах</i>	<i>486</i>
<i>СЕМЕНЕЦЬ Іван. Публічні закупівлі в умовах воєнного стану.....</i>	<i>488</i>
<i>СІКОРА Володимир. Синантропні рослини як фітоіндикатори урбанізованого середовища.....</i>	<i>491</i>
<i>ТКАЧУК Віталій. Нормативно-правове регулювання регіональної економіки в Україні</i>	<i>493</i>
<i>ЧАПЛІНСЬКИЙ Вадим. Сутність та структура інтелектуального капіталу підприємства в контексті формування конкурентних переваг</i>	<i>496</i>
<i>ЧЕРНЮК Ганна. Тенденції змін клімату Подільського Придністров'я за останні 10 тисяч років.....</i>	<i>498</i>
<i>ЯЦИШИНА Ірина. Стартап-проектування у формуванні інноваційної моделі розвитку економіки</i>	<i>500</i>

Секція СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

<i>БЄЛОВА Олена. Емоційний інтелект як ресурс розвитку дітей з мовленнєвими порушеннями</i>	<i>504</i>
<i>БОНДАР Володимир. Методика діагностики здоров'язбережувальної компетентності учнів з особливими освітніми потребами</i>	<i>506</i>
<i>БОРОВЕЦЬ Діана. Диференційований підхід до корекційно-розвиткової роботи з дітьми з РСА.....</i>	<i>509</i>
<i>БРИЛІНСЬКИЙ Денис. Методика організації краєзнавчих подорожей для старшокласників з ООП у контексті соціальної інтеграції</i>	<i>511</i>
<i>БУГЕРА Юлія. Вплив емоційного стану дитини на формування мовленнєвих навичок</i>	<i>513</i>
<i>БУЙНЯК Мар'яна. Міждисциплінарний підхід у формуванні здатності до педагогічного та соціального партнерства в майбутніх корекційних педагогів</i>	<i>516</i>
<i>БУШЛЯКОВ Андрій. Особливості розвитку рухових якостей дітей із інтелектуальними порушеннями</i>	<i>518</i>
<i>ВАЛЬКО Тетяна. Особливості організації інклюзивного середовища у роботі з дітьми раннього віку.....</i>	<i>520</i>
<i>ВЕРЖИХОВСЬКА Олена. Складові ефективного супроводу осіб з порушеннями мовлення</i>	<i>522</i>
<i>ГАВРИЛОВА Наталія, ГАВРИЛОВ Олексій. Роль логопеда закладу дошкільної освіти у створенні здоров'язберігаючого освітнього середовища</i>	<i>525</i>
<i>ГАЛЕЦЬКА Юлія. Втілення державного стандарту початкової освіти в інтегрованому курсі «Я досліджую світ»</i>	<i>527</i>
<i>ГЕВЧУК Наталія. Технології соціальної роботи в умовах вуличного простору</i>	<i>530</i>
<i>ГОНЧАРУК Наталія. Ресурсорієнтовані технології психологічної допомоги постраждалим від сексуального насилля</i>	<i>532</i>
<i>ГОЦУЛЯК Наталія. Ключові методологічні виклики у розробці емпіричного дослідження поведінки особистості в умовах цифрового середовища</i>	<i>535</i>
<i>ГУДИМА Олександр, ГУДИМА Уляна. Формування математичної компетентності майбутніх психологів</i>	<i>538</i>
<i>ДАНИЛЮК Олена. Соціальний захист населення в умовах воєнного стану</i>	<i>541</i>
<i>ДАНЧУК Юлія. Роль автоматичних думок у формуванні тривожних розладів.....</i>	<i>544</i>

<i>ДІДИК Наталія. Методи діагностики емоційного інтелекту</i>	<i>546</i>
<i>ДМІТРІЄВА Оксана. Дослідження сутності поняття «комунікативна компетентність особистості».....</i>	<i>548</i>
<i>ДОКУЧИНА Тетяна. Науково-дослідницька діяльність здобувачів вищої освіти як чинник формування професійної компетентності.....</i>	<i>550</i>
<i>ДОРОФЕЙ Світлана. Роль емоційного інтелекту у розвитку творчості молодших школярів в умовах суспільних змін</i>	<i>552</i>
<i>КОНСТАНТИНІВ Оксана. Використання асистивних технологій при подоланні порушень читання</i>	<i>554</i>
<i>КУРИЦЯ Денис. Особливості надання психологічної допомоги в умовах екстремальної ситуації.....</i>	<i>556</i>
<i>ЛЕВИЦЬКИЙ Вадим. Особливості формування просодичної сторони мовлення у дошкільників із стертою дизартрією</i>	<i>559</i>
<i>ЛІСОВА Людмила. Практично-орієнтовані підходи до навчання розв'язування задач учнів із порушеннями мовлення</i>	<i>561</i>
<i>ЛОГВІНА Оксана. Принципи гештальт-психології у поясненні процесів сприймання та усвідомлення</i>	<i>563</i>
<i>МАРЦІНОВСЬКА Ірина. Сенсорний розвиток дітей з розладами спектру аутизму раннього віку</i>	<i>565</i>
<i>МЕЛЬНИК Жанна. Технології соціального забезпечення людей похилого віку</i>	<i>568</i>
<i>МЕЛЬНИК Людмила. Соціальна робота з людьми похилого віку за кордоном</i>	<i>570</i>
<i>МИРОНОВА Світлана. Реалізація принципів безбар'єрності в освітнє середовище закладу вищої освіти</i>	<i>572</i>
<i>МИХАЛЬСЬКА Світлана. Особливості формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами в освітньому середовищі</i>	<i>574</i>
<i>МИХАЛЬСЬКА Юлія. Вплив неврологічних станів на когнітивний розвиток дітей</i>	<i>576</i>
<i>МІЛЕВСЬКА Олена. Професійні якості вчителя-логопеда: перманентність дискусії</i>	<i>578</i>
<i>МОРГУН Владислав. Актуальні підходи до формування громадянських цінностей у дітей з особливими освітніми потребами</i>	<i>580</i>
<i>ОНУФРІЄВА Ліана. The development of integral traits of a personality as an indispensable condition for the effective training of future specialists in socio-economic professions and their successful professional socialization.....</i>	<i>583</i>
<i>ОПАЛЮК Олег. Особливості інформаційно-комунікаційних технологій в арттерапевтичній роботі логопеда</i>	<i>585</i>
<i>ОПАЛЮК Тетяна. Проектний підхід у навчанні методиці наукових досліджень: від теорії до публікації.....</i>	<i>588</i>
<i>ПАНЧУК Наталія. Педагогічна імпровізація як чинник підвищення якості освітнього процесу в умовах сучасного закладу вищої освіти</i>	<i>590</i>
<i>ПОМИРЛЯНУ Олексій. Специфіка професійної підготовки фахівців спеціальної освіти до формування життєвих навичок в учнів з інтелектуальними порушеннями</i>	<i>592</i>
<i>САВІЦЬКА Ольга. Динамічна модель становлення суб'єкта наукової діяльності в умовах суспільних змін.....</i>	<i>594</i>
<i>СЕМЕНЕЦЬ Андрій. Фізична доступність закладів вищої освіти – як один з ключових факторів їх безбар'єрності.....</i>	<i>597</i>
<i>СЕРБАЛЮК Юрій. Втрата житла як соціальна проблема в умовах повномасштабного вторгнення.....</i>	<i>599</i>
<i>СІМКО Алла. Психомоторний розвиток дітей із порушеннями мовлення: особливості діагностики та умови підтримки.....</i>	<i>602</i>

<i>СИМКО Руслан</i> . Метод спостереження у структурі психологічного дослідження.....	604
<i>СЛАВІНА Наталія</i> . Психологічні особливості ціннісно-мотиваційної детермінації навчальної діяльності підлітка	606
<i>СПІВАК Віталій</i> . Соціально-психологічна реабілітація осіб з особливими освітніми потребами в Україні	608
<i>СТАРИК Сергій</i> . Інтеграція ІКТ у практику роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.....	612
<i>ТКАЧ Оксана</i> . Організаційні особливості використання логопедичного інтенсиву для запуску мовлення.....	614
<i>ЧАЙКОВСЬКА Оксана</i> . Роль емоційного інтелекту у професійному самовизначенні майбутніх психологів	616
<i>ЧОПІК Олена</i> . Безбар'єрне та інклюзивне освітнє середовище як ресурс розвитку особистості дитини з особливими освітніми потребами	618

Секція УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

<i>БАНОВСЬКА Дар'я</i> . Трансформації фразеологічних одиниць із компонентою-мітологомемою <i>смерть</i> в українських метамодерних художніх текстах.....	621
<i>БЕРКЕЩУК Інна, ОСАДЧУК Вікторія</i> . Етнокультурні маркери у романі Марії Матіос «Кулінарні фіглі».....	623
<i>ВОЛКОВИНСЬКИЙ Олександр</i> . Модель влади у віршованому фейлетоні Володимира Самійленка «Міністерська пісня».....	625
<i>ГОЛУБ Ольга</i> . Алгоритмічна дистрибуція новин у соціальних мережах.....	628
<i>ГУМЕНЮК Алла</i> . Гендерний аспект евфемізації тексту	629
<i>ДЗЮБАК Наталія</i> . Функційні особливості парцелятивів як засобів розмовного мовлення	630
<i>ЗАГОРУЙКО Наталія</i> . Публіцистичний дискурс мемуаристики Вінстона Черчилля.....	633
<i>КОВАЛЕНКО Борис, БІЛЕЦЬКА Оксана</i> . Фразеологізми на позначення процесів мовленнєвої діяльності в ідіостилі А. Свидницького	636
<i>КОВАЛЕНКО Наталія</i> . Вияви іронії у фразеологічних одиницях говіркового мовлення	638
<i>КУЧЕРЯВИЙ Олександр</i> . Складні багатокомпонентні речення як індивідуалізація стилю окремого письменника	641
<i>ЛАДИНЯК Наталія</i> . Формування стартап-компетентності здобувачів вищої освіти: практичні кейси	643
<i>ЛУПІЙЧУК Алла</i> . Сучасна методика аналізу літературного тексту	646
<i>МАРЧУК Людмила</i> . Методи дослідження в наукових текстах: поняття загальнофілософських та спеціальних методів	648
<i>ПОЛІШЕНКО Дмитро</i> . Вербалізація психоемоційного стану людини в народних порівняннях Поділля	650
<i>ПОПОВИЧ Анжеліка</i> . Історично-культурний текст у лінгводидактичній підготовці майбутнього вчителя української мови і літератури.....	652
<i>ПОЧАПСЬКА Оксана</i> . Образ українських біженців у польських медіа: факти, фейки, пропаганда.....	654
<i>ПОЧИНОК Людмила</i> . Філософські проєкції бусідо у життєтворчості Лесі Українки.....	657
<i>РАСЕВИЧ Любов</i> . «Дно» як семантико-нарративний конструкт у романі А. Левкової «За Перекопом є земля».....	660
<i>СИМАШОВА Анастасія</i> . Особливості цитування джерел у новинних повідомленнях про російсько-українську війну в італійських медіа.....	662
<i>СТОРОЖУК Дмитро</i> . Ідентифікація української художньої картини світу.....	665

<i>ТРОФИМЮК Олеся.</i> Рецепція постаті і творчості Миколи Вінграновського в ранніх щоденниках Леся Танюка.....	667
<i>ШЕВЧУК Зореслава.</i> Символьний потенціал мовних одиниць у художньому дискурсі Поділля кінця ХІХ – початку ХХ ст.	669
<i>ШЕРЕМЕТА Наталія.</i> Територіальні та соціальні діалекти як чинники мовної варіативності: соціолінгвістичний вимір	672
<i>ЩЕГЕЛЬСЬКИЙ Валерій.</i> Етнорегіональна фольклористична проблема дослідження топонімічної прози	674

Секція ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ НАУК

<i>ГУДИМА Уляна.</i> Умови існування та єдиності екстремального елемента для задачі мінімізації на опуклій множині евклідового простору максимуму квадратів відстаней від її точки до кількох фіксованих точок цього простору	677
<i>ДУМАНСЬКА Тетяна, ГЕСЕЛЕВА Катерина.</i> Графічно-аналітичний метод вивчення властивостей тригонометричних функцій	681
<i>ЗЕЛЕНСЬКИЙ Олексій, БРІГІДІНА Валерія, ОНИЩЕНКО Катерина.</i> Теорія Рамсея в багатокольорових розфарбуваннях.....	683
<i>ІВАНЮК Віталій, МЯСТКОВСЬКА Марина, КОСІНОВ Михайло.</i> Структурна організація кросплатформного тестового фреймворку на базі Playwright для систем Responsive Web Applications.....	686
<i>КОВАЛЬСЬКА Ірина.</i> Дослідження підйимальної сили крила літака за допомогою аналітичної функції.....	688
<i>КУХ Аркадій, КУХ Оксана.</i> Штучний інтелект в програмуванні тренажера з розв’язування задач з фізики.....	692
<i>КУХ Оксана, КУХ Аркадій.</i> Дослідження інструментів AI для 3D прототипування.....	695
<i>МОЦИК Ростислав.</i> Використання генеративного ШІ в освітньому процесі: можливості та академічна доброчесність	698
<i>ПИЛИПЮК Тетяна.</i> Виявлення прихованих закономірностей у поведінці користувачів за допомогою алгоритму Fr-Growth.....	699
<i>ПАНЧУК Олег.</i> Методичні особливості використання цифрових освітніх ресурсів на уроках фізики в закладах загальної середньої освіти	702
<i>ПОВЕДА Руслан, ПОВЕДА Тетяна.</i> Історія розвитку фізичних уявлень про магнетизм і природу полів	704
<i>ПОВЕДА Тетяна, ПОВЕДА Руслан.</i> Модульна співбесіда як інструмент інтерактивного оцінювання першокурсників з «Механіки» у ЗВО	707
<i>СЛОБОДЯНЮК Олександр.</i> Огляд сучасних нейромережових моделей стегааналізу: CNN, Vision Transformers та гібридні архітектури.....	711
<i>СМАЛЬКО Олена.</i> Професійна етика у роботі IT-фахівця.....	715
<i>СМОРЖЕВСЬКИЙ Юрій.</i> Формування математичної компетентності через розв’язування прикладних задач на відсотки та пропорції.....	718
<i>СОРИЧ Віктор, СОРИЧ Ніна.</i> Найкраще наближення в середньому лінійної комбінації парних ядер Бернуллі.....	719
<i>ФЕДОРЧУК Володимир, ГУРМАН Андрій.</i> Комп’ютерне моделювання процесу взаємодії шарошечного долота з вибоєм при бурінні свердловин.....	725
<i>ЧОРНА Оксана.</i> Технології штучного інтелекту в освітньому процесі та наукових дослідженнях здобувачів вищої освіти	729
<i>ЩИРБА Віктор.</i> Аналіз існуючих моделей оптимізації процесів портової логістики	731

Секція ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ, СПОРТУ І ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

<i>АВІНОВ Віталій, АЛЕКСЄВ Олександр.</i> Еволюція тактичних систем та тактичні системи на сучасному етапі розвитку футболу	734
<i>АЛЕКСЄВ Олександр, АВІНОВ Віталій.</i> Інноваційні підходи до формування здорового способу життя студентської молоді.....	738
<i>БАБЮК Сергій.</i> Основні методи викладання гімнастики в закладах вищої освіти	740
<i>БАСІСТИЙ Михайл, ЮРЧИШИН Юрій, ПОЧТАРЬОВ Артем, МИСІВ Володимир.</i> Сучасні наукові підходи до обґрунтування організаційно-педагогічних умов розвитку рухових здібностей школярів	742
<i>БОГАТОВ Олександр.</i> Характеристика традиційної моделі функціонування шкільної секції з футболу	745
<i>БОДНАР Аліна, СТАСЮК Іван.</i> Олімпійська тематика в системі викладання історії фізичної культури.....	747
<i>БУТОВ Руслан.</i> Фізична терапія при болю в шийі	750
<i>ВЄТОШКІН Владислав.</i> Змагальна діяльність у підготовці учнів у шкільній секції з боксу до участі в учнівських шкільних лігах "Здорова Україна"	752
<i>ВОРОНЕЦЬКИЙ Вадим, ЯРЕМЧУК Віктор.</i> Покращення силових показників учнів закладів з посиленою військово-фізичною підготовкою при секційних заняттях пауерліфтингом.....	754
<i>ГАВРИЛЮК В'ячеслав.</i> Професійні компетенції вчителя фізичної культури як чинник формування мотивації учнів до фізичної активності в сучасних умовах	756
<i>ГУСКА Михайло, МАЗУР Василь.</i> Сучасні аспекти функціонування фізкультурно-спортивних споруд на прикладі будівництва або реконструкції міні-футбольних полів для рекреації молоді	758
<i>ДЕМ'ЯНЕЦЬ Владислав.</i> Структура системи моніторингу показників фізичного виховання у молодших школярів.....	761
<i>ЄДИНАК Геннадій.</i> Персональні освітні траєкторії у фізичному вихованні учнів старшої школи	763
<i>ЖИГУЛЬОВА Євеліна, ХРИСТИЧ Тамара.</i> Роль нутритивної підтримки та корекції мікробіому в менеджменті коморбідного перебігу хронічного панкреатиту	765
<i>ЗАІКІН Андрій, ЖИГУЛЬОВА Євеліна.</i> Ефективність кінезіотерапії у постімобілізаційному періоді після переломів.....	768
<i>ЗДАНЮК Вадим.</i> Етична освіта майбутніх фізичних терапевтів: від теоретичних знань до клінічного мислення.....	770
<i>ЗУБАЛЬ Майя, РАЙТАРОВСЬКА Ірина.</i> Система планування фізичного виховання у закладах вищої освіти як умова забезпечення якісної освітньо-виховної діяльності.....	772
<i>КЛЮС Олена.</i> Роль волейболу сидячи у розвитку адаптаційних можливостей та соціалізації здобувачів освіти	774
<i>КЛЮС Олена, СКАВРОНСЬКИЙ Олександр.</i> Теоретичне обґрунтування впливу плавання на формування адаптаційних можливостей та стресостійкості молоді.....	777
<i>КОЗАК Євген, ПЛАХТІЙ Петро.</i> Виховання морально-вольових якостей у юних волейболістів	779
<i>МАЗУР Василь, ГУСКА Михайло.</i> Особливості вибору єдиноборств для занять фізичною культурою старшокласників	782
<i>МАРЧУК Данііл, МАРЧУК Володимир.</i> Теоретико-методичні засади впровадження оздоровчих технологій у систему фізичного виховання студентів	785
<i>МАЦІЄВИЧ Тимур.</i> Особливості функціональних можливостей китайських учнів основної школи	788

<i>МИСІВ Володимир, ЮРЧИШИН Юрій. Формування професійної готовності вчителя «Захисту України» засобами прикладної фізичної підготовки в умовах воєнного стану.....</i>	<i>790</i>
<i>ПЕТРОВ Андрій, СТАСЮК Вадим, СІРИЙ Олександр. Розвиток швидкісно-силових якостей юних футболістів на етапі попередньої базової підготовки</i>	<i>793</i>
<i>ПЕТРОВА Юлія, ПРОЗАР Микола. Вплив рівня фізичної грамотності молоді на подолання стресових станів у контексті сучасних соціальних викликів</i>	<i>795</i>
<i>ПОТАПЧУК Сергій. Сюжетно-рольові ігри як метод інтенсифікації рухової активності учнів молодших класів в умовах НУШ</i>	<i>798</i>
<i>ПОЧТАРЬОВ Артем, БАСІСТИЙ Міхаїл, ЮРЧИШИН Юрій, МИСІВ Володимир. Організаційно-педагогічні умови формування рухових компетентностей учнів у фізичному вихованні.....</i>	<i>800</i>
<i>ПРОЗАР Микола, ПЕТРОВА Юлія. Оптимізація тренувальних навантажень у підготовчому періоді баскетболістів 16–18 років</i>	<i>803</i>
<i>РАЙТАРОВСЬКА Ірина, ЗУБАЛЬ Майя. Медальний шлях українок у світовому дзюдо</i>	<i>806</i>
<i>САБОВ Андрій. Особливості розвитку рухових якостей хлопчиків 13-15 років.....</i>	<i>809</i>
<i>СОВТИСІК Дмитро. Особливості шляхів і методів формування здоров'язбереження різних груп населення в умовах війни</i>	<i>810</i>
<i>СТАСЮК Іван, БОДНАР Аліна. Спортивні здобутки огієнківців на XXV зимових Олімпійських іграх</i>	<i>814</i>
<i>СТАСЮК Вадим, ПЕТРОВ Андрій, ЛОЗІНСЬКИЙ Сергій. Теоретико-методичні засади психологічної підготовки футболістів до змагальної діяльності.....</i>	<i>817</i>
<i>ЧАПЛІНСЬКИЙ Ростислав, ЧАПЛІНСЬКА Любов. Вплив порушень психоемоційного стану на прогноз виникнення серцево-судинної патології.....</i>	<i>820</i>
<i>ЧИСТЯКОВА Марина. Формування мотивації як компоненту структури освітньої діяльності</i>	<i>822</i>

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НАУКОВІ ПРАЦІ

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Збірник за підсумками звітної наукової конференції
викладачів, докторантів і аспірантів

15-16 березня 2026 року

Випуск 25

Підписано 19.05.2026. Гарнітура "Таймс".
Об'єм даних 9,7 Мб. Обл.-вид. арк. 66,2. Зам. № 1244.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.

Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Виготовлено в Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.